کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری
جلد ۱۰
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب المغازی

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

جلد ⑩

خورونکی: فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامين

شميره	مضمون	صفحه

کتاب المغازي

باب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ أَوِالْعُسَيْرَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

بَاب

بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

بَاب

بَابُ تَسْمِيَةِ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

بَاب: قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

بَاب: إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللهُ وَلِيُّهُمَا

بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ

بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

بَاب ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بنی قریظة)

غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب - قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

بَاب - غَزْوَةِ ذِي قَرَدٍ

شمیره	مضمون	صفحه

بَابِ غَزْوَةِ الْفَتْحِ وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ وإِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بَاب - غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیرہ	مضمون	صفحہ

شمیره	مضمون	صفحه

بَابُ قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

بَابُ غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

بَابُ حَدِيثِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا

شمیره	مضمون	صفحه

غزاګانې لنډې لنډې......(د مرتب دقلم نه)

....

......

يو وضاحت

په دې تقرير کښې چه مونږ د صحيح بخارى کومه نُسخه د متن په طور استعمال کړې ده.په هغې باندې ډاکټرمصطفى ديب البغا تحقيقي کار کړې دې.ډاکټرديب په احاديثو باندې د نمبرو لګولو سره سره داحاديثو د مواضع متکرّره په ګوته کولو اِلتزام هم کړې دې.که يَو حديث روستو راتلونکې وى.نو دحديث په آخر کښې په نمبرو سره هغه په ګوته کوى.يعنى چه په دې نمبر باندې حديث راځى.اوکه حديث تيرشوى وى.نو د نمبر نه وړاندې [ر:] لګوى.يعنى چه دې نمبر ته دې رجوع اوکړې شى.

....

بسم الله الرحمن الرحيم

څه د خپل ځان په باره کښې

حامداً ومصلياً وبعد:

ديوبندسره نزدې اود تهانه بهون سره تقريباً متصل قصبه حسن پور لوهاری ضلع مظفرنگر يوپي انډيا د احقر مولد او مسکن قديم دې.دا قصبه د افريدو پښتنو کلې دې. دې بستۍ ته دا شرف حاصل دې.چه حاجي امداد الله مهاجر مکی،حافظ ضامن شهيد،او دمولانا شيخ محمد تهانوی پيراومرشد اود حضرت سيد احمد شهيد رحمه الله معتعمد خاص ميانجي نور محمد جهنجهانوی قيام هم په دې بستۍ کښې پاتې شوې دې.اود تهانه بهون مذکور الصدر عارفين ثلاثه حسن پور لوهاری ته راغلي وو.اود ميانجي صاحب موصوف نه ئې استفاده کړې وه.او په مستفيدينوکښې بيا د حاجي صاحب فيض خوپه څلورکنجه دنيا کښې نن هم جاری اوساری دې.او انشاء الله تعالی ترقيامته پورې به جاری وی.

د احقر تعلق هم د دغه آفريدی پښتنود يومتوسط خاندان سره دې.چه پيشه ئې طبابت راروانه وه.زما والد محترم جناب عبدالعليم خانصاحب مرحوم لا ماشوم وو.چه د نيکه د وفات سره دوی يتيم پاتې شو.ددې وجې د دوی د تعليم معقول بندوبست اونشو.اوهغوی د طب تعليم حاصل نکړې شو.د دوی د يونانی دوايانو دوکان وو.او دوی عطار وو.

اولنې تعليم: زما اولنې استاذ منشي بنده حسن رحمه الله دچا نه چه ما د اردو او فارسۍ تعليم حاصل کړې وو. پرهيزګاراومتقی انسان وو.ما په خپل ژوند کښې د هغوی پشان ذاکر اود نوافلو په کثرت سره ادا کونکې چرته نه دې ليدلې.زما دويم استاذ منشي الله بنده رحمه الله وو.دچا نه چه ما د اردود او فارسۍ تعليم په دوران کښې قرآن کريم په ناظره وئيلې وو. هغوی به د ماښام نه پس کورکښې د اورولو دپاره تشريف راوړلو.په قناعت او د دنيا نه په بې رغبتۍ کښې بې نظيره وو.د هغوی معمول وو،چه روزانه به ئې يو قرآن کريم ختمولو. حال دا چه هغوی حافظ هم نه وو.

دعربۍ د تعليم شروع: د قرآن کريم او اردو او فارسۍ د تعليم نه د فراغت نه پس زه مدرسه مفتاح العلوم جلال آباد ضلع مظفرنگر کښې د حضرت مولانا مسيح الله خانصاحب رحمه الله په خدمت کښې حاضرکړې شوم.دلته مې د دوو کالو او شپږو مياشتو په موده کښې درجه رابعه پورې کتابونه اووئيل.بيا احقر ديوبند ته اوليږلې شو، هلته مې پنځه کاله تير کړل.د دارالعلوم رائج نصاب مې پوره کړل.جمله فنون منطق،فلسفه،ادب، اصول ،رياضی،فقه ،کلام او د حديث په نصاب کښې شامل ټول کتابونه مې ختم کړل.د دارالعلوم نه د فراغت په وخت کښې مې ۲۰ کاله عمر وو،او پاکستان نه وو جوړ شوې.

بيا مې تدريس شروع کړو،او پاکستان ته د هجرت نه وړاندې په جلال آباد مدرسه مفتاح العلوم کښې مې د درس نظامی پوره سره د جمله فنونو اودوره حديث اتۀ کاله تدريس اوکړو.پاکستان ته د راتلو نه پس درې کاله په دارالعلوم الاسلاميه اشرف آباد ټنډوالله يار

كښې مدرس پاتې شوې ووم .بیا لس کاله په دارالعلوم کراچئ کښې او دارالعلوم سره سره یوکال په جامعة العلوم بنوری ټاؤن کښې هم د تدریس خدمات کول.په هره مدرسه کښې د حدیثو د مرکزی سبقونو نه علاوه په نورو فنونوکښې هم لوئې کتابونه زیردرس پاتې شوی وو.په ۱۹۲۷ء کښې مې د جامعه فاروقیه کراچئ بنیاد کیښودو.اود ۲۸ کالونه تراوسه پورې هم دلته کار کوم.

زما دوروکوالی او د طالب علمئ زمانه په لوبو او د هلکوانئ په زمانه کښې تیره شوې ده. خو معلومه نه ده.چه وجه وه هم په دغه زمانه کښې داول نه واخله تر آخره پورې د استاذانو شفقت اوحسن ظن همیشه دپاره پاتې شوې دې.په دوی کښې د څه حضراتو د شفقت او د هغوی حسن ظن په وجه کله کله هغوی په دې نالائق شاګرد باندې ډیر اعتماد اوفخر هم کړې دې.کوم چه په هغه وخت کښې همیشه دپاره زه شرمنده کړې یم.(١)

د ابتداء نه د څه درجه کښې دطالب علمئ استعداد کښې استحکام پیدا شوې وو.ددې وجې نې د هلکوانې لاپرواهئ څه زیاته نقصانئ ثابته نشوه.دا بیله خبره ده.که پوره توجه ئې سبقونو،مطالعې اوتکرارته ورکړې وه. نو یقیناً ډیرښه صورت حال به وو.بهرحال هغه نقصان خو اوشو.بیا مې دتدریس په زمانه کښې ډیرمحنت اوکړو.اوپه څه ناڅه طریقه د تدریس دا زمانه هم تیره کړه. (٢)

---

(١) حقیقت دا دې.چه الله تعالی مولانا ته غیر معمولی صلاحیتونه ورکړی دی.ددوی د حافظې واقعات چه واورې.نود قرون اولی د محدثینو د حافظې یاد تازه کیږی.دا واقعه به د ډیرو دپاره د تعجب باعث وی.چه په دې زمانه کښې هم داسې حضرات موجود دی.چاچه د یوې میاشتې نه په کمه مودهٔ کښې پوره قرآن پاك نه یواځې دا چه یاد کړې دې.بلکه د یادولو سره سره ئې په تراویحو کښې هم اورولې دې،،

هم د طالب علمئ په زمانه کښې دوی د دارالعلوم دیوبند نه د رمضان په تعطیلاتوکښې کور ته راغلو. خیال ورته راغلو.چه د چټیانویه دې وقفه کښې د قرآن شریف څه حصه یاده کړم.رمضان راتلونکې وو،مشوره دا اوشوه.چه روزانه به ربع پاره یادوی.او په تراویحوکښې به ئې اوروی.دغه شان به د رمضان تراویح هم کیږی.او دوی به اووه اته پارې هم یادې کړی وی.مولانا ته کیدې شی.بخپله هم د خپلې حافظې دقوت اندازه په هغه وخت کښې نه وه.نودوی روزانه د یو پؤ یادولو اراده اوکړه.دحفظ قرآن شروع ئې اوکه.خوچه کله د یادولو دپاره کیناستلو.نو روزانه به ئې د ربع پارې په ځاې یود نیمه پاره یادوله.اود شپې به ئې هغه په تراویحوکښې هم اوروله. یو طرف ته اوویشتمه شپه راغله.او بل طرف ته دوی ټول قرآن کریم حفظ کړواوپه تراویحوکښې ئې واورول.دعلاقې حافظانوته چه کله ددې خبر اوشو.نوډیرو ته یقین نه راتلو.خویوه واقعه کومه چه په وجود کښې راغلې وه.دهغې نه انکارڅنګه ممکن وو.

(٢) مولانا د فن تدریس شهسوار دې.دوی چه چرته هم پاتې شوی دی.د دینی علومو د تګو شمع به لګیدلې وه.ددې بوراګانود رونق نه دوی کله هم بې رونقه شوی نه دی.د دوی د ځوانئ په زمانه کښې هم به د طالبانو یوه ډله همیشه دپاره دوی سره د لوستلو په غرض ډیره وو.په هغه وخت کښې د حدیث وئیلو خو استاذان داسې هم وو.چاچه د درس نظامې د ابتدائی درجې سبقونو نه واخله تر صحاح ستة پورې ټول کتابونه د بل چا د شرکت نه بغیرصرف د دوی نه وئیلې وو.په درس نظامې کښې په هغه وخت کښې داسې معیاری کتاب نه وو.دکوم چه دوی درس نه ورکړی.په درس او تدریس کښې د دوی د محنت او شغف اندازه ددې نه لګولې شی.[بقیه حاشیه په راروانه صفحه...

دمولانا مسیح الله خان صاحب صحبت: زما په ژوند کښې د ټولونه زیات بدلون،د دیني جذباتو پرورش، داخلاقو او اعمالودحسن اوقبح احساس،د دې اصلاح ته توجه اوهمیشه دپاره خپل ځان په رجال الدین کښې د شاملولو شوق اوجذبه،دحضرت مولانا مسیح الله خان صاحب په صحبت کښې چه پاتې شوم،نوپیدا شوه.دا بیله خبره ده.چه زه د نفس او شیطان د اغوا په وجه جوړ څه نه شوم.خوپه دې باندې شکرگذار یم.چه داهل حق علماؤ او اهل اصلاح په لمن کښې یم.او امید وار یم.چه هم ددې تعلق په وجه به راسره الله تعالی د عفو او درگزر معامله اوکړي.اومغفرت به مې اوکړي.((وما ذلك على الله بعزيز)).

شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدني رحمه الله : داحقیقت دې چه ماته زماد فن حدیث سره تعلق د شیخ الاسلام حضرت مولانا حسین احمد مدني نورالله مرقده د شاګردۍ په وجه نصیب شوې دې.دحضرت د ترمذی درس روزانه به دوه دوه نیمې گهنټې په داسې عجیبه انداز کښې وو.چه سترگوته هغه ښه منظرچرته بیا نه دې نصیب شوې.هغه شیخ د زمانې چه

...دتیرمخ بقیه] چه په کلونو ،به دوی د صحیح بخاري، صحیح مسلم ،صحیح ترمذی،سنن ابی داود او مشکواة شریف ټول جلدونه دوی مکمل په خپله وئیل.اودې سره سره به ئې لا زیاتی هم د څه کتابونو سبقونه وئیل.،،

د ښه او مقبول استاذ په تعریف کښې دا خبره هم داخله ده.چه هغه دگرانې نه گرانه مسئله په لطیفوکښې ښائي.اوطالبان دهغوی په درس کښې سترې والې نه محسوسوی.یواستاذ چه په تفهیم و پوهولوکښې دغیرمعمولی صلاحیت او مهارت ولې نه وی.خوکه دهغه په انداز اوطرز تقریرنه په طالبانویاندې ذهنی بوج غورځیږی.نوهغه ته د فن تدریس د ټولوښه صفاتو حامل مدرس نشی وئیلې.الله تعالې مولانا ته د تفهیم د غیرمعمولی صلاحیت سره سره د انداز بیان او اسلوب تقریر داسې زړه راښکونکې او خوښونکې صفت ورکړې دې.چه په گهنټوبه ته ددوی په درس کښې ناست ې.خوته به سترې والې بیخي نه محسوسوۍ.داول نه آخره پورې به په درس کښې تازگې اوخوند خور وی.د دوی تدریسی ژوند تقریباً په نیمه صدۍ باندې مشتمل دې.او اوس هم حالانکه دوی د قیمتی عمر ۶۸ منزلونه تیرکړی دی.د دارالحدیث معموره فضاء د دوی د درس بخاری نه گونج کوي. ریعنی آواز ئې په کښې راتمبیږی.،،

دشاگردانو وسیعه او مفیده حلقه،،

الله تعالی مولانا صاحب د شاگردانو په وسیع او مفیدې حلقې سره کامیاب کړې دې.په دې وخت کښې د دنیا په مختلفو ملکونوکښې د مولانا صاحب شاگردان کوم اهم دینی خدمتونه کوی.هغه د شلو نه زیات ملکونه دي.په کوموکښې چه د پاکستان نه علاوه ناروې، جرمنی، ساوتهـ افریقه، سعودی عرب،کویت،قطر،عرب امارات،عمان ،انگلینډ، استریلیا، کوریا، افریقه، فرانس، ملاوئشیا، رنگون،هندوستان،بنگله دیش،ایران او افغانستان وغیره ملکونه دی.ددوي د شاگردانو په دې وسیع حلقه کښې مصنفین هم دی.اومدرسین هم،مفتیان هم دی او عالمی سکالران هم،په جنگې محاذونوکښې دکافرانوسره مقابله کونکې هم،اوپه عالمی سطح باندې دینی فریضه پوره کونکی مبلغین هم.لوې لوې دینی ادارې قائمونکې اوچلونکی مهتممین هم،اود شیخ الحدیث په منصب باندې ناست محدثین هم.،،

د دارالعلوم کراچۍ صدر مدرس مفتی محمد رفیع عثمانی صاحب،جسټس مولانا محمد تقی عثمانی صاحب،دجامعه بنوری اسلامیه ټاؤن مهتمم مولانا حبیب الله مختار صاحب،د درس نظامی د بعضې کتابونواردو شارح مولانا حنیف گنگوهی او مولانا مفتی نظام الدین شامزئ غوندې د علم ستنې ددوی د شاگردانوپه حلقه کښې داخل دی)۔

دهغوی د دینی،ملی، سیاسی،سماجی،اصلاحی، اوانتظامی خدماتوځه حد نه وو.هغوی د استقامت او ثبات جبل اعظم وو.په مسند درس چه به کله هغوی کیناستل.نوپه مخ باندې به ئې د خوشحالئ آثاربنکاره ښکاریدل.شخصیت ئې دومره زړه راښکونکې اوزړه ته پریوتونکې وو.چه زړونه به هغوی طرف ته راښکلې شو.کوم طالبان چه په ټول کال په درس کښې شریك وو.دهغوی دپاره به د حضرت په ذات گرامی کښې د اولنئ ورځ پشان نوې والې او جاذبیت وو.خیال راځی.چه د نبی ﷺ د عاشقاتوکله دا شان دې .نود نبی ﷺ به څه شان وو.

دحضرت په درس ترمذی کښې به د حدیثو په فنی مباحثوښه تفصیل کولې شو. د اسناد،جرح وتعدیل،تطبیق او ترجیح بحثونه،فقهی،کلامی،تاریخی مسائل،او اخلاقی اواصلاحی خبرې به ئې ښه په تفصیل سره کولې.دصحاح سته اونورو کتابونو سیټ به ورسره برابر پروت وو.دحوالې هره خبره به ئې په کتاب پرانستلو اودهغې د عبارت په وئیله او بیانوله.اوپه دې تفصیلی سبق کښې به دومره اطمینان وو.چه کله به هم دا نه محسوسیدله. چه د دوی ددې کارنه علاوه بل څه کار هم شته.دطالبانودهرقسم تپوسونو به ئې ډیره په ورونډ تندی سره تفصیلی جواب ورکول،کله به ئې په مخ باندې انقباض نه ښکاره کیدو،بلکه ډیرد انبساط او نشاط په کیفیت کښې به وو.

په دغه کال د حضرت شیخ الاسلام نورالله مرقده درس بخاری د زیاتو سفرونو په وجه متاثرشو.دغه شان د حضرت شیخ په نیز د جامع ترمذی د درس اهتمام زیات وو.ددې وجې د درس بخاری درس به د درایت په انداز کم کیدې شو.ټول کتاب خو خیر نه خو ۲۴ و ۲۵ پارې شلم ۲۰ شعبان باندې چه به امتحان ختمیدل.نوتردغه وخته پورې به ئې قراءةً اودرایةً درس کولو او په ۲۸ شعبان به ئې کتاب پوره کول.

شیخ الادب والفقه مولانا اعزاز علی رحمه الله د ابوداود درس هم معاون وو.دهغوی د درس نه هم احقرډیرڅه زده کړی دی.ترمذی شریف دکتاب السیرآخره پورې اوشمائل ترمذی هم احقرد حضرت شیخ الادب نه وئیلی دی.

احقر په زمانه د تدریس کښې دحضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله د تصنیفاتو اوحواشو نه ډیره استفاده کړې ده.بلکه د تدریس دا ټوله زمانه د ،،الکوکب الدری ،بذل المجهود، اوجزالمسالك، او لامع الدراری، نه په استفاده کښې تیره شوې ده.د نورو تصانیفونه مې هم بغیردڅه شك نه استفاده کړې ده.اوبار بار مې کړې ده. خو د تعلق کوم کیفیت چه د حضرت شیخ د کتابونو سره پاتې شوې دې.هغه د نورو سره نه دې.ددې وجې د حضرت شیخ الاسلام نورالله مرقده نه پس که په ما باندې دعلم حدیث په باره کښې دچا د ټولونه زیات احسان وی.نوهغه د شیخ الحدیث رحمه الله دې.

څه د کتاب په باره کښې

دصحیح بخاری کتاب المغازی دا درسی تقریر دترتیب وتحقیق د مراحلونه تیر شو.اواوس ستاسوپه لاسونوکښې دې.لکه څنگه چه د کشف الباری جلد اول په ابتداء کښې عرض کړې وو.چه دا په اصل کښې د صحیح بخاری زما درسی تقریر دې.دا تقریرمولوی رشید

احمد شریف کراچوی ټیپ کړې وو.دخپل څه درسی تقریر د ضبط کولوما چرته څه اهتمام نه دې کړې.اونه مې چرته ددې اراده وه.خود مولوی صاحب اصرار غالب شو.اود دغه کال د تقریر ټیپ کولواجازت مې ورکړو.هغوی ډیرپه اهتمام سره د پوره صحیح بخاریٓ درس ډیرې پیسې خرچ کړې کړې اوټیپ ئې کړو.دا درسی تقریر دکیسټونه منتقل کیږی.کاپیانوته، او بیا دهغه ځاې نه د ترتیب اوتحقیق د مراحلونه تیریږی. اوکتابی شکل کښې راتلل ئې شروع شوی دی.

ددې درس آغاز په ۲۱ شوال ۱۴۰۲ھ کښې شوې وو.اوپه ۱۰ رجب ۱۴۰۷ھ ته ختم شو.چه د لوې اختر،سه ماهی،شش ماهی امتحانونواودجمعې د ورځې چهټیانې ترې اوباسې. نو ددې درس ټوله موده شپږ نیمې میاشتې جوړیږی.روزانه تقریباً دوه ګهنټې جاری د صحیح بخاری دا درس په ۴۰۰ کیسټوکښې محفوظ شو.

ددې درس نه وړاندې احقرته څلیریش ځله دبخاری شریف اوددې نه زیات د ترمذی شریف لوستلونویت راغلې دې.اونورکتب صحاح هم باربار لوستلی دی.یوخودا د څلیریشت کالونو محنت وو.اوبیا مطبوعه اوغیرمطبوعه څومره مواد چه راسره وو. د هغې نه یوځل بیا د نوی سر نه د استفادې کوشش شوې دې.

د کرمانی،عسقلانی،عینی،قسطلانی،مهلب بن ابی صفر،ابن منیر،ابن بطال، ابن التین، حضرت شاه ولی الله اومولانا انورشاه کشمیری ﷾ دشروحو نه،د شیخ الحدیث مولانا زکریا ﷫ د لامع الدراری اومولانا محمد ادریس کاندهلوی ﷫ د تراجمو نه مې ښه استفاده کړې ده.په غیرمطبوعه موادوکښې د خیرمولانا محمد جالندهری ﷫ د شرح بخاری، اود مظاهرالعلوم سهارنپور شیخ الحدیث مولانا محمد یونس صاحب د درسی افاداتونه مې ښه استفاده اخستې ده.

امام بخاری ﷫ غزوات ډیرپه اهتمام اوتفصیل سره بیان کړې دی. خو د احادیثو په تخریج، د بابونوپه ترتیب، اود تراجم ابواب او واقعاتوپه ترتیب کښې دوی خپل ځان ته جدا یو اسلوب لری.اوهم هغه احادیث ذکرکوی.کوم چه د دوی مخصوصو شرطونو سره برابر وی.ددې په وجه په بعضې ځایونوکښې ابهام پاتې کیږی.اوترکومې پورې چه د پوره ذکرشوې غزوې پس منظر وړاندې نه وی..نوخبره په پوهه کښې راتلل ګران وی.د بعضې غزواتو په تاریخ وقوع کښې دعام اهل سیرنه جدا دوی ځان ته یومستقله رائې لری.ددې وجې دصحیح بخاری کتاب المغازی په درس کښې ددې خبرې ضرورت پیښیږی.چه د متعلقه غزوه تاریخی پس منظر،په تاریخ وقوع کښې د اصحاب سیر اختلاف،اوقول راجح، دامام بخاری رجحان،اوچه ددوی رائې مربوطه بیان کړې شی.ددې نه پس به دبابونواود بخاری د احادیثو متعلق مباحثو بیان وی.نوپه دې تقریر کښې هم اول پوره تاریخی تفصیل سره متعلقه غزوه بیان شوې ده.په تاریخ وقوع وغیره کښې د اهل سیراختلاف، قول راجح،او د امام بخاری ﷫ د رائې وضاحت شوې دې.ددې نه پس په ابواب اواحادیث بخاری باندې تفصیلی خبرې شوی دی.د غزواتو دبیانولونه وړاندې د مقدمې په توګه د جهاد مقصد ،ددې ضرورت،ددې قسمونه اود غلامئ په مسئله باندې رڼړا اچولې شوې ده.

دكتاب المغازي په دې جلد باندې د ترتيب اوتحقيق كارد جامعه فاروقيه استاذ د شعبة تصنيف وتاليف ملګرې زما ګران مولوى ابن الحسن عباسى سلمه كړې دې.دوى ډير په محنت او شوق سره اصل مراجع طرف ته مراجعت كړې دې.اوحوالې ئې راويستې دى. مفيدې حاشې ئې پرې ليكلى دى.په بعضې ځايونوكښې ئې اضافې هم كړى دى.اوددې تقرير په محقق جوړولوكښې ئې ډيركوشش كړې دې.الله تعالى دې د بخارى دې درس ته قبوليت وركړى.اودا دې زما دپاره اود مرتب دپاره صدقه جاريه اوګرځوى .آمين.

درخواست د مرتب

هغه ورځې زما د ژوند ښكلې ورځې وې.اوهغه شپې زما د ژوند ښائسته شپې وې.كله چه ما د سيرت نبوى يوځلنده باب پرانستل.اودغزواتو په تازه باغ كښې ورداخل شوم.هغه باغ چه دهغې د هريو ګل نه د وفا بوې ځى.كوم ځاې كښې چه د الفت د شهادتګاه بلبلان چغيږى.د خوشبواو نور هواګانې دهرطرف نه چليږى.دشهادت د سيلاب موجونه ليواله وى. چرته چه نظرد جلوو په طوفان كښې ډوبيږى.اود كفر او سركشئ طغيانى هم په نظر راځى. دحق اوباطل كشمكش دا تاريخى واقعات اميرالمؤمنين فى الحديث سيدنا امام بخارى ﷫ په خپل صحيح كښې د «كتاب المغازى» په نوم باندې مرتب كړى دى. استاذ المحدثين شيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب په اردوكښې بيان كړې دې.اوپه دې باندې د تحقيق اوتعليق سعادت زما په حصه كښې راغلو.بيشكه په يوارخ مطالعه ،اوپه هغې باندې كاركول چه دالله تعالى د طرفه چاته ددې توفيق ملاؤ شى.نوډيرلوې سعادت دې.مبارك اوقابل رشك دې.د ژوند هغه ګهړئ چه د د دوارو جهانو د سردار،غانبلې نبى كريم ﷺ دحيات طيبه د خوشحالى وركونكى چينو نه په سيراب كيدوكښې تيرې شى.په دې سعادت باندې دخپل رب شكر څنګه اد كړم.هغه الفاظ دكوم ځاې نه راوړم.كوم چه زما د جذباتوعكاس او ترجمان جوړ شى.

نہ گلم نہ برگ سبزم، نہ درخت سایہ دارم   در خیتم کہ دہقان بچہ کار کشت مارا

دصحيح بخارى په دې تقريرپه ترتيب،تحقيق اوتعليق كښې مې خپل كوشش كړې دې.اود لاندينى اموراهتمام مې كړې دې.

① د تقريرژبه كافى حده پورې د تقريرد اسلوب نه مختلفه وى.د ترتيب وركولوپه وخت كښې زبانى تقريرپه تحريرى قالب كښې داچولوځه حده پورې كوشش شوې دې.خوخيال ددې خبرې هم ساتلې شوې دې.چه د درسى ژبې نوعيت بيخى ختم نشى.او لوستونكى ددې اصل درسى فضا تصوير او جهلك محسوس كړې.ځكه چه هغه ددې يو پرتاثير اړخ دې.يودرسى تقريرچه د سلسيس نه سليس كړې شى.اوهغه بيخى ختم كړې شى.دا د ترتيب په محاسنوكښې نشى شمارلې.په دې كښې دكمال پيمانه او معيار دا دې.كه قارى ته د صاحب تقريرنه د براه راست استفادې موقع حاصله شوې وى.يا ورسره بالمشافه خبرې شوې وى.نوچه په مطالعې سره اوپه ذهن كښې دهغه طرز ادا ،اسلوب القاء اود صوت او صدا سره نقش شوې تصويرتازه شى.

③ په تقرير كښې چه كوم واقعات،توجيهات،اوداحاديثو دتشريح سره متعلقه ټول مباحث د موجوده مراجع اومصادرو نه د جلد اوصفحې ذكركولوسره دنقل كولو اهتمام شوې دې.په ترتيب اوتحقيق كښې دا هم يوه مشكله مرحله وى.چه ډيرې خبرې مشهورې اود عوام او خواصو ژبه باندې وى.خوكله چه په اصل مراجعوكښې دهغې د معلومولو مرحله راشى. نو بعضې وخت كښې ګهنټې څه په ورځو پسې ورځې لګى.بيا چرته حواله ملاؤ شى.اويا بيا هم ملاؤ نشى.

④ كه د يوصحابى يا تابعى ذكر په تقرير كښې مختصر راغلى وى.نوپه حاشيه كښې په عربۍ يا اردوكښې په اختصار سره دهغه د ژوند حالات بيانولې شى.

⑤ كه د مطالعې په دوران كښې د بحث سره متعلق څه نكته راته ملاؤ شوې ده. نو د لوستونكو د فائدې دپاره هغې ته هم په حاشيه كښې خاې وركړې شوې دې.

⑥ كله كله د څه اشكال په جواب كښې يا د څه مسئلې په وضاحت كښې د ضرورت او اهميت په بناء باندې لږ اوږدې حواشى هم ليكلې شوى دى.داصل كتاب شروع كيدونه وړاندې د دعوت اوجهاد په خپل مينځ كښې په ربط باندې په حاشيه كښې يومضمون هم ددې سلسلې يوه كړۍ ده.په دې وخت كښې په عالم اسلام كښې يوطرف ته د دعوت اوتبيلغ د خاموش انقلاب خاموشه قافله روانه ده.بل طرف ته دمجاهدينوقافله هم د جهاد اسلامى ايمان تازه كونكې تاريخ تازه كوى.په ذكرشوى مضمون كښې د دعوت اوجهاد په خپل مينځ كښې ربط،د امت مسلمه دپاره دهريواهميت اوضرورت، او غلو اومبالغې په خارداره حصه كښې د داخليدونه بغير،په حدودوكښې دننه دننه دانهماك د حده پورې د دواړو شعبوسره تعلق ساتلوباندې رڼا اچولې شوې ده.[1]

⑦ په تقرير كښې كه د بخارى يا د حديث په بل كتاب كښې كه چرې د روايت د تخريج د حوالې ذكر راغلى دې.نودمحوله كتاب اومقام نه ددغه روايت تخريج په ګوته كړې شوې دې.

⑧ دطالبانو د نكته نظرنه يوه اهم كاردا هم شوې دې.چه دكتاب په آخره كښې د ټولو لويو غزاګانوخلاصه ما په خپلو الفاظوكښې ليكلې ده.چونكه تفصيلا داكثرو طالب علمانو په علم كښې وى.البته د حافظې سره تعلق ساتونكى بعضې خبرې مثلاً د غزوه تاريخ وقوع، دشركاؤ او شهداؤ شمار،غوندې څيزونه د ذهن نه اوځى.ددې وجې په مختصرو الفاظو كښې د غزواتو خلاصه ،دمتعلقې غزوې اجمالى نقشه پيش كول .اود اهمو واقعاتو تصوير كشى كولو سره سره په مختصر وخت كښې مطالعه اوداهمو خبرو يادولو كښې به انشاءالله ممد اومعاون ثابت شى.

ددې امورويه اهتمام كښې دخپل طاقته پورې دتقريرپه محقق جوړولوكښې پوره كوشش اومحنت كړې شوې دې.خودعصمت دعوى دهرظلوم اوجهول انسان دپاره دلوې نه لويه

---

[1])دا مضمون په ١٤١٢ھ كښې ليكلې شوې وو.د ماهنامه الفاروق كراچۍ (شماره شوال ١٤١٢ھ) نه علاوه ماهنامه الحسن لاهور(شوال ١٤١٢ھ) هم دا شائع كړې دې.

غلطي ده.په دې كتاب كښې به يقيناً غلطيانې وي.ددې كتابت د كمپيوټر دې.په كوم كښې چه د كتابت د غلطيانو احتمال نسبتاً زيات وي.عالمانو ته درخواست دې.چه قابل اصلاح څيز ورته په نظرراشي.نومونږ دې ضرور دهغه نه خبر كړي.
دشيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب مدظلهم شفقت،توجه ،نگراني، اوهمت اوحوصله اوچتولو سره د ترتيب اوتحقيق مراحل په آسانتيا سره پوره كيږي.دلوستونكي نه د حضرت شيخ مدظلهم د صحت،عافيت او عمردرازئ دخصوصي دعاگانودرخواست دې.
اودا چه الله تعالى د صحيح بخاري د دې ټول تقريرد ترتيب، تحقيق اوتعليق كارآسانواو پوره كولو لوتوفيق راكړي.چه دا كاردحضرت شيخ د افاداتو امين،اودهغوي علمي يادگار شي. اودمرتب د توري عملنامې په توره شپه كښې روښانه سپوږمئ خو چه شي.انشاء الله دصحيح بخاري به په اردو ژبه كښې هم يوه ښه شرح وي.
د اسلامي تاريخ د غزواتودا ځلنده باب په حق اوباطل كښې يو مركزي سبق وركوي.بيشكه قومونه په اوچتواخلاقو،دتهذيب اوتمدن په اعلى اوصالح قدرونو،اود ژوند په مختلفو شعبوكښې همه گير،جامع ضابطه حيات،او اصولوسره اوچتيږي.ترقي كوي. او كاميابيږي. دقومونو، سلطنتونو،اوملكونود روښانه تهذيب ته د ژوند په جنگ كښې شكست وركونكې داسلامي تاريخ تيرشوې عظمت هم دا بنيادي راز دې.خودا خبره هم هيڅ كله مونږ لره هيرول نه دي پكار،چه داسلام تيرشوې عظمت،اومخكنۍ هيبت،اود دوباره پيدا كيدو راز د عزواتوتاريخ لوستلوكښې پټ دې.ددې دپاره د عزم اوايقان،جراءت اوايمان، دجذبه جهاد سره سره د مادي قوتونود حاصلولو ضرورت او اهميت په خپل ځاې منلې شوې دې.ځكه چه دجرم ضعيفي بهرحال سزا مرگ مفاجات دې.خوجغرافيائي نقطه نظرسره د دنيا په نقشه باندې د زنځيرد كړو پشان مربوط عالم اسلام الميه په دې وخت كښې د قوتونو كمې يا د افرادو عددي قلت نه دې.د ايمان او يقين كمزوري،د فاني دنيا سره محبت،دجهاد د جذبې نشتوالي،اودالله په لاره كښې مرگ ته په ژوند باندې ترجيح وركول هم دمسلمانانو دموجوده ذلت او ښكته والي اصلي سبب دې.دكوم څيز پيشنگوئي په صدو وړاندې د نبي ﷺ ژبې د «حب الدنيا وكراهية الموت» غوندې بليغو الفاظوكښې بيان كړې وه.
كه دبدرفضا پيدا كړې شي.نو نن هم يقيناً فرشتې د نصرت دپاره دآسمان نه راكوزيدې شي. خودا په هغه وخت كښې ممكن ده.چه د غزواتود ايمان تازه كونكي تاريخ نه د مسلمانانو بچې بچې خبر وي.يوطرف ته دمسلمانانو د عام تعليمي ادارو د نظام تعليم دا الميه څه كمه نه ده.چه د مسلمانانو بچو ته په فرانس ،روس ،تركي، امريكې وغيره كښې واقع شوې انقلاباتو،اودهغې داسبابواو عواملو او پس منظرنه ښه خبر وركولې شي.خوبل طرف ته داسلامي تاريخ او غزواتو نه دوي ته سرسري معلومات وركولى شي.د مسلمانانو په نوي نسل كښې د جهاد د جذبې نشونما ،دشهاد شوق، او داسلام د اوچتوالي په لاره كښې د ځان قربانولو عزم دغزواتو او اسلامي جهاد كښې دځان قربانولو جنگونود واقفيت پيدا كولونه بغيرځنگه ممكن كيدې شي؟ په گركسونو (يو قسم مارغان دي،چه مرداري خوري) كښې چه ا وسيږي هغه دهوكه وركړې شوي باز ته څه خبر دې.چه څه دې كارد باز،

حقيقت دا دي.چه د غزواتو عبرتناك تاريخ د مسلمانانو دپاره په نوي زمانه كښې په توره شپه كښې ايماني لالټين دې.په دې سره به دا حقيقت د دوى په ذهنونوكښې كينى.چه

برتر انديشهٔ سود وزياں ہے زندگى ہے كبھى جاں اور كبھى تسليم جاں ہے زندگى

چرته خان ؤى اوچرته د خان سپارل وى ژوند،هم په دې سره به دمسلمانانو اودهٔ شوي د جهاد جذبه متحركه شى.اود اسلامى تاريخ ترتيب به د نوي سر نه ممكن شى.

ہاں دكھادے اے تصور پھر وہ صبح وشام تو دوڑ پيچھے كى طرف اے گردش ايام تو

ابن الحسن عباسى

رفيق شعبه تصنيف واستاذ جامعه فاروقيه كراچى

۲۲ شعبان ۱۴۱۵ھ

••••••••••••••••••••••••••••••••

بسم الله الرحمن الرحيم

د پيغمبرانوعليهم السلام بعثت انعام خداوندى دي: دانبياء عليهم السلام بعثت دالله تعالى ډيرلوي انعام او احسان دې.كه پيغمبران عليهم السلام مبعوث شوى نه وو.اوهغوى تشريف نه وې راوړې.نودالله تعالى د ذات او صفاتو په باره كښې به مونږ ته څه علم نه ووحاصل شوې.دالله تعالى د مرضياتو اونامرضياتوعلم به راته نه وو.دالله تعالى د بندګئ اوعبادت طريقه به راته معلومه نه وه.دهدايت او ضلالت سعادت او شقاوت فرق به راته معلوم نه وو.دمعاش او معاد دين او دنيا،د غلامئ او حكمرانئ لارې به راته معلومې نه وې.دا دحضرات انبياء عليهم السلام د تشريف راوړو و دهغوى د بعثت صدقه اووجه ده.چه الله تعالى دهغوى په ذريعه ټول كارونه منكشف او ښكاره كړل.

دګمراهئ په تياره کښې صرف دعقل نور کافى نه دې: انسان ته عقل وركړې شوى دې.د علم حاصلولو ذرائع هم وركړې شوى دى.اوپه تجربې سره په عقل كښې زياتوالې هم كيږى. خود انسان عقل او علم نابالغ دې.د انبياء عليهم السلام د راهنمائې نه بغيردعقل اوانسانى علم دپاره صحيح لاره معلومول ګرانه بلكه ناممكنه ده.لكه ګوره ستا په سترګو كښې بينائى موجود ده.رڼرا موجود ده.خوددې بينائې او رڼرا باوجود په توره تياره كښې په سترګو باندې تاته څه په نظر نه راځى.ترڅو پورې چه خارجى رڼرا مدد اونكړى.په ورځ كښې د نمر رڼرا مدد كاره وى.اود شپې د ډيوې اوبجلئ رڼرا په كښې د سترګونه كار اخستې شى. دغه شان د ضلالت په تياره كښې اود ګمراهئ په ظلمت كښې دعقل نور اوددې رڼرا د راهنمائئ نه قاصره اوعاجزه وى. ترڅو پورې چه د وحى نور د دې د امداد دپاره موجود نه وى.

انبياء عليهم السلام د انسانى اعلى صفاتو حامل او د امتونو د هدايت په لاره راوستلو بې مثاله جذبه لرى: الله سبحانه وتعالى انبياء عليهم السلام مبعوث كړى دى.اوهغوى ته ئې خاندانى

رافت ورکړې دې.په انساني صفاتوکښې ئې هغوی ته اوچته درجه ورکړې ده.ددې وجې هغوی شرافت،خوش اخلاقي،دهغوی صبر اوتحمل،اودهغوی دحسن سلوك جذبه بې ساله وی .

دې صفاتو سره سره الله تعالى هغوی ته د نبوت ثابتولودپاره خارق عادات يعنى معجزات م ورکړې دی.هغوی راغلل.اودخپل قوم دهدايت فريضه ئې ادا کړه.او ددې دپاره هغوی د بپې او ورځې مسلسل محنت کولو.قرآن د حضرت نوح عليه السلام ذکرکړې دې.اوفرمائی.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا ۝ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ۝﴾ (۱)

نوح عليه السلام عرض اوکړو.اې پروردګاره ما خپل قوم د شپې او د ورځې مسلسل حق دين طرف ته راوبلل.نو زما په رابللو هغوی نور تختې.اوما چه کله هغوی ته دحق دعوت ورکړې دې. چې دپاره چه تاسو د ايمان په سبب دهغوی ګناهونه معاف کړې.نودغه خلقو په غوږونو کښې ګوتې ورکړې.اوپه جاموکښې ئې ځان اونغښتل.اوپه کفرباندې کلك پاتې شول.اوډيره سرکشي ئې اوکړه.بيا هم ما هغوی ته په اوچت آواز باندې دعوت ورکړو.او په ښکاره مې وهه کړو.او په پټه مې پوهه کړو.

قرآن کريم دا ارشاد د حضرت نوح عليه السلام په باره کښې فرمائيلې دې.خو د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام هم دا کيفيت وو.هغوی به په پوره دلسوزئ بلکه په بې غرضئ سره مسلسل اوپرله پسې محنت کولو.اودامت نيغې لارې ته راوستو دپاره به ئې خپل پوره طاقت خرچ کولو. بيا به څه کسانو د انبياء عليهم السلام په دعوت باندې لبيك وئيل.او،،مرده به دست زنده،، پشان به ئې خپل ځانونه پيغمبرانوعليهم السلام ته حواله کړل.اودهغوی د تعليماتو مطابق به ئې خپل ژوند تيرول.هغه خوش قسمه خلق وو.اوڅه خلقو د انحراف او استکبار طريقه اختيارکړه.اودې سره سره ئې د انبياء عليهم السلام په تعليماتو پورې توقې کولې. هغوی دا سوچ نه کول.چه الله تعالى مونږ ته دا عزت راکړو.چه دخپلو اوامرو او نواهي ئې مونږ مخاطبين جوړ کړو.بلکه هغوی برابر د نفس اماره بالسوء او شيطان لعين تابعدرائ ته ملا اوتړله.اوالله اودهغه د رسول ﷺ نه بې ويزاره کيدل.

د انبياء نافرمانی دالله تعالى د عذاب موجب ده: انبياء عليهم السلام چونکه دالله تعالى نائبين وی. اودهغه د طرفه مبعوث شوی وی.اوددې دنيا خالق الله تعالى دې.نودانسانانو دپاره ضروری ده.چه هغوی د الله تعالى اودهغه د نائبينو پيغمبرانوعليهم السلام اطاعت او تابعداری اوکړی.خوکله چه هغوی بغاوت اختيار کړی.اودالله تعالى د تابعدارئ نه تختی.نوبيا دهغوی دپاره د الله تعالى د طرفه دعذاب بندوبست کيږی.اود هغوی د بغاوت په جرم کښې دهغوی دپاره دسزا فيصله کيږی.کله خوالله تعالى هغوی په عذاب کښې داسې اخته کړی.چه په زمکه کښې ئې ښخ کړی.کله هغوی په اوبوکښې غرق کوی.اوکله په

---

(۱) نوح:۵تا۹)۔

هغوى باندې د اسمان نه د كانړو باران كوى.كله سخت اوتنده سيلئ دهغوى خاتمه كوى.
كله هغوى د خنزيرانو اوشادوګانوپه شكلونوكښې مسخ كړى.اودا عذاب د فرشتو په ذريعه سره وركوى.اودا د عذاب ډيرسخت قسم دې.په دې كښې مهلت نه وى.په دې كښې د رجوع موقع لاس ته نه ورځى.اودغه شان هغه قومونه په چا باندې چه دا عذاب راشى.هغوى تهس نهس اوتباه او برباد كړې شى.
دويم قسم د عذاب دا وى.چه الله تعالى خپل بندګان دهغوى د قتال اوجنګ او جهاد دپاره اودروى.اودا صورت آسان دې.ځكه چه كله د قتال دپاره خلق مخامخ راشى. اوجنګ اوشى. نوځه كسان يقيناً مړه شى.خوځه خلق ژوندى پاتې شى.اوچه كوم كسان ژوندى پاتې شى.نو بهرحال هغوى ته موقع ملاوېږى.چه هغه په خپل عمل باندې نظرثانى اوكړى.اوخپل عمل بدل كړى.اوهغه خلق كوم چه د مقابلې دپاره راځى.اوقتلولې شى. نو هغوى ته هم موقعه ملاؤ شى.چه هغوى د جنګ د تيارئ په دوران كښې سوچ اوكړى.كه غواړى نواسلام قبول كړى.اودالله تعالى اطاعت اوتابعدارى منظوره كړى.دعذاب دا دواړه طريقې دى.كله اولنئ طريقه وى،يعنى د فرشتو په ذريعه عذاب وركولې شى.اوپه دې كښې مهلت نه وى.اوكله بله طريقه وى.په هغې كښې مهلت وى.اودالله تعالى نائبين اونيكان بندګان په ميدان جنګ كښې دكافرانو مقابله كوى.اوكله د عذاب دواړه طريقې جمع كولې شى.لكه ځنګه چه د جنګ بدر په موقع باندې الله تعالى فرشتې هم راوليږلې.اوهغوى په جنګ كښې حصه هم واخستله.اومشركان ئې جهنم ته اورسول. او نبى ﷺ هم د خان سره خپل درې سوه او ديارلس صحابه ﷺ راوستل.اودكافرانو سره ئې قتال اوكړو.
جهاد كافرانو دپاره دالله تعالى چابک دې: دا قتال په اصل كښې دالله تعالى د باغيانودپاره اودالله تعالى په احكاماتو پورې توقې كونكو لره د منع كولودپاره اودالله تعالى نيكانو بندګانوته په آرام اواطمينان سره د عبادت موقع وركولو دپاره وى.ددې جهاد اوقتال مقصد دا وى.چه د الله تعالى باغيان خپل انجام ته اورسولى شى.دالله تعالى په احكامو پورې استهزاء اوتوقونه دوى منع كړې شى.په حقيقت كښې خو د دوى قتل كونكې الله تعاى دې.اودا دالله تعالى نائبين خو يوه واسطه او آله ده.لكه ځنګه چه د صدر مملكت دطرفه د يومجرم د پهانسئ كولوحكم اوشى.اوجلاد هغه ته پهانسى وركوى.نوهلته دا نشى وئيلې. چه قتل كونكې جلاد دې.بلكه دغه صدر مملكت طرف ته د دې حكم نسبت كولې شى. اولكه ځنګه چه يوكس غشې اولينده راواخلى.اودچا نښنه واخلى.اوپه خپل غشى سره هغه هلاك كړى.نوپه حقيقت كښې هلاكونكې هم هغه تيرويشتونكې دې. غشې اولينده خو په مينځ كښې يوه واسطه ده. په قرآن مجيد كښې فرمائيلى شوى دى.چه ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾ (١) ددې وجې په حقيقت كښې په جهاد كښې د كافرانود قتل نسبت الله تعالى طرف ته شوې دې.اوپه دې باندې د څه اعتراض ګنجائش نشته.ځكه چه په دنيا كښې دا خبره منلې شوې ده.چه كوم كس د حكومت باغى وى. دهغه جرم دمعافئ قابل نه وى.ددنيا

(١) سورة التوبة: ١٤_

دځو ورځو حكومت وي.او هغه باغي دغه حكومت نه وي پيدا كړې.هغه باغي ذځپل ژوند تيرولو ددغه حكومت ذره برمحتاج نه وي.ددې باوجود عاقلان په دې باندې متفق دي.كه يوكس دحكومت باغي وي.نودهغه دغه جرم د معافۍ قابل نه دې.اودهغه سزا مرګ دې.اوالله تعالى خوددې دنيا خالق هم دې اومالك هم دې.الله تعالى دغه باغي هم پيدا كړې دې.هغه په ځپل مستعار ژوند كښې هره لمحه هره لحظه دالله تعالى محتاج هم وي.ددې باوجود كه هغه د الله تعالى نه بغاوت اوكړي.د الله تعالى د نائبينو انبياؤ نه بغاوت اوكړي، نوددې جرم د معافۍ قابل كيدې شي؟ هرګز نه،دده سزا يقيناً هم مرګ پكار دې.ددې وجې كه اسلام جهاد مشروع كړې دې.اود دغې باغيانود ختمولودپاره اود الله تعالى په احكامو پورې دټوقوكولونه د هغوى منع كولودپاره،نې دهغوى دا سزا مقرر كړې وي.چه دوى دې قتل كړې شي.اوددوى مالونه دې په اهل طاعت كښې تقسيم كړې شي.اوقيديان دې غلامان جوړ كړې شي.نودا خبره پكارده چه قابل اعتراض نه وي.

ايا دشمنى اوعداوت په دې دوركښې دتهذيب اوتمدن مدعى قومونه برداشت كولې شي؟ نن په دې دور كښې كوم قومونه چه د متمدن كيدو دعويدار دي.آيا هغوى دځپلو دشمنانوخلاف لښكرې حمله نه كوي؟ آيا هغوى دځپلو دشمنانوخلاف اعلان جنګ نه كوي؟ آيا دوى دهغوى په مالونو باندې قبضه نه كوي.اوبيا دغه مالونه په ځپلوكسانو كښې نه تقسيموي؟ آيا هغوى خلق غلامان نه جوړوي؟په جنوبي افريقه كښې حكومت د سپينودې. ددوى ټوله آبادي ځلور ملين ده.اوملك په حقيقت كښې د تورو دې.اودهغوى آبادي ځليرشت ملين ده.دا ځلور ملين اقليت په دې ځليرشت ملين خلقو باندې حكومت كوي. اوهغوى ئې غلامان جوړ كړي دي.هغوى ته حقوق ملكيت حاصل نه دي.په كومو كورونو كښې چه هغوى اوسيږي.هغه كچه دي.اوهغوى د هغې مالكان نه دي.اوپه كومو شنو او ګنړو وېتو كښې چه هغوى كار كوي.دغه كاركونكي دهغې مالكان نه دي.كوم پيداوار چه په دغه پټو كښې كيږي.نودوى دهغې د خوراك نه محرومه ساتلې شي.هغوى صرف جوار خوري. امريكه ددغه حكومت حمايت كوي.برطانيه ددغه حكومت حمايت كوي.ولې دغه شان فلسطينيان امريكې،برطانې اوروس په شريكه د اسرائيلو د سازش په ذريعه دغلام جوړولو كوشش نه دې كړې.نوبيا په اسلام باندې كوم اعتراض دې.حالانكه داسلام عدل انصاف رواداري او رعايت دومره دې.چه بل څوك ددې تصور هم نشي كولې.جهاد كه په اسلام كښې مشروع ګرځولې شوې دې.نودا ددې دپاره چه دالله باغيان ځپل انجام ته اورسوي. اودهغوى په مالونوكه د مال غنيمت په صورت كښې قبضه اوكړې شي.نودا ددې دپاره چه د هغوى طاقت ختم كړې شي. او هغوى ته د فساد پيدا كولوموقع ملاؤ نشي.اوكه هغوى غلامان جوړ كړې شي.نو ددې دپاره چه دوى ذ اسلام په لاركښې ركاوټ جوړ نشي. خويه اسلام كښې دغلام كيدو په صورت كښې دوى سره د ښه سلوك كولوډيرتاكيد شوې دې. د نبي كريم ﷺ ارشاد دې.

«إخوانكم جعلهم الله فتية تحت أيديكم فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه من طعامه ويلبسه من لباسه ولايكلفه مايغلبه فإن كلفه مايغلبه فليعنه» (١)

دا غلامان ستاسو ورونړه دى.الله تعالى دوى ستاسود لاندې د غلامانوپه حيثيت سره مقرر کړى دى. نودکوم کس لاندې چه دده ورور وى.نوهغه ته دې دخپل خوراك نه خوراك ورکوى. اود خپلو جامو نه دې ورته جامې اغوندوى.اوپه هغه دې دهغه د طاقت نه زيات بوج نه اچوى.که يوکس دهغه د طاقت نه زياته ذمه وارى هغه ته حواله کړى. نو په خپله دې ورسره شامل شى.اودهغه دې په دغه کار کښې مدد کوى.

بهرحال دلته په مغازى کښې د جهاد بحث راځى.اورسول الله ﷺ چه کوم جهادونه کړى دى.دهغې تفصيلات راځى.ددې وجې ما په اول کښې تاسو ته اوخودل.چه دا جهاد په عقلى توګه باندې هم او په تاريخى اعتبارسره هم اوپه شرعى نقطه نظرسره هم ټيك اوبيخى صحيح دې.اوددې په نتيجه کښې چه کوم قتل،سلب د مالونو،اودغلام جوړولو کوم صورت حال پيدا کيږى.هغه هم بيخى صحيح دې.اوپه اقوام عالم کښې ددې نظيرونه مسلم اوپه موجوده وخت کښې هم رائج دى.نود دې وجې د اسلام په نظريه جهاد باندې د اعتراض کولو ګنجائش نشته.

دجهاد اوقتال د مشروعيت په باره کښې د ټولونه اولنې نازل شوې ايت: دجهاد په باره کښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پکار دى.چه نبى ﷺ ترکومې پورې په مکه معظمه کښې وو.نود کافرانواومشرکانو زور ظلم زياتى باوجود د ﴿فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ﴾ حکم وو. دقتال اوجهاد اجازت نه وو ورکړې شوې.کله چه نبى ﷺ مدينې منورې ته تشريف يوړو.نو د حضرت ابن عباس ﷺ د روايت مطابق کوم چه نسائى، ترمذى او احمد نقل کړې دې.(٢) اودغه شان د حضرت ابوهريره ﷺ د روايت مطابق کوم چه منصف عبدالرزاق نقل کړې دې.دا آيت نازل شو.﴿اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰي نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُ ۝ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ

---

(١) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة باب ما جاء فى الإحسان إلى الخدم رقم الحديث ١٩٤٥ وقال هذا حديث حسن صحيح وأيضا أخرجه البخارى فى كتاب الأدب باب ما ينهى عن السباب واللعن رقم الحديث (٦٠٥٠) وفى كتاب الإيمان باب المعاصى من أمرالجاهلية رقم ٣٠ وفى كتاب العتق باب قول النبى ﷺ العبيد إخوانكم فأطعموهم مما تأكلون رقم الحديث (٢٥٤٥) وأخرجه ابن ماجه فى كتاب الأدب باب الإحسان إلى المماليک رقم الحديث (٣٦٩٠) وأبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوک رقم ٥١٥٨)

(٢) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب التفسير عن ابن عباس أنه قال لما أخرج النبى ﷺ من مكة قال أبوبكر أخروا ا نبيهم ليهلكن فأنزل الله ﴿أذن لللذين يقاتلون بأنهم ظلموا وإن الله على نصرهم لقدير﴾ الآية فقال ابوبكرلقد علمت أنه سيكون قتال قال الترمذى هذا حديث حسن (الجامع للإمام الترمذى (٣٢٥\٥) رقم الحديث (٣١٧١) وأخرجه النسائى فى كتاب الجهاد(٥٦\٢) وزاد قال ابن عباس فهو أول آية نزلت فى القتال وأحمد فى مسند عبدالله بن عباسرضى الله عنهما (٢١٦\١) وأخرجه الحاكم فى المستدرک (٢٤٦\٢) فى كتاب التفسير وأقره الذهبى)

دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ۭ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ۭ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ۝ اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۭ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ۝﴾ (۱)

اوس دجنګیدو هغه خلقو ته اجازت ورکړې شو.چا سره چه کافران جنګیږي.ځکه چه په دوی باندې ډېر ظلم شوې دې.اوبیشکه الله تعالی د دوی په مدد باندې قادر دې.دا هغه خلق دی.چه دځپلو کورونو نه بغیرد څه وجې نه ویستلې شوی دی.صرف په دې خبره چه دوی وائي. زمونږ رب الله تعالی دې.اوکه الله تعالی خلق بعضې په بعضې نورو باندې نه دفع کول.نوپه یخوانئ زمانه کښې به 'د راهبانو خلوتخانې اود نصارو او یهودیانو عبادتخانې اوپه دې زمانه کښې د مسلمانانو جماتونه په کوموکښې چه په کثرت سره دالله تعالی نوم یادولې شی.ټول به نړولې شوی وو.اوځوك چه د الله تعالی د دین مدد کوی.یقیناً الله تعالی به د هغه مدد اوکړی.اوبیشکه الله تعالی دقوت اوغلبې خاوند دې.دا خلق داسې دی.که مونږ دوی ته په دنیا کښې حکومت ورکړو.نو مونځ به قائموی.زکاة به ورکوی.اود نیکئ حکم به کوی.اود بدئ نه به منع کوی. او د ټولو کارونوپوره کول خو دالله تعالی په لاس کښې دی.

د ذکرشوو روایاتومطابق دا اولنې آیت دې.کوم چه د جهاد دپاره نازل شوې دې. او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آیت په دویمه پاره کښې د سورة بقره آیت ﴿وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۝﴾ (۲)اوجنګ کوئ هغه کسانو سره چه تاسو سره جنګ کوی.اوزیاتې مه کوئ.بیشکه الله تعالی زیاتی کونکی نه خوښوی.نازل شوې دې.

د نورو حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آیت ﴿اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰي مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۭ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَيُقْتَلُوْنَ﴾ الآية، (۳) بیشکه الله تعالی د مسلمانانو نه ددوی نفسونه او ددوی مالونه ددې خبرې په بدله کښې اخستی دی.چه دوی ته به جنت ملاویږی.اودوی به دالله تعالی په لارکښې جنګیږی.نور به هم قتلوی.اوپه ځپله به هم قتلیږی.نازل شوې دې.

ددې درې واړه آیاتونو په باره کښې ویلی شوی دی.چه دا د جهاد په باره کښې د ټولونه اول نازل شوی دی.(۴) خوراجح قول د اولنی آیت متعلق دې.(۵)

---

(۱) سورة الحج:۳۹ تا ٤۱)_

(۲) سورة البقرة : ۱۹۰)_

(۳) سورة التوبة :۱۱۱)_

(۴)علامه آلوسی په روح المعانی کښې د ذکرشوی آیت په باره کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روایت ذکرکولونه پس د باقی دوو آیتونو په باره کښې لیکی.،،
واخرج ابن جرير عن أبي العالية إن أول آية نزلت في القتال ﴿ وقاتلوا في سبيل الله الذين يقاتلونكم ﴾ وفي الإكليل للحاكم إن أول آية نزلت في ذلك ﴿ إن الله اشترى من المؤمنين ﴾ روح المعاني (۱٤۱۹) دغه شان اوګورئ (فتح الباري(۳۸۰/۷)_

(۵) ځکه چه ددې متعلق روایات د عدد په اعتبار سره زیات اود سند په اعتبار سره اقوی دی)-

دجهاد دوه قسمونه دفاعي اواقدامي: په دې باره کښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پکاردي.چه يو جهاد دفاعي دې.اوبل جهاد اقدامي دې.هغه جهاد دکوم چه په آيت ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ﴾ کښې ذکر دې. دفاعي جهاد دې.او ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ کښې هم د دفاعي جهاد ذکردې.علامه شبلي نعماني رحمه الله د اقدامي جهاد نه انکار کړې دې.([1]) خودا سراسرغلط دې.ځکه چه په قرآن مجيد کښې د اقدامي جهاد په باره کښې ذکرشوې آياتونه هم موجود دى.

① ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ ([2])

② ﴿أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا﴾ ([3])

③ ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾ ([4])

دا درې واړه آيتونه په اقدامي جهاد باندې دلالت کوى.([5])

---

[1]) نو شبلي نعماني مرحوم په خپل سيرت کښې غزوه بدر وغيره د اقدامي جهاد په ځائې دفاعي ګرځولي دى.اوپه دې باره کښې هغوى د جمهورو عالمانو مخالفت کړې دې.اوګورئ سيرة النبى (۱\۲۰۲)

[2]) سورة التوبة :۵)_

[3]) الأحزاب:۶۱)_

[4])سورة الأنفال:۳۸)_

[5]) په حقيقت کښې انګريزانودخپل استعمار په دور کښې په مسلمانانوکښې دجهاد جذبې سړولو دپاره د يومنظم شازش لاندې دا پروپيګنډه کړې وه.چه اسلام يو وينه توېونکې مذهب دې.اود خپل مطلق العنان حکمرانئ په وجه په دنيا باندې خور شوې وو.ددې دپاره ئې د غلام أحمد قادياني اودهغه د ملګروضميرنې واخستل.هغوى دجهاد د منسوخ کيدو ښه کوشش اوکړو.انګريزانوته ددې خبرې ويره وه.چه جهاد هميشه دپاره په مسلمانانوکښې د ايماني جوش اود تحريك اسلامي سبب دې.که ددې خلاف پروپيګنډه اونشوه.اوپه کوم وخت کښې هم په مسلمانانوکښې دا مذهبي جوش رابيدار شو.نوبيا ددې طوفان مخه نيول به دهغوى دپاره ګران شي.هم دا وجه ده.چه ډير مغرب زده مسلمانان بلکه بعضې اهل علم هم دهغوى د پروپيګنډې نه متاثره شول.اوداسلام ددفاع دپاره ئې معذرت خوانه لهجه اختيارکړه.اووې وئيل.چه اسلام د جهاد په صورت کښې چه دقتل او وينې توېولوکوم حکم ورکړې دې.نوهغه صرف دخپلې دفاع دحده پورې محدود دې.اوښکاره ده.چه د دنيا هرمذهب دخپل ضرورت دپاره د وينې توېولو فتوى ورکوى،،

خودا خبره د حقيقت نه خلاف ده.ځکه چه د اسلام پوره تاريخ د اقدامي جهاد د عنواناتونه ډك دې.اکثر هم اسلامي لښکراقدام کوى.نودغيرمسلمو ښارونوته دروازه ټکوى.د ټولونه وړاندې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکوى.که هغوى اسلام قبول کړى.اودمسلمانانو ورونړه شي.اوکوم حقوق چه مسلمانانوته حاصل وى.په هغې کښې ورسره شريك شي.که هغوى اسلام قبول نکړى . نوبيا به هغوى په جزيه ورکولوباندې آماده کولې شي.اوکه د جزيه ورکولونه هم انکار اوکړى ـ نو بيا دريم او آخرى صورت دجهاد او قتال دې.دا هم ددې اقدام نتيجه ده.چه په ځوکالونوکښې دننه د قيصر اوکسرى په محلاتو باندې داسلام بيرغ پرڅيدل.اود دنيا د مضبوط طاقتونه داسلامي حکومت لاندې شول،،

پخپله نبى ﷺ د غزوه خندق نه پس ارشاد فرمائيلې وو.((نغزوهم ولايغزونا)) د نن نه پس به مونږ دې کافرانوته د جنګ دپاره ورځو.اوهغوى به راسره جنګ نه کوى.هغوى به حمله کولوکښې په مونږ باندې وړاندې والى زره نشى کولې.(صحيح بخارى کتاب المغازى[بقيه حاشيه په راروان مخ.....

اواقدامي جهاد بيخي دعقل مطابق دي.څکه چه د جان او مال ډاکوان موجود وي.نو ددې نه وړاندې چه هغوی حمله اوکړي.دهغوی ختمول د عقل او هوښيارتيا عين مطابق دي.دغه شان که د ايمان ډاکوان اوپه ايمان باندې حمله کونکې موجود وي.نووړاندې ددې نه چه هغوی حمله اوکړي.اقدام کول اودهغوی ختمول عين عقلمندي ده.اولکه څنګه چه ډاکوان، ماتونکي ښناور،اوزهريله ښناور،مار،لړم،که چرته موجود وي.نود هغې دحملې کولونه وړاندې دهغې خاتمه کول ضروري دي.اوکه انتظاربه کولې شي.چه هغوی په مونږ باندې حمله اوکړي.نوبيا به مونږ خپله دفاع کوو.اودهغې نه وړاندې به په هغې باندې اقدام نه کوو.نودا انتظارنشي کولې.بلکه د ((قتل الموذی قبل الإيذاء)) په اصولوبه عمل کول ضروري وي.څکه دفاعي جهاد هم مشروع او ثابت دي.اواقدامي جهاد هم.

دجهاد اداب: ددې نه پس په دې پوهه شئ.چه د جهاد آداب څه دي؟ په دې باره کښې د قرآن شريف دا آيت زمونږ پوره راهنمائي کوي.

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۞ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ۞ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۞﴾ (١)

.....دتيرمخ بقيه] باب غزوة الخندق (ص.٥٩٠)،،
د دې نه پس د الله تعالی پيغمبر ﷺ اقدام اوکړو.اومکه ئې فتح کړه.دغه شان غزوه بدراود نبي ﷺ آخري غزا تبوك هم په اقدامي زمره کښې راځي،،
دا خبره په خپل ځاې باندې صحيح ده.چه اسلام د امن او صلحې مذهب دې.خوددې امن اوصلحې د ثابتولودپاره د اسلام د يوبديهي حکم نه انکار ته ضرورت نشته.اودا خبره هم يوحقيقت دې.چه اسلام د تورې په زور باندې نه دې خور شوې.د ده دا ښکاره اعلان دې.چه ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ دې دخپل ښکلې ضابطه حيات،اود ژوند په ټولوشعبوباندې جامع اصولوپه وجه عام شو.نورو قومونو هم په دې وجه دا قبول کړو.(د دارالعلوم ديوبند مهتمم حضرت مولانا حبيب الرحمن عثماني په دې موضوع باندې يومستقل کتاب ،،کیا اسلام تلوار کے زور سے پھیلا؟،، په نوم باندې کتاب ليکلې دې.په کوم کښې چه ئې دا خبره په تاريخي اومضبوط دلائلو سره ثابته کړې ده.چه په قومونواوملکونوکښې د اسلام خورېدل د تورې د زور نتيجه نه ده.بلکه دا ددغه ذاتي کشش اوخوبي ده) خوپه دې کښې هم څه شك نشته.چه کله د اسلام داشاعت په لاره کښې دکفر قوتونه رکاوټ کيږي.نوبيا د دې ((خاشا ک غيرالله)) ته پوهکې ورکول او د اسلام د تبليغ په لار کښې د رکاوټ ختمولودپاره اسلام هم د اقدام حکم کړې دې.اوچونکه د کفر اواسلام جنګ به هميشه دپاره وي.ددې وجې ،،اقدام،، د پوره امت په ذمه د فرض کفايه په حيثيت سره فرض کړې شوې دې.نوپه مسلمانانوکښې يوه ډله داسې پکار ده.چه کومه د امت مسلمه د طرفه دا فريضه ادا کوي.اوهم دې طرف ته نبي ﷺ اشاره کوي.اوفرمائي.چه ،،
الجهاد ماض منذ بعثني الله إلى أن يقاتل آخر أمتي الدجال لايبطله جور جائرولا عدل عادل.(رواه ابوداود في كتاب الجهاد باب في الغزو مع أئمة الجور رقم الحديث (٢٥٣٢))،،
اوفرمائيلي ئې دي،((لا تزال طائفة من أمتي يقاتلون على الحق الظاهرين على.من ناواهم حتى يقاتل آخرهم المسيح الدجال (رواه أبوداود في كتاب الجهاد باب في دوام الجهاد رقم الحديث ٢٤٨٤)_

(١) سورة الأنفال :٤٥تا ٤٧)_

اې دايمان خاوندانو! كله چه ستاسود يوې ډلې سره د مقابلې موقع راشي.نو(ددې آدابو خيال ساتئ:چه) په جهاد كښې ثابت قدم اوسيږئ.اود الله تعالى ډير ذكر كوئ. دې دپاره چه تاسوكامياب شئ.اوالله اودهغه د رسول د اطاعت خيال ساتئ.اوپه خپل مينځ كښې جهګړه مكوئ.ځكه چه په دې سره به تاسو بزدله شئ. اوستاسو باد به لاړ شي. او صبر كوئ.بيشكه الله تعالى د صبر كونكو سره دې.اودهغه كافرانو پشان مه كيږئ.(كوم چه هم په دې واقعه د بدركښې) دخپلو كورنونه په تكبر سره راوځي.اوخلقوته دښودنې دپاره راوځي.اوخلق دالله تعالى د لارې نه منع كول غواړي.اوالله تعالى ته د هغوى د ټولواعمالو علم دې.
دا آيت په دې خبره باندې دلالت كوى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه دالله تعالى د ذكر ډيراهتمام كوى.دا آيت په دې خبره هم دلالت كوى.چه مجاهدينو لره د صبراوتحمل نه كار اخستل پكار دى.دغه شان دا آيت دلالت كوى.چه مجاهدين دې غرور،فخر اوتكبرنه اختياروى.اودا آياتونه مونږ ته ښائي.چه مجاهدينوته پكار دى.چه الله اودالله د رسول د اطاعت لمن اونيسى.په دې صفاتو سره جهاد كول پكار دى.اوهم دا د جهاد آداب دى.([1])

دجهاد غرض او مقصد: اوس ددې نه پس دا خبره په ذهن كښې اوساتئ.چه د جهاد غرض او غايت او مقصد څه دې؟ دجهاد غرض اوغايت صرف اعلاء كلمة الله دې.د نبى ﷺ نه تپوس اوشو.چه يوكس د خپلې مړانې اوبهادرئ ښودلو دپاره قتال كوى.اويوكس د خپل وطن او قوم اوقبيلې په تعصب كښې (چه د اعلاء كلمة الله د جذبې نه خالى وى) قتال كوى.
په دوى كښې مجاهد فى سبيل الله كوم دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.«من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهوفى سبيل الله» ([2])اوكه يوكس دخپل قوم او وطن د حفاظت دپاره جهاد په دې غرض باندې كوى.چه دا د قوم مسلمانانو قوم دې.اودا وطن دمسلمانانو وطن دې.نو دا به جهاد فى سبيل الله وى.ځوكه داسلام د خيال ساتلونه بغير صرف د قوميت او وطنيت په بناء باندې جنګيږى.نودا به جهاد فى سبيل الله نه وى.

---

[1]) نبى ﷺ فرمائيلى دى.(الغزو غزوان،: فأما من ابتغى وجه الله وأطاع الإمام وانفق الكريمة وياسرالشريک واجتنب الفساد فإن نومه ونبهه أجر كله وأما من غزا فخراً ورياءً وسمعة وعصى الإمام وأفسد الأرض فإنه لم يرجع بالكفاف) رواه ابوداود فى كتاب الجهاد، باب فيمن يغزو ويلتمس الدنيا رقم الحديث (٢٥١٥)_

[2])الحديث أخرجه البخارى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٨١ وفى الخمس باب من قاتل للمغنم هل ينقص ممن أجره رقم ٣١٢۶ وفى العلم باب من سأل وهو قائم عالماً جالساً رقم ١٢٣ وفى التوحيد باب قوله تعالى ﴿ ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين ﴾ رقم ٧٤٥٨ واخرجه مسلم فى كتاب الإمارة باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٤٨٨٢ و٤٨٨٣ و ٤٨٨٤ و٤٨٨٥ وأخرجه أبوداود فى كتاب الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٥١٧ والترمذى فى فضائل الجهاد باب ما جاء فيمن يقاتل رياءً وللدنيا رقم ١۶٤۶ وابن ماجه فى الجهاد باب النية فى القتال رقم ٢٧٨٣ والنسائى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا (٥٧\١٢)_

امام بخاري ﷫ يو باب قائم كړې دې.((باب لا يقول فلان شهيد)) ([1])اوپه هغې كښې ئې يوه واقعه نقل كړې ده.چه يوكس كوم چه په پټه منافق وو.اودهغه نوم ،،قزمان ،، وو.([2]) هغه دمسلمانانو سره ملګرې شو.ښه جهاد ئې اوكړو.اوكافرانوته ئې ښه نقصان اورسولو. مسلمانانو ددغه كس په باره وئيل شروع كړل.چه ((ما أجزء منا اليوم أحد كما أجزأ فلان)) يعنى قزمان چه كومه كارنامه اوكړه.داسې كارنامه نن چا نه ده كړې.كله چه نبى ﷺ دغه خبره واوريده.نو وې فرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) خودا كس جهنمى دې.دا كس په جنګيدو جنګيدو كښې ډيرزخمى شو.اومرګ ته نزدې شو.نوحضرت قتاده بن نعمان ﷜ دمرګ په وخت كښې ده ته ورغلو.اووې وئيل.((هنيألك الشهادة)) نوهغه اووئيل. ((والله إني ما قاتلت على دين وإنما قاتلت على حسب قومي)) زه خو د ددين اسلام دپاره نه جنګيدم.بلكه زه د خپل قوم په حميت كښې جنګيدم.په دې سره د رسول الله ﷺ پيشنګوئى صحيح ثابته شوه.([3])

---

[1])جامع بخارى كتاب الجهاد باب نمبر:٧٧ (٤٠٦\١)_

[2])ددغه كس نوم ،،قزمان ظفرى (بضم القاف والظاء) اوكنيت ،،ابوالغيداق،، وو.(فتح البارى (٤٧٣\٧)

[3])د صحيح بخارى ذكر شوو بابونو كښې دغه شان په نورو كومو كومو ځايونوكښې چه امام بخارى ددې حديث تخريج كړې دې.هلته واقعه څه داسې ده.چه كله نبى ﷺ ددغه كس په باره كښې اوفرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) نو په صحابوﷺ كښې يوكس دده دعمل كتلو دپاره په دې غرض دقزمان سره سره اوسيدو.په جنګ كښې چه قزمان به چرته تلو.نو هغه به ورسره هم وو.كله چه قزمان سخت زخمى شو.اود زخمونو تاب ئې نشو راوړې.نوخپله توره ئې په زمكه كښې ښخه كړه.اود تورې په سوكه ئې خپله سينه كيخوده.اوپه هغې ئې خپل وزن ورواچولو.توره دهغه د بدن نه اخوا ته اووتله.اودغه شان خودكشى ئې اوكړه.اوختم شو.ورسره چه كوم صحابى وو(چه دهغه نوم علامه ابن حجر اكثم بن ابى الجون ﷜ ليكلې دې.فتح البارى(٤٧٣\٧) دنبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو. او د هغه د خودكشۍ خبرئې وركړو،،

په تقرير كښې ذكرشوې د قتاده بن نعمان ﷜ واقعه حافظ ابن حجر د علامه ابن الجوزى ﷫ په حوالې سره نقل كړې ده.خو په آخر كښې ئې دا هم ليكلى دى.((وهذا الذى نقله أخذه من مغازى الواقدي وهو لا يحتج به إذا إنفرد فكيف إذا خالف (فتح البارى(٤٧٦\٧)،،

د ابن جوزى ﷫ خيال دې.چه ذكرشوې واقعه د جنګ احد ده.اوپه صحيح بخارى كښې د ابوهريره ﷜ هغه روايت په كوم كښې چه د زهرى نه شعيب روايت كړې دې.اودكوم متابعت چه معمرهم كړې دې.په هغې كښې د ((شهدنا:خيبر)) تصريح ده.البته د زهرى نه د يونس په روايت كښې د خيبر په ځاې د ،،حنين،، تصريح ده.(اوګورئ صحيح بخارى (٧٢\١١) كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث (٤٢٠٣و ٤٢٠٤) اوپه صحيح مسلم كښې د ،،معمرعن الزهرى،، په روايت كښې هم د ،،حنين،، ذكردې.(صحيح مسلم (٧٢\١١ كتاب الإيمان) خوشارح د مسلم امام نووى ﷫ د قاضى عياض ﷫ قول نقل كړې دې.چه ،،حنين،،غلط دې.((قال القاضى عياض صوابه خيبر)) اوګورئ شرح نووى (٣\١١) بهرحال واقعه د واقدى او ابن جوزى رحمهما الله په قول كه د ،،احد،، وى.يا د شعيب اومعمر رحمهما الله د روايت مطابق كه د ،،خيبر،، وى.يا ديونس[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سردار کائنات ﷺ ته چه کله دهغه حال اوخودلې شو.چه هغه داسې وائی.اوهغه خودکشی اوکړه. نو نبی ﷺ اوفرمائیل.((إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر)) [1]امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې هم ددې خودلو دپاره نقل کړې ده.چه ترڅوپورې دالله تعالی په لار کښې کلمې اوچتولو دپاره جهاد اونکړې شی.نوترهغه وخته پورې هغې ته جهاد فی سبیل الله نشی وئیلې.

غرض دا چه جهاد صرف هغه دې.چه په هغې کښې ټول قوت او طاقت دې دپاره خرچ کولې شی.چه دالله تعالی نوم اوچت شی.اود الله تعالی په دین باندې عمل کونکی خلق په آرام او سکون سره په دې باندې عمل اوکړی .چه نه څوك په دې پورې استهزاء کوی.اونه څوك ټوقې کوی.اونه څوك ددوئ په عبادت کښې دخل اندازکیدې شی.د جهاد دا مقصد دې.

اسلام په زور او توره نه بلکه په خپل صداقت او خوبیانو سره خور شوې دې: اوس دلته دوه مسئلې دی.یوه دا چه د اسلام دشمنانود جهاد په حوالې سره دا خبره مشهوره کړې ده.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.لکه چه د اسلام خپل صداقت ددې د خوریدو سبب نه دې.

دا اعتراض بیخی غلط دې.اوپه دې کښې هیڅ حقیقت نشته.څکه چه نبی ﷺ کله د اسلام دعوت شروع کړو.نو دوی یواځې وو.نه د نبی ﷺ سره اقتدار وو.اونه ددوی په لاس کښې توره وه.

رسول الله ﷺ چه کله داسلام دعوت شروع کړو.نو هغه کسان چه دوی به ئې ،،صادق اوامین،، ګڼړل.هم هغوی ئې دشمنان شول.اودخاندان هغه کسان چه عام طور دخاندانی تعلق په وجه مدد کوی.هغوی هم په.دشمنئ او بغض کښې وړاندې وړاندې وو.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ دعوت ورکړو.اوقسم قسم تکلیفونه ئې برداشت کړل.د ظلم او ستم څه قسم داسې پاتې نشو.کوم چه کافرانو د دوی خلاف نه وی کړې.خوددې باوجود حضرت ابوبکر رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عثمان بن عفان،

...دتیرمخ بقیه حاشیه] د روایت مطابق که د ،،حنین،، وی.خوپه دې کښې دڅا هم اختلاف نشته.چه دغه خودکشی کونکې کس د جهاد اوشهادت په تمنا باندې نه جنګیدل.بلکه د قوم د حمیت په وجه په جنګ کښې شریك وو.هم ددې نقطه نظر په بنیاد امام بخاری رحمه الله د دې حدیث ،ترجمة الباب،، ((لایقول فلان شهد)) په عنوان قائم کړو.حافظ ابن حجر رحمه الله دترجمة الباب اوحدیث مناسبت بیانوی اولیکی.،،

ووجه أخذ الترجمة منه أنهم شهدوا برجحانه في أمرالجهاد فلوكان قتل لم يمتنع أن يشهدوا له بالشهادة وقد ظهر منه أنه لم يقاتل لله وإنما قاتل غضباً لقومه.فلا يطلق على كل مقتول في الجهاد أنه شهيد.لإحتمال أن يكون مثل هذا (فتح الباري(۶/۰۱۶) كتاب الجهاد)_~

[1])الحديث أخرجه البخاري في كتاب الجهاد باب لايقول فلان شهيد رقم الحديث (۲۸۹۸) وفي المغازي باب غزوة خيبر رقم الحديث (۴۲۰۲و ۴۲۰۳) من حديث سهل بن سعد الساعدي و أبي هريرة وفي كتاب الرقاق باب الأعمال بالخواتيم وما يخاف منها رقم الحديث (۶۴۹۳) وفي كتاب القدرباب العمل بالخواتيم رقم الحديث (۶۶۰۶و ۶۶۰۷) وأخرجه مسلم في كتاب الإيمان باب بيان غلظ تحريم قتل الإنسان نفسه وإن من قتل نفسه بشيئ عذب به في النار (۲۱۱)_

حضرت على بن ابى طالب،حضرت طلحه بن عبيدالله، حضرت عبدالرحمن بن عوف، حضرت زبيربن العوامﷺ او نورو ډيروحضراتو ايمان راوړل.کوم چه د اسلام پړقيدونکى ستورى دى.کوم زور وو په هغه وخت کښې چه خلق ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول؟ کومه توره وه.چه هغوى ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول. دوى اسلام راوړو. نودمصيبتونو ښکار شول.په امتحان کښې پريوتل.خو ددې مصيبتونو او امتحاناتو باوجود هغوى اسلام پرې نخودل.نودا وئيل چه اسلام د تورې په زور باندې خور شوې دې.غلطه ده.
دويمه خبره دا ده.چه دا خلق چه کوم اعتراض کوى.نو دې جاهلانوته دا معلومه نه ده.چه په زور اوزياتى په ذريعه چه کوم اسلام قبول کړې شى.هغه معتبر نه وى.که ته دا واې.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.نو ددې مطلب به دا وى.چه په زور باندې خلق مسلمانان ګرځولى شوى دى.د زړه په خوشحالئ سره هغوى اسلام نه دې قبول کړې.نوتاته دې دا خبره معلومه وى.چه کوم سړې صرف د ويرې د وجې د اسلام کلمه وائى.يا د څه طمعې او لالچ دپاره اسلام قبول کړى.نوهغه عندالله مسلمان نه دې.په قرآن مجيد کښې فرمائيلى شوى دى.﴿ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ [1]اوکه ستا رب غوستل نو په مخ د زمکې به چه څومره خلق دى.ټولو به ايمان راوړې وې.آيا ته په خلقو باندې زور کولې شې.چه دوى ټول مسلمانان شى.
ايمان هغه معتبر دې.کوم چه په شوق او رغبت سره وى.په کوم کښې چه څه طمع څه لالچ او څه ويره نه وى.څه مجبورى نه وى.ددې وجې په زورسره د اسلام د خوريدو څه امکان نشته.
دريمه خبره دا ده.چه مونږ ته دې اوخودلې شى.چه آيا کوم کسان چه په زور او ظلم سره مسلمانان کړې شى.آيا هغوى داسلام دپاره داسې قربانى ورکولې شى.څنګه چه صحابه کرامو ﷺ ورکړې وې.په زور او زياتى سره اسلام قبلونکو ته چه کله موقع ملاوېږى.نو هغوى د اسلام نه خارجېږى.دهغوى نه خو د اسلام دپاره د قربانئ ورکول هيڅ تصور نشى کيدې.هغوى هميشه دپاره د تيختې لار لټوى.اوصحابه کرامﷺ چا چه اسلام قبول کړې دې.هغوى د اسلام دپاره خپل کورونه پريخودى دى.خپل عزت او آبرو ئې لوټ کړې ده.د خپلو ځانونو قربانئ ئې پيش کړى دى.هغوى د اسلام دپاره هرقسم تکليفونه برداشت کړى دى.نو چه کوم خلق د اسلام دپاره هرقسم تکليفونه برداشت کوى .دهغوى په باره کښې يو دعقل خاوند دا څنګه وئيلى شى.چه هغوى په زور او زياتى سره اسلام قبول کړو.
ددې نه علاوه نبى ﷺ په مکه مکرمه کښې دياړلس کاله تيرکړى وو.د مکې مکرمې د قيام په زمانه کښې ۸۳ سړو او ۱۷ ښځو حبشې طرف ته دخپل حفاظت دپاره هجرت کړې وو.([2]) نو که هغوى په زوره باندې مسلمانان جوړولى شو.نو اول خو په مکه کښې په زور د

---

[1])يونس:۹۹)_
[2])په دې هجرت کښې د عربو دڅو قبيلو کسان شامل وو.د بنوهاشم نه يو د بنو اميه اود دوى حليف قبيلو نه اووه،د بنو عبدالشمس نه دوه،د بنو نوفل نه يو،د بنو اسد نه څلورو، د عبدبن قصى نه يو ،د بنو عبدالديارنه پنځه،د بنو زهره او ددوى د حلفاؤ نه[بقيه حاشيه په راروان مخ....

مسلمانولو موقع کوم ځاې وه.په هغه وخت کښې د اسلام په لاس کښې نه اقتدار وو.او نه توره،دويمه خبره دا ده.چه هغوی د خپل اسلام دحفاظت دپاره حبشې ته هجرت ولې کړې وو.اوبيا چه حبشة ته اورسيدل.نوچه دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه تقريرئې واوريدو.اصحمه (١)کوم چه د حبشې بادشاه وو.مسلمان شو.په هغه باندې کوم زور وو.(٢)

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] شپږ د بنو تميم نه دوه، د بنومخزوم او دهغوی د حلفاؤ نه اته.د بنوجمح نه يوولس،د بنو تميم نه څوارلس،د بنو عدی نه پنځو،اود بنو عامر اوبنو حارث نه اته اته سړی شامل وو.دغه شان چه حضرت عمار رضي الله عنه په کښې شامل کړې شي.نودا درې اتيا کسان جوړيږی.ګنې بيا دوه اتيا،دوی کښې اوولس ښځې هم شاملې وې.ابن هشام په خپل سرت کښې د هجرت کونکو سړو او ښځو تفصيلی ذکرنه پس ليکی.((فكان جميع من لحق بأرض الحبشة وهاجر إليها من المسلمين سوى أبنائهم الذين خرجوا بهم صغاراً أو ولدوا بها ثلاثة وثمانين رجلاً إن كان عماربن ياسر رضي الله عنه فيهم وهو يشک فيه (السيرة النبوية لابن هشام (٣٣٠/١)-~

[1])أصفحة بن أبحر النجاشي ملک الحبشة وإسمه بالعربية عطية،والنجاشي لقب له ،أسلم على عهد النبي صلى الله عليه وسلم ولم يهاجر إليها وكان ردا للمسلمين نافعاً (الإصابة في تمييز الصحابة (١٠٩/١)_

[2])حضرت جعفر رضي الله عنه په دې تقريرکښې دجاهليت د زمانې وحشت او داسلامې اقدارو داسې ښکلې تصورکشی کړې ده.چه دغه تقرير د جامعيت بيان نمونه ده.د عربی ادب ښکلې ګلدسته،اود تاريخ اسلام يو قيمتی شهادت جوړ شوې دې.د هغې ابتدائی څه حصه دا ده،،

((أيها الملک كنا قوماً أهل جاهلية نعبدالإصنام، ونأكل الميتة ونأتى الفواحش ونقطع الأرحام، نسيئ الجوار،ويأكل القوى منا الضعيف،فكنا على ذلک حتى بعث الله إلينا رسولاً منا،نعرف نسبه،وصدقه وأمانته وعفافه، فدعانا إلى الله لتوحده،ونعبده،ونخلع ما كنا نعبد نحن وأباؤنا من دونه من الحجارة والأوثان وأمرنا بصدق الحديث وأداء الأمانة وصلة الرحم، وحسن الجوار، و الكف عن المحارم والدماء ، ونهانا عن الفواحش وقول الزور وأكل مال اليتيم وقذف المحصنات وأمرنا أن نعبدالله وحده لا نشرک به شيأ وأمرنا بالصلاة والزكاة والصيام . فصدقناه وآمنا به واتبعناه على ما جاء به من الله ،فعبدنا الله وحده، فلم نشرک به شيأ وحرمنا ما حرم علينا وأحللنا ما أحل لنا، فعدا علينا قومنا فعذبونا وفتنونا عن ديننا ليردونا إلى عبادة الأوثان من عبادة الله تعالى وأن نستحل ما كنا نستحل من الخبائث فلما قهرونا وظلمونا وضيقوا علينا ،وحالوا بيننا و بين ديننا،خرجنا إلى بلادک وأخترناک على من سواک ورغبنا فى جوارک ورجونا أن لا نظلم عندک أيها الملک (السيرة النبوية لابن هشام (٣٣٦/١))،،

په پښتو کښې ددې مفهوم دا دې،،اې بادشاه مونږ جاهلان وو.دبتانوعبادت به مو کولو.مرداری به مو خوړلې.دبې حياې کارونه به مو کول.خپلولئ به مو کټ کولې.ګاونډيانو سره به مو بد سلوک کولو.مضبوط به کمزورې خوړل.نو دجاهليت هم دغه وحشت ښکار وو.چه الله تعالی هم په مونږ کښې يو پيغمبر راوليږلو. داسې پيغمبرچه دهغه حسب اونسب،د هغه صدق اوديانت، دهغه امانت او عفت دټولونه مونږ ښه خبر وو.هغه مونږ ته د توحيد ربانی او عبادت الهی دعوت راکړو.مونږ او زمونږ پلار نيکونو چه د کومو بې روحه ګاڼړو او بتانوعبادت کولو.د هغې ټولو دپريخودو خودنه ئې راته اوکړه.دخبرې د ربښتيا کولو اوخپلوانو سره خپلولئ ساتلو،اودګاونډيانو سره د حسن سلوک کولو.اد حرامو نه د بچ کيدو، اود فساد او وينې تويولو نه د منع کيدو حکم ئې راته اوکړو.د بې حياتې نه ئې مونږ منع کړو.د ناجائزه وينا کولو ممانعت ئې اوکړو.ديتيم د مال خوړلو نه ئې منع کړو.په پاکدامنو ښځوباندې دتهمت لګولونه د بچ کيدو تاکيد ئې[باقی حاشيه په راروانه صفحه...

حضرت ابوذره غفاري ﷺ په ابتداء.داسلام کښې په مکه مکرمه کښې د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اواسلام ئې قبول کړو.اوواپس لاړو.خپلې قبيلې قبيلې غفار ته ئې تبليغ اوکړو.نو نيمه قبيله دده په دعوت باندې مسلمانه شوه.([1])

دغه شان حضرت مصعب بن عمير ﷺ مدينې منورې ته تشريف اوړې وو.اود دوی په دعوت سره د بنو عبدالاشهل پوره قبيله مسلمانه شوه.([2]) هلته کوم يو زور وو؟

په انصاروکښې اويا کسان د حج په موقع د نبي ﷺ په لاس باندې مسلمانان شوی وو.([3]) هلته کوم زور وو.نودا ونيل چه اسلام په جبر او زور باندې خور شوې دې.بيخې غلطه ده.

ددې نه علاوه تاسو دا هم ونيلې شئ.که اسلام په زور باندې خور شوې وی.نومونږ ته دا اوښائې.چه عيسايانواو يهوديانو په څوڅاپونو کښې حکومت کړې کړې.اوهغوی د عيسائيت اويهوديت د خوررولو دپاره ښه پوره کوشش کړې دې.دويرې حربه ئې استعمال کړې ده.دطمعې او لالچ جال ئې خور کړې دې.خوددې باوجود عيسائيت او يهوديت ته دومره ترقي نه وه حاصله شوې.څومره چه اسلام ته حاصله شوې ده.که چرته دا خبره وی.نو بيا خو پکارده.چه يهوديت او عيسائيت هم دومره خور شوې وو.څومره چه اسلام خور شوې دې.نن تاسو يورپ ته لاړ شئ اوګورئ نوحيران به شئ.چه انګريزان چا چه د برصغير نه داسلام او دمسلمانانو نوم ختمول غوستل.د هغوی په خپل ملك کښې نن په سوونو جماتونه

....دتيرمخ بقيه حاشيه] راته اوکړو.او مونږ ته ئې حکم اوکړو.چه مونږ دالله تعالى سره څوك نه شريك نکړو.صرف دهغه عبادت کوو.اومونځ کوو.او زکاة ورکوو.او روژې نيسو،،

نومونږ دهغه تصديق اوکړو.په هغه باندې مو ايمان راوړو.اودالله تعالى د طرفه چه هغوی څه راوړل.دهغې تابعداری مو اوکړه.نو اوس مونږ صرف دالله تعالى عبادت کوو.اود شرك نه بچ کيږو.حلال ،حلال ګنړو.اودحرامو نه منع کيږو.هم ددې وجې زمونږ قوم زمونږ دشمنان جوړ شول.مونږ ته ئې تکليفونه رارسول.اومونږ ئې دخپل دين په باره کښې په قسم قسم امتحانانو کښې اچولو.هغوی غوارې چه مونږ بيا د بتانو عبادت شروع کړو.بيا خبائث حلال ګنړل شروع کړو،.اوبوخل بيا په دې کښې اخته شو.کله چه هغوی په مونږ باندې د زور زياتی انتهاء اوکړه.او په مونږ باندې ئې زمکه تنګه کړه.او زمونږ د دين په مينځ کښې حائل شول.نو مونږ ستا ملك طرف ته راؤوتو.اوستا په ګاوندتوب کښې مو رغبت اوکړو.او تول مونږيخودل.ته مو خوښ کړې.زمونږ اميد دې.چه تاسو سره يو.نوپه مونږ به ظلم نه کيږی،،

ددې جوش پيدا کونکی تقرير نه پس حضرت جعفر ﷺ د سورة مريم ابتدائی آياتونه اولوستل.د نجاشي سترګې داوښکو نه ډکې شوې.دهغه شاهانه سترګو د اسلام رڼړا اوليده،دهغه زړه د اسلام د حقانيت ګواه جوړ شو.اودهغه ژبې د ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله)) اوونيل. اود خپل ځان دپاره ئې د سعادت ابدی اعلان اوکړو.په رجب نهمه هجری کښې کله چه نجاشي وفات شونو نبي ﷺ صحابه کرام ﷺ په بقيع کښې جمع کړل.اودهغه د جنازې مونځ ئې اوکړو.(دتفصيل دپاره اوګورئ سيرت ابن هشام (۱\۳۳۴تا ۳۴۳)_~

[1])صحيح مسلم (۲۹۶\۲)_

[2]) اوګورئ سيرت ابن هشام (۱\۴۳۷)_~

[3]) سيرة ابن هشام (۱\۴۴۳)_

موجود دی.چرچ ځرخیږی.اومسلمانان هغه اخلی.او جماتونه پرې جوړوی .یواځې په لندن ښار کښې څلور سوه جماتونه دی.
دا صورت حال ښکاره ده چه د زور، ویرې،او تورې نه دې.خلق په خپل شوق سره په اسلام کښې داخلیږی.حالانکه نن صبا مسلمانان د اسلام پوره نمائندګان هم نه دی. د صحابه کرامو ﷺ په دور کښې خود اسلام ښکاره داسې شخصیات موجود وو.چه خلقو به دهغوی اعمال او اخلاق کتل.نو مسلمانیدل به،ددې وجې د جبر اواکراه څه احتمال او سوال نشته.
ددې نه علاوه یوه بله خبره هم په دې باره کښې کولې شی.هغه دا چه داسلام دا حکم دې.که په یوکافرباندې توره کیخودې شی.اوهغه کلمه اووئیله.نوبیا دهغه قتلول جائز نه دی.اګرچه هغه دغه کلمه صرف دخپل ځان د بچ کولو دپاره وئیلې وی.اوپه حقیقت کښې هغه ایمان نه وی راوړې.یا په اصل کښې هغه اسلام کښې نه وی داخل شوې.په دواړو صورتونوکښې د هغه قتل جائز نه دې.انسان ته خپل ځان خوښ وی.هغه دخپل ځان د بچ کولو دپاره ډیر دروغ وائی.دلته هم که صرف د ځان بچ کولودپاره ئې کلمه وئیلی وی.اود زړه نه ئې اسلام نه وی قبول کړې.اوروسته د کفرپه دین باندې قائم پاتې شی.نودلته څه زور نشته.چه دې په زور سره مسلمان کړی.
حضرت خالدبن ولید ﷺ داسې کسان قتل کړی وو.چا چه دمسلمانیدو اقرار کړې وو.(١)
کله چه نبی ﷺ ته ددې علم اوشو.نو ډیر خفه شو.اووې فرمائیل.((اللهم إني أبرأ إليك مما صنع

---

(١)په شوال اتمه هجری تح مکې نه پس او د غزوه حنین نه وړاندې نبی ﷺ دحضرت خالدبن ولید ﷺ په قیادت کښې دانصارو او مهاجرینو درې سوه اوینځوسو کسانویو لښکربنوجذیمه طرف ته د دوعوت اسلام په غرض اولیږل.هغه خلقو د اسلام اقرار په صحیح طریقه سره نشو کولې.د ((أسلمنا)) مونږ اسلام قبول کړو.په ځای ((صبانا)) (مونږ خپل دین بدل کړو) اووئیل.ځکه چه د قریشو کافرانویه د اسلام قبلونکی دپاره د ((أسلم فلان)) په ځای ((صبأ فلان)) لفظ استعمالولو . د دې وجې بنو جذیمه د اسلام اقرار په ((صبانا.. صبانا)) لفظ وئیلو سره اوکړو.د((صبا)) معنی د یو دین نه بل دین ته وتلو ته وائی.چونکه په دې لفظ کښې د اسلام داقرار مفهوم ښه واضح نه دې.ددې وجې خالد بن ولید په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو ډیر خفه شو.او وې فرمائیل. ((اللهم إني أبرأ إليک مما صنع خالد)) اوبیا نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته مال ورکړو.او بنوجذیمه ته ئې اولیږل.اودغه ټولو مقتولینو دیت ئې د مسلمانانو دطرفه ورکړو.(اوګورئ فتح الباري(٥٧/٨و ٥٨) وعمدة القاري(٣١٣/١٧)).
نسائی او بیهقی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په صحیح سند سره یوه واقعه ذکر کړې ده.په دغه واقعه کښې د انسانی عشق اوچه کوم کسان مړه کیدل.په هغوی باندې د مړه کیدو یوه عجیبه واقعه نقل کړې ده.چه د بنو جذیمه په دغه قیدیانوکښې یوقیدی مسلمانانو ته اووئیل.چه زه د بنو جذیمه نه یم.زما په دوی کښې د یوښځې سره عشق دې.تاسودغه ښځو ته ما بوځئ.زما تمنا ده.چه دمرګ نه وړاندې یو نظر هغه اووینم.دغه قیدی ښځوطرف ته بوتلې شو. هلته کښې ئې څو اشعار ا ووئیل.نوچه څنګه دغه قیدی قتل کړې شو.نوخپل ځای نه یوه ښځه راووته.اودهغه په لاش باندې پریوته.اود دوو دریو چغو نه پس د هغې د ژوند شمع هم مړه شوه.نبی ﷺ ته چه کله دا واقعه بیان شوه.نو وې فرمائیل:((أما كان فيكم رجل رحيم)) فتح الباري (٥٨/٨)_

عالدد» اې الله زه د خالد د كړو نه برى يم.[1] نودهغوى په اسلام باندې د اقرار كولونه پس دهغوى قتل جائز نه وو.كه په هرنيت سره هغوى دغه اقرار كړې وو. د دې وجې دا وئيل چه په زور،زياتى باندې خلق مسلمانان جوړ شوى دى.دا صحيح او ټيك نه ده.

په اسلام كښې دغلامۍ مسئله: دويمه مسئله د غلامۍ سره متعلق ده.حريت او آزادى دهر انسانى پيدائشى حق دې.اوانسان د پيدائش د وخت نه فطرةً آزاد وى.دې غلام جوړول څنګه صحيح كيدې شى؟ددې په باره كښې دا خبره پيژندل پكار دى.چه دانسان حريت او آزادى دده د صفت ملكوتى تابع دې.كه په ده كښې دغه صفات حميده اوصفات حسنه موجود وى.كوم چه الله تعالى بيان كړى دى.نو هغه به د حريت مستحق وى.ګنى بيا به هغه د آزادۍ مستحق نه وى.بلكه بيا هغه د بهائمو اوحيواناتو نه هم لاندې دې.دداسې خلقو په باره كښې الله تعالى فرمائيلى دى.﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ (دا خلق دځناورو پشان دى. بلكه ددوى نه هم زيات ګمراه دى)[2] اوفرمائيلى ئې دى﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ [3] بيشكه دالله په نيز كافران بدترين ځناور دى) اوښكاره ده چه ځناورو او څاروو ته د حريت حق حاصل نه وى.نوپه دې لحاظ سره كافرانو ته هم دحريت اوآزادۍ حق حاصل نه دې. الله تعالى انسان ته دعلم او قدرت،سمع اوبصر،ارادې او تكلم قوت وركړې دې.

اودې ئې د خپلو صفاتو مظهر جوړ كړې دې.دده فرض وو.چه په خپل ځان كښې ئې ملكوتى صفات پيدا كړى وو.اوصفات حميده ئې روښانه كړى وو.خوكله چه ده د الله تعالى بغاوت ته ملاو اوتړله.او دالله تعالى نافرمانى ئې خپل شعار جوړ كړو.نوبيا دې د مقام تكريم نه اوغورځيدو اسفل السافلين ته لاړلو.اوددې په نتيجه كښې په ده كښې د حريت استحقاق باقى پاتې نشو.اوس دې د دې خبرې مستحق دې.چه د ده سرقلم كړې شى.اودې د مخ د زمكې نه ورك كړې شى.خو الله تعالى دده سزا دا مقرر كړه.چه ده ته دې د غلامۍ طوق واچولې شى.څكه چه هركله ده خپل ځان د نافرمانۍ په جرم كښې بنديوان كړو.اوپه كفر او شرك سره ئې ګنده كړو.نو آزادى اوحريت كوم چه دالله تعالى انعام وو.هغه دده نه سلب كړې شو.اوغلامى دده په مقدر كښې شوه.

دغلامۍ دمسئلې ثبوت په قران او حديث دواړو كښې شته: دويمه خبره دا پيژندل پكار دى.چه كوم خلق مسلمانان وى.اود غلامۍ په مسئله باندې اعتراض كوى.هغوى ته لږ دا سوچ پكار دې.چه د «ما ملكت أيمانكم» لفظ په قرآن پاك كښې پځلس ځله راغلې دې.[4] كه په

---

[1] الحديث أخرجه البخاري فى كتاب المغازي باب بعث النبي ﷺ خالدبن وليد إلى بنى جذيمة رقم الحديث (۴۳۳۹) وفى كتاب الأحكام باب إذا قضى الحاكم بجور أو خلاف أهل العلم فهو رد رقم الحديث (۷۱۸۹)

[2] سورة الأعراف:۱۷۹_

[3] سورة الأنفال:۵۵_

[4] دا لفظ په سورة نساء كښې څلورځله،په آيت نمر(۳ او ۳۶) په سورة نحل كښې يوځاې (آيت نمر ۷۱) په سورة مومنون كښې يو ځل (آيت نمبر۶) په سورة نو ر[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نو قرآن مجيد پنځلس ځله د «ماملكت أيمانكم» ذکرپنځلس ځله ولې کړې دې. قرآن مجيد په کفاره، ظهار،کفاره يمين اوکفاره قتل خطا کښې د غلام آزادولو هدايت کړې دې.[1] که په اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نوبيا دا هدايات به ولې وو.دغه شان قرآن پاك د ،،مکاتب،، ذکرکړې دې.[2] اوښکاره ده غلام نه مکاتب جوړولې شي.اوپخپله مکاتب د بدل کتابت ادا کولو پورې غلام وي.
د رسول الله ﷺ خوې حضرت ابراهيم صاحب د ماريه قبطيه رضي الله عنها د بطن نه پيدا شوې وو. ماريه قبطيه د وينځې په حيثيت دنبى ﷺ سره وه.[3] که دا قبيح اوناجائز وو.نوآيانبى ﷺ ته به ددې علم نه وو.
غرض دا چه دغلامۍ ثبوت د قرآن او حديث دواړو نه دې.اوپه دې کښې څه قباحت نشته. دا په مثال سره داسې زده کړئ چه په يوکس باندې دانهٔ راختلې وي.په داسې صورت کښې خو اول داسې کولې شي.چه په هغې باندې مرهم پټۍ اوکړي.په دې سره خويه هغه ماده يا تحليل شي.اويا به بهرته راوځي.که مرهم فائده اونکړي.نوبيا نشتر لګولې شي.(زخم څيرلې شي) اود اپريشن په ذريعه هغه خرابه ماده راويستې شي.اوکه هغه ماده دومره زياته شوې وي.چه اوس په نشتر باندې دهغې اخراج کافى نه وي.اوهغه پوره اندام خرابوي.نوبيا په دې صورت کښې ټول اندام کټ کولې شي.اوښه په رضا سره ئې خلق کټ کوي.ځکه که دغه اندام کټ نکړې شي.نو ټول بدن ته دهغې د خوريدو ويره وي.اوداانسان د ختميدو خطره وي. دغه شان د پيغمبران عليهم السلام مواعظ او نصيحتونه د مرهم او پټو پشان دي.اود کافرانو نه د کفرد مرض په لرې کولوکښې پيغمبران عليهم السلام ډير په دلسوزئ او محنت سره پرله پسې ددې د زائله کولو کوشش کوي.اوکله چه مواعظ اونصيحتونه کار ورنکړي. نوبيا غلامي د نشترپه طورسره استعمالولې شي.په کومې سره چه ددوى آزادي ختمه کړې

...دتيرمخ بقيه حاشيه] کښې درې ځاې (آيت نمبر۲۱و ۳۳و ۵۷)، کښې په سورة روم کښې يو ځاې (آيت نمر۲) سورة احزاب کښې څلور ځله (آيت نمبر ۵۰،کښې دوه ځله او آيت نمبر،۵۲ و ۵۵) په سورة معارج کښې يو ځاې (آيت نمبر، ۳۰) راغلى دى.دا ټول پنځلس مقامات دي)۔

[1])په کفاره ظهارکښې د غلام آزادولو حکم الله تعالى په سورة مجادله کښې په آيت نمبر ۳ کښې. او په کفاره يمين کښې ئې دغلام آزادولو هدايت په سورة مائده آيت نمبر ۸۹ کښې اود کفاره قتل خطاء کښې د غلام آزادولو حکم ئې د سورة نساء په آيت نمبر ۹۲ کښې کړې دې)۔

[2]) سورة نور آيت نمر (۳۳) کښې دى.((وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا))

[3]) فى الإصابة (٤٠٤١٤) مارية القبطية أم ولد رسول الله ﷺ ماتت فى المحرم سنة ست عشرة .. فى خلافة عمر رضي الله عنه فكان عمر رضي الله عنه يحشرالناس لشهودها وصلى عليها ودفنها بالبقيع وفى تهذيب الكمال (١٩٢\١١) وأول من ولد له ﷺ القاسم ثم زينب ثم رقية ثم فاطمة ثم أم كلثوم ثم فى الإسلام عبدالله ثم إبراهيم بالمدينة وأولاده كلهم من خديجة إلا إبراهيم فإنه من مارية القبطية وكلهم ماتوا قبله إلا فاطمة فإنها عاشت بعده ستة أشهر على الصحيح)۔

شي.او ددوی د فساد بندولو دپاره اود عالم دامن دپاره لار همواره كولې شي. اوكه دا نسخه هم كاروركړی .نوبيا دوی قتلوې شی.دې دپاره چه دكفر زور ختم شي.اوپه دنيا كښې امن اوامان قائم شی.لكه څنګه چه ټول بدن ته دنقصان رسيدو ويرې د وجې يو اندام كټ كولې شی.دغه شان د كفر اوشرك په مرض كښې اخته كسان اودالله تعالى نه.د بغاوت په وجه چه د دنيا امن خرابيږی.ددې ويرې د وجې هغوی ختمولی شی.

بهرحال د وئيلو مقصد دا وو.چه د غلامئ دا مسئله د عام امن قائم ساتلو دپاره داسې ده.لكه څنګه چه په بدن كښې دننه فاسده ماده چه د نشتر په ذريعه د لرې كولو كوشش كولې شی.

دا داسلام ډير لوې احسان دې.چه ده دغلامانو سره د حسن سلوك ډيرتاكيد كړې دې.او د غلامانو د آزادئ ترغيب ئې وركړې دې.نبی كريم ﷺ فرمائيلی دی.«من أعتق رقبة أعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار» (1)كه څوك يو غلام آزاد كړی.نودهغه د هر اندام په آزادئ كښې به د آزادونكی اندام دجهنم نه الله تعالى آزاد كړی.اونبی ﷺ چه څه وخت وفات كيدو.نو په هغه وخت كښې هغوی وصيت كړې وو.«الصلاة وماملكت أيمانكم» (2) «دمونځ اود غلامانو زيات خيال ساتئ»

غرض دا چه د غلامئ په مسئله كښې داسلام په غلامانو باندې ډيرلوې احسان دې.اسلام چه ددوی په باره كښې كوم اصلاحات كړی دی.اودوی ته ئې چه كوم رعايتونه وركړی دی.د هغې خو عشرعشير هم موجود نه دی.په اسلام باندې دظلم الزام لګول غلط دې.دغلامئ مسئله خو د وړاندې نه راروانه وه.(3) اسلام دا نه ده شروع كړې.

---

[1])الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الإيمان باب قول الله تعالى ﴿ أو تحريررقبة وأى الرقاب أزكى رقم الحديث (٦٧١٥) وأخرجه مسلم فى كتاب العتق باب فضل العتق رقم الحديث (٣٧٦٩)_

[2])الحديث أخرجه أبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوک رقم الحديث ٥١٥٦) وابن ماجه فى أبواب الوصايا رقم الحديث (٢٦٩٨)_

[3])دمسئلې حاصل دا دې.چه غلامی اسلام نه ده پيدا كړې.د اسلام نه وړاندې د تهذيب اوتمدن د چمك دمك دعويدار،د روم او ايران حكومتونو اود دنيا په نورو قومونو اومذاهبو كښې دا عامه وه.په معمولی معمولی غلطو باندې به دانسانانو نه غلامان جوړولی شول.د وينځو اولاد به غلامان ګڼړلی شول.اودجنګ قيدانو نه غلامان جوړول خومعلومه وه،،
بيا د يوكس دغلام جوړولو مطلب به دا وو.كه دې ژوندې وی.نودخناورو پشان ژوند به تيروی. نه به هغه ته د ژوند په خوشحالو كښې دحصې اخستلو څه حق وو.اونه به د قدرت د نعمتونونه د خپلې مرضئ مطابق د فائدې اخستلو ورته اختيار وو.ددنياده ر راحت نه د محروم غلام حيثيت د يوې روحه كانړی پشان وو.چه دهغې اوچتونكې كه هغه كوم خوا اوپه كومه طريقه ويشتل غواړی. اولی ئې.د غلام حيثيت د يو بوجه اوړونكې څناور نه زيات نه وو.په كوم باندې چه مالك څومره بوجه اوچول غوښتل.اچول به ئې پرې.اوچه څنګه به ئې شړل غوښتل.شړل به ئې،،
اسلام چه راغلو.نودغلام جوړولو نور ټول صورتونه ئې ختم كړل.صرف يو صورت ئې باقی پرېخودل.اوهغه دا چه كله كافران دمسلمانانو د مقابلې دپاره ميدان جنګ ته راشی.اود الله تعالى

دا باغيان قيديان شي.نودغه بنديان غلامان جوړولی شي.خوپه دې صورت کښې هم غلام جوړول متعين نه دی.بلکه مسلمانانوته اختيار ورکړې شوی دې.چه دغه قيديان قتل کړی.يا هغوی بغير فديه نه آزاد کړی.اوکه مناسب گڼړی.فديه دې واخلی.اوهغوی دې پريږدی.اوکه غواړی نوغلامان دې ترې جوړ کړی.

بيا دغلامئ په مسئله کښې د اسلام تصور هغه نه دې.کوم چه د جاهليت د زمانې يا نن د يورپ د غلامئ تصور دې.اسلام چه څنگه انسان دپاره په دنيا کښې د ټولو نه زيات قابل احترام هستيانو والدينو سره د حسن سلوك حکم کړې دې.هلته ئې ورسره د «وما ملكت أيمانكم» زيادت هم کړې دې.فرمائی. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ سورة النساء (۳۶) ،،او نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی. ((فأكرموهم كرامة أولادكم وأطعموهم مما تأكلون(ابن ماجه كتاب الأدب رقم الحديث (۳۶۹۱) دخپل اولاد پشان د دوی خيال ساتئ.اوڅه چه په خپله خورئ.دوی باندې هم خوروئ.،،

غرض دا چه اسلام ټول نظام د سختئ نه نرمئ ته راوويستل،د دشمنئ نه دوستئ ته راوويستل، دحاکميت نه راوويستل په وروروليځ کښې ئې بدله کړه،،

بيا دا نه چه دا ټول څيزونه داسلام د عالمگيراو صالح قانون صرف د پاڼرو د حده پورې بنائست دې.بلکه اسلام د دې نظام اوچته اخلاقی عملی نمونه خلقو ته پيش کړې ده.داسلام په تاريخ کښې د علم اومعرفت اوچتو درجو ته رسيدونکی څومره غلامان دی.چه د هغوی ژوند په سوونو آزادو کسانو دپاره د پسخيدو قابل دی.اوڅوك چه د علمی مهارت په وجه د زرگونو احرارو دپاره مرجع گرځيدلې دی.که دمکې عطاء بن ابن رباح رحمه الله وی.اوکه د يمن طاوس بن کيسان رحمه الله ، که د مصريزيدبن حبيب وی.اوکه د شام او حجاز مکحول او ضحاك رحمهما الله وی.دحديث اوفقه دا ټول روښانه ستوری هم غلامان وو.دغلامانوسره داسلام دې عادلانه نظام دعملی نمونې اقرار د مغرب خلقو هم کړې دې.انگريزې ښځې ،،بلنټ،، د عربود ښارونودسيل نه پس په دې عادلانه نظام باندې اقرارکوی اوليکی: ،،دعربو دخپلو غلامانو سره د بدسلوکئ يوه واقعه هم مونږ پيش نکړې شوه.اوحقيقت دا دې.چه غلام دعربوسره دهغوی خادم نه وی.بلکه يوخوښ خوی گڼړلی شی،،

بيا اسلام د غلام دآزادئ دپاره څو مواقع ورکړې دې.تاسو به په قرآن کښې په کفاره يمين، کفاره ظهاراوکفاره قتل خطا کښې د غلام آزادولو حکم اوموموئ.د نبی ﷺ په احاديثو کښې به تاسو ته په دې باندې نوره اضافه هم ملاؤ شی.نبی ﷺ فرمائيلی دی.((من لطم مملوكه او ضربه فكفارته أن يعتقه ((سنن أبي داود كتاب الأدب حديث نمبر۵۱۶۸)) پخپله نبی ﷺ شپږ شپيته غلامان آزاد کړی وو.حضرت عائشې (۶۹) حضرت ابن عباس اويا حضرت عثمان دخپلې محاصرې په دوران کښې شل حضرت حکيم بن حزام سل حضرت عبدالله بن عمر يوزر،حضرت عبدالرحمن بن عوف ديرش زره،اوذوالكلاع حميری په يو ورځ کښې اته زره غلامان آزاد کړی وو(رضی الله عنهم) د ذکرشوی اته حضراتو د آزاد کړو غلامانو تعداد يوکم څلويښت زره درې سوه دويشت (۳۹۳۲۲) جوړيږی... باقی،،

"قياس کن زگلستان من بهار مرا،،

ددې ټولو اوصافو باوجود هم خلق په اسلام کښې دغلامئ په مسئله باندې اعتراض کوی.نو ددوی په باره کښې ددې نه سوا بل څه ونيلی شی.چه دوی ته د بغض اودشمنئ په وجه داسلام هريو څيزالټه په نظر راځی.

ان عقل کے اندھوں کو الٹی نظر آتی ہے مجنوں نظر آتا ہے لیلیٰ نظر آتی ہے

(دپورتنی تفصيل اوزياتی تحقيق دپاره اوگورئ تكمله فتح الملهم كتاب العتق (۱۱-۲۶۳و ۲۷۲)).

دعوت اوجهاد: داصل كتاب شروع كيدو نه وړاندې د دعوت اوجهاد اهميت په خپل مينځ كښې ربط باندې موتږ دلته لږ په تفصيل خبرې كوو،،
اسلام د پوره ژوند د پوره نظام او د انسانى ژوند د كاملې ضابطې نوم دې.اولكه څنګه چه د انسان ژوند په مختلفو شعبو كښې تقسيميږى.دغه شان د ژوند د نظام كلى په مختلفو شعبو باندې مشتمل كيدل هم يو بديهى امر دى.هم دا وجه ده.چه په اسلام كښې شعبه معاشرت هم ده.او معيشت هم.شعبه سياست هم ده.اوحكومت هم.شعبه تصوف هم ده او خدمت خلق هم،شعبه تفسير هم ده اوحديث هم،شعبه فقه هم ده او افتاء هم،شعبه تاريخ هم ده او تحقيق هم،شعبه تبليغ هم ده او شعبه جهاد هم،داسلام روښانه تاريخ د زندګئ په هره شعبه كښې داسې داسې نامورې هستئ پيدا كړى دى.په كوموكښې چه د هريو وجود د اسلام د حقانيت دليل دې.داسلام په دې مختلفو شعبو كښې دوه شعبې د دعوت او دجهاد دى.ددعوت مطلب دا دې.چه د الله تعالى بندګان اسلام طرف ته او الله اودهغه د رسول پيغام طرف ته رابلل دى.بې خبره خبرول،اوباخبره منونكو منل ،منونكو ته د عمل ترغيب وركول.د بدو نه منع كول اوپه نيكو باندې اماده كول،دا ټول په دعوت اوتبليغ كښې داخل دى.اوهم دا د امت مسلمه مقصد اود دوى د پيدائش مقصد دې.دالله تعالى ارشاد دې((كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ)) ال عمران: ١١٠) اې مسلمانانوا تاسوغوره امت يئ.چه دخلقو دپاره روېستې شوې يئ.دښه كارونو حكم به كوئ.اود بدو كارونو نه به منع كوئ.،،
ددې آيت نه څو آياتونه وړاندې دا تصريح موجود ده.چه په هر دور كښې په امت مسلمه باندې فرض كفايه دد.چه د دوى يوه ډله په دې كاركښې لګيا وى.اوكه د دعوت كار ټول امت پريږدى. نو ټول امت به ګناهګار وى.ارشاد دې((وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)) (آل عمران:١١) اوپكارده چه په تاسو كښې يوه ډله داسې وى.چه خلقوته د نيكئ دعوت وركوى.اودنيكئ د كارونو تعليم وركوى.اودګناه دخبرو نه ئې منع كوى.اودا هم هغه خلق دى.چه فلاح موندونكى دى.،،
ددې علمى ثبوت نه يواځې د نبى ﷺ د مكى ژوند نه نه، بلكه د ټول ژوند نه ملاويږى.كله به نبى ﷺ د صفا په غرباندې اوختل.اودعوت به ئې وركولو.اوپه((فاصدع بما تؤمر)) (اې محمد! تاته چه دڅه حكم كيږى.هغه په ښكاره باندې واوروه) عمل كولو.كله به دطائف سردارانو ته ورتلل. اوهغوى ته به ئې د اسلام دعوت وركولو.اوكله به د عربو مختلفو سردارانو ته كوم چه به منى ته راغلى وو.ورتلل.اودحق دين دعوت به ئې وركولو.كله به ئې قيصر اوقصرى ته دعوتى خطونه ليږل. اوكله به ئې د قاريانواومبلغين جماعتونه جوړول او روانول.دې دپاره چه هغوى نوى مسلمانانوته د قرآن او اسلام احكام اوښائى.اوغيرمسلموته د اسلام دعوت وركړى.اوپه آخر كښې د خپلې تاريخى خطبې حجة الوداع په موقع باندې اوفرمائيل.((هل بلغت))آيا ما د الله تعالى پيغام اورسول.خلقو په يوآواز سره اوونيل.((نعم))او جى،اوچونكه نبى ﷺ آخرى پيغمبر دې.د دوى نه پس ترقيامته پورې بل نبى نه راځى.ددې وجې د دعوت دا ذمه دارى ددوى نه پس د دوى په امت باندې پريوځى.د نبى ﷺ ارشاد دې((بلغوا عنى ولو آية)) زما يوه يوه خبره وړاندې اورسوئ.د دوى نه پس د دوى ځان قربانونكى صحابه او مخلصان ملګرى ﷺ د دنيا ګوټ ګوټ ته د پيغام رسولو دپاره اووتل.كه ايران وى يا هندوستان،چين وى كه يونان،كه عرب وى اوكه شام،غرض دا چه دخپل راحت اوتكليف،دخلقو د سختئ اونرمئ اود موسم د يخنئ اوګرمئ پرواه ئې نه كوله.او مخلوق ته ئې د الله تعالى پيغام اورسولو.،،

ہاں گردش ایام کی زنجیر سے کہدو　　خوشبو کا سفر وقت کا پابند نہیں ہے

د صحابو ﷺ ددې مباركې قافلې دمحبت او درد . فكراو كوشش ،اود امت سره ددوى د درد او

هغوی د زړه د خپګرد سوزیدو نتیجه ده.چه نن پیغام محمدی ﷺ

وشت میں دامن کہسار میں میدان میں ہے — بحر میں موج کی آغوش میں طوفان میں ہے
چین کے شہر مراقش کے بیاباں میں ہے — اور پوشیدہ مسلمان کے ایمان میں ہے
چشم اقوام ،یہ نظارہ ابد تک دیکھے — رفعت شان رفعنا لک ذکرک دیکھے

په مزه مزه د دعوت دا حلقه غټه شوه.اوپه مختلفو طبقو کښې تقسیم شوه.واعظانو او مقررینود تقریر په صورت کښې،مفسرینواو محدثینو ﷺ د درس قرآن او درس حدیث په شکل کښې، مصنفینواو مؤلفینو د تصنیف اوتالیف په صورت کښې دعوت جاري اوساتل.

اوپه دې کښې هم څه شك نشته.که تقریروی اوکه وعظ.که درس قرآن وی اوکه درس حدیث.که تصنیف اوتالیف وی اوکه د تصوف د اصلاح نفس تعلیم،په شرعی حیثیت سره دا ټول د دعوت اوتبلیغ زمره کښې راځی.

خو د دعوت هغه خاص طریقه په کومه باندې چه ددې نقشې عکس په نظر راشی.کومه چه د پیغمبرانوعلیهم السلام اوبیا خاص کرد نبی ﷺ په مکې دور کښې وه.هغه پریخودې شوې وه.په کومه کښې چه صرف طلب کونکو ته نه بلکه بې طلبوته تلل او د دې دعوت ورکول دی.مولانا سید سلیمان ندوی ﷫ د پیغمبرانوعلیهم السلام د دعوت اصول بیانوی.اولیکی.،،

د دعوت اوتبلیغ په هغه اصولوکښې کوم چه د نبی ﷺ په سیرت کښې ښکاره معلومیږی.یو عرض دې.یعنی نبی ﷺ به ددې انتظار نه کولو.چه خلق دې د دوی په خدمت کښې حاضر شی. بلکه دوی به په خپله او د دوی داعیان به خلقو ته په خپله ورتلل.او د حق دعوت به ئې ورکولو.تردې چه کله کله به د خلقو کورونو ته پخپله اورسیدل.اودحق کلمې دعوت به ئې ورته پیش کولو.دمکې معظمې نه طائف ته لاړلو.اوهلته ئې د عبد یالیل د سردارانو په کورونو کښې د تبلیغ فرض ادا کړو.دحج په موسم کښې به یوې یوې قبیلې ته ورتلل.او هغوی ته به ئې دحق پیغام رسولو.او دهغوی د سختو جوابونو پرواه به ئې نه کوله.آخر هم په دې لټون کښې د یثرب هغه بختور ملاؤ شول.دچا په لاسونوچه د ایمان او اسلام دولت د مکې نه مدینې منورې ته منتقل شو.(مقدمه مولانا محمد الیاس او ان کی دینی دعوت از سید سلیمان ندوی صفحه ۲۵)،،

ددعوت دا خاص طریقه چه په دې کښې د طالبانو تخصیص نه وی.بلکه دټول امت فکر وی.د ډیر وخت نه یا خو هډو وه نه،او یا که وه خو په هغه عمومیت او اهمیت سره نه وه.دکوم چه ضرورت وو.اودکومې چه امت د ډیر وخت نه انتظار کولو.په کروړاؤ رحمتونه دې نازل شی په حضرت مولانا محمد الیاس ﷫ باندې کوم چه الله تعالی عزوجل په اجتماعی توګه د دې کارد ژوندې کولودپاره منتخب کړو.یغ دې وی قبرونه دهغه چا چه ورسره ئې مرسته کړې وه.،،

د اسلام دویمه اهمه شعبه جهاد فی سبیل الله دې.جهاد دخپل شرعی معنی په اعتبار سره اګرچه عام دې.اوهرهغه محنت ته جهاد وئیلی شي.کوم چه د دین اسلام دپاره کیږی.خو په اصطلاحی اعتبار سره په عامه توګه د جهاد اطلاق په قتال فی سبیل الله باندې کیږی.د.شریعت په اصطلاح کښې د جهاد تعریف دا دې.،،

((بذل المجهود فی قتال الکفار مباشرة أو معاونة بالمال أو بالرأی أو بتکثیر السواد اوغیر ذلك ثم غلب فی الإسلام علی قتال الکفار قال ابن الهمام: هو دعوتهم إلی الدین الحق وقتالهم إن لم یقبلوا (مرقاة شرح مشکاة ج۷ ص۲۶۴))،،

د کافرانو سره جنګیدلو یا د جنګ کونکو مدد کولو ته جهاد وائی.برابره ده که دغه مدد په مال یا په رائې او مشورې په صورت کښې وی.یا د مجاهدینو د تعداد زیاتولوپه شکل کښې وی.ددې نه علاوه په هره طریقه چه د مجاهدینو سره مدد کول کولی شی.هغه په جهادکښې داخل دی.خوپه اسلامی اصطلاح کښې دکافرانو سره قتال کولوته جهاد وائی.علامه ابن الهمام ﷫ د جهاد تعریف کړې دې.چه ،،جهاد خلقو ته د الله تعالی دحق دین دعوت ورکول، اود دعوت نه قبلولو په صورت کښې دهغوی سره جنګ کولوته وئیلې شی.

په شرعي اعتبارسره د جهاد مفهوم عام كيدو نتيجه دا ده.چه دجهاد څو قسمونه دي.جهاد بالقلم،جهاد باللسان،جهاد بالسيف،دغه شان نبي ﷺ د يوې غزوې نه د واپسئ په موقع د نفس خلاف مجاهدې كولوته جهاد اكبر وئيلي وو.خو په دې كښې څه شك نشته.چه د جهاد د ټولو نه اهمه او لويه شعبه قتال دې.او چه جهاد في سبيل الله اووئيلي شي.نو هم دا معنى ترې اخستې شي.اوهم ددې ذكر الله تعالى كړې دې.اوفرمائي.﴿ وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله﴾ (سورة انفال :۳۹) اوتاسودغه كافرانو سره ترهغه وخته پورې جنګيږئ.چه په دوى كښې فساد (د شرك عقيده) پاتې نشي.اودين خالص شي.دغه شان په سورة بقره كښې ئې فرمائيلي دي.﴿ كتب عليكم القتال وهو كره لكم وعسى أن تكرهوا شيأ وهو خير لكم وعسى أن تحبوا شيأ وهو شرلكم والله يعلم وأنتم لا تعلمون﴾ (البقرة:۲۱۶) جهاد كول په تاسو باندې فرض كړې شو.اودا به طبعاً تاسوته ګران ښكاري.اودا كيدې شي.چه تاسو يو څيز بد ګڼرئ.اوهغه ستاسو دپاره بهتر وي.اودا هم (ممكن ده) چه تاسو به يو څيز خوښ ګڼرئ.اويه هغې كښې به ستاسو دپاره شر وي.اوالله تعالى ښه پوهيږي.اوتاسو نه پوهيږئ،،

ددې آيت كريمه نه د جهاد فرضيت ثابتيږي.مولانا اشرف علي تهانوى رحمه الله ددې آيت په تفسير كښې ليكي.،، جهاد فرض دې.كله چه ددې شرطونو موجود شي.كوم چه د فقه په كتابونوكښې مذكور دي.او فرض په دوه قسمه دي.فرض عين او فرض كفايه.. كله چه د دين دشمنانان په مسلمانانو باندې حمله اوكړي.نوبيا جهاد فرض عين دې.ګنى فرض كفايه دې.(حاشيه برقرآن از مولانا اشرف علي تهانوى رحمه الله)،،

يعنى جهاد دفرضيت په اعتبار سره په دوه قسمه دې.يوجهاد اقدامي او بل جهاد دفاعي.جهاد دفاعي(كله چه كافران په مسلمانانو باندې حمله اوكړي) نودا فرض عين دې.اوجهاد اقدامي (كله چه مسلمانان په كافرانوباندې حمله اوكړي) دا فرض كفايه دې.دامت مسلمه نه يوه ډله داسې پكار ده.چه هغه د ټول امت د طرفه دا فرض ادا كوي.ګنى ټول امت به ګناهګار وي.د جهاد د مشروعيت نه پس د نبي ﷺ زيات عمرهم په جهاد كښې تيرشوې دې.ددې اندازه ددې نه لګي.چه دهجرت نه پس په لس كاله كښې نبي ﷺ په خپله په ۲۶ يا ۲۷ غزواتوكښې شركت كړې دې.اودصحابو رضي الله عنهم هغه لښكرې كومې چه نبي ﷺ ليږلې وې.دهغې شمار پنځه ديرش دى. كومې ته چه په اصطلاح كښې ،سريه،، وائي.،،

د نبي ﷺ دوفات نه پس صحابه كرام رضي الله عنهم د جهاد دپاره اووتل.د ګرمو علاقو اوسيدونكى دې مجاهدينوپه يخو شپوكښې اود طوفانونو نه ډكو ورځوكښې دالله تعالى د كلمې اوچتولو دپاره اود دين حق په ټولو باطلو دينونو باندې د اوچتولودپاره چه خپله وينه ئې د اسلامي ونې د لويولو دپاره توئيه كړې ده.د دنيا د قومونو په تاريخ كښې ددې مثال نه ملاويږي.د قرون اولى هم دا مسلمانان وو.چه هغوى ته د دنيا وسعتونه راټول شول.د قيصر اوكسرى قوتونه ټكړې ټكړې شول.كه تياره وه اوكه رڼرا، كه هوا وه او كه اوبه،كه د شمنانو كثرت به ورپا طاقت،كه صحراء به وه اوكه درياب،كه ځنګل به وو اوكه غر،كه وچه به وه كه لونده،هيڅ يو څيزددې مجاهدينو په لار كښې ركاوټ نشو جوړيدې.كومو چه خپل سر په تلى كښې كيخودې وو.دشهادت د شوق نه ډك،د جهاد په جذبه مست،ددې مجاهدينو يو اواز،يوعزم،يو مقصد وو.،،اعلاء كلمة الله،، .. هم په دې اميد كښې به هغوى خپل ځانونه قربانول. چه

شب گريزاں ہوگی آخر جلوۂ خورشيد سے ... يہ چمن معمور ہوگا نغمۂ توحيد سے

د اسلام د ونې هغه ګورې ځانګې دكوم د آرام وركونكى او پرسكون سيورى د لاندې چه نن د دنيا مسلمانان آرام كوي.چاته معلومه ده چه ددې شاخونو جررو نه اوبه وركولو او ددې د مضبوطولو دپاره دحجاز قافلې څومره وينه وركړې ده.داقبال اشعارو ددې ډيرښكلې عكس اخستې دې.

تھے ہمی ایک ترے معرکہ آراؤں میں
خشکیوں میں کبھی لڑتے کبھی دریاؤں میں
دیں آذانیں کبھی یورپ کے کلیساؤں میں
کبھی افریقہ کے تپتے ہوئے صحراؤں میں
شان آنکھوں میں نہ جچتی تھی جہانداروں میں
کلمہ پڑھتے تھے وہ چھاؤں میں تلواروں میں
وہ جو جیتے تھے تو جنگوں کی مصیبت کیلئے
اور مرتے تھے تیری نام کی عظمت کیلئے
تھی نہ کچھ تیغ زنی اپنی حکومت کیلئے
سربکف پھرتے تھے کیا دہر میں دولت کیلئے؟
جس کی ہیبت سے صنم سہمے ہوئے رہتے تھے
منہ کے بل گرکے ھواللہ احد کہتے تھے

په غيرمسلموكښې ددغه مجاهدينو د دعوت طريقه دا وه.چه عام طور به دمسلمانانو فوځ دهغوى ښاررونه خبر كړل.اود تولو نه وړاندې به ئې كافرانو ته د اسلام دعوت وركړو.كه هغوى به اسلام قبول كړو.نو دمسلمانانو ورونړه به شول.اوچه كوم حقوق به مسلمانانو ته حاصل وو.په هغې كښې به هغوى هم شريك شو.اوپه بل صورت كښې به هغوى د جزيه وركولو ته تيارولي شول.اوكه د جزيه نه به ئې هم انكار اوكړو.نو دريم صورت د توري او قتال وو.دغه شان په څو كلونوكښې د قيصر او كسرى په شاهى محلاتو باندې داسلام بيرغ اولګولې شو.اودهغه وخت د دنيا سپرطاقتونه داسلامى حكومت لاندې راغلل.د جهاد د تاريخ كړئ چه د هغې ابتداء د بد راو احد نه شوې وه.د خورلس سوه كالو په موده باندې خوره ده.كه په مينځ كښې چرته څه انقطاع راغلې ده.نوهغه ډيره موده نه ده پاتې شوې.خود جنګ بلقان او طرابلس نه پس د جهاد جذبه په عالم اسلام كښې لړه غوندې يخه شوې ده.،،

مرحبا صد مرحبا دافغانستان په هغه مجاهدينو،چا چه بغيرد سروسامان نه په الله تعالى باندې ډاډګيره اوكړه.اود جهاد بيرغ ئې پورته كړو.اومسلمانانو ته ئې د ذلت نه د وتلو لاره اوخودله.هم د دغه مجاهدينو د قربانۍ نتيجه ده.چه د روس طاقت درې وړې شو.په دخپل واك په رياستونو كښې تقسيم شو.هم ددې جهاد نتيجه ده.چه كشميرى مسلمانان راويښ شول.د برما او فلسطين مسلمانان رابيدار شول.اوټول عالم اسلام متحرك شو،

عروق مردہ مسلم میں خون زندگی دوڑا
سمجھ سکتے نہیں اس راز کو سیناوفارابی

د دعوت او جهاد په خپل مينځ كښې يوشان والى : جهاد او دعوت دواړه په خپل مينځ كښې مربوطې شعبې دي.هره يوه د بل نه بغيرناقصه اوناتمامه ده.جهاد كه د فاسدې مادې اخراج،سكون قلب،انسداد د فتنې اوفساد زيرې دې.نو دعوت د نيكۍ په لاره روانونكې،د بدۍ نه منع كونكى، دصحت معاشرې آسمانى نسخه هدايت دې.جهاد ربانى كه مسلمانان د ذلت دكندې نه راوباسى.په كافرانو باندې د اسلام رعب اچول اود دين فطرت باغيانواوسركشانودپاره دالله تعالى تازيانه ده.نو دعوت مسلمانانوته د دوى د ژوند مقصد خودلو.ددې مقصد د مقام تعين كولو،د تعيش په واديانو كښې ګرځيدونكو ته د لار خودلو الهى پيغام دې.جهاد كه واسطه ده.ددې چه د كافرانو غلبه ختمه شى.اودهغوى حكومتونه د مسلمانانو ماتحت شى.اودين حق غالب شى.نو دعوت ذريعه ده د دې چه د نور ايمان نه ظلمت د كفر لرې شى.اوپه زړونو باندې داسلام غلبه اوحكومت پاتې شى.اولكه څنګه كه دجهاد مقصد ،،اعلاء كلمة الله،، نه شى.نودا قتل اوفساد نه سوا بل څه نه دى.دغه شان دعوت كه داشاعت اسلام د نيت او روح نه خالى وى.نود شګوګل د ښكاريدو نه سوا بل څه نه.دې.جهاد او دعوت د يوغشى دوه ښكاره دى.يا داسې اووايه.چه د يو ښكار دوه غشى دى.كه صرف دعوت وى اوجهاد نه وى.نود كفر بربريت او ظلم به د آسلام په لار كښې ركاوټونه اچوى.اود تبليغ اسلام لارې به بنديږى.وكه جهاد وى او دعوت نه وى.نوبيا هم اسلام ته د ډيرو خطرو پيښيدو ويره ده.په اسلامى تاريخ كښې دا واقعات موجود دى.چه د دعوت د اهمې فريضې په پريخودلو مسلمانانوته ډيرې خطرې پيدا شوې دى.د تاتاريانود فتنې اصلى وجه هم دا د دوعت الى الله پريخودل وو.مولانا ابوالحسن ندوى رحمه الله د تاتاريانود فتنې اسباب بيانوى اوليكى.

دخوارزم شاهي بادشاهانو نه په دې موقع هم هغه غلطي شوې وه..کومه چه په سپين کښې د عربو حاکمانو کړې وه.اوهغوی قانون مکافات معاف نکړل.یعني دا چه هغوی خپل ټول طاقت د سلطنت په ډیرولو او استحکام،اود دشمنانو په مخالفت کښې صرف کړې دې.اوهغه انساني آبادي کومه چه دهغوی د سرحد سره متصله وه.اوپخپله یوه دنیا وه.د تبلیغ اسلام او هغوی ته دالله تعالی آخري پیغام رسولو فکر نه وو.د دیني جذبې نه قطع نظر.. د سیاسي فراست او دوربینئ هم دا تقاضا وه.چه هغوی دا وسیعه آبادي خپل هم خیاله جوړه کړې.اود یوې عقیدې جوړولو کوشش اوکړې.اودغه شان د همیشه دپاره د دې خطرې نه به محفوظ شوې وې.کومه چه نه صرف دوی ته بلکه پوره عالم اسلام ته پیښ شوه.(تاریخ دعوت وعزیمت جلد اول صفحه ٣١٢)،،

اوحقیقت دا دې.که د دعوت اهمه فریضه ئې پریخودې نه وې.اوپه اخلاص او داعیانه طریقه باندې ئې دخپل ګاونډ دغه انساني آبادئ ته د اسلام دعوت ورکړې وو.نو د تاتاریانو دا حادثه چه د هغې دبربریت په عالم اسلام کښې څه چه په تاریخ عالم کښې هم نه ملاویږي.اونه به پیښ شي.اګرچه په ظاهره د هغې سبب د خوارزم شاه د قراقرم نه د راتلونکي سوداګرو اود بیا د چنګیزخان د سفیر قتلول وو.خوپه اصل کښې ترك دعوت ددې سبب وو.هم دا وجه وه.چه کله روسته تاتاریانو ته د اسلام دعوت اورسیدو.نوپه یو کال کښې دننه دننه ټول تاتار قوم مسلمان شو..،

حرم رسوا ہوا پیر حرم کی کم نگاہی سے   جوانان تتاری کس قدر صاحب نظر نکلے

مولانا ابوالحسن علي ندوي رحمه الله ليکلي دي،،

نزدې وه چه ټول عالم اسلام د دې مصیبت په سیلاب کښې بهیدلې وو.اولکه څنګه چه دهغه وخت اهل نظراو درمندو مسلمانانو مصنفین ویره ظاهره کړې وه.چه د اسلام نوم او نښان به هم ختم شوې وو.خوپه دې کښې په تاتاریانو کښې اشاعت اسلام شروع شو.اوکوم کار چه د مسلمانانو تورو او د مسلمانانو بادشاهانو نشو کولې.هغه د اسلام داعیانو او دالله تعالی مخلص بندګانو اوکړو،،(تاریخ دعوت وعزیمت ٣٢٣\١)،،

اوبیا هغه قوم چه عالم اسلام ډیر لوئ نقصان رسولې وو.داسلام محافظین جوړ شول.اوپه هغوی کښې بیا لوې لوې مجاهدین ،عالمانو او فقهاء پیدا شول

ہے عیاں فتنۂ تاتار کے افسانے سے   پاسباں مل گئے کعبے کو صنم خانے سے

نن عالم اسلام ته د دعوت او جهاد دواړو ضرورت دې:

نن چه عالم اسلام د تاریخ اسلام د نازك دور نه تیریږي.غیرمسلم قومونه دخپل ټولواسبابواو وسائلو د مسلمانانو خلاف متحد دی.هر صبا او هر بیګاه د اسلامي اتحاد ختمولو دپاره نوې حمله د کفر سره ښکاره کیږي.د کشمیر په مسلمانانو باندې هغه تاریخ دوباره راوستې شي. کوم چه هندوانو په ١٩٤٧ء کښې دپاکستان دمهاجرینو خلاف په هغه وخت کښې تیار کړې وو.په هندوستان کښې برهمني سماج مذهبي سادهو د جماتونو نه مندرونه جوړولو باندې ګلك ولاړ دي.د برما او دفلسطین مسلمانان خالي لاس د جلا وطنئ ژوند تیرولو باندې مجبور دي.داندلس هغه زمکه چه هغې اته سوه کاله د اسلام بیرغ پورته کتلې وه.نن د مسلمانانو په دې زمکه داسلام نوم او نښان هم نشته.د دې اندلس هغه جمات چه د خلور سوه کالو نه د رسول الله ﷺ د اذان په آوازونو باندې آباد وو.نن هغه د دنیا د سیلانو دپاره تفریح ګاه جوړه شوې ده.په بیت المقدس باندې د یهودیانو تسلط دې.اود الله تعالی دا مقدس کور د مسلمانانو د لاس نه بهر دې.،

دیدۂ انجم میں ہے تیری زمیں آسماں   آہ! کہ صدیوں سے ہے تیری فضا بے اذاں

په داسې حالاتو کښې ددې فرصت چرته شته.چه ددعوت او جهاد په فرضیت یا عدم فرضیت اویا په ضرورت او عدم ضرورت باندې دمناظرو مجلسونه نښانسته کولې شي.یا د یوې شعبې سره د تعلق په وجه د بلې شعبې په عدم اهمیت باندې د دلائلو بازار ګرم ساتلې شي.

چمن بیجا ہو تم آشیاں کا وقت نہیں ہے   [بقیه حاشیه په راروانه صفحه.....

٦٧- كتاب المغازي

باب غزوة العشيرة أو العسيرة

قال ابن إسحاق أول ما غزا النبي صلى الله عليه وسلم الأبواء ثم بواط ثم العشيرة

[٣٧٣٣] حدثني عبد الله بن محمد حدثنا وهب حدثنا شعبة عن أبي إسحاق كنت إلى جنب زيد بن أرقم فقيل له كم غزا النبي صلى الله عليه وسلم من غزوة قال تسع عشرة قيل كم غزوت أنت معه قال سبع عشرة قلت فأيهم كانت أول قال العسيرة أو العشير فذكرت لقتادة فقال العشير [ر: ٣٧٣٢و ٣٢٠١]

په غزوه اوسريه كښې فرق: په كوم قتال اوجهاد كښې نبى ﷺ په خپله باندې شركت كړې وى.هغې ته د سيردعالمانوپه اصطلاح كښې ،،غزوه،، وائى.اوپه كوم قتال اوجهاد كښې نبى ﷺ په خپله شركت نه وى كړې.بلكه څوك ئې امير مقرر كړې وى.اودصحابو﷡ ډله ئې د قتال اوجهاد دپاره ليږلې وى.هغه ته ،،سريه،، او،،بعث،، وائى.

دجهاد دسلسلې شروع د غزواتو نه شوې وه كه د سرايا نه؟: خبره په دې كښې اوشوه.چه د جهاد دمشروعيت نه پس د جهاد ابتداء د سرايا نه شوې وه كه د غزواتو نه،داكثرو اهل سير دا رائې ده.چه ابتداء د سرايا نه شوې وه.د محمد بن سعد او واقدى هم دا رائې ده.([1]) او ابن قيم رحمه الله په زاد المعاد كښې هم دا ليكلى دى.([2]) اوهم دا د حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو محققينو رائې ده.([3])

اولنۍ سريه دحمزه بن عبدالمطلب ﷛ وه.دويمه سريه د عبيده بن الحارث ﷛ وه. دريمه سريه د سعدبن ابى وقاص ﷛ وه.([4]) او بيا ددې نه پس غزوه ابواء چه ،،غزوه ودان،، ورته هم وئيلى شى.پيښه شوې وه.

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] د ګيرچاپيره ماحول تقاضا دا ده.چه هرمسلمان د دعوت اوجهاد آوازجوړ شى.اوپه دوارو شعبو كښې د هرې شعبې سره يا كم ازكم د يوې سره منسلك وى.بلكه په حدودو كښې دننه دې فكرمند شى اوكار دې كوى.څكه چه عالم اسلام ته نن د دې څومره ضرورت دې.كيدې شى چه چرته نه وو.

عالم ہمہ ویرانہ ز چنگیزیٔ افرنگ　　معمار حرم باز بہ تعمیر جہاں خیز
از خواب گراں، خواب گراں خواب گراں خیز

[1])اوګورئ طبقات ابن سعد (٦١٣) اوالكامل لابن الأثير (٧٨١٢)_

[2])زاد المعاد (١٢٩١١)_

[3])فتح البارى (٢٨٠١٦)_

[4])البته ابن اسحاق رحمه الله وغيره سريه عبيده بن الحارث ته اولنۍ سريه وائى.((قال ابن اسحاق فكانت راية عبيدة بن الحارث .. فيما بلغنى .. أول راية عقدها رسول الله ﷺ ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سریه حمزه بن عبدالمطلب: سریه حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه په باره کښې دا حضرات وائی. چه په رمضان کال یو هجری کښې حضرت حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه لره نبی ﷺ د دیرشو مهاجرینو د ډلې امیر مقرر کړو.او ،،سیف البحر،، طرف ته ئې ورته د روانیدو حکم اوکړو. او وې فرمائیل چه د قریشو په درې سوو کسانو باندې مشتمله یوه قافله ددې تعاقب دې اوکړې شی.کومه چه د ابوجهل په قیادت کښې د شام نه راروانه وه.دا حضرات لاړل.اود قریشو د قافلې تعاقب ئې اوکړو.اودواړه مخامخ شو.خودقتال نوبت رانغلو.(١)

سریه عبیده بن حارث رضی الله عنه: ددې نه پس د شوال په میاشت کښې کال یو هجری کښې نبی ﷺ حضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه د شپیتو یا اتیا مهاجرینویوه ډله ،،رابغ،، ته اولیږله.اود قریشو د قافلې د تعاقب حکم ئې ورته ورکړو.دا حضرات اورسیدل.دلته هم مخامخ په مخامخ شول. حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه یوغشې دکافرانو طرف ته ګزار کړو.دا دمسلمانانو د طرفه نه د ټولو نه اولنې غشې وو.کوم چه د کافرانو سره په جهاد کښې ویشتلې شوې وو.خودلته هم د قتال نوبت رانغلو.(٢)

دکافرانود پنجې نه د مقداد او عتبه بن غزوان ازادی: یوه واقعه دا اوشوه.چه حضرت مقداد بن عمرو او عتبه بن غزوان رضی الله عنهما دواړه صحابه وو.ایمان ئې راوړې وو.خود کافرانو په پنجه کښې بندیوان وو.د هجرت موقع ورته نه ملاویده.دا دواړه د قریشو د قافلې سره شول.په دې خیال که چرته موقع ملاؤ شوه.نو اوبه تختی.او مدینې ته به اورسی.کله چه د دې شپیتو یا اتیا مهاجرینو سریه د قریشو د قافلې په تعاقب کښې دوی ته اورسیده.نو هغوی ته ډیره ښکلې موقع ملاؤ شوه، او د کافرانو نه اووتل.د مسلمانانو سره شامل شول.او مدینې طیبې ته راغلل .د قریشو د قافلې سردار عکرمه بن ابی جهل یا مکرزبن حفص وو.(٣)

سریه د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه: دې نه پس په ذی قعده یو هجری کښې نبی ﷺ د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه سره د شلومهاجرینو یوې ډله کښې اولیږل.وادی ,,حرار''(٤) کومه چه جحفۃ سره نزدې ده.هلته ئې ﷺ دوی ته د رسیدوحکم کړې وو.اود قریشو دقافلې دتعاقب دپاره ئې ورته وئیلی وو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو.اودا حضرات واپس راغلل.(٥)

.....دتیرمخ بقیه حاشیه...]فی الإسلام لأحد من المسلمین (السیرة النبویة لإبن هشام (٥٩٥/١) او نورو د سیرت عالمانو سریه د حمزة بن عبد المطلب رضی الله عنه ته اولنۍ وائی.حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی.((وعند الأموی یقال أن حمزة بن عبد المطلب أول من عقد له رسول الله ﷺ فی الإسلام رایة وکذا جزم به موسی بن عقبة وابو معشر والواقدی (فتح الباری (٢٨٠/٧)_~

١)طبقات ابن سعد(٦/٢)_

٢)تاریخ الطبری (١٢١/٢)_

٣)أیضاً دغه شان سیرة ابن هشام (ص.٥٩٢)_~

٤)خرار .. موضع بالحجاز یقال هوقرب الجحفة وقیل واد من أودیة المدینة وقیل ما ء بالمدینة وقیل موضع بالخیبر (معجم البلدان (٣٥٠/٢)_

٥) طبقات ابن سعد (٨/٢) وسیرة ابن هشام (٦٠٠/١)_

غزوه ابواء: بيا په صفر دويمه هجري كښې د غزوه ابواء واقعه پيښه شوه.په دې كښې رسول الله ﷺ په خپله تشريف اوړې وو.اود مهاجرينو يوه لويه ډله دوى سره شوه.حضرت سعدبن عباده ﷜ لره نبى ﷺ د مدينې منورې حاكم جوړ كړو.د نبى ﷺ مقصد په بنو ضمره باندې حمله كول وو.اود قريشو د قافلې تعاقب،كول وو[1] دقريشو قافله خو وتلې وه.البته د بنوضمره سره نبى ﷺ صلح اوكړه.په دې شرط چه هغوى به دمسلمانانو خلاف څه اقدام نه كوى.اود ضرورت په وخت به د مسلمانانو مدد كوى.اومسلمانان به د هغوى مدد كوى.[2] دلته هم قتال اونشو.،،ودان،، او ،،ابواء،، چونكه نزدې نزدې دى.ددې وجې دې ته ،،غزوه ابواء ،، هم وائى.او ،،غزوه ودان،، هم.[3]

غزوه بواط: ددې نه پس په ربيع الاول كښې د ،،غزوه بواط،، واقعه پيښه شوه.بواط (بفتح الباء وبضم الباء) دواړه شان وئيلى شى.دا د يو غر نوم دې.كوم چه د ،،ينبع،، سره نزدې دې.[4] رسول الله ﷺ دې دپاره روان شو.او د دوى سره دلته هم يوه لويه ډله وه.صحابه كرامو﷡ ته په دې غزوه كښې هم د قتال نوبت رانغلو.د قريشو قافله د كومې په تعاقب كښې چه نبى ﷺ روان شوې وو.اوپه لږ څه كښې اووتله.او نبى ﷺ واپس تشريف راوړو په دې غزوه كښې نبى ﷺ سائب بن عثمان بن مظعون ﷜ د مدينې حاكم جوړ كړې وو.[5]

غزوه عشيره: دې نه پس په جمادى الاولى دويمه هجرى كښې د ،،غزوه عشيره ،، واقعه پيښه شوه.دا عشيره مقام هم د ،،ينبع،، سره نزدې وو.[6] دلته نبى ﷺ د مهاجرينو په دوو سوو يا دوه نيمو سووكسانو باندې مشتمل لښكر واخستل اولاړلو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو. د قريشو قافله وتلې وه.نبى ﷺ په دې سفر كښې د بنى مدلج سره صلح اوكړه.[7]

---

[1]) طبقات ابن سعد (۷\۲) وسيرة ابن هشام (۵۹۱\۱) وفتح البارى (۲۷۹\۷)_

[2])وفى هذه الغزوة وداع مخشى بن عمروالضمرى وكان سيدهم فى زمانه على أن لا يغزو بنى ضمرة ولايكثروا عليه جمعاً ولايعينو عدواً وكتب بينه وبينهم كتاباً (طبقات ابن سعد (۸\۲)_

[3])الأبواء قرية ممن عمل الفرع بينها وبين الجحفة من جهة المدينة ثلاثة وعشرون ميلاً والأبواء (بفتح الهمزة وسكون الموحدة) و ،،ودان،، مكانان متقاربان بينهما ستة أميال أو ثمانية (انظر فتح البارى(۲۷۹\۷) وطبقات ابن سعد (۸\۲) قال موسى ابن عقبة أول غزوة غزاها النبى ﷺ يعنى بنفسه ،،الأبواء،، (فتح البارى(۲۷۹\۷)_

[4])ينبع مدينة بين مكة والمدينة .. وهى قريبة من طريق الحاج الشامى أخذ أسمه من الفعل المضارع لكثرة ينابيعها (معجم البلدان (۴۵۰\۵) وفى طبقات ابن سعد وبين ينبع والمدينة تسعة برد (طبقات ابن سعد (۱۰\۲)

[5]) سيرة ابن هشام (۵۹۸) د ابن سعد د بيان مطابق حضرت سعد بن معاذ ﷜ د مدينې حاكم جوړ كړې شوې وو.اوګورئ (طبقات ابن سعد (۸\۲) والله اعلم_~

[6])قال الحافظ فى الفتح (۲۸۰\۷) وأما العشيرة فلم يختلف على أهل المغازى أنها بالمعجمة والتصغيروآخرها هاء قال ابن اسحاق هى ببطن ينبع)_

[7])طبقات ابن سعد(۹\۲و ۱۰)_

په دې غزوه کښې ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی رضي الله عنه دمدینې حاکم مقرر کړې شوې وو.([1])
دا درې غزوات دی.د محمد بن اسحاق رائې دا ده.چه د ټولو نه وړاندې د ابواء واقعه پیښه شوې وه.اودا درې واړه سرایا کوم چه اکثر حضرات د اولنۍ هجرۍ واقعات بنائی.دا د غزوه ابواء نه پس شوی دی.او دا د دویمې هجرۍ واقعات دی.([2])

بهرحال امام بخاری رحمه الله د سرایا ذکر نه دې کړې.هغوی ذکر کړی دی.«أبواء ثم بواط ثم العشيرة» دا ترتیب د بخاری دی.او د جمهور هم دا رائې ده.اګرچه د بعضې خلقو رائې دا هم ده.چه په غزوات کښې ،،عشیره،، د ټولو نه وړاندې ده.([3])

غزوه بدر اولی: د غزوه عشیرۀ نه نبی ﷺ په جمادی الاولی دویمه هجری کښې واپس راغلو. اس تقریبا لس ورځې د دوی شوې وې.چه کرزبن جابر فهری د مدینې طیبې په چراګاه باندې دشپې حمله اوکړه.نبی ﷺ ته چه کله خبر ملاؤ شو.نو نبی ﷺ د مهاجرینو یو جماعت سره دهغوی په تعاقب کښې روان شو.او مقام ،،سفوان،، ته اورسیدل.کوم چه د بدر سره نزدې دې.او هغه د نیولو او حملې نه بچ شو.نبی ﷺ واپس راغلو.دې ته غزوه بدر اولی او غزوه سفوان هم وائی.په دې غزوه کښې هم قتال نه وو شوې.([4]) په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زیدبن حارثه رضي الله عنه د مدینې حاکم مقرر کړې وو.([5])

کرزبن جابر فهری ته روستو الله تعالی د اسلام توفیق نصیب کړو.دعرینیین واقعه چه کله پیښه شوه.([6]) هم ددوی په قیادت کښې د صحابو رضي الله عنهم یوه ډله نبی ﷺ د عرنیینو په تعاقب کښې اولیږله.

سریه د عبدالله بن جحش رضی الله عنه: ددې نه پس کله چه په رجب دویمه هجری کښې د عبدالله بن جحش دسریۀ واقعه پیښه شوه.دا سریه په دولسو کسانو باندې مشتمله وه.او

---

[1])طبقات ابن سعد(۲\۹)_

[2]) قال ابن اسحاق فی أمر كل هذه السرايا .. أن ذلک كله كان فی السنة الثانية من وقت التاريخ (تاريخ الطبری (۲\۱۲۰)_

[3])دبخاری شریف د کتاب المغازی په اولنی حدیث کښې زید بن ارقم رضي الله عنه ،،غزوه عشیره،، ته اولنۍ غزا ونیلې ده.ددې تفصیل په دې حدیث کښې راځی)_

[4]) سیرة ابن هشام (۶۰۸) البته د سعد په نیز باندې دغزوه بدر اولی د غزوه عشیرۀ نه وړاندې ده.دهغوی په نیز غزوه بدر اولی په ربیع الاول دویمه هجرۍ کښې او غزوه عشیره په جمادی الاخری دویمه هجرۍ کښې پیښه شوې وه.(طبقات بن سعد (۲\۹)_

[5])طبقات ابن سعد(۲\۹) وسیرة ابن هشام (۶۰۱)_

[6])وفی الإصابة (۳\۲۹۰) كرزبن جابر رضي الله عنه القريشی الفهری كان من رؤساء المشركين قبل أن يسلم .. ثم أسلم .. بعث النبی ﷺ فی آثارهم (أی العرنيين) خيلاً من المسلمين أميرهم كرزبن جابر .. وأمر النبی ﷺ خالدبن الوليد أن يدخل من أعلی مكة فقتل من خيل خالد يمئذ رجلان وهما حبيش بن الأشعر الخزاعی وكرزبن جابر الفهری)_

حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه د دوی امیر مقرر کړې شوې وو.حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه ته نبی ﷺ یو خط ورکړو.او دا ئې ورته اوونیل. چه دوه ورځې مزل کولونه پس به دا خط پرانیځې.اوکوم مضمون چه په دې کښې لیکلې شوې دې.دهغې مطابق به عمل اوکړې. نودا دولس کسان روان شول.دوه ورځې د مزل کولونه پس چه ئې کله خط پرانستلو .نو په هغې کښې لیکلی وو.چه تاسو د مکې او طائف په مینځ کښې ،،مقام نخله،، ته تاسو اورسئ.نود قریشو خبرمونږ ته راولیږئ.اوملګرو ته اختیار ورکړئ.چه د چا زړه غواړی. تاسو سره دې لاړ شی.اوچه د چا زړه غواړی.نو واپس دې راشی.حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه هغه خط پرانستلو.او خپلې ملګرو ته ئې واورولو.ټول ملګری حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه په تلو باندې تیار شول.([1])

په دوی کښې حضرت سعدبن ابی وقاص،حضرت عتبه بن غزوان،حضرت واقد بن عبدالله، حضرت مقداد بن عمرو،حضرت ابوحذیفه بن عتبه،حضرت عامر بن ربیعه، حضرت خالدبن بکیر،حضرت عامربن ایاس،حضرت عکاشه بن محصن،حضرت سهیل بن بیضاء،حضرت صفوان بن بیضاء رضي الله عنهم دا یوولس کسان وو.اودولسم حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه امیر وو. ([2])

---

[1]) نبی ﷺ په اول کښې د تلو یا ایساریدو اختیار نه وو ورکړې.بلکه فرمائیلې ئې وو.چه دوه ورځې د مزل کولو نه پس اختیار دې.چه دچا خوښه وی.لاړ دې شی.اوچه دچا خوښه وی واپس دې شی.په دې کښې مصلحت دا وو.که په اول کښې نبی ﷺ اختیار ورکړې وو.نو ممکن وه.چه ټول په تلوباندې آماده شوی وو.ځکه چه سړی ته د سفرد مشقت اندازه د اول نه نه کیږی.او چه روسته د سفر تکلیف اووینی.کیدې شی.چه څوك پښیمانه شوې وو.چه نبی ﷺ راته اختیار راکړې دې.نو بیا مونږ ولې نه پاتې کیږو.ددې وجې نبی ﷺ د دوو ورځو سفر کولو نه پس د وړاندې تلو او واپس کیدو اختیار ورکړو.ځکه چه د دوو ورځو د سفر دمشقت اندازه به ټولو ته شوې وی.دوه ورځې مزل کولونه پس چه کله ورته خط واورولې شو.نو د ابن اسحاق او ابن هشام د روایت مطابق ټول ښه په رضا باندې لاړل.اوڅوك هم واپس نشو.البته په معجم طبرانی کښې د جندب بجلی رضي الله عنه په روایت کښې دی.چه ((فرجع رجلان ومضی الباقون)) دوه کسان واپس شول.او نور ټول لاړل.والله اعلم، (اوګورئ سیرة ابن هشام (۶۰۱) وفتح الباری (۱۵۵\۱)دغه شان ابن کثیر رحمه الله د جندب بن عبدالله په روایت کښې هم د دوو کسانود واپس کیدو ذکرشته. اوګورئ تفسیرابن کثیر(۲۵۲\۱)_~

[2])حضرت عبدالله بن جحش رضي الله عنه جلیل القدر صحابی دې.په سابقین اولینو کښې دې.جنګ بدر کښې دهجرت او حبشه طرف ته د هجرت کولو سعادت دوی ته حاصل دې.نبی کریم ﷺ چه کله دوی ددې سریه امیر جوړولو.نو وې فرمائیل.((لأبعثن علیکم رجلاً أصبرکم علی الجوع والعطش))زه په تاسو باندې داسې کس امیر جوړوم.چه هغه به په تاسو کښې د ټولونه زیات صبر کونکې وی.په جنګ احد کښې د دوی توره ماته شوه.نو نبی کریم ﷺ دوی ته د قجورې لخته ورکړه.هغه لخته ددوی په لاس کښې توره شوه.روسته دا توره په دوه سوه دیناره باندې خرڅ کړې شوه .هم په جنګ احد کښې دوی دخپل خان دپاره د شهادت دعا کړې وه.اودشهادت لویه درجه ئې بیا موندله.دسید الشهداء حضرت امیرحمزه رضي الله عنه سره په یو قبر کښې دفن کړې شو.رضی الله عنه ورضی عنه (اوګورئ الاصابة فی تمیزالصحابة (۲۸۶\۲و ۲۸۷)_~

دا حضرات چه کله مقام نخله ته اورسیدل.نو عمروبن الحضرمی د قریشو قافله اخستې وه.اودوی سره ملاؤ شو.حضرت واقدبن عبدالله په غشی باندې گزاراوکړو.په هغې باندې عمروبن الحضرمی اولگیدلو.اوهغه مړ شو.[1] دهغه ملگری اوتختیدل.د هغوی په مالونوباندې مسلمانانو قبضه اوکړه.دااولنې غنیمت وو په اسلام کښې چه مسلمانانو ته په لاس راغلو.او عمروبن الحضرمی په تاریخ اسلام کښې دکافرانو اولنې مقتول وو.کوم چه د مسلمانانو دطرفه مړ کړې شو.

حضرت عبدالله بن جحش ﷺ په خپل اجتهاد سره مال غنیمت تقسیم کړو.یوخمس ئې د بیت المال دپاره او ،،اربعة اخماس،، (څلورحصې) ئې په غانمینوکښې تقسیم کړو .بیا ددې نه پس مدینې منورې ته راغلل.او نبی ﷺ ته ئې ټول حالات بیان کړل.هغه مال غنیمت ئې ټولوسره محفوظ وو.

چونکه د رجب میاشت وه.او رجب په اشهرالحرم کښې وه.صحابه کرامو ﷺ دا گمان اوکړو.چه دا د جمادی الثانی آخرې تاریخ دې.او په اصل کښې هغه د رجب تاریخ وو.نوځکه مشرکانو دا وئیل شروع کړل.چه دوی په اشهرالحرم کښې هم قتال جائز اوگرځولو.د حضرت ابراهیم ﷺ په ملت کښې په اشهرالحرم کښې د قتال اجازت نه وو. اشهرحرم ،ذی قعده،ذی الحجه،محرم او رجب څلور میاشتې دی.چونکه په ذی الحجه کښې حج کیدو.نو یوه میاشت ددې نه وړاندې کوم چه حج ته د راتلو دپاره ده.اویوه میاشت روسته کومه چه د حج نه دواپسۍ دپاره ده.اویوه میاشت دحج،په دې درې واړو کښې قتال حرام کړې شوې وو.دې دپاره چه خلق په آرام او اطمینان سره حج اوکړی.د رجب میاشت به د عمرې دپاره وه.پنځلس ورځې بیت الله ته د راتگ دپاره اوپنځلس ورځې د واپس تلو دپاره،دا میاشت هم د قتال دپاره ممنوع وه.

په دې میاشتوکښې یوخود حج او عمرې د احترام د وجې قتال ممنوع شوې وو.او دویمه خبره دا وه.چه هم هغه زمانه وه.چه په دې کښې به غلۀ یوځاې نه بل ځاې ته منتقل کیده.دې دپاره چه دا محفوظ پاتې شی.په دې څلورو میاشتوکښې دحضرت ابراهیم ﷺ د زمانې راسې قتال ممنوع وو.[2] اود ملت ابراهیمی په بقایا کښې دا خبره په مشرکانو کښې

---

[1])وقالت الیهود تفاول بذلک علی رسول الله ﷺ عمروبن الحضرمی قتله واقدبن عبدالله ،عمرو،عمرت الحرب، والحضرمی، حضرت الحرب،وواقدبن عبدالله وقدت الحرب، فجعل الله ذلک علیهم لا لهم (سیرة ابن هشام (۲۰٤\۱)_

[2])وفی الروض الأنف للسهیلی: ثم جعل الله الأشهر الحرم أربعة، ثلاثة سرداً وواحداً فرداً وهو رجب،أما الثلاثة فلیأمن الحجاج واردین إلی مکة وصادرین عنها شهراً قبل شهر الحج وشهراً بعده قدر ما یصل الراکب من أقصی بلاد العرب ثم یرجع حکمة من الله وأما رجب فللعمار یأمنون مقبلبین وراجعین نصف الشهر للإقبال ونصفه للإیاب .. فکانت الأقوات تأتیهم فی المواسم وفی سائر العام تنقطع عنهم ذوبان العرب وقطاع السبل فکان فی رجب أمان للسالکین إلیها مصلحة لأهلها ونظراً من الله لهم دبره وإبقاءه من ملة إبراهیم لم یغیر ،،حتی جاء الإسلام (الروض الأنف (۲\۲۰)_

مشهوره او رائجه وه.دا واقعه په ديرشم رجب باندې پيښه شوې وه.چه مشركانو ډير شور جوړ كړو.نو الله تعالى دا آيات نازل كړو. ﴿يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌۢ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُوْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوْا ۗ﴾(1)

خلق تاسونه په شهرحرام كښې دقتال په باره كښې تپوس كوى.تاسو ورته اوفرمائى .چه په دې كښې (په قصد سره) قتال كول ډيره لويه گناه ده.خودالله تعالى د لارې نه څوك منع كول او دالله تعالى سره شرك كول اود مسجد حرام نه منع كول اواهل حرم دحرم نه ويستل دالله تعالى په نيزلوې جرمونه دى.او فتنه پيدا كول د قتل نه په څوچنده لويه گناه ده.اودا كافران به هميشه دپاره تاسو سره جنگ كوى.دې دپاره چه تاسو د دين نه واړوى.كه طاقت ئې كيږى.

مطلب دا دې.چه په كومه طريقه په اشهرالحرم كښې قتال كول حرام اوگناه ده.هم په دغه طريقه دمسجد حرام نه منع كول د دې نه لويه گناه ده.اودغه شان د الله تعالى سره كفر كول ددې نه لوى جرم دې.

كله چه دا آيت نازل شو.نو دغه مجاهدينو ته خيال راغلو.چه په دې قتال به مونږ ته اجر او ثواب هم ملاويږى كه نه؟ نو آيت نازل شو. ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ (2)

كومو كسانو چه ايمان راوړې دې.اوهجرت ئې كړې دې.اودالله په لار كښې ئې جهاد كړې دې.هم داسې خلق د الله تعالى د رحمت اميد ساتى.الله ښښونكې او مهربانه دې.

په دې آيت كښې دوى ته بشارت وركړې شو.چه دوى دپاره اجر شته.نبى كريم ﷺ ددې آيت د نزول نه پس هغه مال غنيمت د كوم تقسيم چه عبدالله بن جحش رضی الله عنه په خپل اجتهاد سره كړې وو.د هغوى دغه تقسيم باقې اوساتلو.يو خمس ئې د بيت المال دپاره او څلور اخماس ئې د غانمينو دپاره مقرر كړو.(3)

او يوه واقعه دا پيښه شوه.چه د حضرت سعد بن ابى وقاص رضی الله عنه او حضرت عتبه بن غزوان رضی الله عنه اوښ په لاره كښې ورك شو.دا دواړه د دغه اوښ په لټون كښې اووتل.اود دولسو صحابه كرامو رضی الله عنهم كومه ډله چه وه.(4) هغوى سره مدينې ته اونه رسيدل.هلته دغه صحابو رضی الله عنهم د كافرانو دوه كسان حكم بن كيسان او عثمان بن عبدالله اونيول.

---

1)سورة البقرة:۲۱۷)_

2)سورة البقرة:۲۱۸)_

3)تفسير ابن كثير (۲۵٤\۱)_

4)دلته دې دا خبره ياده وى.چه د واقدى اوابن سعدد روايت مطابق دولس تعداد دې.او په ابن اسحاق،ابن هشام او طبرى كښې دعروه په روايت د جماعت د امير نه بغيرد دوى تعداد اته وو.او د اميرسره ئې نهه ذكر كړى دى.اود سدى په روايت كښې د اوو كسانو ذكردې.(اوگورئ سيرة ابن هشام (۶۰۱) وتاريخ طبرى (۱۲٤\۲و ۱۲۶) وطبقات ابن سعد(۱۰\۲) دغه شان فتح البارى (۱۵۵\۱) باب ما يذكرفى المناولة كتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان وتفسير ابن كثير (۲۵۲\۱)_

قریشو د دغه دووکسانو فدیه راولیږله.نبی ﷺ اوفرمائیل.چه زمونږدوه ملګری سعد بن ابی وقاس اوعتبه بن غزوان رضی الله عنهما چه ترڅو پورې صحیح سالم نه وی راغلی.مونږ دا قیدیان نه پریږدو.که تاسو هغوی قتل کړل.نو مونږ به ستاسوکسان قتل کوو .
روسته حضرت سعداوعتبه رضی الله عنهما راورسیدل.نو نبی ﷺ د دغه قیدیانو.فدیه واخستله.او پرې ئې خودل.حکم بن کیسان رضی الله عنه خو مسلمان شو.او مکې ته واپس لانړلو.او دویم قیدی عثمان بن عبدالله واپس لاړو.اودکفر په حالت کښې مړ شو.
دغزواتو او سرایا په دې تاریخی منظرباندې د پوهیدو نه پس اوس لږکتاب طرف ته راشې:
امام بخاری رحمه الله ددې کتاب عنوان قائم کړې دې.((کتاب المغازی)) مغازی د ،،مغزی،، جمع ده.مغزی مصدر میمی هم کیدې شی.او ظرف مکان هم.دلته مصدری معنی متعین ده.د
((غزا یغزو غزواً و مغزی)) په معنی د قصد او ارادې راځی. (مغزی الکلام مقصده))
دلته دمغازی نه مراد ((ما وقع من قصد النبی ﷺ الکفار بنفسه أو لجیش من قبله)) هغه قصد کوم چه نبی ﷺ کافرانو طرف ته کړې وی.برابره ده که په هغې کښې نبی ﷺ په خپله شریك شوې وی.اوکه دخپل طرف نه ئې د یو لښکر په لیږلو باندې اکتفاء کړې وی.
امام بخاری رحمه الله په کتاب المغازی کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت زید بن ارقم رضی الله عنه روایت ذکرکړې دې.چه د هغوی نه کله تپوس اوشو.چه د نبی ﷺ د غزواتو شمار څومره دې؟ نو هغوی اوفرمائیل.نورلس،تپوس کونکی تپوس اوکړوچه تاسو د نبی ﷺ سره په څومره غزاګانو کښې شرکت کړې وو؟ نو وې فرمائیل.په اوولس غزاګانو کښې ،راوی تپوس اوکړو.چه د ټولونه وړاندې کومه غزا واقع شوې وه.حضرت زید بن ارقم رضی الله عنه جواب ورکړو.غزوه عشیره یا عسیره،د حدیث راوی شعبه وائی.((فذکرت ذلك لقتادة رحمه الله فقال العشیر))
ترکومې پورې چه د غزوه عسیرة تعلق دې.نوهغه خو غزوه تبوك ده.دا د نبی ﷺ د ټولو نه آخری غزوه وه.او په دې کښې مسلمانان د عسر او مشقت سره مخامخ شوی وو. هم ددې په باره کښې قرآن پاك وئیلی دی.﴿ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾ اوهم ددې وجې دې ته ،،عسیره،، وائی.
په حدیث باب کښې دی.((قلت فأیهم کانت أول؟)) دعربئ قواعدو په رڼا کښې ((فأیها)) یا ((فأیتهن)) پکار وه.ځکه چه د ضمیر مرجع غزوة یا غزوات دی.هم دا وجه ده.چه د ترمذی په روایت کښې ((فأیتهن)) دی.بعضې تاویل کړې دې.چه ((فأیهم)) کښې مضاف محذوف دې. تقدیر د عبارت دا دې.((فأی غزوتهم)).
په دې حدیث مبارك کښې حضرت زیدبن ارقم رضی الله عنه غزوه عشیره اولنئ غزوه ګرځولې ده. حالانکه ددې نه وړاندې غزوه ابواء اوغزوه بواط دوه غزاګانې واقع شوې وې.په دې لحاظ سره غزوه عشیره اولنئ نه دریمه غزوه ده.(دکومې تفصیل چه تیرشوې دې) علامه عینی رحمه الله په عمدة القاری کښې ددې په جواب کښې دا تاویلونه کړی دی.

① ((إما أن یکون زید بن ارقم لم یکن یومئذ أسلم))

③ ((أو كانت ثلاث غزوات صغيرة فإن من عد من الصحابة رضي الله عنهم ذكر أعظمها)) يعنى په صحابو رضي الله عنهم كښې به ځنى حضراتو لوئ لوئ غزاګانې شمارلې.او ورئ غزاګانې ئې نه شمارلې.اود غزوه عشيره نه وراندې چه كوم درې غزاګانې شوې وې.هغه ورې وې.ددې وجې زيد بن ارقم رضي الله عنه د هغې ذكر اونكړو.اوغزوه عشيرې ته ئې اولنئ غزا اوونيله.[1]

④ ((أو كانت .. بالنسبة إلى علمه))

علامه عينى رحمه الله دا درې واړه توجيهات كړى دى.په فتح البارى كښې حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره كښې ليكى.

① ((فات زيد بن ارقم رضي الله عنه ذكر ثنتين منها ولعلهما الأبواء وبواط وكان ذلك خفى عليه لصغره))

② ((يحمل قول زيد بن ارقم على أن العشيرة أل ما غزا هو أى زيد بن ارقم والتقدير فقلت ما أول غزوة غزاها أى وأنت معه؟ قال العشير))

③ ((او عد الغزوتين وتهين واحدة.))

(الف) ددې توجيهاتو خلاصه دا شوه.چه حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه غزوه عشيره ته اولنئ غزا د خپل علم مطابق وئيلى دى.اود اولنو دوو غزاګانو دوى ته علم نه وو.ددې وجې چه په هغه وخت كښې دوى اسلام نه وو قبول كړې.اويا دخپلې كم عمرئ د وجې هغوى ته علم نه وو.

(ب) حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه دخپل شركت په اعتبار سره دې ته اولنئ غزا وئيلې ده. چه دا د دوى اولنئ غزا وه.چه دوى په كښې شركت كړې وو.د ټولوغزاګانو په اعتبارسره اولنئ غزا وئيل دهغوى مقصود نه وو.

(ج) چونكه ابواء،بواط او عشيره درې واړه غزاګانې په نزدې نزدې زمانه كښې شوې وې.ددې وجې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه اولنئ دوه غزاګانې مستقل شمار نكړې.لكه ځنګه چه ځنې اصحاب سير د غزوه احزاب نه پس غزوه قريظه مستقله نه ده شمار كړې. ځكه چه هغه د غزوه احزاب سره بيخى متصل وه.اودغه شان ځنى حضراتو غزوه حنين او طائف دوه غزاګانې د قرب د وجې يو شمار كړى دى.

دعلامه عينى رحمه الله په دويمه توجيه باندې دا اشكال كيږى.چه كه د ورو او معمولى كيدو په وجه ئې د دوو غزاګانو ذكرنه وى كړې.نوبيا د عشيره د غزا ذكرهم نه ووپكار،ځكه چه هغه هم څه لويه غزوه نه وه.اود ابواء اوبواط پشان په دې كښې هم قتال نه ووشوې.[2] والله اعلم.

---

[1])دغزوه عشيره نه وراندې اكثر اهل سير د دوو غزواتو (ابواء او بواط) ذكر كړې دې.البته ابن سعد د درې غزواتو ذكركړې دې.د هغوى په نيز غزوه بدر اولى (غزوه د كرزبن جابر) هم دغزوه عشيره نه وراندې ده.علامه عينى رحمه الله په دې دويمه توجيه كښې ((أوكانت ثلاث غزوات)) دابن سعد د روايت په وجه وئيلى دى.اوګورئ طبقات ابن سعد (۲\۸-۹)_~

[2])اوګورئ عمدة القارى (۱۷\۷٤) وفتح البارى (۷\۲۸۰و ۲۸۱)_~

دغزواتو تعداد: په حديث باب كښې دحضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه نه د غزواتو په باره كښې تپوس شوې دې.دغزواتو په تعداد كښې د اصحاب سيرمختلف اقوال دى.
① د ابن سعد ،ابن اسحاق او واقدى رحمهم الله وغيره په نيز د غزواتو تعداد اوو ويش دى.
② په عبدالرزاق كښې په صحيح سند سره د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه د غزواتو تعداد څلورويش منقول دى.
③ دحضرت جابربن عبدالله نه يوويش غزوات منقول دى.([1])
④ دحضرت بريده رضي الله عنه نه په يو روايت كښې د شپاړسو تعداد مروى دې.([2])
⑤ دبخارى په ذكرشوى حديث كښې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه د نورلس تعداد خودلې دى.
⑥ محمدبن جريرطبرى رحمه الله په خپل تاريخ كښې د غزواتو تعداد شپږ ويش خودلې دې.([3])
مشهوره او صحيح خبره هم دا ده،چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د غزاګانو تعداد اوويش دې. ([4])
په دې اوويش غزواتو كښې نبى صلى الله عليه وسلم په نهه كښې قتال كړې وو. بدر، احد، خندق، قريظه ،مصطلق،خيبر ،فتح مكه،حنين او طائف ([5])
د سرايا شمار: دغزواتو په شمار كښې د اختلاف پشان د سرايا په تعداد كښې هم اختلاف دې.① په اصحاب سير كښې د ا بن اسحاق اوابن هاشم په نيز باندې د سرايا شمار اته ديرش دې.([6]) ② ابن سعد رحمه الله په طبقات كبرى كښې د سرايا تعداد اووه څلويښت ليكلى دى.([7]) ③ د واقدى په نيزاته څلويښت دې.④ ابن جوزى رحمه الله په تلقيح كښې د ۵۲ خودلې دې.⑤ د مسعودى په نيز د سرايا تعداد شپيته (۶۰) دې.([8]) ⑥ محمدبن جريرطبرى رحمه الله په خپل سند سره د محمد بن اسحاق نه د ۳۵ سرايا تعداد نقل كړې دې.([9])
دغزواتو او سرايا په تعداد كښې دا اختلاف څه حقيقى اختلاف نه دې.يوخو ددې وجې چه

---

[1])طبقات ابن سعد(۲\۵) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۲\۳۵۴) وفتح البارى (۷\۲۸۱)_
[2])عمدة القارى (۱۷\۳۳)_
[3])علامه طبرى رحمه الله ليكى،،((وكانت غزواته بنفسه ستا وعشرين غزوة ويقول بعضهم هن سبع وعشرون غزوة فمن قال هى ست وعشرون جعل غزوة النبى صلى الله عليه وسلم خيبر وغزوته من خيبر إلى وادى القرى غزوة واحدة .. ومن قال هى سبع وعشرون غزوة جعل غزوة خيبر وغزوة وادى القرى غزة أخرى فيجعل العدد سبعاً وعشرين (تاريخ الطبرى (۲\۴۰۴)
[4]) وراندې ابن جرير ليكى،((قال محمد بن عمر: مغازى رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس فيها إختلاف بين أحد فى عددها وهى سبع وعشرون غزوة تاريخ الطبرى (۲\۴۰۵)_
[5])اوګورئ الكمال لابن الاثير (۲\۲۰۷) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۲\۳۵۴)_
[6])سيرة ابن هشام مع الروض ا لأنف (۲\۳۵۴)_
[7])طبقات كبرى (۲\۶)_
[8]) فتح البارى (۷\۲۸۱)_
[9])تاريخ طبرى (۲\۴۰۵)_

عدد اقل د عدد اكثر نفي نه كوي.ممكن ده.چه ځنو ته د ځه غزواتو علم نه وو.ددې وجې هركس دخپل علم مطابق تعداد خودلې دې.
دويمه دا چه ځنې اصحاب سير قريب الوقوع يا په يو سفر كښې واقع كيدونكې غزوات يو شماري.ددې وجې د هغوى خودلې شوې تعداد كم دې.اونورو اصحاب سير غزوات اوسرايا جدا جدا شماري.نودهغوى په نيزتعداد زيات شوې دې.لكه امام مغازى موسى بن عقبه غزوه احزاب اوغزوه خندق د قريب الوقوع په وجه يو شمار كړې ده.دغه شان بعضې اهل سيرو حنين او طائف دواړه غزاګانې يوشمارلى دى.([1])
دغه شان ځنو غزوه خيبر او غزوه وادى قرى په يوسفر كښې د واقع كيدو په وجه يوه شمارلې ده.اوبعضې اهل سيرجدا جدا شمارلى وى.([2])

① بَاب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ ② بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ ③ بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ ④ بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ ⑤ باب بلا ترجمة ⑥ بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ ⑦ بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ ⑧ بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ ⑨ بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا ⑩ باب بلا ترجمة ⑪ بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا ⑫ باب بلا ترجمة ⑬ بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ

امام بخارى په دې بابونو كښې دغزوه بدر سره متعلق هغه احاديث ذكر كړى دى.كوم چه ددوى د مخصوص شرطونو د دائرې لاندې راځى.اودخپل عادت مطابق ئې داسې احاديث هم راوړى دى.كوم چه غزوه بدر سره متعلق نه دى.خود څه خاص مناسبت په وجه ئې هغه ذكر كړى دى.
په تقريركښې حضرت شيخ الحديث مد ظلهم غزوه بدر اول ښه پوره په تاريخى تفصيل سره مربوط كړې ده.اوبيان كړې ده.اوددې نه پس ئې د ابواب بخارى سره متعلقه لفظى او نور ضرورى بحثونه كړى دى.تاسو اول دا تفصيلى قصه واورئ.وراندې به د بابونو په تشريح كښې صرف دهغه مباحثو ذكر كيږى.كوم چه دحديث لفظى تشريح ،او ترجمة الباب سره متعلق وى.يا هغه واقعات كوم چه په ماقبل كښې نه وى ذكر شوې.(ازمرتب)

٢=بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

غزوه بدر كبرى: نبى كريم ﷺ په غزوه عشيره كښې د قريشو كومې قافلې په تعاقب كښې وتلې وو. هغه قافله شام ته دتجارت په غرض باندې روانه وه.په هغه وخت كښې دغه قافله بچ شوه او په وتلو كښې كامیابه شوه.اوس هم هغه قافله د سامان تجارت سره د شام نه مكې ته واپس راتلله.نبى كريم ﷺ ته معلومه شوه.چه قافله واپس راځى.نبى ﷺ صحابو ﷺ ته اوفرمائيل.اود دغه قافلې په تعاقب كښې د وتلو ذكرئې اوكړو.
په مسند احمد كښې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ د روايت مطابق درې سوه ديارلس او

[1])تاريخ طبرى (٢\٤٠٤)_
[2])تاريخ طبرى (٢\٤٠٤)_

په معجم طبرانی کښې د حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله عنه د روایت مطابق درې سوه څوارلس اوپه بیهقی کښې دحضرت عبدالله بن عمروبن العاص رضی الله عنهما د روایت مطابق درې سوه پنځلس صحابه کرام رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره د قریشو د قافلې د تعاقب دپاره روان شول.(۱) د رمضان دولسم تاریخ وو.(۲) چونکه د څه مسلح فوځ او مسلح لښکرسره د مقابلې موقع نه وه. په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې چه څوك جمع وو.او څوك په تلوپاندې آماده شول.هغوی لاړل.اوهغوی د جنګ څه تیارې نه ووکړې.(۳) دوه اسونه وو،یو دحضرت مقداد بن اسود او بل د حضرت زبیربن العوام رضی الله عنهما وه.او اویا اوښان وو.(۴) دا حضرات په دې اوښانو باندې وار په وار سوریدل.د دوو دوو او دریو دریو په حصه کښې یو یو اوښ راغلې وو.د رسول الله ﷺ سره حضرت علي او حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنهما وو.کله چه به د نبی ﷺ وار راغلو.نو نبی ﷺ به په اوښ باندې سور شو.اودا حضرات به پیدل روان وو.اوکله چه به دهغوی وار راغلو.نو یوبل پسې به سوریدل.او نبی ﷺ به پیدل تلل.حضرت علی رضی الله عنه په خپل وار باندې دوی ته درخواست اوکړو.چه حضرت تاسو په اوښ تشریف کیږدئ.زه به پیدل ځم.او حضرت ابولبابه رضی الله عنه هم دا درخواست کړې وو.خو نبی ﷺ اوفرمائیل.په تګ کښې تاسو زما نه زیات تکړه نه ئې.او زه په اجر کښې ستاسو نه زیات مستغنی نه یم.ماته هم د ثواب ضرورت دې.(۵)

بیرابی عنبه کوم چه د مدینې طیبې سره بیخی نزدې د یومیل په فاصله باندې دې.چه هلته اوسیدل.نو نبی ﷺ دلښکرمعائنه اوکړه.اوپه دوی کښې چه کوم د کم عمر وو.هغوی ئې واپس کړل.د هغه ځاې نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسیدل.هلته نبی ﷺ حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنه دخپل قائم مقام په حیثیت د مدینې حاکم جوړ کړو.او مدینې منورې ته ئې اولیږلو.(۶) بیا د روحاء نه نبی ﷺ روان شو.او په لاره کښې ئې بسبس بن عمروجهنی

---

(۱) په جنګ بدر کښې د شریکو صحابو رضی الله عنهم په شمار کښې اختلاف د روایاتو او په هغې کښې تطبیق د پوره تفصیل سره په ((باب عدة أصحاب البدر)) لاندې راځی.

(۲) طبقات ابن سعد(۲\۱۲)_

(۳) سیرة ابن هشام (۶۰۷) وطبقات ابن سعد (۲\۱۲) وفتح الباری (۷\۲۸۵)_

(۴) دحضرت مقداد رضی الله عنه داس نوم «سبحه» وو.اود حضرت زبیر رضی الله عنه د اس نوم «سبل» وو.په ځنی روایاتو کښې دی.چه دویم اس دحضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی رضی الله عنه وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر (۲\۸۳)

(۵) عن عبدالله قال کنا یوم بدر کل ثلاثة علی بعیر.وکان علی وأبو لبابة رضی الله عنهما زمیلی رسول الله ﷺ وکان إذا کانت عقبته قلنا إرکب حتی غشي فیقول (ﷺ) ما أنتما بأقوی منی وما أنا بأغنی عن الأجر منکم الحدیث أخرجه الحاکم فی المستدرک (۳\۲۰) وأقره الذهبی.

په حضرت علی رضی الله عنه باندې خو ټول روایات متفق دی.البته د بل صحابی رضی الله عنه په نوم کښې اختلاف دې.دحاکم د ذکرشوی روایت مطابق حضرت ابولبابه رضی الله عنه دې.دابن اسحاق په نیز مرثدبن ابی مرثد غنوی رضی الله عنه دې.اوابونعیم د زید بن حارثه رضی الله عنه نوم لیکلې دې.اوګورئ سیرت ابن هشام (۱\۶۱۳) وکامل ابن اثیر (۲\۸۳) که په مختلفو وختونو او مراحلوباندې محمول کړې شی.نو مطابقت راتلې شی.

(۶) طبقات ابن سعد(۲\۱۲)_

اوعدی بن ابی الرغباء جهنی ﷺ ته حکم اوکړو.چه هغوی د قریشو حالات معلوم کړی.اود قافلې په باره کښې دې هم معلومه کړی.ددې نه پس نبی ﷺ مقام صفراء ته اورسیدل.(۱) نونبی ﷺ ته معلومه شوه.چه قریش د تجارتی قافلې د حفاظت په غرض یو لوې لښکر راروان کړې دې.دا خبر بسبس بن عمرو ﷺ او عدی بن ابی الرغباء ﷺ ورکړو.

تراوسه پورې څلور سرایا او یو غزوه بدر اولی پیښنه شوې وه.اوپه یوه کښې هم انصارو شرکت نه وو کړې.دبیعت عقبه په موقع باندې هم دا معاهده شوې وه.(۲) چه انصار به په مدینه کښې دننه د نبی ﷺ امداد کوی.دمدینې نه بهر وتل اوپه دشمن باندې حملې کولو دپاره دانصارو سره څه معاهده نه وه شوې.اوس دلته نبی ﷺ د تجارتی قافلې په تعاقب کښې راوتلې وو.اودا ویره پیدا شوه.چه چرته لښکر ته مخامخ نشو.اود جنګ اوقتال نوبت رانشی.ددې وجې نبی ﷺ صحابوﷺ ته اووئیل.«أشيروا علی أيها الناس» خلقو ماته مشوره راکړئ.د نبی ﷺ په دې ارشاد باندې حضرت ابوبکر ﷺ اودریدل.او وې وئیل.اوپه ډیر مناسب انداز کښې ئې د وفادارئ او د خپل تعاون یقین ورکړو.نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.«أشيروا علی أيها الناس» نوحضرت عمر ﷺ اودریدل.اوهغوی هم په غوره عنوان سره دخپلې وفادارئ اود ډلې د وفادارئ اظهار اوکړو.

دحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه تقریر: خو نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.«أشيروا علی أيها الناس» نوحضرت مقداد بن اسود ﷺ اودریدلو.او وې فرمائیل.

«أمض لما أمرك الله فنحن معك والله لا نقول كما قالت بنو اسرائيل لموسى إذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون،، ولكن إذهب أنت وربك فقاتلا إنا معكما مقاتلون»

دا الفاظ محمد بن اسحاق نقل کړی دی.(۳) د بخاری په روایت کښې دی.«ولكن نقاتل عن يمينك وعن شمالك وبين يديك وخلفك»(۴)

نبی اکرم ﷺ چه کله دحضرت مقداد بن اسود ﷺ خبره واوریده.نو دخوشحالئ نه ئې مخ اوبرقیدو.اوځنی صحابه ﷺ فرمائي.چه مونږ ته خیال اوشو.چه کاش دا الفاظ مونږ وئیلی وو. اګرچه حضرت مقداد بن اسود ﷺ (۵) دټولو د زړه خبره کړې وه.خواظهار دهغوی په ژبه

---

(۱)وفی معجم البلدان (۴۱۲/۳) وادی الصفراء من ناحية المدينة .. وبينه وبين بدر مرحلة)_

(۲)وفی تاریخ الطبری (۱۴۰/۲) وذلک أنهم حين بايعوه بالعقبة قالوا: يا رسول الله إنا براء من ذمامک حتى تصل إلى دارنا وصلت إلينا فأنت فى ذمامنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا)_

(۳)سيرة ابن هشام (۶۱۵/۱)_

(۴)بخاری کتاب المغازی باب نمبر ٤ حدیث نمبر (۳۹۵۲)_

(۵)دحضرت مقداد ﷺ دحقیقی پلار نوم عمرو دې.اسودبن عبدیغوث دې متبنی (په خوې توب سره نولې) جوړ کړې وو.ددې وجې دوی ته مقداد بن اسود ﷺ هم وئیلی شی.اوهم په دې نسبت باندې دوی مشهور دی.ددوی د وفات په باره کښې حافظ لیکی.... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

باندې اوشو.ددې وجې د نورو تمنا پيدا شوه.چه نبیﷺ په دې خبره دومره خوشحاله شو. کاش چه مونږ ددې خوشحالۍ سبب جوړ شوی وو.

دحضرت سعد بن معاذرضی الله عنه جانثارانه تقرير: ددې باوجود نبیﷺ بيا اوفرمائيل.

«أشيروا على أيها الناس» نو صديق الانصار حضرت سعدبن معاذ﵁ اودريدلو.اوهغوی عرض اوکړو.يارسول الله داسې معلوميږی. چه تاسو د انصارو رائې معلومول غواړئ.ابوبکر﵁ د ټولو ترجمانی اوکړه.خوهغه مهاجر وو.عمر﵁ دټولو ترجمانی اوکړه.خوهغه مهاجر وو. مقداد بن اسود﵁ هم د زړه خبره اوکړه .خوهغه هم مهاجر وو.خبره هم هغه ده.چه نن د مدينې نه بهر د قتال کولو موقع راغله. او د انصارو سره د مدينې منورې نه بهر د کافرانو سره دمقابلې معاهده نه وه شوې.نو دوی ددې دپاره نن په خوشحالۍ سره تيارهم دی که نه دی؟ نددې وجې نبیﷺ دانصارو رائې معلومول غوښتل. دحضرت سعد بن معاذ﵁ په تپوس کولو سره نبیﷺ اوفرمائيل .آو،زه د انصارو رائې معلومول غواړم.په دې باندې حضرت سعد بن معاذ﵁ يوخان قربانونکې تقرير اوکړو.

«يارسول الله قد آمنا بك وصدقناك وشهدنا أن ما جئت به هو الحق، وأعطيناك على ذلك عهوداً ومواثيقاً، على السمع والطاعة ولعلك يارسول الله خرجت لأمر فأحدث الله غيره.. فامض ..لما شئت وصل حبال من شئت،واقطع حبال من شئت،وسالم من شئت،وعاد من شئت،وخذ من أموالنا ما شئت،وأعطنا ما شئت،وما أخذت منا كان أحب إلينا مما تركت ،وما أمرت به من أمرنا فأمرنا تبع لأمرك،لئن سرت حتى تأتى برك الغماد لنسيرن معك فوالذى بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر لخضناه ،وما تخلف منا رجل واحد،وماكره أن تلقى عدونا إنا لصبر عند الحرب، صدق عند اللقاء،ولعل الله يريك منا ما تقربه عينك فسر بنا على بركة الله»[1]

اې دالله رسوله مونږ په تا باندې ايمان راوړې دې.اوستاسو تصديق مو کړې دې. اوددې خبرې ګواهي مو ورکړې ده.چه تاسو څه راوړی دی.هم هغه حق دی.اوتاسو ته مونږ په دې پخې وعدې اوميثاقونه هم درکړی دی.اې دالله رسوله تاسو د مدينې نه په يوه اراده راوتلې وئ.او الله تعالی بل صورت پيدا کړو.چرته چه غواړئ. لاړ شئ. چاسره چه غواړئ.تعلقات قائم کړئ.اوچا سره چه غواړئ تعلقات ختم کړئ.چا سره چه غواړئ.نو صلح اوکړئ.اوچا سره چه غواړئ.دشمنی اوکړئ.(او اې دالله رسوله) تاسو زمونږ په مالونوکښې چه څومره غواړئ.نو واخلئ.اوچه څومره غواړئ.مونږ ته ئې پريږدئ.اوتاسو چه زمونږ په مالونوکښې څه واخلئ.هغه به مونږ ته زيات خوښ وی.په مقابله دهغې چه تاسو ئې مونږ ته پريږدئ.

...دتيرمخ بقيه]((كان المقداد عظيم البطن وكان له غلام رومى فقال له أشق بطنك فأخرج من شحمه حتى تلطف فشق بطنه ثم خالطه فمات المقداد وهرب الغلام .. واتفقوا على أنه مات سنة ثلاث وثلاثين فى خلافة عثمان﵁ (الإصابة (۳\٤٥٥)_

[1])شرح مواهب لدنيه (۱\٤١٣)_

اوتاسو چه څه حکم راکوئ.مونږ به د هغې تابعداري کوو.که تاسو مونږ برك الغماد پورې بوتلل غواړئ.نو مونږ به تاسو سره خامخا ځو.مونږ دالله په قسم سره وايو.چه تاسو ته چا دا حق دين درکړې دې.که تاسو مونږ ته دپه سمندر باندې د ورګډېدو حکم اوکړئ.نو مونږ به سمندر ته ورګډ شو.اوپه مونږ کښې به يو کس هم پاتې نشي.د دشمن سره مقابله کول په مونږ باندې بوجه نه دې.مونږ دشمن سره د جنګيدو په وخت کښې ثابت قدم يو.اې دالله رسوله اميد دې چه الله تعالى زمونږ نه تاسوته هغه عمل اوښائي.چه په هغې سره به ستاسو سترګې يخې شي. بس دالله په ډاډ باندې ځئ.

کله چه حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه [1] داسې په موثر انداز کښې دانصارو ترجماني اوکړه.نو نبي صلى الله عليه وسلم خوشحاله شو.او وې فرمائيل.الله تعالى ما سره وعده کړې ده.چه په تجارتي قافله اود قريشو په لښکر کښې به په يو باندې مونږ ته فتح راکوي.چونکه د فقر اومال د قلت زمانه وه.نو خواهش خو هم دا وو.چه د تجارتي قافلې سره مخامخ شي.خو دالله تعالى اراده بل څه وه.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۞ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۞ ([2])

اوياد کړئ. هغه وخت کله چه الله تعالى په دوو ډلو کښې ديوې تاسو سره وعده کړې وه.چه هغه به ستاسو دپاره وي.اوتاسو خوښول.چه د قوت نه خالي ډلې سره تاسو مخامخ شئ. اوالله تعالى دا غوښتل.چه حق په خپل حکم سره ثابت کړي.اوباطل ختم کړي.اګرچه مجرمان په دې باندې خفه کيږي.

الله تعالى دا فيصله کړې وه.چه نن دکفر طاقت ختمول دي.اود کفرملا ماتول دي. د دې وجې يوم بدر الله تعالى ،،يوم الفرقان،، اوګرځولو.([3]) ځکه چه په دې کښې د خيراوشر په مينځ کښې فرق ښکاره شو.په دې کښې د نور اوظلمت په مينځ کښې فرق ښکاره شو. او ددې يوم الفرقان دپاره الله تعالى د رمضان د مياشت انتخاب کړې وو.په کومه کښې چه د فرقان حميد نزول شوې وو.دغه شان د رمضان روژې هم فرق کونکې وي.په مينځ دحق اود باطل کښې،چه څوك دالله تعالى غلامي کوي.اودهغه د حکم مطابق لوږه تنده زغمي.او څوك دخپلې خيټې غلام جوړيږي.اودالله تعالى حکم شا ته غورځوي.نوالله تعالى ددې دپاره د رمضان مياشت منتخب کړه.اودا يوم البدر ئې يوم الفرقان کړه.

مقام بدر: بدر د مدينې منورې نه د ۸۰ ميله په فاصله باندې ديو کلي نوم دې.وئيلي شي. چه بدر بن يخلد بن نضر بن کنانه دا آباد کړې وو.د ځنې خلقو خيال دې.چه بدر بن الحارث

---

[1] دمسلم شريف په روايت کښې دحضرت سعد بن عباده رضي الله عنه نوم دې. خو د اصحاب سير په ټولو رواياتو کښې د سعد بن معاذ رضي الله عنه نوم دې.ددې وجې د مسلم په روايت کښې د حضرت سعدبن عباده رضي الله عنه نوم د راوي وهم ګرځولې شوې دې.اوګورئ(تکملة فتح الملهم ،باب غزوة بدر حديث نمبر ٤٣٨٥)

[2] سورة الأنفال :۷)_

[3] قال الله تعالى ﴿ وما أنزلنا على عبدنا يوم الفرقان يوم التقى الجمعان﴾ سورة الأنفال:٤١)_

دا اباد كړې وو.اودښو خيال دې.چه هلته يو كوهې وو.دهغې نوم بدر وو.ددې په بنياد ددې كلي نوم ،،بدر،، كيخودې شو.[1]

دابوسفيان ويره اود مكې خلقوته خبر وركولو دپاره د سړي ليږل: بل طرف ته ابوسفيان چه تجارتي قافله ئې د شام نه راته راروانه كړې وه.او مكې ته تلو. هغه سره فكر شو.چه چرته محمد (ﷺ) او دهغه ملګرى زمونږ د قافلې تعاقب اونكړي. ددې وجې هغوى په تاكيد سره ددې په لټون اوتحقيق پسې شو.كله چه حجاز ته نزدې شو.نو هغه ته پته اولګيده.چه د نبیﷺ د قافلې د تعاقب دپاره روان شوې دې.ابو سفيان ضمضم بن عمرو غفاري ته اجرت وركړو.او وې ليږلو.چه مكې ته زرترزره اورسه.اود خپلې تجارتي قافلې خبر وركړه.چه هغه په خطره كښې ده.نو ضمضم غفاري مكې مكرمې ته روان شو.[2]

دعاتكه بنت عبدالمطلب خوب: اوس لا هغه رسيدلې هم نه وو.چه عاتكه بنت عبدالمطلب [3]يو خوب اوليدو.چه يو په اوښ سور كس په ،،ابطح،، كښې اوښ كينولې دې اواعلان كوي. ((ألاانفروا يا آل غدر لمصارعكم في ثلاث)) اې غدارانو! دخپل قتل ځايونو ته روان شئ. په درې ورځو كښې دننه دننه،

ددې نه پس دا كس مسجد حرام ته راځي.او هم دا اعلان كوي.او جبل ابى قبيس باندې خيژي.اودكاڼړى يوه ګټه ښكته راغورځوي.هغه ګټه ريزه ريزه كيږي.دمكې داسې يو كور پاتې نشي.چه دهغې ګټ ټوټې هغې كور كښې نه وې غورځيدلې[4]

عاتكه دا خوب خپل ورور عباس بن عبدالمطلب ته بيان كړو.اووې وئيل.داسې معلوميږي. چه ستا په قوم باندې څه مصيبت راتلونكې دې.او دا ئې ورته هم اووئيل.چه دا خوب چاته مه بيانوه.حضرت عباس داخوب خپل دوست وليدبن عتبه ته بيان كړو.اوهغه ته ئې اووئيل. چه دا مه بيانوه.وليد خپل پلار عتبه ته ددې ذكر اوكړو.اوخبره په ټول ښار كښې خوره شوه.

حضرت عباس مسجد حرام ته لاړلو.نو ابوجهل پرې آواز راويستلو.او پيغور ئې وركړو. چه اوس خو ستاسو په خاندان كښې ښځې هم پيغمبرانې جوړيږي.[5] په دې دوران كښې ضمضم بن عمروغفاري راورسيدلو.ګريوان ئې شلولې وو.اود اوښ پوزه ئې پريكړې وه.او اعلان ئې كولو.((ياآل قريش أدركوا عيركم))[6]اې قريشو دخپلې قافلې خبر مو واخلئ.د ضمضم

---

[1])معجم البلدان (۳۵۸\۱)_

[2])ثقات ابن سعد(۱۳\۲) دغه شان سيرة ابن هشام (۶۰۷\۱)_~

[3])عاتكه بنت عبدالمطلب د نبیﷺ ترور او د ابوطالب سكه خور وه.اودام المومنين ام سلمه رضى الله عنها د پلار ابو اميه بن المغيره ښځه وه.ددوى په اسلام راوړو كښې اختلاف وو.د اكثرو رائې دا ده.چه دې اسلام قبول كړې وو(الإصابة (۳۵۸\٤)_~

[4])سيرة ابن هشام (۶۰۸\۱)_

[5])سيرة ابن هشام (۶۰۸\۱)_

[6])البداية والنهاية (۲۵۸\۳)_

بن غفاري د پيغام رسيدو نه پس اوس د عاتكه بن عبدالمطلب دخوب حقيقت ذهنونوكښې راغلو.اوس خلق فكر مند شول[1]اوځه خلقو سره دا فكرهم پيدا شو.چه خان بچ كړئ. څو دمكې يو كور هم داسې نه وو.چه دهغوى څه نا څه سرمايه په دې تجارتي قافله كښې نه وه لګيدلې.ځكه چه حالات بدل وو.قافلې د مسلمانانو په ګيراؤ كښې وې.ددې وجې تجارت آزا نه وو.خودا لويه قافله وه.دابوسفيان غوندې مدبر ددې امير وو.دد.ې وجې ټولو خلقو خپله سرمايه راټوله كړې وه.اودې قافلې ته ئې حواله كړې وه.([2])

په دې خبر سره په ټوله مكه كښې يوه غوغا شوه.او ابوجهل خلق تياروال شروع كړل.ټول خلق تلو ته تيار شو.خو ابولهب لاتړلو.دهغه په عاص بن هشام باندې څلور زره درهم قرض وو.او دا مقروض دخپلې غريبۍ په وجه د قرض په ادا كولوقادر نه وو.نو ابولهب پرې دباؤ واچولو.چه يا زما قرض ادا كړه.اويا زما په ځاې ته لاړشه.هغه د قرض د وجې د ابو لهب په ځاې باندې په لښكر كښې شامل شو.([3])

دجهيم بن الصلت خوب: كله چه دا خلق روان شو.او مقام جحفة ([4]) ته اورسيدل.هلته جهيم بن الصلت خوب اوليدو.چه يوسړې په اس باندې سور دې.اوهغه سره يو اوښ دې.هغه سړې واثي.«قتل أمية بن خلف، قتل ابوالحكم بن هشام،قتل عتبة بن ربيعة، قتل شيبة بن ربيعة» ددې اعلان نه پس هغه سړې اوښ په يوه نيزه باندې وهي.اود نيزې په لګيدو د اوښ د بدن نه وينه راوځي.اوهغه وينه داسې ده.چه څومره خيمې د قريشو په دغه ځاې كښې وې.هغه ټولو ته دهغې دارې ورغلې.هغه دا خوب بيان كړو.ابوجهل ته چه كله ددې خوب خبر اوشو.نو وې ونيل چه په بنو مطلب كښې دا دويم پيغمبر پيدا شو.كله چه صبا ته د بدر په مقام كښې مقابله اوشي.نو مونږ به دا اوښايو.چه څوك به قتليږي.([5])

دابوسفيان ويره او لټون: ابوسفيان برابرپه دې لټون كښې وو.چه محمد (ﷺ) چه زمونږد قافلې په تعاقب كښې دې.دهغوى حال معلوم كړي.د بدر په مقام باندې يوه ډيرئ وه.او هغې ډيرئ سره يوه چينه وه.دهغه چينې سره مجدى بن عمروجهني او دوه ښځې وې.په هغې كښې د يوې ښځې په بله باندې قرض وو.اوهغې ترې دخپل قرض مطالبه كوله.اوقرض دارې ښځې دهغې نه مهلت غوښتلو.اوهغې ورته ونيل.چه د قريشو تجارتي قافله راروانه ده. هغه به دلته قيام كوي.ماته به د هغې دخدمت موقع ملاؤ شي.نو زه به مزدوري اوكړم .اوچه څه اوګټم.په هغې سره به ستا قرض خلاص كړم.د هغوى جګړه چه ئې

[1] البداية والنهاية (۲۵۸\۳)_
[2] طبقات ابن سعد (۱۳\۲)_
[3] سيرة ابن هشام (۶۱۰\۱)_
[4] الجحفة بالضم ثم السكون كانت قرية كبيرة .. على طريق المدينة من مكة على أربع مراحل وهي ميقات أهل مصر والشام إن لم يمروا على المدينة فإن مروا بالمدينة فميقاتهم ذو الحليفة (معجم البلدان (۱۱۱\۲))_
[5] البداية والنهاية (۲۶۵\۳و ۲۶۶)_

اوليده.نو مجدى بن عمرودهغوى په مينځ كښې بچ بچاؤ اوكړو.اووې وئيل.او د قريشو قافله راروانه ده.په هغه وخت كښې به دا ستا قرض ادا كړى.(۱)

بسبس او عدى كوم چه نبى ﷺ د ابو سفيان د قافلې په جاسوسئ كښې ليږلى وو.دا دواړه حضرات مقام بدر ته رارسيدلى وو.چه ددې دواړو ښځو او مجدى بن عمرو خبرې ئې واوريدې.نو د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شول.او د حقيقت حال نه ئې خبر كړو(۲)اوس چه ابو سفيان بن حرب دلته راورسيدلو.نو مجدى بن عمرو ته ئې اوونيل.چه تا دلته د څه كسانو اوريدل راوريدل او ګرځيدل كتلى دى.مجدى ورته اووئيل.ما څوك نه دى ليدلى. البته يو دوه سوارهٔ راغلى وو.هغوى اوښانوته اوبه وركړې.اومشك ئې ډك كړلو.اوبيا لاړل.

ابوسفيان چه اخوا ديخوا اوكتل.نود اوښ پچې هغه ته په نظر شوې.يوه پچه هغه راوچته كړه.اوهغه ئې ماته كړه.په هغې كښې دننه د قجورې هډوكې وو.چه دغه هډوكې ئې اوليدل.نوهغه سمدستى پوهه شو.چه داديثرب(مدينې) دقجورو هډوكې دى.اودا د محمد (ﷺ) سرى وو.مونږ لره پكاردى.چه خپله لاره بدله كړو.نوهغه لاره بدله كړه.اود سمندر غاړې لار باندې روان شو.(۳) اودغه شان د خپلې قافلې په بچ كولو كښې كامياب شو.

د قريشو د واپسئ دپاره د ابوسفيان پيغام: كله چه دا اطمينان ورته اوشو.چه قافله اوس محفوظ ده.نو هغه قريشو ته پيغام اوليږلو.«إنكم إنما خرجتم لتمنعوا عيركم ورجالكم وأموالكم وقد نجاها الله فارجعوا»(۴)تاسو ددې دپاره راوتلې وئ.چه د خپلې قافلې سړو او مالونوحفاظت اوكړئ.الله تعالى ټول بچ كړو.نو تاسو واپس لاړ شئ.

دقريشولښكر ته دا پيغام اورسيدو.خو ابوجهل اووئيل، نه،مونږ سره د ګډيدونكې ښځې دى.اود طنبل وهونكى سړى دى.دخوراك ډيرمعقول او ښه انتظام دې.مونږ به بدر ته ځو. درې ورځې به هلته خوشحالى كوو.او د هغې نه پس به واپس راځو.(۵)

د بنو زهره واپسى: دبنو زهره سردار اخنس بن شريق اووئيل.مونږ خو دخپلې قافلې د حفاظت دپاره راغلى وو.قافله په حفاظت سره مكې ته روانه ده.اوس مونږ ته د وړاندې تلو ضرورت نشته.هغه خپل كسان ځان سره واخستل. او واپس لاړل.(۶)

دا خلق د بدرمقام ته د مسلمانانو نه وړاندې رارسيدلى وو.اوهلته چه كوم غوره ځاې وو.په

---

۱)سيرة ابن هشام (۱\۶۱۷)_
۲)ايضاً)_
۳)سيرة ابن هشام ((۱\۶۱۸)_
۴)سيرة ابن هشام (۱\۶۱۸)_
۵)فقال ابوجهل والله لا نرجع حتى نرد بدراً .. فنقيم عليه ثلاثاً فننحر الجزور . ونطعم الطعام ونسقى الخمر،وتعزف علينا القيان، وتجمع بنا العرب بمسيرنا وجمعنا فلا يزالون يهابوننا أبداً بعدها فامضوا (السيرة النبوية (۶۱۸) والبداية والنهاية (۳\۲۶۶)_
۶)طبقات ابن سعد (۲\۱٤)_

هغې باندې دوی قبضه کړې وه.اوهلته چه د اوبو کومه چینه وه.په هغې باندې ئې هم قبضه کړې وه.مسلمانان روسته راورسیدل.هغوی ته چه کوم ځای ملاؤ شو.هغه بس شګه وه.په هغې کښې به پښې ښخیدلې.الله تعالی باران اوکړو.[1] قرآن کریم ددې ذکر په دې آیت کښې کړې دې.

﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴾ [2]

او الله تعالی باران اوکړو.دې دپاره چه تاسو پاك کړی.اوتاسو نه د شیطان پلیتی لرې کړی. او ستاسو زړونه مضبوط کړی.او ستاسو قدمونه مضبوط کلك کړی.

د باران نتیجه دا شوه.چه دهغې په وجه هغه شګه کلکه شوه.اوپه کوم ځای کښې چه مشرکان وو.هلته ختې جوړې شوې.اوهغوی ته مشکلات او ګرانی پیدا شوه.

په دغه دوران کښې نبی ﷺ حضرت علی،حضرت سعدبن ابی وقاص،اوحضرت زبیربن العوام رضی الله عنهم اولیږل.چه لاړ شئ.لړه د قریشو جائزه واخلئ.او راشئ.[3] اتفاقی خبره وه.چه د قریشو دوه غلامان [4] دوی ته لاس ورغلل.هغوی ئې اونیول.او رائې وستل.نبی ﷺ مونځ کولو.هغه حضراتو د دوو غلامانو نه د ابوسفیان د قافلې په باره کښې تپوس کولو.هغوی ورته اووئیل.مونږ د قریشو لښکرسره هغوی ته د اوبو ورکولو دپاره راغلی یو.دابوسفیان د قافلې مونږ ته علم نشته.کله چه به هغه غلامانو د ابوسفیان د قافلې په باره کښې دخپلې لا علمۍ اظهار اوکړلو.نو دوی به هغوی لره وهل شروع کړل.چه کیدې شی.د دې ویرې نه د ابوسفیان د قافلې څه حال اوښائی.کله چه به هغوی وهل اوخوړل. نو هغوی به اووئیل. آو قافله شته.صحابو رضی الله عنهم به دهغوی وهل پریخودل.اوبیا به ئې ترې د قریشو د قافلې په باره کښې تپوس شروع کړل.نو هغوی به بیا وئیل.چه مونږ د قریشو مشکیان یو.د قافلې مونږ ته څه علم نشته.صحابو رضی الله عنهم به هغوی دوباره ویرول او دهمکی به ئې ورکوله.په دې دوران کښې نبی ﷺ سلام اوګرځولو.او وې فرمائیل.عجیبه خبره ده. کله چه هغوی دروغ وائی.نو تاسو ئې پریږدئ.اوچه کله رښتیا وائی.نو تاسو ئې وهئ.په الله قسم دا د قریشو سری دی.

بیا نبی ﷺ هغوی نه تپوس اوکړو.په لښکرکښې څومره کسان دی؟ هغوی ورته اووئیل. مونږ ته څو تعداد معلوم نه دې.البته دومره ده چه ډیر دی.نبی ﷺ ترې تپوس اوکړو.چه ښه

---

[1])سیرة ابن هشام (۱۱\٦٦٦)_

[2] سورة الأنفال :۱۱)_

[3])سیرة ابن هشام (۱۱\٦۱٦)_

[4]) په دوی کښې یو غلام د بنو الحجاج وو.دهغه نوم اسلم او دویم غلام د بنو العاص وو،دهغه نوم عریض ابو یسارلیکلې دې.(سیره ابن هشام (۱۱\٦۱٦) خو په کنز العمال کښې دمسند احمد وغیره په حوالې سره د حضرت علی رضی الله عنه روایت دې.چه مونږ ته دوه کسان ملاؤ شو.یو قریشی وو.او یو دعقبه بن ابی معیط غلام وو.قریش خو زمونږ نه ا ووتل اوتختیدل،اوغلام مونږ اونیولو.او دهغه نه مو تپوسونه شروع کړل... اوګورئ کنزالعمال (۱۰\۳۹٤) حدیث نمبر ۱ ٤ ۰ ۰ ۲)_

دا راته اوښائي.چه هغوی روزانه څواوښان ذبح کوی؟ نو غلامانو اوونيل. يوه ورځ نهه او بله ورځ لس،نو نبی ﷺ اوفرمائيل.د نهه سوو نه تر يو زر پورې تعدا دې.او واقعي هم دغه شان وه.[1]

دجنګ په شپه د نبی عليه السلام دعا: د حضرت علي ﷺ روايت دې.چه په کوم صبا باندې جنګ کيدونکې وو.په دغه شپه ټول صحابه ﷺ اوده شول.خو نبی ﷺ اوده نشو.او نبی ﷺ برابر د الله تعالی نه دعا اوالتجاء کوله.[2]

د حضرت انس ﷺ روايت دې.چه نبی ﷺ په دغه شپه صحابه ﷺ ميدان بدر طرف ته بوتلل.او د مکې د کافرانو د قتل خاويونه ئې دوی ته اوخودل.[3]

دحضرت سعد بن معاذ ﷺ په تجويزباندې د نبی ﷺ دپاره د ډيرئ دپاسه سپر تيارکړې شو.په هغه سپرکښې نبی ﷺ په دعا اوزارئ اوعبادت کښې مصروف وو. حضرت ابوبکر ﷺ دننه په سپرکښې ددوی سره موجود وو.او حضرت سعد بن معاذ ﷺ بهر په دروازه باندې پهره ورکوله.[4]

کله چه صبا شو.نو نبی ﷺ مونځ ورکړو.اوددې نه پس نبی ﷺ د صحابه کرامو ﷺ صفونه برابر کړل.يو بيرغ د حضرت علي ﷺ په لاس کښې وه.اويو بيرغ د حضرت مصعب بن عمير ﷺ په لاس کښې وه.يو بيرغ د يو انصاری ﷺ صحابی ﷺ په لاس کښې وه.[5] دا د جمعې ورځ وه.اود رمضان د مياشتې اوولسم تاريخ وو.[6]

دمشرکانوصفونه جوړول: يوخوا مشرکانو برابر صفونه جوړ کړی وو.او د جنګ دپاره ولاړ وو.اوس لا جنګ نه وو شروع شوې.چه يومشرك اووئيل.ماته اجازت اوکړئ.چه زه اوګورم. دمسلمانانو دامداد دپاره نور فوځ چرته په پټ ځاې کښې خو نشته؟ نوهغه په اس باندې سور شو. او د ګيرچاپيره چکر ئې اولګولو.او واپس راغلو وې وئيل.بس هم دا دی.کوم چه مخامخ دی.نور فوځ د امداد دپاره نشته.خوزه دا وينم.چه دې کسانو د مدينې منورې نه سور مرګ په خپلو اوښانو باندې بار کړې دې.او راغلی دی.د تورې نه سوا دوی سره نور څه نشته.اوزما دا اندازه ده.چه په دوی کښې به هيڅ يوکس تر هغه وخته پورې مرګ قبول نکړی.ترڅو چه خپل مد مقابل مړ نکړی.که زمونږ کسان هم د هغوی په برابرئ باندې مړه شول.نو بيا به د ژوند څه مزه پاتې شی؟ نوسوچ او فکر اوکړئ.اوڅه رائې قائمه کړئ.[7]

---

[1])سيرة ابن هشام (٦١٧\١) كنزالعمال (٣٩٧\١٠) حديث نمبر(٢٩٩٤٤)_

[2])كنزل العمال (٣٩٧\١٠) حديث نمبر(٢٩٩٤٤)_

[3])كنز لالعمال (٤٢٤\١٠) حدث نمبر ٣٠٠٢٣)_

[4])سيرة ابن هشام (٦٢٠\١)_

[5])سيرة ابن هشام(٦١٢\١)_

[6])سيرة ابن هشام (٦٢٦\١)_

[7])ابن هشام دهغه الفاظ دا نقل کړی دی.((قال ما وجدت شيأ وقد رأيت يا معر قريش البلايا تحمل المنايا نواضح يثرب تحمل الموت الناقع ،قوم ليس لهم منعة ولا ملجأ إلا سيوفهم والله ما أرى أن يقتل رجل منهم حتى يقتل رجلاً منكم، فإذا أصابو منكم أعدادهم فما خيرالعيش بعد ذلك ؟ فروا رأيكم (سيرة ابن هشام (٦٢٢\١)

دحکیم بن حزام عتبه ته د واپسئ مشوره ورکول: په دې دوران کښې حکیم بن حزام ،عتبه بن ربیعه ته ورغلو.او ورته ئې اووئیل.چه د عمروبن حضرمی خون بها په خپله ذمه واخله.او خلقو ته د واپس تلو اووایه.عتبه ددې دپاره تیار شو.دخلقو واپس تلو دپاره ئې خپله خطبه اووئیله.([1])

خوابوجهل هغه سره اختلاف اوکړو.او پیغور ئې ورکړو.چه دخپل خوی ابوحذیفه ﷛ د وجې د جنګ نه ډډه کوي.([2])چه هغه د مسلمانانو په لښکر کښې دې.په جنګ کښې د هغه د قتلیدو ده ته ویره ده.

دعتبه دخپل ورور او پلار سره د مقابلې دپاره وتل: د ابوجهل د دې پیغور نتیجه دا راووته.چه عتبه دخپل ورور شیبه بن ربیعه اود خپل خوی ولید بن عتبه سره میدان جنګ ته د مقابلې دپاره راووتلو.اودوی نعره اولګوله. «هل من مبارز؟» څوک مقابله کونکې شته.په مسلمانانو کښې درې انصاری صحابه حضرت عوف بن الحارث، حضرت معوذ بن الحارث، او حضرت عبدالله بن رواحه﷡ د مقابلې دپاره راوړاندې شول.([3])

دحضرت عفراء رضی الله عنها یوخصوصیت: دحضرت عوف اوحضرت معوذ﷠ دمور نوم حضرت عفراء دې.حضرت عفراء اولنې وادهٔ دحضرت حارث سره کړې وو.د حارث نه ددې درې خامن اوشول.حضرت عوف، حضرت معوذ او حضرت معاذ﷡.دحارث د وفات نه پس بیا حضرت عفراء د بکیربن یالیل سره وادهٔ اوکړو.اود بکیربن یالیل نه ددې څلور خامن پیدا شول.ایاس عاقل خالد او عامر،دحضرت عفراء ﷚ دا خصوصیت وو.چه دهغې دا اووه خامن وو.او اووه په اووه واړه په جنګ بدر کښې شریك وو.([4]) بهرحال کله چه دا درې واړه صحابه د مقابلې دپاره راووتل.نو عتبه اووئیل «من أنتم» تاسو څوك ئې؟ هغوی ورته اووئیل «رهط من الأنصار» مونږ دانصارو ډله یو.عتبه اووئیل «مالنا بکم حاجة» زمونږ تاسو

---

[1])وفي سيرة ابن هشام (٦٢٣\١) ثم قام عتبة بن ربيعة خطيباً فقال يا معشرقريش إنكم والله ما تصنعون بأن تلقوا محمداً وأصحابه شيأ والله لئن أصبتموه لا يزال الرجل ينظر فى وجه رجل يكره ألنظر إليه قتل أبن عمة ، ابن خاله، أو رجلاً من عشيرته، فارجعوا وخلوا بين محمد وبين سائر العرب فإن أصابوه فذلک الذى. أردتم وإن كان غير ذلک الفاكم ولم تعرضوا منه ما تريدون .)_

[2])أبوحذيفة بن عتبة بن ربيعة إسمه مهشم وقيل هشيم وقيل هاشم وقيل قيس.. كان من السابقين إلى الإسلام وهاجر الهجرتين وصلى إلى القبلتين .. ألم بعد ثلاثة وأربعين إنساناً ... كان ممن شهد بدراً استشهد يوم اليمامة وهو ابن ست وخمسين سنة (الإصابة (٤\٤٢-٤٣)_

[3])حضرت عبدالله بن رواحه﷜ مشهور انصاری صحابی دې.د لیلة العقبه په بیعت اوبه جنګ بدر کښې دشرکت شرف ورته حاصل دې.په غزوه موته کښې چه کله حضرت جعفرطیار﷜ شهید شو.نو د نبی ﷺ د خودلی شوی ترتیب مطابق د اسلامی لښکربیرغ دوی واخستله.اوپه جنګیدو جنګیدو کښې د موتهٔ په میدان کښې ئې د شهادت پیالئ اوڅکله.(الإصابة (٢\٣٠٦)_

[4])اوګورئ (الإصابة (٤\٢٦٤)_

سره څه کار نشته.بیا عتبه اووئیل «یامحمدأخرج الینا أکفاءنا من قومنا» زمونږ د قوم کسان چه زمونږ پشان وی.هغوی د مقابلې دپاره راولیږه.نونبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه حضرت حمزه او حضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه ته اوفرمائیل.ور وړاندې شئ.دا درې واړه وروړاندې شول.

چونکه ددوی په مخونو باندې پرده وه.خکه عتبه تپوس اوکړو.«من أنتم؟» دوی ورسره خپل تعارف اوکړو.نو عتبه اووئیل «نعم أکفاء کرام»آو دا کسان زمونږ پشان دی.اوعزتمند دی.([1])

رسول الله ﷺ په دغه موقع باندې دا هم وئیلی وو.

«یابنی هاشم قوموا فقاتلوا بحقکم الذی بعث الله به نبیکم إذ جاؤوا بباطلهم لیطفئوا نور الله»([2])

اې بنوهاشم تاسود هغه حق سره اوخئ.کوم چه الله تعالی ستاسو نبی ته ورکړې او راليږلې نې دې.حالانکه دې کسانو باطل راوړې دې.اودالله تعالی نور (دین حق) مړکولو (ختمولو) دپاره راغلی دی.

په انفرادي مقابله کښې د عتبه، شیبه او ولید قتلیدل: حضرت علی حضرت حمزه او حضرت عبیده رضی الله عنهم انفرادی مقابلې دپاره اووتل.د حضرت علی رضی الله عنه مقابله د ولید سره اوشوه.اوهغه ئې جهنم ته اورسولو.اوحضرت حمزه رضی الله عنه مقابله د شیبه بن ربیعه سره اوشوه.اوهغوی هم په یو گذار باندې دهغه کارختم کړو. اودحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه مقابله د عتبه سره اوشوه.دواړه په یوبل باندې گذارونه اوکړل.اوزخمیان شول.د عتبه گذار باندې دحضرت عبیده پښه کټ شوه.حضرت علی اوحضرت حمزه رضی الله عنهما دخپل مقابل دقتلولونه پس دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه د مدد دپاره راغلل.اوچه راغلل نود عتبه کار ئې هم ختم کړو.([3])

دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه شهادت: حضرت عبیده بن الحارث هم د زخم په حالت کښې نبی ﷺ ته راوستې شو.حضرت عبیده تپوس اوکړو.یارسول الله زه شهید یم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل بالکل ته شهیدئې.دشهادت نه وړاندې هغوی دا شعر اووئیل.

فإن یقطعوا رجلی فإنی مسلم أرجی به عیشا من الله عالیاً

والبسنی الرحمن من فضل منه لباسأ من الإسلام غطی المساویا

که دوی زما پښه کټ کړه.نود څه پرواه خبره نه ده.زه مسلمان یم.اوزه دالله تعالی نه ددې په بدله کښې د اوچت ژوند امید ساتم.

الله تعالی په خپل فضل او رحم سره ماته د اسلام داسې جامې واغوستې.کوم چه ټولې خطاگانې پټې کړې.([4])

باقاعده د جنگ شروع: ابوجهل د عتبه، شیبه او ولید د قتل نه پس لښکرته مخامخ تقریر

---

[1]) سیرة ابن هشام (۶۲۵\۱)_
[2]) طبقات ابن سعد (۱۷\۲)_
[3])سیرة ابن هشام (۶۲۵\۱)_
[4])سیرة مصطفی (۷۸\۲)_

اوکړو.چه دې کسانو د جلدبازئ نه کار واخستلو.ځکه قتل شول.په لات او عزی مې دې قسم وی.مونږ به تر هغه وخته پورې نه ځو.ترڅو پورې چه مونږ دوی په پړو باندې اونه تړو.([1]) او سخت جنګ شروع شو.ابوجهل دعا اوکړه.اې الله څوك چه خپلولئ پریکوی.او د نیکئ په ځای بدئ ته رواج ورکوی.هغه تباه او برباد کړه.([2])

دجنګ شروع کیدو نه پس د نبی ﷺ په دعا کښې مشغوله کیدل: بل طرف نبی ﷺ د جنګ شروع کیدو نه پس په دعا الحاح او زارئ کښې مشغول شو.نبی ﷺ دعا اوکړه.

((اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً))([3])

اې الله چه تا کومه وعده او عهد کړې وو.دهغې دپوره کیدو درخواست درته کوم.اې الله که تاسو غواړئ.چه په مخ د زمکې دنن نه پس همیشه دپاره ستاسو عبادت اونشی.(نو ټیك ده. دا یو موتې مسلمانان به ختم شی) اوپه ځنی روایاتوکښې راغلی دی.چه نبی ﷺ دا دعا کړې وه. ((اللهم أنجزلي ما وعدتني اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام لا تعبد في الأرض))([4])

اې الله تاسو چه ما سره کومه وعده کړې وه.هغه پوره کړئ.اې الله که دمسلمانانو دا ډله هلاکه شی.نو بیا به په مخ د زمکې ستاسو عبادت اونشی.

په روایت کښې راځی.چه نبی ﷺ په دعا کښې دومره زاری او عاجزی اوکړه.چه د نبی ﷺ څادر مبارك د اوږې نه اوغورځیدل.حضرت ابوبکر رضی الله عنه دوی ته تشریف راوړو.او عرض ئې اوکړو.((كفاك مناشدتك ربك فإنه سينجزلك ما وعدك))([5]) دخپل رب په در کښې دومره زاری او عاجزی کافی ده.بیشکه الله تعالی به خپله وعده پوره کوی.کومه چه ئې تاسو سره کړې ده.

یواشکال اودهغې جواب: دلته اشکال دا دې.چه نبی ﷺ په دعا کښې دومره مبالغه کوله.او زاری اوعاجزی ئې کوله.او حضرت ابوبکر رضی الله عنه دوی د نورې دعا نه منع کولو.چه الله تعالی تاسو سره وعده کړې ده.چه تاسو ته به غلبه درکوی.اوتاسو ته به کامیابی درکوی.نوآیا دالله تعالی په دغه وعده باندې دحضرت ابوبکر رضی الله عنه یقین وو.اود نبی ﷺ نه وو؟

نوددې په باره کښې تاسو دا وئیلې شئ.چه د مقام الوهیت او ربوبیت ادب هم دا دې.چه د وعدې باوجود سړې په ویره کښې وی.اود وعدې باوجود سړې اوغواړی.اودا ګڼړی چه د الله تعالی ذات بینیازه دې.((لايسئل عما يفعل))دهغه نه تپوس نشی کولې. چه هغه دا کار اوکړو. نو ولې ئې اوکړو؟

نبی ﷺ په مقام خوف کښې وو.هغوی د مقام الوهیت او مقام ربوبیت پوره پوره ادب کولو.

---

[1])سیرة مصطفی (۹۱\۲)_

[2])ابوجهل د دعا الفاظ داسې منقول دی ((اللهم اعطعنا للرحم. وأتانا لما لا يعرف ، فأحنه الغداة فكان هو المستفتح (سیرة ابن هشام (۶۲۸\۱)_

[3])البداية والنهاية (۲۷۶\۳)_

[4])کنزالعمال (۳۹۲\۱۱) رقم الحدیث ۲۹۹۳۹)_

[5])کامل لابن اثیر(۸۷\۲)_

او حضرت ابوبکر ﷺ په مقام رجاء کښې وو.په هغوی باندې د رجاء غلبه وه (١)
دویمه خبره یوه دا هم ده.هغه دا چه ممکن ده.نبی ﷺ دا گنړلی وی.چه الله تعالی خو وعده کړې ده.خو کیدې شی.چه ددې وعدې د تکمیل دپاره څه شرطونه اوڅه اسباب داسې ضروری وی.چه د هغې نه بغیر دغه وعده پوره نشی.او زمونږ نه په دې شرطونو او دې اسبابو کښې کوتاهی اوشی.ددې وجې په نبی ﷺ باندې ویره غالبه وه.او نبی ﷺ دعا کوله. ددې نه پس نبی ﷺ د سپر نه رابهر شو.او نبی ﷺ اوفرمائیل.

«أبشر يا أبابكر أتاك نصر الله هذا جبريل آخذ بعنان فرسه» (٢)
ابوبکر زیرې! دالله تعالی مدد راغلو.دا جبریل دې ،دوی د خپل اس واګې نیولې دې.
په موټی خاورې سره د کافرانو اوترکیدل: جنګ شروع شو.او سخت جنګ وو.نبی ﷺ د خاورو یو موټې راواخستل.او کافرانو طرف ته ئې اوویشتل.او «شاهت الوجوه» ئې درې ځله اووئیل.هم ددې په باره کښې الله تعالی فرمائیلی دی.(٣) ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ (٤)
او تا نه دی ویشتلې هغه یو موټې خاورې کله چه تا ویشتل کول بلکه الله تعالی ویشتی دی.
د یو موټې خاورې به څه حقیقت وی.دکافرانو یو زر لښکر وو.خو ددې لښکر داسې یوکس هم پاتې نشو.چه د هغه په سترګو کښې دغه خاورې نه وی داخل شوې.هغه خاوره د هر یو کس په سترګو کښې ورداخل شوه.اوهغوی سترګې مګل شروع کړلپه دې سره کافران اوتر شو.(٥) مسلمانانو به هغوی نیول.او قید کول،او قتلول.

---

(١) حكى السهيلى عن شيخه أبى بكر بن العربى بأنه قال كان رسول الله ﷺ فى مقام الخوف والصديق فى مقام الرجاء وكان مقام الخوف فى هذا الوقت أكمل لأن الله أن يفعل ما يشاء فخاف أنا لا يعبد فى الأرض بعدها (البداية والنهاية (٢٧٢\٣)_

(٢) سيرة ابن هشام (٦٢٧\١) وفى الكامل (٨٧\٢ و ٨٨) وخرج رسول الله ﷺ وهو يقول ﴿ سيهزم الجمع ويولون الدبر﴾ وحرض المسلمين وقال والذى نفس محمد بيده لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلا غير مدبر إلا أدخله الله الجنة فقال عميربن الحمام الأنصارى .. وبيده تمرات يأكلهن بخ بخ ما بينى وبين أن أدخل الجنة إلا أن يقتلنى هولاء ثم ألقى التمرات من يده وقاتل حتى قتل و رمى مهجمع مولى عمربن الخطاب بسهم فقتل فكان أول قتيل وفى البداية والنهاية (٢٧٧\٣) فأخرج عمير تمرات فجعل يأكل منهن ثم قال لئن أنا أحييت حتى آكل تراتى هذه إنها حياة طويلة فرمى مان كان معه من التمر ثم قاتلهم حتى قتل ﷺ وهو يقول حين قاتل،

ركضا إلى الله بغير زاد ۞ إلا التقى وعمل المعاد
والصبر فى الله على الجهاد ۞ وكل زاد عرضة النقاد
غير التقى والبر والرشاد

(٣) تفسير ابن كثير (٢٩٥\٢)_

(٤) سورة الأنفال:١٧)_

(٥) أيضاً)_

د ابوالبختري قتل: نبي ﷺ صحابو ﷺ ته په دغه دوران کښې دا هم فرمائيلي وو.څني خلق د مسلمانانو د مقابلې دپاره راتلل نه غوستل.هغوی په زور باندې راوستې شوی دی.نو هغوی مه قتلوئ.په هغوی کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب هم دې.او ابو البختري بن هشام.هم په زور باندې راوستې شوې دې.

يوانصاري صحابي ﷺ ابوالبختري (۱) اونيولو.او ورته ئې اووئيل.چه رسول الله ﷺ ستا د قتل نه مونږ منع کړی يو.د ابو البختري يو ملګرې وو.هغه سره د مکې نه راغلې وو.هغه اووئيل.زما دا ملګرې (۲) هم مه قتلوئ.انصاري صحابي ﷺ اووئيل. هرګز نه، نبي ﷺ صرف ستا په باره کښې حکم کړې دې.ستا د ملګرې په باره کښې نه دی وئيلی. مونږ هغه نه پريږدو.ابوالبختري اووئيل.بيا داسې نشي کيدې.چه زما ملګرې دې زما وړاندې قتلولې شي.او زه دې ژوندې يم.او دا شعر ئې وئيل. او د حملې دپاره راغلو.

لن يسلم ابن حرة زميله حتى يموت أويرى سبيله

د شريفې ښځې خوې خپل ملګرې قتل ته نه حواله کوی.تردې چه يا خو په خپله مړ شی.او يا بچ شی.خپله لار اووينی.آخری دا چه دغه انصاري صحابي ﷺ هغه مړ کړو.(۳)

د عبيده بن سعيد قتل: عبيده بن سعيد يو لوې کافر وو.د هغه د بدن هيڅ يوه حصه هم د زغرې نه بهر نه وه. صرف سترګې ئې په نظر راتلې.حضرت زبير بن عوام ﷺ ورته په سوو (انتظار) کښې وو. او هغه ئې په نيزه په سترګه اووهلو.کومه چه د هغه د سر نه اخوا اووتله.او هغه راپريوتلو .اومړ شو.حضرت زبير ﷺ فرمائي.چه ما د هغه په سينه باندې پښه کيخوده.او ښه په زور سره مې ترې نيزه راوويستله.او د هغه نيزې څوکې کږې شوې وې.رسول الله ﷺ د حضرت زبير ﷺ نه دغه نيزه ديادګار په طور واخستله.اود نبي ﷺ نه پس بيا هغه د حضرت ابوبکر ﷺ سره وه.اود حضرت ابوبکر ﷺ نه پس د حضرت عمر ﷺ سره وه.بيا د حضرت عثمان ﷺ اوبيا دحضرت علي ﷺ او په آخر کښې حضرت عبدالله بن زبير ﷺ ته راغله.(۴)

په دې جنګ کښې دقريشو تقريباً اويا کسان مړه شول.او اويا کسان قيديان کړی شول(۵)

د حضرت عباس رضی الله عنه نيول: په قيديانو کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ هم وو. حضرت عباس ډير اوګدقدوالا ،لحيم شحيم جسيم سړې وو.دې حضرت ابواليسر ﷺ

---

(۱) دده نوم مجزر بن ذياد بلوی وو(اوګورئ البداية والنهاية (۲۸۵\۳)_

(۲) دهغه نوم جناده بن مليحه وو(البداية (۲۸۵\۳)_

(۳) البداية والنهاية (۲۸۵\۳) وإنما نهى رسول الله ﷺ عن قتل أبي البختري لأنه كان أكف القوم عن رسول الله ﷺ وهو بمكة وكان لا يوذيه ولا يبلغه عنه شئ يكرهه وكان ممن قال في نقض الصحيفة التي كتبت قريش على بني هاشم وبني المطلب (سيرة ابن هشام (۶۲۹\۱)_

(۴) اوګورئ بخاري غزوه بدر رقم الحديث ۳۹۹۸_ .

(۵) طبقات ابن سعد (۱۸\۲۱)_

(۱) قيد کړي وو.دې ډير کم قد ،ډير زيات کمزورې او نرې پرې سړې وو.نبي ﷺ د دوی نه تپوس اوکړو،ابواليسر تا عباس څنګه اونيولو؟ ابواليسر ورته اووئيل.په حقيقت کښې ما دې په يواځې نه دې نيولې،يو سړى زما مدد کړې وو،هغه کس ما نه وړاندې ليدلې وو او نه روسته،نبي ﷺ ورته اوفرمائيل،هغه د آسمان فرښته وه،(۲)

د جنګ نه پس د قريشو د سردارانو لعشونه په کوهى کښې د غورځولو حکم: د جنګ د ختميدونه پس نبي ﷺ کريم ﷺ د قريشو سرداران په يوکوهى کښې د اچولو فيصله اوکړه. نو نبي ﷺ د هغه سردارانو لعشونه چه تعداد ئې څلورويش وو.په کوهى کښې اوغورځولو. او باقى مقتولين ئې هم دغه شان کندې اوکنستلى.اوپټ ئې کړل.(۳) په سردارانو کښې د اميه بن خلف لعش چونکه ډير خراب شوې وو.اوکله چه زغره دهغه د بدن نه اوويستې شوه.نو دهغه اندامونه جدا جدا شو.ددې وجې هغه هم په هغه ځاې کښې په خاورو کښې پټ کړې شو.او هغه په کوهى کښې اونه غورځولې شو.(۴)

د کافرانو مړو لعشونوته د نبي ﷺ خطاب: د نبي ﷺ دا عادت وو.چه کله به دوی په يو جنګ کښې فتح بيا موندہ.نو د جنګ نه پس به ئې درې ورځې هلته قيام کولو.(۵) دوی دلته هم درې ورځې قيام اوکړو.کله چه دريمه ورځ شوه.نو نبي ﷺ د روانيدو حکم اوکړو نبي ﷺ زين برابر کړو.او په سورلۍ باندې کيناستلو.او هغه کوهى طرف ته روان شو.په کوم کښې چه د قريشو سرداران غورځولى شوى وو.د صحابو ﷺ خيال شو.چه د څه بل ضرورت دپاره به ځي.خو نبي ﷺ کوهى ته راغلو.او وې فرمائيل.

«يا أمية، يا أباجهل بن هشام، ياعتبة بن ربيعة يا شيبة بن ربيعة هل وجدتم ما وعد ربكم حقاً فإني قد وجدت ما وعدني ربي حقاً» اې اميه، اې ابوجهل اې عتبه اې شيبه الله تعالى چه کومه وعده تاسو سره کړې وه.آيا تاسو هغه صحيح اوبرحق بيا موندہ.الله تعالى چه کومه وعده ما سره کړې وه.هغه خو ما په حق بيا موندہ.

حضرت عمربن خطاب ﷺ اوفرمائيل.«هل تكلم من أجساد لا أرواح فيها؟» تاسو دې بې روحه مړو سره خبرې کوئ.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.«والذي نفسي بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم ولكن لا يستطيعون أن يجيبوا» قسم دې په هغه ذات د چا په قبضه کښې چه زما روح دې.د دوی په

---

۱) حضرت ابواليسر انصار بدري صحابي ﷺ دې.ليلة العقبه ته حاضر شوې وو.په مدنيه منوره کښې ۵۵هـ دوی وفات شوی وو.دې د ټولو نه آخرى بدرى صحابى دې.چه په مدينه کښې وفات شوې دې.اوګورئ الاصابة فى تمييز الصحابة (۲۲۱\۳)۔

۲) تاريخ طبري (۱۶۱\۳)۔

۳) كامل لابن اثير (۹۰\۲) البداية والنهاية (۲۹۳\۳)۔

۴) سيرة ابن هشام (۶۳۸\۱)۔

۵) البداية والنهاية (۲۹۳\۳)۔

مقابله کښې تاسو زما خبرې زياتې نه اورئ.خوصرف دومره ده چه دوی جواب نشي راکولې.[1]

مدينې منورې ته روانيدل او د دوو قيديانوقتل: ددې نه پس نبی اکرم ﷺ ددې ځاې نه روان شو.[2] او انصاری صحابی عبدالله بن کعب رضی الله عنه ته ئې د مال غنيمت حفاظت اوسپارلو.[3] مدينې منورې ته نزدې مقام صفراء ته چه کله نبی ﷺ اورسيدل.نوپه قيديانوکښې د نضربن حارث په باره کښې حکم اوکړو.چه هغه دې قتل کړې شی.نوحضرت علی رضی الله عنه هغه قتل کړو.[4] دمقام صفراء نه چه کله روان شو.اومقام عرق الظبيه ته اورسيدل.نونبی ﷺ د عقبه بن ابی معيط دقتلولوحکم ورکړو.نوعاصم بن ثابت رضی الله عنه دهغه څټ قلم کړو.[5]

دا دواړه قولاً او فعلاً په دواړو طريقو نبی ﷺ ته په تکليف رسولو کښې مشغول وو. ټوقې اومسخرې به ئې کولې.عقبه بن ابی معيط بدبخته په يوځل د نبی ﷺ په مخ مبارك باندې لاړې (لعاب) توکلې وې.او يوځل نبی ﷺ په مسجد حرام کښې مونځ کولو.اود اوبن پليتی او بچه دانئ ئې راوړه.د نبی ﷺ په شا باندې ئې ورواغورځوله.ددې وجې نبی ﷺ دهغه د

---

[1])البداية والنهاية (۲۹۲\۳و ۲۹۳) په بعضې رواياتو کښې د نبی ﷺ دخطاب الفاظ داسې نقل شوی دی،،يا أهل القليب بئس عشيرة النبی ﷺ كنتم لنبيكم كذبتمونی وصدقنی الناس وأخرجتمونی وآوانی الناس وقاتلتمونی نصرنی الناس هل وجدتم ما وعد ربكم حقاً قد وجدت ما وعدنی ربی حقاً (البداية والنهاية (۲۹۲\۳) اهل قليب ته چه کله نبی ﷺ خطاب اوکړو.نود حضرت ابوحذيفه په مخ باندې نبی ﷺ د غم او خفګان آثار اوليدل.نبی ﷺ اوفرمائيل.ابوحذيفه! کيدې شی د پلار دا حالت چه تا اوليدل.نو خفه شوې به ئې.وې وئيل نه،يارسول الله خبره صرف دومره ده.چه زما پلار د عقل او فضل مالك وو.که ژوندې پاتې شوې وو.نو زما دا اميد دې.چه اسلام به ئې قبول کړې وو.اوس د کفر په حالت کښې دده مرګ ما خفه کوی.نبی ﷺ چه جواب واوريدو.نو دده دپاره ئې د خير دعا اوکړه.(کامل ابن اثير(۹۰\۲). د نبی کريم ﷺ مړو سره په خطاب کولو باندې حضرت عمر رضی الله عنه ته اشکال پيښ شو.چه دبې روحه بدنونو سره خبرې کول څه معنی لری؟ نبی ﷺ چه کوم جواب ورکړو.د هغې ته دا ښکاره ده.چه الله تعالی کله اوغواړی.او څومره اوغواړی.مړو ته اورول کولې شی.حضرت عائشه رضی الله عنها چونکه د سماع موتی قائله نه وه.ددې وجې به هغوی په داسې رواياتو کښې تاويل کولو. حافظ ابن کثير په البداية کښې تبصره کوی اوليکی.،،
قلت وهذا مما كانت عائشةرضی الله عنها تتاوله من الأحاديث وتعتقد أنه معارض لبعض الآيات وهذا المقام مما كانت تعارض فيه قوله ﴿ وما أنت بمسمع من فی القبور﴾ وليس هو بمعارض له والصواب قول الجمهور من الصحابة رضی الله عنهم ومن بعدهم للأحاديث الدالة نصاً على خلاف ما ذهبت إليه رضی الله عنها (البداية والنهاية (۲۹۲\۳)، د مسئله سماع موتی تفصيل وړاندې راځی)_

[2])مدينې منورې ته د روانيدو نه وړاندې دفتحې خوشخبرئ ليږلو دپاره نبی کريم ﷺ د مدينې پورته او ښکته دواړو طرفونو ته قاصد اوليږلو.پورته طرف ته عبدالله بن رواحه رضی الله عنه او ښکته طرف ته زيد بن حارثه رضی الله عنه لاړل.(طبقات ابن سعد(۱۹\۲)_

[3])سيرة ابن هشام (۶۳٤\۱)_

[4])کامل ابن اثير (۹۱\۲)_

[5])کامل ابن اثير(۹۱\۲)_

قتلولو حكم اوكړو.(۱)

د مال غنيمت دتقسيم مسئله: ددې نه پس سوال پيدا شو د مال غنيت د تقسيم،مال غنيمت لا تقسيم شوې نه وو.په دې باره كښې په صحابوﷺ كښې اختلاف پيدا شو.چه كوم ځوانان وو. هغوی اووئيل.چه مونږ جنګ كړې دې.اوكافران مو قتل كړې اوبند كړی دی.نومال غنيمت مونږ ته ملاويدل پكار دی.اوچه كوم اكابرين او مشران وو.كه وړاندې وو.اوكه روستو وو.هغوی وئيل.كه تاسو شكست خوړلې وو.نو مونږ ته به راواپس كيدئ.تاسو وړاندې جنګ زمونږ په دواو او پشت پناهئ باندې ګټلې دې.ددې وجې مونږ ته هم په مال غنيمت كښې حصه ملاويدل پكار دی.اوهغه حضرات كوم چه د رسول الله د حفاظت دپاره مقرر وو.هغوی وئيل.چه دمال غنيمت مونږ زيات مستحق يو.په دې باندې د قرآن شريف آيت نازل شو ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (۲) دا خلق ستا نه د مال غنيمت د حكم تپوس كوی.تاسو ورته اووائې.چه دا د دالله اودهغه د رسول دپاره دې. بهرحال نبیﷺ دا مال بيا په ټولو مسلمانانو كښې برابر تقسيم كړل.(۳)

په غنيمت كښې حصه اخستونكې اته صحابه رضی الله عنهم: اته كسان داسې وو.چه هغوې په جنګ بدر كښې شريك شوی نه وو.خو په مال غنيمت كښې دهغوی حصه هم مقرر شوه.(۴)

① يو حضرت عثمانﷺ وو.د نبیﷺ لور حضرت رقيه ﷺ دهغوی په عقد كښې ناسته وه.اوهغه د جنګ په وخت كښې بيماره وه.كله چه نبیﷺ دجنګ دپاره روانيدل. نو حضرت عثمانﷺ ورسره تلل غوښتل.خو نبیﷺ ورته په مدينه كښې د پاتې كيدو حكم اوكړو. اودحضرت رقيه په تيمارداری ئې هغه ماموره كړو.

(③ -②) طلحه بن عبيدالله اوحضرت سعيد بن زيدﷺ دا د واړه عشره مبشره دی .دوی نبیﷺ په يو مهم باندې روان كړی وو.ددې وجې دوی په جنګ كښې شركت اونكړې شو.په مال غنميت كښې نبیﷺ دهغوی حصه هم مقرر كړه.

④ دحضرت ابولبابه بن المنذرﷺ ذكر مخكښې تيرشوې دې.چه نبیﷺ دوی لره خپل قائم مقام جوړ كړو.اومدينې منورې ته ئې واپس ليږلې وو.ددې وجې دوی په جنګ كښې شريك نشو.هغوی هم نبیﷺ بدری شمار كړې وو.اوپه مال غنيمت كښې ئې هغوی ته هم حصه وركړې وه.

⑤ حضرت عاصم بن عدیﷺ دوی لره نبیﷺ د مدينې منورې په پورته طرف كښې پريخودې وو.دوی ته هم حصه ملاؤ شوه.

⑥ حضرت حارث بن حاطبﷺ دوی هم نبیﷺ په څه وجه باندې واپس ليږلی وو.

---

(۱) البداية والنهاية (۳۰۶/۳) دغه شان اوګورئ دلائل ابی نعيم (۴۷۱/۲)_

(۲) سورة الأنفال:۱)_

(۳) البداية والنهاية (۳۰۳/۳)_

(۴) په دغه اتو كښې درې حضرات حضرت عثمان،حضرت طلحه،حضرت سعيدمهاجرين وو. او باقی پنځو د انصارو سره تعلق ساتل)_

(٧ - ٨) حضرت حارث بن صمه رضي الله عنه او حضرت خوات بن جبير رضي الله عنه .. دې دواړو ته هم په مال غنيمت کښې حصه ورکړې شوې وه.[1]

مال خمس: د بدر د غنيمت نه خمس ويستې شوې وو که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.د بعضې حضراتو دا رائې ده.چه خمس نه وو ويستلې شوې.خو دمحققينو رائې دا ده.چه خمس ويستلې شوې وو.[2]

دبدر دقيديانو په باره کښې مشوره: د بدرد قيديانو په باره کښې نبي صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو رضي الله عنهم سره مشوره اوکړه.چه دوی سره څه اوکړې شي؟ دحضرت عمربن الخطاب، حضرت سعد بن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم رائې دا وه.چه دوی قتل کړې شي.نبي صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل «إنما أمكنكم الله منهم» الله تعالی تاسوته په دوی باندې قدرت درکړې دې.اشاره دې خبرې ته وه.چه کله په دشمن باندې قدرت حاصل شي.نومعاف کول ئې ښه دی.حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض اوکړو. يارسول الله چه دوی نه فديه واخستې شي.او آزاد کړې شي.کيدې شي.الله تعالی دوی ته د ايمان توفيق ورکړی.او دوی زمونږ لاس او متې جوړې شي.اود اسلام دفاع کوی.اود اسلام داشاعت او ترقئ ذريعه جوړه شي.[3] نبي صلی الله علیه وسلم د فديه اخستلو فيصله اوکړه.اود يو زر نه واخله تر څلورو زرو درهمو پورې فديه ئې مقرر کړه.د هرکس حيثيت ته کتلی شوی وو.کوم کسان چه غريبانان وو.او فديه ئې نشوه ورکولې.نو هغوی ئې د فدې ورکولو نه بغير آزاد کړل.[4] او کوم کسان چه په دوی کښې په ليکلو پوهيدل.هغوی سره ئې دا شرط اولګول.چه هغوی به دمسلمانانو لسو لسو ماشومانوته ليکل ښائي. نو حضرت

---

[1])طبقات ابن سعد(١٢\٢)_

[2])وقد زعم أبوعبيدة القاسم بن سلام رحمه الله أن رسول الله صلی الله علیه وسلم قسم غنائم بدر على السواء بين الناس ولم يخمسها ثم نزل بيان الخمس بعد ذلک ناسخاً لما تقدم .. وفي هذا نظر والله أعلم فإن في سياق الآيات قبل آية الخمس وبعدها كلها في غزوة بدر فيقتضي أن ذلک نزل جملة في وقت واحد غير متفاصل بتأخر يقتضي نسخ بعضه بعضا ثم في الصحيحين عن علي رضي الله عنه أنه قال في قصة شار فيه اللذين إجتب أسنمتهما حمزة رضي الله عنه أن أحداهما كانت من الخمس يوم بدر ما يرد صريحاً على أبي عبيد ان غنائم بدر لم تخمس والله أعلم بل خمست كما هو قول البخاري وابن جرير وغيرهما وهو الصحيح الراجح والله أعلم (البداية والنهاية ٣٠٢\٣)

[3])عن ابن عباس حدثني عمربن الخطاب قال إستشار رسول الله صلی الله علیه وسلم أبابكر وعلياً وعمر رضي الله عنهم فقال ابوبكر رضي الله عنه يا رسول الله هولا بنو العم والعشيرة والإخوان وإگی أرى أن تطخذ منهم الفدية فيكون ما أخذناه قوة على الكفار وعسى أن يهديهم الله فيكون لنا عضداً فقال رسول الهل صلی الله علیه وسلم ما ترى يا ابن الخطاب؟ قال قلت والله ما أرى ما رأى دبوبكر ولكن أرى أن تمكنني من فلان قريبب لعمر أضرب عنقه وتمكن علياً من عقيل فيضرب عنقه وتمک حمزة من فلان فيضرب عنقه حتى يعلم الله أنه ليست في قلوبنا هوادة للمشركين وهولاء صناديهم وأئمتهم وقادتهم فهوى رسول الله صلی الله علیه وسلم ما قال أبوبكر ولم يهو ما قلت وأخذ منهم الفداء (البداية ولانهاية ٢٩٧\٣)_

[4])ابوعزه جمحی دوی لره نبي صلی الله علیه وسلم بغيرفديې آزاد کړو.(طبقات ابن سعد ١٨\٢)_

زيد بن ثابت ﷺ هم په دغه موقع باندې ليكل زده كړل.[1]

د حضرت عباس رضى الله عنه فديه: حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ اووئيل.ما سره د فديې وركولو دپاره خو څه هم نشته.ما دغه شان آزاد كړئ.نبى ﷺ دحضرت عباس ﷺ فديه څلور زره روپۍ مقرر كړې وې.دا د ټولونه زيات مقدار وو.[2] كله چه حضرت عباس اووئيل.ما سره هيڅ هم نشته.نو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.تا او ستا بى بى ام الفضل چه كوم مال مونډلې وو.او په فلانى ځاى كښې مو ښخ كړې دې.ولې هغه تا سره نه دې؟ حضرت عباس ﷺ ورته اووئيل. هغه مال خوزما او د ام الفضل نه سوا بل هيچا ته معلوم نه وو.تاسو ته د هغې په باره كښې علم اوشو.يقيناً ته دالله تعالى رښتينې رسول نې.ددې نه پس عباس ﷺ فديه وركړه.[3] د قرآن مجيد آيت دې. ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ [4]

دحضرت عباس ﷺ بيان دې.چه په دې آيت كښې الله تعالى دوه وعدې كړې دى. يوه دا چه كوم مال ستاسو نه واخستې شو.الله تعالى به ددې نه غوره دركړي.كه ستاسو په زړونوكښې خير راغلو.حضرت عباس ﷺ فرمائى چه ددې نه پس ماته څلوېښت غلامان ددې په عوض كښې راكړې شول.او هرغلام د مال په ګټلو كښې ماهر وو.دويمه وعده د مغفرت ده.زما اميد دې.چه الله تعالى به خامخا زما مغفرت كوى.[5]

نوفل بن حارث: دغه شان نوفل بن حارث يوبل قيدى وو.هغه نبى ﷺ ته اووئيل. ما سره د فديې وركولو دپاره هيڅ څه نشته.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.هغه په ،،جره،، كښې چه تا نيزې ايخودې دى.آيا هغه مال نه دې؟ نوهغه ډير حيران شو.او وې وئيل.دهغې نيزو خو چاته علم نشته.يقينى ده چه الله تعالى په تاسو ته خودلې وى.اوته دالله تعالى رښتونې رسول نې.او كلمه ئې اووئيله مسلمان شو.[6]

---

[1])طبقات ابن سعد(۲۲\۲)_

[2])حضرت عباس ﷺ په دې موقع باندې دا هم وئيلى وو.چه ما اسلام قبول كړې دې.خود قريشو د بدو ردو وئيلو د وجې ما داسلام اعلان نشو كولې.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.كه په حقيقت كښې تا اسلام قبول كړې وى.نو الله تعالى ښه پوهيږى تا ته به د هغې اجر ملاويږى.خو فديه به په هر حالت كښې وركوې.انصارو د حضرت عباس نه د فديې نه اخستلو درخواست كړې وو.خو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.نه بلكه دې به فديه وركوى.ځكه چه حضرت عباس ﷺ مالدار وو.نو نه يواځې دا چه نبى ﷺ دهغه نه فديه واخستله.بلكه هغه ته ئې د هغه د وراره عقيل او حليف عتبه بن عمرو د طرفه د فدې وركولو هم اووئيل.نو حضرت عباس د هغه دوارو د طرفه هم فديه وركړه.(اوګورئ تاريخ طبرى (۲\۱۶۳، حضرات عباس ټوله سل اوقيې سرۀ زر ادا كړى وو.دا دټولو نه زياته وه.

[3])البداية والنهاية (۲۹۹\۳) دغه شان دلائل بيهقى (۱۴۱\۲)_

[4])سورة الأنفال: ۷۰)_

[5])ايضاً)_

[6])دلائل بيهقى (۱۴۴\۳)_

ابوالعاص بن الربیع: هم په دې قیدیانو کښې د نبی ﷺ زوم ابوالعاص بن الربیع هم وو.[1] حضرت زینب رضی الله عنها د مکې نه دخپل خاوند ابوالعاص په فدیه کښې هغه هار راولیږلو.کوم چه حضرت خدیجې رضی الله عنها د واده موقع باندې حضرت زینب رضی الله عنها ته ورکړې وو.کله چه نبی ﷺ ته هغه هار اورسیدلو.نو دحضرت خدیجې رضی الله عنها یاد ورته تازه شو.اود خپلې لور د بیکسۍ او غریبۍ خیال ورته راغلو.او د نبی ﷺ په سترګو کښې اوښکې راغلې.او نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اووئیل.که تاسو راضی ئې.نو دا هار به واپس کړې شی.اودې به بغیر فدیې آزاد کړې شی.ټولو صحابو رضی الله عنهم د زړه په خوشحالۍ سره اجازت ورکړو.او نبی ﷺ ابوالعاص نه دا وعده واخستله.چه ته به مکې ته د رسیدو نه پس زینب مدینې ته رالیږې.هغه هار ئې ورته واپس کړو.او ابوالعاص ته ئې دتلو اجازت ورکړو .ابوالعاص د خپلې وعدې مطابق حضرت زینب رضی الله عنها روانه کړه.او نبی ﷺ حضرت زیدبن ثابت او یوانصاری صحابی د حضرت زینب رضی الله عنها د راوستلو دپاره اولیږل .دا دواړه لاړل.اوحضرت زینب رضی الله عنها ئې مدینې ته راوستله.[2]

دابوسفیان ځوې عمرو: په قیدیانو کښې د ابوسفیان ځوې عمرو هم وو.دابوسفیان او ځو نورو کسانو دا خیال وو.چه د یو قیدی فدیه دې هم ورنکړې شی.زمونږ دومره کسان مړهٔ شول.او اوس به ورته مونږ د روپو ډیرې هم ورکوو.داسې مونږ نه کوو.خود مطلب بن ابی وداعه پلار چونکه په قیدیانو کښې وو.نو مطلب څلور زره روپۍ په پټه مدینې ته اولیږلې.او خپل پلار ئې آزاد کړل.چه هغه ته ئې اوکتل.نو نورو خلقو هم فدیې لیږل شروع کړل.[3] خو ابوسفیان په خپله اولنۍ خبره باندې ټینګ وو.هغه اووئیل.چه زما یو ځوې خنظله وژلې شوې دې.او اوس د دویم ځوې په بدله کښې زه دولت دهغوی په قدمونو کښې

---

[1]) ابوالعاص بن الربیع د قریشو په شمارلې شوې امانت ګرسوداګرو کښې وو.حضرت خدیجه رضی الله عنها د دوی ترور وه.د نبوت ملاویدو نه وړاندې د حضرت خدیجې رضی الله عنها په وینا باندې نبی ﷺ خپله مشره لور د حضرت زینب نکاح ده سره کړې وه.کله چه نبی ﷺ ته نبوت ملاؤ شو.نوحضرت خدیجې او ددې ټولو لونړو ایمان راوړو.ابوالعاص په شرك باندې برقرار پاتې شو.قریشو ورته ډیر اونیل.کومه جینۍ چه ستا خوښه وی.مونږ به د هغې واده تا سره اوکو.خو د محمد (ﷺ) لور پریږده.خو ابوالعاص تیار نشو.او حضرت زینب رضی الله عنها د هغه په عقد کښې پاتې شوه.د غزوه بدر نه پس هغوی د وعدې مطابق حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته روانه کړه.څوکاله پس د تجارت په غرض شام ته تلې وو.په واپسۍ کښې د سامان تجارت سره د مسلمانانو وړو لښکرو دې بندیوان کړو.دوی په پټه حضرت زینب رضی الله عنها ته اورسیدو.هغې ورته پناه ورکړه.نبی ﷺ اوفرمائیل.که مناسب ګڼرئ.د ابوالعاص سامان واپس کړئ.صحابو رضی الله عنهم یو یو تار راوړل.او واپس ئې کړو.ابوالعاص ددې ځای نه مکې ته واپس لاړلو.او ټول شریکان ئې په حساب پوهه کړل.اودخپل مسلمانیدو اعلان ئې اوکړو.او وې وئیل.زه ددې دپارهرډلته راغلم.حساب مې اوکړو.چه صبا تاسو دا نشی وئیلې.چه ابوالعاص زمونږ روپۍ اوخوړلې اود مطالبې د ویرې د وجې مسلمان شو.د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په دور خلافت کښې په ذی الحجه ۱۲ھ کښې وفات شورضی الله عنه (اوګورئ تاریخ طبری (۱۶۳۱۲) دغه شان (الإصابة (۱۲۳۱٤)_

[2])کامل ابن اثیر (۹٤١٢)_

[3])کامل ابن اثیر (۹۳١٢)_

واچوم.دا زما نه نهٔ کیږی.حضرت سعدبن النعمان انصاریؓ دمدینې منورې نه د عمرې دپاره راغلې وو.ابوسفیان هغه بندی کړل.او اعلان ئې اوکړو.چه مسلمانانو ترڅو پورې زما ځوې آزاد کړې نه وی.ترهغه وخته پورې به زه دې نه آزادوم.نو نبیﷺ د انصارو په وینا باندې دابوسفیان ځوې آزادکړو.اودهغه په بدله کښې حضرت سعدبن النعمانؓ آزادشو[1]

سهیل بن عمرو: سهیل بن عمرو هم په قیدیانو کښې وو.دې ډیر لوې شاعر وو.اواسلام ئې نه وو راوړې.ددې وجې به ئې د نبیﷺ خلاف اشعار ونیل.حضرت عمرؓ عرض اوکړو. یا رسول الله که اجازت وی.نو دده مخکنی دواړه غابښونه به مات کړم.چه ستا خلاف د شعر ونیلو قابل پاتې نشی.خو رحمة للعالمین ورته اوفرمائیل.نه ته دده دوه غابښونه مه ماتوه. کیدې شی.چه الله تعالی دده نه تاسو ته څه خوشحالی اوښائی.اودا ئې اوفرمائیل.زما سره ویره ده.که زه دده مثله اوکړم.هسې نه چه الله تعالی زما مثله اوکړی.[2]

د عمیربن وهب قبول اسلام: مکې ته چه کله د قریشو دناکامۍ او قتل او بند خبر اورسیدل. نو یوه غوغا شوه.د اویا کسانو قتل اود اویا کسانو قید کیدل.څه معمولی نقصان نه وو.د قریشو خلق ډیرخفه او پریشانه وو.یوځل عمیربن وهب او صفوان بن امیه د خانه کعبې ددیوال په سیوری کښې ناست وو.او یوبل ته ئې ونیل.د ژوند مزه اوس ختمه شوه.د قریشو دسردارانو دقتل نه پس اوس د ژوند څه مزه پاتې نشوه.عمیر اوونیل. په ما باندې قرض دې.او زما د بچو د کفالت مسئله ده.که د قرض د بوج او دبچو دکفالت د بوج نه زه آزاد ووم.خویقیناً به مدینې ته تلې ووم.اومحمد (ﷺ) به مې قتل کړې وو.

صفوان بن امیه ورته اوونیل.ستا د قرض خلاصولو اود بچو د کفالت ذمه واری زه اخلم.که ته دا کار اوکړې.نوعمیر یوه توره جوړه کړه.اودهغې تیرهٔ طرف ئې تیز کړو.اوپه زهرو کښې ئې غوپه کړو.اود نبیﷺ دقتل په اراده باندې مدینې منورې ته روان شو.دلته په مکه کښې صفوان خلقو ته دا خبره ونیل شروع کړله.چه په څو ورځو کښې دننه به تاسو ته دومره لویه خوشحالی واورم.چه ستاسو د خوشحالۍ به هډو څه انتها نه وی. د عمیر ځوې هم دمسلمانانو په قید کښې وو.چه حضرت عمرؓ دې اولیدل.نو وې ګڼړل. چه دې په څه بله اراده باندې راغلې دې.حضرت عمرؓ وروړاندې شو.اودهغه توره باندې ئې قبضه اوکړه. اود نبیﷺ په خدمت کښې ئې حاضر کړو.نبیﷺ تپوس اوکړو.ته د څه دپاره راغلې ئې.ده

---

[1])ایضاً)_

[2])البدایة والنهایة (۳۱۰|۳) حضرت عمرؓ دده د غابښونو ماتولو اجازت اوغوښتل.نو نبیﷺ ورته اوفرمائیل.((وأنه عسى أن يقوم مقاماً لاتذمه)) حافظ ابن کثیرؒ لیکی.((قلت وهذا هوالمقام الذى قام سهيل بمكة حين مات رسول الله ﷺ وارتد من ارتد من العرب ونجم النفاق بالمدينة وغيرها فقام بمكة فخطب الناس وثبتهم على الدين الحنيف (البداية والنهاية (۳۱۰|۳) وفى الإصابة (۹٤|۲) قال آبو سعد بن فضالة إصطحبت أنا وسهيل بن عمر إلى الشام فسمعته يقول سمت رسول الله ﷺ يقول مقام أحدكم فى سبيل الله ساعة من عمره خير من عمله فى أهله قال سهيل فإنما أرابط حتى أموت لاأرجع إلى مكة قال فلم يزل مقيماً بالشام حتى مات فى طاعون عمواس سنة ثمان عشرة)_~

اووئیل.دخپل ځوې د خلاصولو دپاره راغلې یم.نبی ﷺ ترې بیا تپوس اوکړو.ده بیا اصلی خبره اونه خودله.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.د صفوان او ستا په مینځ کښې د خانه کعبې د دیوال لاندې چه تاسو ناست وئ.څه خبره شوې وه.اوس هغه حیران شو.او وې وئیل.«أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله» او هغه مسلمان شو.هغه اووئیل.زما اود صفوان په مینځ کښې چه کومه خبره شوې وه.هغه دالله تعالی نه سوا او زمونږ دواړو نه علاوه بل هیڅ چاته معلومه نه وه.که ته دالله تعالی نبی نه وې.نو الله تعالی به تاته دا خبره نه وه کړې.ددې نه پس نبی ﷺ دهغه قیدی آزاد کړلو.او نبی ﷺ صحابوﷺ ته اوفرمائیل. خپل وررور عمیر ته قرآن اوښائې.عمیر اووئیل.یارسول الله ما چه د اسلام خلاف څومره کوششونه کړی دی.اوس تاسو ماته اجازت راکړئ.چه زه مکې ته لاړ شم.اودهغې تدارك اوکړم.اوهلته دکفرخلاف هغه ټول څه اوکړم.کوم چه ما تر اوسه پورې د اسلام خلاف کړی وو.نوعمیر ددې ځاې نه واپس لاړلو.اوداسلام په دعوت اوتبلیغ کښې لګیا شو.الله تعالی د دوی په وجه څو کسانوته داسلام دولت ورکړو.([1])

یو سوال اودهغې جواب: د اسیران بدر د فدیې په باره کښې یوه قابل توجه خبره ده.هغه دا چه نبی ﷺ ته حضرت جبریل علیه السلام په دې موقع باندې راغلې وو.او خبر ئې ورکړې وو.چه ته خپلو صحابوﷺ ته اختیار ورکړه.که دوی غواړی.نو فدیه دې واخلی.او د هغوی بندیان دې آزاد کړی.که فدیه ئې واخستله او هغوی ئې آزاد کړل.نو په راروان کال کښې به د دوی اویا کسان شهیدان شی.او که غواړی نه دا قیدیان دې قتل کړی([2]) لکه څنګه چه وړاندې تیرشو.چه دحضرت ابوبکرصدیق،اود څه نورو کسانو رائې دا وه.چه ددې خلقو نه دې فدیه واخستې شی.او آزاد دې کړې شی.اودحضرت عمر،حضرت سعدبن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحهﷺ رائې دا وه.چه دا قیدیان دې قتل کړې شی.نبی کریم ﷺ د حضرت ابوبکراود فدیې اخستلو مشوره ورکونکو نورو حضراتو په رائې باندې عمل اوکړو.اوفدیه ئې واخستله.او آزاد ئې کړل.نوپه دې باندې د قرآن کریم دا آیت نازل شو.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ([3]) د نبی ﷺ دشان سره مناسب نه

---

[1])اوګورئ دلائل بیهقی (۱۴۸/۳او ۱۴۹)..
حضرت عمیرﷺ د حضرت عمرﷺ د دور خلافت پورې ژوندې وو.په جنګ احد اوتبوك وغیره کښې د نبی ﷺ سره شریك شوې وو.دحضرت عمرﷺ دخلافت په زمانه کښې دوی وفات شوی وو.(اوګورئ (الإصابة (۳۷/۳)_

[2])دا د حضرت علیﷺ روایت دې.پوره حدیث داسې دې.،
عن علی ﷺ عن رسول الله ﷺ أن جبریل هبط علیه فقال له خیرهم =یعنی أصحابک – فی أساری بدر القتل والفداء علی أن یقتل منهم قابلاً مثلهم قالوا الفداء ویقتل منا .. رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب (مشکواة المصابیح کتاب الجهاد باب حکم الأسراء رقم الحدیث ۳۹۷۳)_

[3])سورة الأنفال:۶۷و ۶۸)_

دى.چه ددوى قيديان باقى پاتې شى.(بلکه چه قتل کړې شى) ترڅوچه هغه په زمکه کښې د(دکافرانو) ښه وينه تويه نکړى.تاسو دنيا اوددې مال او اسباب غواړئ.او الله تعالى د آخرت (مصلحت) غواړى.اوالله تعالى د لوې حکمت خاوند دې.که دالله تعالى ليکل (د ازل) نه وو.نوکومه طريقه چه تاسو اختيار کړې ده.دهغې په باره کښې به په تاسو باندې لوېه سزا واقع شوې وه.

په حديث کښې راځى.چه نبى ﷺ نزدې يوې ونې طرف ته اشاره اوکړه.او وې فرمائيل.چه عذاب دې ونې ته نزدې راغلې وو.اووې فرمائيل.که عذاب راغلې وو.نود عمر او سعد بن معاذ رضی الله عنهما نه سوا به ترې بل څوک نه وو بچ شوى.([1])

اوس سوال دا دې.چه دحضرت على رضی الله عنه ددې روايت مطابق چه الله تعالى په قتلولو اوفديه اخستلو کښې اختيار ورکړې وو.اوصحابو رضی الله عنهم د فديې صورت اختيار کړو .نو په دې باندې دا وعيد ولې نازل شو.

علامه طيبى رحمه الله په شرح دمشکاة کښې فرمائيلى دى.چه په اصل کښې دا اختيار دامتحان دپاره ورکړې شوې وو.کله څنګه چه د قرآن کريم په آيت ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ۝ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗا ۝﴾ کښې ازواج مطهراتو ته اختيار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.دغه شان هاروت اوماروت دوه فرشتې چه د سحر دتعليم دپاره کله راکوزې کړې شوې وې.نو د هغې مقصد هم امتحان وو.چه آيا دا خلق کفر کوى.او هلاکيږى. اوکه ددې نه بچ کيږى.او نجات مومى.دغه شان په معراج کښې نبى ﷺ ته د پيو اوشرابو پياله ورکړې شوې وه.نبى ﷺ پئ اختيار کړلو.نو حضرت جبرئيل عليه السلام اوفرمائيل ((لوأخذت الخمر لغوت أمتك)) هلته هم چه نبى ﷺ ته کوم اختيار ورکړې شوې وو.هغه د امتحان دپاره وو.دغه شان دلته هم صحابه کرامو رضی الله عنهم ته اختيار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.چه مسلمانان به ددې قيديانو په باره کښې د قتل صورت اختياروى .کوم چه د الله تعالى په نيز زيات خوښ وو.اوکه فديه اخلى.کله چه مسلمانانو د فديۀ صورت اختيار کړو.نو عتاب نازل شو.بهرحال علامه طيبى رحمه الله دا جواب ورکړې دې.([2])

---

[1])سيرة مصطفى (١١٤١٢) بحواله د زرقانى (٤٤٢١١)_~

[2]) په اصل کښې دا اشکال وارديږى.د حضرت على رضی الله عنه په ذکرشوى روايت باندې په کوم کښې چه داسيران بدر په باره کښې د قتل او فديه اختيار دې.ځکه چه اختيار دا تقاضا کوى.چه عتاب دې نازل نشى.دعتاب نزول ددې خبرې دليل دې.چه اختيار نه وو ورکړې شوې.صحابو رضی الله عنهم دخپل طرف نه رائې قائم کړه.اوعمل ئې اوکړو.په دې سلسله کښې مروى ټولو احاديثو کښې د الله تعالى د طرفه د قتل او فديه په مينځ کښې د اختيار ورکولو څه ذکر نشته.،،
ددې وجې دحضرت على رضی الله عنه ذکرشوې روايت د قرآن پاك د عتاب د آيت سره اود احاديثو د ظاهرى مفهوم سره په ظاهره صحيح نه ښکارى.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن کثير رحمه الله ددې حديث د نقل کولو نه پس وائى.چه ((وهذا حديث غريب جداً)) البداية والنهاية (٢٩٨١٣)،،
علامه توريشتى رحمه الله ددې حديث په باره کښې ليکى،، .... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

دا خبره دې ضرور په ذهن کښې کينولې شي.چه پخپله د نبی ﷺ او دحضرت ابوبکر رضی الله عنه رائې دا وه.چه فديه دې واخستې شي.خو وعيد ددوی دپاره نه وو.ځکه چه دهغوی مقصد د فديۀ اخستو نه د اسلام فلاح اوکاميابی اود اسلام نفاذ وو.څه نور حضرات وو. چه د هغوی مقصد مال وو.اګرچه د فديه مال اخستل حلال وو.خو بيا هم د حلال مال اخستلو قصد د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم د منصب سره مناسب نه وو.ددې وجې الله تعالی په دې باندې د خفګان اظهار اوکړو.دا په حقيقت کښې تربيت وو.دصحابو رضی الله عنهم چه دمحمد ﷺ په خدمت کښې د اوسيدو نه پس هم ستاسو نظر دنيا طرف ته ځی. ددې وجې د دې آيت نه بعضې عالمانو دا استدلال کړې دې.چه انبياء عليهم السلام هم کله اجتهاد کوی.او دوی کله په خپل اجتهاد کښې غلط او خطا کيږی هم.خوالله تعالی خپل يو پيغمبر هم په غلطۍ باندې نه پريږدی.د وحی په ذريعه په هغې باندې تنبيه راليږی.

د انبياء او فقهاؤ په اجتهاد کښې فرق: دې سره سره دا خبره هم په ذهن کښې ساتل پکار دی. چه دنبی ﷺ اجتهاد د فقهاؤ د اجتهاد پشان نه دې.دا اصولی خبره په ذهن کښې کينول پکار دی.چه د انبياؤ عليهم السلام اجتهاد دوحی خفی په حکم کښې وی.اوکه په هغې باندې دالله تعالی د طرفه څه ترميم نازل نشو.نو بيا هغه وحی خفی ،وحی جلی ګرځی.اوکه دهغې په باره کښې څه ترميم راشی.دالله تعالی د طرفه، نو مونږ دا وئيلی شو.چه دهغه وحی خفی منسوخ شوه. په هغه وحی جلی سره کومه چه روستو د ترميم او تبديلۍ دپاره

...دتيرمخ بقيه حاشيه]((هذا الحديث مشكل جداً لمخالفته ما يدل على ظاهر التنزيل ولما صح من الأحاديث في أمرأسارى بدر أن أخذ الفداء كان رأياً راؤه .. فعوقبوا عليه ولوكان هناک تخيير بوحی سماوی لم يتوجه المعاقبة عليهم ...)) بيا وړاندې علامه توريشی په دې حديث کښې تاويل کوی او ليکی.عين ممکن ده.چه دا حديث دغزوه احد په باره کښې وی.په هغه وخت کښې صحابو رضی الله عنهم ته اختيار ورکړې شوې وو.په راوی باندې اشتباه راغلې ده.اوهغه دا د بدرد قيديانو په باره کښې بيان کړو.دغه شان هغوی ددې حديث د تفرد په باره کښې ليکی،،

((ومما جرانا على هذا التقدير سوى ما ذكرناه هو أن الحديث تفرد به يحيى بن زكريا ابن ابی زائدة عن سفيان من بين أصحابه فلم يروه غيره والسمع قد يخطئ والنسيان كثيراً يطرأ على الإنسان (شرح الطيبی (١٩١٨)

خو علامه طيبی رحمه الله دحضرت علی رضی الله عنه اوقرآن کښې د عتاب آيت په مينځ کښې تطبيق کړې دې.هغوی ليکی،،

((أقول وبالله التوفيق لا منافاة بين الحديث والآية وذلک أن التخيير فی الحديث وارد على سبيل الإختبار والإمتحان ولله أن يمتحن عباده بما شاء إمتحن الله تعالى أزواج النبی ﷺ بقوله ﴿ ياايها النبی قال لأزواجک إن كنتن تردن الحياة الدنيا وزينتها فتعالين أمتعكن ﴾ الآيتين، وامتحن الناس بتعليم السحر فی قول تعالى ﴿ وما يعلمان من أحد حتى يقولا إنما نحن فتنة ﴾ امتحن الناس بالملكين وجعل المحنة فی الكفر والإيمان بأن يقبل العامل تعلم السحر فيكفر ويؤمن بترک تعلمه ولعل الله تعالى إمتحن النبی ﷺ وأصحابه بين أمرين القتل والفداء وأنزل جبرئيل عليه السلام بذلک هل هم يختارون ما فيه رضا الله تعالى من قتل أعدائه أم يؤثرون الأعراض العاجلة من قبول الفدية؟ فلما إختاروا الثانی عوتبوا بقوله ﴿ ماكان لنبی أن يكون له أسرى..﴾ (شرح الطيبی على مشكاة المصابيح (١٩١٨و ٢٠)_

راغلي ده.د انبياؤ په اجتهاد كښې د خطاء او غلطۍ احتمال نه وى.بلكه صرف د افضل او فاضل فرق وى.چه د كوم څيز د تبديلۍ حكم وركولې شى.هغه هم خطاء نه وى.البته هغه د ناسخ په مقابله كښې غيراولى اوغير افضل وى.دلته ډير لوې دليل ددې خبرې دپاره موجود دې.چه رسول الله ﷺ د فديې فيصله اوكړه.او آيت نازل شو.﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ﴾ الآية، د آيت د دې حكم د نزول نه پس هم نبى ﷺ فديه برقرار اوساتله. نومعلومه شوه.چه دغه فيصله خطا نه وه.بلكه امتحان اخستې شوې وو.اود امتحان مقصد دا وو. چه اغلى افضل او اولى اختياروى.اوكه غير اولى او غير افضل اختياروى.نو اختيار كړې شو.غير اولى او غير افضل.اوبيا هغه ددې دپاره برقرار اوساتلې شو.چه هغه هم جائز وو.نو د انبياؤ په اجتهاد كښې چه كومه خطا او لغزش اوشى.هلته فرق د جائز او نا جائز اود خطاء اوثواب نه وى.بلكه هلته د راجح او ارجح، د فاضل او افضل اولى او غير اولى وى. ددې وجې چه د نبى ﷺ نه چرته هم په اجتهاد كښې خطا شوې ده.نودهغې مطلب دا نه دې. چه والعياذبالله نبى ﷺ حق پريخودې دې.اود باطل مرتكب شوې دې. بلكه دهغې مطلب دا دې.چه نبى ﷺ په هيره باندې د اولى او افضل په مقابله كښې خلاف اولى كار اوكړو. هغه لغزش اگرچه د نبى ﷺ د شان په اعتبار سره قابل مواخذه وى.خوبيا هم په هرحال هغه صحيح او جائز وو.

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

دغزوه بدر په اغاز كښې ددې ترجمة الباب وجه: امام بخارى رحمه الله دغزوه بدر شروع كوى.خود غزوه بدر شروع خو د وراندې «باب قصة غزوة بدر» نه كيږى.سوال دا پيدا كيږى.چه امام بخارى رحمه الله لره پكار وو.چه دا ترجمه ئې ددې ځائې په ځائې دغزوه بدر په اختتام كښې راوړې وه.هغوى دا دلته د غزوه بدر نه وراندې ولې ذكر كړه.دا ترجمه ئې وراندې راوړه.په حقيقت كښې دې نكتې طرف ته اشاره وه.چه رسول الله ﷺ په جنگ بدركښې دقتليدونكو كسان ذكر د غزوه بدر واقعه پيښيدو نه وراندې كړې وو.چونكه امام بخارى رحمه الله د نبى ﷺ په اتباع كښې ډير ممتاز وو.ددې وجې هغوى دده ذكر وراندې اوكړو.

دا شو ددې ترجمې دغزوه بدر سره د تعلق په وجه د غزوه بدر نه د وراندې ذكر كولو سبب، ددې نه پس روايت دې.

[۳۷۳۳] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَ عَنْ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ أَنَّهُ قَالَ كَانَ صَدِيقًا لِأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ

الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللَّهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ فَوَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُمْ قَاتِلُوكَ قَالَ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَفَزِعَ لِذَلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا فَلَمَّا رَجَعَ أُمَيَّةُ إِلَى أَهْلِهِ قَالَ يَا أُمَّ صَفْوَانَ أَلَمْ تَرَيْ مَا قَالَ لِي سَعْدٌ قَالَتْ وَمَا قَالَ لَكَ قَالَ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُمْ قَاتِلِيَّ فَقُلْتُ لَهُ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَقَالَ أُمَيَّةُ وَاللَّهِ لَا أَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ اسْتَنْفَرَ أَبُو جَهْلٍ النَّاسَ قَالَ أَدْرِكُوا عِيرَكُمْ فَكَرِهَ أُمَيَّةُ أَنْ يَخْرُجَ فَأَتَاهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ إِنَّكَ مَتَى مَا يَرَاكَ النَّاسُ قَدْ تَخَلَّفْتَ وَأَنْتَ سَيِّدُ أَهْلِ الْوَادِي تَخَلَّفُوا مَعَكَ فَلَمْ يَزَلْ بِهِ أَبُو جَهْلٍ حَتَّى قَالَ أَمَّا إِذْ غَلَبْتَنِي فَوَاللَّهِ لَأَشْتَرِيَنَّ أَجْوَدَ بَعِيرٍ بِمَكَّةَ ثُمَّ قَالَ أُمَيَّةُ يَا أُمَّ صَفْوَانَ جَهِّزِينِي فَقَالَتْ لَهُ يَا أَبَا صَفْوَانَ وَقَدْ نَسِيتَ مَا قَالَ لَكَ أَخُوكَ الْيَثْرِبِيُّ قَالَ لَا مَا أُرِيدُ أَنْ أَجُوزَ مَعَهُمْ إِلَّا قَرِيبًا فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ

حضرت سعدبن معاذ ﷺ فرمائي.چه دې دوست وو دامیه بن خلف ددوی په مینځ کښې د جاهلیت د زمانې نه دوستانه تعلقات وو.

قوله: وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ: اوامیه چه به کله په مدینه تیریدو.یعنی د تجارت په غرض چه به ئې کله د شام تجارت کولو.اومدینه به په لاره کښې راتله.نودهغه قیام به د حضرت سعدبن معاذ ﷺ سره وو.اوکله چه حضرت سعد په مکه باندې تیریدلو.مثلاً دا چه کله به هغه دحج یا عمرې دپاره تلو.نود امیه سره به دیره کیدو.

قوله: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ: نوکله چه نبی ﷺ مدینې منورې ته هجرت اوکړو.نو حضرت سعد ﷺ دعمرې دپاره راغلو.اوامیه سره دیره شو.حضرت سعد ﷺ امیه ته اووئیل.زما دپاره څانله وخت اوګوره.چه زه د بیت الله طواف اوکړم.

قوله: فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ: نوامیه حضرت سعد ﷺ د نصف النهار په وخت کښې بوتلو.او وې وئیل دا وخت د نمر دې.ګرمی زیاته وی.خلق په کورونو کښې دننه وی.ځکه امیه دا وخت مناسب اوګڼړلو.خو په لاره کښې ورته ابوجهل ملاؤ شو.

قوله: فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللَّهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا: ابوجهل اوونيل.اې ابوصفوان! دا تاسره څوك دى.(ابوصفوان د اميه كنيت دى) اميه ورته اوونيل.دا سعد دى.نوابوجهل سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ولې زه نه ګورم.چه ته په مكه كښې داسې بغيرويرې په اطمينان سره ګرځې.حالانكه تاسو د خپل نيكه دين نه اوړيدونكى كسانو ته ځاى وركړې دې.(صباة، دصابى جمع ده.بعضې خلق وائى.صابى هغه كس ته وائى.چه د يو دين نه بل دين ته اوړيدلې وى.چونكه صحابوﷺ د بت پرستئ طريقه پرېخودې وه.او په دين اسلام كښې داخل شوى وو.څكه ابوجهل ورته ،،صباة،، اوونيل.) اودا صرف نه چه ځاى مو ورته وركړې دې.بلكه ستاسو دا وينا هم ده.چه تاسوبه د هغوى مدد كوئ.په الله قسم كه ته د ابوصفوان سره نه وې.او ده تا ته پناه نه وه دركړې.نو ته به په خيريت سره خپل كور ته نه وې تلې.

قوله: فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: نوحضرت سعد رضي الله عنه ورته اوونيل.او خپل آواز ئې په هغه باندې اوچت كړو.(يعنى څومره په زوره چه ابوجهل خبره كړې وه.دهغې نه زياته په زوره خبره حضرت سعد رضي الله عنه جواب وركړو) په الله قسم كه تا زه په مكه كښې په اطمينان سره د ګرځيدو نه منع كړم.نو زه به خامخا تاسو دهغه څيز نه منع كړم.كوم چه به ستاسو دپاره زيات سخت اوګران وى.يعنى ستاسو لاره چه په اهل مدينه باندې تيريږى.

قوله: طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: منصوب دې.اوبدل واقع شوې دې.د «ما هو أشد عليك» نه،او«ماهوأشدعليك» مفعول ثانى دې.د «لأمنعن» دپاره،دويم صورت دا دې.چه «طريقك على أهل المدينة» تاسو مرفوع اووائې.او مبتدا محذوف «هو» اوګرځولې شى.

قوله: فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي: اميه آخر كافر وو.او دابوجهل خيال ساتل دهغه مقصود وو.ددې وجې اميه حضرت سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ته خپل آواز د «سيدأهل الوادى» په مقابله كښې مه اوچتوه.دا د ادب تعليم وركولې شى.چه دا د «أهل الوادى» سردار دې.ده سره په خبروكښې آواز پورته كول نه دى پكار.

قوله: فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ: نو سعد رضي الله عنه اوونيل.اميه زمونږ نه اخوا شه.په الله قسم ما د رسول اللهﷺ نه اوريدلى دى.چه د نبىﷺ ملګرى به تا قتلوى.

اوس د اميه نه د ابوجهل د ادب اواكرام خبره هيره شوه.هغه سره دخپل ځان فكر شو.څكه چه هغه ته پته وه.چه د نبىﷺ ارشاد غلط نه وى.ددې وجې ئې سمدستى تپوس اوكړو.

«قال بمكة» ما به په مكه كښې قتلوى. حضرت سعد بيا د عدم التفات اظهار اوكړو.او ورته ئې اوونيل.ماته څه پته نشته.«فَفَزِعَ لِذَلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا» په دې خبره سره اميه ډير وارخطا شو.

اميه چه كله كور ته راغلو.نو وې وئيل ام صفوان تاته معلومه نه ده.چه سعد څه اووئيل. ښځې ترې تپوس اوكړو.سعد تا ته څه اووئيل؟ وې وئيل سعد وائى.چه محمد (ﷺ) دوى ته خبر وركړې دې.چه هغه كسان (صحابه ﵃) به ما قتلوى.ما چه ترې كله تپوس اوكړو.چه په مكه كښې نوهغه د لاعلمئ اظهار اوكړو.ددې نه پس اميه اووئيل.((والله لا أخرج من مكة)) په الله قسم زه به د مكې نه بهرته نه اوځم.ځكه چه مكه خپل وطن دې. اوپه وطن كښې دننه د حفاظت اسباب په آسانيتا سره ملاويږى.هسې هم مكه حرم دې.اوحرم د امن ځاې دې.ددې وجې هغه سوچ اوكړو.چه دمكې نه بهرته وتل خطراتو ته دعوت وركول دى.

كله چه د بدر ورځ شوه.نو ابوجهل دلښكر په صورت كښې د خلقو نه د وتلو مطالبه اوكړه. او وې وئيل چه د خپلې تجارتى قافلې حفاظت اوكړئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) نواميه وتل نه خوښول.هغه سره ويره وه.كه زه دمكې نه بهرته لاړم.نو وژلې به شم.ابوجهل راغلو. اوده ته ئې اووئيل.اې ابوصفوان! چه كله خلق تا اوګورى.چه ته روسته پاتې شوې.او لښكركښې تلو ته تيار نه ئې.حالانكه ته د اهل مكه سردار ئې.نوهغوى به هم روسته پاتې شى.ابوجهل ورته مسلسل وينا كوله.آخردا چه اميه اووئيل.هركله چه ته په ما باندې غالب شوې.نوپه الله قسم چه زه به د خپلې سورلئ دپاره د مكې غوره اوښ اخلم.(اوكه په لاره كښې راته كله موقع ملاؤ شى.نو زر به واپس راځم)

بيا اميه اووئيل اې ام صفوان (دا د اميه ښځه وه) زما تيارې مكمل كړه.ښځې ورته اووئيل تا د خپل يثربى ورور (حضرت سعد ﵁) خبره هيره كړه.وې وئيل نه هغه چرته هيرولې شم.ما خو د نزدې ځاې پورې د تلو اراده كړې ده.مطلب دا چه نور خلق دې اوګورى.او ورسته پاتې نشى.كله چه لښكر روان شو.نو د اميه خيال وو.چه موقع ورته څنګه ملاؤ شى.واپس به راشى.

قوله: فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ: اميه چه كله روان شو.نو په لاره كښې چه به په كوم منزل باندې هم كوزيدل.نو اميه به خپل اوښ تړل.مطلب دا چه كله په يوځاې كښې كوز شو.نو نورو خلقو به خپل اوښان د څريدو دپاره آزاد پريخودل.او اميه به خپل اوښ تړل.چه موقع ورته ملاؤ شى.نو په اوښ به سور شى.او مكې ته به واپس لاړ شى.اميه په ټوله لاره هم داسې كول.خو كامياب نشو.تردې چه الله تعالى هغه په بدر كښې هلاك كړو.

په جنګ بدركښې د اميه بن خلف د قتل واقعه: دده د قتل واقعه داسې پيښه شوه.چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف ﵁ او اميه په مينځ كښې تعلقات وو.دحضرت عبدالرحمن بن عوف ﵁ خواهش وو.چه اميه قتل نشى. كيدې شى.ده ته روسته د اسلام سعادت نصيب شى. ددې وجې حضرت عبدالرحمن ﵁ د اميه اودهغه د ځوې لاس اونيولو.حضرت بلال ﵁ اوكتل.او نعره ئې اوچته كړه.((لا نجوت إن نجا امية)) كه اميه بچ شو.نو زه به ژوندې نه اوسم.او انصار ئې هغه طرف ته متوجه كړل.نو انصار ورپسې شول.اول خو عبدالرحمن بن عوف ﵁ داميه ځوې هغوى ته مخامخ كړو.په دې خيال چه دده په قتلولوكښې به مشغول شى.او په

دومره وخت كښې به زه اميه اوياسم. خو انصارو ډير زر د اميه خوې هلاك كړو.اوبيا ئې د اميه تعاقب شروع كړو.كله چه عبدالرحمن ﷺ اوكتل.چه هغوى دوباره راخي.او اوس د تيختې څه لار نشته .نو هغه اميه لاندې سملولو.او په خپله دهغه په خيټه باندې سملاستلو.او مقصد ئې دا وو.چه ما ورباندې دپاسه اووينى.دا خلق به په دې خيال كه اميه قتلوى.هسې نه چه عبدالرحمن قتل شي.كيدې شى دې پريږدى.خودا كسان دهغې جذبې په وجه كومه چه د كفر په مقابله كښې ددوى په زړونو كښې موجود وه.مجبور وو.هغوى د عبدالرحمن دا چل هم ناكامه كړو.خكه چه د اميه لاش ښه غټ وو.عبدالرحمن ﷺ چه كله دهغه دپاسه سملاستلو.نو دهغه قتلول نور هم ښه آسان شو.اوپه اذيت ناكه طريقه ئې هغه قتل كړوز. اوهغه دا چه دښكته نه ئې هغه په نيزو او په تورو باندې وهل.په دې كښې د عبدالرحمن پښه هم زخمى شوه.خو بې وسه شو.او اميه بن خلف هم هغوى جهنم ته اورسولو.

ترجمة الباب سره مناسبت: نبى ﷺ چه دكومو كسانو د قتل پيشنگونى كړې وه.په هغوى كښې اميه بن خلف هم وو.ددې وجې د ترجمة الباب «باب ذكر النبي ﷺ من يقتل ببدر» سره مناسبت ښكاره دې.

٣=باب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ

امام بخارى ﷫ ددې ځاې نه غزوه بدر ذكر كوى.د غزوه بدر تفصيلات كوم چه تيرشو.هم دهغه تفصيلاتو اعاده به د بخارى په رواياتو اودبخارى د ابوابو په ضمن كښې كيږى.امام بخارى ﷫ عنوان قائم كړې دې.«باب قصة غزوة بدر» او ددې نه پس ئې آيت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ الآية .دا د امام بخارى ﷫ عادت دې.چه دوى د ترجمة الباب سره اكثر د آياتونو ذكر هم كوى.د آياتونو ذكر يو خو ددې دپاره كوى.چه تاسو ته معلومه شى.چه په دې باب كښې چه د كوم مضمون ذكر دې.هغه په دې آيت كښې بيان شوې دې.اويوه وجه بله دا هم وى.چه امام بخارى ﷫ دې خبرې طرف ته اشاره كوى.چه په باب كښې څومره تفصيلات بيان شوى دى.ټول ددې آيت نه ماخوذ دى.دا آيات ددې تفاصيلو او مسائلو ماخذ دې.نود آيت تعلق هم د باب د مضمون سره خودل مقصود وى.اودا هم خودل وى.چه كوم تفصيلات مونږ بيانوو.هغه ټول ددې آيت نه ماخوذ دى. دلته ارشاد ربانى دې.

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ۝ بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ۝﴾

او الله تعالى ستاسو مدد اوكړو.دبدر په جنګ كښې حالانكه تاسو كمزورى وئ. نوتاسو دالله نه ويريږئ.دې دپاره چه تاسو شكر اوكړې شئ.كله چه تا مسلمانانو ته وئيل .ولې ستاسو دپاره كافى نه ده.چه ستاسو رب د آسمان نه راكوزيدونكو درې زره فرښتې ستاسو د مدد دپاره راوليږى.اوكه تاسو صبر اوكړو.او بچ پاتې شوئ.اوهغوى په تاسو هم هغه وخت راغلو.نو ستاسو رب به په نښه دارو اسونو باندې پنځه زره فرښتې راوليږى .اودا خو الله

تعالى ستاسو زړونه خوشحاله كړل.اودې دپاره چه ستاسو زړونوته په دې سره تسكين ملاؤ شي.او مدد صرف دالله تعالى د طرفه دې.چه زبردست اود حكمت خاوند دې.دې دپاره چه بعضې كافرانو لره هلاك كړي.يا هغوى ذليل كړي.اوهغوى محرومه واپس شي.

«وأنتم أذلة» دلته د «أذلة» لفظ د كمزور د معنى دپاره دې.يعنى الله تعالى ستاسو مدد اوكړو. په داسې حالت كښې چه تاسو كمزورى وئې. تاسو ضعيفان او عاجزان وئې. اوپه تاسو كښې د مشركانود لوې لښكر د مقابلې طاقت نه وو.«أذلة»چه د ذليل جمع ده.ددې معنى دا نه ده.چه تاسو حقير او سپك وئى.بلكه ددې معنى كمزورې او عاجز ده.

فائده: حضرت شاه اسماعيل شهيد رحمه الله په يوځاې كښې ليكلى دى.[1] چه هرمخلوق د الله تعالى وړاندې ذليل دې.نو هلته د حضرت شاه صاحب رحمه الله مطلب دا دې.چه د الله تعالى هرمخلوق كمزورې دې.او الله تعالى طاقتور دې.مخلوق ضعيف دې.او الله تعالى قوى دې.دحضرت شاه صاحب دكلام مطلب دا نه دې.چه مخلوق د الله تعالى وړاندې حقير،ادنى اوخسيس دې.لكه څنګه چه بعضې حضراتو ددې دا مطلب راويستې دې.او وئيلې ئې دى.چه حضرت اسماعيل شهيد رحمه الله دالله تعالى وړاندې مخلوق ته ذليل وئيلى دى.او رسول الله ﷺ هم چونكه په مخلوق كښې شامل دې.د دې وجې شاه اسماعيل رحمه الله معاذالله د رسول الله ﷺ توهين كړې دې.

خودا الزام سراسر غلط او بهتان دې.وړاندې بيان اوشو.چه په آيت كښې د «أذلة» لفظ دكمزورى او ضعيف په معنى دې.دحقير او خسيس په معنى كښې نه دې.دغه شان شاه صاحب چه څه وئيلى دى.چه هر مخلوق دالله تعالى په مقابله كښې ذليل دې.د هغې مطلب دا دې.چه دالله تعالى وړاندې مخلوق كمزورې او عاجز دې.دحضرت شاه صاحب هرګزدا مطلب نه دې.چه مخلوق د الله تعالى وړاندې حقير او سپك دې.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ﴾ په باره كښې د اكثرو حضراتو رائې دا ده. چه ددې تعلق د ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ سره دې.اودامام بخارى رحمه الله دعمل نه هم دا ثابتيږى.څكه چه دوى قصه د بدر بيانوى.اودهغې په ضمن كښې ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ ذكر كوى.او ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ هم امام بخارى رحمه الله په غزوه بدر كښې بيان كړو.نو معلومه شوه.چه د امام بخارى رحمه الله په نيز هم د آيت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ تعلق د بدر سره دې.اودا آيت د غزوه بدر سره متعلق دې.خود حضرت عكرمه رضي الله عنه او بعضې نورو حضراتو رائې دا ده.چه د﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق د ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ سره دې.اود ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ﴾ دا آيت د غزوه احد سره متعلق دې.نودحضرت عكرمه رحمه الله ددې تفسيرى قول په اعتبارسره د ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق هم د احد سره دې.د غزوه بدر سره نه دې.[2]

---

[1] اوګورئ تاليفات رشيديه (ص،٨٩٠)_

[2] وأما قوله ﴿إذ تقول للمؤمنين﴾ فاختلف فيها أهل التاويل فمنهم من قال هى [بقيه حاشيه په راروان مخ...

خولکه ښکله چه معلومه شوه.چه امام بخاری رحمه الله دځپل طریقې نه دا ښکاره کړه.چه ددې آیت تعلق د غزوه بدر سره دې.د دې تائید د ابن ابي حاتم د روایت نه هم کیږی.کوم چه هغوی د شعبی نه په صحیح سند سره نقل کړې دې.(١) چه په یوم بدر باندې مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شو.چه جابر فهری دمشرکانود امداد دپاره یولوې لښکر راروان کړې دې. راځی. نوپه هغه وخت کښې الله تعالی د مسلمانانود تسلۍ او اطمینان دپاره دا آیت نازل کړو. د ابن ابی حاتم د روایت نه ښکاره واضحه ده.چه ددې آیت تعلق د غزوه بدر سره دې.
ددې نه پس دلته ذکر دې د درې زره فرشتو او ددې نه پس د پنځو زرو فرشتو ذکر دې.او په سورة انفال کښې د یو زر فرشتو ذکر دې.نو سوال دا پیدا کیږی.چه دا درې زره او پنځه زره او یو زر فرشتې راغلې وې که نه؟
په دې باره کښې یوه خبره خو دا هم شوې ده.چه یو زر فرشتې راغلې وې.او ددې نه پس درې زره فرشتې راغلې وې.اودهغې نه پس پنځه زره راغلې وې.حضرت قتاده د حضرت ربیع بن انس رحمه الله نه هم دا نقل کوی.چه ترپنځو زرو پورې فرشتې راغلې وې.(٢) اوقاضی بیضاوی رحمه الله هم دا نقل کړی دی.او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د پنځو زرو فرشتو د راتلو نوبت نه وو راغلې.اوپه یو زر او درې زره فرشتو سره مدد شوې وو.(٣)
دلته دې دا خبره په ذهن کښې وی.چه فرشتې خو په احد کښې هم راغلې وې.او په حنین کښې هم،او په بدر کښې هم ،خود بدر خصوصیت دا دې.چه د بدر په موقع فرشتو په قتال کښې هم شرکت کړې دی.اوپه حنین کښې د دوی نزول صرف د خیر اوبرکت دپاره وو.اود احد په باره کښې دا وئیلی شوی دی.چه هغوی په قتال کښې شرکت نه دې کړې.هغوی د رسول الله ﷺ د حفاظت دپاره راغلې وې.
بهرحال چونکه د بدر واقعه ده.او دهغې یو عظیم الشان جزء دا دې.چه الله تعالی هلته د مسلمانانود مدد دپاره فرشتې رالیږلې وې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله په دې آیت کښې د هغوی ذکر کړې دې.اوښودلې ئې دی.چه په بدر کښې د فرشتو نزول د امداد دپاره وو.

قال ابوعبدالله فورهم: غضبهم.

وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمُ الآيَةَ(٤) الشَّوْكَةُ الْحَدُّ،

...دتیرمخ بقیه حاشیه] متعلقة بقوله ﴿ نصركم ﴾ فعلى هذا هي في قصة بدر،وعليه عمل المصنف وهو قول الأكثر وبه جزم الداودي وقيل هي متعلقة بقوله﴿وإذ غدوت﴾ فعلى هذا فهي متعلقة بغزوة أحد وهو قول عكرمة وطائفة انظر فتح الباري (٧\٢٨٥)_

[1])فتح الباري(٧\٢٨٥)_

[2])فتح الباري (٧\٢٨٥)-

[3])ايضاً)_

[4])الأنفال:٧)_

[۳۷۳۵] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ [ر:۲۶۰۶]

قوله: وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ: دلته د طعيمه بن عدى بن الخيار ذكر دې.خو دا د راوى وهم دې.صحيح «طعيمة بن عدى بن نوفل» دې.دا حضرت وحشى دې.چه د حضرت حمزه ﷺ قاتل دې.دلته امام بخاري دا ښائي.چه حضرت حمزه ﷺ په جنګ احد کښې وحشى ولې قتل کړې وو؟ځکه چه حضرت حمزه ﷺ طعيمه بن عدى په بدر کښې قتل کړې وو.د طعيمه وارثانو د جنګ احد په موقع باندې حضرت وحشى ته لالچ ورکړو.که تا حمزه ﷺ قتل کړو.نومونږ به تا آزاد کړو.نوهغه د خپلې آزادئ په لالچ کښې په غزوه احد کښې حضرت حمزه ﷺ شهيد کړو.

دا واقعه به په تفصيل سره وړاندې راشي.دلته خو ئې صرف په دې مناسبت سره ذکر کوى.چه حضرت حمزه ﷺ طعيمه په جنګ بدر کښې قتل کړې وو.چونکه ذکر د بدر دې.اودا جزء هم چه د حضرت حمزه ﷺ طعيمه لره قتلول په جنګ بدر کښې پيښ شوې وو.ددې وجې ئې دلته بيان کړه.

وړاندې ددې نه پس دويم آيت دې.﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾الآية، امام بخاري ﷫ دا ښائي.چه د الله تعالى دا وعده هم د بدر په باره کښې وه.د دې نه پس د حضرت کعب بن مالك ﷺ روايت دې.هغوى فرمائي.

قوله: لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ: يعنى زه د رسول الله ﷺ نه په هيڅ يوه غزوه کښې په کوم کښې چه هغوى شرکت کړې وو.نه يم پاتې شوې.سوا د غزوه تبوك نه،خو په بدر کښې هم متخلف شوې ووم.

يوددوى تخلف دغزوه بدر نه دې.او بل ددوى تخلف د غزوه تبوك نه دې.ددې ددو غزواتو نه علاوه په باقى نورو ټولو غزواتو کښې دوى د نبى ﷺ سره شريك شوې وو.

يوه نکته: دلته په ظاهره اشکال دې.چه حضرت کعب بن مالك ﷺ «الا فى غزوة تبوك وغزوة بدر»

ولې اونه وئيل.چه د «الا» حرف استثناء نه پس ئې د غزوه تبوك سره غزوه بدر هم ذکر کړې وې.خو دوى داسې اونکړل.بلکه «الا فى غزوة تبوك» نه ئې د «غزوة تبوك» استثناء جدا ذکر کړه.او «غير أنى تخلفت فى غزوة بدر» سره ئې لفظ د «غير» راوړلو.او د غزوه بدر نه ئې تخلف جدا ذکر کړو.

ددې وجه دا ده.چه تخلف خو په غزوه تبوك كښې هم شوې وو.او په غزوه بدر كښې هم شوې وو.خو د دواړو تخلف يو شان نه وو.په ((غيرأني تخلفت في غزوة بدر)) كښې ئې لفظ د ((غير)) راوړلو.اودا ښودل غواړي.چه د غزوه تبوك د تخلف نه د غزوه بدر تخلف مختلف دې.اودا ددې وجې مختلف وو.چه په غزوه بدر كښې په متخلفينو باندې عتاب نه وو.ځكه چه په غزوه بدر كښې نبى ﷺ د قتال په اراده باندې نه وو وتلى.هلته خود قريشو دقافلې تعاقب مقصود وو.ددې وجې چه څوك تلى وو.دهغوى دپاره فضيلت وو. اوچه څوك نه وو تلى.په هغوى باندې نكير نه وو.په خلاف دغزوه تبوك، ځكه چه په غزوه تبوك كښې د تخلف اجازت نه وو.هلته چه كوم كسان روسته پاتې شوى وو.په هغوى باندې عتاب اوشو.ددې وجې په روايت كښې ((إلا في غزوة تبوك)) ئې جدا بيان كړو.او ((غيرأني تخلفت في غزوة بدر)) ئې جدا بيان كړو.([1])

قوله: وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ: دغزوه بدرنه چه كوم كسان روسته پاتې شوى وو.په هغوى باندې عتاب نه ووكړې شوې. حضرت كعب ﷺ ددې وجه دا خودلې ده.چه د نبى ﷺ اراده خو د قريشو تجارتى قافلې پسې تګ وو.خوالله تعالى دبغيرد څه اندازې نه مسلمانان او ددوى دشمنان جمع كړل.

په دې تجارتى قافله كښې ټول ديرش كسان وو.په بعضې رواياتوكښې دى.چه ټول څلوېښت كسان وو.اوپه بعضوكښې د شپيتو كسانو ذكردې.په دې قافله كښې يوزر اوښان اود پنځوسو زرو دينارو سامان وو.([2]) رسول الله ﷺ ديرش يا څلوېښت يا د شپيتو كسانود تعاقب اراده كړې وه.دهغوى په مقابله كښې دمسلمانانو ډله درې سوه او ديارلس كافى وه.ددې وجې كه هلته څوك ايسارشوې وو.نوپه هغه باندې دڅه قسم خفګان اظهار نه وو شوې.ددې په عكس په غزوه تبوك كښې نبى ﷺ د ډيرلوې دشمن د مقابلې په نيت باندې وتلې وو.دلته نبى ﷺ د نفيرعام اعلان كړې وو.اود معذورو كسانونه سوا بل هيڅاته د تخلف اجازت نه وو.حضرت كعب بن مالك ﷺ په بدركښې متخلف وو.خوڅه عتاب پرې نه ووشوې.خوپه غزوه تبوك كښې كله چه دوى تخلف اختياركړو.نو په دوى باندې ئې سخت خفګان اوكړو.ددې ذكر وړاندې په غزوه تبوك كښې راځى.(انشاءالله)

دشبلى نعمانى مرحوم رحمه الله يو غلط فهمى: ددې ځاې نه دا هم معلومه شوه.چه شبلى نعمانى مرحوم چه څه وئيلى دى.چه رسول الله ﷺ اقدامى جنګ نه دې كړې .اوپه اسلام كښې اقدامى جهاد نشته.ددوى دا وينا غلطه ده.ځكه چه نبى ﷺ دلته د قريشو د قافلې كومه اراده كړې وه.دا دنبى ﷺ د طرف نه هم اقدام وو.هغوى دا وائى.چه نه ،نبى ﷺ خو د

---

[1])اوګورئ فتح البارى(۲۸۶\۱۷)_

[2])فتح البارى(۲۸۶\۱۷)_

قريشو دلښکرپه نيت (کوم چه په مدينه منوره باندې د حملې کولو په نيت د مکې نه راوتلی وو.) د دفاع اراده وه.([1])

خو ددوی دا وينا غلطه ده.ځکه چه د قريشو د لښکر روانيدو خوپه هغه وخت کښې وهم اوګمان هم نه وو.کله چه نبی ﷺ د قريشو د تجارتی قافلې دتعاقب اراده اوکړه .په روايت کښې هم دا دی ،چه((انما خرج رسول الله ﷺ يريد عير قريش))ددې نه ښکاره ظاهره ده.چه نبی ﷺ د قريشو د لښکر د دفاع دپاره نه وو وتلې.بلکه نبی ﷺ خو د تجارتی قافلې په تعاقب کښې وتلې وو.اودا د نبی ﷺ د طرفه اقدام وو.وړاندې په روايت کښې دی.((حتی جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد)) د وتلوپه وخت کښې خو د مسلمانانو په وهم او ګمان کښې هم دا خبره نه وه.چه د قريشو د لښکر سره به جنګ کيږی.نودا وئيل چه په بدر کښې مسلمانان د قريشود حملې دفع کولودپاره وتلی وو .صحيح نه دی.اوددې روايت نه بيخی خلاف دی.

۴=باب قول الله تعالى ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ

أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝﴾

هغه وخت ياد کړه.کله چه تاسو خپل رب ته فرياد کولو.(خپل قلت اود کافرانو کثرت چه مو اوليدل) بيا الله تعالی ستاسوخبره واوريده.چه زه به په يو زر فرښتو سره ستاسو مدد اوکړم. کومې چه به پرله پسې راځی.اوالله تعالی دا صرف د مسلمانانو د خوشحالئ او اطمينان قلب دپاره کړې وو.او فتح او نصرت خو د الله تعالی سره دې.بيشکه الله تعالی زبردست اود حکمت خاوند دې.هغه وخت ياد کړئ.کله چه الله تعالی په تاسو باندې پرکالی راوسته، دخپل طرف نه د آرام درکولودپاره، اودآسمان نه ئې اوبه راؤورولې.چه تاسو پاك کړی.اود شيطان ناپاکی تاسو نه لرې کړی.او ستاسو زړونه مضبوط کړی.او ستاسو قدمونه کلك کړی.ياد کړئ.کله چه الله تعالی فرښتو ته حکم ورکولو.چه زه تاسو سره يم.نوايماندار ثابت قدم کړئ.زه به د کافرانو په زړونو کښې رعب واچوم.نوتاسو د کافرانو څټونه وهئ.اودوی په هريوبند باندې وهئ.ځکه چه دوی د الله تعالی اود هغه د رسول سره دشمنی کړې

---

[1] شبلی نعمانی مرحوم په خپل مشهور کتاب ((سيرة النبی) کښې په مستقل عنوان ((په غزوه بدر دوباره نظر)) قائم کړې دې.اوددې خبرې د ثابتولوکوشش ئې کړې دې.چه ددې غزا مقصد د قريشو د جنګی قافلې مقابله وه.د تجارت په قافله باندې حمله ګول مقصد نه وو.اوګورئ ((سيرة النبی ﷺ (۲۰۲/۱)).

ده.اوځوك چه الله تعالى اود هغه د رسول سره دشمنى كوى.الله تعالى (هغه ته) سخته سزا وركونكې دې.

① ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ ددې د تركيب په باره كښې دا خبره شوې ده.چه دا د ﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ نه بدل دې.([1])

② دويمه خبره دا شوې ده.چه ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ﴾ كښې د ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ﴾ سره ددې تعلق دې. .([2])

③ اودريمه خبره دا هم شوې ده. چه «اذكروا» د محذوف سره متعلق دې.([3])

مسلمانانو چه كله اوكتل.چه دكافرانو دا دومره لوې لښكر دې.او زمونږ شمار دوى په مقابله كښې ډيركم دې.نو هغو ى اووئيل.«رب انصرنا على عدوك، يا غياث المستغيثين أغثنا» ([4])

د مسلمانانوپه دې درخواست باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو.

د مردفين معنى: د ،،مردفين،، معنى يا خو دا ده.چه دوى به د مومنانونه پس راځى.او دويمه معنى دا هم بيان شوې ده.چه هغوى به يوبل پسې راځى.([5])

يوه شبه اودهغې جواب: دلته يوكس ته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو د يوې فرشتې په ذريعه هم د مسلمانانو مدد كولې شو.ددې يو زر او درې زرو او پنځو زرو د شمار څه ضرورت وو؟ يوې فرشتې ته دومره زيات طاقت وركړې شوې دې.چه هغه د زرګونو او لكهونو انسانانو د سترګې په رپ كښې خاتمه كولې شى.

نوتاسو دا وئيلې شئ.چه الله تعالى ته خو په دې باندې هم قدرت حاصل وو.چه هغه بغيرد فرشتې نه د«كن فيكون» په ذريعه سره د كافرانو خاتمه كړې وه.خو چونكه ابليس په خپله د سراقه بن مالك په شكل كښې.اودهغه لښكرد بنو مدلج د سړو په شكلونوكښې د كافرانود مدد دپاره راغلى وو.([6]) نودهغوى د مقابلې دپاره الله تعالى د فرشتو لښكر راؤليږل.يو خو ابليس ته په مخامخ د جواب وركولو په طور الله تعالى د مسلمانانو د اطمينان اود دوى د خوشحالئ دپاره د فرشتو دا لښكر راوليږل.او دويمه خبره دا هم وه.چه ددې دنيا معاملات الله تعالى ددې دنياوى عادت مطابق كوى.اوپه دنيا كښې عادت هم دا دې.چه د يو سړى په ذريعه مدد نشى كولې.بلكه كوم امداد چه ليږلې شى.هغه د لښكرپه صورت كښې وى.نو ددې وجې الله تعالى دلته د فرشتو امداد د لښكر په شكل كښې راوليږل.

---

[1])عمدة القارى(٧٩١١٧)-

[2])عمدة القارى(٧٩١١٧)_

[3]) تفسير كشاف(١٩٩١٢)_

[4])عمدة القارى(٧٩١١٧)_

[5])عمدة القارى(٧٩١١٧)_

[6])تفسيرابن كثير(٣١٧١٢)_

په بدر کښې د فرشتو د نزول فائدې: ① دفرشتو کوم راتګ چه شوې وو.په هغې سره خو یو خیر او برکت پیدا شو ،اودغه خیراو برکت په وجه مسلمانانو ته فتح ملاؤ شوه.

② دویمه خبره دا اوشوه.چه الله تعالی دغه فرشتې ماموره کړې.چه هغوی د مسلمانانو په زړونوکښې د استقامت جذبه پیدا کړی.د ثابت قدمئ جذبه پیدا کړی.څکه چه فرشتو ته الله تعالی دا قدرت ورکړې دې.چه هغوی خپل خیالات په زړونوکښې اچوی.

③ دریمه فائده د فرشتو په راتګ کښې دا وه.چه د کافرانو په زړونوکښې رعب پیدا کړې شی.نود فرشتو په راتګ سره د کافرانوپه زړونوکښې رعب پیدا شو.

④ څلورمه فائده د فرشتو په راتګ سره دا هم اوشوه.چه الله تعالی باقاعده فرشتو ته د کافرانو په مقابله کښې د جنګ کولوحکم ورکړو.

قوله: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ﴾: دلته په آیت کښې د باران د نازلیدو ذکر دې.وړاندې بیان شوی دی.چه کافران راغلل.اود بدر په میدان کښې ئې په ښه ځاې باندې قبضه کړې وه.او مسلمانان روسته راورسیدل.ددې وجې مسلمانانو ته ښه ځاې ملاؤ نشو.د اوبو چه کومه علاقه وه.هغه دهغوی په قبضه کښې وه.او مسلمانانو سره اوبه نه وې.اود مسلمانانو په علاقه کښې شګه هم زیاته وه.په هغې کښې به پښې په زمکه کښې ښخیدې.ددې وجې الله تعالی باران نازل کړو.د هغې په وجه شګه کلکه شوه.اومسلمانانو دپاره په هغې باندې قدم کیخودل آسان او سهل شو.اودې سره مسلمانانو ته اوبه هم په زیات مقدار کښې ملاؤ شوې.

بهرحال ددې امورو په دې آیاتونوکښې ذکر دې.کوم چه ټول په ټول د غزوه بدر سره متعلق دی.

[۳۷۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ مَشْهَدًا لَأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا نَقُولُ كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا وَلَكِنَّا نُقَاتِلُ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ يَعْنِي قَوْلَهُ [۴۳۳۳]

[۳۷۳۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ [رقم: ۲۷۵۸]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ: دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت دې.دوی فرمائی.چه ما مقداد بن اسود اولیدلو.په داسې مقام کښې چه په هغه مقام کښې کیدل زما دپاره زیات محبوب وو.دهرهغه څیزنه کوم چه د هغې په مقابله کښې راوستې شی.

مطلب دا دي.كه د دنيا د لوي نه لوي دولت ماته راكړې شي.نودهغې په مقابله كښې به زه هغه خوښوم.چه كوم مقام حضرت مقدادبن اسود رضي الله عنه ته حاصل وو.هغه ماته حاصل وې. دهغه تقرير په وجه كوم چه هغوى د نبى ﷺ په وړاندې كړې وو.چه مونږ داسې نه يو.چه هغه شان اووايو.څنګه چه د حضرت موسى عليه السلام قوم وئيلى وو.چه ((اذهب أنت وربك فقاتلا)) ددې پوره تفصيل وړاندې تيرشوې دې.

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ: په دې باب كښې دويم روايت د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې.په هغې كښې نبى كريم ﷺ دهغه دعا ذكردې.كومه چه نبى ﷺ د بدر په ورځ كړې وه.په دغه دعا كښې د مختلفو مروى الفاظو تفصيل هم تيرشوې دې.

٥=باب:

[٣٧٣٩\٣٧٤٢]بَاب حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ أَنَّهُ سَمِعَ مِقْسَمًا مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ وَالْخَارِجُونَ إِلَى بَدْرٍ[٣٣٩]

دبې ترجمې باب وجوهات: امام بخارى رحمه الله د باب ذكركړې دې.او ترجمه موجود نه ده.داسې اكثر پيښيږى. ددې مختلف تاويلونه كيدى شى.

① دلته تاسو داسې وئيلې شئ.چه دامام بخارى رحمه الله دا باب ((كالفصل من الباب السابق)) دې. دا د باب سابق فصل دې.نو د ترجمې ضرورت نشته.په باب سابق كښې د فرشتو د شركت بيان وو.اوپه دې باب كښې د هغه مجاهدينو ذكردې.دچا تعلق چه د انسانانو د ډلو سره دې.اوپه بدر كښې هغوى شركت كړې وو.نودمجاهدين بدر ذكرپه اولنى باب كښې وو.او د مجاهدين بدر ذكر په دې باب كښې هم دې.صرف دومره خبره ده. چه هلته مجاهدين فرشتې دى.اودلته مجاهدين انسانان دى.ددې وجې د ترجمې ضرورت اونه ګڼړلې شو.

② دويم يو صورت په داسې موقعو كښې دا هم كيدې شى.څنګه چه حضرت شيخ الهند رحمه الله ذكركړې دې.چه امام بخارى كله كله د شاګردانو امتحان هم اخلى.نود باب ذكر كوى. او ترجمې ذكرنه كوى.په دې سره ،،تشحيذ اذهان،، يعنى د ذهن تيزول مقصود وى.چه مونږ خو ترجمې لګوو.اوتاسو د تراجمو د اسلوب او انداز نه آشنا كوو.اوس تاسو اوښائې.

چه تاسو ته څومره واقفيت شوې دې.په دې باب كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما حديث ((لا يستوى القاعدون..)) امام بخارى رحمه الله بيانوى.اوتاسو اوګورئ چه په حديث كښې فرمائيلى شوى دى.چه كوم خلق بدرته تلى وو.په هغوى كښې اوځوك چه نه ووتلى.په هغوى كښې ډير لوې فرق دې.نوتاسو دلته داسې ترجمه لګولې شئ.((كم من فرق بين البدريين وغيرهم)) يا ((باب فرق المراتب بين البدريين وغيرهم)) چه په بريين او غير بدرين كښې ډير فرق دې.چه د بدريين درجه اوچته ده.او د غيربدريين درجه دهغوى سره برابر نه ده.هم داوجه وه.چه د صحابه

كراموﷺ په ډله كښې خودا خبره منلې شوې وه.چه د بدريين درجه اوچته ده.دغه شان حضرت جبرئيل عليه السلام د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشوې وو.او تپوس ئې كړې وو.چه ستاسو په نيز په بدريين او غيربدريين كښې څه فرق دې؟نو نبى ﷺ اوفرمائيل.بدريين غوره دى.د غيربدريين نه،نوحضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.چه زمونږ په نيز په آسمان كښې هم كومې فرشتې په بدركښې شريكې شوې وې.هغوى د نورو فرشتو په مقابله كښې غوره شمارلې شى.(١)

امام بخارى رحمه الله د حضرت ابن عباس رضى الله عنهما روايت بيان كړې دې.ددې روايت حاصل دا دې.چه د قرآن شريف آيت ﴿لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ﴾ د بدريينُ په باره كښې نازل شوې دې.چه كوم خلق په بدركښې شريك شوى نه وو.دهغوى اوكم خلق چه شريك شوى وو.دهغوى درجې برابر نه دى.

دحضرت گنگوهى رحمه الله رائې: حضرت گنگوهى رحمه الله په ((لامع)) او((الكوكب الدرى)) كښې فرمائيلى دى.چه دا آيت صرف د بررييينوپه باره كښې نه دې نازل شوې.بلكه دا عام دې.دعام كيدو مطلب دا دې.چه كوم خلق جهادته لاړ شى.د هغوى درجه اوچته ده.دهغه خلقو په مقابله كښې چاچه په جهاد كښې شركت نه وى كړې.بيا ددې عام حكم لاندې بدريين هم داخل دى.چه څوك جنګ بدرته تلى وو.د هغوى درجه اوڅوك چه نه وو تلى دهغوى درجه د تلونكو په مقابله كښې كمه ده.(٢) حضرت شيخ الحديث د بحرمحيط او علامه عينى رحمه الله نه د ((كوكب)) په حاشيه كښې ددې تائيد هم نقل كړې دې.(٣) حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن التين رحمه الله نه هم دا نقل كړى دى.چه دا آيت عام دې صرف د بدرينو په باره كښې نه دې نازل شوې.البته بدريين ددې حكم په عموم كښې داخل دى.(٤) او ابوالسعود رحمه الله دمقاتل نه نقل كوى.چه دا آيت د غزوه تبوك په باره كښې نازل شوې دې.(٥)

دحضرت شيخ الحديث رائې: اوس پاتې شوه دا خبره چه دا عام دې.اوكه بدريين په دې كښې داخل دى.يا دا چه دا صرف د بدرينوپه باره كښې نازل شوې دې.نودحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې دا ده.چه دا آيت د بدرينو په باره كښې نازل شوې دې.اوپه حديث كښې ﴿ لا يستوى القاعدون عن بدر﴾ نه دحضرت ابن عباس رضى الله عنهما هم دا مراد دى.

① اول خوددې وجې چه دامام بخارى رحمه الله د عمل نه ددې تائيد معلوميږى.څكه چه دوى په غزوه بدر كښې دا ذكركړې دې.ددې نه معلوميږى.چه دا آيت د غزوه بدر په باره كښې نازل شوې دې.

---

(١) ددې تفصيل په ((باب فضل من شهد بدراً)) كښې وړاندې راځى._

(٢) لامع الدرارى (٢٥٠/٨)_

(٣) تعليقات لامع الدرارى از شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله (٢٥٠/٨)_

(٤) فتح البارى(٢٦٢/٨)_

(٥) تعليقات لامع الدرارى (٢٥٠/٨)_

② ددې نه پس شيخ الحديث رحمه الله يوه خبره دا هم کړې ده.چه ددې آيت د تاريخ نزول نه هم ددې تائيد كيږي.چه دا د غزوه تبوك په باره كښې نه دې نازل شوې.نو كه د تاريخ نزول اعتبار اوكړې شي.نودهغې نه هم د غزوه بدر تائيد كيږي.د غزوه تبوك تائيد ترې نه كيږي. ځكه چه ددې آيت نزول هم په هغه زمانه كښې شوې وو.كله چه جنګ بدر پيښ شوې وو.

③ دريمه خبره حضرت شيخ الحديث صاحب يوه بله بيان كړې ده.چه په ترمذى كښې د حجاج به محمد رحمه الله روايت دې.په هغې كښې فرمائيلې شوى دى.چه «لما نزلت غزوة بدر قال عبدالله بن جحش وابن أم مكتوم: إنا أعميان يارسول الله فهل لنا رخصة فنزلت لايستوى القاعدون ...الخ»[1]

د ترمذى په دې روايت كښې دا صراحت موجود دې.چه كله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.نوپه هغه وخت كښې حضرت عبدالله بن جحش او عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنهما نبى صلى الله عليه وسلم ته راغلل. دواړه حضرات نابينا وو.هغى اووئيل.چه «هل لنا من رخصة؟» آيا مونږ ته به اجازت ملاؤ شى.كه مونږ شركت اونكړو.نو دا آيت نازل شو.

دامام ترمذى رحمه الله ددې روايت نه دا ثابته شوه.چه دا آيت د بدرييښو رضي الله عنهم په باره كښې نازل شوې دې.

٦-بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ

[٣٧٤٢\٣٧٤٩] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا وَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ الْمُهَاجِرُونَ يَوْمَ بَدْرٍ نَيِّفًا عَلَى سِتِّينَ وَالْأَنْصَارُ نَيِّفًا وَأَرْبَعِينَ وَمِائَتَيْنِ

[٣٧٣٠] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّهُمْ كَانُوا عِدَّةَ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَازُوا مَعَهُ النَّهَرَ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ قَالَ الْبَرَاءُ لَا وَاللَّهِ مَا جَاوَزَ مَعَهُ النَّهَرَ إِلَّا مُؤْمِنٌ

[٣٧٣١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَتَحَدَّثُ أَنَّ عِدَّةَ أَصْحَابِ بَدْرٍ عَلَى عِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَلَمْ يُجَاوِزْ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ

[٣٧٣٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[1] الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب تفسيرالقرآن باب ومن سورة النساء رقم ٣٠٣٢).

قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ أَصْحَابَ بَدْرٍ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ بِعِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَمَا جَاوَزَ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ

قوله: حدثنا مسلم بن ابراهيم حدثنا شعبة: ① په دې باب كښې اولنې روايت د حضرت براء رضي الله عنه دې.دوی فرمائی.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما لره صغيراوګرځولې شول.ددې نه پس ،،تحويل،، دې.اوامام بخارى رحمه الله خپل دويم سند بيانوى.په ،،وحدثني محمود،، سره،هلته بيا حضرت براء رضي الله عنه راوى دې.فرمائى.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما په يوم بدركښې صغيرګرځولې شوى وو.اومهاجرين په دغه ورځ دشپيتو نه څه زيات وو.او انصار د دوو سوو نه زيات وو.

قوله: حدثنا عمرو بن خالد حدثنا زهير: ② ددې نه پس د حضرت عمروبن خالد رحمه الله روايت امام بخارى رحمه الله نقل كوى.په دې كښې هم حضرت براء رضي الله عنه راوى دې.فرمائى.چه د محمد ﷺ په ملګرو كښې چه كوم په بدرييونوكښې شامل او شريك شوى وو.هغوى ماته بيان كړې وو.چه بدريين د اصحاب طالوت د شمار برابر وو.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوى وو.اوهغوى درې سوه لس وو.او درې پرې دپاسه وو.يعنى درې سوه او ديارلس وو.

حضرت براء رضي الله عنه فرمائى.«لا والله ما جاوز معه النهر إلا مؤمن» په الله ... دلته ،،لا،، د قسم د تاكيد دپاره راوړې شوې ده.دطالوت سره صرف هغه كسان د نهر نه تيرشوى وو.څوك چه ايماندار وو.

قوله: حدثني عبدالله بن رجاء حدثنا إسرائيل: ③ ددې نه پس ددې باب دريم روايت دحضرت عبدالله بن رجاء دې.حضرت براء رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ اصحاب محمد ﷺ به په خپل مينځ كښې خبرې كولې.چه د اصحاب بدر شمارد طالوت د ملګرو د شمار برابر دې.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوى وو. او د هغوى سره صرف اهل ايمان تيرشوى وو.چه د درې سوه او لسو نه څه زيات وو.

قوله: حدثني عبدالله بن ابى شيبة...: ④ ددې نه پس يو بل روايت راځى.د عبدالله بن ابى شيبه،دلته هم حضرت براء رضي الله عنه راوى دې.فرمائى.چه مونږ به خبرې كولې.چه اصحاب بدرددرې سروو اولسو نه څه زيات وو.اودهغوى سره صرف اهل ايمان د نهرنه تيرشوى وو.

د اصحاب بدر په تعداد كښې اختلاف د رواياتو اودې په مينځ كښې تطبيق:

① رسول الله ﷺ سره په بدر كښې درې سوه او ديارلس سړى وو.

② په بعضې رواياتوكښې درې سوه او څوارلسو ذكردې.

③ اوپه بعضې رواياتوكښې د درې سوه او پنځلسو ذكردې.

④ اوپه بعضې رواياتوكښې د درې سوه او نورلسو ذكردې.

كه نبى ﷺ او يوهغه صحابى څوك چه د شمارپه وخت موجود نه وو.خود لړې نه په اوبښ باندې سوړ په نظر راتلو.شمار نكړې شى.نو تعداد به درې سوه او ديارلس شى.اوكه هغه صحابى شماركړې شى.نوبيا به تعداد درې سوه او څوارلس شى.اوكه نبى ﷺ ورسره هم

شمار کړې شي.نوبيا به تعداد درې سوه پنځلس شي.اوکه دغه څلور صحابه کرام کوم چه صغيرالسن وو.اوهغوی ته په جهاد کښې د شرکت اجازت نه وو ملاؤ شوې.څو ورسره وو.نو تعداد به درې سوه او نورلس شي.[1]

په دغه څلور صغيرالسن صحابو کښې يوحضرت انس وو.يوحضرت عبدالله بن عمر وو.او يو حضرت جابر وو.اويو حضرت براء بن عازب وو.

امام بخاری چه کوم روايات نقل کړی دی.په هغې کښې د اصحاب بدر تعداد د اصحاب طالوت برابر خودلې شوې دې.اود اصحاب طالوت تعداد درې سوه او ديارلس وو. ددې نه معلومه شوه.چه امام بخاری د درې سوه او ديارلس شمار اعتبارکړې دې.

په دې کښې د شپېتو نه زيات مهاجرين وو.اود دوه سوه او څلويښتو نه زيات انصاروو. شپيته او دوه سوه اوڅلويښت درې سوه شول.که ته داسې اووايې.چه شپږ شپيته مهاجرين وو.او دوه سوه او اووه څلويښت انصار وو.نو درې سوه او ديارلس به برابر شي.اومورخينو او اصحاب السير د شپږ شپيتو او دوه سوه او اووه څلويښتو عدد نقل کړې دې.

په اصحاب بدراواصحاب طالوت کښې مطابقت: دلته د اصحاب بدر شمار د اصحاب طالوت د شمارمطابق خودلې شوې دې.په شمارکښې خو موافقت دې چه دې.خو نور هم په څو وجوهاتو سره په دې دواړو ډلوکښې مطابقت شته.

① يو مطابقت دا دې.چه لکه څنګه د طالوت ملګری «فئة قليلة» وروکې جماعت «فئة كثيرة» لوې جماعت باندې غالب راغلې وه.دغه شان د نبی ملګری هم د «فئة قليلة» مصداق وو.اودغه شان ددوی دشمن د «فئة كثيرة» مصداق وو.

② لکه څنګه چه دلته اصحاب بدر په ايمان کښې کامل او اکمل اوګرځولې شول.دغه شان اصحاب طالوت هم په کمال ايمان باندې موصوف ګرځولی شوی وو.

③ لکه څنګه چه دلته اصحاب رسول دالله تعالی په نصرت اودهغه په مددباندې بهروسه اوکړه.دغه شان هلته اصحاب طالوت هم دالله تعالی په نصرت او دهغه په امداد باندې بهروسه کړې وه.

مطلب دا چه په مختلفو وجوهاتوسره د بدرپه واقعه کښې د اصحاب طالوت د واقعې سره مشابهت موجود دې.

دلفظ ،،نيف،، تحقيق: «كان المهاجرون يوم بدر نيفاً على ستين» دا لفظ «نيف» هم دې.او «نيّف»

---

[1])وفى الفتح (۲۹۱/۷) كان أهل بدر ثلاثمائة وثلاثة عشر وعن أبى أيوب الأنصارى قال خرج رسول الله إلى بدر فقال لإصحابه تعادوا فوجدوهم ثلاث مائة وأربعة عشر رجلاً ثم قال لهم تعادوا فتعادوا مرتين فأقبل رجل على بكرله ضعيف وهم يتعادون فتمت العدة ثلاث مائة وخمسة عشر وروى البيهقى عن عبدالله بن عمروبن العاص قال خرج رسول الله يوم بدر ومعه ثلاث مائة وخمسة عشر وهذه الرواية لا تنافى التى قبلها لإحتمال أن تكون الأولى لم يعد النبى ولا الرجل الذى أتى آخراً وأما الرواية التى فيها وتسعة عشر فيحتمل أنه ضم إليهم من أستصغر ولم يؤذن له فى القتال كالبراء وابن عمر وكذا أنس .. والله أعلم)

بالتشديد ،هم دي، ،نيف،، د ، ،بضع، ،په وزن باندې دې.او د ، ،بضع، اطلاق لکه څنګه چه د درې نه واخله ترنهو پورې کيږي.دغه شان د ، ،نيف،، اطلاق هم د دريو نه واخله ترنهو پورې کيږي.

په روايت کښې فرمائيلی شوی دی.چه ((ولم يجاوز معه إلا مؤمن بضعة عشر وثلاث مائة)) په دې کښې دلته د ، ،بضع،، لفظ د دريو دپاره استعمال شوې دې.يعنی ((ثلاثة عشر وثلاث مائة)) درې سوه اوديارلس تعداد مراد دې.

لکه چه امام بخاری د درې سوه څوارلس ،درې سوه پنځلس او درې سوه نورلس رواياتو په مقابله کښې د درې سوه او ديارلس روايت ته ترجيح ورکړې ده.اوهم دا زياته مشهوره ده.

دا خبره وړاندې خودلې شوې ده.چه اته صحابه کرام ﷺ هغه دی.کوم چه بدريان شمارلی شی.اګرچه هغوی په جنګ بدر کښې شرکت نه وو کړې.دهغوی نومونه تيرشوی دی.

٧=بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ شَيْبَةَ وَعُتْبَةَ وَالْوَلِيدِ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَهَلَاكِهِمْ

رسول الله ﷺ د کفارقريش يعنی شيبه،عتبه،وليداو ابوجهل دپاره خيرې کول اودهغوی دهلاکت بيان.

[٣٧٤٣] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ فَدَعَا عَلَى نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى شَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ صَرْعَى قَدْ غَيَّرَتْهُمْ الشَّمْسُ وَكَانَ يَوْمًا حَارًّا [ر: ٢٣٧]

روايت باب د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه مروی دی.دوی فرمائی.چه نبی کريم ﷺ کعبې طرف ته مخ کړلو.اود قريشو يو ډلې ته ئې خيرې اوکړې.په کومه کښې چه شيبه بن ربيعه،وليد بن عتبه،اوابوجهل بن هشام شامل وو.نبی ﷺ اوفرمائيل.واورئ.زه الله تعالی ګواه جوړوم.اودا خبره کوم.چه ما د بدرپه ورځ دا ټول راپرځولې شوې کتلی دی.نمردهغوی بدنونه خراب کړی وو.يعنی دهغوی بدنونه پړسيدلی وو.اوروږيدلی وو د هغوی د بدنونو نه بدبوئې راتله.اوهغه د ګرمئ ورځ وه.

دغزوه بدرسره د حديث باب مناسبت: دلته امام بخاری ﷫ دا روايت د بدر په باب کښې ذکرکړې دې.حالانکه دا واقعه د بدر نه ده.دا دهغه وخت واقعه ده.چه نبی ﷺ د خانه کعبې سره خواه کښې مونځ کولو.کله چه د مانځه په دوران کښې نبی ﷺ سجدې ته لاړو.نود سجدې په حالت کښې د نبی ﷺ په شا مبارکه باندې عقبه بن ابی معيط د اوښې بچی دانه اچولې وه.بنکاره ده.چه په دې سره د نبی ﷺ په مانځه کښې خلل راغلو.نو نبی ﷺ ورته خيرې اوکړې.چه ((اللهم عليك بشيبة بن ربيعة ،اللهم عليك بعتبة ،اللهم عليك بالوليد، اللهم عليك بأبي جهل)) او دبدر واقعه د هجرت نه پس راغلې ده.اودا واقعه د هجرت نه وړاندې ده. خو

امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ددې وجې ذکرکړو.چه د نبی ﷺ د خیرو په نتیجه کښې د بدر په موقع د دوی هلاکت واقع شو.اوددغه خیرو اثر د بدرپه ورځ ښکاره شو.
یوسوال اودهغې جواب: دلته یوسوال کیږی.چه نبی ﷺ خو رحمة للعالمین وو.اونبی ﷺ خو همیشه دپاره خپلو دشمنانو ته دعا کړې ده.چه «اللهم اهد قومی فانهم لایعلمون» اې الله زما قوم ته هدایت اوکړه.دوی نه پوهیږی.دوی زما مقام نه پیژنی.دلته په نبی ﷺ کښې دا تبدیلی ولې راغله.نو ددې په باره کښې زمونږ استاذ شیخ الادب والفقه حضرت مولانا اعزاز علی صاحب رحمه الله یوه عجیبه خبره کړې ده.هغوی فرمائی.وروره! خبره په اصل کښې دا وه.چه کله یوڅیز د خپلې فطری تقاضې نه.بند کړې شی.نوپه هغې کښې جوش پیدا شی. دا به تاسو کتلې وی.چه ریل گاډې روان وی.او دانجن نه چلیږی.د انجن نه څنگه چلیږی؟دومره وزنی او دومره درون ریل او انجن دا اوړی.اودومره په تیزئ سره ئې اوړی. د کراچئ نه ترلاهوره پورې اووه نیم سوه میلو سفر په اتلس گهنټوکښې کوی.نوته به وای.چه وروره د ریل په انجن کښې بړاس پیدا کیږی.اوهغه بړاس دغه انجن او ریل گاړی، بړاس څه څیز دې؟ نو مولانا صاحب اوفرمائیل.چه په اصل کښې داسې کیږی.چه د اوبونه یو لوښې ډك کړې شی. اود هغې لاندې اور اولگولې شی.د اور په لگیدو سره اوبه گرمې شی.اودهغه اوبوپه گرمیدو سره بړاس پیدا شی.اوددغه بړاس فطرت دې.چه ته دا آزاد پریږده.چه دې په فضا کښې تحلیل شی.خو ته دا کوې.چه دغه پیدا کیدونکې بړاس بندوې.اوهغه ډیر لطیف څیز دې.ددې په وجه په دې کښې دومره طاقت پیدا شی.چه د هغې په ذریعه هغه په سوونو او زرگونو ټنه وزنی ریل اوړی.او تیز روان وی. دا مثال د موټر او بس هم دې.
ددې نه پس هغوی اوفرمائیل.چه چونکه مونږ د نبی ﷺ د سترگو یخوالې وو.په دې موقع باندې نبی ﷺ مونږ کولو.اوپه مانځه کښې چه دنبی ﷺ اود الله تعالی په مینځ کښې چه کوم ربط او تعلق قائم وو.ددې مشرکانوپه حرکت سره په دغه تعلق کښې اوپه دې فطرتی عمل کښې خلل واقع شو.نو د نبی ﷺ په فطری عمل کښې د رکاوټ اچولوپه وجه اونبی ﷺ دخپل فطرت خلاف عمل کولوباندې د مجبوره کولونتیجه دا شوه.چه د نبی ﷺ عام عادت وو.(اوهغه دا چه نبی ﷺ ته که به قوم تکلیف اورسولو.نو دوی به ورته دعا کوله) ددې په خلاف نبی ﷺ دلته دهغه خلقو په حق کښې خیرې اوکړې کوم چه په دې حرکت کښې شریك وو.او نبی ﷺ دالله تعالی په دې تعلق او ربط کښې خلل برداشت نکړو.اوچونکه دا خیرې د نبی ﷺ د ژبې نه وتلې وې.اوداسې د کمزورئ په حالت کښې وې. چه د نبی ﷺ دپاره به ددې نه زیاته بې بسی او کمزوری نوره څه کیدې شوه.نوالله تعالی دغه دعا قبوله کړه.
یوخو د نبی ﷺ هسې خیرې کول کافی وو.او بیا د مظلومیت په انتهائی حالت کښې، ددې خیرود ژبې مبارکې نه وتل د قبولیت یوزیاتی سبب جوړ شو.چه نتیجه ئې دا شوه.چه د کومو کسانو نومونه نبی ﷺ اخستی وو.په هغوی کښې هریو الله تعالی خپل انجام ته اورسول.

۸=باب قتل أبى جهل

علامه عينى رحمه الله فرمائي.چه د ابوذر رحمه الله په نسخه كښې دا باب موجود نه دې.اوپه نورو نسخوكښې موجود دې.(۱) اوكه دې طرف ته نظر اوكړې شى.چه په دې باب كښې د ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو خلقو د قتل ذكر هم شته.نو مناسب دا ده.چه دا باب نه وې.ځكه چه ددې باب په احاديثو كښې صرف د ابوجهل قتل ذكرنه دې.بلكه د نورو ذكرپه كښې هم شته.خو علامه عينى دا هم فرمائيلى دى.چه چونكه په بعضې نسخوكښې ددې باب ترجمه داسې قائمه كړې شوې ده.((باب قتل أبى جهل وغيره)) يعنى د ابوجهل او ددې نه پس د((وغيره)) لفظ په كښې هم موجود دې.نود ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو ذكر چه په كښې راغلې دې. هغه د ((وغيره)) لاندې راتلې شى.نوچه په ترجمه كښې د ((وغيره)) لفظ ته اوكتې شى. مناسب هم دا معلوميږى.چه دا باب وى.(۲)

علامه عينى رحمه الله چه كومه خبره كړې ده.هغه صحيح ده.خو ناكافى ده.ځكه چه په باب كښې بيشكه بعضې روايات داسې دى.چه په هغې كښې د ابوجهل نه علاوه د نورو كسانو د قتل ذكردې.لكه د عتبه،شيبه، وغيره د قتل ذكرپه كښې راغلې دې.يقيناً دوى د ((وغيره)) د لفظ لاندې شاملولې شى.

خو د حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه په سلسله كښې يو روايت راځى.په هغه روايت كښې د چا د قتل ذكر هم نشته.نودهغه روايت مناسبت به ترجمة الباب سره څنګه وى؟ علامه عينى د ترجمة الباب سره دهغې دمناسبت په باره كښې دافرمائيلى دى.چه په دې روايت كښې د حضرت زبير بن العوام په جنګ بدر كښې شركت بيان شوې دې.نو ددې مطابقت د ترجمې سره راغلو(۳)

خودعلامه عينى رحمه الله دا مناسبت بيانول كافى نه دى.ددې وجې د حضرت زبير رضي الله عنه په غزوه بدر كښې دشركت بيانولو سره د ((باب قتل أبى جهل وغيره)) سره مناسبت نه معلوميږى.ځكه چه په دغه روايت كښې نه د ابوجهل د قتل ذكرشته.اونه د غير ابوجهل دقتل ذكر،نو صرف دا وئيل چه په دې سره د حضرت زبير رضي الله عنه په جنګ بدر كښې شركت ثابتيږى.اودا د باب سره مناسبت شو.خودا خبره كافى نه ده.(۴)

---

(۱)عمدة القارى(۸۵\۱۷)_

(۲)دغه شان حافظ صاحب ليكى.((تثبت هذه الترجمة للأكثر وسقطت لأبى ذر.. وثبوتها أوجه إذ لا تعلق لحديثها بباب عدة أهل بدر(فتح البارى (۲۹٤\۱۷)_~

(۳)علامه عينى رحمه الله د دې روايت د مطابقت په باره كښې ليكى.((مطابقته للترجمة ظاهرة فإنه يصرح بحضورالزبيربن العوام رضي الله عنه وقعة بدر فيدخل فى العدة.(عمدة القارى (۹۰\۱۷)_~

(۴)خو لكه څنګه چه علامه عينى رحمه الله فرمائيلى دى.چه د ابوذرپه نسخه كښې دا باب موجود نه دې.په نورو نسخوكښې موجود دې.نو كه د ابوذرد نسخې اعتبار اوكړې شى.نو د علامه عينى رحمه الله بيان كړې مطابقت به صحيح شى.ځكه چه ((باب عدة أهل بدر)) سره ددې روايت مناسبت ښكاره دې.اود ابوذرپه نسخه كښې دا روايت اود دې باب نورټول روايات د ((باب عدة أهل بدر)) لاندې راغلې دې.

حافظ صاحب خو معامله بيخى گول مول كړې ده.هغوى د مطابقت په باره كښې څه تسلى بخش خبره نه ده كړې.او زمونږ د بخارى شارحينو رحمهم الله هم ددې روايت د ترجمة الباب سره د مطابقت په باره كښې څه بحث نه دې كړې.حال دا چه د مطابقت مسئله اهمه ده.

د ترجمة الباب اوددې د ټولو رواياتوپه مينځ كښې دمطابقت ښه توجيه: په دې باره كښې يوه خبره دا كولى شى.چه «باب قتل أبي جهل وغيره» كښې «وغيره» كښې ضمير ابوجهل طرف ته نه دې راجع.(لكه څنګه چه علامه عينى رحمه الله ضميرده طرف ته راجع كړې دې) بلكه چه دا ضمير ،،قتل،، طرف ته راجع كړې شى.نو مسئله به بيخى ښكاره شى.

نواوس به د باب مطلب دا وى.چه په دې باب كښې د ابوجهل د قتل ذكر دې.او د قتل ابوجهل نه علاوه د بدر د نورو څيزنو ذكرهم دې.نو اوس د حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه د روايت په باره كښې څه اشكال نه پاتې كيږى.څكه چه په دې روايت كښې د ابوجهل يا غير ابوجهل د قتل ذكر نشته.خو دا وروايت بهر حال د جنګ بدر سره متعلق دې.او په دې كښې د حضرت زبير په جنګ بدر كښې د شركت بيان دې.اودغه شان په دې صورت كښې د باب د نورو روايتونه د ترجمة الباب سره مناسبت په آسانتيا سره راځى.

په جنګ بدركښې د ابوجهل د قتل واقعه: ددې باب په اولنو روايتونو كښې د ابوجهل د قتل بيان شوى دې.د دې واقعې تفصيل د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په روايت كښې دې. دوى فرمائى.چه زه د بدر په ورځ په ميدان جنګ كښې ولاړ ووم.او د انصارو دوه هلكان زما ښى او ګس طرف ته ولاړ وو.زما په خيال كښې راغلل.كه ددې دوو هلكانو په مينځ كښې زه چا اوليدم.نو هغه به ما غير محفوظ اوګنړى.اوپه ما به حمله اوكړى.ددې زما سره ويره شوه.زه هم په دغه خيال كښې وم.چه په دې كښې يو زما نه تپوس اوكړو.تره تاسو ابوجهل پيژنئ.ما ورته اووئيل.آوزه ئې پيژنم.خوستاسودهغه سره څه كاردې؟ نوهغه اووئيل. چه ما اوريدلى دى.چه هغه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان كښې ګستاخى كوله.ددې وجې ما دا عهد كړې دې.چه كله هغه ماته په نظر راشى.نو «يموت الأعجل منا» چه په مونږ دواړوكښې چه د چا مرګ وړاندې ليكلې شوې وى.هغه به مرى.يابه زه مرم اويا به هغه وژنم.اوس لا يوخپله خبره نه وه ختمه كړې.چه بل رانه د ابوجهل په باره كښې تپوس اوكړو. مادهغه نه هم هغه تپوس اوكړو.اوهغه هم هغه خبره اوكړه.چه ابوجهل به د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حق كښې بد رد وئيل.نوما دا عهد كړې دې.چه زما سيورې به دهغه د سيورى نه ترهغه وخته پورې نه جدا كيږى.ترڅوچه زه هغه ختم نكړم.حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه فرمائى.چه ددې دواړو هلكانو خبرې چه ما واوريدې.زه په خپل اولنى خيال باندې ملامته شوم.په دې كښې ابوجهل په نظر راغلو.ما دغه ماشومانو ته اشاره اوكړه.چه ابوجهل دغه دې.نو لكه څنګه چه باز او شكرې په كونتره باندې حمله كوى.دغه شان دا دواړه هلكان په ابوجهل باندې حمله كونكى شو.اوهغوى ابوجهل زخمى كړلو.او د اس نه ئې راغزاركړلو.په دواړو هلكانو كښې د يو نوم معاذ او دبل معوذ وو.او دا دواړه د حضرت عفراء انصاريه ځامن وو.[1] دا د بخارى كتاب المغازى روايت دې.اود بخارى د كتاب الجهاد په روايت كښې دى.چه د

[1])صحيح بخارى كتاب الجهاد،،أبواب فرض الخمس باب من لم يخمس الأسلاب رقم ٣١٤١)_

ابوجهل په قتل كولو كښې حضرت معاذبن جموح وړاندې وو.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله فيصله كړې ده.چه د عفراء دواړه ځامن معاذ او معو هم په قتل كښې شريك وو.او معاذبن عمروبن جموح رضي الله عنه هم په دې كښې شريك وو.د حافظ ابن حجر رحمه الله وينا دا ده.چه د ابوجهل په قتل كښې زياته حصه د معاذبن عمرو رضي الله عنه وه.اوهم ددې وجې نه نبى صلى الله عليه وسلم د ابوجهل سلب معاذبن عمروبن جموع ته وركړې وه.[2]

په معاذبن حارث باندې د ابوجهل ځوى عكرمه د خپل پلار بدلې اخستلودپاره په توره حمله اوكړه.د هغه لاس په دغه حمله باندې كټ شو.د لاس صرف يو رګ د بدن سره پاتې شوې وو.او باقى لاس بيكارزوړند وو.ټوله ورځ حضرت معاذ رضي الله عنه هم په دغه كيفيت كښې د كافرانو سره جنګيدل.او ماښام چه كله درد او تكليف ئې زيات محسوس كولو. نو هغه خپله دغه لاس په زمكه باندې كيخودلو.او دپاسه ئې پرې پښه كيخوده.اوهغه ئې د بدن نه جدا كړو.دوى ددې نه پس تر څه مودې پورې ژوندې وو.البته ددوى ورور معوذ رضي الله عنه په غزوه بدركښې شهيد شو.

دجنګ نه پس نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.لاړ شئ. اوګورئ د ابوجهل څه اوشو؟ نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.عجيبه انتخاب دې.د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روايت كښې دى.چه په ليلة الجن كښې چه كله نبى صلى الله عليه وسلم تشريف اوړلو.نوفرمائيلى ئې وو.زما سره به هغه كس ځى.چه دهغه په زړه كښې د ذرة برابر تكبر نه وى.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اودريدل.او نبى صلى الله عليه وسلم هغه دځان سره بوتلې وو.لكه چه نبى صلى الله عليه وسلم دهغه تصديق اوكړو.چه په ده كښې ذره برابر تكبر نشته.[3] نو الله تعالى دلته د ابوجهل د سركټ كولودپاره د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انتخاب اوكړو.ځكه چه په هغه كښې د ذرې برابر تكبر نه وو.او ابوجهل د تكبر مجسمه وه.د الله تعالى د حكمت بالغه تقاضا هم دا وه.چه ددې تكبر او غرور نه ډك كس د روح ويتسلو سامان دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په ذريعه باندې اوكړې.كوم چه د تواضع او عاجزئ مجسمه وه.نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.د ابوجهل په سينه باندې كيناستلو.او وې وئيل.«أخزاك الله يا عدوالله» اې دالله دشمنه! الله تعالى ته ذليله كړې.بيا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سر د تنې نه جدا كړلو.په دغه وخت كښې ابوجهل اووئيل.سرمې لږ د لاندې نه كټ كړه.چه كله د سرنو قطار لګولى شى. نود سردار سر اوچت په نظرراځى.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سركټ كړلو.او د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې ئې پيش كړو.اووې وئيل.«هذا رأس عدوالله» نبى صلى الله عليه وسلم چه اوكتل نو وې فرمائيل.واقعى دا د ابوجهل سر دې.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اووئيل.په الله قسم دا دابوجهل سردې.نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«الحمد لله الذى أعز الإسلام وأهله» شكر دې دالله چا

---

[1])ايضاً)_

[2]) فتح البارى (٢٤٨/٦) كتاب فرض الخمس وفتح البارى (٢٩٦/٧)_

[3])سيرة مصطفى (١٠٠/٢) بحواله بناية شرح هدايه للحافظ العينى (٢٨٦/١١)_

چه اسلام او اهل اسلام ته عزت او ترقى وركړه.[1]
حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په دې موقع دا هم وئيلى دى.چه يارسول الله دې بدبخته د مرګ په وخت كښې ماته دا هم وئيلى وو.چه محمدته خبر وركړه.چه زما په زړه كښې تاسره كوم بغض اودشمنى وه.په دې وخت كښې هم په هغې كښې څه كمى نه دې راغلې.بلكه د وړاندې نه زياته ده.نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.چه دا زما د امت فرعون دې.اود موسى عليه السلام اودبنى اسرائيلو د فرعون نه په كفر كښې زيات سخت دې.ځكه چه د حضرت موسى عليه السلام په مقابله كښې چه كوم فرعون وو.هغه چه كله مړ كيدو.نوپه هغه وخت كښې ئې د موسى عليه السلام د كلمې وئيلو كوشش كړې وو.او كله چه دې مړ كيدو.نو په كفركښې ئې د خپل كلك والى اظهار اوكړو.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چونكه دهغه سركټ كړې وو.ددې وجې نبى صلى الله عليه وسلم دهغه توره عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته وركړه.[2]

[٣٧٤٤] حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا قَيْسٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَتَى أَبَا جَهْلٍ وَبِهِ رَمَقٌ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ

[٣٧٤٥] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وَحَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ قَالَ آأَنْتَ أَبُو جَهْلٍ قَالَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ أَوْ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَنْتَ أَبُو جَهْلٍ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَقَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ

حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُثَنَّى أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ نَحْوَهُ [٣٧٤٥]

[٣٧٤٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَتَبْتُ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ فِي بَدْرٍ يَعْنِي حَدِيثَ ابْنَيْ عَفْرَاءَ [ر: ٢٩٧٢]

اوس لږ دا روايتونه اوګورئ.ددې باب په شروع كښې په روايتونوكښې هم دا خبره بيان شوې ده.چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ابوجهل په ميدان جنګ كښې په زمكه باندې پريوتې اومندلو.نودهغه په سينه باندې كيناستلو.او ابوجهل ته ئې اووئيل.«آنت أبو جهل»

---

[1])عمدة القارى(١٧\٨٦)_
[2])السيرة الحلبية (١٢\١٧٤)_

قوله: هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ؟ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ:

دوه مطلبه: ابوجهل اووئيل. ((هَلْ أَعْمَدُ[1] مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ)) يا ((وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ))

① ددې جملې يو مقصد خو دا دې.چه په دې كښې ابوجهل دخپل تكبراظهار كوى.چه آيا دهغه كس نه زيات خوښ بل څوك شته.كوم چه تاسو قتلوى؟ يا د هغه كس نه اوچت څوك شته.كوم چه تاسو قتل كړلو.يعنى ددېنه زيات خوښ او.دده نه زيات لوې بل څوك نشته.

② خو علامه عينى،حافظ ابن حجر، علامه نووى او ابوعبيده وغيره ﷭ ددې يو بل مطلب هم بيان كړې دې.چه د ابوجهل ددې قول مقصد دا دې.چه زما قتلول ددې نه زيات څه نه دى.چه يو كس خپل قوم پخپله قتل كړلو.نو په دې كښې نه ستاسو دپاره څه د فخر خبره شته.او نه زما دپاره څه د پيغور خبره ده.([2])

حافظ ابن حجر ﷫ ددې معنى په تائيد كښې د طبرانى نه د عمروبن ميمون يو روايت هم نقل كړې دې.په هغې كښې دى.چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ كله د ابوجهل په سينه باندې اوختلو.نوهغوى ورته اووئيل.((أى عدوالله قد أخزاك الله)) اې دالله دشمنه الله تعالى ته رسوا كړې.نو ابوجهل په جواب كښې اووئيل.((وبما أخزانى من رجل قتله قومه)) حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى.چه ددې روايت نه معلوميږى.چه ابوجهل دا وئيل غوستل.چه ستاسو دپاره زما په قتل كښې څه كمال نشته.اوزما دپاره په دې كښې څه عار نشته.چه په هغې سره زه رسوا شم.ځكه چه يوكس هم خپل قوم قتل كړو.داځه درسوائې خبره نه ده.دا خوهم داسې كيږى([3])

بهرحال دې ټولو حضراتوپه ((أعمد من رجل قتلتموه)) كښې استفهام انكارى مراد اخستې دې.اودا مطلب ئې راوستې دې.چه په دې كښې ابوجهل دخپل تكبراوفخر خبره نه كوى.بلكه د خپلې رسوائې او ذلت دفاع كوى.والله اعلم.

دلته د باب دريم حديث كم چه د حضرت انس ﷛ نه مروى دې.په هغې كښې ((أنت أباجهل)) راغلې دې.اوپه بعضې نسخوكښې ((أنت أبوجهل)) راغلې دې.

د حافظ ابن حجر ﷫ رائې دا ده.چه دا ((أنت أبوجهل)) دحضرت انس ﷛ په روايت كښې د بعضې راويانو نه اصلاح ده.دې راويانوچه كله اوكتل.چه ((أنت أبا جهل)) دقاعدې نه خلاف

---

[1]) واعمد: افعل التفضيل من عمد أى هلك . يقال عمدالبعير يعمد عمداً بالتحريك إذا ورم سنامه من عض القتب .. ويكنى بذلك عن الهالك وقيل معنى اعمد : أعجب. وقيل بمعنى أغضب (فتح البارى ٢٩٤١٧)_

[2])علامه عينى ﷫ ليكى.((هل أعمد من رجل أى هل أعجب من رجل قتله قومه يعنى ليس قتلكم لى إلا قتل رجل قتله قومه لا يزد على ذلك ولا هو فخرلكم ولا عار على)) عمدة القارى (٨٥١١٧)_

[3])فتح البارى(٢٩٤١٧)_

دي. نوهغوى دحضرت انس رضی الله عنه په روايت كښې تصحيح اوكړه.او «أبا جهل» ئې په «أبوجهل» بدل كړو.ځكه چه اسماء سته مكبره په حالت رفعى كښې په الف سره نه وى.بلكه په واو سره وى.خوحافظ رحمه الله فرمائى.چه د حضرت انس رضی الله عنه په روايت كښې معتبر اومعتمد هم دا دى.

چه «أبا جهل» الف سره وئيلى شى.او بعضې راويانو دخپل طرف نه چه كومه اصلاح كړې ده.هغه صحيح نه ده. حافظ رحمه الله ددې وجه دا بيان كړې ده.چه يو خو به د جنګ بدر په آخر كښې روايت راشى.هلته «أنا أبا جهل» موجود دې.دويمه وجه دا ده.چه ددې حديث راوى سليمان تيمى رحمه الله تصريح كړې ده.چه حضرت انس رضی الله عنه ددې تلفظ په «أنت أبا جهل» الف سره كړې دې.دغه شان يحيى بن سعيد قطان هم ددې تلفظ په الف سره كړې دې.نو هركله چه دې دواړو حضراتو ددې تلفظ په «أبا جهل» الف سره كړې دې.نو بيا روسته د راويانودخپل طرف نه اصلاح څنګه ټيك كيدې شى.ددې وجې صحيح خبره هم دا ده.چه دا لفظ «أنت أبا جهل» الف سره دې.([1]) نو اوس به سوال كيږى.چه بيا به د نحوى قاعدې مطابق ددې توجيه څه وى.نو ددې متعلق څوتوجيهات شوى دى.

① يوه خودا چه «أنت» مبتدا ،او «مقتول» خبرمحذوف دې.او «أبا جهل» منادى دې.يعنى «أنت مقتول يا أبا جهل» ([2])

② علامه عينى رحمه الله ددې توجيه كړې ده.«أنت تكون أبا جهل» ([3])

③ داودى رحمه الله يوه بله خبره كړې ده.هغه دا چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د ابوجهل د تحقير او تذليل دپاره د صحيح «أبوجهل» مرفوع په ځائې قصداً دغه غلط «أنت أبا جهل» منصوب اووئيل.([4])

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه په اصل كښې بعضې دعرب، قبائل اسماء سته مكبره په حالت رفعى،حالت نصبى اوحالت جرى درې واړو حالتونوكښې په الف سره وائى.نو دا د دغه قبائلو دلغت مطابق دې.([5])

[٣٧٤٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ حَدَّثَنَا أَبُو مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَنَا

---

[1])فتح البارى (٢٩٥\٧)-
[2])فتح البارى(٢٩٥\٧)-
[3])عمدة القارى(٨٥\١٧)_
[4])فتح البارى(٢٩٥\٧)_
[5])فتح البارى(٢٩٥\٧)_

أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَالَ قَيْسُ بْنُ عُبَادٍ وَفِيهِمْ أُنْزِلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ قَالَ هُمُ الَّذِينَ تَبَارَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةُ وَعَلِيٌّ وَعُبَيْدَةُ أَوْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْحَارِثِ وَشَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ [ر: ۳۷۴۹و۴۴۶۷]

[۳۷۴۸] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فِي سِتَّةٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلِيٍّ وَحَمْزَةَ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [۳۷۵۰و۳۷۵۱و۴۴۶۶]

[۳۷۴۹] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوَّافُ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ كَانَ يَنْزِلُ فِي بَنِي ضُبَيْعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِبَنِي سَدُوسَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ [ر: ۳۷۴۷]

[۳۷۵۰/۳۷۵۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُقْسِمُ لَنَزَلَتْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتُ فِي هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ السِّتَّةِ يَوْمَ بَدْرٍ نَحْوَهُ

[۳۷۵۱] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يُقْسِمُ قَسَمًا إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ بَرَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةَ وَعَلِيٍّ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَعُتْبَةَ وَشَيْبَةَ ابْنَيْ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [۳۷۴۸]

[۳۷۵۲] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ وَأَنَا أَسْمَعُ قَالَ أَشَهِدَ عَلِيٌّ بَدْرًا قَالَ بَارَزَ وَظَاهَرَ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ: دا روایت د حضرت علی رضی الله عنه دي.دوی فرمائی.

قوله: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: زه به اولني سړې يم.چه د قيامت په ورځ به د رحمان مخامخ د فيصلې دپاره كينم.او قيس بن عباد فرمائی. چه هم ددې حضراتو په باره كښې دا آيت نازل شوې وو. ﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا هغه خلق دی.چاچه د جنګ بدره په ورځ مقابله او مبارزه اوكړه.د مسلمانانو دطرفه حضرت حمزه،حضرت علی اوحضرت عبيده رضی الله عنهم وو.اود كافرانو دطرفه شيبه،عتبه او وليد وو.

دأنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو معنی: د،،يجثو،، معنی دا.((من يقعد على الركبتين للخصومة)) حافظ ابن حجر رحمه الله

دلته يو قيد لګولي دې.چه دا ئې د مجاهدينوپه اعتبارسره «أول من يجثو» فرمائيلي دي.
ځکه چه د اسلام دټولونه اولنۍ دمجاهدينوډله چا چه کافران قتل کړي وو.هغه د حضرت حمزه،حضرت علي او حضرت عبيده رضي الله عنهم ډله وه.نو «أنا أول من يجثو» هغوی په دې اعتبار سره فرمائيلي دي. [1]

«أنا أول من يجثو للخصومة» کښې د خصومت نه څه مراد دې؟حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائيلي دي.چه د خصومت نه مراد دا دې.چه مشرکان به د قيامت په ورځ اووائي.چه مونږ په ظلم سره قتل کړې شوي وو.اودا حضرات به ددې په مقابله کښې دا ثابتوي.چه مونږ دوی په ظلم سره نه دي قتل کړي.بلکه د اعلاء کلمة الله او د اسلام د ترقۍ دپاره مو قتل کړي دي. (لامع الدراري ۲۵۳/۸)ـ حضرت ګنګوهي رحمه الله داتوجيه ددې دپاره کړې ده.چه هغوی فرمائيلي دي.د اهل کفرکلام به دا وي.چه مونږ په ظلم سره قتل شوي يو.اود اهل اسلام کلام به دا وي.چه مونږ په قتل کولوکښې په حق وو. [2]

څوک دچا په مقابله کښې وو؟: دجنګ بدر په ابتداء کښې درې سړي د مسلمانانو د طرفه او درې کسان د کافرانو د طرفه راوتلي وو.دکوموچه په دې حديث کښې ذکر دې.البته په دې روايت کښې دا نه دي خودلې شوې.چه څوك د چا په مقابله کښې وو.د ابن اسحاق او ابن سعد رحمهما الله د بيان مطابق حضرت عبيده رضي الله عنه،د عتبه په مقابله کښې او حضرت حمزه رضي الله عنه د شيبه په مقابله کښې او حضرت علي رضي الله عنه د وليد په مقابله کښې وو.خود موسی بن عقبه په روايت کښې دي.چه حضرت عبيده رضي الله عنه د شيبه په مقابله کښې وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.بعضې عالمانو رحمهم الله فرمائيلي دي.دحضرت علي رضي الله عنه د وليد په مقابله کښې کيدل متفق عليه دي.خودا خبره صحيح نه ده.ځکه په بعضې رواياتوکښې دا هم شته.چه حضرت علي رضي الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.حافظ رحمه الله د ابوداود نه د حارثه بن نضر په طريق سره ددې په ثبوت کښې روايت نقل کړې دې. [3] نودا خبره متفق عليه خو پاتې نشوه.البته معقول هم دا معلوميږي.چه حضرت علي رضي الله عنه وليد په مقابله کښې وو.ځکه چه دا دواړه ځوانان وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه او حضرت عبيده رضي الله عنه په مقابله کښې عتبه او شيبه وو.ځکه چه دوی د زيات عمر وو.د زيات عمرکسانود زيات عمرکسانوسره او د ځوان د ځوان سره مقابله معقوله په نظرراځي. [4]

﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا ايت دچا په باره کښې نازل شوې دې؟: دلته د بخاري د روايت نه معلوميږي.چه دا آيت د دې شپږو حضراتو په باره کښې نازل شوې دې.حالانکه صاحب جمل يو روايت نقل کړې دې.دهغې نه معلوميږي.چه دا آيت د اهل کتابو او اهل

---

[1])فتح الباري(۲۹۷/۷)ـ
[2])تعليقات لامع الدراري ۲۵۳/۸)ـ
[3])فتح الباري(۲۹۸/۷)ـ
[4])ايضاً)ـ

اسلام په مينځ کښې د مخاصمه په باره کښې نازل شوې دې.(۱)

(۲۵۳)_ او علامه قسطلاني رحمه الله هم د حضرت قتاده رحمه الله په حوالې سره دا روايت نقل کړې دې.نود بخاري د روايت نه معلوميږي.چه دا آيت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې دې.اود صاحب جمل او قسطلاني رحمهما الله د بيان نه معلوميږي.چه دا آيت د اهل کتابود مجادلې په باره کښې نازل شوې دې.(۲)

① مجاهد وئيلي دي.چه په اصل کښې په دې آيت کښې مثال بيان شوې دې.د مومن او د کافر،چه مومن د الله تعالى د دين اوچت والې غواړي.او ددې دپاره جنګيږي.اوکافر دالله تعالى د نور او د دين د ختمولو په کوشش کښې لګيا وي.حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي.چه د آيت دا توجيه زياته ښه ده.ځکه چه په دې صورت کښې دا په اهل بدر باندې هم منطبق کيږي.او په اهل اسلام او اهل کتابو په دې مذاکره باندې هم منطبق کيږي.(۳)

② اوداسودا هم وئيلې شي.چه ممکن ده. دا آيت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې وي.اود اهل اسلام او اهل کتابود مذاکرې په باره کښې هم نازل شوې وي.ځکه چه په کومه زمانه کښې د بدر واقعه پيښه شوې وه.داهل اسلام او اهل کتابو مناظره هم په دغه زمانه کښې شوې وه.نوچا داد بدر طرف ته منسوب کړې ده.اوچا داهل اسلام اواهل کتابوپه مينځ کښې مجادلې او مناظرې طرف ته منسوب کړې ده.

ايا مبارزه بالقتال جائزده؟: ددې روايت نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.چه مبارزه بالقتال جائزده،حسن بصري رحمه الله مبارزه بالقتال ته ناجائز وائي.

امام اوزاعي،سفيان ثوري،امام احمد امام اسحاق رحمهم الله فرمائي.چه مبارزه باذن الامام جائزده.اوددې نه بغيرجائز نه ده.(۴)

دلته حضرت حمزه،حضرت عبيده او حضرت علي رضي الله عنهم مبارزه بالقتال کړې وه.ددې نه جواز معلوميږي.

[۳۷۵۳]حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ كَاتَبْتُ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ فَذَكَرَ قَتْلَهُ وَقَتْلَ ابْنِهِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا نَجَوْتُ إِنْ نَجَا أُمَيَّةُ [ر:۲۱۷۹]

په دې روايت کښې د اميه بن خلف د قتل واقعه ده.ددې تفصيل تيرشوې دې.

[۳۷۵۴]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَرَأَ وَالنَّجْمِ فَسَجَدَ بِهَا

---

[1])لامع الدراري (۸/۲۵۳)

[2])لامع الدراري (۸/۲۵٤)_

[3])لامع الدراري (۸/۲۵٤)_

[4])دتفصيل دپاره اوګورئ المغني لابن قدامة (۹/۱۷۶)_

وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ أَنَّ شَيْخًا أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ يَكْفِينِي هَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا [ر:۱۰۱۷]

په دې روايت كښې د شيخ نه (چاچه سجده نه وه كړې او.روسته كافر مړشوې وو) مراد اميه بن خلف دې.دده قتل چونكه په بدر كښې شوې وو.په دې وجه ددې مناسبت د ((باب قتل أبي جهل وغيره)) سره ښكاره دې.

په دې روايت كښې د سجدې ذكردې.چه نبى ﷺ سجده اوكړه.او نورو خلقو هم سجده اوكړه.په هغوى كښې مسلمانان هم وو او كافران هم،ددې سجدې وجه څه وه.نودا په ((أبواب السجود)) كښې تيره شوې ده.

[۳۷۵۵،۳۷۵۶] أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ قَالَ إِنْ كُنْتُ لَأُدْخِلُ أَصَابِعِي فِيهَا قَالَ ضُرِبَ ثِنْتَيْنِ يَوْمَ بَدْرٍ وَوَاحِدَةً يَوْمَ الْيَرْمُوكِ قَالَ عُرْوَةُ وَقَالَ لِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ حِينَ قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَا عُرْوَةُ هَلْ تَعْرِفُ سَيْفَ الزُّبَيْرِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَمَا فِيهِ قُلْتُ فِيهِ فَلَّةٌ فُلَّهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ صَدَقْتَ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ ثُمَّ رَدَّهُ عَلَى عُرْوَةَ قَالَ هِشَامٌ فَأَقَمْنَاهُ بَيْنَنَا ثَلَاثَةَ آلَافٍ وَأَخَذَهُ بَعْضُنَا وَلَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ أَخَذْتُهُ حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيٌّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ سَيْفُ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ قَالَ هِشَامٌ وَكَانَ سَيْفُ عُرْوَةَ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ

[۳۷۵۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ أَلَا تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ فَقَالَ إِنِّي إِنْ شَدَدْتُ كَذَبْتُمْ فَقَالُوا لَا نَفْعَلُ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ حَتَّى شَقَّ صُفُوفَهُمْ فَجَاوَزَهُمْ وَمَا مَعَهُ أَحَدٌ ثُمَّ رَجَعَ مُقْبِلًا فَأَخَذُوا بِلِجَامِهِ فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ عُرْوَةُ كُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ قَالَ عُرْوَةُ وَكَانَ مَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ فَحَمَلَهُ عَلَى فَرَسٍ وَوَكَّلَ بِهِ رَجُلًا [ر:۳۵۰۶]

دحضرت زبيررضى الله عنه په بدن كښې د تورې نښې:

قوله: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ إلخ:

د معمر رحمه الله روايت: دا روايت دې.((عن معمرعن هشام عن عروة)) حضرت عروه د حضرت زبيربن العوام ﷺ خوې وو.فرمائى.چه د حضرت زبير ﷺ په بدن كښې درې زخمونه وو.يعنى د درې ګزارونو نښې وې.په دې كښې د يو ګزار نښه دحضرت زبير ﷺ په اوږه

كښې وه. حضرت عروه فرمائي.چه ما به خپلې ګوتې د دغه نښوپه سورو کښې داخلولې.په دې کښې دوه نښې په جنګ بدرکښې راغلې وې.اويوه نښه په جنګ يرموك کښې راغلې وه. حضرت عروه فرمائي.چه کله عبدالله بن زبير رضي الله عنه قتل کړې شو.نو عبدالملك بن مروان زما نه تپوس اوکړو،چه ته د حضرت زبير رضي الله عنه توره پيژنې؟ ما ورته اووئيل.آو،عبدالملك اووئيل.په هغې کښې څه نښه ده؟ ما ورته اووئيل.«فيه فلة فلها يوم بدر» په هغې کښې خاپونه دې.(يعنې دهغې په تيره اړخ کښې لږه غوندې حصه ماته شوې ده) اودا خاپونه په کښې د بدرپه ورځ راغلې وو.عبدالملك اووئيل.صحيح واې.«بهن فلول من قراع الكتائب» (¹) يعنې د لښکر سره د مقابلې په وجه په دې توروکښې خاپونه جوړ شوي دي. د حضرت زبير رضي الله عنه دا توره د عبدالملك سره وه.هغه بيا حضرت عروه رضي الله عنه ته دهغه د پلار توره واپس کړه.دعروه ځوې هشام وائي.چه مونږ په خپل مينځ کښې ددغه تورې درې زره درهمه قيمت لګولې وو.اوزمونږ بعضې وارثانو دغه په دې قيمت واخستله.(²) «ولوددت أني كنت أخذته» زما زړه دا غواړي.چه کاش دا ما اخستې وه.يعنې ما په هغه وخت کښې وانخستله.او اوس زه په دې خيره خفه يم.اوماته افسوس دې.چه کاش هم ما اخستې وه.

په وړاندينې روايت.کښې دي.دحضرت زبير رضي الله عنه او حضرت عروه رضي الله عنه توره په سپينو زرو سره ښاسته کړې شوې وه.يعنې د هغې د لاسكى په لاندينى موټى باندې د سپينو زرو خول لګولې شوې وو.

دعبدالله بن مبارك رحمه الله روايت:

قوله: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې نه وړاندې د «معمر من هشام» روايت وو.او دا روايت د عبدالله بن مبارك رحمه الله دې.هغه د هشام نه نقل کوي.او هشام د خپل پلار عروه نه نقل کوي.چه په جنګ يرموك کښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم صحابو رضي الله عنهم حضرت زبير رضي الله عنه ته اووئيل.چه ته په روميانو باندې حمله ولې نه کوې؟ چه مونږ هم تاسره په حمله کښې شريك شو.نو حضرت زبير رضي الله عنه اووئيل.«إني إن شددت كذبتم» که ما حمله اوکړه.نو

(¹) دا د نابغه ذبياني د شعر دويمه مصرعه ده.پوره شعر دا دې.
ولا عيب فيهم غير أن سيوفهم،،
بهن فلول من قراع الكتائب. ،،
فلول أي كلال، والقراع بكسر القاف المضاربة بالسيف، والكتائب جمع الكتيبة وهي الجيش (عمدة القارى (۹۰/۱۱۷) د شعر ترجمه دا ده...
ددی خلقو په (توروکښې) ددې نه سوا بل څه عيب نشته.چه د لښکرو سره په مقابله کښې ددوى په توروکښې خاپونه جوړ شوى دى.،
وهومن المدح في معرض الذم لأن الفل في السيف نقص حسي لكنه لما كان دليلاً على قوة ساعدصاحبه كان من جملة كماله (انظرفتح البارى(۷۳۰۰/۱۷)_

(²) دا توره د هشام ورور عثمان بن عروه اخستې وه.(فتح البارى(۳۰۰/۱۷)_

تاسوبه دروغژن ثابت شئ.مطلب دا دې.چه تاسو خو وائې.چه مونږ به تا سره په حمله كښې شريك شو.خو چه كله زه حمله اوكړم.نو تاسو به بيا شركت نه كوئ.صحابوﷺ اووئيل.مونږ به داسې نه كوو.نو حضرت زبيرﷺ حمله اوكړه.او د روميانو صفونه ئې څيرې كول او بل طرف ته اورسيدل.«وما معه أحد» او دوی سره څوك هم نه وو.حضرت زبيرﷺ ووئيلې وو.چه «إني إن شددت كذبتم» هغه خبره صحيح ثابته شوه.بيا حضرت زبيرﷺ چه د روميانو د صف نه په بل طرف واپس راغلو.نو روميانو د حضرت زبيرﷺ د اس واګې اونيولو.

قوله: فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ: هغوى ئې په اوږه باندې دوه ګذاره اووهل.دهغه دووګذارونو په مينځ كښې يوګذار بل وو.كوم چه په جنګ بدر كښې دوى ته لګيدلې وو.

په دې جنګ كښې حضرت عبدالله بن زبيرﷺ هم دوى سره وو.دوى په دغه وخت كښې د لسو كالو وو.

د معمراو ابن مبارک رحمهما الله په روايتونوكښې تعارض: تاسو ته وړاندې دوه روايتونه دې.يو د «معمرعن هشام» روايت اوبل د «عبدالله عن هشام» په دې دواړو روايتونوكښې په ظاهره تعارض معلوميږى.د«معمرعن هشام» د روايت نه خو دا معلوميږى. چه د حضرت زبيرﷺ په بدن كښې د تورې درې نښې وې. په دغه دريو كښې دوه په بدركښې لګيدلې وې.او يوه نښه په جنګ يرموك كښې،او د عبدالله بن مبارکﷺ د روايت نه معلوميږى.چه په جنګ يرموك كښې دوه زخمونه وو.او په جنګ بدر كښې يو ضرب وو.دغه شان د عبدالله بن مبارك د روايت نه معلوميږى.چه درې واړه زخمونه په اوږه كښې وو.ځكه چه په دغه روايت كښې تصريح ده.چه په اوږه كښې ديرموك د دوو زخمونوپه مينځ كښې يوزخم د بدر وو.اود معمر په روايت كښې دى.چه صرف يو ضرب په اوږه كښې وو.نوپه دواړو روايتونوكښې دوه قسمه تعارض راغلو.

① يو تعارض خو دا دې.چه د معمرد روايت نه معلوميږى.چه عاتق (اوږه) باندې يو ضرب وو.او د عبدالله بن مباركﷺ د روايت نه معلوميږى.چه په عاتق باندې درې ضربونه وو.

② دويم تعرض دا دې.چه د معمر د روايت نه معلوميږى.چه په دې درې واړوكښې دوه د بدر او يو ضرب د يرموك وو.اود عبدالله بن مباركﷺ د روايت نه معلوميږى.چه دوه د يرموك وو.او يو د بدر وو.

دتعارض دحل دپاره مختلف توجيهات: ① حافظ ابن حجر، علامه عينى او علامه قسطلانىﷺ فرمائى.چه په دې دواړو روايتونوكښې اختلاف دې. اولنې روايت «معمرعن هشام» دې.او دويم روايت «عبدالله بن المبارك عن هشام» دې.او ابن مبارك «أثبت عن معمر» دې.دغه شان د معمرعن هشام په روايت كښې كلام هم شته.نو د عبدالله بن مباركﷺ روايت ته به ترجيح وى.اودا به وئيلې شى.چه درې واړه ضربونه په عاتق وو.په دې كښې دوه د يرموك او يو د بدر وو.

② دويم جواب دي حضراتو دا ورکړي دي.چه په حقيقت کښې د حضرت زبير رضی الله عنه په بدن کښې درې نه بلکه پنځه ضربونه وو.په دې پنځو کښې درې د تورې وو.او دوه د نيزو وو.

نودمعمر په روايت کښې چه د کومو درې ضربونو ذکردې.په هغې کښې د «بالسيف» قيد دې.چه د تورې زخمونه درې وو. يوپه عاتق وو.او دوه په غير عاتق کښې وو.په اوږه کښې چه کوم زخم راغلې وو.هغه به بدرى منلې شى.او په غيرعاتق کښې چه د زخم کوم دوه نښې وې.په هغې کښې يو ضرب د بدر وو.اوبل د يرموك،

اود عبدالله بن مبارك رحمه الله په روايت کښې په اوږه باندې چه کوم درې ضربونه خودلى شوى دى.مينځنې بدرى خودلې شى.او هغه سيفى (يعنى د تورې گزار) وو.او کوم دوه چه يرموکى وو.هغه د نيزې وو.

نو په دې طريقه د يرموك ټول درې زخمونه وو.دوه په عاتق کښې وو.او يو په غير عاتق کښې،د عاتق دواړه زخمونه د نيزې وو.اود غيرعاتق زخم د تورې وو.اود بدر دواړه زخمونه يو په عاتق کښې او يو په غيرعاتق کښې وو.اودا دواړه د تورې وو.([1])

نوچه د زبير رضی الله عنه په بدن کښې پنځه زخمونه اومنلې شى.نود دواړو روايتونوپه مينځ کښې څه تعارض باقى نه پاتې کيږى.([2])

③ دريم جواب علامه کرمانى رحمه الله دا ورکړي دې.چه د معمر رحمه الله په روايت کښې «احداهن فى عاتقه» نه په عاتق کښې د يو ضرب ثبوت کيږى.اود ابن مبارك رحمه الله د رواياتو نه معلوميږى.چه درې واړه ضربونه په عاتق کښې وو.نو ددې ساده باده جواب دا دې.چه په عدد کښې د مفهوم مخالف اعتبارنه وى.نوکه د معمر رحمه الله په روايت کښې «احداهن فى عاتقه» دى.نوددې نه دا چرته لازميږى.چه په عاتق کښې بل ضرب نه وو.ځکه چه عدد اقل د عدد اکثر نفى نه کوى. نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روايت د معمر رحمه الله د روايت سره معارض نه دې.

④ علامه کرمانى رحمه الله يو جوب دا هم ورکړي دې.چه يو ضرب بيخى د اوږې په مينځ کښې

---

[1])دا ددې نقشې په مدد سره زده کړه.

خارج	عاتق	خارج

① سيفى بدرى
② رمحى يرموكى
⑤ سيفى بدرى
④ رمحى يرموكى
⑤ سيفى يرموكى

دمعمرپه روايت کښې د اولنى دريم او پنځم نښان ذکر دې.

د ابن المبارك په روايت کښې د دويم دريم اوڅلور نښان ذکر دې.
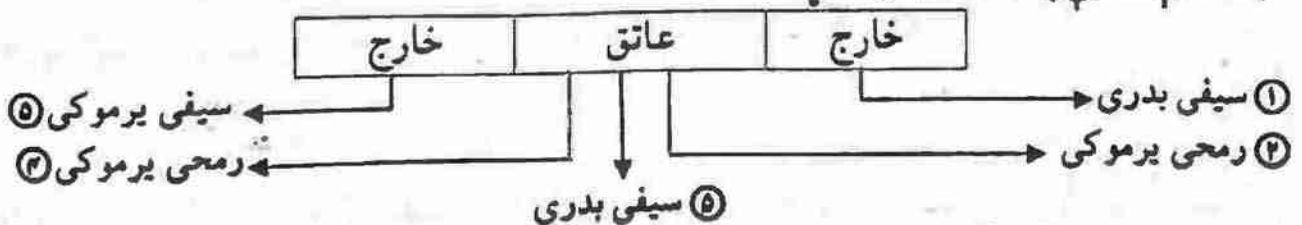
[2]) حافظ ابن حجر ليکى.((فإن كان إختلافاً على هشام فرواية ابن المبارك أثبت لأن فى حديث معمر عن هشام مقالاً وإلا فيحتمل أن يكون فى غير عاتقه ضربان أيضاً فيجمع بذلك بين الخبرين (فتح البارى (۲۹۹\۷) وكذا فى عمدة القارى(۹۰\۱۷)_~.

وو.او نور دوه هم په اوږه كښې وو،خوبيخى په مينځ كښې نه وو.بلكه طرفونو ته وو.د معمر په روايت كښې د «إحداهن فى عاتقه» نه هغه بيخى مينځنى ضرب مراد دې.[1]

علامه كرمانى رحمه الله دا دواړه خبرې د اولنى تعارض لرې كولو دپاره كړې دى.د روايتونو په مينځ كښې د تعارض لرې كولو دپاره هغوى هم هغه جواب وركړې دې.كوم چه علامه عينى وغيره وركړې دې.[2]

دحضرت گنگوهى رحمه الله توجيه: خو حضرت گنگوهى ددې ټولو نه جدا خبره كړې ده. اوډيره معقوله توجيه ده.دوى فرمائى.چه د حضرت زبير رضى الله عنه په بدن كښې ټول څلور ضربونه وو.اودهغې ترتيب دا وو.يرموك،بدر،يرموك ،بدر،دوه نښې د بدر وې.او دوه د يرموك وې. كله چه راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ ذكركولو.نو د جنگ بدر د دوو ضربونو ذكر ئې اوكړو.اود جنگ يرموك د يو ضرب په بيان باندې ئې اكتفاء اوكړه .اوكله چه راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ يرموك د بهادرئ ذكركولو.نو دجنگ يرموك د دوو ضربونو ذكر ئې اوكړو.اود جنگ بدرپه يوضرب باندې ئې اكتفاء اوكړه.

دمعمر رحمه الله په روايت كښې چونكه د راوى د حضرت زبير رضى الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ بيان مقصود وو.نو څكه ئې په دې كښې د بدر د دوو ضربونو ذكر اوكړو.او د يرموك د يو ضرب،اود عبدالله بن مبارك په روايت كښې د راوى د حضرت زبير رضى الله عنه په جنگ يرموك كښې د بهادرئ ذكرمقصود وو.نوځكه ئې په كښې د جنگ يرموك د دوو ضربونواود جنگ بدرد يوضرب بيان اوكړو.[3] والله اعلم

جنگ يرموك: په دې روايت كښې دجنگ يرموك ذكر دې.يرموك د فلسطين سره نزدې د يوې علاقې نوم دې.بعضې وائى.چه دا د شام د يوې علاقې نوم دې.او بعضې وائى.چه يرموك د ،،اذرعات،، او ،،دمشق،، په مينځ كښې ديوځاې نوم دې.په كوم كښې چه د مسلمانانو او روميانوپه مينځ كښې تاريخى جنگ شوې وو.كوم چه په تاريخ كښې د جنگ يرموك په نوم سره مشهور دې.[4]

دابن جريرطبرى رحمه الله د بيان مطابق د جنگ يرموك دا واقعه په ١٣ھ كښې پيښه شوې وه.اود محمدبن اسحاق په نيز دا واقعه په ١٥ھ كښې پيښه شوې وه.دا جنگ د حضرت

---

[1])شرح الكرمانى(١٦٥\١٥)_

[2])شرح الكرمانى (١٦٥\١٥)_

[3])په لامع الدرارى كښې دى.فالحاصل أن الضربات صارت أربعاً لكل يوم ضربتان غير أن ضربتى يوم اليرموك وقعتا بحيث صارت ضربة من ضربتى يوم بدر بينهما هكذا (١ يرموك) (١ بدر) (١ يرموك) وكانت الضربة الثانية من ضربتى يوم بدر على طرف الضربات صورتها (١ يرموك) (يرموك ١) (١ بدر) (١ بدر) وعلى هذا فلا خلاف بين الروايات فمن روى ضربة يوم اليرموك بالإفراد فمراده منها الضربة المتوسطة بينهما لا مطلقاً ..انظرلامع الدرارى (٢٥٤\٨و ٢٥٥)_~

[4])عمدة القارى(٩٠\١٧)_

عمر ﷺ په زمانه کښې شوې وو.د اسلامي لښکر امير حضرت ابوعبيده بن الجراح ﷺ وو.اود روميانو د لښکر جرنيل باهان ارمني وو.علامه عيني ﷫ د هغه نوم ماهان ارمني خودلې دې.[1]

په دې جنګ کښې څلور زره مسلمانان شهيدان شوي وو.اود روميانو يولاکهه پنځه زره سړي قتل شوي وو.اوڅلويښت زره بنديان شوي وو.[2]

---

[1] عمدة القاري(۹۰\۱۱۷)_

[2] جنګ يرموك د تاريخ اسلام په عظيم جنګونوکښې دې.په دې جنګ کښې د شکست نه پس روميان بيا جنګ ته نه دی سم شوی.کله چه د اسلام لښکر نه بنديدونکې سيلاب د جزيره عرب نه اووتل اود قيصر او کسری طرف ته ئې مخ کړل.اودمشق ،حمص اود شام سره نزدې علاقوکښې ئې روميانو ته شکست ورکړو.نو روميان د دې علاقونه اووتل.اوپه دارالخلافه انطاکيه کښې جمع شول.اوهرقل ته ئې فرياد اوکړو.چه عربوټول شام باندې قبضه اوکړه.هرقل ترې تپوس اوکړو.عرب ستاسو نه په قوت کښې په شمار کښې او سازوسامان کښې کم دی.بيا تاسو ولې دهغوی په مقابله کښې نشئ ټينګيدې.نو يو تجربه کار بوډا ورته جواب ورکړو.اودا وجې ئې ورته بيان کړه،،

دعربو اخلاق زمونږ نه ښه دي.هغوی د شپې عبادت کوی.او د ورځې روژې نيسي.ظلم نه کوی.اود يوبل سره د برابرئ سلوك کوی.زمونږ حال دا دې.چه مونږ شراب څکو.زناګانې کوو.د اصولو پابندی نه کوو.او ظلم کوو.ددې اثر دا ذې.چه د هغوی په کار کښې جذبه او استقامت دې.او زمونږ هرکار ددې نه خالي دې.،،

*قيصر ته چه هرکله د هرښارنه عيسايان فريادي راتلل شروع شول.نو قيصر ډير په جوش او جذبه کښې راغلو.اوخپل پوره طاقت ئې د عربوپه مقابله کښې خرچ کولو ته تيارشو.نود سلطنت ټولو طرفونو.قسطنطني،جزيره ،آرميني، وغيره ته ئې حکمونه اوليږل.چه ټول فوځ په انطاکيه کښې جمع شی.ددې احکاموپه تعميل کښې د فوځونوپوطوفان راغوند شو.د انطاکيه څلورو طرفونوته د سترګوپه نظرد فوځونولښکرلګه د ملخانو خور شو.د بحر اوبرنه د راتلونکی فوځيانود جذبې دا حالت وو. چه فوځ به په کومه لاره باندې تلل،نو راهبان اود ګرجو عبادت ګذاريه راوتل.او فوځ سره به شامليدل.

*د روميانود فوځ جمع کيدو خبر چه کله مسلمانانو ته ملاؤ شو.نود اسلامي فوځ جرنيل حضرت ابوعبيده بن الجراح ﷺ په دغه وخت کښې حمص کښې وو.دمسلمانانو په مشوره د هغه ځاې نه روان شو.اوګيرچاپيره خور وور اسلامي لښکرئې.يرموك ته راجمع کړل.اودربارخلافت ته ئې د صورت حال نه خبرولودپاره خبر اوليږلو.حضرت عمر ﷺ مهاجرين او انصار راجمع کړل. او صورت حال ئې ورته اوخودل.اومشوره اوشوه.چه يو زر نور امدادی فوځونه دې اوليږلی شي.او ورسره ئې د حضرت ابوعبيده ﷺ په نوم يو پرتاثيرخط هم اوليکلو.اوقاصد ته ئې اووئيل.چه خط ورته واوره.او زباني ورته دا پيغام ورکړه.

*العمر يقرئک السلام ويقول لکم يا أهل الإسلام أصدقوا اللقاء وشدوا عليهم شداللیوث. وليکونوا أهون عليکم من الذر.فإنا قد کنا علمنا إنکم علهيم منصورون،

*د روميانو په دوه لاکهه فوځ باندې مشتمل لښکرراغلو.اويرموك ته مخامخ ،،ديرالجبل،، کښې ديره شول.د اسلامي لښکرتعداد د ۳۰ نه تر۳۵ زرو پورې وو.اوس دواړه فوځونه يوبل ته مخامخ وو.چه صبا شو.نو روميان داسې په جوش اوجذبې سره راووتل.چه مسلمانان حيران شول.خالد بن وليد ﷺ چاچه په جنګ امورو کښې غيرمعمولي صلاحيت لرلو.اسلامي لښکرپه ۳۶ حصو باندې تقسيم کړل.اوپه هره يو حصه باندې ئې بهادر، اودجنګ په امورو کښې چه چا مهارت لرلو.جرنيل مقرر کړلو.په اسلامي لښکرکښې يو زر صحابه کرام ﷺ وو.... [بقيه حاشيه په بل مخ....

چونکه دحضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه سره د حضرت زبیر رضی الله عنه زیات محبت وو.ددې وجې به حضرت زبیر رضی الله عنه دې ځان سره جنګ ته هم بوتلو.په جنګ یرموك کښې د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه (چه عمرئې د یوقول مطابق لس کاله اودبل قول مطابق دولس کاله وو.او د دولسو کالو قول صحیح دې.په حدیث کښې چه ئې لس کاله کوم وئیلي دی. نو دا ئې کسورحذف کړی دی.اووئیلې ئې دی) دحضرت زبیر رضی الله عنه سره وو.دوی به ئې په اس باندې سور کړې وو. حضرت زبیر رضی الله عنه چه به کله دحملې کولودپاره تلل.نوچونکه په حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه کښې د ماشوموالي نه د بهادرئ آثار ښکاریدل.ددې وجې هغوی یوسړې (چه نوم ئې معلوم نشو) مقررکړو.چه هغه حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په قابو کښې ساتې. ځکه چه حضرت زبیر رضی الله عنه سره ویره وه.چه دې چرته د جنګ کولودپاره مجاهدینوسره په جنګ کښې شریك نشي.د دوی د کم عمرئ د وجې حضرت زبیر رضی الله عنه دا نه غوښتل.چه دوی په جنګ کښې شریك شي.خودعبدالله بن مبارك رحمه الله بیان دې.چه ددې باوجود حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه به د اس نه راکوزیدو.اوپه میدان جنګ به ئې زخمي کافران قتلول.(۱)

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] یو سل هغه حضرات وو.چاته چه په جنګ بدر کښې دشرکت سعادت حاصل شوې وو.بل طرف ته د رومیانود د جوش دا حالت وو.چه دیرش زره کسانو په پښیوکښې بیړئ اچولې وې.اود واپس کیدو خیال ورته هم نه راتلل.د جنګ ابتداء د رومیانو د طرفه اوشوه.او دوه لاکه لښکرسره راوړاندې شول.مسلمانان ډیروخته پورې ثابت قدم وو.خو حمله دومره زوراوره وه.چه د مسلمانانو میمنه ماته شوه.اود فوځ نه جدا شوه.او مسلمانان په واپس تلوتلو د ښځو خیموته اورسیدل.مسلمانانوښځوچه دا اولیدل.نوډیره غصه ورته ورغله.اود خیموګې ئې راوویستل. او چغې ئې کړې.نامرادو که په دې طرف راغلئ.نوپه دې لرګو به ستاسو سرونه مات کړو.چه دا ئې واوریدل.نو د میمنه سپه سالارحضرت معاذبن جبل رضی الله عنه د اس نه راکوز شو.اوپیدل ئې حمله شروع کړه.دهغوی خوی هم ورسره وو.اوداسې زبردسته حمله ئې اوکړله.چه دمسلمانانو خویدلي قدمونه بیا مضبوط شول.،،

•خالدفوځ روسته ایسارکړې وو.ناڅاپه ئې صفونه مات کړل.اوداسې زوروره حمله ئې اوکړه.چه د رومیانو صفونه تربتر(اخوا دیخوا) شول.دابوجهل خوی حضرت عکرمه رضی الله عنه اووئیل.په مرګ به څوك بیعت اوکړی.څلور سوه مجاهدینو ورسره په مرګ باندې بیعت اوکړو.اوداسې په ثابت قدمئ سره اوجنګیدل.چه په زرګونو رومیان ئې قتل کړل.اوخپله هم ټول شهیدان شول.،،

•د جنګ دواړه طرفونه تراوسه پورې برابر وو.چه ناڅاپه د قیس بن هبیره رضی الله عنه کوم چه حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د فوځ دیوې حصې سره د میسرې شا ته متعین کړې وو.د شا نه راووتل.اوداسې حمله ئې اوکړه.چه رومي لښکرپه تیښته مجبوره شو.چه دجنګ نه پس اوکتلې شو.نو رومیانو یولاکه پنځه زره لاشونه پریخودی وو.او تښتیدلي وو.اوڅلویښت زره ژوندې بندیوان کړې شول.چه دربارخلافت ته ددې عظیم الشان فتحې خبر اورسیدل.نوحضرت عمر رضی الله عنه چه دا خبر واوریدو.په سجده پریوتلو.،، دصحیح روایت مطابق دجنګ یرموك دا واقعه په رجب ۱۵ھ کښې پیښه شوې وه.(تاریخ طبری ۳۰) والله اعلم)—

(۱)عبدالله بن زبیریکنی أبا بکر الأسدی القرشی.کناه النبی صلی الله علیه وسلم بکنیة جده لأمه أبی بکرالصدیق وسماه بإسمه وهو أول مولود ولد فی الإسلام للمهاجرین بالمدینة أول سنة من الهجرة أذن أبوبکر فی أذنه وولدته أمه أسماء (بقباء) وأتته به إلی النبی صلی الله علیه وسلم فوضعته فی حجره فدعا بتمرة...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

ترجمة الباب سره مطابقت: دترجمة الباب سره به ددې روايت مطابقت هم په داسې صورت كښې وى. چه دعلامه عينى رحمه الله بيان كړې شوې د «وغيره» لفظ ورسره په ترجمه كښې ملحوظ اوساتلې شى.او «وغيره» كښې ضمير دابوجهل طرف ته نه بلكه قتل طرف ته راجع كړې شى.يعنى په دې باب كښې به د ابوجهل د قتل واقعه هم ذكركيږى.اودقتل ابوجهل نه علاوه د نورو واقعاتو ذكربه په كښې هم راځى.
چونكه په دې روايت كښې د حضرت زبير رضي الله عنه په بدن كښې د بدر په ورځ د زخم راتلو ذكردې.نو ددې وجې د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره مناسبت ښكاره دې.

[٣٧٥٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ سَمِعَ رَوْحَ بْنَ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ فَقُذِفُوا فِي طَوِيٍّ مِنْ أَطْوَاءِ بَدْرٍ خَبِيثٍ مُخْبِثٍ وَكَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَلَمَّا كَانَ بِبَدْرٍ الْيَوْمَ الثَّالِثَ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رَحْلُهَا ثُمَّ مَشَى وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا مَا نُرَى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبَعْضِ حَاجَتِهِ حَتَّى قَامَ عَلَى شَفَةِ الرَّكِيِّ فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ يَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ وَيَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تُكَلِّمُ مِنْ أَجْسَادٍ لَا أَرْوَاحَ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ قَالَ قَتَادَةُ أَحْيَاهُمُ اللَّهُ حَتَّى أَسْمَعَهُمْ قَوْلَهُ تَوْبِيخًا وَتَصْغِيرًا وَنَقِيمَةً وَحَسْرَةً وَنَدَمًا [ر:٢٩٠٠]

په دې روايت كښې د جنګ بدر په اختتام باندې د كفارقريش د سردارانو په كوهى كښې د غورځولو واقعه بيان شوې ده،چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د صناديد قريشو په كوهى كښې د غورځولو حكم اوكړو.صناديد جمع د صنديد دى.سرداز ته وائى.نبى صلى الله عليه وسلم هغه كوهى ته لاړل.اوهغوى ته ئې خطاب اوكړو.نو د حضرت عمر رضي الله عنه شك پيدا شو.او هغوى تپوس اوكړو. «ما تكلم من اجساد لا أرواح لها؟» نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«والذى نفس محمد بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم» حضرت قتاده رحمه الله فرمائى.چه الله تعالى دغه كافران د نبى صلى الله عليه وسلم د خبرو اوريدو دپاره ژوندى كړل.

.....دتيرمخ بقيه] فمضغها ثم تفل فى فيه، وحنكه فكان أول شئ دخل فى جوفه ريق رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم دعا له وبرك عليه وكان أطلس لا شعرله فى وجهه ولا لحيته وكان كثيرالصيام والصلاة .. ذا أنفة شدد البأس قابلاً للحق وصولاً للرحم. إجتمع له مالم يجتمع لغيره،أبوه حوارى رسول الله صلى الله عليه وسلم أمه أسماءبنت الصديق وجدته صفية عمة رسول الله صلى الله عليه وسلم وخالته عائشةرضى الله عنها زوج النبى صلى الله عليه وسلم وبايع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن ثمانى سنين قتله حجاج بمكة وصلبه يوم الثلثاء لسبع عشرة خلت من جمادى الأخرة سنة ثلاث وسبعين وكان بويع له بالخلافة سنة أربع وستين و روى عنه خلق كثير (انظرالإكمال فى أسماء الرجال لصاحب المشكاة،٢٦٨)_

[٣٧٥٨] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا قَالَ هُمْ وَاللَّهِ كُفَّارُ قُرَيْشٍ قَالَ عَمْرٌو هُمْ قُرَيْشٌ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَةُ اللَّهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ [ر: ٤٤٢٣]

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دي.دوى فرمائي.چه د ﴿ الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا﴾ مصداق قريش دى.چا چه د الله د رسول چه د الله تعالى لوى نعمت او رحمت وو.دهغه اطاعت اونکړو. اوخپل قوم ئې دارالبوار يعنى په هلاکت کنبې اوغورځول.

[٣٧٥٩] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه فَقَالَتْ وَهَلَ إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ قَالَتْ وَذَاكَ مِثْلُ قَوْلِهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْقَلِيبِ وَفِيهِ قَتْلَى بَدْرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَهُمْ مَا قَالَ إِنَّهُمْ لَيَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ إِنَّمَا قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ مَا كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ حَقٌّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ يَقُولُ حِينَ تَبَوَّءُوا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ [ر: ١٢٠٥]

[٣٧٦٠] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ثُمَّ قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ فَذُكِرَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى حَتَّى قَرَأَتِ الْآيَةَ [ر: ١٣٠٤]

حضرت هشام دخپل پلار عروه نه روايت کوى.فرمائي.چه د حضرت عائشي رضي الله عنها وړاندې ددې خبرې ذکر اوشو.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نبى عليه السلام ته نسبت کوى.او دا حديث بيانوى.

چه «إن الميت ليعذب في قبره ببكاء أهله» چه مړى ته په قبر کښې دده د کور دخلقو په ژړا باندې عذاب ورکولې شى.نوحضرت عائشي رضي الله عنها اوفرمائل.

قوله: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ: يعنى نبى کريم صلى الله عليه وسلم خودا فرمائيلى دى.چه هلته مړى ته دده د خطاء او ګناه په وجه عذاب ورکولې شى.او بل طرف ته دکور خلق په هغې پسې ژاړى.

بيا حضرت عائشي رضي الله عنها اوفرمائيل.چه د ابن عمر رضي الله عنهما قول هم داسې دې.لکه څنګه چه د هغوى قول دې.چه نبى صلى الله عليه وسلم د بدر په ورځ د «اهل قليب» په باره کښې فرمائيلى وو.چه «إنهم ليسمعون ما أقول» حالانکه نبى صلى الله عليه وسلم دا نه دى.فرمائيلې.بلکه «إنهم الآن ليعلمون أن ما كنت أقول لهم حق» ئې فرمائيلى وو.بيا حضرت عائشي رضي الله عنها دا آيت اولسوتلو.﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾

دلته دوه مسئلې دى.يوه مسئله د سماع موتى ده.او دويمه مسئله دمړى ته د هغه د كور د خلقوپه ژړا باندې د عذاب وركولو د.اوپه دواړو مسئلوكښې يوه رائې دحضرت عائشې رضي الله عنها ده.او يوه رائې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ده.او په دواړو مسئلوكښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت صريحه صحيحه مرفوعه منقول دې.دكوم نه چه حضرت عائشه رضي الله عنها انكار كوى.

مسئله د سماع موتى: اولنۍ مسئله دا وه.چه نبى ﷺ قليب بدر ته تشريف يوړو.او «إنهم الآن يسمعون ما أقول لهم» ئې اوفرمائل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د «ليسمعون» لفظ نقل كړې دې.او حضرت عائشه رضي الله عنها ته چه ددې ذكر اوشو.نوهغوى اوفرمائيل.نبى ﷺ د«ليسمعون» لفظ نه دې فرمائيلې.بلكه«ليعلمون» ئې فرمائيلى دى.حضرت عائشه رضي الله عنها دسماع نفى كوى.اوعلم ثابتوى.

ددوى دليل دا دې.چه په قرآن مجيد كښې ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ ([1]) وارد دى.او په يو آيت كښې دى.﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ ([2]) په دې دواړو آياتونو كښې د سماع موتى نفى ده.

نو د ابن عمر رضي الله عنهما په روايت كښې د «منهم الآن يسمعون» څنګه ټيك كيدې شى.

دحضرت عائشې اوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهم اختلاف په دې مسئله كښې راغلو .دواړو ته شرف صحابيت حاصل دې.نو كه روستنى خلق په دې مسئله كښې اختلاف كوى.نو څه بده خبره نه ده.كوم كسان چه د سماع موتى قائل دى.هغوى د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په روايت سره استدلال كى.نو د دوى د ملامته كولو څه ګنجائش نشته.اوكوم خلق چه ددې نه انكار كوى.نو هغوى د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت باندې استدلال كوى.په هغوى باندې هم دڅه ملامتيا ګنجائش نشته.

خو يوه خبره ياد ساتئ.چه په سماع موتى كښې چه كوم اختلاف دې.دا د انبياء علهيم السلام په سماع كښې نه دې.د حضرات انبياء عليهم السلام سماع په اتفاق سره او په اجماع سره ثابته ده.البته د نورو مړو په باره كښې اختلاف دې.

سماع موتى د قائلينودلائل: ① دوى خو يو د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په ذكر شوى روايت باندې استدلال كوى.يعنى په قليب بدركښې د نبى ﷺ مړو ته خطاب كول اودهغوى دسماع تصريح.

② دويم دوى په هغه رواياتو باندې استدلال كوى.په كوموكښې چه مقبرې ته د تلو په وخت كښې د«السلام عليكم يا أهل القبور» تصريح ده.([3])

③ دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.كله چه مړې په قبر كښې كيخودې شى.اوخلق واپس لاړ شى.نو «إنه يسمع قرع نعالهم» نو هغه مړې د دوى د پيزار اواز اورى.([4])

---

[1])سورة النمل:۸۰)_
[2])سورة فاطر:۲۲)_
[3])الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب الجنائز باب ما يقول الرجل إذا دخل المقابر رقم ۱۰۵۳)_
[4])الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز باب الميت يسمع خفق النعال (۱۷۸\۱)_

④ د مړو دپاره د علم ثبوت خو متفق علیه دې.لکه څنګه چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه نبی ﷺ ((انهم لیعلمون)) فرمائیلی وو.دا حضرات وائی.چه که په یو مړی کښې دا صلاحیت وی.چه هغه علم لری.نوکه د هغه دپاره سماع هم ثابته شی.نوڅه اشکال دې؟ دعلم د صلاحیت د ثبوت نه پس د سماع د صلاحیت په ثبوت کښې څه استبعاد دې؟

د قائلین سماع موتی د طرفه د ایت قرانی توجیهات: ① د آیت ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ او ﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ په باره کښې دا حضرات فرمائی.چه په دې دواړو آیاتونو کښې د سماع نه نفی نه ده.د اسماع نفی ده.اودا بیخی بدیهی او ښکاره ده.چه په دواړو آیاتونو صیغو کښې دباب افعال صیغې دی.نویقیناً په دې کښې به نفی د اسماع وی.د سماع به نه وی([1])

② حضرت شاه انورشاه کشمیری رحمه الله په فیض الباری کښې فرمائی.چه په آیت کښې د هغه سماع نفی ده.چه د هغې په جواب کښې مړې هم څه اووائی.د مطلق سماع نفی نه ده.بلکه د ،، خاص قسم سماع نفی ده.

③ حضرت شاه صاحب یوه توجیه د حضرت علامه سیوطی رحمه الله په حوالې هم نقل کړې ده.چه په دې دواړو آیاتونوکښې دا خودلې شوې ده.چه ته دې کافرانوته د مړو پشان اورول اوکړې خو څه هدایت نشې کولې.لکه څنګه چه مړوته اورول اوشی.خوپه دې اورولو سره هغوی نیغې لارې ته نشی راتلې.نودغه شان دا کافران هم نه په هدایت کیږی.نوپه دې آیت کښې د سماع نفی نه ده.بلکه د انتفاع باسماع نفی ده.([2])

په دې اجتهادی مسئلې کښې غلو صحیح نه ده: بهرحال دا مسئله اجتهادی ده.اوپه صحابه کراموﷺ کښې په دې مسئله باندې اختلاف موجوددې.نوکوم خلق چه د سماع موتی قائل نه دی.د هغوی په باره کښې دا وئیل چه دوی د اهل سنت والجماعت نه خارج دی.یا کوم خلق چه د سماع موتی قائل دی.هغوی د اهل سنت والجماعت نه خارج ګڼړل دا غلو او زیاتې دې.([3])

---

[1])اوداسماع نفی د سماع نفی لره مستلزم نه ده، او په آیت کښې ،،ته اورول نشی کولې،د دې نه دا نه لازمیږی.چه هغوی اوریدل هم نشی کولې.دغه شان په قرآن په آیت کښې دی.چه ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ)) یعنی ته چه چاته غواړې هدایت نشې کولې.ددې نه دا نه لازمیږی.چه څوك د هدایت ادراك هم نشی کولې.

[2])فیض الباری(۴۶۸\۲)_

[3])د مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله نه تپوس اوشو.چه اهل قبور اوری که نه،دوی ورته جواب ورکړو.دواړو طرفونو ته اکابرین او دلائل دی.د داسې اختلافی مسئلې حل څوك راوستې شی.اود علمی او عملی ضروریاتوځنې هم نه ده.چه د یوطرف ترجیح کښې تدقیق اوکړې شی.امداد الفتاوی (۵\۷۹۳) په یو بل ځای کښې فرمائی.دا مسئله نه د عقائد ضروریه سره تعلق ساتی.اونه د دین څه عمل په دې باندې موقوف دې.اونه د یو طرف جزم ضروری دې.په دې کښې د اشتغال ما لایعنی اهتمام دې (امدادالفتاوی(۵\۴۳۷)_

دعلماء دیوبند رحمهم الله مسلک: د انبیاء علیهم السلام د حیات په باره کښې د علماء دیوبند مسلك دا دې چه انبیاء علیهم السلام په خپلو قبرونوکښې د جسد عنصری سره ژوندی دی. دا عقیده نه یواځې د علماء دیوبند ده.بلکه د ټول امت ده.حضرت مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله په «المهند على المفند» کښې لیکلی دی.«عندنا وعند مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ حي في قبره الشريف وحياته ﷺ دنيوية من غير تكليف وهي مختصة به ﷺ وبجميع الأنبياء صلوات الله عليهم والشهداء لا برزخية كما هي حاصلة لسائر المسلمين بل لجميع الناس»([1])

زمونږ او زمونږ د مشائخو په نیز نبی ﷺ په خپل قبر مبارك کښې ژوندې وې، اود دوی ژوند د دنیوی ژوند پشان دې.البته دا چه هغوی د احکامو مکلف نه دی.اودا حیات نبی کریم ﷺ اوټولو انبیاوو او شهداء سره خاص دې.برزخی نه دې.کوم چه ټولو مسلمانانو بلکه ټولو خلقو ته حاصل دې.

ترکومې پورې چه د عام سماع موتی تعلق دې.نو په دې کښې دواړو طرفونو ته د اکابرینو دلائل دی.البته معتدله خبره دا معلومیږی.چه په کومو مواقعوکښې په روایاتو صحیحو سره اوریدل ثابت دی.هلته په اوریدو باندې عقیده ساتل پکار دی.او په کوم ځاې کښې چه ثابت نه دی.هلته دواړه احتماله شته.ځکه نه د قطعی اثبات ګنجائش شته.اونه د قطعی نفی([2])

دویمه مسئله :

قوله: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه: دا روایت د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې.خو دحضرت عمر رضی الله عنه نه دا هم منقول دی.چه کله دحضرت عمر رضی الله عنه آخری وخت شونوصهیب رومی دوی ته راغلو.اوپه ژړاشو،حضرت عمر رضی الله عنه صهیب ته تنبیه ورکړه.او وې فرمائیل.تاته معلومه ته ده.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه»([3])

دغه شان د نورو صحابو رضی الله عنهم نه هم دا روایت منقول دې.خود ام المومنین حضرت عائشې رضی الله عنها مذهب ددې روایت د ظاهره نه خلاف دې.هغوی فرمائی.چه دا روایت د قرآن شریف د آیت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ او﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نه خلاف دې.ځکه چه ددې دواړو آیاتونو نه معلومیږی.چه هرانسان ته به هغه څه ملاویږی.څه چه ده کړې وی.اود یو انسان بوج به په بل نشی اچولی.نو بیا د کور د خلقوپه ژړا سره مړی ته څنګه عذاب ملاویدې شی؟ نو د حضرت عمر رضی الله عنه دا حدیث چه کله حضرت عائشې رضی الله عنها ته اورسیدو.نو هغې اوفرمائیل.«رحم الله عمر رضی الله عنه والله ما حدث رسول الله ﷺ إن الله ليعذب المؤمن ببكاء أهله عليه ولكن رسول الله ﷺ قال إن الله ليزيد الكافر عذابا ببكاء أهله عليه» ([4])

---

[1])المهند على المفند (ص،۳۸)_

[2])معارف القرآن مولانا مفتی محمد شفیع صاحب (۶۰۴/۶)_

[3])فلما أصيب عمر رضی الله عنه دخل صهيب يبكي يقول واأخاه واصاحباه وقال عمر رضی الله عنه يا صهيب أتبكى على وقد قال رسول الله ﷺ إن الميت ليعذب ببعض بكاء أهله عليه أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز. رقم ۱۲۸۷)

[4])أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز رقم ۱۲۸۸)_

دا د بخاري د كتاب الجنائز روايت دې.اود بخاري په كتاب المغازي كښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت په باره كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.((إنما قال رسول الله ﷺ إنه ليعذب بخطيئته وذنبه وإن أهله ليبكون عليه الآن))

نوحضرت عائشې رضي الله عنها چه دا روايت ووريدو.نو دوه خبرې ئې بيان كړې.

① يوه دا چه ((إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه)) د كافر په باره كښې دې.د مومن په باره كښې نه دې.مومن ته به د اهل د ژړا په وجه عذاب نه وی.

② اودويمه خبره ئې دا اوكړه.چه رسول الله ﷺ فرمائيلی دی.چه سړی ته دخپلې غلطئ اوګناه په وجه عذاب وركولې شی.كومه ګناه چه ده په خپل ژوند كښې كړې وه.اودده د كور خلق اوس ژاړی.(نو دكور دخلقوپه ژړا هغه ته پكار ده چه عذاب نه ملاويږی)

وجوه تطبيق: علامه خطابی رحمه الله دا توجيه كړې ده.چه په ((ببكاء أهله عليه)) كښې ،،باء،، حاليه ده.او مطلب دا دې.((إن الميت ليعذب في حالة بكاء أهله عليه)) يعنى دلته د كور خلق په هغې پسې ژاړی.او هلته مړی ته دهغه د بداعمالوپه وجه عذاب وركولې شی.دوی هم په مصيبت كښې اخته او هغه هم په مصيبت كښې بنديوان ([1])

② داحنافو رحمهم الله مسلك لكه څنګه چه در مختار نقل كړې دې.اود اكثرو شوافعو مسلك دا دې.چه مړی ته د اهل د ژړا په وجه عذاب په هغه وخت كښې وركولې شي.كله چه مړی خپل اهل ته د ژړا وصيت كړې وی.زما په مرګ به تاسو ما پسې ژړا كوئ ([2]) كه ده وصيت نه وی كړې.اود كور خلق ژړا كوی.نود دوی په ژړا باندې مړی ته عذاب نه ملاويږی.

③ بعضې حضراتو دا هم وئيلی دی.چه د كور دخلقو په ژړا باندې مړی ته دا عذاب په هغه وخت كښې وركولې شی.چه مړكيدونكی ته دا علم وی.چه د كور د خلقو طريقه اوعادت دا دې. چه مړی پسې ژړا كوی.او ددې باوجود ده د كور خلق د ژړا كولو نه منع نكړل.نو چونكه ده دكور خلق نه دی منع كړی.ددې وجې ده ته عذاب وركولې شی.

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه ((إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه)) دا د عالم برزخ په باره كښې دې.اود قرآن شريف آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ د آخرت په باره كښې دې.نو په دواړو كښې څه تعارض نشته.دا توجيه علامه كرمانى رحمه الله كړې ده.

⑤ حافظ ابن حجر رحمه الله ددې يوه بله توجيه كړې ده.هغه دا چه په زمانه د جاهليت كښې به خلقو ډاكې وهلې.قتلونه به ئې كول.اوددې پشان نور حرام كارونه به ئې كول.كله چه به څوك مړ شو.نو د كور خلقو به دهغه د بهادرئ،دهغه د قتل ،اوپه جنګونو كښې دلوټ مار

[1])حكاه الخطابى ولا يخفى ما فيه من التكلف (فتح البارى(٣\١٥٤)_

[2])اودا ددې وجې چه په زمانه د جاهليت كښې به كله څوك مړ كيدلو ،نو د مرګ په وخت كښې به هغه د كور خلقو ته د ژړا كولو وصيت اوتاكيد كولو.مشهورشاعر د طرفه شعر دې،،

إذا مت فانعيني بما أنا أهله وشقي على الجيب يا إبنة معبد)_

ذکرېده ژړا کښې کولو.نو «إن المیت لیعذب ببکاء أهله علیه» مطلب دا دې.چه دا د کور خلق د مړی کومې کارنامې یادوی.او ژړا کوی.هم ددې کارونو په وجه ده ته عذاب ملاوېږی.[1]
بهرحال دا مختلف توجیهات شوی دی.

قوله: قال قتادة أحیاهم الله ثم أسمعهم قولهم: د حضرت ابوطلحه د روایت په آخرکښې د قتاده رحمه الله دا قول منقول دې.چه اهل قلیب ته الله تعالی د نبی کریم ﷺ د خطبې اوریدو دپاره ژوندی کړی وو.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه قتاده رحمه الله په خپل دې قول سره د هغه کسانو رد کوی.څوك چه د سماع موتی نه انکار کوی.ځکه چه قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.[2]
خو حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی.چه قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل نه وو.بلکه هغه د حضرت عائشې رضی الله عنها هم خیال وو.ددې وجې هغوی «أحیاهم الله» اوویئیل.اوتاویل نې اوکړل.
که حضرت قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګنړلې دی.نوبیا به «أحیاهم الله حتی أسمعهم» دتاویل څه ضرورت وو.[3]

۹-بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه د اهل بدر مطلق فضیلت بیانول نه دی.بلکه د افضیلت بیانول مقصود دی.یعنی دا بیانول مقصودنه دی. چه اهل بدر صاحب الفضل وو.بلکه دا بیانول مقصود دی.چه اهل بدر په ټولو صحابو رضی الله عنهم کښې افضل وو.[4]

[۳۷۶۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أُصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ وَإِنْ تَكُ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ فَقَالَ وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ [ر: ۲۶۵۴]

---

[1])ددې ټولو توجیهاتو دپاره اوګورئ فتح الباری (۱۳/۱۵۳او ۱۵۵او ۱۵۶) حافظ ابن حجر رحمه الله ددې توجیهاتوپه تفصیل سره د ذکر کولو نه پس لیکی.((ویحتمل أن یجمع بین هذه التوجیهات فینزل علی إختلاف الأشخاص بأن یقال مثلاً من کانت طریقته النوح فمشی أهله علی طریقته أوبالغ فأوصاهم بذلك عذب بصنعه ومنا کان ظالماً فندب بأفعاله الجائرة عذب بما ندب به ومن کان یعرف من أهله النیاحة فأهمل نهیهم عنها .. عذب بالتوبیخ کیف أهمل النهی (وانظرفتح الباری ۱۳/۱۵۵)_
[2])فتح الباری (۷/۳۰۲)_
[3])لامع الدراری (۸/۲۵۶)_
[4])فتح الباری(۷/۳۰۵)_

ددې باب اولني روايت د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې.دوی فرمائي.چه حضرت حارثه رضي الله عنه د بدر په ورځ شهيد شوې وو.اوهغه اوس لا هلك وو.د هغه مور د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او وې وئيل.اې دالله رسوله! تاسو ته علم دې.چه د حارثه مقام زما په نيز څه وو؟(يعنی هغه زما خوښ خوږ وو) که د شهادت نه پس هغه په جنت کښې وی.نو زه به صبر کوم.اود الله نه به د ثواب اميد ساتم.او که بله خبره وی.(چه هغه په جنت کښې نه وی) نو تاسو به اوګورئ چه زه به څه کوم.(يعنی زه به ښه ډيره ژړا او ويرکوم)

«فَقَالَ وَيْحَكِ»نو نبی ﷺ ورته اوفرمائي.«ويحك» په تا باندې افسوس دې.د «ويحك» په باره کښې داودی فرمائي.چه دا کلمه د زجر ده.خوصحيح خبره دا ده.چه دا کلمه د ترحم ده.نبی ﷺ دلته د ترحم دپاره «ويحك» فرمائيلی دی.د زجر او توبيخ دپاره نه دی.(1)

«اوهبلت» آيا ستا عقل تلې دې؟(2) آيا يو جنت دې.هلته خو ډير جنتونه دی. اوحارثه به په جنت الفردوس کښې وی.

حارثه بن سراقه رضی الله عنه: دحضرت حارثه رضي الله عنه د پلار نوم سراقه وو.حضرت سراقه هم صحابي وو.او په جنګ حنين کښې شهيد شوې وو.دحضرت حارثه رضي الله عنه د مور نوم ربيع بنت النضر رضي الله عنها وو.اودا د حضرت انس رضي الله عنه ترور وه.(دپلارخور) حضرت حارثه رضي الله عنه په انصاروکښې اول شهيد وو.چه په جنګ بدر کښې شهيد شوې وو.دحوض نه ئې اوبه څکلې.چه حبان بن العرقه هغه په تير باندې اوويشتل.او دوی شهيد شو.(3)

[٣٧٦٣]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ قَالَ سَمِعْتُ حُصَيْنَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الْغَنَوِيَّ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ وَكُلُّنَا فَارِسٌ قَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنَ الْمُشْرِكِينَ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا الْكِتَابُ فَقَالَتْ مَا مَعَنَا كِتَابٌ فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا فَقُلْنَا مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ فَأَخْرَجَتْهُ فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ قَالَ حَاطِبٌ وَاللَّهِ

---

(1))ايضاً(_

(2))أوهبلت ،الهمزة فيه للإستفهام والواو مفتوحة للعطف على مقدر .. من قولهم هبلته أي ثكلته وقد يرد بمعنى المدح والإعجاب (وانظر العمدة (١٧\٩٤) والفتح (٧\٣٠٥)_

(3))عمدة القاري(١٧\٩٤)_

مَا بِي أَنْ لَا أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ وَلَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا فَقَالَ عُمَرُ إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ [ر:۲۸۴۵]

دحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دمشرکانوپه نوم خط لیږل: دا د حضرت علی رضی الله عنه روایت دي. په دې کښې د حضرت حاطب بن ابی بلتعه د خط ذکردې.کوم چه هغوی په پټه دمکې خلقو ته لیږلې وو.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم زه او ابومرثد او زبیردرې وانړه په یو مهم باندې اولیږلو.(په بعضې روایاتو کښې د حضرت مقداد رضی الله عنه ذکر هم شته.نوبیا به څلور شی) او مونږ ټول په اسونو سوارۀ وو.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.تاسو لاړ شئ.او ،،روضۂ خاخ،، ته اورسئ. دا مقام د مدینې منورې نه په دولس میله فاصله کښې دی. هلته به یوه ښځه (ساره) تاسوته ملاؤ شی.دهغې تعلق دمشرکانو سره دې.د هغې سره یو خط دې.کوم چه د حاطب بن ابی بلتعه د طرفه دمشرکانو په نوم لیږلې شوې دې.هغه ترې واخلئ. او راوړئ.وائی.چه حضرت حاطب رضی الله عنه دغه ښځې ته مزدوری ورکړې وه.بعضې حضراتو یودینارمزدوری نقل کړې ده.او بعضو دولس دینارونه نقل کړی دی.(1)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ دغه ښځه په داسې حالت کښې اولیده.چه هغه په اوښ سوره روانه وه.او هم په هغه ځاې کښې مو اولیده.دکوم ځاې په باره کښې چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وو.یعنی ،،روضۂ خاخ،، کښې.((فقلنا الکتاب)) مونږ هغې ته اووئیل.خط راوباسه. هغې اووئیل.ما سره خط نشته.((فانخنا)) مونږ د هغې اوښه کینوله.او د هغې تلاشی مو شروع کړه.خو مونږ ته د هغې سره څه خط ملاؤ نشو.مونږ اووئیل.د رسول الله صلی الله علیه وسلم خبره خو غلطه نشی کیدې.ددې وجې مونږ هغې ښځې ته اووئیل.چه خط راکړه.ګنې مونږ به تا بربنډه کړو.

قوله: فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا: کله چه هغې زمونږ سخته رویه اوکتله. نو پوهه شوه.که خط نه ورکوم.نو دوی په رښتیا ما بربنډه کوی.نوهغه خپلې حجزه (بډې) طرف ته ښکته شوه.((حجزة)) معقد ازار ته وائی.په کوم ځاې چه لنګ تړلو شی.

قوله: وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ: اوهغې په بدہ باندې څادر تړلې وو.نو دې د هغې ځاې نه خط رااویسته.د بعضې روایاتو نه معلومیږی.چه دې د خپلو ویختو د کمسو نه خط را

---

1)فتح الباری(۷/۵۲۰)_

اويسته.(۱) اودلته دي.چه دې د «حجزة» نه خط را اويستهٔ،دې تعارض د لرې کولو دپاره مختلف توجيهات شوي دي.

① يوه توجيه دا شوې ده.چه په اول کښې خط په «وقاص شعر» د ويختوپه کمسوکښې وو.او روسته ئې د هغې نه معقد ازار ته منتقل کړه.اوکيخوده.

② دويمه توجيه دا ده.چه کيدې شي.هغې سره دوه خطونه وو.يو ئې په وقاص شعر کښې کيخودې وو.اوبل ئې په معقد ازار کښې ،

③ دريمه توجيه دا شوې ده.چه «حجزة» معنی دمطلق ماخذ اومعقدده.که هغه د ويختو وی اوکه د ازار وی.

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې ددغه ښځې ويخته ډير اوږده وو.دغه ښځې اول خط په کمسئ کړې ويختوکښې،کيخودې وو.اوپه ويختوکښې چه په کومه حصه کښې دغه خط پروت وو.هغه ئې په معقد ازار کښې پټ کړې وو.نو خط د ويختود کمسونه هم راووتهٔ،اود معقدازارنه هم،په يو روايت کښې د ويختود کمسو نه د راوستو ذکردې.اوپه بل کښې د معقد ازارنه د راويستو ذکردې.اوراويستې شوې د دواړو نه وو.نو څه تعارض نشته.(۲)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائي.چه هغه تحريرمونږ رسول الله ﷺ ته راوړل.نو حضرت عمر رضی الله عنه اووئيل.يارسول الله حاطب الله اوهغه رسول سره اومومنانوسره خيانت اوکړو.ته ماته اجازت راکه.چه زه دده څټ قلم کړم.رسول الله ﷺ حضرت حاطب رضی الله عنه ته متوجه شو.اووې وئيل.ته کوم څيز په دې عمل باندې آماده کړې ئې؟ حاطب رضی الله عنه اووئيل په الله قسم دا خبره بيخی نشته.چه په الله اود هغه په رسول باندې زما ايمان باقی نه دې.زما مقصد صرف دا وو.که په کافرانو زما يو احسان اوشی.اوالله تعالی د هغه اسان په ذريعه زما د اهل اوزما د مال حفاظت اوکړی.او ستاسو په صحابو رضی الله عنهم کښې دهريو کس څه نه څه دخاندان کس په مکه کښې موجود دې.چه د هغه په ذريعه الله تعالی دهغه اودهغه د اهل اومال حفاظت کوی.نبی ﷺ اوفرمائيل«صدق» ده رښتينې اوصحيح خبره اوکړه.او تاسو دده په باره کښې د خير نه سوا بل څه مه وائې .حضرت عمر رضی الله عنه بيا عرض اوکړو.يارسول الله ﷺ «انه قد خان الله ورسوله والمومنين» نونبی ﷺ اوفرمائيل. ولې دې په بدريانو کښې نه دې؟ الله تعالی بدريانو خبر دې.اود بدريانوپه باره کښې د الله تعالی ارشاد دې.«اعملوا ما شئتم فقد وجبت لکم الجنة» چه څه غواړئ. هغه کوئ.ستاسو دپاره جنت واجب دې. چه دا ئې واوريده.نو

---

(۱) فتح الباری(۶/۱۹۱) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلى النظر فی شعور أهل الذمة)_

(۲) د دې څلورو واړه جوابونو دپاره اوګورئ فتح الباری(۶/۱۹۱) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلى النظر)_

دحضرت عمر ﷺ د ستر ګونه اوښکې روانې شوې.اووې وئیل «الله ورسوله أعلم» الله اودهغه رسول ښه پوهيږي.

په دې روایت کښې دحضرت حاطب بن ابی بلتعه ﷺ د مکې خلقو ته د خط ليږلو واقعه ذکرده.دحديبيه په موقع نبی کریم ﷺ د مکې د مشرکانو سره د لسو کالولپاره صلح کړې وه.خو اوس ددې صلحې دوه کاله هم نه وو پوره شوی.چه مشرکانو ددې صلحې خلاف ورزی اوکړه.

اهل مکه وُ د صلحې د تجدید کوشش اوکړو.خو هغوی کامیاب نشول.اونبی ﷺ پټ په پټه په مکه باندې دحملې کولوتیاریانې شروع کړې.دتیارئ داسلسله روانه وه.اودا پټه ساتلې شوه. په دې کښې حضرت حاطب بن ابی بلتعه دمشرکانوپه نوم یوخط اولیکل.ددې خط مضمون څه داسې وو.چه نبی کریم ﷺ یوزبردست لښکرراولی.چه دهغې د دورو نه به داسې تیاره خوره شی.لکه څنګه چه د شپې تیاره وی.اورسول الله ﷺ که یواځې هم په تاسوحمله اوکړی.نوالله تعالی به د هغه مدد اوکړی.اوهغه ته به کامیابی ورکوی. تاسو خپل انتظام اوکړئ.والسلام (١)

چونکه دخط په مضمون کښې داسې څه خبره نه وه.چه په هغې باندې مسلمانانوته د نقصان رسیدو ویره وه.بلکه دخط مضمون دمشرکانود مکې د مرعوبه کولویوه ښه ذریعه وه. خو چونکه بهرحال په هغې کښې د نبی ﷺ د راز ښکاره کول وو.ددې وجې نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه خبر ورکړې شو.اوهغه خط مکې ته اونه رسیده.

حضرت حاطب ﷺ د مکې اوسیدونکې نه وو.اودده اهل وعیال هم په مکه کښې وو.هلته دده د خاندان کسان نه وو.چه دده د اهل وعیال حفاظت اوکړی.ددې دپاره دوی خط اولیکل.چه په اهل مکه وُ باندې دده احسان اوشی.چه دهغې په ذریعه دې دخپل اهل وعیال حفاظت اوکړی.(٢) د خط لیکلو مقصد دمسلمانانو سره دشمنی یاددوی راز ښکاره کول نه وو.اونه د نفاق په وجه دوی داسې کړی وو.هم دا وجه وه.چه کله دوی نبی ﷺ ته خپل اصلی مقصد اوخودل.نو نبی ﷺ دده تصدیق اوکړو.

یواشکال: دلته یواشکال کیږی.چه کله رسول الله ﷺ دحاطب بن ابی بلتعه تصدیق اوکړو.او وې فرمائیل.«لاتقولوا له إلا خیراً» نوددې باوجود حضرت عمر ﷺ هغه ته،،خائن،،ولې اووئیل. اود هغه د څټ قلمولواجازت ئې ولې غوښتلو.په ظاهره حضرت عمر ﷺ د نبی کریم ﷺ

---

(١)دخط الفاظ داسې نقل دی.أما بعد یامعشرقریش، فإن رسول الله ﷺ جاءکم بجیش کاللیل یسیر کالسیل فوالله لوجاءکم وحده لنصره الله وأنجزله وعده،فانظروا لأنفسکم والسلام ..)، دا الفاظ علامه سهیلی ﷫ نقل کړی دی.ددې نه مختلف الفاظ هم په بعضې روایاتو کښې منقول دی.اوګورئ (فتح الباری (٥٢١/٧)_

(٢)په بعضې روایاتوکښې د خط مضمون داسې نقل شوې دی...
إن رسول الله ﷺ أذن فی الناس بالغزو ولا أراه یریدغیرکم وقد أحببت أن یکون لی عندکم ید(فتح الباری (٥٢١/٧)_

مخالفت کولو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

مختلف جوابونه: ① دعلامه قسطلانی رحمه الله جواب دا دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر اونفاق په باره کښې سخت وو.اوډیره دتشدد رویه ئې ساتله.د هغوی خیال وو.چه دا کس په ژبه باندې د اسلام اظهارکوی.خو د ده په زړه کښې د کافرانو سره تعلق او محبت موجود دې.نو ځکه ده دا خط لیکلې دې.ددې وجې حضرت عمر رضی الله عنه ده ته خائن او منافق اوونیل.[1]

② شیخ ابوالحسن سندهی رحمه الله په شرح بخاری کښې یو بل جواب ورکړې دې.دوی فرمائی.چه په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه د کفراونفاق په مسئله کښې ډیرسخت وو. نو هغه مغلوب الحال شو.اود رسول الله صلی الله علیه وسلم قول چه «لا تقولوا له إلا خیراً» دده په پوهه کښې رانغلو.نو د غلبه حال د وجې هغوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن او منافق اوونیل.[2]

③ علامه سندهی رحمه الله یو بل جواب دا هم ورکړې دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه دا محسوس کړه. چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه تالیف کوی.اوچونکه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر او نفاق په باره کښې متشدد وو.ددې وجې د هغوی خپله رائې دا وه.چه دې د تالیف مستحق نه دې.بلکه د تادیب مستحق دې.دخپلې دې رائې په وجه دوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن اومنافق اوونیل.[3]

دحضرت ګنګوهی رحمه الله تسلی بخش جواب: خو یوجواب حضرت ګنګوهی رحمه الله ورکړې دې.او تاسو په خپله فیصله اوکړئ. چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله په جواب کښې کم لطافت او حسن دې.دا جواب د «لامع» او «کوکب» دواړو ملاوولو نه تیارشوې دې.

دوی فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم بیشکه د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه نه د کفر او نفاق نفی کړې ود.خوددې کفر او نفاق د نفی دا مطلب نه وو.چه ده نه په هیڅ اندازه کښې هم د خیانت صدور نه دې شوې.فی الجمله خیانت خو په هرحال د هغوی نه شوې وو.چه هغوی د نبی صلی الله علیه وسلم پټ راز کافرانوته د ښکاره کولوکوشش کړې وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د «خان الله ورسوله» نه هم د دې مطلق خیانت ذکرکړې وو.دکوم چه نبی صلی الله علیه وسلم نفی نه وه کړې.دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه په قول «انه منافق» [4] کښې څه فرمائیلی شوی دی. د دې نه نفاق فی العقیده مراد نه دې ،بلکه ددې نه نفاق عملی مراد دې.

خلاصه د کلام دا شوه، چه فی الجمله ارتکاب د خیانت هم شوې وو.نبی صلی الله علیه وسلم ددې نفی نه

---

[1] لامع الدراری (۸/۲۵۹)_

[2] تعلیقات لامع الدراری (۸/۲۵۹)_

[3] اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۸/۲۵۹)_

[4] په روایت باب کښې د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه حضرت حاطب ته دنفاق نسبت موجود نه دې.البته وړاندې د((باب غزوة الفتح)) په روایت کښې حضرت عمر رضی الله عنه دوی ته منافق وئیلی دی.(باب غزوة الفتح بخاری رقم ٤٢٧٤)_

وه كړي.دغه شان د نفاق فی العمل ارتكاب هم شوې وو.اونبی ﷺ د نفاق فی العمل نفی هم نه وه كړې.د نفاق فی العقيدې نفی ئې كړې وه.حضرت عمر رضی الله عنه هغوی ته ،،خائن،، او ،،منافق،، ددې فی الجمله خيانت او نفاق فی العمل د وجې كړې وو.نود حضرت عمر رضی الله عنه قول د نبی ﷺ د ارشاد سره متصادم او معارض نه وو.

پاتې شوه دا خبره چه حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت حاطب رضی الله عنه د قتل اجازت غوستې وو.ددې نه خو دا معلوميږی.چه حضرت عمر رضی الله عنه ده لره منافق فی العقيده ګڼړلې وو. نو حضرت ګنګوهی فرمائی.چه حضرت عمر رضی الله عنه د كفر د وجې يا د نفاق فی العقيده په وجه دا اجازت نه ووغوستې.بلكه د تعزيرپه طور ئې اجازت غوستې وو.اوپه داسې قسم خيانت كښې د تعزيز په طور دامام دپاره د قتل اجازت شته.دا جواب داسې دې.چه په دې سره اشكال بيخی ختميږی.(١)

قوله: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ: الله تعالی د اهل بدر په باره كښې فرمائيلی دی.تاسوچه څه غواړئ.كوئ ما ستاسو مغفرت كړې دې.

يواشكال اودهغې جوابونه: دلته دا سوال پيدا كيږی.چه آيا الله تعالی اهل بدر د تكاليف شرعيه نه مستثنی كړی وو.ددې روايت د ظاهرنه خو هم دا معلوميږی.چه اهل بدر د تكاليف شرعيه نه مستثنی شوی وو.

① ددې يو جواب حافظ او نورو شارحينو رحمهم الله دا وركړې دې.چه ((اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم)) د تيرو شوو ګناهونو په باره كښې دې.كوم چه اهل بدرنه په تيره شوی زمانه كښې صادر شوی وو.الله تعالی فرمائی.چه ما دغه ګناهونه معاف كړل.خو بيا دا اشكال كيږی.چه ((اعملوا)) دامرصيغه ده.كومه چه د مستقبل دپاره راځی.تاسو دا په ((ذنوب ماضيه)) باندې څنګه محمول كولې شئ.خو دوی وائی.چه د ((فقد غفرت لكم)) الفاظ په دې باندې دليل دې.ځكه چه ((غفرت)) د ماضی صيغه ده.

خودا جواب ضعيف دې.ځكه چه د حضرت حاطب رضی الله عنه دا واقعه د بدر نه شپږ كاله پس واقع شوې وه.اوپه دغه موقع نبی ﷺ فرمائی.چه ((لعل الله إطلع علی أهل بدر فقال إعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم)) د دې نه په ظاهره دا ښكاری.چه ددې تعلق د امور مستقبله سره دې.

پاتې شوه دا خبره چه په ((فقد غفرت لكم)) كښې ئې د ماضی صيغه ولې استعمال كړې ده.نوددې په باره كښې وئيلې شوی دی.چه د ماضی صيغه د تحقيق او تيقن دپاره استعمال شوې ده.(٢) چه كومه ګناه به په راروانه زمانه كښې كيږی.هغه به يقيناً بخښلې شی.اودا مغفرت به بيخی قطعی اويقينی وی.لكه څنګه چه ماضی قطعی اويقينی ده.

---

(١) د تفصيل دپاره اوګورئ لامع الدراری (٢٥٩/٨و ٢٦٠)_

(٢) فتح الباری(٣٠٥/٧) وتعليقات لامع الدراری (٢٦٠/٨)_

۲ دویم جواب دا ورکړي شوې دي.چه دا خطاب د تشریف اوتکریم دپاره دې.دفع د تکلیف ترې مراد نه ده.مقصود دا دې.چه الله تعالی د اهل بدرذنوب ماضیه خو معاف کوی.اوپه مستقبل کښې د ګناهونود صادریدو په باره کښې به الله تعالی په اهل بدرکښې داسې صلاحیت پیدا کړی.اود دوی ایمان به داسې مضبوط اوقوی کړی.چه په تقاضه د بشریت د دوی نه په راروان ژوند کښې څه ګناه اوشی.نوسمدستی به توبه اوباسی.اوالله تعالی طرف ته به رجوع کوی.اوپه استغفارسره به د هغې کمې پوره کوی. نودا خطاب د تشریف اوتکریم دپاره دې.د اهل بدرنه تکالیف شرعیه پورته کول مقصود نه دې.

۳ بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په دې کښې اهل بدر ته د عدم وقوع فی الذنوب بشارت ورکړې شوې دې.چه د اهل بدر نه به په راروانه زمانه کښې ګناه نه صادریږی. خودا خبره صحیح نه ده.ځکه چه په بدری صحابوﷺ کښې داسې حضرات هم شته.چه د هغوی نه د بدر نه پس ګناه شوې ده.حضرت قدامه بن مظعون بدری صحابیﷺ دې. او دحضرت عمرﷺ په زمانه کښې د هغوی نه د شرب خمرګناه صادره شوې وه.په هغه باندې حد جاری شوې وو.ددې وجې دا خبره محل دنظر ده.[1]

دحضرت شاه ولی الله صاحب رحمه الله رائې: حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی ﷺ ډیره ښکلې خبره کړې ده.هغوی فرمائی.چه«اعملوا ماشئتم فقد غفرت لکم» تعلق د فضائلو او مندوباتو سره دې.د فرائضو او واجباتو سره ددې تعلق نه دې.هغوی فرمائی.چه مسئله بیانولې شی.نود هغې دپاره د عبارت یو خاص اسلوب وی.اوکومه خبره چه د محاورې په طور سره کولې شی. نو د هغې اسلوب جدا وی.په دې حدیث کښې مسئله نشی بیانولې. بلکه په دې کښې د اهل بدر قربانی او په جنګ کښې د شرکت عظمت بیانولې شی.نواهل بدرته دا خطاب د محاورې په طور شوې دې.دا مطلب نه دې.چه دوی د فرائضو نه مستثنی ګرځولې شوی دی.اودا مطلب هم نه دې.چه په آئنده کښې به اهل بدر د مندوباتو اهتمام نه کوی.بلکه مطلب دا دې.چه اهل بدرته الله تعالی د فضائلو اومندوباتو داهتمام نه بغیرهغه مقام ورکړې دې.کوم چه اهل فضائلو ته نه نشی حاصلیدې.[2] والله اعلم

دا خبره دې په ذهن کښې وی،چه داهل بدر دپاره کوم بشارت بیان شوې دې، ددې تعلق د آخرت داحکامو سره دې،ددنیاداحکامو سره د دې تعلق نشته.په دنیا کښې که د یو بدری نه څه غلطی اوشی(لکه څنګه چه د قدامه بن مظعون ﷺ نه غلطی شوې وه،چه شراب ئې څکلی وو،نوپه هغه باندې حدجاری شوې وو) نودنیوی احکام به په هغه باندې جاری کیږی.

---

[1])فتح الباری(۳۰۱۷) وتعلیقات لامع (۲۶۱۸)_

[2])فیض الباری(۹۱۱٤) په حواله د ،،المسوی والمصفی)_

۱۰= باب

دا باب د ترجمة الباب نه بغير دې.او د «فيما يتعلق ببدر» په معنى كښې دې.د بدر متعلق په دې كښې روايات ذكر كولى شى.

[۳۷۶۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ يَعْنِي كَثَرُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ [ر: ۲۷۴۳]

په اولنى روايت كښې د امام بخارى رحمه الله استاذ عبدالله بن محمد الجعفى دې، ده ته عبدالله بن محمد مسندى هم وائى،دوى روايت كوى د ابواحمد زبيرى نه،اوهغه روايت كوى د عبدالرحمن بن غسيل نه.

عبدالرحمن بن الغسيل: ددوى د پلار نوم غسيل نه دې.بلكه سليمان دې.سلسله نسب ئې دا ده.«عبدالرحمن بن سليمان بن عبدالرحمن بن عبدالله بن حنظلة الغسيل» د غسيل د حنظله صفت دې. چونكه عبدالرحمن ددوى د اولاد په سلسله نسب كښې دې. ددې وجې دوى ته «ابن الغسيل» وائى.(۱) حضرت حنظله رضي الله عنه په جنګ احد كښې د جنابت په حالت كښې شهيد شوې وو.كله چه په مقتولين احد كښې ددوى لاش ملاؤ شو.نودده د سر د ويختو نه اوبه څڅيدې .رسول الله ﷺ اوفرمائيل.فرشتو ده ته غسل وركړې دې.ددې وجې دده لقب «غسيل الملائكة» شو.(۲)

ابوأُسيد رضي الله عنه: دا صحابى رضي الله عنه دې.ددوى نوم مالك بن ربيعه دې.په انصاروكښې د خزرج قبيلې سره تعلق ساتى.فرمائى.چه رسول الله ﷺ د بدرپه ورځ فرمائيلى وو.«إذا أكثبوا فارموهم» ددې معنى ده .«إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم» (۳) يعنى كله چه كافران تاسو ته نزدې راشى.او په خپلو نفسونو تاسو ته قدرت دركړى.نوبيا تاسو په هغوى باندې د غشو ګذارونه اوكړئ.ځكه كه دښمن لرې وى.اود غشو ګذارونه كولى شى.نو غشى به

---

[۱])عمدة القارى(۱۷\۹۶)_
[۲])عمدة القارى(۱۷\۹۶)_
[۳])قال الحافظ فى الفتح (۷\۳۰۶) والهمزة فى قوله ..أكثبوكم ..للتعدية من كثب بفتحتين وهو القرب قال ابن فارس أكثب الصيد إذا أمكن من نفسه فالمعنى إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم)_

ضائع كيږى.اود دشمن به څه نقصان نه كيږى.((واستبقوانبلكم)) اوخپل غشى بچ كړئ.(چه ضائع نشى)

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بن عبدالرحيم قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ: په دي روايت كښې محمدبن عبدالرحيم دامام بخارى رحمه الله استاذدي.دوى روايت كوى.چه د ابوامد زبيرى نه وړاندې سند دې.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبى أسيد والمنذربن أبى أسيد عن أبى أسيد))

د اولنى روايت سند وو.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبى أسيد والزبيربن المنذربن أبى أسيد)) په اولنى روايت كښې د عبدالرحمن بن الغسيل دوه استاذان دى.يو حمزه بن ابى اسيد او بل زبيربن المنذر بن ابى اسيد ،اوپه دويم روايت كښې د عبدالرحمن بن الغسيل په دوو استاذانوكښې يو خو هم هغه حمزه بن ابى اسيد دې.خو بل استاذ ((زبيربن المنذربن أبى اسيد)) نه بلكه ((منذربن ابى اسيد)) دې.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه تسامح شوې ده.هغوى فرمائيلى دى.چه ددې باب په دويم روايت كښې امام بخارى كوم سند نقل كړې دې.په دې كښې امام بخارى رحمه الله د ،،زبيربن المنذربن ابى اسيد،، په ځاې ،،زبيربن ابى اسيد،،وئيلي دې.حالانكه امام بخارى رحمه الله په دې دويم سند كښې ،،زبيربن ابى اسيد،، نه دې وئيلي.بلكه هم ،،منذربن ابى اسيد،، ئې وئيلي دې.

حضرت ابواسيد رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ مونږ ته د بدر په ورځ فرمائيلى وو((إذا أكثبوكم)) يعنى ((أكثروكم — فارموهم)) حافظ او عينى رحمهما الله ((اكثركم)) نقل كړى دى.[1]

زمونږ په نسخوكښې ((كثروكم)) مطلب دا دې.چه كله كافران په زيات تعداد كښې تاسو ته نزدې راشى.نو په دغه وخت كښې په هغوى باندې د غشو ګذارونه كوئ.داودى وئيلى دى.چه د ((فارموهم)) معنى ده.كله چه هغوى په زيات تعداد كښې تاسوته نزدې راشى.نو په دغه وخت كښې هغوى په كاڼو باندې اولئ.[2]

[۳۷۳]حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرُّمَاةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أَصَابُوا مِنْ

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى.قوله: عن حمزة بن ابى اسيد والزبيربن المنذر بن ابى أسيد كذا فى هذه الرواية ووقع فى التى بعدها الزبيربن أبى أسيد فقيل هو عمه وقيل هو هولكن نسب إلى جده والأول أصوب .. (فتح البارى (۳۰۶\۷)_~

[2])فتح البارى(۳۰۶\۷) وعمدة القارى(۹۷\۱۷)_

الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ [ر:٢٨٧٤]

دا د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه روايت دې.دوی فرمائی.چه نبی ﷺ په جنګ احد کښې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه په غشی ويشتونکو باندې امير مقرر کړې وو.چونکه د دغه دستې نه غلطی اوشوه.اود نبی ﷺ د حکم تعميل ترې اونشو.ددې وجې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه او د هغه لس ملګری شهيدان شول.او ګټلې شوې جنګ په شکست کښې بدل شو.نو حضرت براء رضی الله عنه فرمائی.چه په احد کښې کافرانو زمونږ اويا صحابه رضی الله عنهم شهيدان کړل.حالانکه نبی ﷺ او صحابو رضی الله عنهم د بدر په ورځ باندې يوسل ځلويښتوکسانو ته نقصان رسولې وو.چه اويا په کښې قتل شوی وو.او اويا بنديوان شوی وو.په دغه وخت کښې ابوسفيان اوونيل.«يوم بيوم بدر» يعنې نن د احد ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.

قوله: يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ: دلته سجال د ،،سجل،، جمع ده.ډول ته وائی.دا محاوره ده.چه په کومه طريقه د کوهی نه د ډول راويستلو په وخت کښې ډول کله په يولاس کښې وی.اوکله په بل کښې،دغه شان په جنګ کښې کاميابی هم کله د يو فريق وی.او کله د بل فريق،

[٣٧٦٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى أُرَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ [ر:٣٤٢٥]

«أراه» دا ياخود ابوبرده قول دې.دوی فرمائی.چه زما خيال دې.چه ابوموسی رضی الله عنه دا حديث د نبی ﷺ نه مرفوعاً نقل کړې دې.اودا هم احتمال شته.چه دا د ابوبرده قول نه وی.بلکه د ښکته يو راوی قول وی.

قوله: قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ: دا حديث امام بخاری رحمه الله په «باب علامات النبوة» کښې په تفصيل سره بيان کړې دې.او وراندې په غزوه احد کښې به هم راشی.دلته ئې ددې حديث يو جزء نقل کړې دې.چه نبی ﷺ خوب اوليدلو.چه نبی ﷺ يوه توره اوخوزوله.اود هغې مخکنۍ حصه ماته شوه.ددې نه پس نبی ﷺ هغه دوباره اوخوزوله. نودهغې نه په زيات ښه صورت کښې شوه.څنګه چه وراندې وه.(١) دلته چه کوم جزء نقل شوې دې.ددې ترجمه او ،،خير،، هغه دې.کوم چه روستو الله تعالی خير راوستل.

---

(١) پوره حديث دا دې،،
عن أبي موسى عن النبي ﷺ قال رأيت في المنام أني أهاجر من مكة إلى أرض بها نخل فذهب وهلي إلى أنها اليمامة أوالهجر فإذا هي المدينة يثرب و رأيت في رؤياي أني هززت سيفاً فانقطع صدره فإذا هو ما أصيب من المؤمنين يوم أحد ثم هززته أخرى فعاد أحسن ما كان فإذا هو ما جاء الله به من الفتح وإجتماع المؤمنين ورأيت فيها بقراً والله خير فإذا هم المؤمنون يوم أحد .وإذا الخير ما جاء الله به من الخير وثواب الصدق الذي أتانا الله بعد يوم بدر (باب علامات النبوة بخاری (٥١١١١)_

① بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ددې خیرنه مراد د احد د شهیدانو شهادت دې.چونکه شهادت د مومن دپاره تحفه ده.[1] د دې وجې ئې شهادت د دوی دپاره خیر اوګرځولو،
② بعضې حضراتووئیلی دی.چه ددې نه مراد د مسلمانانو ثابت قدمی او فتوحابت دی.کوم چه الله تعالی د غزوه احد نه پس راوستی وو.[2]
③ بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ددې خیرنه په بدرکښې د مسلمانانو کامیابی ده.[3]

قوله: وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ: اوبهترین او ښه بدله او ثواب هغه دې.کوم چه الله تعالی مونږ ته د بدر نه پس راکړې دې.

قوله: ثَوَابُ الصِّدْقِ: ① بعضې حضراتو ددې ترجمه د صحیح او درست اعمالو په ثواب سره کړې ده.
② اوبعضې حراتو وئیلی دی.چه په دې کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کیږی. د دې معنی «الثواب الصالح» «الثواب المرضي» «الثواب الجيد» ده.[4]
حضرت شاه صاحب ددې دوه معنی بیان کړی دی.
① یوه دا چه «بعد» مبنی علی الضم ده.او مبدل منه دې،او «یوم بدر» ددې نه بدل دې. دا خو تاسو ته معلومه ده.چه «بعد» کله بغیرد اضافت نه وی.نو مبنی علی الضم وی. په دې صورت کښې به مطلب دا وی.چه بهترین ثواب او بدله هغه ده.کومه چه الله تعالی د بدر په ورځ مسلمانانو ته ورکړې وه.دکوم په وجه چه دوی ته مقام تشریف او تکریم حاصل شو.[5]
② اوحضرت شاه صاحب رحمه الله دویمه توجیه دا کړې ده.چه «بعد» مضاف او «یوم بدر» مضاف الیه ده.او مطلب دا دې.چه بهترینه بدله او ثواب هغه دې.کوم چه الله تعالی مونږ ته دیوم بدرنه پس راکړو.خود «یوم بدر» نه پس خو «غزوة احد» پیښه شوې وه.اوپه هغې کښې مسلمانانو ته شکست شوې وو.ددې وجې شاه صاحب فرمائی.چه په دې صورت کښې د «یوم بدر» نه به بدرصغری،، مراد وی.[6] واقعه د بدر صغری په ۴ھ کښې واقع شوې

---

[1])عمدة القاری(۱۵۳\۱۶)_
[2]) عمدة القاری(۱۵۳\۱۶)_
[3])فیض الباری(۹۱\۱٤)-
[4])عمدة القاری (۹۱\۱٤)_
[5])فیض الباری(۹۱\۱٤)_
[6])غزوه بدر صغری ته ((غزوة السویق)) هم وانی.نبی ﷺ مقام بدر ته تشریف یوړو او اته ورځې هلته ایسار وو.ابوسفیان هم د مکې د قریشو یوه ډله راوسته.او ،،مقام مرالظهران،، یا ،،مقام عسفان ،، ته راغلل.اود هغه ځای نه ئې اراده ملتوی کړه.اوواپس شو.په دې موقعه باندې نبی ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په مدینه کښې خپل قائم مقام جوړ کړې وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر(۱۲۰\۱۲)_~

وه.داحد نه چه تلل.نو ابوسفيان ونيلى وو.چه په راروان كال به د بدرپه مقام باندې مقابله كيږي.نو په راروان كال نبى ﷺ پنځلس سوه صحابه كرام ﷺ واخستل.او مقام بدر طرف ته ئې تشريف يوړو.خوابوسفيان ته د مقابلې كولوجرات اوهمت اونشو.

بهرحال مطلب دا دې.چه الله تعالى د بدر صغرى نه پس چه مسلمانانوته كوم انعامات او فتوحات وركړل.نبى ﷺ فرمائى.چه دا د الله تعالى د طرفه غوره او ښه بدله ده.

[٣٧٦٣] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنِّي لَفِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ الْتَفَتُّ فَإِذَا عَنْ يَمِينِي وَعَنْ يَسَارِي فَتَيَانِ حَدِيثَا السِّنِّ فَكَأَنِّي لَمْ آمَنْ بِمَكَانِهِمَا إِذْ قَالَ لِي أَحَدُهُمَا سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ يَا عَمِّ أَرِنِي أَبَا جَهْلٍ فَقُلْتُ يَا ابْنَ أَخِي وَمَا تَصْنَعُ بِهِ قَالَ عَاهَدْتُ اللَّهَ إِنْ رَأَيْتُهُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَمُوتَ دُونَهُ فَقَالَ لِي الْآخَرُ سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ مِثْلَهُ قَالَ فَمَا سَرَّنِي أَنِّي بَيْنَ رَجُلَيْنِ مَكَانَهُمَا فَأَشَرْتُ لَهُمَا إِلَيْهِ فَشَدَّا عَلَيْهِ مِثْلَ الصَّقْرَيْنِ حَتَّى ضَرَبَاهُ وَهُمَا ابْنَا عَفْرَاءَ [ر: ٢٩٧٢]

دا سند مسلسل بالآباء دې.په دې كښې هر راوى د خپل پلار نه روايت كوى(١) په دې روايت كښې په ابوجهل باندې حمله كونكو هغه دوو انصارى ماشومانو واقعه بيان شوې ده.كوم چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ سره ولاړ وو.ددې تفصيل تيرشوې دې.

[٣٧٦٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَةِ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ فَنَفَرُوا لَهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَجُلٍ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمْ التَّمْرَ فِي مَنْزِلٍ نَزَلُوهُ فَقَالُوا تَمْرُ يَثْرِبَ فَاتَّبَعُوا آثَارَهُمْ فَلَمَّا حَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى مَوْضِعٍ فَأَحَاطَ بِهِمْ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمْ انْزِلُوا فَأَعْطُوا بِأَيْدِيكُمْ وَلَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ أَحَدًا فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَيُّهَا الْقَوْمُ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ فَقَتَلُوا عَاصِمًا وَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ عَلَى الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ مِنْهُمْ خُبَيْبٌ وَزَيْدُ بْنُ الدَّثِنَةِ وَرَجُلٌ آخَرُ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا قَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ وَاللَّهِ لَا أَصْحَبُكُمْ إِنَّ لِي بِهَؤُلَاءِ أُسْوَةً يُرِيدُ الْقَتْلَى فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَانْطُلِقَ بِخُبَيْبٍ وَزَيْدِ بْنِ الدَّثِنَةِ حَتَّى بَاعُوهُمَا بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَابْتَاعَ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ خُبَيْبًا وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ

---

(١) فتح البارى(٣٠٨/٧)_

فَاسْتَعَارَ مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ مُوسًى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ فَدَرَجَ بُنَيٌّ لَهَا وَهِيَ غَافِلَةٌ حَتَّى أَتَاهُ فَوَجَدَتْهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ قَالَتْ فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَلِكَ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ قِطْفًا مِنْ عِنَبٍ فِي يَدِهِ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ بِالْحَدِيدِ وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرَةٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ خُبَيْبًا فَلَمَّا خَرَجُوا بِهِ مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَتَرَكُوهُ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ وَاللَّهِ لَوْلَا أَنْ تَحْسِبُوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَزِدْتُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا وَاقْتُلْهُمْ بَدَدًا وَلَا تُبْقِ مِنْهُمْ أَحَدًا ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ

فَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ أَبُو سِرْوَعَةَ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا الصَّلَاةَ وَأَخْبَرَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُصِيبُوا خَبَرَهُمْ وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ أَنْ يُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ وَكَانَ قَتَلَ رَجُلًا عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ فَبَعَثَ اللَّهُ لِعَاصِمٍ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا أَنْ يَقْطَعُوا مِنْهُ شَيْئًا [ر: ۲۸۸۰]

عمروبن جاریه..ددوی په نوم کښې درې اقوال دی.عمرو،عمر، عمیر، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه صحیح هم دا ده.چه دده نوم ،،عمرو،، دې.دده د پلار نوم ،،اسید،، دې.د اسید کنیت ابوسفیان دې.د عمرو د نیکه نوم جاریه دې.کله هغه نیکه طرف ته منسوب کوی.او راوی ،،عمروبن جاریه،، وائی.اوکله ئې دې د پلار نوم یا کنیت طرف ته منسوب کوی.او عمروبن اسید یا عمروبن ابی سفیان،، هم وائی.ثقفی دې.او د بنو زهره حلیف دې.([1])

په مخکښې روایت کښې د اصحاب بیرمعونه قصه بیان شوې ده.کومه چه به انشاء الله په غزوه رجیع کښې په تفصیل سره راشی.چونکه په اصحاب بیرمعونه کښې خبیب بن عدی، حضرت زیدبن دثنه او حضرت عاصم بن ثابت انصاری رضی الله عنهم په بدر کښې شریك شوی وو.اوپه دې روایت کښې د دوی په بدر کښې د قتال ذکردې.په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکرکړې دې.ددې روایت په آخرکښې دی.

[۳۷۶۸] وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ذَكَرُوا مُرَارَةَ بْنَ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيَّ وَهِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيَّ رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا [ر: ۳۶۰۶]

دا دهغه اوږد حدیث یوه حصه ده.کوم چه به وړاندې په غزوه تبوك کښې په تفصیل سره راځی.دلته امام بخاری د کعب بن مالك رضی الله عنه په حواله سره بیان کوی. چه هغوی په غزوه تبوك کښې د خپل تخلف قصه بیانوی.او د مراره بن ربیع او هلال بن امیه رضی الله عنهما ذکرکوی.چه

[1])فتح الباری (۷/۳۱۰)۔

دا دواړه حضرات نيکان سړي وو.او حضرت کعب رضي الله عنه فرمائي.چه «قد شهدا بدراً» دا دواړه په بدر کښې شريك شوي وو.امام بخاري دا ،،تعليق،، دلته بيان کړو.په اصل کښې امام بخاري رحمه الله د کعب بن مالك رضي الله عنه دا قول نقل کوي،اوپه هغه کسانو باندې رد کوي.څوك چه وائي.چه حضرت مراره بن ربيع او حضرت هلال بن اميه رضي الله عنهما په جنګ بدر کښې نه وو شريك شوي.ددې قول نسبت امام زهري رحمه الله طرف ته هم شوې دې.علامه دمياطي او حافظ ابن القيم رحمهما الله هم ددې رائې اظهار کړې دې.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې نه وو شريك شوي.نو امام بخاري رحمه الله ددې رائې رد کوي.دوي د کعب بن مالك رضي الله عنه په حوالې سره نقل کوي.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې شريك شوي وو.اوښکاره ده چه د کعب بن مالك رضي الله عنه ددې تصريح نه پس د دغه خلقو د رائې څه اهميت پاتې نشو.کومو سره چه د حضرت مراره بن ربيع او حضرت هلال رضي الله عنهما په جنګ بدر کښې د نه شرکت څه صريح دليل نشته.(١)

[٣٧٦٩]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ذُكِرَ لَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ وَكَانَ بَدْرِيًّا مَرِضَ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ فَرَكِبَ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ تَعَالَى النَّهَارُ وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ

يعني د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه ذکرشوي دی.چه ذکرکونکې څوك دې، حافظ اووئيل «لم أقف» (٢) ماته معلوم نه دی.خود مصنف ابن ابی شيبه په روايت کښې په صراحت سره موجود دی.چه ذکرکونکې د سعيدبن زيد ځوې وو. (٣) دوي ذکر کړې دې.چه سعيدبن زيد د جمعې په ورځ ناجوړه شو. «فركب إليه بعد أن تعالى النهار» چه د هغه د بيمارئ خبر ئې واوريدو.نو حضرت عبدالله بن عمرد ورځ راختونه پس د دبيمارپرسئ په غرض هغه ته ورغلو.سعيدبن زيد رضي الله عنه بدري صحابي دې.اوپه عشره مبشره کښې دې،دحضرت عمر رضي الله عنه خور حضرت فاطمه رضي الله عنها د دوي په نکاح کښې وه.نودې د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د ترورخاوند وو.

قوله: وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ: د جمعې د مونځ وخت نزدې شو.خو حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما جمع پريخوه.اودهغه د بيمارپرسئ دپاره لاړل.

دلته دا نه معلومه نشوه،چه ابن عمر رضي الله عنهما د بيمارپرسئ دپاره کوم ځاې ته لاړلو؟ البته د ابن ابی شيبه د روايت نه معلوميږي.چه دحضرت سعيدبن زيد قيام په ،،عقيق،، کښې وو.کوم چه د مدينې منورې نه د درې ميلو په فاصله
باندې دې.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دهغوي د عيادت دپاره هلته تلې وو.(٤)

---

(١)فتح الباري(٣١١/٧)_

(٢)فتح الباري(٣١١/٧)_

(٣)مصنف ابن ابی شيبة (١٠٥/٢) کتاب الصلاة باب من رخص فی السفر يوم الجمعة)_

(٤)مصنف ابن ابی شيبة کتاب الجمعة باب من رخص فی السفريوم الجمعة(١٠٥/٢)_

دجمعې په ورځ د سفر مسئله: دلته يو سوال دا كيدې شي.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه دجمعې مونځ پريخودو.اوعيادت دپاره څنګه لاړلو.دجمعې مونځ پريخودل اود زوال نه وړاندې داسې
تلل جائزدي؟

① داكثروحنابلو، اومالكيه و او قول قديم كښې دامام شافعي رحمه الله په نيز د زوال نه وړاندې دجمعې په ورځ تلل جائز دي.
② دامام مالك رحمه الله نه يو روايت اودامام احمدنه يو روايت او دامام شافعي رحمه الله د قول جديد مطابق داسې د جمعې په ورځ د زوال نه وړاندې دجهاد دپاره تلل جائزنه دي.
③احمد بن حنبل رحمه الله يو روايت دا هم دې.كه سفر د جهاد دپاره وي.نو جائز دې. اوكه نه وي نوناجائز دې.([1])
④دبعضې شوافعو او امام الحرمين رحمهم الله په نيز كه سفر واجب او ضروري وي. نوتلې شي. كنې نشي تلې.
⑤ د اكثرو شوافو رحمهم الله راې دا ده.چه كه سفر د طاعت وي.(لكه دعيادت وغيهر نيك كار دپاره سفر وي) نو تلې شي.برابره ده كه سفرواجب وي اوكه نه وي.

دجمعې په ورځ د زوال نه پس جمعه پريخودل اودښارنه تلل: ① د جمهورو رحمهم الله په نيز ناجائز دي.② دامام اوزاعي رحمه الله په نيز جائز دي.([2])

داحنافو رحمهم الله نه په دې مسئله كښې مختلف روايات مروي دي: ① قاضي خان رحمهما الله د احنافو رحمهم الله مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې هم تلې شي.او د زوال نه پس هم تلې شي.([3])
② فتاوي ظهيريه دا نقل كړي دي.چه د زوال نه پس دجمعې مونځ پريخودل او تلل جائز نه دي.
③ په شرح منيه كښې ئې د احنافو رحمهم الله مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې جائز دې او د زوال نه پس مكروه دې.او ابن عابدين هم دا فرمائيلي دي.([4])
خوكه يو كس دا خيال كوي.كه ده سفر اونكړو.نود قافلې نه روسته پاتې كيږي.او بيا خائله د ده دپاره سفر كول ګران وي.اود مشكلاتوباعث وي.نود داسې كس دپاره دجمعې په ورځ د زوال نه پس هم جمعه مونځ پريخودل او تلل جائز دي.

---

[1] د ذكرشوو درې واړه رواياتو دپاره اوګورئ المغني لابن قدامة (۱۰۸\۲) حكم السفر يوم الجمعة)_
[2])المغني لابن قدامة)_
[3])إذا ارادالرجل أن يسافر يوم الجمعة لا باس به إذا خرج من عمران المصر قبل خروج وقت الظهر لأن الجمعة إنما تجب في آخر الوقت وانظر فتاوى قاضي خان على هامش الهندية (۱۷۶\۱) باب صلاة الجمعة والبحر الرائق (۱۶٤\۲)_
[4])الدرالمختارعلى هامش ردالمختار (۱۶۲\۲) باب الجمعة وغنية المستملي ص،۵۶۵فصل في صلاة الجمعة)

[۳۷۷۰] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ يَأْمُرُهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ فَيَسْأَلَهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَفْتَتْهُ فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ أَنَّ سُبَيْعَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ فَقَالَ لَهَا مَا لِي أَرَاكِ تَجَمَّلْتِ لِلْخُطَّابِ تُرَجِّينَ النِّكَاحَ فَإِنَّكِ وَاللَّهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّى تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ قَالَتْ سُبَيْعَةُ فَلَمَّا قَالَ لِي ذَلِكَ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ وَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي

تَابَعَهُ أَصْبَغُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ مَوْلَى بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِيَاسِ بْنِ الْبُكَيْرِ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا أَخْبَرَهُ [ر: ۵۰۱۳و۳۶۲۹]

په دې روايت کښې عبيدالله بن عبدالله بن عتبه وائي.چه د دوی پلارحضرت عبدالله بن عتبه عمروبن عبدالله بن ارقم زهری ته اوليکل.چه هغه دې سبيعه بنت الحارث اسلميه ته ورشي.اود هغې نه دې دهغه واقعه په باره کښې تپوس اوکړی. کومه چه هغې سره پيښه شوې وه.اورسول الله ﷺ هغې ته په دې معامله کښې څه ارشاد فرمائيلې وو.هغه معلوم کړی.نو عمروبن عبدالله بن ارقم حضرت سبيعه رضي الله عنها ته ورغلو.او د هغې نه ئې د تحقيق کولونه پس عبدالله بن عتبه ته په جواب کښې اوليکل.چه حضرت سبيعه رضي الله عنها ده ته دا خبر ورکړو.چه دا (سبيعه) د سعد بن خوله په نکاح کښې وه.او حضرت سعد په هغه خلقوکښې وو.کوم چه په بدرکښې شريك شوی وو(هم دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده) دحجة الوداع په موقع باندې د حضرت سعد بن خوله وفات اوشو.او هغه (سبيعه)حامله وه.د خاوند د وفات نه پس څه ورځې تيرې شوې.چه د سبيعه بچې پيدا شو.د بچی د پيدائش نه پس کله چه سبيعه د نفاس نه پاکه شوه.نو پيغام راليږونکو دپاره دې ډول سنګارشروع کړو.بنی عبدالدارکښې يوکس ابوالسنابل بن بعکك دې ته راغلو.اودې ته ئې اووئيل.کيدې شی.ته د نکاح پيغام راليږونکودپاره ډول سنګار کوې.غالباً چه ستاسو دنکاح خيال دې.خوپه الله قسم ته واده نشې کولې.تردې چه په تا څلورمياشتې اولس ورځې تيرې شوې نه وی.د حضرت سبيعه رضي الله عنها بيان دې.چه کله ابوالسنابل ماته دا خبره اوکړه.نوما هم ماښام خپلې جامې او څادر وغيره واچول.اود رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم.او د نبی ﷺ نه مې د مسئلې تپوس اوکړو.نبی ﷺ ماته فتوی راکړه.چه هرکله وضع د حمل شوې ده.نو اوس زه حلاله شوم.اوکه زما خواهش وی.نوزه نکاح کولې شم.

دي حديث سره متعلق فقهي مسائل به انشاء الله په كتاب النكاح كښې راځي. چونكه په دې كښې دحضرت سعدبن خوله په باره كښې دي.چه دې د بدر په شركاء كښې وو.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله په دې مقام كښې ددې تخريج اوكړو. والله اعلم.

باب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

[۳۷۷۱] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ قَالَ مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا قَالَ وَكَذَلِكَ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ

حضرت جبرئيل عليه السلام نبى كريم ﷺ ته راغلو.ا تپوس ئې اوكړو.چه داهل بدرستا په نيزځه مقام دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.«من أفضل المسلمين» په ټولومسلمانانو كښې مونږ بدريان افضل شمارو.يا ددې پشان ئې بله څه كلمه اووئيله.نو جبرئيل عليه السلام اووئيل.هم دا شأن د هغه فرښتو هم دې.كوم چه بدرته حاضرې شوې وې.

جنګ بدركښې د فرښتو د نزول فائدې او دې سره متعلقه نور بحثونه وړاندې تيرشوى دى.

[۳۷۷۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ وَكَانَ رِفَاعَةُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَكَانَ رَافِعٌ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ فَكَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ قَالَ سَأَلَ جِبْرِيلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى سَمِعَ مُعَاذَ بْنَ رِفَاعَةَ أَنَّ مَلَكًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ يَزِيدَ بْنَ الْهَادِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَهُ يَوْمَ حَدَّثَهُ مُعَاذٌ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ يَزِيدُ فَقَالَ مُعَاذٌ إِنَّ السَّائِلَ هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام

قوله: مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ: دا د حضرت رافع انصارى رضي الله عنه قول دې.كوم چه دوى خپل خوې ته كوى.د دوى خوې حضرت رفاعه رضي الله عنه دې.حضرت رفاعه رضي الله عنه په جنګ بدركښې شريك شوې وو.خود دوى پلار حضرت رافع په جنګ بدركښې نه وو شريك شوې. البته په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.

① د دوى په دې قول كښې چه كومه ،،ما،، ده.په دې كښې يو صورت خو دا دې. چه دا نافيه اومنلې شى.نو مطلب به دا شى.چه زما دپاره دا خبره د خوشحالۍ نه ده.چه زه د عقبه په ځاې په بدر كښې حاضر شوې وم.يعنى كه زه بدركښې نه يم حاضرشوې.نو زما په دې باندې خفګان نشته.ځكه چه زه د بدر په ځاې په عقبه ته حاضرشوې وم.ځكه چه عقبه خو هغه منزل وو.چه د هغې نه پس د نبى كريم ﷺ د هجرت اسباب پيدا شول.اوهم د بيعت عقبه په وجه اسلام ته د ترقۍ لارې پيدا شوې.اود اسلام دعوت اوتبليغ او ددې نشر او اشاعت په لوېه پيمانه باندې شروع شو.

② دويم صورت دا دي.چه ،،ما،، استفاميه تسليم كړې شي.نو په دې صورت كښې ب مطلب دا وي.چه څه خوشحالي به وه ماته،چه د عقبه په ځاې زه بدر ته حاضر شوې وم.په دې صورت كښې دعقبه فضيلت بيانول مقصود نه دى.بلكه په بدر كښې د حاضرئ ارماز مقصود دې.(١)

[٣٧٧٣]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ[ر:٣٨١٥]

ددې روايت خصوصيت دا دې.چه دا روايت بعينه هم په دې سند سره اوهم په دې الفاظو سره وړاندې په غزه احد كښې راځى.(٢) دا خوزيات كيږى.چه يو روايت تير شى.اوبيا روايت هم په دغه سند سره راشى.خوپه متن كښې دالفاظو فرق وى.خودا روايت د سندا او متن په اعتبار سره بعينه مكرر راغلې دې.د بخارى شارحينو ﷺ د تحقيق مطابق داسې روايات د شلو نه څه زيات دى.چه په هغې كښې متن او سند بعينه مكرر دى.

خوكه يو كس ته توفيق ملاؤ شو.اوهغه ددې خبرې تحقيق اوكړى.نو هغه ته به د شلو نه زيات داسې روايات ملاؤ شى.چه په هغې كښې سند او متن بعينه مكرر وى.

١٢=باب

دا باب د «فيمايتعلق ببدر» په معنى كښې دې.

[٣٧٧٤]حَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَاتَ أَبُو زَيْدٍ وَلَمْ يَتْرُكْ عَقِبًا وَكَانَ بَدْرِيًّا

محمد بن عبدالله انصارى ،دامام بخارى رحمه الله د مشرانو استاذانو نه دې. امام بخارى رحمه الله د دوى نه براه راست هم روايات نقل كوى.دلته روايت د خليفه بن خياط په واسطه سره امام بخارى رحمه الله نقل كوى.

حضرت ابوزيد رضي الله عنه وفات شو.اود دوى نارينه اولاد نه وو.دوى بدرى وو.

---

(١)علامه عينى ليكى.((ما يسرى نى ،، كلمة ما إستفهامية وفيه معنى التمنى لشهود بدر ويحتمل أن تكون نافية والباء فى ،،بالعقبة ،، باء البدل أى بدل العقبة (عمدة القارى (١٧\١٠٤)،،

البته كله چه ،ما،، نافيه اومنلې شى.نوپه دې صورت كښې اشكال كيدې شى.چه حضرت رافع بيعت عقبه ته په بدرباندې ولې ترجيح وركوى.حالانكه نبى ﷺ تصريح كړې ده.چه اهل بدر په ټولو مسلمانانوباندې افضل دى.نو ددې اشكال جواب حافظ ابن حجر رحمه الله ليكى،،،

والذى يظهر أن رافع بن مالک لم يسمع من النبى ﷺ التصريح بتفضيل أهل بدرعلى غيرهم فقال ما قال بإجتهاد منه وشبهته أن العقبة كانت منشأ نصرة الإسلام وسبب الهجرة التى نشأ منها الإستعداد للغزوات كلها لكن الفضل بيدالله يؤتيه من يشاء (فتح البارى (٣١٣\٧)_~

(٢)باب غزوة أحد.. رقم الحديث (٤٠٤١)_

حضرت ابوزید رضی الله عنه: حضرت ابوزید انصاری رضی الله عنه صحابی دې.د دوی د نوم په باره کښې مختلف اقوال دی.

① علامه ذهبی رحمه الله په معجم الصحابة رضی الله عنهم کښې د دوی نوم ،،اوس بن السکن،، نقل کړې دې.[1] ② بعضې حضراتو ددوی نوم ،،معاذ،، نقل کړې دې.[2]

③ یحی بن معین او حافظ دمیاطی رحمهما الله ددوی نوم ،،ثابت بن زید،، خودلې دې.[3] خودوی په خپل کنیت سره مشهر دی.او په هغه صحابو رضی الله عنهم کښې دې.چاچه د نبی ﷺ په ژوند کښې ې قران پاك حفظ کړې وو.په بدر کښې شریك شوې وو.اود بدر نه علاوه په نورو تولو ،،مشاهد،، کښې هم شریك پاتې شوې دې.د حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شوی وو.[4]

[۳۷۷۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ خَبَّابٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدِ بْنَ مَالِكٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَقَدَّمَ إِلَيْهِ أَهْلُهُ لَحْمًا مِنْ لُحُومِ الْأَضَاحِيِّ فَقَالَ مَا أَنَا بِآكِلِهِ حَتَّى أَسْأَلَ فَانْطَلَقَ إِلَى أَخِيهِ لِأُمِّهِ وَكَانَ بَدْرِيًّا قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ حَدَثَ بَعْدَكَ أَمْرٌ نَقْضٌ لِمَا كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْهُ مِنْ أَكْلِ لُحُومِ الْأَضْحَى بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ [ر:۵۲۳۸]

د دې روایت په سند کښې مسلسل درې تابعیان راغلی دی.یحی بن سعید ، قاسم بن محمد او ابن خباب رحمهم الله چه نوم ئې عبدالله دې.دا درې واړه تابعیان دی.

په دې روایت کښې دی چه حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د یو سفر نه واپس شو. دکور خلقو ورته د قربانۍ غوښه وړاندې کړه.حضرت ابوسعید رضی الله عنه اووئیل.زه خو نه خورم. ترڅو چه د نبی ﷺ نه تپوس اونکړم.(ځکه چه نبی ﷺ په اول کښې د دریو ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلونه منع کړې وه.اودلته په دې وخت کښې د درې ورځو نه زیاته موده تیره شوې وه) نو حضرت ابوسعید رضی الله عنه دخپل مور شریك وړور حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه ته ورغلو.

«وكان بدريا» اوقتاده رضی الله عنه بدری وو.(د دې جملې د مناسبت په وجه دا روایت امام بخاری رحمه الله دلته ذکرکړې دې) د هغوی نه حضرت ا بوسعید رضی الله عنه تپوس اوکړو.نو حضرت قتاده بن نعمان رضی الله عنه اووئیل.چه ستا په سفر باندې د تلونه پس هغه اولنې حکم مسوخ شوې دې.په کوم کښې چه به د قربانۍ غوښه د درې ورځو نه زیات استعمالولو نه منع شوې وه.اوس د درې ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلو اجازت شوې دې.نوتاسو د قربانۍ غوښه خوړلې شئ.

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[2])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[3])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

[4])فتح الباری(۸\۳۱٤) وعمدة القاری(۱۷\۱۰۶)۔

حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه: حضرت قتاده بن النعمان بدری ﷺ صحابی دي.اوپه انصارو کښې دي.د دوی کنيت ،،ابوعمر،، دي.انصارو دده کنيت ،،ابوعبدالله،، کيخودې وو. بعضو وئيلی دی.چه د دوی کنيت ،،ابوعثمان،، دي.[1] د دوی يوه سترګه په جنګ احد کښې بهرته راوتلې وه.بعضې خلقو وئيلی دی.چه په غزوه بدرکښې دا واقعه پيښه شوې وه.[2] اوبعضو وئلی دی.چه په غزوه خندق کښې دا واقعه پيښه شوې وه.[3] خو صحيح دا ده.چه دا واقعه په جنګ احد کښې پيښه شوې وه.[4] دوی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل.يارسول الله زما يوه ښځه ده.زما د هغې سره محبت دي.او هغه زما سره محبت کوی.زما دا سترګه بهرته راوتلې ده.که هغه ما اووينی.نو زما نه به نفرت کوی.تاسو زما دپاره دعا اوکړئ.نو نبی ﷺ د دوی دپاره دعا اوکړه.اوددوی هغه سترګه د وړاندې زياته ښه شوه.[5]

حضرت قتاده بن النعمان ﷺ په ۲۳ه کښې د حضرت عمر ﷺ په دور خلافت کښې وفات شوې وو.۶۵ شپېته کاله عمر ئې وو.حضرت عمر ﷺ د دوی د جنازې امامت کړې وو. [6]

بهرحال د حضرت ابوسعيد خدری ﷺ د دې دويم روايت اصلی مقام خو «كتاب الأضاحي» دې.خوچونکه په دې روايت کښې دحضرت قتاده بن النعمان ﷺ په بدر کښې د شرکت ذکر وو.ددې وجې امام بخاری ﷺ دلته په غزوه بدرکښې ددې تخريج اوکړو.

[۳۷۷۶] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الزُّبَيْرُ لَقِيتُ يَوْمَ بَدْرٍ عُبَيْدَةَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَهُوَ مُدَجَّجٌ لَا يُرَى مِنْهُ إِلَّا عَيْنَاهُ وَهُوَ يُكْنَى أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَقَالَ أَنَا أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِالْعَنَزَةِ فَطَعَنْتُهُ فِي عَيْنِهِ فَمَاتَ قَالَ هِشَامٌ فَأُخْبِرْتُ أَنَّ الزُّبَيْرَ قَالَ لَقَدْ وَضَعْتُ رِجْلِي عَلَيْهِ ثُمَّ تَمَطَّأْتُ فَكَانَ الْجَهْدَ أَنْ نَزَعْتُهَا وَقَدِ انْثَنَى طَرَفَاهَا قَالَ عُرْوَةُ فَسَأَلَهُ إِيَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا أَبُو بَكْرٍ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ أَبُو

---

[1] الإصابة (۲۲۵\۳)_

[2] بيهقی په دلائل النبوة کښې د ابن غسيل نه په دې باره کښې دوه روايتونه نقل کړی دی.اوپه دغه دواړو روايتونوکښې ددې واقعه په جنګ بدرکښې د کيدو تصريح ده.دلائل بيهقی (۲۵۲\۳)

[3] عمدة القاری(۱۰۶\۱۷)_

[4] ابن سعد په طبقات (۴۵۳\۳) کښې ابونعيم په دلائل النبوة (۴۸۳\۲) کښې ابوبکر هيثمی په مجمع الزوائد (۱۱۳\۶) کښې دغه شان په (۲۹۷\۸) کښې اوحافظ ابن حجر ﷺ په الإصابة (۲۲۵\۳) کښې په غزوه احدکښې ددې واقعه د واقع کيدو روايات نقل کړی دی._

[5] دلائل أبي نعيم (۲۵۳\۲) وطبقات ا بن سعد(۴۵۳\۳)_

[6] الإصابة (۲۲۶\۳) وطبقات ابن سعد (۴۵۳\۳)_

بَكْرٍ سَأَلَهَا إِيَّاهُ عُمَرُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُبِضَ عُمَرُ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا عُثْمَانُ مِنْهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ وَقَعَتْ عِنْدَ آلِ عَلِيٍّ فَطَلَبَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَكَانَتْ عِنْدَهُ حَتَّى قُتِلَ

په دې روايت كښې د عبيده بن سعيد بن العاص د قتل ذكردې.كوم چه په بدر كښې حضرت زبيربن العوام ﷺ قتل كړې وو.ددې تفصيل تيرشوې دې. (١)

دامام بخارى ﷫ په دې مقام كښې د دې حديث ذكركولونه مقصود دا خودل دى.چه حضرت زبيربن العوام ﷺ په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.

[٣٧٧٧]حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَايِعُونِي [ر:١٨]

په دې روايت كښې د حضرت عباده بن الصامت ﷺ د بدرى كيدو ذكر دې. (٢) د دې وجې امام بخارى ﷫ ددې تخريج دلته كړې دې.

[٣٧٧٨]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر:٣٨٠٠]

حضرت ابوحذيفه ﷺ كوم چه د نبى كريم ﷺ سره په جنګ بدركښې شريك شوې وو.هغوى سالم بن معقبل متبنى (په خوى توب سره نيولې شوې)جوړ كړې وو.اود خپلې وريرې سره ني د سالم واده كړې وو.د دوى د وريرې نوم ،،هند بنت الوليد،، وو.د بخارى ددې روايت نه علاوه د نسائى اوابوداود په رواياتوكښې هم ددوى نوم ،،هند بنت الوليد،، ذكردې.(٣) خود موطا امام مالك ﷫ په روايت كښې د دې نوم ،،فاطمه،، خودلې شوې دې.اوحافظ ابن عبدالبر ﷫ په شرح د موطاء كښې دامام مالك اقتداء كړې ده.دسالم د ښځې نوم ئې فاطمه بنت الوليد بيان كړې دې.(٤) ابن عبدلبر ﷫ په ،،الاستيعاب، كښې په صحابياتو كښې د ،،هندبنت الوليد،، ذكرنه دې كړې.ابن سعدپه طبقات كښې هم ،،هندبنت الليد

---

(١) اوګورئ د عبيده بن سعيد قتل (٦٧)_

(٢))عبادة بن الصامت.. كان أحد النقباء بالعقبة وآخى رسول الله ﷺ بينه وبين أبي مرثد الغنوى وشهد المشاهد كلها أنه كان طوالاً جميلاً جسيماً ومات بالرملة سنة أربع وثلاثين(وانظر الإصابة (٢٦٩\٢)_

(٣))عمدة القارى(١٠٨\١٧)_

(٤))عمدة القارى(١٠٨\١٧)_

ذكرپه صحابياتوكښې نه دې كړې.[1] خودبخارى،ابوداود اونسائى په روياتونو كښې ددې
نوم هندبنت وليد خودلې شوې دې.[2]
په دواړه قسم رواياتوكښې تاسو تطبيق داسې كولې شئ،چه ممكن ده.چه ددې دوه نومونه
وى.اودا هم ونيلې شى،چه يو نوم وى.اويل لقب وى.نو چا په نوم سره ذكركړې ده.او چا په
لقب ،نو اوس د بخارى او موطاء په روايتونوكښې تضاد پاتې نشو.

قوله: وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: او حضرت سالم د يو انصارى ښځې آزاد كړې
غلام وو.دا انصارى ميرمن «ثبيتة بنت يعار» وه.دلته اشكال كيږى.چه په كتاب المناقب
كښې يو باب دې.«باب مناقب سالم مولى أبي حذيفة» هلته سالم «مولى أبي حذيفة» وئيلى دى.اوپه
دې روايت كښې «هومولى لإمرأة من الأنصار»دى.چه دا د يوې انصاريې آزاد كرده غلام وو.په
ظاهره په دواړو كښې تعارض دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله ددې جواب دا وركړې دې.چه په اصل كښې آزاده كرده غلام هم د
«ثبيته انصاريه،،» دې
په كتاب المناقب كښې چه حضرت شالم ته ،،مولى ابى حذيفه،، وئيلى دى.هغه ئې ورته
مجازاً وئيلى دى.ځكه چه حضرت سالم به د حضرت ابو حذيفه رضي الله عنه سره اوسيدل.اودهغوى
سره ئې خصوصى تعلقات وو.ددې وجې هغوى ته ،،مولى ابى حذيفه،، وئيلى دى.[3]

قوله: وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ: اوپه زمانه د
جاهليت كښې چه به ئې څوك په خوى توب سره اونيولو.نوخلقو به دهغه نسبت هغه كس ته
كولو.چاچه به دې متنبنى نيولې وو.
اودا متبنى به دهغه متبنى نيونكى وارث هم وو.تردې چه الله تعالى د سورة احزاب دا آيت
نازل كړو.﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ﴾[4]

قوله: فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ: وړاندې هم هغه
واقعه ده.چه سهله بنت سهيل كومه چه د حضرت ابوحذيفه ښځه وه.هغه نبى ﷺ ته
راغله.اوددوى په خدمت كښې ئې عرض اوكړو.چه د حضرت سالم سره زمونږ محبت او
تعلق دومره دې،چه دې مونږ خپل خوې جوړ كړې وو.اوس هركله چه آيت نازل شو.نو سالم
چه زمونږ كورته راځى.ابوحذيفه دا ښه نه ګنړى.حالانكه سالم سره قطع تعلق كول هم زمونږ

---

[1])فتح البارى(٣١٥\٧)_
[2])فتح البارى(٣١٥\٧)_
[3])فتح البارى(٣١٥\٧)_
[4])پوره آيت دا دې﴿ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ سورة الأحزاب:٥)_

دپاره گران دی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ته هغه ته پئ ورکړه.نوحضرت سهلې هغه ته خپل پئ ورکړل.اودغه شان هغه ددې رضاعي خوې شو.په دې عمرکښې د پیو ورکول او رضاعت معتبر گڼړل په خصوصیت باندې محمول دی.

ددې واقعه ددې باب سره څه تعلق نشته.په دې حدیث کښې چونکه د ا دی.چه حضرت ابوحذیفه ﷺ په بدرکښې شریك شوې وو.ددې وجې امام بخاری ﷺ دا حدیث دلته ذکرکړلو.

حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه: حضرت ابوحذیفه ﷺ بدری صحابی ﷺ دې. ددوی نوم بعضې خلقو ,,مهشم،،اوبعضو،،هشیم،،اوبعضو،،هاشم،، او بعضو ،،قیس،، خودلې دې. دوی په فضلاء صحابه کرامو ﷺ کښې وو.او صاحب الهجرتین وو.د شپږ پنځوس کالو په عمرکښې د حضرت ابوبکرصدیق ﷺ په دورکښې په جنگ یمامه کښې شهید شوې وو.[1]

[٣٧٧٩] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ يَوْمَ بَدْرٍ حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُولِي هَكَذَا وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ [٤٨٥٢]

ربیع بنت معوذفرمائی.چه ماته رسول الله ﷺ دهغې شپې په صبا باندې تشریف راوړو.په کومه شپه چه زما رخصتی شوې وه.(دعربودا رواج وو.چه هغوی به د ناوې ترهغه وخته پورې نه رخصت کوله.ترڅوچه به خاوند دهغې دپاره د جدا کور او مکان انتظام نه وو کړې.ددې وجې لفظ د ،،بنی،، د رخصتئ دپاره استعمالول شروع شو.څکه چه رخصتی به په بناء (دکور په جوړولو.) موقوف وه. نو د «بنی علی» مطلب دا شو.چه په کومه شپه زه رخصت شوې ووم.(دپلاردکورنه د خاوند کورته) او رسول الله ﷺ راغلو.زما په بستره داسې کیناستلو.لکه څنگه اې خالدبن ذکوان! چه ته ناست ئې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیدې شی. چه خلوة بالاجنبیه نبی ﷺ څنگه کړې وو؟

① یوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې وه.

② دویم جواب دا دې.چه دلته خلوت نه و.دلته خو ماشومانو جینکو سندرې وئیلې.لکه څنکه چه په روایت کښې وړاندې راغی.

③ خوحافظ ابن حجر ﷺ فرمائی.چه د قوی دلائلو نه مونږ باندې دا خبره ښکاره شوې ده.چه د نبی ﷺ دپاره خلوت بالاجنبیه جائز وو.څکه چه خلوت بالاجنبیه په شریعت کښې ددې وجې ناجائز دې، چه په دې کښې د فتنې ویره وی. او نبی ﷺ معصوم وو.دلته د فتنې

[1] الإصابة (٤٢/٤و ٤٣)_

څه ويره موجود نه وه.[1]

قوله: وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ: دف بالضم هم وئيلى شى.او بالفتح هم وئيلى شى.يعنى ماشومانې جينكۍ وې.چه هغوى به طنبل وهل.[2]

قوله: يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ: ،،ندب،، د مړى محاسنو ذكركولو ته وائى.نودلته ماشومانوچه په بدر كښې كوم حضرات شهيدان شوى ووى.دهغوى په باره كښې چه كومې مرثې وئيلې شوې وې. هغه ئې لوستلې.ددې حديث نه د طنبل وهلو اووددې د آواز اوريدو اجازت معلوميږى.خو ددې نه د نن ورځې د مزاميرو استعمال او د سندرو په جوازباندې استدلال كول صحيح نه دى.ځكه چه نن صبا كوم خلق سندرې وائى.يا ډهول وهى. هغوى ددې فن د زده كولو دپاره ډيرمشقت كوى.د فن استاذان او ماهرين فن چه كوم كار كوى.هغه ددې ماشومانو جينكو په فعل سره نشى جائزثابتولې.د نكاح په موقع د طنبل وهلو صرف دومره اجازت شته.چه په دې سره د نكاح اعلان اوشى.

قوله: حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ:يوې ماشومې په كښې اووئيل.په مونږ كښې نبى موجود دې ،هغوى د راتلونكې زمانې خبرې پيژنى.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((لاتقولى هكذا)) داسې مه وايه.ځكه چه د مستقبل علم خو صرف الله تعالى ته وى. كه الله تعالى چاته د مستقبل د څه واقعې خبر وركړى.نوهغه بله خبره ده.خوبغيرد څه سبب نه اوبغيرد الله تعالى د خودلو نه هيچا ته د مستقبل علم نشى كيدې.

[٣٧٨٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ ح حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ[ر: ٣٠٥٣]

دا دحضرت ابن عباس ﷺ روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت ابوطلحه ﷺ په بدركښې شريك شوې وو. حضرت ابوطلحه ﷺ مشهور صحابى دې.اودحضرت ام سليم خاونددې.[3]

---

[1])قال الكرمانى هو محمول على أن ذلک كان من وراء حجاب أوكان قبل نزل آية الحجاب وأجاز النظر للحاجة أو عند الأمن من الفتننة .. والآخر هو المعتمد والذى وضح لنا بالأدلة القوية أن من خصائص النبى ﷺ جواز الخلوة بالأجنبية والنظر إليها (فتح البارى ٩\٢٠٣ كتاب النكاح)_

[2])عمدة القارى(١٧\١٠٩)_

[3])قال الحافظ ابن حجر فى الإصابة (١\٥٦٥و ٥٦٦) زيدبن سهل بن الأسود بن حرام.. الأنصارى الخزرجى أبوطلحة مشهور بكنية .. كان من فضلاء الصحابة ﷺ وهو زوج أم سليم....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

قوله: لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ: په كوم كوركښې سپې يا تصوير وى.هغې ته فرشتې نه داخليږى.

قوله: يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ: يا خوددې نه د ذى روح تصوير مراد دې.يا هغه بتان مراد دى.كوم چه د ذى روح څيزونو وى.(١) بهر حال داسې كورته فرشتې نه داخليږى. په كوم كښې چه سپې يا تصويرونه يا بتان وى.د فرشتونه مراد د رحمت فرشتې دى.بيا دلته سوال پيدا كيږى.چه ،،كلب،، عام دې.يا د ،،كلب،، نه مراد هغه ،،كلب دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نه وى.دعلامه نووى او قرطبى رحمهماالله رايې دا ده.چه د دې نه عام كلب مراد دې.البته نور حضرات فرمائى.چه ددې نه هغه ،،كلب،، مراد دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نشته.(ددې پوره تفصيل به په كتاب اللباس كښې راشى.انشاء الله) (٢)

[٣٧٨]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ السَّلَام أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنْ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ

....د تيرمخ بقيه حاشيه] خطب أبوطلحة أم سليم فقالت ياأباطلحة مامثلك يرد ولكنك إمرؤ كافر وأنا مسلمة لا تحل لى فإن تسلم فذلك مهرى فأسلم فكان ذلك مهرها .. ووعن أنس ﷺ أنه كان يرمى بين يدى النبى ﷺ يوم أحد فرفع النبى ﷺ ينظر فرفع أبوطلحة صدره وقال هكذا لا يصيبك بعض القوم سهامهم نحرى دون نحرك.. واختلف فى وفاته فقال الواقدى مات سنة أربع وثلاثين وصلى عليه عثمان وقيل قبلها بسنتين وقال أبوزرعة الدمشقى عاش بعد النبى ﷺ أربعين سنة .. فعلى هذا يكون موته سنة خمسين أو سنة إحدى وخمسين .. وبه جزم المدائنى)_

[١])التماثيل جمع تمثال وهو الصورة (عمدة القارى(١١٠١١٧)_

[٢])صحيح مسلم (٢٠٠١٢) كتاب اللباس والزينة باب تحريم تصويرصورة الحيوان)_

النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَهَا هُوَ ذَا فِي بَيْتٍ مَعَهُ شَرْبٌ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَى ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْتُهُ أَنَا وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ حَمْزَةُ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَهُ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فِيمَا فَعَلَ فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ فَنَظَرَ حَمْزَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى رُكْبَتِهِ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ثَمِلٌ فَنَكَصَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ: دلته د امام بخاری ﷫ شیخ عبدان دي.دا عبدالله بن عثمان بن جبله دي.او د دوی کنیت ابوعبدالرحمن دي.د حافظ ابن حجر﷫ رائې دا ده.چه د دوی نوم عبدالله دي. خلقو په دې کښې ترمیم کړې دې.او عبدان ئې ترې جوړ کړې دې،او حافظ ابن طاهر فرمائی.چه د دوی نوم عبدالله او کنیت ابوعبدالرحمن دئ. د دوی د نوم نه ئې ,,عبد،،اخستې دې.اودغه شان ئې ددوی د کنیت نه هم ،،عبد ،،اخستې دئ.اود دواړو تثنیه نه ئې ،،عبدان،، جوړ کړې دې،او هم په دې سره دوی مشهور دی.(١)

قوله: أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنَ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ:

حضرت علی﷜ فرمائی.چه زما سره یوه اوښه وه.کومه چه د جنګ بدر د مال غنیمت په حصه کښې زما رسیدلې وه.

«شارف» مسن اوښې ته وائی(٢)

«وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَيْهِ مِنَ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ» د «أعطاني» مفعول محذوف دې.یعنی «أعطاني شارفا»

اویوه بله اوښه نبی ﷺ ماته د هغه خمس نه راکړې وه.کوم چه الله تعالی نبی ﷺ ته د بدر په ورځ ورکړې وو.

یعنی دغنیمت نه خمس وستې شوې وو.اوهغه خمس نبی ﷺ بیا تقسیم کړې وو. نوپه هغې کښې یوه بله اوښه جضرت علی﷜ ته ملاؤ شوې وه.نودغه شان د حضرت عل﷜ سره دوه اوښې شوې.

---

(١)عمدة القاری(١٧/٧٤)_

(٢)فتح الباری(٧/١٩٩)_

قوله: فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كله چه ما د حضرت فاطمه بنت نبی ﷺ د رخصتئ (واده كولو) اراده اوكړه.د ،،بناء،، او ،،ابتناء،، لفظ د رخصتئ په معنى كښې استعماليږي.

قوله: وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي: نوما د بنى قينقاع د يو زرګرسره دا خبره كړې وه.چه هغه به ماسره ځي.او مونږ به د اذخرګياه راوړو.ما اراده كړې وه.چه زه به دغه ګياه په زرګرانو باندې خرڅوم.اوپه دې سره به د خپل واده په وليمه مدد اخلم.

قوله: فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ: ①الاقتاب: د ،،قتب،، جمع ده.كتهې ته وائى.(يعنى هغه پيړه كپړه چه د خريا بل څه ځاروى په شا باندې اچولې شى. چه د بوج په وجه دهغه ملا د خوږيدونه بچ وى ازمترجم)
②الغرائر:د ،،غرارة،، جمع ده.بورو ته وائى.(څه اذخرپه كښې جمع كړى از مترجم)
③الحبال: د ،،حبل،، جمع ده.رسئ ته وائى.
ترجمه: توپه داسې وخت كښې چه ما دخپلو دواړو اوښودپاره كتهې،بورئ او رسئ جمع كولې.

قوله: وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: اوزما دواړه اوښې د يو انصارى د حجرې په خواه كښې ناستې وې.

قوله: حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ: تردې چه ما چه څه جمع كول هغه مې جمع كړل.

قوله: فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: ①اسنمة: د ،،سنام،، جمع ده.اوښ قب ته وائى.

② بقرت: ((أى شقت وقطعت)) څيرلې شوې وې.
③ خواصر: د ،،حاصر،، جمع ده.تشى ته وائى.
④ اكباد: د ،،كبد،، جمع ده.اينې (كليجى) ته وائى.
نوناګهانه ما اوكتل.چه زما د دواړو اوښو قبونه پرې كړې شوى دى.اودهغې تشى څيرلى شوى دى.او د دواړو اينې راوستې شوى دى.

قوله: فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ: كله چه ما دا منظراوليدل.نوما په خپلو سترګو قابو اونكړې شو،ما تپوس اوكړو دا چا كړى دى؟ خلقو راته اووئيل.چه (ستا تره) حمزه بن عبدالمطلب كړې دى.او دانصارو د شراب څكونكو يوې ډلې سره هغه په دې كوركښې موجود دې.

شرب: دا د ،،شارب،، جمع ده.لكه څنګه چه ،،راجل،، د ،،رجل،، جمع ده.مراد دى. شراب څكونكى خلق.

قوله: عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ:

① قينة: سندرغاړې.

② شرف: دا د ،،شارف،، جمع ده.د پوخ عمراوښې ته وائى.

③ النواء:د ،،ناويه،، جمع ده.دا د ،،شرف،، صفت دې. په معنى د څربې او پيړې،

دوى سره يوه سندرغاړې وه.اوددوى ملګرى وو.نو سندرغاړې په خپله سندره كښې وئيلى وو.((أيا يا حمزة للشرف النواء)) اې حمزه، دغه پيړو څربو اوښو ته طرف ته ورشه.

قوله: فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: نوحمزه رضي الله عنه راټوب كړې.او توره ئې راواخستله.اود دواړو اوښو قبونه ئې كټ كړل.اودهغې تشى ئې اوشيرل.اودهغې اينې ئې را اوويستلې.

قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ: حضرت على رضي الله عنه فرمائى.ماچه دا حالت اوليدل.نود نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضر شوم.نبى صلى الله عليه وسلم سره زيدبن حارثه هم و،.نبى صلى الله عليه وسلم زمايه غم اوپريشانئ باندې پوهه شو.نبى صلى الله عليه وسلم تپوس اوكړو.په تا څه شوى دى؟ ما ورته اووئيل.يا رسول الله ما د نن ورځې پشان د غم منظر چرته نه دې ليدلې.نن حضرت حمزه رضي الله عنه زما په دوو اوښو باندې ظلم كړې دې.دهغې قبونه ئې كټ كړى دى.اودهغوى تشى ئې شيرلى دى. اوهغه اودهغه ملګرى دلته په يو كور كښې موجود دى.نو نبى صلى الله عليه وسلم خپل څادر راوغوښتل.او ئې واچول، او روان شو.زيدبن حارثه رضي الله عنه هم دوى پسې شاته راروان شو.اوهغه كور ته ورغلل.په كوم كښې چه حضرت حمزه رضي الله عنه وو.نبى صلى الله عليه وسلم د دننه تلواجازت اوغوستلو.نو نبى صلى الله عليه وسلم ته اجازت ملاؤ شو.چه دننه لاړلو.نو نبى صلى الله عليه وسلم حضرت حمزه رضي الله عنه د هغوى په دې فعل باندې ملامته كول شروع كړل.((فإذا حمزة ثمل محمرة عيناه)) ،،ثمل،، په نشه كښې د مدهوشه كيدوپه معنى كښې دې.يعنى حضرت حمزه رضي الله عنه د نشې په حالت كښې وو.اودواړه سترګې ئې سرې وې.حضرت حمزه رضي الله عنه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته نظر راپورته كړو.(دپښو دطرف نه) اوبيا ئې نظرلږ نور پورته كړو.اود نبى صلى الله عليه وسلم په زنګون نظرواچولو.اوبيا ئې نظر نور اوچت كړلو.او د نبى صلى الله عليه وسلم مخ طرف ته ئې اوكتل.او وې وئيل.

قوله: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي :تاسوخلقو زما د پلار غلامان ئې.نبى صلى الله عليه وسلم پوهه شو.چه دې په نشه كښې بيخوده دې.نو نبى صلى الله عليه وسلم واپس دهغه ځاې نه په پوندو راغلو.اومونږ هم دهغوى سره راووتلو.

حضرت حمزه رضي الله عنه دلته نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه ته اووئیل.چه تاسو زما د پلار غلامان نی.حافظ ابن حجر رحمه الله ددې توجیه دا کړې ده.چه چونکه نبی ﷺ د حضرت عبدالمطلب نمسی وو.او حضرت علی رضي الله عنه هم د هغوی نمسی وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه دهغوی نمسی نه وو. بلکه خوی وو.نو هغوی عبدالمطلب (چه د نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه نیکه اود عربو سردار وو) په منزله د سید او مالك اوګرځول.او نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه ته نې اووئیل.چه «هل أنتم إلا عبيد لأبي» اوبخپله چونکه دهغوی خوی وو.او د عبدالمطلب سره دهغوی نسبت د نبی ﷺ او دحضرت علی رضي الله عنه په مقابله کښې زیات نزدې وو.نو ددې جملې نه د حضرت حمزه رضي الله عنه مقصود په دې خبره باندې فخر کول وو.چه زه ستاسو په نسبت عبدالمطلب ته زیات نزدې یم.(١)

خو حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی.چه دحضرت حمزه رضي الله عنه په دې کلام کښې د توجیه کولو ضرورت څه دې؟ځکه چه هغوی په حالت د نشه کښې وو.د نشې په حالت کښې انسان نه عقل او هوش تلې وی.حضرت حمزه رضي الله عنه هم په دغه حالت کښې یوه بې معنی او بې مقصده خبرې کړې وه.نوددې د توجیه ضرورت څه دې؟ (٢)

بهرحال امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته د غزوه بدر په بیان کښې ځکه ذکر کړو.چه په دې حدیث کښې دی.چه د جنګ بدر په مال غنیمت کښې حضرت علی رضي الله عنه ته اوښه ملاؤ شوې وه.ددې نه دحضرت علی رضي الله عنه بدری کیدل معلوم شو.او هم دا د امام بخاری رحمه الله مقصد دې.

[٣٧٨٣]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ سَمِعَهُ مِنِ ابْنِ مَعْقِلٍ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَبَّرَ عَلَى سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ فَقَالَ إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا

دمحمدبن عباد کنیت ابوعبدالله دې.دامام بخاری رحمه الله استاذ دې.دووی قیام په بغداد کښې وو.ثقه او معروف او مشهور راوی دې.په ۲۳۴ھ کښې وفاتش وې دې.خصوصی خبره دا ده.چه د وی په بخاری کښې صرف دا یو روایت دې.(٣)

قوله: أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ : د «ابن الأصفهاني» نوم ،،عبدالرحمن بن عبدالله،، دې. دکوفې اوسیدونکې وو.ددې جملې دوه مطلبه کیدې شی.

① یو مطلب دا دې.چه ابن الاصبهانی دا حدیث مونږ ته په پوره سند سره تر آخره پورې بیان کړې دې.

② دویمه معنی دا کیدې شی.چه ابن الاصبهانی دا حدیث مونږ ته لیکلې رالیږلې دې.مونږ

---

(١)قال الحافظ أراد أن أباه عبدالمطلب جد للنبي ﷺ ولعلي رضي الله عنه أيضاً والجد يدعى سيداً وحاصله أن حمزة أراد الإفتخار عليهم بأنه أقرب إلى عبدالمطلب منهم (تعليقات اللامع (٢٦٨/٨)_

(٢)قال الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي قدس سره في قوله ((وما أنتم إلا عبيد لأبي.. وما أبعد التلطف لتوجيه صحته مع أنه من كلام سكران الذي لم يكن له عقل إذا ذاك (لامع الدراري (٢٦٧/٨)_

(٣)عمدة القاري(١١١/١٧)_

دا حديث د هغه نه اوريدلې نه دې.چه نقل کوو ئې.بلکه بطريق المکاتبة ئې نقل کوو.[1]
په راروان روايت کښې دی.چه حضرت علی رضی الله عنه د حضرت سهل بن حنيف په جنازه باندې تکبيرونه اووئيل.او وې فرمائيل.حضرت سهل رضی الله عنه بدرته حاضرشوې وو.دجنازې په مانځه کښې ئې څومره تکبيرونه وئيلی وو.د ابن عبدالبر او امام بغوی رحمهما الله د روايت مطابق ئې شپږ تکبيرونه وئيلی وو.او د حافظ ابوذر د روايت مطابق حضرت علی رضی الله عنه پنځه تکبيرونه وئيلې وو.[2]

[۳۷۸۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ قَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ فَقَالَ قَدْ بَدَا لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا فَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوْجَدَ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ إِلَّا أَنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا [۴۸۳۰و۴۸۳۶و۴۸۵۰]

په روايت کښې دی.چه حضرت حفصه بنتُ عمردخپل خاوند حضرت خنيس بن حذافه سهمی په وفات سره کونډه شوه.او حضرت خنيس رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.اوپه بدرکښې شريک شوې وو.دووی وفات په مدينه منوره کښې شوې وو.چونکه حضرت حفصه اوس هم دواده د عمروه.نودهغوی خيال شو.چه واده اوکړی.نوپه دې سلسله کښې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حضرت عثمان رضی الله عنه سره ملاؤ شو.او وې وئيل. که تاسو غواړئ.نوستاسو نکاح به د حفصې سره اوکړم.خو حضرت عثمان رضی الله عنه ورته اووئيل.زه به پرې سوچ اوکړم.او د سوچ نه پس ئې اووئې.زما في الحال د نکاح کولو اراده نشته.حضرت عمر رضی الله عنه ددې نه پس حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره ملاؤ شو.اوهغوی ته ئې د حضرت حفصې د نکاح په باره کښې اووئيل.حضرت ابوبکر چپ پاتې شو.او څه جواب ئې ورته ورنکړو.حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته د حضرت عثمان رضی الله عنه په مقابله

---

[1])قال الحافظ أنفذه لنا ابن الأصبهاني أي بلغ منتهاه من الرواية وتمام السياق فنفذ فيه ،كقولك : إنفذت السهم أي رميت به فأصبت وقيل المراد بقوله أنفذه لنا أي أرسله فكأنه حمله عنه مكاتبة أو إجازة وانظرفتح الباري (۳۱۸\۷)_

[2])فتح الباري(۳۱۸\۷)_

كښې ماته زياته غصه راغله.(يوخودې وجې چه دوى څه جواب رانکړو.او دويم ددې وجې چه د دوى سره تعلقات هم د حضرت عثمانؓ په مقابله كښې زيات وو.) بيا څو روځې پس نبى كريمﷺ پخپله حفصې ته دنكاح پيغام اوليږلو.نودنبىﷺ سره دحفصې نكاح اوشوه.
حضرت عمرؓ فرمائى.چه روسته ما سره حضرت ابوبكرؓ ملاو شو.او وې وئيل.كيدې شى.چه كله تاسو ته ما د حضرت حفصې دنكاح په باره كښې څه جواب درنكو.نو ته به زما نه خفه شوى وې.ما ورته اووئيل.آو زه خفه شوې ووم.نو حضرت ابوبكرؓ اوفرمائيل. ماتاسو ته ددې وجې جواب درنكړو.چه زما په علم كښې دا خبره راغلې وه.چه نبىﷺ د حضرت حفصې سره نكاح كول غواړى.نوما د رسول اللهﷺ راز ښكاره كول نه غوښتل.كه نبىﷺ اراده پريخودې وه.نو ما به ضرور قبلوله.
په دې حديث كښې چونكه د حضرت خنيس بن حذافه ؓ د بدرى كيدو ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دلته ذكركړو.والله اعلم.
حضرت خنيس بن حذافه: دوى د فضلاء صحابوؓ نه دې.او صاحب الهجرتين دې.په جنګ بدر كښې شريك وو.او په جنګ احد كښې زخمى شوې وو.اوهم ددغه زخم د وجې په مدينه منوره كښې وفات شو.دا د عبدالله بن حذافه ورور دې.(1)
وړاندې امام بخارى ؒ درې رواياتونه ذكركړى دى.اوپه دغه درې واړه روايتونوكښې امام بخارى ؒ حضرت ابومسعود ؓ بدرى ثابتوى.

[۳۷۸۴] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ سَمِعَ أَبَا مَسْعُودٍ الْبَدْرِيَّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ صَدَقَةٌ [ر:۵۵]

[۳۷۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ يُحَدِّثُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ فِي إِمَارَتِهِ أَخَّرَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ الْعَصْرَ وَهُوَ أَمِيرُ الْكُوفَةِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ جَدُّ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا أُمِرْتُ كَذَلِكَ كَانَ بَشِيرُ بْنُ أَبِي مَسْعُودٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ [ر:۴۹۹]

[۳۷۸۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْبَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَلَقِيتُ أَبَا مَسْعُودٍ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَسَأَلْتُهُ فَحَدَّثَنِيهِ [۴۷۲۲و۴۷۵۳و۴۷۶۳]

حضرت ابومسعود رضى الله عنه: د دوى نوم عقبه بن عمرو دې.او دې انصارى دې.دخزرج قبيلې سره ددوى تعلق دې. او په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.د دوى په بدرى كيدو كښې اختلاف دې.د ابن اسحاق او واقدى وغيره ؒ رائې دا ده . چه دې په جنګ بدر

(1) الإصابة (۱\۴۵۶)_

كښې نه وو شريك شوې.دوى ته بدرى ددې وجې وئيلې شى. چه د بدر په ځاى كښې اوسيدلو.خودامام بخارى،امام مسلم ،طبرانى وابوعتبه بن سلام ﷭ وغيره راې دا ده.چه دې په بدركښې شريك شوې وو.اوتاسوته معلومه ده.چه «المثبت مقدم على المنفى» چه مثبت ته په منفى باندې ترجيح وى. نو ځكه به دې بدرى شمارلې شى.[1]

امام بخارى ﷫ دلت د ابومسعود ﷛ د بدرى كيدو د ثبوت دپاره د درې روايتونوتخريج كړې دې.په اولنى روايت كښې ئې د دوى د نوم سره صرف ،،بدرى،،ذكركړې دې.په دې كښې دا احتمال وو.چه چونكه دوى په بدر كښې اوسيدل. د دې وجې دوى ته بدرى وئيلې شى.نو امام بخارى ﷫ د دويم روايت تخريج اوكړو.په هغې كښې حضرت عروه د «شهد بدرا» تصريح كړې ده.دغه شان په دريم روايت كښې حضرت علقمه﷫ دوى ته بدرى وئيلى دى.بهر حال د دې باب په درې واړه رواياتوكښې امام بخارى د ابو مسعود انصارى ﷛ بدرى كيدل ثابت كړى دى.

[۳۷۸۷] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ ثُمَّ سَأَلْتُ الْحُصَيْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ أَحَدُ بَنِي سَالِمٍ وَهُوَ مِنْ سَرَاتِهِمْ عَنْ حَدِيثِ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ فَصَدَّقَهُ [ر:۴۲۴]

په دې روايت كښې د حضرت عتبان بن مالك ﷛ په باره كښې دى.چه دوى په جنګ بدر كښې شركت كړې وو.حضرت عتبان بن مالك ﷛ انصارى خزرجى دې.دوى د خپلې قبيلې بنو سالم امام هم وو.د جمهورو په نيز دوى بدر دى.البته ابن اسحاق دوى په بدريينو كښې نه دې شمار كړې.د حضرت امير معاويه ﷛ په دورخلافت كښې دوى وفات شوى وو.او دوى دهغه د جنازې مونځ وركړې وو.[2]

[۳۷۸۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ وَكَانَ مِنْ أَكْبَرِ بَنِي عَدِيٍّ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا وَهُوَ خَالُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَحَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

دا حديث د عبدالله بن عامر﷫ نه مروى دې.د دوى پلار عامربن ربيع﷛ دې.په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.حضرت عامربن ربيعه﷛ خطيب الاسالم دې.په مكه مكرمه

---

[1] الإصابة ۴۹۰/۲و ۴۹۱)۔

[2] الإصابة ۴۵۲/۲)۔

كښې ئې ايمان راوړې وو.او حبشه طرف ته ئې هجرت کړې وو. بيامدينې ته راغلې وو.د بدر نه علاوه د نوروو ټول مشاهدو کښې شريك شوې وو.د دوی خوی عبدالله بن عامر کوم چه د دې حديث راوی دې.په ۲ ه کښې پيدا شوې وو.د حضرت عامر رضی الله عنه يو بل خوی هم وو. د هغه نوم هم عبدالله وو.او هغه په جنګ طائف کښې شريك شوې وو.او هم په هغې کښې شهيد شوې وو.د حضرت عامر بن ربيعه وفات په ۳۲ه يا ۳۳ه يا ۳۵ه کښې شوې وو.[1]

قوله: أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا:

حضرت عمر رضی الله عنه حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه د بحرين عامل جوړ کړې وو.او حضرت قدامه رضی الله عنه په جنګ بدر کښې شريك شوې وو.

حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه: حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه د حضرت عثمان بن مظعون او عبدالله بن مظعون رضی الله عنهما ورور وو.اود حضرت عبدالله بن عمر او حضرت حفصې رضی الله عنهما ما ما وو.د دوی خور حضرت زينب بنت مظعون د حضرت عمر رضی الله عنه بى بى وه.دوی په جنګ بدر کښې شريك شوی وو،حضرت عمر رضی الله عنه دوی د بحرين عامل جوړ کړې وو.حضرت عمر ته شکايت ملاؤ شو.چه قدامه رضی الله عنه مسکر استعمال کړې دې.دوی تحقيق اوکړو.او ددې نه پس ئې حضرت قدامه رضی الله عنه معزول کړلو.اوپه دوی باندې ئې حد جاری کړو.او د دوی په ځاې ئې حضرت عثمان بن ابى العاص رضی الله عنه د بحرين والى مقرر کړو.[2]

[۳۷۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ قَالَ أَخْبَرَ رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَنَّ عَمَّيْهِ وَكَانَا شَهِدَا بَدْرًا أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ قُلْتُ لِسَالِمٍ فَتُكْرِيهَا أَنْتَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ رَافِعًا أَكْثَرَ عَلَى نَفْسِهِ [ر:۲۲۰۲]

په دې حديث کښې هم دا خودل مقصود دی.چه د حضرت رافع بن خديج رضی الله عنه دوه ترونه وو.او دواړه جنګ بدر ته حاضر شوی وو.په دوی کښې د يوتوم ،،ظهير ،،(په تصغيرسره) اودبل نوم ،،مظهر،، وو.ظهير په عقبه ثانيه کښې شريك شوې وو.مظهر دده دووغلامانوپه خيبر کښې د يهودو په سازش سره قتل کړې وو.دا د حضرت عمر رضی الله عنه زمانه وه.حضرت

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۱۳و ۱۱٤)_

[2])وقد اورد الحافظ القصة عن عبدالرزاق فی مصنفه وقال فقدم الجارود العقدی علی عمر فقال إن قدامة سکر،فقال من يشهد معک؟ فقال أبوهريرة فشهد أبوهريرة أنه سکران يقی فأرسل إلی قدامة فقال له الجارود أقم عليه الحد فقال له عمر إخصم أنت أم شاهد رضی الله عنه فصمت ثم عاوده فقال لتسکن .أ و لأسوانک فقال ليس فی الحق أن يشرب إبن عمک وتسوءنی فأرسل عمر إلی زوجته هند بنت الوليد فشهدت علی زوجها فقال عمر لقدامة إنی أريد أن أحدک فقال ليس لک ذلک لقول الله عزوجل ﴿ ليس علی الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا ﴾ فقال أخطأت التاويل فإن بقية الآية ((إذا ما إتقوا)) فإنک إذا إتقيت أجتنبت ما حرم الله عليک ثم أمربه فجلد فغاضبه قدامة ثم حجاً جميعاً فاستيقظ عمر من نومه فزعاً فقال عجلوا بقدامة أتانی آت فقال صالح قدامة فإنه أخوک فاصطلحا (وانظرفتح الباری(۱۷\۲۰۳)_

عمر ﷜ ددې واقعه په وجه د يهوديانو د خيبر نه د جلا وطنئ حکم اوکړو.اودغه شان يهو
د خيبر نه هم اووتل.[1] په حديث کښې وړاندې د. کراء الارض مسئله ده.کومه چه بد پ
کتاب المزارعة کښې راشي. (انشاء الله)

[۳۷۹۰] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّا
بْنِ الْهَادِ اللَّيْثِيَّ قَالَ رَأَيْتُ رِفَاعَةَ بْنَ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيَّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا

په دې روايت کښې د حضرت رفاعه بن رافع په باره کښې دی.چه دوی په جنګ بدر کښې
شريك وو.[2]

[۳۷۹۱] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وَيُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ
أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَمْرَو بْنَ عَوْفٍ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ
شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ
بْنَ الْجَرَّاحِ إِلَى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ صَالَحَ
أَهْلَ الْبَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنْ الْبَحْرَيْنِ فَسَمِعَتْ
الْأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَوْا صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا انْصَرَفَ تَعَرَّضُوا لَهُ
فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَآهُمْ ثُمَّ قَالَ أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ
بِشَيْءٍ قَالُوا أَجَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ
وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ
فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ [ر:۲۹۸۸]

حضرت مسوربن مخرمه ﷜ فرمائي.چه عمروبن عوف کوم چه د بنی عامر بنی لوی
حليف وو.اوپه جنګ بدر کښې د نبی ﷺ سره شريك وو.بيان کړی دی.چه نبی ﷺ ابوعبيده
بن الجراح ﷜ بحرين ته اوليږلو.چه دهغه ځای نه جزيه راوړی.او نبی ﷺ د اهل بحرين سره
صلح کړې وه.او حضرت علاء بن حضرمی ﷜ ئې په هغوی امير مقرر کړې و..دحضرت
علاء بن حضرمی ﷜ د پلار نوم عبدالله بن عماد حضرمی دی.علاء بن حضرمی د حضرت
ابوبکر ﷜ او حضرت عمر ﷜ په زمانه کښې هم د بحرين امير پاتې شوې دی.په ۱۴هـ
کښې وفات شوی وو.ددوی نه پس حضرت عمر ﷜ حضرت ابوهريره ﷜ د بحرين امير مقرر
کړو.[3] دحضرت ابوهريره ﷜ نه پس ئې حضرت قدامه بن مظعون ﷜ او بيا حضرت
عثمان بن ابی العاص ﷜ د بحرين امير مقرر کړو.حضرت ابوعبيده بن الجراح د ﷜ د

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۱٤)_
[2])حضرت رفاعه بن رافع د انصارو د قبيلې خزرج سره تعلق ساتلو.دوی او ددوی پلار دواړه
عقبه او نورو مشاهدو ته حاضرشوی وو.په يوڅلويښت يا دوه څلويښت هجرئ کښې وفات شوې
وو. الإصابة (۱\۵۱۷)_
[3])عمدة القاری(۱۷\۱۱۵)_

بحرين نه مال راوړول. او راغلل.حضرات انصارو چه د ابوعبيدهﷺ د راتلو خبر واو ريدو.نود نبیﷺ سره د صبا په مانځه کښې د ملاويدودپاره حاضر شول.نوکله چه نبیﷺ د مانځه نه فارغ شو.انصار ورته مخامخ راغلل.نبیﷺ چه دوی اوليدل نو مسکې شو.او بيا دوی ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.زما خيال دې چه تاسو خلقو د ابوعبيدهﷺ د راتلو خبراوريدلې دې.چه هغه (دبحرين) نه څه (مال) راوړې دې.حضرات انصاروﷺ جواب ورکړو.آو.يا رسول الله! وئيل چه نبیﷺ اوفرمائيل.

قوله: قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ: ناسوته دې زيرې وی.او کوم څيز چه تاسو خوشحاله کوی.د هغې اميد ساتئ.(يعنی مال او دولت) په الله قسم زما په تاسو د فقر او محتاجئ ويره او خوف نشته.بلکه زه ددې خبرې نه ويريږم.چه دنيا به په تاسو داسې فراخه کړې شی.لکه څنګه چه ستاسو نه په وړاندې خلقو فراخه کړې شوې وه.او تاسو به دې طرف ته مائله شئ.لکه څنګه چه مخکنی خلق مائله شوی وو.او دا دنيا به تاسو تباه او برباد کړی.لکه څنګه چه ئې ستاسونه وړاندې خلق تباه کړی وو.

په دې واقعه کښې د حضرت عمروبن عوفﷺ بدری ذکردې.ددې وجې امام بخاریﷺ دا دلته ذکر کړه.

[۳۷۹۳]حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْتُلُ الْحَيَّاتِ كُلَّهَا حَتَّى حَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ الْبَدْرِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ قَتْلِ جِنَّانِ الْبُيُوتِ فَأَمْسَكَ عَنْهَا [ر:۱۷۳۰]

په دې روايت کښې دی.چه حضرت ابن عمرﷺ به هرقسم ماران وژل. تردې چه حضرت ابولبابه بدریﷺ دوی ته بيان اوکړو.چه ((أن النبیﷺ نهى من قتل جنان البيوت)) يعنی رسول اکرمﷺ د ،،جنان البيوت،، د قتل نه منع کړې ده.

((جنان: بکسر الجيم، وتشديد النون)) جمع ده.د ،،جان،،دسپين رنګ مارته وائی. بعضې حضراتو فرمائيلی دی.چه نرې غوندې مار دې.هغې ته ،،جان،، وائی.[1]

کله چه حضرت ابولبابهﷺ دا حديث حضرت ابن عمرﷺ ته واورول. نوهغوی بيا د مارانو د قتل کولونه منع شو.[2] بهرحال په دې حديث کښې چونکه ابولبابهﷺ ته بدری وئيلې دې،ددې وجې امام بخاری دا دلته بيان کړو.

حضرت انسﷺ فرمائی.چه د انصارو څو کسانود نبیﷺ نه اجازت اوغوستلو اووې وئيل.چه تاسو مونږ ته اجازت راکړئ.چه مونږ د خپل خوريی حضرت عباسﷺ فديه

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۱۵)_

[2])ددې حديث تشريح په ((بدء الخلق)) کښې تيره شوې ده)_

پرېږدو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.په الله قسم،يو درهم به هم په دې كښې نه پرېږدئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) چونكه په دې كښې د انصارو د هغه كسانو ذكردې،كوم چه بدر ته حاضر شوى وو.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته بيان كړو.

[۳۷۹۳]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ قَالَ وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا[ر:۲۴۰۰]

قوله: وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا: «لاتذرن» هغه فعل دې.چه ماضى ،مصدراو اسم فاعل ئې مستعمل نه دې. كه څنګه چه د «يدع،، ماضى مستعمل نه دې.[1]

قوله: فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا: د «فلنترك» په باره كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه دا د امر صيغه ده.او لام د مبالغې دپاره دې.[2]

علامه عينى رحمه الله فرمائيلى دى.دې ته فعل امر هغه كس وئيلې شى.دچا چه دعلم صرف سره هيڅ واقفيت نه وى.دوى وائى.چه دا فعل مضارع ده.اولام د تاكيد دپاره دې.[3]

قوله: لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ رضى الله عنهما : حضرات انصارو رضي الله عنهم حضرت عباس رضي الله عنه ته خوريې اووئيل.دحضرت عباس رضي الله عنه مور د انصارو څنى نه وه.بلكه.د دوى نيا د عبدالمطلب مور سلمى بنت عمرو د انصارو نه وه.حضرت عباس رضي الله عنه ته هغوى خوريې مجازاً وئيلى دى.[4]

[۳۷۹۴]حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ ثُمَّ الْجُنْدَعِيُّ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِقْدَادَ بْنَ عَمْرٍو الْكِنْدِيَّ وَكَانَ حَلِيفًا لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ فَقَالَ أَسْلَمْتُ لِلَّهِ أَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

[1])مختارالصحاح (۷۱۵) ماده ،،و،، ذ، ر،)_

[2])فتح البارى(۳۲۲/۷)_

[3])عمدة القارى(۱۱۶/۱۷)_

[4])فتح البارى(۳۲۲/۷) د حضرت عباس رضي الله عنه د مور نوم نشيله وو.د ،،تيم الله بن النمر،، په اولاد كښې وه.(عمدة القارى (۱۱۶/۱۷)) البته حافظ ابن حجر رحمه الله د دوى نوم ،،نتيله،، په ،،تا،، سره ليكلې دې.فتح البارى(۳۲۲/۷)_

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ ثُمَّ قَالَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا قَطَعَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ [ر:۳۷۳۳]

حضرت مقداد بن عمروكندى كوم چه د بنو زهره حليف او د شركاء بدرنه وو. فرمائى. چه دوى نبى ﷺ ته عرض اوكړو.چه په دې باره كښې تاسو د خپلې رايې ارشاد اوفرمائي.كه د يو كافر سره زما مقابله شى.او مونږ د يوبل د قتل كولو كوشش كوو.په دې كښې هغه زما يو لاس په توره باندې كټ كړى.او بيا هغه زما نه دبچ كيدو دپاره ديوې وونې پناه واخلى.اود وونې شاته شى.ا واووائى .«أسلمت لله» زه مسلمان شوم.نو يارسول الله ﷺ دده د دې وينا نه پس زه دې قتلولې شم؟ نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.«لاتقتله» ته هغه مه قتلوه.حضرت مقداد عرض اوكړو. يارسول الله هغه خو وړاندې زما يو لاس كټ كړې دې. اود هغې نه پس هغه بيا «أسلمت لله» اووئيل.د حضرت مقداد ﷺ مطلب دا وو.چه هغه دا اقراردځان بچ كولودپاره كوى.نو دده قتل پكارده چه جائز وى.نو نبى ﷺ اوفرمائيل

قوله: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ: ته هغه مه قتلوه.كه تا هغه قتل كړو،نو هغه به ستا هغه درجې ته اورسى. كومه چه د هغه د قتلولو نه وړاندې ستا وه.اوته به د هغه په هغه درجه كښې شې. كومه چه د كلمې وئيلو (اواسلام اعلان كولو) نه وړاندې دهغه وه.

دلته دوه تشبيهات دى.يوه تشبيه په ،،عصمت دم،، كښې ده.او دويمه تشبيه په ،،اباحت دم،، كښې ده.«فإنه بمنزلتك قبل أن تقتله» دا تشبيه ده.د عصمت دم،چه دده د قتل كولو نه وړاندې ته معصوم الدم وې.او هغه چه كلمه د اسلام اووئيله.او اوس هغه داسې معصوم الدم شو.لك څنګه چه ته د هغه د قتل نه وړاندې معصوم الدم وې.(څكه چه د اسلام دكلمې وئيلونه پس هغه مسلمان شو، اومسلمان معصوم الدم وى. «وإنك بمنزلته التى قبل أن يقول كلمته التى قال» د تشبيه په اباحت دم كښې ده.چه دهغه د قتلولونه پس ته داسې مباح الدم اوګرځيدې شى.لكه څنګه چه د اسلام دكلمې وئيلونه وړاندې هغه مباح الدم وو.(څكه څوك چه كلمه داسلام اووائى.نودهغه قتل موجب د قصاص دې.اوپه قصاص كښې قتل كيدونكى سړې مباح الدم وى.([1])

[۳۷۹۵] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ حَدَّثَنَا أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ

---

[1])قال الخطابى معنى هذا أن الكافر مباح الدم بحكم الدين قبل أن يقول كلمة التوحيد فإذا قالها صار محظورالدم كالمسلم فإن قتله المسلم بعد ذلك صار دمه مباحاً بحق القصاص كالكافر بحق الدين)_

فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَقَالَ آنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ ابْنُ عُلَيَّةَ قَالَ سُلَيْمَانُ هَكَذَا قَالَهَا أَنَسٌ قَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ قَالَ سُلَيْمَانُ أَوْقَالَ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ وَقَالَ أَبُو مِجْلَزٍ قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ قَتَلَنِي [ر:۳۷۴۵]

په دې روايت کښې د حضرت معاذ او حضرت معوذ په جنګ بدر کښې د شرکت بيان دې، چه هغوی په ابوجهل باندې حمله کړې وه.(تفصيل ئې تيرشوې دې) ددې روايت په آخر کښې د ابوجهل دا قول «ابومجلز» نقل کړې دې.

قوله: قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ (۱) قَتَلَنِي : ابوجهل د مرګ په وخت کښې ونيلې وو.ارمان د زميندارو نه علاوه بل چا زه قتل کړې وم.دا ددې وجې ده اوونيل چه حضرت معاذ او حضرت معوذ دواړه د انصارو ځني وو،.او انصارو به د زراعت او زميندارۍ کوله.

[۳۷۹۶]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنْ الْأَنْصَارِ فَلَقِينَا مِنْهُمْ رَجُلَانِ صَالِحَانِ شَهِدَا بَدْرًا فَحَدَّثْتُ بِهِ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هُمَا عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ وَمَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ [ر:۲۳۳۰]

دا روايت د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه نه مروی دې.دوی فرمائی.چه کله نبی ﷺ وفات شو.نو ما حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اوونيل.چه تاسو ماسره زمونږ انصارو ورونړو ته لاړ شه.نو په هغوی کښې دوه داسې نيکان کسان زمونږ سره ملاؤ شو.کوم دواړه چه په جنګ بدر کښې شريك وو.دحديث راوی عبدالله وائی.چه ما دا روايت حضرت عروه رحمه الله ته واورولو.نو هغوی اوفرمائيل.هغه دوه کسان عويم بن ساعده او معن بن عدی رضی الله عنهما وو.(۲)

[۳۷۹۷]حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ كَانَ عَطَاءُ الْبَدْرِيِّينَ خَمْسَةَ آلَافٍ خَمْسَةَ آلَافٍ وَقَالَ عُمَرُ لَأُفَضِّلَنَّهُمْ عَلَى مَنْ بَعْدَهُمْ

دا روايت د حضرت قيس رضی الله عنه نه مروی دې.دوی فرمائی چه د بدريانود بيت الله نه سالانه وظيفه پنځه پنځه زره روپئ وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل.چه زه به دې بدريينو ته په هغه کسانو ترجيح ورکوم.څوك چه د دوی نه پس مسلمانان شوی دی.په دې روايت کښې چونکه د بدری صحابو رضی الله عنهم ذکر دې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دلته بيان کړو.

(۱) والأكار :بفتح الهمزة ،وتشديد الكاف ،الزراع والفلاح ،وكان الذين قتلوه من الأنصار وهم أهل الزراعة يريد بذلک إستخفافهم (عمدة القاری (۱۱۸\۱۷))_

(۲) عويم بضم العين .. وفتح الواو وسكون الياء .. ابن ساعدة .. شهد العقبتين جميعاً وشهدا بدراً وأحداً والخندق ومات فی خلافة عمر رضی الله عنه بالمدينة وهو ابن خمس أو ست وستين سنة .. ومعن بفتح الميم وسكون العين .. ابن عدی شهد العقبة وبدراً وأحداً والخندق وسائر المشاهد مع النبی ﷺ وقتل يوم اليمامة شهيداً فی خلافة أبی بكرصديق رضی الله عنه (عمدة القاری (۱۱۸\۱۷))_

[٣٧٩٨] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ وَذَلِكَ أَوَّلَ مَا وَقَرَ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِي [ر: ٧٣١]

[٣٧٩٩] وَعَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هَؤُلَاءِ النَّتْنَى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ [ر: ٢٩٧٠]

امام زهرى رحمه الله دمحمدبن جبير نه اوهغه دخپل پلارجبيربن مطعم رضي الله عنه نه نقل كوى.چه حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه فرمائيلى دى.ما د نبى كريم ﷺ نه واوريدل .چه هغوى د ماښام په مانځه كښې دسورة طور تلاوت كولو.اودا اولنئ موقع وه.چه ايمان زما په زړه كښې ځاې اونيولو.

د روايت دترجمة الباب سره مطابقت: دلته امام بخارى رحمه الله صرف دومره حصه ذكركړې ده.چه دهغې د جنګ بدرسره په ظاهره څه تعلق نه معلوميږى.خوپه كتاب الجهاد كښې دا دا روايت تيرشوې دې.په هغې كښې دى.چه حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه نبى كريم ﷺ ته د بدرد دقيديانوپه باره كښې راغلې وو.نوپه دې لحاظ سره د بدر سره ددې روايت تعلق ښكاره دې.([1]) وړاندې ددې ماقبل سند سره امام بخارى نقل كړې دى.چه حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه فرمائى.چه نبى كريم ﷺ د جنګ بدرد قيديانوپه باره كښې فرمائيلى وو.«لوكان المطعم بن عدى حيا ثم كلمنى فى هولاء النتنى ([2]) لتركتهم له»

كه مطعم بن عدى ژوندې وو.او ددې بدبودارو خلقو (د بدرقيديانو) په باره كښې ئې ما ته سفارش كړې وو.نو ما به د هغوى په خاطر دا قيديان بغيرد فديې نه پريخودى وو.

دمطعم بن عدى په نبى ﷺ باندې څو احسانات وو.كله چه نبى ﷺ د طائف نه واپس راغلو.اواهل طائف نبى ﷺ ته ډيرتكليف رسولې وو.نو اهل مكه نبى ﷺ ته په مكې كښې د اوسيدو اجازت وركولو ته تيار نه وو.په دې موقع باندې مطعم بن عدى اعلان كړې وو.چه زه محمدپه خپله پناه كښې اخلم.او خپل څلورو واړه ځامن ئې مسلح كړل.اود بيت الله په څلورو واړه ګوټونوكښې د نبى ﷺ د حفاظت دپاره اودرول.قريشوته چه كله خبر ملاؤ شو.نووې وئيل.«أنت الرجل الذى لاتخفر ذمتك» ته داسې سړې ئې.چه ستاسو عهد او پيمان نشي ماتولې.

دغه شان په شعب ابى طالب كښې بنوهاشم محصور كړې شوى وو.اودمكې قريشود

---

[1])حافظ ليكى.((ووجه إيراده هنا ما تقدم فى الجهاد أنه كان قدم فى أسارى بدر أى فى طلب فدائهم .. (فتح البارى(٣٢٤\١٧)_

[2])النتنى:بنونين مفتوحتيين بينهما تاء مثناة من فوق وهو جمع ،،نتن،، بفتح لانون وكسرالتاء كز من يجمع على زمنى سمى أسارى بدرالذين قتلوا وصاروا جيفاً بالنتنى لكفرهم كقوله تعالى ((إنما المشركون نجس)) عمدة القارى (١١٩\١٧)_~

مقاطعة معاهده كړې وه.ددې معاهدې په ختمولوكښې مطعم بن عدى لوئې كردار ادا كړې وو. (١) ددې وجې نبي اوفرمائيل.كه مطعم ژوندې وو.اوسفارش ئې كړې وو.نو ما به دا قيديان بغيرد فديه نه آزاد كړى وو.

[٣٨٠٠]وَقَالَ اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الْأُولَى يَعْنِي مَقْتَلَ عُثْمَانَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَةُ يَعْنِي الْحَرَّةَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ

دا تعليق دې.د سند ابتدائى حصه ذكر نه ده.يحيى بن سعيد انصارى د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه نقل كوى.چه اولنۍ فتنه يعنى د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهيد كولوفتنه واقع شوه. نو هغې په اصحاب بدركښې څوك پرې نه خودل.

مطلب دا دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د شهيدكولوكومه فتنه چه پيښه شوې وه.(٢) ددې نه پس بدرى صحابه يوپه بل پسې وفات كيدل شروع شول.دا مطلب نه دې.چه په دې فتنه كښې هغوى قتل شوى وو.څكه چه ددې واقعه نه پس حضرت على،حضرت طلحه ،حضرت زبير،او حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنهم وغيره بدرى صحابه كرام رضي الله عنهم ژوندى وو.

دويمه فتنه: دويمه فتنه واقعه شوه. يعنى د ،،حره،، واقعه،نودې په اصحاب حديبيه كښې څوك پرې نه خودل.مطلب دادې.چه دواقعه ،حره، نه پس اصحاب حديبيه پرله پسې وفات شول.

د ،،حره،، دواقعه تفصيل خو به په كتاب الفتن كښې په تفصيل سره راشى. دلته دومره خبره زده كړئ.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه د وفات نه پس كله چه يزيد خليفه شو.نواهل مدينې د يزيدپه لاس د بيعت كولونه انكار اوكړو.نو يزيد د مسلم بن عقبه په سركردګۍ كښې د ٢٧ زره كسانو يو لښكر روان كړلو.په كوم كښې چه دولس زره شهسواران وو.اوپنځلس زره پيدل وو.اوپه مدينه منوره كښې په حره مقام كښې كومه چه كانړيژنه زمكه ده.دغه لښكرقيام اوكړو.(د دې وجې دې فتنې ته فتنه حره وائى) او په مدينه منوره باندې ئې حمله اوكړه.د انصارو او مهاجرينو تقريباً اووه سوه كسان په دې واقعه كښې شيهدان كړې شول.

دا واقه په ٦٢ هـ يا ٦٣هـ كښې پيښه شوې وه.(٣) د يحيى بن سعيد انصارى بيان دې. چه د عثمان رضي الله عنه د شهادت د واقعه په وخت كښې په مسجد نبوى كښې اذان اومونځ موقوف شوې وو.اود فتنه حره د واقع كيدو په وخت كښې هم په مسجد نبوى كښې اذان او مونځ موقوف شوې وو.(٤)

---

(١) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (٣٢٤/٧)_

(٢) وكان مقتل عثمان رضي الله عنه يوم الجمعة لثمان ليال خلت من ذى الحجة يوم التروية سنة خمس وثلاثين قاله الواقدى وعنه أيضاً أنه قتل يوم الجمعة لليلتين بقيتا من ذى الحجة وحاصروه تسعة وأربعين يوماً. عمدة القارى (١١٩/١٧)_

(٣) عمدة القارى(١١٩/١٧)_

(٤) فتح البارى(٣٢٥/١٧)_

دريمه فتنه:

قوله: ثُمَّ وَقَعَتْ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ: بيا دريم فتنه واقع شوه.نو هغه ختمه شوې نه وه.په داسې حال کښې چه په خلقوکښې عقل اوخيرباقي وو.

«طباخ» بفتح الطاء، والباء» قوت او شدت ته وائي.خو د عقل او هوښيارتيا او خيردپاره هم استعماليږي.([1]) مطلب دا دې,چه کله دريمه فتنه واقع شوه.نو د خلقو نه عقل او هوښيارتيا او خير تلې وو.

ددې دريمې فتنې نه کومه فتنه مراد ده.دلته په روايت کښې ددې ذکر نشته. د اکثرو حضراتو رائې دا ده.([2]) چه ددې نه د ابوحمزه خارجي واقعه مراد ده.کومه چه په ۱۳۰هـ کښې پيښه شوې وه.واقعه دا ده،چه د،حضر موت،، مقام نه ابو حمزه خارجي د خپل ځان سره اووه سوه (۷۰۰) سوارۀ واخستل.اوحجاز طرف ته روان شو.په هغه زمانه کښې مروان بن محمد بن مروان بن الحکم خليفه وو. ابو حمزه خارجي د مکې ،مدينې او طائف حاکم عبدالواحد بن سليمان د ځان سره ملګرې کړلو.او د مروان بن محمد خلاف ئې د بغاوت اعلان اوکړو.او لاړل په مکه مکرمه باندې ئې قبضه اوکړه.مروان ته چه کله خبر ملاؤ شو.نوهغه د خپل فوځ نه څلور زره کسان منتخب کړل.اود ابوحمزه د ختمولودپاره ئې روان کړل.عبدالملک بن محمدبن عطيه ئې ددې لښکر جرنيل او اميرمقرر کړو.د دواړو فوځونو په مينځ کښې جنګ اوشو.ابو حمزه خارجي اودهغه اوو سوه کسان قتل کړې شول. اود هغه حمايت کونکو نورو خلقوته هم شکست اوشو.([3])

امام بخاری رحمه الله د حضرت ليث دا تعليق دلته ددې دپاره ذکر کړو.چه په دې کښې د اصحاب بدر ذکر دې.(يعنی د اولنۍ فتنې په بيان کښې چه په کوم ځاې کښې د «فلم تبق من أصحاب بدر أحداً» ئې وئيلی دی)

[۳۸۰۰] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلٌّ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ قَالَتْ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ بِئْسَ مَا قُلْتِ تَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَذَكَرَ حَدِيثَ الْإِفْكِ [ر: ۲۴۵۳]

په دې حديث کښې د قصه افک بيان دې .دا حديث به په تفصيل سره وړاندې راشي.چه په دې حديث کښې چونکه د حضرت مسطح رضي الله عنه د بدری کيدو ذکر ددې.ددې وجې امام بخاری دا حديث دلته بيان کړو.

---

[1])عمدة القاری(۱۲۰/۱۷)_

[2])د داودی خيال دې.چه ددې نه فتنه ،،ازارقه،، مراد ده (عمدة القاری(۱۲۰/۱۷)_

[3])فتح الباری(۳۲۵/۷)_

[۳۸۰۲] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ هَذِهِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُلْقِيهِمْ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ مُوسَى قَالَ نَافِعٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُنَادِي نَاسًا أَمْوَاتًا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا قُلْتُ مِنْهُمْ [ر: ۳۰۳٤]

[۳۸۰۳] قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَجَمِيعُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ قُرَيْشٍ مِمَّنْ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمِهِ أَحَدٌ وَثَمَانُونَ رَجُلًا وَكَانَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ يَقُولُ قَالَ الزُّبَيْرُ قُسِمَتْ سُهْمَانُهُمْ فَكَانُوا مِائَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ

حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الزُّبَيْرِ قَالَ ضُرِبَتْ يَوْمَ بَدْرٍ لِلْمُهَاجِرِينَ بِمِائَةِ سَهْمٍ

قوله: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ إلخ: په دې روايت کښې په بدر کښې اهل قليب ته د نبی ﷺ د خطاب ذکر دې. ددې تفصيل بيان شوې دې. ددې روايت په آخر کښې د امام بخاری خپل قول دې. يا د موسی بن عقبه قول دې. چه په بدر کښې د شريك شوو قريشو تعداد ۸۱ سړی وو. چاته چه په مال غنيمت کښې حصه ورکړې شوې وه. او حضرت عروه د حضرت زبير رضی الله عنه په حواله سره وائی. چه دچا حصې تقسيم شوې وې. (په مهاجرينو کښې) نو هغه سل کسان وو.

قوله: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې باب دا آخری روايت د حضرت زبير رضی الله عنه نه مروی دی. دوی فرمائی. چه د بدر په ورځ د مهاجرينو دپاره سل حصې مقررشوې وې.

د رواياتو تعارض اود هغې توجيهات: دلته پورته د موسیٰ بن عقبه په روايت کښې دی. چه د يو اتيا مهاجرينودپاره په جنګ بدر کښې حصې مقرر شوې وې. اود حضرت زبير رضی الله عنه په روايت کښې دی. چه سل حصې مقرر شوې وې. په ظاهره په دواړو روايتونو کښې تعارض دې.

① په دواړو رواياتو کښې د تطبيق مختلف توجيهات شوی دی. داودی وئيلی دی. چه ممکن ده. حضرت زبير رضی الله عنه ته اشتباه شوی وی. اودهغه اشتباه په وجه هغوی ۱۰۰ وئيلی وی.[۱]

② ممکن ده. چه دحضرت زبير رضی الله عنه نه چه چا روايت کړې وی. هغوی ته اشتباه شوی وی. اوهغوی تعداد غلط خودلی وی.[۲] ګنی تحقيقی خبره هم دا ده. چه مهارين سل نه وو.

③ داودی رحمه الله دريمه توجيه دا کړې ده. چه ټول مهاجرين څلور اتيا وو. او دوی سره درې اسونه وو. دوه حصې د هريواس وی. دغه شان شپږ حصې د اسونو شوې. څلور اتيا او شپږ لس کم سل شوې. او لس کسان هغه وو. کوم چه په جنګ کښې شريك شوی نه وو. خونبی ﷺ د هغوی دپاره حصې مقرر کړې وې. په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې. نوبعضې

[۱] فتح الباری (۳۲۶/۷)_
[۲] فتح الباری (۳۲۶/۷)_

راویان تول جمع کوی.او بیان کوی.اوبعضي حضرات صرف په جنګ کښې د شریکو خلقو حصه بیانوی.نودهغوی خودلې شوې تعداد کمیږی.

۴ حافظ ابن حجررحمه الله دا جواب ورکړې دېږچه په مال غنیمت کښې چه کومې حصې مهاجرینوته ملاؤ شوې وې، هغه اتیا وې،او شل حصې روسته په مال خمس کښې دوی ته ملاؤ شوې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.په بعضې روایاتوکښې د مال غنیمت او مال خمس دواړو تعداد خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې صرف د مال غنیمت د حصو تعداد خودلې شوې دې.نو د دې وجې په دواړه قسمه روایاتوکښې څه تعرض نشته.(۱)

۱۳=بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

⊙النَّبِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⊙ إِيَاسُ بْنُ الْبُكَيْرِ ⊙ بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ الْقُرَشِيِّ ⊙ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الْهَاشِمِيُّ ⊙ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ حَلِيفٌ لِقُرَيْشٍ ⊙ حَارِثَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ حَارِثَةُ بْنُ سُرَاقَةَ كَانَ فِي النَّظَّارَةِ ⊙ خُبَيْبُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ خُنَيْسُ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ ⊙ أَبُو لُبَابَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ الْقُرَشِيُّ ⊙ زَيْدُ بْنُ سَهْلٍ ⊙ أَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ أَبُو زَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَعِيدُ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ ظُهَيْرُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ ⊙ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ الْقُرَشِيُّ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عُتْبَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ عُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْقُرَشِيُّ ⊙ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ ⊙ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ الْقُرَشِيُّ خَلَّفَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَتِهِ وَضَرَبَ لَهُ بِسَهْمِهِ ⊙ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْهَاشِمِيُّ ⊙ عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ حَلِيفُ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ ⊙ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ الْعَنَزِيُّ ⊙ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ قُدَامَةُ بْنُ مَظْعُونٍ ⊙ قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُعَاذُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ ⊙ مُعَوِّذُ بْنُ عَفْرَاءَ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ مَالِكُ بْنُ رَبِيعَةَ ⊙ أَبُو أُسَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ

---

(۱) فتح الباری (۳۲۶/۷)_

بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ⊙ مِقْدَادُ بْنُ عَمْرٍو الْكِنْدِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ ⊙ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْأَنْصَارِيُّ رضي الله عنهم

په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په شرکاء بدر کښې د هغه حضراتو نومونه بیان کړی دی.د چا د شرکت تصریح چه په بخاری شریف کښې راغلې ده.د ټولو بدریانود نومونو ذکر مقصود نه دې.دغه شان بعضې داسې حضرات چه د هغوی په بدری کیدو کښې دچا اختلاف نشته.بلکه پخپله په صحیح بخاری کښې هم د هغوی د بدری کیدو ذکرموجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح سره نه دېزددې وجې د هغوی نومونه امام بخاری دلته ذکرنکړل.لکه حضرت عبیده بن الجراح رضي الله عنه شو.ددوی د بدری کیدو ذکر خود په بخاری کښې موجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح «أنه شهد بدرا» الفاظو سره موجود نه دې. ددې وجې د نومونو په دې فهرس کښې د هغوی نومونه نشته.([1])

امام بخاری رحمه الله دلته د خلور خلویښتو نومونو ذکر د حروف تهجی په ترتیب سره کړې دې.

د بدر د شرکاء تعداد د مشهور روایت مطابق درې سوه او دیارلس دی.ددې ټولو د نومونو ذکر حافظ ضیاء الدین مقدسی په ،،کتاب الاحکام،، کښې په استیعاب سره کړې دې.ابن سیدالناس او ابن اسحاق رحمهما الله په تفصیل سره د بدریین صحابو رضي الله عنهم نومونه ذکرکړی دی..

امام بخاری رحمه الله چه دلته کوم نومونه ذکر کړی دی. ددې په باره کښې مشهوره دا ده.چه کله دا نومونه اولوستې شی.نوپه هغه وخت کښې دعا قبلیږی.

بَاب: حَدِيثِ بَنِي النَّضِيرِ وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ كَانَتْ عَلَى رَأْسِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْعَةِ بَدْرٍ قَبْلَ أُحُدٍ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ ([2]) وَجَعَلَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ بَعْدَ بِئْرِ مَعُونَةَ وَأُحُدٍ

[۳۸۰۴] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ وَمَنَّ عَلَيْهِمْ حَتَّى حَارَبَتْ قُرَيْظَةُ فَقَتَلَ رِجَالَهُمْ وَقَسَمَ نِسَاءَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا بَعْضَهُمْ لَحِقُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَآمَنَهُمْ وَأَسْلَمُوا وَأَجْلَى يَهُودَ الْمَدِينَةِ كُلَّهُمْ بَنِي قَيْنُقَاعَ وَهُمْ رَهْطُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ وَيَهُودَ بَنِي حَارِثَةَ وَكُلَّ يَهُودِ الْمَدِينَةِ

امام بخاری رحمه الله دلته د بنو نضیرو واقعه نقل کوی.غزوه بنو نضیر کله پیښه شوې وه؟ په دې باره کښې امام بخاری رحمه الله یوه رائې د حضرت عروه نه نقل کړې ده.او یوه رائې ئې د

---

[1])فتح الباری(۳۲۹\۷) وعمدة القاری(۱۲۱\۱۱۷)_

[2])الحشر:۲(_

ابن اسحاق نقل کړې ده.د حضرت عروه راثې دا ده. چه کله د غزوه بدر نه پس شپږ میاشتې تیرې شوې.نو د غزوه بنو نضیرواقعه پیښه شوې وه.او د ابن اسحاق رحمه الله راثې امام بخاری رحمه الله دا نقل کړې ده.چه د بنو نضير دا واقعه د غزوه بير معونه او جنګ احد نه پس رواقع شوې ده.

د نبي عليه السلام مديني منورې ته د راتلو په وخت کښې د کافرانو قسمونه: نبي ﷺ چه کله مديني منورې ته تشريف راوړې وو.په هغه وخت کښې د کافرانو درې قسمونه وو.

① دکافرانو يو قسم هغه وو.چه چه به ښکاره د دشمنۍ اعلان کولو.-اوجنګ کولوته تيار وو.

② دويم قسم د هغه خلقو وو.کوم چه په دې انتظار کښې وو.چه د مسلمانانو انجام به څه وي.که غالب شو نو مونږ به هم د دوی سره شو.ګنې د خپل پلار نيکه په دين باندې به قائم پاتې يو.بيا په دوی کښې بعضو درزړه نه د مسلمانانو غلبه غوښتله.لکه بنو خزاعه،اوڅه کسانو د زړه نه د مسلمانانو غلبه نه غوښتله.

③ دريم قسم د مديني د يهود وو.د مديني په يهودوکښې اصل دوه قبيلې وې.يو بنو قريظه او بله بنو نضير،د بنو قينقاع او بنو حارثه ذکر هم راځي.خوپه حقيقت کښې هغه د بنو قريظه او بنو نضير شاخونه وو([1])

د مديني د يهودی قبيلو د مسلمانانو سره د امن معاهده شوې وه.چه نه به د يو بل سره جنګ کوو.اونه به ديوبل خلاف د بلې قبيلې سره مدد کوو.([2]) خو يهوديانو.ددې معاهدې پابندی او خيال اونه ساتلو.نود ټولو نه وړاندې بنو قينقاع دا معاهده ماته کړه.اوپه يهودو کښې د ټولونه وړاندې بنو قينقاع د مديني منورې نه جلا وطن کړې شول([3])

د بنو قينقاع د يهودو جلاوطني: کله چه نبي ﷺ په جنګ بدر کښې د کاميابۍ حاصلولو نه پس مديني منورې ته تشريف راوړو.نو نبي ﷺ د مديني يهود راجمع کړل.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړل.او هغوی ته ئې اوفرمائيل.دالله نه اوويريږئ.تاسوته دا خبره ښه معلومه ده.چه زه د الله رسول يم.چه چرته داسې اونشي.(چه زما د مخالفت په وجه) په تاسو هم داسې عذاب نازل شي.لکه څنګه په بدر کښې په قريشو نازل شو.نو اسلام قبول کړئ.([4])

د بنوقينقاع يوهود د نبي ﷺ په دې خبره غصه شول.او وې وئيل.چه تاته د قريشو په مقابله کښې کاميابی حاصله شوه.خودا دې تا په غلطه فهمۍ کښې وانچوی.قريشوچونکه د جنګ تجربه نه لرله.ددې وجې هغوی قتل کړې شول.کله چه زمونږ سره ستا مقابله راشي.نو بيا به معلومه شي.چه څوك به غالب راځي.کله چه بنو قينقاع جنګ ته اماده شول.او وعده ئې

---

[1])فتح الباری(۳۳۰\۱۷)-

[2])فتح الباری(۳۳۰\۱۷)_

[3])کالم ابن اثير(۹۶\۲)_

[4])ابن کثير د نبي ﷺ د خطاب الفاظ داسې ذکر کړی دی.يا معشريهود أحذروا من الله مثل ما نزل بقريش من النقمة وأسلموا فإنكم قد عرفتم أن نبي مرسل تجدون ذلك فی کتابكم وعهدالله إليكم (البداية والنهاية (۳\٤)_

ماته کړه.نو نبی ﷺ هغوی طرف ته خرج اوکړو.مسلمانانو ترڅو ورځو پورې د هغو
محاصره کړې وه.آخر دا چه دا خلق مجبوره شول.اود قلعې نه رابهر شول.نبی ﷺ دوی قتل
کول غوښتل.خود منافقانو سردارعبدالله بن ابی سفارش اوکړو.چه دوی مه قتلوه.نبی ﷺ
دوی قتل خونکړل.خودوی ته ئې د مدينې پريخود حکم اوکړو.دا واقعه په پنځلسم شوال ۲
پیښه شوې وه.(١)

قوله: وَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ د دوو کسانود دیت په باره
کښې بنو نضیرطرف ته تلل،اوهغه غداری کومه چه بنو نضیر د نبی ﷺ سره کول غوښتل
دهغې بیان.

غزوه بنو نضیر: په یهودیانوکښې د بنو قینقاع د غدارئ نه پس اوس بنو نضیرو وعه ماته
کړه.ددې تفصیل دا دې.چه عمروبن امیه ضمری دبیرمعونه د واقعه نه اتفاقی طور ژوندې
بچ شو.(د بیر معونه تفصیل وړاندې راځی) د هغه ځائې نه مدينې منورې ته په راتلوکښې
هغه ته دوه کافران ملاؤ شول.کوم چه د بنو عامرنه وو.نو عمروبن امیه دا اوګنړل.چه ددې
قبیلې سردار عامربن طفیل اویا مسلمانان (په بیر معونه کښې) شهیدان کړل.دغه دواړه ئې
قتل کړل.عمروبن امیه ﷺ ته دا معلومه نه وه.چه د مقتولینو د قبیلې سره نبی ﷺ معاهده
کړې ده.کله چه نبی ﷺ ته خبراوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.هغوی سره ځو زمونږ معاهده
وه.نو دیت ورکول ضروری دی.(اګرچه عامربن طفیل معاهده ماته کړې وه.او اویا مسلمانان
ئې شهیدان کړي وو.خوپه دې عهد شکنئ کښې ټوله قبیله شریکه نه وه.ددې وجې نبی ﷺ
د بنو عامر د دغه دوو مقتولینو دیت ورکول ضروری اوګنړل)

بنوعامرلکه څنګه چه د مسلمانان حلیف وو.دغه شان د بنو نضیر هم حلیف وو.نود عربو د
دستور مطابق په دیت کښې څه حصه د بنو نضیرو په ذمه هم واجب الاداء وه.نو نبی ﷺ
ددې دیت په باره کښې حضرت ابوبکر حضرت عمر ا ځو نرو صحابه کرام ﷺ واخستل.او
بنو نضیر ته ئې تشریف یوړلو.هلته چه لاړلو.نونبی ﷺ د یودیوال لاندې کیناستل.

په دغه دوران کښې بنو نضیر په خپل مینځ کښې دا مشوره اوکړه.چه یوکس د کور چت ته
اوخیژي.اود پورته نه یوه غټ کانړې په نبی ﷺ باندې راغوزار کړي.چه په دې طریقه
نبی ﷺ قتل کړي شی.نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه ددې سازش خبر ملاؤ شو.نبی ﷺ دهغه
ځاې نه پاسیدل.لکه چه د څه کار دپاره پاسیدلو.او اوس واپس راځی.او مدينې منورې ته
ئې تشریف یوړلو.کله چه د نبی ﷺ په واپسئ کښې روستوالې اوشو.نو یهودیان ډیر
ملامته شول.او مایوس شول.او صحابه کرام ﷺ دهغه ځاې نه پاسیدل.د نبی ﷺ په لټون
کښې مدينې منورې ته راورسیدل.صحابه کرام ﷺ چه کله نبی ﷺ ته راورسیدل.نو نبی ﷺ
ورته اوفرمائیل.بنو نضیرو معاهده ماته کړې ده.نو د دوی محاصره دې اوکړې شی.

(١) البداية والنهاية (٣١٤)۔

عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه نبی ﷺ د مدینې منورې عامل مقرر کړلو.(۱) او صحابه ئې واخستل.اود بنو نضیرو محاصره ئې اوکړه.
عبدالله بن ابی بنو نضیروته پیغام اولیږلو.چه مونږ تاسو سره یو.د ویرې ضرورت نشته.خود منافقانو په زړونوکښې الله تعالی رعب واچولو.اوهغوی د مسلمانانو د مقابلې دپاره رانغلل.
پنځلس ورځو د محاصرې کولونه پس بنو نضیر مجبروه شول.اونبی ﷺ ته ئې درخواست اوکړو.چه مونږ ته دې امن راکړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیې.د لسو ورځو مهلت دې.په لسو ورځو کښې دننه دننه تاسو د مدینې نه اوځئ.اوځومره سآمان چه تاسو خان سره اوړې شئ.نودهغې اجازت درته شته.خود وسلې د وړلو اجازت نشته.یهودیانود خپلو کورونو دروازې اوچوکاټونه راویستل هم شروع کړل .اوپه لسو ورځوکښې دننه دننه د مدینې نه اووتل.څه شام ته لاړل.اوڅه په خیبر کښې آباد شول.اودغه شان مدینه منوره نه د یهودیانوشرارت ختم شو.یامین بن عمیر او ابوسعیدبن وهب دا دواړه کسان په دوی کښې مسلمانان شول.نودوی
جلاوطن نکړې شول.اونه دوی دمال او اسباب نه محروم کړې شول.(۲)
ابن اسحاق چه د غزوه بنو نضیرکومه واقعه لیکلې ده.هغه دا وه.(۳) ددې نه به تاسو ته معلومه شوې وی.چه په بیرمعونه کښې د اویا قاریانو د شهادت نه پس عمروبن امیه ضمری چه د بنو عامر دوه کسان قتل کړل.اودهغوی د دیت په باره کښې نبی ﷺ بنو نضیرو ته تشریف اوړې وو.نوددې نه ثابته شوه.چه دا واقعه د بیرمعونه نه پس شوې ده.خود حضرت عروه د بیان مطابق دا واقعه د احد او بیرمعونه نه وړاندې ده.دوی فرمائی.چه غزوه بنو نضیرد جنګ بدرنه صرف شپږ میشاتې پس شوې ده.نو که د حضرت عروه روایت اومنلې شی.نو بیا به د بنو نضیر د غزوه سبب کوم څیز وی.(ښکاره ده چه په دې صورت کښې د عمروبن امیه ضمری د دوو کسانو قتل اود هغوی د دیت په باره کښې د نبی ﷺ یهودو د بنو نضیرته تلل اود یهودیانو غداری سبب نشی جوړیدې.ځکه چه د دوو کسانود قتل دا واقعه د احد نه لاڅه چه د غزوه بیرمعونه نه هم روستو خبره ده)
نود دې په باره کښې ونیلې شوی دی.چه ابن مردویه رحمه الله په صحیح سند سره د زهری نه یو روایت نقل کړې دې.دهغه روایت حاصل دا دې.چه کله د جنګ بدر واقعه پیښه شوه.او مسلمانانو ته کامیابی ملاوه شوه.نود مکې مشرکانو د مدینې یهودو ته خط اولیکل.چه تاسو سره قلعې او د جنګ سازوسمان شته.تاسو د مسلمانانو خلاف ولې آواز نه اوچتوئ. نو بنونضیرو ددې خط نه پس د یو سازش فیصله اوکړه.اوهغه دا چه نبی ﷺ ته ئې پیغام اولیږل. چه تاسو خان سره درې کسان راولئ.او زمونږ درې عالمان به تاسو سره مذاکره

---

(۱)البدایة والنهایة (۷۵\۴)_
(۲)فتح الباری(۳۳۱\۷)_
(۳)د پوره تفصیل دپاره اوګورئ البدایة والنهایة (۷۴\۴و ۷۶)_~

اوکړی.که په دې مذاکره کښې زمونږ دغه درې کسان مطمئن شول.نو مونږ به اسلام قبول کړو.اوپه خپل مینځ کښې ئې دغه درې عالمانوته اووئیل.چه خپل ځان سره خنجر پټ اوساتئ .اوچه موقع ملاؤ شی.نو دې قتل کړئ.په بنو نضیروکښې یوانصاری ښځه وه.د هغې ورور مسلمان وو.هغې ددې سازش خبر خپل ورور ته ورکړو.ورور ئې راغلو. او نبی ﷺ ته ئې دهغې خبر ورکړو.نبی ﷺ د مذاکرې فیصله پریخوده.اوپه هغوی باندې ئې د حملې پروګرام جوړ کړو.[1]

که دحضرت عروه رحمه الله روایت اومنلې شی.نوپه دغه وخت کښې د غزوه بنو نضیر سبب به دا واقعه وی.په دې کښې د بیرمعونه ذکرنشته.خواکثراصحاب سیردمحمدبن اسحاق سره موافقت کړې دې.او وئیلې ئې دی.چه غزوه بنونضیرد احد او غزوه بیر معونه نه پس شوې وه.اودا د ۴هـ د اولنو ورځو واقعه وه.

امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق او حضرت عروه رحمهما الله دواړو قولونه ذکر کړی دی.اوپه ترجمة الباب کښې ئې آیت ذکرکړې دې.

قوله: وَقولِ الله: هُوَ الَّذِیٓ اَخۡرَجَ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا مِنۡ اَهۡلِ الۡکِتٰبِ مِنۡ دِیَارِهِمۡ لِاَوَّلِ الۡحَشۡرِ: الله تعالی هغه ذات دې.چه راوې ویستل. اهل کتابوکښې کافران،د هغوی د کورونو نه په اول حشرکښې،

د اول حشر نه د بنو نضیرود یهودو جلاوطنی ده.هسې خود بنو قینقاع جلا وطنی ددې نه وړاندې شوې وه.اول خوهغه څه لویه قبیله نه وه.بلکه یوشاخ وو.اودویمه دا چه د بنو نضیر د دې جلاوطنئ واقعه دهغې په نسبت ډیره لویه واقعه وه.ددې وجې قرآن پاك دې ته ،،اول حشر،، اووئیل.

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ: قریظه او نضیرمحاربه اوکړه.ددې محاربې نه مراد دا دې.چه د مکې قریشو دجنګ بدر نه پس بنی قریظه اوبنی نضیروته خط اولیکلو. او د مسلمانانو مخالفت ته ئې هغوی اماده کړل.نو دې دواړو قبیلو دمعاهدې ماتولو منصوبه جوړه کړه.نو مسلمانانوبنو نضیر جلاوطن کړل.او د بنو قریظة سره ئې تجدید دمعاهدې اوکړو. هغوی برقرار پریخودل.تردې چه د غزوه خندق په موقع بنو قریظة دوباره عهد شکنی اوکړه.نو بیا دهغوی سړی قتل کړلاوښځې ،بچی او مالونه ئې په مسلمانانو تقسیم کړل.

(دغزوه قریظه تفصیل د غزوه خندق نه روستو راځی)

[1] فتح الباری(۳۳۱|۷)۔

[٣٨٠٥] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ سُورَةُ الْحَشْرِ قَالَ قُلْ سُورَةُ النَّضِيرِ تَابَعَهُ هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ [ر: ٣٣٦٨و٣٦٠٠و٣٦٠١]

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله فرمائی،چه ما د ابن عباس رضي الله عنهما ورانديې د ،،سورة الحشر، ټکي اوونيل.نو دوی رضي الله عنه اوفرمائيل.((قل : سوری النضير)) دې سورة ته سورة نضير وايه. مقصدا دې.چه دا سورت د بنو نضير په باره کښې نازل شوې دې،نو دې ته ،،سورة النضير،، هم وئيلې شی،او ،،سورة الحشر،، هم.

[٣٨٠٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ [ر: ٢٩٦٠]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائی.چه انصار صحابو رضي الله عنهم به د نبی ﷺ په خدمت کښې د قجورو وونې پيش کولې،او وئيل به ئې چه تاسو دا په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ.او د خپل ځان دپاره هم اوساتئ،کله چه ﷺنبی ﷺ قريظه او بنو نضير فتح کړل،نو بيا نبی ﷺ انصارو ته هغه وونې واپس کړې،ددې تفصيل دا دې،چه کله نبی ﷺ قرظه او نضير فتح کړل،او د هغوی مالونه مسلمانانو ته په لاس راغلل،نو په هغه وخت کښې نبی ﷺ انصارو ته اووئيل.که تاسو خوښوئ،نو زه به دا مالونه په مهاجرينو کښې تقسيم کړم،او ستاسو چه کومې وونې دی،هغه به تاسو ته واپس کړم،د انصارو سردارانو حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه او حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اووئيل،يارسول الله! زمونږ خو خوښه ده،چه دا مالونه هم تاسو ټول په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ،او زمونږ چه کوم مالونه دوی سره دی،هغه هم دوی سره پريږدئ،نبی ﷺ د هغوی د دې پرزونې تعريف اوکړو،خود انصارو کوم مالونه چه د مهاجرينو سره وو،هغه ئې هغوی ته واپس کړل،او د يهوديانو نه چه کوم مالونه ملاؤ شوی وو،هغه ئې په مهاجرينو کښې تقسيم کړل.([1])

خود مهاجريو سره نبی ﷺ په انصارو کښې حضرت ابودجانه انصاری رضي الله عنه او سهل بن حنيف انصاری رضي الله عنه ته هم حصه ورکړه،ځکه چه د دې دواړو حضراتو مالی حالت ډير کمزورې وو.([2])

[٣٨٠٧\٣٨٠٨] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ فَنَزَلَتْ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

---

[1]) فتح البارى (٧\٣٣٣)_

[2]) علامه سهيلی د حضرت ابودجانه او حضرت سهل سره د انصارو نه د حضرت حارث بن صمه نوم هم ذکر کړې دې،.. اوګورئ البداية والنهاية (٤\٧٦)_

[٣٨٠٨] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَّانُ أَخْبَرَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ قَالَ وَلَهَا يَقُولُ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ

قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ

أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ [ر:٢٢٠١]

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائى،چه نبى ﷺ د بن نضيرو د قجورو ونې سوزولې او کټ کړې وې،او هغه باغ کوم خائې کښې چه دا عمل کړې شوې وو، ،بويره، ، وو.نو په دې باندې دا آيت نازل شوو«ماتركتم من لينة...»

يهوديانو دا اعتراض کړې و،چه دا څنګه پيغمبر دې،چه باغونه او د خلقو په کارلاتلونکى څيزونه کټ کوى او سوزوى،چه ختم شى،نو الله تعالى د پيغمبر د طرف نه جواب ورکړو، چه کومې ونې تاسو کټ کړې دى،اويا مو پريخودې دى،چه تر اوسه پورې هغه په خپلو جرړو ولاړې دى،دا ټول د الله تعالى په حکم سره دى.([1])

يعنى هريو په دواړو کښې د مصلحت نه خالى نه دى،په سوزولو او کټ کولو کښې په کافرانو باندې د رعب او غلبې اظهار دې،او په سالم پريخودو کښې د مسلمانانو دنيوى فائده ده.

البويرة (بضم الباء وفتح الواو....) دا د ، ،بورة، ، تصغير دې.، ، بورة ، ، کندې ته وائى،د مدينې منورې سره نزدې په کوم خائې کښې چه د بنو نضيرو باغ واقع وو.چونکه هغه ښکته خائې وو،ددې وجې دغه باغ ته ، ،بويره، ، وئيلې شو.([2])

«لينة» يو خاص قسم قجورې ته وائى.([3])

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائى،نبى ﷺ چه کله د بنو نضير ونې اوسوزولې،نو د هغې په باره کښې حضرت حسان بن ثابت ﷺ دا شعر وئيلې وو.

قوله: وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ: اوآسان شو د بنو لوى د سردارانو دپاره په مقام بويره کښې داسې اور لګول چه د هغې لمبې خورې وې.

سراة: (بفتح السين) دا د ، ،سرى، ، جمع ه،سردار ته وائى،يعنى د قريشو سردار مراد

---

[1]) اوګورئ تفسير ابن کثير (٣٣٣\٤)ـ
[2]) فتح البارى (٣٣٣\٧) وعمدة القارى (١٢٨\١٧)ـ
[3]) عمدة القارى (١٢٨\١٧)ـ

نبی ﷺ او نور قریشی مهاجرین صحابه ﷺ دی.ډیرو حضراتو ، د ،،سراة بنی لوئی،، نه د قریشو کافر سرداران مراد دی، په دواړو صورتونوکښې مطلب مختلف دې.

د شعرمطلب: حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه فرمائی،چه نبی ﷺ او د دوی صحابو رضی الله عنهم بغیر د څه جنګ نه ډیر په آسانئ سره په مقام بویره کښې باغوو ته اور اولګولو،په دې شعر کښې حضرت حسان د مکې قریشو ته پیغور ورکوی،ځکه چه قریشو بنو نضیر په جنګ باندې راپاروليِ وو.

اوکه د ،،سراة بنی لوی،، نه د قریشو کافر سرداران مراد وی.نو مطلب به دا وی،چه د قریشو سردارانو په مقام بویره کښې د اور لګولو معامله ډیره آسانه او وړه اوګنړله،دا طنز (ټوقې) دی،چه قریشو بنو نضیر او بنو قریظه ته دا باور وزکړې وو،چه د مسلمانانو سره د جنګ په وخت کښې به دوی (کافران) د هغوی سره مدد کوی،اوس چه هرکله په دوی باندې مصیبت راغلو،او د دوی باغونه اوسوزولی شول،نو په قریشو کښې څوک هم مدد ته رانغلو،لکه چه دا څه لویه واقعه نه ده.

کله چه حضرت حسان رضی الله عنه دا شعر اوونیل.نو د دې په جواب کښې ابو سفیان بن الحارث (چه د نبی ﷺ د تره خوئې وو،اوتردغه وخته پورې ئې اسلام نه وو راوړې) دا اشعار اوونیل.

قوله: أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ: ① الله دې دا اور چه په بویره کښې لګیدلې دې،همیشه دپاره قائم سانی،اود بویره چارچاپیردې هم دغه شان اوسوزوی.

② تاسو به ډیر زر پوهه شئ،چه څوک د دې بویره (او د دې د اور نه) لرې دې،او تاسوته به دا پته هم اولګی،چه په مونږ کښې د چا زمکې ته دا اور نقصان رسوی.

ابو سفیان په اولنی شعر کښې خیرې کړی دی،چه بویره او ددې نه چارچاپیره یعنی مدینه کښې دې دغه شان اور بلیږی.او په دویم شعر کښې حضرت حسان رضی الله عنه ته وائی، چه په بویره کښې د اور پیغور مونږ ته څه راکوې،د بویره نه ګیرچاپیره خو تاسو اوسیږئ،په دې سره مونږ او زمونږ زمکو ته څه نقصان نه رسی.هم ستاسو د استوګنې زمکه به سوزی.[1]

[۴۰۰۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ النَّصْرِيُّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاهُ إِذْ جَاءَهُ حَاجِبُهُ يَرْفَا فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ وَالزُّبَيْرِ وَسَعْدٍ يَسْتَأْذِنُونَ فَقَالَ نَعَمْ فَأَدْخِلْهُمْ فَلَبِثَ قَلِيلًا ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ يَسْتَأْذِنَانِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا دَخَلَا قَالَ عَبَّاسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ فَاسْتَبَّ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ فَقَالَ الرَّهْطُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ

---

[1] بنزه:بضم النون وسكون الزاى ذى ببعدوزناً ومعنى وهو فى الدصل من النزاهى وهى البعد من السوء وجاء فيه فتح النون (عمدى القارى :۱۷\۱۲۹).

بَيْنَهُمَا وَأَرِحْ أَحَدَهُمَا مِنَ الْآخَرِ فَقَالَ عُمَرُ اتَّئِدُوا أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ
وَالْأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ
يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ قَالُوا قَدْ قَالَ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عُمَرُ عَلَى عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ فَقَالَ أَنْشُدُكُمَا بِاللَّهِ
هَلْ تَعْلَمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالَا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي
أُحَدِّثُكُمْ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ كَانَ خَصَّ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا
الْفَيْءِ بِشَيْءٍ لَمْ يُعْطِهِ أَحَدًا غَيْرَهُ فَقَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ
عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدِيرٌ فَكَانَتْ هَذِهِ خَالِصَةً لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ ثُمَّ وَاللَّهِ مَا احْتَازَهَا دُونَكُمْ وَلَا اسْتَأْثَرَهَا عَلَيْكُمْ لَقَدْ أَعْطَاكُمُوهَا وَقَسَمَهَا فِيكُمْ حَتَّى
بَقِيَ هَذَا الْمَالُ مِنْهَا فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ
مِنْ هَذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللَّهِ فَعَمِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيَاتَهُ ثُمَّ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ فَأَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبَضَهُ أَبُو بَكْرٍ فَعَمِلَ فِيهِ بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ فَأَقْبَلَ عَلَى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ وَقَالَ تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُ فِيهِ لَصَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ تَوَفَّى اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ فَقَبَضْتُهُ سَنَتَيْنِ مِنْ إِمَارَتِي أَعْمَلُ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي فِيهِ صَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ جِئْتُمَانِي
كِلَاكُمَا وَكَلِمَتُكُمَا وَاحِدَةٌ وَأَمْرُكُمَا جَمِيعٌ فَجِئْتَنِي يَعْنِي عَبَّاسًا فَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ رَسُولَ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ فَلَمَّا بَدَا لِي أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَيْكُمَا قُلْتُ
إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللَّهِ وَمِيثَاقَهُ لَتَعْمَلَانِ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مُنْذُ وُلِّيتُ وَإِلَّا فَلَا تُكَلِّمَانِي فَقُلْتُمَا
ادْفَعْهُ إِلَيْنَا بِذَلِكَ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا أَفَتَلْتَمِسَانِ مِنِّي قَضَاءً غَيْرَ ذَلِكَ فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ
السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهُ فَادْفَعَا إِلَيَّ
فَأَنَا أَكْفِيكُمَاهُ

قَالَ فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ صَدَقَ مَالِكُ بْنُ أَوْسٍ أَنَا سَمِعْتُ عَائِشَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ أَرْسَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ عُثْمَانَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ يَسْأَلْنَهُ ثُمُنَهُنَّ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَكُنْتُ أَنَا أَرُدُّهُنَّ فَقُلْتُ لَهُنَّ أَلَا تَتَّقِينَ اللَّهَ أَلَمْ تَعْلَمْنَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
كَانَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ فَانْتَهَى أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا أَخْبَرَتْهُنَّ قَالَ

فَكَانَتْ هَذِهِ الصَّدَقَةُ بِيَدِ عَلِيٍّ مَنَعَهَا عَلِيٌّ عَبَّاسًا فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا ثُمَّ كَانَ بِيَدِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ وَحَسَنِ بْنِ حَسَنٍ كِلَاهُمَا كَانَا يَتَدَاوَلَانِهَا ثُمَّ بِيَدِ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ وَهِيَ صَدَقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا [ر:٢٧٣٨]

[٣٨٠٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَالْعَبَّاسَ أَتَيَا أَبَا بَكْرٍ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا أَرْضَهُ مِنْ فَدَكٍ وَسَهْمَهُ مِنْ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ وَاللَّهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي [ر:٢٩٢٦]

مالك بن اوس بن الحدثان بيان کوی.چه حضرت عمرﷺ زه راوغوستم.ناڅاپه حضرت عمرﷺ ته د هغه دربان ((یرفاء)) راغلو[1] او ووې وئیل.چه حضرت عثمان ،حضرت عبدالرحن بن عوف او حضرت زبیر او حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ د دننه راتلو اجازت غواړی.حضرت عمرﷺ اوفرمائیل.آو هغوی دننه راوله.اوس لږ غوندې وخت تیر شوی وو.چه یرفاء دوباره راغلو.او حضرت عمرﷺ ته ئې اووئیل.چه حضرت عباس او حضرت علی ﷺ راغلی دی.ار دننه راتلل غواړی.حضرت عمرﷺاجازت ورکړو.کله چه دواړه حضرات دننه داخل شو.نو حضرت عباسﷺ اووئیل.اې امیرالمومنین زما او دده (حضرت علیﷺ) په مینځ کښې فیصله اوکړه.

قوله: وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ: اودې دواړو جګړه کوله د بنو نضیرو نه چه کوم مال فئ نبیﷺ ته ملاوه شوې وو.د هغې په باره کښې (دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده)

د بنو نضیرو نه چه کوم مال فئ نبی کریمﷺ ته ملاؤ شوې وو.هغه نبیﷺ په مهاجرینو کښې تقسیم کړې وو.البته د هغې څه حصه نبی ﷺ د خپل ځان سره ایساره کړې وه.کومه چه به ئې د مسلمانانو په حاجتوونو باندې خرچ کوله.او نبیﷺ به خپلو رشته دارانو ته هم په هغې کښې حصه ورکوله.هم ددغه مال په باره کښې د حضرت عباس او حضرت علی ﷺ په مینځ کښې اختلاف راغلې وو.دحضرت عمرﷺ په مجلس کښې ددې دواړو په مینځ کښې توتو مئ مئ هم اوشو.نو د دوی نه وړاندې چه کم حضرات صحابه کرامﷺ راغلی وو.هغوی اووئیل .اې امیر المومنین د دوی په مینځ کښې فیصله اوکړه.او یودبل نه خلاص کړه.نو حضرت عمرﷺ اوفرمائیل. ((اتئدوا)) ([2])ایسار شئ.جلتی مکوئ.زه تاسو خلقو ته د هغه ذات قسم درکوم.چه د هغه په حکم آسمان او زمکه ولاړدی.آیا تاسوته

---

[1])یرفاء بفتح الیاء وسکون الراء (عمدة القاری(١٣٠\١٧))۔

[2])إتئدوا: أي لا تستعجلوا وهي من التؤدة وهي التانی والمهلة عمدة القاری :١٣٠\١٧)۔

معلومه ده.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.((لانورث ما تركنا صدقة..)) زمونږ د پيغمبرانو د مال څوك وارث نه وى.څه چه مونږ پريږدو.نو هغه صدقه وى.
ددې نه نبى ﷺ خپله خپل ځان مراد اخستو.چه د وفات نه پس چه كوم مالونه زه پريږدم.هغه به د صدقې مالونه وى.اوپه هغې كښې به ميراث نه جارى كيږى. هلته چه كوم صحابه كرام ﷺ موجود وو.هغوى د حضرت عمر ﷺ تصديق اوكړو.او حضرت عمر ﷺ بيا حضرت عباس او حضرت على ﷺ طرف ته متوجه شو.اوهغوى ته ئې اوونيل.چه زه تاسو ته دالله تعالى قسم دركوم.آيا تاسوته معلومه ده.چه نبى كريم ﷺ دا حديث فرمائيلې دې.هغه دواړو جواب وركړو.چه ،،نعم،، آو جى. او د دغه حديث په باره كښې ئې د حضرت عمر ﷺ تصديق اوكړو.حضرت عمر ﷺ اوفرمائيل.اوس.زه ددې معاملې په باره كښې تاسوته بيان كوم.چه د (بنو نضير) دغه مال فئ الله تعالى دخپل رسول دپاره خاص كړې وو.اوپه هغې كښې بل چاته حق نه دې وركړې.دالله تعالى ارشاد دې.
وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُۥ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝ (۱)
نو دا مال صرف دالله اود هغه د رسول دپاره خاص دې.خوپه الله قسم نبى ﷺ دا مال صرف د خپل ځان دپاه نه وو جمع كړې او ساتلې،اونه ئې خپل ذات ته ترجيح وركړې وه.بلكه دا مال ئې په تاسو خلقوكښې تقسيم كړې وو.تردې چه په هغې كښې د مال دا حصه باقى پاتې شوه.رسول الله ﷺ به هم د هغې نه په خپل اهل وعيال باندې خرچ كولو.د ټول كال خرچ به ئې هم د هغې نه وركړه.او نوره به ئې دالله تعالى په لار (جهاد وسله او نورو داسې قسم كارونو كښې) خرچ كوله.نبى ﷺ به په خپل ژوند كښې هم داسې كولو.بيا نبى ﷺ وفات شو.نو حضرت ابوبكر ﷺ اوونيل.بيشك زه د الله تعالى د رسول ولى (او خليفه) يم.نودا مال حضرت ابوبكر ﷺ په خپل لاس كښې واخستلو،.اوو د رسول الله ﷺ د عمل مطابق به ئې په دغه مال كښې تصرف كولو.يعنى هم په هغه مصارفوكښې به ئې ددې ګټه خرچ كوله .په كوموكښې چه به نبى ﷺ خرچ كوله.او تاسو ټول خلق په هغه وخت كښې موجود وې.(اوتاسو ته علم دې) بيا حضرت عمر ﷺ حضرت عباس او حضرت على ﷺ طرف ته متوجه شو.او وې ونيل.

قوله: تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ عَمِلَ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ : تاسو دواړه دا ذكر كوئ.او وائې.چه ابوبكر ﷺ ددې مال په تصرف كښې هم هغه شان وو. څنګه چه تاسو وائې.خودل دا دى.چه ستاسو خيال دا وو.چه تصرف كول هم مونږ لره پكار دې.او توليت زمونږ په لاس كښې پكار دې.ابوبكر ﷺ په خپل لاس كښې دا تصرف ساتلې دې او زياتې ئې كړې دې. حالانكه ابوبكر ﷺ په دې تصرف كښې رښتينې او مخلص وو.په سمه لاره او په حق وو. (حضرت عباس اوحضرت على ﷺ ته د ابوبكر ﷺ نه ګله په دې خبره وه.چه ددې مال

(۱) سورة الحشر)

تولیت ئي مونږ ته ولې حوالنه نکړل،ولې ابوبکر ﷺ مونږ عادلان او قابل اعتماد نه ګنړی.د دې دواړو بزرګانو د حضرت ابوبکر ﷺ نه ددې خبرې ګله نه وه.چه دا مال مونږ ته په میراث کښې ولې ملاؤ نشو.ځکه چه هغوی ته هم دا معلومه وه.چه د نبی ﷺ میراث نه وی.ګله صرف د تولیت اوپه دغه مال کښې د تصرف اختیارنه ورکولو وه.دا خو دهغوی نقطه نظر وو.خود ابوبکر ﷺ نقصه نظردا وو.که په دې وخت کښې په دې مال کښې د تصرف اختیار او ددې تولیت دوی ته حواله کړې شی.نو په دې سره به خلقو ته دا شك شی.چه د نبی ﷺ میراث تقسیم شوې وی.نو ددې شبې د وجې حضرت ابوبکر ﷺ حضرت عباس او حضرت علی ﷺ ته په هغې کښې د تصرف اختیار نه وو ورکړې.حضرت عمر ﷺ فرمائی.چه د حضرت ابوبکر ﷺ طرز عمل صحیح وو)

بیا حضرت ابوبکر ﷺ وفات ش.نو زه د نبی ﷺاود حضرت ابوبکر ﷺ په ځاې کیناستم.اوخلیفه جوړ شوم.او ما دا مال د خپل امارت په اولنو دوو کالوکښې په خپله قبضه کښې اوساتلو.اوپه دې کښې مې هم هغه عمل کولو.کوم چه نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر ﷺ کولو.بیا تاسو دواړه ماته راغلئ.اوپه هغه وخت کښې ستاسو د دواړو خبره یوه وه.او ستاسوخبره اتفاقی وه.نو ما تاسودواړو ته اووئیل. چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.«لا نورث ما ترکنا صدقة» بیا چه کله دوه کاله تیر شو.نوزما اطمینان راغلو.که اوس ددې مال تصرف تاسو دواړو ته حواله کړې شی. نو په دې کښې به څه قباحت نه وی.نو ما تاسو ته وئیلی وو.که تاسو غواړئ.نو زه به دا جدائداد تاسوته حواله کړم.خو په دې شرط سره چه تاسو به د الله تعالی سره عهد او وعده کوئ.چه تاوسو به په دې جائیداد کښې هم هغه عمل کوئ.کوم چه به نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر او ما کولو.ګنی تاسو په دې باره کښې زما سره خبرې مکوئ.تاسو دواړو وئیلی وو.چه هم په دې وعدې سره تاسو دا مال زمونږ حواله کړئ.نو ما تاسو دواړو ته حواله کړې وو.او چه اوس تاسو دواړه ماته راغلې ئې.آیا ددې نه علاوه تاسو په ما باندې څه بله فیصله کول غواړئ.

قوله: فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ: په هغه الله قسم،د چا په حکم چه زمکه او آسمان ولاړ دی.ترقیامته پورې به زه په دې کښې ددې نه سوا بله فیصله اونکړم.

که تاسو دواړ ددې د انتظام نه عاجزه شوې ئې.نوماته ئې واپس کړئ.زه به ددې انتظام پخپله کوم.

قوله: فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ: دا د زهری ﷺ قول دې.دوی فرمائی.چه ما دا حدیث حضرت عروه بن الزبیر ﷺ ته بیان کړلو.نو عروه اووئیل.چه مالك بن اوس صحیح وئیلی دی.ما هم د حضرت عائشې ﷺ نه اوریدلی وو.چه فرمائیل ئې.د نبی ﷺازواج مطهراتو ﷺ حضرت عثمان ﷺ حضرت ابوبکرصدیق ﷺ ته لیږلې وو.ازواج مطهراتود حضرت ابوبکر ﷺ نه په هغه مال فئ کښې د خپلې اتمې حصې مطالبه کوله.کومه چه الله تعالی خپل نبی کریم ﷺ ته ورکړې وه.نو ما هغوی (ازواج مطهرات) منع کړلې.اوما هغوی

ته ونیل.چه تاسو دالله تعالی نه نه ویرېږئ. تاسو ته معلومه نه ده.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.((لانورث ماترکنا صدقة)) اوددې نه مراد د نبی ﷺ خپل ذات وو.البته د آل محمد نفقه به د هغه مال نه وی.حضرت عائشه ﷺ فرمائی، چه ما ازواج مطهراتوته کله دا حدیث واورولو.نو هغوی منع شوئ(او هغوی په میراث کښې دخپلې حصې مطالبه پرېخوده)

حضرت عروه ﷺ فرمائی.چه دا مالونه کوم چه د صدقې وو.د حضرت علی ﷺ سره وو. حضرت علی ﷺ حضرت عباس ﷺ ددې نه جدا کړو.(اوپه انتظامی اومورو کښې داختلاق په وجه ئې حضرت عباس ﷺ په دې کښې شریك نکړو) او په هغوی باندې زورآور پاتې شو.بیا دا اموال صدقه د حضرت حسن بن علی ﷺ په قبضه کښې وو.اوبیا هغه د حضرت حسین بن علی ﷺ په لاس کښې راغلل.اوبیا د علی بن حسین او حسن بن حسن په لاس کښې وو.او هغوی دواړو به وار په وار ددې انتظام کولو.او بیا دا د زید بن حسن په قبضه کښې راغلل.

قوله: وهی صدقة رسول الله ﷺ حقاً: اودا یقینی طور د رسول الله ﷺ صدقه وه.(ددې وجې په دې مال کښې نه میراث جاری شو.اونه دغه حضراتود ذاتی ملکیت په طور دا استعمال کړې دی)

ترجمة الباب سره مطابقت: چونکه په دې روایت کښې چه د حضرت عباس او حضرت علی ﷺ دکومې مخاصمې ذکردې.هغه دهغه مالونوپه باره کښې وه.کوم چه د بنو نضیرو نه د فئ په طور حاصل شوی وو.ددې وجې امام بخاری ﷺ دا حدیث په ((باب حدیث بنی النضیر)) کښې دلته ذکر کړو.([1])

بَابُ قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[۳۸۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَامَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأْذَنْ لِي أَنْ أَقُولَ شَيْئًا قَالَ قُلْ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ لَتَمَلُّنَّهُ قَالَ إِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَلَا نُحِبُّ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ شَأْنُهُ وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ وحَدَّثَنَا عَمْرٌو غَيْرَ مَرَّةٍ فَلَمْ يَذْكُرْ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ أَوْ فَقُلْتُ لَهُ فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ أُرَى فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ نَعَمِ ارْهَنُونِي قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ تُرِيدُ قَالَ ارْهَنُونِي نِسَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا وَأَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ فَارْهَنُونِي أَبْنَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ أَبْنَاءَنَا فَيُسَبُّ

---

[1]) ددې حدې سره متعلق نور مباحث په ((باب فرض الخمس)) کښې اوګورئ.

أَحَدُهُمْ فَيُقَالُ رُهِنَ بِوَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ هَذَا عَارٌ عَلَيْنَا وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ قَالَ سُفْيَانُ يَعْنِي السِّلَاحَ فَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ فَجَاءَهُ لَيْلًا وَمَعَهُ أَبُو نَائِلَةَ وَهُوَ أَخُو كَعْبٍ مِنْ الرَّضَاعَةِ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْحِصْنِ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ أَيْنَ تَخْرُجُ هَذِهِ السَّاعَةَ فَقَالَ إِنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَأَخِي أَبُو نَائِلَةَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَتْ أَسْمَعُ صَوْتًا كَأَنَّهُ يَقْطُرُ مِنْهُ الدَّمُ قَالَ إِنَّمَا هُوَ أَخِي مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ قَالَ وَيُدْخِلُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ مَعَهُ رَجُلَيْنِ قِيلَ لِسُفْيَانَ سَمَّاهُمْ عَمْرٌو قَالَ سَمَّى بَعْضَهُمْ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو أَبُو عَبْسِ بْنُ جَبْرٍ وَالْحَارِثُ بْنُ أَوْسٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ فَقَالَ إِذَا مَا جَاءَ فَإِنِّي قَائِلٌ بِشَعَرِهِ فَأَشَمُّهُ فَإِذَا رَأَيْتُمُونِي اسْتَمْكَنْتُ مِنْ رَأْسِهِ فَدُونَكُمْ فَاضْرِبُوهُ وَقَالَ مَرَّةً ثُمَّ أُشِمُّكُمْ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رِيحًا أَيْ أَطْيَبَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَ عِنْدِي أَعْطَرُ نِسَاءِ الْعَرَبِ وَأَكْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ عَمْرٌو فَقَالَ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَشَمَّ رَأْسَكَ قَالَ نَعَمْ فَشَمَّهُ ثُمَّ أَشَمَّ أَصْحَابَهُ ثُمَّ قَالَ أَتَأْذَنُ لِي قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنَ مِنْهُ قَالَ دُونَكُمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ [ر:٢٣٧٥]

په جنګ بدرکښې کله چه مسلمانانو ته فتح نصيب شو.نوکعب بن اشرف ډير خفه شو.چه مسلمانانو ته غلبة حاصليږي.ږي ونيل.اوس په دنيا کښې د ژوند مزه او خوند باقی پاتې نشو.اوس خو «بطن الأرض خير من ظهرها» کيفيت دې، د مکې د قريشو تعزيت دپاره دې مکې ته اورسيدل.او د قريشو چه کوم خلق قتل شوی وو.ده د هغوی مرثې اوليکلې.اوهغه مرثې به ئې په اجتماعاتوکښې اورولې. په خپله به ئې هم ژړل.او خلق به ئې هم ژړول.د خانه کعبې غلاف ئې اونيولو.او خلقو ته ئې اووئيل.تاسو هم د خانه کعبې غلاف اونيسئ.اوعهد اوکړئ.چه تول به يوځاې کيږو.اودمسلمانانو خلاف به يو فيصله کن جنګ کوو.(١) چه مدينې ته راغلو.نو ده د مسلمانانو ښځو په باره کښې په ،،تشبيب،، (٢) عشقيه اشعار وئيل شروع کړل.او دوی سره به ئې د خپل عشق او محبت تذکره کول شروع کړل. ښکاره خبره ده.چه ددې ښځودپاره دا خبره ډيره دردناکه اود پريشانئ باعث وه. اود هغوی د

---

(١) البداية والنهاية (٦\١٤)..
ددې حرکتونونه علاوه دده د قتل يوبل سبب هم بيان شوې دې.حافظ ليکی.
((ووجدت في فوائد عبدالله بن اسحاق .. لقتل كعب سببا آخر وهو أنه صنع طعاماً وواطأ جماعة من اليهود أنه يدعوا النبي ﷺ إلى الوليمة فإذا حضر فتكوا به (أى اقتلوه) ثم دعاء فجزم ومعه بعض أصحابه فأعلمه جبريل بما أضمروه بعد أن جالسه فقام فستره جبريل بجناحه فخرج فلما فقدوه تفرقوا فقال حينئذ :من ينتدب لقتل كعب ؟ ويمكن الجمع بتعدد الأسباب .. فتح البارى (٣٣٨\٧)ـ
(٢) تشبيب د قصيدې په شروع کښې د عشق او محبت کوم اشعار وی.هغې ته وائی.)ـ

سرودپاره هم دا خبره ډيره د تکليف او افسوس وه.بيا ئې په دې باندې هم بس اونکړو،.د نبي ﷺ په شان کښې ئې د هجو قصيدې لکيل شروع کړې.[1]

کله چه دا حرکتونه ډير زيات شو.نو نبي ﷺ يوه ورځ اوفرمائيل.«من لكعب بن أشرف؟ فإنه قد آذى الله ورسوله» څوك دې چه دې (دا يهودی) كعب بن اشرف قتل كړی.ده الله اودهغه رسول ته تكليف اورسولو.حضرت محمدبن مسلمه اودريدل ،اوهغوی اووئيل.تاسودا خوښه وئ.چه زه هغه قتل كړم؟ نبي ﷺ ورته اوفرمائيل. ،نعم،،،(آو) نو حضرت محمدبن مسلمه عرض اوكو.«فأذن لي أن أقول شيأ» تاسو ماته اجازت راكړئ.كه زه (مجمل او مبهم اندازكښې) څه خبرې اوكړم.(چه په هغې سره هغه خوشحاليږی.او بيا زما دپاره دهغه قابوكول آسان شي) نو نبي ﷺ ورته اجازت اوكړو.

دا خود بخاري روايت دې.د ابن اسحاق په روايت كښې دی.چه محمد بن مسلمه ﷺ ته كله نبي ﷺ د كعب بن اشرف د قتل اجازت وركړونو دې فكر مند شو. اوسوچ ئې كول.چه كومه طريقه اختيار كړې شي.دوه درې ورځې د سوچ كولونه پس د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.او عرض ئې اوكړو،حضرت ددې اجازت شته.چه زه هغه سره ملاؤ شم.اود ملاويدو نه پس د هغه د مطمئن كولودپاره د ابهام او اجمال په صورت كښې هغه سره څو خبرې اوكړم.نو نبي ﷺ ورته اجازت وركړو.[2]

نومحمدبن مسلمه ﷺ د كعب بن اشرف د قتل په اراده باندې روان شو.د دوی سره ابونائله او د حضرت سعد بن معاذ ﷺ ورارهٔ حارث بن اوس هم وو.كعب بن اشرف ته راغلل.اوهغه ته ئې اووئيل.

قوله: إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ: دا سړې (مراد نبي كريم ﷺ دې) زمونږ نه د صدقې مطالبه كوی.او مونږ ئې په مشقت كښې اچولي يو.زه تاسو ته د قرض غوستلو دپاره راغلې يم.كعب بن اشرف چه دا واوريدل.نو وې وئيل.«وأيضا والله لتملنه» په الله قسم تاسو به ددې نه زيات تنگ شئ.يعني اوس خو لا شروع ده.وراندې به اوگورئ چه څه صورتال به پيدا كيږی.اوس خو به لا نور تنگيدل وی.

محمد بن مسلمه ورته اووئيل.مونږ د هغه تابعداری كړې ده.نواوس نه غواړو.چه هغه پريږدو.تردې چه مونږ اوگورو چه انجام به څه وی؟ دمحمد بن مسلمه ﷺ مقصد دا دې.چه زمونږ د اسلام د غلبې انتظار دې.اوس خو په امتحان كښې راغلی يو.او ان شاء الله اسلام ته به غلبه حاصليږی.اود «يدخلون في دين الله أفواجا» شان به ښكاره كيږی.خوكعب بن اشرف دخپل ذهنيت په وجه ددې كلام نه دا اوگنړل.چه مونږ څونكه دده اتباع كړې ده.او مونږ عرب خلق يو.دخپل قول او وعدې نه انحراف خو نشو كولې.ددې وجې اوس مونږ په دې

---

[1])البداية والنهاية (۶/۴)..

[2])البداية والنهاية (۷/۴)...

انتظارکښې يو.چه ددوی خاتمه به کله کيږی.چه خاتمه ئې اوشی.نو زمونږ ځان به خلاص شی.کعب بن اشرف دمحمدبن مسلمهﷺ د کلام نه د خپل ذهنيت مطابق دا تاثر واخستلو.

قوله: وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ : مونږ غواړو.چه ته مونږ ته قرض راکړې.يو وسق يا (راوی وئيلی دی) دوه وسق،کعب بن اشرف اووئيل.ها،اوس دده خبث باطن ته اوګورئ،وې وئيل.ما سره څه څيزګانړه کيږدئ.محمد بن مسلمهﷺ اود هغه ملګرو اووئيل.ته څه څيز غواړې .مونږ کوم څيز تاسره ګانړه کيږدو.وې وئيل.خپلې ښځې ماسره ګانړه کړئ.هغوی ورته اووئيل.مونږ خپلې ښځې تا سره څنګه ګانړه کړو.ته خو د عربو ډيرښکلې سړې ئې.(ښځې ډير په ښائست باندې عاشقې کيږی.که هغوی په تا عاشقانې شوې.نو زمونږ به څه کيږی) نو وې وئيل.ښه بيا خپل ځامن زما سره ګانړه کړئ. دوی ورته اووئيل.خپل ځامن تا سره څنګه ګانړه کولې شو.روستو به ټول عمر هغوی ته پيغور ورکولې شی.چه دا هغه دی.چه په وسق دوو وسقو کښې ګانړه شوی وو.دا زمونږ دپاره شرم دې.

قوله: وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ :(١) البته مونږ به تا سره خپلې وسلې ګانړه کيږدو.سفيان وائی. «اللامة» نه مراد وسله اوهتيار دی.

نو محمد بن مسلمه هغه سره د راتلو وعده اوکړه.اودشپې هغه ته راغلو.دوی سره ابونائيله ﷺ هم وو.کوم چه د کعب بن اشرف رضاعی ورور وو.(د ابونائله نوم سلکان بن سلامه دې) کعب دوی قلعې ته راوغوښتل.اوپه خپله دقلعې نه هغه طرف ته راکوز شو.ښځې کعب ته اووئيل.د شپې په دې تياره کښې چرته ځې.نو کعب ورته اووئيل.صرف محمد بن مسلمه او زما ورور ابونائله دې.

دعمروبن دينار نه علاوه د بل راوی بيان دې.چه د کعب بن اشرف ښځې په دې موقع دا هم وئيلی وو.چه ما خو داسې آواز واوريدل.لکه چه د هغې نه د وينې قطرې څاځی.نو ته د کور نه مه اوځه.(٢)

کعب اووئيل.خپل ورو محمد بن مسله او پئ شرك ابونائلہ ته ورځم.هغوی مې غواړی.ځکه چه «إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ» شريف سړې که د شپې د نيز بازئ دپاره راوبللې شی. نو هغه ئې قبلوی.

محمد بن مسلمه خپل ځان سره ابوعبس بن جبر،حارث بن اوس او عباد بن بشرﷺ راوستی وو.يعنی عمرو وائی.چه هغه ځان سره دوه کسان راوستې وو.او د عمر نه علاوه بل

---

(١) الأمة بتشديد اللام وس...كون الهمزة قال سفيان يعنى السلاح وقال غيره من أهل اللغة الدرع (فتح البارى ٣٣٩/٧)_

(٢) وفى البداية والهنهاية (٤/٧) فأخذت إمرأة بناحيتها وقال أنت إمرو محارب وإن أصحاب الحرب لا ينزلون فى هذه الساعة قال إنه أبونائلة لو وجدنى نائماً ما أيظنى فقالت والله إنى لأعرف فى صوته الشر)_

راوي وائی.چه هغه دا دري كسان خان سره راوستي وو.(۱)

محمدبن مسلمه خپلو ملګروته وئيلی وو.چه كله كعب راشی.نو زه به د هغه ويښته د بويولوډپاره اونيسم.كله چه تاسو ته يقين اوشی.چه ما د هغه په سر باندې مكمل قابو بيا موندو.نو تاسو به ئې اونسئ.اوقتل به ئې كړئ.

قوله: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ: نو كعب څادر اغوستې وو.او د هغوی طرف ته راكوز شو.دهغه د بدن نه خوشبوئی تله.نو محمدبن مسلمه اووئيل.چه د نن پشان خوشبوی چرته نه ده محسوس كړې.كعب اووئيل.ما سره د عربو هغه حسين اوجميل ښځه ده.كومه چه هروخت په عطرواوخوشبوئ كښې اوسيږی.په دې باندې محمدبن مسلمه اووئيل. كه تاسو اجازت راكوئ.چه زه ستاسو سر بوئ كړم.كعب اووئيل.بوئې كړه.نو محمد بن مسلمه دهغه سره بوئ كړه.اوخپلو ملګروته ئې هم د بويولوډپاره اووئيل.محمد بن مسلمه دوياره د بويولواجازت اوغوستل.كعب بن اشرف ورته دوياه اجازت وركړو.كله چه په بويول بويولو كښې محمد بن مسلمه ﷺ دهغه سره قابو كړو.نو خپلو ملګرو ته ئې اووئيل،((دونك)) حمله كوئ.نو هغوی حمله اوكړه. اودې ئې قتل كړو.اورغلل نبی ﷺ ته ئې خبر وركړو.نبی ﷺ چه د دې شاتم رسول او موذی رسول د قتل خبر واوريدو.نو دالله تعالى شكرئې ادا كړو.روسته يهوديان دخپل سردار دقتل تپوس كولوډپاره نبی ﷺ ته راغلل.نو نبی ﷺ ورته دهغه د حركتونو تفصيل اوخودل.نوهغوی چپ واپس شول.(۲)

دا واقعه كله پيښه شوې ده: ① بعضې حضراتو په نيز د كعب بن اشرف د قتل واقعه په ۱۴ ربيع الاول ۳ھ كښې پيښه شوې ده.

② دمحمدبن اسحاق رائې دا ده.چه په رمضان ۳ھ كښې دا واقعه پيښه شوې ده.(۳)

محمدبن مسلمه رضی الله عنه: ددوی تعلق د انصارو د اوس قبيلې سره وو.په بدر او نورو تولو جنګوكښې شريك شوې وو.ددوی وفات په ۴۳ھ يا ۴۷ھ يا ۴۶ھ په مدينه منوره كښې د دوه اويا كالو په عمر كښې شوې دې. مروان بن حكم كوم چه په هغه وخت كښې دمدينې منورې حاكم وو.هغه ددوی د جنازې مونځ كړې وو.(۴)

---

(۱) په بعضې رواياتوكښې د محمد بن مسلمه سره صرف د ابونائيله ذكر دې.په بعضوكښې د دوو سړو ذكر دې.خوپه حقيقت كښې دا ټول پنځه ملګری وو.①محمدبن مسلمه② ابونائله③ ابوعبس بن جبر④ حارث بن اوس ⑤ اوعباد بن بشر(فتح الباری(۷/۳۳۹)_

(۲) فتح الباری(۷/۳٤۰)_

(۳) عمدة القاری(۱۷/۱۳۱)_

(۴) عمدة القاری(۱۷/۱۳۲)_

بَاب = قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ

وَيُقَالُ سَلَّامُ بْنُ أَبِي الْحُقَيْقِ كَانَ بِخَيْبَرَ وَيُقَالُ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ هُوَ بَعْدَ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[٣٨٢٣/٣٨٢٢] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَهْطًا إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلًا وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَهُ

[٣٨٢٣] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِيِّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَتِيكٍ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ وَكَانَ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ فَقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ لِأَصْحَابِهِ اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَ اللّٰهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ قَالَ فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَابًا أَغْلَقْتُ عَلَيَّ مِنْ دَاخِلٍ قُلْتُ إِنِ الْقَوْمُ نَذِرُوا بِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ لَا أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هٰذَا فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئًا وَصَاحَ فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ مَا هٰذَا الصَّوْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ فَقَالَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ إِنَّ رَجُلًا فِي الْبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالسَّيْفِ قَالَ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ فَجَعَلْتُ أَفْتَحُ الْأَبْوَابَ بَابًا بَابًا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى دَرَجَةٍ لَهُ فَوَضَعْتُ رِجْلِي وَأَنَا أُرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَةٍ ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ فَقُلْتُ لَا أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقَتَلْتُهُ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِ الْحِجَازِ فَانْطَلَقْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ النَّجَاءَ فَقَدْ قَتَلَ اللّٰهُ أَبَا رَافِعٍ فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثْتُهُ فَقَالَ ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ

[٣٨٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحٌ هُوَ ابْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُتْبَةَ فِي نَاسٍ مَعَهُمْ فَانْطَلَقُوا حَتَّى دَنَوْا مِنَ الْحِصْنِ فَقَالَ لَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ امْكُثُوا أَنْتُمْ حَتَّى أَنْطَلِقَ أَنَا فَأَنْظُرَ قَالَ فَتَلَطَّفْتُ أَنْ أَدْخُلَ الْحِصْنَ فَفَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ قَالَ فَخَرَجُوا بِقَبَسٍ يَطْلُبُونَهُ قَالَ فَخَشِيتُ أَنْ أُعْرَفَ قَالَ فَغَطَّيْتُ رَأْسِي وَجَلَسْتُ كَأَنِّي أَقْضِي حَاجَةً ثُمَّ نَادَى صَاحِبُ الْبَابِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فَلْيَدْخُلْ قَبْلَ أَنْ أُغْلِقَهُ فَدَخَلْتُ ثُمَّ اخْتَبَأْتُ فِي مَرْبِطِ حِمَارٍ عِنْدَ بَابِ الْحِصْنِ فَتَعَشَّوْا عِنْدَ أَبِي رَافِعٍ وَتَحَدَّثُوا حَتَّى ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى بُيُوتِهِمْ فَلَمَّا هَدَأَتِ الْأَصْوَاتُ وَلَا أَسْمَعُ حَرَكَةً خَرَجْتُ قَالَ وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْبَابِ حَيْثُ وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ فَأَخَذْتُهُ فَفَتَحْتُ بِهِ بَابَ الْحِصْنِ قَالَ قُلْتُ إِنْ نَذِرَ بِي الْقَوْمُ انْطَلَقْتُ عَلَى مَهَلٍ ثُمَّ عَمَدْتُ إِلَى أَبْوَابِ بُيُوتِهِمْ فَغَلَّقْتُهَا عَلَيْهِمْ مِنْ ظَاهِرٍ ثُمَّ صَعِدْتُ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فِي سُلَّمٍ فَإِذَا الْبَيْتُ مُظْلِمٌ قَدْ طَفِئَ سِرَاجُهُ فَلَمْ أَدْرِ أَيْنَ الرَّجُلُ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ فَعَمَدْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ وَصَاحَ فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا قَالَ ثُمَّ جِئْتُ كَأَنِّي أُغِيثُهُ فَقُلْتُ مَا لَكَ يَا أَبَا رَافِعٍ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي فَقَالَ أَلَا أُعْجِبُكَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٌ فَضَرَبَنِي بِالسَّيْفِ قَالَ فَعَمَدْتُ لَهُ أَيْضًا فَأَضْرِبُهُ أُخْرَى فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا فَصَاحَ وَقَامَ أَهْلُهُ قَالَ ثُمَّ جِئْتُ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي كَهَيْئَةِ الْمُغِيثِ فَإِذَا هُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَنْكَفِئُ عَلَيْهِ حَتَّى سَمِعْتُ صَوْتَ الْعَظْمِ ثُمَّ خَرَجْتُ دَهِشًا حَتَّى أَتَيْتُ السُّلَّمَ أُرِيدُ أَنْ أَنْزِلَ فَأَسْقُطُ مِنْهُ فَانْخَلَعَتْ رِجْلِي فَعَصَبْتُهَا ثُمَّ أَتَيْتُ أَصْحَابِي أَحْجُلُ فَقُلْتُ انْطَلِقُوا فَبَشِّرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ فَلَمَّا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ صَعِدَ النَّاعِيَةُ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ قَالَ فَقُمْتُ أَمْشِي مَا بِي قَلَبَةٌ فَأَدْرَكْتُ أَصْحَابِي قَبْلَ أَنْ يَأْتُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَشَّرْتُهُ [ر: ٢٨٥٩]

په دې باب کښې د ابو رافع عبدالله بن ابى الحقيق د قتل بيان دې.ده ته سلام بن ابى الحقيق هم وائي.دې په خيبر کښې اوسيدل.يو قول دا هم دې.چه د حجاز په زمکه کښې په خپله يوه قلعه کښې اوسيدل.کيدې شى.چه دده قلعه د خيبر اوحجاز په مينځ کښې چه کوم سرحد وو.دهغې په مينځ کښې وه.په دې طريقه به په دوارو قولونوکښې تطبيق راشى.

ابورافع: ابورافع په مالداروېهوديانوکښې د کعب بن اشرف په هم خيالوخلقو کښې وو.دغطفان قبيلو ته د مسلمانانو خلاف ده ډېر لوې امداد ورکړې.وو.په انصاروکښې چه کله د اوس د قبيلې حضراتو د کعب بن اشرف قصه ختمه کړه.نو خزرج قبيلې د ابو رافع د قتل کولو اراده اوکړه.ځکه چه د انصارو دې دوو قبيلو په نيکو کښې د يوبل نه د وړاندې والى کوشش کولو.

نو عبدالله بن عتيك رضي الله عنه اودده سره څو خزرجى صحابوﷺ د نبى ﷺ نه اجازت اوغوستل.

چه ابو رافع قتل کړي.نبي ﷺ ورته اجازت ورکړو.([1])
ددوی د قتل واقعه کله پیښه شوې وه.په دې کښې مختلف اقوال دی.

① د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه په رجب کال ۳ھ کښې دې قتل شوې وو.

② د بعضې حضراتو په نیز په کال ۴ھ کښې دا واقعه پیښه شوې وه.

③ بعضې حضرات وائی.چه په کال ۵ھ ابو رافع قتل شوې وو.

④ د واقدی خیال دې.چه دا واقعه د کال ۶ھ وه.د واقدی خیال ته علامه عینی رحمه الله وهم وئیلې دې.خو حافظ ابن کثیر رحمه الله د غزوه خندق نه پس په ۶ھ کښې د ابو رافع قتل راجح ګرځولې دې،حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ابن سعد په حوالې سره «سنة ست» نقل کړې دې.([2])
امام بخاری رحمه الله د زهری رحمه الله د قول نه صرف دومره اوخودله.چه د کعب بن اشرف د قتل نه پس د ابورافع د قتل واقعه پیښه شوې وه.او د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۳ھ شوې وه.
د ابورافع د قتل تفصیل بیانوی.حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائی.([3]) چه نبی ﷺ د ابورافع یهودی د قتل دپاره د انصارو څو کسان اولیږل... کله چه دا کسان د ابو رافع قلعه ته نزدې اورسیدل.

قوله: <u>وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ</u>: په دغه وخت کښې نمر پرېوتې وو.او خلقوخپل ځاروی ځرولی وو.اوواپس شوی وو.
سرح: هغه ځاروو ته وائی.چه په هغې کښې اوښ،غوا،چیلۍ او ګډې دی وی.([4]) عبدالله بن عتیك خپلو ملګرو ته وئیلی وو.تاسو هم دلته ایسار شئ.

قوله: <u>فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ</u>: زه لړ څم دربارن سره څه چل ول کوم.کیدې شی.چه دننه د تلو موقع ملاؤ شی.
نو دروازې ته نزدې راغلو.او خپلو جامو کښې ئې ځان داسې پټ کړلو،لکه چه د اودس ماتی دپاره ناست دې.کله چه قعلې ته ټول خلق دننه شول.نو دربان ورته آواز ورکړو.اې د الله بنده که دننه د راتلو اراده دې وی.نو راشی.زه دروازه بندوم.حضرت عبدالله بن عتیك رضي الله عنه فرمائی.چه دا آواز مې واوریدې.نود نورو خلقوسره یوځائې زه دننه داخل شوم.او د قلعې د دروازې دننه د خرو په غوجل کښې زه پټ کیناستم.کله چه ټول خلق دننه داخل شول.نو دربان دروازه بنده کړه.

---

[1])فتح الباری(۳٤۳/۷ و ۳٤۲) والبدایة والنهایة (۱۳۷/٤)_
[2])عمدة القاری(۱۳٤/۱۷) وفتح الباری(۳٤۳/۷) والبدایة والنهایة (۱۳۷/٤)_
[3])امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دوه روایتونه د اسرائیل او یوسف په طریق سره تفصیلاً ذکر کړی دی.د ابو رافع د قتل واقعه چه دواړه روایاتوته نظراوکړې شی.بیان شوې ده.په دواړو روایاتوکښې په کوم ځاې کښې اختلاف دې.د هغې خودلې هم شوې ده.)_
[4])عمدة القاری(۱۳٦/۱۷)_

قوله: ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ: بيا ئې چابيانې يو ميخ ته زوړندې کړې.

((وتد)) (فتح الواو وتشديد الدال) وقد (ميخ) ته وائي. علامه کرمانی رحمه الله فرمائي.((وتد)) کښې ،،تاء،، په ،،دال،، بدله شوې ده.اوپه دال کښې مدغمه شوې وه.ود ترې جوړ شوې دې.(١)

قوله: وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ: دربان د قلعې چابيانې په يو تاخ کښې زوړندې کړې،په تاخ کښې يو ميخ وو.هغې ميخ ته به چابيانې زوړندولې شوې.

الاغاليق: دا د ،،غلق،، جمع ده.ددې نه مراد چابيانې دی.(٢) په اصل کښې ،،غلق،، تالې ته وائي.خو چونکه په چابی باندې تاله کهولاوېږی.ددې وجې چابئ ته هم ،،غلق،، وئيلې شی.

الكوة: روشن دا ته وائي.مراد ترې دلته تاخ دې.

قوله: فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ: عبدالله بن عتيك رضي الله عنه فرمائي.چه زه ورغلم. چابيانې مې راوچتې کړې.او دروازه مې پرانسته.يعنی د قلعې دروازه مې پرانسته.لکه څنګه چه په وړاندې روايت کښې راځی.

الاقاليد: دا د ،،اقليد،،جمع ده.چابئ ته وائي.

قوله: وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ: علالی: دا د ((علية)) (بضم العين وكسرها وكسر اللام وتشديدها وتشديد الياء) جمع ده. بالاخانې ته وائي.

نوکله چه قصه بر(قصې بيانونکی) خلق د ابورافع نه لاړل.نو زه د کمرې طرف ته ورغلم.کله چه به مې يوه دروازه پرانستله.نو د دننه په مې بندوله.ددې دپاره که چرته شور جوړ شی.او يته اولګی نو چه څوك دننه نشی راتلې.ترخوچه ما دې قتل کړې نه وی.نو زه ابو رافع ته اورسيدم. هغه په يوه تياره کمره کښې دخپل اهل وعيال سره يوځای ملاست وو.خوماته دا معلومه نه وه.چه ابو رافع په کور کښې کوم ځای دې؟ ددې وجې ما آواز اوکړو ابو رافع، هغه اووئيل؟ څوك ئې؟ د کوم طرف نه چه دا آواز راغلو.هغ طرف ته زه وروړاندې شوم.اوپه توره مې يوګذار اوکړو.خوم زه ويريدم.ددې وجې کامياب نشم.کله چه هغه چغه کړې.نو زه د کمرې نه رابهرشوم.اولږ وخت بهرايسارشوم.بيا کمرې ته ورغلم.او آواز مې بدل کړو.ما اووئيل.ابورافع دا په کمره کښې څه آواز وو.هغه اووئيل.ستا مور دې هلاکه شی.يوکس اوس لږ غوندې وړاندې په توره په ما ګذار اوکړو.(٣) کله چه ما بيا تسلی اوره.چه د کومې ځای نه خبرې کوی.نو يو مضبوط ګذار مې پرې اوکړو . نو قتل نشو.

---

(١)عمدة القارى (١٧/١٣٧)_

(٢)غلق.. ما يغلق به الباب والمراد بها المفاتيح كأنه كان يغلق بها وفتح بها (فتح البارى(١٧/٣٤٣)_

(٣)وزاد فى رواية قال فعمدت له أيضاً فاضربه أخرى فلم تغن شيأ فصاح وقام أهله ثم جئت وغيرت صوتى كهية المستغيث فإذا هو مستلق على ظهره وفى رواية ابن اسحاق فصاحت إمرأته فنوهت بنا فجعلنا نرفع السيف عليها ثم نذكر نهى رسول الله ﷺ عن قتل النساء فنكف عنها (فتح البارى(١٧/٣٤٤)_

قوله: ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ: [1]
بیا ما د توري تیره طرف دهغه په خیټه باندې کیخودو.تردې چه هغه دهغه د شا پورې اورسیدل.او زما یقین راغلو.چه ما هغه قتل کړو.
ضبیب السیف: د ضبیب معنی د وینې توپول راځی.د علامه خطابی رحمه الله خیال دې، چه دا لفظ دلته صحیح نه دې.صیحح لفظ «ظبة السیف» دې.چه معنی ئې د توري تیرهٔ طرف راځی. د «ظبة» جمع «ظبات» ده.[2]
اوس زه واپس شوم.اویوه یوه دروازه کومه چه ما د ننه نه بنده کړې وه.هغه به مې کهولاوهله. تردې چه.زه پوړو ته راورسیدم.ما دا اوګڼړل اوخپله ښپۍ پښه مې لاندې کیخوده. چه جوړې زه زمکې ته راورسیدم.حالانکه زمکه لا لرې وه.دغه شان زه د پوړو نه راګذار شوم.دخوارلسمې سپوږمۍ شپه وه.د راپریوتو په وجه زما پنډۍ ماته شوه.نوما په خپل پټکی باندې هغه اوتړله.
په یو روایت کښې «فانکسرت ساقی» دی.پنډۍ مې ماته شوه.او په دویم روایت کښې «فانخلعت رجلی»زما دپښې جوړ بې ځایه شو.په دواړو روایاتونو کښې تعرض دې.ددې جواب دا دې.چه دواړه خبرې به شوې وی.جوړ به ئې هم بې ځایه شوې وی.اوپنډۍ به ئې هم مات شوې وی.یا داسې اووایه.چه د جوړ بې ځایه کیدو نه ئې د پنډۍ په ماتیدو سره تعبیر کړې دې.
فرمائی.چه ما دا فیصله اوکړه.چه ددې ځاې نه به ترهغه وخته پورې نه ځم. ترڅو چه دا معلومه شوې نه وی.چه ابورافع قتل شوې دې.نو زه د قلعې د دروازې سره ناست وم.کله چه چرګه د صبا د وخت آذان اوکړو.نودمرګ خبر ورکونکې د قلعې په دیوال باندې اوختل.او وې ونیل.«أنعی أبا رافع تاجرأهل الحجاز» د اهل حجاز دسوداګرابورافع د مرګ اعلان کوم.
دعربوړواج وو.چه کله به څوک لوې سړې مړ شو،نو په اوچت ځاې به اوختل. اودهغه د مرګ اعلان به ئې کولو.چه فلانی سړې مړ شو.
چه دا خبر مې واوریدو.نو زه خپلوملګروته راورسیدم.هغوی ته ما اووئیل. «النجاء» تادی کوئ.الله ابورافع قتل کړو.
په دویم روایت کښې دی.[1] «أَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَتَّكِئُ عَلَيْهِ» یعنی ما دهغه په خیټه باندې توره کیخوده.اوبیا مې هغې ته زور وکړو،.تردې چه هغه هډوکی ته اورسیده،په دغه دویم روایت کښې دا هم دی.چه دابورافع د مرګ د اعلان نه پس چه زه راپسیدم.او راروان شوم.نوډیرې زیاتې خوشحالۍ دوجې ماته دخپلې پښې د درداحساس نه کیدل.درد خو وو.

---

[1])وفی روایة یوسف: فاضع السیف فی بطنه ثم أتکی علیه حتی سمعت صوت العظم)_
[2])فتح الباری(۳٤٤/۷)_

خود خوشحالئ د وجې په هغه وخت کښې دهغې درد احساس ختم شوې وو.
دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.اوتفصیل مې ورته واورول.نبی ﷺ اوفرمائیل.خپله پښه دې اوغزوه.ما پښه اوغزوله.نبی ﷺ پرې لاس راښکل.پښه داسې ټیک شوه.لکه چه ما هډو په دې کښې څه تکلیف نه وو محسوس کړې.
ددې مهم دپاره نبی ﷺ شپږ صحابه کرام لیږلی وو.① عبدالله بن عتیك② مسعود بن سنان③ عبدالله بن انیس④ ابوقتاده⑤ خزاعی بن اسود⑥ او عبدالله بن عتبه،... نبی ﷺ حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه دهغوی امیر جوړ کړې وو.اوهم هغه ابو رافع قتل کړو.
حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه په جنګ احد کښې شریك وو.اوپه جنګ یمامه کښې دوی شهید شوی وو.بعضې حضرات وائی.چه عبدالله بن عتیك په جنګ صفین کښې دحضرت علی رضی الله عنه سره ملګرې وو.اود جنګ صفین نه پس وفات شوی دی.[1] والله اعلم.

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

امام بخاری رحمه الله غزوه احد په دولس بابونوکښې بیان کړې ده.

① بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ ② بَاب إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ...③ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ④ بَاب إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ ⑤ بَاب ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ...⑥ بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ...⑦ بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ ⑧ بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ⑨ بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ ⑩ بَاب الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ⑪ بَاب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ⑫ بَاب أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

دغزوه بدرپشان غزوه احد هم حضرت شیخ الحدیث مد ظلهم اول په تاریخی تفصیل سره بیان کړې ده.اوددې نه پس ئې ذ ابواب بخاری او په دې کښې د ذکرشوو احادیثو تشریح بیان کړه.البته د تکرار نه د بچ کیدو دپاره کوم واقعات چه د بخاری په احادیث کښې په تفصیل سره راروان دی.هغه ئې په ابتداء کښې نه دی ذکرکړې.لك دحضرت حمزه رضی الله عنه د قتل واقعه ،چونکه دا واقعه پخپله په بخاری کښې د مستقل باب لاندې په تفصیل سره بیان شوې ده.څکه په شروع کښې نه ده ذکرشوې.
دې ځاې نه امام بخاری جنګ احد بیانوی.

احد: احد د یو غر نوم دې.کوم چه د مدینې منورې نه درې میله فاصله باندې واقع دې.دې غرته احد ددې وجې وائی.چه دا جدا او یودې.[2]

دجنګ احد سبب او د مشرکانو تیاری: په جنګ بدرکښې چونکه د قریشو کافرانو ته سخت زخم لګیدلې وو.ددې وجې هغوی سوزیدل.اودمسلمانانو نه د انتقام اخستلوسوچ ئې

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۳۵)_
[2])البداية والنهاية)_

کول.د ابوسفیان قافله د تجارت دکومې په تعاقب کښې چه مسلمانان د مدینې منورې نه وتلی وو.هغه صحیح سلامت مکې ته رسیدلې وه.په دغه قافله کښې چه کوم سامان وو.هغه ډیر زیات وو.ابوسفیان بن حرب، عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه او حارث بن هشام وغیره د قریشو سرداران په ،،دارندوه،، کښې جمع شول، اوهغوی دا فیصله اوکړه.چه په دې قافله کښې چه کوم سامان تجارت وو.د هغې اصلی رقم (یعنی راس المال) خوبه ټولو ته واپس کړې شی.البته کومه ګټه چه شوې ده.هغه به د محمد(ﷺ) خلاف د جنګ په تیاریٔ کښې خرچ کولې شی.دې سره سره هغوی خواه اوشا قبیلو ته هم خبر اوکړو.او ورته نې اووئیل.چه د مسلمانانود مقابلې دپاره مونږ ډیرپه لویه تیاریٔ سره څو.تاسو خلق هم زمونږ سره شریك شیٔ.([1])

دغه شان دوی د درې زره ډیرلوې لښکرجمع کولوکښې کامیاب شول.دا لښکرپه ۵ شوال ۳ھ کښې د مکې نه روان شو.په لښکر کښې اووه سوه په زرغو کښې پټ کسان وو.([2]) درې زره اوښان وو.دوه سو اسونه وو.اوپنځلس ښځې هم په دې ارادې سره ورسره شوې وې.چه دوی به رجزیه اشعار وائی.([3]) اوجنګیدونکی به تیزوی.دغه شان د دوی د عزت او ناموس د وجې به خلق په جوش او جذبې سره جنګیږی.([4])

مسلمانانوته د حضرت عباس رضی الله عنه د وړاندې نه اطلاع ورکول: حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه کوم چه په دغه وخت کښې په مکه مکرمه کښې مقیم وو.هغوی سمدستی یو تیز تلونکې قاصد ته خط ورکړو.او مکې ته ئې روان کړو.اوورته ئې اووئیل.چه ته زر ترزره مدینې ته اورسه.او نبی ﷺ ته د قافلې خبر ورکړه.په درې ورځو کښې دننه ستا دپاره رسیدل پکار دی.نو هغه سور نبی ﷺ ته اورسیدل.او د صورتحال نه ئې دخبرولوخط نې دوی ته ورکړو.([5])

د قریشو د لښکرحال معلومولودپاره د صحابه کرامو رضی الله عنهم روانیدل: نبی ﷺ دوه انصاری صحابه حضرت انس او حضرت مونس رضی الله عنهما مقرر کړ.چه دوی لاړ شی.اود قریشو د لښکر حال معلوم کړی.دا حضرات لاړل.او واپس راغلل.خبر ئې ورکړو.چه لښکرنزدې رارسیدلی دې.حضرت حباب بن منذر رضی الله عنه نبی ﷺ اولیږلو.چه ته لاړه شه.او اوګوره چه د لښکرشمار څومره دې؟ هغوی لاړل اوټیك ټیك اندازه ئې اوکړه.او واپس راغلو.خبر ئې ورکړ،.چه درې زرو ته نزدې کسان دی.([6])

---

[1])الکامل لابن اثیر (۱۰۳\۲) وسیرة ابن هشام (۶۴\۳)
[2])تاریخ الطبری (۱۹۰\۲)_
[3])ابن هاشم په خپل سیرت کښې ددې ښځو نومونه او د قبیلو ذکر کړې دې. سیرة ابن هشام (۶۶\۳)
[4])تاریخ الطبری (۱۹۰\۲)_
[5])طبقات ابن سعد (۳۷\۲) سیرة المصطفی (۱۸۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۷\۲)_
[6])طبقات ابن سعد(۳۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸\۲)_

د نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره: د شپې حضرت سعد بن معاذ، حضرت سعد بن عباده او حضرت اسید بن حضیر رضی الله عنهم د نبی ﷺ د کورنه ګیرچاپیره څوکیرداری اوکړه.او څه دستې مقرر کړې شول.چه هغوی مدینې منورې ته چه کومې لارې د داخلیدو دی.په هغې باندې کینی.دې دپاره چه د شپې ناڅاپی حمله دفع کړې شی.[1] راروان صبا د جمعې ورځ وه.نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم جمع کړل.اوهغوی سره ئې مشوره اوکړه.چه څه صورت اختیاروول پکار دی؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ما خوب لیدلې دې.چه زه په یوه قلعه کښې یم.او یوه غوا ذبح کړې شوه.اوما خپله توره اوخوزوله.نودهغې مخکنۍ حصه ماته شوه.بیا ما دوباره اوخوزوله.نوهغه د اولنی صورت نه په زیات ښه حالت کښې شوه.صحابو رضی الله عنهم ترې دخوب د تعبیرتپوس اوکړو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل. قلعه کومه چه ما په خوب کښې لیدله ده.هغه مدینه منوره ده.که هم دلته پاتې شو.اومقابله اوکړې شی.نو لګه څنګه چه په قلعه کښې په موجودتیا سره حفاظت وی.نودلته چه پاتې شو.هم به حفاظت وی.اود غوا ذبح کیدو تعبیر دا دې.چه زمونږ څه صحابه به شهیدان کیږی.او توره خوزول جنګ دې.اوددې مخکنۍ حصه ماتیدل په دې کښې چه کوم ناخوښه حالات دی.دهغې راپیښیدل دی.اود تورې دوباره خوزیدو سره د اولنی نه زیاته ښه کیدل ددې جنګ نه پس چه کوم حالات دی.هغه به د اولنی حالاتو په نسبت سره ښه اوموافق وی.[2]

دنبی ﷺ او نورو څو مشرانو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه په مدینه کښې پاتې شو.اومقابله دې اوکړې شی،او د مدینې نه بهرته اونه څو.خود ډیرو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه د مدینې نه بهرته وتل اومقابله پکار ده.خاص کرهغه حضرات کوم چه په جنګ بدر کښې شریک شوی نه وو.هغوی د شهادت ارمان په خپلو زړونوکښې اخستې وو.دهغوی شوق وو.چه بهرته دې اوځو.اومقابله دې اوکړو.نود شهادت دجام څکلو موقع به راته ښه ملاؤ شی.که په مدینه کښې دننه مقابله اوکړې شی.نوکیدې شی.ددې نوبت رانشی.حضرت حمزه رضی الله عنه خو قسم اوخوړلو . ((والله الذی أنزل علیك الکتاب لا أطعم الیوم طعاماً حتی أجادلهم بسیفی خارج المدینة)) [3] زما دې په هغه ذات قسم وی.چاچه په تاسو باندې کتاب نازل کړې دې.زه به ترهغه وخته پورې خوړك نه کوم.ترڅو چه مې د مدینې نه بهر د کافرانو سره په خپله توره باندې مقابله نه وی کړې.

حضرت سعد بن عباده او نورو بعضې مشرانوصحابو رضی الله عنهم هم دا رائې پیش کړه.که په مدینه کښې ایسار شو. مونږ دفاع کوو.نو کافران به اوګنړی.چه مونږ کمزوری او ډرپوك یو.ددې

---

[1])طبقات ابن سعد(۳۷۱۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸۱۲)_

[2])البدایة والنهایة (۱۲۱٤)_

[3])په دې موقع باندې د بعضې صحابو رضی الله عنهم د شهادت عجیبه شوق وو.حضرت نعمان بن مالك انصاری رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې فرمائیل.((یارسول الله لاتحرمنی الجنة فوالذی بعثک بالحق لأدخلن الجنة فقال له بم؟قال بأنی أشهد أن لا إله إلا الله وأنک رسو لاله وإنی لا أفرمن الزحف قال صدقت فقتل یومئذ(تاریخ الطبری (۸۹۱۲) والبدایة والنهایة (۱۲۱٤)_

وجي بهرته وتل مناسب دى.عبدالله بن ابى رئيس المنافقين هم يوتجربه كارسړي وو.هغه خپل خان په مسلمانانوكښي شامل كړي وو.دهغه نه هم نبى ﷺ مشوره اوغوستله.هغه اووئيل.خبره په اصل كښې دا ده.چه په مدينه كښې چه كله هم داسې قسم واقعه پيښه شوې ده.نو كه د مدينې خلق په ښاركښې پاتې شوى دى.اومقابله ئې كړې ده.نودوى ته كاميابى ملاؤ شوې ده.او كه دوى د مدينې نه بهرته وتلى دى.اومقابله ئې كړې ده.نوناكامه شوى دى.ددې وجې زما رائې دا ده.چه هم دننه پاتې شو.اومقابله اوكړې شى.(۱)

خود ځوانانونه سوا بعضې مشران صحابه كرام رضي الله عنهم هم نبى ﷺ په دې خبره باندې كلك اوليدل.چه د مدينې نه بهرته وتل اومقابله كول پكار دى.نو چه د مازيگردمانځه نه فارغ شو.نبى ﷺ كورته تشريف يوړو.په دغه دوران كښې حضرت سعد بن معاذ او حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنهما باقى صحابوته رضي الله عنهم ته اووئيل. تاسوخلقو رسول الله ﷺ د ښارنه په بهرته وتلو باندې مجبوره كړو.د نبى ﷺ د رائې خلاف اصرار كول مناسب نه وو.بولوته د خپلې غلطئ احساس اوشو.اوكله چه نبى ﷺ مسلح شو.او بهرته ئې تشريف راوړو.نو صحابو رضي الله عنهم عرض اوكړو.زمونږ نه غلطى اوشوه.مونږ ته په خپله رائې باندې كلكيدل نه وو پكار،ستاسو چه څنگه رائې وى.هم د هغې مطابق عمل اوكړئ.نبى ﷺ اوفرمائيل.دهيڅ پيغمبردپاره دا مناسب نه دى.چه هغه يوځل وسله واچوى.اود دشمن سره د مقابلې نه بغيراوباسى.اوس خو بس بهرته وتل دى.(۲)

دمدينې منورې نه روانيدل: نبى ﷺ خان سره د زركسانو لښكر واخستل.او د جمعې په ورځ په ۱۵شوال ۳ھ د مدينې نه احد طرف ته روان شو.او عبدالله بن ام مكتم ئې په مسجد نبوى كښې په امامت باندې مقرر كړو(۳) دجمعې ورځ وه.احد خو نزدې وو.خو روانيدل چونكه د مابښام نه لږ غوندې وړاندې وو.ددې وجې په لاره كښې په يوځاى ،،شيخين،، كښې نبى ﷺ د شپې تيرولو اراده اوكړه.(۴)

دمنافقانو جدا كيدل: په راروانه ورځ دخالى په سحر نبى چه كله احد طرف ته د روانيدو اراده اوكړه.نو عبدالله بن ابى د خپلو درې سوو ملگرو سره دا اووئيل.اوواپس شو.چه مونږ بغيرد څه وجې نه خپل خانونه په هلاكت كښې نشو اچولى.تا زمونږ په مشوره عمل اونكړو.(۵)

---

(۱) تاريخ طبرى (۱۸۹\۲)_

(۲) سيرة ابن هشام (۶۸\۳) والبداية والنهاية (۱۳\۴)_

(۳) په مدينه منوره كښې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنه خپل قائم مقام جوړ كړي وو(الكامل لابن الأثر(۱۰۴\۲)_

(۴) طبقات ابن سعد (۳۹\۲)_

(۵) په دې موقع د حضرت جابر رضي الله عنه پلار حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه دغه منافقانو ته لاړلو.اوهغوى ئې ډير پوهه كړل.چه د الله تعالى پيغمبر داسې پريخودل په هيڅ طريقه مناسب نه دى.خو خو منافقانو جواب وركړو((لونعلم أنم تقاتلون ما أسلمناكم)) حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه اوفرمائيل.اې دالله دشمنانو الله تعالى به خپل پيغمبر ستاسو نه بې پرواه كړى.د سورة آل عمران آيت ﴿ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

د خزرج د قبيلې د يوشاخ بنو سلمه او د اوس د قبيلې د يو شاخ بنوحارثه قدمونه اوخويدل. اوهغوى ته دا خيال شو.چه مونږ به هم واپس لاړ شو.نوالله تعالى دهغوى مدد اوكړو.د قرآن شريف آيت ﴿إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ كښې هم ددې دوو قبيلو ذكردې. چونكه دا دواړه په اسلام كښې مخلصې وې.اود بشرى كمزورئ په وجه دوى ته دا خيال راغلې وو.ددې وجې الله تعالى دهغوى د اخلاص په بركت د هغوى حفاظت اوكړو.(۱)

د منافقانو د جدا كيدو په وجه د مسلمانانولښكر كم شو.او اووه سوه شو.په دې اووه سوه كسانوكښې سلو زغرې اچولې وې.يو اس د نبى ﷺ وو.او يو اس د حضرت ابوبرده بن نيار حارثى رضى الله عنه وو.په پوره لښكركښې صرف دا دوه اسونه وو.(۲)

داسلامى لښكر ترتيب او صف بندى: په پنځلسم شوال خالى په ورځ د صبا مونځ نبى ﷺ د احد سره نزدې ادا كړل.اوددې نه پس د لښكرترتيب ته متوجه شو.د فوج ترتيب ئې داسې قائم كړو. چه مدينه دوى ته مخامخ وه.اواحد ددو شا ته وو.چونكه داحد د شا طرف نه د كافرانو دحملې كولوخطره وه.ددې وجې نبى ﷺ د پنځوسو بهترينو تيراندازو انتخاب اوكړو.اود احد شا ته ئې هغوى كينول.اودا تاكيد ئې ورته اوكړو.كه مونږ غالب شو. اوكه مغلوب،په هيڅ صورت كښې تاسو خپل ځاې مه پريږدئ.د تيراندازو باندې ئې ددوى د دستې حضرت عبدالله بن جبير رضى الله عنه اميرمقرر كړو،(۳)

دابوعامرخروج او داسلامى لښكرجواب: د فريقينوصفونه يوبل ته مخامخ وو.داسلامى لښكر بيرغ د حضرت مصعب بن عمير رضى الله عنه سره وه.د عربو د جنګى قاعدې مطابق په اول كښې د انفرادى مقابلې دپاره خلق راغلل.خود انفرادى مقابلې شروع كولونه وړاندې ابوعامر كوم چه داسلام نه وړاندې د قبيله اوس سردرا وو.د كافرانود لښكر نه راووتل.ابوعامر د ظهور اسلام نه پس د نبى ﷺ ډير لوې دشمن جوړ شوې وو.اود مدينې نه تلې وو.په مكه كښې مقيم شوې وو.هلته كه ده قريشو ته دجنګ ترغيب وركړې وو.اوورته ئې وئيلى وو.چه په ميدان جنګ كښې ما اووينى.نو د اوس خلق به زما طرف ته راشى.اودغه شان به د مسلمانانو لښكر كم شى.نود كافرانود لښكر نه راووتل.او آواز ئې اوكړو.اې د اوس خلقو زه ابو عامر يم.د اوس خلقو د ابوعامر د توقع نه بيخى خلاف جواب وركړو.«لاأنعم الله بك عيناًيافاسق» (۴) اې فاسقه الله تعالى دې ستا سترګې چرته هم يخې نكړى.ابوعامر چه دا

.....دتير مخ بقيه حاشيه] لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾هم ددې خلقو په باره كښې نازل شوې دې.(البداية والنهاية (۱۴۱۴)_

(۱) ددې تفصيل وړاندې باب كښې راځى)_

(۲) تاريخ الطبرى(۱۲/۱۹۰)_

(۳) الكامل لابن الأثير(۱۲/۱۰۵)_

(۴) ابو عامر په جاهليت كښې په ،راهب،، مشهور وو.رسول الله ﷺ دده نوم فاسق كيخودې وو.ددې وجې د اوس خلقو ده ته ،،يافاسق، ،اووئيل.(سيرة ابن هشام (۷۱۱۳)_

جواب واوريدو. نو مايوسه شو.اوقريشو ته واپس شو.او دا ئې اوونيل.چه زما د تلو نه پس زما د قوم حالت بدل شوې دې.

په انفرادى مقابله كښې د كافرانو سخت ماتې: دمشركانود طرفه د تبولونه وړاندې د مبارزت دپاره طلحه بن ابى طلحه ميدان ته راووتل.او مسلمانانوته ئې د مقابلې دعوت وركړو.د اسلاى ملښكرنه حضرت على ﷺ وراووتل.اوهغه ئې قتل كړو.ددې نه پس دطلحه بن ابى طلحه وروروعثمان بن ابى طلحه دكافرانو د لښكرنه راووتل.حضرت حمزه ﷺ دهغه د مقابلې دپاره وراووتل.اوهغه ئې قتل كړو.بيا ابوسعد بن ابى طلحه دريم ورور دكافرانو د لښكرنه د مقابلې دپاره راووتل.د مسلمانانو دطرفه حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ راووتل. اوهغه ئې جهنم ته اورسول.ددې نه پس د كافرانو د طرفه مسافع بن طلحه راووتل.حضرت عاصم بن ثابت ﷺ بس په يو ګذار سره هغه ختم كړو.بيا دهغه ورور حارث بن طلحه راغلل. حضرت عاصم بن ثابت ﷺ هغه هم قتل كړو.ددې نه پس دريم ورور جلاس بن طلحه راووتل.اودمبارزت دعوت ئې وركړو.هغه طلحه بن عبيد ﷺ قتل كړو.([1])

په نفيرعام كښې دمسلمانانوفتح: دغه شان په انفرادى مقابله كښې دكافرانو ډيرتعداد قتل شول.اوښكاره ده چه په دې كښې د مسلمانانو تلۀ درنده شو.ددې نه پس عام جنګ شروع شو.حضرت ابودجانه د ډيرې بهادرئ مظاهره اوكړه.([2])حضرت على اوحضرت حمزه ﷺ هم ډير په بهادرئ سره جنګيدل.ددې د وجې د كافراو قدمونه اوخويدل.سرې اوښكې ټول دغرطرف ته په تيښته باندې مجبوره شول.او مسلمانانو مال غنيمت جمع كول شروع كړل.

دكټلى جنګ په شكست كښې بدليدل: د احد شا ته چه دحضرت عبدالله بن جبير ﷺ په اميرئ كښې د تيراندازوكومه د پنځوسو كسانودسته نبى ﷺ مقرر كړې وه.هغوى چه كله دا حالت اوليدل.نو هغوى هم د مال غنيمت راجمع كولوپه .غرض خپل ځاې پريخودل.حضرت عبدالله

---

[1])تاريخ الطبرى (۲\۱۹٤) البداية والنهاية (٤\۲۰) الكامل لابن الأثير(۲\۱۰٦) طبقات ابن سعد(۲\٤۱)_

[2])نبى ﷺ اعلان اوكړو.چه څوك دى.چه زه ورته خپله توره وركړم.اوهغه ددې حق ادا كړى.ددې دپاره مختلف لاسونه پورته شول.خو نبى ﷺ توره حضرت ابودجانه ﷺ ته وركړه.حضرت زبيربن العوام ﷺ هم لاس اوچت كړې وو.خو هغه ته نه وه ملاؤ شوې.حضرت زبير ﷺ اووئيل.((وجدت فى نفسى حين سألت رسول الله ﷺ السيف فمنعنيه وأعطاه أبودجانة وقلت أنا إبن صفية عمته ومن قريش وقد قمت إليه فسألته إياه قبله فأعطاه إياه وتركتنى والله لأنظر ما يصنع فأتبعته فأخرج عصابة له حمراء فعصب بها رأسه فقالت الأنصار إخرج أبودجانة عصابة الموت وهكذا كانت تقول له إذا تعصب بها فخرج وهو يقول..

أنا الذى عاهدنى خليلى ونحن بالسفح لدى النخيل
الا أقوم الدهر فى الكيول أضرب بسيف الله والرسول

فجعل لا يلقى أحد إلا قتله.وكان فى المشركين رجل لا يدع لنا جريحاً إلا وقف عليه.فجعل كل واحد منهما يدنو من صاحبه .فدعوت الله أن يجمع بينهما .فالتقيا. فاختلفا ضربتين .فضرب المشرک أبادجانة فاتقاه بدرقته.. وضربه أبودجانة فقتله. ثم رأيته .قد حمل السيف على مفرق رأس هند بنت عتبة ثم عدل السف عنها قال الزبير فقلت الله ورسوله أعلم (وانظر سيرة ابن هشام (۳\۷۳)_

بن جبیر ﷺ ورته د نبی ﷺ ارشاد وریاد کړو.د نبی ﷺ حکم یادولونه پس هغوی اوویل.بیشکه نبی ﷺ دا حکم کړې وو.خو د نبی ﷺ مقصد دا وو.چه د جنګ د فیصلې نه وړاندې تاسو دا مورچه مه پرېږدئ.او اوس خو فصله شوې ده.نو اوس دلته د ایساریدو څه ضرورت نشته ﷺ نتیجه دا شوه.چه حضرت عبدالله بن جبیر ﷺ سره صرف لس کسان پاتې شول.او نور ټول راغلل.

خالد بن ولید ﷺ کوم چه په دغه وخت کښې دکافرانود لښکر د میمنه امیر وو.هغوی چه د احد دا غاښې خالی اولیدل.نو د هغه طرف نه ئې حمله اوکړه.هلته چه دمسلمانانو دسته کوم چه یوولس کسان وو.هغه ټول ئې شهیدان کړل.اودشا نه ئې په مسلمانانو باندې حمله اوکړه.دا حمله دومره ناڅاپې وه.چه دا د مسلمانانو په خوا خاطرکښې هم نه وه.ددې حملې په وجه صورتحال بیخی بدل شو. او د کافرانوکوم لښکر چه تښتیدلې وو.هغوی هم واپس راغلل.اوس مسلمانان د دواړو طرفونو نه ګیرشول.اود دوست او دوشمن امتیاز پاتې نشو.نتیجه دا شوه. چه بعضې مسلمانان پخپله دخپلو مسلمانانو دلاسه شهیدان شول.(۱)

دحضرت حذیفه ﷺ پلار حضرت یمان هم د مسلمانانو د لاسه شهید شو، حضرت حذیفه ﷺ چه کله اوکتل.چه زما په پلار باندې مسلمانان حمله کوی. نو هغه ډېرشورجوړکړو.خود چا خیال اونشو.په جنګ کښې هم داسې حالت پیښیږی. (۲)

دنبی ﷺ دشهادت غلط خبر: حضرت مصعب بن عمیر ﷺ دنبی ﷺ سره په شکل کښې مشابه وو.هغه یو کافر شیهد کړلو. اودا ئې مشهوره کړه.چه نبی ﷺ شهید شو.(۳) په دې خبر سره د مسلمانان وېه زړونو باندې یوه بې همتې غونده خوره شوه.اودبعضې مسلمانانو دا خیال شو.چه نبی ﷺ خو وفات شو.اوس دجنګ جاری ساتلو څه فائده ده.دحضرت عثمان ﷺ هم دا حال و.(۴) دغه شان مسلمانان د غل غویل په حالت کښې مبتلاء شو.

هغه صحابه کرام ﷺ کوم چه د غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره وو: ددغې غل غویل په وخت کښې د نبی ﷺ سره چه کوم صحابه کرام ﷺ موجود وو.هغه دا دی.① حضرت ابوبکرصدیق ② حضرت عمرفارق③ حضرت عبدالرحمن بن عوف ④ حضرت ابوعبیده بن الجراح⑤ حضرت سعد بن ابی وقاص⑥ حضرت طلحه بن عبیدالله ⑦ حضرت زبیربن العوام ﷺ دا اووه په مهاجرینوکښې وو.

اواووه انصاری صحابه کرام ﷺ وو.① حضرت سعد بن معاذ ② حضرت سهل بن حنیف③ حضرت ابودجانه④ حضرت اسید بن حضیر⑤ حضرت عاصم بن ثابت⑥ حضرت حباب بن المنذر ⑦ اوحضرت حارث بن صمه ﷺ وو.

---

۱) اوګورئ طبقات ابن سعد (۴۲/۲)۔

۲) اوګورئ بخاری کتاب المغازی رقم الحدیث ٤٠٦٥ وکامل ابن اثیر (۱۱۳/۲)۔

۳) الکامل لابن الأثیر(۱۰۸/۲)۔

۴) الکامل لابن الأثیر(۱۱۰/۲)۔

په بخاری شریف کښې دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روایت کښې د دولسو صحابو رضی الله عنهم ذکردې.اوپه نسائی او دلائل بیهقی کښې د یولسو ذکردې.(۱) او امام مسلم رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه روایت نقل کړې دې،په هغې کښې د اووه ذکر دې،خودا څه حقیقی تعارض نه دې.په مختلفو وختونوکښې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره موجود وو.ددې وجې په بعضې روایاتوکښې زیات او په بعضو کښې د کم ذکر دې.خوپه هرحال ټول شمار څوارلس وو.(۲)

د اوچتې بهادرۍ ثبوت ورکونکی صحابه کرام رضی الله عنهم: په دې موقع باندې بعضې صحابه کرامو رضی الله عنهم دډیرې بهادرۍ ثبوت ورکړو.کله چه کافرانو په نبی ﷺ د غشو باران شروع کړل: نوحضرت ابودجانه رضی الله عنه دکافرانو طرف ته شا کړه.او اودریدو.اودغه شان چه نبی ﷺ ته څومره غشی راتلل.هغه به ئې پخپله شا باندې تنبول.د ده په شا باندې اویاو ته نژدې زخمونه راغلی وو.خوالله تعالی هغه ژوندې اوساتل.(۳) دغه شان حضرت طلحه رضی الله عنه هم د ډیرې مړانې اوبهادرۍ مظاهره اوکړه.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابوداود طیالسی په روایت سره د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه قول نقل کړې دې.چه کله به دوی د غزوه احد ذکرکولو.نو فرمائیل به ئې.«كان ذلك اليوم كله لطلحة» (۴) د احد ټوله ورځ د طلحه رضی الله عنه په بهادرۍ کښې وه.حضرت طلحه رضی الله عنه د نبی ﷺ دحفاظت دپاره برابر هلته موجود وو. اوهغوی د غشو نه د نبی ﷺ حفاظت دپاره خپل لاس ډهال جوړ کړې وو.تردې چه د ده لاس شل شو.حاکم په اکلیل کښې نقل کړی دی.چه دحضرت طلحه رضی الله عنه په بدن باندې پنځه دیرش یا یوکم څلویښت زخمونه راغلی وو.(۵) خود طیالسی په روایت کښې دی.چه دده په بدن اویا زخمونه راغلی وو.

دغه شان دحضرت انس رضی الله عنه میرنې پلارحضرت ابوطلحه انصاری رضی الله عنه بې مثاله کردار ادا کړې وو.چه کوم کس به ورسره هم تیریدل.نو نبی ﷺ به ورته وئیل.دخپل ترکش نه غشې راوباسه.او ابوطلحه ته ئې ورکړه.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه په دې جنګ کښې څو کمانونه مات کړې وو.(۶)

دغه شان سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه هم په هغه صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.چاچه د بهادرۍ

---

(۱) د ذکرشوو نومونو اونورو صحابه کرامو رضی الله عنهم دتفصیل دپاره اوګورئ (فتح الباری ۷/۳۶۰) البته په مهاجرینوکښې د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په ځاې دحضرت علی رضی الله عنه نوم ئې ذکرکړې دې.والله أعلم

(۲) ابن سعد لیکلی دی.(وثبت منعه عصابة من أصحابه أربعة عشر رجلاً سبعة من المهاجرين .. وسبعة من الأنصار(طبقات ابن سعد(۲/۴۲)_

(۳) سيرة ابن هشام(۲/۷۸)_

(۴) فتح الباري(۷/۳۶۱)_

(۵) فتح الباري(۷/۳۶۱)_

(۶) بخاری کتاب المغازی باب ﴿ إذا همت طائفتان منكم أن تفشلا﴾ رقم الحديث (۴۰۵۵)_

مظاهره کړې وه.نبی ﷺ به دخپل ترکش نه غشی راویستل.اوده ته به ئې ورکول.اوفرمائیل به ئې.((ارم فداك ابی وامی)) [1]

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه ما د نبی ﷺ نه چرته نه وو اریدلی.چه نبی ﷺ چاته ((فداك ابی وامی)) وئیلی وی.سوا دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه نه.

په نبی ﷺ باندې حملې:دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ورور عتبه بن ابی وقاص موقع اولیده.نو په نبی ﷺ باندې ئې د کاڼړی ګذاراو کړل.په کوم سره چه د نبی ﷺ لاندینی غاښ مبارك شهید شو.او شوونډې زخمی شوې.عبدالله بن قمبه په نبی ﷺ باندې حمله اوکړه.په کوم سره چه د خود دوه کړئ په مخ مبارك کښې ورخخې شوې.عبدالله بن شهاب زهری نبی ﷺ په کاڼړی باندې اوویشته.په کوم سره چه د نبی ﷺ تندې مبارك د وینو نه رنګ شو.[2] حضرت مالك بن سنان رضی الله عنه دغه وینه اوڅکله(یعنی خوله ئې پرې دپاسه کیخوده،او وې څکله)اوصفا کړه.نبی ﷺ په دغه موقع باندې اوونیل.دچا په خیټه کښې چه د نبی وینه وی.دجهنم اور هغه ته نشی رسیدې.[3] ابوعامرفاسق د مسلمانانو دپاره یوه کنده تیاره کړې وه.نبی ﷺ د دغه زخمونونه د متاثر کیدو نه پس په دغه کنده کښې اوغورځیده. حضرت علی رضی الله عنه د نبی ﷺ لاس اونیولو.او رابهر ئې کړو.او حضرت طلحه بن عبیدالله رضی الله عنه د نبی ﷺ شا اونیوله.نوهله نبی ﷺ اودریدۀ،[4]

د ابی بن خلف قتل: ابی بن خلف یو اس ساتلې وو.د هغه خیال وو.چه په دیر اس به سورېږم. او نبی ﷺ به شهید کوم.کله چه هغه اس ته پونده ورکړه.او د نبی ﷺ طرف ته راروان شو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.دې به زه په خپل لاس باندې قتلوم.بل څوك دې ده ته څه نه وائی.کله چه هغه نزدې راغلو.نو نبی ﷺ د حضرت حارث بن صمه رضی الله عنه نه د هغه نیزه واخستله.او ابی بن خلف ئې په څټ باندې یومعمولی غوندې ګذار اوکړو . هغه چغه کړې.اوشور ئې جوړ کړو. واپس شو.او ونیل ئې.په الله قسم محمد (ﷺ) زه قتل کړم.خلقو هغه ته اووئیل.دا خو معمولی غوندې زخم دې.ته دومره چغې ولې وهې.وې وئیل.په الله قسم ددې زخم تکلیف که په ټول اهل حجاز باندې تقیم کړې شی.نو هغوی ټول به د دې د تکلیف د وجې هلاك شی.دغه شان هغه چغې وهلې.د مکې معظمې نه نهه لس میله فاصله باندې په مقام سرف کښې جهنم ته اورسیدل [5]

د حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه شهادت: د حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه پلار عبدالله بن عمروبن حرام غزوه احد کښې شیهد شو.د هغه دخور خاوند حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه

---

[1])بخاری کتاب المغازی باب ﴿إذا همت طائفتان منكم﴾ رقم الحديث (٤٠٦٤)_

[2])دتفصیل دپاره اوګورئ سیرة ابن هشام (٨٤\٣و ٨٥)_

[3])سیرة ابن هشام (٨٥\٣)_

[4])الکامل لابن اثیر(١١٠\٢)_

[5])د تفصیل دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٣٢\٤)_

د پښو نه معذوره وو.هغه خپلو ځامنوته اووئيل.چه زه هم احد ته د جنګ دپاره ځم.ځامنو ورته اووئيل.ته معذور ئې.ددې وجې تاسو هم دلته ايسارشئ.عمروبن جموح رضي الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل.زما د شهادت شوق دې.اوزما ځامن ما جنګ ته د تلو نه منع کوی.نبی ﷺ اوفرمائيل.ته معذوره ئې.اوستا دپاره رخصت دې.خوبيا هم چه دهغه شوق ا اصرار ئې اوليدلو.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.اوهغه په احد کښې شهيد شو.(۱)

د حضرت جابررضی الله عنه د پلارحضرت عبدالله بن عمروشهادت: دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه دپلار حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه په باره کښې امام ترمذی په کتاب التفسير کښې يو روايت نقل کړې دې.چه رسول الله ﷺ حضرت جابر رضي الله عنه ته اووئيل.تاته معلومه ده.چه ستا پلارسره الله تعالى څه معامله اوکړه؟ هغه عرض اوکړو.تاسو اوفرمائيې.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.ستا پلارسره الله تعالى براه راست مکالمه اوکړه.او د نورو شهيدانو سره ئې من وراء حجاب خبرې اوکړې.(۲)

علامه ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد کښې نقل کړی دی.چه حضرت عبدالله بن عمروبن حرام رضي الله عنه د احد نه وړاندې يو خوب ليدلې وو.په خوب کښې هغه مبشربن عبدالمنذر اوليدل.چه هغه ورته وائی.اې عبدالله ته هم ډيرزر مونږ ته راتلونکې ئې.عبدالله ورته اووئيل.ته کوم ځای ئې.نو مبشرورته اووئيل.مونږ په جنت کښې يو.او په جنت کښې چه چرته زمونږ زړه غواړی.سيل کوو.عبدالله اووئيل.ته خوپه بدرکښې شهيد شوې نه وې؟ نو هغوی اووئيل.شهيد شوې وم. خکه خو جنت ته تلې يم.(۳)

دحضرت ربيع شهادت: په شهيد شوو کښې يو صحابی حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه دې،د جنګ نه پس نبی ﷺ اوفرمائيل،لړ اوګورئ چه سعد کوم ځائې کښې دې؟ په لټون لټون په مقتولينو کښې ملاؤ شو،اوس په کښې لا ساه باقی وه،لټونکې صحابی رضي الله عنه اووئيل ،زه نبی ﷺ ستا د لټون دپاره راليږلې يم،حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه اووئيل ،چه نبی ﷺ ته زما سلام کوه،او زما د شهادت خبر ورکولو نه پس انصارو ته اووايه،چه ستاسو دپاره څه عذر قابل قبول نه دې،تاسو ته پکار دی،چه په هر حالت کښې د نبی ﷺ نصرت اوکړئ،ځکه چه هم د نبی ﷺ په نصرت کښې انصارو فائده ده.(۴)

دحضرت اصيرم رضی الله عنه شهادت: يو بل عجيب اوناشنا صحابی حضرت اصيرم انصاری دې.ده دجنګ احد نه وړاندې اسلام نه وو راوړې،کله چه د احد واقعه پيښه

---

۱)سيرة ابن هشام (۳\۹۶)۔

۲)أخرج الترمذی من طريق طلحة بن خراش سمعت جابربن عبدالله يقول لقينی رسول الله ﷺ فقال لی يا جابر مالی اراک منكسرًا؟ قلت يا رسول الله استشهد أبی قتل يوم أحد وترک عيالاً ودينًا قال أفلا أبشرک بما لقی الله به أباک ؟ قال قلت بلی يارسول الله قال ما كلم الله أحداً إلا من وراء حجاب وأحيا أباک فكلمه كفاحاً..... وانظر الجامع للإمام الترمذی كتاب التفسير باب من سورة آل عمران رقم ۳۰۱۰)۔

۳)سيرة المصطفى (۲\۲۲۱و ۲۳۲) په حواله د زادالمعاد)۔

۴)اوګورئ البداية والنهاية (۳\۳۹)۔

شوه،نو دې هم په زخميانو کښې بيا موندې شو،او شهادت ته نژدې وو،خلقو چه کله هغه اوليدل،نو تپوس ئې اوکړو،ته دلته څنګه ئې؟ د اسلام د رغبت په وجه جنګيدلې ئې،او که د قومي او قبائلي حميت په وجه،حضرت اصيرم رضي الله عنه اووئيل،زه د اسلام د دفاع، حفاظت او ترقئ دپاره په جنګ کښې شريك شوې يم،د شهيد کيدو نه پس کله چه نبي ﷺ ته د هغه قصه بيان کړې شوه،نو نبي ﷺ اوفرمائيل،«إنه لمن أهل الجنة» (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،، کښې نقل کړې دي،چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه به فرمائيل،حضرت اصيرم رضي الله عنه هغه صحابي دې،چه د يو وخت مونځ ئې هم نه وو کړې،او جنت ته داخل شو.

د اوياؤ مسلمانانو شهادت د اسيران بدر د فدې په بدله کښې وو: د بدر د بنديانو په باره کښې مسلمانانو ته اختيار ورکړې شوې وو،که دوی غواړي،نو دا ټول قيديان دې ختم کړي او که غواړي، نو د دوی نه دې فديه واخلي،او آزاد دې کړي،خو د فديه په صورت کښې به په راروان کال اويا کسان د مسلمانانو نه شهيدان کيږي.چونکه مسلمانانو فديه اخستې وه،او دغه بنديان ئې آزاد کړي وو،ددې وجې په غزوه احد کښې د اويا صحابو رضي الله عنهم د شهادت واقعه پيښه شوه،په هغوی کښې حضرت حمزه، حضرت مصعب بن عمير، حضرت انس بن النضر ،حضرت معاذبن عمروبن جموح،حضرت ربيع بن انس، حضرت اصيرم رضي الله عنهم چه (نوم ئې عمروبن ثابت دې) وغيره اويا ته نژدې صحابه رضي الله عنهم شامل وو،په دوی کښې زيات شمار د انصارو وو،(٢)

د نبي عليه السلام د خيريت دپاره د انصارو ليواله کيدل: د حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه په شهادت سره چونکه دا خبر مشهور شوې وو ،چه نبي ﷺ شهيد شوې دې،ددې وجې بعضې صحابو رضي الله عنهم جنګ پريخودې وو ،اومديني ته واپس تلي وو،او وئيلې ئې وو،چه کله نبي ﷺ شهيد شو،نو په ميدان جنګ کښې د جنګيدو څه فائده ! ددې خبر په وجه په مدينه کښې يوه غوغا شوه،او سړی ،ښځې ،ماشومان او بوډاګان ټول د نبي ﷺ د عافيت او سلامتيا دپاره ليواله شول،د يو انصاری ميرمن خاوند ،ورور،او پلار ټول په دې غزا کښې شهيدان شوي وو،کله چه دغه ښځې ته ددوی د شهادت خبر ورکړې شو،نو وې وئيل،ماته دا اوواېئ ،چه نبي ﷺ په عافيت سره دې که نه؟ خلقو ورته اووئيل،نبي ﷺ په خيريت او عافيت کښې دې،نو وې وئيل،زما تر هغه وخته پورې تسلي نه کيږي،تر څو چه مې په خپلو سترګو د نبي ﷺ زيارت نه وی کړې،چه نبي ﷺ ئې اوليدل،نو مطمئنه شوه،او وې وئيل «كل مصيبة بعدك جلل»(٣) چه تاسو په خير خيريت ئې،نو ددې نه پس ټول مصيبتونه آسان دي،

په دې غزا کښې د مشرکانو ټول ٢٢ کسان قتل شوی وو،(٤)

---

١) د تفصيل دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٣٧/٤)_

٢) فتح الباري (٣٥١/٧ و ٣٥٢)_

٣) الكامل لابن الثير (١١٣/٢)_

٤) سيرة ابن هشام (١٣٥/٣)_

په غزوه احد کښې د شکست مصلحتونه: په جنګ احد کښې ډير مسلمانان شهيدان شول.او مسلمانانوشکست بيا موندو،په دې کښې د الله سبحانه وتعالى د طرفه څو مصلحتونه وو.

① په دې جنګ کښې په اولنئ مرحله کښې ميدان د مسلمانانو په لاس کښې وو.او کافرانو ته شکست ملاويدو،تردې چه هغوى د ميدان په پريخودواو تختيدو مجبوره شول، خو کله چه د غشو ويشتونکې دستې خپل ځائې پريخودو ، او د نبى ﷺ د حکم نافرمانى ئې اوکړه،نو د جنګ نقشه بدله شوه.ددې نه د رسول الله ﷺ په حکم د عمل اهميت او د نبى ﷺ د حکم د نافرمانئ په صورت کښې د سوء عاقبت اندازه او احساس د مسلمانانو په زړونو کښې نور هم مضبوط اوزيات شو

② يو مصلحت په دې کښې دا هم وو،چه د اسلام په باره کښې د مخلصينو او منافينو امتياز اوشى،الله ته اګرچه د مخلصينو او منافقينو دواړو علم وو.خو په دې سره ئې مسلمانانو ته ښکاره کړه،چه څوك مخلص دې او څوك منافق.

③ دغه شان ډيرو صحابوﷺ ته د شهادت اوچته درجه ملاؤ شوه،او د الله د دين د ترقئ دپاره هغوى خپل ځانونه قربان کړل.

④ د جنګ په شکست کښې چه ثابت قدم پاتى شول،نو مسلمانان د الله تعالى د طرف نه د لوې اجر او ثواب مستحق شول.

دغه شان نور څو مصلحتونه دى.کوم چه حافظ ابن جر رحمه الله په تفصيل سره بيان کړى دى.[1]

۱ = بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ((وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) [2]

اوهغه وخت ياد کړه،کله چه ته د صبا په وخت کښې د خپل کور د خلقو نه راووتلې، تا مسلمانان دجنګ په مورچو باندې کينول،او الله تعالى ښه اوريدونکې اوپيژندونکې دې.

دلته په ((وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ)) او ((تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ)) کښې فصل دې، ځکه چه مسلمانان په مورچو باندې نبى ﷺ د خالى په ورځ دصبا په وخت کښې کينولى وو.اودجنګ احد دپاره د صحابه کرامو ﷺ سره د مشورې کولو دپاره د جمعې په ورځ صبا وتل شوى وو.

اودا هم وئيلى شى،چه چونکه په دې غزوه کښې حضرت عائشه ﷺ ورسره وه،او کومه خيمه چه د نبى ﷺ دپاره هلته لګولې شوې وه،په هغې کښې حضرت عائشه ﷺ موجود وه،نو د دغه خيمې نه د خالى په ورځ د صبا په وخت کښې راووتل،او صفونه ئې برابرول،په دې صورت کښې به فصل نه وى.چه د کور دخلقو نه راوتل او د مجاهدينود صفونه برابرول دواړه د خالى په صبا شوى وو.

---

[1] اوګورئ فتح البارى (۳۴۷/۷)۔

[2] سورة ال عمران:۱۲۱)۔

ابن جرير طبري په غريب سند سره يو روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل كړې دې،چه دا آيت د غزوه احد په باره كښې نازل شوې دې.[1] خود جمهور مفسرينو او محدثينو په دې باندې اعتماد نشته،دجمهورو رائې دا ده،چه ذكر شوې آيت د غزوه احد په باره كښې نازل شوې دې.ددې وجې امام بخارى دا آيت په غزوه احد كښې ذكر كړې دې.

قَوْلِهٖ جَلَّ ذِكْرُهُ ((وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ۝ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۭ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاۗءَ ۭ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ۝ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ۝ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ۝ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۠ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ۝))

وَقَوْلِهٖ ((وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰٓي اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَآ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ۭ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْھُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۭ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَي الْمُؤْمِنِيْنَ۝))

قوله: وَقَوْلِهٖ ((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا)): الآية[2] اومه كمزورى كيږئ چه همت بيلئ،اومه غمژن كيږئ،كه تاسو مومنان ئې،نو غالب به ئې،كه (په دې غزا كښې) تاسو ته زخمونه اورسيدل،نو (ددې نه وړاندې په غزوه بدر كښې) هغه قوم (كافر) ته هم دغه شان زخمونه رسيدلى وو،اود خلقو په مينځ كښې مونږ د هغوى ورځې اړوو راړوو، (چه كله يوه ډله غالبه شى،اوكله بله ډله،او دا تاسو چه مغلوب شوئ،او ستاسو ملګرى شهيدان شول،دا دې دپاره) چه الله تعالى په تاسو كښې څه كسانو ته د شهادت مرتبه وركړه،او الله تعالى ظالمانو سره محبت نه كوى.او (يو حكمت په دې كښې دا هم دې) چه الله تعالى (د ګناهونو او معاصى) خيرې د ايمان دارونه صفا كړى.او كافران ختم كړى.(چه د غالب راتلو په صورت كښې به د كافرانو جراءت زيات شى.او هغوى به د مقابلې دپاره دوباره راشى.او هلاك به شى،يا دا چه په مسلمانانو به ظلم كوى. د الله تعالى په غضب كښې به اخته شى.او تباه به شى) آيا تاسو دا خيال كوئ،چه تاسو به جنت ته داخل شئ،حال دا چه تر اوسه پورې الله تعالى هغه خلق نه دى ليدلى ،چا چه (ښه) جهاد كړې دې،او نه ئې هغوى ليدلى دى،څوك چه (په جنګ كښې) ثابت قدم پاتې كيدونكى دى.او تاسو خو(ددې غزا نه) وړاندې د شهادت ډير ارمان كولو،نو اوس تاسو په خپلو سترګو اوليدلو[3]

---

[1]) فتح البارى (۳٤۷/۷)_

[2]) آل عمران:۱۳۹-۱٤۳)_

[3]) چونكه مسلمانان په جنګ كښې د شكست په وجه ډير خفه وو.څكه الله تعالى په دې آياتونو كښې تسلى وركړه،او د جنګ د شكست مصالح او اسباب ئې بيان كړل. دامام زهرى نه په دې باره كښې دا روايت نقل كړې دې: ((كثر فى أصحاب النبى ﷺ القتل والجراح حتى خلص إلى كل امرئ منهم نصيب فاشتد حزنهم فعزاهم الله أحسن تعزية)) ومن طريق قتادة نحوه، قال ((ففعزاهم وحثهم على قتال عدوهم ونهاهم عن العجز) فتح البارى (٤٥۷/۷)_

وقوله «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰٮكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ؕ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ» (١)

وقوله «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ؕ» الآية (٢)

او يقيناً الله تعالى تاسو سره خپله وعده رښتيې کړه،او وې خودله،په کوم وخت کښې چه تاسو دغه کافران د الله په حکم سره قتلول.يعنى قتلول مو اوجرړه مو ورله ختموله،تردې چه هم تاسو کمزورى شوئ.(چه په مورچه مقرر شوې پنځوسو کسانو کښې بعضو په غلط فهمئ سره خپل ځائې پريخودلو) او په خپل مينځ کښې په حکم کښې ئې اختلاف شروع کړو،(چه بعضو وئيل،دلته کيناستل پکار دى،او بعضې پاسيدل ځائې ئې پريخودل) اود رسول الله ﷺ د حکم نافرمانى ئې اوکړه،پس دددې نه چه تاسو څه غوښتل،الله درته هغه اوخودل،په تاسو کښې بعضې هغه وو،چه دنيا ئې غوښتله،او بعضې د آخرت طلبګار وو،نو الله تعالى تاسو په دغه کافرو باندې د غالب راتلو نه واړولئ؛چه په تاسو امتحان اوکړى،او الله تعالى تاسو معاف کړى ئې،او الله تعالى په مومنانو ډير فضل کونکې دې.

[٣٨١٥] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ [ر: ٣٧٧٣]

دا روايت د غزوه بدرپه بيان کښې تيرشوې دې.ددې روايت تعلق د غزوه بدر سره دې.دلته په روايت کښې د غزوه احد لفظ غلط دې.هم دا وجه ده.چه د بخارى په نورو ټولو نسخو کښې دا روايت دلته ذکرنه دې.صرف ابوالوقت او اصيلى دلته د «يوم أحد» قيدلګولو سره دا روايت ذکرکړې دې.(٣)

[٣٨١٦] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيْوَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ ثُمَّ طَلَعَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا قَالَ فَكَانَتْ آخِرَ نَظْرَةٍ نَظَرْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٢٧٩]

حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه فرمائى.

---

(١) سورة آل عمران:١٥٢)_

(٢) آل عمران:١٦٩)_

(٣) فتح البارى(٣٤٩/٧) وعمدة القارى(١٤١/١٧)_

قوله: صَلّٰی رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلٰی قَتْلٰی أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِیْ سِنِیْنَ کَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْیَاءِ وَالْأَمْوَاتِ: نبی کریم ﷺ د شهداء احد مونځ اته کاله پس کړ وو.په داسې انداز کښې چه نبی ﷺ رخصت کوی ژوندی هم او مړی هم.(١) د مړو د رخصت کولو دپاره. نبی ﷺ په دوی باندې دجنازې مونځ اوکړو.او د ژوندو د رخصت کولو ،،الوداع ،،وئیلو دپاره نبی ﷺ خطاب اوکړو.

قوله: إِنِّیْ بَیْنَ أَیْدِیْکُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَیْکُمْ شَهِیْدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَکُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّیْ لَأَنْظُرُ إِلَیْهِ مِنْ مَقَامِیْ هٰذَا وَإِنِّیْ لَسْتُ أَخْشٰی عَلَیْکُمْ أَنْ تُشْرِکُوْا وَلٰکِنِّیْ أَخْشٰی عَلَیْکُمُ الدُّنْیَا أَنْ تَنَافَسُوْهَا: فرط: هغه کس ته وائی چه هغه د قافلې نه وړاندې لاړ شی. او په راروان منزل کښې د قیام وغیره دپاره انتظام کوی.نبی ﷺ فرمائیلی دی.

،،زه ستاسود قیام د انتظاردپاره ستاسو نه وړاندې ځم.او زه ستاسو په حق کښې ګواه یم.(چه تاسو ایمان راوړې دې.اودایمان اواسلام دپاره مو خپل ټول هرڅه قربان کړل) او اوس تاسو سره د ملاقات ځاې حوض کوثر دې.اوزه ددې ځاې نه حوض کوثروینم.اوستاپه باره کښې زما د ویره نشته.چه تاسو به په شرك کښې اخته شئ. بلکه ما سره د دې ویره ده.چه تاسوبه دنیا طرف رغبت اوکړئ.

عقبه بن عامر ﷺ فرمائی.چه دا د نبی ﷺ آخری دیدار وو.کوم چه ما کړې وو.

یوه لطیفه:په دې حدیث کښې دی.چه رسول الله ﷺ اته کاله پس په شهداء احد باندې د جنازې مونځ اوکړو.مسئله خو د کتاب الجنائز ده.دلته یوه لطیفه اوروم.علامه کرمانی ﷺ چه کله دا روایت اولیدلو.نو چونکه هغه شافعی وو.او شوافع په شهداو باندې د جنازې د مونځ قائل نه دی.ددې وجې هغوی په دې حدیث کښې تاویل اوکړو .چه دلته د ((صلاة)) نه مراد دعا ده.چه نبی ﷺ د احد د شهیدانو دپاره دعا اوکړه. نو ددې نه په شهید باندې د جنازې د مونځ ثبوت نه کیږی.

علامه عینی ﷺ فرمائی((حفظ شیأوغابت منه أشیاء)) عینی فرمائی.چه هم دا روایت په بخاری او مسلم کښې په دې الفاظو سره مروی دې.((أن النبی ﷺ خرج یوما فصلی علی شهداء أحد صلاته علی المیت)) په دې کښې د ((صلاته علی المیت)) الفاظ په دې خبره کښې نص دې.چه نبی ﷺ د جنازې مونځ اوکړو.نوبیا د علامه کرمانی ﷺ تاویل څنګه صحیح کیدې شی.دغه شان عبدالله بن عباس ﷺ عبدالله بن زبیر ﷺ سعیدبن المسیب،حسن بصری، امام اوزاعی، سفیان ثوری او امام مزنی ﷺ د دې ټولو دا مذهب دې.چه په شهید باندې به د جنازې

---

(١)وتودیع الأحیاء ظاهر لأن سیاقه یشعر بأن ذلک کان فی آخر حیاته ﷺ وأما تودیع الأموات فیحتمل أن یکون الصحابی أراد بذلک إنقطاع زیارته الأموات بجسده .. ویحتمل أن یکون المراد بتودیع الأموات ما أشار إلیه فی حدیث عائشةرضی الله عنها من الإستغفارلأهل البقیع (فتح الباری (٧/٤٩٣)_

مونځ كولې شي.صرف احناف ﷺ د دې قائل نه دی.بلکه ددوی ټولو دا قول دې.[1]

[۳۸۱۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَقِينَا الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ وَأَجْلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشًا مِنَ الرُّمَاةِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ وَقَالَ لَا تَبْرَحُوا إِنْ رَأَيْتُمُونَا ظَهَرْنَا عَلَيْهِمْ فَلَا تَبْرَحُوا وَإِنْ رَأَيْتُمُوهُمْ ظَهَرُوا عَلَيْنَا فَلَا تُعِينُونَا فَلَمَّا لَقِينَا هَرَبُوا حَتَّى رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ فِي الْجَبَلِ رَفَعْنَ عَنْ سُوقِهِنَّ قَدْ بَدَتْ خَلَاخِلُهُنَّ فَأَخَذُوا يَقُولُونَ الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ عَهِدَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَبْرَحُوا فَأَبَوْا فَلَمَّا أَبَوْا صُرِفَ وُجُوهُهُمْ فَأُصِيبَ سَبْعُونَ قَتِيلًا وَأَشْرَفَ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ فَقَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ قَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ قُتِلُوا فَلَوْ كَانُوا أَحْيَاءً لَأَجَابُوا فَلَمْ يَمْلِكْ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَبْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ مَا يُخْزِيكَ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ اعْلُ هُبَلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ وَتَجِدُونَ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي [ر: ۲۸۷۴]

دريم روايت د حضرت براء ﷺ دې.د روايت په اول كښې د تير انداز د هغه دستې ذكر دې.كومه چه نبی ﷺ د احد د غرپه شا مقرر كړې وه.او تاكيد.ئې ورته كړې وو.چه دخپل ځاى نه به په هيڅ حالت كښې نه اخوا كيږی.خو چه كله هغه كسان اخوا شو.نو ګټلې شوې جنګ په شكست كښې بدل شو.ددې نه پس ابوسفيان په غر باندې اوختلو.او ووې وئيل.

«أفي القوم محمد؟» آي په قوم كښې محمد (ﷺ) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائيل.تاسو ورته جواب مه وركوئ.ابوسفيان بيا اووئيل.«أفي القوم ابن أبي قحافة؟» آي په قوم كښې ابن ابی قحافه (حضرت ابوبكر ﷺ) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائيل.جواب مه وركوئ.او سفيان بيا آواز اوكړو.«أفي القوم عمر ابن الخطاب؟» آيا عمر بن الخطاب شته؟ كله چه ورته جواب ملاؤ نشو.نو وې وئيل.دا ټول قتل شوی دی.كه دا خلق ژوندی وو.نو خامخا به ئې جواب راكړې وو.په دې باندې حضرت عمرفاروق ﷺ خپل ځان په قابوكښې اونشو ساتلې.او ووې وئيل.«كذبت يا عدو الله أبقى الله عليكم ما يخزيك» اې دالله دشمنه ته دروغ واې.الله تعالى ستا د رسوا كولو دپاره دا ټول ژوندی ساتلی دی.ابوسفيان اووئې.«أعل هبل» اې هبل ته دې اوچت اوسه،«هبل» ديويت نوم وو.كوم چه عمروبن لحی قريشتو ته راوړې وو.او په كعبه كښې ئې

[1] د تفصيل دپاره اوګورئ عمدة القاری(۱۷\۱۴۲)_

كيخودې وو.نبى ﷺ ددې جواب صحابه كرامو رضي الله عنهم ته اوخودل.چه تاسو اوواې.((الله أعلى وأجل)) الله تعالى د ټولو نه زيات اوچت او لوې دې،ابوسفيان اوونيل.((لنا العزى ولاعزى لكم)) زمونږ دپاره عزى شته اوستا عزى نشته.عزى د بت نوم وو.صحابو رضي الله عنهم د نبى ﷺ په حكم سره داسې جواب ورکړو((الله مولانا ولا مولى لكم)) الله تعالى زمونږ مددگار دې. او ستاسو مددگارنشته.

بيا ابوسفيان اوونې.نن ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.اوجنګ د ډول پشان وى.(چه كله ډوى د يو په لاس كښې وى.اوكله د بل په لاس كښې وى.دغه شان كاميابى كله د يوپه لاس كښې وى. اوكله د بل په لاس كښې وى)

چونكه ابوسفيان په جنګ كښې د دمكې د قريشو سردار وو.ددې وجې هغه اوونيل.تاسوبه په خپلو مړو كښې مثله اومومئ.ما ددې حكم نه ووكړې.خوكله چه ماته ددې علم اوشو.نو ماته بده هم ښكاره نشوه.

[٣٨١٨]أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ قَالَ اصْطَبَحَ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ نَاسٌ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ[ر:٢٦٦٠]

دحضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې.چه د احد په ورځ ډيرو مسلمانانو شراب څكلى وو اوهم په دغه ورځ هغوى شهيدان شول.خودل دا دى.چه تردغه وخته پورې شراب حرام شوى نه وو.

[٣٨١٩]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ أُتِيَ بِطَعَامٍ وَكَانَ صَائِمًا فَقَالَ قُتِلَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي كُفِّنَ فِي بُرْدَةٍ إِنْ غُطِّيَ رَأْسُهُ بَدَتْ رِجْلَاهُ وَإِنْ غُطِّيَ رِجْلَاهُ بَدَا رَأْسُهُ وَأُرَاهُ قَالَ وَقُتِلَ حَمْزَةُ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي ثُمَّ بُسِطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا بُسِطَ أَوْ قَالَ أُعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا مَا أُعْطِينَا وَقَدْ خَشِينَا أَنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عُجِّلَتْ لَنَا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِي حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ[ر:١٢١٥]

دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوي ابراهيم فرمائى.چه يوه ورځ حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه ته د روژه ماتى په وخت كښې روټئ راوړې شوه.دوى په دغه ورځ روژه وو.نو دوى اوفرمائيل.حضرت معصب بن عمير رضي الله عنه په جنګ احد كښې شهيد شوې وو.اوهغه زما نه غوره او افضل وو.په يو څادر كښې هغه كفن كړې شو.خو هغه څادر دومره وركوټې وو.كه دهغه سر به پټولې شو.نو پښې به ئې ښكاره كيدې.اوكه پښې به ئې پټولې شوې.نوسر به ئې ښكاره كيدو.اوحضرت حمزه په احد كښې قتل شوې وو.هغه هم زما نه غوره او افضل وو.ددې نه پس په مونږ باندې دنيا فراخه شوه.مونږ ته خو ددې خبرې ويره ده.چه هسې نه زمونږ د ټولو نيكو بدله هم په دنيا كښې راكولې شى.دا ئې اوونيل.او حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په ژړا شو.تردې چه روټئ ئې هم نشوه خورې.

چونكه په دې روايت كښې د حضرت مصعب او حضرت حمزه رضي الله عنهما د احد په جنګ كښې د شهادت ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دا روايت دلته نقل كړو.

[٣٨٢٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فَأَيْنَ أَنَا قَالَ فِي الْجَنَّةِ فَأَلْقَى تَمَرَاتٍ فِي يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ

حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه فرمائی. چه د احد په ورځ يو سړی د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو. که زه جنګ کوم. اوپه دې کښې قتل شم. نو کوم ځاې کښې به يم.؟ نبی ﷺ اوفرمائيل. په جنت کښې، نودهغه په لاس کښې قجورې وې. هغه ئې اوغورځولې. او ميدان جنګ ته ورګډ شو. تردې چه شهيد شو.

ددې صحابی رضی الله عنه د نوم په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی. «لم أقف على إسمه» ([1]) د ابن بشکوال خيال دې. چه دا صحابی عميربن الحمام دې. ([2]) دغه شان يوه واقعه په غزوه بدرکښې هم تيره شوې وه. د علامه عينی رحمه الله رائې دا ده. چه دا دواړه د جدا جدا کسانو واقعات دی. ([3])

[٣٨٢١] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ وَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ لَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلِهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلِهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ قَدْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر: ١٢١٧]

دامام بخاری رحمه الله استاذ احمدبن يونس رحمه الله د زهير رحمه الله نه نقل کوی. دا ,,زهيربن معاويه،، دې. هغه نقل کول. د اعمش نه. دا ,,سليمان اعمش،، دې. هغه د ,,شقيق بن سلمه،، نه نقل کوی. هغه د حضرت خباب بن الارت رضی الله عنه نه روايت کوی. چه حضرت خباب رضی الله عنه فرمائی. مونږ د نبی کريم ﷺ سره د الله تعالی د رضا او خوشحاله کولو دپاره هجرت کړې وو. د الله د وعدې مطابق الله سره زمونږ اجر يقينی دې. زمونږ بعضې ملګری خو لاړل. او هغوی خپل اجر کښې (ددې دنيا نه) څه اونه خوړل. په هغوی کښې حضرت مصعب بن عمير رضی الله عنه هم وو. «منا من اينعت له ثمرته فهو يهدبها» ناو په مونږ کښې څه لق هغه دی. چه د هغوی دپاره د هغوی ميوه په دنيا کښې پخه شوه. او هغوی دغه ميوې ګوری. «يهدبها أی يجنيها»

[٣٨٢٢] أَخْبَرَنَا حَسَّانُ بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَمَّهُ غَابَ عَنْ بَدْرٍ فَقَالَ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَئِنْ

---

[1] فتح البارى (٣٥٤/٧)۔

[2] فتح البارى (٣٥٤/٧)

[3] عمدة القارى (١٤٤/١٧)۔

أَشْهَدَنِي اللّٰهُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَرَيَنَّ اللّٰهُ مَا أَجِدُّ فَلَقِيَ يَوْمَ أُحُدٍ فَهُزِمَ النَّاسُ فَقَالَ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُسْلِمِينَ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا جَاءَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَتَقَدَّمَ بِسَيْفِهِ فَلَقِيَ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ فَقَالَ أَيْنَ يَا سَعْدُ إِنِّي أَجِدُ رِيحَ الْجَنَّةِ دُونَ أُحُدٍ فَمَضَى فَقُتِلَ فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ [ر: ٣٦٥١]

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائى.چه دده تره حضرت انس بن نضر رضي الله عنه په جنگ بدر كښې نه وو شريك شوى.هغوى ته د نبى ﷺ سره اولنى جهاد (بدر) كښې د نه حاضريدو ډير خفگان وو.فرمائيل به ئې.كه الله تعالى ماته آئنده د نبى ﷺ سره په جنگ كښې د حاضرئ توفيق راكړو.نو الله تعالى به په هغې كښې زما كوشش اوګورى.نو په جنگ احد كښې دوى لاړل.كله چه مسلمانانوته شكست اوشو.نو حضرت انس بن نضر رضي الله عنه اوفرمائيل.اې الله زه د مسلمانانو د طرفه (يعنى په جنگ كښې د دوى د تختيدو د غلطئ) تاسوته معذرت وړاندې كوم.او زه ويزارى ښكاره كوم.د مشركانو د حركاتونه.بيا ئې په لاس كښې توره واخستله.او وړاندې شو.نو دحضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه سره ئې ملاقات اوشو.وې وئيل اې سعد! چرته؟ زه د احد نه د جنت خوشبوئى محسوسوم.([1]) نو وړاندې شو.او شهيد شو.

قوله: فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ: بيا د دوى لاش نشو پيژندلې.تردې چه د دوى خور (ربيع بنت نضر) په يو تور داغ (چه پښتو كښې ورته ماما وائى) يا د ګوتو په يو بند باندې ددوى لاش اوپيژندلو.د دوى په بدن كښې د نيزو،تورو او تيرونو د اتيا (٨٠) زخمونونه زيات وو.

شامة: په څرمن باندې چه تور غوندې كوم تاكې وى.هغې ته ،،شامه،، وائى .په پښتو كښې ورته ،،ماما،، وائى.

[٣٨٢٣] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنَّهُ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ فَقَدْتُ آيَةً مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ فَأَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر: ٣٦٥٢]

حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمائى.كله چه مونږ مصحف ليكل.نود سورة احزاب يو آيت ماته ملاؤ نشو.ما د رسول الله ﷺ نه هغه آيت اوريدل.نو مونږ د هغه آيت لټون شروع كړو. نود

---

[1])يحتمل أن يكون ذلک على الحقيقة بأن يكون شم رائحة طيبة زائدة عما يعهد فعرف أنها ريح الجنة ويحتمل أن يكون أطلق ذلک بإعتبار ما عنده من اليقين حتى كان الغائب عنه صار محسوساً عنده والمعنى أن الموضع الذى أقاتل فيه يئول بصاحبه إلى الجنة .. (فتح البارى(٣٥٥١٧)_

حضرت خزيمه بن ثابت انصارى رضی اللہ عنہ سره هغه آيت مونږ ته ملاؤ شو.

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ﴾

په مومنانو کښې څه خلق داسې دی.چه هغوی الله تعالى سره کومه وعده کړې وه.هغه ئې پوره کړه.اوپه هغې کښې رښتينې ثابت شول.اوبعضې په کښې هغه دی.چا چه خپل حاجت پوره کړې دې.(اوشهيدشوی دی) اوڅه خلق هغه دی.چه اوس(د شهادت) انتظارکونکی دی.

ددې حديث بحث خو د کتاب فضائل القرآن سره متعلق دې.خو چونکه په دې آيت کښې د ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ﴾ مصداق هغه حضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم دی.کوم چه په احد کښې شهيدان شوی وو.ددې وجې امام بخاری رحمہ اللہ دا روايت دلته ذکرکړو.

[۳۸۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ يَزِيدَ يُحَدِّثُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ مِمَّنْ خَرَجَ مَعَهُ وَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةٌ تَقُولُ نُقَاتِلُهُمْ وَفِرْقَةٌ تَقُولُ لَا نُقَاتِلُهُمْ فَنَزَلَتْ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا وَقَالَ إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ

حضرت زيد بن ثابت انصارى رضی اللہ عنہ فرمائی.چه کله نبی صلی اللہ علیہ وسلم د جنګ احد دپاره اووتل.نو کوم کسان چه دوی سره وتلی وو.په هغوی کښې څه واپس شو.(مراد ددې نه عبدالله بن ابی او دده درې سوه ملګری وو.کوم چه په لار کښې واپس شوی وو) د نبی صلی اللہ علیہ وسلم صحابه رضی اللہ عنہم دهغوی په باره کښې په ددو ډلو کښې تقسيم شول.يوې ډلې وئيل.مونږ به دوی سره قتال کوو.ځکه چه دوی زمونږ ملګرتيا پرېخوده.او دهوکه ئې اوکړه.نو دوی مسلمانان نه دی.دويمې ډلې وئيل.چه په واپس تللو باندې اګرچه دوی ګناه اوکړه.خو د دوی سره قتال کول نه دې پکار،په دې باندې د قرآن پاك آيت نازل شو.﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾ تاسوته د منافقانو په باره کښې څه اوشو.چه په دوو ډلو کښې تقسيم شوئ.حالانکه الله تعالى هغوی د هغوی دعمل د سپيرتوپ په وجه واپس کړی دی.

ددې آيت په شان نزول کښې نور هم ډير روايتونه دی.يو روايت دا دې.چه د افك د واقعه متعلق کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم خطبه ورکوله. او وې وئيل.زما د کور والا په باره کښې ماته تکليف رسولې شوې دې.عبدالله بن ابی په دې کښې لويه برخه اخستې وه.نو په دغه موقع باندې د عبدالله بن ابی په باره کښې د اوس او خزرج سره تعلق ساتونکې صحابو رضی اللہ عنہم کښې اختلاف پيدا شو.اوذکرشوې آيت د دوی په باره کښې نازل شوې دی.

خوراجح قول هم دا دې.چه دا د غزوه احد په موقع باندې نازل شوې وو.([1])

---

[1])قال الحافظ هذا هو الصحيح فى نزولها وأخرج ابن أبى حاتم .. عن ابى سعيد بن معاذ قا ل﴿ نزلت هذه الآية فى الأنصار خطب رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فقال من لى بمن يؤذينى ؟ فذكر منازعة سعد بن معاذ وسعد بن عبادة واسيدبن حضير ومحمد بن مسلمة قال فأنزل الله هذه الآية وفى سبب نزولها قول آخر أخرجه أحمد .. إن قوما أتو المدينة فأسلموا فأصابهم الوباء فرجعوا واستقبلهم ناس من الصحابة فأخبرهم فقال بعضهم نافقوا وقال بعضهم لا فنزلت .. فإن كان محفوظاً أحتمل أن تكون نزلت فى الأمرين جميعاً (وانظرفتح البارى (۳۵۶/۷)

اوهم ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ذكر كړو.د روايت په آخر كښې دى.

قوله: طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ: دا مدينه منوره پاك ځاې دې دا ګناهونه داسې ختموى.لكه څګه چه اور د سپينو زرو نه خيرې او زنګ ختموى.

مطلب دا دې.چه كومو كسانو منافقانه حركات كړى وى.الله تعالى به يقيناً هغوى بيل اوجدا كړى.اود هغوى حثيت به مشتبه پاتې نشى.

۲=بَاب ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾(۱)

دا خبره په ماقبل كښې تيره شوې ده.چه بنو سلمه د قبيلې خزرج يو شاخ دې.اوبنو حارثه د قبيلې اوس يو شاخ دې.نوپه كوم وخت كښې چه عبدالله بن ابى درې سوه كسان واخستل اود مقام ،،شيخين،، نه واپس شو.نو د بنو سلمه او بنو حارثه په زړه كښې هم د واپسۍ خيال راغلو.خوچونكه دا خلق مخلص وو،څكه الله تعالى د دوى امداد اوكو.اود واپسۍ اراد ئې د زړه نه اوويستله.دقران په دې آيت كښې هم د دې ذكردې.

[۳۸۲۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا﴾ بنى سلمة وبنى حارثة وما أحب أنها لم تنزل والله يقول ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ [ر: ۳۸۲۸]

حضرت جابر رضي الله عنه چونكه هم ددې قبيلو سره تعلق ساتل.ددې وجې دوى فرمائى.چه ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ﴾ دا آيت د بنو سلمه او بنو حارثه په باره كښې نازل شوې وو.اوزه دا نه غواړم.چه دا آيت نه وى نازل شوې.څك چه په دې كښې الله تعالى ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ فرمائيلى دى.يعنى په دې آيت كښې اګرچه د دې دواړو قبيلو د بزدرلئ او كمزورئ ذكر دې.خو په دې كښې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زبردست انعام هم شته.ددې وجې د دې آيت په نزول مونږ خوشحاله يو.

[۳۸۲۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا عَمْرٌو عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَاذَا أَبِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ لَا بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ كُنَّ لِي تِسْعَ أَخَوَاتٍ فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ قَالَ أَصَبْتَ [ر: ۴۴۳]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه نبى ﷺ زمانه تپوس اوكړو،جابره! تا نكاح اوكړه.ما ورته عرض اوكړو،آو جى،نو نبى ﷺ اوفرمائيل.باكرې سره كه ثيبه سره؟ ما اووئيل. ثيبه سره، نبى ﷺ اوفرمائيل.د باكرې سره تا ولې نكاح اونكړه.چه هغې تاسره لوبې كولې اوتا هغې

---

۱)آلعمران: ۱۲۲)_

سره،(اويوبل سره مو محبت كولي) ما اووئيل.يارسول الله زما پلار په احد كښي شهيد شوي وو.او هغوى نهه لونړه پريخودي وې.نو زما نهه خويندې دي.

قوله: فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ: ددې وجې ما دا مناسب اونه ګنړل.چه زه دوى ته هم د دوى پشان ناتجربه كاره جينئ راولم.ما اوغوښتل.چه داسې ښځه وى.چه هغه د دوى سرونه ګومنځوى. او تربيت ئې كوى.

خرقاء: داسې جينئ ته وائي.كومه چه كم عقله وى.اود كور په كارونو كښې ماهره نه وى.

نبى ﷺ ورته اوفرمائيل((أصبت)) تا ټيك كړى دى.

دلته يوه خبره خو دا معلومه شوه.چه حضرت جابر ﷺ واده اوكړو.او نبى ﷺ ته پته نه وه.نن صبا چه په مونږ كښې ودونه كيږى.نو هنګامې او ډرامې وى.ټولې دنيا ته د خبر وركولو اهتمام كولې شى.د نبى ﷺ نه زيات محبوب د صحابو ﷺ په نظركښې څوك كيدې شو؟ خو ددې باوجود دنبى كريم ﷺ ديوصحابى ﷺ هم په مدينه كښې واده كيږى.خو هغوى ددې خبرې ضرورت محسوس نكړو.چه نبى ﷺ ته خبر وركړى.دنكاح دپاره اعلان كول پكار دى.او هغه د څوكسانو په موجودګئ كښې كيږى.ددې دپاره د كارډ چهاپ كول او شاميانې لګول او هال بك كول او د جشن منظر جوړول څه ضرورى دى.د صحابه كرامو ﷺ په دور كښې دا تكلفات نه وو.

[۳۸۲۷] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَاهُ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ عَلَيْهِ دَيْنًا وَتَرَكَ سِتَّ بَنَاتٍ فَلَمَّا حَضَرَ جِذَاذُ النَّخْلِ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ وَالِدِي قَدْ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ دَيْنًا كَثِيرًا وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَرَاكَ الْغُرَمَاءُ فَقَالَ اذْهَبْ فَبَيْدِرْ كُلَّ تَمْرٍ عَلَى نَاحِيَةٍ فَفَعَلْتُ ثُمَّ دَعَوْتُهُ فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ كَأَنَّهُمْ أُغْرُوا بِي تِلْكَ السَّاعَةَ فَلَمَّا رَأَى مَا يَصْنَعُونَ أَطَافَ حَوْلَ أَعْظَمِهَا بَيْدَرًا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ جَلَسَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ ادْعُ لِي أَصْحَابَكَ فَمَا زَالَ يَكِيلُ لَهُمْ حَتَّى أَدَّى اللَّهُ عَنْ وَالِدِي أَمَانَتَهُ وَأَنَا أَرْضَى أَنْ يُؤَدِّيَ اللَّهُ أَمَانَةَ وَالِدِي وَلَا أَرْجِعَ إِلَى أَخَوَاتِي بِتَمْرَةٍ فَسَلَّمَ اللَّهُ الْبَيَادِرَ كُلَّهَا وَحَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْبَيْدَرِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّهَا لَمْ تَنْقُصْ تَمْرَةً وَاحِدَةً [ر:۲۰۲۰]

دا روايت هم د حضرت جابر ﷺ نه دې.دوى فرمائي.چه زما پلار په جنګ احد كښې شهيد شو.اوډيرقرض ئې پريخودو.شپږ لونړه هم هغوى پريخودې وې.

قوله: فَلَمَّا حَضَرَ جِذَاذُ النَّخْلِ: كله چه د قجورو كټ كولووخت راغلو.

جذاذ: دجيم په كسرې او فتحې دواړو سره وئيلې شى.كټ كول اوپريكولو ته وائي.

حضرت جابر ﷺ فرمائي.چه زه په هغه موقع نبى ﷺ ته راغلم.اود نبى ﷺ په خدمت كښې مې عرض اوكړو.چه يا رسول الله تاسو ته معلومه ده.چه زما پلار په جنګ احد كښې شهيد

شوي دي.اودهغه په ذمه ډيرقرض دې.زه دا غواړم.چه قرض غوښتونکی تاسو اووينی. (ممکن ده.چه ستاسو په کتلو هغه څه رعايت او نرمی اوکړي) نو نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.

«اذهب فبيدر کل تمر على ناحية» څه لاړه شه. او هر قسم قجورو نه جدا جدا ډيرې جوړ کړه.
نوما د نبی ﷺ د حکم مطابق جدا جدا ډيرې جوړ کړو.او بيا مې نبی ﷺ راوبلل کله چه دغه قرض غوښتونکو نبی ﷺ اوليدو.چه راځي.(نوچونکه هغوی يهوديان وو.په دغه موقع د نبی ﷺ راتلل دهغوی ډيرناخوښه وو) نوداسې ښکاريده.لکه چه اوس هغوی په ما باندې حمله کوی.(چه په قرض کښې د نرمۍ کولو دپاره ما نبی ﷺ ولې راوغوښتل)
کله چه نبی ﷺ دهغوی اندازه واخستله.نونبی ﷺ د ټولونه غټ ډيرې نه ګير چاپيره درې چکرې اولګولې.او بيا شاه کړې کيناستلو.اووې فرمائيل.خپل قرض غوښتونکې راوغواړه.نبی ﷺ شروع شو.مسلسل ئې تلل کول.اودهغوی قرضونه ئې خلاصول.تردې چه الله تعالی زما د پلار په ذمه چه څومره قرضونه وو.هغه ادا کړل.زه په دې خبره هم خوشحاله وم.چه الله تعالی زما دپلار قرضونه خلاص کړی. او زه خپلو خويندو ته يوه قجوره هم يونسم. (خو د نبی ﷺ برکت داسې ښکاره شو. چه) الله تعالی هغه ټول ډيری محفوظ اوساتل.اوپه کوم ډيری سره چه نبی ﷺ تشريف فرما وو.په هغې کښې ماته يوه قجوره هم ماته کمه نه ښکاريده.

يوتعارض اودهغې حل: په دې روايت کښې حضرت جابر ﷺ فرمائی.چه زما پلار شپږ لونړه پريخودې وې.اودې نه وړاندينی روايت کښې دی.چه د دوی پلار نهه لونړه پريخودې وې.
حضرات شارحينو ﷺ ددې داسې تطبيق کړې دې.چه په اصل کښې نهه لونړه د حضرت جابر ﷺ پلار ﷺ پريخودې وې.خوپه هغې کښې درې وادۀ شوې وې. د دې وجې په دې روايت کښې د دريو ذکرنه دې شوې.اوپه اولنی روايت کښې دهغوی ذکرهم شته.( )
په دې دواړو رواياتوکښې چونکه د حضرت جابر ﷺ د پلار په جنګ احد کښې دشهادت ذکر دې.ددې وجې امام بخاری ﷺ دلته د دې تخريج اوکړو.

[۳۸۲۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ وَمَعَهُ رَجُلَانِ يُقَاتِلَانِ عَنْهُ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بِيضٌ كَأَشَدِّ الْقِتَالِ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلُ وَلَا بَعْدُ [ر:۵۴۸۸]

حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ فرمائي.چه ما د احد په ورځ د نبی کريم ﷺ سره دوه سړی اوليدل.چا چه د دوی د طرفه جنګ کولو.هغه دواړه په سپينو جاموکښې پټ وو.ما هغوی نه ددې نه وړاندې يدلی وو.اونه روستو.دا دواړه فرښتې وې. يو حضرت جبرئيل او بل حضرت ميکائيل عليهما السلام وو.( ) په احد کښې د فرښتو نزول شوی و.خو هغوی په عام جنګ کښې حصه نه وه اخستې.صرف د نبی ﷺ د دفاع دپاره په جنګ کښې شريکې شوې وې.

---

[1])فتح الباری(۳۵۸\۷)_
[2])فتح الباری(۳۵۹\۷)_

[۳۸۲۹/۳۸۳۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ السَّعْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي

[۳۸۳۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ جَمَعَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ

[۳۸۳۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ قَالَ قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَبَوَيْهِ كِلَيْهِمَا يُرِيدُ حِينَ قَالَ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي وَهُوَ يُقَاتِلُ [ر: ۳۵۱۹]

[۳۸۳۲/۳۸۳۲] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ غَيْرَ سَعْدٍ

[۳۸۳۳] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ أُحُدٍ يَا سَعْدُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [ر: ۲۷۴۹]

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ

حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه فرمائی «نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي» چه نبی ﷺ دخپل ترکش تیر راوویسته اوماته ئې راکړو.او وې فرمائیل.زما مور پلار دې په تا قربان شی.غشی اوله.

«نثل»ازباب ضرب ونصر)معنی ده.دترکش نه غشی راویاسه.«کنانة» ترکش ته وائی.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ: په دې روایت کښې هم هغه خبره ده.چه نبی ﷺ دحضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه دپاره خپل والدین (په تفدیه) کښې جمع کړل.دا محاوره ده.کله چه چا سره ډیر زیات محبت وی.اودخپلې رضا اظهار مقصود وی.نو«فداك أبي وأمي» وائی.

[۳۸۳۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُعْتَمِرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ زَعَمَ أَبُو عُثْمَانَ أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْأَيَّامِ الَّتِي يُقَاتِلُ فِيهِنَّ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ عَنْ حَدِيثِهِمَا [ر: ۳۵۱۷]

[۳۸۳۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ قَالَ صَحِبْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَالْمِقْدَادَ وَسَعْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [ر: ۲۶۶۹]

[۳۸۳۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ شَلَّاءَ وَقَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ۳۵۱۸]

[۳۸۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ رَجُلًا رَامِيًا شَدِيدَ النَّزْعِ كَسَرَ يَوْمَئِذٍ قَوْسَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ قَالَ وَيُشْرِفُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَى الْقَوْمِ فَيَقُولُ أَبُو طَلْحَةَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَا تُشْرِفْ يُصِيبُكَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ الْقَوْمِ نَحْرِي دُونَ نَحْرِكَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تَنْقُزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ وَلَقَدْ وَقَعَ السَّيْفُ مِنْ يَدَيْ أَبِي طَلْحَةَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلَاثًا [ر: ۲۷۲۴]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی.

قوله: لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ: داحد په ورځ کله چه خلقو شکست اوخورلو.او د نبی ﷺ نه منتشر شول.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه د نبی ﷺ مخامخ د خپلې څرمنې ډال اخستې وو.اوپرده شوې وو.

مجوّب: اسم فاعل صيغه ده.

حجفة: (دحاء او جيم په فتحې سره (ډهال ته وائي.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه ډير تير اندازوو. اوډيرپه تيزه به غشی راښکل (يعنی ليندہ به ئې راښکله).دوه درې ليندې په دغه ورځ دوی ماتې کړې وې.

قوله: وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ: کله چه به څوك سړی د مسلمانانو نه دوی سره نزدې تيريدو.اودهغه په لاس کښې به دغشو ترکش وو.نو نبی ﷺ به ورته فرمائيل.غشی ابوطلحه ته راوغورځوه.

جعبة: (دجيم په فتحه اوعين په سکون سره) ترکش ته وائی.کله چه به نبی ﷺ د کافرانو. ليدلو دپاره کتل.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه به ورته ونيل.زما مور پلار دې په تاسو قربان وی.تاسو مه ګورئ.هسې نه چه د کافرانوپه غشی اولګئ؛زما سينه ستاسو د سينې وړاندې ده.(که غشي راځی.نو زما په سينه کښې به ننوځی)

قوله: وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تَنْقُزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ: اوما حضرت عائشه او

حضرت ام سليم رضي الله عنها ليدلې وې.چه هغوى خپلې پينسې اوچتې کړې وې.اوما دهغوى د پنډو پانزيب ليدل.هغوى دواړو به په خپلو شاګانو باندې مشکونه راوړل.اوخلقوته به ئې اوبه ورکولې.

«تنقزان القرب» ترجمه حضرت شاه ولی الله رحمه الله دا کړې ده.چه مشکونه به ئې برجق (پوره ډک شوې) راوړل.يعنې مشکونه به دومره ډك وو.چه اوبه به ترې بهر وتلې.(1)

په روايت کښې دی.چه دحضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه يا درې ځله توره اوغورځيده چونکه په دې جنګ کښې الله تعالی په مسلمانانو باندې سکينه نازل کړې وه.د کومې ذکرچه د قرآن پاك په آيت ﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ ﴾ کښې دی. د دې پرکالې او سکينې په وجه د حضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه درې ځله توره وغورځيده (2)

[۳۸۳۸] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ فَصَرَخَ إِبْلِيسُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أُخْرَاكُمْ فَرَجَعَتْ أُولَاهُمْ فَاجْتَلَدَتْ هِيَ وَأُخْرَاهُمْ فَبَصُرَ حُذَيْفَةُ فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ الْيَمَانِ فَقَالَ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أَبِي أَبِي قَالَ قَالَتْ فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ فَقَالَ حُذَيْفَةُ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ عُرْوَةُ فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بَصُرْتُ عَلِمْتُ مِنْ الْبَصِيرَةِ فِي الْأَمْرِ وَأَبْصَرْتُ مِنْ بَصَرِ الْعَيْنِ وَيُقَالُ بَصُرْتُ وَأَبْصَرْتُ وَاحِدٌ [ر:۳۱۱۶]

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه کله په جنګ احد کښې مشرکانو ته شکست اوشو.نوابليس آواز اوکړو.يا عبادالله خپل روستو خيال اوکړئ.چه د شانه په تاسوحمله اونکړې شی.نو مخکنۍ ډله شاته شوه.اود شاتنۍ ډلې سره مخامخ شول.اومسلمانانوبه خپل مينځ کښې جنګ شروع کړو.

داواقعه هغه وخت کښې پيښه شوې وه.کله چه تيراندازو خپل ځاې پريخودل او د مال غنيمت جمع کولو دپاره راکوز شول.نو په دغه موقع د حضرت حذيفه رضي الله عنه پلار،حضرت يمان د مسلمانانو د لاسه شهيدشو.حضرت حذيفه رضي الله عنه د مسلمانانو دلاسه خپل پلار په قتليدو باندې ليدلې وو.خوچونکه په غلطۍ سره داسې شوی وو.ددې وجې به هغوی د مسلمانانو په حق د مغفرت دعا کوله.حضرت عروه فرمائی.چه په حضرت حذيفه رضي الله عنه کښې د خير دا اثر هميشه دپاره وو.يعنې هغوی به دخپل پلار قاتلانومسلمانانو دپاره هميشه دپاره دمغفرت دعا کوله.ترڅو چه هغه خپل رب سره ملاو شو.

....

(1) فيض الباری (۳/۴۳٤) تنقزان ضبط بعضهم هذا اللفظ بضم القاف من نصر وبعضهم بضم أوله من الإنقاذ)

(2) حضرت ابوطلحه انصاری رضي الله عنه حالات وړاندې په حاشيه باندې اوګورئ.

٣=باب قول الله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ لا إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ (١)

هغه خلق چا چه تاسوته شا كړې وه.په هغه ورځ كله چه (د مسلمانانو او كافرانو) دوه ډلې (دجنگ دپاره) يوبل ته مخامخ شوې.سوا ددې نه نه چه شيطان دوى په لغزش كښې مبتلا كړى وو.دوى د بعضې اعمالوپه وجه (يعنى د نبى ﷺ د حكم نافرمانئ ئې كوله او د تيراندازو خپل ځاې پريخودلوپه وجه) اوالله تعالى دوى معاف كړى دى.بيشكه الله تعالى غفور او رحيم دې.

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبُو حَمْزَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا فَقَالَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْقُعُودُ قَالُوا هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ قَالَ مَنْ الشَّيْخُ قَالُوا ابْنُ عُمَرَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ أَتُحَدِّثُنِي قَالَ أَنْشُدُكَ بِحُرْمَةِ هَذَا الْبَيْتِ أَتَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ تَخَلَّفَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَكَبَّرَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ تَعَالَ لِأُخْبِرَكَ وَلِأُبَيِّنَ لَكَ عَمَّا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَفَا عَنْهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ مَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ فَبَعَثَ عُثْمَانَ وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَمَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ فَقَالَ هَذِهِ لِعُثْمَانَ اذْهَبْ بِهَذَا الْآنَ مَعَكَ [ر:٣٤٩٣]

عثمان بن موهب رحمه الله وائى.چه يوكس د بيت الله د حج دپاره راغلو.غالباً دا ځوك مصرى وو.ځكه چه هم په مصر كښې د ټولونه وړاندې د حضرت عثمان رضي الله عنه خلاف بغاوت پورته شوې وو.دا كس د حضرت عثمان رضي الله عنه په مخالفينوكښې وو.هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه په باره كښې درې اعتراضونه اوكړل.اوكله چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د هغه د خيالاتو تائيد اوكړو.او ((نعم)) ئې اووئيل.نو هغه ډير خوشحاله شو.او د الله اكبر نعره ئې اوچته كړه.

هغه د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه اولنې سوال دا اوكړو.آيا تا ته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه د جنگ احد په ورځ تختيدلې وو؟حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل ،،نعم،، او.هغه تپوس اوكړو.آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په جنگ بدركښې شريك شوې نه وو.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اووئيل،،نعم،، او.هغه تپوس اوكړو.،آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په بيعت الرضوان كښې روستو پاتې شوې وو.ابن عمر رضي الله عنهما

---

(١) آل عمران:١٥٥)_

اوونيل، ،،نعم،،او،په دې باندې دغه سائل ،،الله اكبر،، اوونيل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ورته اوفرمائيل.راشه ته چه زه تاته ستا د دې درې سوالونو تفصيل اوښايم. تركومې پورې چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ احد نه د تختيدو تعلق دې.نوزه ددې خبرې ګواهي وركوم،چه الله تعالى دوى معاف كړى دى.(ځكه چه په قرآن پاك كښې الله تعالى د ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ اعلان كړې دې) پاتې شودحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ بدرنه غائب كيدل.نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه په نكاح كښې د نبى ﷺ لور بى بى وه.هغه ته ئې په مدينه كښې د خپلې بى بى د تيمارداري حكم كړې وو.اودوى ته ئې وئيلى وو.چه تاته به دومره اجراوپه مال غنيمت كښې حصه ملاويږى.څومره چه شريكو كسانوكښې يوته ملاويږى.(نوهغه د رسول الله ﷺ په حكم سره په مدينه كښې پاتې شو.اوحكماً هغه بدرى دې) باقى پاتې شوه ستا دريمه خبره،چه حضرت عثمان رضي الله عنه د بيعت رضوان نه روسته پاتې شوې وو.نوكه په وادى مكه كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه څوك زيات معزز وو.نو نبى ﷺ به هم هغه ليږلې وو.(خوچونكه په وادى مكه كښې د ټولونه زيات معزز هغه وو.ددې وجې نبى ﷺ د دوى انتخاب اوكړو) كله چه حضرت عثمان رضي الله عنه مكې ته لاړل.نودبيعت رضوان واقعه پيښه شوه.چونكه حضرت عثمان رضي الله عنه په دغه موقع موجود نه وو.ددې وجې نبى ﷺ خپل ښې لاس اوچت كړو.او وې فرمائيل.((هذه يد عثمان))دا دعثمان لاس دې.اوهغه ئې خپل ګس لاس ته راپريخودل.او وې فرمائيل ((هذه لعثمان)) دا دعثمان بيعت دې.

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د سائل د درې وارو تپوسونو تفصيلى جواب وركولونه پس اووئيل.((اذهب بهذا الآن معك)) اوس ځان سره دا تفصيل واخله او لاړ شه.

چونكه په دې روايت كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه په جنګ احد كښې په شا كيدو ذكردې.هم په دې مناسبت سره دا روايت امام بخارى دلته په غزوه احد كښې ذكركړو.والله اعلم.

۴=بَاب: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (ال عمران:۱۵۳) تُصْعِدُونَ تَذْهَبُونَ أَصْعَدَ وَصَعِدَ فَوْقَ الْبَيْتِ

هغه وخت ياد كړئ.كله چه تاسو ختئ.او تاسو شا ته دچا طرف ته نه راګرځيدئ.،او پيغمبر عليه السلام ستاسو د شا طرفه تاسورابللئ.(خوتاسودهغوى آواز نه اوريدل) نو الله تعالى (ستاسوپيغمبرته) د غم رسولو په وجه تاسوته غم اورسولو. (اود دې دپاره چه په تاسو كښې استقامت پيدا شي.چه د هغې پس) تاسو غمګين نشئ.په هغه څيزكوم چه ستاسو دلاس نه اوځى.او نه په هغه مصيبت كوم چه تاسو ته اورسيږى.اوالله تعالى ښه پوهيږى.په هغه كارونوكوم چه تاسو كوئ.

په دې آيت كريمه كښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.كله چه حضرت عبدالله بن جبير رضي الله عنه د خپلو لسو ملګروسره شهيد كړې شو.كوم چه ئې د احد په مورچه باندې مقرر كړى وو. او نورو د اميردحكم مخالفت اوكړو.او مورچه ئې پريخودله.د دوى د شهادت نه پس كافرانود

شا طرف نه ناځاپې حمله اوکړه.په هغه وخت کښې غل غوبل جوړ شو.نبي ﷺ صحابوﷺ ته چغې وهلې.خوهغوی په دغه حالت کښې د نبي ﷺ آواز نه اوریدل.

په ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ کښې د دوو غمونوذکردې.مفسرینو فرمائیلي دی. چه اولنی غم نه د شکست غم وو.او د دویم غم نه هغه غم مراد دې.کوم چه رسول الله ﷺ ته د هغوی د حکم د نافرمانئ په وجه رسولې شوې وو.نبي ﷺ حکم ورکړې وو.چه مورچه به په هیڅ حالت کښې نه پریږدئ.خوهغوی پریخودله.په دې باندې د الله تعالی پیغمبرته غم اورسیدو.اوددغه غم په وجه مسلمانانوته شکست ملاؤ شو.[1] په روایت باب کښې حضرت براء ﷺ هم دا خبره کړې ده.

[۳۸۳۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ وَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ [ر: ۲۸۷۴]

۵= بَاب: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا

يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾[2]

بیا نازل کړو الله تعالی د اطمینان قلب دپاره په تاسو باندې پرکالی چه هغه خوریده. په تاسو کښې یوې ډلې باندې،او یوه ډله (کومه چه دمنافقانووه) هغوی ته هم دخپل ځان فکرووه.دغه خلقو الله تعالی سره خلاف حقیقت دجاهلیت ګمان کولو.(او) وئیل ئې.چه زمونږ څه اختیارنشته؟ ته ورته اووایه.چه ټوله معامله او اختیارخو دالله تعالی په لاس کښې دې.دغه خلق په خپلو زړونوکښې داسې خبرې پټې ساتی.چه دهغې اظهارتاسوته نه کوی.وائی.که زمونږ اختیار چلیدل.(اوزمونږ خبره منلې شوې وه) نو مونږ به دلت نه وو قتل شوی.ته ورته اووایه.که تاسو په خپلو کورونوکښې ئې.نوبیا هم چه دکوموکسانودپاره قتل کیدل لیکلی شوی وو.هغو به دخپل قتل ځایونوته وتل.اودا ټول هرڅه ددې وجې راپیښ شول.چه الله تعالی امتحان اوکړی.دهغه ایمان کوم چه ستاسوپه زړونوکښې دې.اوچه الله تعالی پاك کړی.هغه خبرې کوم چه ستاسو د ګناهونو په وجه ستاسوپه زړونوکښې پیدا شوې دې.اوالله تعالی خو د زړونو په خبروښه پوهیږی.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾

په ﴿أَمَنَةً نُعَاسًا﴾ کښې دنحوی ترکیب په اعتبارسره څو احتمالات دی.

---

[1] تفسیرقرطبی (۱۴. ۲٤۰)۔

[2] آل عمران: ۱۵٤)۔

① يو احتمال دا دې.چه ((أَمَنَةً)) مبدل منه د او ((نُعَاسًا)) بدل دې.اوبدل او مبدل منه چه دواړه ملاؤ شي.نو د ((أَنْزَلَ)) دپاره مفعول به دې.
② دويم احتمال دا دې،چه ((أَمَنَةً)) حال مقدم او ((نُعَاسًا)) ذوالحال موخر دې،لكه((رأيت راكباً رجلاً)) كښې چه ((راكباً)) حال مقدم او ((رجلاً)) ذوالحال موخردې.
③ دريم احتمال دا دې.چه ((أَمَنَةً)) مفعول له دې.د ((أَنْزَلَ)) دپاره،او ((نُعَاسًا)) د ((أَنْزَلَ)) مفعول به دې.او ﴿يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ﴾ صفت دې.د ((نُعَاسًا)) دپاره.[1]

قوله: يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ: په ﴿غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ كښې ﴿غَيْرَ الْحَقِّ﴾ مبدل منه دې.او﴿ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې،يعنى منافقان د الله تعالى سره خلاف حقيقت دجاهليت ګمان ساتي.دمنافقانو ګمان دا وو.چه الله تعالى به دمسلمانانو مدد نه كوي.[2]

قوله: يُخْفُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ: دغه منافقانوپه خپلو زړونوكښې داسې خبرې پټوې.چه تاته ئې نه ښكاره كوي.منافقانوپه خپلو زړونوكښې څه پټ كړي وو؟
① يو احتمال دا خودلې شوې د.چه شرك كفر اوتكذيب ئې پټ كړې وو[3]
② دويم احتمال دا خودلې شوې دې.چه دوى په زړه زړه كښې وئيل.كه په مدينه كښې پاتې شوي وو.نو دقتل نه به بچ وو.نبى ﷺ ته خو ئې دخپل خيال اظهارنه كولو.خوپه زړه كښې ئې دا خيره پټه كړې وه.[4]
③ يو احتمال دا بيان شوې دې.چه په جنګ احد كښې په شركت سره دوى ته پيښمانتيا، افسوس اوپريشانى وه.خوپه ژبه ئې ددې اظهارنه كولو.[5]
④ څلورم احتمال دا بيان شوې دې.چه د دوى په زړونوكښې دا خيال وو.چه دالله تعالى دطرفه به د نبى ﷺ مدد او نصرت اونشي.[6]
خوپه دې اقوالوكښې څه تضاد نشته.ممكن ده.چه د هغوى په زړونوكښې دا ټول خيالات وو.

[۳۸۳] وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ تَغَشَّاهُ النُّعَاسُ يَوْمَ أُحُدٍ حَتَّى سَقَطَ سَيْفِي مِنْ يَدِي مِرَارًا يَسْقُطُ وَآخُذُهُ وَيَسْقُطُ فَآخُذُهُ [ر:۳۸۶۲]

---

[1] د ذكرشوى تركيبى احتمالاتو دپاره اوګورئ تفسير كبير (٩\٤٤)_
[2] عمدة القاري(١٧\١٥٤)_
[3] تفسير قرطبى (٤\٢٤٣)_
[4] عمدة القاري(١٧\١٥٤)_
[5] عمدة القاري(١٧\١٥٤)_
[6] عمدة القاري(١٧\١٥٤)_

دلته امام بخارى رحمه الله انداز بدل كړو.«حدثنا خليفة» ئې اونه وئيل.علامه عينى رحمه الله فرمائى.
چه «قال لى خليفة» ئې ددې وجې اووئيل.چه د تحديث او اخبارپه طورخليفه دا خبره امام بخارى رحمه الله ته نه وه بيان كړې.بلكه څه علمى مذاكره وه.په هغې كښې دوى د دې تذكره كړې وه.[1]

په روايت الباب كښې حضرت ابوطلحه انصارى رضي الله عنه فرمائى.چه په جنګ احدكښې په ما باندې پركالى غالبه شوه.زما دلاس نه به توره پريوتله.اوما به بار بار راوچتوله.

٦=بَاب لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِشَيْءٌ أَوْيَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْيُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِشَيْءٌ([2])

دلته په «ليس لك» كښې ،،لام،،د،،الى،، په معنى كښې دې.يعنى «ليس اليك من الأمرشيء» په دې معامله كښې ستا څه اختيار نشته.يعنى تاسو چه د دوى دپاره كومې خيرې كوندد دې اجازت تاسوته نشته.

«أويتوب عليهم» كښې ،،او،، د ،،حتى،، په معنى كښې دې.تردې چه الله تعالى دوى ته د توبې توفيق وركړى.اويا دوى ته عذاب وركړى.دا د الله تعالى كار دې.اودهغه په اختيار كښې دې.

قوله: قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ: دا تعليق دې.

سند نه دې بيان كړى.چه د احد په ورځ د نبى صلى الله عليه وسلم سر زخمى شې وو.د «شج» اطلاق د سر په زخم باندې كيږى.خو دلته صرف د سر زخم مراد نه دې.ځكه چه د نبى صلى الله عليه وسلم سرمبارك هم زخمى شوې وو.او مخ مبارك هم زخمى شوې وو.نو په دې موقع باندې نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.
داسې قوم به څنګه كامياب شى.چا چه خپل پيغمبر زخمى كړو.نو دا آيت نازل شو.(لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ)

[۳۸۳۲]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَالِمٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ الرُّكُوعِ مِنْ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ مِنْ الْفَجْرِ يَقُولُ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا وَفُلَانًا بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ

---

[1] عمدة القارى (۱۷\۱۵۵)_
[2] آل عمران:۱۲۸)_

الْحَمْدُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

وَعَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ وَسُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَالْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ [ر: ۳۲۸۳و۲۹۳]

د ايت اسباب نزول: د ذكرشوى اايت په شان نزول كښې اختلاف دې.

① يو قول خو هم دا دې چه كله كافرانو په جنګ احد كښې نبى ﷺ زخمى كړو.نو په دغه وخت كښې دا آيت نازل شو.

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه نبى ﷺ كله حضرت حمزه رضی اللہ عنہ اوليدلو.چه هغه شهيد كړې شوې دې.نوپه هغه وخت كښې هغوى د كافرانوپه حق كښې خيرې اوكړې.نودا آيت نازل شو.(١)

③ د بعضو خيال دې.چه نبى ﷺ دهغه مسلمانانو دپاره د خيرو اراده كړې وه.كوم چه د ګړوړ حالت پيښيدو په وخت كښې د ميدان جنګ نه تلى وو او مدينې ته رغلى وو.نوپه دغه وخت كښې دا آيت نازل شو.(٢)

④ د دې باب په روايت كښې دى.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائيلى دى.چه دوى د نبى ﷺ نه د صبا په مانځه كښې د دويم ركعت د ركوع نه سر پورته كولوپه وخت كښې اوريدلى وو.چه دوى فرمائيل.«اللهم العن فلاناً وفلاناً وفلاناً» دا خيرې به نبى ﷺ د «سمع الله لمن حمده» نه پس كولې.نو په دې باندې د ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ نه تر ﴿فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ﴾ پورې آيت نازل شو.

امام بخارى رحمہ اللہ ددې نه پس هم په دې طريق سره د «حنظله بن ابى سفيان» نه نقل كوى.چه دا خيرې نبى ﷺ د صفوان بن اميه،سهيل بن عمرو اوحارث بن هشام په حق كښې كړې وې. ځكه چه دا د قريشو سرداران وو.اوددوى په مشرئ كښې مسلمانانوته نقصان رسيدلې وو. دا درې واړه حضرات د فتح مكه په موقع باندې مسلمانان شوى وو.چونكه د دوى په قسمت كښې اسلام وو.ددې وجې الله تعالى خپل نبى ﷺ د خيرو كولونه منع كړو.(٣)

بهرحال ددې آيت په شان نزول كښې مختلف اقوال دى.خو راجح هم دا دې. چه واقعه داحد ددې آيت د نزول سبب دې.(٤) والله اعلم

....

---

(١) عمدة القاى ر(١٧\١٥٥)_

(٢) عمدة القارى (١٧\١٥٥)_

(٣) فتح البارى(٧\٣٦٦)_

(٤) ايضاً)_

٧=بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ

[٣٨٤٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِنْهَا مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ بِهِ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر:٢٧٢٥]

حضرت عمر رضی الله عنه د مدینې منورې په ښځوباندې څادرونه تقسیم کړل. یو ښه څادر باقي پاتې شو. نودحضرت عمر رضی الله عنه سره نزدې یو سړې ناست وو. هغه اووئیل .امیرالمومنین دا څادر بنت رسول صلی الله علیه وسلم ته ورکړئ. کومه چه ستاسوپه نکاح کښې ده. د بنت رسول صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس مراد د نبی صلی الله علیه وسلم نمسئ وه. یعنی د حضرت علی رضی الله عنه لور، ،ام کلثوم،، کوه چه دحضرت عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وه. حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل .ام سلیط ددې څادرزیاته حقداره ده. مروط: (بضمتین) د ، ،مرط، ،(بکسرالمیم) جمع ده. د سوت یا ریښمو څادرته وائی.

قوله: فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ: خکه چه دې به په احد کښې زمونږ دپاره مشکونه راوړل.

د ، ،تزفر، ،معنی ده. څه څیز په شا باندې اوچتول. بعضې حضراتو وئیلی دی. چه ، ،تزفر، ، د ، ،تخیط، ، په معنی کښې دې. یعنی ام سلیط رضی الله عنها به داحد په ورځ شلیدلی مشکونه گنډل.(١)

حضرت ام سلیط رضی الله عنها: دا دحضرت ابوسعید رضی الله عنه مور وه. ددوی اولنې خاوند حضرت ابوسلیط وفات شو. دوی بیا دمالك بن سنان رضی الله عنه سره نکاح اوکړه. اود هغوی نه ورله الله تعالی حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه ورکړو. دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دبیعت او په جنگ احد کښې د شرکت شرف حاصل دې.(٢)

د روافضو خبث باطن: هم په دې روایت کښې دی. چه دحضرت علی رضی الله عنه لور د حضرت عمر رضی الله عنه په عقد نکاح کښې وه. دا ددې خبرې ډیر لوې دلیل دې. چه حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه نه بیخی خفه نه وو. اوددوی په مینځ کښې دومره ښه تعلقات وو. چه حضرت علی رضی الله عنه خپله لور دوی ته په نکاح کړې وه. چه دا ښه تعلق ئې اولیدلو. نو روافض لمبه شول. اوهغوی وئیل شروع کړو. چه دحضرت علی رضی الله عنه دا لور دحضرت فاطمې رضی الله عنها د خیټې نه نه وه. بیوقوف دا نه گوری. چه دا دحضرت فاطمې رضی الله عنها د بطن نه نه وه. نوبیا په

(١) عمدة القاری(١٧\١٥٧)_

(٢) فتح الباری(٧\٣٦٧)_

روايت كښې دې ته ، ،بنت رسول،، ولې وائى. دوى ته بنت رسول خو هم ددې وجې وائى.چه هغه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بطن نه وه.بعضې روافض دا هم وائى.چه ، ،ام كلثوم،، دحضرت على رضي الله عنه سره پرورش بياموندې وو.خود دوى لور نه وه.دبنت على رضي الله عنه ونيلو سره ددې خيال هم ترديد اوشو.

كله چه روافضو اوكتل.چه د تيختې څه لارنشته.نووې وئيل.چه حضرت عمر رضي الله عنه په زرو دحضرت على رضي الله عنه نه دا لور اخستې وه.((أول فرج غصب منا)) الفاظ دې بدبختانو استعمال كړى دى.([1]) هغوى ته څه بل تعبير هم ملاؤ نشو،اوددې مسئلې دپاره هغوى دا مكروه ترين عنوان اختيار كړو.

سوال دا دې.چه يومعمولى غوندې سړې چه دهغه ديانت او شرافت خاص طورقابل ذكر نه وى.كه د داسې كس لور څوك په زور سره واخلى.نوهغه د ژوند پرواه نه كوى.اوشريعت هم هغه ته دخپلې لور د حفاظت دپاره د ځان قربانولو اجازت وركړې دې.نوحضرت على رضي الله عنه چه دهغوى ديانت او شرافت ډير اوچت دې. اودچا طاقت قوت او بهادرى چه منلې شوې ده.دهغه لور غصب كولې شى. او د حضرت عمر رضي الله عنه نه دهغې بچې پيدا كيږى.خوحضرت على رضي الله عنه په دې باندې څه احتجاج نه كوى.كه د روافضو دا خبره اومنلې شى.نوپه دې سره دحضرت على رضي الله عنه معاذالله بزدلى ثابتيږى.چه ئې وئيلى دى.نو په دې وينا روافض دحضرت على رضي الله عنه په شان كښې د ډيرې سختې ګستاخئ مرتكب شوى دى.اوددې باوجود د ، ،مولى على،، دمحبت دعوى كوى.دا ټول ددوى فريب اودهوكه ده.

٨=بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[٣٨٣٣] حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُجَيْنُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ فَلَمَّا قَدِمْنَا حِمْصَ قَالَ لِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَدِيٍّ هَلْ لَكَ فِي وَحْشِيٍّ نَسْأَلُهُ عَنْ قَتْلِ حَمْزَةَ قُلْتُ نَعَمْ وَكَانَ وَحْشِيٌّ يَسْكُنُ حِمْصَ فَسَأَلْنَا عَنْهُ فَقِيلَ لَنَا هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ قَالَ فَجِئْنَا حَتَّى وَقَفْنَا عَلَيْهِ بِيَسِيرٍ فَسَلَّمْنَا فَرَدَّ السَّلَامَ قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ يَا وَحْشِيُّ أَتَعْرِفُنِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنِّي أَعْلَمُ أَنَّ عَدِيَّ بْنَ الْخِيَارِ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ قِتَالٍ بِنْتُ أَبِي الْعِيصِ فَوَلَدَتْ لَهُ غُلَامًا بِمَكَّةَ فَكُنْتُ أَسْتَرْضِعُ لَهُ فَحَمَلْتُ ذَلِكَ الْغُلَامَ مَعَ أُمِّهِ فَنَاوَلْتُهَا إِيَّاهُ فَلَكَأَنِّي نَظَرْتُ إِلَى قَدَمَيْكَ قَالَ فَكَشَفَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ أَلَا تُخْبِرُنَا بِقَتْلِ حَمْزَةَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ حَمْزَةَ قَتَلَ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ بِبَدْرٍ فَقَالَ لِي مَوْلَايَ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ إِنْ قَتَلْتَ حَمْزَةَ بِعَمِّي فَأَنْتَ حُرٌّ قَالَ

[1])دشيعيت كى اصلى روپ (ص، ۲۷۶) په حواله د ،،فروع كافى،، (۵/۴۶۴) طبع تهران)_

فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ خَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ إِلَى الْقِتَالِ فَلَمَّا أَنْ اصْطَفُّوا لِلْقِتَالِ خَرَجَ سِبَاعٌ فَقَالَ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ قَالَ فَخَرَجَ إِلَيْهِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثُمَّ شَدَّ عَلَيْهِ فَكَانَ كَأَمْسِ الذَّاهِبِ قَالَ وَكَمَنْتُ لِحَمْزَةَ تَحْتَ صَخْرَةٍ فَلَمَّا دَنَا مِنِّي رَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا فِي ثُنَّتِهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ وَرِكَيْهِ قَالَ فَكَانَ ذَاكَ الْعَهْدَ بِهِ فَلَمَّا رَجَعَ النَّاسُ رَجَعْتُ مَعَهُمْ فَأَقَمْتُ بِمَكَّةَ حَتَّى فَشَا فِيهَا الْإِسْلَامُ ثُمَّ خَرَجْتُ إِلَى الطَّائِفِ فَأَرْسَلُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولًا فَقِيلَ لِي إِنَّهُ لَا يَهِيجُ الرُّسُلَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُمْ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ آنْتَ وَحْشِيٌّ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَنْتَ قَتَلْتَ حَمْزَةَ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ الْأَمْرِ مَا بَلَغَكَ قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُغَيِّبَ وَجْهَكَ عَنِّي قَالَ فَخَرَجْتُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ قُلْتُ لَأَخْرُجَنَّ إِلَى مُسَيْلِمَةَ لَعَلِّي أَقْتُلُهُ فَأُكَافِئَ بِهِ حَمْزَةَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ قَالَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ فِي ثَلْمَةِ جِدَارٍ كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ قَالَ فَرَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا بَيْنَ ثَدْيَيْهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ كَتِفَيْهِ قَالَ وَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ عَلَى هَامَتِهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ فَأَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ فَقَالَتْ جَارِيَةٌ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ وَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ

حضرت جعفربن عمروبن اميه ضمري فرمائي.چه زه عبيدالله بن عدي بن الخيارسره د سفر دپاره اووتم.کله چه مونږ د شام ښار ،،حمص،، ته اورسيدو.نو عبيدالله بن عدي ماته اووئيل.چه ستا د وحشي سره د ملاقات شوق شته.چه دهغه سره ملاؤ شي.اودحضرت حمزه رضي الله عنه د قتل متعلق ترې تپوس اوکړې.(چه هغوی د حضرت حمزه رضي الله عنه غوندې بهادرکس څنګه قتل کړې وو) ما ورته اووئيل.ټيک ده. (هغه ته ورځو) حضرت وحشي رضي الله عنه په حمص کښې استوګنه کوله.مونږ دهغه په باره کښې تپوس اوکړو.(چه هغه چرته دې) نومونږ ته اوخودلې شو.چه

قوله: هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ: هغه هلته دخپل محل په سوری کښې موجود دې.(کله چه مونږ اوکتل. نو داسې معلوميده.) لکه چه هغه ډك شوې مشك وی.(چه په د پاسه ويخته وغيره نه وی. او د تور رنګ وی.حضرت وحشي رضي الله عنه هم دغه شان غټ اوتور وو)

((حميت)) د رغيف په وز باندې ډك شوی غټ مشك ته وائي.

حضرت جعفر وائي.چه بيا مونږ هغه ته ورغلو.او لږ ساعت هغه سره ولاړ وو. بيا ورته مونږ سلام اوکړو.او هغوی د سلام جواب راکړو.

قوله: قَالَ وَعُبَيْدُ اللّٰهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ: حضرت جعفر وائی.چه عبيدالله خپل پټکي داسې تاؤ کړې وو.چه وحشی صرف دهغه سترګې او پښې ليدې شوې.

د «معتجر» معنی ده رانښتلو ده.يعنی عبيدالله په سر او مخ دواړو باندې پټکي راتاؤ کړې وو.صرف د دوی سترګې ښکاريدې.او پښې ئې ښکاريدې.باقی ټول بدن ئې په جامو کښې پټ وو.عبيدالله تپوس اوکړ،. جناب وحشی صاحب آيا تاسو ما پيژنئ؟

حضرت وحشی رضی الله عنه ده طرف ته اوکتل.او وې وئيل.په الله قسم نور خو ستا په باره کښې څه نه پيژنم.البته دومره خبره زما په علم کښې شته.چه عدی بن الخيار د يوې ښځې سره واده کړې وو.چا ته چه «أم القتال بنت أبي العيص» وئيلې شو.د هغه ښځې نه د عدی په مکه کښې يو بچې پيدا شوې وو.ما دهغه ماشوم دپاره د مرضعې لټون کړې و،.هغه ماشوم ما اوچت کړې وو.او دهغه (مرضعه) مور ته مې بوتلې وو.اوس چه زه ستا دا قدمونه وينم.ماته دا محسوسيږی.چه دا دهغه ماشوم قدمونه دی.

ددې نه پس عبيدالله د مخ نه څادر لرې کړو،او هغوی ته ئې اووئيل.تاسو به ماته اوښائې.چه تاسو حضرت حمزه رضی الله عنه څنګه قتل کړې وو؟

وحشی رضی الله عنه اووئيل.آو.ددې قصه دا ده.چه حضرت حمزه طعيمه بن عدی بن الخيارقتل کړې وو،.[1] نو زما مالك مولی جبيرين مطعم ماته اووئيل.که تا زما د تره په بدله کښې حمزه قتل کړو.نوته به آزاد ئې.

قوله: فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ [2] أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ: وحشی اووئيل.بيا کله چه خلق د عينين په کال د جنګ دپاره اووتل.اوعينين احد ته مخامخ يو غر دی.د دواړو په مينځ کښې يوه وادی حائل ده.

(چونکه مشرکانو په جنګ احد کښې د جبل عينين په لمن کښې ډيره اچولې وه. ددې وجې د مشرکانو په نيزددې نوم جنګ عينين مشهور وو.وحشی رضی الله عنه چونکه په دغه وخت کښې دمشرکانودطرفه په جنګ کښې شريك شوې وو.ددې وجې هغوی د احد کال ته ،،عام عينين،، وئيل.

کله چه خلقو د جنګ دپهر صفونه جوړ کړل.نو دقريشو د طرفه سباع بن عبد العزی راووتل. هغه د «هل من مبارز؟» نعره اولګوله. د هغه په مقابله کښې حضرت حمزه رضی الله عنه

---

[1])قوله طعيمة بن عدی بن الخيار وهو وهم والصحيح ط عيمة بن عدی بن نوفل وإلا لا يصح قوله بعد ذلك إن قتلت حمزة بعمي، لأګ طعيمة إن کان ابن عدی بن الخيار کان ابن أخيه لا عمه فافهم والنظرلامع الدراری (۳۰۵\۸)_

[2])قوله وعينين جبل بحيال أحد أی من ناحية أحد يقال فلان بحيال کذا (بکسر الحاء المهملة وتخفيف الياء) أی بمقابله وانظر عمدة القاری (۱۷\۱۵۹)_

راووتلو. او وې وئيل.

قوله: يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ (١) أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اې سباع! اې د ام انمار بچيه،چه د خلقو ختنه كونكې وه.ته الله اودهغه د رسول سره د جنګ دپاره راغلې ئې.

بيا حضرت حمزه رضي الله عنه په هغه باندې حمله اوكړه.اوهغه د تير شوى صبا پشان نيست او نابود شو. وحشى وائى.چه زه حضرت حمزه رضي الله عنه ته په انتظار كښې د يو غټ ګټ لاندې پټ ووم.كله چه هغه زما خوا ته تيريدو.نو ما هغه په خپله نيزه باندې اووهلو .اوهغه نيزه د هغه د شا نه اووتله.اوهم د هغې نه هغه شهيد شو.

بيا چه كله خلق واپس شو.نو زه هم دخلقو سره واپس شوم.زه هم په مكه كښې مقيم وو.تردې چه هلته اسلام خور شو.نو زه د مكې نه اووتم.او طائف ته لاړم.د طائف خلقو (داسلام قبلولودپاره) نبى ﷺ ته د وفد ليږلو اراده اوكړه.نوماته چا اووئيل.چه نبى ﷺ قاصدانوته نه غصه كيږى.(ته هم لاړ شه.اواسلام قبول كړه) نو ددغه وفد سره زه هم لاړم.د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشوم.كله چه نبى ﷺ زه اوليدم.نو ماته ئې اووئيل.ته وحشى ئې؟ ماورته عرض اوكړو.آو.نبى ﷺ راته اوفرمائيل.آياتا حمزه رضي الله عنه قتل كړې وو؟ ما ورته اووئيل. آو. څنګه چه تاسو ته خبر دررسيدلې دې.هم دغه شان شوى وو.([2]) (يعنى دحضرت حمزه رضي الله عنه دشهادت په باره كښې چه تاسو ته كوم خبر دررسيدلې دې.چه وحشى هغه قتل كړې دې.نودغه خبر صحيح دې.)

نبى ﷺ اوفرمائيل.آيا ته داسې كولې شې.چه خپل شكل زما نه پټ ساتې. (اوماته نه مخامخ كيږې)

نبى ﷺ دحضرت وحشى رضي الله عنه اسلام قبول كړو.او ((الإسلام يهدم ما كان قبله)) يعنى په اسلام سره سابقه ګناهونه معاف كيږى.خوددې باوجود نبى ﷺ وحشى رضي الله عنه ته اوفرمائيل.كه كيدې شى.نوزما مخكښې مه راځه.په دې كښې په يو لحاظ سره د شفقت اړخ وو.كه وحشى رضي الله عنه نبى ﷺ ته مخامخ راتلو.نو نبى ﷺ ته به د خپل ترهٔ د قتل واقعه وريادېده.اوپه دې باندې به د نبى ﷺ په زړه كښې د بشريت د تقاضا مطابق دوحشى دپاره انقباض پيدا كيدو.اود يوكس دپاره د نبى ﷺ په زړه كښې انقباض پيدا كيدل دهغه كس دپاره د نقصان سبب جوړيدې شى.ددې وجې نبى ﷺ هغ ته اووئيل.چه زما مخې ته مه راځه.څكه چه په دې كښې هم دهغه فائده وه. ([3])

---

[1])البظور: جمع بظر وهى اللحمة التى يقطع من فرج المرأة عند الختان قال ابن اسحاق كانت أمه ختانة بمكة تختن النساء والعرب تطلق هذا اللفظ فى معرض الذم (فتح البارى(٣٦٩١٧)_

[2])دحضرت وحشى بلاغت او ادب ته اوګورئ.دا ئې ورته اونه وئيل.چه آو ما قتل كړې وو.بلكه ذكر شوې تعبيرئې اختياركړو.دې دپاره چه د نبى ﷺ زړه نور خفه نشى)_~

[3])اوګورئ لامع الدرارى (٢٠٧١٨)

حضرت وحشى ﷺ وائي.چه زه د هغه ځاې نه لاړم.كله چه نبى ﷺ وفات شو.نو مسيلمه كذاب فتنه (د دعوى د نبوت) شروع كړه(هسې خو ده د نبوت دعوه د نبى ﷺ په ژوند كښې كړې وه.خو په هغه وخت كښې د ده څه اثراو رسوخ نه وو.د نبى ﷺ په وفات باندې دهغه په اثر او رسوخوكښې زيادت اوشو.) حضرت وحشى ﷺ فرمائى.ما په خپل زړه كښې اووئيل. چه زه د مسيلمه د مقابلې دپاره خم.كيدې شى.چه زه هغه قتل كړم.او دحضرت حمزه ﷺ د قتل تدارك اوكړم.(حضرت حمزه ﷺ د الله تعالى په مخلصو بندګانوكښې اوچته مرتبه لرله. نو دهغوى دقتل د تدارك دپاره ضرورى وه.چه څوك لوې كافرقتل كړې شى.اود مسيلمه كذاب نه لوې كافربل څوك كيدې شو.ددې وجې د هغوى خواهش پيدا شو.چه مسيلمه كذاب قتل كړى.) نو زه دخلقو سره شوم.(اود مسيلمه د مقابلې دپاره اووتم) ناڅاپه ما اوكتل. چه يوسړې د ديوال په چوند كښې ولاړ دې.

قوله: كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ: لكه چه د خاكى رنګك اوښ دې.دسر ويخته ئې خواره وو.(دا مسيلمه كذاب وو) حضرت وحشى ﷺ وائى.چه ما دهغه د دواړو سينو د مينځ نښه مې واخستله .اوهغه طرف ته مې خپله نيزه اوويشتله.اوهغه نيز دهغه د دواړو اوږو په مينځ كښې ورخخه شوه.او اووتله.(ښكاره ده.چه ددې په وجه به هغه غوزيدلى وى) په دې كښې يو انصارى هغه طرف ته ورټوپ كړې.اوپه توره باندې ئې دهغه كپرئ اووهله.اوهغه ئې ختم كړو.

(دمسيلمه كذاب واقعه وړاندې د وفودو په بيان كښې راځى) نو يوه جينئ په چت باندې ولاړه وه. هغې اووئيل.اميرالمومنين يو حبشى غلام قتل كړو.

،،اميرالمومنين،، مسيلمه كذاب ته وئيلې شو.مسيلمه خپل ځان ته نبى او رسول وئيل. اواميرالمومنين هم وئيل.

٩-بَابُ مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

په جنګك احد كښې چه نبى ﷺ ته كوم زخمونه رسيدلى وو.د هغې بيان په دې باب كښې كيږى.

[۳۸۴۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ فَعَلُوا بِنَبِيِّهِ يُشِيرُ إِلَى رَبَاعِيَتِهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى رَجُلٍ يَقْتُلُهُ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

[۳۸۴۶] حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ دَمَّوْا وَجْهَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۳۸۴۸]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: ددې باب اولنې روايت دحضرت ابوهريره ﷺ نه مرى دې.دوى فرمائى.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.د الله تعالى سخت

غضب دې وي.په هغه قوم باندې چا چه دخپل نبي سره دا کار اوکړو.دوی اشاره کوله خپل رباعی غابښونو طرف ته ،(یعنی کومو کسانو چه غابښونه شهیدان کړل.دالله تعالی سخت غضب دې وي په هغوی باندې) دا ترجمه په هغه صورت کښې ده.کله چه دا جمله خبرې اوګنړلې شي.اوکه دا جمله خبریه شي.نوبیا به ترجمه داسې وي.دالله تعالی غضب سخت وي.په هغه کسانوځوك چه دخپل پیغمبر سره داسې معامله اوکړي.اوپه هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی ﷺ په جهاد کښې قتل کړی.په ماقبل کښې د ابی بن خلف د قتل ذکر په تفصیل سره تیرشوې دې.

دلته په روایت کښې د«فی سبیل الله» قید یاد ساتی:که دالله تعالی رسول څوك په قصاص یا حد کښې قتل کړي.نو د هغې حکم دا نه دې،دا حکم د هغه کس په باره کښې دې.څوك چه په جهاد کښې دالله تعالی د رسول د مقابلې دپاره مخامخ راشي.یعنی د الله تعالی رسول قتلول غواړي.نو د الله تعالی رسول چه کله هغه قتل کړي.په هغه باندې د الله تعالی غصه زیاته وي.

قوله: حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ: یویحیی بن سعید انصاری ﷬ دې.خو دلته په روایت کښې یحیی بن سعید انصاری ﷬ مراد نه دې.ځکه نې د ،،اموی،، قید لګولې دې.د بنو امیه تعلق د مکې سره وو.نو ځکه دې انصاری نشی کیدې.دا روایت دحضرت ابن عباس ﷠ نه مروی دې.دوی فرمائي.چه دالله تعالی غصه زیاته وي.په هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی په جهاد کښې قتل کړي.اودالله تعالی غضب به هغه قوم باندې زیات وي.څوك چه دخپل پیغمبر مخ د وینې نه رنګ کړي.

د دې باب دواړه روایتونه په مراسیل صحابه کښې داخل دی.اولنې روایت د حضرت ابوهریره ﷛ نه دې.او دویم روایت دحضرت ابن عباس ﷠ نه دې. اوښکاره ده.چه دا دواړه حضرات په غزوه احد کښې شریك شوی نه وو.ددې وجې وئیلی شي.چه دوی د نورو صحابو ﷡ نه دا اوریدلی دی.اګرچه دا احتمال پاتې کیږي.چه په څه موقع باندې نبی ﷺ د دوی مخامخ هم ددې ذکر کړې وي.نوپه دغه صورت کښې به روایت مرسل نه وي.

[۳۸۴۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ أَنَّهُ سَمِعَ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنْ جُرْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مَنْ كَانَ يَغْسِلُ جُرْحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ يَسْكُبُ الْمَاءَ وَبِمَا دُووِيَ قَالَ كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْسِلُهُ وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَسْكُبُ الْمَاءَ بِالْمِجَنِّ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ أَنَّ الْمَاءَ لَا يَزِيدُ الدَّمَ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةً مِنْ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ يَوْمَئِذٍ وَجُرِحَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ [ر: ۲۴۰]

[۳۸۴۸] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ وَاشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى

مَنْ دَمِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٣٨٣٦]

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال:

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ.....: په دې روايت كښې دي چه كله په جنګ احد كښې د نبي ﷺ مخ مبارك زخمي شو.نو د نبي ﷺ لور حضرت فاطمې رضي الله عنها ورته مخ وينځل.او حضرت علي رضي الله عنه به د ډول نه اوبه اچولولې.خوچه وينې په ښيځ صورت نه بنديده.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د پوزكې ټکړه اوسوزوله.اوکله چه ئې دهغې ايره په زخم باندې اولګولو.نووينه بنده شوه.حضرت شيخ الهند رحمه الله فرمائي.چه ددې روايت نه دا معلوميږي.چه د «مس إمرأة» ناقض د اودس نه دې.ځکه چه دا خوظاهره ده.چه دجهاد پشان مقدسه فريضه به نبي ﷺ په اودس كښې كوله.نوكه «مس إمرأة» د اودس ماتونكې وو.نونبي ﷺ به حضرت فاطمې نه د اوبو اچولو كاراخستلو.اود زخمونو وينځول كاربه حضرت علي رضي الله عنه كولو.

پاتې شو دا اشكال چه د نبي ﷺ د مخ نه خو وينه بهيدله.اوخروج د دم ناقض د اودس دې.نو ددې جواب دا دې.چه دکومو حضراتو په نيز «مس إمرأة» د اودس ماتونكې ده.د هغوی په نيز په خروج د دم سره اودس نه ماتيږي.ددې حديث نه صرف په دې باندې دليل قائمول مقصود دي.دخپل مسلك اثبات مقصود نه دې.

باب ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾[1]

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ قَالَتْ لِعُرْوَةَ يَا ابْنَ أُخْتِي كَانَ أَبَوَاكَ مِنْهُمْ الزُّبَيْرُ وَأَبُو بَكْرٍ لَمَّا أَصَابَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصَابَ يَوْمَ أُحُدٍ وَانْصَرَفَ عَنْهُ الْمُشْرِكُونَ خَافَ أَنْ يَرْجِعُوا قَالَ مَنْ يَذْهَبُ فِي إِثْرِهِمْ فَانْتَدَبَ مِنْهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا قَالَ كَانَ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَالزُّبَيْرُ

حضرت عروه دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل كوي.چه هغوی فرمائيلي دي.﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ كومو كسانو چه د الله اودهغه درسول په قول باندې لبيك اووئيل ددې نه پس چه هغوی ته زخمونه رسيدلي وو.په دوی كښې چه څوك نيكان اومتقيان دي.د هغوی دپاره لوی اجر دی.حضرت عائشې رضي الله عنها حضرت عروه ته اووئيل.ستا پلا رزبير رضي الله عنه (اوستا نيكه) حضرت ابوبكر د اجرعظيم په دې مستحقينوكښې دي.

كله چه نبي ﷺ داحد په ورځ تكليف برداشت كړل.اومشركان واپس لاړل.نو نبي ﷺ ته ويره شوه.چه مشركان چرته واپس رانشي.او افواه هم خوره شوې وه.چه مشركان واپس راځي.او

[1] آل عمران:١٧٢)_

دوباره حمله کوی.ددي وجې نبﷺ اعلان اوکړو.«من یذهب فی أثرهم» څوك به دهغوی په تعاقب کښې لاړ شی؟ په دغه وخت کښې اویا کسانو لبیك اوونیل.په دغه اویا کسانو کښې حضرت ابوبکراو حضرت زبیر ﷺ هم وو.[۱]

باب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ

مِنْهُمْ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَالْيَمَانُ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ

په جنګ احد کښې چه کوم مسلمانان شهیدان شوی وو.دا باب د هغوی په بیان کښې دې.

[۳۸۵۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ مَا نَعْلَمُ حَيًّا مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ أَكْثَرَ شَهِيدًا أَعَزَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ قُتِلَ مِنْهُمْ يَوْمَ أُحُدٍ سَبْعُونَ وَيَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ سَبْعُونَ وَيَوْمَ الْيَمَامَةِ سَبْعُونَ قَالَ وَكَانَ بِئْرُ مَعُونَةَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَوْمُ الْيَمَامَةِ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ يَوْمَ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

[۳۸۵۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا [ر:۱۲۷۸]

[۳۸۵۲] وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبْكِي وَأَكْشِفُ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

[۱])مورخینو او سیرت نګارو دا یوه مستقله غزوه ،،حمراء الاسد،، په نوم باندې ذکرکړې ده.د کافرو لښکرکله چه د احد نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسیدل.نوابوسفیان وغیره ته خیال راغلو. چه کار پوره اونشو.په مدینه باندې حمله کول پکار دی.چه د مسلمانانو پاتې شوې طاقت هم ختم کړې شي.بل طرف ته رسول اللهﷺ ته د وړاندې نه ویره وه. نو نبیﷺ اعلان اوکړو.چه په کافرانو پسې وتل دی.اوصرف هغه کسان دې لاړ شی.کوم چه پرون په احد کښې شریك وو.نو نبیﷺ د ،،حمراء الاسد،، پورې کومه چه د مدینې منورې نه اووه میله لرې دې. تشریف یوړو.خزاعه قبیله اګرچه هغوی تر هغه وخته پورې اسلام نه وو راوړې.خوبیا په پټه د مسلمانانوطرفداره وه.دهغوی سردار ،،معبدخزاعی،، چه د شکست خبر واوریدو.نو د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو. غمرازې نې اوکړه.او ددې ځاې نه لاړو. ابوسفیان سره ملاو شو. ابوسفیان په مسلمانانو باندې د دوباره حملې کولو اراده ښکاره کړه.معبدخزاعی ورته اووئیل.محمدﷺ یو ډیرلوې لښکر راوران کړې دې.زما تا ته دا مشوره ده.چه واپس مکې ته نیغ لاړ شه.نوابوسفیان اراده پریخوده.اوواپس لاړلو.نبیﷺ په حمراء الاسد کښې د ګل،نهې او چارشنبې درې ورځې ایسار وو.اوددې نه پس مدینې منورې ته نې واپس تشریف یوړو.الکامل لابن عدی (۱۱۴۱۲)_~

وَسَلَّمَ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبْكِيهِ أَوْمَا تَبْكِيهِ مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ [ر:۱۱۸۷]

[۳۸۵۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُرَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ فِي رُؤْيَايَ أَنِّي هَزَزْتُ سَيْفًا فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإِذَا هُوَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ هَزَزْتُهُ أُخْرَى فَعَادَ أَحْسَنَ مَا كَانَ فَإِذَا هُوَ مَا جَاءَ بِهِ اللَّهُ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ فَإِذَا هُمُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر:۳۴۲۵]

[۳۸۵۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر:۱۲۱۷]

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ: حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه مونږ ته علم نشته.چه د عربو په ټولو قبيلوكښې د شهيدانو په اعتبار سره د انصارو د تعداد نه زيات تعداد به دچا وى.اود قيامت په ورځ به د انصارو په مقابله كښې د زيات عزت خاوندان څوك وى.(انصاروچه د شهادت په صورت كښې كومې قربانيانې وركړې دى.بل چا نه دى وركړې.اوانصارچه به ددې شهادت په وجه د قيامت په ورځ څومره عزت حاصل كړى.دومره به بل څوك حاصل نكړې شى)

قتاده وائى.چه حضرت انس رضي الله عنه مونږ ته خودلى وو.چه د انصارونه په جنګ احد كښې ټول اويا كسان شهيدان شوى وو.(۱) اوپه مهاجرينو صحابو رضي الله عنهم كښې ټول څلور يا د بل روايت مطابق شپږ كسان شهيدان شوى وو.او په بئر معونه كښې اويا انصارى شهيدان شوى وو.اوپه جنګ يمامه كښې هم اويا انصارى شهيدان شوى وو.بئر معونه د نبى صلى الله عليه وسلم په زمانه كښې شوې وه،اود يمامه واقعه د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه په دور كښې پيښه شوې وه.

---

(۱)د احد د شهيدان په تعداد كښې د اصحاب سير مختلف روايات دى.مشهور روايت د (۷۰) دې.په كوم كښې چه د يو روايت مطابق مهاجرين څلور او باقى انصار وو.په مهاجرينوكښې حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت مصعب بن عمير،حضرت عبدالله بن جحش، او حضرت شماس بن عثمان رضي الله عنهم وو.البته د حاكم او ابن حبان په روايت كښې د مهاجرينو تعداد شپږ خودلې شوې دې.هغوى د دې څلورو سره حضرت سعد مولى حاطب بن ابى بلتعه او يوسف بن عمرو اسلمى هم زياتوى.داولنى روايت مطابق د انصار شهداؤ تعداد شپږ شپيته دى.اود دويم روايت په بناء د دوى تعداد څلور شپيته دى)-

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ: حضرت جابر ﷺ فرمائي.چه نبی کریم ﷺ به شهیدانو نه دوه دوه کسان په یوه جامه کښې جمع کول.اودوی به ئې په یو قبر کښې ښخول.او نبی ﷺ به تپوس کولو.په دوی کښې چاته زیات قرآن یاد وو؟ دچا طرف ته به چه اشاره اوشوه.هغه به ئې قبلې طرف ته مقدم کولو.او نبی ﷺ اوفرمائیل.زه گواه یم.ددې خلقو په حق کښې د قیامت په ورځ .اونبی ﷺ هغوی لره په وینوکښې د ښخولوحکم کړې وو.نه ئې ورته غسل ورکړې وو.اونه ئې پرې دجنازې مونځ کړې وو.

قوله: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ: دا روایت هم د حضرت جابر ﷺ نه دې.دوی فرمائي.چه کله زما پلار په جنگ احد کښې شهید شو.نو زه په ژړا شو.اودهغه د مخ نه مې څادر لرې کړو.د هغه دیدن مې کولو.نو د نبی ﷺ صحابو ﷺ زه منع کولم.(چه څادرمه اچتوه.اومه ئې گوره) خو نبی ﷺ زه نه منع کولم.نبی ﷺ اوفرمائیل.

«لاتبكيه» كه دا مضارع وى.نو وئيلې به شي.چه خبر په معنى د انشاء كښې دې.اوكه د نهى صيغه وى.نوبيا په خپل ظاهرباندې ده.خوپه دې صورت كښې به «لاتبكه» وى. ته په ده باندې ژړا كوې.فرشتو برابر په خپلو وزرو په ده باندې سيورې كړې وو.تردې چه جنازه ئې اوچته شوه.

قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: په دې روايت كښې دجنگ احد نه وړاندې دنبی ﷺ دخوب ذكردې.چه تفصيل ئې تيرشوې دې.البته په دې كښې يوه جمله ده.

قوله: وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ: ① يا خو ددې معنى ده.«وثواب الله خير» يعنى الله تعالى چه كوم اجرور كوى.لكه څنگه چه دې شهيدانوته وركړې شو.هغه ډير ښه دې.

② اويا ئې معنى ده.«صنع الله بالشهداء خير» يعنى الله تعالى چه دوى سره كومه معامله اوكړه. هغه ډيره ښه ده.ددوى په دنيا كښې د ژوندى پاتې كيدوپه مقابله هغه معامله ډيره ښه ده.[1]

۱۲- بَابُ أُحُدٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ قَالَهُ عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۸۵۵/۳۸۵۶] حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ قُرَّةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

[۳۸۵۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَعَ لَهُ أُحُدٌ فَقَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

---

[1] فتح الباری(۳۷۷/۷) وعمدة القاری (۱۶۴/۱۷)۔

اللّٰهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا [ر:۲۷۳۲]

[۳۸۵۷] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَإِنِّي وَاللّٰهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا [ر:۱۲۷۹]

په دې باب کښې بيان شوې دې.چه نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی.چه احد (يعنی داحد غر) زمونږ سره مبحت کوی.اومونږ ده سره محبت کوو.

① بعضې حضراتو وئيلی دی.چه د احد نه مراد ،،اهل احد،، يعنی د مدينې انصاردی. او مطلب دادې.چه اهل احد يعنی انصار زمونږ سره محبت کوو.او زمونږ ددوی سره محبت دې.(۱)

② خوکه د احد غر طرفته د محبت نسبت اوشی.نو هم په دې کښې څه استبعاد نشته.(۲)

تاسو به د کدو ونه کتلې وی.کله چه هغه په زمکه باندې سر راوباسی.او لويديل ئې شروع شی.نوکه د پورت نه په لاره کښې څه رکاوټ پيدا شی.نو هغه ددغه رکاوټ نه وړاندې تاؤ شی.اوخپله لار بدله کړی.دغه شان يو بوټې دې. ډير شرميدونکې اوحيا ناك دې.هغه ته په اردوکښې د ،،چهوئی موئی،، بوټې وائی. دې بوټې ته که لاس وروړې شی.نوسمدستی مراوې شی.اود هغې تازګی او شادابی انبساط او خوريدل ټول هرڅه ختم شی.د سړی په مــــه کولوسره هغه سمدستی منقبض شی.دا خو دمشاهدې څيزونه دی.و ددې اقرار هغه خلق هم کوی.څوك چه په الله او د هغه په رسول باندې ايمان نه ساتی.خو چه کوم خلق په الله او په رسول باندې ايمان بالغيب راوړی.د هغوی دپاره که مشاهده نه وی.نوهم هغوی د قرآن او حديث هرې خبرې منلو ته غاړه بسته وی.په قرآن کښې دی.﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ (۳)اوبه يو بل ځاې کښې دی.﴿وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ (۴) او رسول الله ﷺ ته چه څه وخت نبوت نه وو ملاؤ شوې.اود نبوت بنياد اچولې شو.نو ونو به نبی ﷺ ته سلام کولو.د نبی ﷺ ارشاد دې.چه زه هغه ونه پيژنم.کومې سره چه به زه تيريدم.نوماته به ئې سلام اچولو.

داسې قسم واقعات کوم چه شرعی او عرفی لحاظ سره معلومې وی.که وړاندې کيخودې شی.نوکه داحد دطرفه د محبت اسناد حقيقی وی.په دې کښې څه استبعاد نشته.نبی ﷺ هم دې احد ته يو ځل تشريف يوړو.اود نبی ﷺ سره حضرت صديق اکبر،حضرت عمرفاروق

---

(۱) عمدة القاری(۱۷۳\۱٤) کتاب الجهادباب فضل الخدمة فی الغزو)_

(۲) عمدة القاری(۱۷۳\۱٤)_

(۳) سورة بنی اسرائيل (٤٤)_

(۴) سورة النحل:۶۸)_

او حضرت عثمانؓ وو. کله چه دا حضرات په دې باندې اوختل. نو اوحد رپیدل شروع کړل. نو نبی ﷺ احد په پښه باندې اووهل. او وې فرمائیل: «اثبت أحد فإنما علیك نبی و صدیق و شهیدان» (۱) نو احد په قلارشو. اوهغه خوزیدل بند کړو. په دې وجه که دا اسناد حقیقی هم شی. نو څه باك په کښې نشته.

وړاندې دی. چه حضرت ابراهیمؑ مکه حرام ګرځولې وو. اوزه مدینه حرامه ګرځوم. کومه چه د کاڼړی ژنه زمکې په مینځ کښې ده.

داحنافو په نیزدا حرمت اصطلاحی نه دې. بلکه ددې نه د نبی ﷺ مقصد دا وو. چه د مدینې منورې شینکئ او باغونه دې شاړ نکړې شی. او ددې رونق او تازګی دې برقراره پاتې کړې شی. دا مسئله د کتاب الحج ده.

بَاب غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبِئْرِ مَعُونَةَ

وَحَدِيثِ عَضَلٍ وَالْقَارَةِ وَعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ وَخُبَيْبٍ وَأَصْحَابِهِ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ أَنَّهَا بَعْدَ أُحُدٍ

د دې ځاې نه امام بخاری ؒ د دوو غزاګانو بیان کوی. یوه غزوه رجیع او بله غزوه بئر معونه. کومې ته چه «سریة القراء» هم وئیلی شی.

غزوه رجیع او غزوه بئرمعونه په یو باب کښې د ذکر کولو وجه: د غزوه رجیع په باره کښې د ابن اسحاق رائې دا ده. چه دا غزوه په ۳هجرئ کښې شوې ده. (۲) اود واقدی ابن سعد او ابن حبان ؒ رائې دا ده. چه دا د ۴ھ واقعه ده. (۳)

د غزوه بئر معونه په باره کښې د ټولو اهل سیر تقریباً اتفاق دې. چه دا د ۴ هجرئ واقعه ده. امام بخاری ؒ دواړه غزوات په یو باب کښې جمع کړې. کیدې شی. په دې کښې د واقدی، ابن سعد او ابن حبان ؒ د رائې تائید مقصود وی.

ابن عبدالبر ؒ په ،،الاستیعاب،، کښې کله دا د ۳هجرئ واقعه ښائی. اوکله د ۴ هجرئ روایت نقل کوی.

بهرحال د امام بخاری ؒ دا دواړه غزوات په یو باب کښې جمع کول د حکمت نه خالی نه دی. اودغه حکمت په ظاهره هم دا دې. چه دا دواړه غزوات په ۴هجرئ کښې شوی دی.

د امام بخاری ؒ د ترجمة الباب د عبارت نه یوه غلط فهمی پیدا کیږی. په باب کښې د غزوه رجیع نه پس دوی د «رعل و ذکوان» ذکر کړې دې. د کوم نه چه په ظاهره دا معلومیږی.

---

(۱) صحیح بخاری (۵۱۹|۱) کتاب المناقب باب فضل أبی بکر)_

(۲) سیرة ابن هشام (۱۷۸|۳)_

(۳) البدایة والنهایة (۶۲|۴) وطبقات ابن سعد (۵۵|۲) وتاریخ الطبری (۲۱۳|۲)_

چه غزوه رجيع د قبيله رعل او ذكوان د خلقو سره پيښه شوې وه.حالانکه داسې نه ده.لکه څنګه چه به د تفصيل نه معلومه شي.

دغه شان وړاندې د ترجمة الباب كښې عبارت دې.«وبئر معونة وحديث عضل والقارة» ددې عبارت نه دا شبه پيدا كيږي.چه د غزوه بئر معونه تعلق د قبيله عضل او قاره سره دې. حالانكه دا غلطه ده.په حقيقت كښې د رعل اوذكوان تعلق د بئر معونه سره دې.او د عضل او قاره تعلق د غزوه رجيع سره دې.

رعل(د راء په كسره او عين په سكون سره) او ذكوان قبيله د بنو سليم شاخونه دى.او عضل او قاره د بنوالهول شاخونه دى.

[٣٨٥٨]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لَحْيَانَ فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلًا نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنْ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا لَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ فَأَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ فَلَمَّا أَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ نَزَلُوا إِلَيْهِمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِي مَعَهُمَا هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَلَمْ يَفْعَلْ فَقَتَلُوهُ وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى إِذَا أَجْمَعُوا قَتْلَهُ اسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ قَالَتْ فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ فَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَ ذَاكَ مِنِّي وَفِي يَدِهِ الْمُوسَى فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَاكِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَكَانَتْ تَقُولُ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ وَمَا بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ ثَمَرَةٌ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ وَمَا كَانَ إِلَّا رِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ فَخَرَجُوا بِهِ مِنْ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فَقَالَ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَرَوْا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ مِنْ الْمَوْتِ لَزِدْتُ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا ثُمَّ قَالَ

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا : عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ : يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ إِلَى عَاصِمٍ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ يَعْرِفُونَهُ وَكَانَ عَاصِمٌ قَتَلَ عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ فَبَعَثَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ [ر: ٢٨٨٠]

[٣٨٥٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ الَّذِي قَتَلَ خُبَيْبًا هُوَ أَبُو سِرْوَعَةَ

غزوه رجيع: رجيع د يو خاي نوم دي.كوم چه د بنو هذيل په قبضه كښې وو.[1] چونكه دا غزوه هم په دې مقام كښې پيښه شوې وه.ددې وجې دې ته ((غزوة رجيع)) وائي. حضرت ابوهريره رضي الله عنه بيان كوى.چه نبى ﷺ په لسو كسانو باندې مشتمله يوه سريه د جاسوسۍ په غرض باندې ليږلې وه.او حضرت عاصم بن ثابت رضي الله عنه ئې په دوى باندې امير مقرر كړې وو. داخود بخارى روايت دې.ابن سعد رحمه الله چه كوم روايت نقل كړې دې.په هغې كښې دى.چه دنبى ﷺ په خدمت كښې د عضل اوقاره خلق راغلل.او هغوى درخواست اوكړو.چه زمونږ قوم ته د قرآن تعليم وركوول دپاره يو څوې صحابه رضي الله عنهم تاسو راوليږئ.[2] نو نبى ﷺ دوى سره دا لس كسان اوليږل.

خوپه دواړوروايا توكښې تطبيق كيدې شى.چه د مشركانو د حالاتو معلومولو په غرض ددې كسانو د وليږلو د وړاندې نه اراده وه.خو كله چه د عضل او قاره درخواست راغلو.نو نبى ﷺ داكار دوى ته اورسپارل.چه هلته لاړ شئ.اود قرآن تعليم ورته هم وركړئ.

ددې جماعت د امير حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضي الله عنه نه سوا چه په دې كښې كوم حضرات شامل وى.هغوى حضرت خبيب بن عدى،حضرت عبدالله بن طارق، حضرت زيد بن دثنه،حضرت مرثد بن ابى مرثد غنوى،او حضرت خالد بن ابى البكير رضي الله عنهم شامل ووكله چه دا حضرات د مكې او عسفان په مينځ كښې مقام ،،هداة،، ته اورسيدل.نود عضل او قاره خلقو غدارى اودهوكه اوكړه.اود قبيله هزيل يوې قبيلې بنو لحيان ته ئې تذكره اوكړه.چه د محمد (ﷺ) ملګرى راغلى دى. اوددغه قبيلې سلوتيرانداز و ددې صحابو رضي الله عنهم تعاقب اوكړو.اودقدمونوپه نښو باندې روان ووتردې چه داسې خاى ته اورسيدل.كوم خاى كښې چه د صحابو رضي الله عنهم دې ډلې دمه كړې وه.دې خلقو په دې مقام كښې د قجورو هډوكى بيامونډل.او وې وئيل. دا خود يثرب قجورې دى.نود قدمونو په نښو باندې ئې لټون شروع كړو.اوبيا روان شو.آخر دا چه د مسلمانانو دغه ډلې ئې بيامونډه.

---

[1])وفى معجم البلدان (٢٩\١٣) الرجيع ما ء لهذيل قرب الهداة بين مكة وطائف وفى طبقات ابن سعد(٥٥\١٢) هو ماء لهذيل بصدور الهدة والهدة على سبعة أميال منها)_

[2])طبقات ابن سعد(٥٥\١٢) وسيرة بن هشام (١٧٨\١٣) و كامل لابن اثير(١١٠\١٢) البته په سيرة ابن هشام او كامل ابن اثيركښې د لسو په خاى د شپږوكسانو دليږلو ذكردې.خوراجع او قوى د بخارى او ابن سعد رحمهما الله روايت دې)-

قوله: فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ: کله چه عاصم او هغه ملګری د تلو نه منع شول.نوهغوی یوې اوچتې ډیرۍ دپاسه پناه واخسته.

«فدفد» (د دواړو فاء فتحې سره) اوچتې اولوړې ډیرۍ ته وائی.

کافران راغلل.اوددې ډیرۍ نه ګیرچاپیره ئې مسلمانان راګیرکړل.او ووې وئیل.تاسوسره وعده اومعاهده ده.چه تاسو رکوز شوئ.اومونږ ته مو ځان حواله کړو.نوپه تاسوکښې یو ځوک نه قتلوو.

په دې باندې د ډلې امیرحضرت عاصم ﷛ اووئیل.زه دکافر په پناه کښې نه کوزیږم.اودا دعا ئې اوکړه.«اللهم أخبر عنا نبيك» اې الله زمونږ دحالت نه خپل پیغبرخبرکړې.اوبیاکافرانو دوی سره جنګ شروع کړو.او په تیرونو سره ئې حضرت عاصم ﷛ اود هغه شپږ ملګری شیهدان کړل.[1]

حضرت خبیب،حضرت زید او یو بل سړی یعنی حضرت عبدالله بن طارق ﷡ پاتې شول.کافرانو هغوی سره دامان وعده اوکړه.ددوی دامان په وعده باندې درې واړه د ډیرۍ نه راکوز شول.

قوله: فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا: کله چه کافرانو په دوی باندې قابو بیا موندو.نو ددوی د لیندو مزی ئې پرانستل.اوپه هغه مزو باندې ئې دا درې واړه اوتړل.

«أوتار» د وتر جمع ده.د لیندې مزی ته وائی.«قسي» لیندې ته وائی.

په دې باندې عبدالله بن طارق ﷛ اووئیل.دا اولنۍ غداری ده.اوهغوی سره ئې د تلو نه انکار اوکړو.کافرانو هغه راښکل.اود هغه ئې د خپل ځان سره د بوتلو کوشش اوکړو.خو حضرت عبدالله بن طارق ﷛ هغوی سره تلو ته تیار نه وو. نو کافرانو هغه قتل کړو.اوحضرت خبیب او حضرت زید ﷡ ئې بوتلل اوپه مکه کښې ئې خرڅ کړل.حضرت خبیب دحارث بن عامربن نوفل ځامنو واخستل.چونکه حارث لره خبیب ﷛ په جنګ بدر کښې قتل کړې وو.ددې وجې د پلار د قصاص دپاره دحارث ځامنو دې واخستلو.حضرت خبیب ﷛ دوی سره قیدی شو. تردې چه کله هغوی د خبیب ﷛ د قتلولو عزم اوکړو.

قوله: اسْتَعَارَ مُوسًى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا: نوحضرت خبیب ﷛ د حارث دیوې لور نه پاکې(د نائی جاړه) اوغوښتله.چه د زیرناف صفائی پرې اوکړی.

---

[1])قال ابن هشام (۱۷۹\۳) فأما مرثد بن ابی مرثد وخالدبن البكيروعاصم بن ثابت فقالوا والله لا نقبل من مشرک عهداً ولا عقداً أبداً فقال عاصم بن ثابت ﷛ :

ما علتي وأنا جلد نابل والقوس فيها وتد عنابل	نزل عن صفحتها المعابل الموت حق والحياة باطل
وكل ما حم الإله نازل بالمرء والمرء إليه آئل	إن لم أقاتلكم فأمي هابل...

النابل صاحب النبل،عنابل: غليظ شديد،المعابل : جمع معبلة وهو نصل عريض، حم الإله: قدرة آئل: صائر..)

«بعض بنات الحارث» نه مراد «زينب بنت الحارث» ده.په بعضې رواياتوكښې ددې ښځې نوم ماريه راغلې دې.خو په دواړو كښې تطبيق داسې كيدې شي.چه د كومې ښځې په كور كښې چه حضرت خبيب رضي الله عنه بندى وو.هغه ماريه وه.او كومه ښځه چه دحضرت خبيب رضي الله عنه په نګرانئ باندې مقرروه.هغه زينب وه.روسته مسلمانانه شوې وه.[1]

ددې نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.كله چه يوسړې قتل كولې شى.نودقتل نه وړاندې هغه ته پكار دى.چه دخپلو نوكونواو زيرناف وختو صفائى اوكړى.

دغه ښځې ورته عارية پاكى(دنائى جاړه) وركړه.ددغه ښځې بيان دې.چه زه د خپل يو بچى نه غافله شوم.(اوزما خيال نه وو) هغه ماشوم دخبيب طرف ته ورغلو.حضرت خبيب رضي الله عنه ماشوم په خپل پتون باندې كينولې وو.كله چه ما ماشوم د هغه سره اوليدلو.نو زه اووريدم.حضرت خبيب رضي الله عنه زما په ويره باندې پوهه شو.نو ووې وئيل.آيا ته ددې خبرې نه ويريږې.چه زه به دې قتل كړم.انشاءالله زه داسې نكوم.[2] هغه ښځه وائى.

«ما رأيت أسيرا قط خيرا من خبيب لقد رأيته يأكل من قطف عنب وما بمكة يومئذ ثمرة وإنه لموثق في الحديد وماكان إلا رزق، رزقه الله»

ما دخبيب پشان ښه بندى نه دې ليدلې.ما هغه ليدل.چه د انګورد غنچو نه ئې خوراك كولو.حالانكه په دغه وخت كښې په مكه كښې ميوه نه وه موجود ،اوهغه داوسپنې په بيړو كښې تړلې شوې وو.داصرف دالله تعالى دطرفه رزق وو.چه هغه ته الله تعالى وركولو.

دحضرت خبيب رضي الله عنه شهادت: بيا دې خلقو حضرت خبيب رضي الله عنه د قتل دپاره د حرم نه بهرته بوتلل.حضرت خبيب رضي الله عنه ورته اووئيل.ماته موقعه راكړئ.چه زه دوه ركعته مونځ اوكړم.نو هغوى پريخودو.دوې دوه ركعته مونځ اوكړو.اوددې نه پس هغه خلقو ته متوجه شو.او وې وئيل.كا ما سره د دې خبرې ويره نه وه.چه تاسو به دا اوګنړى،چه ګنى زه د مرګ نه ويريږم.(ددې وجې زه مونځ اوږدوم) نو ما به نور زيات (اوږد مونځ) كړې وو. (خوچونكه ماته ستاسود ګمان ويره وه.څكه ما مختصر مونځ اوكړو) بيا دوى رضي الله عنه خلقوته خيرې اوكړې.

چه «اللهم أحصهم عدداً»[3] اې الله دوى يويوكس په شمارباندې اونيسه.اودوى دا شعر اووئيل.

---

[1])فتح البارى (۳۸۲/۷) وعمدة القارى(۱۶۸/۱۷)_

[2])ددغه ماشوم نوم ئې ابوحسين بن الحارث بن عدى ليكلې دې.په يو روايت كښې دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه د ماشوم لاس اونيولو.او ښځې ته ئې اووئيل.الله تعالى ماته هم په په تاسو قدرت راكړې دې.ښځې اووئيل.زما ستا نه دا ويره نشته.(چه ته به دا ماشوم قتل كړې) حضرت خبيب رضي الله عنه پاكى ښځې طرف ته اوغورځوله.او ووې وئيل.مادرسره توقې كولې. فتح البارى (۳۸۲/۷)

[3])وفى سير ابن هشام (۱۸۲/۳) فلما أوثقوه (أى خبيباً) قال اللهم إنا قد بلغنا رسالة رسولك فبلغه الغداة ما يصنع بنا ثم قال اللهم أحصهم عداً وقتلهم بدداً ولا تغادرمنهم أحداً، فكمان معاوية بن ابى سفيان يقول حضرته يومئذ فيمن حضره مع ابى سفينان فلقد رأيته يلقينى إلى الأرض فرقا من دعوة خبيب وكانوا يقولون إن الرجل إذا دعى عليه فاضطجع لجنبه زالت عنه)_

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلّٰهِ مَصْرَعِي
وَذٰلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلٰهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

① هركله چه زه د مسلمانئ په حالت كښې وژلې كيږم.نوزما په دې خبره څه پرواه نشته.چه دالله تعالى دپاره په كوم اړخ باندې زه (په زمكه) راغورځولې شم.

② اودا زما قتليدل د الله تعالى د رضا دپاره دى.كه هغه اوغواړى.نو د ټكړې شوى اندامونو په هرجوړ به بركت نازل كړى.

«أوصال» د وصل جمع ده.جوړ ته وائى.

«شلو» د شين په كسرې سره اندام ته وائى.

«ممزع» ټكړې ټكړې كړې شوى ته وائى.

بيا عقبه بن حارث هغه طرف ته پاخيدو.او هغه ئې قتل كړو.(1) كافرانو د حضرت خبيب رضي الله عنه لاش په سولئ زوړند پريخودو.طبرى په خپل تاريخ كښې ليلكى دى.چه نبى ﷺ حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما دهغوى د لاش راوړلو دپاره اوليږل.دا حضرات هلته اورسيدل.چه وې كتل نو مشركان د لاش نه ګير چاپيره د څوكئ كولو دپاره پراته دى.چه هغوى ئې غافله اوليدو.نو حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما لاش راوكوز كړل.بيخى تروتازه وو.حالانكه چه دوى شهيدشوى وو.نو څلويښت ورځې شوې وې.لاش ئې په خپل اوښ باندې كيخودو .او راروان شو.كله چه د مشركانو سترګې غړې شوې.چه او ئې كتل نو لاش نشته، په منډو شو.اوحضرت زبيراوحضرت مقداد رضي الله عنهما ئې په لاره كښې اونيول .حضرت زبير رضي الله عنه په دې غرض چه بې حرمتى اونشى.لاش په آرام سره د اوښ نه په زمكه كيخودو.سمدستى زمكه څيرې شوه.اودحضرت خبيب رضي الله عنه لاش په هغې كښې غائب شو.(2)

هم ددې څائې نه د «بليع الأرض» په لقب سره مشهور شو.(3)

دحضرت زيدبن دثنه رضى الله عنه شهادت: د بخارى په روايت كښې د حضرت خبيب رضي الله عنه د شهادت واقعه ذكرده.د دويم بندى حضرت زيد بن الدثنه رضي الله عنه قصه ذكر نه ده.

حضرت زيد بن الدثنه، صفوان بن اميه دخپل پلار اميه بن خلف د قتل د بدلې كښې

---

(1) دا عقبه بن حارث روسته مسلمان شوې دې.ابن اسحاق د عقبه دا قول هم نقل كړې دې..،
ما أنا والله قتلت خبيباً لأنى كنت أصغر من ذلك ولكن أبا ميسرة أخا بنى عبدالدار أخذ الحربة فجعلها فى يدى ثم أخذ بيدى وبالحربة ثم طعنه بها حتى قتله (وانظرسيرة ابن هشام (۱۸۲/۳) والبداية (۶۳/٤)_

(2) تاريخ الطبرى (۲۱۶/۲)_

(3) حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فى تميز الصحابة)) كښې د ذكرشوې واقعه نقل كولونه پس داهم ليكلى دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه كله شهيد كړې شو.نو مشركانو په سولئ باندې ددوى مخ دقبلې نه واړولو.خودهغوى مخ به په خپله قبلې طرف ته كيدو.كافرانو څوځله دهغه دمخ اړولو كوشش اوكړو.هوپه هرځل به هم دغه شان كيدو.آخردا چه عاجزه شول.اولاش ئې هم دغه شان قبلې طرف ته پريخودو. اوګورئ (الإصابة (۴۱۹/۲)_

واخستلو. صفوان خپل غلام نسطاس رومی ته زید ﷺ حواله کړو.چه مقام تنعیم ته ئې بوځه. اوهلته دې قتل کړه.دتماشې کتلو دپاره د قریشو یوه ډله مقام تنعیم کښې جمع شول. کله چه د شهید کولو دپاره دې مخامخ راوستې شو.نو ابو سفیان ورته اوونیل.اې زیدا آیا ته دا خبره خوښوې.چه ستا ځان بچ کړې شی. اوستا په ځاې محمد(ﷺ) قتل کړې شی. حضرت زیدبن الدثنه ﷺ په غصه شو. او هغه ئې اورټل.اووې وئیل.په الله قسم زه دا هم نشم برداشت کولې.چه دمحمد ﷺ په پښه کښې ازغی ننوځي.اوزما ځان.دهغې په بدله کښې بچ شی.ابوسفیان چه جواب واوریدو.نو وې وئیل.په الله قسم ما داسې مخلص او عاشق نه دې دلیدلې.لکه څنګه چه دمحمد(ﷺ) ملګري دهغه عاشقان او وفادار دی.([1])

ددې نه پس نسطاس دې شهید کړو.دانسطاس روسته دفتح مکې په موقع مسلمان شوې وو.([2])

بل خوا چه قریشو ته د حضرت عاصم بن ثابت انصاری ﷺ د قتل اطلاع ملاؤ شوه.نو هغوی څو کسان اولیږل.چه دعاصم د بدن څه حصه راوړی.چه په هغې سره هغه پیژندې شی.ځکه چه حضرت عاصم ﷺ په جنګ بدر کښې د قریشو یو سردار قتل کړې وو.او ابن اسحاق په روایت کښې دی.چه حضرت عاصم ﷺ عقبه بن ابی معیط د نبی ﷺ په حکم باندې قتل کړې وو.([3])

د بعضې اهل سیرو په روایاتوکښې دا هم دی.چه حضرت عاصم ﷺ د سلافه بنت سعید دوه خامن قتل کړې وو.ددې وجې سلافه دا نذر منلې وو.چه د عاصم د سرپه کنډول کښې به شراب څکم.اواعلان ئې کړې وو.چه کوم کس دعاصم سر راوړو.نو هغه ته به سل اوښان په انعام کښې ورکولې شی.([4])

بل طرف ته حضرت عاصم ﷺ دا وعده کړې وه.چه زه به دکافر د بدن سره خپل بدن نه لګوم.اودا دعا ئې کړې وه.چه «اللهم احمي لك اليوم دينك فاحمي لي لحمي» ([5])اې الله نن زه ستا د دين حفاظت کوم.ته زما د بدن حفاظت اوکړه.الله تعالی دهغه دعا قبوله کړې وه.اودلته د بخاری په روایت کښې دی.

قوله: فبعث الله عليه مثل الظلة من الدبر فحمته من رسلهم: الله تعالی دحضرت عاصم دبدن دپاره د څپر (دسیوری ځاې) پشان د ډمبرو یوه ډله راولیږله.هغوی د قریشو لیږلو شوو خلقو نه د دوی حفاظت اوکړل.

«الظلة» د ظاء په ضمه سره،څپر، (دسیوری ځاې) ته وائی.

«الدبر» د دال په فتح او باء په سکون سره، د ډنبرواو مچو ډلې ته وائی.

---

[1])سيرة ابن هشام (۱۸۱\۳) وتاريخ الطبری (۲۱۶\۲)
[2]) الإصابة (۵۵۳\۳)
[3])ددې تفصیل په غزوه بدر کښې تیرشوې دې.)
[4])تاريخ الطبری (۲۱٤\۲) والبداية والنهاية (٦٤\۳)_
[5])فتح الباری(۳۸۱\۱۷)_

چه ډنبرې ئې اوليدې.نو هغه خلقو اوونيل.چه دشپې كله مچې لاړې شى.نو رابه شو.او دده سره به كټ كړو.خوكله چه شپه راغله.نوالله تعالى يو سيلاب راوستل.اوپه هغې كښې لاش غائب شو.اوبعضې حضراتو ونيلى دى.چه زمكه اوچوده.اوپه هغې كښې دحضرت عاصم رضي الله عنه لاش پټ شو.بهرحال كافرانوته دهغه په بدن باندې طاقت حاصل نشو.[1]

غزوه بئر معونه صفر ۵ هجرى د بئر معونه واقعه داسې پېښه شوه.چه د قبيلې بنو عامر سردار عامر بن مالك د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضر شو.او خان سره ئې هديه هم راوړه. نبى صلى الله عليه وسلم هغه ته د اسلام دعوت وركړو.نو هغه خو نه اسلام قبول كړو.اونه ئې انكار اوكړو. بلكه دا درخواست ئې اوكړو،چه ته خپل سړى زمونږ قبيلې ته د اسلام د دعوت په غرض راوليږه. نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.ماته د اهل نجد نه ويره ده.چه هغوى به زمونږ ملګرو ته نقصان اورسوى.عامر بن مالك چه كنيت ئې ،،ابوبراء،، وو. اوونيل.زه ستا ملګرو ته پناه وركوم.[2] نو نبى صلى الله عليه وسلم د هغه په غوښتنه د اويا قاريانو ليږلو فيصله اوكړه.د بخارى په كتاب الجهاد كښې دا هم دى.چه د رعل او ذكوان د قبيلې خلق د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضر شول.اوهغوى د اسلام اظهار اوكړو .اونبى صلى الله عليه وسلم ته ئې درخواست اوكړو.چه زمونږ د دشمنانوپه مقابله كښې زمونږ مدد اوكړئ.د هغوى د مدد په غرض سره نبى صلى الله عليه وسلم هغوى سره د اويا صحابو رضي الله عنهم يوه ډله اوليږله.[3]

خودوړاړه خبرې جمع كيدې شى.عامر بن مالك چه كوم درخواست كړې وو،د هغه خواهش هم پوره كول وو.او د رعل او ذكوان امداد كول هم مقصود وو.

نودا حضرات روان شول.د دوى امير نبى صلى الله عليه وسلم منذر بن عمرو ساعدى رضي الله عنه مقرر كړو.او حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه ته نبى صلى الله عليه وسلم خط د بنو عامر د سردارد عامر بن طفيل په نوم باندې اوليكلو.دا عامر بن طفيل د عامربن مالك وراره وو.حضرت حرام رضي الله عنه د خپلو ملګرو سره هلته اورسيدل.اوخپل ملګرو ته ئې اوونيل.چه تاسو روستو ايسارشئ.زه عامر بن طفيل ته خط وركوم.كه هغه ماته امن راكړو.نو تاسو هم دلته اوسئ.اوكه هغه زه قتل كړم.نو تاسو د نورو ملګرو خاى ته څئ.حضرت حرام رضي الله عنه لكه څنګه چه وړاندې په روايات كښې تفصيل راځى.شهيد كړې شو.او بنو عامرئې دنورو ملګرو په قتل باندې راپار كړو. دعامر بن طفيل تره عامربن مالك ورته اووئې.چه ما دې كسانو ته امن وركړې دې.دوى ته څه نقصان مه رسوه. خوعامربن طفيل د خپل تره خبره اونه منله.خوبنو عامر اوونيل.هركله چه دوى ته امن وركړې شوې دې.نو بيا غدارى او وعده ماتول نه دى پكار.[4] كله چه بنو

---

[1] حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضي الله عنه جليل القدرصحابى رضي الله عنه وو.اوپه سابقين اولين كښې وو،په غزوه بدركښې ئې شركت كړې وو.اوپه ليلة العقبه ورته د بيعت شرف حاصل شوې وو.د حالاتودپاره اوګورئ (الإصابة (۲۴۴/۳)_

[2] طبقات ابن سعد(۵۲/۲) وسيرة ابن هشام (۱۹۳/۳، ۱۹۴)_

[3] فتح البارى(۳۸۶/۷)_

[4] سيرة ابن هشام (۱۹۴/۳)_

عامرد عامربن طفيل خبره اونه منله.نو عامر د رعل او ذكوان نه مدد اوغوستل .رعل او ذكوان سره ددې نه چه د نبي ﷺ نه د صحابوﷺ ليږلو درخواست كړې وو.د وعده ماته كړه.اود عامر بن طفيل سره ملاؤ شو.اوصحابهﷺ ئې شهيدان كړل.
صرف درې صحابه بچ شول.يو حضرت كعب بن زيد انصارىﷺ وو.دده په باره كښې دا اوكنړلى شو.چه دا مړې شوې دې.حالانكه هغه ژوندې وو.حضرت كعب بن زيد ﷺروستو د غزوه خندق په موقع باندې شهيد شوې وو.نور دوه صحابو كښې يو منذر بن محمد ﷺ وو.او يو عمروبن اميه ضمرىﷺ وو.دا دواړه حضرات د څاروو څرځولوډپاره ځنګل ته تلى وو.ناڅاپه هغوى ته په آسمان كښې مرغۍ الوتونكې په نظرراغلې.چه مرغۍ ئې اوليدې.نودا دواړه اوويريدل.اووې وئيل.چه څه حادثه ضرور پيښه شوې ده.كله چه نزدې ورغلل.چه وې كتل. نو ټول صحابه شهيدان شوى وو.دواړو مشوره اوكړه.چه څه كول پكار دى.عمروبن اميهﷺ اووئيل.مدينې ته تلل پكار دى.او نبي ﷺ ته خبر وركول دى.خو منذ ربن محمد ﷺاووئيل.په كوم ځاې كښې چه منذر بن عمرو(د ډلې امير) شهيد كړې شوې دى. د هغه ځاې نه زه ولې اوتختم. وروړاندې شو.اودكافرانو سره اوجنګيدو.اود شهادت پيالۍ اوڅكله.عمروبن اميه خلقو ژوندې ګرفتار كړو.او عامربن طفيل ته ئې حواله كړو. عامر دهغه د سر ويخته اونيول.او وې وئيل.دې پرېږدۍ.څكه چه زما مور د يوغلام آزادولو نذر منلې وو.دا دهغې دطرفه شو.(۱)
كله چه نبي ﷺ ته خبراوشو.نو هغوى د رعل اوذكوان په حق كښې تريوې مياشتې پورې په قنوت نازله كښې خيرې كولې.په دې حادثه باندې نبي ﷺ ته دومره تكليف ملاؤ شوې وو. چه په ټول عمركښې ورته دومره تكليف نه وو ملاؤشوې.اوس لږ د بخارى روايتونه اوګورئ.

[۳۸۲۰\۳۸٦٥] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعِينَ رَجُلًا لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ فَقَالَ الْقَوْمُ وَاللَّهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَتَلُوهُمْ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الْغَدَاةِ وَذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ وَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَسًا عَنْ الْقُنُوتِ أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنْ الْقِرَاءَةِ قَالَ لَا بَلْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنْ الْقِرَاءَةِ

دباب په اولنى روايت كښې د غزوه رجيع بيان شوې دې.او دباب د دويم روايت نه واخله تر آخره پورې ټول روايات د غزوه بئر معونه سره متعلق دى.
دغزوه بئر معونه سره متعلق اولنې روايت د حضرت انسﷺ دې.دوى فرمائى.
چه رسول اللهﷺ اويا كسان د يو كار دپاره ليږلى وو.چه هغو ته به «قراء» وئيلى شو.د بنو سليم دوه قبيلې رعل او ذكوان دوى ته په لاركښې يوكوهى سره چه ،،بئر معونه ،، ورته

(۱) تاريخ طبرى (۲۲۰\۱۲) وسيرة ابن هشام (۱۹۵\۳)_

ونيلې شو.مخامخ راغلل.صحابوﷺ ورته اووئيل.تاسو زمونږ لاره نيسئ،په الله قسم مونږ ستاسو په اراده باندې نه يو راغلي.مونږ خو نبی ﷺ د يوكاردپاره راليږلی يو.خو هغه خلقو صحابه ﷺ قتل كړل.نبی ﷺ تر يوې مياشتې پورې د رعل او ذكوان په حق كښې خيرې كولې.او هم ددې نه د قنوت نازله شروع اوشوه.ددې نه وړاندې به مونږ قنوت نه وئيل.

حضرت عبدالعزيز بن صهيب فرمائی.چه يو سړی حضرت انس ﷺ ته اووئي. چه قنوت د ركوع نه پس دی او كه د قراءت د فراغت نه پس او د ركوع نه وړاندې؟ حضرت انس ﷺ ورته اوفرمائيل.د قراءت نه د فارغ كيدو نه پس اود ركوع نه وړاندې،اوظاهره ده.چه د وترو قنوت د ركوع نه وړاندې وی.

[۳۸۷] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ الْعَرَبِ

د بئر مونه سره متعلق دويم روايت هم د حضرت انس ﷺ نه مروی دې.دلته حضرت قتاده، د حضرت انس ﷺ نه روايت كوی.په دې كښې دی چه د ركوع نه پس نبی ﷺ يو مياشت قنوت وئيلې وو.مراد ترې قنوت نازله دې.د عربو د څو قبيلو دپاره نبی ﷺ خيرې كولې.

[۳۸۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ اسْتَمَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَدُوٍّ فَأَمَدَّهُمْ بِسَبْعِينَ مِنْ الْأَنْصَارِ كُنَّا نُسَمِّيهِمْ الْقُرَّاءَ فِي زَمَانِهِمْ كَانُوا يَحْتَطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ حَتَّى كَانُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قَتَلُوهُمْ وَغَدَرُوا بِهِمْ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ قَالَ أَنَسٌ فَقَرَأْنَا فِيهِمْ قُرْآنًا ثُمَّ إِنَّ ذَلِكَ رُفِعَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا

دغزوه بئر معونه سره متعلق دريم روايت د ((سعيد عن قتادة عن أنس ﷺ)) دې.حضرت انس ﷺ فرمائی.

رعل اوذكوان عصيه اوبنی لحيان د نبی ﷺ نه د دشمن خلاف مدد اوغوښتلو .نو نبی ﷺ اويا انصار د هغوی دمدد دپاره وركړو.چاته چه مونږ ،،قراء،، وئيل.د هغوی په زمانه كښې (يعنی په هغه زمانه كښې چه نبی ﷺ هم لاژوندې وو.اولوې لوې صحابه ﷺ هم موجود وو.هغوی ته ،،قراء،،وئيلې شو) دې خلقوبه د ورځې لرګی راجمع كول.(اوهغه به ئې خرڅول.اوخپل ضروريات به ئې پوره كول) اودشپې به ئې مونځونه كول.

دلته په روايت كښې د بنو لحيان ذكر شوې دې.حالانكه د بنو لحيان تعلق د غزوه رجيع سره دې.ددې وجې د بنو لحيان ذكر وهم ګرځولې شوې دې.څكه چه دا روايت د غزه رجيع سره نه بلكه غزوه بئر معونه سره متعلق دې.(١) حضرت انس ﷺ فرمائی.چه ددې اويا

---

[1] فتح البارى (٣٨٧/٧)_

قاريانوپه باره كښې مونږ د قران يوايت لوستل.خوبيا هغه آيت پورته كړې شو.(اودهغې تلاوت منسوخ شو.) هغه آيت دا وو.((بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا))
زمونږ دطرفه زمونږ قوم (مسلمانانو) ته دا خبر وركړئ.چه مونږ د خپل رب سره ملاقات اوكړو. نو هغه زمونږ نه راضى شو.اومونږ دهغه نه راضى يو.په دې آيت كښې د ((قرأه سبعين)) قول نقل شوې دې.

[٣٨٦٣]وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ زَادَ خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ أُولَئِكَ السَّبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا كِتَابًا نَحْوَهُ

ددې روايت سند دماقبل سره ملاؤ نه دې.دا څانله تعليق دې.ددې روايات په باره كښې امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه زما استاذ خليفه (بن خياط) دا اضافه كړې ده.چه يزيد بن زريع مونږ ته بيان كړې وو.چه ((أن أولئك السبعين من الأنصار قتلوا ببئر معونة)) چه اويا صحابه رضي الله عنهم كوم چه په بئر معونه كښې شهيد كړې شوى وو.هغه د انصارو څنى وو.
((قرآنا كتاباً نحوه)) په پورتنى روايت كښې د حضرت انس رضي الله عنه قول وو.او ((وقرأنا فيهم قرآنا)) دلته ئې ((قرآنا كتاباً)) اووئيل.دا ئې اوخودل.چه دقرآن نه مراد كتاب الله دې.-اومطلب دا دې.چه ددې قاريانو د شهادت نه پس ددوى په باره كښې آيت نازل شو.(١)
په دې ذكرشوو څلورو واړو روايتونو كښې دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم قنوت وئيل.د ((عبدالعزيزعن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې ددې تصريح ده.چه دا قنوت قبل الركوع وو.او د ((قتادة عن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې دى.چه دا قنوت بعدالركوع وو.
په دواړو روايتونو كښې تطبيق ښكاره دې.چه په اولنى روايت كښې د كوم قنوت ذكر دې.هغه د وترو قنوت دې ،او په دويم روايت كښې قنوت نازله مراد دې.او قنوت نازله د ركوع نه پس وى.په دريم روايت كښې د ((صلاة الصبح)) تصريح ده.وړاندې هم په دې باب كښې يوبل روايت راغې.هغه د فيصله كن درجه لرى.چه د صبا په مانځه كښې قنوت صرف يومياشت پورې وئيلى شو.اوهغه قنوت نازله وو.اوددې نه علاوه چه نور كوم قنوت دى.هغه د وترو قنوت دى.كوم چه قبل الركوع دى.

[٣٨٦٤]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ خَالَهُ أَخٌ لِأُمِّ سُلَيْمٍ فِي سَبْعِينَ

(١)علامه عينى ليكى. ((قرانا كتاباً نحوه غرضه تفسير القرآن بالكتاب كما ذكرناه قوله ،،نحوه،، أى نحو رواية عبدالأعلى بن حماد عن يزيد بن زريع إلى آخره وانظر عمدة القارى (١٧٠\١٧)_

رَاكِبًا وَكَانَ رَئِيسَ الْمُشْرِكِينَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ خَيَّرَ بَيْنَ ثَلَاثِ خِصَالٍ فَقَالَ يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ ائْتُونِي بِفَرَسِي فَمَاتَ عَلَى ظَهْرِ فَرَسِهِ فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ هُوَ وَرَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ قَالَ كُونَا قَرِيبًا حَتَّى آتِيَهُمْ فَإِنْ آمَنُونِي كُنْتُمْ وَإِنْ قَتَلُونِي أَتَيْتُمْ أَصْحَابَكُمْ فَقَالَ أَتُؤْمِنُونِي أُبَلِّغْ رِسَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُمْ وَأَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ فَأَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَطَعَنَهُ قَالَ هَمَّامٌ أَحْسِبُهُ حَتَّى أَنْفَذَهُ بِالرُّمْحِ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَلُحِقَ الرَّجُلُ فَقُتِلُوا كُلُّهُمْ غَيْرَ الْأَعْرَجِ كَانَ فِي رَأْسِ جَبَلٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا ثُمَّ كَانَ مِنَ الْمَنْسُوخِ إِنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت انس ﷺ فرمائي.چه نبي كريم ﷺ ددوى ماما چه د ام سليم ورور وو.په اويا سورو كښې ليږلې وو.دمشركانو سردار عامرين طفيل وو.دې مدينې منورې ته راغلې وو.اونبي ﷺ ته ئې په دريو خبروكښې د يوې خبرې اختياروركړې وو.نوهغه اوونيل.

قوله: يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: په كلوبه ستا حكومت وى.اوپه ښارونو به زما حكومت وى.يا ستا نه پس به ستا خليفه زه يم.(كه په دې دواړو خبروكښې درته يوهم منظور نه وى نو) بيا به د غطفان په زرګونو كسان راولم.اوتا سره به جنګ كوم.

قوله: بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: ددې يومطلب خو دا دې.چه چه يو زر سواره به وى.او يو زر اسونه به وى.او يو مطلب دا اخستې شى.چه يو زر اسونه به سره وى.او يو زر اسونه به سره او سپين وى. اوښكاره ده چه كله دوه زره اسونه وى.نو دوه زره سواره به هم وى(١) مقصد دا چه ډير لوئ فوځ به راولم.اوتاسره به جنګيږم.

قوله: فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ: بيا عامر د ام فلان په كور كښې په طاعون كښې اخته شو.لكه څنګه چه د ځوان اوښ په بدن كښې غټه دانه راوخيژى.دغه شان دهغه په بدن كښې هم غټه دانه راوخته.

قوله: فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ: دلته خو وضاحت نشته.خو داهل سير يو روايت نقل كړې دې.چه د آل سلول د يوښځې په كور كښې په ده باندې د طاعون دانه راوخته.(٢)

(١)فتح البارى(٣٨٧\٧) وعمدة القارى(١٧١\١٧)
(٢)فتح البارى(٣٨٧\٦) وعمدة القارى(٧١\١٧)_

هغه مرګ ته نزدې شو.نوهغه اوونیل.زما اس راوله.-(زه به په بستره باندې نه مرم) او سور شو.اود اس په شا باندې مړ شو.دا روایت د غزوه بئر معونه د قصې سره متعلق دې .خو چونکه په بئر معونه کښې د شهیدشوو صحابه کرامو رضي الله عنهم اصلي قاتل عامر بن طفیل وو.نو ځکه د جمله معترضه په طور په مینځ کښې دهغه قصه بیان شوه.

قوله: فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ وَهُوَ رَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ: دلته په عبارت کښې غلطي شوې ده.صحیح عبارت دا دې.«فانطلق حرام هو ورجل أعرج و رجل من بني فلان» دا ،،واو،، د ،،هو،، نه پس دې.ځکه که «وهو رجل أعرج» اولوستې شي.نودوه خرابیانې لازمیږي.

① یودا چه په دې صورت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه اعرج کیدل ثابتیږي.حالانکه حضرت حرام اعرج (یعنی ګډ) نه وو.

② دویمه دا چه په دې صورت کښې به ترجمه داسې وي.چه یوحضرت حرام رضي الله عنه لاړلو.کوم چه اعرج وو.اویوسړې د بنی فلان نه لاړو.حالانکه تلونکي درې کسان وو.یو حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه.دویم اعرج چه نوم ئې کعب بن زید رضي الله عنه خودلې شوې دې.اودریم منذربن محمد رضي الله عنه وو.

په وړاندینی روایت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه قول دې.«كونا قريباً» تاسو دواړه نزدې اوسئ.ددې خبرې دلیل ښکاره دې.چه د دوی رضي الله عنه سره دوه کسان وو. دغه شان په یوبل روایت کښې دی.«فانطلق حرام ورجلان معه ،رجل أعرج ورجل من بني فلان» ددې وجې پکارده چه ،،واو،، د ،،هو،، نه پس وي.خود غلطۍ نه ،،واو،، مقدم شوې دې.[1]

په وړاندی روایت کښې هم هغه خبره ده.چه عامربن طفیل ته کله حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه وسلم خط یوړلو.نوحرت حرام رضي الله عنه هم هلته شهید کړې شو.او رعل ذکوان او عصیه درې واړو په شریکه نور صحابه کرام رضي الله عنهم ئې شهیدان کړل.

قوله: فَلُحِقَ الرَّجُلُ: ① په دې کښې یوصورت خو دا دې.چه «لحق» معروف اوونلی شي.او «الرجل» نه مراد هغه کافرواخستې شي.چاچه حضرت حرام رضي الله عنه په نیزه وهلو باندې شهید کړې وو.او بیا دخپلوکافرانو ملګروسره ملاؤ شوې وو.یعنی «لحق الرجل بالمشركين بعد قتل حرام بن ملحان رضي الله عنه»

② دویم صورت دا دې،چه «لحق الرجل» کښې «الرجل» نه مراد دحضرت حرام رضي الله عنه ملګرې شي.چه هغه د حضرت حرام رضي الله عنه د شهادت نه پس د خپلو مسلمانانوملګرو سره ملاؤ شو. یعنی «لحق الرجل بالمسلمين»

---

[1])فتح الباري(۳۸۷/۷) وعمدة القاري (۱۷/۱۷)_

③ دريم صورت دا دې،چه «لحق» مجهول اولوستې شي.او «الرجل» نه مراد حضرت حرام رضي الله عنه و.په دې صورت كښې به مطلب دا شي.چه حضرت حرام رضي الله عنه په نيزه اووهلې شو.نو هغوى «الله أكبر فزت ورب الكعبة» اووئيل.او وفات شو.اودمرګ په غيږه كښې ورغلو.يعنى «لحق الرجل بالموت»

④ يو صورت دا دې.چه «الرجل» (دجيم په سكون سره وى) د «راجل» جمع شي.
اود«رجل» نه مراد د مشركانو ډله واخستې شي.په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه «لحق الرجل المشركون بالمسلمين فقتلوهم»يعنى دكافرانوپيدله ډله د مسلمانانو سره ملاؤ شوه.او هغوى ئې شهيدان كړل.([1])

[٣٨٦٥]حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمَّا طُعِنَ حَرَامُ بْنُ مِلْحَانَ وَكَانَ خَالَهُ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا فَنَضَحَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَرَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ[ر:٣٣٧٠]
په دې روايت كښې دى.چه حضرت حرام د بئر معونه په موقع په نيزه وهلې شوې وو.

قوله قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا يعنى فعل بالدم هكذا: هغه وينه په خپل مخ او سر باندې اومږله،او وې وئيل«فزت ورب الكعبة» حضرت حرام رضي الله عنه خپل مظلوميت الله تعالى ته د ښكاره كولو دپاره اوپه وينه ككړ مخ او سر،سره دالله تعالى په دربار كښې د پيش كيدو دپاره دا صورت اختيار كړو.

[٣٨٦٦\٣٨٦٧]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فِي الْخُرُوجِ حِينَ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْأَذَى فَقَالَ لَهُ أَقِمْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَطْمَعُ أَنْ يُؤْذَنَ لَكَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنِّي لَأَرْجُو ذَلِكَ قَالَتْ فَانْتَظَرَهُ أَبُو بَكْرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ظُهْرًا فَنَادَاهُ فَقَالَ أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا هُمَا ابْنَتَايَ فَقَالَ أَشَعَرْتَ أَنَّهُ قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الصُّحْبَةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدِي نَاقَتَانِ قَدْ كُنْتُ أَعْدَدْتُهُمَا لِلْخُرُوجِ فَأَعْطَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَاهُمَا وَهِيَ الْجَدْعَاءُ فَرَكِبَا فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا الْغَارَ وَهُوَ بِثَوْرٍ فَتَوَارَيَا فِيهِ فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ مِنْحَةٌ فَكَانَ يَرُوحُ بِهَا وَيَغْدُو عَلَيْهِمْ وَيُصْبِحُ فَيَدَّلِجُ إِلَيْهِمَا ثُمَّ يَسْرَحُ فَلَا يَفْطُنُ بِهِ أَحَدٌ

[1])فتح البارى(٧\٣٨٨) وعمدة القارى(١٧\١٨٢)_

مِنَ الرِّعَاءِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَ مَعَهُمَا يُعْقِبَانِهِ حَتَّى قَدِمَا الْمَدِينَةَ فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ

[٣٨٦٧] وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ وَأُسِرَ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ قَالَ لَهُ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ مَنْ هَذَا فَأَشَارَ إِلَى قَتِيلٍ فَقَالَ لَهُ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ هَذَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ فَقَالَ لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُهُمْ فَنَعَاهُمْ فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَكُمْ قَدْ أُصِيبُوا وَإِنَّهُمْ قَدْ سَأَلُوا رَبَّهُمْ فَقَالُوا رَبَّنَا أَخْبِرْ عَنَّا إِخْوَانَنَا بِمَا رَضِينَا عَنْكَ وَرَضِيتَ عَنَّا فَأَخْبَرَهُمْ عَنْهُمْ وَأُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا [ر: ٣٢٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه كله په حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه باندې په مكه كښې د كافرانو د طرفه تكليفونه او مصيبتونه سخت شول.نو هغوى دنبي ﷺ نه د مكې نه دوتلو اوهجرت كولواجازت اوغوستلو. دا واقعه دهغه واقعه نه پس ده.كله چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه د مكې نه وتلې وو.او ابن الدغنه دوى واپس راوستل.نبي كريم ﷺ حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته اووئيل.ته صبر كوه. اوس مه خه.حضرت ابوبكر رضي الله عنه عرض اوكړو.يارسول الله آيا تاسو ته ددې خبرې اميد شته. چه د الله تعالى دطرفه به تاسو ته دمكې نه د وتلو حكم اوشي؟ نو نبي ﷺ ورته اوفرمائيل. او زما اميد شته.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه به انتظاركولو.يوه ورځ نبي كريم ﷺ د ماسپخين په وخت كښې دحضرت ابوبكر رضي الله عنه كورته راغلو.اووې فرمائيل «أخرج أخرج من عندك» دلته او «اخرج» دې.اوددې نه پس «أخرج من عندك» دې. خو حافظ او عيني چه كوم روايت نقل كړې دې.په هغې كښې صرف «أخرج من عندك»دې.(1) اوهم دا ظاهر دې.

د نبي ﷺ د ارشاد مطلب دا دې چه كوم خلق تاسو سره دى.هغه اوباسه،اوكه د «أخرج» روايت صحيح شي.نوونيلى به شي.چه لږ غونډې بهرته راوځه.اوكوم كسان چه تا سره دى. هغه بيل كړه.مطلب دا وو.چه زمونږ خبره بل څوك واونه رى.حضرت ابوبكر رضي الله عنه اووئيل. حضرت زما سره خو زما دوه لونړه دى.كومې چه زما رازدارې دى.اودهغوى نه د څه خبرې پټولوضرورت نشته.نبي ﷺ اوفرمائيل.تا ته معلومه ده.چه ماته د مكې نه د هجرت كولو حكم اجازت راكړې شوې دې.حضرت ابوبكر رضي الله عنه ورته اووئيل. «الصحبة» يعنى زه د ملګرتيا درخواست كوم.

اول ئې هم درخواست كړې وو،اود دې نه وړاندې دا خبره متعينه وه،چه ورسره به ځي،او

(1) فتح الباري(حديث نمبر ٤٠٩٣) ٣٨٩\٧) وعمدة القارى(١٧\١٧٣) حديث نمبر ١٢٩)_

رسول اللهﷺ هم ددې خودلو دپاره راغلې وو،چه اوس تلل دى،خود ادب په وجه حضرت ابوبكرؓ دوباره درخواست اوكړو،

قوله: قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ: «الصحبة» خومنصوب دې.يعنى «اختار الصحبة» اويا د مبتدا په وجه مرفوع دى.اوددې خبر محذوف دې.يعنى «لك الصحبة» حضرت ابوبكرؓ عرض اوكړو.يا رسول الله ما سره دوه اوښانې دى.ما دا دواړه د سفر دپاره تيارې كړى دى.خكه چه انتظار وو.چه نبىﷺ ته به اجازت ملاويږى.اوبيا به ورسره سفركوى نويوه اوښه ئې د نبىﷺ دپاره اويوه اوښه ئې د خان دپاره تياره كړې وه.نو يوه اوښه ئې نبىﷺ ته وركړه.دې خاې كښې نشته.په بل خاې كښې به راشى.چه نبىﷺ ورته اوونيل.ددې قيمت واخله.حضرت ابوبكرؓ د قيمت اخستلو نه معذرت اوكړو.نو نبىﷺ پرې اصرار اوكړو.اووجه دا وه.چه نبىﷺ غوښتل چه د هجرت پشان مقدس عمل په خپله خرچه اومال سره اوكړى. حضرت ابوبكرؓ ته خو چونكه د نبىﷺ خوشحالى مطلوب وه.ددې وجې هغوى قيمت قبول كړو،

قوله: وهى الجدعاء: د نبىﷺ په اوښوكښې د يوې نوم «قصواء» راخى.د بعضې حضراتو خيال دې ،چه حضرت ابوبكرؓ چه كومه اوښه د دوى په خدمت كښې پيش كړې وه. هغه «ناقه قصواء» وه.[1] خو دلته روايت دې،چه هغه «جدعاء» وه.بعضې خلقو ونيلى دى. چه «جدعاء» ددې وجې وه.چه د هغې غوږونه كټ شوى وو.علامه قسطلانىؒ فرمائى.چه ددې غوږ كټ شوې نه وو.بلكه ددې نوم «جدعاء» وو.نو په خپلو خپلو اوښو باندې دواړه د شپې په تياره كښې سوارۀ شول.اوروان شول.دجبل ثور يو غار ته اورسيدل. او دواړه حضرات په هغې كښې پټ شول.

دنبىﷺ دخپل تحفظ په غرض په غار كښې پټيدل په دې خبره دلالت كوى .چه داسبابو اختيارول د توكل خلاف نه دى.خكه چه نبىﷺ پخپله دخپل خان دپاره د حفاظت دا طريقه اختيار كړه.نبىﷺ په دې غار كښې درې ورخو پورې پټ وو.[2]

دحضرت قاسم نانوتوىؒ د اتباع جذبه: د حضرت مولانا قاسم نانوتوىؒ متعلق دهغوى په سوانحوكښې ليكلى شوى دى.چه كله د انګريزانو په مقابله كښې هغوى جهاد اوكړو.اوپه هغې كښې ناكامه شول.نو انګريزانو د ظلم اووينې توبولو بازاركرم كړو.په دې موقع باندې انګريزانو په زرګونو عالمان قتل كړى.په چوكونوكښې به هغوى دپانسئ په تخته باندې نې زوړند كړل.اوبعضې د خنزې په څرمن كښې ژوندى اوكنډلو.اودفن ئې كړلو. حضرت مولانا قاسم نانوتىؒ خو د انګريزانو خلاف برينده توره وه. اوهغوى په عملو توګه دهغوى خلاف قتال اوجهاد كړې وو.د دوى د ګرفتارولو دپاره انګريزانو كوشش شروع

[1] زاد المعاد (۱۳٤\۱)۔
[2] د هجرت سره متعلق تفصيل دپاره اوګورئ ابواب الهجرة بخارى جلد اول (۵۵۱)۔

کړو.خلقو مولانا ته مشوره ورکړه.چه تاسو پټ شئ. نو دوی د خلقوپه ډير اصرار باندې صرف درې ورځې پټ شو.ځکه چه نبی ﷺ درې ورځې پټ شوې وو.اودرې ورځې پس بيا ښکاره شو.خلقو به ورته ډيرمنت کول.چه د پټيدوپه جواز کښې څه اشکال هم نشته.خوددې باوجود د سنت د تابعدارئ غلبه وه.چه هغوی د درې ورځو نه زيات پټيدل اونه زغمل.

يوځل حکومت ته خبر ملاؤ شو.چه مولانا قاسم په فلانی ځاې کښې دې. د نيولودپاره سرکاری سپايان راغلل.اومولانا صاحب ورته ملاؤ هم شو.خوالله تعالی ورته څومره جرات ورکړې وو.اوڅومره حوصله اوبهادری په کښې وه.چه دغه کسان کله د ګرفتارئ دپاره وراورسيدل.نوچونکه هغوی د مولانا د شکل او صورت نه ناخبر وو.نو هم د مولانا نه ئې تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ مولانا صاحب د خپل ځاې نه يو دوه قدمونه وړاندې شو.او وې فرمائيل.اوس خو هم دلته وو.هغوی دا اوګنړل. چه د بل چا په باره کښې وائی.چه هغه دلته اوس وو.نوهغوی هغه بل کس اونه موندل.دغه شان ناکامه واپس لاړل.اودغه شان مولانا صاحب د نيولونه بچ شو.

يوځل مولانا ديوبند سره نزدې په خپلو پټو کښې په يو کور کښې مقيم وو. خبر ورته ملاؤ شو.چه مولانا په فلانی ځاې کښې موجود دې.ګرفتارونکی کسان هلته اورسيدل.مولانا موجود وو.ملاقات ورسره اوشو.هغه خلقو تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله ورته اوفرمائيل.مولوی قاسم سره ملاؤ شوئ.کينئ چئ اوڅکئ. دڅه خبرې جلتی ده.هغوی ئې کينول.اوښه قدر اوعزت ئې ورله اوکړو.هغه کسانو اوګنړل. چه دا کس دومره ښې ويرې مونږ سره ملاويږی.اوزمونږ قدر اوعزت هم کوی.نويقيناً دا به بل څوك وی.اومولانا به بل څوك وی.دغه شان هغوی پاسيدل. لاړل. اومولانا صاحب د ګرفتارئ نه بچ شو.

خبره د مولانا قاسم نانوتی رحمه الله د اتباع سنت کيدله.په حديث کښې راغلی دی.که دچا تبه شوه.نو هغه دې بهر ته لاړشی او سحروختی دې د اوبو د بهيدو طرف ته مخ کړی.اوغسل دې اوکړی.چه څومقرر ورځې داسې اوکړی.نو د تبې نه به ښه شی.مولانا صاحب رحمه الله چه به کله هم تبې اونيولو.نوددې باوجود چه د ديوبند سره نزدې نهرنه وو.خوبيا به هم مولانا صاحب څوميله لرې تلو.اوپه نهر کښې به ئې غسل کولو.اوشفا به ورته ملاويده.ځکه چه په حديث کښې دا علاج خودلې شوې وو.خودا دهرچا کار نه دې.بلکه دا د پوخ يقين خبره ده.هغه يقين کوم چه الله تعالی چاته ورکړی.نودهغې مطابق نتائج اوثمرات ښکاره کيږی.

قوله: فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ: عامربن فهيره د عبدالله بن طفيل بن سخبره غلام وو.دلته هم دا نقل شوی دی.خو د رجالو په کتابوکښې په عامه توګه دا ليکلې شوی دی.چه دا عبدالله بن طفيل نه وو.بلکه طفيل بن عبدالله وو.دلته قلب شوې دې.[1] دا عبدالله بن سخبره د حضرت عائشې رضي الله عنها د مور ام رومان اولنی خاوند

---

[1])فتح البارى(۷/ ۳۹۰)_

وو.عبدالله بن سخبره د حضرت ابوبكر رضي الله عنه حليف وو.كله چه هغه وفات شو.نو د ام رومان سره حضرت ابوبكر رضي الله عنه واده اوكړو،د هغې نه حضرت عائشه او حضرت عبدالرحمن بن ابى بكر رضي الله عنهما پيدا شول.طفيل هم د ام رومان د بطن نه پيدا شوې وو.خوهغه د اولنى خاوند عبدالله بن سخبره ځوې وو.نوپه دې طريقه طفيل د حضرت عائشې رضي الله عنها مور شريك ورور وو.عامربن فهيره د طفيل بن عبدالله غلام وو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه هغه اخستې وو.او بيا ئې آزاد كړې وو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره لنګه د پيو اوښه وه. عامربن فهيره به هم دغه اوښه د څرولو دپاره دماښامې ځنګل طرف ته بوتله.تپوله شپه به ئې په ځنګل كښې تيروله.اوبيا به سحرمكې ته راتله.دشپې په آخرى حصه كښې به ئې د اوښې نه پئ اولوشل.اونبى كريم ﷺ او ابوبكر رضي الله عنه ته به ئې اوړل .او هغوى باندې به ئې پئ څكول.كله چه نبى ﷺ د درې ورځو نه پس د غار ثور نه راووتل.او مدينې منورې ته روان شو.نوعامربن فهيره ورسره هم د هجرت په سفر كښې وو.اودوى دواړو حضراتو به وار په وار په خپلو خپلواوښوباندې كينول. حضرت ابوبكر رضي الله عنه ښكاره خبره ده.چه په دې راضى وو.چه نبى ﷺ مستقل طورپه اوښه باندې سوركړى.خو د نبى ﷺ خواهش دا وو.چه ماته هم اجرملاويدل پكار دى.تردې چه درې واړه حضرات مدينې ته اورسيدل.

قوله: فَقُتِلَ عَامِرُبْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِمَعُونَةَ: دامام بخارى رحمه الله اصلى مقصد هم دا جمله ده.چه په غزوه بئر معونه كښې حضرت عامربن فهيره شهيدكړې شوې وو.د هجرت دباقى حصې تعلق د غزوه بئر معونه سره نشته.

قوله: وَعَنْ أَبِى أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِى أَبِى قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ إلخ: دا دماقبل سند سره دې.خودا ئې جدا خكه ذكركړ،چه وړاندې كومه واقعه بيانولې شى.په هغې كښې دبير معونه ذكردې.او په ماقبل كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.په هغې كښې صرف د هجرت ذكر دې.حضرت عامر بن فهيره د هجرت په واقعه كښې هم شريك وو.او د بئر معونه په واقعه كښې هم،البته اولنى روايت موصوله وو.او دا روايت مرسله دې. دلته هشام بن عروه د حضرت عروه نه نقل كوى. اوحضرت عروه تابعى دې.د صحابى رضي الله عنه واسطه ئې نه ده ذكركړې.ددې دواړو دا فرق ښكاره كول هم مقصود وو.ددې وجې ي په «وعن أبي أسامة» سند سره ذكركړو.حضرت عروه فرمائى.كله چه په بير معونه كښې اويا قاريان شهيدان كړې شول.اوعمروبن اميه ضمرى رضي الله عنه قيد كړې شو،نو عامر بن طفيل يو قتيل طرف ته اشاره اوكړه.او تپوس ئې اوكړو.چه دا څوك دې؟ نو هغوى ورته اووئيل.دا عامر بن فهيره رضي الله عنه دې.عامربن طفيل اووئيل.

قوله: لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّى لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ: مادې كتل كله چه دې قتل كړې شو.نودده لاش آسمان طرف ته پورته كړې شو.تردې چه ما آسمان طرف ته كتل.چه د دې لاش د آسمان او زمكې په مينځ كښې معلق دې.بيا هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو.

دلته د بخاي په روايت کښې دی.چه هغه لاش په زمکه باندې کیخودې شو.څو بعضې اهل سیرو نقل کړی دی.چه هغه لاش بیا زمکې طرف ته راغلو.[1]

قوله: أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا: عروه بن اسماء بن الصلت په دې اویا قاریانوکښې شهید شوې وو.نود عروه بن زبیر نوم هم ددې عروه بن اسماء په نوم باندې کیخودې شو.(ځکه چه د بزرګانو په نوم باندې د تبرك دپاره دماشومانونوم کیخودې شی.څو یوه نکته بله هم ده.چه هغه عروه بن اسماء بن الصلت وو.اود د عروه د مور نوم هم اسماء بنت ابی بکر وو.د هغوی د پلار نوم اسماء وو.اود دوی د مور نوم اسماء وو) دغه شان په شهیدانوکښې یو منذر بن عمرو هم وو.د حضرت زبیر یوبل ځوې شوې وو. هغوی دهغه نوم (ددې شهید په نوم باندې) منذر کیخودو.

[۳۸۶۸/۳۸۷۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَيَقُولُ عُصَيَّةُ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[۳۸۶۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا يَعْنِي أَصْحَابَهُ بِبِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا حِينَ يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَلَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَسٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا أَصْحَابِ بِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا قَرَأْنَاهُ حَتَّى نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا فَقَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ

[۳۸۷۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ الْأَحْوَلُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ قَالَ قَبْلَهُ قُلْتُ فَإِنَّ فُلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَهُ قَالَ كَذَبَ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا أَنَّهُ كَانَ بَعَثَ نَاسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ وَهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا إِلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ قِبَلَهُمْ فَظَهَرَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَقَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ [ر: ۹۵۷و ۲۶۴۷]

د قنوت فی الصلاة په باره کښې دا هغه فیصله کن روایت دې.دکوم ذکرچه وراندې راغلې وو.په دې تصریح ده.چه رسول الله ﷺ د رکوع نه پس قنوت صرف یو میاشت وئیلې وو.په کوم کښې چه نبی ﷺ د عربو مشرکو قبیلوپه حق کښې خیرې کولې.چا چه په بئر معونه

[1] السيرة الحلبية (١٧٣/٣) سرية القراء إلى بئر معونة)_

کښې اویا صحابه ﷺ شهیدان کړی وو.(دقنوت متعلق فقهی اختلاف دپاره کتاب الصلاة ته مراجعت اوکړئ)

بَاب غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ وَهِيَ الْأَحْزَابُ

قَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ كَانَتْ فِي شَوَّالٍ سَنَةَ أَرْبَعٍ

[۳۸۷۱] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْهُ وَعَرَضَهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَهُ [ر:۲۵۲۱]

غزوه خندق: نبی ﷺ چه کله د یهودو قبیله بنو نضیر د مدینې منورې نه اوویستل.نود دې قبیلې یوه ډله په خیبر کښې آباده شوه.اودمسلمانانوخلاف په سازشونوکښې لګیا شول.

کله چه مسلمانانوته په جنګ احد کښې شکست ملاؤ شو.نودوی ته ډیره ښه موقع ملاؤ شوه. نو د دوی په سردارانوکښې حیي بن اخطب،سلام بن ابی الحقیق ، کنانه بن الربیع، مکې معظمې ته لاړل.اوقریش ئې د رسول الله اود مسلمانانو خلاف په جنګ کولویاندې اماده کړل.کنانه بن الربیع د بنوغطفان خلقوته ورغلل. اوورته ئې اووئیل.چه د خیبر په قجورو کښې به مونږ تاسوته هرکال نیمې قجورې درکووخوپه دې شرط چه تاسو د مسلمانانو خلاف دجنګ دپاره تیار شئ.په دې لالچ باندې دا خلق هم د جنګ دپاره تیارشو. دغه شان بنواسد د بنوغطفان حلیف وو. دوی هغوی ته هم دملګرتیا کولودپاره اووئیل. هغوی هم تیارشول.دغه شان بنو سلیم او بنو سعید هم تیارشول.(۱) نودا لسو زروته نزدې لوئې لښکر تیار شو. او مدینې منورې طرف ته روان شو.په دې کښې د قریشو څلور زره کسان وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس سوه اوښان وو.ابوسفیان د ټول لښکر قیادت کولو. او د احد سره نزدې ډیره شول.(۲)

نبی کریم ﷺ ته چه کله ددې خبر ملاؤ شو.نو دوی د صحابوﷺ سره مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسیﷺ د خندق کنستلومشوره ورکړه.د مدینې منورې نه درې طرفونو ته کورونه او د قجورو باغونه وو.دهغه طرفونو نه حمله کول خود کافرانو دپاره ګرانه وه.صرف د شام طرف ته چه کومه حصه کهولاؤ وه.اود دشمن حمله هم ددغه طرف نه کول وو.نونبیﷺ د حضرت سلمان فارسیﷺ مشوره قبول کړه.اوهم دغه طرف ته ئې دخندق کنستلوحکم ورکړو.نبیﷺ سره درې زره صحابه کرامﷺ د دې خندق په کنستلوکښې شریك وو. نبیﷺ پخپله حدود مقرر کړل. او کربښې ئې واچولې.په لسو لسو کسانوباندې ئې لس لس ګزه زمکه تقسیم کړه. د خندق ژوروالې پنځه ګزوته نزدې مقرر کړې شوې وو.اوددې اوږدوالې تقریباً درې نیم میله وه.نبیﷺ په خپله د خندق په کنستلوکښې شریك

---

(۱) الکامل لابن اثیر (۱۲۲/۲) وطبقات ابن سعد(۶۵/۲) وزادالمعاد (۲۷۰/۳)-

(۲) طبقات ابن سعد(۶۶/۲)_

وو.انصاراومهاجرينو ټول په جمع باندې رجزيه اشعار وئيل.اودخپلې خپلې حصې په كنستلو كښې لګيا وو.بعضې صحابه ﷺ چه كله دخپلې حصې نه اوزګار شول.نوهغوى د نورو په حصه كښې شريك شول.(۱) دغه شان د ابن سعد ﷺ د روايت مطابق په شپږو ورځو كښې دا خندق تيارشو.(۲) په دې كښې نور روايات هم شته.دبعضو په نيز پنځلس ورځې د بعضو په نيز شل ورځې او د بعضو په نيز څلورويش ورځې،اوپه يو روايت كښې يوه مياشت هم خودلې شوې ده.علامه سمهودى فرمائى.چه په اصل كښې د خندق په كنستلو خو شپږ ورځې لګيدلې وې.البته د
محاصرې مودهٔ شل ورځې وه.(۳)

دا د سختې يخنۍ موسم وو.د تيزو او يخو هواګانو طوفانونه چليدل .او د قحط زمانه وه.څوورځې مسلمانان په نهره وو.پخپله دنبى ﷺ په خيټه پورې ګټې تړلې شوې وې.خوداسلام دپاره د قربانۍ ورکولو يوه جذبه وه.دكوم په وجه چه د دنيا هرتكليف داسلام دپاره برداشت كول هغوى ته آسان وو.

چه مسلمانان د خندق كنستلونه فارغ شو.نود كافرانو لښكرراورسيدل.اود احد سره ئې ډيره واچوله.مسلمانان مقام سلع ته نزدې ورغلل.ښځو او ماشومان ئې محفوظ قلعه ګانوته د ليږلو حكم اوكړو.اوڅه صحابه ﷺ ئې دهغوى په حفاظت باندې مقرر كړل.(۴)

دكافرانولښكرچه كله راغلل.اوخندق ئې اوليدلو.نوددې څيزسره وړاندې دهغوى چرته واسطه نه وه راغلې.ددې وجې هغوى نه پوهيدل،چه څنګه حمله اوكړى.صرف يو صورت وو.چه د غشو په ويشتلوسره حمله اوكړى.نود دواړو طرفونو نه غشى ويشتلى كيدل.په دې تيراندازۍ كښې حضرت سعدبن معاذ ﷺ زخمى شو.دكومې په وجه چه هغوى روسته بيا وفات شو.

دا سلسله شلو ورځو پورې اودبعضې په نيز يوې مياشتې پورې جارى وه. كافرانو څو منصوبې جوړې كړې.خويوه هم فائده منده نشوه.آخرى دا چه يوه ورځ هغوى مشوره اوكړه.چه نن به راجمع شو.اويوه عامه او سخته حمله اوكړې شى. نو كافرانو يوه سخته حمله اوكړه.د غشو او د كاڼو باران ئې جوړ كړو.اود عربو مشهورپهلوان عمروبن عبدود، او دده سره عكرمه بن ابى جهل،نوفل بن عبدالله، اوضراربن خطاب وغيره د يوځاې نه په

---

(۱) ابن اثير ﷺ ليكلى دى.چه دخندق د تقسيم په وخت كښې د مهاجرينواوانصارو دحضرت سلمان فارسى ﷺ په باره كښې اختلاف پيدا شو.هره ډله په دې باندې ټينګه وه.چه دوى خان سره شريك كړى.دمهاجرينودعوه وه.چه دې مهاجردې.نو دې به مونږ سره شريك وى.انصارو ده ته انصارى وئيل.اوخپل خان سره ئې شريكول غوښتل.نو نبى ﷺ اوفرمائيل. ((سلمان منا أهل البيت)) سلمان زمونږ اهل بيتو نه دې.اوګورئ (الكامل لابن اثير(۱۲۲/۲)_~

(۲) طبقات ابن سعد(۶۷/۲)_

(۳) سيرة مصطفى (۳۱۱/۲) په حواله د زرقانى (۱۱۰/۲)_

(۴) سيرة ابن هشام (۲۳۱/۳)_

خندق واوړيدل. او مسلمانانوته ئې د مبارزت دعوت ورکړو.عمروبن عبدود په بدرکښې زخمي شوې وو.اوهغه قسم خوړلې وو.چه ترڅو پورې د مسلمانانو نه بدله وانخلم.په سر کښې به تيل نه لګوم. د عمروبن عبدود د مقابلې دپاره حضرت علی رضی الله عنه وراووتل.[1] عمرو ورته اووئيل. ته ورکوتې ئې.تراوسه پورې تا د ژوند څه خوند نه دې اخستې،نو ته واپس لاړه شه،څوك غټ سړې زما مقابله کښې راوله.زه ستا قتلول نه خوښوم.حضرت علی رضی الله عنه ورته اووئيل.خو زه ستا قتلول خوښوم.ددې په وجه عمرو په غصه کښې راغلو. اود اس نه راکوز شو.په حضرت علی رضی الله عنه باندې ئې ګذار اوکړو.حضرت علی رضی الله عنه د هغه ګذار په ډهال سره منع کړو.خوبه تندی باندې زخمي شو.په جواب کښې حضرت علی رضی الله عنه ګذار اوکړو.اوپه اولني ګذار باندې ئې هغه جهنم ته او رسول. او نعره تکبير ئې اووئيله.اود فتح اعلان ئې اوکړو.[2] چه دعمرو مرګ ئې اوليدل. نو د هغه سره چه باقي کوم کسان وو.هغوی اوتختيدل.نوفل بن عبدالله په تختيدو ته کښې په خندق کښې ورپريوتل.حضرت علی رضی الله عنه ورکوز شو.هغه ئې هم په خندق کښې ختم کړو.[3] دا ډيره سخته ورځ وه.ټول ورځ د غشو ګذاروته کيدل.کافرانود غشو او کاڼړو باران جوړ کړې وو.په دغه ورځ مسلسل د نبی صلی الله علیه وسلم نه ځلور مونځونه قضا شول.

محاصره هم هغه شان جاري وه.يوه ورځ نعيم بن مسعود اشجعی رضی الله عنه د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو.يارسول الله صلی الله علیه وسلم ما ايمان راوړې دې. اوزما قوم ته زما د ايمان راوړو علم نشته.که تاسو اجازت کوئ.نو زه به څه چل اوکړم.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو.اووې فرمائيل«فإن الحرب خدعة» جنګ خوهم د حيله او تدبيرنوم دې.[4] نعيم بن مسعود اشجعی د بنو غطفان د قبيلې سردار وو.د قريشو اويهودو دواړو په ده باندې اعتماد وو.هغوی د قريشو او يهودو په مينځ کښې د اختلاف راوستلوعجيبه تدبير اوکړو. هغه داسې چه اول د بنو قريظۀ يهودو ته راغلل.اوهغوی ته ئې اووئيل.چه تاسوخو په جنګ

---

[1] ابن کثير رحمه الله ليکلی دی.چه کله عمروبن عبدود مسلمانانوته د مبارزت دعوت ورکړو.نوحضرت علی رضی الله عنه اودريدل.اود نبی صلی الله علیه وسلم نه ئې د اجازت اوغوستل.چه زه دمقابلې دپاره ځم.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائيل.دا عمرو دې.مقصد ئې دا وو.چه ته کم عمره ئې.اودې مشهور او تجربه کارپهلوان دې.هغه دوباره مسلمانانوته دعوت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه دوباره اودريدل.نبی صلی الله علیه وسلم ورته دوباره هم هغه خبره اوکړه.په دريم ځل چه کله بيا عمرود مبارزت دعوت ورکړو.نو حضرت علی رضی الله عنه اودريدل.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائيل دا عمرو دې.حضرت علی رضی الله عنه عرض اوکړو.که دې عمرو دې.خوبيا هم زه د ده مقابله کول غواړم.نبی صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه لاړل.اوهغه ئې قتل کړو.واپس راغلو.البداية والنهاية (١٠٦/٤)_

[2] الکامل لابن اثير(١٢٤/٢)_

[3] اوګورئ البداية والنهاية (١٠٧/٣) البته ابن سعد په طبقات (٦٨/٢) کښې ليکلی دی.چه حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه په نوفل باندې په توره ګذار اوکړو.هغه ئې دوه ټکړې کړو.کيدې شی.چه حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت زبير رضی الله عنه دواړو قتل کړې وی.)_

[4] سيرة ابن هشام (٢٤٠/٣) وزاد المعاد(٢٧٣/٣)_

كښې شريك شوې نې. خو تاسودا سوچ كړې دې.كه په جنګ كښې شكست اوشو.نو قريش او بنو غطفان خپلو كورونو ته واپس لاړ شي.خوتاسوبه كوم خوا ځئ.تاسوخوبه هم دلته په مدينه كښې د مسلمانانو سره اوسيږئ.په دغه وخت كښې به ستاسوڅه حال وي؟ بنو قريظو ورته اوونيل.چه بيا څه كول پكار دي.حضرت نعيم بن مسعود ﷺ ورته اوونيل.اول اطمينان اوكړئ.دقريشو او بنوغطفان څه كسان ځان سره ګانړه كړئ. كه هغوى خپل كسان تاسو سره ګانړه كوي.نو جنګ اوكړئ.ګني مه كوئ.بنو قريظو ته دا خبره خوښه شوه. اوتولواوونيل.د قريشونه د كسانو ګانړه كولومطالبه كول پكار ده.حضرت نعيم بن مسعود ﷺ دهغه ځاې نه قريشوته راغلل.اوورته ئې اوونيل.تاسوته معلومه ده.چه يهود د مسلمانانو سره په جنګ كولوياندې پښيمانه شوي دي.اوهغوى محمد (ﷺ) ته پيغام ليږلې دې.كه مونږ دقريشو او بنوغطفان څه كسان ګرفتاركړو.اوتاسو ته ئې حوالة كړو.نوآيا ته به راضي شې.اومحمد(ﷺ) ورسره رضا ښكاره كړې ده.نواوس د يهوديانو اراده ده.چه ستاسو نه څه كسان په ګانړه كښې واخلي.اوهغه مسلمانانوته حواله كړي.(1)

قريشو اوبنو غطفان عكرمه بن ابى جهل بنو قريظو ته اوليږل.چه د جنګ محاصره ډيره اوږده شوه.اوس تاسو بهرته راوځئ.چه يوځاې شو.اوحمله اوكړو. عكرمه چه هلته ورغلو.نوهغوى ورته اوونيل.چه مونږ به هغه وخت په جنګ كښې شركت كوو.كله چه تاسو څه كسان مونږ سره ګانړه كړئ.كله چه تاسو مونږ سره څه كسان د ګانړې په توګه كېنوئ. نو مونږ ته به اطمينان اوشي.هسې نه چه تاسو مونږ يواځې پريږدئ.په دې جواب سره د نعيم بن مسعود ﷺ د خبرې دصداقت قريشواو بنوغطفان ته يقين اوشو.چه هغه چه څه وئيلي وو. هغه صحيح دي.هغوى ورته اوونيل.چه مونږ د ګانړې په توګه تاسوسره خپل كسان نشو ايسارولې.كه جنګ كوئ.خوراشئ.دغه شان د كافرانو په ډلو كښې افتراق راغلو.اوپه خپل منيځ كښې مختلف شو.

دې سره سره الله تعالى يوه تيزه سيلئ راوليږله.هغې د كافرانو د لښكر د خيمو لرګي راويستل.اودهغې طنابونه مات شول.كټوئ او نور سامان ئې ګډ وډ شو.دڅه په وجه چه كافران بدحواسه شول.اواوويريدل.اوآخردا چه ابوسفيان اعلان اوكړو.چه بنوقريظو زمونږ ملګرتيا پريخودو.زمونږ څاروى هلاك شول.زول (تيزې هوا) زمونږ خيمې اودهغې طنابونه راوويستل.د دې وجې سمدستي واپس روان شئ.دا ئې اوونيل.اوابوسفيان په خپل اوښ سور شو.اودغه شان قريش اونور ټول خلق روان شول.(2)

چه صبا شو.نونبي ﷺ هم دا وئيل اومدينې منورې طرف ته روان شو.چه ((لاإله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شئ قدير، آئبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده)) دا د چارشنبې ورځ وه.اود ذوالقعدې ۲۳ تاريخ وو.(3)

---

(1) اوګورئ البداية والنهاية (۱۱۱/٤ او ۱۱۳) وسيرة ابن هشام (۲٤۰/۳)_

(2) طبقات ابن سعد(۶۹/۲)_

(3) طبقات ابن سعد(۷۰/۲)_

په دي غزا كښې شپږ مسلمانان شهيدان شول.① حضرت سعدبن معاذ② حضرت عبدالله بن سهل③ حضرت انس بن اويس④ حضرت طفيل بن نعمان⑤ حضرت كعب بن زيد ⑥ حضرت ثعلبه بن عنمه رضي الله عنهم.

دكافرانو درې كسان قتل شوى وو.① عمروبن عبدود② نوفل بن عبدالله ③ عثمان بن منبه ([1])

په غزوه خندق كښې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنه په مدينه منوره كښې خپل نائب پريخودې وو.([2])

په غزوه خندق كښې د مسلمانانوشعار (علامتى ټكې) ﴿حم، لاينصرون﴾ ([3]) وو.

دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره كښې راځى.چه دوى په غزوه خندق كښې دهغه قلعې په حفاظت باندې مامور وو.په كومه كښې چه ښځې وې.د نبى ﷺ ترور يو يهودى د قلعې نه ګيرچاپيره چكرلګونكې اوكتل.نودوى حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته اووئيل.چه دې قتل كړه.چرته داسې اونشى.چه دې زمونږ جاسوسى اوكړى. حضرت حسان دهغه د قتلولونه معذرت اوكړو.حضرت صفيې رضي الله عنها په خپله دقلعې يو لرګې راوچت كړو.اوپه هغه يهودى پسې ورغله.هغه لرګي ئې د هغه سر ته راپريخودو.اوهغه ئې قتل كړو.اوبيا راغله.حضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.اوس دده وسله خو ترې راپرنيزه.حضرت حسان رضي الله عنه ددې نه هم معذرت اوكړو.اووې وئيل.ماته ددې ضرورت نشته.([4])

خوعلامه سهيلى رحمه الله ليكلى دى.چه دا روايت صحيح نه دې.يوخود دې وجې چه دا منقطع الاسناد دې.دويمه دا چه حضرت حسان رضي الله عنه د قريشو شاعرانو په مذمت كښې اشعار وئيل.اوپه جواب كښې به هغوى هم اشعار وئيل.نوكه حضرت حسان رضي الله عنه دومره بزدل وې.نود هغه مخالف شاعرانوبه دهغوى خلاف په اشعاروكښې دهغه د بزدلۍ ضرور ذكركولو. حالانكه دهغوى خلاف چه كوم اشعار وئيلى شوى دى.په هغې كښې چرته هم دهغوى د بزدلۍ ذكرنشته.([5])

دغزوه خندق په تاريخ وقوع كښې اختلاف: دغزوه خندق په باره كښې ابن اسحاق،قتاده،او دعامو اهل سيرو اومغازى دا رائې ده.چه دا په ٥ هـ كال كښې واقع شوې وه.([6]) امام بخارى رحمه الله د موسى بن عقبه قول نقل كړې دې.چه دا په ٤هـ كښې واقع شوې وه.اودمحمدبن حزم

---

[1])طبقات ابن سعد(٢\٧٠) وكامل ابن اثير(٢\١٢٤)۔

[2])البداية والنهاية (٤\١٠٣)۔

[3])سيرة ابن هشام (٣\٢٣٧) وزادالمعاد (٣\٢٧٣)۔

[4])سيرة ابن هشام (٣\٢٣٩)۔

[5])الروض الأنف (٢\١٩٣و ١٩٤)۔

[6])زادالمعاد(٣\٢٦٩) فصل فى غزوة الخندق)۔

ظاهری رحمه الله هم دا رائې ده.هم دا قول د امام مالک رحمه الله هم دې.(۱) اودامام بخاری رحمه الله میلان هم دې طرف ته معلومیږی.ځکه چه دوی د موسی بن عقبه رحمه الله قول نقل کړې دې.د ابن اسحاق رحمه الله قول ئې نه دې نقل کړې.

وجه تسمیه: غزوه خندق ته ددې وجې غزوه خندق وائی.چه د جبل سلع مخامخ نبی ﷺ خندق کنستلې وو.روسته جبل سلع وو.اومخامخ خندق وو.اودهغې نه اخوا د مشرکانوډلې جمع شوې وې.ددشمن د مخ نیوی دپاره په عربوکښې د خندق کنستلو طریقه نه وه.البته په ایرانیانوکښې دا طریقه وه.اودحضرت سلمان فارسی رضی الله عنه تعلق چونکه د ایران سره وو.هغه ددې نه واقف وو.نوهغوی ددې مشوره ورکړه .او نبی ﷺ هغه منظور کړه.

ددې نه یوه خبره دا هم معلومه شوه.که ددشمن مغلوب کولو دپاره اودخپلې دفاع دپاره که د نورو قومونو ایجاد کړې وسله اوتدبیرونه استعمال کړې شی.نوپه دې کښې څه قباحت نشته.ونیلی شی.چه منو شهربن ابیرج افریدون دحضرت موسی علیه السلام په وخت کښې یوسړې وو.د ټولونه وړاندې هغه د خندق طریقه ایجاد کړې وه.اود هغې نه پس دا بیا په مختلفو قومونو کښې جاری شوه.(۲)

غزوه خندق ته غزوه احزاب هم وائی.احزاب ورته ددې وجې وائی.چه په دې غزوه کښې مشرکانو مختلفې قبیلې د ځان سره کړې وو.اود نبی ﷺ دمقابلې دپاره راغلی وو.چه شمارئې لس زره وو.حالانکه دهغوی په مقابله کښې دمسلمانانوټول تعداد درې زره وو. نوچونکه دکافرانود احزابو راجمع.کیدل په دې غزوه کښې شوی وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه احزاب هم وائی.

قوله: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ: دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې.چه دوی په غزوه احد کښې نبی ﷺ ته پیش شوې وو.په دغه وخت کښې دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما عمر څورلس کاله وو.نو نبی ﷺ هغه ته اجازت نه وو ورکړې.بیا دغزوه خندق په موقع دوی نبی ﷺ ته پیش شو.په دغه وخت کښې ددوی عمر پنځلس کاله وو،نو نبی ﷺ اجازت ورکړو.

امام بخاری رحمه الله دا روایت نقل کړې دې.په دې روایت کښې د غزوه احد په موقع ددوی عمر څورلس کاله خودلې شوې دې.اوغزوه احد په اتفاق سره په ۳ه کښې شوې وه.ددې نه پس په غزوه خندق کښې د دوی عمر پنځلس کاله خودلې شوې دې.نومعلومه شوه.چه غزوه خندق په ۴ه کښې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د «کانت فی شوال سنة أربع» په تائید کښې دا روایت پیش کړې دې.

① خولکه څنګه چه ونیلی شوي دی.چه دعام اهل سیراومغازی په ۵ه کښې د دې غزوې د

---

(۱) زادالمعاد (۳/۲۶۹)_

(۲) علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.((وحفر الخندق لم يكن من عادة العرب ولكن من مكائدالفرس وحروبها .. وأول من خندق الخنادق من ملوک الفرس منوشهربن ابيرج ابن افريدون.. وانظر(الروض الأنف (۲/۱۸۷)

واقع كيدو قائل دى.هغوى ددې روايت جواب دا كوى.چه د غزوه احد په موقع د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما عمردڅورلسم كال شروع وه.اوپه غزوه خندق كښې د دوى دعمر دپنځلسم كال آخر وو.نوپه دې طريقه به د دوو كالو فاصله شى.اوپه ٥هجرئ كښې واقع كيدو سره به د روايت باب څه تعارض رانشي.

④ بعضې حضراتوددې روايت دا جواب وركړې دې.چه په غزوه خندق كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما عمر دپنځلسوكالونه زيات وو.خوچونكه د جهاد د شركت دپاره پنځلس كاله عمرچونكه شرط دې.په دې وجه په روايت كښې دپنځلسوكالو ذكردې.خوددې نه دا نه لازميږى.چه د دوى عمرد پنځلسوكالونه زيات نه وو.(١)

③ دريمه خبره بعضې حضراتودا كړې ده.چه هجرت په ربيع الاول كښې شوې وو. اوهم په دغه كال دربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.نودهغې نه د هجرى كال حساب لګولې شوې دې.هم دا دعامو عالمانوقول دې.البته د يعقوب بن سفيان وغيره خيال دې.چه دهجرى كال د شروع كولوحساب د راروان محرم نه شوې دې. يعنى دهجرت نه لس مياشتې پس چه كوم محرم وو.د هغې سره ددې هجرى كال ابتداء شوې ده.په دې لحاظ سره غزوه بدرپه اولنئ هجرى غزوه احد په دويمه هجرى اوغزوه خندق په څلورمه هجرى كښې واقع شوى دى.نوكوم كسان چه د غزوه خندق په ۴ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نوهغوى د هجرى تاريخ شروع د يعقوب بن سفيان قول اختياركړې دې.اوكوم حضرات چه ددې په ۵ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نودهجرى كال په ابتداء كښې د جمهورو قول اختياركړې دې.نودا څه حقيقى اختلاف نه دې.د كال دوقوع په تعين كښې خو ټول متفق دى.البته د هجرى كال په ابتداء كښې د اختلاف په وجه د ۴ھ او۵ھ فرق راغلې دې.(٢)

خودهجرى كال په ابتداء كښې ديعقوب بن سفيان رائې صحيح نه معلوميږى .ځكه چه ددې په وجه د هجرت نه پس لس مياشتې دهجرى كال په مياشتوكښې نشى شمارلې.اوددې څه معقوله وجه نشته.نوصحيح خبره هم هغه ده.چه د هجرى كال ابتداء دهجرت دمياشتې يعنى ربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.دهغې نه اوكړې شى.(٣)

دامام مالك رحمه الله رائې دا ده.پكار ده چه د هجرى كال تاريخ دې هم د ربيع الاول نه اوكړې شى.ځكه چه هم دا مياشت د هجرت ده.(٤) والله اعلم

[۳۸۷۲]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَنْدَقِ وَهُمْ يَحْفِرُونَ وَنَحْنُ نَنْقُلُ

---

١)دذكرشووتوجيهاتودپاره اوګورئ (زادالمعاد (۲۷۰/۳) ودلائل بيهقى (۳۹۶/۳و ۳۹۷)_

٢)دتفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقى (۳۹۶/۳) باب التاريخ لغزوة الخندق والبداية والنهاية (۹۳/٤و ۹٤)

٣)البداية والنهاية (۹٤/٤)_

٤)البداية والنهاية (۹٤/٤)_

التُّرَابَ عَلَى أَكْتَادِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللّٰهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ [ر:۳۵۸۶]

حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمائي چه په خندق کښې مونږ د رسول الله ﷺ سره وو. صحابو رضي الله عنهم به خندق کنستلو. او مونږ به خاوره په خپلو اوږو باندې ديوخاى نه بل خاى نه اوړله. نو نبي ﷺ اوفرمائيل.

قوله: اللّٰهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ: اې الله اصلي ژوند خود آخرت دې. تاسو مهاجرين اوانصارو اوبخښې.

[۳۸۷۳/۳۸۷۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذٰلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةْ فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

عبدالله بن محمد مسندي رحمه الله دامام بخاري رحمه الله استاذ دې. «حدثنا ابواسحاق» يعني ابراهيم بن محمد بن حارث فزاري.

نبي ﷺ اوکتل چه صحابو رضي الله عنهم د سختې يخنۍ په موسم کښې خندق کنولو. کله چه نبي ﷺ دهغوی مشقت او ولوږې ته اوکتل نو وې فرمائيل.

اللّٰهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةْ

صحابو رضي الله عنهم به ددې په جواب کښې وئيل.

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

مونږ يو هغه خلق چا چه بيعت کړې دې د محمد ﷺ سره چه ترڅو پورې مونږ باقي او ژوندي يو. نوهميشه به ددوی په ملګرتيا کښې جهاد کوو.

[۳۸۷۴] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا قَالَ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُجِيبُهُمْ اللّٰهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةْ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةْ قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ [ر:۲۶۷۹]

قوله: قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ: حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه چونګ اوربشې به صحابو رضي الله عنهم ته ورکولې شو. اوهغه اوربشې به په بدبوداره وازګه

كنبې پخولې شو.اومسلمانانوته به مخامخ كيخودې شو.هغه حضرات ورې وو.اوهغه خوراك به ئې په حلق كنبې انختل.(خود ولوږې په وجه به ئې مجبوراً خوړل) اوپه هغې كنبې به بدبوئى هم وه. «يسنع» يطبخ- اهالة، وازګې ته وائى.«بشعة» بفتح الباء وكسرالشين، د خوراك داسې سخا شوې څيز چه په حلق كنبې انخلى.«سنخة» بفتح السين وكسرالنون وفتح الحاء بدبودار څيزته وائى.

يوه شبه اودهغې جوابونه: دلته يوه شبه ده.چه په قرآن كريم كنبې د نبى ﷺ په صفاتوكنبې راغى.چه ﴿وَمَاعَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَوَمَايَنْۢبَغِيْ لَهٗ﴾ اودلته نبى ﷺ اشعار وائى.

① ددې جواب امام بيهقى رحمه الله دا وركړې دې.چه په اصل كنبې دا اشعار نه دى.بلكه رجز دې.اود شعرد عالمانو په نيز رجز په اشعاروكنبې داخل نه دى. نو څكه دا د آيت خلاف نه دې.[1]

② بعضې حضراتوفرمائيلى دى.چه په آيت كنبې چه كومه خبره شوې ده.دهغې مقصدا دې.چه د شعرجوړول د نبى ﷺ د شان مناسب نه دى.اودا دشعرجوړول نه دى.بلكه د شعر ونيل دى.نود قرآن د آيت سره ددې څه تعارض نشته.

[۳۸۷۵،۳۸۷۵] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَاءُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا هَذِهِ كُدْيَةٌ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ فَقَالَ أَنَا نَازِلٌ ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي إِلَى الْبَيْتِ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مَا كَانَ فِي ذَلِكَ صَبْرٌ فَعِنْدَكِ شَيْءٌ قَالَتْ عِنْدِي شَعِيرٌ وَعَنَاقٌ فَذَبَحْتُ الْعَنَاقَ وَطَحَنَتْ الشَّعِيرَ حَتَّى جَعَلْنَا اللَّحْمَ فِي الْبُرْمَةِ ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدْ انْكَسَرَ وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ فَقُلْتُ طُعَيِّمٌ لِي فَقُمْ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ قَالَ كَمْ هُوَ فَذَكَرْتُ لَهُ قَالَ كَثِيرٌ طَيِّبٌ قَالَ قُلْ لَهَا لَا تَنْزِعْ الْبُرْمَةَ وَلَا الْخُبْزَ مِنْ التَّنُّورِ حَتَّى آتِيَ فَقَالَ قُومُوا فَقَامَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَالَ وَيْحَكِ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَمَنْ مَعَهُمْ قَالَتْ هَلْ سَأَلَكَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا فَجَعَلَ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَجْعَلُ عَلَيْهِ اللَّحْمَ وَيُخَمِّرُ الْبُرْمَةَ وَالتَّنُّورَ إِذَا أَخَذَ مِنْهُ وَيُقَرِّبُ إِلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ يَنْزِعُ فَلَمْ يَزَلْ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَغْرِفُ حَتَّى شَبِعُوا وَبَقِيَ بَقِيَّةٌ قَالَ كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ

[۳۸۷٦] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُفِرَ الْخَنْدَقُ رَأَيْتُ

---

[1] السيرة النبوية والآثار المحمدية للسيدأحمد زينى دحلان (۱۰۵/۲) على هامش السيرة الحلبية).

بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَانْكَفَأْتُ إِلَى امْرَأَتِي فَقُلْتُ هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ فَإِنِّي رَأَيْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ جِرَابًا فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا وَطَحَنَتْ الشَّعِيرَ فَفَرَغَتْ إِلَى فَرَاغِي وَقَطَّعْتُهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَّيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تَفْضَحْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِمَنْ مَعَهُ فَجِئْتُهُ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنَّا صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ كَانَ عِنْدَنَا فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلَا تَخْبِزُنَّ عَجِينَكُمْ حَتَّى أَجِيءَ فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدُمُ النَّاسَ حَتَّى جِئْتُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ بِكَ وَبِكَ فَقُلْتُ قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتِ فَأَخْرَجَتْ لَهُ عَجِينًا فَبَصَقَ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ إِلَى بُرْمَتِنَا فَبَصَقَ وَبَارَكَ ثُمَّ قَالَ ادْعُ خَابِزَةً فَلْتَخْبِزْ مَعِي وَاقْدَحِي مِنْ بُرْمَتِكُمْ وَلَا تُنْزِلُوهَا وَهُمْ أَلْفٌ فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوهُ وَانْحَرَفُوا وَإِنَّ بُرْمَتَنَا لَتَغِطُّ كَمَا هِيَ وَإِنَّ عَجِينَنَا لَيُخْبَزُ كَمَا هُوَ [ر: ۳۹۰۵]

قوله: حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ: د «أبيه» نه مراد ايمن حبشي دې.دا د ابن ابی عمرومخزومي آزاد کړې غلام وو.اود بخاری رحمه الله په راويانو کښې دې.دا حديث د «من افراد البخاري» څنې دې.په صحيح مسلم کښې نشته.ايمن حبشي وائي.چه زه حضرت جابر رضي الله عنه ته ورغلم.

قوله: فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه مونږ په غزوه خندق کښې خندق کنستل.چه يو سخت ګټ مخامخ راغلل.صحابو رضي الله عنهم دغه ګټه ماته نکړې شوه.نونبی ﷺ ته راغلل.او عرض ئې اوکړو.چه دلته په خندق کښې يوه ګټه راوتلې ده.(چه ماتيږی نه)نبی ﷺ اوفرمائيل.زه درکوزيږم.نو نبی ﷺ اودريدل.اود نبی ﷺ په خيټه مبارکه پورې ګانړې تړلې شوې وو.د روايت الفاظ دی.«وبطنه معصوب بحجر» ابن حبان رحمه الله دا وهم ګرځولې دې.اووئيلي ئې دی.چه د لفظ «معصوب بحجز» دې.(په زاء سره) اومطلب دا دې.چه نبی ﷺ شا کلکه تړلې وه.[1] د نبی ﷺ په خيټه باندې د کانړی د تړلو څه حاجت دې. نبی ﷺ خوبه په خپله فرمائيل.«إني أبيت يطعمني ربي ويسقيني»
حافظ ضياء الدين مقدسی رحمه الله د ابن حبان رحمه الله ترديد کړې دې .خو د هغوی نه وړاندې علامه کرمانی رحمه الله هم د دوی ترديد کړې دې.البته کرمانی رحمه الله دابن حبان رحمه الله نوم نه دې ذکرکړې.هغوی فرمائيلي دی.چه د ولوږې د سختئ په وخت کښې خيټه د شا سره لګی.

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۸۰)۔

اوشا ښکته کيږي.نوپه داسې حالت کښې په اهل حجاز کښې دا طريقه رائجه وه.چه هغوى به دلاس د ورغوى په اندازه په خيته پورې ګانړې تړل.د دغه ګانړې د يخوالى په وجه به په خيته کښې د ولوږې حرارت کميدل.اوشا ته به اړانه ملاويده.نوهغه به نيغه وه.(۱)

رسول الله ﷺ سره داسې قسم واقعه پيښيدل د قياس نه لرې نه ده.تعجب دې. چه ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح کښې په خپله د حضرت ابوايوب انصارى رضي الله عنه واقعه نقل کړې ده. چه يوځل نبى ﷺ دخپل عادت نه خلاف د ماسپخين په وخت کښې دکور نه رابهرشو. او بهر ئې دحضرت ابوبکراوحضرت عمر رضي الله عنهما سره ملاقات اوشو.هغوى ته ئې اوفرمائيل. تاسو ولې د کور نه راوتلى ئې.هغوى ورته عرض اوکړو.د ولوږې د تکليف د وجې د کورنه رابهر شوى يو.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.زه هم د ولوږې د تکليف د وجې د کور نه رابهر شوې يم.ددې نه پس د درې واړه حضرات دحضرت ابوايوب انصارى رضي الله عنه کورته لاړل.اوهغه د دوى ملمستيا اوکړه.(۲)

ددې روايت نه معلومه شوه.چه نبى ﷺ ته هم د ولوږې شکايت کيدل.باقى پاتې شود نبى ﷺ ارشاد چه «إنى أبيت يطعمنى ربى ويسقينى»نوهغه د صوم وصال په موقع باندې دى.د عامو حالاتو په باره کښې نه دى.

قوله: وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د درې ورځو راسې څه ځکلى نه وو.نبى ﷺ په کداله باندې هغه ګانړې اووهل.نوهغه د شګو ډيرې شو.

د«اهيل»او«اهيم»دواړه معنى يوه ده.اومطلب دادې.لکه څنګه چه بهيدونکې شګه وى.چه په هغې باندې پښه کيخودې شى.نوهغه لاندې ځى.دغه شان د نبى ﷺ په ګذار سره هغه ګټه بهيدونکې شګه شوه.(۳)

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه ما د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو ،يارسول الله ماته د کور تلو اجازت راکړئ.نو کور ته راغلم.ما خپلې ښځې ته اووئيل،ما نبى کريم ﷺ په داسې حالت کښې اوليدل.،چه صبر مې اونکړې شو .تاسره د خوراك دپاره څه شته؟ ښځې اووئيل.ما سره څه جوار دى.او د چيلئ يو بچې دې.نو ما د چيلئ هغه بچې ذبح کړو،او بى بى جوار ميچن کړل.تردې چه غوښه مونږ (د پخيدو دپاره) په کټوئ کښې کيخوده.

قوله: ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدِ انْكَسَرَ: بيا زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.او اوړه مات شوى وو. يعنى اوړه اخکلې شوې وو.اوبنه

---

(۱) اوګورئ شرح کرمانى (۱۶/۳۰)۔

(۲) اوګورئ ((الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (۸/۳۲٤) باب ذکرالأمر بتحميدالله جل وعلا عند الفراغ من الطعام على ما أسبغ وأفضل وأنعم))۔

(۳) فتح البارى (۷/۳۹۷)۔

ناوخته شوې وو.په اوړو کښې خمبيره راپورته کيدل شروع شوی وو.کله چه په اوړو کښې خمبيره راپورته شی.نودهغې پاسنې طرف ماتيدل شروع شی.اوپه هغې کښې درازونه جوړ شی.((والعجين قد انكسر)) سره هم ددې بيان کوی.

قوله: وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ: اوکټوئ په نغری وه.اوپخيدو ته نزدې وه.

((الأثافي)) هغه درې کاڼړو ته وائی.کومه چه د نغری جوړولو دپاره کيخودې شی.ددې مفرد ((الأثفية)) دې(۱)

حضرت جابر رضی الله عنه د نبی کريم صلی الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو .لوږه غوندې روټئ ده.تاسو تشريف راوړئ.يو يا دوه کسان ځان سره راولئ.نبی صلی الله عليه وسلم تپوس اوکړو. څومره روټئ ده.ما ورته اوخودل.نو نبی صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل.((كثير طيب)) اودا ئې هم اوفرمائيل. ترڅو چه زه نه يم راغلې.نو بی بی ته اووايه.چه نه کټوئ د نغری نه راکوزوی.اونه په تندور کښې روټئ لګوی.بيا نبی صلی الله عليه وسلم اعلان اوکړو.جابر دعوت کړې دې.ټول راشئ.بل خوا حضرت جابر رضی الله عنه کورته لاړل.اوبی بی ته ئې اووئيل.((ويحك)) غرقه شې.نبی صلی الله عليه وسلم خو مهاجرين او انصار ټول ځان سره راولی.

داخو معلومه ده.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ښځه ناتجربه کاره نه وه.هغې د حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.چه نبی صلی الله عليه وسلم ستا نه د روټئ په باره کښې تپوس کړې وو.حضرت جابر رضی الله عنه ورته اووئيل. آو.تپوس خو ئې رانه کړې وو.په دې باندې هغه مطمئنه شوه.چه به نبی صلی الله عليه وسلم په خپل ځان او په الله باندې بهروسه کوی.او راځی به.(۲) نبی صلی الله عليه وسلم صحابوو رضی الله عنهم ته اوفرمائيل.((ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا)) يعنی دننه راځئ.خو رش مه جوړوئ.نو نبی صلی الله عليه وسلم روټئ شوکوله.اوپه هغې باندې ئې د غوښې ټکړې کيخودلې.اود کټوئ نه غوښه او د تنور نه ئې روټئ راخستلې.اوهغه (کټوئ او تنور) به ئې بيا پټول.دغه شان به نبی صلی الله عليه وسلم د روټو نه ټکړې جوړولې.اود کټوئ نه به ئې سمسئ راډکوله.تردې چه ټول ماړه شول.اوڅه روټئ پاتې هم شوه.بيا نبی صلی الله عليه وسلم دحضرت جابر رضی الله عنه بی بی ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.

قوله: كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ: دا تاسو په خپله هم اوخورئ. اومحلې اوګاونډيانو کره هم هديه اوليږئ.ځکه چه خلقو باندې ولوږه ده.يعنی دقحط زمانه ده.خلق په ولوږه اوتنده کښې اخته دی.

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ...: په دې حديث کښې هم د حضرت جابر رضی الله عنه د دعوت واقعه بيان شوې ده.

---

۱)شرح الكرمانی (۳۰/۱۶)_

۲)فتح الباری (۳۹۸/۷)_

قوله: وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا: داجن هغه چيلئ ته وائي.كوم چه په كور كښې ساتلې شي،اوهغه چراګاه ته نشي ليږلې.

قوله: إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا: ،،سور،، هغه دعوت ته ونيلى شى.كوم چه د واده په موقع باندې كولې شي.اوپه واده كښې ښكاره ده.چه لوې دعوت وى.ددې وجې دلته ونيلى شوى دى.چه جابر ﷺ د يو ډير لوى دعوت اهتمام كړې دې.هسې خو ،،سور،، د قلعې ديوال ته هم وائى.خودا غيرعربى لفظ دې.(١)

قوله: فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ: ((فحى حلا بكم، أى هلموا مسرعين)) يعنى تول په جلتئ سره زر لاړ شئ.(٢)

[٣٨٧٧]حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ قَالَتْ كَانَ ذَاكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ

[٣٨٧٨]حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ التُّرَابَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى أَغْمَرَ بَطْنَهُ أَوْ اغْبَرَّ بَطْنُهُ يَقُولُ وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتْ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ أَبَيْنَا أَبَيْنَا [ر:٢٦٨١]

[٣٨٧٩]حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ [ر:٩٨٨]

قوله: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ: عبده: دا د راوى لقب دې.ددوى نوم عبدالرحمن بن سليمان كلابى رحمه الله دې.(٣)

حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها فرمائى.چه ﴿إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ (٤) ددې آيت تعلق د غزوه خندق سره دې.

---

(١)ايضاً_

(٢)فتح البارى(٣٩٩\٧)_

(٣)عمدة القارى(١٨٢\١٧)_

(٤)دا دسورة احزاب د لسم آيت حصه ده.پوره آيت داسې دې. ((إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ..))

(اوياد كړئ هغه وخت)كله چه دغه خلق په تاسوراوختل.د پورته طرف نه هم او د ښكته طرف نه هم،اوكله چه ستركې وازې پاتې شوې.اوزړونه خولې ته راورسيدل.اوتاسوخلقو په الله تعالى باندې قسم قسم ګمانونه كول)_

قوله: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حضرت براء فرمائي چه غزوه خندق کښې نبي ﷺ خاورې اوړلې.تردې چه هغې د نبي ﷺ خيټه مبارکه پټه کړې وه.د نبي ﷺ خيټه د خاورو شوې وه.د راوي شك دې.چه «أغمر» ئې وئيلى دى.اوکه «أغبر» ئې وئيلى دى.په دې موقع باندې نبي ﷺ د حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ دا اشعار وئيل.

وَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَ لَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَ ثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

① په الله قسم: که چرته دالله تعالى رحمت نه وو.نو مونږ به نه هدايت بيامونډې وو.اونه به مو صدقه ورکوله.اونه به مو مونځونه کول.

② اې الله په مونږ باندې سکينه نازله کړې.اودجنګ په وخت کښې مونږ ثابت قدم کړې.

③دې خلقو په مونږ باندې ظلم کړې دې.کله چه دا خلق مونږ په فتنه کښې د اچولو اراده کوي.نو مونږ به انکار کوو.

دا آخري کلمه «أبينا» به نبي ﷺ په اوچت آواز سره بار بار وئيله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ابن عباس ﷺ د نبي کريم ﷺ نه روايت کوي.چه د باد صبا په ذريعه زما مدد کړې شوې دې.او د دبور په ذريعه قوم عاد تباه شوې دې.صبا د مشرق طرف نه راتلونکې باد ته وائي.اود بوردمغرب طرف نه راتلونکې باد ته وائي.([1])

چونکه په غزوه خندق کښې الله تعالى په مشرقي بادسره دنبي ﷺ او مسلمانانو مدد کړې وو.ددې وجې امام بخاري ﷺ دا روايت په دې باب کښې ذکر کړو.

[٣٨٨٠] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يُحَدِّثُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ وَخَنْدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُهُ يَنْقُلُ مِنْ تُرَابِ الْخَنْدَقِ حَتَّى وَارَى عَنِّي الْغُبَارُ جِلْدَةَ بَطْنِهِ وَكَانَ كَثِيرَ الشَّعْرِ فَسَمِعْتُهُ يَرْتَجِزُ بِكَلِمَاتِ ابْنِ رَوَاحَةَ وَهُوَ يَنْقُلُ مِنْ التُّرَابِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا وإن أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

ثُمَّ يَمُدُّ صَوْتَهُ بِآخِرِهَا [ر: ٢٦٨٠]

---

[1])فيض الباري(٤\٩٩) باب غزوة الخندق(_

په دې روايت كښې هم هغه خبره شوې ده.چه نبي ﷺ په غزوه خندق كښې رجزيه اشعار وئيل. البته په دې روايت كښې يوه جمله ده.چه «وكان كثيرالشعر» يعنې د نبي ﷺ په سينه مباركه باندې ويښته زيات وو.ددې سره په ظاهره د شمائل ترمذی روايت متعارض معلوميږی.په كوم كښې چه دی.چه نبي ﷺ «طويل المسربة» وو،، مسربه،، د ويښتو هغه نرئ كرښې ته وائي.كومه چه د سينې نه تر نامه پورې څي.نو ددې روايت تقاضا دا ده.چه ويښته كم وی.دهغه روايت تقاضا دا ده.چه ويښته كم وو.او دلته ورته «كثيرالشعر» وئيلې شوی دی.

① په دواړو روايتونوكښې يوتطبيق داسې شوې دې.چه هغه كرښه اگرچه وه نرئ لكه څنگه چه د شمائل ترمذی په روايت كښې دی.خوپه دغه نرئ كرښه كښې ويښته زيات وو.ددغه ويښتو د گنړوالي نه دلته په كثرت شعر سره تعبير شوې دې.(١)

② دويمه خبره حضرت انورشاه كشميری رحمه الله كړې ده.چه داسې قسم څيزونه نشی منضبط كولې.يو كس به كتلې وی.هغه به محسوس كړی دی.چه ويښته زيات دی.نو هغه «كثير الشعر» نقل كړی دی.بل كس ليدلی دی.اوهغه كم محسوس كړی دی.نوهغه دځپلې مشاهدې مطابق روايت نقل كړې دې.اوښكاره ده چه د هرسړی مشاهده اود دده تاثرجدا جدا وی.(٢)

[٣٨٨٦] حَدَّثَنِي عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ يَوْمٍ شَهِدْتُهُ يَوْمُ الْخَنْدَقِ

[٣٨٨٧] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ أَمْرِ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ فَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ فَقَالَتْ الْحَقْ فَإِنَّهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ وَأَخْشَى أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّى ذَهَبَ فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَهَلَّا أَجَبْتَهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَحَلَلْتُ حُبْوَتِي وَهَمَمْتُ أَنْ أَقُولَ أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأَبَاكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَخَشِيتُ أَنْ أَقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمْعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّي غَيْرُ ذَلِكَ فَذَكَرْتُ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِي الْجِنَانِ قَالَ حَبِيبٌ حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ قَالَ مَحْمُودٌ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَنَوْسَاتُهَا

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائی.

---

(١) فتح الباری(٧/١٧٠٤)_

(٢) فيض الباری(٤/٩٩) باب غزوة الخندق)_

قوله: دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ: زه حضرت حفصې ﷺ ته ورغلم.اودهغوی د ویختونه د اوبو څاڅکی څڅیدل.((نوساة)) د ((نوسة)) جمع ده.د ((ناس ینوس)) معنی خوزیدل دی.دلته زلفو اوویختو ته ،،نوساة،، وئیلې شوې دې.غالباً چه هغوی سر وینځلې وو.اود اوبو څاڅکی دهغې نه څڅیدل.ددې وجې په هغې باندې د((نوساة)) اطلاق شوې دې.[1]

دلته دوه نسخې دی.زمونږ په نسخه کښې ((نوساتها)) دې.اوپه بعضې نسخو کښې ((نسواتها)) دې.علامه عینی اوعلامه قسطلانی رحمهما الله هم ((نسواتها)) نقل کړې دې. خو کرمانی ﷫ وئیلی دی.چه ((نسواتهالیس بشیء)).[2]
امام بخاری ﷫ هم ددې روایت په آخر کښې د عبدالرزاق نه روایت نقل کوی.په هغې کښې دی.((قال محمد عن عبدالرزاق،، نوساتها)) دی.دا تائید امام بخاری ددې دپاره پیش کوی.چه((نسوات)) نقل کونکی هم موجود دی.اودا نقل صحیح نه دې.نود ((نوسات)) نسخې ته به صحیح وئیلې شی.
حضرت ابن عمر ﷠ حضرت حفصې ﷞ ته اووئیل.دخلقو معامله ته وینې.یعنی د امارت په باره کښې د حضرت علی اوحضرت امیرمعاویه ﷠ په مینځ کښې د اختلاف تاسوته علم دې.ما سره په دې باره کښې نه څه مشوره شوې ده.اونه څه قسم خبره شوې ده.حضرت حفصې ﷞ ورته اووئیل.ته لاړ شه خلق به ستا انتظار کوی.او زما ویره ده.که ته لاړ نشې.او ایسار شې.نوپه مسلمانانوکښې به تفریق او انتشار پیدا شی.نوحضرت حفصې ﷞ حضرت ابن عمر ﷠ په تلو باندې مجبوره کړو.حضرت ابن عمر ﷠ هلته لاړلو.حضرت امیرمعاویه ﷜ خطبه ورکوله او ووې وئیل.

قوله: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ: کوم کس چه ددې خلافت په باره کښې خبره کول غواړی.نوهغه دې خپل مخ مونږ ته راښکاره کړی.مونږ دهغه (ابن عمر ﷠) اودهغه د پلارنه د خلافت زیات حقدار یو.
په دې جمله کښې حضرت معاویه ﷜ په حضرت عبدالله بن عمراودهغه په پلار ﷠ باندې تعریض کوی.
حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی.چه حضرت معاویه ﷜ خود حضرت عمربن الخطاب ﷜ ډیر تعریف کولو.بلکه ددوی په تعریف کښې به نې د مبالغې نه کار اخستلو.نودا خبره د هغوی د شان نه ډیره لرې ده.چه هغوی حضرت عمر ﷜ باندې تعریض کړې وی.بلکه په بعضې روایاتوکښې دی.چه دا تعریض په حضرات حسنینو او حضرت علی ﷢ باندې وو.[3]

---

[1])فتح الباری(۴۰۳\۷)_
[2])شرح الکرمانی (۳۳\۱۶)_
[3])فتح الباری(۴۰۴\۷)_

خود عبدالرزاق په روايت كښې په حضرت عبدالله بن عمر او حضرت عمر ﷺ باندې د تعريض تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى.((فقام معاوية عشية فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال أما بعد فمن كان متكلما فى هذا الأمر فليطلع لى قرنه فوالله لا يطلع فيه أحد إلا كنت أحق به منه ومن أبيه قال يعرض بعبدالله بن عمر)) ([1])

دغه شان وړاندې د حبيب بن مسلمه قول هم په دې روايت كښې راغې.چه هغوى حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته اووئيل.تاسو معاويه ﷺ ته جواب ولې ورنكړو.نوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ اوفرمائيل.ما په هغه وخت كښې خپل څادر د احتباء په طريقه تړلې وو.او دا اراده مې كړې وه.چه هغه ته اووايم .((أحق بهذا الأمر من قاتلك وأباك على الإسلام)) چه ددې خلافت زيات حقدار هغه څوك دې.چه تا سره او ستا د پلار سره ئې د اسلام دپاره جنګ كړې وو.خوددې وېرې د وجې چه زما په خبره به په مسلمانانو كښې انتشارپيدا شي.اووينې به توى شي.ما دهغې جواب ورنكړو.ما په دغه موقعه هغه نعمتونه ياد كړل.كوم چه الله تعالى د صبركونكو دپاره تياركړي دى.ددې نه ښكاره ده.چه دحضرت معاويه ﷺ دا تعرض په حضرت عبدالله بن عمر اوحضرت عمرفاروق ﷺ باندې وو.

دا حضرت معاويه ﷺ لغزش وو.هغه ته د حضرت عمر فاروق په باره كښې د داسې تعريض حق حاصل نه وو.مونږ خودا ګڼړو.چه هغه ته په حضرت على ﷺ باندې هم د داسې تعريض كولو حق حاصل نه وو.ځكه چه حضرت على ﷺ دخپل مقام اومرتبې اود فضائلو په اعتبار سره د حضرت معاويه ﷺ نه ډير اوچت وو. باقي دا خبره چه د حضرت على ﷺ اوحضرت معاويه ﷺ په مينځ كښې د حضرت عثمان ﷺ د قصاص په باره كښې كومه جګړا پيدا شوې وه.نوهغه بله خبره ده. خود خلافت بهرصورت حضرت على ﷺ حقدار وو.اګرچه راجحه دا ده.چه د خلافت استحقاق وى.اوكه د قصاص معامله،په هغې كښې حق د حضرت على ﷺ سره وو.اودحضرت معاويه ﷺ دپاره دهغوى په اجتهاد كښې سره د غلطۍ نه اجر دې.

په اصل كښې دحضرت معاويه ﷺ په خيال كښې د خلافت زيات حقدار هغه سړې دې.څوك چه ذى رائې وى.د فضائلو په دې كښې څه اعتبار نه وى.([2]) او حضرت معاويه ﷺ بهرحال د عربو په مشهورو مدبرينوكښې وو.دعربو څلور ،،دهاة،،مشهوردى.

① حضرت امير معاويه② حضرت عمروبن العاص③ حضرت مغيره بن شعبه ﷺ

④ اوزياد بن ابى سفيان.دا خلق ډير ذهين اوپه سياسى اموروكښې ډيرزيات ماهر وو.

د ترجمة الباب سره د روايت مناسبت: چونكه حضرت ابوسفيان او حضرت معاويه ﷺ د جنګ خندق په موقع د مسلمانانو خلاف په جنګ كښې دكافرانوپه مرسته كښې په جنګ كښې شريك وو.اوحضرت عبدالله بن عمر،اوحضرت عمراونوروصحابو ﷺ دهغوى مقابله

[1])مصنف عبدالرزاق غزوة ذات السلاسل وخبر على ومعاوية رضى الله عنهما (۴۶۵/۵)_

[2])فتح البارى (۴۰۴/۷)_

كړې وه.په روايت كښې په((أحق بهذا الأمر منك من قاتلك وأباك على الإسلام)) سره غزوه خندق ته اشاره ده.او هم په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله د دې روايت تخريج كړې دې.(¹) والله اعلم.

[۳۸۸۳/۳۸۸۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا

[۳۸۸۴] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ يَقُولُ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ أَجْلَى الْأَحْزَابَ عَنْهُ الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِلَيْهِمْ

د سليمان بن صرد رضي الله عنه په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.(²) يو دا روايت دې.اوبل په ((باب صفة إبليس)) كښې دې.فرمائى.چه رسول الله ﷺ د غزوه خندق په ورځ فرمائيلى وو.

((نغزوهم ولا يغزوننا)) اوس به مونږ هغوى سره جنګيږو. اوهغوى به (اقدام نه كوى.چه) مونږ سره اوجنګيږى. نو هم داسې اوشوه.چه دغزوه خندق نه پس د كافرانو نه بيا اقدام اونشو.بلكه مسلمانانوپه فتح مكه كښې اقدام اوكړو.

[۳۸۸۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ [ر:۲۷۷۳]

[۳۸۸۶] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ جَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كِدْتُ أَنْ أُصَلِّيَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغْرُبَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا فَنَزَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ وَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ [ر:۵۷۱]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ: حضرت على رضي الله عنه فرمائى.چه نبى ﷺ په غزوه خندق كښې فرمائيلى وو.الله تعالى دې د دوى كورونه او ددوى قبرونه د اور نه ډك كړى.چه دوى مونږ د صلاة وسطى نه بند كړو.تردې چه نمر پريوتلو.(اود مازيګر مونځ قضاء شو) دا روايت اوددې نه مخكښې روايت په ((مواقيت الصلاة)) كښې تيرشوې دې.

[۳۸۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ

---

¹)فتح البارى(۱۷/۴۰۴)_
²)عمدة القارى(۱۷/۱۸۶)_

قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَّ وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ[ر:٢٦٩١]

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی، چه نبی ﷺ د غزوه احزاب په موقع باندې فرمائیلی وو، مونږ ته به د قوم خبر څوك راوړی. نوحضرت زبیر رضی الله عنه اوفرمائیل. زه ،نبی ﷺ بیا اوفرمائیل «من یأتینا بخبر القوم» نو حضرت زبیر رضی الله عنه اوفرمائیل. «أنا» نو نبی ﷺ اوفرمائیل «إن لکل نبی حواریاً وإن حواری الزبیر» دهر پیغمبر یو حواری (خاص مددګار) وی، اوزما حواری زبیر دې.

دصحیح مسلم په روایت کښې دی.(١) چه د قوم د خبر راوړو دپاره حضرت حذیفه رضی الله عنه لاړلو. او دلته د بخاری په روایت کښې دی، چه حضرت زبیر رضی الله عنه د تلو دپاره تیار شو.

① په دواړو روایاتونوکښې دتطبیق دپاره دا وئیلی شی، چه ممکن ده، دا واقعه د یو وخت وی، اوهغه واقعه د بل وخت وی.

② خوحقیقت دا دې، چه حضرت زبیر رضی الله عنه نبی ﷺ د بنوقریظه د خبر راوړو دپاره لیږلې وو. اوحضرت حذیفه رضی الله عنه ئې د مکې د مشرکانو اود بنو غطفان د خبر راوړو دپاره لیږلې وو.(٢) دا دواړه بیخې جداجدا واقعات دی، نوځکه د تعارض هډو څه سوال پیدا کیدل نه دی پکار.

[٣٨٨٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَعَزَّ جُنْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَا شَيْءَ بَعْدَهُ

[٣٨٨٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا الْفَزَارِيُّ وَعَبْدَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْأَحْزَابِ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ[ر:٢٧٧٥]

[٣٨٩٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ وَنَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنَ الْغَزْوِ أَوِ الْحَجِّ أَوِ الْعُمْرَةِ يَبْدَأُ فَيُكَبِّرُ ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ[ر:١٧٠٣]

---

(١) اوګورئ صحیح مسلم باب غزوة الأحزاب كتاب الجهاد والسير رقم الحديث ٤٤٠٤)۔

(٢) فتح البارى (٧/٤٠٧)۔

بَاب مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بني قريظة)

ددې ځاې نه امام بخارى رحمه الله د غزوه بنى قريظه بيان كوى.د بنى قريظه د يهودو سره د مسلمانانو معاهده وه.چه د يوبل خلاف به د چا سره په جنګ كښې حصه نه اخلو.په غزوه خندق كښې چه كله قريشو د لس زره كسانو لښكرپه مدينه باندې د حملې كولودپاره راوستل. نوپه هغه وخت كښې يهوديانو خپله معاهده ماته كړه.اود قريشو سره د مسلمانانو خلاف ملګرى شول.([1])

په ۲۳ ذى قعده ۵ هجرئ باندې كله چه احزاب د كفارو واپس لاړل.اونبى ﷺ مسلمانان واخستل مدينې ته واپس راغلل.اوټولو مسلمانانو وسلې پرانستلې.هم په دغه ورځ د ماسپخين په وخت كښې حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو.وې وئيل.تاسو وسله پرانستله.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.آو.حضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.خو فرشتو تر اوسه پورې وسلې نه دى پرانستې.اوواپس شوې نه دى.اوس سمدستى بنىٓ قريظو طرف ته وتل دى.

نو نبى ﷺ اعلان اوكړو.چه ټول صحابه رضي الله عنهم دې د مازيګر مونځ په بنى قريظه كښې اوكړى.مطلب دا وو.چه ترمازيګره پورې هلته رسيدل دى.اودهغوى محاصره كول دى.درې زره لښكروو.اوپه هغوى كښې شپږ ديرش اسونه وو. د مسلمانانودا لښكرهلته اورسيدل. اوتقريباً پنځه ويشت ورځې ئې دهغوى محاصره جارى اوساتله.([2]) د محاصرې په دوران كښې د بنى قريظه سردار كعب بن اسد هغوى راجمع كړل.او وې وئيل.زه تاسو ته درې خبرې پيش كوم.په دې كښې يوه خوښه كړئ.

① اولنئ خبره دا ده.چه تاسوته دا خبره ښيځى ښكاره شوې ده.چه دا كس (نبى ﷺ) دالله تعالى هم هغه نبى اوپيغمبردې.دچا ذكرچه تاسو په خپل كتاب تورات كښې مومئ.نو ټول ايمان راوړئ.او دده تابع اوفرمانبردار شئ.په دې سره به ستاسو مال جان او بچى ښځې ټول محفوظ او مامون شى.

---

[1])حافظ ابن قيم رحمه الله ددې غزوه د سبب په باره كښې ليكى...
وكان سبب غزوهم أن رسول الله لما خرج إلى غزوة الخندق والقوم معه صلح جاء حيى بن اخطب إلى بنى قريظة فى ديارهم فقال قد جئتكم بعزالدهر.جئتكم بقريش على سادتها.وغطفان على قادتها وأنتم أهل الشوكة والسلاح فهلم حتى نناجز محمداً ونفرغ منه.فقال لهم رئيسهم بل جئتنى والله بذل الدهر.جئتنى بسحاب قد أراق ماءه.فهو يرعد ويبرق فلم يزل حيى يخادعه ويعده.. حتى أجابة بشرط أن يدخل معه فى حصنه .يصيبه ما أصابهم.ففعل.ونقضوا عهد رسول الله ﷺ وأظهروا سبه فبلغ رسول الله ﷺ الخبر فأرسل يستعلم الأمر فوجدهم قد نقضوا العهد فكبر وقال أبشروا يا معشر المسلمين (وانظرزادالمعاد (۱۳۰/۳)_

[2])الكامل لابن اثير(۱۲۷/۲) وفتح البارى(۴۱۳/۷ ودلائل بيهقى (۱۴/۲)_

② دويم صورت دا دي.چه خپل بچي اوښځې ټولې په خپله قتل کړئ.اوبيا ويرې د مسلمانانو سره ټول دجنګ کولودپاره وړاندې شئ.که په جنګ کښې شکست ملاؤ شي.نود بچو او ښځو به راسره څه فکر نه وي.اوکه فتح ملاؤ شوه.نو د ښځو څه کمې نشته.ښځې به نورې هم ملاؤ شي.اودهغوی نه به بچي هم پيدا شي.

③ دريم صورت دا دې.چه نن د خالي ورځ ده.کيدې شي.چه مسلمانان دا اوګڼړي. چه د خالي ورځ د يهوديانو د احترام ورځ ده.په دې کښې به دوی جنګ جګړه نه کوی. زمونږ دحملې نه به مطمئن اوغافله وی.نو ټول ملاؤ شئ.اونن د شپې په مسلمانانو باندې حمله اوکړئ.اوددوی دغفلت نه فائده واخلئ.

خو بنو قريظه د کعب بن اسد درې واړه خبرې اونه منلې.هغوی اووئيل.نه خو مونږ خپل دين پريخودې شو.اونه خپل بچي اوښځې قتلولې شو.اونه د خالي په شپه حمله کولی شو.چه ددې محترمې ورځې بې حرمتي اوشي.ځکه چه هم ددې ورځې د بې حرمتۍ په وجه خو زمونږ د مشرانو نه شادوګانو او خنزيران جوړ شوی وو.[1] چه محاصرې نه تنګ شو.نو هغوی دې خبرې ته غاړه کيخوده.چه نبی ﷺ د دوی په باره کښې کومه فيصله کوی.هغه دوی ته منظور ده.د بنو قريظه سره د انصارو حليفانه تعلقات وو.د اوس قبيلې کسانو د نبی ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.يا رسول الله د قبيله خزرج په درخواست سره چه تاسو د بنو نضيرسره څنګه معامله کړې وه.هغه شان زمونږ په درخواست د بنو قريظه سره هم اوکړئ.نبی ﷺ اوفرمائيل. ټيک ده.د اوس قبيلې کسان د فيصلې اختيار خپل سردار حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه ته ورکړو.اودا ئې اووئيل.چه کومه فيصله هغه اوکړی.هغه مونږ ته منظوره ده.

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه زخمی وو.هغه راوستې شو.هغه فيصله اوکړه.چه د بنوقريظه ټول جنګجوسړی دې قتل کړې شي.اودهغوی ښځې اوبچي دې وينځې وغلامان جوړ کړې شي.اود دوی ټول مال دې په مسلمانانو کښې تقسيم کړې شي. ددې تفصيل وړاندې د بخاری په روايت کښې راځي.

نود بنو قريظه ټول کسان ګرفتار کړې شول.او مدينې منورې ته راوستې شول.اود يوې

---

[1])سيرة ابن هشام (۲۴۶\۳و۲۴۷) والبداية والنهاية (۱۲۰\۴) د محاصرې په دوران کښې يهودو نبی ﷺ ته درخواست کړې وو.چه حضرت ابولبابه دوی ته راوليږه.چه هغوی دده سره مشوره اوکړی.ځکه چه د يهودو د ابولبابه سره حليفانه تعلقات وو.حضرت ابولبابه رضی الله عنه چه دننه ورغلل.نوټول ماشومان اوښځې جمع شول.اوپه ژړا شول.چه دا منظر ئې اوليدل.نود ابولبابه زړه نرم شو.بنوقريظه ابو لبابه رضی الله عنه ته اووئيل. آيا مونږ د رسول الله ﷺ حکم او فيصله اومنو.او ورته ئې اووئيل.آؤ قبلوله کړئ.او ورسره ئې مرئ طرف ته اشاره اوکړه.چه ذبح کولې به شئ.اوس ابولبابه رضی الله عنه دخپل ځاې نه لا اخوا شوې هم نه وو.چه دخپلې غلطۍ اوخيانت احساس ورته اوشو.نيغ مسجد نبوی ته لاړل.اوخپل ځان ئې په ستنه پورې اوتړل.اوقسم ئې اوخوړل.چه ترڅو پورې الله تعالی زما توبه قبوله کړې نه وی.نو دخپل ځاې نه به نه اخوا کيږم.تردې چه الله تعالی د دوی توبه په نبی ﷺ باندې نازله کړه.(سيرة ابن هشام (۲۴۱\۳و ۲۴۸)_~

انصاري ښځې په كور كښې ټول بند كړې شول.دقتل ګاه په طور د هغوی دپاره خندقونه اوكنستلی شول.دوه دوه او څلور څلور به راوستې شول.اوپه دغه خندقونوكښې به دهغوی څټونه وهلی شول.دغه شان څلور سوه يهوديان قتل كړې شول.[1] حي بن اخطب كوم چه ددې ټولو سازشونواو فتنو جوړونكې وو. مقتل ته راوستې شو.نو هغه نبی ﷺ ته اوكتل.او وې وئيل.((أما والله ما لمت نفسي في عداوتك ولكنه من يخذل الله يخذل)) [2] په الله قسم زه خپل ځان ستا په دشمنئ باندې نه ملامته كوم.خو خبره دا ده.چه الله تعالى دچا مدد نه كوی.د هغه څوك مددګار نه وی.اوبيا خلقو ته مخاطب شو.او وې وئيل.((أيها الناس أنه لا بأس بأمر الله كتاب وقدر، وملحمة، كتبها الله على بني إسرائيل)) اې خلقو د الله تعالى د حكم په منلوكښې څه باك نشته.دا يوه ليكلې شوې فيصله او سزا وه.كومه چه الله تعالى په بنی اسرائيلو باندې ليكلې وه.ددې نه پس دهغه څټ قلم كړې شو.[3]

په ښځو كښې يوه هم قتل نكړې شوه.سوا د يوې ښځې نه چه د هغې نوم د سير په كتابونو

---

[1])په دې موقع د قتل شوو يهوديانو په تعداد كښې اختلاف دې.ابن اسحاق شپږ سوه اوابن اثيرپه خپل تاريخ ،،الكامل،، كښې د اووه سوو تعداد خودلې دې.علامه سهيلي رحمه الله ليكلي دی.چه داكثرو قول دا دې.چه د اته او نهه سوو په مينځ كښې د دوی تعداد وو.اوامام ترمذی،امام نسائی او ابن حبان په خپل صحيح سند سره د حضرت جابر رضي الله عنه نه د څلورو سوو تعداد نقل كړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې مختلفو رواياتوكښې تطبيق كوی.اوفرمائی.ممكن ده.چه د اصلی يهوديانو تعداد څلور سوه وو.اوباقی دهغوی تابعدار وو.(اوګورئ فتح البارى (۷\۴۱۴) وابن اثير (۲\۱۲۷)

[2])سيرة ابن هشام (۳\۲۵۲)_

[3])امام مغازى ابن اسحاق د بنو قريظه په دې قيديانو كښې د يوقيدی ،،زبير بن باطا،،واقعه ليكلې ده.چه هغه د جاهليت د زمانې په مشهور جنګ ،،بعاث،، كښې د انصارو په مشهور صحابي حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه باندې څه احسان كړې وو.زبيربن باطا په دغه وخت كښې بوډا شوې او نابينا شوې وو.ثابت بن قيس رضي الله عنه ته راغلو. او وې وئيل.ما پيژنې.هغه ورته اووئيل.ما پشان كس ستا پشان كس چرته هيرولې شی.حضرت ثابت رضي الله عنه ورته اووئيل. زه دا غواړم.چه نن ستا د احسان بدله دركړم.نو وې وئيل. ((إن الكريم يجزي الكريم)) حضرت ثابت رضي الله عنه راغلو.اود نبی ﷺ په دربار كښې ئې د زبير د آزادئ درخواست اوكړو.نبی ﷺ د هغه په درخواست باندې هغه آزاد كړو.هغه راغلو. اوخبر ئې وركړو.نو زبير اووئيل.د داسې بوډا په ژوند كښې به څه مزه ده.چه د هغه اهل وعيال نه وی.حضرت ثابت رضي الله عنه لاړو.اود نبی ﷺ نه ئې دهغه د اهل وعيال د آزادئ اجازت هم واخستلو.واپس راغلو.اوهغه ته ئې اوخودله.نو هغه اووئيل.چه په حجاز كښې ئې اهل وعيال وی.خو مال ورسره نه وی.نو ژوند به څنګه تيروی.حضرت ثابت رضي الله عنه لاړو.او مال ئې هم واپس كړو.اوس روند يهودی د حضرت ثابت رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.دكعب بن اسد څه اوشو.وې وئيل. قتل شو.بيا ئې تپوس اوكړو.حيی بن اخطب اوعزال بن شموال څه شو؟ وې فرمائيل. قتل شوی دی.بيا ئې تپوس اوكړو.د باقی كسانو څه حشراوشو.حضرت ثابت ورته اووئيل.ټول قتل كړې شول.نوبوډا يهودی اووئيل. زما د احسان بدله دا ده.چه ته ما هم د خپل قوم سره ملګرې كړه.ددې نه پس په ژوند كښې څه خير دې.حضرت ثابت رضي الله عنه هغه وړاندې كړو.اود هغه څټ هم قلم كړې شو.(سيرة ابن هشام (۳\۳۵۳و ۳۵۴)_

كنبې ،،بنانه،، خودلې شوې دې.ځكه چه هغې ذ چت نه د جرندې پل راګزار كړې وو.او حضرت خلادبن سويد ﷺ ئې شهيد كړې وو.نوځكه هغه په قصاص كښې قتل كړې شوه.[1]

[٣٨٨٨]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ أَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْنَاهُ فَاخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ فَإِلَى أَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ [ر:٢٦٥٨]

اولنې روايت دحضرت عائشې ﷺ دې.په دې كښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.چه نبى ﷺ كله دخندق نه راواپس شو.نو نبى ﷺ وسله كوزه كړه.نو حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو. او وې وئيل.په الله قسم مونږ لا تراوسه پورې وسله نه ده كوزه كړې.ته بنو قريظه طرف ته لاړ شه.نو نبى ﷺ بنى قريظه طرف ته روان شو.

[٣٨٨٩]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْغُبَارِ سَاطِعًا فِي زُقَاقِ بَنِي غَنْمٍ مَوْكِبَ جِبْرِيلَ حِينَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ [ر:٣٠٤٢]

حضرت انس ﷺ فرمائى.چه دحضرت جبرئيل عليه السلام دشاهانه سورلئ په وجه د بنو غنم دكوڅو دوړې لكه اوس هم زه وينم.كله چه نبى ﷺ بنى قريظه طرف ته روان شول.

موكب جبريل عليه السلام: ① «موكب» د «هو» محذوف خبر دې.ددې په وجه مرفوع دې.

② يا دا د «الغبار» نه بدل اوګرځولې شو.اومجرور وئيلى شى.③ دا هم ممكن ده.چه دا د «أرى» وغيره فعل محذوف مفعول تسليم كړې شى.نوپه دې صورت كښې به منصوب وى.

حضرت شاه صاحب ﷺ د «موكب» ترجمه كړې ده. شاهانه سورلى.[2] يعنى د شاهانه سورلئ په رفتار سره حضرت جبرئيل عليه السلام د بنو غنم د كوڅو نه تيريدل.اودهغې نه دوړه الوته.اوما ورته كتل.

په دې كښې اختلاف دې.چه حضرت جبرئيل عليه السلام د پيغمبر عليه السلام نه سوا بل څوك كتلې شى

---

[1] دغه ښخې ته معلومه شوې وه.چه د مقتولينو په فهرس كښې ددې نوم شامل دې.خوددې باوجود د قتل نه لږ وخت مخكښې ئې د حضرت عائشې سره خبرې كولې.اوپه خبره خبره به ئې خندل.په دې كښې دهغې نوم واخستې شو.پاسيده اود قتل ګاه طرف ته روانه شوه.حضرت عائشې رضى الله عنها ترې تپوس اوكړو.چرته ځې.نوهغې ورته اووئيل. قتل ګاه ته ورځم.ما يو جرم كړې وو.د هغې سزا خورم.نودهغې څټ هم قلم كړې شو.حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى.چه د قتل نه څو لمحې وراندې دهغه ښځې د خندا په خبرو اوس هم ماته تعجب راځى.(اوګورئ البداية والنهاية(١٤٩١٤)_

[2])فيض البارى(١٤/١٠٠) باب مرجع النبى ﷺ من الأحزاب)_

که نه؟ بعضې حضرات د قول اول قائل دی.اوبعضې د قول ثاني.دلته د حدیث د ظاهرنه دا معلومیږی.چه کله هغوی پورته کیدونکې دوړه اولیده.نودا گمان ئې اوکړو.چه دا حضرت جبرئیل علیه السلام دې.د نه لیدلو وجه دا وه.اوددې وجه چه جبرئیل علیه السلام ئې نه وو لیدلې.ځکه چه حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصلی شکل کښې وو.ځکه چه کله حضرت جبرئیل د چا سړی په شکل کښې متشکل شوې دې.هلته نورو هغه لیدلې دې.لکه په کتاب الایمان کښې چه تیرشوی دی.((هذا جبرئیل جاء کم یعلمکم دینکم)) [1]

[۳۸۹۳]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَیْرِیَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَدْرَكَ بَعْضَهُمُ الْعَصْرُ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ نُصَلِّي لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِدًا مِنْهُمْ[ر:۹۰۴]

دا روایت هم په دې سند او متن سره په ((أبواب الخوف)) کښې په ((باب صلاة الطالب والمطلوب)) کښې تیرشوې دې.په دې روایت کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. د مازیگرمونځ هم په بني قریظه کښې اوکړئ.اودمسلم په روایت کښې د مازیگر په ځاې د ماسپخین ذکردې.[2] دعاموکتب حدیث نه د ماسپخین د روایت تائید معلومیږی.اواهل سیراو مغازی د مازیگرذکرکوی.

په دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی.ممکن ده.چه لښکرپه دوو حصو کښې تقسیم شوې وی. یوه حصه به د ماسپخین نه وړاندې روانه کړې شوې وی. اوهغه ته ئې وئیلی وی.چه دماسپخین مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.او بله حصه ئې د ماسپخین نه پس روانه کړې وی.اوهغوی ته ئې وئیلی وی.چه دمازیگر مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.یا داسې وئیلی شی.چه په لښکرکښې داسې کسان هم وو.چاچه د ماسپخین مونځ نه وو کړې.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه د ماسپخین مونځ هلته اوکړئ.او نور کسان چاچه دماسپخین مونځ کړې وو.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه تاسو هلته د مازیگر مونځ اوکړئ.

قوله: فَأَدْرَكَ بَعْضَهُمُ الْعَصْرُ فِي الطَّرِيقِ: بعضې صحابو رضی الله عنهم په لار کښې مازیگر رالاندې کړو.یعنی د مازیگروخت پرې په لار کښې راغلو. نو بعضو اووئیل.چه مونږ خو به بنو قریظه ته ځو.اوهلته به مونځ کوو.ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دا فرمائیلی وو.چه په بنو قریظه

---

[1])حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی.((واختلفوا فی رؤیة جبرئیل علیه السلام هل تجوز لغیرالنبی صلی الله علیه وسلم أو لا؟ فمنهم من جوزها ومنهم من أنکرها.والظاهر من هذا اللفظ أنه لما رأى الغبار ساطعاً ولم یر راکباً ظن أنه جبریل علیه السلام وذلک إذا کان فی صورته أما إ تمثل فی صورة رجل فقد راه أخرون أیضاً کما مر فی الإیمان ،،هذا جبرئیل جاءکم یعلمکم دینکم)) (فیض الباری(١٤/ ١٠٠)_

[2])صحیح مسلم کتاب الجهاد باب المبادرة بالغزو رقم الحدیث (٤٣٦٥)_

كښې به مونځ كوئ. او بعضو اوونيل. چه مونږ مونځ كوو.ځكه چه د نبى ﷺ د وينا مقصد دا نه وو.كه لاره كښې دربانديې د مازيگر مونځ راشى.نو هم مونځ مه كوئ.بلكه د نبى ﷺ مقصد تعجيل وو.چه زرترزره بنو قريظه ته اورسئ.بيا روسته د نبى ﷺ په وړاندې ددې ذكر اوشو.نو نبى ﷺ په چا باندې هم د خفگان اظهار اونكړو.

سوال دا دې.چه دلته دچا عمل غوره دې.په لار كښې د مونځ كونكو.او كه د هغه حضراتو خوك چه بنو قريظه ته لاړل.او مونځ ئې اوكړو.ابومحمد بن حزم ظاهرى رحمه الله فرمائى.كه مونږ په دغه ځاې كښې وو.نو كه د بنو قريظه رسيدو كښې څو كاله لگيدل.هم به مونږ د مازيگر مونځ د بنوقريظه نه وړاندې نه كولو. خوحافظ ابن قيم رحمه الله په زادالمعاد كښې د هغه كسانو فعل ته ترجيح وركړې ده.چا چه په لار كښې مونځ اوكړو.اود مازيگر مونځ ئې په خپل وخت كښې اوكړو.ځكه چه دغه كسانو دوه فضيلتونه حاصل كړل.يو فضيلت د مونځ په خپل وخت كښې د ادا كولو.او دويم فضيلت په جهاد كښې د حصې اخستلو.اوزر ترزره بنو قريظه ته د رسيدو فكر خو هغوى سره هم وو.نو هغوى په لاره كښې مونځ اوكړو.اوچه څنگه اورسيدل.نو مورچې جوړول ئې شروع كړې.ددې وجې د دوى فعل ته ترجيح وركړې شوه.(١)

[٣٨٩٣]حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ وحَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ وَإِنَّ أَهْلِي أَمَرُونِي أَنْ آتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْأَلَهُ الَّذِي كَانُوا أَعْطَوْهُ أَوْ بَعْضَهُ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَعْطَاهُ أُمَّ أَيْمَنَ فَجَاءَتْ أُمُّ أَيْمَنَ فَجَعَلَتْ الثَّوْبَ فِي عُنُقِي تَقُولُ كَلَّا وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يُعْطِيكَهُمْ وَقَدْ أَعْطَانِيهَا أَوْ كَمَا قَالَتْ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَكِ كَذَا وَتَقُولُ كَلَّا وَاللَّهِ حَتَّى أَعْطَاهَا حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ عَشَرَةَ أَمْثَالِهِ أَوْ كَمَا قَالَ [ر:٢٩٦٠]

حضرت انس رضی الله عنه فرمائى.چه دانصارو كسانو به د نبى ﷺ دپاره د قجورو وونې متعين كولې.(اونبى ﷺ به هغه قجورې مهاجرينوته وركولې) تردې چه د بنو قريظه او بنو نضيرقبائل فتح شول.(نو نبى ﷺ هغه قجورې دمهاجرينو نه واخستې. او انصارو ته ئې واپس كړې.اود قريظه او نضير مالونه ئې په مهاجرينوكښې تقسيم كړل) په دغه وخت كښې زما كوروالا زه د نبى ﷺ په خدمت كښې اوليږم.چه دهغه ونو په باره كښې كومې چه د كور خلقو هغوى ته وركړې دى.تپوس ترې اوكړئ. (چه هغه وونې به مونږ ته واپس كولې شى كه نه ؟) نبى ﷺ هغه وونې حضرت ام ايمن رضی الله عنها ته وركړې وې.په دې كښې حضرت ام ايمن رضی الله عنها راغله.اوزما په څټ كښې ئې څادر واچولو.او وې وئيل.هيڅ كله نه، قسم دى وى په

---

(١)حافظ ابن قيم رحمه الله ليكى.((بل الذين صلوها فى الطريق فى وقتها حازوا قصب السبق،وكانوا أسعد بالفضيلتين فإنهم بادروا إلى إمتثال أمره فى الخروج وبادروا إلى مرضاته فى الصلاة فى وقتها ثم بادروا إلى اللحاق بالقوم فحازوا فضيلة الجهاد وفضيلة الصلاة فى وقتها وفهموا ما يراد منهم وكانوا أفقه من الآخرين (وانظرزاد المعاد (١٣١\٣))_

هغه ذات چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته.نبي ﷺ به دا وونې تاته درنكړي.دا خو هغوي ماته راكړي دي.او نبي ﷺ ام ايمن ته اووئيل. مونږ به تا ته ددې په بدله كښې نورې دركړو.او هغې به وئيل.په الله قسم زه خو ئې نه واپس كوم.ترديې چه نبي ﷺ حضرت ام ايمن رضي الله عنها ته دهغه وونو په لس چنده نورې وركړې.نوهله هغه د حضرت انس رضي الله عنه د وونو په واپس كولو باندې راضي شوه.

حضرت ام ايمن رضي الله عنها د نبي ﷺ رضاعيه (پيۍ وركونكې) وه.هغې په وركوتوالي كښې نبي ﷺ ته په خپله جولۍ كښې خوراك وركړې وو.او نبي ﷺ به هغې ته مور وئيل.نودهغې قدر به ئې كولو.دې د حبشه سره تعلق ساتل.او عربي ژبه ئې سمه نشوه وئيلې.يوځل د جنګ په موقع هغې مسلمانانوته د دعا په طور اووئيل.((سبت الله أقدامكم)) د ،،ثاء،، په ځاې ئې ،،س،، اووئيل.ددې جملې معنى ده.الله تعالى دې ستاسو پښې كټ كړي.حالاتكه هغې د غوښتل.چه الله تعالى دې ستاسو قدمونه مضبوط كړي.نبي ﷺ چه كله دا واوريدل.نو وې وئيل.((أسكتي يا ام أيمن إنك عفراء اللسان)) [1] اې ام ايمن ته چپ شه.ستا ژبه ډيره سخته ده.يعني غوارې يو څه واې بل څه.

د روايت مذكوره نه د حضرت ګنګوهي رحمه الله استدلال: حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائي.چه انصارو دا وونې د هبې په طور وركړې وې.اونبي ﷺ ورانديې حضرت ام ايمن رضي الله عنها ته هم هبه كړې وې.اوس دهغې واپسي كيږي.معلومه شوه.چه رجوع في الهبه جائز ده.كوم چه د احنافو رحمهم الله مسلك دې.حافظ ابن حجر رحمه الله چونكه شافعي المذهب دې.ددې وجې رجوع في الهبه ته جائز نه وائي.ددې وجې هغوي وائي.چه دا عاريت وو.[2]

حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائي.كه دا عاريت وو.نو عاريت ورانديې هبه كول څنګه صحيح كيدې شي.حالاتكه نبي ﷺ ورانديې دا ام ايمن رضي الله عنها ته هبه كړې وې.اوكه ته دا اووائې.چه

---

[1])دحضرت ام ايمن نوم بركته وو.ايمن ددې ځوې وو.كوم چه ددې د اولنى خاوند عبيدبن زيد نه پيدا شوې وو.ايمن ته د نبي ﷺ د صحبت اوپه جنګ خيبر كښې د شهادت سعادت حاصل شوې وو.د عبيدبن زيد نه پس حضرت ام ايمن رضي الله عنها د نبي ﷺ متبنى او مشهور صحابي حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه سره نكاح اوكړه.اود هغې نه حضرت اسامه پيدا شو.حضرت ام ايمن رضي الله عنها چونكه د نبي ﷺ تربيت كړې وو.ددې وجې به نبي ﷺ وخت په وخت حضرت ام ايمن رضي الله عنها كره تشريف اوړل.كله چه نبي كريم ﷺ وفات شو..نوحضرت صديق اكبر رضي الله عنه عمر فاروق رضي الله عنه ته اووئيل.چه رسول الله ﷺ به ام ايمن رضي الله عنها كره تشريف اوړل.راځه چه نن مونږ هم هغې كره لاړ شو.كله چه دا دواړه حضرات د هغې كور ته ورداخل شول.نو ام ايمن رضي الله عنها په ژړا شوه.هغوي ورته اووئيل. ته ولې ژاړې.د الله تعالى سره چه د نبي ﷺ دپاره څه دي.هغه د دنيا نه غوره دي.نو دوي اووئيل. زه ددې وجې نه ژاړم.چه نبي ﷺ وفات شو.بلكه ددې وجې ژاړم.چه د آسماني وحي سلسله بنده شوه.چه دا ئې واوريدل.نو حضرت ابوبكرصديق اوحضرت عمررضي الله عنهما هم په ژړا شول.دحضرت ام ايمن رضي الله عنها وفات د حضرت عثمان رضي الله عنه په دور خلافت كښې شوې وو.(دتفصيل دپاره اوګورئ) الإصابة (٤٣٢/٤)_~

[2])فتح الباري(٤١١/٧)_

حضرت ام ايمن ﷺ ته په عاريت وركړې شوې وې.نودا خبره په پوهه كښې نه راځي.كه هغې ته د عاريت په طور وركړې شوې وې.نو بيا هغې د واپس كولونه ولې انكار كولو.د هغې انكار كول دلالت كوي.چه دا هبه وه.او هبه واپس اخستل دليل دې.ددې خبرې چه رجوع في الهبه جائز ده.(١) والله اعلم

[٣٨٩٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ نَزَلَ أَهْلُ قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدٍ فَأَتَى عَلَى حِمَارٍ فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ فَقَالَ هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ فَقَالَ تَقْتُلُ مُقَاتِلَتَهُمْ وَتَسْبِي ذَرَارِيَّهُمْ قَالَ قَضَيْتَ بِحُكْمِ اللَّهِ وَرُبَّمَا قَالَ بِحُكْمِ الْمَلِكِ [ر:٢٨٧٨]

دا روايت د حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ دې.دحضرت ابوسعيد خدرى ﷺ نوم سعد بن مالك ﷺ دې.فرمائي.چه «نزل أهل قريظة على حكم سعدبن معاذ ﷺ» بنو قريظه د سعدبن معاذ ﷺ په حكم او فيصله باندې راكوزيدل منظور كړل.

په حقيقت كښې بنو قريظه د قلعونه راكوزيدو ته بيخي تيار نه وو.خو چه كله هغوى ته معلومه شوه.چه سعدبن معاذ ﷺ زمونږ فيصله كوي.نو راكوزيدو ته تيار شول.ځكه چه حضرت سعدبن معاذ ﷺ د اوس قبيلې سردار وو.اود اوس او بنو قريظه په مينځ كښې حليفانه تعلقات وو.بنوقريظه خيال اوكړو.چه اوس زمونږ فيصله د سعد بن معاذ ﷺ په لاس كښې ده.اوهغه به خامخا زمونږ په حق كښې د آسانو نه آسانه فيصله كوي.هغه خلق راكوز شو.نبى ﷺ د حضرت سعد بن معاذ ﷺ د راغوستلو دپاره سړې اوليږل.حضرت سعد ﷺ نزدې جمات سره يوې خيمه كښې مقيم وو.(٢) نوهغه په خر باندې سور راغلو.

قوله: فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ: كله چه هغه جمات ته نزدې شو.بعضې خلق وائي.چه دلته د جمات نه مراد مسجد نبوى دې.خودا غلطه ده.بلكه دلته د جمات نه هغه عارضى ځاى مراد دې.كوم چه د محاصرې په دوران كښې نبى ﷺ د بنو سلمه په كورونوكښې عارضى

---

(١) حضرت گنگوهى ﷺ فرمائي...

قوله فأسأله الذي كانوا أعطوه فيه دلالة على على جواز الرجوع في الهبة ،وأن الموهوب له إذا وهبه الآخر لم يملك الواهب الأول ردها من الموهوب له الأول ولذلك أمر النبي ﷺ أم أيمن أن تردها إليهم ولو ملك ردها بنفسه النفسية لما إفتقر إلى ذلك .. وجواز الرجوع في الهبة ظاهر برجوع الأنصار فيما كانوا أعطوه ولايمكن حمله على أنه كان عارية لا هبة لأنه لوكان العارية لما أعطى النبي ﷺ عطية أم أنس لأم أيمن إذ لا يجوز هبة العارية .. وانظرلامع الدراري (٣٣٢/٨)_

(٢) دا خيمه نبى ﷺ جمات سره نزدې د هغه دپاره لګولې وه.دې دپاره چه هغه تپوس په آسانتيا سره كوى.اوګورئ دلائل بيهقى (٢٦/٣)_

طور جوړ کړې وو.(۱) دا خاې بنو قریظه ته نزدې وو.بنو قریظه د مدینې منورې نه د شپږ میله په فاصله باندې وو.(۲)

قوله: قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ: نبی ﷺ انصارو ته اوفرمائیل. دخپل سردار د تعظیم دپاره اودریږئ.یا تاسو کښې د غوره د تعظیم دپاره اودریږئ.

د قیام تعظیم مسئله: دچا د تعظیم دپاره ا ودریدل جائز دی که ناجائز. په دې کښې د عالمانو ﷺ مختلف اقوال دی.امام نووی د تعظیم قیام د ثبوت دپاره یوه مستقله رساله لیکلې ده.ابن الحاج د هغوی تردید کړې دې.اودهغوی دموقف د غلط ثابتولو کوشش ئې کړې دې.دغه شان د فریقینو د طرفه په مسئله کښې لیکلی شی.

خو قول فیصل دا دې.چه د اهل کرم او اهل فضل په تعظیم کښې اودریدل نه صرف دا چه جائز دی بلکه بهتر او غوره دی.خودا اجازت په دوو شرطونو پورې مشروط دې.

① یو دا چه د چا دپاره اودریږی.دهغه په زړه کښې دا طلب نه وی.چه خلق دې زما دپاره اودریږی.که د هغه په زړه کښې دا خواهش وی.نو بیا اودریدل جائز نه دی.

② دویم شرط دا دې.چه د اودریدونکی په زړه کښې د اودریدو داعیه وی.که په زړه کښې ئې هغه ته د اودریدو داعیه نه وی.صرف د خودلې اوتملق په وجه اودریدلی وی.نو بیا اودریدل جائز نه دی.(۳)

---

(۱) اوګورئ فتح الباری (۷/۴۱۲)_

(۲) البدری الساری حاشیة فیض الباری (۴/۱۰۱)_

(۳) دچا دپاره د اودریدو مختلف صورتونه کیدی شی.په هغې کښې صرف یو صورت د (قیام تعظیمی) په حکم کښې اختلاف دې.دباقی صورتونو حکم ښکاره او متفق علیه دې.،،

① اولنې صورت دا دې.چه سردار ناست وی.اوحاضرین دهغه په تعظیم اوتکریم کښې مسلسل ولاړ وی.دا صورت بالاتفاق ناجائز دی.

② دویم صورت دا دې.چه د راتلونکی په زړه کښې تکبر وی.دهغې په وجه هغه غواړی.چه خلق زما دپاره اودریږی.دا صورت هم په اتفاق سره ناجائز دې.

③ دریم صورت دا دې.چه د راتلونکی په زړه کښې لوې والې اوتکبر نه وی.خو دا ویره وی.چه د خلقو په اودریدو سره به دده په زړه کښې لوې پیدا شی.نو د داسې کس دپاره اودریدل مکروه دی.

④ څلورم صورت دا دې.چه د چا په راتلو د خوشحالئ د وجې انسان د هغه د استقبال دپاره اودریږی.نو دا صورت نه یواځې دا چه جائز دې.بلکه مستحب او مندوب هم دې.

⑤ پنځم صورت دا دې.چه یوکس ته د الله تعالی دطرفه څه نعمت ملاؤ شوې وی.هغه کس ته د مبارکئ دپاره څوك اودریږی.نودا صورت هم مستحب اومندوب دې.

⑥ شپږم صورت دا دې.چه په چا باندې څه مصیبت راغلې وی.دهغه د تسلئ دپاره څوك هغه ته اودریږی.نودا هم مستحب اومندوب دې.

⑦ اووم صورت دا دې.چه د راتلونکی د تعظیم دپاره څوك اودریږی.خو د راتلونکی په زړه کښې د خپل ځان دپاره د دې تعظیمی اودریدو خواهش اوتمنا نه وی.،، ...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه..

حضرت سعد بن معاذ ﷺ چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل. دا خلق ستا په فیصله باندې راضی شوی دی.حضرت معاذ ﷺ په دغه موقع باندې د نبی ﷺ نه دا تپوس هم اوکړو.چه زما فیصله به په چا باندې نافذ کیږی.نبی ﷺ اوفرمائیل.په ټولو به نافذ کیږی.عرض ئې اوکړو.په تاسو به هم نافذ کیږی.نبی ﷺ اوفرمائیل. آو په ما به هم نافذ کیږی.(١) په دغه وخت کښې حضرت سعد ﷺ فیصله اوکړه.چه د دوی جنګجو سړی دې قتل کړې شی.اوددوی ښځې اوماشومان دې قید کړې شی.نبی ﷺ حضرت سعد ﷺ ته اوفرمائیل. تا د الله تعالی د حکم مطابق فیصله اوکړه.

مولانا شبلی ﷫ فرمائیلی دی.چه په تورات کتاب تثنیه ،اصبحاح نمبر شل آیت نمبر لسم کښې دی.که یو قوم په محاصره کښې بندیوان کړې شی.نوپه هغوی کښې چه څومره سړی وی.هغه دې قتل کړې شی.اوکوم څیزونه چه په هغوی کښې وی.هغه ټول دې مال غنیمت شمار کړې شی.(٢) چونکه حضرت سعد ﷺ د تورات دحکم مطابق فیصله اوکړه.ددې وجې نبی ﷺ هغه ته اوفرمائیل.((قضیت بحکم الله))

خوظاهره دا ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی راغلې وه.اود هغې په ذریعه نبی ﷺ ته د الله تعالی فیصله خودلې شوې وه.حضرت سعد ﷺ چه کله ټیك هم هغه شان فیصله اوکړه.دکومې خبر چه نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه شوې‌وه.نو نبی ﷺ اوفرمائیل. ((قضیت بحکم الله)) والله اعلم.

[٣٨٩٦]حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْخَنْدَقِ وَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنْ الْغُبَارِ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ اخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ فَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

..دتیرمخ بقیه] نورداووم صورت مختلف فیه دې.د طرفینو دلائل وراندې په ((کتاب الاستیذان باب قول النبی ﷺ قوموا إلی سیدکم)) لاندې حافظ ابن حجر﷫ بیان کړی دی.انشاء الله پوره تفصیل به هلته کښې راشی.(د ذکرشوو اووه صورتونو دپاره اوګورئ تکملة فتح الملهم (١٣٦\٣و ١٢٧)
د حضرت شیخ الحدیث مد ظلهم په تقریر کښې د مذکوره قیام تعظیمی نه هم دا اووم صورت مراد دې،کوم ته چه د دوو شرطونو سره افضل او غوره ونیلې شوې دې.او هم دې ته مولانا ظفر احمد عثمانی ﷫ په ،،اعلاء السنن،، کښې ،،احق بالعمل،، ونیلې دې.. اوګورئ اعلاء السنن (٣٩٩\١٧) والله اعلم.

(١) السیرة الحلبیة (٣٣٩\٢)_
(٢) اوګورئ سیرة النبی ﷺ از شبلی نعمانی ﷫ (٢٥٣\١)_

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدٍ قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ

قوله: رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ، رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ:
حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د قريشو يو سړی چه هغه ته ئې حبان بن عرقه وئيل.حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تير باندې ويشتلې وو.او تير باندې ئې دهغه د مټ رګ ويشتلې وو.
مارګولوس يو عيسائي پادري دې.هغه وائي.چه حضرت سعد رضي الله عنه يو قرظي په تير باندې ويشتې وو.ددې وجه هغه سخته فيصله د انتقام په وجه اوکړه.خودا دروغ دی.دلته د بخاري رحمه الله په روايت کښې تصريح ده.چه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه يو قريشي په تير باندې ويشتې وو.

قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ: نبي ﷺ بنو قريظه ته راغلو.(يعني نبي ﷺ دهغوی محاصره کړې وه) نوبنو قريظه د نبي ﷺ په فيصله باندې راکوز شول.چه کومه فيصله تاسو کوئ.مونږ ته منظور ده.دا هم په رواياتوکښې راغلی دی.چه يهود اول د حضرت سعد رضي الله عنه په فيصله باندې راضي شوی وو.[1] او دلته د بخاري په روايت کښې دی.چه د نبي ﷺ په فيصله باندې راضي شوی وو.په دواړه قسمه روايتونو کښې تطبيق ممکن دې.کيدې شی چه هغوی ته علم شوې وو.چه نبي ﷺ فيصله په خپله نه کوی.بلکه حضرت سعد رضي الله عنه ته به ئې حواله کوی.ددې وجی دوی د نبي ﷺ په فيصله باندې راضي شوی وو.

قَالَ هِشَامٌ فَأَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَعْدًا قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْرَجُوهُ اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي لَهُ حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ وَإِنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتَتِي فِيهَا فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [ر:۴۵۱]

داتعليق نه دې.بلکه د ماقبل سند سره دې.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي. چه حضرت سعد رضي الله عنه دا دعا کړې وه.اې الله تاته ښه پته ده.چه ددې خبرې نه زياته خوښه ماته بل څه نشته.چه زه ستا په لار کښې دهغه قوم سره جهاد کوم.چا چه ستا د رسول تکذيب کړې دې.اوهغه ئې د خپل وطن نه راويستې دې.اې الله اوس زما ګمان دې.چه د هغوې او زمونږ په مينځ کښې تاسو جنګ ختم کړې دې.خو که د قريشو سره څه جنګ باقي وی.نو ما دهغې دپاره ژوندې اوساته.تردې پورې چه زه ستا په لاره کښې دهغوی سره جهاد اوکړم.اوکه تاسو دهغوی سره

[1])ددې روايتونو د تفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقی (۱۸۱٤ تا ۲۵) باب نزول بنی قريظة علی حکم سعد بن معاذ رضي الله عنه)۔

زمونږ جنګ ختم کړي وی.نوزما ددې زخم (دا وینه) اوبیوه.اوپه دې کښې زما مرګ واقع کړه.

قوله: فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ: دسینې نه دهغه د زخم وینه روانه شوه.په جمات کښې د بنی غفاریوه خیمه وه.کله چه وینه دهغوی طرف ته اوبیدله.نوهغوی اوویریدل.

خلقو چه کله وینه اولیده.نو وې وئیل. دا وینه د کوم ځای نه راغله.چه وې کتل نو دحضرت سعد ﷛ د زخم نه هغه روانه وه.هم دهغې د وجې هغوی وفات شو

دلته چا ته دا ګمان کیدې شی.چه حضرت سعد ﷛ چه کومه دعا کړې وه.هغه قبوله نشوه.ځکه چه هغوی دعا کړې وه.که د قریشو سره دجنګ څه سلسله باقی وی.نو ما ژوندې اوساته.نو د فتح مکه په ورځ د قریشو سره جنګ اوشو. خو حضرت سعد بن معاذ ﷛ د هغه زخم د وجې وفات شوې وو.

① دلته ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې.چه د هرې دعا په دنیا کښې قبلیدل څه ضروری نه وی.بعضې دعاګانې په دنیا کښې نه قبلیږی.خو الله تعالی په آخرت کښې هغه د ترقۍ ذریعه جوړه کړی.دحضرت سعد ﷛ دا دعا هم الله تعالی د آخرت د ترقۍ ذریعه جوړه کړه.

② خوغوره جواب دا دې.چه دحضرت سعد ﷛ مقصد دا وو.که داسې جنګ وی.چه په هغې کښې قریش اقدام اوکړی.نو دهغه جنګ دپاره ما ژوندې اوساته.اودفتح مکې په موقع باندې قریشو اقدام نه وو کړې.بلکه مسلمانان په مکه باندې د قبضې کولو دپاره تلی وو.اوپه هغې کښې هم د قریشو سره د څه د سخت جنګ نوبت نه وو راغلې.بلکه خالد بن ولید ﷛ سره د مسلمانانو یوه وړه غونډې ډله وه.هغوی ته د کافرانو د معمولی مقابلې نوبت راغلې وو.نوالله تعالی په دنیا کښې هم د حضرت سعد بن معاذ ﷛ دعا قبوله کړې وه.اوهغه ئې خپل طرف ته اوبللو.

حافظ ابن حجر ﷬ د مستدرك حاکم روایت نقل کړې دې.چه کله حضرت سعد بن معاذ ﷛ وفات شو.نو دهغه دپاره د آسمان ټولې دروازې پرانستې شوې. اودهغوی د روح په تلو باندې فرشتې خوشحاله شوې.[1]

اوحافظ ابن کثیر ﷬ په «البدایة والنهایة» کښې نقل کړی دی.چه کله حضرت سعد بن معاذ ﷛ وفات شو.نودهغوی په جنازه کښې د شرکت دپاره اویا زره فرشتې راغلې وې. کومې چه ددې نه وړاندې چرته د آسمان نه نه وې راکوزې شوې.[2] دحضرت جابر ﷛ نه روایت دې.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.چه دحضرت سعد بن معاذ ﷛ په مرګ سره عرش خوزیدلې وو.[3]

---

[1])فتح الباري (۱۲۴\۷) باب مناقب سعد بن معاذ ﷛_

[2])اوګورئ البدایة والنهایة (۱۲۸\٤)_

[3])اوګورئ ((الإصابة ۳۷\۲) حافظ ابن کثیر په ((البدایة والنهایة)) کښې داسې قسم ډیر روایات جمع کړی دی.اوګورئ (البدایة والنهایة باب وفاة سعد بن معاذ ﷛ (۱۲۶\٤ و ۱۳۰)_

[۳۸۹۷] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ أَنَّهُ سَمِعَ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَسَّانَ اهْجُهُمْ أَوْ هَاجِهِمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ وَزَادَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ اهْجُ الْمُشْرِكِينَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ [ر: ۳۰۴۱]

بَاب = غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ
وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ فَنَزَلَ نَخْلًا وَهِيَ بَعْدَ خَيْبَرَ لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ خَيْبَرَ

رقاع د رقعه جمع ده.پټۍ او چیرړې ته وائی.ددې غزوې په وجه تسمیه کښې مختلف اقوال دی.① یوه خبره په دې باره کښې دا شوې ده.چه چونکه په دې غزوه کښې د زیات مزل د وجې د صحابه کرامو ﷺ په پښو کښې پولۍ راختلې وې.ددې وجې هغوی د خپلو جامو پټۍ اوچیرړې په خپلو پښوباندې اوتړلې.د دې وجې دې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، وائی.هم په دې باب کښې وړاندې د حضرت ابوموسی اشعری ﷺ روایت راځی.په هغې کښې دی.«فسمیت غزوة ذات الرقاع لما کنا نعصب من الخرق علی أرجلنا»

② بعضې حضراتوونیلی دی.چه دې غزوه ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دې وجې وائی.چه «إنهم رقعوا رأیاتهم» یعنی په دې غزوه کښې صحابوﷺ رنګ په رنګ بیرغونه جوړ کړی وو.[1]

③ واقدی اوابن سعد رحمهما الله ونیلی دی.چه ،،ذات الرقاع،، د یوغر نوم دې.په کوم کښې چه دمختلفو رنګونو نښې وې.چونکه ددې غزوې په موقع نبی ﷺ هلته قیام کړې وو.ددې وجې ددې غزوې نوم ،،ذات الرقاع،، کیخودې شو[2]

④ ابن حبان ﷺ فرمائیلی دی.چه ددې غزوې نوم ذات الرقاع ددې وجې کیخودې شوې دې.چه ددوی لښونه د مختلفو رنګونو وو.حافظ ابن حجر ﷺ فرمائی.چه د ابن حبان ﷺ دا قول په تصحیف باندې مبنی ده.هغه «جمل» لره «خیل» ونیلی دی.[3]

⑤ بعضې مالکیانوعالمانو ﷺ د غزوه ذات ا لرقاع دنوم یوه عجیبه وجه بیان کړې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه دې غزوې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دوې وجې وائی.چه

---

[1])البدایة والنهایة (۸۳\٤)_
[2])طبقات ابن سعد(۶۱\۲) والبدایة والنهایة (۸۳\٤)_
[3])فتح الباری(۴۱۹\۷)_

صحابو ﷺ په دې کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.اوپه مانځه کښې پیوند لګولې شوې وو.چه یوې ډلې یو رکعت کړې وو.اوتلې وه.اوبیا بله ډله راغلې وه. اویو رکعت ئې کړې وو.او بیا واپس تلې وه.اوبیا اولنۍ ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو.اوددې نه پس بیا دویمه ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو .نو چونکه صحابو ﷺ مونځ ټکړې ټکړې او حصې حصې کړې وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه ذات الرقاع وائی.([1])

علامه نووی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په دې ټولو توجیهاتوکښې څه تعارض نشته.چه ددې ټولو اسبابو او وجوهو په بناء باندې ددې غزوې نوم دا کیخودې شوې وی.([2])

دغزوه ذات الرقاع سبب: ددې غزوې سبب دا وو.چه نبی ﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو غطفان دوه قبیلې بنو محارب اوبنو ثعلبه لښکرجمع کوی.اودغه خلق د مسلمانانو خلاف منظم کیږی.نو نبی ﷺ ددې نه وړاندې چه هغه خلق حمله اوکړی.څلور سوه صحابه ﷺ ځان سره واخستل.اوپیش قدمی ئې اوکړه.([3])

دغزوه ذات الرقاع د تاریخ په واقع کیدو کښې اختلاف: ددې غزوې د واقع کیدو په تاریخ کښې د اهل سیر اختلاف دې.

① د یوې ډلې راې دا ده.چه دا غزوه په ۴ھ کښې واقع شوې وه.

② دبعضې حضراتو خیال دې.چه دا په ۵ھ کښې واقع شوې وو.([4])

③ دامام بخاری رحمه الله دا رائې ده.چه دا غزوه په ۷ھ کښې د غزوه خیبر نه پس واقع شوې وه.او امام بخاری رحمه الله په دلائلو سره دا ثابته کړې ده.نوامام بخاری رحمه الله فرمائی.((وهی بعد خیبرلأن أباموسی جاء بعد خیبر))

① دامام بخاری رحمه الله اولنې دلیل دا دې.چه په دې غزوه کښې حضرت ابوموسی اشعری ﷺ شرکت کړې دې.لکه څنګه چه ددوی روایت هم په دې باب کښې راځی. بل طرف ته دا خبره متفق علیه ده.چه حضرت ابوموسی اشعری ﷺ د خیبر د فتحې نه پس مدینې ته تشریف راوړې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې واضح دلیل دې.چه دا غزوه د فتح خیبر نه پس واقع شوې ده.

ابن سید الناس رحمه الله د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد کوی. اوفرمائی. چه دحضرت ابو موسی اشعری ﷺ په دې روایت باندې چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.څه دلالت نه کوی.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن سید الناس رحمه الله په دې قول باندې د تعجب اظهار کړې دې.او فرمائیلی ئې دی.چه د ابن سید الناس د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد

---

[1])وفی فتح الباری (۴۱۹/۷) وأغرب الداودی فقال سمیت ذات الرقاع لوقوع صلاة الخوف فیها فسمیت بذلک لترقیع الصلاة فیها)_

[2])فتح الباری(۴۱۹/۷)_

[3])طبقات ابن سعد(۶۱/۲)_

[4])البدایة والنهایة (۸۳/۴)_

كول تيك نه دى.د دې روايت نه د امام بخارى رحمه الله په خپله مدعا باندې استدلال بيخى ښكاره دې.(١)

② دامام بخارى رحمه الله دويم استدلال د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت باندې دې. كوم چه وړاندې امام بخارى رحمه الله تعليقاً ذكركړې دې.خوپه ابوداود ،نسائى، طحاوى،مسند احمد او صحيح ابن حبان كښې دا روايت موصولاً منقول دې.په كومو كښې چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په غزوه ذات الرقاع كښې د شركت دې. او حضرت ابوهريره رضي الله عنه په اتفاق سره په غزوه خيبر كښې راغلې وو.نو په غزوه ذات الرقاع كښې د دوى شركت ددې خبرې ښكاره دليل دې.چه غزوه ذات الرقاع د خيبر نه پس شوې وه.حافظ ابن قيم او تقى الدين سبكى رحمهما الله هم د امام بخارى رحمه الله تائيد كوى.

③ هغوى دا دليل وركړې دې.چه په ابوداود كښې په يو روايت كښې ددې خبرې تصريح ده.چه رسول الله ﷺ د ټولو نه وړاندې صلاة الخوف په عسفان كښې ادا كړې وو.او غزوه عسفان د غزوه حديبيه نه پس واقع شوې ده.اودلته د بخارى په روايت كښې هم د صلاة ا لخوف ادا كول مصرح دى.ظاهره ده چه دا صلاة الخوف په غزوه عسفان كښې د صلاة الخوف نه پس شوې دې.اوكله چه غزوه عسفان د حديبيه نه پس شوې ده.نو يقيناً اوس به درې احتمالات وى.

يو خو دا چه غزوه ذات الرقاع د شپږمې هجرئ بيخى په آخره كښې اومنلې شى.چه په ٦ هجرئ كښې غزوه عسفان او حديبيه واقع شوې وې.اوپه دې كښې آخرى دا غزوه تسليم كړې شى.

دويم احتمال به دا وى.چه دا غزوه د ٧هجرئ بيخى په اوائيلو كښې په محرم كښې اومنلې شى.په دې دواړو احتمالاتوكښې به د غزوه ذات الرقاع وقوع د غزوه خيبر نه وړاندې وى.

دريم احتمال دا دې.چه دا غزوه د خيبر نه پس اومنلې شى.نودا حضرات فرمائى. چه دلته دا درې واړه احتمالات شته.خوپه دې كښې اولنى دوه احتمالات داسې دى.چه د هغې تائيد په هيڅ قسم روايت سره نشى كيدې.حالانكه د دريم روايت تائيد د حضرت ابو موسى اشعرى اوحضرت ابوهريره رضي الله عنهما په رواياتو سره كيږى.نو هم دا روايت به قابل قبول وى.او وئيلې به شى.چه غزوه ذات الرقاع د خيبر نه پس واقع شوې وه.(٢)

بعضې حضرات وائى.چه په حقيقت كښې غزوه ذات الرقاع دوه دى.يوه هغه د كومې ذكر چه اهل سير او اصحاب مغازى كوى.او دويمه هغه په كومه كښې چه حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه شريك وو.نود كومې ذات الرقاع ذكرچه اصحاب سير كوى.هغه د خيبر نه وړاندې واقع شوې وه.اوپه كوم كښې چه د حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه شركت شوې دې. هغه د غزوه خيبر نه پس شوې ده.

---

(١) فتح البارى(٤١٨\٧)_

(٢) زادالمعاد (٢٥١\٣و ٢٥٢) وفتح البارى(٤١٨\٧)_

د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دوی دا دلیل پیش کوی.چه حضرت ابوموسی اشعری ﷜ چه په کوم روایت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې دخپل شرکت ذکر کوی.په هغې کښې هغوی ونیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.اوپه یو اوښ به وار په وار سوریدو.اود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب مغازی کوی.په هغې کښې د نبی ﷺ سره دځلورو سوه صحابو ﷡ ډله وه.ددې نه معلومیږی.چه دا دواړه جدا جدا غزاګانې دي.په یوه کښې شپږ اوپه بله کښې څلور سوه کسان وو.(۱)

خو د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دا استدلال ډیر ضعیف دې.ځکه چه د حضرت ابو موسی اشعری ﷜ دا وئیل‌چه مونږ به شپږ کسان وار په وار په یو اوښ باندې سوریدو.دا نه لازمیږی.چه د دوی سره په لښکر کښې بل څوك نه وو. ځکه چه کله لوئې لښکر وی.نو خلق چه څې په مختلفو ټولګو کښې تقسیمیږی. او بیا هغوی جدا جدا په خپلو خپلو ټولګو کښې څې.ددې وجې حضرت ابو موسی اشعری ﷜ چه دا کوم وئیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.د دې دا مطلب نه دې.چه ټول شپږ وو.بلکه مطلب دا دې.چه زمونږ ټولګې د شپږو کسانو وو.(۲)

امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ولې ذکر کړه؟ خو دا اشکال کیږی. چه هرکله امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس تسلیموی.نو پکار ده چه دا ئې د غزوه خیبر نه پس ذکر کړې وه.د غزوه خیبر نه ئې وړاندې ولې ذکر کوی.

① ددې یو جواب خو دا ورکړې شوې دې.چه امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ځکه ذکر کړه.چه په تاریخ وقوع کښې د عامو اهل سیر خبرې تسلیمولو ته ئې اشاره کړې ده.

② دویمه وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله نه بلکه د دوی نه د بخاری روایت کونکو روستنو راویانو دا د غزوه خیبر نه وړاندې ذکر کړې ده.(۳)

③ او دا هم ممکن دی.چه اختلاف طرف ته د اشارې کولو دپاره امام بخاری رحمه الله داسې کړې وی.والله اعلم.

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دوه دعوې کړې دی.یوه دا چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.اودویمه دعوه دا ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه یوه غزا ده. او د دې باب د آخره پورې امام بخاری رحمه الله دا دواړه دعوې په دلائلو سره ثابتې کړې دی. په ،محارب خصفه، کښې د محارب اضافت ،،خصفه،، ته ددې وجې شوې دې.چه په عربو کښې دمحارب په نوم نورې قبیلې هم وې.محارب عبدالقیس ،محارب فهر،د هغوی نه د

---

(۱) فتح الباری(۴۱۸/۷) والبدایة والنهایة (۸۳/۴)_
(۲) فتح الباری(۴۱۹/۷)_
(۳) اوګورئ د دې دواړو توجیهاتو دپاره فتح الباری (۴۱۷/۷)_

فرق دپاره ئې ،،محارب خصفه،، اوونيل.(۱)

قوله: مِنْ بَنِى ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: دا عبارت د امام بخارى رحمه الله د اوهامو ځنې دى.ځکه چه ددې مطلب دا راوځى.چه محارب بن خصفه د ثعلبه په اولاد کښې دى.اود ثعلبه د محارب جد امجد دې.حالانکه حقيقت ددې نه خلاف دې.ثعلبه د محارب جد نه دې.بلکه پخپله ثعلبه د غطفان په اولاد کښې داخل دې.اوغطفان اوثعلبه دواړه د تره ځامن وو.ځکه چه غطفان د سعد بن قيس ورور وو.اومحارب دخصفه بن قيس خوئ وو. دغه شان خصفه او غطفان د سعد بن قيس ځامن وو.اومحارب د خصفه بن قيس په خپله مينځ کښې د تره ځامن وو.نو ځکه عبارت د «من بنى ثعلبة» په ځاې په واو عاطفه «وبنى ثعلبة» سره کيدل پکار دى.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن حجراوعلامه عينى رحمهما الله صحيح عبارت هم داسې نقل کړې دې.«مِنْ بَنِى ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ» (۲)

قوله: فنزل نخلاً وهى غزوة محارب خصفة وبنى ثعلبة من غطفان: کله چه نبى ﷺ د غزوه ذات الرقاع دپاره تشريف يوړلو.نومقام نخل ته کښې دوى نزول اوکړو.دې ځاې ته بطن نخل هم وائى.اونخل هم،دا ځاې په بلاد غطفان کښې واقع دې.او د مدينې منورې نه د دوو ورځو په فاصله باندې دې.(۳) غالباً په دې ځاې کښې د قجورو ونې زياتې وې.ځکه دې ځاې ته ،،بطن نخلة،، وئيلې شو.

[۳۸۹۸] قَالَ أَبُوعَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

قوله: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: عبدالله بن رجاء دوه دى.يوعبدالله بن رجاء مکى دې.اوبل عبدالله بن رجاء بصرى دې.دعبدالله بن رجاء بصرى نه دامام بخارى رحمه الله سماع شته.اود عبدالله بن رجاء مکى نه د امام بخارى رحمه الله سماع نشته.اودلته عبدالله بن رجاء بصرى مراد دې.ددوى نه دامام بخارى رحمه الله سماع شته.خود ،،قال،، صيغه امام بخارى رحمه الله د تعليق دپاره استعمالوى.ددې وجې په ظاهره دا تعليق دې.دا تعليق ابوالعباس السراج په خپل مسند کښې موصولاً نقل کړې دې.البته د بخارى ابوذرپه نسخه کښې د «وقال عبدالله بن رجاء» په ځائې «وقال لى عبدالله بن رجاء» دى.په دې صورت کښې به دا تعليق نه وى.(۴)

---

(۱) فتح البارى(۷\۴۱۸) وعمدة القارى (۱۷\۱۹۳)_
(۲) فتح البارى (۷\۴۱۸) وعمدة القارى (۱۷\۱۹۴)_
(۳) فتح البارى.(۷\۴۱۸) وعمدة القارى (۱۷\۱۹۴)_
(۴) عمدة القارى (۱۷\۱۹۴)_

قوله: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ : دا عمران بن داود القطان رحمه الله دې.امام بخاری رحمه الله ددوی روايات صرف په استشهاد کښې ذکرکوی.دوی د قوت اوضبط په اعتبارسره د دومره اوچتې مرتبې نه دې.چه امام بخاری رحمه الله د دوی د روایت نه استدلال اوکړی.(۱)

قوله: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوومه غزوه ، غزوه ذات الرقاع کښې صحابو رضی الله عنهم ته صلاة الخوف کړې وو.

((فى غزوة السابعة))کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کیږی.په اصل کښې دی.((فى الغزوة السابعة)) په دې روایت سره دامام بخاری رحمه الله په خپله دعوه چه ((غزوه ذات الرقاع))دخیبرنه پس واقع شوې ده.استشهاد مقصود دې.ځکه چه د دې نه وړاندې شپږ لوی غزاګانې شوې وې.① غزوه بدر② غزوه احد③ غزوه خندق④غزوه بنو قریظه ⑤ غزوه مریسیع ⑥او غزوه خیبر.. اوددې نه پس اوومه غزوه ، ،ذات الرقاع، ، ده.

بعضې خلقو د ((غزوة السابعة)) اضافت ته کتلی دی،دا ئې ګنړلی دی،چه د دې نه مراد د ۷هجرئ غزوة ذات الرقاع ده،اوهغوی وئیلی دی،چه اصلی عبارت ((غزوة السنة السابعة)) دې،

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.که د ((غزوه السابعة)) نه ((غزوه السنة السابعة)) مراد واخستې شی.نوبه دې صورت کښې به دا روایت په مراد باندې نص شی. (یعنی دا روایت به په دې خبره باندې ښکاره دلالت کونکې شی.چه غزوة ذات الرقاع د غزوه خیبرنه پس واقع شوې وه.ځکه چه غزوه خیبر د اوومې هجرئ په اولنئ میاشت محرم کښې پیښه شوې وه.نود غزوة الرقاع په اووم کال کښې د واقع کیدو ښکاره مطلب به دا وی.چه دا د خیبر نه پس ده) اوبیا امام بخاری رحمه الله ته د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه وغیره په روایاتو باندې د استدلال تکلف کولوته څه ضرورت نه وو.خوامام بخاری رحمه الله د داسې قسم روایاتو نه وړاندې استدلال کوی.چه دهغې نه معلومیږی.چه ددې روایت نص بالمراد معنی ((غزوة السنة السابعة)) مراد نه دې.بلکه ((الغزوة السابعة)) مراد ده.کومه چه دامام بخاری رحمه الله په دعوی باندې نص نه دې.البته د امام بخاری رحمه الله د دعوې تائید په دې سره ضرور کیږی.ځکه چه امام بخاری رحمه الله وړاندې نور دلائل پیش کوی. (۲) والله اعلم.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَوْفَ بِذِي قَرَدٍ:

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی.چه نبی صلی الله علیه وسلم په ، ،ذی قرد ، ، کښې صلاة الخوف کړې وو.

---

(۱) فتح البارى(۴۱۹/۷)_

(۲) اوګورئ فتح البارى(۴۱۹/۷)_

دا تعليق دې.امام نسائى او طبرانى رحمهماالله دا موصولاً نقل كړې دې.(١) امام بخارى رحمه الله يوه دعوه په ترجمة الباب سره دا كړې ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه يو دى.په ذكرشوى تعليق سره امام بخارى رحمه الله خپله دا دعوه ثابتوى.په دې طريقه چه په ،،ذى قرد،، كښې نبى ﷺ صلاة الخوف ادا كړې وو.،،ذى قرد،، د مدينې منورې نه د يوې ورځې په مزل باندې لرې د بلاد غطفان سره پيوست د يو ځاې نوم دې.او ذات رقاع هم د ذى قرد سره متصل په بلاد غطفان كښې د يو غر نوم دې.په ذى قرد كښې غزوه محارب خصفه شوې وو. او په ذات الرقاع كښې غزوه ذات الرقاع شوې وو.اودا دواړه ځايونه يوبل ته نزدې نزدې دى.ددې نه معلوميږى.چه دا دواړه غزوات څه جدا جدا نه دى.بلكه دواړه يو دى.يو خو ددې وجې چه ذى قرد او ذات رقاع دواړه د يو بل سره نزدې دى.او دويمه ددې وجې چه په دواړو كښې د صلاة الخوف ادا كول په رواياتو كښې ذكر دى.دا دواړه څيزونو ددې خبرې دلالت دې.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات رقاع دواړه يو دى.

خودامام بخارى رحمه الله دا استدلال كمزورې دې.يو خو ددې وجې چه صلاة الخوف څو څو ځله شوې دې.د دواړو غزواتو په اتحاد باندې د صلاة الخوف په ادا كولو سره به استدلال په هغه وخت كښې صحيح وو.چه دا يوځل ادا شوې وى. دويمه ددې وجې كه ذى قرد او ذات رقاع دواړه د متصل ځايونو نومونه وى.نو د دې نه دا نه لازميږى.چه غزوه محارب او غزوه ذات رقاع دواړه يو دى.عين ممكن ده.چه ذى قرد مستقله غزوه وى.اوذات رقاع ځانله غزوه وى.ددې وجې دامام بخارى رحمه الله دا دليل څه قوى او مضبوط دليل نه دې.والله أعلم.

قوله: وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: «وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ»بكربن سواده بصرى دې.اود مصر په فقهاؤ كښې د دوى شمار كيږى.حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله دوى لره افريقې طرف ته د فقه دتعليم په غرض باندې ليږلې وو. دوى په ۱۲۸ھ كښې وفات شو.ابن معين او نسائى رحمهماالله د دوى توثيق كړې دې.د دوى كنيت ،،ابوثمامه،، دې.(٢)

قوله: حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ: دوى مصرى دى.او په صغارو تابعينو كښې.ددوى شمار كيږى.ددې مقام نه علاوه د بخارى په بل ځاې كښې د دوى نه روايت ذكر نه دې.(٣)

«عن أبي موسى» دا ابوموسى اشعرى رضي الله عنه نه دې.بلكه د دوې نوم على بن رباح خودلې شوې دې.ددوى صرف دا يو حديث په بخارى كښې راغلې دې.(٤)

---

١)فتح البارى(٤٢٠\٧) وعمدة القارى (١٩٤\١٧)_
٢)عمدة القارى (١٩٤\١٧، ١٩٥)_
٣)فتح البارى (٤٢٠\٧) وعمدة القارى (١٩٥\١٧)_
٤)فتح البارى(٤٢٠\٧) وعمدة القارى (١٩٥\١٧)-

قوله: صَلَّی النَّبِيُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ددې عبارت نه د امام بخاری رحمه الله هم هغه مقصود دې.چه نبی ﷺ په غزوه محارب او ثعلبه کښې مونځ ورکړې وو.او په ذات الرقاع کښې ئې هم د صلاة خوف ذکر دې... نو معلومه شوه.چه دا دواړه غزاګانې یو دی.

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ سَمِعْتُ جَابِرًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَخْلٍ فَلَقِيَ جَمْعًا مِنْ غَطَفَانَ فَلَمْ يَكُنْ قِتَالٌ وَأَخَافَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيِ الْخَوْفِ: ددې روایت په ذکر کولو کښې دامام بخاری رحمه الله مقصود دا دې.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ټول روایات په دې خبره متفق دی.چه نبی ﷺ په غزوه ذات الرقاع کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.نو په کومو روایاتو کښې چه په غزوه نخل کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر راغلې دې.نو هلته به د غزوه نخل نه غزوه ذات الرقاع مراد وی.ځکه چه غزوه ذات الرقاع د غطفان دخلقو سره شوې وه.او غطفان په بطن نخل کښې اوسیدل.البته امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق په حوالې سره دا روایت دلته ذکر کړې دې.خو د ابن اسحاق په سیرت کښې په دې سند سره دا رایت هډو موجود نه دې.

ځنو حضراتو دا وئیلی دی.چه د امام بخاری رحمه الله نه تسامح شوې دې.ځکه چه په سیرت ابن اسحاق کښې په دې سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه یو بله واقعه هم ددې غزوې موجود ده.امام بخاری رحمه الله په غلطئ سره د صلاة خوف د ادا کولو قصه ذکرکړې ده.

علامه عینی رحمه الله فرمائی.چه چا دامام بخاری رحمه الله تسامح ثابت کړې دې .نو آیا دهغه حافظه د امام بخاری رحمه الله د حافظې نه زیاته ده.که په سیرت ابن اسحاق کښې په دې سند سره دا واقعه ذکر شوې نه وی.نو ددې نه دا چرته لازمیږی .چه په بل ځاې کښې به هم نه وی.عین ممکن ده.چه امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق په دې سند سره دا واقعه چرته په بل ځاې کښې لیدلې وی.(1)

قوله: وَقَالَ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْقَرَدِ [ر:۳۹۰۱وانظر:۲۷۵۳]

دایزیدبن ابی عبیده دې.دې د سلمه بن الاکوع رضی الله عنه آزاد کړې غلام دې.(2) دوی د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه روایت کوی.چه هغوی فرمائیلی دی.ما د رسول الله ﷺ سره په غزوه ذی قرد کښې شرکت کړې وو.

دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه ددې تعلیق نه د امام بخاری رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او ذات الرقاع یو ثابتول دی.په دې طریقه چه په ذی قرد کښې غزوه محارب شوې

---

1)عمدة القاری (۱۷\۱۹۵)_

2)عمدة القاری (۱۷\۱۹۵)_

وه.اوذی قرد او ذات الرقاع دواړه د متصل خایونو نومونه دی.نو په دې سره ددې دواړو غزاګانو یو والی ثابت شو.خو لکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخاری رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.ځکه چه د دوو خایونو د اتصال نه د غزواتو اتصال او اتحاد نه لازمیږی.

دحافظ ابن حجر رحمه الله خیال: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روایت نه اوددې نه وړاندې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما کوم روایت وو.په کوم کښې چه په غزوه ذی قرد کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر دې.د امام بخاری رحمه الله دا منشاء ګڼړلې ده.چه امام بخاری غزوه ذات الرقاع او غزوه ذی قرد یوه ثابتوی.(۱)

خولکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخاری رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع یوثابتول مقصود دی.د غزوه ذی قرد او غزوه ذات الرقاع یو ثابتول دوی منشاء او مقصود نه دی.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګڼړلی دی.ځکه چه وړاندې امام بخاری رحمه الله غزوه ذی قرد مستقل بیانوی.او هلته امام بخاری رحمه الله دا تصریح کړې ده.چه ((وهی قبل خیبر بثلاث)) یعنې غزوه ذی قرد د غزوه خیبر نه درې ورځې وړاندې شوې وه.ددې وجې د حافظ رحمه الله دا وئیل چه دامام بخاری رحمه الله مقصود د غزوه ذی قرد او غزوه ذات ا لرقاع یو خودل دی.صحیح نه دی. والله اعلم.

[۳۸۹۹]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ وَنَحْنُ سِتَّةُ نَفَرٍ بَيْنَنَا بَعِيرٌ نَعْتَقِبُهُ فَنَقِبَتْ أَقْدَامُنَا وَنَقِبَتْ قَدَمَايَ وَسَقَطَتْ أَظْفَارِي وَكُنَّا نَلُفُّ عَلَى أَرْجُلِنَا الْخِرَقَ فَسُمِّيَتْ غَزْوَةَ ذَاتِ الرِّقَاعِ لِمَا كُنَّا نَعْصِبُ مِنَ الْخِرَقِ عَلَى أَرْجُلِنَا وَحَدَّثَ أَبُو مُوسَى بِهَذَا ثُمَّ كَرِهَ ذَاكَ قَالَ مَا كُنْتُ أَصْنَعُ بِأَنْ أَذْكُرَهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ عَمَلِهِ أَفْشَاهُ

دا د ابوموسی اشعری رضی الله عنه هم هغه روایت دې.په کوم چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې استدلال کړې دې.حضرت ابوموسی رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په یوه غزوه کښې اووتلو.مونږ شپږ کسان وو.او وار په وار به په اوښ باندې سوریدو.زما د ملګرو پښې چودې وې.د کومې د وجې چه مونږ په پښو باندې د چړرو پټئ تړلې وې.حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه په دې غزوه کښې خپل شرکت خو بیان کړو.خوبیا دوی دا خوښه نکړه.چه د دوی څه نیك عمل ښکاره شی.او په هغې کښې خامخا د ریا شبه پیدا شی.

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه د حبشې نه مدینې منورې ته د فتح خیبر نه پس راغلې وو.

نوپه غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې دلیل دې.چه دا غزوه د فتح خیبر نه پس شوې وه.او هم دا د امام بخاری رحمه الله مقصود دې.

---

(۱) فتح الباری (۷/۴۲۱)_

[۳۹۰۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ ذَاتِ الرِّقَاعِ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ أَنَّ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ وِجَاهَ الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّتِي مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ ثَبَتَ قَائِمًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَصَفُّوا وِجَاهَ الْعَدُوِّ وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى فَصَلَّى بِهِمُ الرَّكْعَةَ الَّتِي بَقِيَتْ مِنْ صَلَاتِهِ ثُمَّ ثَبَتَ جَالِسًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ [ر: ۳۹۰۲]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ....: يزيدبن رومان د حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه آزاد کړې غلام دې.(۱)

قوله: عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د صالح بن خوات هم دا يو روايت په بخاری کښې راغلې دې.(۲) د. ((ممن شهد بدراً)) د مصداق په باره کښې ځنې حضراتو وئيلی دی.چه حضرت سهل بن ابی حثمه مراد دې.(۳) خو امام غزالی اوامام نووی رحمهما الله خوات بن جبير ددې مصداق ګرځولې دې.کوم چه د صالح بن خوات پلار دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې ته ترجيح ورکړې ده. او فرمائی.دابن منده او بيهقی په رواياتو کښې د ((صالح بن خوات عن أبيه)) تصريح ده.ددې نه دا خبره متعين کيږی.د ((ممن شهد بدراً)) مصداق دصالح بن خوات پلار حضرت خوات بن جبير دې.(۴)

په دې روايت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې د صلاة الخوف د ادا کولو کيفيت بيان شوې دی.چه اول يوې ډلې د نبی صلی الله علیه وسلم سره صف جوړ کړو.او بله ډله د دشمن د مقابلې دپاره ولاړه وه.کومه ډله چه د دوی سره ولاړه وه.هغوی ته ئې يو رکعت اوکړو.او نبی صلی الله علیه وسلم په خپل ځای ولاړ وو.اوهغه ډلې خپل مونځ پوره کړو.چه دمانځه نه فارغ شو.نودا خلق راغلل د دشمن په مقابله کښې ئې صفونه جوړ کړل.او دويمه ډله راغله.نبی صلی الله علیه وسلم دخپل مونځ باقی يو رکعت دوی ته اوکړو.او بيا نبی صلی الله علیه وسلم په خپله قاعده کښې ناست وو.او دويمې ډلې خپل مونځ پوره کړل.اوپه التحيات کښې کيناستل.د تشهد وغيره نه چه فارغ شو.نو بيا نبی صلی الله علیه وسلم دوی سره سلام اوګرځولو.

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ: په ذکرشوی روايت کښې چه د صلاة الخوف د ادا کولو کوم کيفيت بيان شو.امام مالک رحمه الله فرمائی.چه د صلاة الخوف په باره کښې چه څومره صورتونه ما اوريدلی دی.په هغو ټولو کښې دا صورت ښه

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۱۹۶)_

(۲) قال الحافظ وصالح تابعی ثقة ليس له فی البخاری إلا هذا الحديث الواحد .فتح الباری (۷\۴۲۲)_

(۳) فتح الباری (۷\۴۲۲) وعمدة القاری (۱۷\۱۹۷)_

(۴) فتح الباری (۷\۴۲۲)_

دي.په دي كښې چه نبى ﷺ دويم ركعت پوره كړو.نو د دويمې ډلې د فارغ كيدو انتظار ني كولو.اوكله چه دويمې ډلې خپل مونځ پوره كړو.نو نبى ﷺ هغوى سره سلام اوګرځولو.

خوپه دارقطنى كښې دابن وهب نه دا نقل دى.چه امام مالك رحمه الله اول دا صورت خوښولو.خو روسته د قاسم بن محمد په وجه د دوى فيصله دا وه.چه دامام دپاره د دويمې ډلې د مونځ پوره كولو انتظار نه دى كول پكار،بلكه امام دې سلام اوګرځوى.او خپل مونځ دې پوره كړى.(١)

[٣٩٠١]وَقَالَ مُعَاذٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَذَكَرَ صَلَاةَ الْخَوْفِ تَابَعَهُ اللَّيْثُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي أَنْمَارٍ[ر:٣٨٩٨]

د دې نه وړاندې د معاذ روايت تيرشوې وو.امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه د معاذ متابعت ليث كړې دې.دلته دې دا خبره ياده وى.چه د متابعت نه متابعت اصطلاحى مراد دې.بلكه ددې متابعت نه «موافقة في صفة الصلاة» مراد دې.يعنى څنګه چه د معاذ په روايت كښې د صلاة الخوف د ادا كولو كيفيت او صورت بيان شوې دې.تيك هم هغه شان دصلاة الخوف د ادا كولو كيفيت او طريقه ليث هم په خپل روايت كښې بيان كړې ده.اصطلاحى متابعت ځكه مراد نه دې.چه د معاذ روايت د حضرت جابر رضي الله عنه نه موصولاً منقول دې.او د ليث روايت مرسلاً منقول دې.اود متابعت اصطلاحى مطلب دا وى.چه د يو صحابى يو روايت دهغه نه په يو سند سره منقول وى.هم هغه روايت د دوى نه په بل سند سره منقول شى.او دلته داسې نه ده.(٢)

ددې متابعت د پيش كولو نه د امام بخارى رحمه الله مدعا دا ده.چه غزوه بنى انمار او غزوه ذات الرقاع دواړه يو دى.ځكه چه غزوه بنى انمار په بلاد غطفان كښې شوې وه.او بله ددې وجې د غزوه بنى انمار او غزوه ذات الرقاع كښې په رواياتو كښې د صلاة الخوف د ادا كولو ذكر راغلې دې.(٣) خوتاسو ته خودلى شوى دى.چه دامام صاحب رحمه الله دا استدلال ضعيف دې.

[٣٩٠٢]حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ يَقُومُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ مِنْ قِبَلِ الْعَدُوِّ وُجُوهُهُمْ إِلَى الْعَدُوِّ فَيُصَلِّي بِالَّذِينَ

---

(١)سنن دارقطنى (٦١١٢) باب صفة صلاة الخوف وأقسامها)_

(٢)د متابعت دتعريف او د دې د قسمونو د تفصيل دپاره اوګورئ (مقدمة ابن الصلاح (٣٨و٣٩) النوع الخامس عشر،معرفة الإعتبار والمتابعات والشواهد دغه شان اوګورئ (نزهة النظرفى توضيح نخبة الفكر(ص،٥٢و ٥٣)_~

(٣)اوګورئ فتح البارى (٤٢٤١٧و٤٢٥)_~

مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ يَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لِأَنْفُسِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ فِي مَكَانِهِمْ ثُمَّ يَذْهَبُ هَؤُلَاءِ إِلَى مَقَامِ أُولَئِكَ فَيَجِيءُ أُولَئِكَ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً فَلَهُ ثِنْتَانِ ثُمَّ يَرْكَعُونَ وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ يَحْيَى سَمِعَ الْقَاسِمَ أَخْبَرَنِي صَالِحُ بْنُ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلٍ حَدَّثَهُ قَوْلَهُ [ر: ۳۹۰۰]

[۳۹۰۲/۳۹۰۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَوَازَيْنَا الْعَدُوَّ فَصَافَفْنَاهُمْ

[۳۹۰۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ أُولَئِكَ فَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ وَقَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ [ر: ۹۰۰]

[۳۹۰۵/۳۹۰۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانٌ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ قَالَ جَابِرٌ فَنِمْنَا نَوْمَةً ثُمَّ إِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا فَجِئْنَاهُ فَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ جَالِسٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ لِي مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ .... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه دوی د رسول الله ﷺ سره د نجد طرف ته د غزا دپاره تلي وو. کله چه ددغه غزا نه واپسی اوشوه.

قوله : فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ :نو قیلولې وخت دوی په داسې خوړ کښې بیا اوموندلو .چه په هغې کښې غټې غټې ازغی دارې ونې وې .د کیکر ونې مراد دی.

«العضاة» داسې غټې ونې ته وائی .چه په هغې کښې زیات ازغی وی.

نبی ﷺ په دغه ځاې کښې نزول اوکړو .اوخلق د لویو لویو ازغی دارو ونو لاندې د سیورې حاصلولو دپاره خوارهٔ شول .نبی ﷺ د یوې لوې ونې د لاندې آرام کولو .اوتوره ئې په هغه ونه پوزې زوړنده کړه .حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی .چه مونږ څه لږ وخت اودهٔ شول .چه نبی ﷺ مونږ راؤغوښتلو .چه مونږ راغلو .نو د نبی ﷺ سره یو بانډیچی ناست وو .نبی ﷺ اوفرمائیل .چه دې کس زما توره نیولې وه .یعنی اول ئې توره د ونې نه راکوزه کړې وه .اود تیکی نه راویستې وه .اواودریدل .زه اودهٔ ووم. کله چه زما سترګې کهولاؤ شوې .نو تیاره توره دده په لاس کښې وه .وې وئیل .زه تا ته وایم .چه تا به زما نه څوك بچ کړی .نو ما ورته اووئیل. الله. اوس اوګورئ دې ناست دې .نبی ﷺ هغه معاف کړو .او هغه ته ئې سزا ورنکړه.

[٤١٣٦] وَقَالَ أَبَانُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ تَخَافُنِي قَالَ لَا قَالَ فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قَالَ اللَّهُ فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ
وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ وَقَاتَلَ فِيهَا مُحَارِبَ خَصَفَةَ

ددې نه وړاندې د حضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې وو .چه مونږ نجد طرف ته د غزا دپاره تلي وو او د غزوه نجد نه مراد غزوه محارب خصفه ده .اوس حضرت جابر رضی الله عنه د ذات الرقاع لفظ استعمال کړو .ددې نه د امام بخاری رحمه الله ددې دعوی تائید کیږی .چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع یوه غزوه ده .او د حضرت جابر رضی الله عنه د دې دواړو روایتونو پیش کولو نه د امام بخاری رحمه الله هم دا مقصود دې.

امام بخاری رحمه الله د ابان دا روایت دلته تعلیقاً ذکر کړې دې .امام مسلم دا روایت موصولاً نقل کړې دې.[١]

قوله فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ صحابوؓ دغه اعرابی ارټلو .وړاندې تیرشوی دی .چه نبی ﷺ هغه معاف کړې وو .ظاهره ده .چه کله صحابوؓ هغه رټل نو نبی ﷺ به منع کړی وی. واقدی نقل کړی دی .چه دغه اعرابی په

---

[١] فتح الباری (٧/٤٤٨)۔

دغه موقع باندې مسلمان شو.اوخپلې قبيلې ته لاړلو.هغوى ته ئې د اسلام دعوت وركړو.په دې سره ډير خلق په اسلام كښې داخل شول.[1]

قوله: فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ: دا روايت د ټولو دپاره د اشكال باعث جوړيږى.ځكه چه په دې خبره باندې تقريبا د ټولو امامانو اتفاق دې.چه كه امام او قوم دواړه مسافر وى.نوقوم سره به امام يو يو ركعت كوى.دغه شان به د امام هم دوه ركعته شى.اوقوم به هم باقى يو يو ركعت دامام نه جدا ځانله اوكړى.او دوه ركعته به كوى.اوكه امام او قوم دواړه مقيم وى.نوپه دې صورت كښې به امام هرې يوې ډلې ته دوه دوه ركعته كوى.دغه شان به دامام څلور ركعته شى.اود قوم به دامام سره دوه ركعته شى.او باقى دوه ركعته به هغوى د امام نه ځانله پوره كوى.

خو د بخارى په دې روايت كښې چه كوم صورت حال بيان شوې دې.په دې كښې نبى ﷺ هم مسافر وو.او قوم هم مسافر،ددې تقاضا خو دا وه.چه نبى ﷺ هرې يوې ډلې ته يو يو ركعت كړې وو.خو نبى ﷺ د يو ركعته په ځاې هرې يوې ډلې ته دوه دوه ركعته اوكړو.ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① چونكه دامام شافعى رحمه الله په نيز اوپه يو روايت كښې د امام احمد په نيز او په يو قول كښې دامام مالك رحمهم الله په نيز اقتداء د مفترض په متنفل پسې جائز ده. ددې وجې دا حضرات فرمائى.چه اولنۍ ډلې ته چه نبى ﷺ كوم دوه ركعته كړى وو .په هغې كښې نبى ﷺ مفترض وو.او اولنۍ ډله هم مفترضه وه.او دويمې ډلې ته چه نبى ﷺ كوم دوه ركعته كړى وو.په هغې كښې هغه دويمه ډله مفترضه وه.او نبى ﷺ متنفل وو.[2]

خو په دې باندې دا اعتراض كيږى.كه نبى ﷺ اولنۍ ډلې ته دمفترض په حيثيت باندې مونځ كړې وى.اودويمې ډلې ته ئې د متنفل په حيثيت مونځ كړې وى.نو پكار ده.چه د دواړو په مينځ كښې ئې سلام ګرځولې وى.دلته په روايت كښې ددې ذكر نشته.ددې په جواب كښې دا حضرات دا وائى.چه داسې روايات موجود دى.په كومو كښې چه د دوو ركعتو نه پس د نبى ﷺ د سلام ذكر شته.اګرچه په دغه كښې ځنى منقطع او ځنى ضعيف دى.خو چونكه د هغې طرق متعدد دى. د دې وجې په هغې سره استدلال كيدې شى.[3]

② داحنافو رحمهم الله په نيز چونكه اقتداء د مفترض خلف المتنفل جائز نه ده.ددې وجې داجواب دهغوى په نيز نه صحيح كيږى.هغوى ددې روايت په بل انداز كښې جوابونه وركړى دى.

---

[1])اوګورئ سيرت مصطفى (۲۷۵\۲)۔

[2])شرح مسلم للنووى (۲۷۸\۱) باب صلاة الخوف)۔

[3])د دارقطنى او ابوداود په رواياتو كښې : نبى ﷺ د دوو ركعتو نه پس د سلام ګرځولو ذكر راغلې دې.(سنن دارقطنى (۶۰\۲) سنن أبى داود (۱۷\۲) كتاب الصلاة باب من قال يصلى بكل طائفة ركعتين)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی.چه دا دهغه وخت خبره وه.کله چه یو فرض دوه خله کول جائز وو.اودا د اسلام په شروع کښې وو.روسته منسوخ شو.(۱)

③ بعضې حضرات فرمائی.چه دا د نبی ﷺ خصوصیت وو.چه هغوی به مفترضینو ته هم د نفلو په نیت مونځ کولو شو.(۲) خودا جواب تسلی بخش نه دې.ځکه چه د نبی ﷺ د خصوصیت د ثبوت دپاره د صریحی نص او دلیل ضرورت وی.اوداسې څه صریحی دلیل موجود نشته.چه دهغې نه د نبی ﷺ خصوصیت معلومیږی.

قوله: وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ:(۳) یعنی ددغه اعرابی نوم ،،غورث بن الحارث،، وو.چا چه توره راویستې وه.

---

(۱) امام طحاوی رحمه الله لیکی.((والفريضة تصلى حينئذ مرتين فيكون كل واحدة منها فريضة وقد كان ذلك يفعل في أول الإسلام ثم نسخ (وانظر شرح معانى الآثار للطحاوى (۲۱۸\۱)_

(۲) بذل المجهود (۳۶۴\۶و۳۶۷)_

(۳) دا کس مسلمان شوې وو.که نه، د واقدی په حواله سره تیر شوی وو.چه دغه اعرابی په دغه موقع اسلام قبول کړې وو.او خپلې قبیلې ته لاړلو.د اسلام دعوت ئې شروع کړې وو.د کومې په وجه چه ځو کسان په اسلام کښې داخل شول.مولانا ادریس کاندهلوی رحمه الله په ،،سیرة المصطفی،، کښې هم دا لیکلی دی.خو د واقدی د روایت نه سوا بل څه قطعی روایت داسې نه دې ملاؤ شوې.چه په هغې سره ددې اعرابی د مسلمان کیدو متعلق څه یقینی خبره اوکړې شی.بلکه حافظ بیهقی په ،،دلائل النبوة،، کښې په خپل سند سره په دې باره کښې د یو روایت تخریج کړې دې.په هغې کښې ددغه کس په دغه موقع د اسلام نه قبلولو تصریح ده.د روایت الفاظ دا دی،،،

فجاء رجل منهم يقال له غورث بن الحارث حتى قام على رأس رسول الله ﷺ بالسيف فقال من يمنعك مني؟ قال: الله . قال فسقط السيف من يده قال فأخذ رسول الله ﷺ السيف فقال من يمنعك مني؟ قال كن خير آخذ قال تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟ قال لا،ولكن أعاهدك على أن لا أقاتلك ولا أكون مع قوم يقاتلونك فخلى سبيله .. إلخ (دلائل النبوة للبيهقي (۳۷۶\۳))،،

په دې روایت سره دا خبره بیخی بې غباره شوه.چه په دغه موقع پنډې دا اعرابی نه وو مسلمان شوې.بیا دویمه خبره دا ده.واقدی د کوم کس د مسلمانیدو ذکر کړې دې.د هغه نوم واقدی ،،دعثور بن الحارث،، خودلې دې.(فتح البارى (۳۲۸\۷) عین ممکن ده.چه هغه بل کس وی.او د غزوه ذات الرقاع د ذکر شوې واقعه سره دهغې څه تعلق نه وی.خود علامه ذهبی رحمه الله میلان دې طرف ته دې.چه واقدی چه کومه واقعه بیان کړې ده.اود ،،دعثوربن الحارث،، د اسلام قبلولو کوم ذکر چه ئې کړې دې.هغه هم د ذات الرقاع واقعه ده.اود ،،دعثور،، نه هم دا ،،غورث بن الحارث،، مراد دې.البته دا ده.چه حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ذهبی رحمه الله په رائې باندې تبصره کوی.اوپه ،،الاصابة،، کښې لیکی،،

كان الذهبي لما رأى ما في ترجمة دعثوربن الحرث أن الواقدي ذكر له شبهاً بهذه القصة وأنه ذكر أنه أسلم جمع بين الروايتين فأثبت إسلام غورث .فإن كان كذلك ففيما صنعه نظر من حيث أنه عزاه للبخارى ليس فيه أنه أسلم ومن حيث أنه يلزم منه الجزم بكون القصتين واحدة مع إحتمال كونهما واقعتين .إن كان واقدي أتقن ما نقل وفي الجملة على الإحتمال (الإصابة (۱۸۹\۳))....

[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَصَلَّى الْخَوْفَ
وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ صَلَاةَ الْخَوْفِ وَإِنَّمَا جَاءَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ خَيْبَرَ [ر: ۲۷۵۳]

دغزوه نجد نه مراد غزوه ذات الرقاع ده.حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ په دې کښې شرکت کړې وو.اوحضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ د فتح خيبر نه پس مدينې منورې ته راغلې وو.نو معلومه شوه.چه غزوه ذات الرقاع د فتح خيبرنه پس شوې ده.

د صلاة الخوف سره متعلقه نور مباحث د بخاری جلد اول «أبواب صلاة الخوف» سره متعلق دی.هلته په دې باندې تفصيلی بيان هم شته.

بَاب غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ خُزَاعَةَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْمُرَيْسِيعِ

بنو المصطلق د بنو خزاعه شاخ دې.،مصطلق،، د جذيمه بن سعدلقب دې. ،مصطلق، د ،صلق،، نه مشتق دې.چه معنى ئې،رفع الصوت،راځى.د جذيمه بن سعدآواز چونكه ډير ښه او اوچت وو.ددې وجې د ده لقب ،مصطلق،،كيښودې شو (١)
امام بخاری رحمہ اللہ د غزوه بنى المصطلق نوم غزوه مريسيع هم نقل کړې دې. مريسيع د چينې نوم دې.(٢) كوم ځاې كښې چه دا غزوه شوې وه.د هغه ځاې په مناسبت سره دې ته غزوه مريسيع هم وئيلى شى.او بنو المصطلق د قوم نوم دې.
كوم سره چه دا غزوه شوې وه.ددې وجې دې ته غزوه بنى المصطلق هم وائى.
غزوه بنى المصطلق او غزوه مريسيع يو دى اوكه دوه؟ امام بخاری رحمہ اللہ خو اووئيل.چه دا يو ده.خو ابو حاتم ابن حبان بستى رحمہ اللہ او د دوى په اتباع كښې علامه محمد طاهر پټنى ..صاحب د مجمع البحار، وئيلى دى.چه دا دوه جدا جدا غزاګانې دى.غزوه مريسيع په۳ شعبان ۵ھ كښې شوې وه.اوپه غزوه بنى المصطلق په ۶ھ كښې.(٣)
خودددوى دا رائې صحيح نه ده.صحيح خبره هم هغه ده.كومه چه امام بخاری رحمہ اللہ كوى.چه

..دتيرمخ بقيه حاشيه] بعضې حضراتو د ،،غورث بن الحارث،، داسلام قبلولو په باره كښې د دلائل بيهقى په هغه روايت باندې هم استدلال کړې دې.په كوم كښې چه د هغوى په باره كښې دا الفاظ راغلى دى.((فجاء إلى قومه فقال جئتكم من عند خير الناس)) دلائل بيهقى (۳۷۶/۳)،،
خوحقيقت دا دې.چه د نبى صلی اللہ علیہ وسلم په باره كښې د ((خير الناس)) لفظ د يو غيرمسلم د خولې نه هم وتلى شى.او وتلى دى.دا الفاظ د غورث په اسلام قبلولو كښې صريح نه دى.البته په دې سره د هغه د اسلام قبلولو تائيد ضرور كيږى.((والله اعلم بحقيقة الحال)) ـ

(١) فتح البارى (۴۳۰/۷) وفى العمدة (۲۰۱/۱۷) وأصله مصتلق فأبدلت الطاء من التاء لأجل الصاد-
(٢) وفى الفتح (۴۳۰/۷) وأما المريسيع فبضم الميم وفتح الراء وسكون التحتانيتين بينهما مهملة مكسورة وآخره عين مهملة هو ماء لبنى خزاعة)ـ
(٣) اوګورئ مجمع البحار الأنوار (۵/۲۶۳-۲۵۶) ـ

دا دواړه د یوې غزا دوه نومونه دی.اوهم په دې باندې د ټولو اهل سیرو او مغازی اتفاق دې.
عجیبه خبره دا ده.چه ابن حبان بستی رحمه الله او محمد طاهرپټنی رحمه الله یو طرف ته خودا وائی.
چه غزوه بنی المصطلق اوغزوه مریسیع دواړه جداجدا غزاګانې دی.اوبل طرف د حضرت جویریه بنت الحارث رضی الله عنها په باره کښې وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه بنی المصطلق کښې حاصل شوې وه.او بیا دواړه دا هم وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه مریسیع کښې حاصل شوې وه.ظاهره ده.چه دا قول په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی.چه غزوه بنی المصطلق او غزوه مریسیع دواړه یو اومنلې شی.(۱)

قوله: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَذٰلِكَ سَنَةَ سِتٍّ :دامام مغازی محمد بن اسحاق،ابن جریرطبری، خلیفه بن خیاط اوابو محمد بن حزم ظاهری رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۶ھ ده.(۲) د ابن سعد ، بیهقی، حاکم قتاده او عروه رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۵ھ ده.(۳)

قوله: وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ سَنَةَ أَرْبَعٍ: دا سبقت د قلم دې.ځکه چه حاکم، ابوسعید او نورو اصحاب دمغازی د موسی بن عقبه رحمه الله قول «سنة خمس» نقل کړې دې.(۴) اوټول په دې خبره متفق دی.چه د موسی بن عقبه په نیزدا غزوه په ۵ ھ کښې واقع شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله په ۵ هـ کښې ددې غزوې وقوع راجح ګرځولې ده.وجه ئې ددې دا خودلې ده.چه د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په دې غزوه کښې شرکت په بخاری کښې ذکر دې.بل طرف ته د احادیثو صحیحو نه دا ثابته ده.چه په غزوه بنوقریظه په زمانه کښې حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شوې وو.دکومې تفصیل چه تیر شوې دې.او غزوه بنو قریظه په ۵ ھ کښې واقع شوې وه.اوس که غزوه مریسیع په ۶ ھ کښې د غزوه بنی قریظه نه یوکال روسته تسلیم کړې شی.نو په دې کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه شرکت څنګه صحیح کیدې شی.(۵)

---

(۱) صاحب د مجمع بحار الانوار په پنځمه هجرئ کښې د غزوه مریسیع په باره کښې لیکی.((وفیها غزوه المریسیع فی ثانی شعبان فاقتتلوا وقتل العشرة وأسرالباقون وکانت فیهم جویریة بنت الحارث فأعتقها وتزوجها)) ددې نه پس په شپږمه هجری کښې د غزوه بنی المصطلق په باره کښې لیکی.((ثم غزافی شعبان بنی المصطلق فهزموا فاغتنم أبناء هم ونساءهم وأموالهم وأصاب جویریة بنت الحارث فتزوجها رسول الله ﷺ) مجمع بحار الأنوار (۲۶۳/۵و ۲۶۵)_

(۲) فتح الباری (۴۳۰/۷)_

(۳) اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷) ودلائل بیهقی (۴۴/۴) وطبقات ابن سعد(۶۳/۲)_

(۴) اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷)_

(۵) فتح الباری (۴۳۰/۷)_

قوله: وَقَالَ النُّعْمَانُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ الزُّهْرِیِّ كَانَ حَدِيثُ الْإِفْكِ فِي غَزْوَةِ الْمُرَيْسِيعِ: دا تعليق دې.امام بيهقي په دلائل النبوة کښې دا موصولاً ذکر کړې دې.(۱) دا ئې خودلې دی.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې د تهمت لګولو واقعه د غزوه مريسيع نه د واپسئ په وخت کښې پيښه شوې وه.

غزوه مريسيع: ددې د وقوع سبب دا بيان شوې دې.چه نبی ﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو مصطلق سردار حارث بن ابی ضرار دمسلمانانو د مقابلې دپاره لښکر جمع کوی. نبی ﷺ حضرت بريده بن حصيب اسلمی رضی الله عنه د صورتحال معلومولو دپاره اوليږل. هغوی واپس راغلو. او خبر ئې ورکړو.چه خبره صحيح ده.اوهغه خلق د جنګ دپاره جمع کيږی.نبی ﷺ سمدستی د صحابو رضی الله عنهم يوه لويه ډله واخستله.او دهغوی طرف ته روان شو.د ابن سعد بيان دې چه دا د دويم شعبان ګل د ورځې پنځمې هجرئ واقعه ده.(۲) کله چه دوی اورسيدل.نو هغه خلقو خپلو څاروو ته وبه ورکولې.او بيخی غافله وو.د نبی ﷺ د ناڅاپی حملې هغوی قدرت اونه لرلو.او شکست ئې اوخوړلو.د دوو سوو کورونو خلق قيد شول.او دوه زره اسونه په مال غنيمت کښې راغلل.پنځه زره چيلئ په قبضه کښې راغلې.او تقريباً د هغوی لس کسان قتل شول.(۳)

حضرت جويريه بنت حارث رضی الله عنهما: په مال غنيمت کښې حضرت جويريه بنت الحارث رضی الله عنها هم وه.هغه د حضرت شماس بن قيس رضی الله عنه په حصه کښې راغلې وه.څو صحابو رضی الله عنهم نبی ﷺ ته مشوره ورکړه.چه حضرت جويريه رضی الله عنها د بنو مصطلق د سردار لور ده.هغه هم ستاسو دپاره مناسب ده.بل کس سره نه ده پکار.او په ځنی رواياتو کښې راغلی دی.چه چونکه حضرت جويريه رضی الله عنها حضرت شماس بن قيس رضی الله عنه مکاتبه جوړه کړې وه.ددې وجې هغه په خپله د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او عرض ئې اوکړو.چه زه د سردار لور يم.په بدل کتابت کښې دې زما مدد اوکړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.زه تا ته يوه غوره خبره کوم.چه ستا بدل کتابت زه ادا کړم.اوددې نه پس زه تا په خپل زوجيت کښې واخلم.حضرت جويريه رضی الله عنها چه دا واوريدل. نوډيره خوشحاله شوه.اود نبی ﷺ په رائې باندې ئې دخپلې خوشحالئ اظهار اوکړو . نو نبی ﷺ د هغې بدل کتابت ادا کړو.او دا ئې آزاده کړه.اوددې نه پس ئې په خپل عقد نکاح کښې واچوله.(۴)

دحضرت جويريه رضی الله عنها پلار حارث بن ابی ضرار ډير اوښان راوستل. او د خپلې لور د آزادئ دپاره مدينې منورې ته راغلو.په هغه اوښانو کښې دوه اوښان ډيرښه وو.اول خو په دې خيال

---

(۱) عمدة القارى (۲۰۱\۱۷)_

(۲) اوګورئ طبقات ابن سعد (۶۳\۲) واقدی ليکلی دی.چه نبی ﷺ سره اووه سوه کسان وو.دلائل بيهقی (۴۶\۴)_~

(۳) اوګورئ طبقات ابن سعد (۵۴\۲)_~

(۴) البداية والنهاية (۱۵۹\۴)_

باندې راغلې وو.چه ټول به پیش کړم.اوددې په عوض به خپله لور ازاده کړم.خوپه لار کښې ئې نیت خراب شو.او هغه دوه اوښان هغه په یوه کنده کښې پټ کړل.باقی اوښان ئې راوستل.او حاضر شو.او نبی ﷺ ته ئې خپله مدعا پیش کړه.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.هغه دوه اوښان کوم ځاې دی.کوم چه تا په فلانئ کنده کښې پټ کړی دی.اوراغلې ئې.نو هغه اووئیل. «أشهد أنك رسول الله» یقیناً ته دالله تعالی رسول ئې.دهغه دوو اوښانو چاته علم نه وو.یقینی ده چه الله تعالی به تاسو ته د وحی په ذریعه خودلی وی.اودغه شان هغوی اسلام قبول کړو.ددې نه پس نبی ﷺ هغه ته اووئیل.ته د خپلې لور نه معلومه کړه.که هغه تاسره په تلو باندې راضی وی.نو ټیک ده.

حارث رضي الله عنه د جویریه رضي الله عنها نه معلومه کړه.نو هغوی ورته اووئیل.چه زه الله اودهغه رسول اختیاروم.اوبیا د اسلام راوړو نه د حضرت حارث رضي الله عنه هم هغه خواهش پاتې نشو.ځکه چه د هغوی دپاره ددې نه غوره خبره بله څه کیدې شوه.چه نبی ﷺ د هغه خوم شی.(1)

دحضرت عائشې رضي الله عنها بیان دی.چه ما د حضرت جویریه رضي الله عنها نه د خپل قوم په حق کښې زیاته بابرکته ځوك نه ده لیدلې.ځکه چه کله نبی ﷺ هغه په خپله عقد نکاح کښې واخستله.نو ټولو صحابوﷺ په بنی مصطلق کښې هغه دوه سوه کورونه چه هغوی په قید کښې راوستې وو.دا اووئیل. اوآزاد کړل.چه «إنهم أصهار رسول الله ﷺ» دا خلق د رسول الله سخرگنئ ده.(2)

په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زیدبن حارثه رضي الله عنه په مدینه منوره کښې خپل قائم مقام گرځولې وو.په ازواج مطهراتو کښې حضرت عائشه او حضرت حفصه رضي الله عنهما د دوی سره وې.(3)

[۳۹۰۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ أَنَّهُ قَالَ دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْعَزْلِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْيًا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْزِلَ وَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ [ر:۲۱۱۶]

حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوه بنی المصطلق کښې تلی وو.مونږ ته دعربو په قیدیانو کښې څه قیدیان ملاؤ شول. (چه په هغوی کښې ښځې هم وې)دبیبیانو نه دلری والی په وجه زمونږ ښځوته رغبت پیداشو.اومجرد پاتې

---

1) اوگورئ (الإصابة فی تمیز الصحابة (۲۸۱|۱) ترجمة الحارث بن ابی ضرار)_

2) دلائل بیهقی (۵۰|٤)_

3) طبقات ابن سعد(۶۳|۲ و ۶٤)_

كيدل زمونږ دپاره ډيرگران شومونږعزل كول اوغوښتل (مطلب چه وينځې خو زمونږ سره وې.دوى سره به وطى كوو.اوعزل به كوو.څكه چه د عزل نه كولو په صورت كښې دحاملې جوړيدو احتمال وو.او د ام ولده كيدو په وجه د وينځې خرڅول جائز نه دى.ددې وجې مونږ اوغوښتل.چه عزل اوكړو) نو مونږ درسول اللهﷺ نه د عزل په باره كښې تپوس اوكړو.نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ:

څه حرج نشته په دې كښې كه تاسو عزل نه كوئ.څكه چه ترقيامته پورې چه كوم روح پيدا كيږى.هغه خو به خامخا پيدا كيږى.

مقصدا دا دې چه اصل مدارخو دالله تعالى د طرفه ليكلى شوى تقديرباندې دې.كه الله تعالى تاسو ته د اولاد دركولو اراده كړې وى.هغه اولاد به خامخا پيدا كيږى.تاسو برابره ده كه كمزورى ئې اوكه طاقتور،برابره ته كه تاسو عزل كوئ اوكه نه كوئ.ددې وجې نبى ﷺ «ماعليكم أن تفعلوا» اونه فرمائيل.بلكه دا ئې اوفرمائيل.«ماعليكم أن لا تفعلوا» مطلب هم دا دې.چه كوم بچې پيدا كيږى.هغه به خامخا پيدا كيږى.ستاسو عزل كول بې فائدې دى.معلومه شوه.چه نبى ﷺ عزل نه دې خوښ كړې.

خاندانى منصوبه بندى او ددې حكم: دا نن صبا چه د خاندانى منصوبه بندئ سلسله روانه ده.ددې شا ته په حقيقت كښې د انسان دا غلط فكرعامل دې.چه انسان خپل ځان د رزق ذمه وار ګڼړى.درزق ذمه وارى چه الله تعالى اخستې ده.او دكوم تصريح چه په قرآن پاك كښې شوې ده.چه ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ (١) دايوحقيقت دې. خوجاهل انسان دا حقيقت هير كړې دې.اودغه.شان د خاندانى منصوبه بندئ په عنوان سره د انسانى پيدائش شرح كمولو دپاره يو عوامى مهم سركارى سرپرستئ كښې چلولې شى.دا شرعاً حرام او ناجائز دې.په انفرادى مخصوص صورتونوكښې او په شخصى واقعاتو كښې شريعت د عزل اجازت هم وركړې دې.مثلاً ښځه ناجوړه وى.اود هغې صحت د بچى راوړو صلاحيت نه لرى.په داسې صورت كښې كه مانع حمل تدابير اختيار كړې شى.نو جائز دى.

زمونږ اعتراض د منصوبه بندئ په دې نظام باندې دې .دكوم د خورولو دپاره چه په ټول ملك كښې په لكهونو كروړونو روپئ خرچ كولې شى.او دا وئيلې شى.چه زمونږ وسائل، د رزق او معاش دپاره ناكافى دى.كه ژوند غواړئ.نو په خاندانى منصوبه بندئ باندې عمل اوكړئ .دا ټيك نه دى.

خاندانى منصوبه بندى څو خرابيانې پيدا كوى.ددې په وجه په معاشره كښې زناعام كيږى. بې حيائى خوريږى.تردې چه دانسان په عقيده كښې هم فساد راځى .پخپله هغه غيرمسلم قومونه چا چه په دې باندې عمل كړې دې.هغوى ددې د غلطو نتائجو څكلو نه پس په خپله غلطئ ښكاره اعتراف اواقرار كوى.بلكه په څو ملكونو كښې د شرح پيدائش زياتولو دپاره

(١) سورة هود (٦)-

انعامات مقرر کولی شی.دمعیشت صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه،.د قدرتی وسائل معاش دپاره صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه،او ټول زور په خاندانی منصوبه بندئ باندې ورکولې شی.

په روایت باب باندې یو اشکال اودهغې نه جواب: د روایت باب متعلق چاته دا اشکال کیدې شی. چه دبنو مصطلق کومې ښځې چه وینځې شوې.اود مسلمانانو په قبضه کښې راغلې. هغه مشرکانې وې.اود جمهورو عالمانو په نیز د مشرکانو ښځو سره وطی کول جائز نه دی. په ملك یمین سره وطی کول صرف هغې وینځې سره جائز ده.کومه چه مسلمانه یا کتابیه وی. بیا دلته مسلمانانو د بنو مصطلق د مشرکانو وینځو سره وطی ولې اوکړه.ددې اعتراض مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① قاضی ابوالولید باجی رحمه الله فرمائیلی دی.چه دا مشرکانې نه وې.بلکه کتابیات وې.خودا جواب صحیح نه دې.هغه هم مشرکانې وې.کتابیات نه وې.([1])

② ابن عبدالبر مالکی رحمه الله فرمائی.چه دا د هغه وخت واقعه ده.په کوم وخت کښې چه د مشرکانو سره د وطی کولو حرمت نه وو نازل شوې.دا دنزول حرمت نه وړاندې واقعه ده.([2])

③ امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی.«ويحتمل أنهن كن أسلمن» یعنی ممکن ده.د مسلمانانو په قبضه کښې دراتلو نه پس هغوی مسلمانانې شوې وې.هغوی اوکتل .چه اوس د عزت ژوند تیرولو دپاره هم دا صورت دې.چه اسلام قبول کړې شی.اود مسلمانیدو نه پس خو هغوی سره وطی کولو کښې څه شبه نشته.دا جواب دټولو نه راجح معلومیږی.([3])

[۳۰۰۸] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ فَلَمَّا أَدْرَكَتْهُ الْقَائِلَةُ وَهُوَ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ تَحْتَ شَجَرَةٍ وَاسْتَظَلَّ بِهَا وَعَلَّقَ سَيْفَهُ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الشَّجَرِ يَسْتَظِلُّونَ وَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجِئْنَا فَإِذَا أَعْرَابِيٌّ قَاعِدٌ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ إِنَّ هَذَا أَتَانِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاخْتَرَطَ سَيْفِي فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي مُخْتَرِطٌ صَلْتًا قَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَشَامَهُ ثُمَّ قَعَدَ فَهُوَ هَذَا قَالَ وَلَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۷۵۳]

په دې روایت کښې چه د اعرابی کومه واقعه بیان شوې ده.هغه په تفصیل سره په «غزوة ذات الرقاع» کښې تیره شوې ده.دعلامه عینی رحمه الله رائې دا ده. چه دلته د کاتب د غلطئ د وجې دا ذکر شوې ده.([4]) وړاندې امام بخاری رحمه الله دا واقعه په بل سند سره بیان کړې وه.اودلته

---

[1])أوجزالمسلک (۲٦٤\۱۰) ما جاء فی العزل)_

[2])اوګورئ التمهید لابن عبدالبر (۱۳۵\۱۳)_~

[3])فتح الباری(۳۱۰\۹) باب العزل)_

[4])عمدة القاری (۲۰۲\۱۷)_

ني په بل سند سره بيان كړې ده. او يو حديث په مختلفو اسنادو سره بيانول دامام بخارى رحمه الله عادت او اسلوب دي. البته ددې محل غزوه ذات الرقاع وو.

باب غزوة أنمار

[۳۹۰۰] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُرَاقَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ أَنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهًا قِبَلَ الْمَشْرِقِ مُتَطَوِّعًا [ر: ۳۹۱]

ددې غزوې په باره كښې د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه دا غزوه امر ده.او د واقدى وغيره په نيز په ربيع الاول ۳هـ كښې پيښه شوې وه.دابن اسحاق رائې دا ده.چه دا په صفر ۳هـ كښې واقع شوې وه.خو داكثر اصحاب سيرپه نيز غزوه انمار او غزوه ذات الرقاع هم يوه غزوه ده.او دلته د دې ذكر بې موقعې دې.ځكه چه په غزوه مريسيع كښې د افك واقعه پيښه شوې وه.او دهغې نه پس «حديث الإفك» راځى.په مينځ كښې د غزوه انمار ذكر د ترتيب نه خلاف دې.حافظ رحمه الله ليكلى دى.«والذى يظهرأن التقديم والتاخيرفى ذلك من النساخ» [1]

باب=حديث الإفك

وَالْأَفَكُ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ يُقَالُ إِفْكُهُمْ /الصفات:۵۱) والأحقاف:۲۸) وَأَفْكُهُمْ فَمَنْ قَالَ أَفَكَهُمْ يَقُولُ صَرَفَهُمْ عَنِ الْإِيمَانِ وَكَذَّبَهُمْ كَمَا قَالَ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ /الذاريات:۹) يُصْرَفُ عَنْهُ مَنْ صُرِفَ

امام بخارى رحمه الله حديث افك درې ځايه په تفصيل سره ذكر كړې دې.يو ځاې په كتاب الشهادات كښې،بل ځاې دلته په مغازى كښې.او دريم په كتاب التفسير كښې د سورة نور په تفسير كښې ضمناً .حافظ ابن حجر رحمه الله په كتاب التفسير كښې په حديث افك باندې تفصيلى بيان كړې دې.ددې درې تفصيلى مقاماتو نه علاوه داحديث مختصراً په ډير مقاماتو كښې ذكر كړې دې.اوچه په كوم ځاې كښې ئې ذكر كوى.هلته مختلف مسائل د دوى د نظر وړاندې وى.دغه مسائل د حديث د اجزاؤ نه ثابتول ئې مقصود وى.[2]

---

[1])فتح البارى (۷/۴۲۹)_

[2])امام بخارى دا حديث په ذكرشوو درې مقاماتو كښې په تفصيل سره ذكر كړې دې.ددې درې مقاماتو نه علاوه ئې مختصراً په پنځلس مقاماتو كښې ذكر كړې دې.دغه شان ټول په اتلس مقاماتوكښې ئې دا بيان كړې دې.ددې مقاماتو تفصيل لاندې دې...

(۱)كتاب الهبة باب الهبة المرأة لغيرزوجها رقم ۲۵۹۳(۲) كتاب الشهادات باب إذا عدل رجل رجلاًرقم الحديث۲۶۳۷(۳)كتاب الشهادات باب تعديل النساء بعضهن بعضاً رقم الحديث ۲۶۶۱(۴)كتاب الشهادات باب القرعة فى المشكلات رقم الحديث ۲۶۸۸ (۵) كتاب الجهاد باب حمل الرجل إمرأته فى الغزو رقم الحديث ۲۸۷۹(۶) كتاب المغازى باب غزوة بدر رقم الحديث ۴۰۲۵ ....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

قوله: وَالْأَفْكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ: یعنی دا لفظ «إفك» دهمزه په کسره او فاء په سکون سره،هم دې.او «أفك» دهمزه او فاء په فتحې سره هم دې.لکه څنګه چه «نجس» او «نَجَس» دې.

قوله: يُقَالُ إِفْكُهُمْ وَأَفْكُهُمْ وَأَفَكَهُمْ: په دې سره امام بخاری رحمه الله مشهور لغت طرف ته اشاره اوکړه.چه په قرآن مجید کښې آیت ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ کښې مشهور قراءت بکسرالهمزة وسکون الفاء دې.البته په دې کښې «أفكهم» مجرد نه د ماضی صیغه،او «أفّكهم» د باب تفعیل نه هم د ماضی صیغه مستعمل ده. خودا دواړه قراءتونه شاذ دی.([1])

[۳۹۱۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا وَكُلُّهُمْ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنْ حَدِيثِهَا وَبَعْضُهُمْ كَانَ أَوْعَى لِحَدِيثِهَا مِنْ بَعْضٍ وَأَثْبَتَ لَهُ اقْتِصَاصًا وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ الْحَدِيثَ الَّذِي حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ وَبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا وَإِنْ كَانَ بَعْضُهُمْ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضٍ قَالُوا قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيُّهُنَّ خَرَجَ

.....دتیرمخ بقیه] ⑦ کتاب المغازی باب حدیث الإفک ⑧ کتاب التفسیر باب بل سولت لکم إنفسکم أمرأ فصبر جمیل رقم الحدیث ۴۶۹۰ ⑨ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین جاوا بالإفک عصبة منکم﴾ رقم الحدیث ۴۷۴۹ ⑩ کتاب التفسیر باب ﴿لولا إذ سمعتموه قلتم ما یکون لنا.. ﴾ رقم الحدیث ۴۷۵۰ ⑪ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین یحبون أن تشیع الفاحشة .. ﴾ رقم الحدیث ۴۷۵۷ ⑫ کتاب النکاح باب المرأة تهب یومها من زوجها لضرتها.. رقم الحدیث ۵۲۱۳ ⑬ کتاب الأیمان والنذور باب قول الرجل لعمرالله .. رقم الحدیث ۶۶۶۲ ⑭ کتاب الأیمان والنذور باب الیمین فیما لا یملک رقم الحدیث (۶۶۷۹ ⑮ کتاب الإعتصام بالکتاب والسنة باب قول الله تعالی ﴿ وأمرهم شوری بینهم ﴾ رقم الحدیث ۷۵۰۰ ⑯ کتاب التوحید باب قول الله تعالی﴿ یریدون أن یبدلوا کلام الله﴾ رقم الحدیث ۷۵۰۰ ⑰ کتاب التوحیدباب قول النبی ﷺ الماهر بالقرآن مع سفرة الکرام البررة وزینو القرآن بأصواتکم رقم الحدیث (۷۵۴۵).

په ذکرشوو مقاماتو کښې ③، ⑦ او ⑩ نمبر باندې امام بخاری رحمه الله حدیث افك په تفصیل سره ذکر کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې حدیث باندې په کتاب التفسیر کښې د سورة نور په ضمن کښې تقریباً په اوویشتو صفحاتو باندې مشتمل تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ فتح الباری (۸\۴۵۵و ۴۸۱)_

[1])عمدة القاری (۱۷\۲۰۳)_

سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وَقَفَلَ دَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ قَافِلِينَ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ فَمَشَيْتُ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى رَحْلِي فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ قَالَتْ وَأَقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ كَانُوا يَرْحَلُونِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ عَلَيْهِ وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ إِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ حِينَ رَفَعُوهُ وَحَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا الْجَمَلَ فَسَارُوا وَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنَازِلَهُمْ وَلَيْسَ بِهَا مِنْهُمْ دَاعٍ وَلَا مُجِيبٌ فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ فِي مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَعَرَفَنِي حِينَ رَآنِي وَكَانَ رَآنِي قَبْلَ الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي فَخَمَّرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي وَوَاللَّهِ مَا تَكَلَّمْنَا بِكَلِمَةٍ وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ وَهَوَى حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدِهَا فَقُمْتُ إِلَيْهَا فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ قَالَتْ فَهَلَكَ فِيَّ مَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَ الْإِفْكِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ عُرْوَةُ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ كَانَ يُشَاعُ وَيُتَحَدَّثُ بِهِ عِنْدَهُ فَيُقِرُّهُ وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ وَقَالَ عُرْوَةُ أَيْضًا لَمْ يُسَمَّ مِنْ أَهْلِ الْإِفْكِ أَيْضًا إِلَّا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ وَمِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ وَحَمْنَةُ بِنْتُ جَحْشٍ فِي نَاسٍ آخَرِينَ لَا عِلْمَ لِي بِهِمْ غَيْرَ أَنَّهُمْ عُصْبَةٌ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَإِنَّ كِبْرَ ذَلِكَ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ عُرْوَةُ كَانَتْ عَائِشَةُ تَكْرَهُ أَنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ وَتَقُولُ إِنَّهُ الَّذِي قَالَ فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ لَا أَشْعُرُ بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَعْرِفُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي إِنَّمَا يَدْخُلُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَذَلِكَ يَرِيبُنِي وَلَا أَشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى خَرَجْتُ حِينَ نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ مَعَ أُمِّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ وَكَانَ مُتَبَرَّزَنَا وَكُنَّا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا قَالَتْ وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ قِبَلَ الْغَائِطِ وَكُنَّا نَتَأَذَّى بِالْكُنُفِ أَنْ نَتَّخِذَهَا عِنْدَ بُيُوتِنَا قَالَتْ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي

رُهْمِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَةُ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَابْنُهَا مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ بَيْتِي حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأْنِنَا فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَ مَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَتْ أَيْ هَنْتَاهُ وَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ قَالَتْ وَقُلْتُ وَمَا قَالَ فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ قَالَتْ فَازْدَدْتُ مَرَضًا عَلَى مَرَضِي فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ كَيْفَ تِيكُمْ فَقُلْتُ لَهُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ آتِيَ أَبَوَيَّ قَالَتْ وَأُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا قَالَتْ فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِأُمِّي يَا أُمَّتَاهُ مَاذَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ قَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَيْكِ فَوَاللَّهِ لَقَلَّمَا كَانَتْ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةً عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا لَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا كَثَّرْنَ عَلَيْهَا قَالَتْ فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللَّهِ أَوَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهَذَا قَالَتْ فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ أَصْبَحْتُ أَبْكِي قَالَتْ وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ الْوَحْيُ يَسْأَلُهُمَا وَيَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ قَالَتْ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ وَبِالَّذِي يَعْلَمُ لَهُمْ فِي نَفْسِهِ فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلَكَ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ قَالَتْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ قَالَتْ لَهُ بَرِيرَةُ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا رَأَيْتُ عَلَيْهَا أَمْرًا قَطُّ أَغْمِصُهُ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ قَالَتْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ رَجُلٍ قَدْ بَلَغَنِي عَنْهُ أَذَاهُ فِي أَهْلِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي قَالَتْ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ أَخُو بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ فَإِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا أَمْرَكَ قَالَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْخَزْرَجِ وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتَ عَمِّهِ مِنْ فَخِذِهِ وَهُوَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ قَالَتْ وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلَكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ لِسَعْدٍ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى قَتْلِهِ وَلَوْ كَانَ مِنْ رَهْطِكَ مَا أَحْبَبْتَ أَنْ يُقْتَلَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ فَقَالَ لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ قَالَتْ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أَنْ يَقْتَتِلُوا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَتْ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ قَالَتْ فَبَكَيْتُ يَوْمِي ذَلِكَ كُلَّهُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا

أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ قَالَتْ وَأَصْبَحَ أَبَوَايَ عِنْدِي وَقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْمًا لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ
بِنَوْمٍ حَتَّى إِنِّي لَأَظُنُّ أَنَّ الْبُكَاءَ فَالِقٌ كَبِدِي فَبَيْنَا أَبَوَايَ جَالِسَانِ عِنْدِي وَأَنَا أَبْكِي
فَاسْتَأْذَنَتْ عَلَيَّ امْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَذِنْتُ لَهَا فَجَلَسَتْ تَبْكِي مَعِي قَالَتْ فَبَيْنَا نَحْنُ عَلَى
ذَلِكَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ قَالَتْ وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مُنْذُ
قِيلَ مَا قِيلَ قَبْلَهَا وَقَدْ لَبِثَ شَهْرًا لَا يُوحَى إِلَيْهِ فِي شَأْنِي بِشَيْءٍ قَالَتْ فَتَشَهَّدَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ جَلَسَ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ يَا عَائِشَةُ إِنَّهُ بَلَغَنِي عَنْكِ كَذَا وَكَذَا فَإِنْ
كُنْتِ بَرِيئَةً فَسَيُبَرِّئُكِ اللَّهُ وَإِنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللَّهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا
اعْتَرَفَ ثُمَّ تَابَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَتْ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقَالَتَهُ قَلَصَ
دَمْعِي حَتَّى مَا أُحِسُّ مِنْهُ قَطْرَةً فَقُلْتُ لِأَبِي أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِّي فِيمَا
قَالَ فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِأُمِّي
أَجِيبِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا قَالَ قَالَتْ أُمِّي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ وَأَنَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ لَا أَقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ كَثِيرًا إِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ
عَلِمْتُ لَقَدْ سَمِعْتُمْ هَذَا الْحَدِيثَ حَتَّى اسْتَقَرَّ فِي أَنْفُسِكُمْ وَصَدَّقْتُمْ بِهِ فَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي بَرِيئَةٌ
لَا تُصَدِّقُونِي وَلَئِنِ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّي فَوَاللَّهِ لَا أَجِدُ لِي
وَلَكُمْ مَثَلًا إِلَّا أَبَا يُوسُفَ حِينَ قَالَ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ثُمَّ تَحَوَّلْتُ
وَاضْطَجَعْتُ عَلَى فِرَاشِي وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي حِينَئِذٍ بَرِيئَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ مُبَرِّئِي بِبَرَاءَتِي وَلَكِنْ وَاللَّهِ
مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ مُنْزِلٌ فِي شَأْنِي وَحْيًا يُتْلَى لَشَأْنِي فِي نَفْسِي كَانَ أَحْقَرَ مِنْ
أَنْ يَتَكَلَّمَ اللَّهُ فِيَّ بِأَمْرٍ وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ يَرَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي
النَّوْمِ رُؤْيَا يُبَرِّئُنِي اللَّهُ بِهَا فَوَاللَّهِ مَا رَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَجْلِسَهُ وَلَا خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ
أَهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى أُنْزِلَ عَلَيْهِ فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنَ
الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ قَالَتْ فَسُرِّيَ عَنْ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَكَانَتْ أَوَّلَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا أَنْ قَالَ يَا
عَائِشَةُ أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ بَرَّأَكِ قَالَتْ فَقَالَتْ لِي أُمِّي قُومِي إِلَيْهِ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ
إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَتْ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ الْعَشْرَ الْآيَاتِ
ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُثَاثَةَ
لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ وَفَقْرِهِ وَاللَّهِ لَا أُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ الَّذِي قَالَ لِعَائِشَةَ مَا قَالَ فَأَنْزَلَ
اللَّهُ وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ بَلَى وَاللَّهِ إِنِّي
لَأُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لِي فَرَجَعَ إِلَى مِسْطَحٍ النَّفَقَةَ الَّتِي كَانَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ وَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَنْزِعُهَا
مِنْهُ أَبَدًا قَالَتْ عَائِشَةُ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ عَنْ

أَمْرِي فَقَالَ لِزَيْنَبَ مَاذَا عَلِمْتِ أَوْ رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ عَائِشَةُ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَصَمَهَا اللَّهُ بِالْوَرَعِ قَالَتْ وَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَهَذَا الَّذِي بَلَغَنِي مِنْ حَدِيثِ هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ ثُمَّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ قَالَتْ ثُمَّ قُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دلته په سند کښې د ابن شهاب زهری رحمه الله څلور استاذان دی.① حضرت عروه بن زبیر② حضرت سعیدبن المسیب ③ حضرت علقمة بن وقاص④ او حضرت عبدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود،دا څلور واړو جلیل القدر تابعین دی.اوددوی شهرت ،امامت، عظمت او جلالت منلې شوې دې.ددې څلورو واړه حضراتو نه امام زهری رحمه الله حدیث افک روایت کړې دې.او دا ټول د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت کوی.امام زهری رحمه الله فرمائی.چه دې څلورو واړه حضراتو د حدیث عائشې رضی الله عنها نه ددې حدیث یوه یوه حصه بیان کړې ده. مطلب دا دې.چه چا یوه حصه بیان کړې ده.اوچا بله حصه،پوره حدیث راته یو کس نه دې بیان کړې.او په دې څلور واړه حضراتوکښې څه حضرات دحضرت عائشې رضی الله عنها ددې حدیث دپاره زیات محفوظ ساتونکی وو.یعنی دوی سره ددې جدیث زیاته حصه وه.اوهغوی ډیر په پوخوالی او یقین سره دا حدیث بیانولو .یو خو ددې حضراتو عظمت او جلالت شان او بیا د حضرت امام زهری رحمه الله د دوی په باره کښې دا اعتراف اواقرار چه دا حدیث هغوی ته ښه یاد وو.او ((وقد وعيت...)) او بیشکه ما دا حدیث ددې حضراتو نه ښه محفوظ کړې دې.کوم چه هغوی د حضرت عائشې رضی الله عنها نه ماته بیان کړې دې.اګرچه دغه حدیث بعضې حضراتو ته د بعضو په مقابله کښې زیات ښه یاد وو.(خودا مه ګنړئ. چه د یو بیان کړې حدیث د بل د حدیث سره متعارض وو.بلکه) په دوی کښې د یوحدیث د بل دحدیث تصدیق اوتائید کوی. خلاصه دا چه امام بخاری رحمه الله حدیث افک د امام زهری رحمه الله په سند سره پیش کړې دې.اوامام زهری رحمه الله چه دکومو څلورو استاذانو نه دا حدیث بیانوی .دهغوی په باره کښې دوی دا تصریح کړې ده.چه هغوی پوره حدیث نه بیانولو .یوه یوه حصه به ئې بیانوله.څه حصه یو استاذ بیان کړې ده.اوڅه حصه بل استاذ بیان کړې ده.دغه شان پوره حدیث ددې حضراتو د بیان نه مرتب دې.

دحدیث افک ترجمه: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه رسول الله ﷺ به کله د سفر اراده کوله. نو په ازواج مطهراتو کښې به ئې خسنړې اچولو..دچا نوم چه به په خسنړی کښې راووتلو. نبی ﷺ به هغه د ځان سره بوتله.نو په دې غزوه کښې نبی ﷺ زمونږ په مینځ کښې خسنړې واچولو.په هغې کښې زما نوم راووتلو.نو زه د رسول الله ﷺ سره راووتم.دا د نزول حجاب نه پس واقعه ده.زه به هم په کجاوه کښې ووم.چه کوزولې به شوم.اوهم په هغې کښې به ووم چه خیژولې به شوم.مونږ روان شو.تردې چه رسول الله ﷺ ددې غزوې نه فارغ شو.او واپس شو.په واپسئ کښې مونږ خلق مدینې سره نزدې وو.(چه قافله په یوځاې کښې ډیره شوه)

دشپې په آخرۍ حصه کښې رسول الله ﷺ د روانيدو اعلان اوکړو.(د نبی ﷺ مطلب دا وو. چه خلق دخپلو خپلو ضرورتونو نه فارغ شی.اوتيارشی.څکه چه قافله تلونکې وه.چه اعلان مې واوريدل.نو زه پاسيدم.او(دقضاء حاجت دپاره) لاړم.تردې چه زه د لښکرنه تيره شوم.او ډيره لرې لاړم.نوکله چه زه د خپل ضرورت نه فارغه شوم.اوخپلې سورلۍ ته راغلم.نوماچه په خپله سينه باندې لاس اووهلو.نو زما هغه هارغورځيدلې وو. کوم چه د ،،ظفار،، دښارد مرجان (غمو) نه جوړ شوې وو.زه دخپل هار په لټون کښې واپس شوم.دهغې لټون زه ايساره کړې ووم.(او په ما باندې ناوخته شو) بل طرف ته هغه خلق چا چه به زه سورولم.هغوی زما کيجاوه پورته کړه.او زما د سورلۍ په اوښ باندې ئې کيخوده.هغوی دا ګنړل.چه زه په کجاوه کښې يم.څکه چه ښځې به په هغه زمانه کښې نرئ وې.غټې او درنې به نه وې.اونه به په هغوی باندې زياته غوښه وه.څکه چه هغوی به ډير معمولی خوراك كولو.ددې وجې خلقو چه هغه اوچتوله.نودهغې د سپکوالی په وجه په څه فرق باندې پوهه نشو.بله دا چه په هغه وخت کښې زه کم عمره هم وو.نو هغوی اوښ اوشړل.او روان شو.ما خپل هارد لښکردروانيدو نه پس بيا موندو.د ايساريدو ځاې ته چه كله زه راغلم .نو هلته نه څوك داعی وو.اونه څوك مجيب،(بلكه ټول تلې وو) ما په دې خيال هم په خپل زوړ ځاې كښې د ايساريدو اراده اوكړه.چه دغه خلق كله ما اونه مومو ی.نو په لټون كښې به هم دې ځاې ته راځی.زه هم په خپل ځاې باندې ناسته ووم.چه په ما باندې خوب غالب شو.او زه اوده شوم. صفوان بن معطل سلمی رضی الله عنه به د لښكر نه روسته وو.(كه د لښكر نه څه څيز پاتې شوې وی. چه هغه راوچتوی) هغه د صبا په وخت كښې زما ځاې ته راورسيدل.هغه د يو اوده انسان جوثه اوليده .كله چه هغه ماته نزدې راغلو.نو زه ئې اوپيژندم.څکه چه د پردې حکم نازليدو نه وړاندې هغه زه ليدلې ووم.زه دهغه په استرجاع ((انا لله وانا اليه راجعون)) باندې رابيداره شوم.ما خپل ځان په خپل څادر كښې پټ كړلو.په الله قسم مونږ بله يوه خبره هم نه ده كړې.اونه دهغه د استرجاع د كلمې نه ما دهغه نه بل څه اوريدلی دی.هغه دسورلۍ نه راكوز شو.اوخپله سورلۍ ئې كينوله.اودهغې مخكنۍ پښې ئې چو كړې.(چه ماته په سوريدو كښې آسانتيا وی) زه پاسيدم.او سوره شوم. نو هغه به سورلۍ د وړاندې نه راښكله.تردې چه مونږ په تكنړه غرمه كښې لښكر ته راورسيدو.اولښكر ډيره شوې وو.بس زما په باره كښې چه د چا هلاكيدل وو. هغوی هلاك شو.اوكوم كس چه په تهمت كښې لويه حصه اخستې وه.هغه عبدالله بن ابی بن سلول وو... حضرت عروه فرمائی.ماته خودلی شوی دی.چه عبدالله بن ابی به د تهمت خورول كولو.دهغه سره به دتهمت په باره كښې خبرې كيدلې.هغه به دهغې تصديق كولو.اوهغه به ئې اوريدلې.اومبالغه به ئې په كښې كوله.دغه شان د تهمت لګونكو نورو خلقو كښې صرف حسان بن ثابت،مسطح بن اثاثه، حمنه بنت جحش نومونه اخستې شوی دی.دباقی حضراتو ماته علم نشته.(چه نور كوم كسان په دې كښې شامل وو) البته دومره خبره ضرور ده.چه دا يو پوره ډله وه. لكه څنګه چه الله تعالی فرمائيلی دی.﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ﴾ بيشكه هغه كسان چه تهمت ئې لګولې دې.په تاسو كښې يوه ډله ده.حضرت عروه رحمه الله فرمائی.چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته دا خبره

خوښه نه وه.چه دهغې په مخامخ حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه ته بد رد اووئيلی شی.فرمائيل ئې چه حسان خو دا شعر هم وئيلې دې.

فإن أبي ووالده وعرضي لعرض محمد منكم وقاء

زما پلاراوزما دپلار،بلار،اوزما عزت دې دمحمد ﷺ د عزت دپاره تاسو ته مخامخ ډهال وی.
حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه بیا مونږ مدينې ته راغلومدينې ته د رارسيدونه پس زه يوه مياشت بيماره ووم.البته دبيمارئ په موده کښې به دې خبره زه په شك کښې اوچولم.چه ما د بيمارئ په دوران کښې هغه مينه او محبت د نبی ﷺ نه نۀ موندلو.کوم چه به وړاندې د بيمارئ په موده کښې وو.صرف دومره وه.چه رسول الله ﷺ به ماته تشريف راوړلو.سلام به ئې واچولو.اوتپوس به ئې اوکړو .څنګه حال دې؟ او بيا به ئې واپس تشريف اوړلو.نود رسول الله ﷺ ددې طرز عمل د وجې به زما شك پيدا کيدو.خود شر ماته څه علم نه وو.کله چه زه لږه جوړه شوم.دحضرت مسطح مورسره ،،مناصع،، طرف ته اووتلم.هغه زما د قضاء حاجت ځاې وو.اومونږ به د قضاء حاجت دپاره صرف د شپې وتلو.دا دهغه وخت خبره ده.په کوم وخت کښې چه د کورونو سره نزدې د بيت ا لخلاء رواج نه وو.زمونږ د اولنو عربو پشان رواج وو.هغوی به د قضاء حاجت دپاره د کورونو نه لرې صحراء ته تلو.کورونوسره د بيت الخلاء په جوړلو به مونږ ته تکليف وو.نو زه او ام مسطح اووتلو.،،ام مسطح،، د ابورهم بن المطلب بن عبد مناف لورده.اودهغې مور صخربن عامر لور وه.اودحضرت ابوبکر رضی الله عنه ترور وه.او مسطح بن اثاثه بن عباد بن المطلب د ام مسطح ځوې دې.
نو مونږ دواړه د قضاء حاجت نه فارغ شو.او کور طرف ته راتلو.چه ام مسطح په خپل لوې څادر کښې اونښته او راپريوته.نو وې وئيل «تعس مسطح» مسطح دې هلاك شی.ما ام مسطح ته اووئيل.تا ډيره غلطه جمله استعمال کړه.ته داسې کس ته بد رد وای.چه هغه په جنګ بدر کښې شريك شوې دې،په دې باندې ام مسطح اووئيل.الله دې په نيکه کړه.تا نه دی اوريدلی.چه مسطح څه وائی.او ګرځی.نوبياهغې ماته د تهمت لګونکو خبرې بيان کړې.دهغې په وجه زما بيماری نوره هم زياته شوه.کله چه زه کور ته واپس راغلم.نو رسول الله ﷺ ماته راغلل.او د سلام کولو نه پس ئې راته اووئيل. ستا طبيعت څنګه دی.ما هغوی ته عرض اوکړو .آيا تاسو ماته اجازت کوئ.چه زه خپل مور پلار کره لاړه شم.زما مطلب دا وو.چه دهغوی نه ددې خبرې تحقيق اوکړم.رسول الله ﷺ ماته اجازت راکړو.نو ما د خپلې مور نه تپوس اوکړو.مورې دا خلق څه وائی؟ هغې راته اووئيل لورې خفه ګيږه مه، ډير کم داسې شوی دی.چه يو ښائسته ښځه د داسې کس سره وی.چه هغه ورسره محبت کوی.او دهغې بنې (د خاوند نورې ښځې) هم وی.اوبيا دې هم په هغې باندې تهمت نه لګی.ما اووئيل «سبحان الله» آيا واقعی خلق داسې خبرې کوی. نو ما په دغه شپه تر صبا پورې ژړل.ټوله شپه نه خو زما د سترګو اوښکې اودريدې .اونه ماته خوب راغلو.
بل طرف ته رسول الله ﷺ حضرت علی بن ابی طالب او حضرت زيد بن اسامه رضی الله عنهما راوغوښتل. تردغه وخته پورې وحی بنده وه.(چونکه دا دواړه د کور کسان وو) نبی ﷺ د دوی دواړو نه تپوس اوکړو.اودخپلې بی بی نه د جدا کيدو (طلاق) متعلق ئې ورسره مشوره

اوكړه.اسامه بن زيد ﷺ رسول الله ﷺ ته دهغوی د بی بی د پاكدامنئ په باره كښې دخپل علم مطابق او د اهل بيت په باره كښې چه څه ورته علم وو.دهغې مشوره وركړه.هغوی اوفرمائيل.ستاسوبی بی ده.د دې متعلق مونږ صرف خير پيژنو.

البته حضرت علی ﷺ نبی ﷺ ته مشوره وركوله.او ورته ئې اووئيل.الله تعالى په تاسو باندې څه تنگی نه ده راوستې.(كه د افواهگانوپه وجه مو د عائشې ﷺ نه په طبعيت كښې خروالې پيدا شوې وی نو)ښځې نورې ډيرې دې. (او ستاسودا تكدر داسې هم لرې كيدې شی.چه د وينځې (حضرت بريريره ﷺ چه د حضرت عائشې ﷺ وينځه پاتې شوې وه.اودهغې حالات پيژنی) نه تپوس اوكړئ.هغه به تاسو ته صحيح صحيح خبره اوكړی.نو رسول الله ﷺ حضرت بريره ﷺ راوغوستله.او تپوس ئې ترې اوكړو.بريرې! د عائشې ﷺ نه تا داسې څه خبره ليدلې ده.چه هغې ته په شك كښې اچولې ئې؟ حضرت بريرې ﷺ جواب وركړو.قسم دې وی په هغه ذات چه تاسو ئې په حقه پيغمبر راليږلې ئې.ما چرته هم داسې څه خبره نه ده ليدلې.چه هغه معيوبه وی.صرف دومره خبره مې ليدلې ده.چه هغه د كم عمر جينئ ده.دخپل كور اوړه ښكاره پريږدی.او اوده شی.او چيلئ راشی.اوړه اوخوری.(هغه خو دومره ساده باده ده.دهغې په پاكدامنئ اوعفت كښې څه شك كيدې شی.)

نونبی ﷺ په دغه ورځ د عبدالله بن ابی خلاف د منبر دپاسه مدد طلب كړو.او وې فرمائيل.يا معشرالمسلمين څوك دی ، چه دهغه كس په مقابله كښې زما مدد اوكړی.چا چه ماته زما د كور والا په باره كښې تكليف رارسولې دې.په الله قسم زه د خپلې بی بی په حق كښې صرف خير پيژنم. او دوی د يو داسې كس ذكر كړې دې.د كوم په باره كښې چه هم ما ته صرف د نيكئ اوخير علم دې.اوهغه زما كور ته داخل شوې هم نه دې.مگر زما سره.

چه د نبی ﷺ دا خطاب ئې واوريدل.نوسعدبن معاذ ﷺ اودريدل.او عرض ئې اوكړو.يا رسول الله زه به ستاسو مدد اوكړم.كه ددغه كس تعلق د بنو اوس سره وی.زه به دهغه څټ قلم كړم.اوكه هغه زمونږ د خزرجی ورونړو سره تعلق ساتی.نو چه تاسو څه حكم كوئ.مونږ به هغه منو.په دې باندې د خزرج قبيلې سردار حضرت سعد بن عباده اودريدلو.دحضرت حسان ﷺ مور دهغه د تره لور وه. (او چونكه حضرت حسان ﷺ په دې تهمت كښې شريك وو.ددې وجې حضرت سعد بن عباده ﷺ دا اوگڼل.چه حضرت سعد بن معاذ ﷺ په مونږ باندې تعرض اوكړو) هغوی ددې نه وړاندې نيك سړې وو.خوپه دغه وخت كښې خاندانی حميت په هغه باندې غالب شو.هغه حضرت سعد بن معاذ ﷺ ته اووئيل.تا غلطه اووئيله.په الله قسم نه خو ته هغه قتلولې شې.اوكه هغه (تهمت لگونكې) ستاسو د قبيلې سره تعلق ساتلو.نو تا به دهغه قتل هرگز نه غوستل.(خوچونكه دهغه تعلق زمونږ د قبيلې سره دې.ددې وجې ته د قتل خبره كوې) په دې كښې د حضرت سعد بن معاذ ﷺ د تره ځوې حضرت اسيد بن حضير ﷺ اودريدل.او حضرت سعد بن عباده ﷺ ته ئې اووئيل.غلطه خبره خو تا اوكړه.په الله قسم مونږ به هغه خامخا قتلوو.ته منافق ئې.څكه خو ته د منافقانو د طرفه جگړه كوې.ددې تو تو مئ مئ د وجې د اوس او خزرج دواړو قبيلو خلق ژاپورته شول.تردې چه دوی په خپل مينځ كښې د جنگ اراده اوكړه.رسول الله ﷺ د منبر نه هغوی چپ كولو.تردې چه ټول چپ شول.او نبی ﷺ هم چپ شو.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه په دغه ورځ هم ما تولـه ورځ مسلسل اوژړل.په دغه موده كښې نه زما د سترګو اوښكې اوچې شوې.اونه ماته خوب راغلو.د صبا په وخت كښې زما مور پلار ما سره كيناستل.او ما ژړل.په دې كښې يوې انصارى ښځې ماته د راتلو اجازت اوغوستلو.ما هغې ته د راتلو اجازت وركړو.هغه هم راغله.او ما سره په ژړا شوه.مونږ هم په دې حالت كښې وو.چه رسول الله ﷺ مونږ ته راغلو.سلام ئې اوكړو.او وې فرمائيل.چه دكوم وخت نه په ما باندې تهمت لګولې شوې وو.دهغه وخت نه رسول الله ﷺ ما سره نه ووناست.تريوې مياشتې پورې په نبى ﷺ زما په باره كښې څه وحى نه وه نازله شوې... نبى ﷺ د تشريف راوړلونه پس كلمه شهادت اووئيل.اوبيائې اوفرمائيل.

اما بعد! عائشې رضي الله عنها ستا په باره كښې ماته دا خبره رارسيدلې ده.كه ته بې ګناه ئې.نو الله تعالى به خامخا تا بې ګناه ثابته كړى.اوكه ستا نه څه غلطى شوې وى.نو الله تعالى ته توبه اوباسه.اواستغفار وايه.ځكه چه بنده كله د خپلو ګناهونو اقرار اوكړى.اوتوبه اوباسى.نو الله تعالى دهغه توبه قبلوى.

كله چه نبى ﷺ خپله خبره پوره كړه.نو زما اوښكې داسې اوچې شوې.چه يوه قطره مې هم محسوس نكړه.نو ما خپل پلار ته اووئيل.چه تاسو د رسول الله ﷺ د سوال جواب وركړئ. هغه اووئيل په الله قسم زه نه پوهيږم.چه رسول الله ﷺ ته څه اووايم.بيا ما خپلې مور ته اووئيل.چه ته جواب وركړه.هغې هم معذرت اختيار كړو.چه زه نه پوهيږم.چه رسول الله ﷺ ته څه جواب وركړم.اوس مجبوراً ما ته پخپله خبره كول شروع كول شو.په هغه وخت كښې زه د كم عمر جينئ وو.او قرآن شريف هم ما څه زيات نه وو وئيلې.ما اووئيل.

په الله قسم ماته معلومه شوې ده.چه تاسو خلقو دا خبره اوريدلې ده.تردې چه ستاسو په زړونو كښې كيناستلې ده.او تاسو ددې تصديق هم (ترڅه حد پورې) كړې دې.اوس كه زه تاسو ته اووايم.چه زه رښتينې يم.نو تاسو خلق به زما تصديق اونكړئ.اوكه زه دهغه تهمت اقرار اوكړم.د كوم نه چه زه پاكه يم.الله تعالى ته ښه معلومه ده.نو تاسو خلق به اووائى.چه دې رښتيا وينا اوكړه.په الله قسم اوس زه د خپلې اوستاسو د معاملې مثال ددې نه بغير بل څه نه وينم.كومه چه د حضرت يوسف عليه السلام پلار (حضرت يعقوب عليه السلام) چه (دخپلو ځامنو غلطه خبره ئې واوريده.) فرمائيلې وه.﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ اوس به زه صبرجميل اختيار كړم.اوڅه چه تاسو وائى.دالله تعالى نه زه د هغې په باره كښې مدد غواړم.

چه دا مې اووئيل. نو زه لاړم.اوپه خپله بستره باندې سملاستم.او زما يقين وو.چه الله تعالى ته زما دبراءت علم دې.اوهغه به زما براءت بيانوى.خو په الله قسم چه دا خبره خو زما په وهم او ګمان كښې هم نه وه.چه الله تعالى به زما په باره كښې پخپله خبره كوى.البته زما دا اميد ضرور وو.چه رسول الله ﷺ به څه خوب اووينى.چه دهغې په ذريعه به ورته الله تعالى زما براءت بيان كړى.په الله قسم چه نبى ﷺ اوس لا دخپل دغه مجلس نه پاسيدلې هم نه وو.اونه د كور په خلقو كښې څوك پاسيدلى وو.چه په نبى ﷺ باندې وحى نازليدل شروع شو.نو په نبى ﷺ باندې هغه سختى شروع شوه.(كومه چه به د نزول وحى په وخت) په نبى ﷺ باندې شروع كيده.تردې چه د نبى ﷺ (د مخ مبارك) نه د ملغلرو پشان د خولې

قطرې بهيدلې .حالانكه ورځ د يخنۍ وه.دا دهغه كلام الهى د ثقل د وجې وو.كوم چه به په نبى ﷺ باندې نازليدل.صديقه رضي الله عنها فرمائى.چه دنبىﷺ نه كله دا كيفيت ختم شو.نو نبى ﷺ مسكې شو.نو د ټولو نه اولنۍ كلمه كومه چه د نبىﷺ د خولې مباركې نه وتلې وه. هغه دا وه.اې عائشې الله تعالى ستا براءت نازل كړو.نو زما مور ماته اووئيل.رسول اللهﷺ ته اودريږه.(دتعظيم دپاره) ما اووئيل. په الله قسم زه نه اودريږم.زه به صرف دالله تعالى حمد او شكر اوباسم.(چه هغه زما د براءت اعلان اوكړو)الله تعالى د ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ﴾ لس آياتونو پورې آياتونه (زما په براءت كښې) نازل كړو.

كله چه الله تعالى زما د براءت اعلان په دې آياتونو كښې اوكړو.نو حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه اووئيل.اوهغوى به په حضرت مسطح بن اثاثه باندې د قرابت او دهغوى د غريبۍ په وجه خرچ كولو.چه په الله قسم زه به په آئنده كښې په مسطح بن اثاثه باندې هيڅ خرچ نه كوم.ځكه چه هغه هم په عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګولې وو.په دې باندې د قرآن مجيد دا آيت﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ پورې نازل شو.ددې آيت د نزول نه پس حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه اوفرمائيل.ولې نه زما خو هم دا خواهش دې چه الله تعالى زما مغفرت اوكړي.نودوى دحضرت مسطح خرچه دوباره وركول شروع كړه. او وې وئيل په الله قسم چه دده دا نفقه به زه هيڅ كله بنده نكړم.

حضرت صديقه رضي الله عنها فرمائى.چه رسول اللهﷺ د حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها نه هم زما په باره كښې تپوس كړې وو.چه د عائشې متعلق ته څه پيژنې.نوحضرت ام المومنين زينب رضي الله عنها ورته اووئيل.«أحمي سمعي وبصري والله ما علمت إلا خيراً» يعنى زه خپل غوږونه د داسې فضولو خبرو نه او خپلې سترګې د داسې ناخوښه مناظرو كتلو نه محفوظ ساتم.په الله قسم ماته د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره كښې د خيراونيكۍ نه سوا بله څه خبره نه ده معلومه ...حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه په ازواج مطهراتو كښې صرف زينب داسې وه.چه هغې زما مقابله (په حسن او جمال عقل اوذكاوت وغيره كښې) كوله.خو الله تعالى د ورع او تقوى په وجه دهغې حفاظت اوكړو.اودهغې خور حمنه بنت جحش د هغې د طرف نه جګړه كوله.(چه زما مرتبه د نبىﷺ په نيز كمه شى.او دهغې خور زينب بنت جحش اوچته شى) نو په هلاكيدونكو كښې هغه هم هلاكه شوه.

حديث افك كښې د بعضو جملوتشريح:

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه نبى ﷺ به كله د سفر اراده كوله.نو په خپلو بيبيانوكښې به ئې خسنړې اچولو.

په ازواج مطهراتوكښې خسنړې (قرعه) اچول اوددې حكم: په دې مسئله كښې د حضرات احنافو رحمهم الله موقف دا دې.چه چه خسنړې په نبىﷺ باندې واجب نه وو.نبىﷺ به د ازواج

مطهراتو ﷺ د تطييب قلوب دپاره خسنرې اچولو.ځکه که نبی ﷺ به په خپله خوښه باندې څوك متعين كوله.نونورې بيبيانې به پرې خفه كيدې.چه مونږ ولې پريږدی. د شوافعو ﷺ نه امام غزالی ﷺ په ،،خلاصه،، كښې هم دا اختيار كړی دی.اوعلامه زرقانی ﷺ په ،،شرح مواهب،، كښې د اكثرو مالكيانو ﷺ مختارهم دا خودلې دې.

داكثروحنابلو اواكثروشوافعو ﷺ رائې دا ده.چه ((قسم بين الأزواج)) په نبی ﷺ باندې واجب وو.اودا خسنرې به نبی ﷺ هم د واجب په حيثيت باندې اچولو.(١)

قوله: فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي: د ابن اسحاق او طبرانی ﷺ په روايت كښې دا تصريح راغلې ده.چه دا غزوه دكومې چه حضرت عائشه ﷺ دلته ذكر كوی. دا غزوه مريسيع وه.(٢) كومې ته چه غزوه بنی مصطلق هم وائی.په قرعه كښې د حضرت عائشې ﷺ نوم راووتلو.

قوله: فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ: زه د رسول الله ﷺ سره اووتلم.دا دنزول حجاب نه پس واقعه ده.
د نزول حجاب حكم كله راغلې وو؟ په دې باره كښې مختلف اقوال دی.

① د واقدی،قتاده،ابن جرير او حافظ ابن كثير رائې دا ده.چه دا د ٥ھ واقعه ده.

② د حافظ شرف الدين دمياطی خيال دې.چه دا د ٣ھ واقعه ده.د حافظ ابن حجر او علامه ابن قيم رحمهما الله ميلان هم دې طرف ته دې.

③ دابوعبيده ﷺ وغيره رائې دا ده،چه دا د ٣ھ واقعه ده.(٣)

قوله: فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ: زه به د كجاوې سره اوچتولې شوم.اوهم په كجاوې كښې به وو.او راكوزولې به شوم.
،،هودج،،يوخاص قسم پرده وی.كمه چه په سورلۍ دپاره اچولې شی.چه ښځه په كښې په پرده كښې ناسته وی.(٤) هغه محل ته ،،هودج،، وائی.په كوم باندې چه پرده تړلې شی.

قوله: فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ: ناڅاپه چه ما اوكتل.نو زما هار كوم چه د ظفارد غمو وو.هغه شليدلې وو.

((جزع)) مرجان (يوقسم غمی دی) ته وائی.

١) ددې مسئلې دتفصيل دپاره اوګورئ فتح القديرمع الكفاية (٢٩٩/٣) ٣٠٣) باب القسم والمغنى لابن قدامة (٢٣٨/٧)_
٢)فتح البارى(٤٥٨/٨)_
٣)ددې درې واړه اقوالو دپاره اوګورئ (فتح البارى(٤٣٠/٧) وفتح البارى (٤٦٢/٨)_
٤)فتح البارى(٤٥٨/٨)-

«ظفار» د یمن په علاقه کښې دیوښارنوم دې.چونکه دغه مرجان ددغه ځاې نه راغلی وو.ددې وجې د «جزع» اضافت هغې طرف ته اوشو.ابن التین د هغې قیمت دولس درهم نقل کړې دې.په بعضې نسخو کښې(من جزأظفار)راغلی دی. «أظفار»د«ظفر» جمع ده.او«ظفر» يوخاص قسم خوشبوی ده.د «جزع أظفار»مطلب دا دې.چه د دغه خوشبو نه د غمو په شکل کښې مرجان جوړولی شو.اوبیا به د هغې نه هارجوړولې شو. (۱)

قوله: وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ: ښځې به په هغه زمانه کښې نرئ وې.غټې به نه وې.اونه به په هغوی باندې زیاته غوښه وه.بلکه هغوی به سپکې وې.

«لم يهبلن» په باء باندې درې واړه اعراب وئیلی شوی دی.دغه شان د باب افعال او تفعیل نه هم راځي.اومعنی دلته د ټولودا ده.چه دوی درنې نه وې.(۲)

قوله: حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ: تردې چه مونږ په تکنړه غرمه کښې لښکرته راورسیدو.او لښکر پړاؤ اچولې وو.

«موغرين»دباب افعال اوباب تفعیل په دواړوکښې مستعمل وو.په دواړو صورتونو کښې د«موغرين» معنی «داخلين في الظهيرة» ده.او «وغرة» د ماسپخین وخت وائی.(۳)

قوله: وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ: عبدالله بن ابی به دا الزام اوریدل.اودا به ئې خورول.
د استثناء معنی ده.د څه مسئلې په باره کښې استفسار کول دې دپاره چه د خلقوموضوع اوګرځی.(۴)

قوله: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ: دلته دا اشکال کیدې شی.چه حضرت بریره رضي الله عنها تر دغه وخته پورې وینځه وه.دهغې مولی هغه مکاتبه جوړه کړې وه.اوحضرت عائشې رضي الله عنها د هغې بدل کتابت ادا کړې وو.ددې نه پس به د حضرت عائشې رضي الله عنها سره اوسیدله.خو د دوی د آزادئ دا واقعه د فتح مکې نه پس راغلې وه.خو واقعه د افك په ۵ھ کښې پیښه شوې وه.د افك د واقعه په وخت کښې حضرت بریره رضي الله عنها د حضرت عائشې رضي الله عنها سره نه وه.نودهغې نه تحقیق جال ولې کولې شو؟

---

(۱) فتح الباری(۸\٤٥٩)_
(۲) فتح الباری(۸\٤٦٠)_
(۳) عمدة القاری(۱۷\۳۰۷)_
(۴) وفی شرح الکرمانی (۱٦\۳٥) یستوشیه أن یستخرجه بالبحث عنه ثم یفشیه ولایدعه یخمد)_

باقی پاتې شوددې خبرې دلیل چه دحضرت بریره رضی الله عنها آزادی د فتحې مکې نه پس شوې وه.نوهغه دا ده.چه حضرت بریره رضی الله عنها کله د خیار عتق په بنیاد دخپل خاوند مغیث نه جدائی اختیارکړه.نو حضرت مغیث رضی الله عنه به د مدینې په کوڅوکښې په حضرت بریره رضی الله عنها پسې ژړل.اوګرځیدل.او وئیل به ئې.چه ته زما نه جدا والې مه اختیاروه،خو حضرت بریره رضی الله عنها د هغه سره په اوسیدو باندې نه تیاریده.په دغه وخت کښې نبی صلی الله علیه وسلم خپل تره حضرت عباس رضی الله عنه ته اوفرمائیل .ګوره د مغیث د بریره سره څومره محبت دې.اودبریرې د مغیث سره څومره بغض دې.([1]) اوحضرت عباس رضی الله عنه د مکې د فتحې نه پس راغلې وو.معلومه شوه.چه د حضرت بریره رضی الله عنها آزادی د فتح مکې نه پس ده.نو په ۵ه کښې په واقعه د افك کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې د دې نه تحقیق حال کولوڅه مطلب دې؟

حافظ ابن قیم رحمه الله فرمائی.چه په روایت کښې د بریره نوم وهم دې.([2]) او علامه زرکشی هم د حافظ ابن قیم تائید کړې دې.([3])

خو صحیح خبره دا ده.چه دې ته د وهم وئیلو ضرورت نشته.حضرت بریره رضی الله عنها اګرچه د واقعه افك په وخت کښې آزاده نه وه.او هم د خپل مولی سره د وینځې په حیثیت اوسیده.خو چونکه مسلمانه وه.او حضرت عائشې رضی الله عنها ته دکشروالی دوجې د تجربه کارې ښځې ضرورت وو.نو عین ممکن ده.چه هغه د خپلې مولی سره اوسیده.اوپه هغې سره سره د حضرت عائشې رضی الله عنها دمدد دپاره به دلته ورتله.ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې دهغې نه تپوس اوکړو.([4])

قوله: غَيْرَ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ: بس دومره خبره ده.چه هغه د کم عمرجینۍ ده.د خپل کور اوړه پرانستې پریږدی.او اوده شی ترې،نو چیلۍ راشی هغه اوخوری.

په دې جملې سره حضرت بریره رضی الله عنها د حضرت عائشې رضی الله عنها د عفت مزید تاکید اوکړو.چه هغه خو دومره ساده باده ده.چه هغې ته د خپل کور د اوړو په باره کښې څو څوځله خیال نه پاتې کیږی.په داسې معصومه باندې دا الزام ([5])

قوله: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ : نو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه اودریدو.او وې وئیل.یارسول الله زه ستاسو مدد کوم.دلته اشکال کیږی.چه

[1])ولفظه یا عباس ألا تعجب من حب مغیث بریرة ومن بغض بریرة مغیثاً الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب الطلاق باب شفاعة النبی صلی الله علیه وسلم فی زوج بریرة رقم الحدیث ۵۲۸۳)_

[2])زاد المعاد (۲۶۷\۳) فصل (ما وقع فی حدیث الإفک من الوهم)_

[3])فتح الباری(۴۶۹\۸)_

[4])فتح الباری(۴۶۹\۸)_

[5])فتح الباری(۴۷۰\۸)_

حضرت سعد بن معاذ ﷜ خو په غزوه بنی قریظه کښې وفات شوې وو.او غزوه بنی قریظه په کال ۴ھ یا ۵ھ کښې شوې وه.حالانکه د افك د واقعې تعلق د غزوه مریسیع او بنو المصطلق سره دې.کومه چه په ۶ھ کښې شوې وه.نوپه روایت کښې دحضرت سعد بن معاذ ﷜ نوم څنګه راغلې دې.ددې اشکال مختلف جوابونه شوی دی.

① ابن عبدالبر مالکی او قاضی ابوبکر بن العربی رحمهماالله وئیلی دی.چه دلته د حضرت سعدبن معاذ ﷜ نوم غلط دې.اودا د راوی وهم دې.او د عادت مطابق قاضی ابو بکر بن العربی ﷫ دا هم وئیلی دی.چه د سعد بن معاذ ﷜ د نوم په غلطئ باندې اتفاق دې.[1]

② قاضی اسماعیل مالکی وغیره ﷭ فرمائیلی دی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې پیښه شوې ده.[2] او کله چه دا تسلیم کړې شی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې شوې ده.نو په واقعه د افك کښې د حضرت سعد بن معاذ ﷜ په موجودګئ باندې هډو څه اشکال نه پاتې کیږی.

البته چه غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نوپه دې کښې یوبل اشکال پیدا کیږی.هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر ﷜ ته چه نبی ﷺ د ټولونه اول په کومه غزا کښې د شرکت اجازت ورکړې وو.هغه غزوه خندق وو.بل طرف ته دا ثابته ده.چه حضرت ابن عمر ﷜ په غزوه مریسیع کښې شرکت کړې وو.که غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نو په غزوه مریسیع کښې به د ټولونه اوله غزا وه.چه شرکت په کښې شوې وو.[3]

بعضې عالمانو ﷭ ددې اشکال جواب ورکړې دې.اوفرمائیلی تې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷜ به په غزوه مریسیع کښې دخپل پلارسره تبعاً تلې وی.مستقلاً په کومه غزا کښې چه دوی شرکت کړې وو.اوپه کوم کښې چه هغوی ته اجازت شوې وو.هغه غزوه خندق وه.[4]

③ امام بیهقی ﷫ یوبل جواب ورکړې دې.چه دا غزوه مریسیع د غزوه خندق نه پس اوحضرت سعدبن معاذ ﷜ د وفات نه وړاندې شوې ده.حضرت سعدبن معاذ ﷜ لا زخمی وو.چه په دې کښې غزوه مریسیع او واقعه دافك پیښه شوه.اودافك د واقعه نه پس دوی وفات شوی دی.[5] نوپه حدیث افك کښې د حضرت سعد بن معاذ ﷜ په نوم راتلو باندې څه اعتراض پاتې نشو.

قوله: فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

دحضرت صدیق اکبر ﷜ په رګونوکښې صدق داسې اخکلې شوې وو.چه د حضرت عائشې ﷞ غوندې پاکدامنې لورد دفاع اودهغوی د براءت ښکاره کولوباندې اماده نه وو.ځکه چه

---

[1] فتح الباری(۸/۴۷۲)_
[2] فتح االباری(۸/۴۷۲)_
[3] فتح الباری(۸/۴۷۲)_
[4] فتح الباری (۸/۴۷۲)_
[5] دلائل النبوة بیهقی (۴/۸۸) باب حدیث الإفک)_

هغوى ته دحقيقت حال معلومات نه وو .روسته چه كله الله تعالى د حضرت عائشي صديقي ﷞ دبراءت اعلان په قرآن كښي اوكړو.نوحضرت عائشي ﷞ خپل پلار ته اووئيل.تاسو ولې زما دطرفه عذر پيش نكړو.نو حضرت صديق اكبر ﷜ ورته جواب وركړو.«أى سماء تظلنى وأى أرض تقلنى إذاقلت مالم أعلم» كوم آسمان به په ما باندې سيورې كوى.اوكومه زمكه به ماته په خپل خان باندې ځاې راكوى.چه زه هغه څه اووايم.دكوم چه ماته علم نه وى. (١)

قوله: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنَ الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ: نوراغله په نبى ﷺ باندې هغه سختنه كومه چه د نزول وحى په وخت به په دوى باندې راتله.تردې چه د نبى ﷺ دمخ مبارك نه د غمو پشان د خولو ځاځكى څڅيدل .حالانكه د سختې يخنۍ ورځ وه.دا دهغه كلام د بوج د وجې وو.كوم چه په هغوى باندې نازلولې شو.

«البرحاء»برح دګرمۍ سختۍ ته وائى.كومه چه د تبې دوجې يا دسختې ګرمۍ د وجې د خولې وتلو سبب اوګرځى.«برحاء» (دباء په ضمه او راء په فتحه) هم دې ته وائى.(٢)

«الجمان» بضم الجيم وتخفيف الميم، ملغلرو ته وائى.(٣)

قوله: فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ: حضرت عائشي ﷞ قسم اوخوړلو.او وې وئيل.چه زه دهغه د شكريه ادا كولودپاره نه اودريږم.زه صرف دالله تعالى شكراداكوم.په حضرت عائشه ﷞ باندې دبيخودې حالت شروع شوې وو.چه دالله تعالى نه سوا هرڅه ئې د نظرنه اخوا شوى وو.اوصرف په يوالله ئې نظرپاتې شوې وو.په هغې خوقيامت تير شوې وو.اوالله تعالى د وحى په ذريعه دهغې دبراءت اعلان اوكړو.په داسې حالت كښې په يوالله باندې نظرپاتې كيدل اود غيرالله نه نظراوړيدل څه بعيده خبره نه ده.

دويمه دا چه حضرت عائشي ﷞ دا په ناز كښې وئيلى وو.اوپه ناز كښې خو وى داسې،چه په زړه كښې كوم كيفيت راسخ او مضبوط شوې وى.په ظاهردهغې نه د خلاف اظهار كيږى.د حضرت عائشي ﷞ په زړه كښې هم د نبى ﷺ بې انتهاء عظمت اومحبت موجود وو. خوپه هغوى باندې په دغه وخت كښې دناز كيفيت طارى شوې وو.اوهغوى دهغې خلاف اظهار اوكړو. په ظاهره نياز وو،او په زړه كښې په زرچنده نياز موجود وو(٤) ګنى په دې كښې څه شك دې.اوپخپله حضرت عائشي ﷞ هم دا خبره ښه پيژندله.چه دا هرڅه د محمد ﷺ په وجه دوى ته نصيب شو.

---

(١)فتح البارى(٤٧٧/٨)_

(٢)عمدة القارى(٢٠٩/١٧)_

(٣)عمدة القارى(٢٠٩/١٧)_

(٤) قال ابن الجوزى:إنما قالت ذلک إدلالاً کما يدل الحبيب على حبيبه= فتح البارى (٤٧٧/٨)_

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللّٰهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللّٰهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه په کوم کس دا الزام لګولې شوې وو. هغه چه دا الزام واوریدل.نو وئیل به ئې.په هغه ذات مې دې قسم وی.دچا په لاس کښې چه زما روح دې.ما چرته هم دچا ښځې پرده نه ده اخستې.دهغوی نوم صفوان بن معطل رضي الله عنه وو.

دلته یواشکال دا کیږی.چه د حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه په روایت کښې ابوداود ،طحاوی، حاکم، احمد او ابن حبان نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه دحضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه بی بی د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه. او شکایت ئې اوکړو.چه زه مونځ کوم.نو دې ما وهی.اوچه روزه نیسم.نودې مې رتی. او پخپله د صبا مونځ د نمر راختونه پس کوی.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه نه تپوس اوکړو.نوحضرت صفوان رضي الله عنه ورته تفصیلی صورتحال اوخودل.اوخپله صفائی ورته پیش کړه.ددې روایت نه معلومیږی.چه دده ښځه وه.نوبیا ددوی د وینا چه «ما کشفت من کنف أنثی قط» څنګه صحیح کیږی.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① ابوبکربزار رحمه الله فرمائی.چه دحضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه دا روایت منکر دې. ځکه چه دا روایت اعمش د ابوصالح نه د«عن» په صیغه سره نقل کړې دې.اود اعمش عنعنه مقبول نه ده.ځکه چه هغوی به تدلیس کولو.خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه د ابن سعد رحمه الله په روایت کښې«عن أبي صالح» په ځای«سمعت أبا صالح» دی.دا د سماع تصریح ده.اواعمش داسې مدلس دې.چه کله دوی د سماع تصریح اوکړی.نومحدثین رحمهم الله ددوی روایت ته اعتبار ورکوی.نود ابوبکر بزاردا وینا چه دا روایت منکر دې.اوپه دې کښې تدلیس شوې دې. صحیح نه ده.([1])

علامه قرطبی رحمه الله دا جواب ورکړې دې.چه دحضرت صفوان رضي الله عنه مراد دا وو.چه«ما کشفت من کنف أنثی قط علی وجه الحرام» چه ما په حرامه طریقه دچا ښځې پرده نه ده پرانستې.خو دعلامه قرطبی رحمه الله په دې جواب باندې اعتراض دې.چه دابوعوانه رحمه الله په روایت کښې داسې الفاظ راغلی دی.«ما کشفت من کنف أنثی قط علی وجه الحلال وعلی وجه الحرام» ([2])

② امام بیهقی رحمه الله فرمائی.چه کومه واقعه ئې په بخاری کښې بیان کړې ده. نو دا د واده نه وړاندې وه.تردغه وخته پورې واده لا نه وو شوې.اود ابوداود واقعه روستنۍ دهغه وخت ده.چه واده شوې وو.نو څه تعارض نشته([3])

---

[1])فتح الباری(۸/۴۶۲)_
[2])فتح الباری(۸/۴۶۲)_
[3])فتح الباری(۸/۴۶۲)_

حضرت صفوان بن معطل رضى الله عنه: دوى دمدينې منورې اوسيدونکې وو.خندق يا مريسيع ددوى اولنۍ غزوه وه. په کوم کښې چه دوى شرکت کړې وو.رسول الله ﷺ د دوى په باره کښې فرمائيلى وو.«ماعلمت عليه إلا خيراً» ددوى د وفات په باره کښې مختلف اقوال دى. بعضو وئيلى دى.چه ددوى وفات د حضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې شوې وو.ابن اسحاق ليکلى دى.چه دې په ١٩ هجرئ کښې د آرمنيا په جهاد کښې شهيد شوې وو. بعضې حضراتو د وفات کال ٥٨هـ اوبعضو ٦٠هـ هم خودلې دې.([1]) والله اعلم.

[٣٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَمْلَى عَلَيَّ هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ مِنْ حِفْظِهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ لِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبَلَغَكَ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ فِيمَنْ قَذَفَ عَائِشَةَ قُلْتُ لَا وَلَكِنْ قَدْ أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ مِنْ قَوْمِكَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهُمَا كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ وَعَلَيْهِ كَانَ فِي أَصْلِ الْعَتِيقِ كَذَلِكَ

قوله: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا عبدالله بن محمد مسندى دې.اوددوى کنيت ابوجعفردې.([2])

په بنواميه کښې روستو داسې خلق راغلل.چه هغوى د حضرت على رضی الله عنه په شان کښې ادب اواحترام نه کولو.نودا وليدبن عبدالملك بن مروان د امام زهرى رحمه الله نه تپوس کوى.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لګونکوکښې حضرت على رضی الله عنه هم شامل وو؟([3]) دامام زهرى رحمه الله جواب اوګورئ.وې وئيل ماته داسې قسم څه خبر نه دې رارسيدلې.بلکه هم ستا د قوم دوو کسانو ابوسلمه بن عبدالرحمن او ابوبکربن عبدالرحمن ماته خودلى دى.چه حضرت عائشې رضی الله عنها دې دواړو ته وئيلې وو.

قوله: كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا: دا «مسلماً» اسم فاعل او اسم مفعول په دواړو طريقو سره لوستلې شوې دې. د اسم فاعل په باره کښې به ترجمه دا وى.چه حضرت على رضی الله عنه دحضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې چپوالې اختيارکړې وو.په دې صورت کښې به ،،تسليم،، د سکوت په معنى کښې وى.([4]) اومطلب به دا وى.چه حضرت على رضی الله عنه د

---

[1])الإصابة (٢\٩١)_

[2])عمدة القارى(١٧\٢٠٩)_

[3])وفى ترجمة الزهرى عن حلية الأولياء من طريق ابن عيينه عن الزهرى كنت عند الوليدبن عبدالملک فتلا هذه الآية ﴿ والذى تولى كبره منهم له عذاب عظيم ﴾ فقال نزلت فى على بن ابى طالب قال الزهرى أصلح الله الأمير ليس الأمركذلک ..أخبرنى عروة عن عائشة أنها نزلت فى عبدالله بن أبى بن سلول (فتح البارى(٧\٤٣٧)_

[4])عمدة القارى(١٧\٤٣٧)_

حضرت عائشې ﷞ دبراءت ذکرکولو.دتهمت نه بلکه چپ به وو.اود اسم مفعول په صورت کښې به معنی دا شی.چه «کان علی ﷜ سالماً من الخوض فی شأنها» یعنی د حضرت عائشې ﷞ په باره کښې هغوی غورفکراوخوض نه کولو.دهغوی په نیزدا معامله داسې نه وه.چه په دې باندې سوچ اوکړې شی.اوپه دې کښې غور او فکر اوکړې شی.ځکه چه دحضرت عائشې ﷞ برات دغوراوفکرمحتاج نه وو.[1] یا «مسلماً» صیغه داسم مفعول د «محفوظاً» په معنی کښې ده.یعنی هغوی د تهمت لګولونه محفوظ وو.

عبدالرزاق د معمربن راشد نه د «مسلماً» په ځاې د «مسیئا» لفظ نقل کړې دې.[2] په دې صورت کښې به معنی دا وی.چه حضرت علی ﷜ دحضرت عائشې ﷞ په باره کښې د ګناه ارتکاب کونکې وو.ددې نه دا مطلب راوځی.چه حضرت علی ﷜ والعیاذبالله په تهمت لګولوکښې دلچسپی اخستله.اودا «بداهةً» غلطه ده.ددې وجې امام بخاری د عبدالرزاق د روایت په ځاې د هشام بن یوسف روایت نقل کوی.اودعبدالرزاق د روایت تردید کوی.
په حیقیت کښې بعضې ناصبیو بنو امیه ته د نزدیکت په غرض دحضرت علی ﷜ دشان کمولو دپاره په دې روایت کښې تحریف کړې دې.او «کان علی مسلماً فی شأنها» نه ئې «کان علی مسیئا فی شأنها» جوړ کړې دې.[3] خوامام زهری ﷫ غوندې جلیل القدر محدث ددې تصحیف تردید کوی.او وائی.چه دا لفظ هم «مسلمٌ» دې.د وړاندې روایت الفاظ دی.

قوله: فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ: یعنی خلقو امام زهری ته مراجعت اوکړو.چه دا لفظ «مسلماً» دې اوکه «مسیأ» دې.نوامام زهری ﷫ ددې نه سوا بل څه اونه وئیل.(یعنی دمسیأ تائید ئې اونکړو)اودوی اوفرمائیل.دا لفظ هم «مسلماً» دې.دکرمانی اوعینی ﷭ مطابق دا مراجعت امام زهری ته شوې وو. او د حافظ صاحب ﷫ خیال دې.چه دهشام بن یوسف ﷫ شاګردانودا مراجعت دهشام نه د تحقیق په غرض باندې کړې وو.
دغه شان د بادشاه وخت د رائې خلاف امام زهری ﷫ حق خبره بیان کړه. اوپه روایت کښې دتصحیف کونکو کسانوتصحیف ئې په نښه کړو.«فجزاه الله عنا وعن سائر المسلمین خیر الجزاء»[4]

---

[1] عمدة القاری(۱۷\۲۰۹) وشرح الکرمانی(۱۶\۶۱)_
[2] فتح الباری(۷\۴۳۷)_
[3] عمدة القاری(۱۷\۲۱۰)_
[4] د ولید بن عبدالملک پشان د هشام بن عبدالملک رائې هم دا وه.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې الزام لګونکوکښې د تولو نه لوی کردارو العیاذبالله دحضرت علی ﷜ وو.هشام ته یوځل مشهور محدث سلیمان بن یسار ﷫ راغلو.هشام دهغوی نه تپوس اوکړو.سلیمانا لږ خودا وښایه. چه د ﴿والذی تولی کبره﴾ مصداق څوک دې.؟سلیمان اووئیل.عبدالله بن ابی هشام بغیرڅه سوچ نه اووئیل.دروغ، ددې مصداق علی (﷜) دې.سلیمان اووئیل.... [بقیه حاشیه په راروان مخ.

[۳۹۱۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ رُومَانَ وَهِيَ أُمُّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ بَيْنَا أَنَا قَاعِدَةٌ أَنَا وَعَائِشَةُ إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَتْ فَعَلَ اللَّهُ بِفُلَانٍ وَفَعَلَ فَقَالَتْ أُمُّ رُومَانَ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ قَالَتْ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ كَذَا وَكَذَا قَالَتْ عَائِشَةُ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَتْ وَأَبُو بَكْرٍ قَالَتْ نَعَمْ فَخَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْهَا فَمَا أَفَاقَتْ إِلَّا وَعَلَيْهَا حُمَّى بِنَافِضٍ فَطَرَحْتُ عَلَيْهَا ثِيَابَهَا فَغَطَّيْتُهَا فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا شَأْنُ هَذِهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَتْهَا الْحُمَّى بِنَافِضٍ قَالَ فَلَعَلَّ فِي حَدِيثٍ تُحُدِّثَ بِهِ قَالَتْ نَعَمْ فَقَعَدَتْ عَائِشَةُ فَقَالَتْ وَاللَّهِ لَئِنْ حَلَفْتُ لَا تُصَدِّقُونِي وَلَئِنْ قُلْتُ لَا تَعْذِرُونِي مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَيَعْقُوبَ وَبَنِيهِ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ قَالَتْ وَانْصَرَفَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عُذْرَهَا قَالَتْ بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِ أَحَدٍ وَلَا بِحَمْدِكَ [ر: ۳۲۵۳]

قوله: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ: دابوعوانه نوم وضاح بن عبدالله يشكرى دې.(١)

قوله: إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ...قالت ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ: دلته اشكال كيږى.چه دافك خبروكونكوكښې يوپه انصاروكښې حسان بن ثابت رضي الله عنه وو.اوبل عبدالله بن ابى منافق وو.اوپه دوى كښې ديوكس هم په دغه وخت كښې مور موجود نه وه.نوبيا دغه انصارى ښځې دا څنګه اووئيل.چه زما څوى هم د افك خبرې كړى دى.ددې جواب دا وركړې شوې دې.چه ممكن ده د رضاعت د تعلق په وجه انصارى ښځې ورته خپل څوى وئيلې وى.

په دې رضاعت باندې يوبل اشكال كيږى.چه دا روايت مسروق بن الاجدع د حضرت ام رومان رضي الله عنها نه نقل كوى.اومسروق بن اجدع تابعى دې.حالانكه د ام رومان وفات د نبى ﷺ په ژوند كښې شوې وو.نوبيا دمسروق اجدع ملاقات دې سره څنګه شوې وو.نوخطيب بغدادى اونورو څو حضراتو رحمهم الله دا روايت منقطع ګرځولې دې.

.....بقيه حاشيه] ((أمير المؤمنين أعلم بما يقول)) په دې كښې امام زهرى رحمه الله راغلو.هشام دهغه نه هم دا تپوس اوكړو.((يا ابن شهاب من الذى تولى كبره ؟)) زهرى رحمه الله اوفرمائيل.عبدالله بن ابى هشام اووئيل ((كذبت)) ددې مصداق على (رضي الله عنه) دې.امام زهرى رحمه الله ورته څه بنه جواب وركړو.وې فرمائيل.((أنا أكذب لاأبا لك والله لونادى مناد من السماء إن الله أحل الكذب ما كذبت)) تباه نشې.زه دروغ وايم.په الله قسم كه څوك دآسمان نه دا آواز اوكړى.چه الله تعالى دروغ وئيل حلا ل كړل.نو بيا به هم زه دروغ اونه وايم.(فتح البارى(۷/۲۳۷))

(١) عمدة القارى(۱۷:۲۱۰)_

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني.چه خصيب بغدادي او نورو حضراتو چه په دې روايت باندې د انقطاع کوم حکم لګولې دې.دا په حقيقت کښې د واقدي په کلام باندې مبني دې.چه هغوی ونيلي دي.د ام رومان وفات د نبي ﷺ په ژوند کښې شوې وو.اوواقدي ددې درجې سړې نه دې.چه دهغه په وجه صحيح روايات معلول اوګرځولی شي.نو په روايت باندې د انقطاع حکم قابل قبول نه دې.ددې وجه دا ده.چه امام بخاري رحمه الله په تاريخ کبير اوتاريخ اوسط کښې نقل کړي دي.چه دام رومان وفات په ۱۵ھ کښې شوې وو.نو که مسروق تابعي دې.هم دده ملاقات د ام رومان سره کيدې شي.(۱)

[۳۹۳]حَدَّثَنِي يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ نَافِعِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقْرَأُ إِذْ تَلِقُونَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُ الْوَلْقُ الْكَذِبُ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ وَكَانَتْ أَعْلَمَ مِنْ غَيْرِهَا بِذَلِكَ لِأَنَّهُ نَزَلَ فِيهَا [ر:۴۴۷۵]

قوله: يَحْيَى...:دا يحی بن جعفر بن اعين دې.ابوزکريا ئې کنيت دې.اود بخارا بيکند اوسيدونکې وو.(۲)

قوله: عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ:دا نافع دعبدالله بن عمر رضي الله عنهما خوې نه دې.بلکه دوی د عمربن عبدالله حجمي قريشي خوې دې.(۳)

د قرآن شريف آيت ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ﴾ کښې مشهور قراءت ((تَلَقَّوْنَهُ)) د قاف په تشديد سره دې.خوحضرت عائشې رضي الله عنها به دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ په تخفيف وئيل.اوفرمائيل به ئې چه د ،،ولق،، معنی دروغ ده.دآيت معنی به شي. کله چه تاسو خپلو ژبو باندې دا دروغ خبره کوله.ابن ابی مليکه به فرمائيل. چونکه دا آيت د حضرت عائشې رضي الله عنها په حق کښې نازل شوې دې.ددې وجې هغوی ته ددې په باره کښې زيات علم وو.نوکه هغوی دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ وئيلی وی.نوهم ټيک او صحيح ده.(۴)

---

[۱] اوګورئ فتح الباري (۳۸۱۷/۴۳) علامه ابن القيم رحمه الله هم په زاد المعاد کښې دا خبره راجحه کړې ده.چه دام رومان وفات د نبي دوفات نه پس شوې دې.(زادالمعاد(۳/۲۶۶و ۲۶۸))_

[۲] عمدة القاری(۱۷/۲۱۱)_

[۳] عمدة القاری(۱۷/۲۱۱)_

[۴] دحضرت عائشې رضی الله عنها قراءت ټيك اوصحيح خومخامخا دې.خوراجح مشهور قراءت دې.باقی د ابن ابی مليکه رحمه الله دا قول چه دا آيت د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې نازل شوې دې.نوددې د قراءت په باره کښې به هغې ته زيات علم وی.دا څه قوی خبره نه ده.ځکه چه د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې ددې آيت نزول دې خبرې لره مستلزم نه دې.چه دهغوی علم به هم د دې آيت په باره کښې زيات وی.مولانا رشيد احمد ګنګوهی رحمه الله فرماني((قوله لأنه نزل فيها)) وأنت تعلم أن نزولها فيها لايستلزم مزية في علمها بها) اوګورئ لامع الدراري (۳۲۷/۸)_

[٣٩١٣] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذَهَبْتُ أَسُبُّ حَسَّانَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَا تَسُبَّهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَالَ كَيْفَ بِنَسَبِي قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ وقال مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَرْقَدٍ سَمِعْتُ هِشَامًا عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَبَبْتُ حَسَّانَ وَكَانَ مِمَّنْ كَثَّرَ عَلَيْهَا [ر: ٣٣٣٨]

حضرت هشام دخپل پلارحضرت عروه رحمه الله نه نقل کوی.چه هغوی اوفرمائیل .ما د حضرت عائشې رضی الله عنها سره د حسان بن ثابت رضی الله عنه په باره کښې غلطې خبرې شروع کړې.نوحضرت عائشې رضی الله عنها اوفرمائیل.ته د هغه په باره کښې بد رد مه وایه.ځکه چه هغوی به دنبی صلی الله علیه وسلم د طرفه دفاع کوله.یوځل هغوی د نبی صلی الله علیه وسلم نه د مشرکانو دهجوې بیانولواجازت اوغوستلو. نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل.زما د نسب سره به څه کوې؟ ځکه چه د قریشو د ټولو بطونو او شاخونو سره زما رشته داریانې دی. په دې باندې حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه اووئیل.

قوله: قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ: زه به تاسو د هغوی نه داسې اوباسم.لکه څنګه چه د اوړو نه ویخته ویستلې شی.

یعنی څنګه چه د اوړو نه ویخته اوباسی.اوپه ویخته باندې د اوړو څه اثرنه وی.دغه شان به زه تاسوددغه هجویه اشعارونه پاك اوباسم.چه په تاسوبه ددغه هجوې اومذمت څه اثرنه وی.

حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه: حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه یوجلیل القدرصحابی رضی الله عنه دې.د دوی تعلق د انصارو د خزرج قبیلې سره وو.حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» کښې د ابو عبیده رحمه الله قول نقل کړې دې.چه هغوی فرمائیل.«فضل حسان بن ثابت رضی الله عنه على الشعراء بثلاث كان شاعر الأنصار في الجاهلية وشاعر النبي صلی الله علیه وسلم في أيام النبوة وشاعر اليمن كلها في الإسلام» [1]

د نبی صلی الله علیه وسلم دوفات نه پس یوځل دوی په مسجد نبوی کښې ناست وو. او اشعار ئې وئیل. حضرت عمر رضی الله عنه راغلو.هغوی ده ته په غصه کښې اوکتل.او وې وئیل. «أولى مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم تنشد الشعر» ته په مسجد نبوی کښې اشعار وایې. حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه ورته جواب ورکړو.«قد كنت أنشد وفيه من هو خير منك» یعنی ما به په مسجد نبوی کښې اشعار وئیل.اوپه دې کښې ستانه غوره انسان (نبی صلی الله علیه وسلم) تشریف فرما وو.نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دوی دپاره په مسجدنبوی کښې یومنبر جوړ کړې وو.دوی به په هغې باندې کیناستل.اودمکې د مشرکانو د قصیدو جواب به ئې ورکولو.اونبی صلی الله علیه وسلم به ددوی دپاره دعا کوله.«اللهم أيده بروح القدس» [2]

---

[1])الإصابة في تميز الصحابة (٣٦٢/١)_

[2])الإصابة في تميز الصحابة (٢٢٦/١)_

حضرت حسان بن ثابت ﷺ د مکې دمشرکانوښه مذمت کړې دي.اوهغوی په خپلو اشعارو کښې ددوی په ډیربلیغ انداز سره د هغوی هجو بیان کړې ده.اوکمال دا وو.چه په نبی ﷺ باندې ددغه هجو اومذمت سیورې هم نه وې لګیدلې.د دوی د تره ځوې ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب وو.دهغه د نبی ﷺ سره په ورکوتوالي اوځوانۍ کښې ښه دوستانه وه.خو کله چه نبی ﷺ د نبوت اعلان اوکړو.نوهغه د نبی ﷺ په آزارولوپسې شو.اوچونکه شاعروو. ځکه به ئې دنبی ﷺ په شان کښې د مذمت او هجو اشعار وئیل.هغه د ډیر تکلیف رسولو نه روسته د مکې د فتحې په موقع باندې مسلمان شو.اوبیا هغه د خپلو ټولو کوتاهیانو او غلطیانو تلافي اوکړه.(١)

حضرت حسان بن ثابت ﷺ یوځل دهغه هجو اوکړه.د هغه په هجو کښې ګرانه دا وه.چه هغه د نبی ﷺ د تره ځوې وو.دشاعرکار دا وی.چه کله هغه دچا هجو او مذمت کوی.نوبیا پلار نیکه ټول راګیروی.کله چه حسان بن ثابت ﷺ د ابوسفیان د هجویه قصائدو جواب ورکولو. نو ددې خبرې ضرورت وو.چه دهغه هجو هم اوشی.اوپه نبی ﷺ باندې هم څه اثر پرېونځی.دا ډیرګران کار وو.خوحضرت حسان بن ثابت ﷺ هم دغه شان اوکړو.او وې خودل.

وإن سنام المجد من آل هاشم بنو بنت مخزوم ووالدك العبد

ومن ولدت أبناء زهرة منكم كرام ولم يقرب عجائزك المجد

① بیشکه ډیرعزت او شرافت په بنوهاشم کښې بنو بنت مخزوم ته حاصل دې. او اې ابوسفیان ستا پلار غلام دې.

② اودزهرد اولاد ته نه ئې زیږولې.ځکه چه هغه خو شریفان خلق وو.خوستاسو بوډیګانو (امهات) دغه بزرګی مسه کړې هم نه ده.

د بنومخزوم نه د نبی ﷺ نیا فاطمه بنت عمروبن عائذبن عمران بن مخزوم مراد دې.کومه چه د نبی ﷺ د پلارحضرت عبدالله اوابوطالب مور وه.حضرت حسان فرمائی.چه په شرافت اوبزرګی په بنومخزوم یعنی فاطمې په اولاد کښې ده.اوابوسفیان بن حارث ته ئې اووئیل.((ووالدك العبد)) په حقیقت کښې دابوسفیان پلارحارث دهغه د مور نوم ،سمیه،، وو. هغه د ،،موهب،، لور وه.موهب د بنوعبدمناف غلام وو.نودغه شان د ابوسفیان د پلار په نسب کښې غلامی موجود ده.په ((ووالدك العبد)) سره حضرت حسان ﷺ دغه طرف ته اشاره کوی.پخپله د ابوسفیان د مور هم دا حال وو.چه دهغې پلار (دابوسفیان دمور دطرفه نیکه) غلام وو.دغه شان د ابوسفیان په ماماګانواوترونو دواړو کښې د غلامۍ ذکر دې.

حضرت حسان ﷺ په خپل قول ((ولم يقرب عجائزك المجد)) کښې هم دا مراد ده.چه ستا ماماګانو اوترونوته نزدې هم بزرګی اوشرافت نه دې تیرشوې.اود نبی ﷺ د ماماګانوتعلق د ،،بنوزهره،، سره دې.اوبنو زهره ټول احراراو آزاد وو.ددې وجې د هغوی ټول اولاد کرام دی.

(١) وړاندې د فتحې مکې په موقع به ددوی تذکره راشی.

اود بزرګئ په صفاتوباندې متصف دی.(۱)
ليکلی شوی دی.چه کله ابوسفيان بن حارث په خپله هجوه کښې دا قصيده واوريده.نو وې وئيل.«هذا شعرلم يغب عنه ابن ابی قحافة» (۲)يعنی دا قصيده هم د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په موجودګئ کښې وئيلې شوې ده.ځکه چه حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه د قريشود نسبونو لوی عالم وو.اوحضرت حسان رضی الله عنه ته نبی صلی الله عليه وسلم فرمائيلی وو.دمکې د قريشوپه باره کښې چه شعر وائې.نود حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه د انسابو تحقيق کوه.
دحضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه د وفات په کال کښې روايات مختلف دی.په بعضې رواياتو کښې ددوی دوفات کال ۴۰ھ خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې ۵۰ھ اوپه بعضو کښې ۵۴ھ خودلې شوې دې.(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» کښې ليکلی دی.چه د دوی يوسل اوشل کاله عمروو.(۴)

[۳۹۱۵]حَدَّثَنِي بِشْرُبْنُ خَالِدٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَعِنْدَهَا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يُنْشِدُهَا شِعْرًا يُشَبِّبُ بِأَبْيَاتٍ لَهُ وَقَالَ

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ ... وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذَلِكَ قَالَ مَسْرُوقٌ فَقُلْتُ لَهَا لِمَ تَأْذَنِينَ لَهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْكِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَقَالَتْ وَأَيُّ عَذَابٍ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَى قَالَتْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ أَوْ يُهَاجِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:۳۳۷۷و۴۳۷۸]

حضرت مسروق فرمائی.چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته ورغلم.هلته حضرت حسان رضی الله عنه موجود وو.اوحضرت ام المومنين رضی الله عنها ته ئې اشعاروئيل.هغه د تشبيب اشعاروئيل.دتشبيب اشعار هغه وی.کوم چه دقصيدې په اول کښې شاعر وائې.په هغې کښې دمحبوب دحسن اوجمال اودخوانئ دمحبت قصې وی. نوحضرت حسان رضی الله عنه دتشبيب اشعار ونيل.دا شعر ئې اووئيل.

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ ... وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

د«حصان» معنی عفيف اوپاکدامن ده.

«رزان» باوقارته وائی.«امرأة رزان» باوقاره ښځه.

---

(۱) دذکرشوی تفصيل دپاره اوګورئ شرح نووی علی صحيح مسلم (۳۰۰) باب فضائل حسان بن ثابت رضی الله عنه۔

(۲) شرح ديوان حسان بن ثابت الانصاری رضی الله عنه لعبدالرحمن البرقوقی (ص،۲۱۷)_

(۳) الإصابة فی تميز الصحابة(۱۱/۳۲۶)_

(۴) الإصابة فی تميز الصحابة (۱۱/۳۲۶)_

د «غرثي» معنی «جائعة» ده.

دشعرمعنی ده.زما محبوبه پاکدامن او ډیره باوقارده.په هغې باندې څه شك اوشبهې تهمت نشي لګولې.اوهغه صبا کوي په داسې حال کښې چه هغه وږې وي. د بې خبره ښځو د غوښې نه،یعنی کومې ښځې چه د زنا اود اسبابود زنانه بې خبره وي.هغه د دغه ښځوغیبت نه کوي.
حضرت صدیقه رضي الله عنها چه دا شعرواوریدو.نوحضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اوونیل.ته خوداسې نه ئې. (ځکه چه حضرت حسان رضي الله عنه په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګونکو کښې شامل شوې وو)

حضرت مسروق وائي.ما حضرت عائشې رضي الله عنها ته عرض اوکړو.«لم تأذن له أن يدخل عليك» ته ده خپل ځای ته د راتلو اجازت ولې ورکوې؟ حالانکه الله تعالی فرمائیلي دي.﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ په دې باندې حضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائیل.«وأى عذاب أشد من العمى» د نابینا کیدونه بل عذاب سخت شته.حضرت حسان رضي الله عنه په آخری عمرکښې نابینا شوې وو.

دحضرت عائشې رضي الله عنها دا جواب علی سبیل التنزل دې.ځکه چه د﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق عبدالله بن ابی دې.حضرت حسان رضي الله عنه نه دې.حضرت عائشې رضي الله عنها مسروق ته علی سبیل التنزل جواب ورکړو.بالفرض که ستا خبره اومنلې شی.چه حضرت حسان رضي الله عنه د ﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق دې.نود ړوندوالی نه بل سخت بل کوم یوعذاب کیدې شی.[1]

بَاب=غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله د کتاب الشروط په پنځم جلد کښې د غزوه حدیبیه باندې ډیرپه تفصیل سره بحث کړې دې.ددې وجې دا ده.چه امام بخاری رحمه الله د غزوه حدیبیه واقعه په کتاب الشروط کښې ډیرپه تفصیل سره بیان کړې ده.[3] دې ته غزوه حدیبیه اوعمرة الحدیبیه وائي.دسفر ابداء د عمرې دپاره وه.ددې وجې ورته «عمرة الحديبية» وائي.اوورانددې دبیعة الرضوان واقعه راغله.اودجنګ نقشه جوړه شوه.ددې وجې دې ته «غزوة الحديبية» هم وائي.
د غزوه حدیبیه تفصیل دا دې.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب اولیدو.چه زه اوزما د صحابو رضي الله عنهم یوه ډله په امن سره مکې مکرمې ته داخل شو.اوعمره مو اوکړه.نبی علیه السلام چه کله دا خوب

[1] لامع الدراری (۴۳۸/۸)_
[2] الفتح:۱۸)_
[3] حافظ ابن حجر رحمه الله تقریباً شل صفحو باندې مشتمله په حدیث حدیبیه باندې تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ لامع الدراری (۳۵۲/۵) باب الشروط فی الجهادوالمصالحة مع أهل الحرب وکتابة الشروط)_

صحابوﷺ ته بیان کړو.نوصحابه کرامﷺ چه د وړاندې نه مکې مکرمې اود بیت الله په محبت کښې ددې خبرې خواهشمند وو.چه هلته لاړ شي.اوطواف اوعمره اوکړي.هلته تلوته لیواله شول.نو نبیﷺ په یکم ذی قعده د ګل په ورځ ۶ هـ صحابه کرامﷺ ځان سره واخستل. اودعمرې په قصد باندې دمکې مکرمې طرف ته روان شول.(۱) هشام بن عروه د شوال په میاشت کښې ددوی روانیدل ذکرکړی دی.(۲) خودا صحیح نه ده.صحیح قول اولنې دې.

دنبیﷺ سره څومره صحابه کرامﷺ وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی. د دیارلس سوو نه واخله تراتلس سوو پورې تعدادمنقول دی.په خپله په بخاری کښې دحضرت جابربن عبداللهﷺ په روایت کښې څوارلس سوه اود حضرت عبدالله بن ابی اوفیﷺ په روایت کښې ددیارلس سوو عدد منقول دې.البته مشهور قول د څورلسو سوو دې.

چه ذوالحلیفه ته اورسیدل.نواحرام ئې اوتړل.اوبسربن سفیانﷺ دوی جاسوس جوړ کړو.او وړاندې ئې اولیږل.چه هغه د قریشو دحالاتو خبر واخلی. او مونږ ته اوبنائی.چه په هغوی باندې زمونږ ددې سفر ردعمل څه دې؟ کله چه دی ((غدیراشطاط)) ته اورسیدل.نو بسربن سفیانﷺ راغلو.نو نبیﷺ ته ئې د قریشو دلښکرجمع کولوخبر ورکړو.چه هغوی دا فیصله کړې ده.چه تاسودمکې مکرمې داخلیدو ته نه پریږدی.(۳) قریشو دمقدمة الجیش په توګه خالدبن ولید ته د دوو سوو کسانو دسته ورکړه.اومسلمانانوطرف ته ئې راولیږل. خالدبن ولید چه کله مقام غمیم ته راورسیدو.نو نبیﷺ ته دهغه د راتلوعلم اوشو.نو نبیﷺ هغه لاره پریخوده.اوپه بله لار باندې ئې سفر شروع کړو.

مکې مکرمې ته نزدې چه یوځاې ته نبیﷺ اورسیدل.نوهلته د نبیﷺ اوښه ،،قصوا،، کیناستله.دهغې دپاسولودپر کوشش اوکړې شو.خو هغه دځپل ځاې نه نه پاسیده. صحابوﷺ اوونیل.((خلأت القصواء،خلأت القصواء))یعنی قصواء لټه شوه .نبیﷺ اوفرمائیل.((ماخلأت القصواء وماذاك لها بخلق ولکن حبسها حابس الفیل)) (۴) د دې نه پس نبیﷺ اوفرمائیل.په الله قسم زه به د قریشو هره هغه خبره منم.په کومه کښې چه د حرم تعظیم وی.ددې ته پس ئې قصواء پاسوله.نوهغه پاسیده.اوروانه شوه.اوپه حدیبیه کښې نبیﷺ قیام اوکړو.(۵)

په حدیبیه کښې یوکوهې وو.په هغې کښې لږې غوندې اوبه وې.هغه د مسلمانانوپه اولنی استعمال سره ختمې شوې وې.اوبه کمې شوې.اودسختې ګرمئ زمانه وه.صحابوﷺ نبیﷺ ته د اوبود کم والی شکایت اوکړو.نبیﷺ دځپل ترکش نه یوغشې راوویستۀ،

---

(۱) البدایة والنهایة (۱۶٤\۱٤) وسیرة الحلبیة(۹\۱۳)_

(۲) البدایة والنهایة (۱۶٤\۱٤) وسیرة الحلبیة(۹\۱۳)_

(۳) عدة القاری(۲۲۵\۱۷)_

(٤) زادالمعاد(۲۸۹\۱٤) ودلائل النبوة بیهقی (۱۰۰\۱٤)_

(۵) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (۲۲۳۱)_

اووې فرمائيل.دا په دې کوهي کښې ښخ کړئ.صحابوﷺ د حکم تعميل اوکړو.دهغې په وجه په دغه کوهي کښې دومره اوبه راغلې.چه ټول خلق ماړه شول.(١)
دحديبيه نه حضرت خراش بن اميه خزاعيؓ نبي ﷺ دمکې خلقوته اوليږل.چه لاړ شه.هغوى ته اووايه.مونږ صرف دعمرې دپاره راغلي يو.جنګ کول زمونږ مقصود نه دې.دنبى ﷺ مطلب دا وو.چه په بيت الله باندې خو د چا اجاره داري نه ده.آخرټول عرب راځي.حج اوعمره کوي.نوکه مونږ هم دعمرې دپاره راغلو.نود منع کولوڅه وجه ده؟ خراش بن اميهؓ چه مکې ته لاړل.نو قريشو دهغه اوښ ذبح کړو.اودهغه قتلول ئې اوغوښتل.خوپه مينځ کښې څه کسانو بچ بچاؤ اوکړو. اوهغه ئې خلاص کړو.هغه په څه طريقه باندې اووتل.اونبى ﷺ ته اورسيدل.ټوله واقعه ئې ورته بيان کړه.(٢)
ددې نه پس نبى ﷺ حضرت عمرؓ مکې مکرې ته ليږل اوغوښتل.خوحضرت عمرؓ معذرت پيش کړو.اووې فرمائيل.يارسول الله د مکې دخلقو چه زما سره کوم بغض او دشمنى ده.هغه تاسوته معلومه ده.اوپه مکه کښې زما داسې څوك رشته دار نشته.چه هغه سره زه پناه واخلم.که حضرت عثمانؓ تاسو اوليږئ.نو زياته غوره به وى.ځکه چه په مکه کښې دهغوى ډيرخپلوان دى.نبى ﷺ حضرت عثمانؓ ته پيغام ورکړو.او وې ليږلو.(٣)
حضرت عثمانؓ تشريف يوړو.اوپه مکه کښې د ابان بن سعيد سره ډيره شو.دقريشوسره ئې خبره اوکړه.خوقريش د نبى ﷺ مکې معظمې ته په داخليدو باندې راضى نشو.البته هغوى حضرت عثمانؓ ته اووئيل.که ته غواړې.نو طواف کولې شې.خوحضرت عثمانؓ ورته اووئيل .زه دنبى ﷺ نه بغيرطواف نه کوم. قريشو حضرت عثمانؓ په مکه کښې ايسارکړو.اوعام طوردا خبرمشهور شو.چه هغه شهيد کړې شو.(٤)
بيعت رضوان: نبى ﷺ ته چه کله دا خبر اورسيدو.نونبى ﷺ ډير خفه شو.اووې فرمائيل. د حضرت عثمانؓ د وينې قصاص اخستل ضرورى دى.دا ئې اووئيل.اوهلته د کيکرديوې وونې لاندې کيناستو.اونبى ﷺ دصحابوﷺ نه دځان قربانولوبيعت واخستلو. ټولو صحابوﷺ ډير په جوش او جذبې د نبى ﷺ سره بيعت اوکړو.اودا عهد ئې اوکړو.چه ترڅو پورې په بدن کښې ساه وى.مونږ به د کافرانو سره جهاد اوقتال جارى ساتو.دا داسلامى

(١) دلائل النبوة للبيهقى (١١٢\٤) باب ما ظهر فى البئر التى دعا فيها رسول الله ﷺ وهى الحديبة ممن دلالات النبوة)_
(٢) طبقات ابن سعد(٩٦\٢)_
(٣) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣)_
(٤) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣) بعضې صحابوﷺ په حديبيه کښې رسول الله ﷺ ته اووئيل.چه حضرت عثمانؓ چه مکې ته لاړو.نوهغه به طواف کړې وى.نبى ﷺ اوفرمائيل.نه عثمان به زمونږ نه بغيرطواف اونکړى.کله چه حضرت عثمانؓ د مکې نه حديبيه ته راغلو.نو صحابوﷺ ترې پوښتنه اوکړه.چه ته طواف اوکړو.دوى ورته اوفرمائيل.که زه ترېوکاله پورې په احرام کښې باقى پاتې وم.هم به ما د رسول الله ﷺ نه بغير طواف نه ووکړې.(السيرة الحلبية (١۶\٣)_

تاريخ يوه لويه واقعه ده.دټولونه وړاندې ابوسنان اسدى رضی الله عنه بيعت اوکړو.(۱) کله چه ټول صحابه رضی الله عنهم دبيعت نه فارغ شول.نو نبى ﷺ خپل ښې لاس په ګس لاس باندې کېخودو. اووې فرمائيل.دا بيعت عثمان د طرفه دې.(۲)

دحضرت عثمان رضی الله عنه په مکه کښې د ايسارولووجه دا وه.چه قريشوخپل پنځوس کسان په دې سازش باندې لګيا کړې وو.چه هغوى نبى ﷺ ته نزدې ورشى. اوچه موقع ورته ملاؤ شى.نو(معاذالله) نبى ﷺ قتل کړى.دا کسان په دې انتظار کښې ناست وو.چه دنبى ﷺ محافظ حضرت محمدبن مسلمه رضی الله عنه هغه ټول ګرفتار کړل.اود نبى ﷺ په خدمت کښې ئې پيش کړل.هلته چه قريشو ته دخپلو پنځوسو کسانود ګرفتارئ خبرملاؤ شو.نوهغوى حضرت عثمان رضی الله عنه ايسارکړو.

درسول الله ﷺ دصحابو رضی الله عنهم نه د بيعت اخستلو خبر چه کله قريشوته اوشو. نو هغوى ډيرمرعوبه شول.اومصالحت اومفاهمت طرف ته مائيله شول.(۳) د خزاعه قبيلې سردار دخپلې قبيلې څوکسان ځان سره واخستل.اود نبى ﷺ په خدمت کښې حاضر شول. بنوخزاعه قبيله اګرچه تراوسه پورې اسلام نه وو قبول کړې.خود اسلام اومسلمانانو خيرخواه وه.دمکې مشرکانوچه به د مسلمانانوخلاف کومې منصوبې اوسازشونه جوړول.ددې قبيلې کسانوبه نبى ﷺته دهغې خبرورکولو.بديل بن ورقاء نبى ﷺ ته عرض اوکړو.چه دمکې قريش پوره طاقت سره دمقابلې دپاره راوتلى دى .اوهغوى اخوا ديخوا چه د اوبوڅومره چينې دى.په هغې باندې قبضه کړې ده.هغه خلق به هرګز تاسو د مکې معظمې داخليدو ته پرې نږدى.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل .چه مونږ چا سره دجنګ په اراده نه يو راغلى.مونږ صرف دعمرې په نيت راغلى يو.څوجنګونو قريش کمزورى کړې دى.که دوى غواړى.نودځه

---

(۱) دلته دا اشکال کيږى.چه دا بيعت د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت خبر ورکولوباندې شروع شوې وو.چه د قريشوکافرانونه به د هغوى قصاص اخستې شى.نوبيا دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه نبى ﷺ څنګه بيعت اوکړو.څکه چه بيعت خود ژوندى دطرفه کيږى.دمړى د طرفه خوممکن نه وى،،
ددې جواب علامه حلبى رحمه الله دا ورکړې دې.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه نبى ﷺ په هغه وخت کښې بيعت اخستې وو.کله چه نبى ﷺ ته دا معلومه شوه.چه د حضرت عثمان رضی الله عنه دشهادت خبر صحيح نه وو.اوهغه ژوندې دې،،
خوبيا اشکال واردېږى.چه ددې بيعت سبب د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت خبر ملاويدو نه پس دهغه قصاص اخستل وو.نوهرکله چه دا تصديق اوشو.چه هغه ژوندې دې.نوبيا دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه په کوم څيزباندې بيعت اخستې شو،،
علامه حلبى رحمه الله فرمائى.چه ددې بيعت سبب صرف دحضرت عثمان قصاص اخستل نه وو.بلکه دحضرت عثمان رضی الله عنه سره لس صحابه رضی الله عنهم هم مکې ته تلى وو.اودهغوى په باره کښې هم دا خبر ملاؤ شوې وو.چه هغوى هم شهيدان کړې شوى دى.دهغوى قصاص اخستل هم په دې بيعت کښې شامل وو.کله چه نبى ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو.چه حضرت عثمان رضی الله عنه ژوندې دې.نودحضرت عثمان رضی الله عنه د طرفه ئې دهغه دملګرو قصاص دپاره بيعت واخستلو.والله اعلم (السيرة الحلبية (۱۷\۳)_

(۲) السيرة الحلبية (۱۹\۳)_

(۳) السيرة الحلبية(۱۹\۳)_

مودې پورې به دوی سره صلح اوکړو.اومونږ او نور عرب دې پرېږدی.که نور عرب په مونږ باندې غالب راشی.نو دوی به په خپل کورناست وی.اومراد به ئې پوره شی.اوکه مونږ ته غلبه حاصله شوه.نو دوی ته به اختیاروی.که اسلام قبلوی.اوکه مونږ سره جنګ کوی. اوپه دغه مودهٔ کښې به دوی خپل قوت جمع او مرتب کړی.خوکه قریش دا خبره نه منی.نوپه هغه ذات مې دې قسم وی.چه د هغه په قدرت کښې زما روح دې.چه زه به دوی سره ترهغه وخته پورې جهاد اوقتال کوم.ترڅو چه زما د تن نه سرقلم شوې نه وی.([1])

بدیل د نبی ﷺ دخدمت نه پاسیدل.اوقریشو ته ورغلل.اود نبی ﷺ خبرد رسول ئې غوستل. د قریشوجذباتی خوانانو خو اول دده دڅه خبرې اوریدو نه انکار اوکړو.خوسنجیده او باوقاره کسانو اوونیل.چه خبره اوریدل خو پکار دی.نو بدیل د نبی ﷺ د راتلو مقصد هغوی ته اوخودل. اودنبی ﷺ هغه خبره ئې ورته هم اوکړه. کومه چه قریشو سره دصلحې په باره کښې نبی ﷺ کړې وه.قریشو اوونیل.بیشکه هغه دجنګ په نیت باندې نه دې راغلې.خو مونږ هغه دمکې داخلیدو ته نه پرېږدو.([2])

دثقیف قبیلې سردارعروه بن مسعود اوونیل.محمد (ﷺ) چه کومه خبره کړې ده.هغه ستاسود بهترئ اوخیګړې ده.دا قبوله کړئ.اوماته اجازت راکړئ.چه زه په دې باره کښې هغه سره خبره اوکړم.هغه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. او د هغوی پیغام ئې ورته اورسول.او ورته ئې اوونیل.بالفرض که ته د قریشو خاتمه هم اوکړې.نودا کومه ښه خبره ده.تا چرته اوریدلی دی.چه یوکس خپل قوم هلاك کړې دې.ددې په خلاف که د جنګ رخ بدل شو.اوقریشو ته غلبه اوشوه.نود ګیرچاپیره خوشی تشی چه ستا نه راجمع شوی دی.زیات وخت به لانه وی تیر چه دوی به تا پرېږدی.حضرت ابوبکر ﷛ ته د عروه په دې بدګمانئ باندې ډېره سخته غصه ورغله.اوعروه ته ئې کنځل اوکړل.«امصص بظر اللات نفرعنه وندعه» ته لاړ شه دخپل لات شرمګاه اوڅټه.مونږ به محمد ﷺ پرېږدو.او تختو به ترې او لات د ثقیف قبیلې د لوې بت نوم وو.د عربو په نیزد ډېره سخته ګنځل وه.عروه د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.چه دا څوك دې؟نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.دا ابوبکر ﷛ دې.عروه اوونیل .دده د دې سختې خبرې جواب به مې ضرور ورکړې وو.خو دده یواحسان په ما باندې دې.دکومې بدله چه تراوسه پورې ماورنکړې شوه.([3])

عروه به د خبروپه دوران کښې د نبی ﷺ ږیرې ته لاس وراوړل.دا په بې تکلفانه خبرو کښې د عربو طریقه وه.دعروه ورارهٔ حضرت مغیره بن شعبه ﷛ ته د خپل ترهٔ دا جراءت ښه ښکاره نشو.چه دا پلیت لاس دې پاکې ږیرې ته اورسی.مغیره بن شعبه ﷛ به د تورې

[1])سیرة ابن هشام (٣\٢٣٥)_
[2])البدایة والنهایة (٤\١٦٦)_
[3])هغه احسان دا وو.چه حضرت ابوبکر ﷛ یوځل د دیت په سلسله کښې لس اوښان ورکړی وو. اود عروه مدد ئې کړې وو(فتح الباری(٥\٣٤٠)_

لاسکي د عروه لاس ته وراورل.چه دهغه لاس د نبي ﷺ ږيرې ته اونه رسی.حضرت مغيره چونکه په خود اوزغره کښې پټ وو.ددې وجې عروه هغه نه پيژندل.عروه تپوس اوکړو.دا څوك دې؟ اوخودلې شو ورته چه دا ستا وراره مغيره دې.عروه چه کله اوپيژندل.نو وې وئيل.اې غداره! تاته پته نشته.چه ما ستا دغدارئ تلافي کړې ده.

ددې واقعه داسې وه.چه دمقوقس بادشاه دربار ته حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنه او څه نور کسان پوځاي لاړل.شاه مقوقس څه تحفې ورکړې.بادشاه دمغيره په نسبت دهغه ملګرو ته څه تحفې زياتې ورکړې.حضرت مغيره رضي الله عنه په دې باندې ډير په غصه شو.په واپسئ کښې ټول په يوځاي کښې ايسارشول.خوراك څکاك ئې اوکړو.اوشراب ئې ښه اوڅکل.حضرت مغيره رضي الله عنه په دغه موقع باندې ټول قتل کړل. اودهغوی مال ئې واخستل.مدينې کښې د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبي ﷺ ددوی اسلام خو قبول کړو.او مال ئې ورته واپس کړو. اووې وئيل.چه دا د غدر اودهوکې مال دې.ددغه مقتولينو فديه عروه دخپل طرف نه ورکړه.عروه خپله جمله اوونيله. او غدار ئې ورته اووئيل.دغه طرف ته ئې اشاره اوکړه.

عروه بن مسعود دخپلو خبرو په دوران کښې په نبي ﷺ باندې د ملګرود ځان قربانولومشاهده کوله.تردې که نبي ﷺ به لاړې توکلې.نوهغه به هم صحابو رضي الله عنهم په خپلو لاسونو باندې اخستلې.اوپه مخونو به ئې راښکلې.کله چه به نبي ﷺ اودس کولو.نوصحابه کرامو رضي الله عنهم به ورمنډه کړه.اوهغه اوبه به ئې واخستلې.اوپه خپلو مخونو به ئې مګلې.کله چه نبي ﷺ خبره شروع کوله.نو صحابه کرام رضي الله عنهم به خاموش شول.اوپه پوره توجه سره به نبي ﷺ ته متوجه شول.عروه چه کله په دربار رسالت نبوت کښې د آدابو اوقربانئ د آثار اوکتل.نوډير متاثره شو.او چه واپس لاړلو.نو قريشو ته ئې اووئيل.

«يامعشر قريش إني قد جئت كسرى في ملكه وقيصر في ملكه والنجاشي في ملكه وإني والله ما رأيت ملكاً في قومه قط مثل محمد في أصحابه ولقد رأيت قوماً لا يسلمونه لشيء أبداً فروْا رأيكم»[1]

اې قريشوزه د کسرى اوقيصراونجاشي دربارونوته تلې يم.خوپه الله قسم چه ما هيڅ يو بادشاه په خپل قوم کښې داسې معزز نه دې موندې.څنګه چه محمد (ﷺ) په خپلو ملګرو کښې معزز دې.ماهغه سره داسې قوم اوليدو.چه هغوی به هغه په هيڅ حالت کښې يواځې پرې نږدې.نوتاسو سوچ اوکړئ.اوفيصله اوکړئ.

ددې نه پس د قريشو حليف يوحبشي سردار حليس بن علقمه هم اوغوښتل .چه د نبي ﷺ سره ملاقات اوکړي.او اوګورئ چه دهغوی څه اراده ده.دې خلقو به د قربانئ دځاروو ډير تعظيم کولو.اونبي ﷺ ته معلومه وه.کله چه نبي ﷺ اوکتل.چه حليس راځي.نو صحابو رضي الله عنهم ته ئې اوفرمائيل.چه دقربانئ ځاروی کوم چه تاسو د مدينې منورې نه راوستي دی.ټول په قطار کښې اودروئ.حليس چه کله د قربانئ ځاروی په قطارکښې اوليدل.نود نبي ﷺ سره دملاويدو نه بغير د لارې نه واپس شو.اوقريشو ته ئې اووئيل.په الله قسم هغه خلق خو

[1])البداية والنهاية (١٦٨\٤)_

دعمرې ادا کولو په نيت باندې راغلي دی.دهغوی سره د قرباني ځاروی موجود دی.دوی مکې ته د داخليدو نه هرگز منع کول نه دی پکار.بعضی کسانوهغه ته اوونيل.چه ته حبشي اوځنگلي سړې ئې.په خبره نه پوهيږې.هغه غريب چونکه حبشي وو.څکه د قريشو مغروره خلقودهغه بې عزتی اوکړه.حليس هغوی ته اوونيل.چه مونږ تاسو سره معاهده او حلف ددې دپاره نه وو کړې.چه تاسوبه خلق د بيت الله د طواف نه منع کوئ.که تاسو محمد (ﷺ) د عمرې کولونه منع کړل.نو زه به خپل ټول کسان ځان سره ددې ځاې نه بوځم.اوزمونږ او ستاسوبه مينځ کښې به څه معاهده نه وی.دده دا خفگان چه ئې اوکتل.نود قريشو بعضي سنجيده خلقو هغه ته اوونيل.ته کينه خفه کيږه مه.سوچ اوفکرکولې شی.نوهغه کيناستل.(١)

آخردا چه قريشو دصلحې دپاره د نبی ﷺ په خدمت کښې سهيل بن عمرو راوليږل.اوهغه ته ئې اوونيل.چه صرف په دې شرط باندې کيدې شی.چه محمد (ﷺ) په دې کال واپس لاړ شی.دې دپاره چه د عربو په قبيلوکښې دا خبره مشهوره نشی.چه مسلمانان په زوره مکې ته داخل شو.کله چه نبی ﷺ سهيل په راتلو باندې اوليدل.نوصحابوﷺ ته ئې اوونيل.

«قدسهل الله لكم من أمركم» اوس الله تعالى ستاسو معامله څه آسانه کړه.نبی ﷺ د ده دنوم نه ښه فال اوويستل.(٢)

صلحه حديبيه اوددې شرطونه: سهيل بن عمرو دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اوپه ادب سره کيناستل.د دواړو طرفو نه خبرې اترې شروع شوې.سهيل د قريشو پيغام نبی ﷺ ته واورول. چه قريشو د صلحې دپاره د ټولو نه اولنې شرط دا کيښودې دې.چه مسلمانانوته په دې کال کښې د عمرې کولواجازت نشته.زيات صحابه کرامﷺ په دې باندې راضی نه وو.چه د عمرې کولونه بغيراحرام پرانيزی.اومدينې ته واپس لاړ شی. صحابوﷺ د سهيل سره سختې خبرې اوکړې.په مينځ کښې آوازونه د طرفينو ښکته پورته شول.(٣) عباد بن بشرﷺ سهيل اورټل.چه د نبی ﷺ مخامخ آواز مه اوچتوه.د اوږدو خبرو نه پس د صلحې شرطونه مقرر شول.نبی ﷺ حضرت علیﷺ راغوښتل.چه هغه صلحنامه اوليکی.نبی ﷺ حضرت علیﷺ ته اوفرمائيل.اوليکه «بسم الله الرحمن الرحيم» سهيل اوونيل.زمونږ په نيز «الرحمن» او «الرحيم» نه دې مستعمل.زمونږ د زړې طريقې مطابق به «باسمك» ليکې. نبی ﷺ حضرت علیﷺ ته اوفرمائيل.هم داسې اوليکه.اووړاندې فقره پرې نبی ﷺ دا اوليکله.چه «هذا ما قضى عليه محمد رسول الله» يعنی دا هغه معاهده ده.چه په کومه باندې چه محمد دالله تعالى رسول صلح کوی.سهيل په دې جمله باندې هم اعتراض اوکړو.چه صرف «محمد بن عبدالله» اوليکه.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.«أنا محمد رسول الله وأنا محمد بن عبدالله

---

(١) سيرة ابن هشام (٣٢٦\٣) ودلائل النبوة (١٠٤\٤)۔
(٢) سيرة ابن هشام (٣٣١\٣)۔
(٣) سيرة ابن هشام (٣٣١\٣)۔

أكتب محمد بن عبدالله» يعني صرف زما نوم اوليكه.اود «رسول الله» لفظ وروان كړه.خو حضرت علي ﷺ ورته عرض اوكړو.زه ستاسو نوم هزګزنشم وراتولي([1])

حضرت علي ﷺ په ظاهره د نبي ﷺ دحکم نافرماني اوكړه.خودا مخالفت چه په كومه پاكه جذبه اودكو عظيم عقيدت او محبت په بنياد سره كولي شو.دهغې محبت قدراوقيمت پيژندونكي پيژني.چه دا بې ادبي نه وه.په دې كښې اختلاف دې.چه «الأمرفوق الأدب» صحيح دې.او«الأدب فوق الأمر» صحيح دې.بعضې حضرات«الأمرفوق الأدب» ته غوره وائي.او بعضې د «الأدب فوق الأمر» د اولويت قائل دی.خوپه دې كښې دا ضروري ده.چه د ادب خيال ساتلوكښې د آمر د خفګان ويره نه وي.حضرت ابوبكر ﷺ هم (چه كله مونځ وركولو.او نبي ﷺ دامامتئ په دوران كښې تشريف راوړو.نو نبي ﷺ هغوی ته د مونځ جاري ساتلو اشاره كړې وه) په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل كړې وو.دواړو طرفونو ته دلائل دی.دلته حضرت علي ﷺ د «الأمرفوق الأدب» په ځاې په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل اوكړو.دحضرت علي ﷺ په انكارباندې نبي ﷺ خفه نشو.البته هغه ته ني اووئيل.ښه ماته اوښايه.چه زما نوم كوم ځاې دې؟ حضرت علي ﷺ په هغه ځاې باندې ګوته كيخوده.نو نبي ﷺ په خپل لاس سره د «رسول الله» ټكي وران كړو.([2]) ددې نه پس په رواياتوكښې اختلاف دې.چه «محمد بن عبدالله» نبي ﷺ په خپله اوليكه.اوكه حضرت علي ﷺ اوليكل.دقاضي عياض ﷺ رائې ده.چه نبي ﷺ د معجزې په طور پخپله باندې اوليكل.اوحافظ ابن حجر ﷺ فرمائي.چه حضرت علي ﷺ اوليكل.اوپه«فكتب رسول الله ﷺ»كښې نبي ﷺ ته مجازاً نسبت شوې دې.لكه څنګه چه په«كتب إلى قيصر وكسرى»كښې مجازي نسبت شوې دې.په كومو شرطونو چه صلح شوې وه.هغه دا دی.

① مسلمانان به دې كال واپس ځي.دعمرې دپاره به په راروان كال باندې راځي. او صرف درې ورځې به قيام كوي.واپس به ځي.جنګي وسله به نه راوړي.دعاموعربو مسافروښان به په تيكي كښې بندو توررو سره راځي.

② په قريشوكښې كه څوك د خپل ولي يا آقا د اجازت نه بغيرمدينې ته لاړشي. نو هغه به واپس كولې شي.برابره ده كه هغه مسلمان وي اوكه كافر وي.خوكه په مسلمانانوكښې څوك د مدينې نه مكې ته لاړ شي نو هغه به واپس كولې نشي.

③ نورو قبيلوته به اختيار وي چه هغوی په فريقينوكښې دچا سره په معاهده كښې شريكيږي. شريك دې شي.دا صلح به د لسو كالودپاره وي.([3])

---

[1]) سيرة حلبية (۲۰۱۳) وصحيح مسلم كتاب الجهاد باب صلح الحديبية رقم الحديث (٤٣٩٥)_

[2])سيرة حلبية (۲۰۱۳)_

[3]) د ذكرشوو شرطونو دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (١٦٨١٤و ١٦٩)_

نوبنوخزاعه د نبي ﷺ په عهد كښې اوبنوبكرد قريشو په عهد كښې شريك شول.دغه شان بنوخزاعه د نبي ﷺ حليف شول.اوبنوبكرد قريشو حليف شول.
چونكه دا شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف وو.ددې وجې مسلمانان سخت پريشانه وو. اوس لا معاهده ليكلې شوه.چه دسهيل بن عمروځوې ابوجندل [1] دې مسلمان شوې وو.او په مكه كښې قيد وو.دوى ته قسم قسم سخت تكليفونه وركولى شو.په څه طريقه باندې اوتختيدو.په پښوكښې ئې بيړئ وې. او نبي ﷺ ته مخامخ راغلو.راوغوزيدو.اود نبي ﷺ ته نه ئې پناه اوغوښتله.څه مسلمانان رامخكې شو.اودې ئې په خپله پناه كښې واخستلو. سهيل اووئيل (محمد ﷺ) د معاهدې مطابق دې راوپس كړه.نبي ﷺ ورته اووئيل. تراوسه پورې خو معاهده پوره ليكلې شوې نه ده.مطلب دا وو.چه صلحنامه پوره اوليكلې شي. اود فريقينو دسخطونه پرې اوشي.نوبيا په دې باندې عمل كول پكار دى.خوسهيل اووئيل،كه ابوجندل نه واپس كوئ.نودا صلح نامنظوره ده.نبي ﷺ ابوجندل رضي الله عنه د خپل ځان سره ايسارولو دپاره ډيراصرار اوكړو.خوهغه نه منل.چه ډيره مجبوره شو.نونبي ﷺ ابوجندل رضي الله عنه كافرانوته حواله كړو.په ابوجندل رضي الله عنه باندې چه كافرانوكوم ظلم اوزياتى كړې وو.دهغې څه نښې اوس هم د ابوجندل رضي الله عنه په بدن موجود وې. هغوى مسلمانانوته خپل زخمونه اوخودل. اود سلګونه په ډك آواز كښې ئې مسلمانانوته چغه كړه.((يامعشر المسلمين إرد إلى المشركين يفتنوني في ديني)) [2] دا ډير دلسوزمنظروو.يوطرف ته دصلحې په شرطونو دمسلمانانو جذبات ډير مجروح شوى وو.بل طرف ته د عمرې نه بغيرواپس تلل وو.بل طرف ته دابوجندل رضي الله عنه داسې واپسى.په هغه باندې كولى شوى ظلمونه،اوبيا چه هغه مسلمانانوته چغه كړې. نو د هغه په دردناك آواز سره به د صحابو رضي الله عنهم دجذباتوڅه حالت وو.ددې اندازه لګول څه ګران كارنه دې.ټول مسلمانانو په دغه وخت كښې (دډيرغم اوغصې نه) پړقونه وهل. (تاويدل) [3]
دا موقعه دمسلمانانودپاره ډيره سخته وه.يوطرف ته مسلمانان د صلحې په شرطونو خفه وو.بل طرف ته د ابوجندل په بيرو راتلل وو.دهغه دمظلوميت داستان ،اود مسلمانانونه پناه

---

[1])دابوجندل نوم ،،عاص،، وو.حافظ ابن حجر رحمه الله ددوى نوم ،عبدالله،، ليكلې دې.دوى په سابقين اولينوكښې وو.اوپه هغه صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې وو.چاته چه داسلام قبلولوپه وجه سخت تكليفونه رسولى شو.دوى د صلح حديبيه په وخت كښې مكې ته واپس كړې شو.خوڅه وخت پس دوى د مكې نه اووتلو.اوابوبصير رضي الله عنه سره ملګرې شو.اود سمندرغاړې سره ډيره شو.دوى به د قريشوپه تجارتى قافلوباندې ډاكه اچوله.ددې نه تنګ شو.اوپخپله دمكې خلقواووئيل.چه دا خلق دې دمدينې منورې مسلمانانو سره اوسيږى.حضرت ابوجندل رضي الله عنه د اته ځلويښت كالوپه عمركښې په جنګ يمامه كښې شهيد شو.(الإصابة(٣٤/٤) وسيرة حلبية (٢٣/٣)_

[2])البداية والنهاية (١٦٩/٤)_

[3])وئيلى شى.چه ابوجندل رضي الله عنه كله واپس كړې شو.نو حضرت عمرفاروق رضي الله عنه هغه سره سره نزدې روان شو.اوخپله توره ئې هغه ته نزدې كړه.اووې وئيل.((إن دم الكافرعندالله كدم الكلب)) حضرت عمر رضي الله عنه غوښتل.چه ابوجندل رضي الله عنه توره واخلى.اوسهيل قتل كړى.خوابوجندل رضي الله عنه دخپل پلارسهيل دقتلولو وس نه لرلو.(البداية والنهاية (١٦٩/٤) وتاريخ الخميس(٢٢/٢)_

غوستل.اودهغه چغې مسلمانان ډیر زیات خفه کړل.خونبی کریم ﷺ په خپله معاهده باندې برقرار پاتې شو.اوابوجندل رضی الله عنه ته ئې اوفرمائیل.

«یا أبا جندل اصبر، واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفین فرجاً ومخرجاً إنا عقدنا بیننا وبین قومنا صلحاً وإنا لا نغدر بهم»

ابوجندل اصبرکوه.اودالله تعالی نه د ثواب امید ساته.الله تعالی به ستا دپاره او ستا د نورو مظلومو ملګرو دپاره څه لار راوباسی.چونکه زمونږ او ددوی په مینځ کښې صلح شوې ده.ددې وجې اوس مونږ وعده خلافی نشو کولې.

دصلح کولونه پس نبی ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د قربانئ کولواوسرونو خرئیولو حکم اوکړو.خوصحابه کرام رضی الله عنهم دومره د زړه نه خفه وو.چه نبی ﷺ درې ځله حکم اوکړو.خوڅوك هم پانه سیدل.د دې په وجه نبی ﷺ خفه شو.

په دې سفرکښې په ازواج مطهراتوکښې حضرت ام سلمه رضی الله عنها د نبی ﷺ سره وه.دوی هغې ته تشریف یوړو.اودخپل خفګان اظهار ئې ورته اوکړو.حضرت ام سلمې رضی الله عنها ډیره مفیده اوښه مشوره ورکړه.عرض ئې اوکړو.یارسول الله دا صلح مسلمانانوته ډیره سخته ده.ددې په وجه دوی خفه او زړه ماتی دی.ددې وجې تاسو دوی ته څه مه وائې.بهرته لاړ شئ.اوخپل خلق اوکړئ.احرام پرانیزئ .نو صحابه رضی الله عنهم به په خپله ستاسواتباع اوکړی.نو نبی ﷺ دهغې په مشوره باندې عمل اوکړو.اول ئې خپل سره اوخرئیل.اوقربانی ئې ذبح کړه.صحابه کرامو رضی الله عنهم چه کله اوکتل.نو ټول پاسیدل.اوحلق اوقربانی ئې اوکړه.نبی ﷺ د ټولودپاره دعا اوکړه.([1])

نبی کریم ﷺ په مقام حدیبیه کښې تقریباً شل ورځې قیام کړې وو.([2]) اوددې نه پس نبی ﷺ دمدینې منورې رخ اوکړو.په لاره کښې کله چه واپسی کیده. نو حضرت عمر رضی الله عنه نبی ﷺ ته ورغلو.او ورته ئې عرض اوکړو.یارسول الله آیا تاسو دالله تعالی په حقه پیغمبرنه ئې؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.ولې نه یم.حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.آیا مونږ په حق اوهغه خلق په باطل نه دی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.ولې نه.حضرت عمر رضی الله عنه بیا عرض اوکړو.آیا زمونږ مقتولین به په جنت کښې اودهغوی مقتولین به په جهنم کښې نه وی.نبی ﷺ اوفرمائیل. ولې نه.په دې باندې حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل. بیا په دین کښې ولې مونږ ذلت برداشت کوو.

نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«وأنا عبدالله ورسوله لن أخالف أمره ولن یضیعنی» زه دالله تعالی بنده اودهغه رسول یم.اودالله تعالی دحکم نافرمانی نشم کولې.الله تعالی به هرګز ما رسوا نکړی. حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.یارسول الله ولې تاسو مونږ ته نه وو وئیلی.چه مونږ به بیت الله ته ځو.اود بیت الله طواف به کوو.نبی ﷺ اوفرمائیل.بیشکه دا مې فرمائیلی وو.خودا مې نه وو وئیلی.چه هم په دې کال کښې به دا کارونه کوو.حضرت عمر رضی الله عنه ابوبکر رضی الله عنه ته ورغلو.اوهغوی ته ئې هم هغه شان خبرې اوکړې.حضرت ابوبکر رضی الله عنه ورته اوفرمائیل.اې دالله

[1])صحیح بخاری کتاب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (۲۷۳۲)_

[2])طبقات ابن سعد(۲|۹۸)_

بنده محمد ﷺ دالله تعالى رسول دې.هغه چه څه فيصلې كوى.دالله تعالى دحكم مطابق ئې كوى.ددې وجې هم دهغه ركاب اونيسه.[1]
حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى.چه روستو ماته په خپلودې ګستاخانه خبرو باندې ډيرافسوس كيږى.اومسلسل توبه اواستغفار وايم.مونځونه كوم.اود تلافئ دپاره صدقات وركوم.[2] هم ددې واپسئ په سفركښې سورة فتح نازل شو.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه عرض اوكړو.يارسول الله ولې دا فتح ده؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.قسم دې وى په هغه ذات چه زما روح دهغه په قدرت كښې دې.دا فتح مبين ده.[3] دا خود دغزوه حديبيه تاريخى تفصيل وو.

د صلح حديبيهٔ په نتائجو يوه نظر: دصلح حديبيه واقعه دنبى ﷺ د فراست يوه روښانه واقعه ده. په دغه وخت كښې كله چه نبى ﷺ مكې ته نزدې اورسيدل.نوددوى اوښه ،،قصواء،، كيناسته.په هغه وخت كښې نبى ﷺ ډير په اعتماد سره دا وئيلى وو.كه قريشو داسې څه تجويز پيش كړو.چه په هغې كښې دالله تعالى د حدودو اوحرماتوتعظيم وى.اوهغه د شعائرالله د ادب سره منافى نه وى.زه به ضرور هغه قبلوم.بس دا وئيل.چه اوښه پاسيده. او نبى ﷺ دمكې په ځاې حديبيه طرف ته روان شو.اوبيا صلح اوشوه.كومه چه په ظاهره په كمزورئ خودلو سره اوشوه.صحابه كرام رضي الله عنهم ډيردلګير وو.اوحضرت عمر رضي الله عنه درسول الله سره د محبت جوش داسلام دعظمت په وجه په قابوكښې پاتې نشو.هغوى خو نبى ﷺ ته وئيل.چه تاسو خو وئيل.چه مونږ په حق يو.نوبيا ولې دخپل دين دپاره ددې صلحې په وجه مونږ ذلت برداشت كوو.چونكه د صلحې په شرطونو كښې دا هم وو.چه مسلمانان به بغيرعمرې واپس ځى.او راروان كال ته به د عمرې دپاره راځى.بل طرف ته ابوجندل رضي الله عنه واپس كول وو.دا هم نبى ﷺ اومنل.كه يومسلمان دمكې نه مدينې ته لاړ شى.هغه به بيرته كافرانوته واپس كولې شى.اوكه د مدينې نه څوك مرتد شى.اومكې ته لاړشى.هغه به نشى واپس كولې.

كله چه نبى ﷺ صلح اوكړه.نودا اګرچه په ظاهره باندې په كمزورئ سره شوې وه.خوددې شانداراوحيرانكونكى نتائج ښكاره شول.

اول خو سياسى طور قريش چه دمسلمانانو ئې څه قانونى حيثيت نه منل.د هغوى خيال وو.چه دا څوسروهلى بروهلى خوانان دى.دوى انتشاراوافراتفرى جوړه كړې ده.پلاردخوې سره اوښخه دخاوند سره اوورورددورورسره جنګوى.دوى دهشت ګردى شروع كړه.په څوورځو كښې به خپل انجام ته اورسى.اوختم به شى.اوس د صلحې په ذريعه دقريشوكافرانو مسلمانان خپل مد مقابل يوه ډله تسليم كړه. او باقاعده ئې صلح اوكړه.

دويمه ددې صلحې په ذريعه دمسلمانانو په شماركښې ډيره زياته اضافه اوشوه.دعمرې

---

[1])بخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم الحديث (٢٧٣٢)_

[2])زادالمعاد(٤\٢٩٥)_

[3])دلائل النبوة للبيهقى (٤\٣٣٩) باب غزوة خيبر)_

دپاره دوى سره څوارلس يا پنځلس سوه صحابه ﷺ وو.دومره يا د دې نه كم اوزيات نور مسلمانان وو.كوم چه په دې سفركښې ورسره ملګرى نه وو.خوصرف د دوو كالونو نه په كمه موده كښې د نبى ﷺ سره كله چه هغوى د فتح مكې دپاره د سفركولو.نولس زره لښكرد دوى سره وو.بيا د تبوك په موقع په ۹ھ كښې دنبى ﷺ سره ديرش زره يا ددې نه هم زيات مجاهدين وو.اوددې نه يوكال پس په ۱۰ھ كښې په حجه الوداع كښې يولاكهه پنځه ويشت زره كسان شريك وو.دصلح حديبيه واقعه د ۶ھ ده.ديارلس كاله د مكې شپږ كاله د مدينې په دې كښې د مسلمانانوتعداد درې يا څلور زرو ته رسيدل.خود صلح حديبيه نه پس صرف په څلورو كالوكښې د مسلمانانوتعداد لكهونوته اورسيدل.وجه دا وه.چه دصلحې نه وړاندې د جنګ حالت وو.په خپل مينځ كښې د بدئ اونفرت په وجه ددوى په مينځ كښې د ګډون نوبت نه راتلو.اوكه كله به داسې موقع راغله هم.نودنفرتونو په وجه په صحيح طريقه باندې به سوچ اوفكرنشوكولې.يوځواول په صلحې سره په خپل مينځ كښې نفرتونو كم شول.اود ګډون مواقع پيښې شوې.مسلمانان مكې ته تلل.اوكافران مدينې ته راتلل شروع شو.كله چه داسې اوشو.نو كافرانو اوكتل.اوباربار ئې اوكتل.چه دا زمونږ وروڼره د اسلام په دائره كښې د داخليدو نه پس بيخى بدل شوى دى.په دوى كښې خو عجيبه انقلاب پيدا شوې دې.دوى خود صدق اووفا مجسمې جوړې شوى دى.امانت اوديانت خو د دوى په رګ رګ كښې داخل شوې دې.شرافت اوعظمت خوددوى نښه اوپيژندګلو ګرځيدلې ده.دوى د ضعيفانواوكمزور مددګاران جوړ شوى دى.اود ظالمانواو سركشو دختمولودپاره طاقتوراو مضبوط دى.نوددې مشاهدې نه پس هغوى اسلام طرف ته مائل شول.اوډير په اسلام كښې داخل شول.

دريم د صلح حديبيه دواقعه نه وړاندې صورتحال دا وو.چه دمدينې منورې په جنوب كښې مكه وه.اوهلته قريش داسلام دشمنان اوسيدل.چاسره چه څو جنګونه هم شوى وو.اوشمال ته خيبر وو.كوم ځاې كښې چه يهود آباد وو.داهل كتاب كيدو په وجه هغوى هم خپلې لوې په ګمان كښې پراته وو.اودخپل ځان نه سوا د بل چا دپاره د سيادت اوقيادت منلوته تيار نه وو. بل طرف د مدينې منورې نه د بنو نضيرود ويستلوواقعه پيښه شوه.اودا خلق د مدينې نه اووتل.اوپه خيبر كښې آباد شول.د بنوقريظو د غدر په وجه په مدينه منوره كښې دهغوى د قتل عام واقعه پيښه شوې وه.نويوطرف ته دمكې قريش دمسلمانانو دسردشمنان وو.چاسره چه د بدر،احد اوخندق غوندې جنګونه شوى وو.اوهغوى دبدراوخندق د شكست غم نه وو هيركړې.بل طرف ته د خيبريهود وو.دوى د بنونضيروجلاوطنئ اود بنو قريظو دقتل عام غم خوړل.اوداسلام ترقى هغوى په هيڅ صورت كښې نشوه برداشت كولې.بيا په قريشواويهوديانوكښې مسلمانانوخلاف اتحاد هم كيدو لكه څنګه چه د بدرنه پس يهودو قريش د جنګ دپاره آماده كړى وو.اود احد واقعه راغله.بيا دخندق په موقع باندې هم د خيبر يهوديانواوبنوقريظه د مسلمانانو خلاف سازش كړې وو.په دغه حالاتوكښې نبى ﷺ سوچ اوكړو.چه مدينه مينځ كښې ده.اودواړو طرفونو شمال اوجنوب ته دشمنان موجود دى.دا هم ويره وه.چه دا دواړه ملګرى شى.اوپه يوځل په مدينه حمله اوكړى.اوپه دې صورت

كبنې دا هم ممكن نه وه.چه نبى ﷺ په مكه باندې حمله اوكړى.اودقريشو څه بندوبست اوكړى .څكه چه په دغه صورت كښې دخيبرد يهودو دحملې ويره وه.چه هغوى مدينه خالى اوګورى.اوپه مدينه حمله اوكړى.اوكه نبى ﷺ د يهودو د شر دفع كولودپاره په خيبر باندې حمله كوله.نوويره وه.چه قريش مدينه خالى اوګورى.اوپه مدينه حمله اوكړى.عجيبه دپريشانۍ حالت وو.ددې وجې نبى ﷺ فيصله اوكړه.چه په دواړوكښې ديوفريق سره صلح اوكړى.برابره ده چه هغه په هرصورت كښې وى. او دهرڅومره مودې دپاره وى.دوى د صلحې دپاره قريشوته ترجيح وركړه.اول خو د دې وجې چه هغوى سره خپلولۍ وې.هغوى د يو وطن هم وو.دهغوى خبث باطن هم كيدې شى د يهودو نه څه كم وو.د يهودو نه وړاندې غدر هم ثابت شوې وو. او خيال ئې دا وو.چه ددې صلحې نه سمدستى روسته خوپه دې شرط چه دحرمات الله په تعظيم كښې څه فرق نه راځى.په يهودو باندې حمله اوكړى.اودهغوى د شرنه دحفاظت انتظام اوكړې شى.اوبيا قريش پاتې شى.نوچه تر څوپورې هغوى د صلحې پابندى كوى.صحيح ده.صلح به وى.اوكه هغوى د صلحې خلاف ورزى اوكړى.نوبيا دهغوى انتظام كول به هم څه ګران نه وى.نوددې مصلحتونو په رڼا كښې نبى ﷺ د كمزورۍ اظهاراوكړو.اوصلح اوكړه.او اوس ددې صلحنامې سياهى هم لا وچه شوې نه وه.چه نبى ﷺ دمكې نه واپس راغلو.نوپه محرم كښې په صلح حديبيه كښې چه كوم صحابه كرام شريك وو.هغوى خان سره واخستل.اوپه خيبر ئې حمله اوكړه.اويهود ئې داسې برابر كړو.چه هغوى بيا سرنشو پورته كولې.د ذوالقعده په آخركښې صلح حديبيه شوې وه.اويوه مياشت په مينځ كښې هم نه وه تيره شوې.چه په محرم كښې ئې په يهوديانو باندې فتح حاصله كړه.اوس قريش پاتې شول.څه وخته پورې هغوى د صلحې پابندى كوله.دوه كاله هم نه وو تير شوى .چه هغوى د صلحې خلاف ورزى اوكړه.اونبى ﷺ په رمضان ۸ھ كښې په مكه باندې حمله اوكړه.اومكه ئې داسې فتح كړه.لكه چه دا هډو څه ګران كار نه وو. او دغه شان ئې ټول عرب سره د يمن نه دارالاسلام جوړ كړو.ددې وجې دفتح مبين مصداق د فتح مكې په ځاې صلح حديبيه اوګرځولې شو.چونكه هم دا صلح په حقيقت كښې دفتح مكې يو تمهيد وو.اوپه نوروصالحوباندې هم دا مشتمله وه.

[۳۹۲] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَصَابَنَا مَطَرٌ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ قَالَ اللَّهُ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِي فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرِزْقِ اللَّهِ وَبِفَضْلِ اللَّهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَجْمِ كَذَا وكَذا فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ كَافِرٌ بِي [ر:۸۱۰]

دا خالد بن مخلد بجلي رحمه الله دي.د كوفې اوسيدونكې وو.اود امام مسلم استاذ هم وو.دا روايت په كتاب الصلاة كښې تيرشوې دې.(١)

[۳۹۷]حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرٍ كُلَّهُنَّ فِي ذِي الْقَعْدَةِ إِلَّا الَّتِي كَانَتْ مَعَ حَجَّتِهِ عُمْرَةً مِنَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْجِعْرَانَةِ حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مَعَ حَجَّتِهِ [ر:۱۶۸۷]

دا روايت په كتاب الحج كښې دحسان بن ثابت رضی الله عنه په طريق سره تيرشوې دې.(٢)

[۳۹۸]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ قَالَ انْطَلَقْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَحْرَمَ أَصْحَابُهُ وَلَمْ أُحْرِمْ [ر:۱۷۲۵]

دا سعيد بن الربيع عامرى دې.دعلي بن مبارك بصرى رحمه الله نه روايت كوى.اودوى د يحى بن ابى كثيريمامى طائي نه نقل كوى.

قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ....: حضرت ابوقتاده رضی الله عنه صحابى دې.دانصارو بنو خزرج قبيلې سره تعلق ساتى. د دوى د نوم په باره كښې اختلاف دې.امام واقدى اوكلبى رحمهما الله ددوى نوم نعمان خودلې دې.بعضې حضراتو ،،عمرو،، وئيلې دې.خوزيات مشهور قول دا دې.چه دده نوم ،حارث،، دې.دده د پلارنوم ربعى وو.دوى ته ، ،فارس رسول الله،، وئيلى شى.وئيلى شى.چه اوياكالوته نزدې عمرئې وو.په كوفه يا مدينه كښې دحضرت على رضی الله عنه يا حضرت اميرمعاويه رضی الله عنه په زمانه كښې وفات شوې وو.(٣) دا حديث په ((أبواب العمرة)) كښې په تفصيل سره تيرشوې دې.

[۳۹۹،۴۰۰]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَقَدْ كَانَ فَتْحُ مَكَّةَ فَتْحًا وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ فَنَزَحْنَاهَا فَلَمْ نَتْرُكْ فِيهَا قَطْرَةً فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهَا فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ مَضْمَضَ وَدَعَا ثُمَّ صَبَّهُ فِيهَا فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا

قوله: تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ: حضرت براء بن

---

(١)بخارى كتاب الصلاة باب قول الله عزوجل ﴿ وتجعلون رزقكم إنكم تكذبون ﴾ (١٤١١١)_

(٢) بخارى كتاب الحج أبواب العمرة باب كم إعتمر النبى ﷺ (٢٣٩١١)_

(٣)الإصابة فى تميزالصحابة (١٥٨١٤) بخارى أبواب العمرة باب جزاء الصيد (٢٤٥١١)_

عازب ﷺ اوفرمائيل.تاسوخلق فتح مكې ته فتح وائي.او مونږ بيعة الرضوان فتح شمارو.په حقيقت كښې هم صلح حديبيه د اسلام د لوئ اشاعت اوتبليغ دپاره مقدمه شوه.ددې نه وړاندې تول عمرعرب داسلام د اوچتو اقدارونه بيخي خبر نه وو.هره ورځ دمسلمانانواوأهل مكې په مينځ كښې دجنګئ مقابلوپه وجه دعربو عامو قبيلو ته مسلمانانوته د نزديكيدو او د مسلمانانو د اخلاقو مواقع كمې ملاويدې.كله چه صلح حديبيه اوشوه.اولارې په امن شوې.نود عربوقبيلوته براه راست د مسلمانانومعاشرت،د دوى اخلاق، اوژوندتيرولوطور طريقود ليدو موقع ملاؤ شوه.اوهغوى د اسلام اومسلمانانونه متاثره شول.اوډلې ډلې په اسلام كښې داخليدل.هم دا وجه ده.چه دغزوه حديبيه په موقع دنبى ﷺ سره صرف څورلس سوه صحابه كرام ﷺ وو.خودوه كاله پس كله چه دمكې دفتحې په اراده باندې نبى ﷺ تلل. نود دوى سره د عربو د قبيلوپه لس زره كسانوباندې مشتمل لښكروو.كله چه د فتح مكې په موقع د بيت الله شريف چابيانې د نبى ﷺ لاس ته ورغلې.نو نبى ﷺ تولوصحابوته اوبيا خاص كرحضرت عمر ﷺ ته خطاب اوكړو.اووې فرمائيل.دا هغه فتح ده.كومه چه ما تاسوته وئيل.حضرت عمر ﷺ عرض اوكړو.بيشكه دصلح حديبيه نه بله لويه فتح نه وه.

قوله: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً: حضرت براء بن عازب ﷺ «ألفا وأربع مائة» نه دى وئيلى.بلكه«أربع عشرة مائة» ئې وئيلى دى.كوم چه دعام اسلوب نه خلاف دې.عالمانو ﷺ ليكلى دى. چه په اصل كښې صحابه كرام ﷺ په ،،مئات،، كښې تقسيم وو.دسلو يوه ډله وه. اودسلو بله ډله وه.نود ،،مئات،، دې تقسيم طرف ته داشاره كولو دپاره دا تعبير اختياركړې شوې دې.كه «ألفاً وأربع مائة» ئې فرمائيلى وو.نود ،،مئات،، دې تقسيم طرف ته به اشاره نه وه.(۱)

مخكښې فرمائى.چه حديبيه يو كوهى وو.مونږ دهغې نه اوبه راوويستلې. (چونكه څوارلس سوه كسان وو.اوپه هغې كښې اوبه كمې وې) يوه قطره هم مونږ په هغې كښې پرې نخودې.نبى ﷺ ته ددې خبر ملاؤ شو.نبى ﷺ كوهى ته راغلو. او د كوهى په غاړه باندې كيناستل.بيا نبى ﷺ د اوبويو لوښې راوغوښتل.اوبيا ئې اودس اوكړو.اوپه خوله كښې ئې اوبه واچولې.اودعا ئې اوكړله.او هغه د اودس اوخولې اوبه به ئې په كوهى كښې ورواچولې.

قوله: فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ: نومونږ لږ وخت دپاره هغه كوهى پريخودل.يعنى سمدستى موترې اوبه راويستل شروع نكړل.په يو روايت كښې دى.چه نبى ﷺ صحابوته اوفرمائيل.«دعوها ساعة» دلږ ساعت دپاره دا پريږدئ.(۲)

قوله: ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا: بيادغه كوهى مونږ ته دومره اوبه

---

(۱) عمدة القارى(۱۷\۲۱٤) وشرح كرمانى(۱۶\۶۶)۔

(۲) فتح البارى(۷\٤٤۲)۔

راكړلې. اوواپس شو.چه څومره مونږ غوستلې.اوزمونږ سورلو غوستلې.د «أصدرتنا» معنى «أرجعتنا» ده.وئيلى شى. «أصدرته أى أرجعته فرجع» [1]«صادرالماء» هغه كس ته وائى.چه څوك چه د ګودرنه واپس راځى.ددې جملې مقصد دا دې.چه د نبى ﷺ دخولې اوبو غورخولو نه پس په هغې كښې دومره اوبه راغلې.كومې چه زمونږ د ضرورت دپاره بس وې. او زمونږ د سورلو ضرورت هم په هغې پوره شو.دا دنبى ﷺ معجزه وه.

[۳۹۳۰]حَدَّثَنِي فَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَعْيَنَ أَبُو عَلِيٍّ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ أَنْبَأَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ أَوْ أَكْثَرَ فَنَزَلُوا عَلَى بِئْرٍ فَنَزَحُوهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَى الْبِئْرَ وَقَعَدَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ قَالَ ائْتُونِي بِدَلْوٍ مِنْ مَائِهَا فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ دَعُوهَا سَاعَةً فَأَرْوَوْا أَنْفُسَهُمْ وَرِكَابَهُمْ حَتَّى ارْتَحَلُوا[ر:۳۳۸۳]

دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه اولنې روايت امام بخارى رحمه الله د عبدالله بن موسى په طريق سره نقل كړې وو.اودلته ئې د فضيل بن يعقوب په طريق سره نقل كوى.

[۳۹۳۱\۳۹۳۲]حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ النَّاسُ نَحْوَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ عِنْدَنَا مَاءٌ نَتَوَضَّأُ بِهِ وَلَا نَشْرَبُ إِلَّا مَا فِي رَكْوَتِكَ قَالَ فَوَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ الْعُيُونِ قَالَ فَشَرِبْنَا وَتَوَضَّأْنَا فَقُلْتُ لِجَابِرٍ كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ قَالَ لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً

[۳۹۳۲]حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ بَلَغَنِي أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ كَانَ يَقُولُ كَانُوا أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً فَقَالَ لِي سَعِيدٌ حَدَّثَنِي جَابِرٌ كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً الَّذِينَ بَايَعُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ قَتَادَةَ تابعه محمد بن بشار حدثنا أبوداود وحدثنا شعبة

[۳۹۳۳]حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَنْتُمْ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَكُنَّا أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ وَلَوْ كُنْتُ أُبْصِرُ الْيَوْمَ لَأَرَيْتُكُمْ مَكَانَ الشَّجَرَةِ تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ

[1])عمدة القارى(۱۷\۲۱٤)_

جَابِرٌ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ [ر: ٣٣٨٣]

[٣٩٢٣] وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ أَصْحَابُ الشَّجَرَةِ أَلْفًا وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ

قوله: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى: دا يوسف بن عيسى مروزى رحمه الله دې.ددوى لقب ابويعقوب دې.اودا دامام مسلم رحمه الله استاذ هم دې.(١)

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه د غزوه حديبيه په موقع خلق تګى شول.اود نبى ﷺ مخامخ يوه ،،ركوه،، يعنى د څرمنې يو لوښې موجود وو.په كوم كښې چه څه اوبه وې.نبى ﷺ دهغې نه اودس اوكړو.بيا نبى ﷺ طرف ته (داوبودپاره) متوجه شول. نبى ﷺ خلقوته اوكتل.او وې فرمائيل ((مالكم؟)) په تاسو څه اوشو؟هغوى اووئيل. مونږ سره اوبه نشته.چه مونږ پرې اودسونه اوكړو.اووې څكو.سوا دهغه اوبو نه.كومې چه ستاسو په ،،ركوه،، (دڅرمنې په لوښى كښې) دى.نبى ﷺ خپل لاس په هغه لوښى كښې كيخودو.نو د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه داسې اوبه راوتې.لكه څنګه چه دچينې نه راوځى.نومونږ اوبه اوڅكلې. او اودسونه مواوكړل.ما (سالم) د حضرت جابر رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.په دغه وخت كښې تاسو څومره وئ.نوهغوى راته اوفرمائيل.كه مونږ لاكه هم وو.نوبيا به هم هغه زمونږ دپاره كافى وې.هسې خو مونږ پنځلس سوه وو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال كيږى.چه دحضرت جابر رضي الله عنه حديث د ماقبل حضرت براء بن عازب رضي الله عنه د حديث سره په ظاهرمتعارض دې.ځكه چه په هغې كښې دى.چه نبى ﷺ په كوهى كښې دخولې اوبه ورواچولې.دهغې نه پس په هغې كښې اوبه راغلې.اود حضرت جابر رضي الله عنه په دې روايت كښې د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه د اوبو راوتو ذكردې.

① ددې جواب وركړې شوې دې.چه دحضرت جابر رضي الله عنه دا روايت په كتاب الاشربه كښې مفصل دې.ددې نه دا معلوميږى.چه دحضرت جابر رضي الله عنه د روايت واقعه د ماز يګروخت ده. اود حضرت براء بن عازب رضي الله عنه د روايت د مانځه په وخت كښې نه وه.دا دوه جدا جدا واقعات دى.نو څه تعارض په كښې نشته.(٢)

② اودويم جواب دا هم هم وركولې شى.چه نبى ﷺ كله خپل لاس په لوښى كښې كيخودو. اود نبى ﷺ د ګوتونه اوبه روانې شوې.نوصحابو رضي الله عنهم ددغه اوبو نه خپل ضرورت پوره كړو.ددې نه پس نبى ﷺ حكم اوكړو.چه كومې اوبه بچ شوى وى.هغه په دې كوهى كښې ورواچوئ.نوكله چه هغه په كوهى كښې ورواچولولې شوې.نوهغه وچ كوهې د اوبو نه ډك شو.نودا واقعه هم د يو وخت ده.البته د معجزې ښكاره كيدل دوه ځله شوى دى.دحضرت

---

(١) عمدة القارى (١٧/٢١٤)_

(٢) فتح البارى (٧/٤٤٢)_

جابر رضي الله عنه په روايت كښې د اولنۍ معجزې ذكردې.اودحضرت براء بن عازب رضي الله عنه په روايت كښې د دويمې معجزې ذكردې.ددې وجې په دواړو رواياتوكښې څه تعارض پاتې نشو.(١)

داصحاب حديبيه په تعداد كښې اختلاف د رواياتواوددې حل: دحضرت جابر رضي الله عنه په روايت كښې په صلح حديبيه كښې د صحابو رضي الله عنهم شمار پنځلس سوه خودلې شوې دې.اوددې روايت سره متصل په وړاندينى روايت كښې هم د حضرت جابر رضي الله عنه په روايت كښې د څوارلس سوه عدد منقول دې.دحضرت براء بن عازب رضي الله عنه په روايت كښې هم د څورلس سوو ذكروو.او وړاندې دحضرت عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه روايت راځى.په هغې كښې د ديارلس سوو عدد منقول دې.

امام نووى رحمه الله تطبيق كوى.اوفرمائى.چه اصلى تعداد د څورلس سوو نه زيات وو.لكه څنگه چه د حضرت براء رضي الله عنه په روايت كښې د«ألفا وأربعمائة» نه پس «أوأكثر» لفظ راغلې دې.نوچا چه كسر پوره كړې دې.هغه پنځلس سوه ذكركړى دى.اوچا چه د كسراعتبارنه دې كړې.هغه څورلس سوه وئيلى دى.دا خود جمع بين الروايتين صورت وو.كوم چه امام نووى رحمه الله اختياركړې دې.(٢) امام بيهقى رحمه الله د ترجيح طريقه اختياركړې ده.او فرمائيلى ئې دى.چه د څورلس سوه روايت راجح دې.(٣)

ترڅوپورې چه د حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه د روايت تعلق دې.په كوم كښې چه ديارلس سوه دى.نودهغې مطابق دا وئيلى شى.چه هغوى دخپل علم مطابق دا وئيلى وى.اوچه چا ته د ديارلس سوو نه د زيات علم وو.هغه د خپل علم مطابق روايت كړې دې.يا داسې وئيلى شى.چه د مدينې منورې نه د وتلو په وخت كښې شمارديارلس سوه وو.څو روستو بيا تعداد زيات شو.نوعبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه د مدينې منورې نه د وتلوپه وخت كښې تعداد خودلې دې.اودا هم وئيلى شى. چه په اصل كښې دمجاهدينوتعداد څو ديارلس سوه وو.اوچه په كومو رواياتو كښې د ددې نه د زيات ذكردې.نو په هغې كښې دخادمانو ښځو اوماشومانو اعتبارهم شوې دې.(٤)

قوله: حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: دحضرت جابر رضي الله عنه روايت د دې نه وړاندې دحضرت يوسف بن عيسى په طريق سره راغلې وو.او اوس امام بخارى رحمه الله دحضرت جابر رضي الله عنه روايت د ،،الصلت بن محمد،، په طريق سره بيانوى.دا صلت بن محمدبصرى دې.په دې روايت كښې دپنځلس سوو ذكردې.

قوله: تَابَعَهُ أَبُودَاوُدَ: يعنى ابوداود طيالسى رحمه الله دصلت بن محمد متابعت كړې دې.دا

---

(١) فتح البارى(٤٤٢/٧)_
(٢) شرح الكرمانى(٦٧/١٦)_
(٣) دلائل بيهقى(٩٨/٤)_
(٤) فتح البارى(٤٤٠/١٧)_

متابعت اسماعیلي موصولا ذکرکړې دې.([1])

قوله: تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حافظ ابن حجر رحمه الله دا متابعت دلته نقل کړې دې.خوپه دې خاې کښې نې په دې باندې څه کلام نه دې کړې.علامه عینی رحمه الله دلته دا هډو نقل کړې دې. خوزمونږ په نسخوکښې دا موجود دې.مطلب دا دې.چه د ابوداود طیالسی رحمه الله پشان محمدبن بشار رحمه الله هم ددې متابعت کړې دې.

قوله: حَدَّثَنَا علي حدثنا سُفْيَانُ: دحضرت جابر رضی الله عنه روایت امام بخاری رحمه الله په یوبل طریق سره بیانوی.په دې روایت کښې تعداد څورلس سوه خودلې شوې دې.

قوله: تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ جَابِرًا: د ((تابعه)) ضمیر ((سفیان)) طرف ته راجع کیږی.یعنی اعمش رحمه الله د سفیان بن عیینه رحمه الله متابعت کړې دې.سفیان روایت کوی((عمروبن دینارعن جابر رضی الله عنه)) او اعمش رحمه الله نقل کوی.((سالم عن جابر رضی الله عنه)) نه،

قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ: دا تعلیق دې.دا تعلیق ابونعیم په ،،مستخرج علی مسلم،، کښې موصولا نقل کړې دې.([2])

قوله: وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ: حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه فرمائی.چه په صلح حدیبیه کښې د اسلم قبیلې خلق د مهاجرینوپه اتمه حصه وو.اوس چه د مهاجرینو رضی الله عنهم تعداد معلوم وی.نوهله د بنواسلم دتعداد چه اتمه حصه ده.دهغې پته لګیدې شی.البته واقدی نقل کړې دی.چه د بنو اسلم تعداد یوسل وو.په دې لحاظ سره د مهاجرینوتعداد به اته سوه وی.([3])

[٣٩٣٥]حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ أَنَّهُ سَمِعَ مِرْدَاسًا الْأَسْلَمِيَّ يَقُولُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ يُقْبَضُ الصَّالِحُونَ الْأَوَّلُ فَالْأَوَّلُ وَتَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ لَا يَعْبَأُ اللَّهُ بِهِمْ شَيْئًا [ر:٦٠٧٠]

قیس بن حازم رحمه الله د مرداس رضی الله عنه نه روایت کوی.امام بخاری،امام ابوحاتم رازی، اوامام مسلم رحمهم الله دا روایت په ،،وحدان،، کښې شمارلې دې.مطلب دا دې.چه دحضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه نه دا روایت د قیس بن حازم رحمه الله نه سوا بل نقل کونکې نشته.خوحافظ جمال الدین مزی او حافظ شمس الدین ذهبی رحمهما الله فرمائی.چه دا روایت دمرداس اسلمی نه روایت کونکې،،زیادبن علاقه،، هم دې. نوددې روایت شمیرپه ،،وحدان،، کښې نه کیږی. خوحافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ مزی اوحافظ ذهبی رحمهما الله د قول تردید کوی.

---

[1])عمدة القاری(١٧\٢١٤)-

[2])فتح الباری(٧\٤٤٤)_

[3])عمدة القاری(١٧\٢١٦)_

اوفرمائي.(١) چه مرداس دوه دی.يومرداس اسلمی دې.چه دلته ئې ذكردې.اوبل مرداس بن عروه دې.زيادبن علاقه د ،،مرداس ابن عروه نه روايت كوی.د مرداس اسلمی نه روايت نه كوی.نود مرداس اسملی نه روايت كونكې صرف قيس بن حازم دې.اودا روايت په ،،وحدان ،، كښې دې.لكه څنګه چه حافظ ابن منده،ابن ابی حاتم.اوامام بخاری رحمه الله فرمائيلی دی. باقی پاتې شوه دا خبره چه مرداس اسلمی اومرداس بن عروه دواړه جدا جدا كسان دی.اوكه دا يودی.حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فی تميز الصحابة)) كښې تحقيق كړې دې.خو خودلی ئې دی.چه دا دوه دی يو نه دې.(٢) حضرت مرداس اسلمی رضي الله عنه داصحاب حديبيه څنی دې.هم په دې مناسبت سره ئې دا روايت دلته نقل كړې دې.دوی فرمائی.چه كوم كسان نيكان دی.هغوی د ((الأول فالأول)) قاعدې مطابق د دنيا نه رخصتيږی.اولكه څنګه چه د فجورو اود اوربشو ردی اوبې كاره بهوس.روستو پاتې شی.دغه شان به سرې هم په آخركښې ردی اوبيكاره پاتې شی.الله تعالی د داسې كسانو څه پرواه نه كوی.

[٣٩٢٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا كَانَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَ وَأَحْرَمَ مِنْهَا لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوْ الْحَدِيثَ كُلَّهُ [ر:١٦٠٨]

داعلی بن عبدالله مدينی رحمه الله دې.دامام بخاری اوامام مسلم رحمهما الله شيخ دې.په روايت كښې دی.كله چه نبی ﷺ مقام ذوالحليفه ته اورسيدل.نوهدی ته ئې غاړكې واچوله. اواشعار ئې اوكړو.اود هغه ځاې نه نبی ﷺ احرام اوتړل.

قوله: لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ : دا دعلی بن مدينی رحمه الله قول دې.دوی فرمائی.چه زه نشم شمارلې چه ما دا حديث د سفيان نه څوځله اوريدلې دې.د دې جملې دوه مطلبونه بيان شوی دی.

① يومطلب دا دې.چه علی بن مدينی رحمه الله فرمائی.ما دا حديث د سفيان رحمه الله نه دومره په كثرت سره اوريدلې دې.چه ماته صحيح تعداد ياد نه دې.مقصود دا دې.چه ډيرزيات مې اوريدلې دې.

② دويم مطلب علامه كرمانی رحمه الله بيان كړې دې.چه حضرت مدينی رحمه الله دا وئيل غواړی.چه سفيان رحمه الله د اصحاب حديبيه څومره تعداد بيان كړې دې. ماته ياد نه دې.خودا مطلب صحيح نه دې.ځكه چه دابن شهاب زهری رحمه الله نه دا روايت په متعددو طرقو سره

---

(١) حافظ ابن حجر رحمه الله دا ترديد دابن سكن په حواله سره كړې دې.اوګورئ فتح الباری(٧/٤٤٥)_

(٢) اوګورئ (الإصابة فی تميز الصحابة (٣/٤٠١)_

مروی دي.اوپه ټولو طرقو کښې «بضع عشرة مائة» لفظ منقول دې.بيا داوئيل چه ماته ياد نه دی.چه زما استاذ څومره تعداد بيان کړې دې.نشی صحيح کيدې.[1]

قوله: حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ: علی بن مدينی رحمه الله فرمائی.چه ما دسفيان رحمه الله نه دا اوريدلې دی.چه وئيل ئې.چه ماته د زهری نه اشعاراوتقليد ياد نه دې.يعنی په دې حديث کښې چه د «قلد الهدی وأشعر» کوم الفاظ راغلی دی.دا ماته دزهری نه ياد نه دی.

قوله: فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ: علی بن مدينی رحمه الله فرمائی.چه زه نه پوهيږم.چه ددې نه د حضرت سفيان رحمه الله په دې حديث کښې صرف اشعار اوتقليد مراد دې.اوکه پوره حديث، يعنی سفيان چه څه وئيلی دی.چه ماته د زهری رحمه الله نه اشعار او تقليد ياد نه دې.نوعلی بن مدينی رحمه الله فرمائی.چه ماته دا معلومه نه ده.چه په دې سره سفيان رحمه الله د ټول حديث دعدم حفظ تصريح کوی.يا صرف د اشعار اوتقليد په باره کښې ښائی.چه دا ورته ياد نه دی.باقی حديث ورته ياد دې.علی بن مدينی رحمه الله خودلته دا فرمائيلی دی.خو وړاندې هم دا روايت د عبيدالله بن محمد جعفی رحمه الله په طريق سره راغلې دې.په هغې کښې سفيان رحمه الله فرمائی. چه «حفظت بعضه وثبتنی معمر» يعنی ددې حديث بعضې حصه خو ماته ياده ده.اوبعضې حصه راته معمر رحمه الله رایاده کړه.پهٔدې سره دا خبره بې غباره کيږی. چه سفيان رحمه الله د پوره حديث په باره کښې نه بلکه دبعضې حصې په باره کښې فرمائی.د عبيدالله بن محمدجعفی رحمه الله په روايت سره د علی بن مدينی رحمه الله په روايت کښې چه کوم تردد دې.هغه لرې کيږی.[2]

[۳۹۲۷] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ وَرْقَاءَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَآهُ وَقَمْلُهُ يَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحْلِقَ وَهُوَ بِالْحُدَيْبِيَةِ لَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُمْ أَنَّهُمْ يَحِلُّونَ بِهَا وَهُمْ عَلَى طَمَعٍ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْفِدْيَةَ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ أَوْ يُهْدِيَ شَاةً أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ [ر: ۱۷۱۹]

حسن بن خلف واسطی رحمه الله دامام بخاری رحمه الله په صغارو شيوخوکښې دې.امام بخاری رحمه الله چه د کومو استاذانو نه استفاده کړې ده.په هغوی کښې دې د ټولونه کم عمر اوکشرو.اوپه

---

[1])وأغرب الكرماني فحمل قول علی بن المدينی ..لاأحصیٌ کم سمعته من سفيان،، علی أنه شك فی العدد الذی سمع منه .. ويكفی فی التعقب عليه أن حديث سفيان هذا ليس فيه تعريض للتردد فی عددهم بل الطرق كلها جازمة بأن الزهری قال فی روايته ..كانوا بضع عشرة مائة،، وانظرفتح الباری(۷/٤٤٥)۔

[2])فتح الباری(۷/٤٤٥)۔

بخارى كښې ددوى نه صرف دا روايت دې.(١) دا روايت په كتاب الحج كښې د «باب النسك شاة» لاندې تيرشوې دې.(٢)

[٣٩٢٨] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى السُّوقِ فَلَحِقَتْ عُمَرَ امْرَأَةٌ شَابَّةٌ فَقَالَتْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هَلَكَ زَوْجِي وَتَرَكَ صِبْيَةً صِغَارًا وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ وَأَنَا بِنْتُ خُفَافِ بْنِ إِيمَاءَ الْغِفَارِيِّ وَقَدْ شَهِدَ أَبِي الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَفَ مَعَهَا عُمَرُ وَلَمْ يَمْضِ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى بَعِيرٍ ظَهِيرٍ كَانَ مَرْبُوطًا فِي الدَّارِ فَحَمَلَ عَلَيْهِ غِرَارَتَيْنِ مَلَأَهُمَا طَعَامًا وَحَمَلَ بَيْنَهُمَا نَفَقَةً وَثِيَابًا ثُمَّ نَاوَلَهَا بِخِطَامِهِ ثُمَّ قَالَ اقْتَادِيهِ فَلَنْ يَفْنَى حَتَّى يَأْتِيَكُمُ اللَّهُ بِخَيْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرْتَ لَهَا قَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَى أَبَا هَذِهِ وَأَخَاهَا قَدْ حَاصَرَا حِصْنًا زَمَانًا فَافْتَتَحَاهُ ثُمَّ أَصْبَحْنَا نَسْتَفِيءُ سُهْمَانَهُمَا فِيهِ

زيد بن اسلم د خپل پلاراسلم نه روايت كوى.اسلم د حضرت عمر رضی الله عنه آزاد كړې غلام وو. دوى د يمن په قيديانوكښې راغلې وو.حضرت عمر رضی الله عنه دوى په مكه كښې واخستل.اوبيا ئې آزاد كړو.(٣)

په دې روايت كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.هغه دا ده.چه حضرت اسلم رحمه الله فرمائى. زه دحضرت عمر رضی الله عنه سره بازار طرف ته لاړم.هلته يوه ځوانه ښځه حضرت عمر رضی الله عنه سره ملاؤ شوه.او وې وئيل.زما خاوند مړشوې دې.اوهغه واړه واړه ماشومان پريخودى دى.زه په دغه ماشومانو د فقراوفاقې نه ويريږم.زه د «خفاف بن ايماء غفارى» لور يم.او زما پلار په صلح حديبيه كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره شريك وو.حضرت عمر رضی الله عنه چه كله دا واوريدۀ.نودهغه ښځې سره اودريدل.اومخكښې لانړلو.بيا دوى خپل اوښ طرف ته وړاندې شو.اودوه بورئ ئې په هغې باندې بار كړې.په كوموكښې چه د خوراك،خرچ كولوسامان،او جامې وغيره وې.اود اوښ مهارئې ښځې ته په لاس كښې وركړو.او ورته ئې اووئيل.ته دا يوسه.دا به لا ختم نه وى. چه الله تعالى به تاته نور مال دراورسوى.مطلب دا وو.چه ددې مال ختميدو پورې به مونږ نور مال تاته دراوليږو.يوسړى حضرت عمر رضی الله عنه ته اووئيل امير لمومنين تا دې ښځې ته ډير څه وركړو.اميرالمومنين اوفرمائيل.«ثكلتك أمك» ستا مور دې تا ورك كړى.په الله قسم زه ګورم.(يعنى نن هم هغه منظر زما د سترګووړاندې دې) چه ددې ښځې پلار او

---

(١) عمدة القارى (١٧\٢١٧)_
(٢) كتاب الحج بخارى (١\٢٤٤)_
(٣) عمدة القارى(١٧\٢١٨)_

وور د یوې قلعې محاصره کړې وه. د یوې زمانې پورې.اوهغوی دغه قلعه فتح کړه.[1] اوبیا مونږ په داسې حال کښې صبا کړو.چه مونږ په هغه قلعه کښې خپلې حصې حاصلولې.مطلب دا دې.چه هغوی کومه قلعه فتح کړې وه.هغه د مال غنیمت په طور سره تقسیم شوه.اومونږ تراوسه پورې دهغه قلعې نه فائده اخلو.نوکه دې ښځې ته مونږ څه زیات ورکړو نو دا خبره مونږ ته بده نه دی معلومیدل پکار،

دترجمة الباب سره ددې حدیث مناسبت دا دې میرمن دا قول دې.چه ((وقد شهد الحديبية مع النبي ﷺ)) یعنی زما پلار په غزوه حدیبیه کښې شریك شوې وو.د روایت لاندینو جملو باندې هم لږ خان پوهه کړئ.

قوله: وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ: په الله قسم هغه ماشومان کراع (د چیلئ پښې) نشی پخولې.اونه دهغوی پټی شته.اونه پئ.

ددې جملې دوه مطلبه کیدې شی.یومطلب دا دې.چه هغه ماشومان دومره فقیران او غریبانان دی.چه د چیلئ د سوی په پخولو هم قادر نه دی.نوددې نه دهغوی دغریبئ اندازه لګولې شی.اوددې جملې دویم مطلب دا هم کیدې شی.چه هغه ماشومان دومره دکم عمر دی.چه هغوی ته د پخلی طریقه هم دخپلې کم عمرئ په وجه نه ورځی.حالانکه پانچو(پښو) په پخلوکښې دڅه کاریګرئ ضرورت هم نه وی.داولنئ معنی په اعتبارسره د ماشومانو غربت مقصوددې.اود دویمې معنی په لحاظ سره د بچو کم عمری خودل مقصود دی.[2]

قوله: وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ: ((الضبع)) د ضاد به فتحې او باء په ضمې سره،کوګ، (یوځناور دې.چه څټ ئې کوګ وی.او انسان ماتوی) په اصل کښې ((ضبع)) قحط سالئ ته وائی.په قحط سالئ کښې خلق ډیرمری.د کثرت موتی په وجه د دې نوبت نه راځی.چه د ټولو دپاره دکفن دفن انتظام اوشی.لاشونه بهرپراته وی.نودا کوګ راشی.اوددې لاشونو غوښې خوری.ددې په مناسبت سره ده ته هم ((ضبع)) وئیلی شی.[3]

قوله: مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ: دا جمله حضرت عمر رضي الله عنه فرمائیلې ده.په دې سره دې خبرې ته اشاره ده.چه تاسو د بنو غفارسره تعلق ساتئ.اومونږد قریشو سره تعلق ساتو.اود قریشو اوبنوغفارنسب وراندې په ،،کنانه،، باندې یوبل سره ملاویږی.[4]

قوله: بَعِيرٍ ظَهِيرٍ: دا هغه اوښ ته وائی.چه د مضبوطې شا والا او طاقتور وی.

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی.چه دا معلومه نشوه.چه دا دکومې غزا واقعه ده.ممکن ده.چه د غزوه خیبر واقعه وی.ځکه چه د قلعو محاصره هم په خیبر کښې شوې وه.(فتح الباری(۷\۴۴۶)_

[2])عمدة القاری(۱۷\۲۱۸)_

[3])عمدة القاری(۱۷\۲۱۸)_

[4])فتح الباری(۷\۴۴۶)_

[۳۹۲۹/۳۹۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ أَبُو عَمْرٍو الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ الشَّجَرَةَ ثُمَّ أَتَيْتُهَا بَعْدُ فَلَمْ أَعْرِفْهَا

قال ابوعبدالله قال محمود ثم أنسيتها بعد

سعيد بن مسيب رحمه الله دخپل پلار مسيب نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.چه ما هغه وونه ليدلې وه (د كومې لاندې چه د صلح حديبيه په موقع نبى ﷺ بيعت اخستې وو) روسته زه هغه وونې ته راغلم.نوهغه مې اونه پيژندله.چه هغه د كيكر وونه كومه ده.دكومې لاندې چه نبى ﷺ بيعت اخستې وو.

قوله: قال محمود ثم أنستها بعد: دا محمود بن غيلان رحمه الله دامام بخارى رحمه الله شيخ دې.په دې كښې د«لقد رأيت الشجرة ثم أتيتها بعد فلم أعرفها» په ځاې «لقد رأيت الشجرة ثم أنسيتها بعد» دى.

[۳۹۳۰] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ الله قَالَ انْطَلَقْتُ حَاجًّا فَمَرَرْتُ بِقَوْمٍ يُصَلُّونَ قُلْتُ مَا هَذَا الْمَسْجِدُ قَالُوا هَذِهِ الشَّجَرَةُ حَيْثُ بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ فَأَتَيْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ سَعِيدٌ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ كَانَ فِيمَنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ أُنْسِينَاهَا فَلَمْ نَقْدِرْ عَلَيْهَا فَقَالَ سَعِيدٌ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَعْلَمُوهَا وَعَلِمْتُمُوهَا أَنْتُمْ فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ

[۳۹۳۱] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا طَارِقٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَرَجَعْنَا إِلَيْهَا الْعَامَ الْمُقْبِلَ فَعَمِيَتْ عَلَيْنَا

[۳۹۳۲] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ طَارِقٍ قَالَ ذُكِرَتْ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ الشَّجَرَةُ فَضَحِكَ فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَكَانَ شَهِدَهَا

قوله: حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ....: طارق بن عبدالرحمن بجلى رحمه الله فرمائى.چه زه د حج دپاره تلې ووم.نود يو قوم په خوا كښې تيرشوم.چه هغوى مونځ كولو.ما تپوس اوكړو.چه دا كوم جمات دې؟ خلقو راته اووئيل.دا هغه وونه ده.د كومې لاندې چه نبى ﷺ د صحابو رضى الله عنهم نه بيعت رضوان اخستې وو(يعنى چونكه دا مقدم مقام دې.ددې وجې د تبرك په وجه خلق دلته مونځ كوى) بيا زه سعيدبن مسيب رحمه الله ته راغلم. ما هغوى ته دا واقعه بيان كړه.نوسعيد ماته اووئيل. زما پلار ماته وئيلى وو.چه زه په هغه كسانو كښې شامل وم.چا چه ددې لاندې د رسول الله ﷺ سره بيعت كړې وو.زما پلار اوفرمائيل.چه كله مونږ په راروان كال (دوباره دغه ځاې) لاړو.نو زمونږ نه هغه وونه هيره شوه.اود لټون اوتلاش باوجود مونږ ته دهغې وونې پته اونه لګيده.بيا سعيد بن مسيب رحمه الله اوفرمائيل.چه دمحمد ﷺ صحابو رضى الله عنهم خو هغه وونه پيژندله نه.اوتاسونې پيژنئ.(چه هلته مو جمات جوړ كړې دې.اومونځونه كوئ)

ددې مطلب خو دا شو چه تاسو د نبی ﷺ د صحابو ﷺ نه بنه پیژنئ.

دا وونه الله تعالی د صحابه کرامو ﷺ نه هیره کړه.اوهغوی د بنه لتهون باوجود هغه بیا نه مونده.په دې کښې دا حکمت خودلې شوې دې.که دا وونه متعین او موجود وه.نو دا ویره وه.هسې نه خلق ددې سجده شروع کړی.اود شریعت د حدودو نه تجاوز اوکړی.ځکه چه په عربو کښې دا رواج هم وو.چه هغوی به بعضې وونې متبرك ګڼړلې.اوبیا به د هغې په سجده کښې لګیا کیدل.ددې وجې الله تعالی د هغه وونې پیژندګلو د زړونو نه اوویستله.

خو هم په دې باب کښې د حضرت جابر ﷺ روایت تیرشوې دې.«ولوکنت أبصرالیوم لرأیتکم الشجرة» ددې نه معلومیږی.چه حضرت جابر ﷺ د ډیرې زمانې تیریدو باوجود د هغه وونې ځاې پیژندل.اوبیا روسته خو هلته جمات هم جوړ کړې شو.لکه څنګه چه په دې روایت کښې د جمات ذکردې.ددې وجې د سعید بن مسیب ﷫ دا انکار محل دنظر دې.

ابن سعد ﷫ په صحیح سند سره دحضرت عمر ﷺ نه نقل کړی دی.چه حضرت عمر ﷺ ته ددې خبرې اطلاع ملاؤ شوه.چه څه خلق دغه وونې ته ورځی. اوهلته مونځ کوی.حضرت عمر ﷺ هغه خلق اورټل.اودهغه وونې د کټ کولو حکم ئې اوکړو.نوهغه پرې کړې شوه.([1])

فاروق اعظم ﷺ د کټ کولو دا حکم هم ددې ویرې د وجې ورکړې وو.چه هسې نه خلق د وونې عبادت شروع کړی.والله اعلم.

[۳۹۳۳] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَةٍ قَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى [ر:۱۴۲۶]

قوله: وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ..: ددې روایت هم دا جزء د ترجمة الباب سره متعلق دې.اودا روایت په کتاب الزکاة کښې تیر شوې دې.([2])

[۳۹۳۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَرَّةِ وَالنَّاسُ يُبَايِعُونَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ فَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ عَلَى مَا يُبَايِعُ ابْنُ حَنْظَلَةَ النَّاسَ قِيلَ لَهُ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا أُبَايِعُ عَلَى ذَلِكَ أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ [ر:۲۷۹۹]

قوله: وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ: یعنی عبدالله بن زید ﷺ د رسول الله ﷺ سره په حدیبیه کښې موجود وو.

---

[1])طبقات ابن سعد (۱۰۰/۲)_

[2])بخاری کتاب الزکاة باب صلاة الإمام دعائه لصاحب الصدقة (۲۰۳/۱)_

ددې اخری جملې په وجه ئې داروایت دلته ذکرکړو.دا روایت په کتاب الجهاد کښې تیرشوې دې.(۱)

ددې روایت د سند خصوصیت دا دې.چه ددې ټول راویان مدنی دی.(۲) په دې روایت کښې د ،،حره،، دواقعې څه ذکردې.دکومې تفصیل چه تیرشوې دې. دلته ددې بیان دې.چه خلقو د عبدالله بن حنظله په لاس باندې بیعت کولو.نو عبدالله بن زید تپوس اوکړو.دا حنظله په څه خبره باندې بیعت کوی.هغه ته اوخودلی شو.چه په مرګ باندې بیعت کوی.نوحضرت عبدالله بن زید بن عاصم رضی الله عنه اوفرمائیل.چه زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ دپاره بیعت کولوته تیار نه یم.دوی په حدیبیه کښې د نبی صلی الله علیه وسلم سره شریک وو.

[۳۹۳۵]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا إِيَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ نَنْصَرِفُ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ فِيهِ

دایحیی بن یعلی کوفی دې.دامام بخاری په پخوانو شیوخو رحمهم الله کښې داخل دې.په ۲۱۶ھ کښې وفات شوې وو.(۳)

دا روایت د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه دې.دوی فرمائی. چه مونږ د نبی صلی الله علیه وسلم سره د جمعې مونځ کولو.اوبیا به واپس راتلو.نو د دیوالونو به دومره سیورې نه وو.چه په هغې کښې به کیناستو.او دمه به مو کړې وه.چونکه حجازد خط استواء سره نزدې دې.ددې وجې هلته د زوال په وخت کښې سایه اصلی ډیره کمه وی.په کوم کښې چه په کیناستو سره دمه نشوه کولې.

امام احمدبن حنبل رحمه الله ددې روایت نه استدلال کوی.چه دجمعې مونځ د زوال نه وړاندې کولې شی.خوجمهور امامان رحمهم الله دهغوی استدلال نه قبلوی. هغوی وائی.چه ددې روایت مقصود صرف دومره دې.چه مونږ به د جمعې په مانځه باندې تعجیل کولو.دا مطلب نه دې.چه دا به مو د زوال نه وړاندې کولو(۴)

[۳۹۳۶]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ قُلْتُ لِسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ[ر:۲۸۰۰]

دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه تپوس اوشو.چه تاسو خلقو په حدیبیه کښې د نبی صلی الله علیه وسلم سره په کومه خبره بیعت کړې وو.نو هغوی اوفرمائیل.«علی الموت» چه مونږ په مرګ باندې بیعت

---

(۱)صحیح بخاری کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب (۱۱\۴۱۵)_

(۲)عمدة القاری (۱۷\۲۲۰)_

(۳)عمدة القاری(۱۷\۲۲۱)_

(۴)فتح الباری(۱۷\۴۵۰)_

كړي وو.په بعضې رواياتوكښې راځي.چه مونږ بيعت كړې وو.((على أن لا نفر)) چه مونږ به نه تختو.په دوارو رواياتوكښې څه تعرض نشته.د نه تختيدو مطلب هم دا دې.چه مړه به شو. خو ستا ملګرتيا به پرې نږدو.([1])

[٣٩٣٧] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِشْكَابٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ طُوبَى لَكَ صَحِبْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَا بَعْدَهُ

حضرت مسيب رحمه الله فرمائي.چه زه حضرت براء بن عازب رضي الله عنه سره ملاو شوم .اوهغوى ته مې اووئيل.((طوبى لك صحبت النبى صلى الله عليه وسلم وبايعته تحت الشجرة)) مبارك شئ: تاسو درسول الله صلى الله عليه وسلم سره صحبت كړې دې.او د وونې د لاندې درته د بيعت كولو شرف حاصل شوې دې.نوحضرت براء رضي الله عنه اوفرمائيل ((إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده)) يعنى تا ته معلومه نه ده.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس كوم نوى نوى څيزونه راوويستل.

دا دحضرت براء رضي الله عنه تواضع اوعاجزى وه.چه هغوى اووئيل.مونږ روسته كوتاهيانې كړې دى.مونږ روستو تقصيرات كړى دى.معلومه نه ده.چه د صحبت او بيعت كوم فضائل چه مونږ ته حاصل وو.هغه به باقي پاتې هم شى او كه نه.او دا په اصل كښې هغه واقعاتو ته اشاره ده.كوم چه د حضرت عائشې اوحضرت على رضي الله عنهما په مينځ كښې اودحضرت معاويه او حضرت على رضي الله عنهما په مينځ كښې واقع شوى وو.اګرچه په صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې دهريو نيت حمايت حق اوحفاظت دين وو.خودا ده چه مقابله هم شوې ده.اوتصادم هم.اوپه هغې كښې كسان هم مړهٔ شوى دى.ددې وجې حضرت براء رضي الله عنه به فرمائيل.((إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده))

[٣٩٣٨] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ هُوَ ابْنُ سَلَّامٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي قِلَابَةَ أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ [ر:٣٥٦٣]

[٣٩٣٩] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا قَالَ الْحُدَيْبِيَةُ قَالَ أَصْحَابُهُ هَنِيئًا مَرِيئًا فَمَا لَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ قَالَ شُعْبَةُ فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ فَحَدَّثْتُ بِهَذَا كُلِّهِ عَنْ قَتَادَةَ ثُمَّ رَجَعْتُ فَذَكَرْتُ لَهُ فَقَالَ أَمَّا إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَعَنْ أَنَسٍ وَأَمَّا هَنِيئًا مَرِيئًا فَعَنْ عِكْرِمَةَ [٣٥٥٣]

قتاده بن دعامه دحضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ نه مراد ،،حديبيه،، ده.چونكه په دې آيت كښې خطاب نبى صلى الله عليه وسلم ته دې.د دې

[1])فتح البارى (٤٥٠/٧)_

وجې صحابه كرامو ﷺ نبى ته اووئيل.((هنيئا مرئياً فمالنا)) يعنى تاسوته دې مبارك شى.بنه دې وى.خكه چه الله تعالى د سورة فتح د اولنى آيت نه پس نبى ﷺ ته زيرې وركړې دې.
﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ نوصحابو ﷺ عرض اوكړو.((فمالنا)) يعنى زمونږ دپاره څه دى.زمونږ په حق كښې خو څه زيرې رانغلو.نوپه دې باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو.
﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ([1]) نود مومنانو دپاره هم زيرې راغلو.
د قتاده رحمه الله شاگرد شعبه رحمه الله فرمائى.چه دا حديث چه مې د قتاده رحمه الله نه واوريدل.نو زه كوفې ته لاړم.اوپوره حديث مې دهغې سنده يعنى ((قتادة عن أنس ﷺ)) سره بيان كړو.بيا چه كله زه قتاده رحمه الله ته راغلم.اودا حديث مې هغوى ته ذكركړو.نوپه هغه وخت كښې قتاده رحمه الله اووئيل.چه د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ تفسيرما براه راست د حضرت انس ﷺ نه بلاواسطه اوريدلې دې.او((هنيئا مرئياً فمالنا)) زه د عكرمه رحمه الله په واسطه سره روايت كوم.
په اصل كښې قتاده رحمه الله اول تدليس كړې وو.ددې حديث دوه حصې دى. په اولنۍ حصه كښې د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ تفسير بيان شوې دې.چه د دې نه مراد صلح حديبيه ده.اوپه دويم جزء كښې د﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ سبب نزول بيان شوې دې.چه صحابو ﷺ عرض اوكړو.چه زمونږ دپاره خو څه زيرې نه دې نازل شوې.نوالله تعالى دا آيت نازل كړو.دحديث اولنۍ حصه قتاده رحمه الله براه راست دحضرت انس ﷺ نه روايت كوله.اودويمه حصه ئې براه راست د حضرت انس ﷺ نه نه روايت كوله.بلكه په مينځ كښې دعكرمه رحمه الله واسطه وه.
قتاده چه په اول خل دا حديث شعبه ته بيان كړې وو.نود عكرمه رحمه الله واسطه ئې په كښې نه وه ذكركړې.بيا چه كله هغه دوباره قتاده رحمه الله ته ورغلو.نوهغوى اووئيل.چه دحديث دا دويمه حصه زه د عكرمه رحمه الله نه روايت كوم.
قتاده رحمه الله په مدلسينوكښې مشهور دې.خوامام بخارى اوامام مسلم رحمهما الله ددې مدلسينو هغه روايت نقل كوى.په كوم كښې چه د سماع تصريح وى.

[٣٩٣٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مَجْزَأَةَ بْنِ زَاهِرٍ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الشَّجَرَةَ قَالَ إِنِّي لَأُوقِدُ تَحْتَ الْقِدْرِ بِلُحُومِ الْحُمُرِ إِذْ نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَاكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ وَكَانَ اشْتَكَى رُكْبَتَهُ فَكَانَ إِذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتِهِ وِسَادَةً

دمجزاه بن زاهر اسلمى رحمه الله په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.يودا او يو دې سره

---

[1])سورة الفتح (٥)_

متصل مخكښې روايت دي.[1] دوى دخپل پلار زاهر اسلمى رضي الله عنه نه روايت كوى.«وكان ممن شهد الشجرة» اوهغوى دصلح حديبيه په شريكانو كښې وو.هم ددې جملې په مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دلته دا ذكركوى.په روايت كښې د"لحوم حمر(دخرو د غوښې) حرمت بيان شوې دې.ددې تفصيل به وړاندې د غزوه خيبر په بيان كښې راشى.ځكه چه نبى صلى الله عليه وسلم دلحوم حمر د حرمت اعلان په غزوه خيبر كښې كړې وو.

قوله: وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ: دا دماقبل سند سره متصل دې.مجزاه ديوبل سړى نه روايت كوى.كوم چه د اصحاب الشجره نه وو.دهغه نوم ،،اهبان بن اوس،، دې.[2] ددوى په زنګون كښې تكليف وو.نودسجدې په وخت كښې به ئې دزنګون لاندې بالخ كيخودو .اوښكاره ده چه دعذر په وجه په داسې كولو كښې څه حرج نشته.

[۳۸۴۳]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أُتُوا بِسَوِيقٍ فَلَاكُوهُ تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ [ر:۲۰۶]

حضرت سويدبن نعمان رضي الله عنه چه د «اصحاب الشجرة» څنى وو.فرمائى.چه نبى صلى الله عليه وسلم ته ستوان راغلل.نو نبى صلى الله عليه وسلم هغه په اوبو كښې ګډ كړل.اووې څكل.

قوله: تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ: يعنى معاذ د شعبه نه روايت كړې دې.اود ابن ابى عدى متابعت كوى.دا متابعت اسماعيلى موصولاً نقل كړې دې.[3]

[۳۸۴۴]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ حَدَّثَنَا شَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَائِذَ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ قَالَ إِذَا أَوْتَرْتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلَا تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ

د،،شاذان، معنى ،،فرحان،،،راځى.دا لقب دې. ددوى نوم ،،اسود بن عامر ،، دې.[4] دوى دشعبه نه نقل كوى.چه شعبه د ،،ابوجمره،، نه روايت كوى.د ،،ابوجمره،، نوم نصربن عمران.، دې.دوى د عائذبن عمرو نه تپوس اوكړو.او دوى د اصحاب الشجره څنى دې.چه آيا نقض وتر كولې شى؟ نو هغوى جواب وركړو.كله چه د شپې په اوله حصه كښې تا وتر كړې وى.نو په آخرى حصه كښې وتر مكوه.

---

[1])عمدة القارى(۱۷\۲۲۳)_

[2])اهبان (بضم الهمزة وسكون الهاء) بن أوس الأسلمى وكان ابتنى داراً فى الكوفة ومات بها فى صدر أيام معاوية رضي الله عنه .. يقال أنه هوالذى كلمه الذئب (وانظرعمدة القارى(۱۷\۲۲۳)_

[3])فتح البارى(۷\۴۵۲)_

[4])عمدة القارى (۱۷\۲۲۴)_

مسئله د نقض وتر اسحاق بن راهويه رحمه الله دنقض وتر قائل دي.اود بعضي صحابوﷺ نه هم نقض وتر منقول دی.خواحناف رحمه الله فرمائی.چه نقض وتر څه څیز نه دي.اود امام مالك اوامام شافعي رحمهما الله په نيز هم نقض وتر څه څیز نه دي.امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی.چه اصل هم دا دي.چه نقض وتر به نشي کولي.خوکه څوك ئې اوکړي.نو زما خيال دي.چه دده دپاره به په جواز کښې ګنجائش راوځي.څکه چه دبعضي صحابوﷺ نه نقض وتر منقول دی.(١)

د نقض وتر مطلب دا دي.چه د شپې اول کښې يوکس وتر اوکړي.اوبيا د شپې په آخر کښې دهغه سترګې اوغړيدي.اوهغه تهجد کول غواړي.نو څونکه نبیﷺ فرمائيلی دی.«اجعلوا آخرصلاتكم بالليل الوتر» (٢)په شپه کښې وتر آخري مونځ اوګرځوئ) ددې وجې چه د شپې په اول کښې ئې کوم وتر کړی وی.هغه دې مات کړې شی.اودا نقض وتر به داسې وی.چه د تهجدوکولونه وړاندې دې يو رکعت د ماخسوتن نه پس چه ئې کوم درې رکعته وتر کړی وی.هغې سره د ملاوهلو په نيت سره اوکړي.نودا څلور رکعتونه به نفل شی.اود شپې په اول کښې چه ئې کوم وتر کړی وی.هغه به مات شي.

په روايت باب کښې د نقض وترنفی منقول ده.باقي د«اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وترا» مطلب دا دې.که دچا يقين وی.چه دې به دتهجدو په وخت کښې پاسي.نوهغه دې وتر دهغه وخت دپاره پريږدي.اود تهجدو نه پس دې هغه اوکړي. خوکه يوکس د شپې په اول کښې وتر کړې وی.نودتهجدو په وخت کښې دې دوباره نه کوی.څکه چه دطلق بن علیﷺ روايت په ابوداود کښې موجود دې.اوهغه نسائی اوترمذی رحمهما الله هم نقل کړې دې.امام ترمذی رحمه الله هغې ته حسن وئيلې دې.اوابن حبان او ابن خزيمه رحمهما الله هغه صحيح ګرځولې دې.چه نبیﷺ فرمائيلی دی.«لاوتران فی ليلة» (٣)يعنی په يوه شپه کښې دوه وتره نشته.

[٢٣٣]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ

---

[١])په مسند احمد کښې د حضرت ابن عمررضی الله عنهما نه نقض وتر منقول دی.اوګورئ مجمع الزوائد (٢\٢٤٦)_

[٢])صحيح بخاري باب ليجعل آخر صلاته وتراً كتاب الصلاة (١\١٣٦) وصحيح مسلم باب صلاة الليل وعدد ركعات النبیﷺ (١\٢٥٧)_

[٣])رواه أبوداودرقم ١٤٣٩ فی الصلاة باب فی نقض الوتر رقم ٤٥٠، والترمذی فی الصلاة باب ماجاء لا وتران فی ليلة والنسائی (٢٢٩و ٢٣٠) فی قيام الليل باب نهی النبیﷺعن الوتر فی ليلة وانظر تفصيل المسئلی فی الفتح (٢\٤٨١) كتاب الوتر)_

مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامَ الْمُسْلِمِينَ وَخَشِيتُ أَنْ يُنْزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ وَجِئْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ۳۵۵۳و ۴۲۸۵]

حضرت اسلم رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله ﷺ په يوسفرباندي تشريف اوړلو.دلته د سفر تعين نشته.دطبراني رحمه الله په روايت كښي تصريح ده.چه دا د حديبيه سفر وو.([1]) نبي ﷺ د حديبيه نه واپس راتلو.حضرت عمر رضي الله عنه ورسره زوان وو.د شپې وخت وو.حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د نبي ﷺ نه د څه خبرې تپوس اوكړو.نبي ﷺ ورته جواب ورنكړو.جواب ددې وجې نبي ﷺ ورنكړو.چه په ذكرقلبي كښې مشغول وو. اوالتفات ئې اونشو اودا هم ممكن ده.چه په دغه وخت كښې په نبي ﷺ باندې وحي نازليده.څكه ئې جواب ورنكړو.حضرت عمر رضي الله عنه دا اوګڼړل.چه نبي ﷺ تپوس نه دې اوريدلې.نودوباره ئې تپوس اوكړو.خو نبي ﷺ جواب ورنكړو.په دريم ځل تپوس كولوباندې هم نبي ﷺ جواب ورنكړو.كله چه ئې درې ځله تپوس اوكړو.او دنبي ﷺ نه جواب ملاؤ نشو.نوحضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.

قوله: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ (۲) رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ: عمره! ستا مور دې تا ورك كړي.تا د رسول الله ﷺ نه درې ځله (دسوال د جواب دپاره) اصرار اوكړو.خو رسول الله په يوځل هم تا ته جواب درنكړو.حضرت عمر رضي الله عنه ته تشويش اوپريشاني شوه.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي.چه ما خپل اوښ ته پونده وركړه(يعني تيز مې كړو) او د مسلمانانو ته وړاندې لاړم.حضرت عمر رضي الله عنه ددې نه وړاندې چونكه څه جذباتي خبرې د رسول الله ﷺ او حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره كړې وې.ددې وجې اووېريدل.او دا ويره شوه ورسره.چه زما په باره كښې به د قرآن پاك څه آيت نازل شي. حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي.چه اوس لږ غوندې وخت تيرشوې وو.چه ما د يوآواز كونكي آواز واوريدو.هغه ماته آواز كولو.وائي.چه ما سره ويره شوه.چه زما په باره كښې به قرآن پاك نازل شوې وي.(اوبه هغې كښې به په ما باندې عتاب راغلي وي)نوزه نبي ﷺ ته راغلم.او سلام مې واچولو.نبي ﷺ اوفرمائيل .په نن شپه كښې ما باندې داسې سورت نازل شوې دې.چه هغه ماته دهرهغه څيزنه زيات محبوب دې.په كوم باندې چه نمر راختلي وي.مطلب دا دې.چه هغه څيزماته د دنيا دهريوڅيز نه زيات خوښ اومحبوب دې.ددې نه پس نبي ﷺ د سورة فتح تلاوت اوكړو.

[۳۷۳]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ حِينَ حَدَّثَ هٰذَا الْحَدِيثَ حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ يَزِيدُ

---

[1])فتح الباري(۵۸۳/۸)_

[2])نزرت (بفتح النون وتشديد الزاء) أي الححت وضيقت عليه حتى احرجته (عمدة القاري (۲۲۵/۱۷)_

أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَهُ وَأَحْرَمَ مِنْهَا بِعُمْرَةٍ وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ وَسَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كَانَ بِغَدِيرِ الْأَشْطَاطِ أَتَاهُ عَيْنُهُ قَالَ إِنَّ قُرَيْشًا جَمَعُوا لَكَ جُمُوعًا وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ وَمَانِعُوكَ فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَإِلَّا تَرَكْنَاهُمْ مَحْرُوبِينَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ خَرَجْتَ عَامِدًا لِهَذَا الْبَيْتِ لَا تُرِيدُ قَتْلَ أَحَدٍ وَلَا حَرْبَ أَحَدٍ فَتَوَجَّهْ لَهُ فَمَنْ صَدَّنَا عَنْهُ قَاتَلْنَاهُ قَالَ امْضُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ [ر:۲۶۰۸]

قوله: حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ: ددې جملې متعلق په تفصيل سره كلام تيرشوي دې.

قوله: وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ: دهغه خزاعى جاسوس نوم ما، ،بسربن سفيان، ،خودلې وو.([1]) بعضې حضراتو بشربن سفيان دهغه نوم نقل كړې دې.([2])

قوله: حتى كان بغدير الأشطاط أتاه عينه....: دابن اسحاق بيان دې.چه په مقام عسفان كښې جاسوس راغلې وو.([3]) اود بخارى ددې روايت نه معلوميږى.چه په غديرا شطاط كښې جاسوس راغلې وو.خو په دې كښې څه تعارض نشته.امام احمدبن حنبل چه كوم روايت نقل كړې دې.د هغې نه وضاحت كيږى.((أتاه عينه بغدير الأشطاط وهو قريب من عسفان)) چونكه غديراشطاط او عسفان دواړه نزدې نزدې وو.ددې وجې ئې په يو روايت كښې د يو نوم او په بل كښې د بل مقام نوم ذكر كړې دې.([4])

يواشكال اود هغې جواب: دلته دا اشكال كيږى.چه د بخارى د كتاب الشروط د روايت نه خو دا پته لګى.چه نبى ﷺ په مقام غميم كښې د خالد بن وليد د راتلو خبر صحابو ﷺ ته وركړې وو.([5]) حضرت شيخ الحديث په ((جزء الحج والعمرة)) كښې هم دا نقل كړى دى.چه نبى ﷺ ته اطلاع على الغيب په طور الله تعالى دا خبره اوخودله.اوتركومې پورې چه د جاسوس خبره ده.نوهغه صرف د قريشو د جمع كيدو نبى ﷺ ته خبر وركړو.دخالدبن وليد د

---

[1])عمدة القارى(۱۷\۲۲۵و ۲۲۶)_

[2])فتح البارى (۷\۴۵۴)_

[3])سيرة ابن هشام (۳\۳۲۲)_

[4])فتح البارى (۵\۳۴۴)_

[5])د بخارى دكتاب الشروط د په روايت كښې دى.((حتى إذا كانوا ببعض الطريق قال النبى ﷺ إن خالد بن وليد بالغميم فى خيل لقريش طليعة فخذوا ذات اليمين ...)) صحيح البخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم ۲۷۳۱)_

راتلو خبر هغه نه وو ورکړې.خود ابن اسحاق په روايت کښې دا صراحت موجود دې.چه جاسوس د خالد بن وليد د راتلو خبر هم ورکړو.او د قريشو دجمع کيدو اطلاع هم ورکړه.[1]
په دې رواياتو کښې د تطبيق صورت هم دا کيدې شي.چه په اصل کښې هغه جاسوس نبى ﷺ ته د دواړو خبرو خبر ورکړې وو.او هغه د خبر ورکولونه پس نبى ﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم ته هغه خبره بيان کړه.نو په کومو رواياتو کښې چه دى.چه نبى ﷺ دخالد بن وليد د راتلو خبر صحابه کرامو رضي الله عنهم ته ورکړو.نود هغې مطلب دا دې.چه د جاسوس د خبر ورکولو نه پس نبى ﷺ صحابو رضي الله عنهم ته وئيلى وى.والله اعلم.

قوله: وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ :«احابيش»د«أحبوش» جمع ده.[2] بعضې حضرات فرمائى. چه په اصل کښې احبوش ډلې ته وائى.نود«أحابيش»معنى شوه ،،ډلې،، اوابن دريد رحمه الله فرمائى. چه ،،حبشى،، د يو غر نوم دې.دهغې لاندې جمع شوى وو.مختلفو قبيلو دا معاهده کړې وه.چه د مسلمانانو خلاف به په شريکه جنګ کوو.ددې ،،حبشى،، غر په مناسبت سره دې خلقو ته ،،احابيش،، وئيلى شى.[3]

«الأشطاط»دا لفظ دبخارى په اکثرونسخو کښې نشته.اوبه ظاهره معلوميږى . چه دا د راوى وهم دې.که دا صحيح اومنلې شى.نو بيا به دې وئيلو ته ضرورت پيښيږى.چه دا د «شطط» جمع ده.او ددې معنى تجاوز راځى.[4]

د«الأحابيش الأشطاط» معنى به وى.دا ډلې چه هغوى د تعداد او شمار نه تير شوى دى.اودا به کنايه وى.د هغوى د کثرت نه،نو معنى به شى.«جمعوالك الجماعات الكثيرة»

قوله: فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ: نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل.خلقو ماته مشوره راکړئ.ستاسو څه خيال دې.دا کوم خلق چه مونږ د بيت الله نه منع کول غواړى.آيا ددوى د بچو او عيال طرف ته لاړ شم.

قوله: فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ: نوکه دا خلق مونږ ته (د خپلو بچو د حفاظت په غرض) راشى.نو الله تعالى به د مشرکانو نه يو ډله جدا کړى.اوکه دغه خلق مونږ ته رانغلل.نومونږ به دوى ته شکست ورکړو.

---

[1] ،اوګورئ (سيرة ابن هشام (۳۲۲/۳)_
[2] ،تعليقات لامع الدرارى للشيخ زكريا رحمه الله (۳٤۷۸)_
[3] ،اوګورئ النهاية لابن الأثير (۳۳۰/۱)_
[4] ، وفى مختار الصحاح (۳۳۷و ۳۳۸) الشطط بفتحتين مجاوزة القدر فى كل شئ وفى الحديث ((لها مهرمثلها لا وكس ولا شطط)) أي لانقصان ولا زيادة)_

«عين» معنى جاسوس راځي.دغه شان ددې معنى ډله هم راځي.دلته دواړه معانى مراد كيدې شي.دلته د جملې مختلف مطلبونه بيان شوى دى.

① يو مطلب ددې دا دې.چه قريشو سره ډيرې قبيلې جمع شوى دى.او روسته دهغوى اهل وعيال غير محفوظ دى.نومونږ به ددې قبيلو په كورونو باندې حمله اوكړو.چه د حملې خبر دې قبيلو ته اورسى.نو دوى خو به يا دخپلو بچو د حفاظت دپاره مونږ سره دجنګ دپاره راځى..نوقريش به كمزورى شى.ځكه چه دهغوى جمع شوې لښكريه منتشر شى.او هم دا مطلب دې د «كان الله عزوجل قد انقطع عيناً من المشركين» يعنى «كان الله عزوجل قطع من المشركين جماعة» يعنى الله تعالى د مشركانو نه يو جماعت او ډله قطع او جدا كړه.اوكه دغه خلق دخپل اهل وعيال د حفاظت دپاره رانشى.نو مونږ به هغوى شكست خوړلې پريږدو.ځكه چه دهغوى په بچو، ښځو او كورونو به مو قبضه كړې وى.

په دې صورت كښې د «عين» معنى ډله اخستې شوې ده.دا مطلب په زاد المعاد كښې حافظ ابن قيم د امام احمد بن حنبل رحمه الله په حوالې سره متعين كړې دې.هلته د روايت الفاظ دا دى.«وإن يجيئوا تكن عنقاً قطعها الله»[1]«عنق» ډلې ته وائى.اوچونكه د «عين» معنى د ډلې هم راځى.[2] ځكه ددې روايت په بناء باندې به دلته هم د «عين» نه ډله مراد وى.اوهم دا مطلب مولانا رشيد احمد ګنګوهى رحمه الله په «لامع الدرارى» كښې بيان كړې دې.هغوى فرمائى «ومعنى قوله قطع عيناً من المشركين أى جماعة من المشركين فإن الكفار لما رجعوا إلى أهليهم لم يبق مع أهل مكة منهم أحد فتقل جماعتهم..» [3]

② خوكه په «قطع عيناً من المشركين» كښې د «عين» نه مراد جاسوس واخستې شى.نو په دغه وخت كښې به مطلب دا وى.چه كله مونږ ددې كافرانو په كورونو باندې حمله اوكړواوهغوى دخپل اهل وعيال دحفاظت دپاره مونږ ته راشى.نوبيا به مونږ ته اهل مكه طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت نه وى.ځكه چه جاسوس د دشمن د تعداد وغيره معلومولو دپاره ليږلې شى.اوهركله چه مونږ ته معلومه شى. چه هلته صرف قريش دى.باقى قبيلې تلى دى. نود جاسوس ضرورت به باقى پاتې نشى.د«قطع عيناً من المشركين» مطلب به وى.الله تعالى مشركانو طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت زمونږ نه ختم او قطع كړو.

③ اوصاحب د لامع الدرارى رحمه الله فرمائى.«ويمكن أن يكون المعنى أنهم إذا رجعوا إليهم لم تحتج إلى بعث جاسوس إلى مكة ليعلم لنا علم من اجتمع فيها من الكفار، إذ لا يبقى هناك غير قريش، فلا يحتاج إلى بعث

---

[1] زاد المعاد (۳\۲۸۹)_

[2] تعليقات لامع الدرارى (۸\۳٤٥)_

[3] لامع الدرارى (۸\۳٤٦و ۳٤۷)_

جاسوس، لحصول العلم بأنه ليس فيها أحد ممن سواهم»[1] په «قطع عينا من المشركين» کښې ,,عيناً،، د جاسوس په معنی کښې اخلی. د دې جملې معنی علامه عینی،قسطلانی او محشی هم بیان کړې ده.اوهغه دا که دا مشرکانو د جنګ کولو دپاره مونږ ته راشی.نو په دغه صورت کښې که مونږ هغوی ته جاسوس اولیږو.ددې به څه فائده نه وی.دجاسوس د خبر راوړو نه پس هم که د مشرکانو سره د جنګ نوبت راشی.نوددې مطلب به دا وی.چه مونږ هډو جاسوس لیږلې نه وو.الله تعالی زمونږ جاسوس کوم چه مونږ د مشرکانو خبر راوړو دپاره لیږلې وو.قطع کړو.یعنی بې فائدې او بې اثره کړو.[2]

خو ددې جملې دا مطلب صحیح نه دی.څکه چه ددې مطلب بنیاد په دې مفروضه باندې دی.چه د جاسوس فائده د جنګ نه بچ کیدل دی.نوکه جنګ اوشو.نو د جاسوس څه فائده اونشوه.خودا مفروضه صحیح نه ده.څکه چه ډیرکرته د جاسوس لیږلو باوجود جنګ اوشی.خود جاسوس په خبرونو سره په نورو احتیاطی تدبیرونو کښې مدد ملاویږی.او دجاسوس فائده وی.

[۳۹۳۵]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنِي ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ يُخْبِرَانِ خَبَرًا مِنْ خَبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَةِ فَكَانَ فِيمَا أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْهُمَا أَنَّهُ لَمَّا كَاتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُهَيْلَ بْنَ عَمْرٍو يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى قَضِيَّةِ الْمُدَّةِ وَكَانَ فِيمَا اشْتَرَطَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو أَنَّهُ قَالَ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا وَخَلَّيْتَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ وَأَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ فَلَمَّا أَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ كَاتَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا جَنْدَلِ بْنَ سُهَيْلٍ يَوْمَئِذٍ إِلَى أَبِيهِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَلَمْ يَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ مِنَ الرِّجَالِ إِلَّا رَدَّهُ فِي تِلْكَ الْمُدَّةِ وَإِنْ كَانَ مُسْلِمًا وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَكَانَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ مِمَّنْ خَرَجَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عَاتِقٌ فَجَاءَ أَهْلُهَا يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْجِعَهَا إِلَيْهِمْ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْمُؤْمِنَاتِ مَا أَنْزَلَ

[۳۹۳۶]قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ

---

[1] لامع الدراری (۸\۲۴۶و ۲۴۷)_

[2] عمدة القاری (۱۷\۲۲۶)_

مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهٰذِهِ الْآيَةِ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ وَعَنْ عَمِّهِ قَالَ بَلَغَنَا حِينَ أَمَرَ اللّٰهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرُدَّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ مَا أَنْفَقُوا عَلَى مَنْ هَاجَرَ مِنْ أَزْوَاجِهِمْ وَبَلَغَنَا أَنَّ أَبَا بَصِيرٍ فَذَكَرَهُ بِطُولِهِ

قوله: حدثني إسحاق .. حدثني ابن أخي ابن شهاب: دابن شهاب د وراره، نوم ،،محمد بن عبدالله،، دې.

قوله: فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذٰلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ: ((امعضوا))اصل كښې((انمعضوا))وو.دنون په ميم كښې ادغام اوشو، ((امعضوا))ترې جوړ شو.ددې معنى ده.بې مزې،ناخوښول.مطلب دا دې.چه اهل ايمان په دې صلح بې خونده شول.او هم په زړه كښې دننه دننه ئې خفګان كولو.

قوله: وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ ....: مسلمانانې ښځې د صلح حديبيه نه پس نبى ﷺ ته راغلې.مشركانو د دوى د واپسئ مطالبه اوكړه.خو نبى ﷺ د دوى د واپس كولو نه انكار اوكړو.يو خو ددې وجې چه په صلح كښې د ((رجل)) لفظ وو.نو ښځه د صلحې د شرائطو په پابندئ كښې داخله نه وه.او دويم د دې وجې چه قرآن كريم حكم وركړې وو.چه ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾ ([1])

دلته دا سوال كيږى.چه د ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ﴾ حكم د صلح په عام حكم كښې تخصيص وو.اوكه د.صلحې دحكم نسخ وه.په دې باره كښې د ابن عربى او د نورو حضراتو رائې دا ده.چه دقرآنى حكم په وجه د صلح په عام حكم كښې تخصيص اوشو.البته د بعضې نورو حضراتو رائې ده.چه حكم قرآنى ددې حكم ناسخ دې.

په دې صورت كښې دا مسئله پيدا كيږى.چه آيا قرآن د سنت دپاره ناسخ كيدې شى؟دامام شافعى رحمه الله مشهور قول دا دې.چه قرآن د سنت دپاره ناسخ نشى كيدې.خو نور حضرات فرمائى، چه لكه څنګه د قرآن يو آيت د بل آيت دپاره ناسخ جوړيدې شى.دغه شان قرآن د حديث دپاره هم ناسخ كيدې شى.([2])

[۳۹۳۷/۳۹۳۶]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا خَرَجَ مُعْتَمِرًا فِي الْفِتْنَةِ فَقَالَ إِنْ صُدِدْتُ عَنِ الْبَيْتِ صَنَعْنَا كَمَا صَنَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهَلَّ بِعُمْرَةٍ مِنْ أَجْلِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ

[۳۹۳۸]حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ أَهَلَّ وَقَالَ إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَفَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَالَتْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ

---

[1] سورة الممتحنة:۱۰)_

[2] اوګورئ كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام (۱۷۵/۳و۱۷۶) باب تقسيم الناسخ)_

بَيْنَهُ وَتَلَا لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

[۳۹۴۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَاهُ أَنَّهُمَا كَلَّمَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ح وحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ بَعْضَ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَهُ لَوْ أَقَمْتَ الْعَامَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا تَصِلَ إِلَى الْبَيْتِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدَايَاهُ وَحَلَقَ وَقَصَّرَ أَصْحَابُهُ وَقَالَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي أَوْجَبْتُ عُمْرَةً فَإِنْ خُلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ طُفْتُ وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ صَنَعْتُ كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ مَا أُرَى شَأْنَهُمَا إِلَّا وَاحِدًا أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي فَطَافَ طَوَافًا وَاحِدًا وَسَعْيًا وَاحِدًا حَتَّى حَلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا [ر:۱۵۵۸]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د فتنې په زمانه کښې د عمرې په اراده روان شو.(د فتنې نه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما او حجاج بن يوسف قضيه مراد ده) وې فرمائيل.که مونږ د بيت الله د تګ نه منع کړې شو.نو بيا به هم هغه طريقه اختياروو،کومه چه رسول الله ﷺ اختيار کړې وه.نو دوى د عمرې احرام اوتړلو،ځکه چه نبي ﷺ هم د حديبيه په کال د عمرې احرام تړلې وو.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: په دې روايت کښې هم د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د عمرې واقعه ذکر ده.

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا په دريم سند سره امام بخارى رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما واقعه ذکر کوى.اودا تفيصلى دې.

[۳۹۵۰/۳۹۵۱] حَدَّثَنِي شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ سَمِعَ النَّضْرَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا صَخْرٌ عَنْ نَافِعٍ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَتَحَدَّثُونَ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ وَلَيْسَ كَذَلِكَ وَلَكِنْ عُمَرُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَرْسَلَ عَبْدَ اللَّهِ إِلَى فَرَسٍ لَهُ عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يَأْتِي بِهِ لِيُقَاتِلَ عَلَيْهِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ عِنْدَ الشَّجَرَةِ وَعُمَرُ لَا يَدْرِي بِذَلِكَ فَبَايَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى الْفَرَسِ فَجَاءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ وَعُمَرُ يَسْتَلْئِمُ لِلْقِتَالِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَانْطَلَقَ فَذَهَبَ مَعَهُ حَتَّى بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهِيَ الَّتِي يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ

شجاع بن الوليد دامام بخارى رحمه الله د زمانې وو.اودهغوى په بخارى کښې صرف دا يو روايت دې.([1]) دوى د نضربن محمد نه روايت کوى.د نضربن محمد هم په بخارى کښې صرف دا يو روايت دې.([2])

---

[1] ،عمدة القارى(۱۷\۲۲۸)_

[2] ،عمدة القارى(۱۷\۲۲۸)_

نافع وائي.چه خلق دا وائي.چه حضرت ابن عمر ﷺ د حضرت عمر ﷺ نه وړاندې مسلمان شوې دې.حال دا چه دا خبره صحيح نه ده.بلكه داسې شوې وه.چه حضرت عمر ﷺ د صلح حديبيه په موقع باندې حضرت ابن عمر ﷺ يو انصارى د خپل اس راوستو دپاره اوليږلو.په دغه دوران كښې نبى ﷺ د ونې لاندې بيعت اخستل شروع كړو.حضرت عمر ﷺ ته لا معلومه نه وه.چه د بيعت سلسله شروع شوې ده.حضرت عبدالله اول بيعت اوكړو.او بيا د اس راوستو دپاره لاړلو .كله چه دوى حضرت عمر ﷺ ته اس راوستلو.نو دوى د جنګ دپاره زغره اغوستله.حضرت ابن عمر ﷺ ورته اووئيل.چه نبى ﷺ بيعت اخلى.نو حضرت عمر ﷺ لاړلو.نو د نبى ﷺ سره ئې بيعت اوكړو.بس دومره خبره وه.،اوخلقو مشهوره كړه.چه حضرت ابن عمر ﷺ د حضرت عمر ﷺ نه وړاندې مسلمان شوې دې.

[۳۹۵۱]وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعُمَرِيُّ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّاسَ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ تَفَرَّقُوا فِي ظِلَالِ الشَّجَرِ فَإِذَا النَّاسُ مُحْدِقُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ انْظُرْ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَدْ أَحْدَقُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَهُمْ يُبَايِعُونَ فَبَايَعَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عُمَرَ فَخَرَجَ فَبَايَعَ

دا تعليق دې.اسماعيلى دا موصولاً نقل كړې دې.(۱)

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائي.چه د نبى ﷺ سره په حديبيه كښې كوم كسان وو.هغوى هلته د ونو په سيورى كښې خوارهٔ وارهٔ شول.ناځاپه ما اوكتل.چه خلق دنبى ﷺ نه ګيرچاپيره راتاو شوى دى.نوحضرت عمر ﷺ اووئيل.عبدالله لړ اوګوره ،چه دا څه قصه ده؟ ابن عمر ﷺ چه كله لاړلو.او وې كتل.چه خلق بيعت كوى. نو هغوى پخپله بيعت اوكړو.او بيا راغلو.حضرت عمر ﷺ ته ئې خبر وركړو.نو هغوى هم لاړلو.او بيعت ئې اوكړو.

ددې نه په وړاندينى روايت كښې وو.چه حضرت عمر ﷺ عبدالله ﷺ ته اووئيل.چه انصارى سره زما اس دى.هغه راوله.او په دې روايت كښې دى.چه حضرت عمر ﷺ اووئيل.لړ اوګوره. چه دا خلق د نبى ﷺ نه ګيرچاپيره ولې راجمع كيږى؟

خويه دې دواړو خبرو كښې څه تعارض نشته.كيدې شى،حضرت عمر ﷺ ابن عمر ﷺ ته دواړه خبرې كړې وى.چه اس راوله.او اوګوره چه دا خلق ولې راجمع كيږى.يو راوى دا خبره بيان كړې ده.اوبل راوى دويمه خبره ذكر كړې ده.(۲)

[۳۹۵۲]حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اعْتَمَرَ فَطَافَ فَطُفْنَا مَعَهُ وَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَكُنَّا نَسْتُرُهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ لَا يُصِيبُهُ أَحَدٌ بِشَيْءٍ

---

(۱) عمدة القارى (۱۷\۲۲۹)_

(۲) فتح البارى (۷\٤٥٦)_

دامحمدبن عبدالله بن نميردې.فرمائي.چه حضرت عبدالله بن ابى اوفى فرمائى.چه مونږ د رسول اللهﷺ سره د عمرة القضاء ادا كولو دپاره تلى وو.نبى ﷺ طواف اوكړو.مونږ هم د دوى سره طواف اوكړو.نبى ﷺ مونځ اوكړو. مونږ هم دوى سره مونځ اوكړو.بيا نبى ﷺ د صفا مروه په مينځ كښې سعى اوكړه.مونږ نبى ﷺ د اهل مكه د شراو دهغوى د ضرر رسولو د ويرې د وجې پټ كړې وو.يعنى نبى ﷺ مونږ په خپله ګيره كښې اخستې وو.او روان وو.چه نبى ﷺ ته څوك تكليف اونه رسوى.

په دې روايت كښې د عمرة القضاء واقعه ده.ددې تعلق په ظاهره د صلح حديبيه سره نشته.خوهركله چه د عمرة القضاء فيصله د صلح حديبيه په موقع شوې وه.ددې مناسبت په وجه امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته ذكر كړو.

[۳۹۵۳]حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَصِينٍ قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ فَقَالَ اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ[ر:۱۵۲۲]

دحسن بن اسحاق په بخارى كښې صرف دا يو روايت راغلې دې.([1])

قوله: قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ: د ابو وائل نوم شقيق بن سلمه دې.فرمائى،كله چه سهل بن حنيف د صفين نه راغلو.نو مونږ هغه ته ورغلو.چه دحالاتو تپوس ترې اوكړو.

يواشكال او دهغې جواب: دلته يو اشكال كيږى.چه ددې روايت نه په ظاهره دا معلوميږى،چه ابووائل په جنګ صفين كښې شريك نه وو،حضرت سهل بن حنيف په جنګ كښې شريك وو،كله چه هغه د جنګ صفين نه واپس شو.نودهغه نه د حالاتو معلومولو دپاره ابو وائل هغه ته ورغلو.حال دا چه امام بخارى رحمه الله دا روايت په كتاب الجهاد كښې نقل كړې دې.په هغې كښې دا تصريح ده.چه ابووائل په جنګ صفين كښې په خپله شريك وو.([2]) او په بعضې رواياتو كښې دا هم راغلى دى.چه د سهل بن حنيف نه ابو وائيل تپوس هم په جنګ صفين كښې كړې وو.

---

[1] ،وكان حسن بن اسحاق من أصحاب ابن المبارك ومات سنة أحدى وأربعين ومائتين وماله فى البخارى سوى هذا الحديث وانظرفتح البارى (۷\۴۵۸)_

[2] ،د روايت الفاظ دا دى.((الأعمش قال :سألت أبا وائل، شهدت صفين ؟ قال:نعم... كتاب الجهاد باب إثم من عاهد ثم غدر رقم الحديث:۳۱۸۱)_

ددې اشکال جواب دا دې.چه په جنګ صفین کښې ابووائل شریك وو.په دې کښې څه شك نشته.دغه شان په کومو روایاتوکښې چه راغلی دی.چه د سهل بن حنیف نه ابووائل هم په جنګ صفین کښې تپوس کړې وو.هغه هم صحیح دی.البته دلته په روایت باب کښې د حضرت ابو وائل دا وینا چه کله سهل بن حنیف د جنګ صفین نه راواپس شو.نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو.ددې په باره کښې تاسو دا وئیلې شئ:چه د جنګ د واپسئ نه پس د ابو وائل دهغه نه تپوس کول د نورو خلقو اورولو دپاره وو.په خپله خو هغوی د دوی نه هم په جنګ صفین کښې سوال کړې وو.خو اوس سوال ددې وجې کوی.چه نور خلق هم سوال او جواب واوری.

په اصل کښې په حضرت سهل بن حنیف باندې د حضرت علی رضی الله عنه د ملګرو دا اعتراض وو.چه ته په قتال کښې د اهل شام په مقابله کښې د زیاتې دلچسپئ مظاهره نه کوې.[1] دا تپوس چه کله د حضرت سهل بن حنیف نه اوشو.نو هغه اوونیل.

قوله: اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ: تاسو خپله رائې متهمه اوګڼړئ.ما په یوم ابی جندل (صلح حدیبیه) کښې خپل ځان لیدلې دې.که په دغه ورځ زما دپاره د نبی صلی الله علیه وسلم فیصله رد.کول ممکن وو.نو ما به خامخا رد کړې وه.خوالله اودهغه رسول ښه پوهیږی.(چه فائده په کوم څیز کښې ده)

دحضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه ددې جواب مطلب او پس منظر دا دې.چه ملګرو ته د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه په مینځ کښې جنګ شروع شو.نو په جنګ کښې حضرت علی رضی الله عنه ته غلبه حاصله شوه.دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه ملګری زیات قتلیدل.او نزدې وه چه هغوی پوره ماتې خوړلې وو.په دغه دوران کښې حضرت عمروبن العاص رضی الله عنه حضرت امیر معاویه رضی الله عنه ته مشوره ورکړه.چه یو صورت داسې دې.که مونږ هغه اختیار کړو.نودا د وینې تویدل به اودریږی.اود هغوی غلبه به موقوف شی.هغه دا چه حضرت علی رضی الله عنه ته قرآن اولیږه.او ورته اووایه.چه دا به زمونږ او ستاسو په مینځ کښې فیصله کوی. زما امید دې.چه حضرت علی رضی الله عنه به دا پیشکش قبول کړی.اودغه شان به جنګ موقوف شی.

نوحضرت معاویه رضی الله عنه دحضرت عمروبن العاص رضی الله عنه په مشوره باندې عمل اوکړو.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ئې اووئیل.چه زمونږ او ستاسو په مینځ کښې به فیصله قرآن کوی.حضرت علی رضی الله عنه اووئیل.ددې نه غوره بله کومه فیصله کیدې شی.په دې موقع باندې د حضرت علی رضی الله عنه بعضې ملګرو دهغوی سره اختلاف اوکړو.او وې وئیل.چه ته په دې وخت کښې قرآن حکم مه منه.په دې وخت کښې جنګ جاری ساتل پکار دی.ځکه چه زمونږ تله درنه ده.او مونږ پوره غلبه حاصلولې شو.په دې باندې حضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه خلقو ته خطاب اوکړو.او وې وئیل.«أيها الناس اتهموا أنفسكم...» یعنی تاسو خپل ځان (او خپله رائې) هم

[1] عمدة القاری (۱۷\۲۳۰)_

متهمه اوګڼئ.دا مه ګڼړئ.چه صرف ستاسو رائې صحیح ده.کیدې شی.چه د فریق مخالف رائې صحیح وی.څکه چه په صلح حدیبیه کښې زه موجود ووم.اوپه هغه وخت کښې زما هم دا رائې وه.چه جنګ کیدل پکار دی.صلح نه ده پکار،خوپه هغه وخت کښې مونږ خپله رائې پریخوده.او د نبی ﷺ په رائې مو عمل اوکړو .دهغې نتیجه ښه او انجام د خیر شو.حال دا چه هلته معامله د کفر او داسلام وه. اودلته خود مسلمانانو په خپل مینځ کښې مسئله ده.نو په دې کښې هم خپله رائې صحیح ګڼړل اود مسلمانانو قتل بې دریغه جاری ساتلو باندې اصرار کول نه دی پکار.

ددې روایت دا تفصیل امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې بیان کړې دې.دلته د بخاری روایت مختصر دې.(۱)

قوله: وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا (۲) إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا (۳) خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ: اومونږ خپلې اوږې د یو داسې کار دپاره کوم چه مونږ په ویرې کښې واچوی. تورې نه دی اوچتې کړې.خو ددې دپاره چه دا تورې هغه معامله زمونږ دپاره آسانه کړی.خود جنګ صفین دا معامله دومره ګرانه او مشکله جوړه شوې وه.چه اوس مونږ ددې یو طرف لا بند (اوصحیح) کړې نه وی،چه بل طرف ئې شلیږی.په پوهه کښې نه راځی.چه څنګه به دا معامله حل کړو.

د حضرت سهل بن حنیف د دې جملې مقصد دا دې.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت نه پس چه په مسلمانانو کښې د فتنې کومه دروازه پرانستې شوې ده.په پوهه کښې نه راځی.چه دا دروازه به څنګه بنده کړې شی.ددې نه وراندې چه به کله مونږ د جهاد دپاره توره اوچتوله.او د کومې فتنې د ختمولو دپاره به تلو. نو هغه فتنه به ختمه شوه.خود موجوده فتنې نوعیت دهغې نه بیخی مختلف دې.

چونکه په دې روایت کښې حضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه په صلح حدیبیه کښې د خپلې موجودګئ ذکر کړې دې.هم ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته تخریج کړې دې.والله اعلم.

[۳۹۵۳/۳۹۵۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

[۱] اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۱۸/۳۵۰)_

[۲] الأمر الفظيع: الشنيع الشديد، وقوله : يفظعنا أي : يوقعنا في أمر فظيع شديد علينا. خصماً : الخصم: الطرف، وخصم كل شئ طرفه- والظر جامع الأصول (۸/۳۳۱)_

[۳] ،دمنها ضمیر،،الامر،،طرف ته راجع دې.دقواعده په لحاظ سره په ظاهره ،،منه،، پکاروو.هم دا وجه ده.چه په یو روایت کښې ،،منه،، دې.عمدة القاری (۱۷/۲۲۰)_

زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوْ انْسُكْ نَسِيكَةً قَالَ أَيُّوبُ لَا أَدْرِي بِأَيِّ هَذَا بَدَأَ

[٣٩٥٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ وَقَدْ حَصَرَنَا الْمُشْرِكُونَ قَالَ وَكَانَتْ لِي وَفْرَةٌ فَجَعَلَتْ الْهَوَامُّ تَسَاقَطُ عَلَى وَجْهِي فَمَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَأُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ [ر:١٧١٩]

بَاب قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

[٣٩٥٦/٣٩٥٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا نَاحِيَةَ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأَمَرَ بِهِمْ فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ قَالَ قَتَادَةُ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ كَانَ يَحُثُّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَى عَنْ الْمُثْلَةِ وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ

۵۶ کښې د عکل او عرينه واقعه پيښه شوه.د اتو کسانو ډله د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.په هغې کښې د څلورو تعلق د قبيله عرينه سره وو.او د دريو تعلق د عکل سره وو.او يو کس د بلې يوې قبيلې وو.[1] هغوی راغلل.او په مدينه منوره کښې ئې اسلام قبول کړو.اوهلته ئې استوګنه شروع کړه.خود مدينې منورې اوبه پرې موافق رانغلې.اودا خلق ناجوړه شول.نبي ﷺ ته ئې شکايت اوکړو. نبي ﷺ ورته د مدينې نه بهر خپل اوښانو ته د تګ وينا اوکړه.او ورته ئې اوفرمائيل .د اوښانوپئ او متيازې څکئ.نوصحيح به شئ.دا کسان لاړل.اود پيو او متيازو په څکلو سره بيخي صحتمند شول.

کله چه هغوی صحتمند شول.نو د اوښانو محافظ اود رسول الله ﷺ راعي حضرت

---

[1] فتح البارى (٣٣٧/١) باب أبوال الإبل)_

یسار ﷜ هغوی قتل کړلو.او اوښان ئې اوتختول.نبی ﷺ ته چه کله ددې واقعې خبر اوشو. نو نبی ﷺ شل کسان د حضرت کرزبن جابرفهری ﷜ په قیات کښې دهغوی په تعاقب کښې روان کړل.حضرت کرزبن جابر فهری ﷜ هغوی ټول بندیوان کړل.رسول الله ﷺ دهغوی د قتلولو حکم اوکړلو.نودهغوی په سترګو کښې ګرم سیخونه راښکلی شول. او دهغوی لاسونه او پښې کټ کړې شول.اوپه حره(یو کاڼړی ژنه زمکه) په یو طرف کښې هغوی واچولی شول.او دغه شان ټول هلته مړه شول.(١)

قوله: وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ :یعنی مدینه هغوی دخپل خان دپاره د آب هوا په اعتبار سره موافق بیا نه مونده .«أرض وخيمة» هغه زمکې ته وائی،چه د هغې آب هوا موافق نه وی.

قوله: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ : مونږاهل ضرع وو،اهل ریف نه وو.،،ضرع،، غولاونځې ته وائی.او ،،ریف،، شین پټی ته وائی.
مطلب دا دې.چه مونږ د ځنګل او دباندو اوسیدونکی یو.هلته څاروی څروو اودهغې په پیو ګذاره کوو.ښاریان نه یو.چه پټی او کاشتکاری کوو.(دمدینې منورې خلقو به زمینداری کوله)

قوله: فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ:دلته اشکال کیږی.چه په اسلام کښې،مثله،، جائز نه ده.نبی ﷺ د ،،مثله،، نه منع کړې ده.نوبیا ددې کسانو،،مثله،، ولې اوکړې شوه؟ ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.
① ابن شاهین ددې سوال په جواب کښې فرمائی.چه دا واقعه د مثله د حرمت نه وړاندې وه.تراوسه پورې د مثله د حرمت اعلان نه وو شوې.روسته مثله حرامه اوګرځولې شوه.(٢)
② علامه ابن الجوزی ﷫ فرمائی.چه تر دغه وخته پورې عامه مثله خو منسوخه شوې وه.خو تر اوسه پورې دمثله په بدله کښې د مثله جواز برقرار وو. اوچونکه دې کسانو د رسول الله ﷺ راعی قتل کړې وو.او دهغه مثله ئې کړې وه. ددې وجې قصاصاً دهغوی مثله هم اوکړې شوه.روسته قصاصاً مثله هم حرامه کړې شوه.او اوس مثله په هیڅ صورت کښې هم جائز نه ده.(٣)

قوله: قَالَ ابو عبدالله وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ: امام بخاری ﷫ فرمائی.چه شعبه،ابان او حماد ﷭ د قتاده نه صرف «من عرينة» نقل کړی دی.د عکل قبیلې نوم دې حضراتو نه دې اخستې.د شعبه تعلیق امام بخاری په کتاب الزکاة

---

(١)د تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری (٣٣٧\١.١) د واقدی په نیز دا دشوال ٦ﻫ اود ابن اسحاق په نیز د جمادی الثانیه ٦ﻫ واقعه ده.)_
(٢)فتح الباری (٣٤١\١١)_
(٣)فتح الباری (١١\٣٤٠ و٣٤١)_

کښې موصولا ذکر کړې دې.د ابان بن زید تعلیق ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې.او دحماد تعلیق امام ابوداود موصولاً نقل کړې دې.([1])

قوله: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ: یحیی او ایوب چه د حضرت انس رضی الله عنه نه د ابوقلابه په واسطه باندې کوم روایت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف د عکل قبیلې ذکر دې.د عرینه نوم نشته.د یحیی بن کثیر دا تعلیق امام بخاری په کتاب المحاربین کښې موصولاً نقل کړې دې.([2]) او د ایوب روایت امام بخاری په کتاب الطهارة کښې موصولاً نقل کړې دې.([3])

[۳۹۲۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَالْحَجَّاجُ الصَّوَّافُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ اسْتَشَارَ النَّاسَ يَوْمًا قَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذِهِ الْقَسَامَةِ فَقَالُوا حَقٌّ قَضَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَضَتْ بِهَا الْخُلَفَاءُ قَبْلَكَ قَالَ وَأَبُو قِلَابَةَ خَلْفَ سَرِيرِهِ فَقَالَ عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ فَأَيْنَ حَدِيثُ أَنَسٍ فِي الْعُرَنِيِّينَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ إِيَّايَ حَدَّثَهُ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ أَبُو قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُكْلٍ ذَكَرَ الْقِصَّةَ [ر: ۲۳۱]

قوله: حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ: په دې سند باندې اشکال کیږی.چه د حماد بن زید دوه استاذان دی.ایوب او حجاج صواف.نود «حدثنی» په ځائې «حدثانی» د تثنیه صیغه پکار وه.علامه عینی ددې اشکال جواب ورکوی اوفرمائی،چه د ایوب په باره کښې اختلاف دې. چه آیا هغوی دا روایت د ابو قلابه نه بلا واسطه نقل کوی.اوکه د ابو رجاء په واسطه ئې نقل کوی.اودحجاج صواف په باره کښې دا خبره متعینه ده.چه هغوی د ابو رجاء په واسطه سره نقل کوی.د دې وجې ئې د مفرد صیغه استعمال کړه.چه ضمیر حجاج طرف ته راجع دې.ایوب په دې کښې شامل نه دې.والله اعلم

قوله: وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ: یعنی ابو رجاء د ابو قلابه سره په شام کښې وو.دا روایت دلته ډیر په اختصار سره نقل شوې دې.وړاندې په کتاب الدیات کښې به مفصل راشی.ان شاء الله هلته به په دې باندې تفصیلی خبره کیږی.

---

[1] عمدة القاری (۱۷\۲۳۲)_

[2] صحیح بخاری کتاب الردة والمحاربین باب لم یحسم النبی ﷺ المحاربین من أهل الردة حتی هلکوا رقم الحدیث ۶۸۰۳)_

[3] صحیح بخاری کتاب الطهارة باب أبوال الإبل رقم ۲۳۳)_

بَاب=غَزْوَةِ ذِی قَرَدَ
وَهِيَ الْغَزْوَةُ الَّتِي أَغَارُوا عَلَى لِقَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ

((ذی قرد)) یا ((ذات قرد)) د یوې چینې نوم دې.کومه چه د مدینې منورې نه د یوې ورځې په فاصله باندې په بلاد غطفان کښې واقع ده.
دا غزوه کله پیښه شوې وه؟ د اهل سیر او مغازی په دې باندې اتفاق دې.چه غزوه ذی قرد په ٦هـ کښې د حدیبیه نه وړاندې پیښه شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې په ربیع الاول کښې[1] بعضې حضراتو په جمادی الاولی٦هـ کښې او محمدبن اسحاق په شعبان ٦هـ کښې ددې وقوع بیان کړې ده([2]) دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.چه غزوه ذی قرد د حدیبیه نه وړاندې ده.ځکه چه حدیبیه په ذی قعده ٦هـ کښې واقع شوې وه.اوکله چه غزوه ذی قرد وقوع د حدیبیه نه وړاندې ده.نو ظاهره ده.چه د خیبر نه به هم وړاندې وی.ځکه چه غزوه خیبرد حدیبیه نه پس په ۷هـ کښې پیښه شوې وه.
خو امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه دا غزوه د غزوه خیبر نه صرف درې ورځې وړاندې واقع شوې ده.ددې ښکاره مطلب دا دې.چه امام بخاری دا د حدیبیه نه پس منی.حافظ ابن قیم او علامه بیهقی رحمه الله هم د امام بخاری رحمه الله مطابقت کړې دې.هغوی هم دا د حدیبیه نه پس اود د خیبر نه وړاندې ګنړی.([3]) امام مسلم دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه یو مفصل روایت ذکرکړې دې.د هغې نه هم ددې خبرې تائید کیږی.چه دا دخیبر نه درې ورځې وړاندې ده.([4])
① ابوالعباس قرطبی رحمه الله تطبیق کړې دې اوفرمائی.چه دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په تفصیلی روایت کښې چه د کوم خیبر ذکر دې.ممکن ده.چه هغه مشهوره غزوه خیبر نه وی.ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خیبر طرف ته څو ځله لښکر روان کړې وو. خو دهغوی خبره ددې وجې وزنی نه ده.چه په دغه روایت کښې دا هم ذکر دی.چه حضرت علی رضی الله عنه مرحب یهودی سره مقابله اوکړه.اودا مشهوره مقابله هم په غزوه خیبر کښې شوې وه.نودا بغیر دڅه دلیل

---

[1] طبقات ابن سعد (۸۰/۱ و ۸۱) غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم الغابة)_

[2] فتح الباری (۷/ ۶۰ ۳)_

[3] قال ابن القیم هذه الغزوة کانت بعد الحدیبیة وقد وهم فیها جماعة من أهل المغازی والسیر فذکرو أنها کانت قبل الحدیبیة)) وانظر زاد المعاد(۲۷۹/۳) امام بیهقی رحمه الله هم دا د حدیبیه نه روسته ذکر کړې ده.اوګورئ دلائل بیهقی (۱۷۸/٤)_

[4] ځکه چه د دغه روایت په آخر کښې دی.((فرجعنا .. أی من غزوة ذات قرد .. إلی المدینة ،فوالله ما لبثنا بالمدینة إلا ثلاث لیال حتی خرجنا إلی خیبر صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة ذی قرد وغیرها)

نه په بله غزوه باندې محمول کول صحیح نه دی.([1])

۲ حافظ ابن حجر په دواړه قسم رواياتوکښې دتطبيق دپاره په ځائې د دې چه غزوه خيبرمتعدد اوګنړي.غزوه ذی قردمتعدد ګنړلې ده.هغوی فرمائي.چه عبد الرحمن بن حفص فزاری په مقام ذی قرد کښې د نبی ﷺ په اوښانو باندې څو ځله د شپې حمله کړې وه.نو کومه ذی قرد چه عام اهل سير ذکر کوی.هغه دحديبيه نه وړاندې پيښه شوې وه.او امام بخاری رحمه الله چه کومه غزوه ذی قرد د خيبر نه درې ورځې وړاندې بيان کړې ده.هغه بله واقعه ده.اوداً دحديبيه نه پس واقع شوې وه.نو اوس په دواړه قسم اقوالوکښې څه تعارض نه پاتې کيږی.([2])

د غزوه ذی قرد تفصيل په وړاندينی روايت کښې راځی.

[۳۹۵۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ خَرَجْتُ قَبْلَ أَنْ يُؤَذَّنَ بِالْأُولَى وَكَانَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْعَى بِذِي قَرَدَ قَالَ فَلَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ قَالَ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ يَا صَبَاحَاهْ قَالَ فَأَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْ الْمَدِينَةِ ثُمَّ انْدَفَعْتُ عَلَى وَجْهِي حَتَّى أَدْرَكْتُهُمْ وَقَدْ أَخَذُوا يَسْتَقُونَ مِنْ الْمَاءِ فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ بِنَبْلِي وَكُنْتُ رَامِيًا وَأَقُولُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ

وَأَرْتَجِزُ حَتَّى اسْتَنْقَذْتُ اللِّقَاحَ مِنْهُمْ وَاسْتَلَبْتُ مِنْهُمْ ثَلَاثِينَ بُرْدَةً قَالَ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ حَمَيْتُ الْقَوْمَ الْمَاءَ وَهُمْ عِطَاشٌ فَابْعَثْ إِلَيْهِمْ السَّاعَةَ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ قَالَ ثُمَّ رَجَعْنَا وَيُرْدِفُنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ [ر: ۲۸۷۶]

حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په دې روايت کښې د غزوه ذی قرد واقعه بيانوی .چه زه دصبا د اذان نه وړاندې د مدينې منورې نه بهر غابه (صحرا) طرف ته اووتم .اود رسول الله ﷺ اوښې په ذی قرد کښې څريدلې.نو دعبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه غلام ماته ملاؤ شو.دلته ئې دغلام نوم نه دې بيان کړی.د مسلم په روايت کښې دغلام نوم ،،رباح،، راغلې دې.خود مسلم په روايت کښې ئې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام وئيلې دې.خوپه دې کښې څه تعارض نشته.ځکه چه ممکن ده.غلام د عبدالرحمن بن عوف وو.خود رسول الله ﷺ دخدمت دپاره هم حاضريدل.ددې وجې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام هم وئيلې شوې دې.([3])

رباح اووئيل، چه د رسول الله ﷺ اوښې اونيولې شوې.ما اووئيل.چا؟ هغه اووئيل عطفان،

---

[1] فتح الباری(۱۷/۴۶۰و ۴۶۱)_

[2] ،فتح الباری(۱۷/۴۶۱)_

[3] ،فتح الباری(۱۷/۴۶۰)_

نو ما درې خله په اوچت آواز سره «یاصباحاه» اووئیل.اود مدینې د شګلوړې زمکې ټولې آبادۍ ته ما خپل آواز اورسولو.(کیدې شي.چه د دوی آواز ډیراوچت وو.یا کیدې شي.چه دا ددوی کرامت وو)او بیا زه مخکښې طرف ته روان شوم.تردې چه ما هغه د شپې حمله ګربیا رالاندې کړل.هغوی اوبه څکلې. نو ما په هغوی باندې د غشي ورول شروع کړل.زه ډیرښه غشي ویشتونکې ووم.اودا رجز مې هم وئیل.

قوله: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ :زه د اکوع ځوې یم.نن د سپکو خلقو د بربادۍ ورځ ده.

«رضع»دا د«راضع» جمع ده.راضع پۍ څکونکي ته وائي.خود کمینه او ذلیل په معنی کښې هم استعمالیږي.په دې معنی کښې د استعمال پس منظر دا دې.چه یو بخیل کس به خپله خوله د اوښانو په تیوباندې لګولې وه.او پۍ به ئې څکل. هغه سره دا ویره وه.که پۍ په لوښي کښې لوشلې شي.نو هسې نه چه ګاونډیان د پیو لوشلو آواز واوري.او پۍ اوغواړي.نودغه شان پۍ څکل یو ذلیله حرکت وو. د دې وجې ،،راضع،، دکمینه په معنی کښې هم استعمال شو.(۱)

حضرت سلمه ﷺ وائي.ما دا رجز وئیل.او د هغوی نه مې ټولې اوښې خلاصې کړې.او دیرش څادرې هم ما د هغوی نه واخستې.(د بدحواسۍ په حالت کښې څادرې هم هغوی ته بوج ښکاریدې.ددې وجې ئې څادرونه پریخودل.او اوتختېدل) په دې کښې نبی کریم ﷺ او صحابه راغلل.ما اووئیل.اې دالله رسوله ما هغه کسان اوبوڅکلو ته پرې نخودل.اوهغوی تګي دي.تاسو هغوی طرف ته اوس لښکر اولیږئ.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.«یا ابن الاکوع ملکت فاسجح»اې ابن ا لاکوع هرکله چه تا غلبه حاصله کړه.نو اوس د نرمۍ نه کار واخله.فرمائي. بیا مونږ راواپس شو. رسول الله ﷺ د شفقت په وجه زه خپل ردیف جوړ کړم(خپل ځان پسې ئې په سورلۍ سور کړم) تردې چه مونږ مدینې ته داخل شو.

بَاب=غَزْوَةِ خَيْبَرَ

د غزوه خیبر په باره کښې دعام اهل سیر او مغازی رائې دا ده.چه دا په ۷ھ کښې واقع شوې ده.نبی کریم ﷺ چه کله د حدیبیه نه واپس شو.نو د ذی الحجه او محرم په اوائلو کښې نبي ﷺ په مدینه کښې پاتې شو.او د محرم په آخر کښې دوی د خیبر طرف ته خروج اوکړو. (۲) خیبر د مدینې نه اته منزل (یعنی تقریباً دوه سوه میله) په فاصله باندې شام طرف ته واقع د یو ځائې نوم دې.(۳)

---

(۱) فتح الباری(۷\۴۶۲)_

(۲) البدایة والنهایة (۴\۱۸۱)_

(۳) طبقات ابن سعد (۲\۱۰۶) وسیرت النبی (۱\۲۷۵) بعضې حضراتو ۹۶میله او بعضو ۱۸۴ کلومیټره یعنی تقریباً پنځویش دپاسه سل میله فاصله لیکلې ده۔

دغزوه خيبر سبب: يهود چه كله نبى ﷺ د مدينې منورې نه جلا وطن كړل.نودا خلق خيبر كښې آباد شو.اود مسلمانانو خلاف په سازشونو كښې مشغول شول.يوطرف ته خو دوی د مكې مشركان د مسلمانانو خلاف جنګ كولو ته د اماده كولو كوشش كولو ،او بل طرف ته ئې په مدينه كښې منافقانو ته د مسلمانانو خلاف ډاډ وركولو.د دې وجې اوس ضرورت وو.چه په هغوی باندې حمله اوكړې.اودهغوی طاقت ختم كړې شی.اود دعوت اسلام په باب كښې د هغوی د ركاوټونوسدباب اوكړې شی.كله چه نبى ﷺ د حديبيه نه واپس تشريف راوړلو.نو په لاره كښې سورة فتح نازل شو . ﴿وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيْرَةً تَأْخُذُوْنَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهٖ﴾ د«هٰذه»اشاره غزوه خيبر طرف ته وه.([1])

د نبى ﷺ روانيدل: چونكه نبى ﷺ خان سره شپاړس سوه صحابه اخستی وو.په هغوی كښې دوه سوه سوارۀ وو.او څوارلس سوه پيدل وو.([2]) دې غزوې ته د روانيدو نه وړاندې الله تعالى د وحى په ذريعه نبى ﷺ ته حكم كړې وو.چه منافقانوته په دې سفر كښې د تلو اجازت مه وركوه.څكه چه په صلح حديبيه كښې داكسان تاسوسره نه وو تلى.بعضو معذرت كړې وو. او بعضو ښكاره انكار كړې وو.ددې وجې په دې غزوه كښې منافقان شامل نكړې شو.([3]) په ازواج مطهراتوكښې نبى ﷺ خان سره ام سلمه رضي الله عنها بوتلې وه.([4]) او په مدينه منوره كښې دصحيح روايت مطابق حضرت سباع بن عرفطه ئې خپل قائم مقام مقرر كړو.([5])

نبى ﷺ لاړلو او په «رجيع» كښې ئې ډيره واچوله.دا مقام د خيبر او عطفان ترمينځ واقع دې.دلته د قيام وجه دا وه.چه عطفانى د اهل خيبر حليف وو.او هغوی د خيبر د يهودو د مدد دپاره لښكر هم جمع كړې وو.كه مسلمانان نيغ تلى وو.او په خيبر باندې ئې حمله كړې وه.نو دا كسان به د مسلمانانو خلاف د يهودو مدد ته رارسيدلى وو.د هغوی د مرغوب كولو دپاره رسول الله ﷺ په رجيع كښې قيام اوكړو.اوهغه خلقو سره دا ويره شوه.كه موږ د يهودو د مدد پاره خيبر ته لاړ شو.نو مسلمانان به د شانه زموږ په كورونو باندې حمله اوكړى.نودې خلقو خپله ويره محسوس كړه.او واپس شو.اود خيبر د يهودو د مدد اراده ئې پريخوده.([6])

كله چه نبى ﷺ خيبرته نزدې اورسيدلو.نو د داخليدونه وړاندې ئې صحابوﷺ ته اوفرمائيل. اودريږئ.اودا دعا ئې اوكړه.«اللهم رب السماوات وما أظللن،ورب الأرضين وما أقللن،ورب الشياطين وما أضللن ورب الرياح وما أذرين ، نسألك خير هذه القرية وخير أهلها وخير ما فيها

---

[1] ،دلائل النبوة بيهقى (١٩٧\٤)_
[2] ،سيرت النبى ﷺ (٤١٥\٣) په حواله د زرقانى (٢١٧\٢)_
[3] ،اوګورئ الدرالمنثور فى التفسير الماثور (٧٣\٦)_
[4] ،طبقات ابن سعد (١٠٦\٢)_
[5] ،طبقات ابن سعد (١٠٦\٢)_
[6] ،الكامل لابن اثير (١٤٧\٢)_

«نعوذبك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها، أقدموا بسم الله» په رواياتو كښې ددې الفاظو نه مختصر الفاظ هم راغلى دى.خوابن اثير مذكوره الفاظ نقل كړى دى.(١)

په خيبر باندې حمله او محاصره:خيبر ته نبى ﷺ د شپې په وخت كښې اورسيدلو.اوچونكه د نبى ﷺ د شپې د حملې كولو عادت نه وو.بلكه نبى ﷺ به د صبا انتظار كولو.كه نبى ﷺ ته به د صبا د اذان آواز ترغوږ و شو.نو حمله به ئې نه كوله.اوكه د اذان آواز به ئې واونريدلو. نو حمله به ئې كوله.ددې وجې نبى ﷺ د صبا انتظار اوكړو.چه د اذان آواز ئې واونريدل.نو نبى ﷺ دحملې اراده اوكړه.يهوديان صبا دخپلو باغونو اوپټو ته دكاردپاره اووتل .كله چه ئې نبى ﷺ اوليدل.نوچغې ئې كړې.«محمد والخميس» او لاړل په قلعو كښې محصور شول.نبى ﷺ په دې موقع باندې اوفرمائيل.«الله أكبر خربت خيبر،إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين»(٢)

په خيبر كښې څو قلعه ګانې وې.نبى ﷺ هغه قلعو طرف ته روان شو.اوهغه ئې پرله پسې فتح كولې.ددغه قلعو دتعداد اودهغې د فتح كولو په ترتيب كښې روايات مختلف دى.خواكثر اهل مغازى د شپږوقلعو تعداد ذكر كړې دې.

① د ټولونه اولنۍ قلعه ،،ناعم،، فتح شوه.ددې قلعې په فتح كښې يو صحابى محمود بن سلمه ﷺ شهيد شو.حضرت محمود بن سلمه ﷺ ډيرپه مړانه او دلاورۍ سره حمله اوكړه.او ډير وخته پورې جنګيدلو.چه ستړې شو.نو د څه وخته پورې د آرام كولو دپاره د ديوال په سيورى كښې كيناستلو.كنانه به ربيع د قلعې د فصيل نه د جرندې پل په هغه باندې راګوزار كړلو.اوهغه شهيد شو.خودا قلعه ډيره زر فتح شوه.(٣)

② د ،،ناعم قلعه،، نه پس مسلمانان ،،قموص،، قلعې طرف ته وروړاندې شو.دا قلعه په ټولو قلعو كښې دټولو نه زياته مضبوطه او مستحكمه وه.د يهودو مشهور پهلوان ،،مرحب،، هم په دې قلعه كښې وو.كوم چه د زرو سورو برابر ګڼړلې شو.د دې قلعې محاصره تقريباً شلو ورځو پورې جارى وه.نبى ﷺ د درد شقيقه (دنيم سر درد) د وجې پخپله ميدان ته نشو راتلې.نبى ﷺ حضرت ابوبكر ﷺ ته بيرغ وركړو.او وې ليږلو.خوپه دغه ورځ قلعه فتح نشوه.بيا نبى ﷺ په بله ورځ حضرت فاروق أعظم ﷺ ته بيرغ وركړو،او روان ئې كړو.خوپه دغه ورځ هم د سخت جنګ باوجوذ قلعه فتح نشوه.يوه ورځ د ماښامې نبى ﷺ اوفرمائيل.«أما والله لأعطيها غداً رجلاً يحب الله و رسوله ويحبه الله و رسوله يأخذها عنوة» په الله قسم صبا به زه داسې كس ته بيرغ وركوم.چه هغه به د الله اودهغه د رسول سره محبت كوى.اوالله اودهغه رسول به هغه سره هم محبت كوى.هغه به دا قلعه په زور سره فتح كوى.په دغه

---

(١) الكامل لابن الأثير (١٤٧/٢)_

(٢) البداية والنهاية (١٨٣/٤)_

(٣) الكامل لابن أثير (١٤٨/٢)_

شپه هرصحابی ته انتظار وو.چه نبی ﷺ به چا ته بیرغ ورکوی.اود هریوکس خواهش وو.چه
بیرغ ده ته ملاؤ شی.په راروان ورځ نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه راوغوستل .حضرت علی رضی الله عنه
دسترګو د بیماریٔ دوجې هلته موجود نه وو.نبی ﷺ هغوی راوغوښتل .او د هغوی په
سترګو نې د خولې لیاړې اومګلې.دهغې په وجه الله تعالی دهغه سترګو ته شفا ورکړه.بیا
نبی ﷺ هغه ته بیرغ ورکړو.د یهودو مشهور پهلوان د رجز ونیل. اومیدان ته راکوز شو.

قد علمت خیبر أنی مرحب شاکی السلاح بطل مجرب

خیبر ته معلومه ده،چه زه مرحب یم،سلاح پوش او تجربه کاریم.
دحضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه ورور حضرت عامربن الاکوع دهغه په مقابله کښې دا رجز
ونیل او راووتل.

قد علمت خیبر أنی عامر شاکی السلاح بطل مغامر

مرحب په هغه باندې ګزار ا وکړو.حضرت عامر په خپل ډهال سره منع کړو.بیا عامر رضی الله عنه په
هغه باندې ګذاراوکړو.توره راتاؤ شوه.اوخپله دده په پنډۍ کښې ورننوته.دهغې نه هغوی
شهید شو.

ددې نه پس حضرت علی رضی الله عنه دا رجز ونیل اودمرحب د مقابلې دپاره پخپله راوتلو.

أنا الذی سمتنی أمی حیدره کلیث غابات کریه المنظره

زه هغه یم.چه زما مور زما نوم حیدر(زمرې) کیخودې دې.دځنګل د زمری پشان ډیر مهیب یم.
مرحب ډیر په زور سره راغلو.خو حضرت علی رضی الله عنه دومره په زور سره د تورې ګذار اوکړو.چه
دهغه سرنې دوه ټکړې کړو.بیادمرحب ورور،،یاسر،،راغلو .د مسلمانانو دپاره حضرت
زبیر رضی الله عنه هغه قتل کړو.دغه شان آخر الله تعالی د حضرت علی رضی الله عنه په لاس باندې د قموص
دا مضبوطه قلعه فتح کړه.(¹)

ددې قلعې نه مسلمانانو ته ډیر قیدیان په لاس راغلل.هم په دې قیدیانو کښې د بنونضیر
د سردار حیی بن اخطب لور حضرت صفیه رضی الله عنها وه.کومه چه روسته د نبی ﷺ په عقد نکاح
کښې راغله.(²)

③ د ،،قموص،،قلعې فتح کولو نه پس مسلمانان ،،قلعه صعب بن معاذ،، طرف ته ور.
وراندې شو.دا قلعه د خوراك څخاك د ځیزونو په اعتبار سره د ټولو قلعه ګانو نه لویه وه.
دلته یهودو دخوراك ډیره لویه ذخیره جمع کړې وه.مسلمانانو په آسانۍ سره هغه هم فتح
کړه.اوپه دې سره په اسلامی لښکرکښې دخوراك څخاك دځیزونو دکمی شکایت لرې شو(³)

---

¹ ،اوګورئ البدایه والنهایه (۱۸٤\٤و ۱۹۰) البدایه والنهایه کښې داذکر نشته.چه کومه قلعه حضرت
علی رضی الله عنه فتح کړې وه.هغه قموص وه.بلکه ابن اثیر لیکلی دی.چه دا قلعه ،،وطیح وسلالم،، وه.
البته حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی.چه حضرت علی رضی الله عنه کومه قلعه فتح کړې وه.هغه قموص وه.هغوی
لیکی.((وکان إسم الحصن الذی فتحه علی رضی الله عنه ،،القموص،،وهو من أعظم حصونهم (فتح الباری(٤٧٨\٧)_

² ،فتح الباری(٤٧٨\٧)_

³ ،سیره ابن هشام (۳٤۶\۳)_

④ ددې نه پس مسلمانان د ،،قله،، نومې قلعې طرف ته وړاندې شو.دا د غر په سوکه باندې واقع وه.ددې وجې ورته ،حصن قله،.وئيله.دا قلعه هم ډيره مضبوطه وه.درې ورځو پورې د دې محاصره جاري وه.په دې دوران كښې يو يهودي نبي ﷺ ته راغلو. او عرض ئې اوكړو.كه ته يوه مياشت هم ددوی محاصره اوکړې.بيا هم دا قلعه نشي فتح كيدې.ځكه چه دخوراك ذخيره دوی سره په كافي مقدار كښې موجود ده.او اوبه دا خلق د شپې راكوزيږي. اود غريه لمن كښې د واقع چينې نه اوبه ډكوی.او اوړی.نو كه ته قلعه فتح كول غواړې.نو د دوی د اوبو لاره بنده كړه. نو نبي ﷺ دهغوی اوبه بندې کړې.د هغې په وجه هغوی مجبوره شو.او جنګ دپاره رابهرشو.جنګ اوشو.تقريباً لس يهوديان مړه شول.اوبعضې مسلمانان هم شهيدان شول.او په قلعه باندې آخر دا چه مسلمانانو قبضه اوكړه.([1])

⑤ ددې نه پس مسلمانانو نورې ورې قلعې هم فتح کړې.او د ټولو نه په آخر كښې ،،قلعه وطيح،، او ،،قلعه سلالم،، طرف ته متوجه شو.يهوديان د نورو قلعو نه راوتلي وو.اوپه دې دوو قلعو كښې جمع شوی وو.مسلمانانو تقريباً څوارلس ورځې ددې دواړو قلعو محاصره جاري اوساتله.آخردا چه يهوديان مجبوره شو.او سلام بن ابي الحقيق ئې د صلح دپاره د نبي ﷺ په خدمت كښې راوليږلو.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.صلح كيدې شي.خو په دې شرط چه خيبر به خالي كول وی.دويم شرط دا دې.چه ددې خائې نه به نه سره زر او نه سپين زر خان سره اوړئ.دريم شرط دا دې.چه څه وسله او د جنګ سامان به خان سره د اوړلو اجازت نه وی.اونه به د څه څيز پټولو اجازت وی.([2])

د نبي ﷺ دا ټولې خبرې يهوديانو قبولې کړې.خوپه مينځ كښې يهوديانو وعده خلافي اوكړه.اود كالو يوه تيلئ ئې چرته پټه کړې وه.نبي ﷺ كنانه بن الربيع راغوښتلو.او دهغه تيلئ په باره كښې ئې ترې تپوس اوكړو.هغه اووئيل.هغه خو په جنګ كښې خرچ شوه.نبي ﷺ ورته آووئيل.په هغې كښې مال زيات وو.اود جنګ موده دومره اوږده نه ده.دغه شان نبي ﷺ د نورو دوو يهوديانو نه تپوس اوكړو.خو چا هم حقيقت ښكاره نكړو.نو نبي ﷺ يو انصاري صحابي ته حكم اوكړو.چه لاړ شه په فلاني خائې ديوې ونې جرړه اوكنه.تيلئ هلته ده.هغه لاړلو.اوزمكه ئې اوكنسته .نود لس زرو ديناروقيمت باندې مشتمله د كالو تيله دهغه خائې نه رابهر شوه. چونكه دغه خلقو مال پټ کړې وو.اود صلح د شرطونو نه ئې مخالفت اوكړو..ددې وجې هغوی قتل کړې شو.كنانه بن ربيع خو ددې وجې هم د قتل مستحق وو.چه هغه د قلعه ناعم د فتحې په موقع محمود بن سلمه ﷺ شهيد کړې وو.([3])

چه نبي ﷺ خيبر فتح كړو.نوهغوی د محيصه بن مسعود په اهل فدك ته چه كله خبر اوشو.چه نبي ﷺ خيبر فتح كړو.نوهغوی د محيصه بن مسعود په ذريعه نبي ﷺ ته پيغام راوليږلو.په هغې كښې هغوی په ذكر شوو شرطونو باندې دصلحې

[1] دلائل النبوة للبيهقي (۲۲٤\٤)۔
[2] دلائل النبوة للبيهقي (۲۲٦\٤)۔
[3] سيرۃ حلبية (٤۲\۳)۔

دپاره آمادګی ښکاره کړه.نبی ﷺ اهل فدك سره په نصف اموال باندې صلح اوکړه.او وې فرمائیل.چه کله هم مونږ اوغواړو.تاسو به اوباسو .اودغه شان فدك هم فتح شو.[1]

په غزوه خیبرکښې تقریباًڅوارلس پنځلس صحابه شهیدان شو.او۹۳ یهودیان قتل شو.[2]

[۳۹۵۹]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ وَهِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ[ر:۲۰۶]

په کتاب الوضوءکښې داروایت تیرشوې دې.

[۳۹۶۰]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ فَسِرْنَا لَيْلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لِعَامِرٍ يَا عَامِرُ أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ وَكَانَ عَامِرٌ رَجُلًا شَاعِرًا فَنَزَلَ يَحْدُو بِالْقَوْمِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا ... وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا ... إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ هَذَا السَّائِقُ قَالُوا عَامِرُ بْنُ الْأَكْوَعِ قَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ فَأَتَيْنَا خَيْبَرَ فَحَاصَرْنَاهُمْ حَتَّى أَصَابَتْنَا مَخْمَصَةٌ شَدِيدَةٌ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَتَحَهَا عَلَيْهِمْ فَلَمَّا أَمْسَى النَّاسُ مَسَاءَ الْيَوْمِ الَّذِي فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ أَوْقَدُوا نِيرَانًا كَثِيرَةً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذِهِ النِّيرَانُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُوقِدُونَ قَالُوا عَلَى لَحْمٍ قَالَ عَلَى أَيِّ لَحْمٍ قَالُوا لَحْمِ حُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْرِيقُوهَا وَاكْسِرُوهَا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ نُهَرِيقُهَا وَنَغْسِلُهَا قَالَ أَوْ ذَاكَ فَلَمَّا تَصَافَّ الْقَوْمُ كَانَ سَيْفُ عَامِرٍ قَصِيرًا فَتَنَاوَلَ بِهِ سَاقَ يَهُودِيٍّ لِيَضْرِبَهُ وَيَرْجِعُ ذُبَابُ سَيْفِهِ فَأَصَابَ عَيْنَ رُكْبَةِ عَامِرٍ فَمَاتَ مِنْهُ قَالَ فَلَمَّا قَفَلُوا قَالَ سَلَمَةُ رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِي قَالَ مَا لَكَ قُلْتُ لَهُ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي زَعَمُوا أَنَّ عَامِرًا حَبِطَ عَمَلُهُ

---

[1] دلائل النبوة للبیهقی (۲۲۶\۴) فدك د حجاز په شمال کښې دمدینې منورې نه د دوو دریو ورځو په فاصله باندې خیبر ته نزدې د یهودیانو یو کلې وو.اوګورئ معجم البلدان (۲۳۸\۴)_

[2] سیرة مصطفی (۴۲۴\۲)_

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبَ مَنْ قَالَهُ إِنَّ لَهُ لَأَجْرَيْنِ وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ قَالَ نَشَأَ بِهَا [ر:٢٣٣٥]

دا روايت دحضرت سلمه بن اکوع رضي الله عنه دي.وړاندې په روايت کښې دحضرت عامر بن اکوع رضي الله عنه دشهادت واقعه بيانولې شى.حضرت عامربن الاکوع د حضرت سلمه بن اکوع ورور نه وو.بلکه د هغه تره وو.دحضرت سلمه د پلار نوم ،،عمرو،، وو.عمروبن الاکوع د حضرت عامر بن الاکوع ورور وو.خوعام طور د حضرت سلمه نسبت دهغه نيکه.،اکوع،،ته کولې شي.اوسلمه بن الاکوع به ئې وئيل. ،،الاکوع ،،لقب دې.اود ده نوم ،،سنان،، وو.(١)

قوله: أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ: هنيهات،دهنيهة، جمع ده.او هنيهة د ،،هنة،، تصغير دې. لکه څنګه چه ،،سنيهة ،د ،،سنة،، تصغير دې.دا لفظ د کنايه په طور استعماليږی. لکه څنګه چه ،،فلان بن فلان،، کنايه ده.دغه شان ،،هن بن هن،، او ،،هنته بن هنته،، هم اهل عرب استعمالوی.دلته د ،،هنيهات،، نه مراد رجزيه اشعار دی.(٢)

حضرت عامربن الاکوع ته يو کس اووئيل.ته مونږ ته رجزيه اشعار نه وائې.نو حضرت عامرد سورلۍ نه راکوز شو.اود قوم مخامخ ئې خدی خوانی شروع کړه.

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا	وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا	وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا	إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

اې الله که ستا توفيق نه وې.نومونږ به په هدايت نه وو.اونه به مونږ صدقه ورکوله. ونه به مو مونځ کولو.

اومونږ چه کوم ګناهونه خپل شا ته پريخودی دی.هغه معاف کړه.او دجنګ په وخت کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړه.زمونږ ځانونه ستا د رضا دپاره قربان دی.

دمسلم شريف په روايت «ما ابقينا» په ځائې «ما اقتفينا» دی.(٣)اوهم دا په دې رجز کښې اشهرالروايات ګرځولې شوې دې.د«اقتفاء»معنى اتباع ده.د «اقتفينا» معنى به وی «ماتبعنا من الخطايا ومنا ارتكبنا من الذنوب»

يعنې د کومو ګناهونو شاته چه مونږ تلی يو.اود کومو معاصيو چه مونږ ارتکاب کړې دې.اې الله ته هغه معاف کړه.(٤)

---

(١) ،عمدة القارى (٢٣٥\١٧وفتح البارى(٤٦٥\٧)۔

(٢) ،عمدة القارى(٢٣٥\١٧)۔

(٣) ،صحيح مسلم باب غزوة خيبر رقم الحديث (٤٤٣٢)۔

(٤) ،فتح البارى(٤٦٥\٧و ٤٦٦)۔

اوپه مونږ باندې سكينه نازل كړه.كه څوك دخپل مدد دپاره چيغې وهى.اومونږ راوغواړى.
نو مونږ به سمدستى د مدد دپاره ورځو.په بعضې رواياتوكښې د «أتينا» په ځائې «أبينا» دى.په دې صورت كښې به معنى وى.كه دا كافرشور پكړ جوړكړى.اوكفر طرف ته واپس كيدو باندې مونږ مجبوره كړى.نو مونږ به انكار كوو.[1]اومونږ د مدد دپاره دراغوښتونكو په خپل آواز باندې اعتماد دې.يعنى كوم كسان چه مونږ د مدد دپاره رابلى. دهغوى دا اعتماد او بهروسه وى.چه مونږ به د هغوى د مدد دپاره حاضرېږو.په دې صورت كښې ،عولو،،د تعويل نه ماخوذ دې.د تعويل معنى اعتماد او بهروسه دد.علامه خطابى «وبالصياح عولوعلينا» معنى په «أجلبوا علينا بصوت» بيان كړې دې.يعنى دغه كافران په زور او شورسره زمونږ خلاف جنګ دپاره نن راځى.په دې صورت كښې به دا قول د «عويل» نه ماخوذ وى.اود ،،غويل،، معنى شور او رفع الصوت ده.خو ابن التين په دې باندې اعتراض كړې دې.اوفرمائيلى ئې دى.كه دا د«عويل»نه ماخوذ وى.نو بيا ،،اعولو ،،كيدل پكار وو. حال دا چه په روايت كښې «عولوا» دې.[2] يوه ترجمه د دې دا كيدې شى.چه دېكافرانو شور جوړ كړو.او زمونږ خلاف ئې مدد اوغوښتلو.د ،،عول،، په صله كښې چه كله ،،حرف باء،، راشى.نو ددې معنى مدد طلب كول دى.نو«بالصياح عولوا علينا» مطلب به وې.«استغاثو بالصياح من أعدائنا علينا» والله اعلم.

يواشكال اودهغې جوابونه:دلته ئې په دويم شعر كښې «فداء لك» وئيلى دى.په دې باندې اشكال كيږى.چه تفديه هلته وى.كوم ځائې كښې چه فناء او مرګ متصور وى.كله چه وئيلى شى. (زه په تا قربان يم.) نو مطلب دا دې.چه په تا باندې د مرګ راتلو په ځائې دې په ما باندې مرګ راشى.او زما ژوند دې تاسو ته ملاؤ شى.اودا خبره مسلمه ده.چه د الله تعالى دپاره نه مرګ تصور شته او نه د فناء.نو بيا «فداء لك» وئيل څنګه صحيح دى؟ ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① يو جواب دا وركړې شوې دې.چه د «فداءلك» ظاهرى معنى دلته مراد نه ده. بلكه دلته د الله تعالى سره دخپل محبت اظهار اود الله جل شانه تعظيم بيانول مقصود دى.[3]

② دويم جواب علامه مازرى وركړې دې.چه «فداءلك» كښې مضاف محذوف دې. «أى، فداء لرضاك» ستا درضا دپاره دې زمونږ ځانونه قربان وى.اود الله تعالى رضا فوت كيدى شى څومره كافران دى.چه دالله تعالى رضا ورته حاصله نه ده. دهغوى په حق كښې د الله تعالى

---

[1] ،فتح البارى(٤٦٦\١٧)_
[2] ،فتح البارى(٤٦٦\١٧)_
[3] ،فتح البارى(٤٦٥\١٧) وعمدة القارى(٢٣٥\١٧)_

ضا فوت شوې ده.(١)

② دريمه خبره په دې باره كښې دا وئيلې شوې ده.چه په ((فداءلك)) كښې خطاب الله تعالى ته نه دې.بلكه سامع ته دا خطاب د جمله معترضه په طور وئيلې شوې دى.د سامع توجه خپل طرف ته راړولو دپاره شاعران داسې كوى.(٢) والله اعلم

په كوم وخت كښې چه حضرت عامر رضي الله عنه دا رجزيه اشعار وئيل.په هغه وخت كښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.((من هذا السائق))دا ذاوښانو راښكونكې څوك دې. خلقو اووئيل.عامر دې.نبى ﷺ اوفرمائيل.((يرحمه الله))الله تعالى دې په ده باندې رحم اوكړى.اود اياس بن سلمه په روايت كښې الفاظ دى.((غفرلك ربك))

قوله: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَانَبِيَّ اللّٰهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ: په قوم كښې يو كس اووئيل.دا حضرت عمر رضي الله عنه وو.لكه څنګه چه د حضرت اياس په روايت كښې تصريح ده.(٣)

اې دالله نبى! جنت ده دپاره واجب شو.تاسو ده د بهادرئ نه د نورې فائدې اخستلو موقع مونږ ته ولې رانكړه.د جهاد وغيره په موقع چه به كله نبى ﷺ د چا په باره كښې داسې الفاظ اووئيل.نو ددې مطلب به دا وو.چه دې به شهيد كيږى.نو حضرت عمر رضي الله عنه ته دا خبره معلومه وه.ددې وجې هغوى نبى ﷺ ته دا جمله اووئيله.نوهركله چه قوم صفونه جوړ كړل.نو عامر يو يهودى په پنډئ باندې وهلو دپاره خپله توره اوچته كړه.توره وړه وه.كله چه ئې هغه اوچته كړه.نو دهغې نوكه واپس د حضرت عامر رضي الله عنه په پنډئ كښې په اړخ كښې ورننوته. دهغې په وجه د هغوى انتقال اوشو.

حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه فرمائى.كله چه صحابه رضي الله عنهم د خيبر نه واپس راغلل. نو رسول الله ﷺ زه (غمګين)بيا موندم.زما لاس ئې اونيولو،او وې فرمائيل څه خبره ده؟ ما عرض اوكړو. زما مور پلار دې په تاسو قربان وى.خلق وائى.چه د عامر رضي الله عنه عمل حبط (ضائع) شو.(څكه چه هغه خودكشئ اوكړه) نبى ﷺ اوفرمائيل. چا چه دا وئيلى دى.هغه غلط وئيلى دى.عامر ته خو به دوه ثوابونه ملاويږى.دواړه ګوتې نبى ﷺ جمع كړې او اشاره ئې اوكړه. چه هغه ته به دوه اجرونه ملاويږى.هغه خو د كافرانو په مقابله كښې مشقت اوچتونكې او يو مجاهد سړې وو.

---

١ فتح البارى(٤٦٥\٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧)_

٢ فتح البارى (٤٦٥\٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧) دلته چاته دا اشكال كيدې شى.چه په كتاب الجهاد كښې تېر شوى دى.چه دا اشعار د عبدالله بن رواحه دى.او د روايت باب نه معلوميږى.چه دا اشعار د عامر رضي الله عنه دى.ددې جواب دا دې.چه ممكن ده.دواړو ته توارد شوې وى.او داسې كيږى.چه بعضې وخت كښې يو شاعر داسې اشعار نظم كوى.كوم چه بل د وړاندې نه نظم كړې وى.او دويم جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا وركړې دې.چه ممكن ده.حضرت عامر په خپلو دې اشعارو كښې د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه اشعار هم شامل كړې وى.يعنى په دې كښې څه اشعار خو د حضرت عامر رضي الله عنه دى.او باقى د حضرت ابن رواحه دى.(فتح البارى (٤٦٥\٧)_

٣ فتح البارى(٤٦٦\٧)_

قوله قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ: داسې عربى چه په زمكه باندې كرځي.د عامر پشان ډير كم دى.اوپه بعضې نسخو كښې دى.((مشابها مثله)) يعنى بل عربى د عامر سره مشابه او مماثل نشته. هغه خو به مثاله سړې وو.په دې سره دهغه فضيلت او فوقيت بيانول مقصود وو.(١)

[٣٩٦٣/٣٩٦٤-٣٩٦٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى خَيْبَرَ لَيْلًا وَكَانَ إِذَا أَتَى قَوْمًا بِلَيْلٍ لَمْ يُغِرْ بِهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ فَلَمَّا أَصْبَحَ خَرَجَتْ الْيَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ

((المساحى)) د ((مسحاة)) جمع ده.كدال ته وائى.

((المكاتل)) د ((مكتل)) جمع ده.توكرئ ته وائى.

((قالوا: محمداً والله محمد والخميس))

يعنى محمد (ﷺ) دخپل لښكر سره راغلې دې.لښكر ته ..خميس.. وائى. ځكه چه لښكر په پنځو حصو باندې تقسيم وى.① ميمنه② ميسره③ قلب ④ مقدمه ⑤ اوساقه (٢)

[٣٩٦٣] أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَبَّحْنَا خَيْبَرَ بُكْرَةً فَخَرَجَ أَهْلُهَا بِالْمَسَاحِي فَلَمَّا بَصُرُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَأَصَبْنَا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَإِنَّهَا رِجْسٌ [ر: ٣٦٣]

د ..حمر..دوه قسمونه دى.يو اهليه اوانسيه.او بل وحشيه .د حمر وحشيه غوښه په اتفاق سره جائز ده.د حمر اهليه غوښه د جمهورو صحابوﷺ او ائمه په نيز حرامه ده.البته د حضرت ا بن عباس ﷺ او امام مالك ﷫ نه په يو روايت كښې ددې حلت منقول دې.د طرفينورحمهما الله دلائل به وړاندې په ..كتاب الصيد والذبائح.. كښې د ..باب لحوم الحمر الاهلية.. لاندې راشى.

په حمر اهليه كښې . د حرمت لحم صحابوﷺ مختلف علتونه بيان كړى دى. چا ددې علت دا بيان كړې دې.چه دا د بوج اوړلو څناور دې.كه ددې غوښه حلاله كړې شى.نو د سورلئ او بوج اوړو په كار كښې به مشكل پيښ شى.چا وئيلى دى. چه دې گندگى

---

(١) عمدة القارى(١٧/٢٣٧)_

(٢) عمدة القارى (١٧/٢٣٧)_

خوري.ددې وجې حرام ګرځولې شوې دی.خو اصل علت هم هغه دې.کوم چه په حديث کښې ذکر شوې دې.«فإنها رجس» چه دا پليت دې.ددې وجې حرام دې.(١)

[٣٩٦٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ أُكِلَتْ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ أُكِلَتْ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ أُفْنِيَتْ الْحُمُرُ فَأَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ فَأُكْفِئَتْ الْقُدُورُ وَإِنَّهَا لَتَفُورُ بِاللَّحْمِ [ر:٥٢٠٨ وانظر:٣٦٣]

په دې روايت کښې دی.چه رسول الله ﷺ ته يو سړې راغلو.او دوه ځله ئې د دوی نه د خرو د غوښې خوړلو تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ چپ پاتې شو.په دريم ځل چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ددې د حرمت اعلان اوکړو.

په اول ځل او دويم ځل د چپ پاتې کيدو وجه دا کيدې شي.چه په دغه وخت کښې نبی ﷺ په څه کار کښې مشغول وو.دهغه تپوس طرف ته التفات اونشو.او دا هم کيدې شي.چه تر دغه وخته پورې وحی نه وه نازل شوې.ددې وجې نبی ﷺ چپ پاتې شو.روسته د وحی په ذريعه ددې حرمت راغلو.نو نبی ﷺ اعلان اوکړو.

[٣٩٦٤/٣٩٦٥] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ قَرِيبًا مِنْ خَيْبَرَ بِغَلَسٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَخَرَجُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَتَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُقَاتِلَةَ وَسَبَى الذُّرِّيَّةَ وَكَانَ فِي السَّبْيِ صَفِيَّةُ فَصَارَتْ إِلَى دَحْيَةَ الْكَلْبِيِّ ثُمَّ صَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا فَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ لِثَابِتٍ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ آنْتَ قُلْتَ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا فَحَرَّكَ ثَابِتٌ رَأْسَهُ تَصْدِيقًا لَهُ

[٣٩٦٥] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ سَبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةَ فَأَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَقَالَ ثَابِتٌ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا قَالَ أَصْدَقَهَا نَفْسَهَا فَأَعْتَقَهَا [ر:٣٦٣]

قوله: حدثنا سليمان بن حرب.. فجعل عتقها صداقها: نبی ﷺ دحضرت صفيه ﷺ عتق ،لره مهر مقرر کړو.د احنافو ﷺ د مذهب په لحاظ سره ددې تاويل دا کيدې شي.چه اول ئې هغه مکاتبه ګرځولې وی.او بيا ئې بدل کتابت ددې مهر ګرځولې وی.او دا د رسول الله ﷺ په خصوصيت باندې محمول کولې شی.دا بحث به په کتاب النکاح کښې راشی.

---

(١) زاد المعاد (٣/٣٤٢و٣٤٣)_

[٣٩٦٦] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ سَيْفَهُ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ٢٧٤٢]

[٣٩٦٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْنَا خَيْبَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ مَعَهُ يَدَّعِي الْإِسْلَامَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ أَشَدَّ الْقِتَالِ حَتَّى كَثُرَتْ بِهِ الْجِرَاحَةُ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ يَرْتَابُ فَوَجَدَ الرَّجُلُ أَلَمَ الْجِرَاحَةِ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى كِنَانَتِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهَا أَسْهُمًا فَنَحَرَ بِهَا نَفْسَهُ فَاشْتَدَّ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَدَّقَ اللَّهُ حَدِيثَكَ انْتَحَرَ فُلَانٌ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ قُمْ يَا فُلَانُ فَأَذِّنْ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا .... سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: په دې روايت کښې حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه د یو کس د خودکشئ واقعه نقل کوی.او

ددې روايت سره متصل وړاندې روايت کښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه هم د يو کس د خودکشۍ واقعه نقل کوی.چه دواړه روايتونه مخې ته کيخودې شی.نو ښکاره معلوميږی.چه د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه په روايت کښې د ،خيبر،ذکر نشته.اود حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې د «شهدنا خيبر» تصريح موجوده ده.

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه د روايت په باره کښې د ابن التين رائې دا ده.چه دا واقعه د غزوه خيبرسره تعلق نه ده.دا د بلې غزوې واقعه ده.علامه ابن الجوزی رحمه الله په مشکل الصحيحين کښې ددې تصريح کړې ده.چه د حضرت سهل د روايت دا واقعه د جنګ احد سره متعلق ده.خود حافظ ابن حجر رحمه الله د رائې نه معلوميږی.چه د حضرت سهل د روايت واقعه هم د غزوه خيبر سره متعلق ده. هغوی فرمائی.دحضرت ابوهريره رضي الله عنه او حضرت سهل په روايتونوکښې په حقيقت کښې هم يوه واقعه بيان شوې ده.کومه چه خيبر سره متعلق ده.البته په دواړو روايانو کښې معمولی غوندې فرق دا دې.چه د حضرت سهل په روايت کښې دی. چه دغه کس په توره باندې خودکشی اوکړه.اودحضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې دی.چه هغه په غشی سره خپل ځان ختم کړو.خو حافظ فرمائی.چه کيدې شی.اول هغه په غشی باندې دخودکشۍ کوشش کړې وی.کله چه په هغې کښې ورته کاميابی اونشوه.نو بيا ئې په توره خپل ځان ختم کړو.په يو حديث کښې د يو څيز ذکراوشو.او په بل کښې د بل څيز.([1])

امام بخاری رحمه الله دحضرت سهل رضي الله عنه روايت په غزوه خيبر کښې بيان کړې دې. ددې نه معلوميږی.چه د دوی رجحان هم دې طرف دې.چه دا واقعه د خيبر ده.والله اعلم.

قوله: فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ:

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال: حضرت شيخ الهند رحمه الله چه به کله دې مقام ته راورسيدل. نو تبسم به ئې کولو،اوددې نه پس به وړاندې تلو.يوځل ئې د دې تبسم وجه بيان کړه، چه په حديث کښې راځی.«لاتجزی صلاة إلا بفاتحة الكتاب»شوافع حضرات رحمهم الله دا حديث نص فی ايجاب الفاتحة ګرځوی.او وائی.چه دنبی صلی الله عليه وسلم ددې ارشاد مقصد دا دې.چه مونځ د فاتحې نه بغير نه کيږی.احناف حضرات رحمهم الله فرمائی.چه په «لاتجزی صلاة»کښې د اجزاء نه ،اجزاء کامل مراد ده.او مطلب دا دې.چه مونځ بغيرد فاتحې نه کامل نه دې.داحنافو دا توجيه په حديث الباب کښې دټولو په نيز متفق عليه ده.دلته ټول دا وائی.چه په «ما أجزأ منا» کښې چه د کوم اجزاء ذکر دې. د هغې نه اجزاء کامل مراد دې.څکه چه ګنی قتال خو نورو کسانو هم کړې وو. يهوديان نورو کسانو هم قتل کړی دی.خو دلته مطلب دا دې.چه څنګه په پوره بهادرۍ سره دې کس قتال کړې وو.په مونږ کښې بل چا داسې نه وو کړې.([2])

---

[1] فتح البارى(٧/٤٧٣)_
[2] فيض البارى(٤/١٣٣)_

کوم کس چه خودکشی کړې وه.د هغه نوم ،،قزمان ظفری،، وو.اودهغه کنیت ،،ابوالغیداق،، وو.([1]) دکتاب المغازی په شروع کښې د جهاد په اغراضو او مقاصدو کښې ما دا قصه تاسو ته بیان کړې وه.

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ: ددې کس نوم حافظ ابن حجر رحمه الله «اکثم بن ابی الجون خزاعی» بیان کړې دې.([2]) هغه اووئیل.زه به ددې سرې سره یم.

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ..... إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ: که دفاجر نه مراد فاسق وی.نو خبره آسانه ده.یوګناهګار سړې فاسق وی.خو الله تعالی د خپل دین خدمت دهغه نه اخلی.ددې نه دا هم معلومه شوه.که یو کس د دین په خدمت کښې لګیا وی.نو ضروری نه ده.چه هغه به د الله تعالی په نیز مقبول وی. اوکه د فاجر نه مراد کافر وی.نو بیا خبره ډیره سخته ده.یعنی هغه کس چه کله به هم جنت ته نه ځی.الله تعالی د هغه نه هم دخپل دین کار اخلی.ددې وجې ډیر ویریدل پکار دی.چه د دین که څه خدمت زمونږ او ستاسو نه اخستې شی.نودا ضروری نه ده.چه دا د الله تعالی په نیز د مقبولیت دلیل دې.هغه خو دخپل دین تائید په کافرانو او فاسقانو سره هم کولې شی.

قوله: تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: د دې نه وړاندې روایت شعیب د زهری نه نقل کړې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه شعیب د معمر متابعت کړې دې.معمر هم دا روایت د زهری نه نقل کړې دې.دا متابعت امام بخاری په ابواب القدر کښې موصولاً نقل کړې دې.په کتاب الجهاد کښې هم دا متابعت امام بخاری رحمه الله موصولاً ذکر کړې دې.البته هلته د زهری نه معمر خانله روایت نه کوی.بلکه معمراو شعیب دواړه د زهری نه روایت کوی.([3])

قوله: وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ.... أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا: په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی.چه د ابن الشهاب زهری نه یونس بن یزید هم د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ذکر شوې روایت نقل کړې دې. خودیونس روایت د شعیب عن الزهری او معمر عن الزهری دواړو د روایاتو نه خلاف دې.ځکه چه شعیب او معمر دواړو په خپلو روایتونو کښې د ،،خیبر،، تصریح کړې ده.اود یونس په دې روایت کښې د ،،خیبر،، په ځائې د ،،حنین،، تصریح ده.

قوله: وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې نه وړاندې تعلیق د «شبیب عن یونس» وو.اودا تعلیق د «ابن

---

[1] فتح الباری(٤٧٢/٧)۔
[2] فتح الباری(٤٧٣/٧)۔
[3] عمدةالقاری (٢٤٠/١٧)۔

المبارك عن يونس»دي.البته هغه موصولاً وو.اودامرسلاً دي.ځکه چه د سعيد نه پس د صحابي ﷺ ذکر نشته.
دامام بخاري رحمه الله مقصد دا دي.چه لکه څنګه د شبيب عن يونس په روايت کښي د ,,حنين،، ذکردي.دغه شان د ابن المبارك عن يونس په روايت کښي هم د ,,حنين،، ذکر دي.
قوله: تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: يعني د ابن المبارك متابعت صالح بن کيسان کړي دي.مطلب دا دي.چه د ابن المبارك عن يونس عن الزهري روايت مرسلاً منقول دي.نودغه شان د زهري نه صالح هم دا روايت مرسلاً ذکر کوي.دا متابعت امام بخاري په خپل تاريخ کښي موصولاً نقل کړي دي.(۱)
قوله: وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ:
ددي نه وړاندي يو تعليق «قال شبيب» تيرشوي وو.امام بخاري رحمه الله په «قال الزبيدي»سره ددواړو په مينځ کښي فرق بيانول غواړي.په اولني روايت کښي عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب دي.اود زبيدي په دي تعليق کښي عبدالرحمن بن کعب دي.عبدالله کوم چه د عبدالرحمن والد دي.دهغه نوم ئي د اختصار د وجي حذف کړي دي.حال دا چه عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب وئيل پکار وو.دغه شان په هغه تعليق کښي عبدالرحمن براه راست د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل کوي. او دلته دعبيدالله بن کعب نه نقل کوي.دغه شان هلته د ابوهريره د نوم تصريح ده.او دلته د يو صحابي د نوم تصريح نشته.بلکه «من شهد مع النبي ﷺ خيبر» ئي وئيلي دي.البته هلته د حنين تصريح ده.او دلته د خيبر تصريح ده.
قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بعضو د عبيدالله بن عبدالله په ځائي عبدالله بن عبدالله نقل کړي دي.دا دواړه د حضرت عمر رضي الله عنه د خوي ځامن (نمسي) وو. دا روايت هم مرسل دي.
په دي تعليقاتو سره امام بخاري رحمه الله د دي روايت طرق مختلفه ته اشاره کوي. د معمر او شعيب روايت ته ترجيح ورکول غواړي.دمعمر او شعيب په روايت کښي د خيبر تصريح راغلي ده.د «يونس عن الزهري» په روايت کښي د ,,حنين،، ذکر دي.د يونس دغه روايت د عبدالرحمن په واسطه سره دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه موصولاً منقول دي.امام بخاري ددي نه پس د زبيدي تعليق ذکر کړي دي.په کوم کښي چه عبدالرحمن د خيبر تصريح کړي ده.نوپه کومو رواياتوکښي چه د حنين ذکر راغلي دي.هغه موصولاً هم منقول دي.او مرسلاً هم.بيا په دي کښي په بعضي طرقو کښي د حنين په ځائي د ,,خيبر،، ذکر راغلي دي.نوځکه د

---
(۱) فتح الباري(۲۷۳/۷)_ګ

معمر او شعيب روايت هم صحيح او راجح دي.علامه ذهلى هم د معمر او شعيب روايت راجح گرځولې دې.(١) اوامام نووى د مسلم شريف په شرح کښې د قاضى عياض رحمه الله قول نقل کړې دې.چه دحنين په ځائې هم خيبر صحيح دې.(٢) امام بخارى د حنين روايات تعليقاً ذکر کړل.اود حنين په غلطئ باندې ئې تنبيه ورکړه.

[٣٩٦٨] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ أَوْ قَالَ لَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ وَأَنَا خَلْفَ دَابَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَنِي وَأَنَا أَقُولُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ لِي يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي قَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ [ر: ٢٨٣٠]

حضرت ابو موسى اشعرى رضى الله عنه فرمائى.چه کله نبى ﷺ د خيبر نه مدينې منورې ته واپس راتلو.نو په لاره کښې صحابو رضى الله عنهم په يو وادئ کښې په اوچت آواز سره تکبير وئيل شروع کړل.نو نبى ﷺ هغوى ته اوفرمائيل.((اربعوا(٣) أنفسکم إنکم لاتدعون أصم ولاغائباً إنکم تدعون سميعاً قريباً وهومعکم)) يعنى خپلو نفسونو سره نرمى اوکړئ.(په زيات زور سره نعره مه وهئ) ځکه چه تاسو کونړ يا غائب نه رابلئ.کوم ذات چه تاسو رابلئ هغه سميع او نزدې دې.او هغه تاسو سره دې.

حضرت ابوموسى اشعرى رضى الله عنه فرمائى.زه د رسول الله ﷺ د سورلئ نه روسته ووم. رسول الله ﷺ چه کله زما نه ((لاحول ولا قوة إلا بالله)) واوريدل.نو وې فرمائيل. عبدالله بن قيس! زه تاته داسې کلمه اونه ښائم.کومه چه دجنت د خزانو نه يوه خزانه ده.ما عرض اوکړو. ولې نه يا رسول الله! نبى ﷺ اوفرمائيل.((لاحول ولا قوة إلا بالله)) په يو بل روايت کښې راځى چه د.((لاحول ولا قوة إلا بالله)) وظيفه د يو کم سل بيمارو علاج دې.اوپه هغې کښې معمولى او د تولو نه وړه بيمارى ،،هم،، دې.(٤) په کومه کښې چه سړې پريشانه وى.اود سړى د زړه سکون ختميږى.د ،،هم،، په وجه نورې هم ډيرې بيمارئ پيدا کيږى.نبى ﷺ دې ته دجنت

---

(١) فتح البارى(٤٧٤/٧)_

(٢) شرح مسلم للنووى (٧٣/١١)_

(٣) اربعوا: معناه ارفقوا.. يقال: ربع عليه يربع ربعاً إذا کف عنه. واربع على نفسه کف عنها وارفق بها (عمدة القارى(٢١/١٧)_

(٤) اوګورئ مستدرک حاکم (٥٤٢/١) دغه شان اتحاف السادة المتقين (٤٦٦/٩)_

خزانه وئیلې ده.دا ډیر لوئ خیز دې.

په دې روایت کښې د «لما توجه رسول الله ﷺ» نه خیبر طرف ته متوجه کیدل مراد نه دی.بلکه د خیبر فتح کولو نه مدینې منورې طرف ته متوجه کیدل مراد دی.ځکه چه حضرت ابو موسی اشعری ﷛ فرمائی.زه د رسول ا لله ﷺ د سورلئ د شاته ووم.او په دې باندې د ټولو اتفاق دې.چه حضرت ابو موسی اشعری ﷛ د خیبر نه پس د حبشې نه راغلې وو.لکه څنګه چه وړاندې روایت راغلې.ددې وجې په روایت کښې «توجه إلى خيبر» مراد اخستل صحیح نه دی. ([1])

[۳۹۶۹] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ أَثَرَ ضَرْبَةٍ فِي سَاقِ سَلَمَةَ فَقُلْتُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ مَا هَذِهِ الضَّرْبَةُ فَقَالَ هَذِهِ ضَرْبَةٌ أَصَابَتْنِي يَوْمَ خَيْبَرَ فَقَالَ النَّاسُ أُصِيبَ سَلَمَةُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَفَثَ فِيهِ ثَلَاثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَكَيْتُهَا حَتَّى السَّاعَةِ

حضرت یزید بن ابی عبید وائی.چه ما د حضرت سلمه بن اکوع ﷛ په پنډئ کښې د تورې د ګزار نښه اولیدله.نو دهغه نه ما تپوس اوکړو.چه دا د کوم خیز نښه ده.؟ وې فرمائیل.په جنګ خیبر کښې د تورې دا ګزار راته لګیدلې وو.په هغه وخت کښې خلقو اووئیل. سلمه زخمی شو.(یعنی اوس بچ کیدل ګران دی.د دې زخم نه به پاتې نشی) زه د نبی ﷺ خدمت ته حاضر شوم.نبی ﷺ درې ځله په هغې باندې دم واچولو.نو زما تکلیف داسې ختم شو.چه ترنن ورځې پورې ما بیا چرته تکلیف نه دې محسوس کړې.

[۳۹۷۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ الْتَقَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ فَاقْتَتَلُوا فَمَالَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا فَضَرَبَهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَجْزَأَ أَحَدٌ مَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالُوا أَيُّنَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِنْ كَانَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَأَتَّبِعَنَّهُ فَإِذَا أَسْرَعَ وَأَبْطَأَ كُنْتُ مَعَهُ حَتَّى جُرِحَ فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نِصَابَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ۲۷۴۲]

[۳۹۷۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ

---

[1] عمدة القاری (۲۴۱\۱۷)

د محمد بن سعيد خزاعي په بخاري كښې صرف دوه روايتونه دي.يو دا او بل په كتاب الجهاد كښې تيرشوي دي.(١) او دزياد بن ربيع صرف دا يو روايت په بخاري كښې دې.

قوله: نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ: حضرت انس رضي الله عنه د جمعې په ورځ خلقو ته اوكتل.چه ټولو څادرې راختسى دى.وې فرمائيل. دا خلق په دې وخت كښې د خيبر د يهودو پشان ښكاري.

،طيالسة،،د،،طيلسان،جمع ده.څادر ته وائي.چونكه يو خاص قسم تور څادر وو.كوم چه يهودو اچول.ددې وجې حضرت انس رضي الله عنه ته دا خبره ښه ښكاره نشوه.چه دهغوى سره مسلمانان مشابهت اختيار كړي.تركومې پورې چه د مطلق څادر د استعمال تعلق دې.نو په هغې كښې څه حرج او كراهت نشته.

[٣٩٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَيْبَرَ وَكَانَ رَمِدًا فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَحِقَ بِهِ فَلَمَّا بِتْنَا اللَّيْلَةَ الَّتِي فُتِحَتْ قَالَ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ يُفْتَحُ عَلَيْهِ فَنَحْنُ نَرْجُوهَا فَقِيلَ هَذَا عَلِيٌّ فَأَعْطَاهُ فَفُتِحَ عَلَيْهِ [ر: ٢٨١٢]

په دې روايت كښې نې حضرت على رضي الله عنه ته د جنډې وركولو واقعه نقل كړې ده.ددې تفصيل د قلعه قموص په فتح كښې تير شوې دې.

[٣٩٧٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ لَأُعْطِيَنَّ هَذِهِ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ قَالَ فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا فَقَالَ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقِيلَ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ قَالَ فَأَرْسَلُوا إِلَيْهِ فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ [ر: ٢٧٨٣]

---

(١) فتح الباري (٤٧٥/٧)۔

«انفذ على رسلك»هم دغه شان په خپل حال باندې څه.«ثم أدعهم إلى الإسلام»بيا دوى ته د اسلام دعوت وركړه.

دجهاد نه وړاندې د اسلام دعوت: په دې مسئله كښې د امامانو اختلاف دې.چه كافرانو سره د اسلام د دعوت وركولو نه وړاندې جهاد كول جائز دې كه نه،عام طور په دې مسئله كښې درې مذاهب بيانولى شى.

① دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب دې.ترهغه وخته پورې كافرانو سره قتال كول جائز نه دې.ترڅوچه هغوى ته د اسلام دعوت نه وى وركړې شوې.برابره ده چه هغه ته ددې نه وړاندې داسلام دعوت رسيدلې وى اوكه نه،حافظ ابن حجر رحمه الله او د امام مالك رحمه الله مذهب دې.

② دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب نه دې.يعنى برابره ده كه د اسلام دعوت كافرانو ته رسيدلى وى اوكه نه وى.خو دوى سره د قتال كولو نه وړاندې د اسلام دعوت وركول ضرورى نه دى.دا مذهب د امام شافعى رحمه الله نه په يو روايت كښې منقول دې.

③ دريم مذهب د جمهورو امامانو دې.اوهغه دا كه يو قوم ته د قتال نه وړاندې داسلام دعوت نه وى رسيدلې،په داسې صورت كښې دعوت الى الاسلام واجب دې.او د دعوت نه بغير قتال جائز نه دې.اوكه دغه قوم ته ئې د اسلام دعوت د قتال نه وړاندې وركړې وو.نو دقتال نه وړاندې هغه ته د اسلام دعوت وركول مستحب دى.هم دا صحيح روايت دې.اود جمهور مذهب دې.

تنبيه: حافظ ابن حجر د احنافو حضراتو دا مذهب نقل كړې دې.چه د هغوى په نيز دعوت الى الاسلام مستحب دې.(١) خوحافظ صاحب د احنافو مذهب صحيح نه دې نقل كړې،د احنافو مذهب هم هغه دې،كوم چه د جمهورو دې،صاحب د هدايه تصريح كړې ده،«لايجوز أن يقاتل من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه.. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة»(٢) والله اعلم.

[٣٩٦٧/٣٩٦٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ح وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ لِي آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَتَهُ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ

---

(١) ، حافظ ليكى.((لا يجوز من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه .. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة)) (هدايه كتاب السير بشرح فتح القدير(١٩٧/٥)_

(٢) هدايه كتاب السير بشرح فتح القدير (١٩٧/٥)_

خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ رُكْبَتَهُ وَتَضَعُ صَفِيَّةُ رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ

[٣٩٧٥] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَامَ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ بِطَرِيقِ خَيْبَرَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ حَتَّى أَعْرَسَ بِهَا وَكَانَتْ فِيمَنْ ضُرِبَ عَلَيْهَا الْحِجَابُ

[٣٩٧٦] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حُمَيْدٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ وَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ وَمَا كَانَ فِيهَا إِلَّا أَنْ أَمَرَ بِلَالًا بِالْأَنْطَاعِ فَبُسِطَتْ فَأَلْقَى عَلَيْهَا التَّمْرَ وَالْأَقِطَ وَالسَّمْنَ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُهُ قَالُوا إِنْ حَجَبَهَا فَهِيَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّأَ لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ....: دا روايت او دې سره وړاندې دوه روايتونه دحضرت انس ﷜ نه مروى دى.په دې درې واړه رواياتو کښې حضرت انس ﷜ د حضرت صفيه ﵂ د نبى ﷺ سره د نکاح واقعه بيان کړې ده.

حضرت صفيه رضي الله عنها: دا د بنو نضيرو د سردار حيى بن اخطب لور وه.اول ددې نکاح د سلام بن مشکم نومې يهودى سره شوې وه.د هغه د انتقال نه پس د کنانته بن ابى الحقيق په نکاح کښې راغلې وه.کله چه قلعه قموص فتح شوه.نو حضرت صفيه ﵂ هم د نورو قيديانو سره قيد کښې راغله.کنانه ورستو دخپل عهد خلافئ په وجه قتل کړې شوې وو.(تفصيل ئې وړاندې تير شوې دې) حضرت دحيه کلبى د نبى ﷺ نه يوه وينځه اوغوښتله.نو نبى ﷺ حضرت صفيه ﵂ هغه ته حواله کړه.خو صحابو ﷢ نبى ﷺ ته اووئيل.چه حضرت صفيه ﵂ د سردار لور ده.اود حسن او جمال په اعتبار سره هم ممتاز ده.نودا تاسو خان سره اوساتئ.نو نبى ﷺ حضرت دحيه کلبى ﷜ ته بله وينځه ورکړه.او د حضرت صفيه ﵂ سره نبى پخپله نکاح اوکړه.(١)

په واپسئ کښې چه مقام صهباء ته نبى ﷺ راورسيدل.نو حضرت صفيه دماهوارئ نه پاکه شوه.په دې مقام باندې نبى ﷺ هغې سره د واده شپه تيره کړه.او درې ورځې ئې هلته قيام اوکړو.ساده وليمه اوکړې شوه.دسترخوان خور کړې شو.اودقجورو،پنيراو غوړو نه جوړشوې ،،حيس،، صحابو ﷢ اوخوړلو.

حضرت صفيه ډيره عاقله،حليمه او فاضله ميرمن وه.حافظ ابن حجر په ،،الاصابة،، کښې ليکلى دى.چه نبى ﷺ د مقام صهباء نه وړاندې حضرت صفيه ته تشريف يوړو.دحضرت

---

(١) السيرة الحلبية (٣/٤٣)_

صفيه ﷺ خواهش وو.چه په دې وخت کښې نبی ﷺ دې ته تشريف راوړې.نو نبی ﷺ واپس شو.روسته چه کله د دې نه ددې تپوس اوشو.نو وې ونيل.چونکه دغه مقام د خيبر د يهوديانو سره نزدې وو.چه نبی ﷺ ئې زما سره نزدې ليدلې وو.نو يهوديانو د دوی خلاف سازش کولې شو.ددې خطرې په وجه ما اوغوښتل.چه نبی ﷺ ما سره په دغه ځائې کښې نزدې نه اوسيږی.(١)

امام احمد بن حنبل ﷫ په خپل مسند کښې روايت نقل کړې دې.چه نبی ﷺ حضرت صفيه ﷞ ته اختيار ورکړې وو.که هغه غواړی.نو آزاده به شی.او خپل کور ته به واپس شی.او که غواړی.نود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل دې قبول کړی.حضرت صفيه ﷞ دويم صورت غوره کړو.اود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل ئې خوښ کړو.(٢)

ابن اسحاق نقل کړی دی.چه حضرت صفيه د غزوه خيبر نه وړاندې خوب ليدلې وو.چه سپوږمئ زما په غيږ کښې راپريوته.چه دا خوب ئې خپل خاوند کنانه ته واورولو،نوهغه په پړق باندې اووهله.او وې ونيل.ته د د مدينې د بادشاه (محمد ﷺ) خواهش کوې.ددې پړق نښه دحضرت صفيه په مخ باندې وو.رسول الله ﷺ ددغه نښې په باره کښې تپوس اوکړو.نوهغې ورته دا واقعه واوروله.(٣)

کله چه نبی ﷺ په مرض الوفات کښې وو.نو ټولې ازواج مطهرات د نبی ﷺ نه ګيرچاپيره جمع شوې.حضرت صفيه ﷞ چه د نبی ﷺ تکليف اوليدلو. نو وې ونيل.«والله يا نبی الله لوددت أن الذی بك بی» اې دالله نبی په الله زه غواړم.چه تاسوباندې کوم تکليف وی.دا په ما شی.په دې جمله ونيلو باندې نورو بيبيانو دې ته په بد نظر سره اوکتل.نبی ﷺ د نورو بيبيانو دا په بد نظر سره کتل خوښ نکړل.او وې فرمائيل.«والله إنها لصادقة» د نبی ﷺ مطلب دا وو.چه دا جمله دې څه د تصنع دپاره نه ده ونيلې.بلکه ريښتيا ئې ونيلی دی.او د زړه نه ئې ونيلی دی.(٤)

دحضرت صفيه ﷞ وفات په ٥٠ھ يا ٥٢ ھ کښې د حضرت امير معاويه ﷛ په دور خلافت کښې شوې وو.(٥)اوس لږ دروایاتو ګرانو الفاظو ته اوګورئ.

قوله: فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ: د دې جملې يو مطلب دا دې.چه رسول الله ﷺ حضرت صفيه په مال غنيمت کښې د خپل ځان دپاره منتخب کړه. عامو مسلمانانوته چه په مال غنيمت کښې څومره حصه ملاويدله.نو رسول الله ﷺ ته هم د

---

١) الإصابة فی تمييز الصحابة (٣٤٧\٤)_

٢) مسند احمد بن حنبل (١٣٨\٣)_

٣) سيرة ابن هشام (٣٥٠\٣و ٣٥١)_

٤) الإصابة فی تمييز الصحابة (٣٤٧\٤و ٣٤٨)_

٥) الإصابة فی تميز الصحابة (٣٤٧\٤، ٣٤٨)_

خمس نه سوا هغه هومره حصه ملاويده.نو كومه حصه چه د خيبر په عام مال غنيمت كښې نبي ﷺ ته ملاويده.هم په هغې كښې نبي ﷺ د حضرت صفيه انتخاب اوكړو.او دويم مطلب دا هم كيدې شي.نو نبي ﷺ د ،،صفي،، په طور دا دخپل ځان دپاره متعينه كړه. رسول الله ﷺ د تقسيم غنيمت نه وړاندې دا اختيار وو.چه كوم څيز د هغوى خوښ وو.هغه نبي ﷺ واخلي.كوم ته چه په اصطلاح كښې ،صفي،، وائي.حافظ رحمه الله په فتح البارى كښې ليكلي دي.چه دحضرت صفيه رضي الله عنها نوم زينب وو.كله چه رسول الله ﷺ د ،،صفي،، په طور ددې انتخاب د خپل ځان دپاره اوكړو.نو د هغه وخت نه ددې نوم ،،صفيه رضي الله عنها،، شو.(١)

قوله: ثم صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ: .حيس،،د قجورو، پينر اوغوړو نه تيار شوې مخصوص خوراك ته وائي. كوم چه عربيان زيات خوښولو.((نطع)) د څرمن دسترخوان ته وائي.ددې جمع ((أنطاع))راځي.

قوله: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ: يعنى ما اوكتل.چه نبي ﷺ د حضرت صفيه رضي الله عنها دپاره خپلې شا ته د څادر په ذريعه ځائې جوړوى.مطلب دا چه نبي ﷺ خپل ځان پسې روستو كينولو دپاره په څادر باندې ځائې برابرولو،دې دپاره چه هغه په دې باندې كيني.د ((يحوى لها)) معنى ده ((يجعل لها حوية)) ،،حويه،، هغه څادر ته وائي.كوم چه په اوښ وغيره باندې سور سړې خپل گيرچاپيره خوروى.(٢) د ((عباءة))نه مراد هم څادر دې.

[٣٩٧٤]حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مُحَاصِرِي خَيْبَرَ فَرَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ فَنَزَوْتُ لِآخُذَهُ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَحْيَيْتُ[ر:٢٩٨٣]

حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه فرمائى.چه چه مونږ د خيبر محاصره كړې وه.يو كس تيلو اوغورځوله. په هغې كښې وازگه وه.دهغې د راخستلو دپاره ما ورټوپ كړې.چه مې اومتل نو نبي ﷺ نزدې تشريف فرما وو.نو زه اوشرميدم.چونكه د لوږې شكايت عام وو.ددې وجې حضرت عبدالله د وازگې دغه تيلئ ته ورټوپ كړې.ددې روايت نه دا معلومه شوه.كه خوراك څڅاك د څيزونو چا ته ضرورت وى.نو د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې د ضرورت مطابق اخستل جائز دى.دغه شان وسله وغيره كه جهاد كښې د استعمال دپاره د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې واخستې شى.نو څه حرج نشته.خو روسته به هغه واپس كول وى.

---

(١) فتح البارى (٤٨٠/١٧)_

(٢) فتح البارى(٤٨٠/١٧)_

[٣٩٧٨] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ نَهَى عَنْ أَكْلِ الثُّومِ هُوَ عَنْ نَافِعٍ وَحْدَهُ وَلُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ عَنْ سَالِمٍ [ر: ٣٩٨١،٣٩٨٠، ٣٩٨٢، و٥٢٠٢ وانظر: ٨١٥]

دا روايت عبيدالله د نافع او سالم نه نقل كوى.وړاندې چه خې نو دوى بيانوى .چه د اكل ثوم مسئله ما د نافع نه روايت كړې ده.اود لحوم الحمر الاهليه مسئله مې د سالم نه روايت كړې ده. دواړه ئې چونكه وړاندې جمع كړى وو.نو چا ته شك كيدې شو.چه د دواړو نه دواړه مسئلې منقول دى.نوځكه ئې وړاندې وضاحت اوكړو.

دجمهورو په نيز باندې اوګه خوړل جائز دى.البته ددې خبرې احتياط كول پكار دې.چه پخه كړې شى.نو ددې استعمال پكار دې.دې دپاره چه بدبوئى ئې د اذيت سبب نشى.

[٣٩٧٩] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ وَالْحَسَنِ ابْنَيْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ

دا روايت دحضرات اهل بيت نه منقول دې.دحضرت ابن شهاب نه پس ټول راويان د اهل بيت سره تعلق ساتى.

نكته: ددې روايت يو راوى حضرت محمد بن على ،، دې.د هغه د مور نوم ،،حنفيه،، وو. اودا د حضرت على رضي الله عنه خوئې دې.عام طور مور طرف ته منسوب كولې شى.او ده ته محمد بن حنفيه وائى.حنفيه د حضرت على رضي الله عنه وينځه وه.

رافضى دوى ته ((اله اصغر)) وائى.عجيبيه خبره ده.چه محمد بن حنفيه د كومې وينځې نه پيدا شوې وو.هغه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په زمانه كښې په جهاد كښې په مال غنيمت كښې راغلې وه.اوحضرت على رضي الله عنه ته ملاؤ شوې وه.بيا دهغې نه د حضرت على رضي الله عنه خوئې محمد بن حنفيه پيدا شو.نو العياذبالله ثم العياذ بالله حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه كه په حق نه وې.او معاذ الله هغه د ايمان نه خارج وو.او هغه ظالم او غاصب وو.نو بيا به دهغه جهاد ته هم اسلامى جهاد نشى وئيلې.اوبه دغه جهاد كښې چه كوم مال غنيمت راشى هغې ته هم اسلامى غنيمت نشى وئيلې.نوبه دې غنيمت كښې وينځه ملاوېږى. په هغې باندې هم ملك يمين صحيح نه ثابتيږى.نودغه شان كمه د اله اصغر نسب مشكوك شى.ددې وجې روافضو ته پكار دى.چه د حضرت ابوبكر په شان كښې د بدو ردو وئيلو نه مآل او انجام به څه راوځى.د دوى د اله اصغر په نسب كښې په دې سره د طعن موقع پيدا كيږى.

حرمت متعه: په دې روايت كښې د متعه حرمت بيان شوې دې.دا خبره خو به بيا روسته راشى.چه متعه په خيبر كښې حرامه ګرځولې شوې وه.كه په فتح مكه كښې كه په غزوه اوطاس كښې كه په حجة الوداع كښې،اوكه په تبوك كښې،البته د متعه حرمت كوم چه په اجماع دامت يوه متفق عليه مسئله ده.په دې باره كښې څو خبرې پيش كول دى.

د روافضو په نیز متعه او ددې مرتبه: د اهل تشیع او روافضو په نیز متعه نه یواځې دا چه حلاله ده بلکه عظیم الشان عبادت دې.ددوی دا نظریه ده.که یو سړې یو ځل متعه اوکړی. نودهغه درجه د حضرت حسین رضی الله عنه برابریږی.اوکه دا سعادت هغه ته دوباره حاصل شی.نو هغه د حضرت حسن رضی الله عنه د مرتبې برابریږی.اوچه څوك درې ځله متعه اوکړی.نودهغه درجه دحضرت علی رضی الله عنه د مرتبې سره برابریږی.اوڅوك چه څلور ځله متعه اوکړی،نودهغه درجه نعوذ بالله د نبی صلی الله علیه وسلم د درجې سره برابریږی. وائی.چه متعه کونکې کله د متعې نه پس غسل کوی.نو دغسل په دوران کښې چه کوم څاڅکی غورځیږی.د هریو څاڅکی نه یوه فرشته پیدا کیږی.اوهغه د دغه متعه کونکې دپاره د مغفرت او رفع درجات دعا کوی.د متعه دا فضیلت دهغوی په خپلو کتابونو کښې موجود دې.(١)

د روافضو متعه خالصه زنا ده: د روافضو په نیز چه کومه متعه رائج ده.دا خالصه زنا ده.د دوی په متعه کښې ګواهان نه وی.ولی نه وی.نفقه نه وی واجب،سکنی،عدت،میراث او نسب نومې هیڅ څه څیز ثابت نه وی.بس یو سړې د یوې ښځې نه د تمتع حاصلولو دپاره د اجرت په بدله کښې معاهده کوی.(٢) اوښکاره ده چه هم دې خپل مینځ کښې رضا مندئ سره زنا هم کیږی.دا بیله خبره ده. چه په زنا کښې د اجرت مقرر کول څه ضروری نه وی.زنا بغیر اجرته هم کیږی.او اجرت سره هم کیږی.اوپه متعه کښې اجرت وی.په هیڅ یو آسمانی دین کښې کله هم زنا نه ده حلاله شوې.نودغه شان د روافضو مذکوره متعه هم حلاله نه ده.

د حلت متعه دپاره په ایت قرانی باندې د روافضو غلط استدلال: متعه په حلت باندې روافض د قرآن مجید په دې آیت باندې استدلال کوی.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (٣)

روافض وائی.چه په دې آیت کښې د متعه ذکر هم شته.او د اجرت هم،دغه شان دحضرت ابی بن کعب اوحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما په قراءت کښې د «الی أجل مسمی» اضافه هم شته

---

١) د شیعه ګانو مشهور کتاب ،،تفسیر منهاج الصادقین،، چه شیعه ګان ورته تفسیر کبیر وائی.او د دې مفسر فتح الله کاشانی شیعه مجتهد دې.په دې کښې د متعه فضائل بیانوی.او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته منسوب دا روایت نقل کوی.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی.((من تمتع مرة کان درجته کدرجة الحسن، ومن تمتع مرتین فدرجته کدرجة الحسن،ومن تمتع ثلاث مرات کان درجته کدرجة علی بن ابی طالب ومن تمتع أربع مرات فدرجته کدرجتی –(منهاج الصادقین:٤٩٣).

دغه شان شیعه مجتهد سید ابوالقاسم په خپل کتاب ،،برهان المتعه،، کښې دامام جعفر صادق نه دا روایت نقل کوی.

((قال ابوعبدالله :ما من رجل تمتع ثم اغتسل إلا خلق الله من کل قطرة تقطر منه سبعین ملکاً یستغفرون له إلی یوم القیامة) شیعیت کا اصلی رو پ صفحه ٣٠ په حواله د برهان المتعه:٥٠)_

٢) اوګورئ شیعیت کا اصلی رو پ(٢٩٨) په حواله د تهذیب الاحکام (٤٥١/٥و ٤٥٥و ٤٥٦) طبع تهران)

٣) سورة النساء (٢٤)_

د دوى قراءت دي.«فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى..» [1] كښې د اجل، متعه او اجرت درې وارو څيزونو ذکر دې.او ددې نوم متعه ده.نو دمتعه ثبوت په قرآن کښې موجود دې.

د ايت صحيح مفهوم: خوداتلبيس دې.که د قرآن کريم د آيت په سياق او سباق کښې غور اوکړې شى.نو خبره بې غباره کيږى.چه د آيت کريمه صحيح مفهوم ښکاره کيږى.ددې آيت نه وړاندې آيت کښې الله تعالى د محرماتو تفصيل بيان کړې دې.﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ﴾ الخ) ددې نه پس متصل په دويم آيت کښې د هغه ښځو خودنه شوى ده.چا سره چه نکاح حلاله او جائز ده.نوفرمائى.﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ﴾ يعنى د ذکر شوو محرماتو نه علاوه باقى ښځو سره نکاح جائز ده.بيا په «وَأُحِلَّ لَكُمْ» باندې تفريع کوى.او فرمائى.﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ الخ. يعنى کله چه په تاسو په دې حلالو ښځوکښې د چا سره نکاح اوکړه.اودهغې نه مو استمتاع هم اوکړه.نو دهغې پوره مهر هغې ته ورکړئ.ددې سياق او سباق کتلو نه دا خبره ښه ښکاره معلوميږى.چه په .﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ سره د څه مستقل څيز نشى ورکولې.بلکه دا په ماقبل کلام باندې تفريع او د هغې تتمه ده.

پاتې شوه دا خبره چه په دې کښې د«أُجُوْرَهُنَّ» لفظ راغلې دې.نو اطلاعاً عرض دې.چه دلته «أجورهن» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنى کښې دې.د مهر دپاره قرآن په نورو آياتونو کښې هم د ،،اجر،، لفظ استعمال کړې دې.لکه ﴿فَانْكِحُوْهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾ [2] او ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ إِذَآ آتَيْتُمُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾ [3] په دې آياتونو کښې«أُجُوْرَهُنَّ» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنى کښې دې.

د مهر دپاره داجرت د لفظ د استعمال وجه دا ده.چه مهرد ښځې دمنافعو عوض وى.د هغې د ذات عوض نه وى.اوکوم څيز چه د منافعو عوض وى.هغې ته اجرت وائى.

ترکومې پورې چه د حضرت عبدالله بن عباس او ابى بن کعب رضي الله عنهم د قراءت تعلق دې.نو د دوى دا قراءت شاذه دې.چه استدلال ترې نشى کيدې. [4]

«فما استمتعم به..»نه که د رافضيانو متعه مراد واخستې شى.نو په دې سره يو بله خرابى دا لازميږى.چه دآيت په اولنۍ او آخرنۍ حصه کښې به تعارض پيدا شى.ځکه چه د آيت په اولنۍ حصه کښې ونيلى شوى دى.چه دمحرماتو نه سوا چه د کومو ښځو سره تاسو نکاح کوى.چه په دغه نکاح سره د عفت او پاکدامنۍ طلبګار شئ.د نکاح نه د شهوت پوره کول

---

[1] ،اوګورئ الجامع لأحکام القرآن للقرطبى (١٣٠|٥) ومعالم السنن للخطابى (١٩|٣)_

[2] ،سورة النساء ٢٥)_

[3] ،سورة الممتحنة ١٠_

[4] ،د تفصيلى بحث دپاره اوګورئ تفسير قرطبى (١٢٩|٥و ١٣٤)_

مقصد جوړول نه دى پكار.نو فرمائيلى شوى دى.((محصنين غير مسافحين..)) اوس كه ((فما استمتعتم به..)) نه د روافضو متعه مراد شى.نوهغه خو ده د شهوت پوره كولو دپاره،او ددې نه وړاندې ممانعت شوې دې.نودغه شان به د كلام په اول او آخر كښې تعارض پيدا شى.

په حرمت متعه باندې قرانى اياتونه: د حديث نه علاوه د قران كريم هم ګڼ آياتونه د متعه په حرمت باندې دلالت كوى.په سورة معارج كښې فرمائيلى شوى دى.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حٰفِظُونَ۝ إِلَّا عَلٰى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ۝ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُونَ۝﴾[1]

په دې آياتونوكښې دوه قسمه ښځو سره دهمبسترئ اجازت وركړې شوې دې .يوازواج يعنى هغه ښځې دكومو نه چه دعقد نكاح په ذريعه انسان تمتع حاصلولې شى.اودويم چه دملك يمين په ذريعه دانسان په ملكيت كښې راتلونكې وينځې،ددې دوو نه سوا د بل چا نه خپل شهوت پوره كونكو باره كښې وئيلې شوى دى.چه داسې خلق سركش او باغيان دى.اوښكاره ده چه د كومې ښځې سره متعه كولې شى.هغه د دې دوو قسمونو نه په يو كښې هم نه ده داخله،هغې ته ته ښځه نشى وئيلې.ځكه چه زوجې دپاره ميراث، سكنى، عدت، او ددې نه د پيدا شوى بچى نسب ثابتيږى.حال دا چه په متعه كښې د ښځې دپاره په ذكر شوو ځيزونو كښې روافض د هيڅ ځيز ثبوت نه منى.دغه شان په دې باندې د وينځې اطلاق هم نشى كيدې.ځكه چه وينځه خرڅولې شى.خوچه كومې ښځې سره متعه كولې شى.هغه نشى خرڅولې.ددې وجې متعه كونكى خلق په﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُونَ۝﴾ كښې داخل دى.او ددې آيت نه د متعه حرمت بيخى ښكاره ثابتيږى.

دغه شان د سورة نساء د دې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږى﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ﴾[2]

دلته هم يا دنكاح اجازت دې اويا د ملك يمين،اومتعه نه نكاح ده اونه په دې كښې د ملك يمين صورت موندلې شى.دغه شان دلته دا قيد دې.چه نكاح په يو وخت كښې صرف د څلورو ښځو سره كيږى.عدد مقرر دې.اومتعه په يو وخت كښې د روافض په نيز د لسو ښځو سره هم كولې شى.بلكه زرو ښځو سره هم كولې شى.[3]

دغه شان د قرآن پاك ددې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږى. ﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ﴾ [4] اوځوك چه د نكاح قدرت نه لرى.هغوى دې خپل ځان په قابو

---

[1] سورة المعارج (۲۹و ۳۰از ۳۱)_

[2] سوة النساء (۳)_

[3] د شيعه ګانو په كتاب ،،تهذيب الاحكام،، كښې دى((تزوج منهن الفاً فإنهن مستاجرات)) ص،۴۵۲)_

[4] سورة النور:۳۳)_

كښې ساتي.تردې چه الله تعالى په خپل فضل سره غنيان كړي.(نو بيا دې نكاح كوى)
دا آيت ښكاره ښائى.كه د يو كس مالى طاقت دومره نه وى.چه هغه د نكاح اونفقې وغيره
اخراجات برداشت كړي.نودهغه دپاره دا حكم دې.چه هغه دې د پاكدامنه اوسيدو كوشش
كوى.او خپل نفس دې په ضبط او قابو كښې ساتي.كله چه الله تعالى دده مالى حالت
مستحكم كړي.نو بيا دې نكاح كوى.كه دمتعه د جواز څه صورت په اسلام كښې جائز وو.
نو په آيت كښې د دې اسلوب اختيارولو څه ضرورت وو.د غناء نه وړاندې به ده ته د عفيف
اوپه قابو كښې د اوسيدو په ځائې د متعه حكم وركړې شوې وو.(١)
دغه شان د قرآن پاك د سورة فرقان آيت ،﴿وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا﴾(٢)
كښې نسب او مصاهرت د الله تعالى د نعمتونو په سلسله كښې شمارلى شوى دى.اوښكاره
ده چه د نسب او مصاهرت ترتب په نكاح باندې كيږي.په متعه باندې نه كيږي.بيا كه چرته
متعه د روافضو د قول مطابق لوئې عبادت وى.نو لكه څنګه چه په نكاح كښې اظهار او
اعلان كيږي.تهنيئت او مباركى پيش كولې شى.نودا خلق په متعه كښې داسې ولې نه
كوى.تر نن ورځې پورې د هيڅ يو رافضى نه چا په فخر سره دا نه دى اوريدلى.چه هغه د
خپلې مور يا خور د متعو ذكر كړى وى.او د دې عظيم عبادت په اظهار باندې ئې د
خوشحالۍ اظهار كړې وى.
حقيقت دا دې.چه د دوى زړه په خپله دننه په دې باندې مطمئن نه دې.نو د شهوت پوره
كولو اود دين اسلام نه د ډډې او انحراف په وجه دوى خالص زنا ته د متعه نوم وركړې
دې.او ددې د جواز ډنډورا وهل ئې شروع كړې دى.الله تعالى دې مونږ ته د دين اسلام د
صحيح پوهې توفيق راكړي.اود شيطان د چالونو نه دې مونږ بچ كړي.(آمين)
په ابتداءِ اسلام كښې چه كومه متعه حلاله وه.هغه په حقيقت كښې نكاح موقت وه: دلته چه په
روايت كښې د كومې متعه حرمت ذكر دې.چه رسول الله ﷺ د متعه نه ممانعت اوكړو.ددې
نه د رافضيانو متعه مراد نه ده.لكه څنګه چه بيان شو.چه د رافضيانو متعه زنا ده.اود زنا
اجازت په اسلام كښې هيڅ كله هم نه دې وركړې شوې.په ابتداء اسلام كښې چه د كومې
متعه اجازت وو.هغه په حقيقت كښې نكاح موقت وه.نكاح موقت د زنا اود صحيح نكاح
په مينځ كښې يو څيز دى.په نكاح موقت باندې نه د صحيح نكاح اطلاق صحيح دې.اونه
دې ته زنا وئيلى شى.نكاح صحيح ورته ځكه نشى وئيلې.چه په نكاح صحيح كښې

---

(١) خود قرآن ددې حكم بيخى په عكس باندې دې د ايران د صدر دا حكم اوكتې شى.د ايران صدر مسټرعلي اكبر هاشمي رفسنجاني په ايران كښې ټولو كونډو او پيغلو جينكو ته دا مشوره وركړې ده.چه دوى د جنسى خواهش پوره كولو دپاره د عارضى مودې دپاره غيررسمى ودونه اوكړى.ده دا خبره د تهران په يونيورسټۍ كښې د جمعې په خطبه كښې كړې وه.هغه دا هم وئيلى دى.چه دا ودونه دې صرف هغه كسان كوى.چه هغوى غيرشادى شده وى.(شيعيت كا اصلى روپ په حواله د روزنامه خادم وطن سندهى مورخه دسمبر ١٩٩٠ھ اردو ترجمه)۔

(٢) سورة الفرقان:٥٤۔

میراث، اود فرقت نه پس عدت وی.او نکاح موقت کښې دا څیزونه نه وی.خو دې ته زنا هم نشي وئیلې.ځکه چه دا عقد د ګواهانو په موجودګئ کښې کیږی.اوپه دې کښې استبراء هم وی.دغه شان د ولی اجازت په کښې هم وی.ددې وجې دې ته زنا نشی وئیلې.

په نکاح موقت اود روافضو په متعه کښې فرق دا خبره خو ستاسو په علم کښې راغله، چه په ابتداء داسلام کښې د کومې متعه جواز وو.هغه نکاح موقت وه.خوکومه متعه چه په روافضو کښې رائج ده.دا نکاح موقت نه ده.زنا ده.په نکاح موقت او متعه روافض کښې فرق دا دې چه په نکاح موقت کښې ګواهان وی.د ولی اجازت وی.استبراء (بحیضة واحدة) وی.اوپه روافضوکښې چه کومه متعه ده.په دې کښې نه ګواهان وی.اونه د ولی اجازت اونه استبراء.

د متعه یا نکاح موقت جواز په ابتداء د اسلام کښې بیخی هم داسې وو.لکه څنګه چه د سود او شرابو جواز په ابتداء د اسلام کښې وو.نولکه څنګه چه د سود اوشرابو د حرمت نه پس ددې د جواز څه صورت پاتې نشو. دغه شان د نکاح موقت او متعه د جواز هم ددې د حرمت د اعلان نه پس څه صورت پاتې نشو.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته د جواز متعه نسبت حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ته په بعضې روایاتوکښې دا خبره منسوب ده.

چه هغوی دمتعه د جواز قائل وو.خو هغوی ته ددې نسبت دهغوی د اقوال شاذه په بنیاد باندې دې.نو ددې اعتبار نه شی کولې.دغه شان دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه رجوع هم ثابته ده.([1])

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله یو ځل حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ته اووئیل .چه تا څه فتوی ورکړې ده.((سارت بها الرکبان وقالت فیها الشعراء)) یعنی ستا دې فتوې ته خلق شهرت ورکوی.شاعرانو هم ددې فتوې په باره کښې شاعری کړې ده.حضرت ابن عباس رضي الله عنهما اووئیل.شاعرانو څه وئیلی دی.نو سعید بن جبیر رحمه الله د یو شاعر دا اشعار واورول.

وقد قلت للشیخ لما طال محبسه	یاصاح هل لك فی فتیا ابن عباس
هل لك فی رخصة الأطراف آنسة	تکون مثواك حتی مصدر الناس

ترجمه: ما شیخ ته اووئل.کله چه د هغه استوګنه ډیره اوږده شوه.چه صاحبه! تا ته د (دجواز متعه په باره کښې) د ابن عباس په فتوی کښې څه دلچسپی شته.او آیا نرم او نازکو اندامو پیغله کښې ستا څه رغبت شته.چه هغه دخلقو د تلو نه پس ستا ټکانه شی.(اوته هغې سر متعه اوکړې)

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما چه کله دا اشعار واوریدل.نو د استغفار وئیلو نه پس ئې اوفرمائیل ((وما هی إلا کالمیتة والدم والخنزیر))([2])

---

[1] امام ترمذی فرمانی.((وإنما روی عن ابن عباس رضي الله عنهما شئ من الرخصة فی المتعة ثم رجع عن قوله حیث أخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم)) الجامع الصحیح للترمذی (۲۱۳/۱) باب ما جاء فی نکاح المتعة)_

[2] اوګورئ التعلیق الصبیح علی مشکاة المصابیح (۲۶/۴و۲۷) ومعالم التنزیل للخطابی (۱۹/۳)_

پاتې شوه دا چه د متعه د جواز هغه په ابتداء کښې ولې قائل وو.نو ددې وجه دا وه.چه نبی ﷺ کله د متعه د حرمت اعلان کړې وو.په هغه وخت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کم عمر وو.ددې وجې هغه ته ددې خبر اونشو.دې سره سره دا خبره دې یاده وی.چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کومې متعه د جواز قائل وو.هغه نکاح موقت وه.د رافضیانو متعه نه وه.

قوله: نهی رسول الله ﷺ عن متعة النساء یوم خیبر: دحضرت علی رضی الله عنه په دې روایت کښې د غزوه خیبر په موقع باندې د متعه حرمت بیان شوې دې.د نسخ په روایاتو خو اتفاق دې.چه متعه منسوخ شوې ده.البته په دې کښې روایات مختلف دی.چه کله او په کومه موقع دا منسوخ شوې ده.د بعضې روایاتونه په غزوه خیبر کښې (۱) اود بعضې نه په فتح مکه کښې (۲) د بعضې نه په غزوه اوطاس کښې (۳) دبعضې نه په تبوک کښې (۴)اودځه روایاتو نه په حجة الوداع کښې (۵) ددې د حرمت اعلان معلومیږی.

خود تبوک روایات د ضعف د وجې قابل اعتبار نه دی.(۶) په کومو روایاتو کښې چه دحجة الوداع په موقع باندې د متعه د حرمت د اعلان ذکر دې.هغه روایات صحیح دی.خوچونکه د حجة الوداع په موقع باندې د مسلمانانو ډیره لویه جمع وه.ددې وجې خلقو ته د خبر ورکولودپاره نبی ﷺ ددې د حرمت دوباره اعلان اوکړو.دحرمت اعلان خو نبی ﷺ وړاندې کړې وو.په دې موقع ئې د تحریم سابق نه خبرلو دپاره دوباره اعلان اوکړو.(۷)

ترکومې پورې چه دهغه روایاتو تعلق دې.د کومو نه چه معلومیږی.چه په غزوه اوطاس کښې د متعه د حرمت اعلان شوې وو.نو په دغه روایاتو کښې د غلط فهمۍ دخل دې.چونکه غزوه اوطاس د فتح مکې نه پس متصل واقع شوې وه.ځکه بعضې راویانو د فتح مکې په ځائې د غزوه اوطاس ذکر کړې دې.(۸)

اوس دوه قسمه روایات باقی پاتې کیږی.په هغې کښې د بعضو نه په غزوه خیبر کښې ددې د حرمت اعلان معلومیږی.او په بعضوکښې د فتح مکه په موقع د متعه د حرمت د

---

۱) لکه څنګه چه په حدیث کښې باب کښې دی۔

۲) په کنزالعمال کښې روایت دې.((عن سبرة أن رسول الله ﷺ نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع)) کنز العمال (۱۶\۵۲۵) رقم ۴۵۷۳۷)_

۳) حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی.((رخص النبی ﷺ عام أوطاس فی المتعة ثلاثا ثم نهی عنها(صحیح مسلم (۱\۴۵۱) باب ما جاء فی متعة النکاح)_

۴) وفی روایة إسحاق بن راشد عن الزهری .. أن النبی ﷺ نهی فی غزوة تبوک عن نکاح المتعة (فتح الباری (۹\۱۶۸)_

۵) عن محمد بن حنفیة قال تکلم علی وابن عباس فی متعة النساء قال له علی إنک إمرأ تأته إن رسول الله نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع) کنز العمال (۱۶\۶۲۸)_

۶) اوګورئ فتح الباری(۹\۱۷۰)_

۷) فتح الباری (۹\۱۷۰)_

۸) فتح الباری (۹\۱۷۰)_

اعلان ذکر دي.
دامام شافعي رحمه الله او بعضي نور ملګرو رائي دا ده.چه د متعه حرمت اول په غزوه خيبر کښې شوې وو.د دې نه پس د فتح مکه په موقع د درې ورځو دپاره دا مباح ګرځولې شوې وه.او د درې ورځو نه پس هميشه دپاره دا حرام کړې شوه .دغه شان ددې حرمت او اباحت دواړه مکرر دي.او د قبلې پشان په دې کښې هم دوه ځله نسخ شوې ده.([1])
امام نووي رحمه الله دا راجح او مختار ګرځولې ده.([2]) والله اعلم

[۳۹۸۰/۳۹۸۱]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

[۳۹۸۱]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ[ر:۳۹۷۸]

[۳۹۸۲]حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ[ر:۵۲۰۱و۵۲۰۴]

[۳۹۸۳/۳۹۸۶]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَبَّادٌ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ يَوْمَ خَيْبَرَ فَإِنَّ الْقُدُورَ لَتَغْلِي قَالَ وَبَعْضُهَا نَضِجَتْ فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَأْكُلُوا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ شَيْئًا وَأَهْرِقُوهَا قَالَ ابْنُ أَبِي أَوْفَى فَتَحَدَّثْنَا أَنَّهُ إِنَّمَا نَهَى عَنْهَا لِأَنَّهَا لَمْ تُخَمَّسْ وَقَالَ بَعْضُهُمْ نَهَى عَنْهَا الْبَتَّةَ لِأَنَّهَا كَانَتْ تَأْكُلُ الْعَذِرَةَ

[۳۹۸۴]حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَصَابُوا حُمُرًا فَطَبَخُوهَا فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

[۳۹۸۵]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ وَابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ يُحَدِّثَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ وَقَدْ نَصَبُوا الْقُدُورَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ

---

[1] زاد المعاد (۳\۳۴۴)_
[2] اوګورئ شرح مسلم للنووی (۱۱\۴۵۰)_

[۳۹۸۶]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عَامِرٍ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ خَيْبَرَ أَنْ نُلْقِيَ الْحُمُرَ الْأَهْلِيَّةَ نِيئَةً وَنَضِيجَةً ثُمَّ لَمْ يَأْمُرْنَا بِأَكْلِهِ بَعْدُ

[۳۹۸۷]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَا أَدْرِي أَنَهَى عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ كَانَ حَمُولَةَ النَّاسِ فَكَرِهَ أَنْ تَذْهَبَ حَمُولَتُهُمْ أَوْ حَرَّمَهُ فِي يَوْمِ خَيْبَرَ لَحْمَ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ .....وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ: د اس د غوښې په باره کښې د امامانو اختلاف دې.

① دامام شافعی امام ابویوسف امام محمد او اکثرو عالمانو ﷭ په نيز دده غوښه جائز او مباح ده.[1]

② دامام ابوحنيفه او امام مالك﷮ په نيز مکروه ده.[2] بعضې مالکيانو دې ته مکروه تحريمی وئيلی ده.او بعضو مکروه تنزيهی.[3] په احنافو کښې صاحب د هدايه د لحم خيل مکروه تحريمې کيدو طرف ته مائل دې.او دامام ابوبکر جصاص ميلان کراهت تنزيهی طرف ته دې.[4]

دجمهورو استدلال په حديث باب باندې دې.اود امام اعظم او امام مالك رحمهما الله استدلال دحضرت خالد بن وليد ﷛ په روايت باندې دې.کوم چه امام ابوداود ،امام نسائی،او ابن ماجه ﷭ روايت کړې دې.((نهی رسول الله ﷺ عن أكل لحوم الخيل والبغال والحمر....))[5]

دامام ابوحنيفه﷫ نه د صاحبينو رحمهما الله قول طرف ته رجوع هم منقول ده.[6]

[۳۹۸۸]حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا قَالَ فَسَّرَهُ نَافِعٌ فَقَالَ إِذَا كَانَ مَعَ الرَّجُلِ فَرَسٌ فَلَهُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَسٌ فَلَهُ سَهْمٌ[ر:۲۷۰۸]

---

[1] اوګورئ شرح مهذب (٤١٩)_
[2] شرح المهذب (٤١٩)_
[3] اوګورئ اوجزالمسالک (١٨٠١٩)_
[4] اوجزالمسالک (١٨١١٩)_
[5] إعلاء السنن (١٤٤١١٧)_
[6] اوجزالمسالک (١٨٠١٩)_

قوله: قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا: دا مشهوره اختلافی مسئله ده.

① دجمهورو اوصاحبینو رحمهم الله په نیز د فارس دپاره درې حصې دی.دوه حصې د اس او یوه حصه د فارس خپله،اود راجل دپاره یوه حصه ده.

② دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د فارس دپاره دوه او د راجل دپاره یوه حصه ده.(۱)

دخیبر دغنیمتونو تقسیم: دخیبر د غنیمت نه اول شپږ دیرش حصې جوړې کړې شوې.په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانود عامو ضروریاتو دپاره مختص کړې شوې.او باقی اتلس حصې په مجاهدینو باندې تقسیم کړې شوې.(۲)

په مجاهدینو کښې دا اتلس حصې څنګه تقسیم کړې شوې.په دې کښې روایات مختلف دی.مشهوره دا ده.چه ټول څوارلس سوه صحابه وو.په دې کښې دوه سوه فارسان وو.د څوارلس سوه صحابو رضی الله عنهم څوارلس حصې شوې.په یو حصه کینبې سل کسان شریك شو.او باقی څلور حصې د اسونو شوې.څکه چه دهر یو اس دوه حصې وې.نود دوو سوو اسونو څلور سوه حصې شوې.دغه شان دا اتلس حصې تقسیم شوې.(۳)

دا تقسم د جمهورو او صاحبینو رحمهم الله د مذهب مطابق دې.چه فارس ته درې او راجل ته یوه حصه ملاؤ شوه.خوامام ابوداود په خپل سنن کښې د مجمع بن جاریه رضی الله عنه نه روایت نقل کړې دې.چه په خیبر کښې د مجاهدینو تعداد پنځلس سوه ووپه هغوی کښې درې سوه سوارۀ وو.نبی صلی الله علیه وسلم هریو سور ته دوه دوه حصې ورکړې.او هرپیدل ته یوه یوه حصه ورکړه.نو په اتلس حصو کښې شپږ حصې درې سوه فارسانو ته ملاؤ شوې.او باقی دولس حصې دولس سوه راجلینو ته ملاؤ شوې.(۴)

ددې روایت مطابق د خیبر د غنیمت تقسیم د امام اعظم رحمه الله د مذهب مطابق شوې دې.ددې مسئلې مکمل تحقیق او د طرفینو دلائل په کتاب الجهاد باب سهام الفرس کښې تیر شوی دی.

[۳۹۸۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ قَالَ مَشَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا أَعْطَيْتَ بَنِي الْمُطَّلِبِ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ وَتَرَكْتَنَا وَنَحْنُ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْكَ

---

(۱) بذل المجهود فی حل أبی داود (۱۲/۳۳۴) دغه شان فتح الباری (۶/۶۸) کتاب الجهاد باب سهام الفرس)

(۲) وفی زاد المعاد (۳/۳۲۸) وقسم رسول الله صلی الله علیه وسلم خیبر علی ستة وثلاثین سهماً جمع کل سهم مائة سهم فکانت ثلاثة آلاف وستمأة سهم فکان لرسول الله صلی الله علیه وسلم وللمسلمین النصف من ذلک وهو ألف وثمان مائة سهم وعزل النصف الآخر وهو ألف وثمان مائة سهم لنوائبه وما ینزل به من أمور المسلمین)_

(۳) زاد المعاد (۳/۳۳۰)_

(۴) سنن ابی داود کتاب الجهاد باب فی من أسهم له سهم رقم ۲۷۳۶)_

فَقَالَ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ قَالَ جُبَيْرٌ وَلَمْ يَقْسِمِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَبَنِي نَوْفَلٍ شَيْئًا [ر:٢٩٧١]

حضرت جبيربن مطعم ﷺ فرمائي، چه زه اوحضرت عثمان دواړه د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضر شو، اوهغوى ته موګيله اوكړه. چه تاسو د خيبر په مال خمس كښې بنوالمطلب ته حصه وركړه. او مونږ مو پريخودو. حال دا چه مونږ او هغوى تاسو سره په قرابت كښې برابر يو.

په اصل كښې د عبد مناف څلور خامن وو. ① هاشم② مطلب③ عبدشمس④ نوفل، نبي ﷺ د هاشم په اولاد كښې وو. حضرت جبير ﷺ د نوفل په اولاد كښې وو. او حضرت عثمان ﷺ د عبدشمس په اولاد كښې وو. نود رشته دارئ او قرابت په لحاظ سره بنو هاشم ته بنو المطلب، بنو عبدالشمس اوبنو نوفل يوشان وو. ددې وجې جبير او عثمان ﷺ راغلل. او ګيله ئې اوكړه. چه هركله په قرابت كښې مونږ ټول برابر يو. نو بيا مونږ ته هم په مال خمس كښې حصه ملاويدل پكاررو. خو رسول الله ﷺ اوفرمائيل.

قوله: إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ: دابوداود وغيره په روايت كښې ددې نه پس دا زيادت هم شته. «أنا وبنوالمطلب لم نفترق في جاهلية ولا في إسلام» دا دې طرف ته اشاره وه. چه كله قريشو د بنو هاشم سره مقاطعه اوكړه. نوپه دغه وخت كښې بنو المطلب د بنو هاشم سره ملګرتيا كړې وه. او بنو نوفل او بنو عبد شمس ملګرتيا نه وه كړې. نو چونكه بنو هاشم او بنو المطلب د قرابت سره سره په نصرت او مدد كښې هم په خپلو كښې شريك وو. ددې وجې نبي ﷺ دوى «شيء واحد» اووئيل.(١)

[٣٩٩٠/٣٩٩٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَلَغَنَا مَخْرَجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ بِالْيَمَنِ فَخَرَجْنَا مُهَاجِرِينَ إِلَيْهِ أَنَا وَأَخَوَانِ لِي أَنَا أَصْغَرُهُمْ أَحَدُهُمَا أَبُو بُرْدَةَ وَالْآخَرُ أَبُو رُهْمٍ إِمَّا قَالَ بِضْعٌ وَإِمَّا قَالَ فِي ثَلَاثَةٍ وَخَمْسِينَ أَوِ اثْنَيْنِ وَخَمْسِينَ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي فَرَكِبْنَا سَفِينَةً فَأَلْقَتْنَا سَفِينَتُنَا إِلَى النَّجَاشِيِّ بِالْحَبَشَةِ فَوَافَقْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَأَقَمْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا جَمِيعًا فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ خَيْبَرَ وَكَانَ أُنَاسٌ مِنَ النَّاسِ يَقُولُونَ لَنَا يَعْنِي لِأَهْلِ السَّفِينَةِ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ وَدَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ وَهِيَ مِمَّنْ قَدِمَ مَعَنَا عَلَى حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَةً وَقَدْ كَانَتْ هَاجَرَتْ إِلَى النَّجَاشِيِّ فِيمَنْ هَاجَرَ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى حَفْصَةَ وَأَسْمَاءُ عِنْدَهَا فَقَالَ عُمَرُ حِينَ رَأَى أَسْمَاءَ مَنْ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ قَالَ عُمَرُ الْحَبَشِيَّةُ هَذِهِ الْبَحْرِيَّةُ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ نَعَمْ قَالَ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكُمْ فَغَضِبَتْ وَقَالَتْ كَلَّا وَاللَّهِ كُنْتُمْ مَعَ

---

١) فتح البارى(٦/٢٤٥)_

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطْعِمُ جَائِعَكُمْ وَيَعِظُ جَاهِلَكُمْ وَكُنَّا فِي دَارِ أَوْ فِي أَرْضِ الْبُعَدَاءِ الْبُغَضَاءِ بِالْحَبَشَةِ وَذَلِكَ فِي اللَّهِ وَفِي رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَايْمُ اللَّهِ لَا أَطْعَمُ طَعَامًا وَلَا أَشْرَبُ شَرَابًا حَتَّى أَذْكُرَ مَا قُلْتَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ كُنَّا نُؤْذَى وَنُخَافُ وَسَأَذْكُرُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْأَلُهُ وَاللَّهِ لَا أَكْذِبُ وَلَا أَزِيغُ وَلَا أَزِيدُ عَلَيْهِ فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ عُمَرَ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَمَا قُلْتِ لَهُ قَالَتْ قُلْتُ لَهُ كَذَا وَكَذَا قَالَ لَيْسَ بِأَحَقَّ بِي مِنْكُمْ وَلَهُ وَلِأَصْحَابِهِ هِجْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَلَكُمْ أَنْتُمْ أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ قَالَتْ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ يَأْتُونِي أَرْسَالًا يَسْأَلُونِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ مَا مِنْ الدُّنْيَا شَيْءٌ هُمْ بِهِ أَفْرَحُ وَلَا أَعْظَمُ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قَالَ لَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو بُرْدَةَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَإِنَّهُ لَيَسْتَعِيدُ هَذَا الْحَدِيثَ مِنِّي

[٣٩٩٢]قَالَ أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْرِفُ أَصْوَاتَ رُفْقَةِ الْأَشْعَرِيِّينَ بِالْقُرْآنِ حِينَ يَدْخُلُونَ بِاللَّيْلِ وَأَعْرِفُ مَنَازِلَهُمْ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِالْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ وَإِنْ كُنْتُ لَمْ أَرَ مَنَازِلَهُمْ حِينَ نَزَلُوا بِالنَّهَارِ وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ....: په دې روايت کښې حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه دخپل هجرت واقعه بيان کړې ده.چه د رسول الله ﷺ د هجرت خبرمو واوريدل.نو زه او زما سره دوه ورونړه مدينې ته د هجرت په اراده باندې راووتل.خو په درياب کښې سفر کولو کښې درياب مونږ حبشه طرف ته بوتلو.هلته مو دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه سره ملاقات اوشو.اوبيا مونږ ټول مدينې ته راغلو.اود فتح خيبرنه پس مو د نبى ﷺ سره ملاقات اوشو.
په دې سفر کښې د حضرت جعفرطيار رضي الله عنه بى بى حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم وه.هغه د هجرت نه پس دحضرت حفصې رضي الله عنها سره د ملاقات په غرض لاړه.په دې کښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت حفصې رضي الله عنها ته راغلو .چه حضرت اسماء ئې اوليدله. نو تپوس ئې اوکړو.
((من هذه)) دا څوك ده؟ حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اوونيل.اسماء بنت عميس رضي الله عنها حضرت عمر رضي الله عنه اوونيل .((الحبشية هذه ؟ البحرية؟)) يعنى دا هغه ده.چه دحبشه نه ئې بحرى سفر کړې دې. حضرت اسماء رضي الله عنها ورته اوونيل.اوجى،حضرت عمر رضي الله عنه ورته اوونيل. ((سبقناكم بالهجرة فنحن أحق برسول الله منكم)) دحضرت عمر رضي الله عنه په دې جمله باندې حضرت اسماء ډيره غصه شوه.او وې ونيل،هرګز داسې نه ده.تاسو خلق خو د رسول الله ﷺ سره وئې.په تاسو کښې په اوږګى باندې به هغه روټئ خوړله.او ناواقفه ته به ئې وعظ نصيحت کولو.((وكنا في دار البعداء البغضاء بالحبشة)) حال دا چه مونږ په حبشه کښې د دښمن په لرې زمکه کښې وو.اودا ټول

تکليفونه مونږ د الله او د هغه د رسول ﷺ دپاره برداشت کړي دي.
ددې نه پس حضرت اسماء رضي الله عنها رسول الله ﷺ ته د حضرت عمر رضي الله عنه د دې قول ذکر اوکړو.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.تاسوخلقو دوه هجرتونه کړي دي.ستاسوحق په دې اعتبار سره زيات جوړيږي.

قوله: وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ: اوپه دې اشعريينو کښې يو صاحب حکيم دې.(حکيم يا خو دده نوم دې يا صفت دې)کله چه هغه د سوررو سره ملاويږي.نوهغوی ته وائي.زما ملګرې تاسو ته حکم کوی.چه تاسو دهغوی انتظار کوئ.

که د«خيل»نه مراد د دشمنانو لښکر وی.لکه څنګه چه په بعضې رواياتو کښې د«إذا لقى الخيل»په ځائې «إذا لقى العدو»لفظ راغلې دې.نو په دې صورت کښې ددې جملې دوه مطلبه کيدې شي.

① يو دا چه کله هغه حکيم د دشمنانو سره ملاويږي.نو هغوی ته غيرت ورکوی. چه زما ملګرې وائي.چه اودريږئ.چرته تختئ.يعني هغه حکيم دومره مړنې دې.چه جنګ باندې آماده کولو دپاره دشمنانو ته غيرت ورکوی.(١)

② اودويم دا چه د دشمنانو د مرعوب کولو دپاره هغه هغوی ته خطاب کوی،او وائي.چه زما د ملګرو حکم دې.چه مه تختئ.ايسار شئ.مونږ هم راځو.په دې جملې سره هغه دشمنانو ته دا تاثر ورکول غواړي.چه زه يواځې نه يم.زما ملګري هم رااروان دي.

او که د ،،خيل،، نه مراد د دشمنانو لښکر نه وی،بلکه «خيل المسلمين» مراد وی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی،چه اې مسلمانانو اس سورو زما پيدل ملګري تاسو ته دا درخواست کوی.چه تاسو دهغوی انتظار اوکړئ.هغوی ځان سره بوځئ.په سورلو باندې يواځې وړاندې مندې مه وهئ.(٢) والله اعلم.

[٣٩٩٢] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ حَفْصَ بْنَ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنْ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدْ الْفَتْحَ غَيْرَنَا [ر:٢٩٦٧]

حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه فرمائي.چه مونږ د فتح خيبر نه پس رسول الله ﷺ ته راغلو. نبي ﷺ مونږ ته حصه راکړه.او زمونږ نه سوا بل داسې هيڅ يو کس ته ئې حصه ورنکړه.کوم چه په فتح خيبر کښې شريك نه وو.

د جهاد نه پس د راتلونکی کس په غنيمت کښې حصه : که يوکس په جهاد کښې شريك وی. نوهغه خو په غنيمت کښې حصه اخلی . دغه شان د جهاد ختميدو نه وړاندې که يوکس

---

(١) فتح الباري (٧\٤٨٧)_
(٢) فتح الباري (٧\٤٨٧) وعمدة القاري (١٧\٢٥٣) وتعليقات لامع الدراري (٨٧\٣٥٦)_

غانمینو سره راشي ملاؤ شي.نو په اتفاق سره دهغه هم په مال غنیمت کښې حصه کیږي.
خوکه یو کس دجهاد ختمیدونه پس اومال غنیمت تقسیمیدو نه وړاندې راشي.نو هغه ته به هم په مال غنیمت کښې حصه ورکولې شي که نه ؟په دې کښې اختلاف دې.د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله دوه قولونه دي.یو قول دا دې.چه دې کس ته به حصه نشي ورکولې.ځکه چه ده په جهاد کښې شرکت نه دې کړې.دویم قول دا دې.چه ده ته به حصه ملاویږي.ځکه چه دې د مال غنیمت نه وړاندې رارسیدلې دې.(۱) خو دشوافعو ﷺ مشهور قول اولنې دې.
د احناڧو حضراتو مسلك دا دې.چه ترڅو پورې مال غنیمت د دارالاسلام سرحدونو ته داخل شوې نه وي.د دې نه وړاندې وړاندې که څوك راشي.غانمینو سره ملاؤ شي.نوهغه ته به حصه ورکولې شي ګنې نه.(۲)
داحناڧو ﷺ په مسلك باندې د حدیث باب د وجې اشکال کیږي.چه په دې کښې وئیلی شوی دی.((ولم یقسم لأحد لم یشهد الفتح غیرنا)) ددې نه معلومیږي .چه کوم کسان د جهاد د ختمیدو نه پس اود مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې خیبر ته راغلی وو.نبی ﷺ هغوی ته حصه نه وه ورکړې.
داحناڧو ﷺ د طرفه دا جواب ورکړې شوې دې،چه ممکن ده، د کومو خلقوپه باره کښې چه حضرت ابوموسی اشعری ﷺ فرمائي،چه هغوی ته حصه ورنکړې شوه،چه هغوی د دارالاسلام حدودو ته د رارسیدو نه پس راغلی وي.او دا هم ممکن ده.چه نبی ﷺ هغوی ته حصه ورکړې وي، خوابو موسی اشعری ﷺ ته علم نه وی شوې.ددې وجې هغوی ((ولم یقسم لأحد)) وئیلی دی.(۳) والله اعلم

---

[1] ، فتح الباري (٦\٤٤٢) کتاب فرض الخمس وبذل المجهود باب من جاء بعد الغنيمة .کتاب الجهاد (١٢\٣١٦)وعمدة القاری (١٧\٢٥٣)_

[2] ،عمدة القاری (١٧\٣٥٣) وبذل المجهود (١٢\٣٢٠)_

[3] ، حضرت سهارنپوری ﷺ فرمائي.چه کومو حضراتو ته په مال غنیمت کښې څه نه وو ورکړې شوې.په حقیقت کښې دا حضرات د فتح خیبر نه پس راغلی وو.او خیبر.د فتح نه پس دارالاسلام اوګرځیدو.او په دارالاسلام کښې غنیمت صرف غانمینو ته ملاویږي.کوم کسان چه په جهاد کښې شریك شوی نه وي.هغوی ته نه ملاویږي.
په دې باندې اشکال کیږي.چه حضرت ابو موسی اشعری ﷺ هم د فتح خیبر نه پس راغلې وو.که خیبر دارالاسلام ګرځیدلې وو.نو بیا هغه ته حصه څنګه ملاؤ شوه.
ددې جواب حضرت سهارنپوری ﷺ دا ورکړې دی.چه رسول الله ﷺ هغوی ته په خمس کښې ورکړې وه.په مال غنیمت کښې نه وه ورکړې.اودا هم کیدې شي.چه د غانمینو په رضا سره نې ورته د عام مال غنیمت نه ورکړې وي.اوکله چه غانمین راضي.نوداسې کس ته په غنیمت کښې حصه ورکول جائزدی.چه په جهاد کښې شریك شوې نه وي.(بذل المجهود (١٢\٣٢٠) باب من جاء بعد الغنيمة)

[۳۹۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرٌ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ مَوْلَى ابْنِ مُطِيعٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ افْتَتَحْنَا خَيْبَرَ وَلَمْ نَغْنَمْ ذَهَبًا وَلَا فِضَّةً إِنَّمَا غَنِمْنَا الْبَقَرَ وَالْإِبِلَ وَالْمَتَاعَ وَالْحَوَائِطَ ثُمَّ انْصَرَفْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى وَادِي الْقُرَى وَمَعَهُ عَبْدٌ لَهُ يُقَالُ لَهُ مِدْعَمٌ أَهْدَاهُ لَهُ أَحَدُ بَنِي الضِّبَابِ فَبَيْنَمَا هُوَ يَحُطُّ رَحْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ سَهْمٌ عَائِرٌ حَتَّى أَصَابَ ذَلِكَ الْعَبْدَ فَقَالَ النَّاسُ هَنِيئًا لَهُ الشَّهَادَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي أَصَابَهَا يَوْمَ خَيْبَرَ مِنَ الْمَغَانِمِ لَمْ تُصِبْهَا الْمَقَاسِمُ لَتَشْتَعِلُ عَلَيْهِ نَارًا فَجَاءَ رَجُلٌ حِينَ سَمِعَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشِرَاكٍ أَوْ بِشِرَاكَيْنِ فَقَالَ هَذَا شَيْءٌ كُنْتُ أَصَبْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِرَاكٌ أَوْ شِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ....: دا روایت دحضرت ابوهریره ﷺ دې.دوی فرمائی، چه مونږ خیبر فتح کړو،په مال غنیمت کښې هلته مونږ ته سرۀ او سپین زر نه وو ملاؤ شوې.بلکه غواګانې ،اوښان،د کور سامان او باغونه وغیره ملاؤ شوی وو.بیا مونږ د نبی ﷺ سره وادی قری طرف ته واپس شو.د رسول الله ﷺ یو غلام وو.چه ،،مدعم،، ورته وئیلی شو هغه د بنو ضباب یوکس نبی ﷺ ته هدیه ورکړې وو.(د دغه کس نوم رفاعه بن زید بن وهب خزاعی نقل شوې دې[1])هغه غلام د رسول الله ﷺ کجاوه راکوزوله،چا ناڅاپه یو سهم غائر راغلو.اوهغه پرې اولګیدلو.(سهم غائر هغه غشی ته وائی.چه دهغې ویشتونکې معلوم نه وی) د هغې په وجه هغه وفات شو.خلقو اووئیل.((هنئیا له الشهادة)) نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل.((کلا والذی نفسی بیده أن الشملة التی أصابها یوم خیبر من المغانم لم تصبها المقاسم لتشتغل علیه ناراً))

یعنی هرګز نه دې،په هغه ذات مې قسم دې، دچا په قبضه کښې چه زما ساه ده، هغه څادر کوم چه ده په خیبر کښې د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې اخستې وو ،هغه دده دپاسه اورجوړ شوې دې.اوبلیږی.

دلته زمونږ په نسخو کښې د ((کلا)) په ځائې ((بل)) دې.د حموی او سرخسی په روایت کښې ((بل)) دې.حافظ ابن حجر او قسطلانی رحمهما الله ((بل))صحیح ګرځولې دې.د موطا امام مالك په روایت کښې ((کلا)) دې.([2])

[1])فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۴\۱۷و ۲۵۵)_

[2])فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۵\۱۷)_

د «كلا» او «بل» د دواړو صورتونو كښې مفهوم او معنى صحيح كيږى.خو د «بلى» په صورت كښې معنى نه صحيح كيږى،ځكه چه رسول الله ﷺ د خلقو هغه ته د شهادت مباركئ وركولو ترديد كول غوښتل.اوښكاره ده،چه دغه ترديد د «كلا» او «بل» په صورت كښې كيدې شى. د لفظ د «بلى» كه چرته وى.نو دا ترديد نه دې بلكه تائيد دې.اودا د نبى ﷺ د مدعا او مقصدنه خلاف دې.ددې وجې په كومونسخوكښې چه «بلى» دې.هغه وهم ګرځولې شوې دې. د،مدعم،، په باره كښې نبى ﷺ چه كله دا جمله اووئيله،نو يو صحابى د پڼړې يوه يا دو تسمې راوړې،او د نبى ﷺ په خدمت كښې ئې پيش كړې.او وې وئيل.چه ما دمال غنيمت د تقسيم نه وړاندې دا اخستې وې.نبى ﷺ اوفرمائيل.دا يوه يا دوه تسمې هم اور دې.مطلب دا كه تا دا نه وې وركړې.نو ددې نه به هم اور جوړ شوې وو،اوته به ئې سوزولې وې.

يواشكال اودهغې جواب: دلته په روايت باب كښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى.چه «افتتحنا خيبر» دا د جمعې متكلم صيغه ده.حال دا چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه د فتحې خيبر نه پس راغلې وو.په فتح خيبر كښې شريك شوې نه وو.ځكه امام دارقطنى د موسى بن هارون نه نقل كړې دى،چه «افتتحنا خيبر» الفاظ وهم دې.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى،چه دا د «افتتح المسلمون الخيبر» په معنى كښې دې.[2] لكه څنګه چه د ذواليدين په قصه كښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائيلى دى .«صلينا خلف رسول الله ﷺ» حال دا چه دغه قصه د بدر نه وړاندې وه.او حضرت ابوهريره رضي الله عنه په دغه وخت كښې شريك صلاة نه وو.هلته هم د «صلينا» معنى ده «صلى المسلمون» د مسلمانانو د فعل نه كله حضرت ابوهريره رضي الله عنه د جمع متكلم په صيغې سره تعبير كوى.

[۳۹۹۴]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ أَتْرُكَ آخِرَ النَّاسِ بَبَّانًا لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مَا فُتِحَتْ عَلَيَّ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ وَلَكِنِّي أَتْرُكُهَا خِزَانَةً لَهُمْ يَقْتَسِمُونَهَا

[۳۹۹۵]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَوْلَا آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ[ر:۲۲۰۹]

حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه چه كله د كافرانو ښارونه فتح كول.نو هغوى به زمكې په

---

[1] ،فتح البارى (۴۸۸\۷)_

[2] ،فتح البارى (۴۸۸\۷)_

غانمینو کښې نه تقسیمولې.دهغوی خیال وو.که زه زمکې په غانمینو باندې تقسیموم نو. چه کوم کلې یا کومه زمکه د چا په حصې کښې راشي.نوهم هغه به د هغې مالك شي.اودهغه نه پس به بیا هغه دهغه وارثانو ته ملاویږی.اود نورو خلقو به په هغې کښې څه حق نه وی.ددې وجې هغوی هغه دهمیشه دپاره وقف کولې،چه ترقیامته پورې ددې د آمدن نه ټول مسلمانانو ته فائده رسی.[1]

د ټولو نه وړمبې د شام په فتح کښې دا واقعه پیښه شوه.د شام د زمکو په باره کښې د حضرت عمر رضي الله عنه رائې دا وه.چه دا تقسیم نکړې شی.دحضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه تاسو تقسیم اوکړئ.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائیل.بې شکه لکه څنګه چه نبی ﷺ د خیبر زمکې په غانمینو کښې تقسیم کړې وې.ما به هم هغه شان ټولې زمکې په غانمینو کښې تقسیم کړې وې.خو ماته د راتلونکو مسلمانانو خیال دې. نن که په غانمینو کښې دا زمکې تقسیم شوې.نو دوی به ئې مالکان شی.او روسته چه کوم مسلمانان راځی.هغوی به ددې زمکو نه فائده نشی اخستې.

د حضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه فتح خو مونږ کړې ده.او ته دا زمکې وقف کوې.او غانمینوته حصه نه ورکوې.حضرت عمر رضي الله عنه تنګ شو.او دعا ئې اوکړله .«اللهم اکفنی بلالاً وأصحابه» اې الله ته د بلال او دهغه د ملګرو د طرفه زما دپاره کافی شې.د راوی بیان دې. چه «ما حال حول ومنهم عين تطرف» چه اوس لا یو کال هم نه وو شوې.چه حضرت بلال رضي الله عنه اودهغه په ملګرو کښې د یو کس سترګه هم د خوزیدو دپاره باقی نه وه.ټول الله تعالی ته خوښ شو.[2]

دحضرت عمر رضي الله عنه دعا قبوله شوه.حضرت بلال رضي الله عنه هم په حق باندې وو.او حضرت عمر رضي الله عنه هم په حق باندې وو.دحضرت بلال رضي الله عنه په نظر کښې د غانمیو فائده وه.اود حضرت عمر رضي الله عنه په نظر کښې د ټول امت فائده وه.او دالله تعالی په نیز هغه کس زیات محبوب وی،څوك چه د ټول انسانیت او د ټول امت فائده غواړی.دهغه کس په مقابله کښې چه د یو فرد یا یوې ډلې فائده غواړی.د حضرت عمر رضي الله عنه په زړه کښې د ټول امت غم او فکر وو.

فائده:«ببان» په اوله باء باندې فتحه ده.او په دویمه باء باندې تشدید دې.ددې معنی برابر یا یوشان یا محتاج یا نادار ده.علامه خطابی رحمه الله فرمائی.دا لفظ د عربئ ژبې نه دې. بعضې خلقو دې ته د یمنی ژبې لفظ وئیلې دې.

---

[1] د روایت الفاظ دا دی.((لولا أن أترک آخرالناس ببانا لیس لهم شئ ..قا ل العینی قوله بباناً معناه شیأ واحداً وقال الخطابی ولا أحسب هذه اللفظة عربیة .. قال الأزهری بل هی لغة صحیحة لکنها غیر فأشیة وقال صاحب العین :یقال هم علی ببان واحد أی علی طریقة واحدة قال الطبری :لولا أن أترکهم فقراء معدومین لا شئ لهم أی متساویین فی الفقر (وانظر التفصیل فی عمدة القاری (۱۷/۲۵۵)_

[2] السنن الکبری للبیهقی (۱۳۸/۹) کتاب السیر باب من رای قسمة الأراضی المغنومة ومن لم یرها)_

[٣٩٩٦/٣٩٩٧] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ وَسَأَلَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُعْطِهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ وَاعَجَبَاهُ لِوَبْرٍ تَدَلَّى مِنْ قَدُومِ الضَّأْنِ

وَيُذْكَرُ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ قِبَلَ نَجْدٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَقْسِمْ لَهُمْ قَالَ أَبَانُ وَأَنْتَ بِهَذَا يَا وَبْرُ تَحَدَّرَ مِنْ رَأْسِ ضَأْنٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَانُ اجْلِسْ فَلَمْ يَقْسِمْ لَهُمْ

[٣٩٩٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَنَّ أَبَانَ بْنَ سَعِيدٍ أَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ وَقَالَ أَبَانُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ وَاعَجَبًا لَكَ وَبْرٌ تَدَأْدَأَ مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ امْرَأً أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِيَدِي وَمَنَعَهُ أَنْ يُهِينَنِي بِيَدِهِ [ر٢٦٧٢]

قوله: حدثنا علي بن عبدالله ....:حضرت ابوهريره رضي الله عنه د نبي ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.اود خيبرپه غنيمتونو كښې ئې د خپل ځان دپاره د حصې مطالبه اوكړه.نود سعيد بن العاص رضي الله عنه يو ځوئې(ابان) نبي كريم ﷺ ته اووئيل. «لاتعطه» ده ته مه وركوه.نو حضرت ابوهريره رضي الله عنه اووئيل.دا د نعمان بن قوقل قاتل دې.دده خبره مه منئ،نو ابان اووئيل.

قوله: وا عجباً لوبر تدلى من قدم الضأن:حيرانتيا ده بلونګړى لره،چه د غر د سوكې راغلې دې.

وبر(بفتح الواو وسكون الراء) دپيشوېشان يوځناوردې.چه په پښتوكښې ورته بلونګړې وائى.

«تدلى» په دې روايت كښې د «تدلى من قدوم» نه دې.د دې نه په وړاندينى تعليق كښې «تحدر من قدوم الضأن» دې.اود موسى بن اسماعيل په روايت كښې «تدأدأ من قدوم الضأن» دې.معنى تقريباً د ټولو د غورزيدو ،راكوزيدواو زوړنديدو ده.

«قدوم» سوكه ،طرف، «الضأن»دا د دوس قبيلې په علاقه كښې د يو غر نوم دې.(١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه چه كله د ابان بن سعيد په باره كښې اووئيل.چه دا د نعمان بن قوقل قاتل دې،ځكه چه ابان بن سعيد په جنګ احد كښې حضرت نعمان بن قوقل انصارى بدرى رضي الله عنه شهيد كړې وو.په هغه وخت كښې ابان اسلام نه وو راوړې.نود ابوهريره رضي الله عنه په دې جمله

---

(١) فتح البارى (٤٩٢/٧) وعمدة القارى (٢٥٦/١٧)۔

باندې ابان ته غصه ورغله.او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه تحقير ئې اوکړو.او وې وئيل.«واعجباً لوبر،تدلى من قدوم الضان»اود موسى بن اسماعيل په روايت کښې دا زيادت هم شته.«ينعى على أمراً أكرمه الله بيدى،ومنعه أن يهيننى بيده» يعنى دې په ما باندې د يو داسې کس په باره کښې عيب لګوى.چه هغه ته الله تعالى زما په لاس باندې عزت (شهادت) ورکړو.اوهغه ئې منع کړو.چه ما په خپل لاس باندې ذليل کړى.

دحضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه مطلب دا وو.که ما په خپله زمانه کفر کښې نعمان بن قوقل رضي الله عنه شهيد کړې دې.نو هغه ته د هغې په وجه د شهادت مرتبه ملاؤ شوه.او ورسره ورسره د الله تعالى دا فضل او احسان اوشو.چه زه ئې دهغه نه بچ کړم.که هغه په هغه وخت کښې زه قتل کړې ووم.نو په آخرت کښې زه به ذليل ووم.خو الله تعالى زه د دغه ذلت نه بچ کړم.نو په دې کښې د پيغور ورکولو څه خبره ده.

دا حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه هم هغه کس دې.چه د صلح حديبيه په موقع ئې حضرت عثمان رضي الله عنه ته په مکه مکرمه کښې پناه ورکړې وه.او هغه ئې خپل خان سره ميلمه ساتلې وو.دوى د صلح حديبيه نه پس په اسلام کښې داخل شوى وو.(١)

قوله: ويذكر عن الزبيدى...: دا تعليق دې.امام ابوداود دا په خپل سنن کښې موصولاً نقل کړې دې.(٢) په هغې کښې دى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ابان بن سعيد رضي الله عنه د مدينې منورې نه نجد طرف ته د څه خاص مهم دپاره ليږلې وو.ابوهريره رضي الله عنه فرمائى.

قوله: فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ: يعنى ابان او دهغه ملګرى د فتح خيبر نه پس د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې ددغه مهم نه واپس حاضر شو.په داسې حال کښې چه د هغوى د اسونو رسئ د قجورو د پوستکى نه جوړې شوې وې.

,,حزم،،(بضم الحاء وسكون الزاء) د ،،حزام،، جمع ده.حزام هغه رسئ ته وائى کومه چه دشا سره تړلې شي.او ,,ليف،، د قجورو شاخ او پوستکى ته وائى.مطلب دا دې.چه د اس د خيټې نه چه کومه رسئ شا طرف ته تړلې شي.هغه د قجورو د پوستکو نه جوړه شوې وه.او بيخى په بې سروسامان او خراب حالت کښې دا کسان د نبى صلى الله عليه وسلم خدمت ته راغلل.

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى.چه ما رسول الله صلى الله عليه وسلم ته اووئيل.يا رسول الله! ده ته په غنيمت کښې څه حصه مه ورکوه.نوپه دې باندې ابان حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته اووئيل... «وأنت بهذا يا وبر تحدر من رأس الضان» رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.ابان! کينه،اوهغه ته ئې په غنيمت کښې حصه ورنکړه.

---

[1] ،عمدة القارى (١٧\٢٥٦)_

[2] ،سنن أبى داود كتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ٢٧٢٣)_

دلته اشكال كيږي.چه د زبيدي ددې تعليق نه خو معلوميږي.چه ابان حصه غوستې وه.او حضرت ابوهريره ﷺ رسول الله ﷺ ته د حصې نه وركولو ونيلي وو.او ددې نه وړاندې د علي بن عبدالله د روايت نه معلوميږي.چه حضرت ابوهريره ﷺ حصه غوستې وه.او ابان نبي ﷺ ته ونيلي وو.چه مه وركوه.په ظاهره په دواړو روايتونو كښې تعارض دې.

د محمد بن يحيى ذهلي ﷫ رائې دا ده.چه د زبيدي روايت راجح دې.په كوم كښې چه د ابوهريره ﷺ منع كول مذكور ده.([1])اوحافظ ابن حجر﷫ فرمائي .ممكن ده.چه دواړو دپاره منع كړې وي.د ابان دپاره حضرت ابوهريره ﷺ دا دليل وركړې وو.چه دې د ابن قوقل قاتل دې.او د ابوهريره ﷺ دپاره ابان ﷺ دا دليل پيش كړې وو.چه دې د جنګ او جهاد لائق نه دې.ده ته دې حصه نشي وركولې.([2]) نو په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.

تنبيه:امام ابوداود دا روايت نقل كړې دې.او په هغې كښې دابان په ځائې ،سعيد بن العاص، نوم دې.د سعيد بن ا لعاص ﷺ حضرت ابوهريره ﷺ ته د حصې وركولو نه منع كړې وو.([3])خود سعيد نوم صحيح نه دې.دا مغالطه يا د امام ابوداود نه شوې ده.اويا د هغه د استاذ نه،صحيح روايت د بخاري دې.په كوم كښې چه د ابان ذكر دې.

دويمه خبره دا زده كړئ.چه د بخاري په دې رواياتو كښې د «من قدوم الضان» الفاظ راغلي دي.او ابوعبيد بكري ﷫ په خپل معجم كښې د همداني د روايت په حوالې سره د «ضان» په ځائې د «ضال» لفظ نقل كړې دې.اوهم دا ئې صحيح ګرځولې دې.([4]) «ضال» ځنګلي بېر ته وائي.په كوم كښې چه غټه مره اوسيږي.

خود محققينو رائې دا ده.چه هم «ضان» صحيح دې.اودا د دوس قبيلې په علاقه كښې د يو غر نوم دې.دكوم ځائې نه چه حضرت ابوهريره ﷺ راغلې وو.والله اعلم.

[٣٩٩٨]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا الَّتِي كَانَ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ

---

[1] ،فتح الباري (٤٩٢٠١٧)_

[2] ،فتح الباري (٤٩٢\١٧و ٤٩٣) دغه شان بذل المجهود (٣٢٠١١٢)_

[3] ،سنن أبي داود كتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ٢٧٢٤)_

[4] ،عمدة القاري (١٢٥\١٤) كتاب الجهاد باب الكافر يقتل المسلم)_

أَنْ يَدْفَعَ إِلَى فَاطِمَةَ مِنْهَا شَيْئًا فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ وَعَاشَتْ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ دَفَنَهَا زَوْجُهَا عَلِيٌّ لَيْلًا وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ وَصَلَّى عَلَيْهَا وَكَانَ لِعَلِيٍّ مِنَ النَّاسِ وَجْهٌ حَيَاةَ فَاطِمَةَ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ اسْتَنْكَرَ عَلِيٌّ وُجُوهَ النَّاسِ فَالْتَمَسَ مُصَالَحَةَ أَبِي بَكْرٍ وَمُبَايَعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرَ فَأَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنِ ائْتِنَا وَلَا يَأْتِنَا أَحَدٌ مَعَكَ كَرَاهِيَةً لِمَحْضَرِ عُمَرَ فَقَالَ عُمَرُ لَا وَاللَّهِ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهِمْ وَحْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَمَا عَسَيْتَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا بِي وَاللَّهِ لَآتِيَنَّهُمْ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَقَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَكَ وَمَا أَعْطَاكَ اللَّهُ وَلَمْ نَنْفَسْ عَلَيْكَ خَيْرًا سَاقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَكِنَّكَ اسْتَبْدَدْتَ عَلَيْنَا بِالْأَمْرِ وَكُنَّا نَرَى لِقَرَابَتِنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصِيبًا حَتَّى فَاضَتْ عَيْنَا أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي وَأَمَّا الَّذِي شَجَرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ فَلَمْ آلُ فِيهَا عَنِ الْخَيْرِ وَلَمْ أَتْرُكْ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهَا إِلَّا صَنَعْتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ لِأَبِي بَكْرٍ مَوْعِدُكَ الْعَشِيَّةَ لِلْبَيْعَةِ فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ الظُّهْرَ رَقِيَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَتَشَهَّدَ وَذَكَرَ شَأْنَ عَلِيٍّ وَتَخَلُّفَهُ عَنِ الْبَيْعَةِ وَعُذْرَهُ بِالَّذِي اعْتَذَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِي بَكْرٍ وَحَدَّثَ أَنَّهُ لَمْ يَحْمِلْهُ عَلَى الَّذِي صَنَعَ نَفَاسَةً عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَلَا إِنْكَارًا لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ وَلَكِنَّا نَرَى لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ نَصِيبًا فَاسْتَبَدَّ عَلَيْنَا فَوَجَدْنَا فِي أَنْفُسِنَا فَسُرَّ بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَقَالُوا أَصَبْتَ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى عَلِيٍّ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الْأَمْرَ الْمَعْرُوفَ [ر: ٢٩٢٦]

دا روایت متفق علیه دې.امام مسلم هم په کتاب الجهاد کښې د محمد بن رافع نه ددې روایت کړې دې.[1] محمد بن رافع د حجین نه روایت کوی.او حجین د لیث نه روایت کوی. په لیث بن سعد باندې دبخاری اومسلم د دواړو سندونه ملاویږی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.

قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ: د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د نبی ﷺ لور بی بی حضرت فاطمې رضی الله عنها حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اووئیل.چه رسول الله ﷺ ته کوم غنیمت په مدینه او فدك کښې ملاؤ شوی وو.او د خیبر په خمس کښې څه پاتې شوی دی.په هغې کښې ددې حصه میراث راکړه.

دحضرت فاطمې رضی الله عنها د میراث غوښتلو سبب د مال محبت نه وو.بلکه د تبرکات نبوی

[1] صحیح مسلم کتاب الجهاد باب قول النبی ﷺ لا نورث ما ترکنا فهو صدقة رقم ٤٣٤٣)_

حاصلول مقصود وو.ځكه چه ددغه مالونو نسبت رسول الله ﷺ ته وو.اودا متروكات په حقيقت كښې تبركات نبوى وو.ددې وجې د حضرت فاطمې رضي الله عنها خواهش پيدا شو.چه دا تبركات د دې په حصه كښې راشي.نوځكه هغوى د ميراث مطالبه اوكړه.

د نبي ﷺ په تصرف كښې درې قسمه مالونه وو.يو په مدينه كښې اموال بنى نضيركوم چه الله تعالى دوى ته د فئ په طور وركړى وو.او په دويم نمبر د فدك زمكې،د اهل فدك سره رسول الله ﷺ په نصف زمكه باندې صلح كړې وه.نصف زمكې اهل فدك سره پاتې شوې وې.او نصف رسول الله ﷺ ته ملاؤ شوې وې. او چونكه دا مال فئ وو.ددې وجې د فدك نصف زمكې د نبي ﷺ په تصرف كښې وې. په دريم نمبر دخيبر هغه زمكې او باغونه كوم چه په خمس كښې پاتې شوى وو.او پخپله د نبي ﷺ حصه كومه چه دعامو مسلمانانو پشان هغوى ته ملاؤ شوې وه.[1]

دخيبراو فدك د زمكو چه به كوم آمدن وو.هغه به رسول الله ﷺ د عامو مسلمانانو په ضرورتونو او مصلحتونو كښې خرچ كول،او په مدينه منوره.كښې اموال بنو نضير كوم چه نبي ﷺ ته د فئ په طور ملاؤ شوى وو.په هغې باندې به ئې عام طور د ازواج مطهراتو نفقه وغيره انتظام كولو.

كله چه نبي ﷺ وفات شو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه دميراث مطالبه اوكړه.حضرت ابوبكر رضي الله عنه اووئيل. رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.((لا نورث ما تركنا صدقة)) زمونږ ځوك وارث نه جوړيږى.ځه چه پريږدو.هغه صدقه وى.البته آل محمد به دهغې نه خپل ضروريات پوره كوى.اوپه الله قسم زه د رسول الله ﷺ صدقه كړې مال كښې د خپل طرف نه تصرف نشم كولې.اولكه ځنګه چه د نبي ﷺ په ژوند كښې وو.هم هغه شان به ئې ساتم.او هم هغه به كوم ځه چه رسول الله ﷺ كړى وو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها ته د ميراث وركولو نه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه انكار اوكړو.

قوله: فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ:

نوحضرت فاطمه رضي الله عنها دحضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه خفه شوه.اودهغه سره ئې ترك تعلق اوكړو.نوتر وفاته پورې ئې هغه سره خبرې اونكړې.

يو اشكال اودهغې جوابونه: دلته دا اشكال كيږى.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه د ميراث مطالبه اوكړه.حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك په وجه هغې ته د ميراث وركولو نه انكار اوكړو.چه د نبيانو په مال كښې ميراث نه جارى كيږى.او وې فرمائيل.چه زه به په دې مالونوكښې هم هغه شان تصرف كوم،ځنګه چه رسول ا لله ﷺ كړى وو.او زه به هم هغه شان عمل كوم.ځنګه چه د رسول الله ﷺ په خپل ژوند كښې معمول وو.نود حضرت ابوبكر رضي الله عنه خبره صحيح وه.اود رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك د وجې ئې د ميراث وركولو نه انكار اوكړو.په دې كښې د هغه ځه

[1] عمدة القارى (١٧\٢٥٨)۔

ذاتي فائده نه وه.نوپه دې باندې حضرت فاطمه رضي الله عنها ولې خفه شوه.اوبيا خاص كركله چه هغوی ورته د نبی ﷺ صریح ارشاد مبارك «لانورث ماتركنا صدقة» هم بيان كړو.ددې نه پس د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه د خفګان څه جواز شته.چه هغه سره ئې تعلق پريخودو.اوتر وفاته پورې ئې ورسره خبرې اونكړې؟ ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوی دی.

① د «وجدت فاطمة على أبي بكر» معنى بعضې حضراتو «حزنت فاطمة» بيان كړې ده.لكه څنګه چه د «وجدت» معنى غصه كيدل او خفه كيدل راځي.دغه شان غمګين كيدل هم راځي.هغوی فرمائي.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها كله د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه ميراث طلب كړو.او په جواب كښې حضرت صديق رضي الله عنه د نبی ﷺ ارشاد نقل كړو.نود نبی ﷺ د دې ارشاد نه د ناواقفيت په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها غمژنه شوه.اوهغې ته دكه اودرد ملاؤ شو.چه د نبی ﷺ د ارشاد نه د لاعلمۍ په وجه ولې ما د ميراث مطالبه اوكړه.[1]

خو په دې باندې اشكال كيږي.چه وړاندې جملې «فهجرته فلم تكلمه حتى توفيت» نه ددې معنى تائيد نه كيږي.نو ددې متعلق حضرت شاه انور شاه كشميري رحمه الله فرمائي.چه د «هجرته» ضمير د مطالبه ميراث طرف ته راجع دې.اومطلب دا دې.چه فاطمې رضي الله عنها د ميراث مطالبه د نبی ﷺ د ارشاد مبارك اوريدو په وجه پريخوده.او تروفاته پورې ئې د ميراث په باره كښې بيا څه خبره نه ده كړې.[2]

البته د بخاري په يو روايت كښې د «وجدت فاطمة» په ځائې «غضبت فاطمة» راغلی دی.ددې نه معلوميږي.چه دلته «وجدت» په معنى د «غضبت» دې.

مولانا رشيد احمد ګنګوهي په لامع الدراری كښې فرمائيلی دی.چه په حقيقت كښې راوی د خپلې پوهې مطابق روايت بالمعنى كړې دې.او «غضبت فاطمة» ئې وئيلی دی.[3]

ددې توجيه تائيد د هغه روايت نه هم كيږي،كوم چه عمربن شبه په تاريخ مدينه كښې نقل كړې دې.دهغې الفاظ دادی.«فلم تكلمه في ذلك المال حتى ماتت»[4] ددې نه ښكاره معلوميږي.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها تروفاته پورې د دغه مال او ميراث په باره كښې مطالبه اونكړه.دا مطلب نه دې.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها دحضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه سره مطلقاً قطع كلامی اوكړه.

② دبعضې عالمانو خيال دې، چه «وجدت فاطمة على أبي بكر...الخ» د اصل روايت حصه نه ده.بلكه دا دامام زهري رحمه الله د طرف نه مدرج دې.او امام زهري رحمه الله په ادراج كښې مشهور دې.هغوی حديث بيانوی او په مينځ كښې په كښې خپله رائې داخلوی.او ددې وضاحت

[1] خود «وجدت» په صله كښې د «على» موجودګی ددې معنى تائيد نه كوی.

[2] فيض الباری (١٤١/٤)

[3] لامع الدراری (٢٩٠/١٧) باب ما يكره من ذبح الإبل)

[4] تاريخ المدينة لابن شبه (١٩٧/١)

بعضې وخت کښې هغه نه کوی.د هغې د وجې د هغه ادراج هم د اصل روايت حصه ګنړلې شی. دامام مالك شيخ ربيعه الرائی به د زهری رحمه الله نه تپوس اوکړو.«يا أبا بکر!إذا حدثت الناس برأيك فاخبرهم أنه رأيك، وإذا حدثت الناس بشيء من السنة فاخبرهم أنه سنة فلا يظنون أنه رأيك»([1]) حافظ هم په «النکت على ابن الصلاح» کښې ليکلی دی.«وکذا کان الزهری يفسر الأحاديث کثيراً وربما أسقط أداة التفسير»([2])

ددې ا لفاظو د ادراج دليل دا دې.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته د حضرت فاطمې رضی الله عنها دميراث په باره کښې مراجعت تقريباً په شپږ ديرش طرقو سره مروی دې.په دې شپږ ديرش طرقو کښې د پنځويشتو مدار په امام زهری رحمه الله دې.او يوولس طرق دامام زهری رحمه الله نه علاوه د نورو راويانو نه مروی دی.د امام زهری رحمه الله نه علاوه چه نورخومره طرق دی.په هغې کښې په يو کښې هم د حضرت فاطمې د خفګان اوحضرت ابوبکر رضی الله عنه سره د قطع کلامۍ ذکر نشته.دامام زهری نه هم په نهو طرقو کښې هم د حضرت فاطمې رضی الله عنها د خفګان ذکر نشته.
البته د زهری په باقی شپاړس طرقو کښې د حضرت فاطمې د خفګان ذکر شته. نودغه شان په شلو طرقو کښې د خفګان ذکر نشته.او چه په کوموکښې دی.هغه صرف د امام زهری مرويات دی.ددې وجې ظاهره هم دا ده.چه دا د امام زهری ادراج دې. ګنی ددې نه علاوه چه په کومو يوولسو طرقوکښې داقصه منقول ده.په هغې کښې په يوه کښې هم ددې ذکر نشته.([3])
اوس که دا ادراج امام زهری رحمه الله د خپل طرف نه کړی وی.نوبيا خو ددې څه اعتبار نشته.او که هغوی د چا نه اوريدلی وی.نو په دې صورت کښې به دا ارسال وی.او مراسيل زهری د محدثينو په نيز څه زيات قوی او معتبر نه دی.بيا خاص کر چه د هغې خلاف روايات موجود وی.([4])
ابن سعد په،طبقات،کښې اومحب طبری په ،،الرياض النضرة،، کښې روايت نقل کړې دې. په هغې کښې تصريح ده،چه «أن فاطمة لم تمت إلا راضية عن أبي بکر» دغه شان بيهقی په خپل ،،سنن،، کښې هم ددې مفهوم روايت د ،،شعبی،، نه نقل کړې دې.([5]) نوچه دا روايات موجود وی.د زهری د ادراج څه اعتبار نه پاتې کيږی.

---

[1] ،الفقيه والمتفقه للخطيب البغدادی (١٤٨\٢)_
[2] ،النکت على ابن الصلاح (٨٢٩\١)_
[3] ،مولانا محمد نافع صاحب زيدمجدهم کتاب ،،رحماء بينهم،، (١٢٦\١و١٢٧)_
[4] ،تهذيب التهذيب (٤٥١\٩)_
[5] اوګورئ طبقات ابن سعد (٢٧\٨) والرياض النضرة (١٥٤\١) او د بيهقی د روايت الفاظ دا دی.((لما مرضت فاطمة أتاه أبوبکر الصديق فاستأذن عليها، فقال علي يا فاطمة هذا أبوبکر يستأذن عليك، فقالت أتحب أن آذن له ؟ قال نعم، فأذنت له، فدخل عليها يترضاها وقال والله ما ترکت الدار والمال والأهل والعشيرة إلا إبتغاء مرضاة الله ومرضاة رسوله ومرضاتکم أهل البيت ثم ترضاها حتى رضيت)) سنن بيهقی (٣٠١\٦) کتاب قسم الفيئ والغنيمة)_

③ د «وجدت فاطمة علی أبي بکر» یوه توجیه دا هم شوې ده،چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها خیال وو. چه د انبیاؤ په مال کښې د وراثت نه جاري کیدو مطلب په مال منقول (درهم ،دینار وغیره) کښې نه جاري کیدل دي.په یو روایت کښې دا الفاظ راغلي دي.«لایقتسم ورثتی دیناراً ولا درهماً»(١) خو دلته خبره د مال غیر منقول (زمکې) وه.ددې وجې کیدې شي.چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خیال وو.چه په دې کښې میراث جاري کیدې شي.او حضرت ابوبکر رضي الله عنه دا عام حکم گنړلو.ددې وجې هغوی ددې تقسیم صحیح نه گنړلو.(٢)

④ خوچه ټول روایات وړاندې کړې شي.او کومه خبره زړه راښکونکې او فیصله کن معلومیږي. هغه دا ده.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها اول د میراث مطالبه ا وکړه.اوچه کله حضرت ابوبکر رضي الله عنه هغې ته د نبي ﷺ ارشاد واورولو.نو هغې د میراث د مطالبې نه لاس واخستلو.خوهغوی د مالونو د تولیت مطالبه کوله.چه د بنو نضیروغیره مالونو نه به رسول الله ﷺ سالانه داهل بیتو دپاره کوم نفقات خرچ کول .اود اهل بیتود ضروریاتو چه څنگه اهل بیتو ته علم کیدو شو.نورو ته هغومره نشو کیدې.ددې وجې روسته د حضرت فاطمې رضي الله عنها د ابوبکر رضي الله عنه نه مطالبه د دې وه.چه تاسو ددې مالونو تولیت، ددې انتظام او خسمانه حضرت علي او عباس رضي الله عنهما ته حواله کړئ (٣) خو حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه هغوی ته د تولیت حواله کولو نه انکار اوکړو.چه د رسول الله ﷺ د وفات حادثه اوس تازه وه.دهغوی خیال وو.که اهل بیت ددې مالونو منتظمین جوړ شي.نو د لرې خائې خلق به په دې غلط فهمۍ کښې مبتلا شي.چه د نبي ﷺ میراث تقسیم شو.خلق ددې مغالطې نه لرې بچ کولو دپاره هغوی اهل بیتو ته د تولیت سپارلو نه انکار اوکړو.او دا ئې اوفرمائیل،چه لکه څنگه به رسول الله ﷺ د اهل بیتو ضروریات ددې نه پوره کول. زه به هم په هغه نهج او طریقې مطابق د اهل بیتو اخراجات پوره کوم.

دتولیت سپارلو نه د انکار په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه خفه شوه.د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خیال وو.چه دخلیفه رسول ﷺ دپاره ددې خبرې گنجائش اوجواز شته.چه هغه زمونږ جائز خواهش پوره کړي.خو حضرت ابوبکر رضي الله عنه دا دذکرشوی مصلحت نه خلاف گنړلو.دواړه په خپلو رائې کښې مجتهد وو.اود دواړو دپاره خپل خپل عذر وو.او دواړه په حق وو.

خود حضرت فاطمې رضي الله عنها خفگان داسې نه وو،لکه څنگه چه دلته د امام زهري رحمه الله په ادارج کښې دې.چه تروفاته پورې ئې خبرې اونکړې.بلکه کله چه په څه مسئله کښې د اجتهادي رائې د اختلاف په وجه بعضې وخت د انسان په زړه کښې لږ شان خفگان پیدا کیږي.بس ددې خفگان حیثیت هم د دې نه زیات نه وو.

---

١) اوگورئ التمهید لابن عبدالبر (١٨٣/٨)_

٢) المرتضی للشیخ أبي الحسن علی الندوی (ص،١٣٧)_

٣) البدایة والنهایة (٢٨٩/٥)_

خود دواړو جهانونو د خوږې لور دې معمولي غوندې خفګان هم حضرت ابوبكر ﷺ بې قراره كړې وو.اوحضرت ابوبكر ﷺ چه ترڅو پورې هغه راضي كړې نه وه.ترهغه وخته پورې په اطمينان سره نه وو ناست.د ابن شاهين په روايت كښې حافظ ابن كثير په،البداية والنهاية كښې او شاه ولى الله ﷺ په ،،ازالة الخفاء كښې نقل كړې دى.چه «إن أبا بكر قال لفاطمة يا بنت رسول الله ﷺ ما خير عيش حياة أعيشها وأنت على ساخطة ،فإن كان عندك فى ذلك عهد من رسول الله ﷺ فأنت الصادقة المصدقة المامونة على ما قلت، قال فما قام أبوبكر حتى رضيت ورضى»(١)

دغه شان بيهقى په خپل ،،سنن،، كښې ابن سعد په طبقات كښې او محب طبرى په ،،الرياض النضرة،، كښې هغه روايات نقل كړې دى.په كومو كښې چه د حضرت ابوبكر ﷺ حضرت فاطمې ﷺ لره د راضي كولو تصريح شوې ده.(٢) اوهم دا خبره د حضرت ابوبكرصديق ﷺ د لوړ مقام،اوخاندان نبوت سره د هغوى غيرمعمولي محبت او وفادارئ سره موافق او لائق دې.اود كوم اعلان چه هغوى د حضرت على ﷺ په وړاندې كړې وو.او فرمائيلي ئې وو.«والذى نفسى بيده لقرابة رسول الله ﷺ أحب إلى أن أصل من قرابتى،وأما الذى شجر بينى وبينكم من هذه الأموال فإنى لم آل فيها عن الخير،ولم أترك أمراً رأيت رسول الله ﷺ يصنعه فيها إلا صنعته»(٣)

بيا د حضرت فاطمې ﷺ د حضرت ابوبكر ﷺ نه د راضي كيدو ذكر صرف دا نه چه د اهل سنت په كتابونو كښې دې.بخپله د رافضيانو او شيعه ګانو د معتبرو عالمانو په كتابونوكښې داسې روايات نقل دى.په كوموكښې چه دحضرت فاطمې ﷺ د راضي كيدو تصريح ده.ابن ابى الحديد او ابن ميثم بحرانى دواړه شيعه عالمانو د نهج البلاغة په شرح كښې ددې رواياتو تخريج كړې دې.(٤) بلكه ابن ابى الحديد د نهج البلاغة په شرح كښې د شيعه ګانو د مشهور امام زيد بن على دا قول هم نقل كړې دې.چه «لو رجع الأمر إلى لقضيت فيها بقضاء أبى بكر»(٥)

دلته دې دا خبره هم ياده وى.چه حضرت على ﷺ هم په خپل دور خلافت كښې دا اراضى په اهل بيتو باندې نه ووتقسيم كړى.ددې نه ښكاره معلوميږى.چه حضرت على ﷺ هم د حضرت ابوبكرصديق ﷺ پشان «لا نورث ما تركنا صدقة» عام ګڼړل. او هغوى د حضرت ابوبكر ﷺ په بيان كړى حديث باندې اعتماد كولو.

---

(١) البداية والنهاية (٥/٢٨٩)_
(٢) سنن بيهقى (٦/٣٠١) وطبقات ابن سعد (٨/٢٧) والرياض النضرة (١/١٥٦)_
(٣) لكه څنګه چه د روايت باب په آخر كښې دا الفاظ راځى._
(٤) شرح نهج البلاغة لابن ابى الحديد (٤/٧٩) وشرح نهج البلاغة لابن ميثم البحرانى (٥/١٠٧)_
(٥) شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد (٤/٨٢)_

رافضي وائي.چه حضرت علي رضي الله عنه په خپل دور خلافت کښې دغه مالونه څکه تقسيم نکړل.چه دغه مالونه حضرت ابوبکرصديق او حضرت عمر رضي الله عنهما په خپل دور خلافت کښې غصب کړي وو.اوکوم څيز چه به غصب شو.نوامام معصوم به هغه واپس نه اخستو.
سوال دا دې.چه بيا امام معصوم لره پکار وو.چه د هغې توليت ئې هم نه وو قبول کړې.څکه چه لکه څنګه دمالك جوړيدو نه پس انسان تصرف کوی.دغه شان د متولي جوړيدو نه پس هم کوی.حال دا چه حضرت علي رضي الله عنه د دغه مالونو توليت قبول کړې وو.دغه شان بيا پکاردا ده، چه حضرت علي رضي الله عنه خلافت هم نه وو قبول کړې.څکه چه د روافضو په نيز حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضي الله عنهما خلافت غصب کړې وو.نو د روافضو د قول مطابق که امام معصوم غصب شوې څيز واپس نه اخلي.نو خلافت بيا هغه ولې قبول کړو؟

خرد کا نام جنوں رکھ دیا جنوں کا نام خرد   جو چاہے آپ کا حسن کرشمہ ساز کرے

قوله: فلما توفيت ،دفنها زوجها علي رضي الله عنه ليلاً : حضرت فاطمې رضي الله عنها وصيت کړې وو.چه ما د شپې په وخت کښې دفن کړئ.څکه چه د ورځې په نسبت په شپه کښې تستر (پرده) زيات وی.او د شپې په وخت کښې په دفن کولو کښې د حضرت فاطمې رضي الله عنها هم دا مقصد وو.لکه څنګه چه حافظ په فتح الباری کښې تصريح کړې ده.بلکه په بعضې رواياتو کښې دی.چه هغوی ددې وصيت هم کړې وو.چه زما د جنازې دپاره دې جنازه پټونکې څيز(زمونږ په علاقوکښې ورته ډولۍ وائي) اوبيا دې دهغې دپاره څادر واچولې شی.دې دپاره چه څوك زما د قدوقامت او بدن اندازه اونکړې شی.[1] ددې نه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د حيا د اوچت مقام اندازه کولې شی.

قوله: ولم يؤذن بها أبا بكر: حضرت علي رضي الله عنه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وفات خبر ورنکړو.ددې وجې نه،چه حضرت علي رضي الله عنه خفه وو.بلکه ددې وجې د حضرت علي رضي الله عنه يقين وو.چه د وفات د حادثې خبر به هغزی ته شوې وی.او ددې دليل دا دې.چه د حضرت فاطمې د بيمارئ نه واخله تر وفاته پورې چه لکه څنګه حضرت علي رضي الله عنه ددې تيمارداری کوله.دغه شان د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه بی بی اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم برابر دهغې تيمارداری او خدمت کولو.تردې چه د وفات نه پس د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وصيت مطابق دهغې نعش ته حضرت علي رضي الله عنه اوحضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها غسل ورکړو.حاکم په مستدرك کښې [2]ابن سعد په طبقات کښې [3] عبدالرزاق په مصنف کښې [4] او بيهقی په خپل سنن کښې [5] ،هغه روايات نقل کړی دی.په کومو کښې چه د حضرت

---

[1] ،فتح الباری (٧\٤٩٤)_
[2] ،مستدرک حاکم (٣\١٦٢)_
[3] ،طبقات ابن سعد (٨\٢٨)_
[4] ،مصنف عبدالرزاق (٣\٤١٠)_
[5] ،سنن بيهقی (٣\٣٩٦)_

اسماء بنت عمیس د حضرت فاطمې تیمارداری اودهغې د وفات نه پس هغې ته دغسل ورکولو ذکر دې.بلکه پخپله شیعه عالم ابوجعفر طوسی په ،،امالی،، کښې لیکی .«وکان علی رضی الله عنه یمرضها بنفسه وتعینه علی ذلك أسماء بنت عمیس علی إستمرار بذلك»[۱] باقر مجلسی هم په ،،جلاء العیون،، کښې ددې تصریح کړې ده.[۲]

اوس ښکاره ده، چه د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه بی بی د تیمارداری نه واخله تر وفاته پورې په ټولو مراحلو کښې شریکه وه.نو حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ته د وفات خبر کیدل یو بدیهی او یقینی خبره وه.ددې وجې حضرت علی رضی الله عنه په دې خیال چه هغوی ته به خبر شوی وی.د خپل طرف زیاتی مستقله اطلاع اونکړه.

دغه شان په روایاتو کښې دا هم دی.چه حضرت علی رضی الله عنه به د حضرت فاطمې رضی الله عنها د بیمارئ په دوران کښې پنځه وخته مونځونو دپاره جمات ته راتلو.او حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضی الله عنهما به مسلسل دهغه نه دفاطمې رضی الله عنها دبیمارپرسئ اودهغې دحالت تپوس کولو.[۳]

قوله: وصلی علیها علی رضی الله عنه: دحضرت فاطمة الزهراء رضی الله عنها جنازه چا کړې وه.په دې کښې روایات مختلف دی.دلته خو دی.چه حضرت علی رضی الله عنه ددې جنازه کړې وه.اوپه بعضې روایاتو کښې دی.چه حضرت عباس رضی الله عنه د دې جنازه کړې وه.[۴] او په ډیرو روایاتو کښې دی،چه خلیفه رسول صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د دې جنازه کړې وه.

ابن سعد په طبقات کښې روایت نقل کړې دې.چه دحضرت فاطمې رضی الله عنها وفات د ماښام او ماخستن ترمینځه اوشو.چه د وفات خبرئې واوریدو،نو حضرت ابوبکر،حضرت عمر حضرت زبیر،حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنهم تشریف راوړل.کله چه نعش د جنازې دپاره راوړې شو.نو حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اوونیل.چه جنازه ئې اوکړئ.هغوی ورته اوونیل.ستاسو په موجودګئ کښې؟ حضرت علی رضی الله عنه جواب ورکړو.آو وراندې شئ.په الله قسم ستاسو نه سوا بل څوك به مونځ نه ورکوی.نو حضرت ابوبکر رضی الله عنه مونځ اوکړو.او هم په شپه کښې تدفین اوشو.[۵]

د طبقات نه علاوه امام بیهقی په ،،جنائز،، کښې د خطیب بغدادی په حواله سره،علی متقی په،کنزالعمال،،کښې اومحب طبری په ،،الریاض النضرة،، کښې داسې روایات نقل کړې دی.په کوموکښې چه د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په باره کښې دی.چه دحضرت فاطمې رضی الله عنها د جنازې مونځ هغوی ورکړې وو.[۶]

---

[۱] الامالی (۱۰۷/۱)_
[۲] جلاء العیون :۱۷۲)_
[۳] تکملة فتح الملهم (۱۰۲/۳) په حواله د کتاب سلیم بن قیس العامری (۲۲۴و۲۲۵)_
[۴] د طبقات ابن سعد روایت دې.((صلی العباس بن عبدالمطلب علی فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم (طبقات ابن سعد (۲۸/۱)_
[۵] طبقات ابن سعد (۲۹/۸)_
[۶] سنن بیهقی (۲۹/٤) وکنز العمال (۳۱۸/۶)رقم ۵۲۹۹ والریاض النضرة(۱۵۶/۱)_

ابونعيم په حلية الاولياء كښې د ميمون بن مهران په تذكره كښې روايت نقل كړې دې.په هغې كښې دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه په باره كښې دى.((وكبرابوبكرعلى فاطمة أربعاً))[1]
اود قياس تقاضا هم دا ده.چه دجنازې مونځ حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه وركړې وى.څكه چه بنو هاشمو به ددې خبرې اهتمام كولو.چه دهغوى د مړوجنازې خليفه او د ښار والي اوكړى.
د ابوسفيان بن الحارث رضي الله عنه جنازه حضرت عمر رضي الله عنه كړې وه.([2])حضرت عباس رضي الله عنه جنازه حضرت عثمان رضي الله عنه كړې وه.([3]) دحضرت حسن جنازه حضرت سعيدبن العاص رضي الله عنه كړې وه([4]) دې په هغه وخت كښې د مدينې امير وو.اودمحمد بن حنفيه جنازه د مدينې امير ابان بن عثمان كړې وه([5]) ددې وجې په دې پس منظر كښې هغه روايات زيات راجح معلوميږى. په كومو كښې چه د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د جنازې مونځ وركولو ذكر دې. والله اعلم.

قوله: ولم يكن يبايع تلك الأشهر: حضرت فاطمه رضي الله عنها د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس شپږ مياشتې ژوندئ وه.راوى وائى.چه په دغه شپږو مياشتو كښې حضرت على رضي الله عنه د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه سره بيعت نه وو كړې.
امام بيهقى په خپل كتاب ، ،الاعتقاد على مذهب السلف، ، كښې تصريح كړې ده.چه دا جمله د زهرى ده.د اصل روايت سره د دې څه تعلق نشته.روستو راويانو دا جمله د اصل روايت سره درج كړې ده.([6])
ددې وجه دا ده.چه ابوداود طيالسى، ابن سعد ،ابن جرير،ابن ابى شيبه، بيهقى اوابن حبان رحمهم الله روايات نقل كړى دى.په هغې كښې تصريح ده.چه د سقيفه بن ساعده د بيعت په بله ورځ په مسجد نبوى كښې عام بيعت اوشو.په هغه وخت كښې حضرت على رضي الله عنه بيعت كړې وو.حافظ ابن كثير په ، ،البداية والنهاية، ، اوشاه ولى الله په،ازالة الخفاء، ، كښې هم دا واقعه ذكر كړې ده.چه كله عام بيعت كيدلو.نو حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه اوكتل.چه حضرت على او حضرت زبير رضي الله عنهما دواړه حضرات موجود نه وو.دوى دا دواړه راطلب كړل.دې دواړو حضراتو تشريف راوړلو.هغوى اوئيل.چه ددې نه سوا زمونږ بله څه ګيله نشته.چه پرون په سقيفه بنى ساعده كښې خبره اوشوه.او نن په مسجد نبوى كښې بيعت كيږى.خو په دې باره كښې مونږ سره څه مشوره نه ده شوې.او مونږ پوهيږو.چه د خلافت د ټولو نه زيات حق د

---

[1] حلية الأولياء (٤\٩٦)_
[2] اسدالغابة (٥\٢١٤و ٢١٥)_
[3] الإستيعاب (٣\١٠٠و١٠١)_
[4] الإستيعاب (١\٣٧٣)_
[5] طبقات ابن سعد (٥\٩١)_
[6] والذى روى أن علياً لم يبايع أبا بكر ستة أشهر ليس من قول عائشة رضى الله عنها إنما هو من قول الزهرى فأدرجه بعض الرواة فى الحديث عن عائشة رضى الله عنها فى قصة (وانظر الإعتقاد على مذهب السلف للبيهقى (١٨٠)_

حضرت ابوبکر ﷺ دي.دحضرت علي ﷺ يو قول ملا علي قاري ﷺ په شرح شمائل کښې هم نقل کړې دې.((أن رسول الله ﷺ رضى أبا بكر لديننا أفلا نرضاه لدنيانا)) دغه شان ابن حبان د حضرت ابوسعيد خدري ﷺ روايت نقل کړې دې.((أن علياً بايع أبابكر في أول الأمر))
داټول روايات او اقوال په دې باندې صراحت سره دلالت کوي.چه حضرت علي ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ سره په بيعت کولو کښې تاخير نه دې کړې.بلکه په بله ورځ د عامو خلقو سره دوی بيعت کړې وو.
پاتې شوه دا خبره چه کله ئې يو ځل بيعت اوکړو.نو بيا د حضرت فاطمې ﷺ د وفات نه پس د دوباره بيعت کولو څه مقصد وو؟نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت علي ﷺ د بيمارئ په دوران کښې حضرت علي ﷺ د هغې په تيمارداریٔ کښې مشغول وو.او د حضرت ابوبکر ﷺ سره ئې په ربط او ملاقات کښې کمې راغلې وو.ددې وجې د اولنی بيعت د توثيق او تجديد دپاره دوی دوباره بيعت اوکړو.د اکثرو اهل علمو رجحان دې طرف ته دې.اوهم دا حافظ ابن کثير په ،،البداية والنهاية،، کښې حق او حقيقت ګرځولې دې.[1]
البته دومره خبره باقي پاتې کيږي.چه حضرت ابوبکر ﷺ د حضرت علي ﷺ سره د بيعت په سلسله کښې مشوره ولې اونکړه.نو ددې وجې دا ده،چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس صورتحال ډير سخت اومشکل وو.حضرات انصار په سقيفه بني ساعده کښې د وړاندې نه جمع شوی وو.او نزدې وه چه په اوس او خزرج کښې د يوې قبيلې د سردار په لاس باندې بيعت شوې وو.اودغه شان د مسلمانانو اتفاق او اتحاد ختم شوې وو.ځکه چه په اوس او خزرج کښې چه د کومې په لاس کښې هم که واړې راغلې وې.نو بله به په هغې باندې راضي نه وه.
حضرت عمر ﷺ د خپل خداداد صلاحيت ،بصيرت،بالغ نظرئ او زور نظر سره ددې نازك صورتحال اندازه واخستله.اوپه دې باندې پوهه شو.چه مسلمانان په کوم نازك صورتحال کښې مبتلا دی.په دې کښې د يوې ورځې د تاخير ګنجائش هم نشته.حضرت عمر ﷺ دا هم پيژندله.چه د جزيره عرب خلق به صرف قريش خپل سرداران منی.ځکه چه د قريشو د سرداریٔ صلاحيتونه منلې شوی وو.ددې وجې هغوی په ډيره بيړه کښې د خپل خداداد صلاحيت نه کار واخستلو.او په ثقيفه بني ساعده کښې ئې انصار د حضرت ابوبکر صديق ﷺ په بيعت باندې راجمع کړل.او په بله ورځ په مسجدنبوی کښې عام بيعت اوشو.چونکه صورتحال ډير نازك او پيچيده شکل اختيار کړې وو.ددې وجې د حضرت علي ﷺ او نورو څو صحابو ﷺ سره دمشورې کولو موقع ملاؤ نشوه.والله اعلم ،وړاندې په روايت کښې د حضرت علي ﷺ د دوباره بيعت کولو ذکر دې.

فائده:دنبي ﷺ ارشاد چه ((لا نورث ما ترکنا صدقة)) کښې څه حکمت دې؟ ددې يوه وجه خو ښکاره ده.چه انبياء عليهم السلام به په ټول ژوند کښې دا اعلان کولو.((لا أسئلكم عليه أجراً)) مونږ چه ستاسو کوم خدمت کوو.تاسو صراط مستقيم طرف ته رابلو.اودې ته د راوستلو

[1] البداية والنهاية (٢٤٩/٥) دغه شان (٣٠٢/٦)_

دپاره کوم کوشش او سعي کوو.دا د څه عوض او دنيوي منفعت دپاره نه ده.د حضرات انبياء دا طريقه پاتې شوې ده.او هم دهغې مطابق نبي ﷺ د خپل وفات نه پس د ميراث تقسيمولونه منع کړې ده.اووې فرمائيل.چه د انبياء عليهم السلام ميراث نه جاري کيږي.[1]
او ورسره ورسره دا خبره هم ده.چه په کوم منصب باندې هغه فائز کيږي.هغه د خلقو د محبت مرکز وي.ددې وجې خلق تحفې،عطيات او هديې دهغوي په خدمت کښې زياتې پيش کوي.که دغه هدايا او تحفې هغه جمع کوي.اودهغوي د انتقال نه پس هغه د هغوي په وارثانو کښې تقسيمولې شي.نودشمنانو ددې وينا موقع په لاس ورتلې شوه.چه د نبوت کاروبار ددې دپاره جاري وو.چه د نبوت په زمانه کښې د راجمع شوي مالونو نه روستني نسلونه اسوده مالداران شي.اود هغوي د پرورش يو معقول بندوبست او انتظام اوشي.[2] نو ځنګه چه به د نبي ﷺ په ژوند کښې څه راغلل.هغه به ئې تقسيم کړل.دغه شان کوم مالونه چه الله تعالى دوي ته ورکړي وو.د هغې په باره کښې نبي ﷺ وصيت کړې وو.چه هغه دې زما د وفات نه دمسلمانانوپه مصالحوکښې خرچ کړې شي.اود ميراث په طور دې هغه نه تقسيميږي.
دويمه خبره دا ده.چه د انبياء عليهم السلام حيثيت د ټولو امت دپاره د ابوت درجه لري.نو که ميراث تقسيميږي.پکار ده چه په ټول امت باندې وي.اوښکاره ده.چه دا ممکن نه ده.نو ددې وجې هغه مالونه دعامو مسلمانانو د ضرورياتو دپاره وقف پاتې کيږي.[3]
دريمه خبره دا ده.چه د انبياء عليهم السلام شان د الله تعالى سره د تعلق په اعتبار سره داسې وي.چه هغه په څه څيز باندې خپل ملکيت نه تصور کوي.ځکه چه په هريو څيز باندې حقيقي ملکيت الله تعالى ته حاصل وي.زمونږ نه دالله تعالى د ملکيت هغه تصور ډير کرته پاتې کيږي.خو د انبياء عليهم السلام د نظر نه هغه تصور هيڅ کله نه لرې کيږي.«الأنبياء لا يشهدون لأنفسهم ملكاً مع الله» نو چه دکومو څيزونو هغوي مالکان جوړ کړې شي.نو هغوي دا ګڼړي.چه زمونږ قبضه په دې باندې د متولي په حيثيت باندې ده.د مالك په حيثيت نه ده.د دې وجې هغوي منع کړې ده.چه زمونږ د وفات نه پس دې زمونږ هيڅ مال په ميراث کښې نشي تقسيمولې.

په قرآن شريف کښې«وورث سليمان داود»او «رب هب لى من لدنك وليا يرثنى» راغلي دي.په دې سره د انبياء عليهم السلام دميراث ثبوت کيږي.خود اکثرو عالمانو خيال دې.چه په دې آياتونو کښې د وراثت نه وراثت د علم او حکمت مراد دې.د مال وراثت مراد نه دې.[4]

[٣٩٩٩] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا حَرَمِيٌّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَارَةُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ قُلْنَا الْآنَ نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ

---

[1] ،فتح البارى (١٢\٨)_
[2] ،فتح البارى (١٢\٨)_
[3] ،فتح البارى (١٢\٩)_
[4] ،التمهيد لابن عبدالبر (٨\١٧٤و ١٧٥) وفتح البارى (١٢\٨)_

[٤٠٠٠] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ حَبِيبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ مَا شَبِعْنَا حَتَّى فَتَحْنَا خَيْبَرَ

بَاب = اسْتِعْمَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ

[٤٠٠١] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكُلُّ تَمْرِ خَيْبَرَ هَكَذَا فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ الصَّاعَ مِنْ هَذَا بِالصَّاعَيْنِ بِالثَّلَاثَةِ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ بِعِ الْجَمْعَ بِالدَّرَاهِمِ ثُمَّ ابْتَعْ بِالدَّرَاهِمِ جَنِيبًا

رسول الله ﷺ په خيبر باندې يو كس عامل جوړ كړو.دا د قبيله بنى عدى حضرت سواد بن غزيه وو.(١) دوى د نبى ﷺ په خدمت كښې يو خاص قسم قجورې چه،جنيب،، ورته وائى. او ډيرې ښې وى.هغه راوړلې.نبى ﷺ اوفرمائيل. آيا دخيبر ټولې قجورې هم داسې دى؟ هغوى عرض اوكړو.نه مونږ د داسې قسم ښو قجورو يو صاع د نورو قجورو په دوو صاعو په بدله كښې اخلو.اودوه صاع د درې صاعو په بدله كښې اخلو.مطلب دا چه دا قجورې چونكه ښې دى.ددې وجې ددې يو صاع د نورو معمولى قجورود دوو صاعو سره برابر وى. دغه شان كله چه مونږ دوه صاع اخلو.نونورې قجورې درې صاع وركول وى. نبى ﷺ اوفرمائيل.داسې مكوئ. (ځكه چه دا خو سود دې.په متحد الجنس كښې تفاضل جائز نه دې) بلكه ناقصې قجورې اول د دوو درهمو په عوض خرڅې كړئ.او بيا په هغې دراهم باندې عمده قجورې واخلئ.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَخَا بَنِي عَدِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى خَيْبَرَ فَأَمَّرَهُ عَلَيْهَا: دا تعليق ابوعوانه او دارقطنى موصولاً نقل كړې دې.

قوله: وَعَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ مِثْلَهُ :دا هم د عبدالعزيز د سند سره دې.هلته د عبدالمجيد سعيد بن المسيب نه نقل كوى.اودلته د ابوصالح سمان نه نقل كوى.

---

[1] ،فتح البارى (٣٩٦/٧) وعمدة القارى (٢٦٠/١٧)_

باب=معاملة النبي صلى الله عليه وسلم أهل خيبر

[۴۰۰۲]حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا جويرية عن نافع عن عبدالله رضي الله عنه قال أعطى النبي صلى الله عليه وسلم خيبر اليهود أن يعملوها ويزرعوها ولهم شطر ما يخرج منها[ر:۲۲۸۵]
نبی کریم ﷺ د فتح خیبر په موقع دا فیصله کړې وه.چه یهود به خیبر خالی کوی.کله چه خیبر فتح شو.او نبی ﷺ یهودو ته د خیبر نه د وتلو دپاره اووئیل.نو هغوی درخواست اوکړو،چه ته مونږ ته د خیبر په زمکو او باغونو کښې د کار کولواجازت راکړه.او چه کوم پیداوار کیږی. هغه به مونږ او تاسو تقسیموو.دې معاملې ته ،مخابره،وائی.ځکه چه د خیبر نه د دې ابتداء شوې وه.د کټ کولو په وخت کښې به نبی ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ لیږلو.هغه به پیداوار په ۲.وو حصوکښې تقسیمولو.او یهودو ته به ئې اختیار ورکولو،چه کومه حصه هغوی خوښوی.هغه دې اخلی.یهودو چه به دا انصاف اوکتل.نو وئیل به ئې.زمکه او آسمان هم ددې عدل په وجه قائم دی.(١)

باب=الشاة التي سمت للنبي صلى الله عليه وسلم بخيبر رواه عروة عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم

[۴۰۰۳]حدثنا عبدالله بن يوسف حدثنا الليث حدثني سعيد عن أبي هريرة رضي الله عنه قال لما فتحت خيبر أهديت لرسول الله صلى الله عليه وسلم شاة فيها سم[ر:۲۹۹۸]
د خیبر د فتحې نه پس رسول الله ﷺ څو ورځې هم په خیبر کښې قیام اوکړو،په دې دوران کښې د سلام بن مشکم ښځې زینب بنت حارث یو ورته شوې چیلئ نبی ﷺ ته د هدیه په طور راولیږله.اوپه هغې کښې ئې زهر ملاؤ کړې وو.نبی ﷺ چه کله اوخکله.نو وې فرمائیل. اودریږئ.په دې کښې زهراچولې شوی دی. البته بشربن براء څه خوړلې وه.زینب ئې راغوښتله.او ددې سازش تپوس ئې ترې اوکړو.نو هغې اقرار اوکړو.او وې وئیل.چه دا زهر مې ددې وجې ګډ کړی وو.چه زما خیال وو،که ته په حق پیغمبر ئې.نو الله تعالی به تا خبر کړی.اوکه ته په حق پیغمبر نه ئې.نو خلقو ته به ستا نه نجات ملاؤ شی.
نبی ﷺ د خپل ذات دپاره د چا نه هم انتقام نه اخستلو.ددې وجې تبی ﷺ زینب ته څه اونه وئیل.خو روسته چه کله د هغې د زهرو د اثر نه حضرت بشربن براء ﷺ وفات شو.نو زینب د بشر بن براء وارثانو ته حواله کړې شوه.او هغوی دا په قصاص کښې قتل کړه.(٢)
په حدیث باب کښې حضرت ابوهریره ﷺ هم دا واقعه بیان کړې ده.دا روایت په تفصیل سره هم په دې سند په کتاب الجزیه کښې تیر شوې دې.(٣)

---

١ ،سنن ابی داود (۲۶۳|۱۳) رقم الحدیث ۳۴۲۰ باب فی المساقات کتاب البیوع)_
٢ ،فتح الباری (۴۹۷|۷) وزاد المعاد (۳۳۵|۱۳و ۳۳۶)_
٣ ،كتاب الجزية والموادعة باب إذا غدر المشركون بالمسلمين هل يعفى عنهم رقم (۳۱۶۹)_

باب = غزوة زيد بن حارثة

[١٠٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ عَلَى قَوْمٍ فَطَعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ طَعَنْتُمْ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلِهِ وَايْمُ اللَّهِ لَقَدْ كَانَ خَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر: ٣٥٢٣]

حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه نبی ﷺ په څو مواقعو کښې امير مقرر کړې وو.(١) د دې وجې دا تعيين ګران دې. چه دلته امام بخاری رحمه الله د کومې غزا ذکر کوی. دا په کوم کال کښې واقع شوې وه.اودا کومه غزا ده؟ په ظاهره دا معلومیږی.چه دا د رمضان ٦ھ کښې پيښه شوې واقعه ده.په کومه کښې چه د بنو فزاره سره مقابله شوې وه.په دې غزا کښې ،،ام قرفه،، قتل کړې شوې وه. ،،ام قرفه،، د فزاره قبيلې سرداره وه.حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه د تجارت په غرض شام ته تلې وو.د صحابو رضي الله عنهم مال هم ورسره وو.په واپسئ کښې بنی فزاره حمله اوکړه.ټول مال ئې ترې واخستل.اودې ئې زخمی کړو.حضرت زيد رضي الله عنه مدينې ته راغلو.نو رسول الله ﷺ دهغه په امارت کښې يو لښکر روان کړو.هغې په بنو فزاره باندې حمله اوکړه.څه کسان ئې قتل کړل.په هغې کښې د هغوی سرداره ،،ام قرفه،، هم وه.(٢) د ،،ام قرفه،، د قتل ذکرڅوځايونو کښې راغلې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،التلخيص الحبير، کښې نقل کړې دی.چه رسول الله ﷺ ،،ام قرفه،، قتل کړه.اوپه بعضې رواياتو کښې راځي. چه حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په ،،يوم الردة،، کښې ،،ام قرفه،، د قتل حکم ورکړې وو. او په ذکرشوې غزوه بنی فزاره کښې هم د ،،ام قرفه،، دقتل ذکر دې.کيدې شی چه د ،،ام قرفه، نومې څو ښځې وی.کومې چه په مختلفو وختونو کښې مسلمانانو قتل کړې وی.

---

(١) ،وقد تتبعت ما ذكره أهل المغازى من سرايا زيد بن حارثة فبلغت سبعا كما قاله سلمة ، وإن كان بعضهم ذكر ما لم يذكره بعض ، فأولها : فى جمادى الأخيرة سنة خمس قبل نجد فى مائة راكب ، والثانية فى ربيع الآخر سنة ست إلى بنى سليم ، والثالثة : فى جمادى الأولى منها فى مائة وسبعين فتلقى عيرا لقريش وأسروا أبا العاص بن الربيع ، والرابعة : فى جمادى الآخرة منها إلى بنى ثعلبة ، والخامسة : إلى حشمى بضم المهملة وسكون المهملة مقصور فى خمسمائة إلى أناس من بنى جذام بطريق الشام كانوا قطعوا الطريق على دحية وهو راجع من عند هرقل ، والسادسة : إلى وادى القرى ، والسابعة : إلى ناس من بنى فزارة ، وكان خرج قبلها فى تجارة فخرج عليه ناس من بنى فزارة فأخذوا ما معه وضربوه فجهزه النبى صلى الله عليه وسلم إليهم فأوقع بهم وقتل أم قرفة بكسر القاف وسكون الراء بعدها فاء وهي فاطمة بنت ربيعة بن بدر زوج مالك بن حذيفة بن بدر عم عيينة بن حصن بن حذيفة وكانت معظمة فيهم ، فيقال ربطها فى ذنب فرسين وأجراهما فتقطعت ، وأسر بنتها وكانت جميلة ، ولعل هذه الأخيرة مراد المصنف والنظر فتح البارى (١٧\٤٩٨ و ٤٩٩)

(٢) ،فتح البارى (١٧\٤٩٨) وعمدة القارى (١٧\\٢٦١)_

امام بخاری رحمہ اللہ چه په دې باب کښې کوم روایت ذکر کړې دې په دې کښې د ،جیش اسامه،، ذکر دې چه رسول الله ﷺ د خپل وفات نه یو څو ورځې وړاندې حضرت اسامه بن زید د یو لښکر امیر جوړ کړواو وې لیږلو.په دې باندې بعضې کسانو اعتراض اوکړو.چه دا کم عمر هلك دې.(د حضرت اسامه عمر ﷺ په دغه وخت کښې یوویشت کاله وو) اودې په لویو صحابو باندې امیر جوړ کړې شو.دا خبره نبی ﷺ ته راورسیده.نو نبی ﷺ خفه شو.او خطبه ئې اوویله.او ارشاد ئې اوفرمائیلو.«ان تطعنوا فی أمارته فقد طعنتم فی أمارته أبیه من قبله» نن تاسو داسامه په امارت باندې اعتراض کوئ.دې نه وړاندې تاسو د ده د پلار (حضرت زید بن حارثه ﷺ) په امارت باندې هم اعتراض کولو.حالانکه هغه ماته په خلقو کښې زیات خوښ وو.اودهغه نه پس دې زما زیات خوښ او محبوب دې.

چونکه په دې روایت کښې د حضرت زید بن حارثه ﷺ د امارت ذکر هم ضمناً راغلې دې.په دې مناسبت سره امام بخاری دا روایت په دې باب کښې ذکر کړو. والله اعلم.

بَاب=عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ذَكَرَهُ أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۰۰۵]حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ فَأَبَى أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَتَبُوا الْكِتَابَ كَتَبُوا هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا لَا نُقِرُّ لَكَ بِهَذَا لَوْ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ مَا مَنَعْنَاكَ شَيْئًا وَلَكِنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ امْحُ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ عَلِيٌّ لَا وَاللَّهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَا يُدْخِلُ مَكَّةَ السِّلَاحَ إِلَّا السَّيْفَ فِي الْقِرَابِ وَأَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ وَأَنْ لَا يَمْنَعَ مِنْ أَصْحَابِهِ أَحَدًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الْأَجَلُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا فَقَدْ مَضَى الْأَجَلُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبِعَتْهُ ابْنَةُ حَمْزَةَ تُنَادِي يَا عَمِّ يَا عَمِّ فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَالَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام دُونَكِ ابْنَةَ عَمِّكِ حَمَلَتْهَا فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ قَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَخَذْتُهَا وَهِيَ بِنْتُ عَمِّي وَقَالَ جَعْفَرٌ ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي وَقَالَ زَيْدٌ ابْنَةُ أَخِي فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِخَالَتِهَا وَقَالَ الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَقَالَ لِجَعْفَرٍ أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي وَقَالَ لِزَيْدٍ أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا وَقَالَ عَلِيٌّ أَلَا تَتَزَوَّجُ بِنْتَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ [ر:۱۶۸۹]

امام بخاری رحمہ اللہ د عمرة القضاء باب دلته په کتاب المغازی کښې ذکر کړو،حال دا چه دا د کتاب الحج سره متعلق دې.هلته ددې ذکرکول پکار وو.

ددې وجې دا بیان شوې ده.چه چونکه د غزوه حدیبیه په نتیجه کښې د عمرة القضاء نوبت راغلې وو.غزوه حدیبیه هم ددې عمرې سبب جوړ شوې وو.ددې وجې امام بخاری په کتاب المغازئ کښې ددې ذکر کړې دې.[1]

خودویم سوال دا پیدا کیږی،چه په داسې صورت کښې خودابیادغزوه حدیبیه سره یوځائې ذکرکول پکاروو.نو ددې جواب دا دې.چه چونکه دا په ۷ھ کښې واقع شوې وه.او غزوه حدیبیه په ۶ھ کښې،ددې وجې ئې د حدیبیه سره دا ذکر نکړه.د ۷ھ په واقعاتو کښې ئې دا ذکر کړه.دا عمره په څلورو نومونو باندې مشهوره ده.

① ددې یو نوم ،،عمرة القضاء،، دې.چونکه نبی ﷺ د حدیبیه په کال باندې عمره ادا نکړې شوه.دا عمره د هغې د قضاء په طور باندې نبی ﷺ ادا کړې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القضاء،، وائی.بعضې حضرات ددې وجه دا بیانوی،چه دلته قضاء د اداء په مقابله کښې نه ده،بلکه د قضاء معنی فیصله ده.اومطلب دا دې.چه ددې عمرې فیصله د حدیبیه په موقع باندې شوې وه.چه په راروان کال به نبی ﷺ د عمرې دپاره تشریف راوړی.ددې وجې دې ته عمرة القضاء وائی.[2]

② ددې دویم نوم،عمرة القصاص،، دې.د قصاص معنی بدل ده.اودا عمره چونکه دعمرة الحدیبیه په بدل کښې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القصاص،، هم وائی [3]

③ دریم نوم ،عمرة الصلح،، دې.ځکه چه په صلح حدیبیه کښې ددې عمرې فیصله شوې وه.[4] ④ ددې څلورم نوم ،، عمرة القضیه،، دې.د قضیه معنی هم فیصله ده.او دا عمره د فیصلې مطابق شوې وه.[5]

په صلح حدیبیه کښې د مکې د کافرانو سره معاهده شوې وه.چه راروان کال ته به رسول الله ﷺ مکې ته راځی.او عمره به کوی.اودرې ورځې قیام به کوی.،او واپس به ځی.بله دا اولیده.نو د عمرې ادا کولو اعلان ئې اوکړو،اودا ئې هم اووئیل.چه کوم کسان په حدیبیه کښې شریك وو.په هغوی کښې دې څوك هم نه پاتې کیږی.[6] نبی ﷺ د احتیاط دپاره خان سره وسله هم یوړه.که چرته د مشرکانو دطرفه د جنګ نوبت راشی.نو مسلمانان به خالی لاس نه وی.د مکې مکرمې نه د اته میله په فاصله باندې ،،بطن یاجج، کښې دجنګ هغه

---

[1] ،فتح الباری (۱۷\۵۰۰)_

[2] ،فتح الباری (۱۷\۵۰۰) والروض الأنف (۱۳\۲۵٤)_

[3] ،علامه سهیلی رحمه الله دا راجح نوم ګرځولې دې.هغوی فرمائی.((یقال لها عمرة القصاص،وهذا الإسم أولی بها لقوله تعالی :الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص)) وهذه الآية فيها نزلت فهذا الإسم أولى بها)

[4] ،عمدة القاری (۱۷\۲۶۲)_

[5] ،عمدة القاری (۱۷\۲۶۲)_

[6] ،عمدة القاری (۱۷\۲۶۲)_

وسله نبی ﷺ پريخوده .او دهغې د حفاظت دپاره ئې د دوو سوو كسانو ډله مقرر كړه.[1]
نبی ﷺ لبيك وئيل .چه په حرم مكه باندې ورداخل شو.مشهور انصاری صحابی ﷺ
حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ په اوچت آواز سره دا شعر وئيل.

خلوا بني الكفار عن سبيله	اليوم نضربكم على تنزيله
ضربا يزيل الهام عن مقيله	ويذهل الخليل عن خليله

حضرت عمر ﷺ چه دهغه نه دا اشعار واوريدل.نو وې وئيل.د الله اودهغه د رسول ﷺ وراندې اوپه حرم كښې ته شاعرى كوې.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.پريږ ئې ده. دا اشعاردې كافرانو دپاره د غشو نه هم زيات تكليف ناك دى.[2]
دقريشو سردارانو د بغض او دشمنۍ په وجه دمكې په حرم كښې د مسلمانانو د راتلو دا منظر نشو ليدې.ددې وجې اكثرو خلقو مكه پريخوده.او غرونو ته لاړل .اوددرې ورځو نه پس قريشو د نبی ﷺ په خدمت كښې څوكسان دې پيغام سره راوليږل.چه محمد (ﷺ) ته اووايه. د معاهدې مودهٔ پوره شوه.ته اوځه.نو نبی ﷺ د معاهدې مطابق په هغه وخت كښې روان شو.[3] په دې عمره كښې تقريباً دوه زره صحابه ﷺ د نبی ﷺ سره دعمرې ادا كولو سعادت حاصل كړې وو.[4]

قوله: فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ:

ايا رسول الله ﷺ په ليكلو لوستلو پوهيدلو؟: دجمهورو عالمانو دا رائې ده.چه رسول الله ﷺ چونكه امى وو.ليكل لوستل ئې نه پيژندل.ددې وجې د ليكلو نسبت چه دلته كوم شوې دې.دا اسناد مجازى دې. نبی ﷺ په خپله كتابت نه وو كړې.خوچونكه دوى د ليكلو حكم وركړې وو.ددې وجې نسبت دوى ته اوشو.دغه شان په نورو څو رواياتوكښې راځى.چه «كتب النبى ﷺ الى قيصر وكسرى...» په دې ټولو كښې نبی ﷺ ته نسبت مجازى دې.[5]
البته ابوالوليد باجى ﷺ د روايت د ظاهر نه استدلال كوى.او وائى،چه نبی ﷺ بيشكه امى وو.خود معجزې په طور نبی ﷺ كاتب هم وو.او قارى هم وو.[6]
دابوالوليدباجى سره نزدې اوسيدونكو عالمانو ددې رائې سره سخت اختلاف كړې وو.
ابوبكر بن الصائغ،عبدالله بن سهل، ابومحمد بن مسعود وغيره عالمانو په ده باندې تنقيد

---

[1] السيرة الحلبية (٦٢\٣) عمرة القضاء ودلائل النبوة للبيهقى (٣٢١\٣)_
[2] شمائل ترمذى باب ما جاء فى صفة كلام رسول الله ﷺ فى الشعر ١٦ _
[3] السيرة الحلبية (٦٤\٣)_
[4] السيرة الحلبية (٦٢\٣) وفتح البارى (٥٠٠\٧)_
[5] فتح البارى (٥٠٤\٧)_
[6] فتح البارى (٥٠٣\٧)_

كړې دي.تردې چه بعضې عالمانو په ده باندې د زنديق فتوی هم لګولې وه.او وئيلی وو،چه دا د قرآن د آيت ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُوا مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ ([1]) نه صريح مخالفت دې.بعضو دده خلاف دا شعر هم وئيلی وو.

برئت ممن شری دنيا بآخرة وقال أن رسول الله قد كتبا

وئيلی شی.چه دهغه وخت امير ابوالوليد باجی او دده مخالفين راجمع کړل. مناظره اوشوه. اوباجی دخپلو دلائلو په وجه غالب پاتې شو.باجی اووئيل. زما رائې د قرآن نه مخالف نه ده.د قرآن د آيت نه د نبی ﷺ اميت ثابت دې.خود اميت باوجود او د څه تعليم حاصلولو نه بغير په ليکلو او لوستلو د نبی ﷺ قدرت د نبوت يوه بله معجزه ده.ابوذرهروی، ابوالفتح نيسابوری او بعضې نورو عالمانو د دوی تائيد هم اوکړلو.دا حضرات د عون بن عبدالله په هغه روايت سره هم استدلال کوی.کوم چه ابن ابی شيبه نقل کړې دې.«ما مات رسول الله ﷺ حتی کتب وقرأ»([2])

خو امام بيهقی ﷫ په دې روايت باندې دوه اعتراضه کړی دی.يو دا چه د دې په سند کښې مجاهيل او ضعفاء دی.اودويم دا چه په دې کښې انقطاع ده. طبرانی دې روايت ته منکر وئيلی دی.ځکه دا قابل استدلال نه دې.([3])

بعضې حضراتو وئيلی دی.چه ذکرشوی روايت کښې د«حتی کتب وقرأ» ضمير رسول الله ﷺ ته نه دې راجع،بلکه دا د ،،عون،، والد ،،عبدالله بن عتبه،، ته راجع دې.او مطلب دا دې.چه عبدالله بن عتبه د رسول الله ﷺ د وفات نه وړاندې هوښيار او پوهيدونکې شوې وو.او ليکل لوستل ئې زده کړی وو.

د امام تقی الدين بن دقيق العيد وړاندې چه کله د ابوالوليد باجی نقطه نظر پيش کړې شو.نو هغوی دې طرف ته څه خاص التفات اونکړو.او وې وئيل.چه د باجی سره په خپله دې نظريه باندې څه مضبوط دليل نشته.ځکه دا قابل قبول نه دې.

حافظ شمس الدين ذهبی ﷫ په ،،ميزان الاعتدال،، کښې نقل کړی دی ،چه رسول الله ﷺ امی وو.خوچونکه نبی ﷺ ته به ډير خطونه او تحريرونه راتلل.ددې وجې نبی ﷺ خپل نوم ليکل زده کړی وو.ډير اميان خلق خپل دستخط زده کولې شی.نو د صلح حديبيه په موقع د نبی ﷺ په خپله خپل نوم ليکلو له دا نه لازميږی .چه نبی ﷺ امی نه وو.اونه دا په معجزه باندې محمول کولې شی.([4])

نبی ﷺ امی وو.اوهم امی پاتې شوې وو.دا خو هم هغه خبره وه.چه ددې په وجه دمخالفينو

---

[1]) سورة العنكبوت :٤٨)_

[2]) فتح الباری (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[3]) سنن كبری للبيهقی (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[4]) د ميزان الاعتدال په ټولو ممکن ځايونو کښې لټون باوجود احقر ته د علامه ذهبی دا قول ملاؤ نشو.والله اعلم.

ملاګانې ماتې شوې وې.چه يو داسې کس چه ليکل لوستل نه پيژنى.څلويښت کاله ئې هم په داسې حال کښې تير کړى دى.او ناڅاپه اوس هغه د علومو سمندر بيوى. حقائق بيانوى،د حکم ،معارفو،او رموز تلقين کوى.هغه نه څه کتاب لوستې دې.اونه هغوى په مطالعه باندې پوهيدل.خودهغوى هره خبره دعلم او معرفت چينه وه.

نگار من بمکتب نرفت وخط ننوشت　　　بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

زما محبوب (محمد ﷺ) چه نه چرته مکتب ته تلې دې.اونه ئې چرته ليکل کړى دى.خو په يوه اشاره کښې به هغوى په سووڼو مدرسين په مسائلو پوهول.

قوله: فتبعته إبنة حمزة تنادي يا عم يا عم: نبى ﷺ چه کله د مکې مکرمې نه روان شو. نو د حضرت حمزه ﷺ وړه لور نبى ﷺ پسې شا شا ته راروانه شوه.او وئيل ئې.«ياعم ياعم» دا په رشته کښې د نبى ﷺ د تره لور وه.ددې باوجود ورته «ياعم» وئيل د عربو د محاورې مطابق وو. کشر مشرته ,,عم،، وائى.([1]) اود ,,عم،، وئيلو يوه وجه دا هم کيدې شى. چه حضرت حمزه ﷺ نسبى اعتبار سره اګرچه د نبى ﷺ تره وو.خود رضاعت په تعلق سره هغه د نبى ﷺ ورور وو.ددې وجې د هغوى لور نبى ﷺ ته ,,ياعم،، سره آواز اوکړو.([2])

قوله: فاختصم فيها علي وزيد وجعفر: حضرت على ﷺ اووئيل.دا زما د تره لور ده. زه ددې زيات حقدار يم.حضرت جعفر ﷺ اووئيل.دا زما د تره لورده.او ددې ترور (دمور خور) زما بى بى ده. نو دا به زه اخلم.حضرت زيد ﷺ اووئيل. حمزه ﷺ زما دينى ورور وو. په دې رشتې سره دا زما وريره ده.دا زما حق جوړيږى.نبى ﷺ د حضرت جعفر ﷺ د بى بى حضرت اسماء بنت عميس په حق کښې فيصله واوروله.او وې وئيل. ترور د مور سره برابر وى. د ټولو امامانو په دې خبره باندې اتفاق دې،چه په باب د حضانت (پالنې) کښې د ,,عمه،، (دپلار خور) په مقابله کښې ،، خاله،، (دمور خور) ته ترجيح ده.

د حضرت حمزه ﷺ ددې لور نوم په باره کښې مختلف اقوال دى.① عماره② فاطمه ③ امامه ④ امة الله ⑤ سلمى،دا پنځه نومونه ذکر شوى دى.خو مشهور اولنې قول دې.([3])

قوله: وقال لجعفر: أشبهت خلقي وخلقي: حضرت جعفر ﷺ ته نبى ﷺ اوفرمائيل. ته د اخلاقو په اعتبار سره هم زما پشان ئې.اوما سره تاته بدنى مشابهت هم حاصل دې.او دا ډير لوې فضيلت او منقبت دې.

وائى چه.په عربو کښې د نبى ﷺ په شکل او صورت کښې مشابهت لرونکى ديارلس صحابه ﷺ وو.په هغوى کښې د نبى ﷺ د وفات نه پس څلور پاتې شوى وو .اوباقى د الله تعالى خوښ شوى وو.(يعنى وفات شوى وو) ([4])

---

[1] ،فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
[2] ،فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
[3] ،فتح البارى (٧\٥٠٥)_
[4] ،فتح البارى (٧\٥٠٥)_

[۴۰۰۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ ح و حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مُعْتَمِرًا فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ هَدْيَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَقَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَعْتَمِرَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ وَلَا يَحْمِلَ سِلَاحًا عَلَيْهِمْ إِلَّا سُيُوفًا وَلَا يُقِيمَ بِهَا إِلَّا مَا أَحَبُّوا فَاعْتَمَرَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَدَخَلَهَا كَمَا كَانَ صَالَحَهُمْ فَلَمَّا أَنْ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثًا أَمَرُوهُ أَنْ يَخْرُجَ فَخَرَجَ [ر: ۲۵۵۳]

[۴۰۰۷] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ قَالَ كَمِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعًا ثُمَّ سَمِعْنَا اسْتِنَانَ عَائِشَةَ قَالَ عُرْوَةُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمَرٍ فَقَالَتْ مَا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةً إِلَّا وَهُوَ شَاهِدُهُ وَمَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ قَطُّ [ر: ۱۶۶۵]

دا روایت په ابواب العمرة اوغزوة الحديبية کښې تیرشوې دې.زمونږ په نسخو کښې دی.«کم إعتمرالنبی ﷺ؟ قال أربعاً» په مصری نسخو کښې د «أربعاً» نه پس د «إحداهن فی رجب» زیادت دې.که دااضافه نه وی.نو وراندې چه حضرت عائشې ﷺ دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ په بیان باندې کوم انکار کړې دې.هغه به صحیح نه وی.زمونږ په هندوستانی نسخو کښې دا سقم (غلطی) ده.او مصری نسخې صحیح دی.ځکه چه حضرت عائشې ﷺ د حضرت عبدالله ﷺ په روایت کښې د «إحداهن فی رجب» د الفاظو تردید کړې دې.حال دا چه زمونږ په نسخو کښې د حضرت عبدالله ﷺ نه دا الفاظ هډو منقول نه دی.([1])

[۴۰۰۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ سَمِعَ ابْنَ أَبِي أَوْفَى يَقُولُ لَمَّا اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَرْنَاهُ مِنْ غِلْمَانِ الْمُشْرِكِينَ وَمِنْهُمْ أَنْ يُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۵۲۳]

[۴۰۰۹] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَفْدٌ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِبْقَاءُ عَلَيْهِمْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ

---

[1] ، مونږ چه کومه نسخه د ډاکټر مصطفی دیب البغا اختیار کړې ده.په دې تحقیقی نسخه کښې هم د ((إحداهن فی رجب)) الفاظ نشته.البته د حافظ او عینی په نسخو کښې شته.

ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَامِهِ الَّذِي اسْتَأْمَنَ قَالَ ارْمُلُوا لِيَرَى الْمُشْرِكُونَ قُوَّتَهُمْ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ [ر:١٥٢٥]

دا روايت په كتاب الحج كښې تيرشوي دي. (١)

[٤٠١٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّمَا سَعَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِيَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ [ر:١٥٦٦]

[٤٠١١] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلَالٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ وَأَبَانُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ عَطَاءٍ وَمُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ [ر:١٧٤٠]

په دې روايت كښې دمحرم دنكاح مسئله راغلې ده.اوپه كتاب الحج كښې تيره شوې ده. (٢)

بَاب = غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّامِ

،موته،،د شام په ملك كښې بلقاء نومې ځائې كښې د يو مقام نوم دې.(٣) كوم ځائې كښې چه دا غزا پيښه شوې وه.

نبىﷺ چه كله د مختلفو اميرانو او بادشاهانو په نوم باندې ددعوت اسلام خطونه اوليږل،نويوخط ئې حضرت حارث بن عميرؓ ته وركړو،اوقيصر روم طرف ته ئې اوليږلو، دعربو او شام په سرحدى علاقو كښې چه كوم سرداران حكمرانان وو.په هغوى كښې يو شرحبيل بن عمرو هم وو.دې د بلقاء د علاقې سردار وو.اود قيصر ماتحت وو.شرحبيل د رسول اللهﷺ سفير حضرت حارثؓ شهيد كړو.(٤)

رسول اللهﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو.نودهغه د قصاص دپاره ئې د درې زره كسانو لښكر اوليږل.او حضرت زيد بن حارثه ئې په هغوى باندې امير مقرر كړو. او وې فرمائيل. كه زيد قتل شى نو جعفربن ابى طالب به امير وى.او كه جعفرؓ هم قتل شى.نو عبدالله بن رواحه به امير وى.او كه هغه هم قتل شى.نو بيا به مسلمانانو ته اختيار وى.چه څوك غواړى.خپل امير دې جوړ كړى.(٥)

---

(١) صحيح بخارى كتاب الحج باب كيف كان بدء الرمل (٤١٨\١)_

(٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب تزويج المحرم (٤٤٨\١)_

(٣) فتح البارى (٥١١\٧) نن صبا دا علاقه د اردن په مملكت كښې شامل ده_

(٤) فتح البارى (٥١١\٧) والسيرة الحلبية (٦٦\٣)_

(٥) طبقات ابن سعد (٦٦\٢)_

حضرت زيدبن حارثه ﷺ ته رسول الله ﷺ يوه سپينه جنډا ورکړه.او تر، ثنية الوداع، پورې دده سره پخپله لاړلو،اوهغه ته ئې وعظ نصيحت اوکړو.اوددې نه پس ئې رخصت کړو.(١)
بل طرف ته شرحبيل ته چه کله د مسلمانانو د لښکر علم اوشو.نو هغه تقريباً يو لاکه فوځ دمسلمانانو دمقابلې دپاره جمع کړل.اوهرقل نوريو لاکه فوځ راواخستل .په خپله د شرحبيل د مدد دپاره راورسيدلو.مقام معان ته چه کله اورسيدو.نو مسلمانانو ته خبر اوشو چه دوه لاکه فوځ د مسلمانانو د مقابلې دپاره راغلې دې. نو مسلمانان متردد شو.چه د درې زره لږ غوندې لښکر دپاره هغوى سره مقابلې دپاره تلل پکار دى که نه؟ اسلامى لښکر تر دوو ورځو پورې په معان کښې ايسار شو.او مشوره ئې کوله.د اکثرو صحابوﷺ رائې دا وه.چه رسول الله ﷺ د صورتحال نه خبرول پکاردى.اود هغوى د حکم انتظار پکار دې.خو حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ صحابه په جنګ باندې د اماده کولو دپاره يو جوشى تقرير اوکړو.په هغې کښې دوى اووئيل. زمونږ د جنګ دارومدار په قوت او تعداد باندې نه دې.بلکه د هغه دين په بنياد باندې دې.په کوم باندې چه الله تعالى مونږ کامياب کړى يو.او عزت ئې راکړې دې.بس روانيږئ.په دوو نيکو کښې خو به يوه ضرور حاصله شى.يا به په کافرانو باندې غلبه حاصله شى.او يا به د شهادت کاميابى حاصله شى.ابن اثير د تقرير الفاظ داسې نقل کړى دى.

«ياقوم، والله إن التى تكرهون للتى خرجتم أياها تطلبون الشهادة، وما نقاتل الناس بعدد ولا قوة ولا كثرة، ما نقاتلهم إلا بهذا الدين الذى أكرمنا الله به فانطلقوا فما هى إلا إحدى الحسنيين، إما ظهور وإما شهادة»(٢)

خلقوچه د دوى تقرير واوريدل.نو وې وئيل «صدق والله» او په درې زره کسانو باندې مشتمل لښکر د دوه لاکه ملخانو طرف ته روان شو.(٣)

---

(١) اصحاب سير ليکلى دى.چه کله رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ رخصتولو.نو هغه په ژړا شو.خلقو تپوس اوکړو.نو وې وئيل.زه د دنيا سره د محبت يا عشق د وجې نه ژاړم.بلکه ددې وجې ژاړم.چه ما د رسول الله ﷺ نه د دې آيت تلاوت واوريدلو،«وإن منكم إلا واردها كان على ربك حتماً مقضياً» يعنى په تاسو کښې داسې څوك نشته.چه هغه به په جهنم نه تيريږى.دا د الله تعالى يقينى او اټله فيصله ده.معلومه نه ده.چه په هغې باندې تيريدل دى. نو زما به څه کيږى؟ مسلمانانو ورته تسلى ورکړه.اووې وئيل.الله تعالى دې تا مونږ ته صحيح سالم راواپس کړى.په دې باندې حضرت عبدالله دا اشعار اووئيل.په کومو کښې چه هغوى د خپل ځان دپاره د شهادت دعا کړې ده.

لكنني أسأل الرحمن مغفرة	وضربة ذات فزع تقذف الزبدا
أو طعنة بيدى حران مجهزة	بحربة تنفذ الأحشاء والكبدا
حتى يقولوا : إذا مروا على جدثى	أرشدك الله من غاز وقد رشدا

اوګورئ الكامل لابن اثير (١٥٤\٢) وتاريخ طبرى (٣١٩\٢)_

(٢) الكامل لابن اثير(١٥٩\٢)_

(٣) الكامل لابن الاثير (١٥٩\٢)_

د موته په میدان کښې د جنګ شروع اوشوه.د اسلام جنډا د حضرت زید رضی الله عنه په لاس کښې وه.هغه وړاندې شو.او په جنګیدو جنګیدو شهید شو.د هغوی نه پس حضرت جعفر رضی الله عنه جنډا اوچته کړه.کله چه دشمن د څلورو واړه طرفونو نه حمله اوکړه.نو هغه د اس نه راکوز شو.او ډیر په مړانه باندې جنګیدل په غشو او تورو او نیزو باندې سیورې سیورې شو.او راپریوتلو.هم په دې باب کښې د بخاری روایت دې. چه دهغه بدن کښې د لس کم سلو نه زیات زخمونه وو.او ټول د مخې طرف نه وو.د شا طرف نه یو زخم هم نه وو.دحضرت جعفر رضی الله عنه نه پس حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه جنډا اوچته کړه.او وړاندې شو.د خو ګهړو دپاره متردد شو. خو ددې نه پس ئې توره راواخستله.په کافرانو کښې ورننوتل.اود بهادرئ ثبوت ئې ورکړو،او شهید شو.دهغوی د شهادت نه پس حضرت ثابت بن ارقم انصاری رضی الله عنه جنډا په لاس کښې واخستله.اومسلمانانو ته ئې اووئیل.«یا معشر المسلمین اصطلحوا علی رجل منکم» اې مسلمانانویه خپلو کښې په یو کس باندې اتفاق اوکړئ.خلقو اووئیل.هم په تا باندې مونږراضی یو.هغه اووئیل.زه دا کار نشم کولې. مسلمانانو حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه امیر مقرر کړو.هغوی اسلامی جنډا واخستله وړاندې شو. او ډیر په بهادرئ باندې جنګیدلو.(۱) هم په دې باب کښې د دوی نه روایت دې. چه په ،،موته،، کښې په جنګیدو جنګیدو زما په لاس کښې نهه تورې ماتې شوې وې.

حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د میدان جنګ په پوهیدو او لښکرته ترتیب ورکولو کښې ډیر لوې مهارت او صلاحیت لرلو.د جنګ په دویمه ورځ هغه د لښکر په حصو کښې مختلفې تبدیلئ اوکړې.او یوه ډله ئې د میدان جنګ نه بهر اوساتله.چه دا به د جنګ په دوران کښې داسې میدان کښې راګډه شي.چه دشمن ته دا خیال اوشي.چه نوې امداد او مدد راورسیدل.نو هم دغه شان اوشو.چه په لښکر کښې ئې تبدیلي اولیدله.اوچه کومه ډله ئې مقرر کړې وه.د هغې په لیدو سره دشمن اوګنړل.چه کیدې شي دوی ته نوې مدد راورسیدل. ددې وجې مرعوب شو. اومیدان ئې پریخودل.حضرت خالد رضی الله عنه په هغوی پسې تلل مناسب اونه ګنړل.اود مسلمانانو ډله ئې واخسته. واپس مدینې ته راغلو.دغه شان خالد بن ولید رضی الله عنه د مسلمانانو په بچ کولو کښې کامیاب شو.او هم دا خبره د ټولو نه لویه فتح وه.(۲)

په روایت کښې دی.چه د غزوه موته نه کله خلق واپس شو.نو د مدینې منورې حضرات دهغوی استقبال دپاره بهرته راوتلی وو.اوهغوی ته ئې اووئیل.«أنتم الفرارون» تاسو د شکست خوړلو نه پس راوتختیدئ.نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.«بل أنتم العکارون»(۳) نه تاسو راتختیدلی نه ئې.بلکه تاسو د دوباره حملې کولو دپاره ځان تیارولو دپاره راغلی ئې.

داروایت چه مولانا شبلی نعمانی مرحوم اوکتل.نو فیصله ئې اوکړه.چه په غزوه موته کښې

---

(۱) الکامل لابن الأثیر (۱۶۰\۲) وتاریخ طبری (۳۲۱\۲و ۳۲۲)_

(۲) فتح الباری (۵۱۳\۷)_

(۳) البدایة والنهایة (۲۴۸\٤)_

مسلمانانو ته شکست شوې وو(۱)
خوحقیقت دادې چه داخبره صحیح نه ده.په اصل کښې یوې دستې ته شکست شوې وو.او هغه تختیدلې وه.دویمه دسته د مسلمانانو هغه هم وه.چه هغې د غنیمت مال حاصل کړې وو. او هغې د کافرانو یوې ډلې ته شکست ورکړې وو. مطلقاً دا وئیل چه په غزوه موته کښې مسلمانانو ته شکست شوې وو.صحیح نه ده.(۲)
غزوه موته په جمادي الاولی ۸ هـ کښې پیښنه شوې وه.د ابن اسحاق او موسی بن عقبه رائې دا ده.چه د خلیفه بن خیاط خیال دې.چه دا په ۷ هـ کښې واقع شوې وه.خو راجح هم اول قول دې.(۳) په دې غزا کښې تقریباً دولس مسلمانان شهیدان شوی وو.(۴)

[۴۰۱۲/۴۰۱۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ وَقَفَ عَلَى جَعْفَرٍ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ قَتِيلٌ فَعَدَدْتُ بِهِ خَمْسِينَ بَيْنَ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ لَيْسَ مِنْهَا شَيْءٌ فِي دُبُرِهِ يَعْنِي فِي ظَهْرِهِ

د حضرت جعفر ﷺ دشهادت نه پس حضرت ابن عمر ﷺ لاړلو،هغوی سره اودریدل،ابن عمر ﷺ فرمائی،چه ما دهغوی په بدن کښې د غشو او نیزو پنځوس زخمونه شمار کړل.او یو هم د شا طرفه نه وو.

[۴۰۱۳] أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ وَإِنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنْتُ فِيهِمْ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ فَالْتَمَسْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَوَجَدْنَاهُ فِي الْقَتْلَى وَوَجَدْنَا مَا فِي جَسَدِهِ بِضْعًا وَتِسْعِينَ مِنْ طَعْنَةٍ وَرَمْيَةٍ

ددې نه په وړاندینی روایت کښې «خمسین بین طعنة وضربة» وو.په دواړو کښې په ظاهره تعارض دې.① ددې یو جواب دا دې.چه عدد اقل د عدد اکثر نفی نه کوی.
②دویم جواب دا دې.چه کیدې شی.پنځوس نښې خو بیخی مخامخ وې.اوباقی بنی او گس طرف ته وې.په اولنی روایت کښې صرف مخامخ نښې شمارلې شوی دی.اوپه دویم روایت کښې د بدن ټول زخمونه بیان شوی دی.(۵)
③ دریم جواب دا دې.چه په اولنی روایت کښې د «طعنة» او «ضربة» ذکر وو.اوپه دې روایت

---

(۱) اوګورئ سیرت النبی ﷺ (شبلی نعمانی مرحوم، (۲۹۲/۱)_
(۲) د تفصیل دپاره اوګورئ البدایه والنهایه (۲۴۸/۴)_
(۳) فتح الباری (۵۱۱/۷) وعمدة القارئ (۲۶۸/۱۷)_
(۴) سیرت مصطفی (۴۶۱/۲)_
(۵) فتح الباری (۵۱۲/۷)_

كښې د«طعنة»سره د «رمية» ذكردې.ددې مطلب دا دې.چه په اولنى روايت كښې صرف د نيزو او تورو سره لګيدلې زخمونوبيان شوې دې.او په دې روايت كښې د نيزو،او تورو سره سره د غشو سره راغلې زخمونه ئې هم ذكر شامل كړې دې.ددې وجې عدد «بضعا ستين» شو. (١) والله اعلم.

[٤٠٠٣]حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى زَيْدًا وَجَعْفَرًا وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حَتَّى أَخَذَ الرَّايَةَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ [ر:١١٨٩]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله ﷺ د حضرت زيد ،حضرت جعفراو حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم د شهادت خبر صحابو رضي الله عنهم ته وركولو اووې فرمائيل.زيد بيرغ واخستلو، او شهيدشو.اوبيا جعفربيرغ واخستو،او شهيدشو.بيا ابن رواحه بيرغ واخستو،اوشهيد شو. تردې چه د الله تعالى په تورو كښې يوې تورې بيرغ واخستو،او الله تعالى هغه ته فتح وركړه.ددې نه مراد حضرت خالدبن ولد رضي الله عنه دې.هم ددې خائې نه د هغوى لقب «سيف الله» اوګرځيدو.

فائده: كشف نبوت او كشف ولايت كښې فرق: په دې روايت كښې د كشف نبوت ذكر دې.يو كشف ولايت وى.او بل كشف نبوت وى.دحضرت محمد قاسم نانوتوى رحمه الله نه د هغوى خادم ،،الله داد،، تپوس اوكړو.حضرت په دې خبره نه پوهيږم.چه كشف انبياء عليهم السلام ته هم كيږى.اواولياء كرام ته هم،خو د انبياء عليهم السلام كشف بيخى صحيح وى.په هغې كښې څه تبديلى او تغير نه كيږى.اود اولياء الله په كشف كښې خبره وړاندې روسته كيږى. نوكه د اولياء الله كشف صحيح نه وى.نودا بيا ولې بيانوى.او كه صحيح وى.نو بيا په دې كښې غلطى ولې كيږى.؟

حضرت نانوتوى رحمه الله ته الله تعالى ډير ذكاوت وركړې وو.كله چه دغه كس دحضرت نه دا تپوس اوكړو.په دغه وخت كښې هغوى دخپل يو دوست ملاويدو دپاره تلو.كوم چه دجيل خانې منتظم وو.اوجيل خانه څه فاصله باندې مخامخ وه. حضرت اوفرمائيل.الله داد! چرته ځې.هغه عرض اوكړو.حضرت تاسو سره جيل خانې طرف ته ځم.وې فرمائيل.جيل خانه كوم خائې ده؟ وې وئيل هغه مخامخ ده. وې فرمائيل څومره فاصله ورته ده.عرض ئې اوكړو.دوه سوه قدمه فاصله به وى. وې فرمائيل دوه سوه قدمونه يقينى دى.كه كم او بيش په كښې هم ممكن دى.وې وئيل كمې بيشې به يقينى وى.ددې نه پس وړاندې لاړل.كله چه جيلخانه صرف د څلورو قدمونو فاصله پاتې شوه.وې فرمائيل اوس جيلخانه څومره لرې ده؟ عرض ئې اوكړو.صرف د څلور قدمه،وې فرمائيل كمې بيشې كيدې شى.عرض ئې اوكړو،نه. فاصله هم څلور قدمه ده.وې فرمائيل.بس هم دا فرق دې په كشف نبوت اوكشف ولايت

---

(١) فتح البارى (٧/٥١٢)_

كښي،نبي د ډير نزدې نه كټل كوي.ددې وجې ښيخي صحيح او ټيك وائي.او ولي څه فاصلې نه كتل كوي.او د لرې نه كتل كوي.نو په اندازه لګولوكښې كله غلطي كيږي.ددې وجې هم د اولياؤ په كشف كښې غلطي كيږي. اودغه شان ئې په يو حسي مثال سره يوه باريكه مسئله هغه ته اوخودله.

مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله به په حسي مثالونو سره ډير دقيق مسائل خودل .يوځل ئې دمظفر نګر په استيشن باندې دګاډي انتظار كولو،په رياضئ (د حساب مضمون) كښې د مولانا ډير لوې شهرت وو.او حقيقت هم دا وو،چه مولانا په رياضئ كښې غيرمعمولي مهارت لرلو.هلته يو هندو ته كوم چه د خپلې علاقې د رياضئ ډير ماهر وو.معلومه شوه.چه مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله دلته په استيشن كښې موجود دې.نوخيال ئې اوكړو.چه مولانا سره ملاويدل پكار دي.چه څه استفاده ترې اوكړم.نوهغه راغلو.او مولانا سره ئې ملاقات اوكړو.او وې وئيل. كه اجازت وى چه يو تپوس اوكړم؟ حضرت ورته اوفرمائيل.آو تپوس اوكړه .هغه تپوس اوكړو.تاسو مسلمانان وائې.چه الله تعالى يو لوح محفوظ پيدا كړې دې.او په هغې كښې د ټول «ماكان ومايكون» ټول اعمال درج دى.دا په پوهه كښې نه راځي.چه الله تعالى دومره لويه تختئ په كوم ځائې كښې كيخودې ده.مثلاً زه يو سړې يم.زما عمر پنځوس كاله دې.ماته د ماشوموالى نه تر ننه پورې خپل ټول واقعات ياد دى.كه زما د ژوند دغه ټول واقعات په كاغذ باندې اوليكلى شى.نو ترميلونو پورې به هغه كاغذ خور شى.او زه خو يو سړې يم.اوتاسو وائې.چه په لوح محفوظ كښې د ټولو انسانانو ټول واقعات ليكلى شوى دى.كه دا واقعات اوليكلى شى.نو ددې دپاره به الله خبر چه دڅومره لوې ځائې ضرورت وى.نودغه تختئ او لوح محفوظ آخر په كوم ځائې كښې راغلې دد.مولانا صاحب ورته اووئيل.ته به دخپل ژوند دا واقعات د كوم ځائې نه منتقل كوې.هغه اووئيل. زما په دماغو كښې محفوظ دى.وې فرمائيل.بس هم دا ستا د سوال جواب دې.ستا وركوټې غوندې سر دې.په دې سر كښې دماغ كوم چه ستا لوح محفوظ دې.هغه به نور هم وركوټې وى.اوپه دې كښې ستا د ژوند واقعات كوم چه كه چرته په كاغذ باندې اوليكلى شى.نو تر ميلونو پورې به خور شى.په دې وركوټى شان ډبى كښې بند دى.نو كه د الله تعالى په لوح محفوظ كښې ټول واقعات موجود وى.او ا لله تعالى هغه په آسمانونو كښې كيخودې وى.نوپه دې كښې څه استبعاد او اشكال دې؟چه دا ئې واوريدو.نو هغه هندو اووئيل.خبره باندې ښيخى پوهه شوم.

[۴۰۱۵]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ قَالَتْ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ لَمَّا جَاءَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ وَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرَفُ فِيهِ الْحُزْنُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَنَا أَطَّلِعُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ تَعْنِي مِنْ شَقِّ الْبَابِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَيْ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ قَالَتْ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ قَالَ فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُطِعْنَهُ قَالَ فَأَمَرَ أَيْضًا فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا

فَزَعَمَتْ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرَابِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللّٰهُ أَنْفَكَ فَوَاللّٰهِ مَا أَنْتَ تَفْعَلُ وَمَا تَرَكْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ [ر:١٢٣٧]

حضرت عائشه ﷞ فرمائي.کله چه د حضرت زید بن حارثه،جعفربن ابی طالب او عبدالله بن رواحه﷡ د شهادت خبر راغلو، نونبی ﷺ په جمات کښې ناست وو،اوپه مخ باندې ئې د غم او حزن آثار معلومیدل.حضرت صدیقه﷞ فرمائي.ماد دروازې د سوری نه کتل.چه یو سړې نبی ﷺ ته راغلو.او وې وئیل (ددغه سړی نوم معلوم نشو.چه څوك وو؟([1]) یارسول الله ﷺ د جعفر د کور زنانه ژاړی.نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه لاړ شه.هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او بیا راغلو .وې وئیل ما هغوی منع کړې.خو هغه ښځو خبره اونه منله.نبی ﷺ بیا حکم ورکړو .چه لاړ شه هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او واپس راغلو، وې وئیل، په الله قسم هغه ښځې خو په مونږ باندې غالبې راغی.او خبره نه منې.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.لاړه شه دهغوی په خولو کښې ته خاورې واچوه.حضرت عائشې﷞ فرمائي.ما په زړه کښې دهغه کس دپاره اووئیل.

قوله: أرغم الله أنفك ما أنت تفعل وما تركت رسول الله ﷺ من العناء: الله دې ستا پوزه په خاورو ککړه کړي.نه خو ته د رسول الله ﷺ په حکم باندې عمل کوې.اونه رسول الله ﷺ د مشقت نه بچ کوې.یعنی هرکله چه ته د رسول الله ﷺ د حکم په تعمیل باندې قادر نه ئې.نو ولې نه راځې.چه ښکاره ورته اووائې.چه زه دا کار نشم کولې.تاسو بل څوك اولیږئ.چه نبی ﷺ د بار بار حکم کولو د مشقت نه محفوظ شی.علامه نووی ﷬ ددې جملې هم دا مقصود بیان کړې دې.([2])

یوه شبه او دهغې جوابونه: دلته چاته دا شبه کیدې شی.چه د نبی ﷺ حکم ئې واوریدو.نو د حضرت جعفرد کور ښځو د نبی ﷺ دحکم تعمیل ولې اونکړو.

① د نه منلو یوه وجه دا هم کیدې شی.چه هغه کس نبی ﷺ ته د ممانعت نسبت نه وو ذکر کړې.ددې وجې هغوی تعمیل اونکړو.([3])

② یووجه دا هم بیان شوې ده.چه دغه ښځودا نهی او ممانعت په تنزیه باندې محمول کړې وو.ددې وجې ئې ژړا بنده نکړه.([4])

③ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه د شدت غم د وجې هغوی د ژړا په بندولو قادرې نه وې.څکه ئې ژړا موقوف نکړه.دا ژړا د هغوی په اختیار کښې نه وه.اود قرآن کریم آیت دې

---

[1]) حافظ لیکی.((ألم أقف علی إسمه)) فتح الباری (٥١٤/٧)۔

[2]) قال النووی معنی کلام عائشة رضی الله عنها إنک قاصر عن القیام بما أمرت به من الإنکار ،فینبغی أن تخبر النبی ﷺ بقصورک عن ذکل لیرسل غیرک وتستریح أنت من العناء (فتح الباری (٥١٥/٧)۔

[3]) اوګورئ فتح الباری (٥١٤/٧)۔

[4]) فتح الباری (٥١٤/٩)۔

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰهَا﴾ (١)

⑥ اوڅلورمه وجه دا بيان شوې ده.چه کيدې شي.هغوی دجاهليت د وير طريقه خو پريخودې وه.خونفس بکاء باقی وه.اودې کس غوښتل.چه دوی بيخی ژړا بنده کړی.او راغلو،نبی ﷺ ته ئې وئيل.چه هغوی نه منی.حال دا چه هغوی د نبی ﷺ د حکم تعميل کړې وو.اود وير مروجه طريقه ئې پريخودې وه.او مطلقاً ژړا په اسلام کښې ممنوع نه ده. ددې وجې هغه ښځو دنبی ﷺ د حکم مخالفت نه وو کړې.(٢) والله اعلم.

[٤٠١١] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَيَّا ابْنَ جَعْفَرٍ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ [ر:٣٥٠٦]

دا روايت په ابواب المناقب کښې تيرشوې دې.(٣) په دې کښې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما چه به د حضرت جعفرخوی ته سلام کولو، نو وئيل به ئې.«السلام عليك يا ابن ذی الجناحين» اودا به ئې ددې وجې وئيل.چه د ترمذی په روايت کښې دی.چه دحضرت جعفر دواړه لاسونه په جنګ موته کښې کټ شوی وو.نو الله تعالی دهغه د دواړو لاسونو په بدله کښې ورته دوه وزرې ورکړې.په هغې سره هغه دجنت په باغونوکښې چرته چه غواړی الوزی. ددې وجې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دحضرت جعفر رضی الله عنه خوئې ته «ابن ذی الجناحين» وئيل.

علامه سهيلی رحمه الله فرمائی.چه حضرت جعفر رضی الله عنه ته د جناحينو ورکولو مطلب دا دې.چه الله تعالی هغه ته صفت ملکيت ورکړو.چه هغه کله غواړی.خپلو لاسونو ته حرکت ورکوی.او الوتل شروع کوی.په حقيقت کښې د لاسونو په ځائې جناح ورکول مراد نه دی.ددې وجې دا ده.چه الله تعالی ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ﴾ فرمائيلی دی.نوڅنګه شکل او صورت چه الله تعالی انسان ته ورکړې دې.داسې ښه او بهترين شکل ئې بل نشی کيدې.نوداسې به وئيلی شی. چه د هغه کوم لاسونو په دنيا کښې کټ شوی وو.هغه ورته په جنت کښې ملاؤ شو.اوپه دغه لاسونو کښې الله تعالی دا قدرت پيدا کړو.چه هغه د وزرو پشان هغه په هوا کښې اوچتوی.(٤)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه دا په حقيقت باندې محمولو کولو کښې څه اشکال نشته.که دحضرت جعفر رضی الله عنه شکل په خپل صورت باقی وی.اود لاسونو په ځائې ورته وزرې ورکړې شوې وی.نوپه دې کښې څه استحاله او اشکال دی.؟(٥)

خوحافظ د علامه سهيلی په خبره نه دې پوهه شوې.اشکال خو په دې وجه دې.چه د لاسونو

(١) فتح البارى(٥١٤/٧)_

(٢) فتح البارى(٥١٤/٧)_

(٣) صحيح بخارى كتاب فضائل الصحابة باب مناقب جعفربن ابى طالب رقم الحديث ٣٧٠٩)_

(٤) الروض الأنف للسهيلى(٢٥٩/٢)_

(٥) فتح البارى(٥١٦/٧)_

پښان جناح داسې ښکلې نه معلومیږي.لکه څنګه چه لاسونو معلومیږي.د پښو په ځائې که ګرکی اولګولې شی.نوهغه به دپښو پشانْ ښکلې نه وی.اګرچه هغه دهغې رنګ روغن څومره ښکلې وی.دعلامه سهیلی رحمه الله مقصد دا دی.چه الله تعالی په انسانی بدن کښې کوم اندامونه پیدا کړی دی.هغه په خل ځائې دومره ښکلې او ښانسته دی.که په هغې کښې د کوم یو اندام په ځائې بل څیز اولګولې شی.نو ښائست ختمیږي.ددې وجې هغوی فرمائیلی دی.چه حضرت جعفر رضي الله عنه ته د جناحین ورکولو نه مراد هغوی ته د صفت ملکیت ورکول دی.چه هغه یدین ته حرکت ورکوی.اودی جناحین پشان الوزی.او چکر لګوی.والله اعلم.

تنبیه:دا روایت حاکم په مستدرك کښې د عمربن علی په طریق سره نقل کړې دې.او عمر دا د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کړې دې.دلته بخاری کښې امام بخاری دا د عمربن علی نه او عمربن علی د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کوی.حاکم ددې روایت نقل کولو نه پس فرمائی.((صحیح علی شرط الشیخین ولم یخرجاه)) اوحافظ شمس الدین ذهبی رحمه الله هم د دوی تائیدکړې دې.[1] خو ددې دوارو حضراتو نه تسامح شوې دې.دلته په بخاری کښې دا روایت موجود دې.

[٤٠١٧/٤٠١٨] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدِ انْقَطَعَتْ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ فَمَا بَقِيَ فِي يَدِي إِلَّا صَفِيحَةٌ يَمَانِيَةٌ

[٤٠١٨] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدْ دُقَّ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ وَصَبَرَتْ فِي يَدِي صَفِيحَةٌ لِي يَمَانِيَةٌ

خالدبن ولید رضي الله عنه فرمائی.چه په جنګ موته کښې زما په لاس کښې نهه تورې ماتې شوې وې.صرف.صفیحه یمانیه،زما په لاس کښې پاتې شوې وه. ،،صفیحه ، پلنې تورې ته وائی. ددې روایت نه معلومیږي.چه په جنګ موته کښې مسلمانانو په زیات تعداد کښې کافران قتل کړی وو.حال دا چه په مسلمانانوکښې صرف دولس صحابه کرامو شهادت موندې وو.

[٤٠١٩/٤٠٢٠] حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي وَاجَبَلَاهْ وَاكَذَا وَاكَذَا تُعَدِّدُ عَلَيْهِ فَقَالَ حِينَ أَفَاقَ مَا قُلْتِ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي آنْتَ كَذَلِكَ

حضرت نعمان بن بشیر رضي الله عنه فرمائی.چه حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه بیهوشه شو.نو دهغه خور عمروبنت رواحه په ژړا شروع کړه.او په ((واجبلاه وا کذا)) وغیره الفاظو سره ئې دهغه صفتونه بیانول.عبدالله بن رواحه چه کله په هوش کښې راغلو.نو خور ته ئې اووئیل.چه تا به

[1]) مستدرک حاکم (٤١١٣) کتاب المغازی،ذکر فضیلة جعفر رضي الله عنه.

څه ونيل.ما نه به تپوس كولې شو.چه واقعي ته داسې نې.آيا ته واقعي غر نې.سمندر نې.اوبنكاره ده چه زه نه غر ووم.اونه سمندر،ددې وجې زه شرمنده او حجالت شوم.د ابونعيم په روايت كښې دا زيادت دې.«فنهاها عن البكاء عليه»(۱)

په ظاهره ددې روايت د ترجمة الباب سره څه جوړ اومناسبت نه معلوميږي. ځكه چه باب د غزوه موته متعلق دې.اود روايت تعلق د غزوه موته سره نه ده.خوپه اصل كښې امام بخاري دا روايت د وړاندې روايت دپاره د تمهيد په طور ذكر كوي.او د وړاندې راتلونكى روايت تعلق د غزوه موته سره دې.

[۴۰۲۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْثَرٌ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ بِهَذَا فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ

په دې روايت كښې دعبدالله به رواحه ﷺ د بيهوشئ واقعه ذكرده.البته په دې كښې دا زيادت دې.چه «فلما مات لم تبك عليه» يعنى دحضرت عبدالله بن رواحه ﷺ په جنګ موته كښې انتقال اوشو.نو دهغه خور پرې اونه ژړيدله.ځكه چه هغوى منع كړې وه.

په دې روايت كښې چونكه د حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ د وفات ذكر دې.اودهغوى وفات په غزوه موته كښې شوې وو.په دې مناسبت سره امام بخاري دا روايت دلته ذكر كړو.والله اعلم.

تنبيه:دا روايت هم امام حاكم په مستدرك كښې نقل كړې دې.او وئيلې ئې دى. «صحيح على شرط الصحيحن ولم يخرجاه» اوحافظ شمس الدين ذهبي ﷺ هم د دوى تائيد اوتقليد كړې دې.حال دا چه دا روايت په بخاري كښې موجود دې. (۲)

بَابُ بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ إِلَى الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

حرقات د ،،حرقه،، طرف ته منسوب دې.حرقه د يو كس لقب ګرځيدلې وو. چه نوم ئې جهيش بن عامربن ثعلبه بن مودعه بن جهينه وو.هغه په يو جنګ كښې بعضې كسان سوزولې وو.ددې وجې دهغه لقب حرقه كيخودې شو.بيا وړاندې دهغه اولادته ،،حرقات،، وئيل شروع شو.(۳)

هغوى طرف ته رسول الله ﷺ اسامه بن زيد ﷺ د لښكر امير جوړكړو او اوليږلو .دامام بخاري د اسلوب او عادت نه معلوميږي.چه حضرت اسامه هم ددې لښكر امير وو.خوداهل سير او مغازي په نيز ددې لښكر امير ،غالب بن عبدالله ليثى ﷺ وو.اوهغوى دا د ،،سرية

---

۱) فتح الباري(۵۱۷/۷)_

۲) المستدرك للحاكم التلخيص للذهبي (۴۲/۳) كتاب المغازي ذكر فضيلة جعفر ﷺ)_

۳) فتح الباري (۵۱۷/۷)_

غالب بن عبدالله لیثی،، په نوم سره لیکی.اوس سوال دا پیدا کیږی.چه دا سریه غالب بن عبدالله لیثی اوګرځولې شی.او که سریه اسامه بن زید،دسریه غالب بن عبدالله په باره کښې د اهل سیر رائې دا ده.چه دا د رمضان ۷ھ واقعه ده.(١)

امام بخاری رحمه الله دا د غزوه موته نه پس ذکر کوی.او غزوه موته په ۸ھ کښې شوې وه.نودا واقعه د امام بخاری رحمه الله په نیز د ۷ھ نه ده.بلکه د ۸ھ ده.حضرت اسامه به زید نبی ﷺ د دهغه د پلار زید بن حارثه په حیات کښې چرته هم د یو لښکر امیر نه وو جوړ کړې.کله چه زید بن حارثه رضی الله عنه په جمادی الاولی ۸ھ کښې شهید شو.نو د دې نه پس نبی ﷺ حضرت اسامه د مختلفو سرایو امیر جوړ کړې وو.او لیږلې وو.دعام اهل سره په خلاف دامام بخاری رحمه الله رائې دا ده.چه د دې لښکر امیر حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه وو.اودا د ۸ھ واقعه ده.(٢) اوښکاره ده چه امام بخاری په دې باب کښې د چا مقلد نه دې.

[٤٠٢١] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ أَخْبَرَنَا أَبُو ظَبْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحُرَقَةِ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشِينَاهُ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَكَفَّ الْأَنْصَارِيُّ عنه فَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قُلْتُ كَانَ مُتَعَوِّذًا فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ [ر:٦٤٧٨]

حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ مونږ د قبیله حرقه طرف ته اولیږلو.مونږد صبا په وخت کښې په هغوی حمله اوکړه.اوهغوی ته موشکست ورکړو.په دې دوران کښې زه او یو انصاری صحابی دهغې قبیلې یو کس سره ملاؤ شو.کله چه مونږ هغه د قتل کولو او وژلو دپاره راګیر کړو.نو هغه اووئیل .«لا إله إلا الله» انصاری چه واوریدل.نو اودریدو.خوما.هغه په نیزه باندې اووهل.او قتل مې کړو.ددې نه پس کله چه مونږ مدینې ته راغلو.او رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.«یا أسامة أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله» اې اسامه د لااله الا الله وئیلو باوجود تا هغه قتل کړو.ما اووئیل.هغه خود ځان بچ کولو دپاره کلمه وئیله.خو نبی ﷺ مسلسل دا وئیل.«أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله»

قوله: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ: تردې چه ما دا تمنا اوکړه.چه د نن نه وړاندې ما اسلام راوړې نه وې.

ددې جملې مطلب دا دې.چه د نبی ﷺ د بار بار وئیلو نه حضرت اسامه ته دخپلې غلطۍ د سختوالی احساس اوشو.او هغه تمنا اوکړه.چه کاش زه اوس مسلمان شوې ووم.چه د

---

(١) فتح الباری(٥١٧/٧)_

(٢) فتح الباری(٥١٧/٧)_

«الإسلام یهدم ما کان قبله» مطابق زما ددې غلطۍ کفاره او تدارک شوې وې.دا مطلب نه دې.چه حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه العیاذبالله د کفر تمنا کړې وه.چه زه اول کافر وې.او اوس مې روسته اسلام راوړې وې.په دې تمنا سره ئې دخپلې لوئې غلطۍ تدارک مقصود وو.داسې نه چه د کفر.دواړه خبرې جدا جدا دی.(١)

[٤٠٢٢/٤٠٢٣]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ عَلَيْنَا مَرَّةً أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً أُسَامَةُ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ...: حضرت سلمة بن اکوع رضی الله عنه فرمائی.«غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ» ما د رسول الله ﷺ سره په اووه غزواتو کښې شرکت کړې دې.او نهه داسې غزواتو کښې مې شرکت کړې دې.په کومو کښې چه نبی ﷺ لښکر لیږلې دې.اونبی ﷺ په خپله په هغې کښې نه وو تلې.

حضرت سلمه رضی الله عنه چه په کومو اووه غزاګانو کښې د نبی ﷺ سره شرکت کړې وو.په هغې کښې اوله غزوه خیبر ،دویمه حدیبیه،دریمه حنین، څلورمه ذی قرد پنځه فتح مکه شپږمه طائف او اوومه غزوه تبوک وه.(٢) اوپه نهه سریو کښې دوی شرکت کړې وو.سریه هغه لښکرته وائی.په کوم کښې چه نبی ﷺ په خپله شریک شې نه وی.خودا د متاخرینو اصطلاح ده.د متقدمینو په اصطلاح کښې که نبی ﷺ تشریف اوړې وی اوکه نه،په دواړو باندې غزوې اطلاق کیږی.ددې وجې دلته «تسع غزوات»د«تسع سریات» په معنی کښې دی.وړاندې حضرت سلمه رضی الله عنه فرمائی .چه په دې نهو غزواتوکښې کله نبی ﷺ په مونږ باندې حضرت ابوبکر رضی الله عنه (غوندې جلیل القدر او معمرصحابی) امیر جوړ کړې وو.اوکله اسامه بن زید (غوندې کم عمر او نوې زلمې) امیر مقرر کړې وو.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ...: داولنی روایت د تائید دپاره امام بخاری دا روایت نقل کړې دې.

[٤٠٢٤]حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَغَزَوْتُ مَعَ ابْنِ حَارِثَةَ اسْتَعْمَلَهُ عَلَيْنَا

د ابن حارثه نه مراد حضرت اسامه بن زیدبن حارثه دې.

---

١) لامع الدراری (٣٦٠/٨)_

٢) فتح الباری(٥١٨/٧)_

[٤٠٢٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ فَذَكَرَ خَيْبَرَ وَالْحُدَيْبِيَةَ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ الْقَرَدِ قَالَ يَزِيدُ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ ونسيت بقيتهم اى بقية غزواتهم

او اوس وړاندې په ماقبل کښې هغه باقي غزوات بيان کړې شوې.

بَابُ غَزْوَةِ الْفَتْحِ

وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخارى رحمه الله دوه ترجمې قائمې کړې دى.يوه «باب غزوة الفتح» او بله ددې نه پس «باب غزوة الفتح في رمضان» په اولنى باب کښې خو امام بخارى نفس غزوه بيانول غواړى.اوددې ابتدائى امورو طرف ته اشاره کول مقصود دى.او په دويم باب کښې ددې تاريخ طرف ته اشاره کول مقصود دى.اول تاسو ددې غزوې تاريخى تفصيل واورئ.ددې نه پس به ان شاء الله په روايات بخارى باندې بحث کيږى.

رسول الله ﷺ د حضرت ابراهيم ګده نشين او د هغوى د کار د ټولو نه لونې داعى وو حضرت ابراهيم عليه السلام د توحيد په بنياد باندې په مکه مکرمه کښې د خانه کعبې بنياد کيخودې وو.خوهغه خانه کعبه چه د توحيد په بنيادونو باندې قائمه شوې وه.د ۳۶۰ بتانو نه ډکه وه.نبى ﷺ چه کله الله تعالى د نبوت په دولت باندې کامياب کړو.نونبى ﷺ د توحيد اعلان شروع کړو.اودوى غوښتل، چه دټولې دنيا نه دکفر او شرک د بنيادونو خاتمه اوکړى.خو چه په مکه کښې د استوګنې په دوران کښې نبى ﷺ ته د قريشو د مخالفت اوعربو د دشمنو په وجه دومره موقع ملاؤ نشوه،چه خانه کعبه د بتانو د ګندګئ نه پاکه کړى.تردې چه الله تعالى دوى ته د هجرت اجازت ورکړو.او هجرت ئې اوکړو مدينې منورې ته ئې تشريف يوړو .نو ترپو زمانې پورې د قريشو په پرله پسې حملو کولو په مدافعت کښې مشغول وو.او نبى ﷺ د کعبې طرف ته توجه نشوه کولې.په ۵۶ نبى د عمرې په نيت باندې کعبې طرف ته لاړو.نو قريش رکاوټ شو.او آخردا چه صلح حديبيه واقع شوه.لکه څنګه چه وړاندې په تفصيل سره خبره تيره شوې ده.چه په دې صلح کښې د عربو عامو قبيلو ته اختيار ورکړې شوې وو.چه کومه قبيله دچا سره ملاويدل غواړى .هغوى سره دې ملګرى شى.نو څه قبيلې رسول الله ﷺ سره شوې اوڅه د مکې قريشو سره ملګرې شوې.په دې قبيلو کښې بنو خزاعه قبيله د مسلمانانو سره شوه.او د دوى حليف شوه.اوقبيله بنو بکر د قريشو حليف جوړه شوه.خودا صلح قريشو سره زياتې مودې پورې پاتې نشوه.د صلح حديبيه نه وړاندې قريش څه چه ټول عرب نبى ﷺ طرف ته متوجه وو.او د نبى ﷺ خلاف په قسم قسم سازشونو کښې مشغول وو.خوچه کله صلح اوشوه.نود ساه اخستو موقع ملاؤ شوه.بل طرف ته مسلمانانوته د دعوت اسلام او تبليغ يوه ډيره ښه موقع په لاس ورغله.اوبل طرف ته د عربو قبيلو ته خپلې خانه جنګئ وربه يادې شوې.

بنو خزاعه او بنوبكركښې د پخوا زمانې راسې دشمنئ راروانې وې.خود ظهور اسلام نه پس د دې دوارو توجه اسلام او مسلمانانو ته ګرځيدلې وه.ددې په وجه ددوى په خپله مينځ كښې جنګ سوړ شوې وو.د صلح حديبيه نه پس د جنګ شغلې دوباره تازه شوې.او بنو بكر په بنو خزاعه باندې حمله اوكړه.د قريشو ډيرو كسانو په دې حمله كښې بنو بكر سره امداد اوكړو.عكرمه بن ابى جهل، صفوان بن اميه و سهيل بن عمرو وغيره پټپله په دې حمله كښې شريك شو.خزاعه په حرم كښې پناه واخستله.خوهلته هم هغوى ته پناه ملاؤ نشوه.اوهغوى قتل كړې شو.او لوټ كړې شو.[1]

قريشو دا د صلح حديبيه ښكاره خلاف ورزى اوكړه.ځكه چه د صلح حديبيه په شرطونو كښې دا خبره شامله وه،چه نه به مسلمانان د قريشو حليفو قبيلو سره جنګ كوى.او نه به قريش د مسلمانانو حليف قبيلو خلاف د جنګ كاروائى كښې برخه اخلى.دلته قريشو ددې شرط خلاف ورزى اوكړه.اود مسلمانانو حليف بنو خزاعه خلاف ئې باقاعده په جنګ كښې حصه واخسته.اودغه شان د لسو كالو دپاره چه كومه معاهده شوې وه.هغه ئې ماته كړه.

عمروبن سالم د څلويښتو كسانو يو وفد واخستل.اود قريشو د معاهده صلح د خلاف ورزئ ګيلې اود نبى ﷺ نه د مدد طلب كولو په غرض مدينه منورې ته حاضر شو.او ډير دردناك اشعار ئې اوويل.او د نبى ﷺ نه ئې مدد اوغوښتل.[2]

نبى ﷺ قريشوته پيغام اوليږلو،چه په درې خبرو كښې يوه خوښه كړئ.① د بنو خزاعه د مقتولينو ديت ادا كړئ.② يا د بنو بكر د معاهدې نه جدا شئ.③ ياد صلحې دمعاهدې د منسوخ كيدو اعلان اوكړئ.

قرطه بن عمرو د قريشو دطرفه جواب وركړو،او وې وئيل.چه مونږ دريمه خبره اختياروو.نو قاصد دهغه جواب راوړو ،او مدينې منورې ته واپس شو.د قاصدد روانيدو نه سمدستى روسته قريشو په خپل بيوقوفتوب باندې پښيمانتيا او ندامت ورغلو.[3]

---

[1]) اوګورئ سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٢\٢٦٤) زاد المعاد (٤\٣٩٤و ٣٩٥)_

[2]) په سيرت ابن هشام كښې هغه اشعار داسې منقول دى.

يا رب إنى ناشد محمدا	حلف أبينا وأبيه ألا تلدا
قد كنتم ولدا وكنا والدا	ثمت أسلمنا فلم ننزع يدا
فانصر هداک الله نصراً اعتدا	وادع عبادالله ياتوا مددا
فيهم رسول الله قد تجردا	إن سيم خسفا وجهه تربدا
فى فيلق كالبحر مزبدا	إن قريشاً أخلفوک الموعدا
ونقضوا ميثاقک المؤكدا	وجعلوا إلى فى كداء رصدا
وزعموا أن لست أدعو أحدا	وهم أذل وأقل عددا
هم بيتونا بالوتير هجدا	وقتلوا ركعاً وسجداً

سيره ابن هشام مع الروض الأنف (٢\٢٦٥)_~

[3]) زرقانى (٢\٢٣٦)_

د قريشو د طرفه د تجديد معاهدې كوشش: قريشو ابو سفيان د معاهدې د تجديد دپاره مدينې منورې ته د نبى ﷺ په خدمت كښې راوليږل.ابو سفيان راغلو.اود نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو. خو اول خپلې لور ام المومنين حضرت ام حبيبه رضي الله عنها كره ورغلو.په كور كښې د نبى ﷺ بستره خوره شوې وه.ام المومنين هغه بستره راغونډه كړه.ابو سفيان ډير په حيرانتيا سره تپوس اوكړو.بچې تا دا بستره راغونډه كړه.دا بستره دې زما قابله اونه ګڼړله.اوكه زه دې د دې بسترې قابل اونه ګڼړلم.ام المومنين اووئيل.ته مې ددې بسترې قابل اونه ګڼړلې.دا د رسول الله ﷺ بستره ده.په دې باندې يو مشرك څنګه كيناستې شى؟ ابو سفيان چه دا غير متوقع جواب واوريدو.نو وې وئيل.په الله قسم لورې ته زمانه پس په شر كښې اخته شوې ئې.ام المومنين اوفرمائيل.په شر كښې نه،بلكه د كفر دتيرې نه رابهر شوې يم.اوپه اسلام كښې داخل شوې يم.(١) بيا ابو سفيان مسجد نبوى ته داخل شو.او نبى ﷺ ته ئې د تجديد معاهدې خبره اوكړه.نبى ﷺ خاموش شو.كله چه د دربار رسالت نه څه جواب ملاؤ نشو.نو دې حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته ورغلو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه اووئيل. زه څه نشم كولې.حضرت فاروق رضي الله عنه ته ورغلو.اود تجديد معاهدې سفارش ئې اوكړو.هغه اووئيل.

قوله: أنا أشفع لكم إلى رسول الله ﷺ؟ والله لو لم أجد الا الذر لجاهدتكم به: زه رسول الله ﷺ ته ستا سفارش اوكړم؟كه زما سره تاسو سره د جنګ دپاره هيڅ هم نه وى.نو هم به تاسو سره جهاد كوم.

چه ددې ځائې نه مايوسه شو.نو بيا حضرت على رضي الله عنه ته ورغلو.حضرت على رضي الله عنه ورته اووئيل.چه رسول الله ﷺ كوم قصد او اراده كړې ده.اوس په چا كښې دا جرات نشته.چه هغه نبى ﷺ سره په هغه باره كښې خبره اوكړى.ابوسفيان حضرت على رضي الله عنه ته منت اوكړو.چه ماته خو څه طريقه اوښايه.چه زه اوس څه اوكړم.حضرت على رضي الله عنه ورته اووئيل.زما په ذهن كښې خو صرف دومره خبره راځى.كه ته مناسب ګڼړې.نو داسې اوكړه.چه جمات ته لاړ شه.او اعلان اوكړه.چه زه د صلح د تجديد دپاره راغلې يم.(٢) نو ابو سفيان راغلو.او اعلان ئې اوكړو.او واپس مكې مكرمې ته راړلو.دمكې خلقو ته چه كله صورتحال معلوم شو.نو هغوى اووئيل.نه خودا صلح ده.چه مونږ غلى كينو.او نه دا د جنګ خبر دې.چه مونږ دې دپاره تيارى اوكړو.

دمكې د فتحې تيارى: رسول الله ﷺ د ابوسفيان د واپسئ نه پس د فتح مكه تيارى شروع كړه.او صحابو رضي الله عنهم ته ئې اووئيل.چه دا پټه ساتئ.ددې ښكاره كول نه دى پكار.په دغه دوران كښې حضرت حاطب بن ابى بلتعه د اهل مكه په نوم يو خط اوليكل.په هغې كښې د رسول الله ﷺ د مكې د فتحې د تيارئ اطلاع وركړې شوې وه.دا خط د يوې ښځې په لاس مكې

(١) السيرة الحلبية (٣\٧٢) والكامل لابن الأثير (٢\١٦٣)_

(٢) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٢\٢٦٥) والكامل لابن الأثير (٢\١٦٣) وزاد المعاد (٣\٣٩٧و ٣٩٨) والسيرة الحلبيى (٣\٧٣)_

ته روان کړې شوې وو. خوالله تعالی دوحی په ذریعه نبی ﷺ ته خبرور کړو. اوهغه خط اونیو شو. د دې تفصيل وړاندې تير شوې دې.

د اسلامی لښکر روانیدل: رسول الله ﷺ د لس زره لښکر سره مکې مکرمې ته روان شو. دا رمضان لسم تاریخ۸ھ د جنورئ ۶۳۰ ء واقعه ده.(۱) په ازواجو کښې حضرت ام سلمه او حضرت ميمونه رضی الله عنها د نبی ﷺ سره وې. په مقام ذوی الحلیفه یا مقام جحفه کښې حضرت عباس د خپل اهل وعیال سره مدینې منورې ته هجرت کونکی ملاؤ شو. حضرت عباس وړاندې ایمان راوړې وو. خو د رسول الله په حکم سره په مکه کښې اوسیدو. حضرت عباس رضی الله عنه سامان مدینې منورې ته اولیږل. اوپه خپله داسلامی لښکر سره شو. اود قریشو خبرونه به ئې نبی ﷺ ته رارسول.(۲) په مقام ابواء کښې د نبی ﷺ د تره ځوئې حضرت ابوسفیان بن حارث او د تررو (دپلار خور) ځوئې حضرت عبدالله بن ابی امیه د مکې نه مدینې منورې ته هجرت کولو چه نبی ﷺ سره ملاؤ شو. او د نبی ﷺ په لاس باندې مشرف په اسلام شو.(۳) د مدینې منورې نه د روانیدو په وخت کښې ټولو صحابه روژه دار وو. چه مقام کدید ته اورسیدل. نو نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم د مشقت د وجې روژه ماته کړه. او صحابو رضی الله عنهم هم د نبی ﷺ په اتباع کښې روژه ماته کړه.(۴) د مقام کدید نه لاړل او د ماخستون اسلامی لښکر مرالظهران ته اورسیدل. هلته ډیره شو. نبی ﷺ حکم ورکړو. چه ټولې قبیلې دې خپلې خپل اورونه جدا جدا اولګوی. دغه شان ټوله صحراء د رڼاګانو یوه نظاره شوه.(۵) قریشو سره د خپلې وعده خلافۍ په وجه دا فکر شوې وو. چه په هر وخت کښې مسلمانان په مکه باندې حمله کولې شی. ددې وجې د شپې د تحقیق حال دپاره ابوسفیان، بدیل بن ورقاء، او حکیم بن حزام د مکې نه راووتل. چه مقام مر الظهران ته اورسیدل. او اورونه ئې اولیدل. ابوسفیان اووئیل. دا اور دلته څنګه دې؟ بدیل اووئیل. د بنو خزاعه دې. ابوسفیان اووئیل. د خزاعه دومره لښکر دکوم ځائې نه راغلو. اوس لا دې کسانو داور په باره کښې تخمینې لګولې. چه د رسول الله ﷺ په حفاظت باندې مقرر شو صحابو رضی الله عنهم دوی اولیدل. اواونیول. حضرت عباس رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په خچر باندې سور ګیرچاپیره ګرځیدلو. چه ابوسفیان طرف ته راغلو. هغه ئې خپل ځان پسې روسته کینولو. او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړو. او دنبی ﷺ نه ئې د هغه دپاره پناه اوغوښتله. حضرت عمرچه ابو سفیان اولیدل. نو توره ئې راواخستله. او په هغه پسې شو. اود رسول الله ﷺ نه ئې د هغه د څټ وهلو اجازت اوغوښتلو. حضرت عباس اووئیل. یارسول الله ده ته ما پناه ورکړې ده. حضرت

(۱) البداية والنهاية (۳۷۸\۴)_ وسيرة النبی ﷺ (۲۹۴\۱)و طبقات ا بن سعد (۱۳۵\۲)_
(۲) سيرة مصطفی (۱۳\۳) والكامل لابن الأثير (۱۶۴\۲)
(۳) البداية والنهاية (۲۸۷\۴)_
(۴) البداية والنهاية (۲۸۶\۴)_
(۵) طبقات ابن سعد (۱۳۵\۲)_

عمر ﷺ چه كله د ابوسفيان په قتل باندې اصرار اوكړو.نو عباس ﷺ اوونيل. عمرا كه دې د بنو عدى څنې وو.نوتا به دده په مرګ باندې هيڅ كله دومره اصرار نه وو كړې.خوچونكه دې د بنو عبد مناف سره تعلق ساتى.څكه ته دده په قتل باندې دومره اصرار كوې.حضرت عمر ﷺ اوونيل.

قوله: مهلا يا عباس،فوالله لإسلامك يوم أسلمت كان أحب إلى من إسلام الخطاب لوأسلم،وما بى إلا أنى قد عرفت أن إسلامك كان أحب إلى رسول الله من إسلام الخطاب: (١) اودريږه عباسه ستا اسلام په الله قسم دې چه ماته (دخپل پلار) خطاب د اسلام راوړو نه زياته خوښ وو.څكه چه ماته معلومه وه.چه رسول الله ﷺ ته ستا اسلام راوړل د خطاب داسلام راوړو نه زيات خوښ وو.

رسول الله ﷺ عباس ته اوونيل. ننه شپه ابوسفيان خپلې خيمې ته بوځه، او صبا د صحر ئې ماته راوله.ابوسفيان دحضرت عباس ﷺ سره خيمې ته لاړل.او حكيم بن حزام او بديل بن ورقاء دواړه د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.اوپه اسلام مشرف شو.

په راروان صبا ابوسفيان د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او اسلام ئې راوړو.،په شروع شروع كښې ابوسفيان ته د اسلام په باره كښې تذبذب وو،خوبيا هغه تذبذب ختم شو،او د اسلام دپاره دوى لوئې قربانيانې وركړې.(٢)

حضرت عباس ﷺ رسول الله ﷺ ته اوونيل. يارسول الله ابوسفيان د مكې سردار دې. ته ده ته څه امتياز وركړه.رسول الله ﷺ اوفرمائيل.اعلان اوكړئ.كوم كس چه د ابوسفيان كور ته داخل شو.هغه به په امن وى.ابوسفيان اوونيل. يارسول الله زما په كور كښې ټول كسان چرته راتلې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل.كوم كس چه مسجد حرام ته داخل شو.هغه دپاره هم امن دې.ابوسفيان اوونيل.په جمات كښې هم دومره ګنجائش نشته.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.ښه ده چه كوم كس د خپل كور دروازه بنده كړى.او په كور كښې كينى.دهغه دپاره هم امن دې.(٣)

بيا رسول الله ﷺ حضرت عباس ته اوفرمائيل.ابوسفيان دې دغر سر ته بوځى. اواودرولې شى.په كومه چه اسلامى لښكرې تيريږى.دې دپاره چه دې ښه ددې مشاهده اوكړى.

په بله ورځ د مكې طرف ته د روانيدو اعلان اوشو.د لسو زره قدسيانو پاكبازو جمعيت مكې طرف ته روان شو.ابوسفيان به تپوس كولو،،دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ به ورته بيانول چه دا قبيله غفار ده.دا سعدبن هذيم ده.دا سليم ده.بيا يو لوئې لښكر راغلو.چه د وادئ (خوړ) نه تيريدل.ابوسفيان چه هغه اوليدل.نو حيران شو اوتپوس ئې اوكړو.دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ اوونيل. دا انصار دى.دانصارو بيرغ د حضرت سعد بن عباده ﷺ سره وه.چه ابوسفيان ئې اوليدل.نو د حضرت سعد حميت په جوش كښې راغلو.اودهغه د

---

١) د تفصيل دپاره اوګورئ البداية والنهاية (٤\٢٨٩و ٢٩٠) وزد المعاد (٣\٣٠٢)_

٢) الكامل لإبن الأثير (٢\١٦٥) والبداية والنهاية (٤\٢٨٩)_

٣) دلائل النبوة للبيهقى (٥\٣٢) باب نزول رسول الله ﷺ بمر الظهران)_

ژبی نه دا جمله اووتله.«الیوم یوم الملحمة الیوم تستحل الکعبة» نن د جنګ ورځ ده.نن به کعبه د قتل وقتال دپاره حلاله کړې شی.چه دا جمله ئې واوریده.نود ابوسفیان زړه اوویریدل .هغه حضرت عباس ﷺ ته اوونیل. ابوالفضل تا واوریده.چه سعد بن عباده اوس څه اووئیل.په دې کښې د رسول اللهﷺ ډله د ابوسفیان په خواه کښې تیریده .ابوسفیان اووئیل.یارسول الله تاسو واوریدل.چه سعد څه اووئیل.نبیﷺ اوفرمائیل .څه ئې اووئیل.ابوسفیان ورته خبره دوباره اوکړه.نوددواړو جهانو سردار اوفرمائیل .«کذب سعد ولکن هذا الیوم یعظم الله فیه الکعبة ویوم تکسی فیه الکعبة» سعد صحیح نه دی وئیلی.په نن ورځ خو به الله تعالی د کعبې د تعظیم انتظام اوکړی.او کعبې ته به غلاف واچولې شی.

ددې نه پس نبیﷺ حکم ورکړو.چه د سعد بن عباده ﷺ نه دې بیرغ واخستې شی.اودهغه ځوئې قیس بن سعد ﷺ ته دې ورکړې شی.(١) دا حکم نبیﷺ ددې دپاره ورکړو.چه حضرت سعد ته تنبیه اوشی.خودا حکم د حضرت سعد ﷺ د خفګان سبب نه وو.څکه چه بیرغ هم په خپل کور کښې پاتې شوه.دخپل لاس په ځائې د خوې په لاس کښې شوه.

ابوسفیان چونکه د مکې سردار وو.ددې وجې هغه سره د اهل مکې فکر وو. په تلوارد اسلامی لښکر نه وړاندې اووتل.او مکې ته داخل شو.او اعلان ئې اوکړو .چه اسلامی لښکر راروان دې.اسلام راوړئ.نو محفوظ به شئ.یا .زما کور ته داخل شئ.یا دخپلو کورونو دروازې بندې کړئ.اویا مسجد حرام ته لاړ شئ.نو په امن به شئ.چه د ابوسفیان دا اعلان ئې واوریده.نودهغه ښځه هنده راغله.او ابوسفیان ئې د ګیرې نه اونیولو او وې وئیل،«یاآل غالب : اقتلوا هذا الشیخ الأحمق» ابوسفیان ښځې ته اووئیل.«ارسلی لحیتی واقسم لئن لم تسلمی أنت لتضربن عنقك أدخلی بیتك»(٢) زما ږیره پریږده.زه قسم خوروم.او وایم.که تا اسلام قبول نکړو. نو ستا څټ به قلم کولې شی.کور ته ننوځه.

مکې مکرمې ته داخلیدل: دمکې مکرمې پورتنی طرف ته ،،کداء «بضم الکاف والمد» وئیلی شی.او ښکتنی طرفته ،،کدی،، «بضم الکاف والقصر» وئیلې شی.(٣) نبی کریمﷺ د ،،کداء ،، طرف نه مکې ته داخل شو.او حضرت خالد بن ولید ﷺ ته ئې د انصارو یوه ډله ورکړه.د ،،کدی،، طرف نه ئې ورته د داخلیدو حکم اوکړو.(٤) اوهغه ته نبیﷺ فرمائیلی وو.چه چاته به تعرض نشی کولې.خوکه څوك مقابلې ته راشی.نو «فاحصدوهم حصداً حتی توافونی علی الصفا»(٥)

---

١) اوګورئ دلائل النبوة للبیهقی (٣٨\٥) والبدایة والنهایة (٢٩٠\١٤) وصحیح بخاری کتاب المغازی باب أین رکز النبی ﷺ الرایة یوم الفتح رقم الحدیث ٤٢٨٠)_

٢) الکامل لابن الأثیر (١٦٦\٢)_

٣) الروض الأنف (٢٧٠\٢)_

٤) البدایة والنهایة (٢٩٢\٤) وعمدة القاری (٢٨٠\١٧)_

٥) زاد المعاد (٤٠٤\٣)_

حضرت خالد بن ولید ﷺ چه د کوم طرف نه داخلیدو.هلته د قریشو څو (اوباش) خوشاتاری (لوفران) جمع شوی وو.او مقابله کول ئې شروع کړو.حضرت خالد بن ولید ﷺ کوشش اوکړو. چه دجنګ نوبت رانشي.څوهغه خلق نه منع کیدل .اوورکوټې غوندې جنګ اوشو.په هغې کښې دوه مسلمانان او د یو روایت مطابق درې مسلمانان شهیدان شو.په هغې کښې حضرت کرزبن جابر فهري،حضرت حبیش بن اعشر او حضرت مسلمه بن المیلاء شامل وو.اود کافرانو دولس (۱)اود یو روایت مطابق څلوریشت کسان قتل شول.(۲) کله چه نبی ﷺ تورې پرقیدونکې اولیدې.اوصورتحال ئې معلوم کړو.نو حضرت خالد بن ولید ﷺ پوره خبره بیان کړه.نبی ﷺ اوفرمائیل.څه چه په تقدیر کښې وو.په هغې کښې خیر دې.(۳)

دنبی ﷺ دپاره نن ورځ د خوشحالئ او مسرت ورځ وه.دکوم زمکې نه چه په دوی باندې د غرونو پشان ظلمونه شوی وو.او دوی ویستلي شوی وو.چرته چه د دوی مظلومان ملګری په سوزونکې شګه باندې سملولی شول.اوچرته چه د توحید آواز اوچتول خپل مرګ ته دعوت ورکول وو.نن الله تعالی د اورېد او د صبر د مراحلو طې کولو نه پس دوی ته په دغه زمکې کښې فاتحانه شان باندې د داخلیدو موقع ورکړه.اوهغه وخت راغلو.چه نبی ﷺ حرم مکه د کفراو شرك د ګندګو نه پاك کړی.او د الله تعالی په دې کور کښې بیا د توحید آوازونه اوچت شي.دکوم ځائې مقدس فضاګانې چه د صدو پورې د توحید د آوازونو نه معمور وې.اواوس هغه د (۳۶۰) بتانو میله جوړه شوې وه.څو د دواړو جهانو سردار حضرت محمد ﷺ دخوشحالئ او مسرت په دې موقع د فخراوغرور طریقه اختیار نکړه.بلکه د انکسارئ او عاجزئ ئې دا حالت وو.چه په اوښه باندې سور وو.زړه ئې د شکر د جذباتو نه ډك وو.او په ژبه ئې د سورة فتح تلاوت جاری وو.او سر مبارك ئې د عاجزئ د وجې ټیټ د پردې لرګی سره لګیدل.(یعني هغه لرګي چه په هغې کښې ئې پرده اویزانده کړې وه)(۴)

چه مکې مکرې ته داخل شو.نو د ټولو نه وړاندې ئې د حضرت ابوطالب لور حضرت ام هانی کور ته تشریف یوړو.غسل ئې اوکړو.او اته رکعته مونځ ئې اوکړو .د اهل علم په اصطلاح کښې دې مونځ ته ،،صلاة الفتح،، وائی.(۵)

د نبی ﷺ دقیام دپاره په هغه شعب ابی طالب کښې خیمه اولګولې شوه.چرته چه په ابتداء د اسلام کښې قریشو او بنو کنانه په شریکه بنو هاشم او بنو المطلب محصور کړی وو.

مسجد حرام ته داخلیدل: ددې نه پس نبی ﷺ مسجد حرام ته راغلو.اود خانه کعبې طواف ئې اوکړو.او د خانه کعبې نه ګیرچاپیره چه د درې سوه او شپیته بتانو کوم انبار لګیدلې

---

۱) زاد المعاد (۴۰۵\۳) وسیرت ابن هشام مع الروض الأنف (۲۷۲\۲) دسیرت ابن هشام په روایت کښې د دیارلسو کسانو ذکر هم شته۔

۲) سیرت حلبیة (۸۳\۳)_

۳) فتح الباری(۱۱\۸)_

۴) السیرة الحلبیة (۸٤\۳)_

۵) زاد المعاد (۴۱۰\۳)_

وو. نبی ﷺ به یو یو بت ته د خپل شل (ورکوټي لرګي) په سوکه باندې اشاره کوله. او د قرآن کریم دا ایت به ئې لوستل. ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (١)

دطواف د فراغت نه پس ئې عثمان بن طلحه راغوښتل.او د خانه کعبې کنجیانې ئې ترې واخستې.بیت الله ئې کهولاؤ کړو.اوپه دې کښې دننه جوړ شوی څو تصویرونه وو.دټولو د ورانولو حکم ئې اوکړو.حضرت عمر رضی الله عنه دننه لاړل.اوچه څومره تصویرونه وو.هغه ټول ئې وران کړل.بیا نبی ﷺ حضرت بلال او حضرت اسامه ځان سره واخستل.او دننه ورننوتل.اود تکبیر مقدسو آوازونو باندې ئې د هغې فضاګانې منورې کړې.(٢)

چه بهرته راووتل.نو مسجد حرام ټول ډک وو.اود ښې کیخودو ځائې نه وو.د خلقو انتظار وو.چه نن به نبی ﷺ د خپلو هغه مخالفینو په باره کښې څه حکم کوی.چا چه دخپل ژوند ټول قوتونه دوی په تکلیف ورکولو اود دین اسلام د تبلیغ په لار کښې ئې د رکاوټ جوړلو دپاره وقف کړی وو.نبی ﷺ هغه خطبه اوونیله. کومه چه د جاهلیت د رسمونو د باطلوالی اوختمولو او دانسانی مساوات په درس باندې مشتمله وه.د خطبې نه پس نبی ﷺ د مکې قریشو طرف ته اوکتل.او وې ونیل.«یامعشر قریش ما ترون أنی فاعل بکم» ستاسو څه خیال دې چه زه به تاسو سره څه کوم.؟ قریشو اوونیل. «خیرا أخ کریم وابن أخ کریم»دنیکئ ته شریف ورور ئې اود شریف ورور خوئې ئې.نبی ﷺ اوفرمائیل.«لا تثریب علیکم الیوم اذهبوا فأنتم الطلقاء» په تاسو نن څه ملامتیا نشته.ځئ تاسو ټول آزاد ئې.

د کعبې په چهت باندې اذان: دچه ماسپخین د مانځه وخت شو.نو نبی کریم ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته حکم اوکړو،چه د کعبې د چهت ته اوخیژه او اذان اوکړه،د څو لمحو تیریدو نه پس د حضرت بلال رضی الله عنه داذان آوازونه د مسجد حرام په پاکو فضاګانو کښې غړیدل .عتاب بن اسید او خالد بن اسید د کعبې په صحن کښې ناست وو،چه اذان ئې واوریدل.نو وې ونیل. الله تعالی زمونږ د پلار عزت کړې دې.چه ددې آواز د اوریدو نه وړاندې ئې هغه د دنیا نه رخصت کړې دې.رسول الله ﷺ چه کله دهغوی طرف ته تیرشو،نوورته ئې اوونیل.څه چه تاسو اوونیل.الله تعالی ماته د هغې خبر راکړو،اوهغوی چه څه ونیلی وو.هغه ئې ورته بیان کړو. عتاب بن اسیدچه کله خپله خبره درسول الله ﷺ د ژبې نه واوریده.نو په اسلام مشرف شو.(٣)

---

(١) الأسراء :٨١) اوګورئ زاد المعاد (٤٠٦\٣) وصحیح مسلم کتاب الجهاد رقم الحدیث ٤٣٨٩)_

(٢) فتح الباری (١٧\٨) و زاد المعاد (٤٠٦\٣و ٤٠٧)_

(٣) زاد المعاد (٤١٠\٣) وسیرت ابن هشام (٤١٣\٢)،

د سیرت په کتابونوکښې خطبه داسې منقول ده،

لاإله إلا الله وحده لا شریک له،صدق وعده ، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا کل مائرة أو مال أو دم ،فهو تحت قدمی هذا إلا سدانة البیت وسقایة الحجاج، ألا وقتل الخطا شبه العمد السوط والعصا، ففیه الدیة مغلظة مائة من الإبل أربعون منها فی بطونها أولادها .یا معشر قریش إن الله قد ذهب عنکم نخوة الجاهلیة وتعظمها بالأباء ،الناس من آدم وآدم من تراب، ثم تلا هذه الآیة.... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

رسول الله ﷺ هغه د مكې والى جوړ كړو.او ترمرګه پورې هم د مكې والى وو.د دوى وفات هم په هغه ورځ شوې وو،په كومه ورځ چه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه وفات شوې وو.(١)

د غزوه حنين نه په واپس راتلو كښې د حضرت ابومحذوره د مسلمانيدو مشهوره واقعه پيښه شوه.چه دحضرت بلال رضي الله عنه د اذان آواز ئې واوريدو،نوهغه د توقو په طرز د اذان نقل كولو.رسول الله ﷺ دهغه د حاضرولو حكم اوكړو.چه هغه راغلو،نو نبى ﷺ په هغه باندې اذان اوكړو،اوهغه په اسلام مشرف شو.نبى ﷺ دې د مسجد حرام موذن مقرر كړو.(٢)

عام بيعت: بيا رسول الله ﷺ د سړواو ښځو نه بيعت اخستل شروع كړو.د سړو نه به ئې په اسلام اوجهاد باندې بيعت اخستل،اود ښځو نه به ئې د هغه كارونو بيعت اخستل.دكومو ذكر چه په سورة ممتحنه كښې د بيعت النساء په آيت كښې مذكور دې﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا﴾(الخ) (٣)

د هنده سره بيعت: په دغه ښځو كښې د بيعت دپاره د رئيس العرب عتبه لور اود حضرت امير معاويه مور حضرت هنده رضي الله عنها هم راغلې وه.دا هم هغه هنده ده.چا چه د حضرت حمزه د قتل حكم وركړې وو.اود هغه سينه ئې شلولې وه،او اينه (كليجى) ئې چيچلې وه.خو الله تعالى دهغې په زړه كښې داسلام ابدى سعادت ليكلې وو.د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه.رسول الله ﷺ ورته د بيعت په وخت كښې اوفرمائيل.

دالله سره څوك مه شريكوه.

هنده: دا اقرار تاسو د سړو نه خو نه دې اخستې.خوبيا هم ماته منظور دې.

رسول الله ﷺ : غلا مه كوه.

هنده: زه دخپل خاوند ابوسفيان د مال نه څه غلا كوم.معلومه نه ده چه دا هم په غلا كښې راځي كه نه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل.دخپلويچو دپاره په اندازه د ضرورت اخستې شې.

رسول الله ﷺ: زنا مكوه.

هنده: آيا يوه شريفه ښځه زنا كولې شى.

رسول الله ﷺ : اولاد مه قتلوه.

هنده: «ربيناهم صغاراً ،وقتلتهم يوم بدر كباراً،فأنت وهم أعلم» يعنى مونږ دخپل اولاد په ماشوموالى كښې تربيت كړې وو.اوپه جنګ بدر كښې تا هغوى قتل كړل. اوس ته اوهغوى

.....دتيرمخ بقيه] ((يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعباً وقبائل لتعارفوا.إن كرمكم عندالله أتقاكم، إن الله عليم خبير)) الحجرات:١٣) ثم قال يا معشر قريش ما ترون أني فاعل بكم؟ قالوا: خيراً أخ كريم وابن أخ كريم قال فإني أقول لكم كما قال يوسف لأخوته ، ((لا تثريب عليكم اليوم ،إذهبوا فأنتم الطلقاء)) وانظر زاد المعاد (٤٠٧\٣و ٤٠٨) وابن هشام (٤١٢\٢)_

(١) الاصابه فى تميز الصحابه (٤٥١\٢) د دوى د وفات په باره كښې ابن حجردويم قول دا نقل كړې دې.چه د حضرت عمر رضي الله عنه 5 خلافت په آخرى ورځو كښې د دوى وفات شوې دې.والله اعلم.)_

(٢) د تفصيل دپاره اوګورئ سيرت مصطفى (٣٢\٣)_

(٣) سورة الممتحنة :١٢) الكامل لابن الأثير(١٧١\٢)_

په خپلو کښې سره پيش شي؛ چه حضرت عمرﷺ دا واوريدل.نو په خندا شو.
رسول اللهﷺ : د نيکئ په کار کښې نافرماني اودحکم مخالفت مکوه.
هنده: مونږ چه دې مجلس ته راغلي يو.نو ستا د نافرمانئ خيال قدرې مو نه دې راوړې.
د بيعت نه پس رسول اللهﷺ د دې دپاره دمغفرت دعا اوکړه.هندة اووئيل. يا رسول اللهﷺ د اسلام نه وړاندې ستاسو د مخ نه زياته مبغوض ماته بل مخ نه وو.او اوس ستاسو دمخ نه زيات بل مخ ماته محبوب نشته.نبیﷺ ورته اوفرمائيل.اوس به په محبت کښې نور هم زيادت کيږي.(١)
مباح الدم ګرځولی شوی مجرمان: دفتحې په وخت کښې څه حضرات داسې وو.چه نبیﷺ هغوی لره مباح الدم ګرځولي وو.دهغوی په تعداد کښې د ارباب سير روايات مختلف دي. عام اهل سير لس،ابن اسحاق اته،د ابوداود او دارقطني په روايت کښې د شپږو کسانو ذکر دې.(٢) اوحافظ مغلطائي پنځلس نومونه په مختلفو حوالو سره ذکر کړي دي.په دغه پنځلسو کښې خو اته دنبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.توبه ني اوويستله.او اسلام ني قبول کړو.پنځه قتل کړې شول.يو نجران ته اوتختيدل .اوهلته په حالت د کفر کښې مردار شو.اود يو په اسلام راوړلواوقتل کولوکښې اختلاف دې.په دې ترتيب سره دا ټول پنځلس کسان شو.
کوم اته کسان چه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شواو اسلام ني قبول کړلو.د هغوی نومونه دا دي.
① **حضرت عکرمه بن ابی جهل رضی الله عنه:** دې داسلام په سختو دشمنانوکښې وو.او دخپل پلار ابوجهل پشان به د اسلام خلاف سازش کښې دهرچا نه وړاندې وو.رسول اللهﷺ دې مباح الدم ګرځولي وو. د مکې دفتحې نه پس دې يمن ته تختيدلې وو.دده ښځې ام حکيم بنت حارث اسلام قبول کړو.اودربارنبوی کښې حاضره شوه. د نبیﷺ نه ني د خپل خاوند دپاره امان طلب کړو.بل طرف ته حضرت عکرمه ته د حسن اتفاق سره دا واقعه پيښه شوه.چه کله هغه د ساحل نه په کشتئ باندې سور شو.نو طوفان کشتئ راګيره کړه.عکرمه دخپل مدد دپاره لات او عزی راوبلل.په کشتئ کښې چه کوم موجود خلق وو ،هغوی اووئيل. ،دلته د لات او عزی څه فائده نه ورکوی.دا خبره د حضرت عکرمه زړه ته پريوته،

---

(١) الكامل لابن الأثير (١٧١\٢و ١٧٢) وسيرت مصطفى (٣٥\٣و ٣٦)_
(٢) ابن سعد په طبقات کښې ليکی.((وامر بقتل ستة نفر وأربع نسوة...)) اوګورئ طبقات ابن سعد (١٣٦\٢) ابن اسحاق اته نومونه شمارلی دی.اوګورئ سيرت ابن هشام (٧٣\٢و ٧٤) امام ابوداود په کتاب الجهاد کښې باب قتل الاسير کښې د شپږو کسانو ذکر کړې دې.چه په هغوی کښې څلور سړی اودوه ښځې شامل دی.(اوګورئ سنن ابو داود (٥٩\٣) کتاب الجهاد باب قتل الاسير رقم ٢٦٨٣) علامه ابن اثير دولس کسان ذکر کړی دی.په هغوی کښې اته سړی او څلور ښځې شامل دی.(اوګورئ الكامل لابن الأثير ١٦٨\٢و ١٧٠) دارقطنی شپږ کسان ذکر کړی دی.(اوګورئ الاصابة فی تميز الصحابة (٤٩٧\٢) ترجمه عكرمة أبی جهل)_

دوی اووئیل.، که په دریاب کښې دوی څه فائده نشي ورکولی.نو په اوچه بهم هم فائده نشي ورکولې.اوهم په هغه وخت کښې دوی دا عزم اوکړو.که د طوفان نه ورته الله تعالی نجات ورکړو.نو د رسول اللهﷺ په خدمت کښې به حاضرېږم.او اسلام به قبلوم.

دعکرمه ښځه امّ حکیم د خپل خاوند په لټون کښې یمن طرف ته اووتله.اوپه ساحل باندې هغه سره ملاؤ شوه.عکرمه ته ئې اووئیل.،ستا دپاره ما د رسول اللهﷺ نه امان حاصل کړې دې.،حضرت عکرمه د هغې سره د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او په اسلام مشرف شو.[1] اوبیا د اسلام دپاره دوی ډیرې نه هیرونکې قربانیانې ورکړې.ټول عمر ئې د اسلام د ترقۍ دپاره جهاد اوکړو.د اسلامی تاریخ په مشهور جنګ یرموک کښې دوی.اعلان اوکړو، څوك ماسره بیعت علی الموت کوی؟ څلور سوو کسانو ورسره بیعت علی الموت اوکړو، اود مجاهدینو دغه څلورو سوو کسانو په دشمن باندې زبردسته حمله اوکړه.تردې چه ټول شهیدان شو.کله چه اوکتلی شو، نو حضرت عکرمهؓ په بدن باندې د غشو او تورو د اویا نه زیاتې نښې وې.[2] رضی الله عنه ورضی عنه.

② **حضرت عبدالله بن سعد بن ابی سرح:** دې اول مسلمان شوې وو.او د رسول اللهﷺ کاتب وحی وو.خوبیا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو.دې دحضرت عثمانؓ رضاعی ورور وو.دمکې دفتحې نه پس حضرت عثمانؓ دې د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر کړو.او دوباره په اسلام مشرف شو.[3] دوی هم روسته داسلام دپاره ډیرې قربانیانې ورکړې دی. د حضرت عثمانؓ په دور خلافت کښې د افریقې په جهاد کښې دوی زبردست مجاهدانه کردار ادا کړې وو.دحضرت معاویهؓ په زمانه کښې دوی وفات شوی وو.[4]

③ **کعب بن زهیر:** دې دعربو مشهور شاعر وو.د اسلام نه وړاندې به ئې د رسول اللهﷺ په هجو کښې اشعار وئیل.دې د مکې نه تخیدلې وو.روسته مدینې منورې ته راغلو.او د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر شو،په اسلام مشرف شو.اود نبی ﷺ په مدح کښې ئې هغه مشهوره قصیده اووئیله.دکومې نه چه نن هم د عربی ادب صحراء ګونجیږی.اوکومه چه د ،،قصیده بانت سعاد،، په نوم باندې مشهوره ده.[5] دهغې مطلع دا ده.

بانت سعات،فقلبی الیوم متبول — متیم أراها،لم یفد مکبول

④ **بهاء بن الاسود:** ده حضرت زینب بنت رسول اللهﷺ د هجرت په وخت کښې په نیزه باندې وهلې وه.دهغه په وجه هغه په کاڼړی باندې راپریوتله،اوحمل ئې ضائع شو.او هم په دغه بیمارۍ کښې روسته هغه وفات شوه.دې هم مباح الدم ګرځولې شوې وو.خو روسته د

---

[1]) اوګورئ السیة الحلبیة (۳\۹۲و ۹۳) دغه شان البدایة والنهایة (۴\۲۹۸) وسیرة مصطفی (۳\۴۳و ۴۵)_

[2]) الإصابة فی تمیز الصحابة (۲\۴۹۶و ۴۹۷)_

[3]) البدایة والنهایة (۴\۲۹۸) دغه شان مستدرک حاکم (۳\۴۵و ۴۶) کتاب المغازی)_

[4]) د تفصیل دپاره اوګورئ الإصابة فی تمیز الصحابة (۲\۳۱۷)_

[5]) الإصابة فی تمییز الصحابة (۳\۲۹۵) ترجمة کعب بن زهیر)_

نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو، او اسلام ئې راوړو. اوتوبه ئې اوويستله.([1])

⑤ **حضرت وحشی بن حرب:** دوی حضرت حمزه رضی الله عنه شهيد کړې وو. ده هم د فتح مکې په موقع اسلام راوړې وو. ددې تفصيل په غزوه احد کښې تيرشوې دې.

⑥ **عبدالله بن زبعری:** دې دعربو مشهور شاعر وو. د نبی ﷺ په مذمت کښې به ئې اشعار وئيل. توبه ئې اوويسته، اود نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، اسلام ئې قبول کړو.([2])

⑦ **هنده بنت عتبه:** دا هم مباح الدم ګرځولې شوې وه. خوبيا د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې قبول کړو. تفصيل ئې اوس تيرشوې دې.

⑧ **فرتنی:** دا د عبدالله بن خطل وينځه وه. د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئيل. مباح الدم ګرځولې شوې وه. د فتح مکې په وخت کښې تخيدلې وه. ورسته د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې راوړو. د حضر عمر رضی الله عنه يا حضرت عثمان رضی الله عنه په دوره خلافت کښې وفات شوې وه.([3])

قتل کړې شوې مجرمان: کوم کسان چه مباح الدم ګرځولی شوی وو، په هغوی کښې چه کوم پنځه قتل کړې شوی دی. د هغوی تفصيل دا دې.

① **عبدالله بن خطل:** دې اول مسلمان شوې وو. رسول الله ﷺ عامل جوړ کړو، اود صدقو اخستلو دپاره ئې ليږلې وو. ده سره يو غلام هم وو. په لار کښې ئې په يو ځائې کښې غلام ته د روټئ تيارولو دپاره اووئيل. غلام په څه وجه اوده شو. اوروټئ ئې تياره نکړه. ابن خطل په غصه کښې راغلو، غلام ئې قتل کړو. اود صدقو اوښان ئې واخستل مرتد شو، اومکې ته راغلو. چه دلته راغلو د نبی ﷺ په هجو کښې به ئې اشعار وئيل. دده دوه وينځې وې. د سندرو مجلسونه به ئې منعقد کول، اوپه هغوی باندې به ئې د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئيل. يوخودې د ناحق وينې قاتل مجرم وو. او دويم جرم ئې دارتداد وو. او دريم جرم ئې د نبی ﷺ خلاف اشعار وئيل وو. په دې درې واړو کښې د هر جرم سزا قتل دی.

دفتحې په ورځ دې د کعبې په غلاف پورې انختې وو. نبی ﷺ ته خبر اوکړې شو، چه ابن خطل د کعبې په غلاف پورې انختې دې. نبی ﷺ اوفرمائيل دې هم دغلته قتل کړئ. نو حضرت ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او حضرت سعدبن حريث رضی الله عنه لاړل. او دې ئې قتل کړو.([4]) دده د قتل دا واقعه روسته د بخاری په روايت کښې راځی.

② **مقيس بن صبابه:** دې اول مسلمان شوې وو. بيا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو. نميله بن عبدالله ليثی رضی الله عنه ده لره قتل کړو([5])

---

[1]) الإصابة فی تميز الصحابة (۵۹۷/۳، و ۵۹۸)_

[2]) اوګورئ سيرت مصطفی (۴۷/۳)_

[3]) الکامل لابن الأثير (۱۷۰/۲)_

[4]) السيرة الحلبية (۹۱/۳)_

[5]) الکامل لابن الأثير (۱۶۹/۲)_

③ **حويرث بن نقيد**: ده به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخانه اشعار وئيل.ددې وجې مباح الدم ګرځولې شوې وو.حضرت على رضی الله عنه ده لره ختم کړو.[۱]

④ **حارث بن طلاطل**: ده به هم د نبي ﷺ په هجو کښې اشعار وئيل.د دې وجې دده وينه هدر شوه.او حضرت على رضی الله عنه ده لره قتل کړو.[۲]

⑤ **قريبه**: دا د ابن خطل وينځه وه.د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئيل.د غزوه فتح په موقع قتل کړې شوه.[۳]

په مباح الدم ګرځولې شوو پنځلسوکسانوکښې ،،هبيره بن وهب،، هم وو. دې د فتح مکې په وخت کښې نجران طرف ته تختيدلې وو.اوهلته د کفر په حالت کښې مړ شو.[۴]

په دې پنځلسو کښې ،ساره،، نومې يوه ښځه هم وه.دهغې متعلق بعضې وائي.چه قتل کړې شوې وه. [۵]اوبعضې وائي.چه اسلام ئې راوړې وو.او دحضرت عمر رضی الله عنه د زمانې پورې ژوندۍ وه.دا هم هغه ښځه وه.چه د حضرت حاطب بن ابى بلتعه رضی الله عنه خط ئې اوړې وو.او مکې ته تله،[۶]

دغه شان د ټول پنځلس کسان شو.چه اته په کښې مسلمانان شوی وو.پنځه قتل کړې شوی وو.يو د کفر په حالت کښې مړ شوې وو.او د يو په اسلام راوړلواو قتل کښې روايات مختلف دی.

خودا ټول تفصيل د حافظ مغلطائى د تحقيق مطابق دې.د بعضې مؤرخينو خيال دې.چه صرف دوه کسان قتل کړې شوی دی.يو ابن خطل او بل مقيس بن صبابه ،اودا دواړه په قصاص کښې قتل کړې شوی وو.د دوی نه سوا به څوك نه دی قتل شوې.په کومو رواياتو کښې چه ددې دوو نه سوا د نورو کسانو د قتل ذکر دې.هغه روايات د سند په اعتبار سره يا ضعيف دی يا منقطع،نودهغې څه اعتبار نشته.[۷] والله اعلم

[۴۰۲۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي رَافِعٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ فَقَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوا مِنْهَا قَالَ فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ

---

[۱]) الكامل لابن الأثير (۱۶۹\۲)_

[۲]) سيرت مصطفى (۴۷\۳)_

[۳]) الكامل لابن الأثير (۱۷۰\۲)_

[۴]) الكامل لابن الأثير (۱۶۹\۲)_

[۵]) الكامل لابن الأثير (۱۷۰\۲)_

[۶]) فتح البارى (۱۱\۸)_

[۷]) شبلى نعمانى مرحوم او مولانا سيد سليمان ندوى په دلائلو سره ددې رواياتو ضعف ثابت کړې دې.اوګورئ سيرة النبى ﷺ (۳۰۱\۱ و ۳۰۳)_

بِالظَّعِينَةِ قُلْنَا لَهَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ قَالَتْ مَا مَعِي كِتَابٌ فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ قَالَ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى نَاسٍ بِمَكَّةَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا حَاطِبُ مَا هَذَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ يَقُولُ كُنْتُ حَلِيفًا وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مَنْ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي وَلَمْ أَفْعَلْهُ ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي وَلَا رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ السُّورَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ إِلَى قَوْلِهِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ [ر:٢٨٣٥]

بَاب = غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

[٤٠٢٦/٤٠٢٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا غَزْوَةَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

قَالَ وَسَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ

وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا بَلَغَ الْكَدِيدَ الْمَاءَ الَّذِي بَيْنَ قُدَيْدٍ وَعُسْفَانَ أَفْطَرَ فَلَمْ يَزَلْ مُفْطِرًا حَتَّى انْسَلَخَ الشَّهْرُ

ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصدا دا دې چه د فتحې مکې واقعه په رمضان کښې راغلې وه. په دې باره کښې تاریخی روایات مختلف دی. چه رسول الله ﷺ د فتحې مکې دپاره د مدینې منورې نه په کوم تاریخ روان شوې وو. واقدی وغیره لیکلی دی، چه د رمضان په لسم تاریخ باندې نبی ﷺ روان شوې وو. د مسلم شریف په روایات کښې د ۱۲ او ۱۶ او ۱۸ تاریخ ذکر دې. اوپه یو روایت کښې په تردد سره د ۱۷ او ۱۹ ذکر هم شته.(١)
حقیقت دا دې چه په دې روایاتو کښې تطبیق ډیر گران دې. البته د واقدی روایت مشهور

(١) فتح الباری (٤١٨) دغه شان صحیح مسلم کتاب الصوم باب جواز الصوم والفطر في شهر رمضان للمسافر (٣٥٦\١١)

دي.اوهم په دې باندې مونږ اعتماد کړې دې په اول کښې مو وئيلی وو.چه نبﷺ په ۱۰ رمضان باندې روان شوې وو.امام نووی هم په شرح د مسلم کښې ليکلی دی،چه رسول الله ﷺ په ۱۰ رمضان د مدينې منورې نه روان شوې وو.او په ۹ ارمضان مکې ته داخل شوې وو.[۱]

[۴۰۲۷]حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي رَمَضَانَ مِنْ الْمَدِينَةِ وَمَعَهُ عَشَرَةُ آلَافٍ وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ فَسَارَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ مِنْ الْمُسْلِمِينَ إِلَى مَكَّةَ يَصُومُ وَيَصُومُونَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ وَهُوَ مَاءٌ بَيْنَ عُسْفَانَ وَقُدَيْدٍ أَفْطَرَ وَأَفْطَرُوا

قوله: **ومعه عشرة آلاف...**: د بخاری په دې روايت کښې د نبیﷺ سره د فتحې مکې د روانيدو په وخت کښې لس زره تعداد بيان کړې شوې دې.دابن اسحاق او ابن عائذ وغيره په رواياتو کښې راغلی دی،چه نبیﷺ سره ۱۲ زره کسان وو.حاکم په ،،الاکليل،، کښې اوابوسعد په ،،شرف المصطفی،، کښې هم دا ليکلی دی.[۲] خودا تعارض په دې طريقه لرې کيدې شی.چه د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت کښې د نبیﷺ سره دکسانو تعداد لس زره وو.اوباقی نور خلق په لاره کښې دمختلفو قبائلو نه ورسره شامل شو.نو دا تعداد روسته زيات شواو.دولس زره شو.[۳]

قوله: **وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ**: دمعمر په روايت کښې هم داسې واقع دی.خودا وهم دې.څکه چه رسول اللهﷺ د هجرت کولونه پس اونيم کاله پس روان شوې وو.څکه چه هجرت په ربيع الاول کښې شوې وو.اوهم ددغه کال د محرم نه هجری کال شمارلې شی.نوپه دې اعتبارسره د هجرت نه پس د فتحې مکې پورې دا موده اووه نيم کاله جوړيږی. اته نيم کاله نه جوړيږی.په روايت کښې اته نيم کاله بيانولې شی.دا وهم دې.[۴] حافظ ابن حجرؒ څه توجيهات کړی دی.[۵] خو حقيقت دا دې.چه په داسې قسم رواياتو کښې داسې مختصر قسم وهمونه واقع کيدل څه لرې خبره نه ده.

---

[۱]) شرح مسلم للنوی (۱۱\۳۵۶) کتاب الصوم ،امام نووی په دې رواياتو کښې تطبيق کول غوښتلو.خو هغوی هم تطبيق اونکړې شو.هم دا وجه ده چه د ((ووجه الجمع بين هذه الرويات ...)) ليکلو نه پس بياض دې.)_

[۲]) فتح الباری (۸\۴)_

[۳]) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۴)_

[۴]) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۵)_

[۵]) اوګورئ فتح الباری (۸\۴)_

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَإِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآخِرُ فَالْآخِرُ: دا د زهرى قول دې.لكه څنګه چه امام بخارى ددې تصريح كړې ده.هم دا روايت په كتاب الجهاد صفحه (۴۱۵) باندې تيرشوې دې.(۱) مطلب دا دې.چه د سفر په اول كښې د نبى ﷺ روژه وه.روسته نبى ﷺ افطار اوكړو.نو آخرى عمل د نبى ﷺ افطار فى السفر وو.نو هم دا به اختيارولې شى.د بعضې حضراتو دا وئيل كه سفردرمضان په ابتداء كښې شوى وى.نو بيا هم په دغه رمضان كښې د سفر شروع كولو نه پس افطار جائز نه دې.غلطه ده.دا حديث د هغوى خلاف حجت دې.

[۴۰۲۸] حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ وَالنَّاسُ مُخْتَلِفُونَ فَصَائِمٌ وَمُفْطِرٌ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ أَوْ مَاءٍ فَوَضَعَهُ عَلَى رَاحَتِهِ أَوْ عَلَى رَاحِلَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ الْمُفْطِرُونَ لِلصُّوَّامِ أَفْطِرُوا

وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ

وَقَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۰۲۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَشَرِبَ نَهَارًا لِيُرِيَهُ النَّاسَ فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ

قَالَ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ [ر: ۱۸۴۲]

قوله: حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ..... خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ: دا وهم دې،څكه چه رسول الله ﷺ دحنين دپاره په رمضان كښې نه وو تلې. بلكه په شوال كښې تلې وو.بعضې خلقو تاويل كړې دې او وئيلى ئې دى چه «إلى حنين» تصحيف دې.په اصل كښې «إلى خيبر» وو.خودا تاويل صحيح نه دې.څكه چه د غزوه خيبر دپاره هم نبى ﷺ په رمضان كښې نه وو تلې.په محرم كښې تلې وو.(۲) ددې وجې صحيح دا ده،چه دلته د ،،حنين،، په ځائې د ،،مكې،، لفظ پكار دې.اودا تاويل هم كيدې شى،چه

---

(۱) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب الخروج فى رمضان (۴۱۵\۱)_

(۲) فتح البارى (۵\۸) وعمدة القارى (۲۷۷\۱۷)_

چونکه خروج الی مکه د حنین پیش خیمه وه.او مکې ته خروج په رمضان کښې وو.نو لکه چه حنین طرف ته خروج هم مجازاً په رمضان کښې شوې وو.(۱)

بَاب=أَيْنَ رَكَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّايَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ

یعنی رسول الله ﷺ د فتحې مکه په ورځ خپله جنډا په کوم ځائې کښې اودرولې وه.دوه لفظونه استعمالیږی.،،رایه،،او،،لواء،رایه غټې جنډې ته وائی .او،لواء،،ورې جنډې ته وائی.بعضو ددې په عکس وئیلی دی.اوبعضې حضراتو دې ته مترادف گرځولی دی.والله اعلم (۲)

[۴۰۳۰] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ فَبَلَغَ ذَلِكَ قُرَيْشًا خَرَجَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ وَحَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ وَبُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ يَلْتَمِسُونَ الْخَبَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلُوا يَسِيرُونَ حَتَّى أَتَوْا مَرَّ الظَّهْرَانِ فَإِذَا هُمْ بِنِيرَانٍ كَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ مَا هَذِهِ لَكَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ نِيرَانُ بَنِي عَمْرٍو فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ عَمْرٌو أَقَلُّ مِنْ ذَلِكَ فَرَآهُمْ نَاسٌ مِنْ حَرَسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكُوهُمْ فَأَخَذُوهُمْ فَأَتَوْا بِهِمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا سَارَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ احْبِسْ أَبَا سُفْيَانَ عِنْدَ حَطْمِ الْخَيْلِ حَتَّى يَنْظُرَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ فَحَبَسَهُ الْعَبَّاسُ فَجَعَلَتْ الْقَبَائِلُ تَمُرُّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمُرُّ كَتِيبَةً كَتِيبَةً عَلَى أَبِي سُفْيَانَ فَمَرَّتْ كَتِيبَةٌ قَالَ يَا عَبَّاسُ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَذِهِ غِفَارُ قَالَ مَا لِي وَلِغِفَارَ ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ مَرَّتْ سَعْدُ بْنُ هُذَيْمٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ وَمَرَّتْ سُلَيْمُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى أَقْبَلَتْ كَتِيبَةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا قَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ عَلَيْهِمْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ مَعَهُ الرَّايَةُ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ يَا أَبَا سُفْيَانَ الْيَوْمَ يَوْمُ الْمَلْحَمَةِ الْيَوْمَ تُسْتَحَلُّ الْكَعْبَةُ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَا عَبَّاسُ حَبَّذَا يَوْمُ الذِّمَارِ ثُمَّ جَاءَتْ كَتِيبَةٌ وَهِيَ أَقَلُّ الْكَتَائِبِ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ وَرَايَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ أَلَمْ تَعْلَمْ مَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ قَالَ مَا قَالَ قَالَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ كَذَبَ سَعْدٌ وَلَكِنْ هَذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللَّهُ فِيهِ الْكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيهِ الْكَعْبَةُ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بِالْحَجُونِ قَالَ عُرْوَةُ

---

(۱) وأجاب المحب الطبری .. بأی یکون المراد من قوله: ،،خرج النبی ﷺ فی رمضان إلی حنین،، أنه قصد الخروج إلیها وهو فی رمضان فذكر الخروج وأراد القصد بالخروج ومثل هذا ذائع فی الكلام (عمدة القاری (۲۷۷\۱۷)_

(۲) مجمع بحار الانوار (۵۱۶\۴)_ و(۴۱۲\۲)_

وَأَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَا هُنَا أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كُدَا فَقُتِلَ مِنْ خَيْلِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ رَجُلَانِ حُبَيْشُ بْنُ الْأَشْعَرِ وَكُرْزُ بْنُ جَابِرٍ الْفِهْرِيُّ [ر: ٢٨١٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ...فأسلم أبو سفيان ...: په اول كښې ابوسفيان ظاهرى طور مسلمان شوې وو.خو روسته د اسلام په حقانيت باندې دهغوى شرح صدر اوشو.اوبه خپل اسلام كښې مخلص شو. د ابوسفيان نوم صخربن حرب بن اميه دې.د ٨٨ كالو په عمر كښې په مدينه منوره كښې په ٣١ھ كښې وفات شوې وو.اوحكيم بن حزام د حضرت خديجې وراره وو. په ٥٣ھ كښې دوى هم په مدينه منوره كښې وفات شوى وو.

قوله: عند حطم الجبل....: يعنى په كوم ځائې كښې چه د اسونو رش وى.مراد ددې نه تنګ ځائې دې.د حاشيه نسخه ده.((عند خطم الجبل)) يعنى د غر د سوكې سره.په اولنى صورت كښې به مطلب دا وې.چه چرته د اسونو رش وى.هلته ابوسفيان اودروئ.اود اسونو رش په تنګ ځائې كښې زيات وى.لكه څنګه چه غاښې وى.يعنى دغاښې سره نزدې دې اودروئ.اود اسلامى لښكر خودنه ورته اوكړئ.اوبه دويم صورت كښې به مطلب دا وى.چه دغر په سوكه باندې دې ايسار كړئ. د اسلامى لښكر مشاهده ورته اوكړئ.

قوله: فقال سعد بن عبادة رضي الله عنه يا أبا سفيان اليوم يوم الملحمة :اليوم تستحل الكعبة: سعدبن عباده رضي الله عنه اووئيل.اې ابوسفيان نن د جنګ ورځ ده.نن به په كعبه كښې قتل او قتال حلال وى.

قوله: فقال أبوسفيان ياعباس حبذا يوم الذمار:په دې باندې ابوسفيان اووئيل.د قريشو د بربادئ او تباهئ ښه ورځ راغله.

قوله: وأمر رسول الله يومئذ خالد بن وليد أن يدخل من أعلى مكة من كداء:رسول الله صلى الله عليه وسلم خالدبن وليد رضي الله عنه ته دمكې د پورته طرف يعنى كداء نه د داخليدو حكم كړې وو.خوم دا وهم دې.ځكه چه نور ټول روايات په دې باندې متفق دى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپله د پورتنى طرف د مكې نه داخل شوې وو.او خالد ته ئې د ښكته طرف نه د داخليدو حكم كړې وو.(١)

---

١) فتح البارى (٨/١٠) وعمدة القارى (١٧/٢٨٠)_

قوله: فقتل من خیل خالد یومئذ رجلان: دا دوه کسان حضرت حبیش بن اشعر او حضرت کرزبن جابر رضی الله عنهما وو.د بخاری په روایت کښې خو د دوو کسانو ذکر دې.خو په نورو روایاتو کښې د درې کسانو ذکر دې.دریم کس مسلمه بن المیلاء دې.دا درې صحابه رضی الله عنهم په دغه ورځ شهیدان شوی وو.(۱) اوداېن سعد د بیان مطابق د مشرکانو څلورویشت کسان قتل شوی وو.(۲)

[۴۰۳۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلَى نَاقَتِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ وَقَالَ لَوْلَا أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ حَوْلِي لَرَجَّعْتُ كَمَا رَجَّعَ [ر: ۴۵۵۵و۴۷۴۷و۴۷۶۰و۷۱۰۲]

قوله: وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ...: یعنی دفتح مکې په ورځ رسول الله ﷺ سورة فتح لوستلو.او ترجیع ئې کولو.یو ترجیع فی الاذان وی.چه شهادتین دوه خله په مزه او دوه خله په اوچت آواز سره لوستل وی.او یو ترجیع فی القرآن وی.د ترجیع فی القرآن معنی دا ده.چه د قرآن تلاوت کولې شی او په آواز کښې امتداد او پورته والې ښکته والې موجود شی.ددې کیفیت د بخاری شریف کتاب التوحید په روایت کښې د معاویه بن قره نه داسې منقول دې...آ.ء.آ. ءآ. (دهمزه مفتوحه نه پس الف اوږدول) (۳)

چونکه نبی په اوښ باندې سور وو.د دې د وجې د نبی ﷺ په آواز کښې ښکته والې پورته والې راتلو.(۴) بعضې حضرات فرمائی.چه په روایت کښې «یرجع» نه امتداد پیدا کول مراد نه دی.بلکه ددې معنی دا ده.چه نبی ﷺ به یو یو آیت بار بار وئیلو.ځکه چه د ترجیع معنی په لغت کښې د واپس کولو هم راځی.(۵) او بعضو وئیلی دی.چه د «یرجع» معنی په خوش آوازئ سره نبی ﷺ تلاوت کولو (۶)

دا خبره خو د ټولوعالمانو په نیز متفق علیه ده.چه په ښکلی آواز سره د قرآن تلاوت کول مستحب دی.خودا په هغه وخت کښې چه کله په خوش آوازئ سره د قرآن په حروفو کښې کمې زیاتې نه راځی.اوپه مخارجو باندې اثر نه غورځیږی. خوکه د سندرو د راګوتو پشان آواز اوچت کړی اوپه آواز کښې خوش آوازی پیدا کوی.نو دا جائزنه ده.

---

۱) فتح الباری (۱۰\۸)_
۲) طبقات ابن سعد (۱۳۶\۲)_
۳) اوګورئ کتاب التوحید باب ذکر النبی ﷺ و روایة عن ربه (۱۱۲۵\۲)_
۴) فتح الباری (۵۱۵\۱۳)(کتاب التوحید)_
۵) معجم الوسیط (۳۳۱\۱)_
۶) فتح الباری (۹۲\۹) کتاب فضائل القرآن باب الترجیع)_

[۴۰۳۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ حَدَّثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ زَمَنَ الْفَتْحِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ مَنْزِلٍ ثُمَّ

قَالَ لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُؤْمِنَ

قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ وَمَنْ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ قَالَ وَرِثَهُ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ

حضرت اسامه بن زید د فتحې مکې په موقع د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو ،چه صبا ته به تاسو په کوم ځائې کښې قیام کوئ؟ نبی ﷺ اوفرمائیل، عقیل زمونږ دپاره څه کور هم پریخودې نه دې.

د رسول الله ﷺ د نیکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جائیداد مالك او وارث دهغه ځامن او د نبی ﷺ تره ابوطالب وو.د ابوطالب څلور ځامن وو. طالب، حضرت عقیل، حضرت جعفر،حضرت علی ؓ ،اولنی دوه حضرات خو په سابقین اولین کښې وو.عقیل د فتحې مکې نه پس اسلام قبول کړې وو.اوطالب په بدر کښې د کفر په حالت کښې قتل شوې وو.

چونکه د کافر وارث مسلمان نه وی.او حضرت جعفر اوحضرت علی ؓ دواړه د ابو طالب د وفات په وخت کښې مسلمانان شوی وو.ددې وجې دوی د ابوطالب وارثان جوړ نشو.طالب او عقیل د هغه د میراث وارثان جوړ شوی وو.روسته عقیل هغه ټول کورنه په ابوسفیان باندې خرڅ کړل.د «وهل ترك لنا عقيل من منزل؟» نه د رسول الله ﷺ دې طرف ته اشاره وه.(۱)

قوله: قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ وَلَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ وَلَا زَمَنَ الْفَتْحِ: دارِوایت د زهری نه درې راویانو نقل کړې دې.

① محمدبن ابی حفصه ② معمر ③ او یونس،دمحمد بن ابی حفصه په روایت کښې خو دا تصریح ده.چه حضرت اسامه بن زید ؓ دا سوال د رسول الله ﷺ نه چه «أين تنزل غدا؟» د فتحې مکې په موقع کړې وو.او دمعمر په روایت کښې دی.چه هغوی دا سوال د حجة الوداع په موقع باندې کړې وو.او د یونس په روایت کښې د فتح مکې او حجة الوداع دواړو ذکر نشته.

نواصلی تعارض دمعمر او محمد بن ابی حفصه په روایتونو کښې دې.که موازنه اوکړې شی، نود معمر روایت ارجح دې.ځکه چه معمر د ابن ابی حفصه په مقابله کښې اوثق او اتقن دې.نودا روایت په دې ځائې کښې د ذکر کولوپه ځائې په کتاب الحج کښې ذکر کول

(۱) د تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری (۴۵۳\۳) کتاب الحج باب توریث دور مکة وبيعها وشرائها)

پكار وو. اوامام بخاري رحمه الله دا روايت په كتاب الحج كښې هم ذكر كړې دې.(۱) خوچونكه د محمد بن ابى حفصه په روايت كښې د «من الفتح» تصريح موجود ده. امام بخاري ددې احتمال د وجې دا دلته هم ذكر كړو.چه ممكن ده د حجة الوداع پشان د فتح مكې په موقع باندې هم دا سوال شوې وى.والله اعلم

[۴۰۳۲/۴۰۳۳]حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلُنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِذَا فَتَحَ اللَّهُ الْخَيْفُ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ

والخيف (بفتح الخاء وسكون الياء)دغر لاندينى حصه كومه چه په نالى باندې بنده وى.په منى كښې جمات د غر په لاندينى حصه كښې وو.ددې وجې دې ته مسجد خيف وائى. ،،الخيف،، د ،،منزلنا،، خبر دې.

[۴۰۳۴]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَرَادَ حُنَيْنًا مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ [ر:۱۵۱۳]

[۴۰۳۵]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ ابْنُ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ اقْتُلْهُ قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا [ر:۱۷۳۹]

قوله: وعلى رأسه المغفر...: د رسول الله ﷺ په سر مبارك باندې ،،مغفر،، (خود) وو.چاته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو دا فرمائيلى دى.﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (۲) نو بيا د مغفر د استعمالولو څه ضرورت وو؟ نو ددې جواب دا دې.اګرچه رسول الله ﷺ ته د الله تعالى په دغه وعده باندې پوره اعتماد او پوخ يقين وو.خوچونكه دا دنيا دارالاسباب دې.د دې وجې نبى ﷺ دلته اسباب استعمالول.اود جنګ په وخت كښې د خود استعمال د حفاظت يو سبب دې.دغه شان په دې كښې امت ته دا تعليم وركول مقصود دى.چه سړى ته پكار دى.چه څومره هم محفوظ وى.بيا هم د خپل تحفظ اسباب اختيارول پكار دى.(۳)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا: امام مالك رحمه الله فرمائى،چه زمونږ په خيال كښې نبى ﷺ په دغه ورځ احرام نه وو تړلې.

---

(۱) اوګورئ صحيح بخاري كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعها وشرائها رقم الحديث ۱۵۸۸ هلته دا روايت د يونس په طريق سره منقول دې۔

(۲) سورة المائدة :۶۷)_

(۳) زادالمعاد (۳۸۰/۳)_

مکې مکرمې ته د داخليدو درې صورتونه دى.
① يودا چه سرې د مناسك د ادا كولو دپاره داخليږى.په دې صورت كښې خو په اتفاق سره بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.
②دويم صورت دا دې.چه سړې د حرب او قتال دپاره داخليږى.په دې صورت كښې امام طحاوى د احنافو عالمانو نه نقل كړې دى.چه بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.[1] علامه ابن قيم جواز نقل كړې دې.[2] دامام مالك دا قول د ابن قيم په تائيد كښې دې.
③دريم صورت دا دې.چه دحاجت متكرره د وجې داخليږى.لكه څنګه چه د ټيكسى اود بس ډرائيوران شو.چه د بهر نه سورلۍ راوړى او بار بار حرم ته داخليږى.د احنافو فقهاء په نيز په دې صورت كښې هم بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.باقى امامان په دې صورت كښې د احرام نه بغير د داخليدو اجازت وركوى.[3]
خوچونكه د ډرائيورو وغيره حضراتو دپاره د احرام پابندى ګرانه ده.ددې وجې اوس احناف عالمانو هم د نورو فقهاؤ د مسلك مطابق د جواز فتوى وركوى.والله اعلم .

[٤٠٣٦]حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُّونَ وَثَلَاثُ مِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ[ر:٢٣٤٦]

[٤٠٣٧]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَبَى أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الْآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأُخْرِجَ صُورَةُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ فِي أَيْدِيهِمَا مِنْ الْأَزْلَامِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتَلَهُمْ اللَّهُ لَقَدْ عَلِمُوا مَا اسْتَقْسَمَا بِهَا قَطُّ ثُمَّ دَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ
وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:١٥٢٤]

قوله: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ .....فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ:په دې روايت كښې دى چه رسول الله ﷺ مونځ په بيت الله كښې دننه نه دې كړې
.خو وړاندې د حضرت بلال ﷺ روايت راغې.په هغې كښې د مونځ كولو ذكر دې.اوهم هغه راجح دې.ځكه چه كله د نافى او مثبت تعارض راشى.نو ترجيح به مثبت ته وى.[4]

---

[1]) شرح معانى الآثار للطحاوى (١\٥٠٦) كتاب مناسک الحج باب دخول الحرم هل يصلح بغير إحرام)_
[2]) زادالمعاد (٣\٤٢٨)_
[3]) المغنى لإبن قدامة (٣\١١٦و ١١٧) حكم من جاوز الميقات غير محرم)_
[4]) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (٣\٤٦٨) باب من كبر فى نواحى البيت .كتاب الحج)_

باب=دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ فَمَكَثَ فِيهِ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ فَاسْتَبَقَ النَّاسُ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ [ر:۳۸۸]

[۴۰۳۹/۴۰۴۰] حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ الَّتِي بِأَعْلَى مَكَّةَ تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَوُهَيْبٌ فِي كَدَاءٍ

[۴۰۴۰] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ [ر:۱۵۰۲]

قوله: وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ....: د دې روايت په آخر کښې دی.((قال عبدالله فنسيت أن أسأله کم صلی سجدة))

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائی،چه ما د حضرت بلال رضي الله عنه نه ددې تپوس کول هير کړل.چه رسول الله ﷺ څو رکعته اوکړل.خو په دې باندې اشکال کيږی.چه په بعضې رواياتو کښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه د ((صلی رکعتين)) تصريح راغلې ده.(۱) په ظاهره په دواړو رواياتو کښې تعارض معلوميږی.

بعضې حضراتو دا تعارض لرې کړې دې. اوفرمائيلی ئې دی.چه د ((صلی رکعتين)) روايت د راوی وهم دې.خو دا خبره ددې وجې صحيح نه معلوميږی.چه د ((صلی رکعتين)) د روايت، راوی حضرت يحيی بن سعيد القطان دې.د دوی پشان حافظ حديث.او اتقن راوی ته د وهم نسبت کول اول خو دا لرې معلوميږی.بيا بله خبره دا ده.چه ددې روايت په نقل کولو کښې

---

(۱) لکه څنګه چه د بخاری په کتاب الصلاة کښې د ابن عمررضی الله عنهما دا روايت د حضرت يحيی بن سعيد القطان په طريق سره نقل دې.دهغې په آخر کښې دی ((ثم خرج فصلی فی وجه الکعبة رکعتين)) اوګورئ (صحيح بخاری کتاب الصلاة باب قول الله تعالی ((واتخذوا من مقام ابراهيم مصلی)) حديث نمبر (۳۹۷)_

دوى منفرد هم نه دى.(١)

بعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷠ صراحةً د حضرت بلال نه تپوس کول هیر کړې وو.خو حضرت بلال ﷛ ورته په خپله په اشارې سره بیان کړل.چه نبی ﷺ دوه رکعته کړی دی.نوپه کوم روایت کښې چه دی چه زما نه تپوس کول هیر شو.دهغې نه صراحةً تپوس کول مراد دی.او په کومو روایاتو کښې چه «صلی رکعتین» وارد شوې دې.په دې سره دحضرت بلال ﷛ په اشارې سره خودل مراد دی.(٢)

اوبعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت ابن عمر ﷠ یقیناً د رکعتونو په باره کښې تپوس کول هیر کړی وو.په کومو روایاتوکښې چه د دوی نه د «صلی رکعتین» الفاظ منقول دی.چونکه مونږ کم او کم دوه رکعته وی.ددې نه کم نه وی.نوځکه اقل متقین باندې ئې حمل کړې دې.او هغوی د خپل طرف نه داسې وئیلې دی.(٣)

بَاب=مَنْزِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ

[٤٠٣١]حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى مَا أَخْبَرَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا ذَكَرَتْ أَنَّهُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ اغْتَسَلَ فِي بَيْتِهَا ثُمَّ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ قَالَتْ لَمْ أَرَهُ صَلَّى صَلَاةً أَخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ[ر:١٠٥٢]

ددې روایت نه معلومیږی،چه د رسول اکرم ﷺ قیام د حضرت ام هانی ﷝ په کور کښې وو.خو د وړاندینی روایت نه معلومیږی،چه د رسول الله ﷺ قیام په خیف بنو کنانه کښې وو.ددې تعارض جواب دا دې.چه په اصل کښې د نبی کریم ﷺ خیمه په خیف بنو کنانه کښې لګولې شوې وه.خو نبی ﷺ به د ام هانی ﷝ کورته هم تشریف راوړې وو.او څه وخت دپاره به هلته کښې هم قیام کړې وو.ددې وجې دهغې نه هم په منزل النبی ﷺ سره تعبیر کړې شوې دې.(٤)

باب

دا باب بغیرترجمې د متعلقاتو فتح مکې ځنی دې.حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی.غالباً چه امام بخاری ﷫ به بیاض پریخودې وی.خو د څه مناسب ترجمې منعقد کولو موقع ورته ملاؤ شوې نه ده.(٥)

---

(١) اوګورئ فتح الباری (١١\٥٠٠) کتاب الصلاة)_
(٢) فتح الباری (١١\٥٠٠)_
(٣) فتح الباری (١١\٥٠٠)_
(٤) عمدة القاری (١٧\٢٨٥)_
(٥) فتح الباری (٨\٣٠)_

[۴۰۴۲] حدثني محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن منصور عن أبي الضحى عن مسروق عن عائشة رضي الله عنها قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم يقول في ركوعه وسجوده سبحانك اللهم ربنا وبحمدك اللهم اغفر لي [ر:۷۶۱]

[۴۰۴۳] حدثنا أبو النعمان حدثنا أبو عوانة عن أبي بشر عن سعيد بن جبير عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان عمر يدخلني مع أشياخ بدر فقال بعضهم لم تدخل هذا الفتى معنا ولنا أبناء مثله فقال إنه ممن قد علمتم قال فدعاهم ذات يوم ودعاني معهم قال وما رئيته دعاني يومئذ إلا ليريهم مني فقال ما تقولون في إذا جاء نصر الله والفتح ورأيت الناس يدخلون في دين الله أفواجا حتى ختم السورة فقال بعضهم أمرنا أن نحمد الله ونستغفره إذا نصرنا وفتح علينا وقال بعضهم لا ندري أو لم يقل بعضهم شيئا فقال لي يا ابن عباس أكذاك تقول قلت لا قال فما تقول قلت هو أجل رسول الله صلى الله عليه وسلم أعلمه الله له إذا جاء نصر الله والفتح فتح مكة فذاك علامة أجلك فسبح بحمد ربك واستغفره إنه كان توابا قال عمر ما أعلم منها إلا ما تعلم [ر:۳۴۲۸]

[۴۰۴۴] حدثنا سعيد بن شرحبيل حدثنا الليث عن المقبري عن أبي شريح العدوي أنه قال لعمرو بن سعيد وهو يبعث البعوث إلى مكة ائذن لي أيها الأمير أحدثك قولا قام به رسول الله صلى الله عليه وسلم الغد يوم الفتح سمعته أذناي ووعاه قلبي وأبصرته عيناي حين تكلم به إنه حمد الله وأثنى عليه ثم قال إن مكة حرمها الله ولم يحرمها الناس لا يحل لامرء يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك بها دما ولا يعضد بها شجرا فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها فقولوا له إن الله أذن لرسوله ولم يأذن لكم وإنما أذن لي فيها ساعة من نهار وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس وليبلغ الشاهد الغائب فقيل لأبي شريح ماذا قال لك عمرو قال قال أنا أعلم بذلك منك يا أبا شريح إن الحرم لا يعيذ عاصيا ولا فارا بدم ولا فارا بخربة قال أبو عبد الله الخربة البلية [ر:۱۰۴]

[۴۰۴۵] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن يزيد بن أبي حبيب عن عطاء بن أبي رباح عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول عام الفتح وهو بمكة إن الله ورسوله حرم بيع الخمر [ر:۲۱۲۱]

قوله: حدثنا أبو النعمان....: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى، «كان عمر رضي الله عنه يدخلني مع أشياخ بدر» حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه به په گرانو مسائلو كښې د اشياخ بدر نه مشوره غوستله. اوپه هغوى كښې به ئې ابن عباس رضي الله عنهما هم داخلولو، دې بيخى هلك وو، په دې باندې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل. ته ابن عباس رضي الله عنه په ارباب مشوره كښې كينوې. حال دا چه د ده هومره خو زمونږ ځامن دى. يعنى دعمر په لحاظ

سره دده برابر دی.نو ته ده ته د دې کم عمرئ باوجود دومره اهميت ولې ورکوی.حضرت فاروق اعظمؓ اوفرمائيل،الله تعالی چه ده ته څومره علم او څومره فراست ورکړې دې. تاسو ته معلوم دې.هم ددې وجې زه دې په مشوره کښې شريکوم.ددې نه پس حضرت عمرؓ دا ټول حضرات جمع کړل.حضرت ابن عباسؓ پوهه شو.چه دوی غواړی چه نن ورځ په دوی باندې زما علم او فضل ښکاره کړی.حضرت عمرؓ د دې ټولو حضراتو نه تپوس اوکړو.چه د ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا﴾ په تفسير کښې ستاسو څه رائې ده؟ اوددې سورة مقصد څه دې؟په دوی کښې درې ډلې شوې.يو فريق اووئيل په دې کښې دا حکم ورکړې شوې دې،کله چه الله تعالی تاته فتح او نصرت درکړی،نو ته حمد او استغفار وايه،دويم فريق خپله لاعلمی ښکاره کړه،او((لا ندری)) ئې اووئيل.او دريم فريق چپ شو.حضرت فاروق اعظمؓ د حضرت ابن عباسؓ نه تپوس اوکړو.چه ستا څه رائې ده؟ نو ابن عباسؓ اووئيل په دې سورة کښې د نبیﷺ د وفات خبر ورکړې شوې دې.او په ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ ۝﴾ کښې دفتح نه مراد فتح مکه ده.چه کله مکه فتح شی.نوداستا د وفات رانزدې کيدو نښه ده.نوته دخپل رب حمداو تسبيح بيانوی .او استغفار وايه،الله تعالی توبه قبلونکې دې.

عالمانو فرمائيلی دی.چه په اصل کښې د رسول اللهﷺ عادت مبارك دا وو.د کارونو په ختميدو به نبیﷺ توبه او استغفار وئيل.چه د بيت الخلاء نه به راوتل،((غفرانك)) به ئې وئيل. لکه څنګه چه په ترمذی کښې دحضرت عائشېؓ نه منقول دی. ([1])دغه شان نبی کريمﷺ حضرت ابوبکرؓ ته دعا خودلې وه.چه د مونځ په ختميدو باندې دا وايه! ((اللهم إنی ظلمت نفسی ظلماً كثيراً ولا يغفر الذنوب إلا أنت ،فاغفرلی مغفرة من عندك وارحمنی ،إنك أنت الغفور الرحيم)) .([2]) دغه شان داودس په اختتام باندې به((اللهم اجعلنی من التوابين واجعلنی من المتطهرين)) وئيل.([3]) دحج نه په فراغت باندې الله تعالی فرمائيلی دی.﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللهَ ۚ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾ ([4]) نوچونکه دهرکار په اختتام توبه او استغفار د نبیﷺ معمول وو.او قرآن هم دې طرف ته توجه ورکړې ده.ددې نه ابن عباسؓ دا خبره معلومه کړې وه.چه په سورة نصر کښې نبیﷺ ته د استغفار او توبې حکم شوې دې.په دې

---

[1]) سنن ترمذی أبواب الطهارة باب ما يوقل إذا خرج من الصلاة رقم الحديث ٧)_

[2]) اوګورئ سنن كبری للبيهقی (١٥٤\٢) كتاب الصلاة باب ما يستحب له أن لا يقصر عنه من الدعاء)_

[3]) الحديث أخرجه الترمذی فی أبواب الطهارة باب فيما يقال بعد الوضوء ولفظه من توضأ فأحسنَ الوضوء ثم قال أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريک له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.اللهم اجعلنی من التوابين واجعلنی من المتطهرين فتحت له ثمانية أبواب الجنة ،يدخل من أها شاء رقم الحديث ،٥٥)_

[4]) سورة البقرة :١٩٩)_

کښې د نبی ﷺ د ژوند اختتام او وفات ته اشاره ده.[1]

دویمه خبره عالمانودا فرمائیلې ده.چه په قرآن کریم کښې ځائې په ځائې الله تعالی نبی ﷺ ته مختلف احکامات ورکړی دی.کله ئې فرمائیلی دی.(فاصدع ... تامر) [2]چرته حکم دی. ﴿يَأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ [3] چرته ارشاد دی ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ [4] غرض دا چه ځائې په ځائې ورته حکم کولې شی چه ته دا کوه اودا وایه،او فتح کومه چه لوئې فتح وه،اوکومه چه په حقیقت کښې د ټولو عربو فتح وه.په دې باندې الله تعالی څه اهم پیغام او دعامو خلقو متعلق څه حکم نبی ﷺ ته ورنکړلو.بلکه د توبې او استغفار حکم ئې ورکړو.ددې نه معلومیږی.چه دکوم کار دپاره د دوی بعثت شوې وو.هغه کار پوره شوې دې.اوس ستانه زیاتی څه کار اختتل نشته.بلکه اوس حکم دا دې چه ته دالله تعالی ذات اودهغه صفات جمالیه او جلالیه ته نظر کوه.او د سبحان الله وظیفه کوه.اود بشریت د تقاضا مطابق که ستا نه څه سهو اوشی.اوڅه ستا څه داسې کار اوشی.چه ستا د شان سره نه بنائی. نو دهغې دپاره د استغفار اهتمام کوه.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته چونکه الله تعالی د تفسیر قرآن ډیر لوې مقام او فهم ورکړې وو. ددې وجې هغه په دې نکته باندې پوهه شو.چه په دې سورة کښې د رسول الله ﷺ د وفات اطلاع ورکړې شوې ده.والله اعلم.

قوله حدثنا قتیبة،حدثنا اللیث....: دا روایت په پوره تفصیل سره په کتاب البیوع کښې په صفحه ۲۹۸ کښې تیرشوې دې.

بَاب=مَقَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ

[۴۰۴۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرًا نَقْصُرُ الصَّلَاةَ [ر:۱۰۳۱]

[۴۰۴۷/۴۰۴۸] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ

[۴۰۴۸] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ تِسْعَ عَشْرَةَ نَقْصُرُ الصَّلَاةَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فَإِذَا زِدْنَا أَتْمَمْنَا [ر:۱۰۳۰]

---

[1]) فتح الباری (۸\۷۳٤) کتاب التفسیرسورة إذا جاء نصر الله)_

[2]) سورة الحجر: ۹٤)_

[3]) سورة المائدة:٦۷)_

[4]) سورة الأحزاب:٥۹)_

امام بخاری ﷫ په دې باب کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت انس ﷜ روایت نقل کړې دې.په دې کښې دی.چه نبی ﷺ لس ورځې قیام کړې وو.او په مونځ کښې به ئې قصر کولو.
د دې باب دویم روایت د حضرت ابن عباس ﷠ نه منقول دې.په هغې کښې دی،چه نبی ﷺ نولس ورځې قیام کړې وو.او قصر به ئې کولو.
خوپه دې باندې اشکال دا دې.چه دحضرت انس ﷜ د روایت تعلق د حجة الوداع سره دې.([1]) او دحضرت ابن عباس ﷠ د روایت تعلق د فتحې مکې سره دې.([2]) دحضرت ابن عباس ﷠ روایت په دې باب کښې ذکر کول خو په خپل محل دی.خودحضرت انس ﷜ روایت په کوم مناسبت سره امام بخاری دلته ذکر کړې دې؟
حافظ ابن حجراودهغوی په اتباع کښې علامه قسطلانی ،علامه ابو یوسف یعقوب رحمهما الله دا جواب ورکړې دې،چه دحضرت انس ﷜ په روایت ذکرکولو کښې امام بخاری په وخت کښې دواړه روایات وړاندې راوړل غواړې.اودې طرف ته اشاره کوی چه په دواړو روایاتو کښې څه تعارض نشته.څکه چه دواړه واقعات بیخې جدا جدا دی.د یو روایت تعلق د فتحې مکې سره دې او دبل تعلق د حجة الوداع سره دی.([3])
خوحقیقت دا دې.چه په دې توجیه باندې زړه نه مطمئن کیږی.په ابواب التقصیر کښې هم امام بخاری ﷫ دواړه روایات ذکر کړی دی.([4])
حضرت مولانا محمد یونس ﷫ فرمائیلی دی،زما رائې دا ده،چه په حقیقت کښې امام بخاری دواړه روایات هم د یوې واقعه سره متعلق ګڼړی.اوپه دې ګڼړلو کښې د دوی نه وهم واقع شوې دې.([5]) ((والوهم لایخلوعنه أحد))

---

[1]) اګرچه دلته په روایت کښې د حجة الوداع تصریح نشته.دلته خو صرف ((أقمنا مع النبی ﷺ عشراً نقصر الصلاة)) الفاظ دی.البته امام مسلم هم دا روایت د یحیی بن اسحاق په طریق سره نقل کړې دې.په هغې کښې دی((خرجنا من المدینة إلی الحج)) هلته د حج تصریح شته.اوګورئ (صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین وقصرها رقم الحدیث ۶۹۳و) (۴۸۱\۱)_
[2]) دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې هم دلته تصریح نشته.چه د دوی د روایت واقعه د فتح مکې سره متعلق ده.البته د ابن عباس رضی الله عنهما دا روایت امام بخاری په کتاب الصلاة کښې نقل کړې دې.هلته حافظ ابن حجر تشریح کړې ده.او په دلائلو سره ئې دا ثابته کړې ده.چه د ابن عباس رضی الله عنهما د روایت تعلق د فتح مکې سره دې.اوګورئ فتح الباری (۶۱\۱۲و ۵۶۲)
[3]) فتح الباری (۲۱\۸)_
[4]) صحیح بخاری کتاب تقصیر الصلاة باب ما جاء فی تقصیر الصلاة وکم یقیم حتی یقصر حدیث نمبر ۱۰۸۰و ۱۰۸۱)-
[5]) ددې خبرې تائید د دې نه هم کیږی.چه امام بخاری په کتاب تقصیر الصلاة کښې یو مستقل باب قائم کړې دې.((باب کم أقام النبی ﷺ فی حجه؟)) اود دغه لاندې ئې دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما ذکرشوې روایت نقل کړې دی.د دې نه ښکاره معلومیږی،چه امام بخاری د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت هم د حجة الوداع سره متعلق ګڼړی...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه...

قوله: حدثنا أحمد بن يونس...وقال ابن عباس ونحن نقصر ما بيننا وبين تسع عشرة فإذا زدنا أتممنا: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي،چه نولس ورځو پورې به مونږ قصر کوو.خوکه د نولس ورځو نه مودهٔ زياته شوه.نو بيا به مونږ اتمام کوو.
په څلورو واړه امامانو کښې دا دچا مسلك هم نه دې.البته دامام شافعي رحمه الله نه منقول دى،چه اتلس ورځې به مونږ قصرکوو.که زياتې شوې نو اتمام به کوو (۱)
د قصرالصلاة سره متعلق تفصيلي بحث په ابواب قصرالصلاة کښې تيرشوې دې.
دفتح مکې په موقع د نبى عليه السلام دقيام په موده کښې اختلاف او ددې حل: د نبى كريم ﷺ قيام د فتحې مکې په دوران کښې په مکه مکرمه کښې څومره پاتې شوې وو.په دې باره کښې روايات مختلف دى.امام ابوداؤد دا مختلف روايات نقل کړى دى.دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په مذکوره روايت کښې د نولس ورځو ذکر دې.دعمران بن حصين رضي الله عنه په روايت کښې د اتلس ورځو،(۲) په بعضې رواياتو کښې اوولس ورځې (۳)او دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په يو بل روايت کښې د پنځلس ورځو ذکر دې.(۴)
امام بيهقي دا څلور قسمه روايات داسې جمع کړى دى،چه کوم حضراتو نولس ورځې ذکر کړى دى.هغه حضراتو يوم الدخول او يوم الخروج شمار کړى دى. اوپه کومو رواياتو کښې چه يوم الدخول او يوم الخروج دواړه حذف شوى دى.په هغې کښې اوولس ورځې ذکر

...دتيرمخ بقيه] دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه او حضرت ابن عباس رضى الله عنهما دواړو روايات د امام په نيز د حجة الوداع سره متعلق دى.(اوګورئ صحيح بخارى كتاب تقصيرالصلاة باب كم أقام النبى ﷺ فى حجته رقم الحديث ۱۰۸۵)_

(۱) فح البارى (۲\۵۲۶) كتاب تقصير الصلاة)) امام شافعي مذهب په دې صورت کښې دا دې.چه کله مسافر د معلومې مودې د قيام اراده نه وى کړې.بلکه د څه ضرورت او حاجت د جې هغه ډيره وې.نواو اراده ئې دا وى،چه کله هم حاجت پوره شي نو ځم به،په داسې صورت کښې د امام شافعي رحمه الله مذهب حافظ ابن حجر رحمه الله دا ليکلې دې،چه اتلس ورځو پورې هغه قصر کولې شى،خو که د قيام موده ددې نه زياته شوه.نوبيا به اتمام کوى.
البته امام نووى رحمه الله په ((المجموع شرح المهذب)) کښې داتلس ورځو په ځائې اوولس ورځو موده ليکلې ده.په دې باره کښې ئې دامام شافعي رحمه الله نور اقوال هم نقل کړى دى.اوګورئ ((المجموع شرح المهذب باب صلاة المسافر (۴\۳۵۹و ۳۶۰)_

(۲) الحديث أخرجه دبوداود عن عمران بن حصين ،قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فقام بمكة ثمانى عشرة ليلة لا يصلى إلا ركعتين ويقولو،ياأهل البلد ،صلوا أربعاً فإنا قوم سفر ،سنن أبى داود كتاب الصلاة باب متى يتم المسافر ،رقم الحديث (۱۲۲۹)_

(۳) الحديث أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضى الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام سبع عشرة بمكة يقصر الصلاة (سنن أبى داود كتاب لاصلاة باب متى يتم المسافر؟ رقم الحديث ۱۲۳۰)_

(۴) الحديث أيضاً أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضى الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام بمكة عام الفتح خمس عشرة يقصر الصلاة (سنن أبى داود كتاب الصلاة باب متى يتم المسافر؟ رقم ۱۲۳۱)_

دي.اوكومو كسانو چه په دې دوارو كښې صرف يو حذف كړې ده.هغوى د اتلس ورځو مودۀ بيان كړې ده.باقي پاتې شو د پنځلسو ورځو روايت نو امام نووى دا ضعيف ګرځولې دې.(¹) خو دامام نووى رحمه الله دا تضعيف صحيح نه دې.ځكه چه ددې روايت ټول راويان ثقه دى.(²) بلكه د حضرت انورشاه رحمه الله په نيز د پنځلسو ورځو روايت راجح دې.(³) البته په دې كښې څه شك نشته.چه اكثر روايات د نولسو ورځو په قيام باندې دلالت كوى.دامام بخارى ميلان هم دې طرف ته دې.اود اسحاق بن راهويه رحمه الله هم دا رائې ده.(⁴)
پاتې شوه دا خبره چه د نولسو په قيام كښې نبى ﷺ قصر كړې دې.حال دا چه داحنافو په نيز مودۀ د قصر پنځلس ورځې دى.نو ددې جواب دا دې.كه د يو مسافردپنځلسوورځو نه دزيات قيام اراده نه وى.اوددې باوجود ده قيام د پنځلسو ورځو نه زيات شى.نو بيا هم هغه قصر كولې شى.دلته رسول الله ﷺ هم د پنځلسو ورځو د قيام اراده نه وه كړې.خود نبى ﷺ قيام زيات شو.اونبى ﷺ به په دې كښې قصر كولو.والله اعلم.

بَاب

[٤٠٤٩]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَسَحَ وَجْهَهُ عَامَ الْفَتْحِ

[٤٠٥٠]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سُنَيْنٍ أَبِي جَمِيلَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا وَنَحْنُ مَعَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ وَزَعَمَ أَبُو جَمِيلَةَ أَنَّهُ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ مَعَهُ عَامَ الْفَتْحِ

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى.لكه څنګه چه فقهاء د يو كتاب په آخر كښې څه فصل يا باب د مسائل شتى بيانولو دپاره قائموى.دغه شان امام بخارى رحمه الله دغزوه فتح مكې په آخر كښې د فتح مكې سره متعلق د مختلفو امورو بيانولو دپاره قائم كړې دې.(⁵)
ددې نه پس امام بخارى د حضرت ليث تعليق ذكر كړې دې.دا تعليق امام بخارى په خپل تاريخ كښې موصولاً ذكر كړې دې.(⁶) او د دې د ذكر كولو مقصد صرف دومره دې،چه عبدالله بن ثعلبه بن صعير صحابى رضي الله عنه دې.اود فتح مكې په موقع ورته د رسول الله ﷺ زيارت نصيب شوې وو.او نبى ﷺ د فتح مكې په موقع دهغه په مخ باندې لاس مبارك راښكلې وو.

---

¹) اوګورئ فتح البارى (٥٦٢\٢) كتاب تقصير الصلاة)۔
²) فتح البارى (٥٢٦\٢) كتاب تقصيرالصلاة)۔
³) فيض البارى (١١٢\٤) كتاب المغازى)۔
⁴) فتح البارى (٥٦٢\٢) كتاب تقصير الصلاة)۔
⁵) الأبواب والتراجم (٨\٢)۔
⁶) عمدة القارى (٤٨٨\١٧)۔

[٤٠٥١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلَمَةَ قَالَ قَالَ لِي أَبُو قِلَابَةَ أَلَا تَلْقَاهُ فَتَسْأَلَهُ قَالَ فَلَقِيتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرَّ النَّاسِ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّكْبَانُ فَنَسْأَلُهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُونَ يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَوْ أَوْحَى اللَّهُ بِكَذَا فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ وَكَأَنَّمَا يُقَرُّ فِي صَدْرِي وَكَانَتْ الْعَرَبُ تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمْ الْفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ وَبَدَرَ أَبِي قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ جِئْتُكُمْ وَاللَّهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا فَقَالَ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي لِمَا كُنْتُ أَتَلَقَّى مِنْ الرُّكْبَانِ فَقَدَّمُونِي بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ بُرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّي فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْحَيِّ أَلَا تُغَطُّوا عَنَّا اسْتَ قَارِئِكُمْ فَاشْتَرَوْا فَقَطَعُوا لِي قَمِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرَحِي بِذَلِكَ الْقَمِيصِ

حضرت اویب سختیانی رحمه الله فرمائی.چه ابوقلابه ماته اووئیل،چه ته د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره نه ملاویږې،چه دهغه نه دهغه د مسلمانیدو واقعه واورې .ایوب وائی. زه د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره ملاؤ شوم.اودهغه نه مې د هغه د اسلام راوړو واقعې تپوس اوکړو..حضرت عمروبن سلمه دخپل اوخپلې قبیلې داسلام راوړو واقعه بیانوله نو وئې فرمائیل.چه مونږ یوې داسې چینې سره اوسیدو ،کومه دتلونکو او راتلونکو قافلو لار وه.مختلفې قبیلې به په مونږ باندې تیریدې ،(رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبوت اعلان کړې وو.څکه) مونږ به دخلقو نه تپوسونه کول.چه دا سړې څنګه دې؟ اودخلقو څه میلان دې.؟نو د قافلې خلقو به وئیل،دا سړې دخپل ځان په باره کښې د رسول دعوی کوی.او وائی،چه الله تعالی زما طرف ته وحی رالیږلې ده.(او دقافلې خلقو به هغه وحی اوروله) حضرت عمروبن سلمه فرمائی.

قوله: فكنت أحفظ ذاك الكلام ،فكأنما يقر في صدري: ما به دغه کلام الهی یادولو.داسې به معلومیدله لکه چه دغه کلام زما په زړه پورې انخلی.

په ((يقرأ)) کښې څلور روایتونه دی.

① یو ،،یقر،د قرار نه دې.پورته ترجمه هم ددې مطابق شوې ده.

② دویم روایت ((يقرأ))دقراءت نه دې.یعنی لکه چه دغه کلام زما په زړه کښې ونیلو شو او زما د زړه آواز دې.

③دریم((يقرى))دې.دا د ،،تقریه،، نه ماخوذ دې.معنی ئې جمع کول راځی. ((قريت الماء إذا جمعته،يقرى في صدري أي يجمع في صدري))څلورم روایت ((يغرى)) د ،،تغریه،، نه ماخوذدې.ددې معنی انخول دی.((غراء)) ګوند ته وائی.د ((يغرى في صدري)) مطلب به وی چه هغه کلام زما په

زره پورې انخلولې شو.او په زره باندې مې چاپ کیدو،دا اخری روایت قاضی عیاض راجع گرځولې دې.(١)

قوله: وكانت العرب تلوّم بإسلامهم الفتح:اوعربوبه به د خپل راوړو دپاره د فتحې مکې انتظار کولو.«تلوّم:تنتظر»

نوکله چه مکه فتح شوه،هرې قبیلې اسلام طرف ته رامنډې کړې.زما قوم هم دخپل قوم په اسلام راوړو کښې تندی اوکړه.(اود خپل قوم دطرف نه یوقاصد جوړ او د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو) کله چه دهغه ځائې نه واپس راغلو.نو وې وئیل په الله قسم زه تاسو ته د یوحق نبی د طرفه راغلې یم.هغوی راته په تعلیم راکولوکښې اووئیل،چه په فلانی وخت کښې فلانې مونځ او په فلانی وخت کښې فلانې مونځ کوئ.کله چه د مانځه وخت راشی.نو یوکس دې اذان کوی.اوچه چاته د ټولو نه زیات قران ورځی،هغه دې امامتی ورکوی.حضرت عمروبن سلمه رضی الله عنه فرمائی.کله چه خلقو غور اوکړو،نو زما نه زیات چاته قرآن یاد نه وو.ځکه چه ما به د راتلونکو قافلو نه قرآن زده کولو.نو هغوی زه امام جوړ کړم.په دغه وخت کښې زما عمر شپږ یا اووه کاله وو.د بخاری په دې روایت کښې «أنا ابن ست أو سبع سنين» د ابوداود په روایت کښې دی «أنا ابن سبع سنين»(٢)د نسائی په روایت کښې «أنا ابن ثمان» بغیرتردد نه راغلې دې.(٣) اود ابن جارود په روایت کښې «أنا ابن ست» بغیرتردد نه راغلې دې.(٤) بهرحال د دوی عمر په دغه وخت کښې د شپږو او اتۀ کالوپه مینځ کښې وو.

فرمائی ما سره یو څادر وو،کله چه به زه سجدې ته تلم،نو پورته کیدو،او (د شاته نه به مې ستربنکاریدو) د قبیلې یوې ښځې اووئیل.«ألا تغطون عنا است قارئكم» تاسو دخپل قاری صاحب کوناټې زمونږ نه ولې نه پټوئ.بیا خلقو کپړه واخسته،اوزما دپاره ئې یوقمیص واخستلو.په دغه قمیص باندې چه ماته څومره خوشحالی ملاؤ شوه،دومره په بل څیز نه وه ملاؤ شوې.

د ماشوم د امامت مسئله:د ماشوم د امامت مسئله په کتاب الصلاة کښې تیره شوې ده.امام شافعی رحمه الله مطلقاً ددې د جواز قائل دی.امام ثوری اوامام مالك مطلقاً د کراهت قائل دی.دامام ابوحنیفه او امام احمد مشهور قول دا دې.چه صبی په نوافلو کښې امامت کولې شی په فرائضو کښې نشی کولې.(٥)

---

١) عمدة القاری (١٧\٢٩٠) وفتح الباری (٨٧\٢٣)_

٢) سنن أبی داود کتا پ الصلاة باب م أحق بالإمامة رقم الحديث ٥٨٥)_

٣) سنن نسائی کتاب الإمامة باب إماة الغلام قبل أن يحتلم (١\١٢٧)_

٤) المنتقی لابن الجارود کتاب الصلاة باب الجماعة والإمامة (١١٤)_

٥) المجموع شرح المهذب (٤\٢٤٩و ٢٥٠)_

روایت باب د امام شافعی رحمه الله مستدل دی.احناف او حنابله وغیره ددې داسې جواب کوی.
چه دا عمل دهغه خلقو دخپل طرف نه کړې وو.د رسول الله ﷺ تقرير دې عمل ته حاصل شوې نه وو.نو قابل استدلال نه دې.(١) خو نور حضرات فرمائی،چه دا د نزول وحی زمانه وه.که دا عمل ناجائز وو،نو د وحی په ذريعه به تنبيه راغلې وه.لکه څنګه چه حضرت جابر رضی الله عنه او حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د عزل په جواز باندې دا دلیل پیش کړې وو.«کنا نعزل والقرآن ينزل ورسول الله ﷺ بين أظهرنا» که عزل ناجائز وو.نو قرآن به ددې د حرمت تصريح کړې وه.حال دا چه قرآن تصريح نه ده کړې،ددې نه معلوميږی،چه په دې کښې حرمت نشته،دغه شان دلته هم د نابالغه د امامت علم که جائز نه وو،و پکار ده چه ددې تصريح راغلې وه.(٢)
خواحناف فرمائی.چه دا روایت دصبی دامامت د جوازدپاره دلیل جوړول وی .نو په دې کښې دا هم راغلی دی.چه د سجدې په حالت کښې به دده کشف عورت کیدو.حال دا چه په کشف عورت سره په اتفاق مونځ ماتيږی.نو بیا به ددې تاسو څه جواب ورکوئ؟ (٣)
حقيقت دا دې،چه په دې روايت سره استدلال صحيح نه دې.په اصل کښې دا خلق اوس نوې نوې مسلمانان شوی وو.د صلاة د احکامو نه لا پوره خبر نه وو.د ټولونه زيات قرآن چونکه عمروبن سلمه رضی الله عنه ته ياد وو.ددې وجې ئې دې خپل امام جوړ کړې وو.روسته چه کله دوی ته د صلاة داحکامو تفصيلات معلوم شو .نو هغوی به امام بدل کړی وی. والله اعلم،
علامه خطابی فرمائی،چه حسن بصری دا روايت ضعيف ګرخولې دې.«وقال مرة دعه ليس بشيء بين» دا پريږده.دا څه واضح څيز نه دې.(٤)

[٤٣٠٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ وَقَالَ عُتْبَةُ إِنَّهُ ابْنِي فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فِي الْفَتْحِ أَخَذَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَأَقْبَلَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلَ مَعَهُ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ هَذَا ابْنُ أَخِي عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ قَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا أَخِي هَذَا ابْنُ زَمْعَةَ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى

---

(١) اوګورئ بذل المجهود (١٩٧\١٤)_
(٢) فتح الباری (٢٣\٨)_
(٣) بذل المجهود (١٩٨\١٤)_
(٤) عين الهداية (٤٥٣\١)_

ابْنِ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَإِذَا أَشْبَهُ النَّاسِ بِعُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ لَكَ هُوَ أَخُوكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ لِمَا رَأَى مِنْ شَبَهِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَصِيحُ بِذَلِكَ [ر:۱۹۴۸]

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دوو سندونو سره نقل کړې دې.د اولنی سند متن ئي دلته نه دې ذکر کړې،دلته صرف د سند ذکر دې،ددې متن امام بخاری په کتاب الوصایا کښې ذکر کړې دې.(۱)

دویم سند د ،لیث،،دې،کوم چه امام بخاری دلته تعلیقاً ذکرکړې دې. وړاندې متن د لیث د سند سره متعلق دې.دا تعلیق محمدبن یحیی هلی په ،،الزهریات ،، کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲)

قوله: كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ: په زمانه د جاهلیت کښې به بعضې خلقو ځان سره وینځې ساتلې،اوپه هغوی باندې به ئې زنا کوله او ګټه به ئې کوله.دې سره سره به ئې هغوی سره په خپله هم وطی کوله،کله چه به ددغه وینځې نه بچې پیدا شو.نو بعضې وخت کښې به مولی ددغه بچی په باره کښې دعوی اوکړه،چه دا زما دې،اوکله به زانی دعوی اوکړه ،چه دا زما دې،چه چا به دعوی اوکړه.بچې به هم د هغه ګڼړلې شو.د ام المومنین سوده رضي الله عنها دپلار زمعه بن قیس هم دغه شان یوه وینځه وه.د حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه وړور عتبه بن ابی وقاص به دې ته راتلو،چه کله حمل ښکاره شو،نود مرګ نه وړاندې هغه خپل وړور حضرت سعد رضي الله عنه ته اووئیل.چه د زمعه د وینځې نه کوم بچې پیدا شی.په هغې باندې به قبضه کوې.ځکه چه هغه زما ځوئې دې.(۳)

حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه چه کله د فتح مکې په موقع مکې ته راغلو ،او په هغه بچی ئې نظر پریوتل،نوهغه ئې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر کړو .او وې وئیل دا زما د وړور ځوئې دې.خوعبد بن زمعه اووئیل یارسول الله دا خو زما وړور دې.او زما د پلار په فراش باندې پیدا شوې دې.(یعنی زما د پلار د وینځې نه پیدا شوې دې)

رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله هغه هلك طرف ته اوکتل،نوهغه د عبه به ابی وقاص سره زیات مشابه وو.نبی صلی الله علیه وسلم فیصله د عبدبن زمعه په حق کښې اوکړه،او وې فرمائیل. «هولك،هو أخوك،یاعبدبن زمعه» ښکاره ده چه کله نبی صلی الله علیه وسلم هغه د عبدبن زمعه وړور اوګرځولو،نود ام

---

(۱) اوګورئ صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الموصی لوصیه تعاهدو ولدی (۳۸۳/۱)_

(۲) فتح الباری (۲٤/۸)_

(۳) فتح الباری (۳۲/۱۲-۳۳) کتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أو أمة)_

المومنين سوده بنت زمعه هم ورور شو.خو نبی ﷺ د احتياط دپاره حضرت سودې رضي الله عنها ته اووئيل.((احتجبي منه يا سودة)) سوده! دده نه پرده کوه.دا حکم نبی ﷺ ددې وجې ورکړو.چه هغه هلك د عتبه سره مشابه وو.

د حديث باب نه په ثبوت نسب باندې د درې امامانو استدلال: دا حديث په يوه اختلافي مسئله کښې د ائمه ثلاثه دليل دې.مسئله دا ده،که يو مولی دخپلې وينځې سره د وطی کولو اقرار اوکړی،اوبيا د دغه وينځې بچې پيدا شی.نو هغه به د مولی ګڼړلی شی اوکه نه،ائمه ثلاثه فرمائي،هغه بچې به د مولی ګڼړلې شی.احناف وائی.چه صرف د وطی اقرار کول کافي نه دی.بلکه دې سره سره دا هم ضروری دی.چه مولی دا دعوی اوکړی.چه دا بچې زما دې.([1])

حديث باب د ائمه ثلاثه دليل دې،ځکه چه په دې کښې رسول الله ﷺ د څه دعوی نه بغير دغه هلك نسب د زمعه ثابت کړو.اود زمعه خوئې ته ئې اووئيل،چه دا ستا خوئې دې.ددې نه معلوميږی.چه د بچی د نسب د ثبوت دپاره د مولی دعوی کول څه ضروری نه ده.

حضرت احناف رحمهم الله فرمائی،چه دلته رسول الله ﷺ د دغه هلك نسب د زمعه نه ثابت کړې نه دې.بلکه ((هولك ياعبدزمعه)) ئې وئيلی دی.د عبد بن زمعه دپاره ئې د دغه هلك ملکيت ثابت کړې دې.ځکه چه اصول دا دی.کله چه د پلار د وينځې نه بچې د بل چا د نطفې نه پيدا شی.نو د پلار نه پس د دغه وينځې پشان د هغې د بچی هم (دمولی) خوئې مالك دې.هم ددې اصولو په رڼا کښې نبی ﷺ دهغه بچی ملکيت د عبدبن زمعه نه ثابت کړو.د ثبوت نسب دلته څه ذکر نشته.

د دې خبرې تائيد د عبدالله بن زبير رضي الله عنه د هغه روايت نه هم کيږی.کوم چه نسائی په سنن کښې ([2])عبدالرزاق په مصنف کښې ([3])اوامام احمدبن حنبل رحمه الله په مسند کښې تخريج کړې دې.([4]) ددې په آخر کښې دی.((واحتجبي منه ياسودة فليس لك بأخ)) د احنافو دطرفه ددې جواب حاصل دا دې.چه ((هولك ياعبدبن زمعة)) نه مراد ثبوت نسب نه دې.بلکه ددې جملې نه مقصد د عبدبن زمعه دپاره د هلك ملکيت ثابتول دی.خودا جواب په هغه وخت کښې صحيح کيدې شی.کله چه دغه هلك غلام اومنلې شی.حال داچه د بعضې رواياتو نه د هغه حريت ثابتيږی

ددې وجواب اکثر احناف ددې روايت جواب دا ورکوی.چه ((هولك ياعبدبن زمعه)) نه د رسول الله ﷺ مقصود هغه د عبدبن زمعه سره په ميراث کښې شريکول وو.ځکه چه دا اصول دی، چه که يووارث د يو کس په باره کښې دا اقرار اوکړی ،چه دا زما ورور دې.نو د وارث په

---

[1]) مغنی ابن قدامة (۵۳۰\۹) کتاب عتق أمهات الأولاد وإعلاء السنن (۲۲۷\۱۱)_

[2]) سنن نسائی (۱۱۰\۲) کتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إذا لم ينفه صاحب الفراش)_

[3]) مصنف عبدالرزاق (۴۴۳\۷) رقم ۱۳۸۲۰)_

[4]) مسند احمد (۵\۴)_

ذمه لازم دى،چه هغه خپل نصف حصه ميراث دغه مقرله كس ته وركړى.خو د مړى نه ددغه كس نسب نه ثابتيږى.«لأن المرأ يؤخذ بإقراره فيما يتعلقه به وحده» دلته هم بعينه هم دا صورت دې.چه عبدبن زمعه راغلو،د دغه كس په باره كښې ئې اووئيل،چه دا زما ورور دې.نو نبى ﷺ د دغه قاعدې په رڼرا كښې فيصله اوكړه.او وې وئيل چه «و لك يا عبدبن زمعه» يعنى «انه يشاركك فى الميراث» ددې خبرې تائيد د مصنف عبدالرزاق دهغه روايت نه هم كيږى.دكوم الفاظ چه دا دى.«فقال النبى ﷺ لسودة أم الميراث فله وأما أنت فاحتجبى منه ياسودة، فإنه ليس لك بأخ» (١)دغه شان د مسند احمد په روايت كښې دى.«أما أنت فاحتجبى منه،فليس بأخيك وله الميراث» (٢)دا روايات په دې خبره باندې په صراحت سره دلالت كوى،چه رسول الله ﷺ د زمعه نه دهغه نسب نه ثابتوى.بلكه صرف د ميراث په حق كښې دعبدبن زمعه سره هغه شريكوى.هم ددې وجې رسول الله ﷺ حضرت سودة رضي الله عنها ته اوفرمائيل.چه «فإنه ليس لك بأخ»كه د نسب ثابتول د نبى ﷺ مقصود وو.نو بيا به ئې د حضرت سودة نه د هغه د اخوت نفى هرگز نه كوله.

امام نووى رحمه الله فرمائى.«فإنه ليس لك بأخ» دا زيادت سنداً ثابت نه دې.(٣) امام ابوعبدالله المازرى شارح دمسلم هم په «المعلم شرح صحيح مسلم» كښې دا ليكلى دى.چه دا زيادت بعضې احنافو دخپل طرف نه كړې دې. (٤)علامه سيوطى رحمه الله هم د نسائى شريف په شرح ،،زهرالربى ،، كښې د مازرى دا قول نقل كړې دې.(٥)

خودا اعتراض صحيح نه دې.دا حديث د امام احمداوامام نسائى نه علاوه امام طحاوى هم تخريج كړې دې.(٦) حافظ شمس الدين ذهبى رحمه الله په ميزان الاعتدال كښې ليكى.«هذا حديث صحيح الإسناد» (٧)

حافظ ابن حجر په فتح البخارى كښې د اوږد كلام نه پس هم دې ته ترجيح وركړې ده.چه دا حديث حسن دې.هغوى فرمائى.«أسناد النسائى حسن، ورجاله رجال الصحيح..» (٨)او داحكامو په باب كښې چه لكه څنگه احاديث صحيح معتبر وى.دغه شان حسن هم قابل اعتماد وى.

---

(١) مصنف عبدالرزاق (٧\٤٤٣) رقم ١٣٨٢٠)_

(٢) مسند احمد٦\٤٢٩)_

(٣) شرح صيحح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_

(٤) شرح صيحح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_

(٥) زهرى الربى (١٢\١١٠و١١١) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إا لم ينفه صاحب الفراش)_

(٦) شرح معانى الآثار للطحاوى (٢\٧٥) كتاب العتاق باب الأمة يطأها مولها ثم يموت .. إلخ)_

(٧) ميزان الإعتدال (٤\٤٦٥) رقم الترجمة (٩٨٦٧)_

(٨) فتح البارى (١٢\٣٧) كتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أم أمة)

اوس دلته دوه خبرې جمع شوې،د بخاري په ذكرشوی تعليق كښې خو دی، «هوأخوك»او د بخاري ددې تعليق نه علاوه د نسائي وغيره په روايت كښې دی. «احتجبي منه ياسودة فإنه ليس لك بأخ» په دواړه قسم رواياتو كښې تعارض دې.اوس كه د تعارض لرې كولو دپاره د ترجيح طريقه اختيار كړې شي.نو د بخاري لفظ ته ترجيح پكار ده.خود ليث د ذكرشوي طريق نه علاوه په بل هيڅ طريق كښې د«هوأخوك» الفاظ نه دی راغلی.ابن شهاب زهري دامام مالك نه دا روايت نقل كوي.په هغې كښې دا زيادت نشته.ددې وجې په ظاهره دا معلوميږي .چه د «هوأخوك» زيادت راوي د خپل طرف نه د تفسير په طور سره كړې دې. ځكه كه دا د اصل روايت حصه اومنلې شي.نو بيا د «احتجبي منه يا سودة» سره د دې څه جوړخت نه راځي.اودغه شان د «ليس لك بأخ» روايت سره ئې تعارض لازميږي.

بيا دويمه خبره دا ده،چه دا روايت د شوافع مستدل هم نشي كيدې.ځكه چه د شوافعو ﷺ په نيز د مولی د ثبوت نسب دپاره ،،تحصين جاريه،، شرط دی. د تحصين جاريه مطلب دا دې.چه مولی جاريه د بهر مشكوكو ګرځيدو نه منع كړې.اوهم په خپل كور كښې هغه ساتي.حال دا چه د زمعه ددې وينځې په باره كښې ابن جرير طبري تصريح كړې ده، چه دا وينځه د مكې د زنا كارو ښځو ځنې وه.نو بيا د ،،تحصين جاريه،، شرط چرته موجود شو،چه ثبوت نسب ثابت كړې شي.(١)

[۴۰۵۳]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ امْرَأَةً سَرَقَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ فَفَزِعَ قَوْمُهَا إِلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ يَسْتَشْفِعُونَهُ قَالَ عُرْوَةُ فَلَمَّا كَلَّمَهُ أُسَامَةُ فِيهَا تَلَوَّنَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَتُكَلِّمُنِي فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ قَالَ أُسَامَةُ اسْتَغْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمَّا كَانَ الْعَشِيُّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ خَطِيبًا فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ النَّاسَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ فَقُطِعَتْ يَدُهَا فَحَسُنَتْ تَوْبَتُهَا بَعْدَ ذَلِكَ وَتَزَوَّجَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَأْتِي بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:۲۵۰۵]

[۴۰۵۵/۴۰۵۴]حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مُجَاشِعٌ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَخِي بَعْدَ الْفَتْحِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُكَ بِأَخِي

---

(١) قال الشيخ الأنور رحمه الله في فيض الباري (۱۸۸\۱۳و ۱۳۹...) وتتبعت له تفسير ابن جرير ،فوجدت فيه إن تكل الوليدة كانت من بغايا مكة فأين الشافعية وأين ثبوت النسب ،فإنه يبنى عندهم على التحصين وإذا انعدم التحصين ،إنعدم ما يبنى عليه)_

لِتُبَايِعَهُ عَلَى الهِجْرَةِ قَالَ ذَهَبَ أَهْلُ الهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا فَقُلْتُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُبَايِعُهُ قَالَ أُبَايِعُهُ عَلَى الإِسْلَامِ وَالإِيمَانِ وَالجِهَادِ فَلَقِيتُ مَعْبَدًا بَعْدُ وَكَانَ أَكْبَرَهُمَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ

[٣٠٥٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا الفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ انْطَلَقْتُ بِأَبِي مَعْبَدٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَايِعَهُ عَلَى الهِجْرَةِ قَالَ مَضَتِ الهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا أُبَايِعُهُ عَلَى الإِسْلَامِ وَالجِهَادِ فَلَقِيتُ أَبَا مَعْبَدٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ وَقَالَ خَالِدٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ أَنَّهُ جَاءَ بِأَخِيهِ مُجَالِدٍ [ر:٢٨٠٢]

[٣٠٥٦/٣٠٥٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُهَاجِرَ إِلَى الشَّأْمِ قَالَ لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ فَانْطَلِقْ فَاعْرِضْ نَفْسَكَ فَإِنْ وَجَدْتَ شَيْئًا وَإِلَّا رَجَعْتَ وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ فَقَالَ لَا هِجْرَةَ اليَوْمَ أَوْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

[٣٠٥٧] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍو الأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ المَكِّيِّ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الفَتْحِ [ر:٣٦٨٦]

[٣٠٥٨] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ فَسَأَلَهَا عَنِ الهِجْرَةِ فَقَالَتْ لَا هِجْرَةَ اليَوْمَ كَانَ المُؤْمِنُ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فَأَمَّا اليَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الإِسْلَامَ فَالمُؤْمِنُ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ [ر:٢٩٤٣]

[٣٠٥٩] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الفَتْحِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ فَهِيَ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ القِيَامَةِ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي قَطُّ إِلَّا سَاعَةً مِنَ الدَّهْرِ لَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا وَلَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ فَقَالَ العَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ المُطَّلِبِ إِلَّا الإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْهُ لِلْقَيْنِ وَالبُيُوتِ فَسَكَتَ ثُمَّ قَالَ إِلَّا الإِذْخِرَ فَإِنَّهُ حَلَالٌ

وَعَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الكَرِيمِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمِثْلِ هَذَا أَوْ نَحْوِ هَذَا رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:١٢٨٤]

قوله: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ... ذَهَبَ أَهْلُ الهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا: مطلب دا دې چه مدینې منورې ته چه دهجرت څومره فضائل وو، هغه ټول فضائل چه کومو خلقو وړاندې هجرت کړې دې. یوړل. او د فتحې مکې نه پس په هجرت کولو هغه فضائل نه حاصلیږي.

قوله: فلقيت أبا معبد: په بعضې نسخو کښې «أبا معبد» دې. او په بعضو کښې «معبد» دې.

خو صحيح نسخه د کشمیني رحمه الله ده.په هغې کښې «أبا معبد» دې.ابومعبد د حضرت مجاشع رضي الله عنه د مشر ورور حضرت مجاهد رحمه الله کنیت دې.(۱)

قوله: وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ.....: دا تعلیق دې.او اسماعیلی دا موصولاً نقل کړې دې.(۲) هلته دې سره متعلقه مباحث تیرشوی دی.

قوله: حدثنا إسحاق ،حدثنا أبوعاصم عن ابن جريج .. عن مجاهد..: دمجاهد دا روایت مرسل دې.امام بخاری په کتاب الحج او کتاب الجهاد کښې دا موصولاً ذکر کړې دې.(۳)

بَاب=قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى :لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ (إِلَى قَوْلِهِ) وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

,,حنین،،د مکې او طائف په مینځ کښې د یو ځوړ نوم دې.(۴) دلته دعربو دوه مشهورې قبیلې آبادې وې.هوازن او ثقیف،هوازن د غشو په ویشتو کښې مشهوره وه.او ثقیف په خپل شرافت کښې مشهوره وه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله مکه فتح کړه.نو دې دواړو قبیلو په خپل مینځ کښې مشوره اوکړه.چه د مکې د فتحې نه پس اوس د دوی نمبر دې.ددې نه وړاندې چه مسلمانان په مونږ باندې حمله اوکړي.مونږ لره وړاندې والې پکار دې،چه په هغوی حمله اوکړو.(۵) نو د دواړو قبیلو په شلو زرو کسانو باندې مشتمله یو لوې لښکر په مسلمانانو باندې د حملې کولو دپاره د عوف بن مالك په نګرانۍ کښې روان شو.ښځې اوماشومان ئې هم په دې غرض باندې ځان سره راروان کړل.چه دوی پرینږدی.اواونه تختی.اود هغوی دحفاظت دپاره خپل ځانونه ورکړي.(۶)

د لښکرقیادت اګرچه دقبیله هوازن سردارمالك بن عوف کولو،خو د بن جشم د قبیلې سردار ،،درید بن صمه،، ئې هم د مشورې په حیثیت لښکر ته راغوښتې وو.چه په جنګی امورو کښې د هغه د مهارت نه فائده واخستې شی.،،وریدبن صمه،، مشهور شاعر او په میدان جنګ باندې پوهیدو کښې د غیرمعمولی صلاحیت مالك وو.په دغه وخت کښې دهغه عمر د سلو نه زیات وو.خلقو هغه راوچت کړل.اومیدان جنګ ته ئې راورسولو.ورید

---

۱) فتح الباری (۸\۲۶)_

۲) فتح الباری (۸\۳۶) وعمدة القاری (۱۷\۲۹۲)_

۳) عمدة القای (۱۷\۲۹۳)_

۴) حنین دمکې مکرمې نه د درې ورځو په فاصله باندې دې.طبقات ابن سعد (۲\۱۴۹)_

۵) الکامل لابن اثیر (۲\۱۷۷)_

۶) سیرت مصطفی (۳\۵۵و۵۶)_

تپوس اوکړو،چه دا کوم ځائې دې؟ خلقو اووئيل..اوطاس،، ورېد اووئيل.دا ځائې د جنګ دپاره مناسب دې. ځکه چه ددې ځائې زمکه نه زياته سخته ده.اونه دومره نرمه ده.چه قدم په کښې ځنبيږي .بيا هغه تپوس اوکړو.چه د ماشومانو د ژړا دا آواز څنګه راځي؟ خلقو ورته اووئيل.چه ماشومان او ښځې مو ځان سره راوستي دي،چه هرسړې په بهادرئ سره جنګيږي.اوتختي نه.په دې باندې ورېد اووئيل.په جنګ کښې صرف نيزه او توره کار کوي.که په جنګ کښې فتح اوشوه.نود اهل وعيال راوستو څه فائده نشته.او که شکست اوشو.نو د ښځو او بچو په وجه به نوره هم رسوائي وي. ددې وجې زما دا مشوره ده.چه اهل وعيال د لښکر نه روسته اوساتئ.خو مالك بن عوف د خوانئ د جوش په وجه د ،،ورېد،، رائې بيخي خوښه نکړه.او وې وئيل.د بوډاتوپ په وجه دده عقل بيخي بيکاره شوې دې. (1)

بل طرف ته چه رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو،نو هغوی د تحقيق حال دپاره عبدالله بن ابي حدرد اوليږلو.هغه لاړل.او دوه ورځې د هوازن په لښکر کښې پاتې شو.او واپس راغلو، نبي ﷺ ته ئې تفصيل بيان کړو.(2)

رسول الله ﷺ هم د مقابلې دپاره تياريانې شروع کړې.صفوان بن اميه چه لا تراوسه پورې مسلمان شوې نه وو.سل زغرې دسازوسامان سره په مستعار واخستې.(3)

د خيالي په ورځ په ۶شوال ۸ھ نبي ﷺ د دولس زره کسانو لښکر واخستل، د مکې نه حنين طرف ته روان شو.(4) دا داسلامي غزواتو اولنې لښکر وو.چه دومره په زيات تعداد کښې د شان او شوکت سره حنين طرف ته روان شو.د بعضې صحابو ﷺ د ژبې نه دا اووتل.

«لن تغلب اليوم من قلة» نن به مونږ د قلت په وجه نه مغلوبه کيږو.په دې جمله کښې يو قسم د فخر او اعجاب بوئي وو.ځکه د الله تعالى په دربار کښې دا خبره خوښه نشوه.هم دې طرف ته ئې اشاره کړې ده په قرآن پاك کښې فرمائي. ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا﴾

اسلامي لښکرد ننبې (منګل) په ورځ وادی حنين ته اورسيدل.مالك بن عوف خپل فوځ د حنين دواړو طرفونو ته په مورچو کښې کينولې وو.اوهغوی ته ئې وئيلي وو.چه دخپلو تورو تيکې اوشولئ.او وې غورځوئ.کله چه اسلامي لښکر د دې ځائې نه تيريږي.نو ټول پرې په شريکه حمله اوکړئ.(5)

اوس لا د صبا رڼړا هم سمه نه وه لګيدلې.چه اسلامي لښکر وادی حنين نه تريدل.د هوازن او ثقيف ديرش زره خوانانو په توور او غشو باندې په اسلامي لښکر باندې حمله اوکړه.په

---

(1) زاد المعاد (۳\۴۶۶، ۴۶۷) والكامل لابن الأثير (۲\۱۷۷) والبداية والنهاية (۴\۳۲۲)_

(2) زاد المعاد (۳\۴۶۸) وتاريخ الطبري (۲\۳۴۶)_

(3) تاريخ الطبري (۲\۳۴۶)_

(4) طبقات ابن سعد (۲\۱۵۰).ابن اسحاق د روانيدو تاريخ پنځم شوال ليکلې دې.(البداية والنهاية)_

(5) زاد المعاد (۳\۴۶۷)_

دې ناڅاپي حمله باندې اسلامي لښکر منتشر او تتر بتر (اخواه دیخواه) شو.صرف څو صحابه رضي الله عنهم د نبي ﷺ سره پاتې شو.په هغې کښې حضرت ابوبکر، حضرت عمرو حضرت علي ،حضرت عباس، حضرت فضل بن عباس، حضرت اسامه بن زید، حضرت سفیان بن حارث وغیره رضي الله عنهم شامل دی. حضرت عباس رضي الله عنه د نبي ﷺ د قچرې واګې او ابوسفیان بن حارث رضي الله عنه رکاب نیولې وو.په سخت جنګ کښې نبي ﷺ د سورلۍ نه راکوز شو.او د جلال نبوت په لهجه کښې ئې اوونیل.«أنا النبي لا کذب أنا ابن عبد المطلب» حضرت عباس رضي الله عنه اوچتوازه وو.نبي ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه انصارو او مهاجرینو ته آواز اوکړه.هغوی په اوچت آوازسره دا نعره اووهله.«یا معشر الأنصار،یا أصحاب السمرة»[1] اې د انصارو ډلې،اې د کیکر د ونې خاوندانو! کله چه دا جمله صحابو رضي الله عنهم واوریده.نو لکه د لیونو غوندې راواپس شول.او د رسول الله ﷺ نه ګیرچاپیره جمع شول.نبي ﷺ د حملې حکم ورکړو.او میدان جنګ ګرم شو.نبي ﷺ په لاس کښې خاورې راواخستې .اوکافرانو طرف ته ئې اوویشتې.او وې فرمائیل «شاهت الوجوه» خراب دې شی دا مخونه،یا خراب شو دا مخونه،خیرې ئې اوکړې.یا ئې خبر ورکړو.په کافرانو کښې داسې یو کس هم پاتې نشو.چه دهغه سترګو ته د دغه یو موټې خاورې نه اونه رسیدۀ.[2]

ددشمن قدمونه اوخویدل.او اویا کسانودهغوی قتل شو.[3] ډیر قیدیان شول .اوڅه اوتختیدل.په اوطاس او طائف کښې ئې پناه واخستله.طائف ته چه کوم کسان تختیدلې وو.په هغوی کښې مالك بن عوف هم وو.ورید بن صمه اوطاس طرف ته تلونکو کښې وو.[4]

دغه شان الله تعالی آخر په دې جنګ کښې مسلمانانو ته فتح ورکړه.دې غزوې سره متعلق نورې خبرې وړاندې د بخاری په روایاتو کښې راځی.

په جنګ حنین کښې چه په اول کښې مسلمانانو ته کوم شکست شوې وو.د دې سبب دا وو.چه د یو صحابي رضي الله عنه د خولې نه داسې جمله وتلې وه.چه په هغې کښې د اعجاب بوئې وو.چه ،،تن به مونږ د کموالي د وجې شکست نه موو،،[5] الله تعالی اوفرمائیل.﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ [6]الله تعالی بیا خپل احسان اوکړو، او مسلمانانو ته ئې غلبه ورکړه.ددې وجې وروڼرو د لوټې خبرې نه ډیر ویریدل پکار دی.

---

[1]) سمره د کیکر ونې ته وائي.د اصحاب سمره نه په بیعت رضوان کښې شرکت کونکی صحابه رضي الله عنهم مراد دی.ځکه چه دا بیعت د کیکر د ونې لاندې اخستې شوې وو.

[2]) د تفصیل دپاره اوګورئ الکامل لابن الأثیر (۱۷۹\۲) وتاریخ الطبری(۳۴۸\۲) وزاد المعاد(۴۷۱\۳و ۴۷۲)

[3]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۹\۳) ـ

[4]) البدایة والنهایة (۳۳۷\٤)

[5]) زاد المعاد (۴۷۷\۳)ـ

[6]) سورة التوبة :۲۵و ۲۶)ـ

[۳۰۶۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ رَأَيْتُ بِيَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ضَرْبَةً قَالَ ضُرِبْتُهَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قُلْتُ شَهِدْتَ حُنَيْنًا قَالَ قَبْلَ ذٰلِكَ

[۳۰۶۱/۳۰۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَتَوَلَّيْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَمْ يُوَلِّ وَلٰكِنْ عَجِلَ سَرَعَانُ الْقَوْمِ فَرَشَقَتْهُمْ هَوَازِنُ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِرَأْسِ بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۳۰۶۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قِيلَ لِلْبَرَاءِ وَأَنَا أَسْمَعُ أَوَلَّيْتُمْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا كَانُوا رُمَاةً فَقَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۳۰۶۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ قَيْسٍ أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ لٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ كَانَتْ هَوَازِنُ رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ انْكَشَفُوا فَأَكْبَبْنَا عَلَى الْغَنَائِمِ فَاسْتُقْبِلْنَا بِالسِّهَامِ وَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ آخِذٌ بِزِمَامِهَا وَهُوَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ
قَالَ إِسْرَائِيلُ وَزُهَيْرٌ نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَغْلَتِهِ [ر: ۲۷۰۹]

قوله: حدثني محمد بن کثیر...: یوکس راغلود حضرت براء بن عازب ﷛ نه ئې تپوس اوکړو، «أتولیت یوم حنین؟» آیا ته د حنین په ورځ تختیدلې وې؟نو هغوی په جواب کښې اوونیل، آو، «أما أنا فأشهد علی النبی ﷺ أنه لم یول ولکن عجل سرعان القوم» یعنی زه ګواهی ورکوم.چه رسول الله ﷺ شا کړې نه وه چه تختیدلې وو،بلکه دقوم بعضې تلوارګرو د عجلت نه کار واخستلو.

حضرت براء ﷛ په جواب کښې دا اونه وئیل.چه مونږ نه وو تختیدلی.بلکه وې فرمائیل رسول الله ﷺ نه وه شا کړې.ددې وجه دا ده.که علی العموم ئې دا وئیلی وو.چه آو مونږ تختیدلی وو.نوپه دې کښې د بې ادبئ یو قسم بونې وو.چه رسول الله ﷺ هم شا کړې وه.(۱)

ددې نه په وړاندینی روایت کښې هم دا سوال د جمعې په صیغې سره دې.«أولیتم مع النبی ﷺ یوم حنین؟»

هم د حضرت براء ﷛ په دریم روایت «أفررتم» هم د جمعې صیغې سره دې.د دې درې واړه

---

۱) فتح الباری (۲۸/۸)_

روايتونو ته دا شبه کيږي.چه تپوس کونکي رسول اللهﷺ هم په شا ته تلونکو کسانو کښې گڼړل.ددې وجې حضرت براء ﷺ بيان اوکړو.چه خلق منتشر شوی خو وو،خو رسول اللهﷺ په هغوی کښې شامل نه وو.دا ممکن ده چه د قرآن آيت ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُّدْبِرِينَ﴾ ئې عام گڼړلې وی.او سائل دا سوال کړې وی.

اشکال کيږي،چه تولي يوم الزحف په سبع موبقات کښې داخل ده.او گناه کبيره ده.بيا صحابوﷺ نه دا فعل څنګه سرګند شو؟ ددې جواب دا دې،چه ناڅاپه د غشو باران شو.نو مؤلفة القلوب کوم چه په مکه کښې مسلمانان شوی وو. او د هغوی تعداد دوو زروته نزدې وو.هغوی ددې طاقت اونه لرلو،او ورستو اوتختيدل .دهغې اثر په صحابوﷺ باندې اوشو.او هغوی منتشر شو.صحابه تختيدلی نه وو.بلکه د افراتفرئ کيفيت وو.بلکه ګډ وډ شوی وو.لکه څنګه چه په راروان روايت کښې دی.«كانت للمسلمين جولة» نوحضرت عباسﷺ آواز اوکړو،اوچغه ئې اووهله.نو هغوی سمدستی واپس راغلل.دويمه خبره دا کولې شی،چه تولي او فرار هله وی،چه جرنيل تيخته اختيار کړی.اودلته نبیﷺ تيخته نه ده اختيار کړې.

قوله: حدثنا أبوالوليد .. أنا النبي لاكذب أنا ابن عبدالمطلب: رسول اللهﷺ عبدالمطلب ته خپل نسبت کړې دې. ددې وجه دا ده.چه دحضرت عبدالمطلب شهامت، شجاعت، اودهغوی بزرګی او عظمت په ټولو عربو کښې منلې شوې وو.اود دوی والد په ځوانئ کښې وفات شوې وو.ددې وجې نبیﷺ نيکۀ طرف ته نسبت اوکړو.[1]

دا هم وئيلی شوی دی.چه دعبدالمطلب په اولاد کښې به آخری نبی آخرالزمان ظاهريږی. اودمخلوق د هدايت بندوبست به کوی.ددې وجې نبیﷺ عبدالمطلب طرف ته نسبت اوکړو..او «أنا النبي» نه پس ئې د «لاكذب» وئيلو کښې اشاره اوکړه،چه نبوت او کذب نشی جمع کيدې.نوځکه نبی يم.دروغژن کيدې نشم.چه اوتختم.زما د الله تعالی په مدد باندې پوره يقين دې.

[۴۰۳]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ح و حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ وَزَعَمَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا السَّبْيَ وَإِمَّا الْمَالَ وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنْ الطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ

---

[1] عمدة القارى (۲۹۶\۱۷)_

اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللّٰهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُونَا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيِّبَ ذٰلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللّٰهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَدْرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذٰلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذِنُوا هٰذَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنْ سَبْيِ هَوَازِنَ [ر:۲۱۸۳]

چه رسول الله ﷺ د حنین او هوازن د جنګ مهم نه اوزګار شو.نو جعرانه ته راغلو.د طائف دمحاصرې تلونه وړاندې نبی ﷺ حکم اوکړو،چه دحنین د اموال غنیمت او قیدیان په ،،جعرانه،، کښې دې جمع کړې شي.دقیدیانو تعداد شپږ زره وو.او څلورویشت زره اوښان وو.څلویښت زره چیلۍ چیلۍ وې.او څلور زره اوقیه سپین زر وو.دا ټول د نبی ﷺ دحکم مطابق په ،،جعرانه،، کښې جمع کړې شو.(۱) د طائف محاصره ئې ختمه کړه.نبی ﷺ پنځمې ذی قعدې ته ،،جعرانه،، ته اورسیدل .دلته نبی ﷺ د هوازن د لسو ورځو نه زیات انتظار اوکړو،چه کیدې شي دا کسان د خپلو خپلوانو،بچو او ښځو د خلاصولو دپاره راشي.خوهرکله چه د دومره ورځو د انتظار نه پس هم څوك رانغلل.نو نبی ﷺ په مجاهدینو کښې مال غنیمت تقسیم کړل.

دغنیمتو د تقسیم نه پس د قبیله هوازن وفد توبه ویستونکی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او د نبی ﷺ په لاس ئې بیعت اوکړو.مسلمانان شول.او دخپلو مالونو او اهل وعیال د واپسۍ درخواست ئې اوکړو.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل .ما ستاسو ډیر انتظار اوکړو.او اوس غنیمتونه تقسیم شوی دی.نوپه دوو څیزونو کښې یو څیز اختیار کړئ.یا خپل قیدیان واخلئ،یا مال.کله چه هغوی ته یقین اوشو.چه نبی ﷺ صرف یوڅیز واپس کوی.نو هغوی اوونیل.زمونږ قیدیان دې واپس کړې شي.نبی ﷺ ارشاد اوفرمائیل.ما او زما د خاندان بنوهاشم په حصه کښې چه څه راغلی دی.هغه ټول واپس کوم.بیا نبی ﷺ د ماسپخین دمانځه نه پس اودریدلو.اول ئې د الله تعالی حمد اوثنا بیان کړه.اوبیا ئې اوفرمائیل.

،،دا ستاسو ورونړه مسلمانان شول او راغلل.زه دا ګنړم.چه د دوی قیدیان دوی ته واپس کړو.په تاسوکښې چه کوم کس د زړه په خوشۍ سره داسې کوی.نو ډیره ښه ده.اوچه څوك غواړی.چه دهغه حصه هم دهغه سره پاتې شي.نو الله تعالی چه ددې نه پس مونږ ته کوم غنیمت راکړی.زه به د ټولونه وړاندې هغه ته د هغې معاوضه ورکړم.،،

صحابو ﷺ اوونیل.((قد طیبنا ذلك)) مونږ زړه نه په دې باندې راضی یو.نبی ﷺ اوفرمائیل.

---

۱) طبقات ابن سعد(۱۵۲\۲)_

دا خبره په ګنړه او شور کښې ده.معلومه نه ده چه څوا په رضا او رغبت سره وئيلى دى. اوڅا نه دى وئيلې.نوتاسو خلق لاړ شئ.مشوره اوکړئ.اوبيا دې د قبيلې مشران راشى ستاسو په باره کښې دې ما ته بيان اوکړى.چه ټول راضى ئې که نه ؟ ددې نه پس د ټولو قبيلو لوئې لوئې مشران راغلل.اودخپلې رضا او رغبت اظهار ئې اوکړو.

ددې وجې دا وه،چه د تقسيم غنيمت نه پس مجاهدين ددې مالکان شوى وو.اواوس چه دهغوى د ملك نه څيز اخستل.نو دهغې دپاره ضرورى وه.چه دهغوى رضا او رغبت معلوم وى.ددې وجې نبى ﷺ اوفرمائيل.چه د ټولو نه معلومه کړه.چه راضى دى که نه،نود رضا معلوميدو نه پس نبى ﷺ شپږ زره قيديان په يو وخت آزاد کړل.

قوله: هذا الذي بلغني عن سبي هوازن: دا د ابن شهاب زهرى رحمه الله قول دې.(¹)

[۴۰۶۵] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُمَرَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَفَلْنَا مِنْ حُنَيْنٍ سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَفَائِهِ

ددې روايت د سند نه معلوميږى.چه په دې کښې انقطاع ده.ځکه چه نافع د ابن عمر رضی الله عنهما نه روايت کوى.د حضرت عمر رضی الله عنه نه روايت نه کوى.خو صحيح خبره دا ده.چه دا روايت متصل دې.ځکه چه وړاندې د تحويل نه پس په سند کښې «عن نافع عن ابن عمر» دى.د تحويل نه په ماقبل روايت کښې اختصار دې.او په ابواب الخمس کښې مصنف رحمه الله اولنى سند متصلاً نقل کړې دې. (²)

قوله: سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ: حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه جاهليت کښې په مسجد حرام کښې د يوې ورځې او شپې د اعتکاف کولو نذر منلې وو.د رسول الله ﷺ چه کله په جعرانه کښې قيام وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د خپل دغه نذر په باره کښې تپوس اوکړو.چه هغه زه پوره کړم که نه؟ نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.پوره ئې کړه.

که يوکس د په زمانه د کفر کښې نذر اومنى.اود اسلام راوړلو نه پس د هغې پوره کول د جمهورو عالمانو رحمهم الله په نيز واجب نه دې.بلکه مندوب دې.البته د داؤد ظاهرى،مغيره بن عبدالرحمن مخزومى، او امام احمد نه په يو روايت کښې د وجوب قول منقول دى.امام بطال رحمه الله دا قول امام شافعى رحمه الله ته منسوب کړې دې.خو د امام شافعى نه نقل کونکى، دهغه د ټولو ملګرو مذهب د جمهورو موافق دې.(³)

(¹) فتح البارى (۳۴/۸)

(²) كتاب الجهاد أبواب الخمس باب ما كان النبى ﷺ يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس..(۴۴۵/۱)

(³) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى كتاب الأيمان والنذور باب إذا نذر أو حلف أن لا يكلم إنساناً فى الجاهلية ثم أسلم (۵۸۲/۱۱)

قوله: وَقَالَ بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: د ((بعضهم)) مصداق احمد بن عبده الضبى دې.او د حماد نه حماد بن زيد مراد دې.دا تعليق دې.امام بخارى دا حديث د ابوالنعمان او محمد بن مقاتل په طريق سره د دې تخريج كړې دې.لكه څنګه چه وړاندې اوس دا خبره تيره شوه.چه د ا بوالنعمان په طريق كښې د نافع نه پس د ابن عمر رضي الله عنهما ذكر نشته.دكوم نه چه انقطاع معلوميږى.د امام مقصد ددې تعليق نه دا دې.چه د احمدبن عبده په طريق كښې د ،،نافع،نه پس د ،ابن عمر،،ذكرشته.دا تعليق اسماعيلى موصولاً نقل كړې دې.(١)

قوله: وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [ر:١٩٢٧] يعنى د ايوب نه جريربن حازم،او حمادبن سلمه هم روايت نقل كړې دې.د كلام خلاصه دا شوه.چه د ايوب څلورشاګردان دى.

① معمر② جرير③ حمادبن سلمه ④ اوحماد بن زيد،په دې كښې اولنى درې حضرات خو دا روايت موصولاً نقل كوى.اوڅلورم شاګرد حمادبن زيد د احمدبن عبده الضبى نه خو موصولاً نقل كوى.خو ابوالنعمان بن د ،،ابن عمر،، واسطه نه ذكركوى.امام ټول طرق دلته جمع كړى دى.

[٣٠٦٦/٣٠٦٧]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُنَيْنٍ فَلَمَّا الْتَقَيْنَا كَانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ فَرَأَيْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَدْ عَلَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَضَرَبْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ عَلَى حَبْلِ عَاتِقِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعْتُ الدِّرْعَ وَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَضَمَّنِي ضَمَّةً وَجَدْتُ مِنْهَا رِيحَ الْمَوْتِ ثُمَّ أَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَأَرْسَلَنِي فَلَحِقْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقُلْتُ مَا بَالُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ رَجَعُوا وَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقَالَ مَا لَكَ يَا أَبَا قَتَادَةَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ رَجُلٌ صَدَقَ وَسَلَبُهُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنِّي فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لَاهَا اللَّهِ إِذًا لَا يَعْمِدُ إِلَى أَسَدٍ مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُعْطِيكَ سَلَبَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ فَأَعْطِهِ فَأَعْطَانِيهِ فَابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فِي بَنِي سَلِمَةَ فَإِنَّهُ لَأَوَّلُ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حنين طرف ته اووتلو.كله چه زمونږ مقابله اوشوه.نو مسلمانانوته په اول كښې شكست اوشو.ما اوكتل چه كافر په مسلمان

(١) عمدة القارى (١٧\٢٩٨)_

باندې غالب راغلو.نو ما د شا نه د هغه د څټ رګ په توره باندې اووهلو.او دهغه زغره مې ماته کړه.او س هغه زما طرف ته رامخ کړو.او ماته ئې دومره زور راکړو.چه ماته د مرګ بوئې محسوس شو.بیا هغه مړ شو.او زه ئې پریخودم.ددې نه پس زه د حضرت عمر سره ملاؤ شوم.اود هغه نه ما تپوس اوکړو.چه دا په خلقو باندې څه اوشو؟یعنی دا شکست څنګه اوشو؟ هغه اووئیل به دا د الله تعالی فیصله وه.ددې نه پس مسلمانان دوباره راغلل.

اوفتح ئې حاصله کړه.د فتحې نه پس) رسول الله ﷺ دا اعلان اوکړو.((من قتل قيتلاً فله سلبه)) یعنی څوک چه یو مشرك قتل کړی وی.اودهغه سره ګواه وی.نودهغه سلب (وسله او د بدن جامې وغیره) به هغه ته ملاویږی.رسول الله ﷺ څو ځله دا اعلان اوکړو. حضرت قتاده په دې اعلان باندې دوه درې ځله اودریدل.او وې وئیل.څوك به زما دپاره ګواهی ورکړی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل.ابوقتاده! څه خبره ده؟ حضرت ابوقتاده ورته خبره اوکړه.په دې کښې یو سړې پاسیدل.او رسول الله ﷺ ته ئې اووئیل.ابوقتاده رښتیا وائي.اوده د مقتول سلب ما سره دې.ته دې زما په حق کښې راضی کړه.(چه دا زما نه واپس نه اخلی) په دې باندې حضرت ابوبکرصدیق اووئیل. ((لاها الله، إذالايعمد إلى أسد من أسد الله، يقاتل عن الله ورسوله ﷺ فيعطيك سلبه)) په الله قسم د الله په زمرو کښې یو زمرې چه د الله او دهغه د رسول ﷺ د طرفه جنګیږی.... رسول الله ﷺ به دا اراده اونکړی.چه دهغه سلب تاته درکړی.

نو رسول الله ﷺ د ابوبکر تصدیق اوکړو.او سلب ئې حضرت ابوقتاده ته ورکړو.ابوقتاده فرمائی.چه ما په هغه سلب باندې په بنو سلمه قبیله کښې یو باغ واخستلو.د اسلام نه پس دا د ټولو نه اولنې مال وو.چه ما ذخیره کړو.

((لاها الله إذا)) کښې ،،ها،،کوم چه د تنبیه دپاره راځی.د حرف قسم ،،واو،، په معنی کښې دې.((لاها الله)) په معنی د ((لا والله)) کښې دې.((إذا)) په اکثرو روایاتوکښې هم داسې واقع شوې دې.خو خطابی وغیره فرمائیلی دی.چه دا صحیح نه دې.ځکه چه اهل عرب ((لاها الله ذا)) استعمالوی ،،ذا،، اسم اشاره ده. او په معنی ئې ده ((لا والله لايكون ذا)) په الله قسم داسې به هرګز اونشی.

خوچونکه په اکثرو روایاتوکښې ((إذا))دې.ددې وجې حافظ ابن حجر په خطابی رد کړې دې.او وئیلې ئې دی.چه((إذن)) هم صحیح دې.اودحضرت صدیق د کلام مقصد دا دې.که واقعه ابوقتاده دغه کس قتل کړی دی.نو بیا خو رسول الله ﷺ د مقتول د سلب تاته د درکولو اراده اونکړی.([1])

---

[1]) حافظ ابن حجر په ((ها الله إذا)) باندې ډیر تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ فتح الباری (۳۸/۸و۴۰) دغه شان عمدة القاری (۳۰۰/۱۷)_

بعضې حضراتو وئیلی دی.چه دا «اذا» زیاتی دې.او«اذا» بعضې وخت په کلام کښې زیاتی راځی.لکه څنګه چه د ،حماسه،، دشاعر په دې شعر کښې دې.

لوكنت من مازن لم تستبح ابلى بنو اللقيطة من ذهل بن شيبانا

إذا لام بنصر معشر خشن عند الحفيظة أن ذولوثة لانا

دلته په دویم شعر کښې «اذا» زیاتی دې.(١)

«مخرف»خرف یخرف د نصر نه راځی.د میوې راټولو په معنی ،مخرف اسم ظرف دې.د میوې راټولو ځائې،یعنی باغ،خراف هم د مخرف په معنی کښې راځی

[٤٠٦٧]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ نَظَرْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَآخَرُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَخْتِلُهُ مِنْ وَرَائِهِ لِيَقْتُلَهُ فَأَسْرَعْتُ إِلَى الَّذِي يَخْتِلُهُ فَرَفَعَ يَدَهُ لِيَضْرِبَنِي وَأَضْرِبُ يَدَهُ فَقَطَعْتُهَا ثُمَّ أَخَذَنِي فَضَمَّنِي ضَمًّا شَدِيدًا حَتَّى تَخَوَّفْتُ ثُمَّ تَرَكَ فَتَحَلَّلَ وَدَفَعْتُهُ ثُمَّ قَتَلْتُهُ وَانْهَزَمَ الْمُسْلِمُونَ وَانْهَزَمْتُ مَعَهُمْ فَإِذَا بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ لَهُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ ثُمَّ تَرَاجَعَ النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَقَامَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلٍ قَتَلَهُ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُمْتُ لِأَلْتَمِسَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلِي فَلَمْ أَرَ أَحَدًا يَشْهَدُ لِي فَجَلَسْتُ ثُمَّ بَدَا لِي فَذَكَرْتُ أَمْرَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ سِلَاحُ هَذَا الْقَتِيلِ الَّذِي يَذْكُرُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ كَلَّا لَا يُعْطِهِ أُصَيْبِغَ مِنْ قُرَيْشٍ وَيَدَعَ أَسَدًا مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدَّاهُ إِلَيَّ فَاشْتَرَيْتُ مِنْهُ خِرَافًا فَكَانَ أَوَّلَ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

دا تعلیق دې.امام بخاری په ابواب الاحکام کښې دا په اختصار سره موصولاً نقل کړې دې. اسماعیلی په تفصیل سره دا موصولاً تخریج کړې دې.(٢) په دې کښې هم د ابوقتاده ﷺ ذکر شوې واقعه بیان شوې ده.

قوله: لایعطه أصیبغ من قریش....: د «اصیبغ» ترجمه شیخ الحدیث صاحب په رنګیلا سره کړې ده.(٣) د ،،لا پرواه،، لفظ د تحقیردپاره استعمالیږی.د داسې کس دپاره چه په

---

١) که زه د مازن قبیلې ځنې ووم.نو د نیج ښځې اولاد یعنی ذهل بن شیبان به زما اوښان مباح نه ګڼړل.په دغه وخت کښې به زما د مدد دپاره یو داسې قوم راپورته شوې وو.کوم چه د حمیت په وخت کښې سختی دی.که د نرم زړه خاوند به نرمی کوله(نو هم به ئې نرمی نشوه کولې بلکه په سختئ سره به پیش کیدو)

٢) فتح البارى (٤١/٨)_

٣) تعلیقات لامع الدرارى (٣٦٧/٨)_

مهماتو كښې حصه نه اخلي.اود خلقو په نظر كښې حقير وى.د جملې مطلب دا دې.چه دا د رنګين مزاج سړې چرته داسې دې.چه د مقتول سلب دې ده ته وركړې شي.

بعضې حضراتو ونيلي دى.چه ((اصيبغ))د مرغو د يو خاص نوع نوم دې. چونكه د دغه نوع مرغۍ كمزورې او حقيرې وى.ددې وجې حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د دغه كس ضعف طرف ته اشاره اوكړه.اودا لفظ ئې اووئيل.[1]

ابن مالك ونيلي دى.چه دا ((أضيبغ))په ضاد سره د ((اضبع)) تصغير دې. اصبع هغه كس ته وائى.چه لاسونه ئې واړه وى.اضبع د كمزروى اوضعيف دپاره دكنايه په طور استعماليږى.[2]

بَاب=غَزْوَةِ أَوْطَاسٍ

لكه څنګه چه وړاندې تير شو.چه د حنين نه د كافرو څه كسان اوتختيدل،او اوطاس ته لاړل. وريدبن صمه هم په دغه كسان كښې شامل وو.رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت ابوعامر اشعرى رضي الله عنه په امارت كښې يوه ډله دهغوى د ختمولو دپاره اوليږله. اسلام بيرغ د حضرت ابوعامر رضي الله عنه په لاس كښې وه.د وريد بن صمه څوئې يو غشې راويشتل.هغه د ابوعامر رضي الله عنه په كونډۍ كښې خخ شو.اوابوعامر شهيد شو.حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه بيرغ په خپل لاس كښې واخستلو.او حمله ئې اوكړه سلمه بن وريد ئې ختم كړو.حضرت ربيعه بن رفيع رضي الله عنه په وريدبن الصمه باندې حمله اوكړه، هغه ئې قتل كړو.او مسلمانانو هلته فتح حاصله كړه.

[٤٠٦٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حُنَيْنٍ بَعَثَ أَبَا عَامِرٍ عَلَى جَيْشٍ إِلَى أَوْطَاسٍ فَلَقِيَ دُرَيْدَ بْنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وَهَزَمَ اللَّهُ أَصْحَابَهُ قَالَ أَبُو مُوسَى وَبَعَثَنِي مَعَ أَبِي عَامِرٍ فَرُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ رَمَاهُ جُشَمِيٌّ بِسَهْمٍ فَأَثْبَتَهُ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ يَا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ فَأَشَارَ إِلَى أَبِي مُوسَى فَقَالَ ذَاكَ قَاتِلِي الَّذِي رَمَانِي فَقَصَدْتُ لَهُ فَلَحِقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِي وَلَّى فَاتَّبَعْتُهُ وَجَعَلْتُ أَقُولُ لَهُ أَلَا تَسْتَحْيِي أَلَا تَثْبُتُ فَكَفَّ فَاخْتَلَفْنَا ضَرْبَتَيْنِ بِالسَّيْفِ فَقَتَلْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لِأَبِي عَامِرٍ قَتَلَ اللَّهُ صَاحِبَكَ قَالَ فَانْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي أَقْرِئْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَامَ وَقُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي وَاسْتَخْلَفَنِي أَبُو عَامِرٍ عَلَى النَّاسِ فَمَكُثَ يَسِيرًا ثُمَّ مَاتَ فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ عَلَى سَرِيرٍ مُرْمَلٍ وَعَلَيْهِ فِرَاشٌ قَدْ أَثَّرَ رِمَالُ السَّرِيرِ بِظَهْرِهِ وَجَنْبَيْهِ فَأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِنَا وَخَبَرِ أَبِي عَامِرٍ وَقَالَ قُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ

---

[1]) فتح البارى (٤١\٨٧) وعمدة القارى (٣٠١\١٧)۔

[2]) فتح البارى (٤١\٧) وعمدة القارى (٣٠١\١٧)۔

فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ فَقُلْتُ وَلِي فَاسْتَغْفِرْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلًا كَرِيمًا قَالَ أَبُو بُرْدَةَ إِحْدَاهُمَا لِأَبِي عَامِرٍ وَالْأُخْرَى لِأَبِي مُوسَى [ر:۲۶۲۸]

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.کله چه رسول الله ﷺ د حنین نه فارغ شو. نو نبی ابوعامر رضی الله عنه د یو لښکر سره اوطاس خوا طرف ته روان کړو.د وریدبن صمه سره جنګ اوشو.اوهغه قتل کړې شو.اوالله تعالی دهغه ملګرو ته شکست ورکړو .د ابوعامر په کونډئ کښې یو جشمی په غشی باندې اویشتلو،حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.زه ورغلم.او ما هغه ته اووئیل.((یاعم من رماك؟)) تره تا چا اوویشتې؟ هغوی په اشاره سره اووئیل،چه هغه دې زما قاتل،نو ما دهغه قصد اوکړو.او هغه مې رالاندې کړو.کله چه هغه زه اولیدم.نو هغه په تختیدلو شو.زه په هغه پسې شوم. او ورته مې اووئیل.تاته په تیخته باندې شرم نه درځی.ته اودرېږې نه،نو هغه اودریدو.په یوبل باندې مونږ په توره ګذار اوکړو.او ما هغه قتل کړو.بیا زه ابوعامرته راغلم.اوهغه نه مې اووئیل.الله تعالی ستا قاتل قتل کړو.ابوعامر اووئیل.دا غشې زما د کونډئ نه راوباسه،ما غشې راوویسته،بیا هغه اووئیل. وراره نبی کریم ﷺ نه زما سلام کوه.اوزما دپاره ترې د مغفرت د دعا درخواست اوکړه.بیا ابوعامر رضی الله عنه زه خپل نائب جوړ کړم.او ترڅه وخته پورې د ژوندی پاتې کیدو نه پس هغوی شهادت بیا موندو.

واپس چه راغلو.نوزه درسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم. نبی په ،،سریرمرمل،، باندې تشریف فرما وو.(سریرمرمل هغه کټ ته وائی.کوم چه د قجورو د رسو نه جوړ شوې وی) په دغه کټ باندې څه بستره نه وه.(دلته په روایت کښې،علیه فراش،، دی.خو په نورو تولو روایاتو کښې،،ما علیه فراش،، دی.نو دلته د راوی نه ،،ما نافیه،، په سهو سره پاتې شوې ده.) (¹)د کټ پړو د نبی ﷺ په شااوپه دواړو اړخونو باندې چهاپونه جوړ کړی وو.ما خپل او د ابوعامر رضی الله عنه واقعات نبی ﷺ ته بیان کړل.اود هغوی دپاره د مغفرت د دعا درخواست مې نبی ﷺ ته راورسولو.نو رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتې.او د اودس کولو نه پس ئې د دعا دپاره لاس پورته کړو.او وې فرمائیل.((اللهم اغفر لعبيد ابي عامر،، اللهم اجعله يوم القيامة فوق كثير من خلقك ومن الناس))ما عرض اوکړو. زما دپاره هم د مغفرت دپاره اوکړئ. نبی ﷺ اوفرمائیل.((اللهم اغفر لعبد الله بن قيس ذنبه وأدخله يوم القيامة مدخلاً كريماً)) عبدالله بن قیس د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه نوم دې.

---

¹) عمدة القاری (۱۷\۳۰۲)_

بَاب=غَزْوَةِ الطَّائِفِ
فِي شَوَّالٍ سَنَةَ ثَمَانٍ قَالَهُ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ

په حنين كښې چه ئې شكست اوخوړلو.نود هوازن او ثقيف ډير كسان د مالك بن عوف په قيادت كښې طائف ته تلى وو.طائف ډير محفوظ مقام وو.(١) د اوطاس شكست خوړلې فوځ هم دلته راغلې وو.هغوى د ښاردخلقو سره ملاؤ شوى وو.او د يو كال دخوراك سامان او د جنګ ضرورى وسله ئې جمع كړې وه.او قلعه كښې ئې بنده كړې وه.او د قلعې په څلورو واړو طرفونو ئې غشى ويشتونكى مقرر كړى وو.(٢) نبى كريمﷺ دحنين مال غنيمت او قيديان په مقام جعرانه كښې د جمع كولو حكم كړې وو.او لښكر ئې واخستلو.په خپله د طائف د محاصرې دپاره لاړلو.اودهغوى محاصره ئې اوكړه.د قلعې په فصيل باندې چه كوم تير ويشتونكى ناست وو.هغوى په اسلامى لښكر باندې د غشو سخت ويشتل اوكړل .ډير مسلمانان زخمى او شهيدان شول.(٣) حضرت خالدبن وليدؓ هغوى لاس په لاس جنګ كولو دپاره راوبلل.هغوى جواب وركړو.چه مونږ ته د قلعې نه د راكوزيدو څه ضرورت نشته. مونږ سره د ټول كال غله موجود ده.كله چه دا ختمه شى.نو بيا په توره راخلو.او راكوزيږو به.(٤) اسلامى لښكر قلعه ماتونكى آلات دبابات (دهغه وخت توپه) اومنجنيق استعمال كړل.خو هغوى د اوسپنې غټ سيخونه په اور كښې سره كړى وو.د پورته نه ئې هغه راؤ ورول.د هغې د وجې د مسلمانان وراندې نشو تلې.(٥) رسول اللهﷺ دهغوى د باغونو كټ كولو حكم اوكړو.كله چه صحابوؓ د هغوى باغونه كټ كول شروع كړل.نوهغه خلقو د الله اود خپلولئ واسطه وركړه.او نبىﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه باغونه مه كټ كوئ.نو نبىﷺ اوفرمائيل.زه د الله اود خپلولئ د وجې دا پريږدم.(٦)

دمحاصرې په دوران كښې يوه ورځ رسول اللهﷺ حضرت ابوبكرؓ ته اووئيل .ما يو خوب ليدلې دې.چه د پيو نه يوه ډكه پيالئ ماته راكړې شوه.خو يو چرګ راغلو.او په هغې كښې ئې مخوكه اووهله.په هغې سره هغه پئ توئې شو.حضرت ابوبكرؓ ورته اووئيل.دا قلعه اوس نه فتح كيږي.بيا نبىﷺ د نوفل بن معاويه ديلى سره په دې باره كښې مشوره

---

(١) وفى عمدة القارى (٣٠٢\١٧) الطائف وهو بلد كبير مشهور كثير الأعناب والنخيل عل ثلاث مراحل أو اثنتين من مكة من جهة المشرق وفى الروض الأنف (٣٠١\٢) أن الدمون بن الصدف .. من حضرت موت أصاب دما من قومه فلحق بثقيف فأقام فيهم وقال لهم :ألا أبنى لكم حائطاً ببلدكم فبناه فسمى به الطائف)_

(٢) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) والكامل لابن الأثير(١٨\٢)_

(٣) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

(٤) سيرت مصطفى (٦٣\٣)_

(٥) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

(٦) سيرة ابن هشام (٣٠٣\٢)_

اوكړه.چه ستا څه رائي ده.؟ نوفل اوونيل. «يارسول الله ثعلب في جحر،إن أقمت عليه أخذته وإن تركته لم يضرك» يعنى لومړه په سوره كښې ننوتې ده.كه ته ورته ايسار شوې اوبه ئې نيسې.اوكه پريږدې ئې.نو ستا څه نقصان نشته.(۱)

د دې نه پس نبى ﷺ د محاصرې ختمولو د اعلان حكم اوكړو.نو صحابو رضي الله عنهم اوونيل. دفتحې نه بغير به واپس خو؟ رسول الله ﷺ اوونيل ښه ده صبا ته هم اوجنګيږئ.په دويمه ورځ مسلمانان ډير په جذبې سره اوجنګيدل.او ډيرنقصان ورته ملاؤ شو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل. اوس به انشاء الله صبا ته واپسى وى.نن چه ئې د رسول الله ﷺ نه د واپسۍ اعلان واوريدل.نو صحابه كرام رضي الله عنهم خوشحاله شول. او چا دا اونه وئيل.چه دفتحې نه بغير به خو؟ چه د صحابو رضي الله عنهم په عزم كښې ئې تغير اوليدل.نو نبى ﷺ مسكې شو.او محاصره ئې ختمه كړه.(۲) بعضې صحابو رضي الله عنهم نبى ﷺ ته اوونيل.تاسو دوى ته خيرې اوكړئ.نبى ﷺ د خيرو په ځائې اوونيل.«اللهم اهد ثقيفاً وأئت بهم» اې الله ثقيف ته هدايت ا وكړې.اودوى ماته راولې.(۳)

په طائف كښې دولس صحابو رضي الله عنهم شهادت بيا موندې وو.(۴) روستو الله تعالى هغوى ته هدايت نصيب كړو.اوهغه خلق مسلمانان شو.مقام جعرانه كښې د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.د هغوى امير مالك بن عوف رضي الله عنه هم مسلمان شو.او په مقام جعرانه كښې د هغوى په درخواست باندې بيا رسول الله ﷺ شپږ زره قيديان آزاد كړل.دكوم تفصيل چه تيرشوې دې.

د طائف محاصره څو ورځې جارى وه؟په دې كښې دپنځلس،اوولس، اتلس او شلو ورځو مختلف روايات دى.(۵)

[۴۰۶۹] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ سَمِعَ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي مُخَنَّثٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الطَّائِفَ غَدًا فَعَلَيْكَ بِابْنَةِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُنَّ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ الْمُخَنَّثُ هِيتٌ حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ بِهَذَا وَزَادَ وَهُوَ مُحَاصِرُ الطَّائِفِ يَوْمَئِذٍ [ر: ۴۹۳۷و۵۵۴۸]

قوله: وعندي مخنث: مخنث د نون په كسره سره افصح دې.او فتحه سره اشهر دې.مخنث هغه كس ته وائى.چه دهغه په اندامونو كښې د ښځو پشان نرموالې اولچك وى.دهغه په تګ

---

(۱) البداية والنهاية (۳۵۰\۱٤)_

(۲) لكه څنګه چه وړاندې د بخارى په روايت كښې راځى.)_

(۳) البداية والنهاية (۳۵۰\۱٤) والكامل لابن الأثير (۱۸۱\۲)_

(۴) طبقات ابن سعد (۱۵۸\۲) والبداية والنهاية (۳۵۱\۱٤)_

(۵) عمدة القارى (۳۰۵\۱۷)_

راتګ، او خبرو کښې د ښځو سره مشابهت وی. کله دا کیفیت فطری او غیر اختیاری وی. دا مذموم نه دې. اوکله دا د ناز او ادا په وجه په تکلف اوتصنع سره اختیارولې شی. دا مذموم او قابل نفرت دې.

قوله: فسمعته يقول لعبد الله بن ابي امية: دا عبدالله د حضرت ام سلمه رضي الله عنها ورور وو.

قوله: فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان: په عربوکښې غټه ښځه خوښولې شوه. دې مخنث عبدالله بن امیه ته اووئیل. که صبا ته طائف فتح شی. نو ته دغیلان لور واخله. ځکه چه دهغې په خیټه کښې د ځربوالی د وجې څلور مورې دی. کله چه راځی. نوڅلور مورې په نظر راځی. اوهغه څلور مورې دواړو اړخونو ته هم رسیدلی دی. نوکله چه ځی. نو د شا نه اته مورې ښکاری. څلور یو طرف ته او څلور بل طرف ته، هم دا مطلب دې د «تقبل بأربع وتدبر بثمان» رسول الله ﷺ اوفرمائیل. آئنده دپاره دې دا مخنث تاسو ته بیخی راتلل ته کوی. ده ته په اول کښې ښځو ته د ورتلو اجازت ددې وجې ورکړې شوې وو. چه کیدې شی دا خلق جنسی معاملاتو باندې بیخی نه پوهیږی. خوکله چه دې مخنث دا جمله اووئیله. او ددې نه معلومه شوه. چه دوی په دې خبرو پوهیږی. نو نبی ﷺ ښځو ته د هغوی په ورتګ پابندی اولګوله. نودغه مخنث د مدینې منورې نه اوویستې شو. اودمدینې نه بهرپه ،،حمی،، نوم ځائې کښې به اوسیدل. دحضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کښې دې بوډا شوي وو. هغوی بیا ده ته د مدینې د راتلو اجازت ورکړو. چه صرف د جمعې په ورځ راځه.[1]

ابن عیینه او ابن جریج ددې مخنث نوم ،،هیت،، بیان کړې دې. او بعضې خلقو وئیلی دی. چه دده نوم ،،ماتع،، وو. او ،،هیت،، د ده لقب وو.[2]

[۴۰۷۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الشَّاعِرِ الْأَعْمَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ لَمَّا حَاصَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّائِفَ فَلَمْ يَنَلْ مِنْهُمْ شَيْئًا قَالَ إِنَّا قَافِلُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا نَذْهَبُ وَلَا نَفْتَحُهُ وَقَالَ مَرَّةً نَقْفُلُ فَقَالَ اغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ فَغَدَوْا فَأَصَابَهُمْ جِرَاحٌ فَقَالَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَأَعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فَتَبَسَّمَ قَالَ قَالَ الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْخَبَرَ كُلَّهُ [ر: ۷۰۲۲، ۵۷۳۶]

[۴۰۷۱/۴۰۷۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَاصِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبَا بَكْرَةَ وَكَانَ تَسَوَّرَ حِصْنَ الطَّائِفِ فِي أُنَاسٍ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَا سَمِعْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

---

[1] عمدة القاری (۳۰۳\۱۷و ۳۰۴)۔

[2] فتح الباری (۳۳۴\۹) كتاب النكاح باب ما ينهى من دخول المتشبهين بالنساء على المرأة)۔

[٣٠٧٣] وَقَالَ هِشَامٌ وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَوْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَأَبَا بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَاصِمٌ قُلْتُ لَقَدْ شَهِدَ عِنْدَكَ رَجُلَانِ حَسْبُكَ بِهِمَا قَالَ أَجَلْ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَأَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَنَزَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الطَّائِفِ [ر:٦٣٨٥]

قوله: وكان تسور حصن الطائف في أناس: رسول اللهﷺ چه كله د طائف محاصره كړې وه.نو په هغه وخت كښې ئې اعلان كړې وو.چه د طائف د قلعې نه كوم غلامان بهر مونږ ته راشي.هغوى به آزاد وى.چه دا اعلان ئې واوريدل.نو ډيرغلام د قلعې په ديوال باندې راواوړيدل. مسلمانانو سره ملاؤ شو.په هغوى كښې يو ابوبكره ﷺ وو.هغه ټول نبىﷺ آزاد كړل

دقلعې نه چه كوم غلامان راغلى وو.د هغوى په تعداد كښې روايات مختلف دى.اكثر اهل سيرو د دولسو يا ديارلسو كسان ذكر كړې دې.(١) په مغازى د موسى بن عقبه كښې صرف د حضرت ابوبكرهﷺ ذكر دې.(٢) اود بخارى ددې روايت په آخر كښې صرف د ديرشتو كسانو ذكر دې.«فنزل إلى النبىﷺ ثالث ثلاثة وعشرين من الطائف» يعنى حضرت ابوبكرهﷺ ديرويشتم كس وو.چه نبىﷺ ته د طائف نه راغلې وو.

حضرت ابوبكرهﷺ په فضلاء صحابوﷺ كښې وو.د دوى نوم ،،نفيع بن الحارث،، وو.(٣)اود دوى د مور نوم ،،سميه،، وو.زيادبن ابى سفيان هم ددې ،،سميه،، خوئې وو. بكره پوړئ ته وائي.حضرت ابوبكرهﷺ د طائف د قلعې نه د پوړئ په ذريعه د ديوال نه راكوز شوې وو.ددې وجې د دوى كنيت ابوبكره كيخودې شو.(٤) د دوى وفات په بصره كښې په كال ٥١هـ كښې شوې دې.(٥)

كه د كافرانو د لښكر نه غلامان اوتختي.اود مسلمانانو په لښكركښې شامل شي.او اسلام قبول كړي.نو د احنافو د مسلك مطابق به هغوى آزاد وى.(٦) د رسول اللهﷺ په خدمت كښې چه څومره غلامان راغلى وو.نبىﷺ هغوى آزاد كړى وو. روسته چه كله په مقام جعرانه كښې دهغوى مالكانو اسلام قبول كړلو.او د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو.نو هغوى اووئيل.زمونږ دا غلام دې مونږ ته واپس كړې شي.نبىﷺ اوفرمائيل. دوى آزاد دى.دوى نشو واپس كولې.هغوى اووئيل. يارسول الله دوى ستاسو طرف ته ددې وجې نه وو

---

١) سيرة مصطفى (٦٣\٣)_

٢) عمدة القارى (٣٠٦\١٧)_

٣) فتح البارى (٤٥\٨) علامه سهيلى ددوى د والدنوم ،،مسروح،، ليكلې دې.(الروض الأنف :٣٠٤\٢)

٤) الروض الأنف (١٠٥\٢)_

٥) عمدة القارى (٣٠٥\١٧)_

٦) فيض البارى (١١٥\٤)_

راغلي.چه ګنی د دوی په اسلام کښې رغبت وو.دوی خو د غلامۍ او رقیت نه د تیختې په وجه راغلي وو.خو رسول الله ﷺ د هغوی دا خبره اونه منله.اوهغه غلامان ئې مسلمانان او احرار اوګرځول.(١)

[٤٠٧٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ أَلَا تُنْجِزُ لِي مَا وَعَدْتَنِي فَقَالَ لَهُ أَبْشِرْ فَقَالَ قَدْ أَكْثَرْتَ عَلَيَّ مِنْ أَبْشِرْ فَأَقْبَلَ عَلَى أَبِي مُوسَى وَبِلَالٍ كَهَيْئَةِ الْغَضْبَانِ فَقَالَ رَدَّ الْبُشْرَى فَاقْبَلَا أَنْتُمَا قَالَا قَبِلْنَا ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا وَأَبْشِرَا فَأَخَذَا الْقَدَحَ فَفَعَلَا فَنَادَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ أَنْ أَفْضِلَا لِأُمِّكُمَا فَأَفْضَلَا لَهَا مِنْهُ طَائِفَةً [ر: ١٩٣]

قوله: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ: «جعرانة» «بكسر الجيم والعين المهملة وتشديد الراء وقد تسكن العين» د طائف او مکې په مینځ کښې دیوځائې نوم دې.باجې وئیلی دی.چه جعرانه دمکې نه د اتلس میلو په فاصله واقع دې.دلته په روایت کښې دی «بين مكة والمدينة» داودی ددې انکارکړې دې.او وئیلی ئې دی، چه «جعرنة بين مكة والمدينة» نه ده.بلکه «بين مكة والطائف» ده.امام نووی رحمه الله هم په دې باندې جزم کړې دې.(٢)

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ ته په مقام جعرانه کښې یواعرابی راغلو،او وې وئیل.ته خپله وعده نه پوره کوې.رسول الله ﷺ اوفرمائیل «أبشر» زیرې قبول کړه.مطلب دا وو.چه ته تسلی ساته، زه به ضرور خپله وعده پوره کوم.اعرابی اووئیل. ډیرکرته تا «أبشر أبشر» وئیلی دی.(یعنی مال دکوم چه وعده ده.هغه ورکوې نه،او زیرې ورکوې) نبی کریم ﷺ حضرت ابوموسی او حضرت بلال رضی الله عنهما طرف ته متوجه شو.لکه چه نبی ﷺ خفه شو.او وې وئیل.چه دې اعرابی «بشری» رد کړه.تاسو دواړه دا قبول کړئ.هغه دواړو اووئیل. زمونږ قبول ده.بیا نبی ﷺ د اوبو یوه پیالۍ راوغوښتله.خپل لاس او مخ مبارك ئې په هغې کښې اووینځل.اوپه هغې کښې ئې د خولې اوبه ورتوئې کړې.اوبس ئې اووئیل،دا اوبه اوڅکئ.اوپه خپلو مخونو او سینو باندې هم ددې نه واچوئ.او زیرې قبول کړئ.دې دواړو حضراتو هغه پیالۍ واخستله.اود نبی ﷺ دحکم مطابق ئې عمل اوکړو.د پردې نه اخوا طرف ته حضرت ام سلمې رضی الله عنها آواز ورکړو.دخپلې مور دپاره په کښې هم څه

(١) البداية والنهاية (١٤\٣٤٨) وفيض الباري (٤\١١٦)_

(٢) فتح الباري (٨\٤٦)_

پريږدئ.نو هغوی د ام سلمې ﷺ دپاره هم څه حصه پريخوده.

ددغه اعرابی د نوم په باره کښې حافظ ليکلی دی.چه «لم أقف على إسمه» (١) هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.«ألا تنجز لي ما وعدتني» ته ما سره خپله وعده نه پوره کوې.کيدې شی.چه رسول الله ﷺ خپله دا وعده په مخصوص اندازه کښې دغه اعرابی سره کړې وه.اودا هم ممکن ده.چه ددې نه عام وعده مراد وی. رسول الله ﷺ په جعرانه کښې د حنين د غنيمتونو جمع کولو حکم کړې وو.او فرمائيلی ئې وو.چه د طائف نه د فراغت نه پس به ددې تقسيم کيږی.(٢) چه کوم صورت هم وو.اعرابی په غوښتلو کښې د عجلت نه کار واخستلو.اود رسول الله ﷺ زيرئې ئې رد کړلو.نبی ﷺ هغه بشارت حضرت ابوموسی اشعری او حضرت بلال ته ورکړو.اوهغوی قبول کړو.

دلته دا سوال کيږی.چه بشارت خو ذ اجسامو او جواهرو څنې نه دې.چه يو بل ته ورکولې شی.انتقال من صاحب الى صاحب يا انتقال من مکان الى مکان دا د جواهرو او اجسامو خصوصيت دې.

خوحضرت انورشاه کشميری ﷫ جواب کړې دې.چه دا د فلاسفو نظريه ده.چه انتقال من مکان الى مکان صرف د جواهرو اواجسامو خاصيت دې.اود فلسفيانو دا نظريه غلطه ده.دا انتقال لکه څنګه چه په جواهرو او اجسامو کښې کيږی.دغه شان په اعراضو کښې هم کيږی.(٣) والله اعلم.

[٤٠٧٣]حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قَالَ فَبَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ مَعَهُ فِيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِالطِّيبِ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى بِيَدِهِ أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُمْرَةِ آنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ فَقَالَ أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ[ر:١٤٦٣]

دحضرت يعلى بن اميه ﷺ دا خواهش وو.چه رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې اووينی.کله چه په دوی باندې وحی نازليږی.دوی فرمائی چه رسول الله ﷺ په جعرانه کښې تشريف

(١) فتح البارى.(٤٦\٨)_
(٢) فتح البارى (٤٦\٨)_
(٣) فيض البارى (١١٦\٤)_

فرما وو.((وعليه ثوب قد أظل به ،معه فيه ناس من أصحابه)) يعني په نبي ﷺ باندې په يوه کپړه سيورې کړې شوې وو.اوځه صحابه‌ رضي الله عنهم هم د نبي ﷺ سره وو.په ،،فيه،، کښې ضمير ،،ثوب،، طرف ته راجع کيدې شی.يعنې يعنی د کپړې په دغه سيوری کښې ځه صحابه‌ رضي الله عنهم هم د نبي ﷺ سره وو.اودا ضمير محل طرف ته هم راجع کيدې شی.يعنی په دغه محل کښې نبي ﷺ سره ځه صحابه وو.په دې کښې يو اعرابی [1] د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.((اوعليه جبة متضمخ بطيب)) په هغه باندې يوه جبه وه.چه په خوشبوئې کښې ليت پيت وه.هغه د نبي ﷺ نه تپوس اوکړو.يارسول الله د داسې کس په باره کښې ستاسو ځه رائې ده.چه هغه خپله چغه په خوشبوی کښې ليت پيت کړې وی.او بيا ئې د عمرې دپاره احرام اوتړی ؟ د تپوس مطلب دا وو،چه په داسې چغه کښې احرام تړل صحيح دی که نه؟ په رسول الله ﷺ باندې د دې تپوس په جواب کښې د وحی د نازليدو سلسله شروع شوه.اوچونکه دحضرت يعلى رضي الله عنه دا خواهش وو.چه د نزول وحی په وخت کښې نبی ﷺ اووينی.نوځکه حضرت عمر رضي الله عنه حضرت يعلى رضي الله عنه دلاس په اشاره باندې راوغوښتلو .حضرت يعلى رضي الله عنه راغلو.اوخپل سر ئې د نبي ﷺ د ليدو دپاره په دغه سپرکښې وردننه کړو.ځه گوری چه د رسول الله ﷺ مخ مبارك سور کيږی.او په زوره زوره ئې د ساه آواز راځی.ځه وخت چه کله دا کيفيت ختم شو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.هغه کس کوم ځائې دې.چا چه زما نه دعمرې په باره کښې اوس زما نه تپوس کولو،لټون ئې اوکړې شو،اوهغه راوستې شو،نو نبی ﷺ اوفرمائيل.کومه خوشبوئی چه تا لگولې ده.هغه درې خله اووينځه،اودا چغه اوباسه،اوبيا په خپله عمره کښې هم هغه اعمال کوه.کوم چه په حج کښې کوې.

په روايت باب باندې يو اشکال اودهغې نه جوابونه: خوپه دې رواياتو باندې اشکال کيږی.چه د حضرت عائشې صديقې رضي الله عنها په روايت کښې دی،چه په حجة الوداع کښې د احرام نه وړاندې دې نبي ﷺ ته خوشبوئې لګولې وه.اوپه روايت باب کښې دی.چه ته خوشبوې اووينځه.

① ددې اشکال يو جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا ورکړې دې.چه دحضرت عائشې روايت د ۱۰ھ دې.اودا واقعه د۸ھ دهغې نه وړاندې ده.ددې وجې دحضرت عائشې روايت ددې روايت باب دپاره ناسخ دې.اودا منسوخ دې.[2]

② اوبعضو دا جواب ورکړې دې.چه هغه خوشبوچه د کومې عين او جوڅه د احرام نه پس باقی پاتې کيږی.لکه زعفران،د هغې خو ممانعت دې.اوپه روايت باب کښې کوم ممانعت دې.دا هم د دغه شان خوشبو په باره کښې دې.خوکه د يوې خوشبوعين او جوڅه باقی نه پاتې کيږی.صرف دهغې اثر پاتې کيږی.نو د احرام نه وړاندې د داسې خوشبو استعمال جائز

---

[1]) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.ددې اعرابی نوم ماته معلوم نشو،بيا ئې فرمائيلی دی،چه ابن فتحون د ،،تفسير طرطوشی،، لاندې دده نوم عطاء بن منبه ليکلې دې.والله اعلم (فتح الباری (۳۹٤\۳) کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[2]) فتح الباری (۳۹۵\۳) کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

دي.اود احرام نه پس ددې وينځل ضروری نه دی.دحضرت عائشې رضی الله عنها په روايت كښې چه د نبی ﷺ د كومې خوشبو د احرام نه وړاندې د لګولو ذكر دې.نودهغې نه دا قسم خوشبو مراد ده.نوځكه په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.ځكه چه د دواړو محمل جداجدا دی.(١)

[٣٠٧٥] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ لَمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَسَمَ فِي النَّاسِ فِي الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَكَأَنَّهُمْ وَجَدُوا إِذْ لَمْ يُصِبْهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللَّهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللَّهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللَّهُ بِي كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تُجِيبُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا أَتَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ وَشِعْبَهَا الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ [ر: ٦٨١٨]

[٣٠٧٦/٣٠٧٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَاسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ حِينَ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَفَاءَ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي رِجَالًا الْمِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ قَالَ أَنَسٌ فَحُدِّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَقَالَتِهِمْ فَأَرْسَلَ إِلَى الْأَنْصَارِ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَقَالَ فُقَهَاءُ الْأَنْصَارِ أَمَّا رُؤَسَاؤُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وَأَمَّا نَاسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أَسْنَانُهُمْ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ فَوَاللَّهِ لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ رَضِينَا فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَجِدُونَ أُثْرَةً شَدِيدَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي عَلَى الْحَوْضِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمْ يَصْبِرُوا

---

(١) فتح الباری (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[۴۰۷۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ فَغَضِبَتْ الْأَنْصَارُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا أَوْ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَهُمْ

[۴۰۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَزْهَرُ عَنْ ابْنِ عَوْنٍ أَنْبَأَنَا هِشَامُ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ الْتَقَى هَوَازِنُ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَالطُّلَقَاءُ فَأَدْبَرُوا قَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ لَبَّيْكَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَعْطَى الطُّلَقَاءَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالُوا فَدَعَاهُمْ فَأَدْخَلَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتْ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَاخْتَرْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

[۴۰۷۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَ إِنَّ قُرَيْشًا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ وَمُصِيبَةٍ وَإِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَجْبُرَهُمْ وَأَتَأَلَّفَهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَرْجِعُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتْ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

قوله: حدثنا موسى بن اسماعيل...... لما افاء الله على رسوله ﷺ يوم حنين قسم في الناس في المؤلفة قلوبهم ولم يعط الانصار شيئاً: رسول الله ﷺ چه کله د طائف نه راواپس شو.نو جعرانه ته ئې تشريف راوړه.حافظ رحمه الله ليکلي دي.چه دا د پنځم ذى قعدې تاريخ وو.(۱) نبى عليه السلام دلته راغې.د حنين غنيمتو نه ئې تقسيم کړل.نبى ﷺ دا مالونه په مؤلفة القلوب کښې تقسيم کړل.او انصارو ته ئې هيڅ ورنکړل.ددې نه پس د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې.په هغې کښې دى.چه نبى عليه السلام يويو سړى ته سل سل اوښان ورکړل.

قوله: مؤلفة القلوب: دمؤلفة القلوب نه دلته هغه معزز قريش او د قبائلو سرداران مراد دى.چه هغوى اسلام خو راوړلې وو.خو اوس هم کمزورى ايمان والاوو.نبى عليه السلام هغوى ته لوئې لوئې حصې ورکړې.چه اسلام سره دهغوى په محبت کښې اضافه اوشى.او ايمان دهغوى په زړونو کښې مضبوط شى.دغه شان په مؤلفة القلوب کښې بعضې هغه خلق هم

۱) فتح البارى:۸/۴۸)

داخل وو.چه هغوی تر اوسه پورې اسلام نه وو راوړلې.خو دهغوی په باره کښې ذا امید وو.چه که هغوی ته مال ورکړې شي.نواسلام به راوړی.(١) لکه چه صفوان بن امیه وو.هغه تردغه وخته پورې اسلام نه وو قبول کړې.هغه پخپله ډیر فیاض او سخی وو.رسول الله ﷺ چه کله هغه ته د مال غنیمت نه ډیره حصه ورکړله.نوهغه اوونیل.چه داسې سخاوت او فیاضی صرف نبی کولې شی.نوهغه ددې سخاوت نه متاثره شو.او اسلام ئې راوړه. (٢)

ابوالفضل بن طاهر په ،،المبهمات،، کښې (٣)ابن اسحاق پخپل ،،سیرت،، کښې (٤)اوحافظ په ،،فتح الباری،، کښې (٥) دهغه مؤلفة القلوب نومونه لیکلی دی.چه په هغوی کښې ابوسفیان بن حرب، سهیل بن عمرو، حویطب بن عبدالعزی، حکیم بن حزام، ابوالسنابل بن بعکك، صفوان بن امیه، عیینه بن حصین، اقرع بن حابس او مالك بن عوف وغیره حضرات شامل وو.دهغوی ټول شمیر د څلوېښتو نه زیات وو. (٦)

مؤلفة القلوب ته چه نبی علیه السلام کوم مال ورکړو.آیا دغه مال ئې دټول مال غنیمت نه ورکړې وو.اوکه د خمس نه ئې ورکړې وو.په دې کښې د عالمانو مختلفې رائې دی.علامه قرطبی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د شریعت د اصولو تقاضه داده.چه دغه مال نبی علیه السلام د خمس نه ورکړې وو.(٧) امام شافعی او امام مالك رحمهما الله فرمائی.چه د خمس الخمس ته نبی علیه السلام دغه مال ورکړې وو.(٨) او د حافظ ابن القیم رائې دا ده.چه نبی کریم ﷺ د پوره غنیمت نه دغه حصه ورکړې وه. (٩)او نبی کریم ﷺ ته د غنیمت په مالونوکښې دداسې قسمه تصرفاتو اختیار وو.په قرآن شریف کښې دی. ﴿قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾ (١٠) انصارو ته نبی ﷺ هیڅ ورنکړل.چه ددې په وجه بعضو انصارو خفګان ښکاره کړو.لکه چه په روستو روایت کښې دی.

قوله: فكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس اوكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس: د بخاری په اکثرونسخو کښې دا جمله مکررنه ده.البته د ابوذر په نسخه کښې دا جمله ،،او،، حرف شك سره مکرر واقع شوې ده.(١١) ددې تکرار څه فائده ده؟

---

١) فتح الباری:٨\٤٨_
٢) اوګورئ: الاصابة فی تمییزالصحابة:١٢\١٨٧) رقم(٤٠٧٣)_
٣) فتح الباری(٨\٤٨)_
٤) سیرت ابن هشام(٢\٣٠٤)_
٥) فتح الباری(٨\٤٨)_
٦) فتح الباری(٨\٤٨)_
٧) فتح الباری(٨\٤٨)_
٨) زاد المعاد(٣\٤٨٤)_
٩) زادالمعاد(٣\٤٨٤)_
١٠) سورة الانفال\١)_
١١) فتح الباری(٨\٤٩)_

نو په دې سلسله کښې حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائيلى دى.چه ړومبئ جمله ،،فكأنهم،، فا سره او دويمه جمله ،،كانهم،، بغير د فا نه ده.راوى ته په دې كښې شك دې.چه ،،فا،، شته اوكه نه.په دې وجه هغه دا جمله مكرر اوونيله.او دغه فرق طرف ته ئې اشاره اوكړله.او بعضې راويان د داسې قسمه معمولي او باريك رعايتونو لحاظ هم ساتى.(١)

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى دى.چه ړومبئ جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،غضبوا،، په معنى كښې دې.او په دويمه جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،حزنوا،، په معنى كښې دې.(٢) د وجد مصدر چه كله ،،مَوجِدَةً،، راشى.نو ددې معنى غضب راځى.اوكله ئې چه مصدر ،،وَجداً،،راشى.نو ددې معنى،حزن،، راځى.مطلب دادې.چه په دې تقسيم سره انصارو ته غصه راغله.اوهغوى خفه شو.

د بعضې انصارو صحابورضي الله عنهم د ژبې نه دا كلمات هم اووتل.لكه چه په راروان باب كښې دحضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې راغلى دى.((فقالوا: يغفرالله لرسوله يعطي قريشاً، ويتركنا، وسيوفنا تقطر من دمائهم)) او د حضرت انس رضي الله عنه په دويم روايت كښې دى. ((اذا كانت شديدة، فنحن ندعى ويعطى الغنيمة غيرنا))

قوله: فخطبهم: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د انصارو د خفگان اطلاع چا اورسوله.او دهغوى د طرفه وئيلې شوې مذكوره جملې هم نبى عليه السلام ته اورسيدلې.نو نبى عليه السلام ټول انصار په يوه قبه كښې راجمع كړل.او دهغوى نه ئې تپوس اوكړو.چه ((ماحديث بلغنى عنكم؟))ستاسو د طرفه چه ماته كومه خبره رارسيدلې ده.دهغه څه حقيقت دې؟ نو فقهاء انصارو اووئيل.چه زمونږ مشرانو هيڅ نه دى وئيلى.البته كوم زلمى ځوانان چه دى.هغوى دا جمله وئيلې ده.بيا نبى عليه السلام خطبه اوونيله.((يا معشر الانصار! الم اجدكم ضلالاً فهداكم الله بى، وكنتم متفرقين فالفكم الله بى، وعالة فاغناكم الله بى)) رسول الله صلى الله عليه وسلم چه به كومه جمله هم فرمائيله.انصارو به وئيل.((الله و رسوله امن)) د الله او دهغه د رسول احسان د ټولو نه زيات دې.بيا نبى عليه السلام اوفرمائيل.((لو شئتم قلتم : جئتنا كذا وكذا))،،كه تاسو غواړئ نو وئيلې شئ:چه نبى عليه السلام مونږ ته راغلې وو.په داسې داسې حالت كښې،،په دې روايت كښې تصريح نشته.د ابوسعيد په روايت كښې دى.((لوشئتم لقلتم اتيتنا مكذباً، فصدقناك و مخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فواسيناك))(٣)يعنى كه ته غواړې.نو دا وئيلې شې.چه (اې محمد صلى الله عليه وسلم) ته مونږ ته راغلې وې په داسې حالت كښې، چه

---

(١) اوگورئ: لامع الدرارى(٣٢٩/٨- ٣٧٠)_
(٢) شرح الكرمانى(١٥٩/١٦)_
(٣) فتح البارى (٥١/٨)_

ستا تکذیب شوې وو.مونږ ستا تصدیق اوکړو.تاسو بې یار اومددګار وئ.مونږ ستاسو مدد اوکړو.تاسو پريخودلی شوی وئی.مونږتاسو ته پناه درکړله.تاسو فقیرراغلی وئی.مونږ تاسو سره همدردی اوکړله .په دې وئیلو سره نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ،،تاسو دا جواب راکوئ.او زه به واتم.چه تاسو ربښتیا وایئ.خو اې انصارو! آیا ستاسو دا خوښه نه ده.چه خلق اوښان او چیلئ یوسی.او لاړشی.او تاسو محمد(ﷺ) خان سره بوځئ.او خپل کور ته لاړشئ.

قوله: لولا الهجرة لکنت امرأ من الانصار: (۱) که هجرت شرعی مقدر نه وې.نو ما به انصاری کیدل خوښ کړې وې.یاکه د هجرت هغه فضیلت کوم چه اسلام بیان کړې دې.نه وې.نو ما به انصاری کیدو ته ترجیح ورکړې وه.

قوله: لوسلك الناس وادياً وشعباً لسلکت وادي الانصار وشعبها: ،،که خلق په یو کنډو او وادئ کښې روان شی.نو زه به د انصارو په وادئ او کنډو کښې ځم،،

په دې سره اشاره دې خبرې طرف ته ده.چه د انصارو مسلك د تفویض او سلیم کیدې داطاعت او فرمانبردارئ دې.او زه هم دخپل ځان دپاره اطاعت او تفویض او تسلیم غوره او خوښ ګنړم.

قوله: الانصار شعار،والناس دثار: شعار هغه لباس ته وائی.کوم چه بدن سره یوځائې وی.لکه بنین وغیره،او ،،دثار،، هغه کپړې ته وائی.کوم چه پورته وی.لکه قمیص او څادر وغیره. (۲)

رسول الله ﷺ انصارو ته شعار اووئیل.ددې نه دا ښائی.چه د انصارو تعلق اسلام سره ډیر زیات مضبوط دې.او د نبی ﷺ سره دهغوی پیوست کیدل ډیر مضبوط دی.

دابوسعید ﷛ په روایت کښې دی.چه کله رسول الله ﷺ دا اوفرمائیل.نو انصارو په ځغو اوژړل.او په ژړا ژړا ئې ګیرې لمدې شوې وې.او ټولو اووئیل. «رضینا برسول الله قسماً وحظا» یعنی مونږ په دې تقسیم راضی یو.(۳)

قوله: انکم ستلقون بعدي أثرة فاصبروا حتی تلقوني علی الحوض: زما نه پس به

---

(۱) ای لولا ان النسبة الهجرية لايسعنی ترکها لانتسبت الی دارکم، وقال ابن الجوزی : لم یرد النبی ﷺ تغیر نسبه ولا محو هجرته و انما اراد انه لولا ماسبق من کونه هاجر لانتسب الی المدینة والی نصرة الدین، فالتقدیر لولا ان النسبة الی الهجرة نسبة دينية لا يسع ترکها لانتسب الی دارکم. وقال القرطبی معناه لتسميتُ باسمکم وانتسبت اليکم کما کانوا ينتسبون بالحلف، لکن خصوصية الهجرة وترتيبها سبقت، فمنعت من ذالک، وهی أعلی واشرف فلا تتبدل بغيرها، وقيل معناه: لکنت من الانصار فی الاحکام والعداد، وقيل: التقدير: لولا ان ثواب الهجرة اعظم لاخترت ان يکون ثوابی ، ثواب الانصار.... وقيل: لولا التزامی بشروط الهجرة ومنها ترک الاقامة بمکة فوق ثلاث، لاخترت ان اکون من الانصار فيباح لی ذالک.(وانظر فتح الباری (۵۲۱۸)_

(۲) فتح الباری(۵۲۱۸) وشرح الکرمانی(۱۶۰۱۱۶)_

(۳) فتح الباری(۵۲۱۸)_

تاسو ترجيح بياموميږ.نو تاسو د صبر نه كار واخلئ.ترديږ چه تاسو زما سره په حوض كوثر باندې ملاؤ شئ.

مطلب دادې.چه زه به د خپلو رشته دارانو او دخپل خاندان او قبيلې خلقو ته ترجيح نه وركوم.چه ستاسو حق تلفي به اوكړم.خو زما نه پس به خيني خلق د اسې وي.چه هغوى به ستاسو حلق تلفي كوى.او په تاسو به نورو خلقو ته ترجيح وركوى .خو تاسو هغه وخت د صبر نه كار واخلئ.ترديږ چه ستاسو ملاقات زما سره په حوض كوثر باندې اوشي.هلته به زه په تاسو باندې د ظلم كونكو نه ستاسو دپاره انصاف حاصلوم.

[٤٠٨٠]حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قَالَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ مَا أَرَادَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ

[٤٠٨١]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا أَعْطَى الْأَقْرَعَ مِائَةً مِنْ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ وَأَعْطَى نَاسًا فَقَالَ رَجُلٌ مَا أُرِيدَ بِهَذِهِ الْقِسْمَةِ وَجْهُ اللَّهِ فَقُلْتُ لَأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ [ر:٢٩٨١]

قوله: قال رجل من الانصار: ما اراد بها وجه الله...: ددغه سړى نوم ،،معتب بن قشير،، ليكلې شوې دې.[1] هغه اووئيل.رسول اللهﷺ په دې تقسيم سره د الله د رضامندئ اراده اونكړله.دغه سړې منافق وو.[2] او د منافقينو په باره كښې چونكه اصول دادې.چه هغه نشى قتلولې.په دې وجه ددې كفر كلمې وئيلو باوجود هغه قتل نكړې شو. والله اعلم.

[٤٠٨٢]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ أَقْبَلَتْ هَوَازِنُ وَغَطَفَانُ وَغَيْرُهُمْ بِنَعَمِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَمِنْ الطُّلَقَاءِ فَأَدْبَرُوا عَنْهُ حَتَّى بَقِيَ وَحْدَهُ فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ لَمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا الْتَفَتَ عَنْ يَمِينِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ فَنَزَلَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَمَ فِي الْمُهَاجِرِينَ

---

[1] عمدة القارى(٣١١١١٧) وفتح البارى (٥٦١٨)_

[2] عمدة القارى(٣١١١١٧) وفتح البارى(٥٦١٨)_

وَالطُّلَقَاءِ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ إِذَا كَانَتْ شَدِيدَةٌ فَنَحْنُ نُدْعَى وَيُعْطَى الْغَنِيمَةَ غَيْرُنَا فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَسَكَتُوا فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ تَحُوزُونَهُ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتْ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَأَخَذْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ وَقَالَ هِشَامٌ قُلْتُ يَا أَبَا حَمْزَةَ وَأَنْتَ شَاهِدٌ ذَاكَ قَالَ وَأَيْنَ أَغِيبُ عَنْهُ [ر: ۲۹۷۷]

قوله: ومع النبي ﷺ عشرة آلاف من الطلقاء: ددې نه معلومېږي.چه د رسول الله ﷺ سره لس زره ،،طلقاء،، وو.طلقاء د طليق جمع ده.دلته ددې نه مراد هغه خلق دي.کوم چه رسول الله ﷺ د فتح مکې په موقع د احسان په طور پرېخودي وو.نه ئې هغوی قتل کړي وو. او نه ئې غلام جوړ کړل.(۱) لکه صفوان بن اميه، حکيم بن حزام وغيره، په جنګ حنين کښې د داسې خلقو تعداد لس زره نه وو.دوه زره وو.لس زره نبی علیه السلام سره صحابه رضی الله عنهم وو.او دوه زره طلقاء وو. په دې وجه روايت کښې د،،عشرة آلاف من الطلقاء،، تعبير صحيح نه دې. دکشميني په روايت کښې ،،واو،، دې. ،،عشرة آلاف و من الطلقاء،، يعنی لس زره صحابه وو.او څه تعداد د طلقاؤ وو.او هم دا روايت صحيح دې.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلي دي.چه دکومو حضراتو په نيز حرف عطف مقدر منل صحيح دي.دهغوی د قول مطابق که واو حرف عطف محذوف اومنلې شي.نوهيڅ باك نشته.(۳)

علامه عيني رحمه الله فرمائي.چه د کشميني روايت راجح دې.چه په هغې کښې واو حرف عطف دې.(۴)

حضرت ګنګوهی رحمه الله عجيبه توجيه بيان کړې ده.فرمائي.چه ،،مع النبی ﷺ عشرة آلاف،، دامستقل جدا جُمله ده.وروستو چه کله راوی ،،من الطلقاء،، وئيلی وو. نو دوؤ ګوتو سره ئې اشاره کړې وه.او د طلقاء تعداد ئې بيان کړې وو.چه دهغوی تعداد دوه زره وو.راوی اشاره غائبه کړله.او د،،ومن الطلقاء،، الفاظ ئې نقل کړل. په دې وجه اختلاط او خبط (ګډ وډی) واقع شوه.(۵)

تنبيه:لکه څنګه چه اووئيلی شو.چه د شريعت په اصطلاح کښې طلقاء هغه خلقو ته وائی.په کومو چه رسول الله ﷺ احسان اوفرمائيلو.او د فديې وغيره اخستلو نه بغير ئې هغوی

---

۱) عمدة القاری (۳۱۰/۱۷)_
۲) عمدة القاری (۳۱۰/۱۷)_
۳) فتح الباری(۵۵/۸)_
۴) عمدة القاری (۳۱۰/۱۷)_
۵) اوګورئ: لامع الدراری(۳۷۲/۸)_

پرېخودل. نه ئې قيد كړل.نه ئې قتل كړل.په دې مقام باندې د منجد مصنف لويس معلوف يسوعى د ډېرو زياتو دروغو او كذب وئيلو ثبوت وركړې دې.لكه چه هغوى د طلقاء په تشريح كولوكښې ليكلى دى.((الطلقاء الذين ادخلوا فى الاسلام كرهاً))[1] يعنى طلقاء هغه خلق دى.كوم چه په اسلام كښې زبردستئ سره داخل كړې شو.په منجد كښې داسې قسمه تحريفات يو يا دوه نه دى.د پنځوسو نه زيات ځايونه دى.عالمانو د منجد په غلطيانو باندې مستقل رسالې ليكلى دى.په دې وجه دا كتاب قابل د اعتماد نه دې.

بَاب السَّرِيَّةِ الَّتِي قِبَلَ نَجْدٍ

[٤٠٨٣] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ فَكُنْتُ فِيهَا فَبَلَغَتْ سِهَامُنَا اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَنُفِّلْنَا بَعِيرًا بَعِيرًا فَرَجَعْنَا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ بَعِيرًا [ر: ٢٩٦٥]

نبى كريم ﷺ نجد طرف ته د حضرت ابوقتاده په مشرئ كښې يوه سريه روانه كړې وه.د اهل مغازى رائې داده.چه د فتح مكې دپاره د تشريف اوړلو نه وړاندې دا سريه روانه كړې شوې وه.ابن سعد په طبقات كښې ليكلى دى.چه دا د شعبان ٨ھ واقعه ده.[2] خو امام بخارى رحمه الله دا د فتح مكې نه پس ذكركړې ده.نو دا به وئيلې شى.چه امام بخارى رحمه الله په غزواتو كښې بعضې ځايونوكښې تقديم تاخير كړې دې.او يا به دا وئيلې شى.چه دامام (بخارى رحمه الله) خپل تحقيق به دا وى.چه دا واقعه د فتح مكې او طائف نه پس ده.په دې وجه هغوى دا دلته ذكركړله.

دا واقعه د نجد په علاقه ،،ارض محارب،، كښې پېښه شوې وه.په دې كښې ټول پنځلس سړى شريك وو.په مال غنيمت كښې دوه سوه اوښان حاصل شو.دوه زره چيلئ ملاؤ شوې.او ډېر قيديان په لاس راغلل.او صرف پنځلسو ورځو كښې دننه دا حضرات ددې سريۀ نه فارغ شو.او واپس راغلل.[3]

د علامه ابن التين رحمه الله رائې داده.چه په دې سريه كښې ټول لس سړى تلى وو.اويونيم سل اوښان مال غنيمت كښې ملاوشوى وو.په هغې كښې ديرش اوښان رسول الله ﷺ اخستې وو.او باقى ئې په غنيمت والو (د سريۀ په مجاهدينو) كښې تقسيم كړى وو.[4]

---

[1]) اوگورئ منجد (١١٠٧٤)_

[2]) طبقات ابن سعد(١٣٢/٢)_

[3]) طبقات ابن سعد(١٣٢/٢- ١٣٣)_

[4]) عمدة القارى (٣١٢/١٧) د ابن اثير د روايت مطابق دا سريه په دريو كسانو يا شپاړسو كسانو باندې مشتمله وه.اوگورئ الكامل لابن اثير(١٥٧/٢)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ

[۴۰۸۴] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وحَدَّثَنِي نُعَيْمٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا أَسْلَمْنَا فَجَعَلُوا يَقُولُونَ صَبَأْنَا صَبَأْنَا فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ وَيَأْسِرُ وَدَفَعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمٌ أَمَرَ خَالِدٌ أَنْ يَقْتُلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ فَقُلْتُ وَاللّٰهِ لَا أَقْتُلُ أَسِيرِي وَلَا يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِي أَسِيرَهُ حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْنَاهُ فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ مَرَّتَيْنِ [۶۷۶۶]

نبی کریم ﷺ د غزوه حنین نه وړاندې په دریې نیم سوو صحابو ﷺ باندې مشتمله یوه سریه د حضرت خالد بن ولید ﷺ په مشرئ کښې د دین اسلام د تبلیغ دپاره بنوجذیمه طرف ته روانه کړله.بنوجذیمه د مکې په نشیبی علاقه کښې مشرق طرف ته آباد وو.د علامه کرمانی ﷫ رائې داده.چه بنوجذیمه د بنوعبدالقیس قبیلې یوښاخ دې.([1]) خو علامه عینی ﷫ فرمائی.چه دا صحیح نه ده.بلکه بنوجذیمه د عامر بن عبد مناة بن کنانه د اولاد ښینې دی.([2])

حضرت خالد بن ولید ﷺ بنوجذیمه ته د اسلام دعوت ورکړو.نو هغوی د اسلام اقرارپه صحیح طریقه اونکړو.او د،، اَسلَمنا،، (مونږ اسلام قبول کړو) په ځائې یې ،،صبأنا صبأنا،، (مونږ خپل دین پریخودو) اووئیلې.د قریشو کافرانو به د اسلام قبلونکی دپاره د ،،اسلم فلان،، په ځائې ،،صبأ فلان،، استعمالولو.په دې وجه بنو حذیمه د اسلام اقرار په ،،صبأنا صبأنا،، وئیلو سره اوکړو.د،،صبأنا،، معنیٰ د یو دین نه بل دین طرف ته وتل دی.په دې لفظ کښې چونکه د اسلام د اقرار مفهوم واضح نه دې.په دې وجه حضرت خالد بن ولید ﷺ په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی کریم ﷺ ته ددې اطلاع ملاوشوه.نو نبی ﷺ دیر خفه شو.اووې فرمائیل.((اللّٰهم انی ابرأ الیك مما صنع خالد)) بیا نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته مال ورکړو.او بنوجذیمه ته ئې ورواولیګه.او دهغه ټولو مقتولینو دیت د مسلمانانو د طرفه اداکړې شو.([3]).

---

[1] شرح الکرمانی(۱۶\۱۶۶)_
[2] عمدة القاری (۱۷\۳۱۳) و فتح الباری (۸\۵۷)_
[3] تفصیل دپاره اوګورئ : فتح الباری (۸\۵۷- ۵۸)_

بَاب سَرِيَّةُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ وَيُقَالُ إِنَّهَا سَرِيَّةُ الْأَنْصَارِيِّ

[٤٠٨٥] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَاسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ فَغَضِبَ فَقَالَ أَلَيْسَ أَمَرَكُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُطِيعُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا فَجَمَعُوا فَقَالَ أَوْقِدُوا نَارًا فَأَوْقَدُوهَا فَقَالَ ادْخُلُوهَا فَهَمُّوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يُمْسِكُ بَعْضًا وَيَقُولُونَ فَرَرْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّارِ فَمَا زَالُوا حَتَّى خَمَدَتِ النَّارُ فَسَكَنَ غَضَبُهُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [٦٨٣٠،٦٧٢٦]

عبدالله بن حذافه سهمي قريشي دې.داقديم الاسلام صحابي دې.او په مهاجرين اولين كښې داخل دې.صاحب الهجرتين دې.نبي كريم ﷺ دوى ته خط مبارك وركړې وو.او كسرى طرف ته ئې ليكلې وو.(١) د ابن لهيعه د قول مطابق دده وفات په مصركښې اوشو.او هم هلته مدفون دې.(٢)

دويم صحابي علقمه بن مجزز (بضم الميم وفتح الجيم وبكسر الزاء المشددة) مدلجي دې.دا مجزز هغه سړې دې.دكوم چه د حضرت اسامه رضي الله عنه او حضر عائشې رضي الله عنها په قصه كښې ذكر راغې.

---

(١) عمدة القارى (٣١٤\١٧)_

(٢) عمدة القارى (٣١٤\١٧) حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،، كښې دحضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه په فضائلو كښې ليكلي دي.چه يوځل د حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه په دورخلافت كښې روميانو سره دجنګ په وخت هغه د يوڅو مسلمانانو سره ګرفتار شو.د روم بادشاه هغه ته اووئيل.چه ته نصراني جوړشه.نو زه به تا پخپل حكومت كښې شريك كړم.خو حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه د نصرانيت قبلولو نه انكار اوكړو.چه ددې په وجه د روم بادشاه هغه لره د پهانسۍ په تخته باندې اوتړه.اوحكم ئې وركړو.چه په ده باندې غشې ورولى شي.خوكله ئې چه اوكتل.چه دده په مخ باندې هيڅ قسمه د ويرې آثار نشته.نو دهغه خانې نه ئې راكوز كړو.او حكم ئې اوكړو.چه په ديګ كښې اوبه ګرمې كړي.او په ويشيدلو اوبوكښې ئې واچوئ.په اوبو كښې غورځولو دپاره چه كله هغه لره ديګ ته نزدې ور وستلې شو.نو په ژړا شو.د روم بادشاه تپوس اوكړو.چه ولې ژاړې؟ نووې فرمائيل.چه زه خكه ژاړم.چه زما آرزو ده.چه زما دپاره سل بدنونه وې.او د هر بدن دغه شان د قربانۍ نذرانه مې پيش كړې وې.او خپل رب ته حاضر شوې ووم.د روم بادشاه ډير حيران شو.وې وئيل.ته زما سر ښكل كړه.نو زه به تا پرېږدم.وې فرمائيل.صرف ما نه زما ملګري به هم پرېږدې.د روم بادشاه اووئيل.صحيح ده.نو حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه دهغه سر ښكل كړو.او د روم بادشاه د وعدې مطابق ټول مسلمانان قيديان آزاد كړل.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ته چه كله ددې واقعې اطلاع ملاؤ شوه.نو راغې.او د حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه سر ئې ښكل كړو.(اوګورئ: الاصابة فى تمييز الصحابة (٢٩٦\١٢-٢٩٧) رقم الترجمة (٤٦٢٢)_

چه نبی علیه السلام حضرت عائشې رضی الله عنها ته فرمائیلی وو.چه نن یو قائف (قیافه شناس) د زید بن حارثه او اسامه دواړو خپې اولیدلې.نووې وئیل چه ان بعض هذه الاقدام لمن بعض.(۱)

① ددې سریه تفصیل دلته په بخاری کښې د حضرت علی رضی الله عنه نه داسې منقول دې.چه نبی کریم ﷺ د انصارو یو سړی لره د سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.اوهغوی ته ئې حکم ورکړو. چه د امیراطاعت کوئ.امیرد سفر په دوران کښې څه خبره باندې خفه شو.نو هغه خپلو ملګرو ته اووئیل.چه آیا تاسو ته نبی کریم ﷺ زما د اطاعت حکم نه دې درکړې؟ ټولو اووئیل.ولې نه،امیر اووئیل.بیا تاسو لرګی راجمع کړئ. د حکم په تعمیل کښې ټولو لرګی راجمع کړل.امیر هغوی ټولو ته د اور بلولو حکم ورکړو.هغوی اور بل کړو.اوس امیرصاحب حکم ورکړو.چه تاسو ټول په دې اور کښې داخل شئ.بعضې خلقو په دې اور کښې د داخلیدو اراده اوکړه.خو بیا ئې یو بل منع کړل.اووې وئیل.چه مونږ رسول الله ﷺ طرف ته ددې دپاره راغلی یو.چه د اور نه بچ شو.په دې کښې حیران وو.چه اور یخ شو.او د امیر غصه هم یخه شوه. کله چه نبی کریم ﷺ ته ددې خبرې اطلاع اوشوه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل. چه که دغه خلق دامیردحکم په تعمیل کښې اورته داخل شوې وې.نوترقیامته به نه وو راوتلی.څکه چه د امیراطاعت صرف په نیکئ کښې کول پکار دی.«لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق»

② دابن سعد روایت لږ زیات تفصیلی دې.په هغې کښې دی.چه نبی کریم ﷺ ته دا اطلاع ملاؤ شوه.چه څینې حبشی خلق جدې ته نزدې یوه جزیره کښې لیدلی شوی دی.او خطره ده.چه چرته هغوی په اهل اسلام باندې حمله اونکړي.ددې اطلاع په وجه نبی علیه السلام د علقمه بن مجزز په مشرئ کښې د دریو سوو صحابو رضی الله عنهم یو جماعت روان کړو.کله چه دغه حضرات هغه جزیرې ته اورسیدل.نوحبشیان اوتختیدل.په واپسئ باندې څینې خلقو په جلتئ سره کور ته تلل غوښتل.نو حضرت علقمه بن مجزز په هغوی باندې حضرت عبدالله بن حذافه سهمی امیر جوړ کړو.او دوی دهغوی نه جدا شو.او زر واپس راغلل.د ابن سعد بیان مطابق دا د ربیع الآخر ۹ھ واقعه ده.(۲)

③ ابن ماجه رحمه الله په کتاب الجهاد کښې د حضرت ابوسعید رضی الله عنه روایت صحیح سند سره نقل کړې دې.چه دهغې نه ددې واقعې یو څو نوې خبرې مخې ته راځی. اود بخاری د روایت نه دهغې بیان ډیر مختلف دې.حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ علقمه بن مجزز د یوې سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.د سریه کاروائی مکمل کیدو نه پس بعضې خلقو د سریه د امیر حضرت علقمه رضی الله عنه نه په جلتئ سره کور ته د تلواجازت اوغوښته.هغوی اجازت ورکړو.اوحضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه ئې دهغوی امیر مقرر کړو.حضرت ابوسعید رضی الله عنه فرمائی.چه زه هم عبدالله بن حذافه رضی الله عنه سره په واپس راتلونکو کښې شامل ووم. په لاره کښې یوځائې کښې ملګرو د ځان ګرمولو او خوراك وغیره پخولو دپاره اور بل

(۱) فتح الباری (۵۹۱۸)_

(۲) طبقات ابن سعد (۱۶۳/۲) سریة علقمة بن مجزز المدلجی الی الحبشة)_

کړو.د سريه امير حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه ډير خوش طبيعته وو، .هغوی په دغه موقعه اوونيل. «اليس عليكم السمع والطاعة؟» د امير خبره اوريدل او اطاعت کول په تاسو لازم نه دی؟ ټولو اوونيل.ولې نه دی.نوهغه اوفرمائيل.زه چه دکوم کارهم تاسو ته حکم درکړم.نو تاسو به ئې اوکړئ؟ ټولو اوونيل.آو.وې فرمائيل.زه تاسو ته په دې اورکښې د داخليدو حکم درکوم.ټول خلق چه کله دهغه دحکم په تعميل کښې اور ته دداخليدوډپاره اودريدل.

اوعبدالله بن حذافه رضي الله عنه ته يقين اوشو.چه دا خلق داخليږی.نووې فرمائيل.«امسكوا على انفسكم، فانما كنت امزح معكم» صبر اوکړئ .ما ټوقې کولې.

حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه فرمائی.چه کله مونږ د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.

او ددې واقعې ذکر اوکړې شو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.«من امركم منهم بمعصية الله، فلا تطيعوه» که د الله ﷻ د نافرمانۍ تاسو ته څوك درکړی.نو دهغه اطاعت مه کوئ.([1])

د ابن ماجه دا روايت د بخاری د روايت نه مختلف دی.د بخاری د روايت نه معلوميږی.چه امير اور ته د داخليدو حکم دغصې په وجه ورکړې وو.او د ابن ماجه په روايت کښې دی.چه امير دا حکم د خوش طبيعتۍ او ظرافت په طور ورکړې وو.د بخاری په روايت کښې دی.چه خلقو يو بل اورکښې د داخليدو نه منع کړل.او د ابن ماجه په روايت کښې دی.چه امير پخپله منع کړل.

که دا دواړه جدا جدا واقعات دی.نو بيا خو هيڅ اشکال نشته.د علامه ابن قيم ميلان هم دې طرف ته دې.چه دا دوه جدا جدا واقعات دی.([2]) او هم دا صحيح معلوميږی.دلته په بخاری کښې چه د کومې سريه ذکردې.دهغې امير علقمه بن مجزز وو.عبدالله بن حذافه رضي الله عنه نه وو. هغه د ملګرو نه خفه شوې وو.او په اور کښې د داخليدو حکم ئې ورکړې وو.او ترکومې پورې چه د عبدالله بن حذافه رضي الله عنه د واقعې تعلق دی.کوم چه د ابن ماجه په روايت کښې دې.نو هغه جدا واقعه ده.او هغوی په اور کښې د داخليدو حکم دټوقو په طور ورکړې وو.

امام بخاری رحمه الله باب ترلې دې.«باب سرية عبد الله بن حذافة السهمي وعلقمة بن مجزز المدلجي» او دهغې نه پس ئې فرمائيلی دی.«ويقال انها سرية الانصاری» د ،،ويقال،، نه غالباً امام (بخاری) د واقعې جداوالی طرف ته اشاره کړې ده.دحافظ ميلان هم دې طرف ته دې.([3])

زمونږ په نسخوکښې «ويقال: انها سرية الانصار» دې.خو د حافظ اوعينی په نسخوکښې «سرية الانصاری» دې.([4]) حالانکه عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزز دواړه انصاری نه دی.

---

[1]) اوګورئ: سنن ابن ماجه کتاب الجهاد رقم(۲۸۶۳)_
[2]) فتح الباری (۵۹/۸) زاد المعاد (۵۱۶/۳) فصل ذکر سرية علقمة بن مجزز.... الى الحبشة)_
[3]) فتح الباری (۵۹/۸)
[4]) فتح الباری(۵۸/۸) وعمدة القاری(۳۱۴/۱۷)_

علامه ابن الجوزي رحمه الله فرمائيلي دي.چه دا وهم دې.(۱) اوبعضې حضراتو فرمائيلي دي.چه انصاري په عامه معنی کښې استعمال شوې دې.يعنی د رسول الله ﷺ مدد کونکې.او په دې لحاظ سره عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزز دواړو ته انصاري وئيلې شي.(۲) والله اعلم.

قوله: لودخلوها ما خرجوا منها الی یوم القیامة: که د،، دخلوها،، او،، منها،، دواړو ضمير،،نار،، طرف ته راجع وی.نو مطلب به دا وی.چه دا خلق که په اورکښې داخل شوی وې.نودهغې نه به ترقیامته پورې نه وې راوتلې.بلکه په دې کښې به سوزیدلې وې.اومړه شوی به وې.(۳) اوکه د،، دخلوها،،ضمير ددغه خلقو بل کړې شوی اور طرف ته راجع شی.او د،،دخلوها،، ضمير،نارجهنم،، طرف ته د صنعت استخدام په طور راجع شی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی.چه که دې خلقو د امیر د حکم د تعمیل په وجه اورکښې داخلیدل حلال ګڼړلې وې.اوپه هغې کښې داخل شوې وې.نو ترقیامته پورې به د جهنم په اورکښې اوسیدل.يعنی هغوی ته به په دوزخ کښې عذاب ورکړې کیده. ځکه چه اور ته داخلیدل ګناه ده.او ګناهګار دپاره عذاب برزخ دې.(۴)

خو د حفص په روایت کښې دی.((ما خرجوا منها ابدا))(۵) ددې نه معلومیږی. چه ددې نه د برزخ عذاب مراد نه دې.البته په دې صورت کښې هم څه اشکال نشته.ځکه چه د خودکشۍ حلال ګڼړونکی دپاره هم دا حکم دې.ځکه چه حرام حلال ګڼړل کفردې.اوکافر دپاره دجهنم اوردې.چه په هغې کښې به همیشه اوسیږی.

خو واقعه داده.چه په دې کښې ړومبې صورت راجح دې.يعنی د،،دخلوها،، او،،منها،،دواړو ضمیرونه دهغوی بل کړې شوی اور طرف ته راجع دی.او مطلب دادې.چه که دغه خلق پخپل دغه بل کړې شوی اورکښې داخل شوې وې.نو ټول به هغې کښې مړه شوې وې.او څوك به هم دهغې نه راوتلې نه وې.(۶)

---

۱) فتح الباري(۸\۵۹)_

۲) عمدة القاري(۱۸\۷۹)_

۳) فتح الباري(۸\۶۰)_

۴) فتح الباري(۸\۶۰) وعمدة القاري(۱۷\۲۱۵)_

۵) فتح الباري(۸\۶۰)_

۶) واستنبط منه الشيخ ابومحمد بن ابي جمرة ان الجمع منهذه الامة لايجتمعون على خطاء لانقسام السرية قسمين، منهم من هان عليه دخول النار فظنه طاعة، ومنهم من فهم حقيقة الامر، وانه مقصور على ماليس بمعصية، فكان اختلافهم سبباً لرحمة الجميع قال: وفيه ان من كان صادق النية لايقع الا في خير، ولو قصد الشر، فان الله يصرفه عنه ولهذا قال بعض اهل المعرفة من صدق مع الله، وقاه الله ومن توكل على الله كفاه الله (و انظر فتح الباري (۸\۶۰)_

بَاب بَعْثُ أَبِي مُوسَى وَمُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د حجة الوداع نه وړاندې په ربيع الاول ۹هجرى حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن طرف ته د دين اسلام د تبليغ دپاره اوليګل.حضرت ابوموسى رضي الله عنه ته ئې د يمن مشرقى طرفونو او غاړوكښې او حضرت معاذ رضي الله عنه ته ئې مغربى طرفونو او غاړو كښې د تعليم وركولو حكم وركړو.(۱)

[۳۰۸۸/۳۰۸۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ وَبَعَثَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى مِخْلَافٍ قَالَ وَالْيَمَنُ مِخْلَافَانِ ثُمَّ قَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا فَانْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَحْدَثَ بِهِ عَهْدًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَغْلَتِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاهُ إِلَى عُنُقِهِ فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا قَالَ هَذَا رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ قَالَ لَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ قَالَ إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَانْزِلْ قَالَ مَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ فَأَمَرَ بِهِ فَقُتِلَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ فَكَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ قَالَ أَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ فَأَقُومُ وَقَدْ قَضَيْتُ جُزْئِي مِنْ النَّوْمِ فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي [ر: ۲۸۷۳]

قوله: وبعث كل واحد منهما على مخلاف: ((مخلاف)): علاقې او ضلعې ته وائى.يعنى دوى دواړه ئې جدا جدا علاقو ته اوليګل.په دواړوحضراتو كښې چه به هريو كله د خپلې علاقې دوره كوله.د خپل دويم ملګرى علاقې ته چه به ورنزدې شو.نو هلته به ئې يوبل سره ملاقات كولو.يو ځلې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه پخپله علاقه كښې خپل ملګرى ابوموسى رضي الله عنه ته نزدې اورسيده.هلته ئې اوكتل.چه حضرت ابوموسى رضي الله عنه ناست دې.او څه خلق هغه سره راجمع دى.او د يو سړى لاسونه سټ سره تړلى شوى دى.حضرت معاذ رضي الله عنه تپوس اوكړو.دا څه قصه ده؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه اوفرمائيل.دا سړې مرتد شوې دې .حضرت معاذ رضي الله عنه اوفرمائيل.تركومې پورې چه دې قتل نكړې.زه به د خپلې سورلۍ نه كوز نه شم.نوهغه قتل كړې شو.

ددې نه پس حضرت معاذ رضي الله عنه د خپلې سورلۍ نه كوزشو.او د حضرت ابو موسى رضي الله عنه نه ئې پوښتنه اوكړه.چه ته قرآن څنګه لولې؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه جواب وركړو.،،اتفوقه تفوقاً،، دا د ،،فواق ناقه،، نه ماخوذ دې.د اوښې نه چه يوځل پئ اولوشلې شى.او دا محسوسه شى.

---

(۱) سيرت مصطفى(۱۴۲/۳)۔

چه په تهيونو كنبې اوس پې ختم شو.نو د لږ ساعت دپاره پريخودې شي.اود پيو انتظار كولې شي.بيا دوباره لوشل شروع كړې شي.د مينځ دغه وقفې ته ،،فواق ناقه،، وائي.د حضرت ابوموسي رضي الله عنه مطلب دادې.چه زه د شپې لږه شيبه د قرآن مجيد تلاوت كوم.دهغې نه پس لږ شان آرام كوم.بيا اودريږم.تلاوت شروع كوم.يعنې د شپې په وقفې وقفې سره تلاوت كوم.([1]) بيا حضرت ابوموسى رضي الله عنه د حضرت معاذ رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.چه تاسو څنگه تلاوت كوئ؟ هغه اووئيل.چه زه د شپې په شروع كنبې آرام كوم.كله چه د خوب يوه حصه پوره كړم.نو پاسيږم.او د توفيق موافق تلاوت كوم.«فاحتسب نومتى كما احتسب قومتى» او زه د خپل خوب متعلق هم د الله تعالى نه دغه شان اميد لرم.لكه څنگه چه دخپلو د تهجدو د مونځ اميد لرم.مطلب دادې.چه زه چونكه آرام په دې نيت سره كوم.چه تازه او دمه شم.نو عبادت به اوكړم.په دې وجه زما اميد دې.چه الله ﷻ به په دې آرام او خوب هم ماته ثواب راكړي.

[٤٠٨٧] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْرِبَةٍ تُصْنَعُ بِهَا فَقَالَ وَمَا هِيَ قَالَ الْبِتْعُ وَالْمِزْرُ فَقُلْتُ لِأَبِي بُرْدَةَ مَا الْبِتْعُ قَالَ نَبِيذُ الْعَسَلِ وَالْمِزْرُ نَبِيذُ الشَّعِيرِ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ
رَوَاهُ جَرِيرٌ وَعَبْدُ الْوَاحِدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ

[٤٠٨٨] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَدَّهُ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا وَتَطَاوَعَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا بِهَا شَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ الْمِزْرُ وَشَرَابٌ مِنَ الْعَسَلِ الْبِتْعُ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ فَانْطَلَقَا فَقَالَ مُعَاذٌ لِأَبِي مُوسَى كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَعَلَى رَاحِلَتِي وَأَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ أَمَّا أَنَا فَأَنَامُ وَأَقُومُ فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي وَضَرَبَ فُسْطَاطًا فَجَعَلَا يَتَزَاوَرَانِ فَزَارَ مُعَاذٌ أَبَا مُوسَى فَإِذَا رَجُلٌ مُوثَقٌ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَهُودِيٌّ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ فَقَالَ مُعَاذٌ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ
تَابَعَهُ الْعَقَدِيُّ وَوَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ وَكِيعٌ وَالنَّضْرُ وَأَبُو دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ [ر: ٢٨٧٣]

---

[1] قال ابن الاثير فى النهاية(٤٨٠:١٣) وحديث ابوموسي و معاذ(هما) ،،اما انا فاتفوقه تفوقاً،، يعنى قرأة القرآن: اى لا اقرأ وردي منه دفعة واحدة ولكن اقرأه شيئاً بعد شئ فى ليلى ونهارى ماخوذ من فواق الناقة، لانها تحلب ثم تراح حتى تدرثم تحلب)_

[٤٠٨٩] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ هُوَ النَّرْسِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَائِذٍ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقَ بْنَ شِهَابٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَرْضِ قَوْمِي فَجِئْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنِيخٌ بِالْأَبْطَحِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَيْفَ قُلْتَ قَالَ قُلْتُ لَبَّيْكَ إِهْلَالًا كَإِهْلَالِكَ قَالَ فَهَلْ سُقْتَ مَعَكَ هَدْيًا قُلْتُ لَمْ أَسُقْ قَالَ فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَاسْعَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَفَعَلْتُ حَتَّى مَشَطَتْ لِي امْرَأَةٌ مِنْ نِسَاءِ بَنِي قَيْسٍ وَمَكُثْنَا بِذَلِكَ حَتَّى اسْتُخْلِفَ عُمَرُ [ر: ١٤٨٤]

[٤٠٩٠] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ [ر: ١٣٣١]

قوله: حدثني حبان: رسول الله ﷺ د حضرت معاذ ﷛ يمن ته د ليګلو په وخت يو څو نصيحتونه اوفرمائيل .هغه ته نبي ﷺ اوفرمائيل.چه اهل يمن ته اول د كلمهٔ توحيد دعوت وركړه.كه هغوى ئې قبوله كړى.نو بيا د مونځ دعوت وركړه.كه دا هم اومني.نو بيا د زكاة حكم وركړه.خو ددې دا مطلب نه دې.چه د كلمې وئيلو نه پس به مونځ فرض كيږى.او د مونځ نه پس به بيا زكواة فرض كيږى.د كلمې وئيلو نه پس به د اسلام احكام ټول په ټوله لازميږى.دلته چه د كوم ترتيب ذكردې.ددې نه مقصد.د دعوت يوه طريقه خودل دى.چه ټول احكام په يو وخت او په رومبى ځل مه بيانوه.چه په دې سره هغه خلقو كښې ويره او نفرت پيدا نشى.بلكه په مزه مزه هغوى د اسلامى تعليماتو نه خبر كړه.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ: په پورته روايت كښې ، ،فإن اطاعوا لك،، لفظ راغلې دې.ددې نه د امام بخارى ﷫ ذهن د قرآن شريف د سورة مائده آيت ﴿ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ ﴾ طرف ته لاړه.ددې په تشريح كولوكښې ئې اوفرمائيل.چه طوعت د ، ،طاعت،، په معنى كښې دې.دغه شان د باب سمع، باب نصر، او د باب افعل ټولو نه ددې يوه معنى ده.

[۴۰۹۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا قَدِمَ الْيَمَنَ صَلَّى بِهِمُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَقَدْ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

زَادَ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَرَأَ مُعَاذٌ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ سُورَةَ النِّسَاءِ فَلَمَّا قَالَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا قَالَ رَجُلٌ خَلْفَهُ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه یمن ته راغې.نوهغوی د سحر مونځ ورکړو.په مالونو وصولولو باندې هم هغه مقرروو.د اسلام د احکامو تعلیم او د مونځ امامت هم هغه ورکولو.هغوی یوه ورځ د سحر په مانځه کښې دا آیت اولوسته. ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا﴾ (۱) نوپه قوم کښې یوسړی اووئیل.«لقد قرت عين ام ابراهيم» یعنی ابراهیم عليه السلام لره الله تعالی خلیل جوړکړو.نو د ابراهیم عليه السلام دمور سترګې به یخې شوې وی.یعنی هغه به ډیره خوشحاله شوې وی.

په روایت باب باندې یو اشکال او دهغې جوابات: دلته اشکال کیږی.چه په مانځه کښې خو خبرو کولو سره مونځ فاسدیږی.کوم سړی چه دا خبرې اوکړلې.دهغه مونځ خو فاسد شو.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ولې ورنکړو؟

① ددې یو جواب علامه عینی رحمه الله ورکړې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه ته هم معلومه نه وه.چه په داسې صورت کښې دمونځ اعاده کولې شی.په دې وجه هغه حکم ورنکړو.(۲) خو دا جواب ضعیف دې.

② دویم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.دغه سړې اوس لا په مانځه کښې شامل شوې نه وو.بلکه د مانځه نه بهرهغه دا کلام کړې وی.(۳)

③ دریم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ورکړې وی.خو دلته ئې په روایت کښې ذکر نه وی راغلې .او عدم ذکر، عدم د وجود ته مستلزم نه دې.(۴)

فائده:«قرت عين فلان» دفلانی سترګې یخې شوې.ددې نه مراد دادې.چه هغه خوشحاله شو.مشهوره ده.چه په خوشحالئ کښې کومې اوښکې اوځی.هغه یخې وی.او دغم اوښکې

---

۱) سورة النساء۱۲۵_

۲) عمدة القاری (۱۸\۵)_

۳) فتح الباری (۸\۶۵)_

۴) فتح الباری (۸\۶۵) وعمدة القاری (۱۸\۵)_

كرمې وي.په دې وجه دا تعبير دچا د خوشحالۍ خودلو دپاره اختيارولې شي.چه د خوشحالۍ په يخو اوښكو سره دهغه سترګې يخې شوې.(۱)

باب بَعْثُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَام وَخَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د فتح مكې نه پس صحابه كرام رضي الله عنهم د تبليغ او جهاد دپاره د عربو مختلفو اطرافو ته ليګلي وو.نبي عليه السلام حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د يوې سرية اميرجوړ كړې وو.او يمن طرف ته ئې ليګلې وو.څه موده پس نبي عليه السلام حضرت علي رضي الله عنه يمن طرف ته اوليګه.او د حضرت خالد رضي الله عنه په ځائې ئې هغه امير مقرركړو.ددې واقعې په باره كښې امام وريسې روايات نقل كوي.

[۴۰۹۲] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا بَعْدَ ذَلِكَ مَكَانَهُ فَقَالَ مُرْ أَصْحَابَ خَالِدٍ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يُعَقِّبَ مَعَكَ فَلْيُعَقِّبْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُقْبِلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ عَقَّبَ مَعَهُ قَالَ فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ

حضرت براء رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله ﷺ موږه خالد بن وليد رضي الله عنه سره يمن طرف ته اوليګلو.بيانبي عليه السلام دهغه په ځائې حضرت علي رضي الله عنه اوليګه.اوهغه ته ئې اوفرمائيل .چه د حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه ملګرو ته اووايه.چه څوك تاسو سره يمن ته واپس تلل غواړي.هغه دې يمن ته لاړشي.او څوك چه غواړي.چه مدينې ته راشي .نو مدينې ته دې راشي.حضرت براء رضي الله عنه فرمائي.زه حضرت علي رضي الله عنه سره واپس يمن ته تلونكو خلقو كښې ووم.

قوله: فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ: اواق د ،اوقية، ،جمع ده.يعني د مال غنيمت نه ماته د سپينو زرو ډيرې اوقيې ملاؤ شوې.((ذوات عدد)) نه ډيروالي طرف ته اشاره ده.او دا هم ممكن ده.چه كموالي طرف ته اشاره وي.

[۴۰۹۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ مَنْجُوفٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا إِلَى خَالِدٍ لِيَقْبِضَ الْخُمُسَ وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيًّا وَقَدْ اغْتَسَلَ فَقُلْتُ لِخَالِدٍ أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ يَا بُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيًّا فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَا تُبْغِضْهُ فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

حضرت بريده بن حصيب رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه يمن طرف ته

---

(۱) اوګورئ: مجمع بحارالانوار: (۲٤٦/١٤) وعمدة القارى(١١٨/٥)

حضرت خالد رضي الله عنه ته ليګلي وو.چه هغه خمس پخپله قبضه کښې واخلی .بريده وائی.چه زما علی رضي الله عنه سره بُغض وو.دلته ورپسې روايت مختصر دې .اسماعيلی دا روايت تفصيل سره نقل کړې دې.(١)چه دخمس د مال نه يوه بنانسته وينځه حضرت علی رضي الله عنه دځپل ځان دپاره منتخب کړله.او د شپې ئې هغې سره د وطی کولو نه پس چه کله د سحر غُسل اوکړو.نو حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه بريده ته اووئيل.چه((الاترى ماصنع هذا؟))اودلته د بخاري رحمه الله په روايت کښې بريده رضي الله عنه فرمائی .چه ما خالد ته اووئيل.((الا ترى الى هذا؟))(دې کس ته نه ګورې.چه د غنيمت د مال وينځه ئې استعمال کړله) فرمائی.چه کله مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلو.نو ما نبی عليه السلام ته ددې واقعې ذکراوکړو.نبی عليه السلام اوفرمائيل.((يابُريدة اتُبغض عليا؟)) (اې بريده! ته علی سره بغض ساتې؟) ما اووئيل.آو، نو نبی عليه السلام اوفرمائيل.((لاتبغضه، فان له في الخمس اكثرمن ذالك)) (هغه سره بغض مه ساته.ځکه چه په خمس کښې هغه ته ددې (وينځې) نه د زيات اخستلو حق وو) د عبدالجليل په روايت کښې دی.چه حضرت بريده رضي الله عنه اووئيل.((فماكان احد من النّاس احبّ الیّ من علی))(٢) ، ،ددې نه پس دحضرت علی رضي الله عنه نه ماته هيڅ څوك زيات محبوب نه وو، ،

په روايت د باب باندې اشكال او دهغې جوابونه: په دې روايت باندې يو اشكال دا كيږي.چه حضرت علی رضي الله عنه بغير د استبراء نه دې وينځې سره وطی ولې اوکړله؟ حالانکه استبراء ضروری ده.

① ددې يو جواب دا ورکړې شوې دې.چه دغه وينځه باکره وه.واده شوې يا د بل چا وطی کړې شوې نه وه.په دې وجه د استبراء ضرورت نه وو.(٣)

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت علی رضي الله عنه د استبراء نه پس وطی کړې وی.په روايت کښې هيڅ يوه خبره داسې نشته.چه دهغې نه معلومه شی. چه حضرت علی رضي الله عنه بغير د استبراء نه هغې سره وطی کړې وی.(٤)

باقی پاتې شوه دا خبره چه حضرت علی رضي الله عنه دځان دپاره دا وينځه ولې منتخب کړله؟ ددې جواب دادې.چه په خمس کښې امام يا نائب امام ته حق وی.او دلته حضرت علی رضي الله عنه د نبی عليه السلام نائب جوړشوې وو.او خمس اخستلو پاره تلې وو.په دې وجه هغه ته داحق حاصل وو.ځکه خو نبی عليه السلام اوفرمائيل.((فان له في الخمس اكثرمن ذالك)).

---

١) فتح الباري (٨/٦۶)_

٢) فتح الباري (٨/٦٧)_

٣) فتح الباري (٨/٦٧)_

٤).فتح الباري(٨/٦٧)_

[۴۰۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ شُبْرُمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ بِذُهَيْبَةٍ فِي أَدِيمٍ مَقْرُوظٍ لَمْ تُحَصَّلْ مِنْ تُرَابِهَا قَالَ فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ بَيْنَ عُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ وَأَقْرَعَ بْنِ حَابِسٍ وَزَيْدِ الْخَيْلِ وَالرَّابِعُ إِمَّا عَلْقَمَةُ وَإِمَّا عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ كُنَّا نَحْنُ أَحَقَّ بِهَذَا مِنْ هَؤُلَاءِ قَالَ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَا تَأْمَنُونِي وَأَنَا أَمِينُ مَنْ فِي السَّمَاءِ يَأْتِينِي خَبَرُ السَّمَاءِ صَبَاحًا وَمَسَاءً قَالَ فَقَامَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ نَاشِزُ الْجَبْهَةِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقُ الرَّأْسِ مُشَمَّرُ الْإِزَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ قَالَ وَيْلَكَ أَوَلَسْتُ أَحَقَّ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ قَالَ ثُمَّ وَلَّى الرَّجُلُ قَالَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ لَا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ يُصَلِّي فَقَالَ خَالِدٌ وَكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يَقُولُ بِلِسَانِهِ مَا لَيْسَ فِي قَلْبِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَمْ أُومَرْ أَنْ أَنْقُبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أَشُقَّ بُطُونَهُمْ قَالَ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُقَفٍّ فَقَالَ إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ [۳۳۴۰، ۴۹۹۵، ۷۴۳۳، وانظر: ۳۶۱۶]

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی «بعث علی بن ابی طالب الی رسول الله ﷺ بذهیبة فی ادیم مقروظ لم تحصل من ترابها»[1] یعنی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حضرت علی رضی الله عنه لږ سره زر اولیګل.په داسې څرمنه کښې چه هغې ته رنګ ورکړې شوې وو. او دغه سره زر دهغې د خاورو نه نه وه جدا کړې شوې.مطلب ذادې چه.دکان نه د راوښکلو نه پس دغه سره زر د خاورو نه نه وه صفا کړې شوې.

نبی کریم ﷺ دغه سره زر په څلورو سړو کښې تقسیم کړله.عیینه بن بدر، اقرع بن حابس، زیدالخلیل[2] او علقمه یا عامر بن الطفیل، په علقمه او عامرکښې د راوی شك دې.خو علقمه صحیح دې.ځکه چه د عامر بن الطفیل وفات دهغه نه وړاندې شوې وو.چه ددې تفصیل وړاندې تیرشوې دې.[3]

د نبی کریم ﷺ په صحابورضی الله عنهم کښې یوسړی اوونیل.چه ددې خلقو په مقابله کښې مونږ

---

[1]) ذهيبة: تصغير ذهبة..... مقروظ: اى مدبوغ بالقرظ، والقرظ شجر يدبغ بورقه ولونه الى الصفرة (عمدة القارى(۸/۱۱۸)_

[2]) وقيل له زيد الخيل لكرائم الخيل التى كانت له، وسماه النبى ﷺ زيد الخير بالراء بدل اللام واثنى عليه فاسلم، فحسن اسلامه ومات فى حياة النبى ﷺ (فتح البارى(۸/۶۸)_

[3]) اوګورئ: غزوهٔ بیر معینه(ص ۲۶۶-۲۶۷)_

زيات حقدار يو.رسول الله ﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نووې فرمائيل.چه تاسو په ما باندې اعتماد نه كوئ.«وانا امين من فى السماء» حالانكه زه دهغه ذات امين يم.چه دهغه وحى سحراو مابنام ماته راځى.نو يو سړې اودريده.چه دهغه سترګې دننه طرف ته ورننوتې وې.اننګى ئې بهر ته راوتلى وو.تندې ئې مخې ته راوتلې وو.ږيره ئې ګڼړه وه.سر ئې خرئيلې وو.لنګ ئې (پنډو) طرف ته اوچت كړې وو.اورسول الله ﷺ ته ئې اووئيل.«يارسول الله اتق الله»رسول الله ﷺ اوفرمائيل. ،،ويلك!،، ستا دپاره دې هلاكت وى.آيا د زمكې په اوسيدونكو كښې دټولو نه زيات زه د الله نه يريدونكې نه يم؟ بيا هغه سړې لاړه.حضرت خالد بن وليد ﷺ د رسول الله ﷺ نه دهغه د سټ كټ كولو اجازت اوغوښته.نبى ﷺ اوفرمائيل.نه كيدې شى.چه هغه مونځ كوى.حضرت خالد ﷺ اوفرمائيل.«وكم من مصل يقول بلسانه ماليس فى قلبه» ،،څومره مونځ كونكى داسې دى.چه هغوى په ژبه هغه څه وائى.كوم څه چه دهغوى په زړه كښې نه وى،، يعنى ډيرخلق په ظاهركښې مونځ كوى.خو دننه هغوى مسلمانان نه وى.په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.«انى لم اومران انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم» يعنى ،،ماته ددې حكم نه دې.چه زه دخلقو په زړونوكښې سورى اوكړم،او معلومات اوكړم.اودهغې تحقيق اوكړم.اونه ددې حكم دې.چه زه دهغوى خيټې اوسيرم.، (چه معلومه كړم.چه په رښتيا هغوى دننه نه مسلمانان دى اوكه نه) راوى وائى.چه بيا رسول الله ﷺ هغه سړى طرف ته اوكتل.چه هغه شاكړې وه.او روان وو.نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ: ،،ددې سړى د نسل نه به يو قوم اوځى.چه هغوى به د قرآن تلاوت ډير تازګئ سره كوى.خو دا قرآن به دهغوى د جڼجورې (د مرئ هډوكى) نه ورانې نه ځى.دغه خلق به د دين نه داسې وځى.لكه څنګه چه غشې د ښكار نه اوځى.،

ضئضئ : نسل ،حناجر: د حَنجرة جمع ده.هغه هډوكې كوم چه د سينې نه پورته او د حلق نه لاندې وى.يمرقون : يخرجون، الرمية : ښكار.

مطلب دادې.چه دغه خلق به د قرآن تلاوت ډير په خوش آوازئ سره كوى.خو قرآن به دهغوى د حلق نه لاندې نه كوزيږى.يعنى د قرآن اثر به دهغوى په زړه باندې نه كيږى. د دين نه به هغوى دهغه غشى په شان اوځى.كوم چه د ښكار نه اوځى.خو په هغې به د وينې هيڅ داغ او نخښه نه وى.دغه شان به دهغوى په زړونو باندې د دين هيڅ اثر نه وى.

قوله: وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ: راوى وائى.چه زما خيال دې.نبى ﷺ دا هم اوفرمائيل.چه كه زه هغوى بيا موسم.نو زه به هغوى د قوم ثمود پشان قتلوم.دا خوارجو طرف ته اشاره وه.دهغه سړى نوم څه وو؟ په دې باره كښې بعضې حضراتو

بې علمي ښكاره كړې ده.بعضو وئيلي دي.چه دهغه نوم ،،ذوالخويصرة تميمى،،[1] وو.علامه سهيلي رحمه الله فرمائيلي دي. چه دهغه نوم ،،نافع،، وو.[2] د ابوداؤد په روايت كښې هم دهغه نوم ،،نافع،، راغلې دې.[3] او بعضو وئيلي دي.چه دهغه نوم ،،حرقوص بن زهير،، دې.[4] دغه سړې په حقيقت كښې د قتلولو مستحق وو.خو رسول الله ﷺ د مصلحت په طور هغه ته هيڅ اونه وئيل.مصلحت دا وو.چه كه قتل كړې ئې وو.نو په دې سره عامو خلقو كښې د اسلام باره كښې د بدګمانئ پيدا كيدلو امكان وو.د اسلام مخالفينو به دا خبره خوره كړې وه.چه محمد ﷺ خپل اصحاب قتلوي.او په دې طريقه به د اسلام په لاره كښې ركاوټ پيدا شوې وې.[5]

دلته دا اشكال كيږي.چه رسول الله ﷺ فرمائي.((لئن ادركتهم لاقتلنهم قتل ثمود)) دلته دغه سړې چه اصل بنياد دې.د نبي عليه السلام په وړاندې موجود دې.چه هم دهغه د نسل نه به روستو داسې قسمه خلق پيدا كيږي.نو هم دا اصل (بنياد) نبي عليه السلام ولې قتل نكړو؟

① حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اشكال جواب وركولو كښې فرمائيلي دي.چه دا جمله نبي عليه السلام دهغه وخت او دهغه زمانې متعلق ارشاد فرمائيلې ده.كله چه ددوى د طرفه خروج او بغاوت ښكاره شي.اوكله چه به هغوى د مسلمان وينې تويوى .حالانكه اوس ددغه سړي نه داسې هيڅ خبره نه ده ښكاره شوې.نه هغه د بغاوت اعلان كړې دې.اونه د يو مسلمان وينې تويولو ته وړاندې شوې دې.په دې وجه نبي كريم ﷺ دهغه د قتلولو اجازت ورنكړو.[6]

② حضرت كشميري رحمه الله اوفرمائيل.چه نبي كريم ﷺ په حقيقت كښې تشريع او تكوين دواړه جمع كړل.[7]تشريع خو دادې.چه نبي عليه السلام دهغه په قول باندې نكير اوفرمائيلو .او چونكه تكويني طور باندې دهغه قتل دحضرت علي رضي الله عنه په حصه كښې وو.په دې وجه ئې د تكوين په رعايت سره دغه وخت هغه قتل نكړو.روستو چه كله د حضرت علي رضي الله عنه په دوركښې د خوارجو فتنه راوچته شوه.او حضرت علي رضي الله عنه هغوى قتل كړل.نو دهغه سړي لټون اوكړې شو.نو په لاشونو كښې دهغه لاش ملاؤ شو.[8]

[٣٥٠٥] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ قَالَ جَابِرٌ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَنْ يُقِيمَ عَلَى إِحْرَامِهِ زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ

---

[1] فتح البارى (٦٩١٨) وعمدة القارى (٨١١٨)_
[2] فتح البارى ٦٩١٨) وعمدة القارى(٨١١٨)_
[3] سنن ابى داؤد(٢٤٥١٤) كتاب السنة باب فى قتال الخوارج رقم الحديث (٤٧٧٠)_
[4] فتح البارى (٦٩١٨) وعمدة القارى (٨١١٨)_
[5] لامع الدرارى (٣٧٧١٨)_
[6] فتح البارى (٦٩١٨)_
[7] فيض البارى (١١٩١٤)_
[8] اوګورئ:صحيح بخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة رقم الحديث (٣٦١٠) فتح البارى (٦١٨١٦)_

قَالَ جَابِرٌ قَدِمَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِسِعَايَتِهِ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَهْدِ وَامْكُثْ حَرَامًا كَمَا أَنْتَ قَالَ وَأَهْدَى لَهُ عَلِيٌّ هَدْيًا [ر: ١٤٨٢]

[٤٠٩٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ حَدَّثَنَا بَكْرٌ أَنَّهُ ذَكَرَ لِابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ فَقَالَ أَهَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ وَأَهْلَلْنَا بِهِ مَعَهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً وَكَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيٌ فَقَدِمَ عَلَيْنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْيَمَنِ حَاجًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ فَإِنَّ مَعَنَا أَهْلَكَ قَالَ أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَمْسِكْ فَإِنَّ مَعَنَا هَدْيًا [ر: ١٤٨٣]

بَاب غَزْوَةُ ذِي الْخَلَصَةِ

[٤٠٩٧/٤٠٩٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا بَيَانٌ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كَانَ بَيْتٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّأْمِيَّةُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَنَفَرْتُ فِي مِائَةٍ وَخَمْسِينَ رَاكِبًا فَكَسَرْنَاهُ وَقَتَلْنَا مَنْ وَجَدْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَدَعَا لَنَا وَلِأَحْمَسَ

[٤٠٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى الْكَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ

[٤٠٩٩] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَقُلْتُ بَلَى فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ يَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا قَالَ فَمَا وَقَعْتُ عَنْ فَرَسٍ بَعْدُ قَالَ وَكَانَ ذُو الْخَلَصَةِ بَيْتًا بِالْيَمَنِ لِخَثْعَمَ وَبَجِيلَةَ فِيهِ نُصُبٌ تُعْبَدُ يُقَالُ لَهُ الْكَعْبَةُ قَالَ فَأَتَاهَا فَحَرَّقَهَا بِالنَّارِ وَكَسَرَهَا

قَالَ وَلَمَّا قَدِمَ جَرِيرٌ الْيَمَنَ كَانَ بِهَا رَجُلٌ يَسْتَقْسِمُ بِالْأَزْلَامِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَا هُنَا فَإِنْ قَدَرَ عَلَيْكَ ضَرَبَ عُنُقَكَ قَالَ فَبَيْنَمَا هُوَ يَضْرِبُ بِهَا إِذْ وَقَفَ عَلَيْهِ جَرِيرٌ فَقَالَ لَتَكْسِرَنَّهَا وَلَتَشْهَدَنَّ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ قَالَ فَكَسَرَهَا وَشَهِدَ ثُمَّ بَعَثَ جَرِيرٌ رَجُلًا مِنْ أَحْمَسَ يُكْنَى أَبَا أَرْطَاةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَشِّرُهُ بِذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَرَّكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ [ر:٢٨٥٧]

ذُوالخلصه دهغه كوراوكوټې نوم ووچه په هغې كښې دننه بوت ايخودې شوې وو.بعضې خلقو وئيلى دى.چه ذوالخلصه د بت نوم وو.او خلصه دهغه كور نوم وو.په كوم كښې چه ذوالخلصه نومې بت ايخودې شوې وو.(١)

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې درې روايات ذكركړى دى.رومبې روايت مختصر دې.دويم روايت دهغې نه لږ تفصيلى دې.او دريم دټولو نه زيات تفصيلى دې.

د يمن په علاقه كښې كوم ځائې چه خثعم قبيله آباده وه.يو بُت په ذوالخلصه نومې كوركښې ايخودې شوې وو.خلق به راتلل.دهغې عبادت به ئې كولو.په هغې به ئې ګلونه اچول.او دهغې د تقرب دپاره به ئې هلته ځاروى ذبح كول.رسول الله ﷺ حضرت جرير بن عبدالله بجلى رضي الله عنه ته اوفرمائيل.چه تاسو به د ذوالخلصه نه ماته راحت اونه رسوئ؟ (چه هغه ورانه كړئ.او ما دهغې د تكليف نه محفوظ كړې) حضرت جرير رضي الله عنه چونكه دهغه علاقې د اشرافو (اوچتو) خلقو ځينې وو.په دې وجه نبى ﷺ هغه ته دا حكم وركړو.نو هغه د ځان سره د احمس قبيلې يونيم سل شهسواران واخستل.او ددغه بت ځانې ورانولو دپاره روان شو.حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه پخپله اس باندې په ښه شان نه شو سوريدلې.نو نبى ﷺ ته ئې ددې شكايت اوكړو.نبى ﷺ خپل لاس دهغه په سينه باندې اووهلو.او ورسره ئې دا دعا هم اوكړه.((اللّهمّ ثبته واجعله هادياً مهدياً)) اې الله! دې ثابت قدم اوساتې.او نورو خلقو لره هدايت وركونكې او پخپله هدايت باندې اوسيدونكې ئې جوړكړې،، دحضرت جرير رضي الله عنه بيان دې.چه ددې نه پس زه كله هم د اس نه نۀ يم غورزيدلې.

حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه سره د خپلو ملګرو د يمن دغه بت ځانې ته ورغې.او هغې ته ئې اور اولګولو.او د بيخه ئې ختم كړو. حضرت جرير رضي الله عنه د احمس قبيلې يو صحابى حضرت ابوارطاة رضي الله عنه لره د رسول الله ﷺ په خدمت كښې اطلاع وركولو دپاره اوليګه.چه هغه رسول الله ﷺ ته دا زيرې وركړى.كله چه هغه د نبى ﷺ په درباركښې حاضر شو.نو عرض ئې اوكړه.((يارسول الله ﷺ والذى بعثك بالحق ما جئت حتى تركتها كأنها جمل اجرب)) يعنى اې د الله رسوله! په هغه ذات مې دې قسم وى.چاچه ته حق سره راليګلې يې.زه ستا په خدمت

---

١) فتح البارى (٧١/٨) وعمدة القارى (١٠١/٨)۔

کښې راتلو دپاره ترهغه وخته پورې راروان نه شوم.ترڅو چه مې هغه بت خانه د خارښتی اوښ پشان توره پرینخوه..په عربو کښې دا رواج وو.چه په خارښتی اوښ به ئې تارکول مږل.مطلب دا دې.چه ذ تارکولو لګولی شوی خارښتی اوښ په شان ذوالخلصه اوسوزولې شو.او تور کړې شو.رسول الله ﷺ په دې خبر سره ډیر خوشحاله سو.او نبی علیه السلام پنځه خله د احمس قبیلې شهسوارانو او پیادهٔ دپاره د برکت دعا اوفرمائیله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ.....يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّامِيَّةُ:

① بعضې خلقو وئیلی دی.«والكعبة الشامية» غلط دې.ځکه چه کعبه شامیه په مکه مکرمه کښې واقع بیت الله شریف ته وائی.ځکه چه بیت الله د یمن نه شام طرف ته واقع دې.په دې وجه هغې ته شامیه وائی.یمن کښې واقع ذوالخلصه ته کعبه شامیه وئیل غلط دی.(۱)

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په روایت کښې «والكعبة الشامية» صحیح دی.خو ددې نه ذوالخلصه مراد نه ده.بلکه بیت الله مراد دې.او تقدیری عبارت داسې دې.«والكعبة الشامية هى التى بمكة» یعنی «الكعبة الشامية» مبتدا ده.او ددې خبر محذوف دې.او دا خودل دی.چه کعبه شامیه هغه ده.کومه چه مکه کښې واقع ده.(۲)

③ بعضې عالمانو وئیلی دی.چه ،،الكعبة،، مبتدا ده.او،،الشامية،، ددې خبردې.اودا د ماقبل نه حال دې.او مطلب دادې.چه ذوالخلصه ته کعبه وئیلې شی. حالانکه کعبه خو صرف شامیه ده.(کومه چه مکه کښې واقع ده)(۳)

④ خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه په یمن کښې واقع ذوالخلصه نومې بت خانې ته کعبه یمانیه او کعبه شامیه وئیلې شی.یمانیه ورته په دې وجه وئیلې شی.چه هغه په یمن کښې واقع وه.او شامیه ورته ځکه وائی.چه دهغې یوه دروازه شام طرف ته وه.نو په روایت کښې «يقال ... الكعبة الشامية» ته غلط وئیل، یا د باریکو تاویلاتو کولو ضرورت نشته.(۴) والله اعلم.

بَاب غَزْوَةُ ذَاتِ السُّلَاسِلِ

علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی دی.چه ،،السلاسل،، د ړومبی سین فتحې سره او د دویم سین کسرې سره دې.بعضو د ړومبی سین ضمه وئیلې ده.(۵)

---

۱) عمدة القاری(۱۰\۱۱۸)_

۲) فتح الباری(۷۲\۸)_

۳) قال الكرمانى ويحتمل ان تكون الكعبة مبتدا والشامية خبره والجملة حال، ومعناها ان الكعبة هى الشامية لاغير (وانظر شرح الكرمانى (۱۷۸\۱۶)_

۴) اوګورئ: فتح الباری (۷۱\۸)_

۵) شرح الکرمانی (۱۸۰\۱۶)_

وجه تسمیه: ① علامه عینی وغیره فرمائیلی دی چه ،،ذات السلاسل،، یوه چینه وه چه دهغې اوبه سلسال یعنی خوشګوار وې په دې وجه هغه چینې ته ذات السلاسل وائی. دا غزوه په هغه مقام باندې پیښه شوه نو هغې طرف ته نسبت کولو سره دې غزوې ته ذات السلاسل وائی.(۱)

② بعضې حضراتو فرمائیلی دی چه سلاسل د سلسلة جمع ده سلسله زنځیر او بیړۍ ته وائی په دې غزوه کښې مشرکینو په مضبوطۍ سره د جنګ کولو په غرض سره خپلو خپو کښې بیړۍ اچولې وې په دې وجه هغې ته غزوهٔ ذات السلاسل وائی.(۲)

③ قاضی عیاض رحمه الله فرمائیلی دی چه سلاسل په حقیقت کښې هغه شګې ته وائی. چه هغه لاندې باندې کلکه شوې وی په کوم ځائې چه دا غزوه پیښه شوه هلته لاندې باندې شګه کلکه شوې وه په دې وجه هغې ته ذات السلاسل وئیلې شي.(۳) والله اعلم

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ لَخْمٍ وَجُذَامَ قَالَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ: د اسماعیل بن ابی خالد په قول دا غزوه قبیله لخم او جذام سره پیښه شوه. لخم د مالك بن عدی بن حارث لقب وو هغې طرف ته دا قبیله منسوب ده جذام د لخم رور وو چه دهغه نوم عمرو بن عدی وو دهغه اولاد ته ،،بنوجذام،، وائی.(۴)

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِيَ بِلَادُ بَلِيٍّ وَعُذْرَةَ وَبَنِي الْقَيْنِ: بَلی، عُذره او بنوالقین درې واړه د قضاعه څانګې دی.(۵) ابن اسحاق د یزید په واسطه د عروه نه نقل کړی دی چه دا غزوه د قبیلهٔ بلی، عذره او بنی القین په ښارونو کښې پیښه شوه.

[۴۱۰۰] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ عَائِشَةُ قُلْتُ مِنَ الرِّجَالِ قَالَ أَبُوهَا قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ عُمَرُ فَعَدَّ رِجَالًا فَسَكَتُّ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ [ر: ۳۴۶۲]

د غزوه ذات السلاسل تاریخ وقوع: ددې غزوې تفصیل دادې چه رسول الله ﷺ ته داخبر ملاؤ شو. چه د بنی قضاعه قبیلې یو جماعت په مدینه منوره باندې د حملې اراده لری په دې

---

(۱) عمدة القاری (۱۲\۱۱۸)_

(۲) فتح الباری (۷\۶۸) معجم البلدان (۳\۲۳۳)_

(۳) اوګورئ: فتح الباری (۷\۲۶) کتاب المناقب ابواب فضائل ابی بکر والسیرة الحلبیة (۳\۱۹۰) خویه دې دواړو کتابونو کښې قاضی عیاض طرف ته دا قول نه دې منسوب کړې شوې بلکه ،،قیل،، سره نقل کړې شوې دې دهغوی نه علاوه احقر په ډیرو کتابونو کښې تلاش اوکړو خو ملاو نه شو والله اعلم.

(۴) عمدة القاری (۱۲\۱۱۸)_

(۵) عمدة القاری (۱۲\۱۱۸)_

خبر اوريدو سره نبي ﷺ د حضرت عمرو بن العاص په مشرئ کښې د دريو سوو سړو يوجماعت ذات السلاسل مقام طرف ته اوليګه.(۱) کله چه د صحابو ﷺ دا جماعت د دشمن علاقې ته نزدې اورسيده.نو معلومه شوه.چه د دشمنانو تعداد زيات دې.په دې وجه صحابو ﷺ رافع بن مکيث ﷺ د رسول الله ﷺ په خدمت کښې اوليګه.چه د مدد دپاره نور سړی راوليګی.(۲) رسول الله ﷺ حضرت ابوعبيده بن الجراح ﷺ اميرجوړ کړو.اودوه سوه سړي ئې د مدد دپاره اوليګل.چه په هغوی کښې حضرت ابوبکر او حضرت فاروق اعظم ﷺ هم وو.او دا نصيحت ئې ورته اوفرمائيلو.چه عمرو بن العاص سره ملاؤ شئ.او خپل منځ کښې متفق اوسيږئ.دهر قسمه اختلاف نه خان ساتئ.(۳) حضرت ابوعبيده ﷺ چه کله هلته اورسيده.او دمونځ وخت راغې.نو هغوی امامت کول اوغوښتل. حضرت عمرو ﷺ اووئيل.چه امير د لښکر خو زه يم.ته خو زما د مدد دپاره راغلې يې.مونځ به زه ورکوم. ابوعبيده ﷺ اووئيل.چه ته د خپل جماعت امير يې.او زه د خپل جماعت امير يم.خو بيا د رسول الله ﷺ د حکم مطابق د اختلاف نه بچ کيدو دپاره حضرت ابوعبيده ﷺ د حضرت عمرو بن العاص ﷺ اطاعت اوکړو.اووې فرمائيل.چه زه به ستا اطاعت کوم.اګرچه ته زما مخالفت کوې.(۴) بيا صحابو ﷺ په يوځائې حمله اوکړه.او بنو قضاعه اوبريدل.او اوتختيدل .صحابو ﷺ په دشمن پسې کيدل اوغوښتل.خو حضرت عمرو ﷺ منع کړل.(۵) په دې غزوه کښې حضرت عمرو ﷺ صحابه د اور بلولو نه هم منع کړی وو.د يخنئ زمانه وه. حضرت صديق ﷺ او حضرت فاروق ﷺ په دې سلسله کښې هغوی سره خبره اوکړله.خو هغوی اووئيل.که چا اور بل کړو.نوزه به هغه هم په هغه اورکښې غورځوم.دغه شان يوه ورځ حضرت عمروبن العاص ﷺ ته احتلام اوشو.نودسحرهغوی تيمم اوکړو.اومونځ ئې ورکړو.(۶)

صحابه چه کله مدينې منورې ته واپس راغلل.نو د حضرت عمرو بن العاص ﷺ دا درې واړه خبرې ئې رسول الله ﷺ ته بيان کړلې.نبي ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.نوهغه اووئيل.چه اې د الله رسوله! دشمن پسې کيدلو نه ما په دې وجه منع کړی وو.چه ماته ويره وه.چه چرته داسې اونشي.چه مونږ هغوی پسې شو.او وړاندې دهغوی د مدد دپاره نور خلق موجود وی.نو هسې بيسه به مونږ ته نقصان راپيښ شي.او د اور بلولو نه ما ځکه منع کړی وو.چه هسې نه دشمنان اور بل اووينی.او ددې په ذريعه هغوی ته زمونږ د کموالی اندازه اونشي.(۷) او د احتلام نه پس ما تيمم کولو سره مونځ ځکه ورکړو.چه سخته يخنی وه.او په

---

(۱) طبقات ابن سعد(۱۳۱\۲)_

(۲) طبقات ابن سعد (۱۳۱\۲) والسيرة النبوية والآثار المحمدية(۲۳۳\۲)_

(۳) سيرة ابن هشام مع الروض الانف (۳۵۹\۲)_

(۴) الكامل لابن اثير(۱۵۶\۲)_

(۵) فتح الباری(۷۵\۸)_

(۶) فتح الباری(۷۵\۸) والسيرة النبوية والآثار المحدية(۲۳۲\۲)_

(۷) السيرة النبوية والآثار المحمدية(۲۳۲\۲)_

غسل كولو سره ماته د خپل ژوند خطره محسوسيده.او د الله ﷻ ارشاد دى. ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ﴾[1] نبى كريم ﷺ چه دا واوريدل.نو تبسم ئې اوكړو.اوهغه ته ئې هيڅ اونه فرمائيل.[2]

چونكه په دې سريه كښې لوئې لوئې صحابه هم دحضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه د مشرئ لاندې وو.په دې وجه هغه ته دا خيال اوشو.چه هغه رسول الله ﷺ ته په صحابو رضي الله عنهم كښې د ټولو نه زيات محبوب دې.نوهغه د نبى ﷺ نه تپوس اوكړو.«ایّ الناس احب اليك؟» په خلقو كښې تاسو ته دټولو نه زيات څوك محبوب دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.،،عائشة،، هغه عرض اوكړو.،،من الرجال؟،، په سړو كښې څوك دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.،،ابوها،، يعنى صديق اكبر رضي الله عنه، هغه عرض اوكړو.،،ثم من؟،، نبى ﷺ اوفرمائيل.،،عمر،، دغه شان هغه ډير نومونه اوشميرل.بيا په دې ويره خاموش شو.چه چرته دهغه نوم دټولو په آخر كښې رانه شى.

فائده: عامو اهل سيرغزوة ذات السلاسل په مياشت د جمادى الثانى ٨ﻫ كښې ګرځولې ده.بعضو وئيلى دى.چه دا غزوه په سن٧ﻫ كښې واقع شوې ده.[3] امام بخارى رحمه الله داد ١٠ﻫ په واقعاتو كښې ذكركړې ده.خو لكه څنګه چه ما عرض اوكړو.چه امام بخارى رحمه الله د غزواتو او سير د تاريخى ترتيب څه خاص اهتمام نه دې كړې.او ډير وخته په تاريخ د وقوع كښې دهغه رائې هم د عامو اهل سير نه مختلف وى.

بَابُ ذَهَابُ جَرِيرٍ إِلَى الْيَمَنِ

[٤١٠١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْعَبْسِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنْتُ بِالْيَمَنِ فَلَقِيتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ ذَا كَلَاعٍ وَذَا عَمْرٍو فَجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو عَمْرٍو لَئِنْ كَانَ الَّذِي تَذْكُرُ مِنْ أَمْرِ صَاحِبِكَ لَقَدْ مَرَّ عَلَى أَجَلِهِ مُنْذُ ثَلَاثٍ وَأَقْبَلَا مَعِي حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ رُفِعَ لَنَا رَكْبٌ مِنْ قِبَلِ الْمَدِينَةِ فَسَأَلْنَاهُمْ فَقَالُوا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَالنَّاسُ صَالِحُونَ فَقَالَا أَخْبِرْ صَاحِبَكَ أَنَّا قَدْ جِئْنَا وَلَعَلَّنَا سَنَعُودُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَرَجَعَا إِلَى الْيَمَنِ فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرٍ بِحَدِيثِهِمْ قَالَ أَفَلَا جِئْتَ بِهِمْ فَلَمَّا كَانَ بَعْدُ قَالَ لِي ذُو عَمْرٍو يَا جَرِيرُ إِنَّ بِكَ عَلَيَّ كَرَامَةً وَإِنِّي مُخْبِرُكَ خَبَرًا إِنَّكُمْ مَعْشَرَ الْعَرَبِ لَنْ تَزَالُوا

---

[1] سورة النساء:٢٩_

[2] سنن ابى داوٗد كتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البردا يتيمم(١\٩٢) رقم الحديث (٣٣٤)_

[3] عمدة القارى(١٢\١٨)_

بِخَيْرٍ مَا كُنْتُمْ إِذَا هَلَكَ أَمِيرٌ تَأَمَّرْتُمْ فِي آخَرَ فَإِذَا كَانَتْ بِالسَّيْفِ كَانُوا مُلُوكًا يَغْضَبُونَ غَضَبَ الْمُلُوكِ وَيَرْضَوْنَ رِضَا الْمُلُوكِ

رسول اللهﷺ يوځل حضرت جرير بن عبداللهؓ يمن طرف ته د ذوالخلصه ورانولو دپاره ليګلې وو.چه دهغې واقعه تيره شوه.دا په دويم ځل نبيﷺ هغه د دين د تبليغ دپاره ليګلې وو.دا د حجة الوداع نه د روستو واقعه ده.

د طبراني په روايت كښې دي.چه حضرت جريرؓ اوفرمائيل.نبي كريمﷺ زه د يمن خلقو طرف ته اوليګلم.چه زه هغوی ته د دين اسلام دعوت وركړم.اوكه هغوی د دعوت نه انكار اوكړي.نوهغوی سره جهاد اوكړم.([1])

د ابن عساكر په روايت كښې دي.چه حضرت جريرؓ لره رسول اللهﷺ دوه با اثره سړو ته د اسلام دعوت وركولو دپاره ليګلې وو.چه په هغوی كښې د يوسړي نوم،،ذوكلاع،،او د دويم نوم ،،ذوعمرو،، وو.([2]) ممكن ده.چه نبيﷺ خصوصيت سره هغوی دواړو ته د اسلام دعوت وركولو دپاره حضرت جريرؓ ته وئيلی وی.او ورسره ئې د يمن عامو خلقو ته د اسلام د دعوت كار دپاره هم وئيلی وی.

حضرت جريرؓ هغوی دواړو ته د اسلام دعوت وركړو.او دواړو اسلام قبول كړو.او دواړه حضرت جريرؓ سره مدينې منورې ته د رسول اللهﷺ د زيارت دپاره روان شو.هغه هغوی دواړو ته د رسول اللهﷺ خبرې بيان كړې.نوپه دې باندې حضرت جريرؓ ته ،،ذوعمرو،، اووئيل.((لئن كان الذى تذكر من امرصاحبك لقد مرّعلى اجله منذ ثلاث)) هغه خبرې كومې چه ته د خپل صاحب په باره كښې بيانوې .كه هغه صحيح او ټيك وی.نو دهغه د مرګ بيا درې ورځې تيرې شوی دی.

دلته داسوال پيداكيږي.چه ذوعمرو دا خبره څنګه اوكړه؟ بعضې حضرات وائي.چه دا خبره هغه د يهودو د مخكنو كتابونو په حوالې سره بيان كړله.هغه د يهودو د كتابونو نه خبر وو.([3]) خو د حضرت انورشاه كشميريؒ رائې داده.چه دغه سړې كاهن وو.او دخپل كهانت په ذريعه هغه معلومه كړه.چه د رسول اللهﷺ وفات شوې دې.حضرت شاه صاحبؒ فرمائي.چه ددې نه دا خبره هم معلومه شوه.چه د كاهن پخپله خپله خبره باندې يقين نه وی.ځكه چه ذوعمرو دا هم وائي.چه د رسول اللهﷺ وفات شوې دې.او ددې باوجود جريرؓ سره سفرهم كوی.چه ممكن ده. لاقات اوشي.او وفات شوې نه وی.([4])

---

[1]) عمدة القاري(۱۳\۱۸)_

[2]) فتح الباري(۷۶\۸)_

[3]) فتح الباري(۷۶\۸)_

[4]) فيض الباري (۱۲۱\٤) خو ابن عبدالبر په الاستيعاب كښې ليكلی دی.چه ذوعمرو خوب اوليده.چه په دې سره هغه ته معلومه شوه.چه د رسول اللهﷺ وفات شوې دې.اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(۱۱\۴۹۰) على هامش الاصابة)_

حضرت جرير رضي الله عنه فرمائي.چه اوس لا مونږ په لاره كښې وو.چه د مديني منورې نه يو څو حضرات راتلونكي په نظر راغلل.دهغوی نه مونږ تپوس اوكړو.نو هغوی اووئيل.چه نبي عليه السلام وفات شوي دي.او ابوبكر رضي الله عنه خليفه جوړكړې شوې دې.او هيڅ ګړبړ نشته.خلق ټيك دی. هيڅ انتشار نشته.په دې خبر اوريدو سره ذوكلاع او ذوعمر دواړو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.چه خپل صاحب يعنی حضرت صديق رضي الله عنه ته اووايه.چه مونږ(د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات دپاره) راغلي وو.او چونكه دهغه وفات شوې دې.په دې وجه مونږه اوس واپس خو.بيا به انشاءالله راشو.نو دواړه يمن ته واپس لاړل.حضرت صديق رضي الله عنه ته حضرت جرير رضي الله عنه دا واقعه واوروله.نوهغوی اووئيل چه تا هغوی د ځان سره يوځائې ولې رانه وستل.بيا څه موده پس د حضرت جرير رضي الله عنه ذوعمرو سره ملاقات اوشو.غالباً دا د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت زمانه وه.(١) نو ذوعمرو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.اې جريره! ستا په ما باندې احسان دې.(چه ستا په وجه ماته الله تعالى د اسلام دولت رانصيب كړو) په دې وجه زه تاته يوه خبره ښايم.

قوله: انكم معشر العرب، لن تزالوا بخير ما كنتم اذا هلك امير، تأمّرتم في آخر، فاذا كانت بالسيف، كانو ملوكاً يغضبون غضب الملوك، ويرضون رضا الملوك: تاسو عرب خلق به مسلسل خير سره اوسيږئ.تركومې پورې چه تاسو د يو امير نه پس د بل امير انتخاب خپل منځ كښې مشورې سره كوئ.خوكله چه اقتدار باندې قبضه د تورې په ذريعه سره اوشي.نو بيا به په تاسو كښې بادشاهت راشي.د بادشاهانو پشان به غصه كيږئ.او د بادشاهانو پشان به راضي كيږئ،،

يعنی لكه څنګه چه بادشاهان په نه څه خبره باندې خفه كيږی.او په معمولی شان خبره باندې خوشحاليږی.نه دهغوی د خفګان څه اعتماد وی.او نه د هغوی د خوشحالئ څه اعتبار وی.دا حالت به په تاسوكښې هم راشي.او هم دغه شان اوشوه.

فائده: ذوكلاع او ذوعمرو: واقدی په ډيرو اسانيدو سره دا خبره نقل كړې ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت جرير رضي الله عنه لره ذوكلاع او ذوعمرو خواته يمن ته ليګلې وو.دا دهغه ځائې لوئې با اثره او رعب والا خلق وو.حضرت جرير رضي الله عنه هغوی ته د اسلام دعوت وركړو.اوهغوی مسلمانان شو.(٢) د بخاری د روايت نه دا هم معلومه شوه.چه هغوی ته (نبی صلى الله عليه وسلم سره) د صحبت شرف حاصل نه شو.ذوكلاع د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په زمانه كښې مديني منورې ته راغلي وو.(٣) ابن عبدالبر ليكلی دی.چه د حضرت عمر رضي الله عنه نه هغه د حديثو روايت هم كوی.په جنګ صفين كښې دحضرت معاويه رضي الله عنه دطرفه قتال كښې شريك شو.اوهلته شهيد شو.(٤)

---

١) فتح البارى(٧٧/٨)_

٢) اوګورئ: الاصابة فی تمييز الصحابة(٤٩٢/١)_

٣) عمدة القارى (١٤/١٨)_

٤) تفصيل دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(٤٨٥/١-٤٨٧) علی هامش الاصابة)_

بَابُ غَزْوَةُ سِيفِ الْبَحْرِ
وَهُمْ يَتَلَقَّوْنَ عِيرًا لِقُرَيْشٍ وَأَمِيرُهُمْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

سيف (په كسرې د سين سره) غاړې (طرف) ته وائي.د قريشو په قافلې باندې د حملې كولو په غرض سره دا جماعت د سمندر د غاړې په طرف تلې وو.په دې وجه دې ته ،،غزوة سيف البحر،، وائي.[1]

رسول اللهﷺ درې سوه صحابهؓ دحضرت ابوعبيده بن الجراحؓ په مشرئ كښې دې مقصد دپاره ليګلې وو.د ابن سيدالناس [2]ابن سعد [3]او د مغازى د اكثرو اصحابو رائې داده.چه غزوة سيف البحر په رجب ۸ھ كښې پيښه شوې ده. و په دې باندې اشكال دادې.چه د رجب ۸ھ زمانه د فتح مكې نه وراندې د صلح حديبيه زمانه ده.او د صلح په زمانه كښې د مسلمانانو د قريشوپه قافله باندې داسې قسمه لښكرو سره حمله كول،د صلح د معاهدې خلاف ورزى ده.چه د رسول اللهﷺ د اصحابو نه داسې كار كول دعقل نه لرې خبره ده.په دې وجه د حافظ ابن قيم[4]او د حافظ ابن كثير[5]رائې داده.چه غزوة سيف البحر د صلح حديبيه نه مخكښې پيښه شوې ده.

حافظ ولى الدين عراقى ؒ په شرح تقريب كښې د ابن سيدالناس او ابن سعد رحمهما الله روايت راجح ګرځولې دې.چه دا د رجب ۸ھ واقعه ده.او د صلح دمعاهدې خلاف ورزئ په حوالې سره د وارد شوى اعتراض هغه دا جواب وركړې دې.چه د رجب ۸ھ پورې د صلح حديبيه د معاهدې خلاف ورزى پخپله قريشو كړې وه.بنوبكر د بنوخزاعه خلاف اقدام كړې وو.او قريشو د صلح د معاهدې خلاف ورزى كړې وه.او د بنوبكر مدد كولوسره ئې صلح ماته كړې وه.په دې وجه د رجب ۸ھ دا زمانه، د صلح زمانه نه وه.چه د صلح د شرائطو پابندى ضروزى ګرځولو سره اشكال اوكړې شى.

حافظ ابن حجرؒ يوه بله خبره ليكلې ده.چه نبى كريمﷺ د دريو سوو سړو دا جماعت د قريشو په قافلې باندې د حملې كولو دپاره نه وو ليګلې.بلكه دهغوى د حفاظت دپاره ئې ليګلې وو.د قريشو تجارتى قافله راروانه وه.او هغه به د جهينه قبيلې په علاقې باندې تيريدله.د جهينه خلق د لوټ مار عادتى وو.خطره وه.چه هغوى چرته د قريشو قافله لوټ نكړى.په دې وجه رسول اللهﷺ د حضرت ابوعُبيده بن الجراحؓ په مشرئ كښې درې

---

[1] عمدة القارى(۱۸\۱۵)_

[2] زاد المعاد(۳\۳۸۹)_

[3] طبقات ابن سعد(۲\۱۳۲) او ابن اثيرهم د۸ھ په واقعاتو كښې دا ذكركړې ده.(اوګورئ! الكامل لابن اثير(۲\۱۵۷)_

[4] زاد المعاد(۳\۳۹۰) فصل فى سرية الخبط)_

[5] البداية والنهاية(۴\۲۷۷)_

سوه صحابه رضی الله عنهم دهغې دحفاظت دپاره اولیګل.(۱)

مولانا شبلی نعمانی مرحوم دحافظ په دې بیان باندې اعتماد کړې دې.(۲) خو علامه قسطلانی، زرقانی، واقدی، ابن سعد او شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمهم الله ټول حضرات فرمائی.چه دا سریه نبی علیه السلام د قریشو لوټ کولو دپاره لیږلې وه.(۳) والله اعلم.

امام بخاری رحمه الله درې حدیثونه په دې باب کښې نقل کړی دی.چه په هغې کښې ددې غزوې په باره کښې تفصیلات دی.

[۴۱۰۲/۴۱۰۲] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لما بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْثًا قِبَلَ السَّاحِلِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَهُمْ ثَلَاثُ مِائَةٍ فَخَرَجْنَا وَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ فَنِيَ الزَّادُ فَأَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِأَزْوَادِ الْجَيْشِ فَجُمِعَ فَكَانَ مِزْوَدَيْ تَمْرٍ فَكَانَ يَقُوتُنَا كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلًا قَلِيلًا حَتَّى فَنِيَ فَلَمْ يَكُنْ يُصِيبُنَا إِلَّا تَمْرَةٌ تَمْرَةٌ فَقُلْتُ مَا تُغْنِي عَنْكُمْ تَمْرَةٌ فَقَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَنِيَتْ ثُمَّ انْتَهَيْنَا إِلَى الْبَحْرِ فَإِذَا حُوتٌ مِثْلُ الظَّرِبِ فَأَكَلَ مِنْهَا الْقَوْمُ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِضِلَعَيْنِ مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنُصِبَا ثُمَّ أَمَرَ بِرَاحِلَةٍ فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُمَا فَلَمْ تُصِبْهُمَا

دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه روایت دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د سمندر غاړې طرف ته یو لښکراولیګه.حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه نې د لښکر امیر جوړ کړو .اوس مونږ په لاره کښې وو.چه توښه ختمه شوه.حضرت ابوعبیده رضی الله عنه لښکر ته اوونیل.چه دچا سره کوم څه دی. هغه دې راوړی.ټول راجمع کړې شو.«فکان مزودی تمر»(۴) نو دوه تهیلې د کجورو راجمع شوې.اوس به هغه مونږ ته روزانه لږې لږې کجورې راکولې.تردې چه هغه هم ختمیدو ته نزدې شوې.نو یوه یوه کجوره به ملاویده.«فقلت: ما تغنی عنکم تمرة؟» وهب بن کیسان حضرت جابر رضی الله عنه ته اوونیل.په یوې کجورې به تاسوته څه فائده کیدله؟ حضرت جابر رضی الله عنه اوفرمائیل. «لقد وجدنا فقدها حین فنیت» دا یوه کجوره نه ملاویدل مونږ هغه وخت محسوس کړل.کله چه دهغې ملاویدل هم بند شو.بیا کله چه مونږ دسمندر غاړې ته اورسیدو.«فإذا حوت مثل الظرب»(۵) هلته د وړوکې غر (غونډۍ) پشان یو کب ملاوشو.خلقو اتلسو ورځو پورې دهغې غوښه اوخوړه.ظرب وړوکی غر ته وائی.

---

(۱) فتح الباری(۷۸/۸)_

(۲) سیرت النبی صلی الله علیه وسلم (۳٤۱/۱)_

(۳) دحافظ ابن حجر رحمه الله نه علاوه په اهل مغازی کښې چاهم نه دی لیکلی.چه دا قافله د قریشو د حفاظت دپاره نبی علیه السلام لیګلې وه_

(۴) المزود(بکسر المیم وسکون الزای) ما یجعل فیه الزاد (فتح الباری(۷۹/۸)_

(۵) الظرب (بفتح الظاء وکسر الراء) الجبل الصغیر(وانظر: العمدة (۱۵/۱۸)_

بيا دحضرت ابوعبيده رضي الله عنه په حكم سرد دهغې د پوښتو دوه هډوكى اودرولې شو.او د لښكر دټولو نه اوږد قد والا سړې په اوښه باندې كيناسته.او دهغې لاندې تيرشو.خو دهغه سر هغه پوښتو پورې اونه رسيده.(په رومبى روايت كښې صرف د اوښ تيريدو ذكردې.په دويم روايت كښې په اوښ باندې د ناست اوږد قد والا سړى د تيريدو ذكر دې).

او امام مسلم رحمه الله په دې قصه كښې روايت نقل كړې دې.په هغې كښې دى.چه ددې كب په يو ستركه كښې حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه ديارلسو سړو ته دكيناستلو حكم وركړو.نو هغه ديارلس سړى دهغې په ستركه كښې راځائې شو.([1])

[٤٣٦٢] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الَّذِي حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مِائَةِ رَاكِبٍ أَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ فَأَقَمْنَا بِالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى ثَابَتْ إِلَيْنَا أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى أَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ قَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ وَأَخَذَ رَجُلًا وَبَعِيرًا فَمَرَّ تَحْتَهُ قَالَ جَابِرٌ وَكَانَ رَجُلٌ مِنْ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ إِنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ نَهَاهُ وَكَانَ عَمْرٌو يَقُولُ أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ لِأَبِيهِ كُنْتُ فِي الْجَيْشِ فَجَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نُهِيتُ

قوله: فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ:

د.خبط.. نه د وونو پاڼې مراد دى.يعنى د سختې ولږې په وجه مونږ د وونو پاڼې اوخوړې.چه دهغې په وجه ددې لښكر نوم ،،جيش الخبط،، مشهورشو.

قوله: فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ: زهرى رحمه الله نقل كړى دى.چه عنبر په لويو سمندرونوكښې يوكب وى.چه دهغې اوږدوالې پنځوس لاسه برابر وى.([2]) عنبر خوشبو ته هم وائى.ددې متعلق ونيلى شوى دى.چه دا ددغه كب فضله (گندگى) وى.([3]) ابن سينا وئيلى دى. چه عنبر خوشبو په سمندركښې پيداكيږى.د سمندر يو خاص قسم ځناور دغه خوشبو خورى.خو ځنګه چه هغه دا (خوشبو) اوخرى.نو مركيږى.او بيا سمندر دغه ځناور بهر ته راغورځوى.دهغې د خيټې نه بيا دغه خوشبو راوځى.([4])

---

[1] صحيح مسلم كتاب الصيد والذبائح باب اباحة ميتات البحر)_
[2] فتح البارى(٨٠١٨)_
[3] فتح البارى(٨١١٨)_
[4] فتح البارى(٨١١٨)_

قوله: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ: په قوم كښې يوسړې وو.چه هغه درې اوښان ذبح كړل.دا قيس بن سعد بن عباده رضي الله عنه وو.بيا په دويمه او دريمه ورځ هم هغه درې درې اوښان ذبح كړل.بيا د نورو اوښانو ذبح كولو نه حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع كړو.
په سيرت حلبيه كښې روايت نقل كړې دې.چه كله حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اوكتل.چه خلق د الله په لاره كښې جهاد دپاره راغلى دى.او د ولږې د سختئ دا حال دې.چه خلق پاڼړې خورى.او گزاره كوى.نو په هغه دا حالت ليدل گران شو. او هغه د سمندر د غاړې دخلقو نه په قرض باندې اوښان اخستل او ذبح كول ئې شروع كړل.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه ته اووئيل.چه رقم خو ستا سره نشته.په قرض باندې ته اوښان اخلې.او ذبح كوې.دا قرض به د كوم خائې نه وركوې.حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اووئيل.چه زمونږ په كوركښې مال شته.دهغې نه به قرض اداكړم.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه اوفرمائيل.چه هغه خو ستا د پلار دې.نو قيس اووئيل .چه زما پلار د پردو حاجتمندو او غريبانانو امداد كوى.نوكه زه قرضدار شم.نو آيا زما امداد به نه كوى؟ حضرت ابوعبيده رضي الله عنه دهغه په خبرو متاثره شو.او لږه نرمى ئې اختيار كړله.خو حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.چه بالكل نه، دې به بالكل منع كولې شى.نو حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع كړو.مدينې منورې ته د واپس راتلو نه پس حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه خپل پلار ته دا واقعه واوروله.نو حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اوفرمائيل. چه د فلانى خائې څلور باغونه زه ستا په نوم كوم.چه كه بيا دپاره داسې صورت درپيښ شى.چه ته دا وئيلې شې.چه ما سره څلور باغونه دى.او په داسې قسمه دخير په كارونو كښې ستانه روستووالې اونه شى.كله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ددې واقعې خبر اوشو.نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.دا كورنئ د سخاوت او جود كورنئ ده.هم دا خبره ددوى د شان سره لائق وه.(١)

[٤١٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ غَزَوْنَا جَيْشَ الْخَبَطِ وَأُمِّرَ أَبُو عُبَيْدَةَ فَجُعْنَا جُوعًا شَدِيدًا فَأَلْقَى الْبَحْرُ لَنَا حُوتًا مَيِّتًا لَمْ نَرَ مِثْلَهُ يُقَالُ لَهُ الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ عَظْمًا مِنْ عِظَامِهِ فَمَرَّ الرَّاكِبُ تَحْتَهُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ كُلُوا فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كُلُوا رِزْقًا أَخْرَجَهُ اللَّهُ أَطْعِمُونَا إِنْ كَانَ مَعَكُمْ فَأَتَاهُ بَعْضُهُمْ فَأَكَلَهُ [ر: ٢٣٥١]

قوله: فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ: په رومبى روايت كښې اتلس ورځې راغلې وې.او په دې روايت كښې د پنځلسو ورځو ذكر دې.په دې روايت كښې كسر حذف كړې شو.

....

١) فتح البارى(٨٠/٨)_

بَاب حَجّ أَبِي بَكْرٍ بِالنَّاسِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ

[۴۱۰۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فِي رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ أَنْ لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ [ر: ۳۶۲]

دا حج په كوم سن كښې شوې وو؟ نبى كريم ﷺ په ۹ﻫ كښې حضرت صديق اكبر رضی اللہ عنہ د حج اميرمقرر كړو.او مكې مكرمې ته ئې اوليګه.په دې كښې خو هيڅ اختلاف نشته.چه دا ليګل په ۹ﻫ كښې اوشو. البته په دې كښې روايات مختلف دى.چه دا حج په ذى قعده كښې اوشو.اوكه د ذى الحجة په مياشت كښې.د ابن سعد(۱)ازرقى او ابن اسحاق وغيره رائې داده.چه دا د ذې الحجې په مياشت كښې شوې دې.په مفسرينو كښې د ثعلبى او رمانى رائې هم داده.(۲) ازرقى په اخبار د مكې كښې صراحت سره دا ليكلى دى.چه دا حج په ذى الحجه كښې شوې دې.(۳) ابن اسحاق صراحت سره نه دى ليكلى.خو دهغوى دكلام نه هم دا ښكاره كيږى.چه دهغوى په رائې كښې هم دا حج په ذى الحجه كښې شوې دې. ځكه چه هغوى دا ليكلى دى.چه د غزوهٔ تبوك نه نبى كريم ﷺ واپس راغې.نو په شوال او ذى قعده مياشتو كښې د قيام كولو نه پس ئې حضرت صديق اكبر رضی اللہ عنہ حج دپاره مكې ته اوليګه.چه ددې صفا مطلب دادې.چه په ذى الحجه كښې نبى علیہ السلام هغه ليكلې وو.(۴)
مجاهد او دهغه بعضې متبعين وائى.چه دا حج په ذى قعده كښې شوې دې. (۵)

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ په فتح البارى كښې ليكلى دى.«والمعتمد ما قاله مجاهد» خو دلته د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ نه سهوه شوې ده.صحيح عبارت «والمعتمد خلاف ماقاله مجاهد» كيدل پكاردې.دليل ددې دادې.چه پخپله حافظ ددې سره روستو دا ليكلى دى.«وبه جزم الازرقى»(۶) حالانكه ازرقى د مجاهد په قول باندې جزم نه دې كړې.بلكه د هغه د قول خلاف ئې جزم (اعتماد) كړې دې.ځكه چه مجاهد په ذى قعده كښې ددې حج د واقع كيدو قائل دې.او ازرقى په ذى الحجه كښې ددې واقع كيدل منى.

---

(۱) طبقات ابن سعد(۱۶۸|۲)_
(۲) فتح البارى(۸۲|۸)_
(۳) اخبارمكة (۱۸۶|۱)_
(۴) سيرت ابن هشام (۳۲۷|۲)_
(۵) فتح البارى(۸۲|۸)_
(۶) فتح البارى(۸۲|۸)_

دغه شان حافظ لیکلی دی.«فذکر ابن سعد... ان حجة ابي بكر وقعت في ذي القعدة»(۱) دا هم د قلم غلطي ده.ځکه چه ابن سعد په طبقات کښې «في ذي الحجة» لیکلی دی.(۲)
په دې حج کښې د مدینې منورې نه حضرت صدیق رضی الله عنه سره درې سوه صحابه رضی الله عنهم تلی وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم شل اوښان قربانی کولو دپاره لیګلی وو.(۳) قرآن دې حج ته حج اکبر وئیلی دی.ځکه چه دا ړومبئ موقع وه.چه حج په اصل ابراهیمی سنت مطابق ادا شو.
د سورة براءت ړومبی آیتونه په مشرکانو کښې د عهد (لوظ نامې) ماتونکو په باره کښې نازل شوی وو.نبی علیه السلام حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ته دحج.په موقعه باندې ددې آیاتونو د اعلان دپاره هم فرمائیلی وو.خو د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه د روانیدو نه پس نبی علیه السلام ته دا خیال راغې.چه د عهد او عهد ماتولو په باره کښې دا اعلان حضرت علی رضی الله عنه اوکړی.نو زیات مناسب به وی.ځکه چه د عربو د دستور مطابق به په داسې امورو کښې اعلان په خاندان او رشته دارانو کښې یوکس کولو.نو نبی علیه السلام حضرت علی رضی الله عنه راوغوښته.او پخپله اوښه ،،عضباء،، باندې ئې سورکړو.اوهغه ئې صدیق اکبر رضی الله عنه پسې روستو اولیګه.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه چه حضرت علی رضی الله عنه راتلونکې اولیده.نو تپوس ئې ترې اوکړو چه ،،امیر اومامور،، حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل .مامور یم.او تفصیل ئې ورتهٔ بیان کړو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په خلقو باندې حج اوکړو.په لسم تاریخ ئې خطبه ورکړله.ددې ته پس حضرت علی رضی الله عنه اودریده.د سورة براءت آیتونه ئې تلاوت کړل. او اعلان ئې اوکړو.چه د نن نه پس به هیڅ مشرك كعبې ته نه داخلیږی.او نه به څوك په بربنډ حج او طواف کوی.دچا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د یو خاص مودې پورې عهد دې.هغه عهد به دهغې مودې پورې پوره کولې شی.او دچا سره چه څه عهدنشته.یا عهدشته.خوڅه موده مقرر نشته.هغه ته څلورو میاشتو پورې امن دې.که په دې موده کښې هغه مسلمان شو.نو ډیره ښه ده.ګینې هغه به قتل کولې شی.(۴)
فائده: په دې حج د صدیق اکبر رضی الله عنه دحج فریضه ساقط شوې وه اوکه نه؟ په دې حج سره د حضرت صدیق رضی الله عنه دحج فریضه ساقط شوې وه اوکه نه؟ د حافظ ابن قیم رحمه الله رجحان دې طرف ته دې.چه په دې سره دهغه د حج فریضه نه وه ساقط شوې. بلکه دا فریضه رسول الله صلی الله علیه وسلم

---

(۱) ایضاً_
(۲) طبقات ابن سعد(۲/۱۶۸) خو ممکن ده.چه ابن سعد د طبقات نه علاوه بل ځائې کښې لیکلی وی.چه په ذی قعده کښې دا حج واقع شوې دې.ځکه چه حافظ لیکلی دی.چه ابن سعد د مجاهد نه نقل کړې دی.او په طبقات کښې ابن سعد د مجاهد نه نه دی نقل کړی.په دې وجه ډیره ممکن ده. چه په بل مقام کښې ابن سعد د مجاهد نه په ذی قعده کښې ددې واقع کیدل نقل کړی وی.والله اعلم)
(۳) زاد المعاد(۳/۵۹۳)_
(۴) تفصیل دپاره اوګورئ! زادالمعاد(۳/۵۹۳-۵۹۵) و طبقات ابن سعد(۲/۱۶۸-۱۶۹) وسیرت ابن هشام مع الروض الانف(۲/۳۲۷-۳۲۸)_

سره د حجة الوداع په ادا کولو سره پوره شوي وه.(۱)

[۴۰٦] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ كَامِلَةً بَرَاءَةٌ وَآخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ خَاتِمَةُ سُورَةِ النِّسَاءِ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ [۴۳۲۹، ۴۳۷۷، ٦۳٦۳]

په دې به بحث انشاء الله په ،،كتاب التفسير،، كښې كيږي.

بَاب=وَفْدُ بَنِي تَمِيمٍ

[۴۰۷] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي صَخْرَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى نَفَرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَدْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَرُئِيَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ فَجَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ

امام بخاری رحمه الله ددې باب نه ،،سلسلة الوفود،، شروع كوي.رسول اللهﷺ چه كله مكه فتح كړله.نو د عربو دا شك او شبه ختمه شوه.چه نبيﷺ په حقه نبي دې اوكه نه؟ څكه چه د عربو قبائل په دې انتظار كښې وو.چه كه دا رسول په قريشو باندې غالب راشي.او مكه مكرمه فتح كړي.نو دا په حقه رسول دې.نو د فتح مكې نه پس د عربو قبائل ډلې ډلې په اسلام كښې داخليدل شروع شو.او د مختلفو قبيلو وفدونه نبيﷺ ته راتلل شروع شو.د وفدونو دا سلسله په ۹هجرى كښې شروع شوه.په دې وجه دې كال ته ،،سنة الوفود،، وائي.(۲)

حافظ مغلطائي، حافظ عراقي، ابن سعد او دمياطي ددې وفودو تعداد د شپيتو نه زيات خودلې دې.علامه قسطلاني رحمه الله ددې تعداد پنځه ديرش ليكلې دې. (۳)دبنو تميم دا وفد په ۹هجرى كښې د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر شوي وو.(۴)

---

۱) قال العلامه ابن القيم: واختلف في حجة الصديق هذه، هل هي التي اسقطت الفرض، او المسقطة هي حجة الوداع مع النبيﷺ؟ على قولين اصحهما الثاني. والقولان مبنيان على اصلين، احدهما هل كان الحج فرض قبل حجة الوداع اولا؟ والثاني هل كانت حجة الصديق في ذي الحجة، ام وقعت في ذي القعدة من اجل النسئ الذي كان الجاهلية، يؤخرون له الاشهر ويقدمونها؟ على قولين والثاني قول مجاهد وغيره، وعلى هذا فلم يؤخر النبيﷺ الحج بعد فرضه عاماً واحداً. بل بادر الى الامتثال في العام الذي فرض فيه، وهذا هو اللائق بهديه وحالهﷺ وليس بيد من ادعى تقدم فرض الحج سنة ست او سبع او ثمان او تسع دليل واحد. وغاية ما احتج به من قال فرض سنة ست. قوله تعالى ﴿ و اتموا الحج والعمرة لله ﴾ (البقرة:۱۹٦) وهي قد نزلت بالحديبية سنة ست. وهذا ليس فيه ابتداء فرض الحج و انما فيه الامر باتمامه اذا شرع فيه، فاين هذا من وجوب إبتدائه و آية فرض الحج وهي قوله تعالى ﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً ﴾ (آل عمران:۹۷) نزلت عام الوفود او آخر سنة تسع. (وانظر زاد المعاد:۳/۵۹۵)_

۲) فيض الباري (۴/۱۲۱)_

۳) تاريخ الخميس (۲/۱۹۲)_

۴) طبقات ابن سعد ۲/۱٦۰-۱٦۱)_

باب

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بْنِ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ بْنِ بَدْرٍ بَنِي الْعَنْبَرِ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَأَغَارَ وَأَصَابَ ((مِنْهُمْ نَاسًا وَسَبَى مِنْهُمْ نِسَاءً)) [ر:٣٠١٨]

نبی کریم ﷺ د بنوتمیمو د یوې څانګې د ،،بنوعنبر،، مقابلې دپاره حضرت عیینه بن حصن رضی الله عنه ته د پنځوسو سړو جماعت ورکړو.او وې لیګه.بنوعنبر په بنو خزاعه باندې د شپې حمله کړې وه.په دې وجه دهغوی د ختمولو دپاره دا خلق لاړل.په هغوی ئې حمله اوکړه.یوولس سړی، یوولس ښځې او دیرش ماشومان ئې قید کړل.او نور مال غنیمت هم په قبضه کښې راغې.(١) د خپلو دغه سړو، ښځو او ماشومانو آزادولو دپاره د بنو تمیم سرداران د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو. ابن سعد په ،،طبقات،، کښې لیکلی دی.چه دا د محرم ٩ھ واقعه ده.(٢)

[٣٠٨] حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلَاثٍ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهَا فِيهِمْ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ وَكَانَتْ فِيهِمْ سَبِيَّةٌ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا منهم مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمٍ أَوْ قَوْمِي [ر:٢٤٠٥]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه ماته د بنوتمیم سره د دریو خبرو معلومیدو نه پس محبت پیدا شو.یوه داچه ما د رسول الله ﷺ نه دهغوی په باره کښې دا خبره واوریده چه ((هم اشد امتی علی الدجال)) یعنی د دجال په مقابله کښې به زما په امت کښې د ټولو نه زیات سخت او مضبوط د بنوتمیم خلق وی.دویمه داچه دهغوی یوه ښځه حضرت عائشې رضی الله عنها سره قید وه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه دا آزاده کړه.ځکه چه دا د حضرت اسماعیل علیه السلام د اولاد نه ده.او دریمه خبره دا ده. چه کله نبی کریم ﷺ ته د بنوتمیم صدقات راغلل.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا زما دقوم صدقات دی.ځکه چه په ،،الیاس بن مضر،، باندې پورته د رسول الله ﷺ او د بنو تمیم نسب ملاویږی.په دې وجه نبی علیه السلام اوفرمائیل. ،،دا زما د قوم صدقات دی،،

[٣٠٩] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمِّرِ الْقَعْقَاعَ بْنَ مَعْبَدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ عُمَرُ بَلْ أَمِّرِ الْأَقْرَعَ بْنَ

---

(١) طبقات ابن سعد(١٦٠/٢-١٦١)_

(٢) طبقات ابن سعد(١٦٠/٢)_

حَابِسٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا أَرَدْتَ إِلَّا خِلَافِي قَالَ عُمَرُ مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَنَزَلَ فِي ذَلِكَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا حَتَّى انْقَضَتْ [٤٥٦٣، ٤٥٦٢، ٦٨٤٢]

ددې حديث پوره تفصيل به انشاء الله روستو دسورة الحجرات په تفسير كښې راځي.

بَاب وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ

[٤٣١٠/٤١١٠] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ لِي جَرَّةً يُنْتَبَذُ لِي نَبِيذٌ فِيهَا فَأَشْرَبُهُ حُلْوًا فِي جَرٍّ إِنْ أَكْثَرْتُ مِنْهُ فَجَالَسْتُ الْقَوْمَ فَأَطَلْتُ الْجُلُوسَ خَشِيتُ أَنْ أَفْتَضِحَ فَقَالَ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا النَّدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ حَدِّثْنَا بِجُمَلٍ مِنَ الْأَمْرِ إِنْ عَمِلْنَا بِهِ دَخَلْنَا الْجَنَّةَ وَنَدْعُو بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ هَلْ تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغَانِمِ الْخُمُسَ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ مَا انْتُبِذَ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ

[٤٣١١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا هَذَا الْحَيَّ مِنْ رَبِيعَةَ وَقَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَسْنَا نَخْلُصُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَشْيَاءَ نَأْخُذُ بِهَا وَنَدْعُو إِلَيْهَا مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَقَدَ وَاحِدَةً وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأَنْ تُؤَدُّوا لِلَّهِ خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ [ر:٥٣]

[٤٣١٢] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو وَقَالَ بَكْرُ بْنُ مُضَرَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ أَنَّ كُرَيْبًا مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَزْهَرَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَرْسَلُوا إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالُوا اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنَّا جَمِيعًا وَسَلْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ فَإِنَّا أُخْبِرْنَا أَنَّكِ تُصَلِّيهَا وَقَدْ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَكُنْتُ أَضْرِبُ مَعَ عُمَرَ النَّاسَ عَنْهُمَا قَالَ كُرَيْبٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا وَبَلَّغْتُهَا مَا أَرْسَلُونِي فَقَالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَأَخْبَرْتُهُمْ فَرَدُّونِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ مَا أَرْسَلُونِي إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُمَا وَإِنَّهُ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيَّ وَعِنْدِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِي حَرَامٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَصَلَّاهُمَا فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْخَادِمَ فَقُلْتُ قُومِي إِلَى جَنْبِهِ فَقُولِي تَقُولُ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ أَسْمَعْكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فَأَرَاكَ تُصَلِّيهِمَا فَإِنْ أَشَارَ بِيَدِهِ فَاسْتَأْخِرِي فَفَعَلَتِ الْجَارِيَةُ فَأَشَارَ

بِيَدِهِ فَاسْتَأْخَرَتْ عَنْهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِنَّهُ أَتَانِي أُنَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ بِالْإِسْلَامِ مِنْ قَوْمِهِمْ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ [ر:١١٧٦]

[٤١١٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى يَعْنِي قَرْيَةً مِنَ الْبَحْرَيْنِ [ر:٨٥٢]

وفد عبدالقيس په كوم سن كښې راغې؟: عبدالقيس ډيره لويه قبيله وه.د بحرين اوسيدونكى وو.(١) ددوى وفد د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضرشو.دا په كوم سن كښې حاضرشو. په دې باره كښې اختلاف دې.

① د واقدى، قاضى عياض، او د حافظ ابن تيميهؒ رائې داده.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې ٨ﻫ كښې راغلې دې.(١)

② د اكثرو اهل مغازى په نزد دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې ٩ﻫ كښې حاضر شوې وو.د ابن اسحاق، ابن هشام، او خليفه بن خياط هم دا رائې ده.(٢)

③ ابوحاتم او د تاريخ خميس مصنف ددې وفد راتګ په ١٠ﻫ كښې ګرځولې دې.(٣)

دا ټول حضرات په دې خبره تقريباً متفق دى.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې يوځل راغلې دې.خو حافظ ابن حجرؒ فرمائيلى دى.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې دوه ځله راغلې دې.يوځل د فتح مكې نه وړاندې په ٥ﻫ كښې، يا ددې نه هم وړاندې راغلې دې. او په دويم ځل ددې حاضرى د فتح مكې نه پس ٩ﻫ كښې شوې دې.په ړومبى ځل وفد كښې دياړلس يا څوارلس سړى وو.او په دويم ځل دا وفد په څلويښتو سړو باندې مشتمل وو.(٤)

دوه ځل ددې وفد د راتلو دليل دمسند احمد او مصنف ابن ابى شيبه هغه روايت دې.چه په هغې كښې دى.چه كله دا وفد د رسول اللهﷺ په خدمت كښې ٩ﻫ كښې حاضر شو. نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.«مالى اراكم قد تغيرت الوانكم»دا څه خبره ده.چه زه ګورم.چه ستاسو رنګونه بدل شوى دى.ددې نه معلوميږى.چه رسول اللهﷺ هغوى مخكښې ليدلى وو.

په فيض البارى كښې علامه انورشاه كشميرىؒ طرف ته منسوب كړې شوى ليكلى شوى دى. چه دا وفد په ړومبى ځل ٦ﻫ كښې او په دويم ځل ٨ﻫ كښې راغلې دې.د ٨ﻫ خبره خو صحيح ده.چه بعضې اهل سير دا اختيار كړې دې.خو په ٦ﻫ كښې ددې وفد د راتګ ذكر چاهم نه دې كړې.داخو يا دحضرت شاه صاحبؒ نه تسامح (چشم پوشى) شوې ده.او يا د

---

١) فتح البارى (٨٥/٨) وعمدة القارى (٢٠/١٨)_

مرتب نه سهوه شوې ده.چه هغه ,,السنة الخامسة،، لره ,,السنة السادسة،، اوګنړو.اووې لیکلو.(۴)

داوفدچه کله درسول اللهﷺ په خدمت کښې په رومبی ځل حاضرشو.نونبیﷺ اوفرمائیل.

((مرحباً بالقوم غیرخزایا ولاندامی)) مرحبا دې وی هغه قوم ته چه هغه نه رسوا شو.او نه پښیمانه او شرمنده شو.یعنی هغه پخپله راغلل.او پخپل شوق او د زړه په خوشحالئ ئې اسلام قبول کړو.په جنګ او جهاد سره مسلمانان نه شو.چه هغوی ذلیله او پښیمانه شوې وې.نبی کریمﷺ ته د وفد شریکانو عرض اوکړو.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې قبیله مضر آباده ده.هغوی سره زمونږ دشمنی ده.مونږ صرف د حرمت په میاشتو کښې ستاسو خدمت کښې حاضریدې شو.چه په دغه میاشتو کښې هغه خلق د لوټ مار او قتل وقتال نه د عربو د عام دستور مطابق بندیږی.په دې وجه تاسو مونږ ته یو داسې جامع عمل اوښایئ.چه په هغې باندې عمل کولو سره مونږ جنت ته داخل شو.او د ښار اوسیدونکو ته هم دهغې دعوت ورکړو.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.زه تاسو ته د څلورو څیزونو حکم درکوم.او د څلورو څیزونو نه مو منع کوم.چه دهغې تفصیل په وړیسې روایت کښې راروان دې.

د وفد عبدالقیس د راتلو سبب: د رسول اللهﷺ په خدمت کښې ددې وفد د حاضریدو په باره کښې اصحابو د سیردا واقعه لیکلې ده.چه د قبیله عبدالقیس سردار منذر بن عائذ خپله لور منقذ بن حیان ته ورکړې وه.منقذ بن حیان د تجارت په غرض سره مدینې منورې ته راغې.دا دهجرت نه روستو زمانه وه.منقذ یو ځائې کښې ناست وو.اتفاقاً نبیﷺ هغه طرف ته تیریدو.منقذ چه نبیﷺ اولیده.نو اودریده.رسول اللهﷺ تپوس اوکړو .څوك يې؟ عرض ئې اوکړو.منقذ بن حیان یم.رسول اللهﷺ دهغه نه دخیرت پوښتنه اوکړله.او دهغه د قبیلې په شریفانوکښې ئې د هریو نوم واخستهٔ.او د حالاتو تپوس ئې ترې اوکړو.ددې په وجه منقذ بن حیان دومره متاثره شو.چه مسلمان شو.د قرآن شریف څه حصه سورة فاتحه او سورة علق وغیره ئې زده کړل.کله چه خپل وطن ته تلو.نو نبیﷺ د قبیلې د سردرانو په نوم دهغه په لاس خطونه اولیګل

قبیلې ته چه اورسیده.نو منقذ بن حیان خپل اسلام ښکاره نه کړو.البته مونځ به ئې کوو.او

.....دتیرمخ حاشیه] (۱) شرح مسلم للنووی(۳٤۱۱) کتاب الایمان، باب الامربالایمان بالله.....)_

(۲) سیرة ابن هشام مع الروض الانف (۳٤۰۱۲) وطبقات ابن سعد(۳۱٤۱۱) والبدایة والنهایة(٤۶۱۵)_

(۳) د ابوحاتم ابن حبان قول مې د یو درجن نه زیات ممکنو مراجعو کښې تلاش کړو.خو ملاؤ نه شو.البته حافظ ابن حجر په الاصابه کښې د واقدی په حوالې سره ۱۰ﻫ کښې د وفد عبدالقیس راتګ ذکرکړې دې.اوګورئ! لامع الدراری(۲۳۱۳) کتاب الجمعة او مصنف د تاریخ خمیس هم په ۱۰ﻫ کښې ددې وفد راتګ بیان کړې دې.اوګورئ! تاریخ الخمیس (۱۹٤۱۲)_

(۴) فتح الباری (۸۵۱۸)_

(۵) فیض الباری(۱۵۵۱۱) کتاب الایمان ، باب اداء الخمس من الایمان)_

قرآن به ئې لوستلو.دهغه ښځې خپل پلار منذر ته ددې ذکر اوکړو. چه زما دخاوند منقذ خو دې څل څه عجيبه حالت جوړشوې دې.په خاصو وختونو کښې هغه مخ لاسونه وينځی.او بيا مخ په قبله اودرېږی.ټيټيږی.او سجده کوی. منذر خپل زوم سره ملاو شو.په دې باره کښې خبره اوشوه.منقذ هغه ته پوره قصه واوروله.په تفصيل اوريدو سره منذر بن عائذ هم مسلمان شو.دهغه د اسلام راوړلو نه پس منقذ بن حيان د رسول الله ﷺ خط هغه ته ورکړو. منذردقبيلې خلقوته هغه خط واورولو.چه په هغې کښې هغوی ته داسلام دعوت ورکړې شوې وو.نو پوره قبيله مسلمانه شوه.او د نبی ﷺ په خدمت کښې ئې دحاضريدو اراده اوکړله.(١)

کله چه دغه خلق مدينې منورې ته نزدې شو.نو رسول الله ﷺ صحابو ته اوفرمائيل.چه تاسو ته وفد عبدالقيس راروان دې.چه دا د اهل مشرق غوره خلق دی.(٢) او په هغوی کښې منذر بن عائذ اشج عصری هم دې.کله چه وفد په مدينه منوره کښې مسجد نبوی ته راورسيدو.نو د وفد نور شريکان نبی ﷺ سره د ملاقات په شوق کښې د سورلو نه په جلتئ سره راکوزشو.اوپه خدمت کښې حاضرشو.خو د وفد امير منذر بن عائذ اشج په آرام راکوز شو.مخکښې ئې خپله سورلې اوتړله.بيا ئې د ټولو ملګرو سامان يوځائې کښې جمع کړو.او بيا صفا کپړې راواخستلې.او وائې غوستلې.ددې نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.په تاکښې دوه خويونه داسې دی.چه هغه الله او دهغه رسول ﷺ خوښوی.عقل او وقار،عرض ئې اوکړو.دا دواړه خويونه په ماکښې فطری دی اوکه مصنوعی دی.نبی ﷺ اوفرمائيل.بلکه ته الله تعالی هم په دې خويونو باندې پيدا کړې يې.نواشج اووئيل.«الحمدلله الذی جبلنی علی خلقتين يحبهما الله ورسوله»(٣)

قوله: حدثنی اسحاق...: حضرت ابوجمره ﷺ فرمائی.چه ما حضرت ابن عباس ﷺ ته اووئيل.چه ما سره يوه چاټئ ده.چه په هغې کښې زما دپاره نبيذ جوړولې شی.هغه نبيذ د خوږيدو په حالت کښې زه څکم.په هم هغه چاټئ کښې هغه پراته وی.که زه دهغې نه زيات اوڅکم.او بيا په ډله کښې کينم.او زيات وخته پورې کينم.نو ماته د رسوا کيدو ويره وی. يعنی کله چه زيات اوڅکم.او بيا ډير وخته پورې مجلس کښې ناست يم.نو ماته دا خطره وی.چه چرته نشه راباندې اونه خيژی.او غلطو خبرو کولو سره زه په خلقو کښې رسوا نه شم. حضرت ابن عباس ﷺ ابوجمزه ﷺ ته د وفد عبدالقيس حديث واورولو.مسئله ئې هم ورته اوخودله.او دليل ئې هم ورته اوخوده.مسئله ئې ورته دا اوخودله.چه داسې چاټئ چه دهغې نری سوری بند وی.په هغې کښې نبيذ تيارول صحيح نه دی.او دليل ئې دا بيان کړو.چه رسول الله ﷺ وفد عبدالقيس په دبا، حنتم، مزفت او نقير کښې د نبيذ د استعمال نه منع کړې وو. چه په دې کښې د سکر (نشې) پيدا کيدو احتمال وی. نو تاله هم داسې چاټئ

---

(١) فتح الملهم (٥٢٤/١١) دلائل النبوة للبيهقی (٣٢٣/٥)۔

(٢) فتح الباری(٨٥/٨)۔

(٣) دلائل النبوة للبيهقی(٣٢٧/٥-٣٢٨) باب وفد عبدالقيس)۔

استعمالول پکار نه دی.
دې حدیث سره متعلق نور تفصیلات په کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.
تنبیه په حاشیه کښې د قسطلانی په حوالې سره لیکلی دی.چه دا د دویم ځل حاضریدو واقعه ده.(¹) خو دا صحیح نه ده.ځکه چه روایت کښې د وفد دا قول منقول دې.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې مضر قبیله آباده ده.مونږ صرف د حرم په میاشتو کښې راتلې شو.د حرم د میاشتو نه علاوه په لاره کښې دهغوی د طرفه د حملې خطره وی.چه ددې نه صفا معلومیږی.چه دا د رومبی ځل حاضریدو واقعه ده.ځکه چه کله وفد عبدالقیس په دویم ځل حاضرشوې وو.هغه وخت قبیله مضر مسلمانان شوی وو.اوهغوی د عبدالقیس او مسلمانانو په منځ کښې حائل نه وو.

بَاب وَفْدِ بَنِي حَنِيفَةَ وَحَدِيثِ ثُمَامَةَ بْنِ أُثَالٍ

بنو حنیفه په عربوکښې د یمامه مشهوره قبیله ده.د فتح مکې نه پس ددې قبیلې وفد د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضرشوې وو.په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله اول د حضرت ثمامه بن اثال رضی الله عنه هغه حدیث نقل کړې دې.په کوم کښې چه دهغه د اسلام راوړلو واقعه بیان کړې شوې ده.ددې نه پس نې بیا د بنی حنیفه وفد سره متعلق حدیث بیان کړې دې.دحضرت ثمامه رضی الله عنه د اسلام راوړلو واقعه د فتح مکې نه وړاندې ده.خو چونکه هغه د بنی حنیفه قبیلې د سردارانو ځینې وو.په دې وجه امام دا واقعه هم دلته ذکرکړې ده.(²)

[٤٣٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْلًا قِبَلَ نَجْدٍ فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثُمَامَةُ بْنُ أُثَالٍ فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي خَيْرٌ يَا مُحَمَّدُ إِنْ تَقْتُلْنِي تَقْتُلْ ذَا دَمٍ وَإِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ فَسَلْ مِنْهُ مَا شِئْتَ فَتُرِكَ حَتَّى كَانَ الْغَدُ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ قَالَ مَا قُلْتُ لَكَ إِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ فَتَرَكَهُ حَتَّى كَانَ بَعْدَ الْغَدِ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي مَا قُلْتُ لَكَ فَقَالَ أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ فَانْطَلَقَ إِلَى نَخْلٍ قَرِيبٍ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ يَا مُحَمَّدُ وَاللَّهِ مَا كَانَ عَلَى الْأَرْضِ وَجْهٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ وَجْهِكَ فَقَدْ أَصْبَحَ وَجْهُكَ أَحَبَّ الْوُجُوهِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ دِينٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ دِينِكَ فَأَصْبَحَ دِينُكَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ بَلَدٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ بَلَدِكَ فَأَصْبَحَ بَلَدُكَ

---

¹) حاشیه صحیح بخاری (۲/۶۲۷) حاشیه نمبر۲)_
²) فتح الباری(۸/۸۷)_

أَحَبَّ الْبِلَادِ إِلَيَّ وَإِنَّ خَيْلَكَ أَخَذَتْنِي وَأَنَا أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَمَاذَا تَرَى فَبَشَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَهُ أَنْ يَعْتَمِرَ فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لَهُ قَائِلٌ صَبَوْتَ قَالَ لَا وَلَكِنْ أَسْلَمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا وَاللَّهِ لَا يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَامَةِ حَبَّةُ حِنْطَةٍ حَتَّى يَأْذَنَ فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۴۵۰]

حضرت ابوهريره ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ نجد طرف ته سواره روان كړل. هغوى لاړل.او د بني حنيفه قبيلې يو سړې ثمامه بن أثال ئې گرفتار كړو.هغه ئې راوسته.او د مسجد نبوى يوې ستنې سره ئې اوتړلو.رسول الله ﷺ هغه ته تشريف راوړو.او ورته ئې اوفرمائيل.«ما عندك يا ثمامة؟»، ،ستا څه اراده ده اې ثُمامه!، ، ثمامه اووئيل.زما اراده د خير ده.كه تاسو ما قتل كړئ.نو تاسو به يو داسې سړې قتل كړئ.چه هغه د قتل مستحق دې.اوكه ما پرېږدئ. نو دا به په يو شكر كونكې سړې باندې ستاسو انعام او احسان وى.اوكه مال غواړئ. نو اوفرمايئ.نبى كريم ﷺ دهغه خبرې واوريدې.او خاموش لاړو.په دويمه او دريمه ورځ هم دغه سوال او جواب اوشو.په دې دوران كښې حضرت ثمامه د مسلمانانو د مانځه او دهغوى د عملونو او ژوند مشاهده كوله.ددې نه پس نبى كريم ﷺ راغې.او وې فرمائيل. ثمامه! ما ته معاف كړې.اوهغه ئې پرانيسته.او آزاد ئې كړو.

ثمامه چه آزاد شو.نو يو نزدې باغ ته لاړه.غسل ئې اوكړو.او د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.كلمهٔ شهادت ئې اووئيله.او مسلمان شو.اووې وئيل.اې محمد (ﷺ)! په خدائې قسم! په مخ د زمكې ستاسو د مخ نه ماته هيڅ يو مخ زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو د مخ نه زيات ماته هيڅ مخ محبوب نه دې.په الله قسم! هيڅ يو دين ماته ستاسو د دين نه زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو دين ماته د ټولو نه زيات محبوب دې.ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات ناخوښه وو.خو نن ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات خوښ دې.ما عمره كول غوښتل.چه ستاسو سورو زه اونيولم.اوس ستاسو څه حكم دې؟ (عمره اوكړم اوكه نه؟) رسول الله ﷺ هغه ته زيرې وركړو.او د عمرې اداكولو حكم ئې وركړو.

ددې نه پس حضرت ثمامه مكې ته لاړه.قريشو اووئيل.دا صابى (بې دينه) شوې دې.هغه اووئيل.صابى شوې نه يم.بلكه زه مسلمان شوې يم.او په خدائې قسم! اوس به تاسو ته د يمامه نه د غنمو يوه دانه هم نه راځي.تردې چه رسول الله ﷺ اجازت رانكړى.هغه چه يمامه ته لاړه.نو د قريشو غله ئې بنده كړله.چه په دې سره د مكې خلق سخت پريشانه شو.او رسول الله ﷺ ته ئې د رشتهٔ دارئ واسطه وركړله.او درخواست ئې اوكړو.نبى ﷺ ثمامه ته سفارشي خط اوليكه.چه ددوى غله مه بندوه.نو بيا هغوى غله جارى كړله.([1]) حضرت ثمامه ﷺ د حضرت صديق اكبر ﷺ په دورخلافت كښې په فتنهٔ ارتداد كښې د مرتدو د لاسه شهيد شو.([2])

---

[1]) فتح البارى (٨٨/٨)_

[2]) الاصابة فى تمييز الصحابة (٢٠٣/١)_

[٤١١٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَقُولُ إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فِي أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أَعْطَيْتُكَهَا وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ أُرَى الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا فَأُوحِيَ إِلَيَّ فِي الْمَنَامِ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ [ر: ٣٤٢٤]

[٤١١٦] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَ فِي كَفِّي سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلَيَّ فَأُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَذَهَبَا فَأَوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أَنَا بَيْنَهُمَا صَاحِبَ صَنْعَاءَ وَصَاحِبَ الْيَمَامَةِ [٦٦٣٠، وانظر: ٣٤٢٤]

قوله: مسيلمه كذاب: مسيلمه د بنى حنيفه قبيلې يو سړې وو.دهغه پوره نوم مسيلمة بن ثمامة بن كبير ابن حبيب بن الحارث وو.[1] ابن اسحاق ليكلى دى.چه هغه په ١٠ه كښې د نبوت دعوه كړې وه.[2] د قاضى عياض رحمه الله خيال دې.چه اول هغه اسلام قبول كړې وو.ددې نه پس بيا مرتد شو.اودنبوت دعوه ئې اوكړله.[3] هغه راغې.اووې وئيل. چه كه محمد (ﷺ) دخان نه روستو ما خپل جانشين (خليفه) جوړه وى.نو زه دهغه اتباع كوم.

قوله: وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ: ددې الفاظو نه ښكاره دا معلوميږى.چه هغه سره ډير لوئې جماعت راغلې وو.حالانكه د واقدى په روايت كښې دى.چه هغه سره اوولس سړى وو.په اصل كښې دهغه راتګ دوه ځله شوې دې.يوځل هغه سره اوولس سړى وو.او په دويم ځل زيات وو.[4]

[1] فتح البارى(٨٩١٨)_
[2] عمدة القارى(٢٣١١٨)_
[3] شرح النووى لصحيح مسلم كتاب الرؤيا(٢٤٤١٢)_
[4] فتح البارى(٩٠١٨)_

قوله: فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ: رسول الله ﷺ هغه طرف ته لاړو.او نبی ﷺ سره حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه وو. حضرت ثابت بن قيس بن شماس په خطيب الانصار سره مشهور وو.د شكل او صورت نه ئې رعب داب نه وو.خو په فصاحت او بلاغت او په جزالت كلام كښې ورته الله تعالى ډير لوئې خصوصيت وركړې وو.د رسول الله ﷺ په لاس كښې د كجورې د ښاخ يوه حصه وه.نبی ﷺ لاړه.او مسيلمه كذاب ته ئې اوفرمائيل.، ،ته كه زمانه دا څانګه اوغواړې.نو هم به ئې درنكړم، ،(خلافت خو ډير لوئې څيزدې).

قوله: وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ: او ستا په باره كښې چه د الله تعالى كومه فيصله ده.ته به هغې نه هيڅ كله هم تير نه شې.(او د الله تعالى فيصله دهغه په باره كښې دا وه.چه هغه جهنمى نامراده او تاوانى دې) اوكه تا زما د اطاعت نه مخ واړولو.نو الله تعالى به ستا خپې ماتې كړى.يعنى هلاك او برباد به دې كړى.نوهم دغه شان اوشوه.چه الله تعالى هغه لره هلاك او برباد كړو.

قوله: وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ: او ستا په باره كښې زما خيال دې.چه ته هم هغه ئې.دچا متعلق چه ماته خوب ليدلې شوې دې.او دا ثابت بن قيس رضي الله عنه به زما د طرفه تاته جواب دركوى.د رسول الله ﷺ خواهش وو.چه هغه سره خبره لره تفصيل سره اوكړې شى.نو نبى ﷺ دا فريضه ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه ته اوسپارله.اووې فرمائيل.چه دې به تفصيل سره تاته جواب دركوى. ددې نه دا ثابته شوه.چه د اهل علمو او فاضلانو د خپلو ملګرونه په داسې قسمه معاملاتو كښې مدد حاصلول د رسول الله ﷺ سنت پاتې شوې دې.(1)

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى.چه ما د رسول الله ﷺ ددې قول په باره كښې پوښتنه اوكړله. ((انى لاراك الذى اريت فيه ما رأيت)) چه ددې څه مطلب دې.نوماته حضرت ابوهريره رضي الله عنه اوفرمائيل.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى،چه زه اوده ووم.نو ما اوليدل.چه زما په دواړو لاسونوكښې د سرو زرو دوه كړې (بنګړى) دى.دې حالت زه ډير غمژن او فكرمند كړم.نو هم په خوب كښې ماته وحى اوكړې شوه.چه تاسو په دې كړو باندې پوك وكړئ.كله چه ما پوك اووهلو.نو هغه دواړه والوتل.نو ما دهغې دا تعبير اوښكلو.چه دوه دروغژن نبيان به زما نه پس راوځى.په هغوى كښې يو اسود عنسى دې.او دويم مسيلمه دې.

عالمانو دلته دا سوال پورته كړې دې.چه په خوب كښې خپل لاس كښې د دوه كړو ليدلو سره نبى ﷺ ته فكر ولې پيداشو؟ بعضې حضراتو وئيلى دى.چه د سرو زرو كړې دنيا ده.او

---

1) زادالمعاد(۳۱۳/۶)_

دنيا سره د نبیﷺ څه واسطه؟ نبیﷺ فرمائیلی دی((مالی وللدنیا؟))[1] په دې وجه خپل لاس کښې کړو لیدلو سره نبیﷺ ته فکر اوشو.اوبعضې حضراتووئیلی دی.چه چونکه دا د ښځو زیور (ښائست) دې.د سرو د استعمال څیز نه دې.په دې وجه نبیﷺ ته فکر شو.[2] والله اعلم.

کله چه نبیﷺ په هغې پوکې اووهلو.اوهغه دواړه کړې والوتلې.په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره وه.چه لکه څنګه بې وزنه او بې حقیقته څیز په معمولی پوکی او توجه سره ختمیږی.او زائل کیږی.په دې وجه به نبیﷺ هغه دواړو دروغژنو نبیانو ختمولو طرف ته معمولی شان توجه اوفرمائی.نو هغوی دواړه به ختم شی.[3]

یو اشکال: په دې روایت باندې اشکال کیږی.چه په دې کښې دی.((فأوّلتهما کذابین، یخرجان بعدی)) رسول اللهﷺ اوفرمائیل.چه ما دهغه دواړو کړو نه دا تعبیر واخستلو.چه زما نه پس به دوه دروغژن نبیان ښکاره کیږی.یو اسود عنسی او دویم مسیلمه کذاب، حالانکه دا دواړه د نبیﷺ نه پس نه، بلکه د نبیﷺ په ژوند کښې ښکاره شوی وو؟

ددې اشکال جواب ورکولوکښې بعضې حضراتو وئیلی دی.چه د ،،بعدی،، نه مراد ،،بعد موتی،، نه دې.بلکه ددې نه مراد ،،بعد نبوتی،، دې.[4]

بعضې حضراتو یو بل جواب ورکړې دې.چه د نبیﷺ ددې جملې مطلب دادې.چه زما دوفات نه پس به دهغوی د نبوت د دعوې شهرت اوشی.اګرچه ظهور دهغوی د نبیﷺ په ژوند کښې اوشی.خو دهغې مشهورتیا به روستو کیږی.[5] خو دا جواب څکه ضعیف دې.چه اسود عنسی خو د نبیﷺ په ژوند کښې قتل کړې شوې وو.دهغه د نبوت مشهورتیا د نبیﷺ د وفات نه پس اونشوه.په دې وجه ړومبئ توجیه راجح ده.

فائده: مسیلمه کذاب د رسول اللهﷺ زیارت کړې دې.اوکه نه؟: مسیلمه کذاب د رسول اللهﷺ زیارت کړې دې.اوکه نه؟ د بخاری د مذکوره روایت نه معلومیږی.چه هغه د نبیﷺ زیارت کړې دې.او نبیﷺ دهغه سره خبرې هم کړې دی.

محمد بن اسحاق روایت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې کله د بنی حنیفه وفد راغې.په هغې کښې مسیلمه کذاب هم وو.خو هغه دتکبر په وجه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرنه شو.بلکه د وفد باقی شریکانو د نبیﷺ په خدمت کښې حاضری ورکړله.او دې دهغوی د سامان وغیره د حفاظت دپاره روستو پاتې شوې

---

[1] الحديث اخرجه الترمذى فى كتاب الزهد (٥٨٨\٤) عن عبدالله بن مسعودؓ. قال نام رسول اللهﷺ على حصير فقام وقد اثر فى جنبه، فقلنا يا رسول الله! لو اتخذنا لك وطاء، فقال مالى وللدنيا ما انا فى الدنيا الا كراكب، استظل تحت شجرة ثم راح وتركها)_

[2] فتح البارى(١٢\٤٢٤) كتاب التعبير، باب النفخ فى المنام)_

[3] فتح البارى(١٢\٤٢٤) كتاب التعبير)_

[4] فتح البارى(١٢\٤٢٤) كتاب التعبير، باب النفخ فى المنام)_

[5] شرح صحيح مسلم للنووى(١٢\٤٤٢) كتاب التعبير، باب رؤيا النبىﷺ)_

وو.(١) حافظ ابن حجر رحمه الله اگرچه ددې روايت تضعيف کړې دې.(٢) خو دواړه روايتونه په دې طريقه جمع کيدې هم شي.چه د بخاري په روايت کښې په دويم ځل د مسيلمه کذاب د راتلو ذکردې.او د محمد بن اسحاق په روايت کښې په ړومبي ځل دهغه د راتلو واقعه بيان کړې شوې ده.او دا خبره مخکښې بيان کړې شوې ده.چه دا سړې دوه ځله وفد سره راغلې دې.
علامه انورشاه کشميري رحمه الله د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح ورکړې ده.اووئيلي ئې دى.چه دې لعين ته د نبي عليه السلام زيارت نه دې نصيب شوې.(٣)
خوښکاره داده.چه د بخاري د روايت په مقابله کښې د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح نشي ورکړې کيدې.او حافظ د محمد بن اسحاق د روايت تضعيف هم کړې دې.په دې وجه مولانا بدرعالم ميرتهي رحمه الله فرمائيلي دى.چه په اصل کښې مولانا انورشاه کشميري رحمه الله د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د انتهائي درجې محبت او د عظمت د جذبې نه مغلوبه شوې دې.او د ابن اسحاق روايت ته ئې ترجيح ورکړې ده.يعنى هغه دا خبره نه خوښوى.چه داسې بد بخته سړې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضرشى.(٤)

[٤١٧] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ مَهْدِيَّ بْنَ مَيْمُونٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيَّ يَقُولُ كُنَّا نَعْبُدُ الْحَجَرَ فَإِذَا وَجَدْنَا حَجَرًا هُوَ أَخْيَرُ مِنْهُ أَلْقَيْنَاهُ وَأَخَذْنَا الْآخَرَ فَإِذَا لَمْ نَجِدْ حَجَرًا جَمَعْنَا جُثْوَةً مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ جِئْنَا بِالشَّاةِ فَحَلَبْنَاهُ عَلَيْهِ ثُمَّ طُفْنَا بِهِ فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ وَسَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ يَقُولُ كُنْتُ يَوْمَ بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا أَرْعَى الْإِبِلَ عَلَى أَهْلِي فَلَمَّا سَمِعْنَا بِخُرُوجِهِ فَرَرْنَا إِلَى النَّارِ إِلَى مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

ابو رجاء د بنو عطارد قبيلې سره تعلق لرى. دده نوم عمران بن ملحان دې.د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې ئې اسلام راوړلې وو.خو د نبي عليه السلام په خدمت کښې ورته د حاضريدو سعادت حاصل نه شو.(٥) روستو بيا دې سره د خپلې پوره قبيلې د مسيلمه کذاب په مددګارو کښې شامل شوې وو.خو الله تعالى هغه ته دوباره د
اسلام هميشه سعادت ورنصيب کړو.او مسلمان شو.(٦)
دې فرمائى.چه مونږ به دکاڼو عبادت کولو.کله چه به مونږ ته يوکاڼې د مخکنى کاڼې نه ښه ملاؤ شو.نوهغه ته به مو ترجيح ورکوله.يعنى دهغې عبادت به مو شروع کولو.او

---

(١) سيرة ابن هشام (٢٢٣\٤) قدوم وفد بنى حنيفة ومعهم مسيلمة الكذاب)_
(٢) فتح البارى(٨٩\٨)_
(٣) فيض البارى(١٢٢\٤)_
(٤) البدرالسارى حاشيه فيض البارى(١٢٢\٤)_
(٥) عمدة القارى(٢٥\١٨)_
(٦) ابورجاء عطاردى يوسل اوسل کالو نه زيات عمرئې بيا موندو.او د هشام بن عبدالملک په دورخلافت کښې وفات شو.حالاتو دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(٢٣\٢-٢٦)_

مخکښې به مو پریخودلو.اوکه په داسې څانې کښې به وو.چه هلته به کانړی نه وو.نو مونږ به دخاورو یو ډیرې جوړ کړو.او چیلۍ به مو راوستله.د خاورو په دغه ډیری به مو اولوشله.او بیا به مو د دغه ډیری طواف کولو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلي دي.چه په خاوره به نې پۍ څکه لوشل.چه دا کلکه شی.(١) خو علامه کرماني رحمه الله فرمائي.چه په حقیقت کښې به دغه خلقو د خاورو دغه ډیری سره نزدې د چیلۍ پۍ لوشل.او بیا به نې دهغې صدقه کوله.په حقیقت کښې د چیلۍ پۍ لوشل او په خاوره باندې اچول مراد نه دی.(٢)

قوله: فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ: کله چه به د رجب میاشت داخله شوه.نومونږ به وئیل.چه دا میاشت د نیزو جدا کونکې میاشت ده.نوکومه نیزه او غشې چه به داسې وو.چه په هغې کښې به د اوسپنې پلکې لګیدلې وو.مونږ به هغه اوښکلو.او د پوره رجب دپاره به مو غورځولو.

قوله: فلما سمعنا بخروجه فررنا الى مسيلمة الكذاب: بیا چه کله مونږ د رسول الله ﷺ د ښکاره کیدو خبره واوریده.نو مونږ اور طرف ته یعني دمسیلمه کذاب طرف ته اوتختیدو. (او دهغه اطاعت مو قبول کړو) دخروج نه د فتح مکې په وخت قریشو باندې غلبه مرادده.(٣)

ددې آخری جملې په مناسبت سره امام بخاري رحمه الله دا حدیث په دې باب کښې ذکرکړې دې.

بَابُ قِصَّةِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ

د نبی کریم ﷺ د طرفه په صنعاء یمن باندې یو عامل حضرت باذان رضي الله عنه مقرر وو. اسود عنسی هم په دغه علاقه کښې اوسیده.هغه سره دوه شیطانان اوسیدل.د یو نوم ،،سحیق،، وو. او د دویم نوم ،،شقیق،، وو.دغه دواړو شیطانانو به اسود ته خبرونه خودل.دغه خبرونه به هغه د خلقو په وړاندې بیانول.په دې طریقه یو ډیر لوئې جال خور کړې وو.او یو لوئې جماعت هغه طرف ته مائل شوې وو.او هغه سره ملګرې شوې وو.(٤)

کله چه دحضرت باذان رضي الله عنه وفات اوشو.نو اسود عنسی په صنعاء یمن باندې قبضه اوکړله. او د حضرت باذان رضي الله عنه ښځې ،،مرزبانه،، سره هغه نکاح هم اوکړله.چونکه هغه ته خطره وه.

---

١) فتح الباري(٩١\٨)_

٢) شرح الكرماني (١٩٤\١٦)_

٣) قال الحافظ ومراده بخروجه اى ظهوره على قومه من قريش بفتح مكة وليس المراد مبدأ ظهوره بالنبوة، ولا خروجه من مكة الى المدينة لطول المدة بين ذالک وبين خروج مسيلمة (و انظر فتح الباري(٩١\٨)_

٤) عمدة القاري(٢٦\١٨) وفتح الباري(٩٣\٨)_

په دې وجه به هر وخت زرو سپاهیانو دهغه په کور باندې پهره ورکوله.
د اسود عنسی کار ختمولو دپاره حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه راغې.هغه د تولو نه مخکښې „مرزبانه.. سره رابطه قائمه کړله.هغه مدد دپاره تیاره شوه.نو منصوبه جوړه کړې شوه. مرزبانه یوه ورځ اسودِ عنسی باندې ډیر شراب اوڅکول .هغه په نشه کښې بې هوشه شو. حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه او دهغه ملګرو د منصوبې مطابق د شا د طرفه په دیوال کښې غار اوکړو.او وردننه شو.هغه ئې اووژلو.دهغه د قتلولو نه پس دهغه ملګری هم اوتختیدل. او الله ﷻ دوباره په صنعاء باندې مسلمانانو ته غلبه ورکړله.
حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې اطلاع اولیګله.خوکله چه اطلاع اورسیده.نو نبی علیه السلام وفات شوې وو.(۱)
مسیلمه او اسود دواړو د نبی علیه السلام په ژوند کښې د نبوت دعوه کړې وه.خو نبی علیه السلام دهغوی د قتل هیڅ اقدام اونکړو.حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائیلی دی.ددې وجه دا وه.چه چرته دا خبره مشهوره نه شی.چه نبی علیه السلام دخپل اقتدار په خاطرد نورو د شرکت نه بغیر د نبوت په منصب باندې قبضه کیدل غواړی.ددوی نه علاوه که بل څوك د نبوت دعوه اوکړی.نو دې دهغه د قتل فیصله کوی.د دروغژن نبی د قتل فیصله شرعی لحاظ سره اګرچه بالکل صحیح او ټیك ده.خوپه دې عنوان سره خلق ډیر بدګمانه کیدې شی.رسول الله ﷺ ددې مصلحت لحاظ اوساته.او پخپله ئې هیڅ اقدام اونه کړو.دا مرتبه الله تعالی د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دپاره مقررکړې وه.چه هغوی په خپل دورکښې داسې ډیر دروغژن نبیان جهنم ته اورسول.(۲)

[۳۶۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ فِي دَارِ بِنْتِ الْحَارِثِ وَكَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ الْحَارِثِ بْنِ كُرَيْزٍ وَهِيَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَهُوَ الَّذِي يُقَالُ لَهُ خَطِيبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضِيبٌ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ لَهُ مُسَيْلِمَةُ إِنْ شِئْتَ خَلَّيْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْأَمْرِ ثُمَّ جَعَلْتَهُ لَنَا بَعْدَكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذَا الْقَضِيبَ مَا أَعْطَيْتُكَهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ وَهَذَا ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ وَسَيُجِيبُكَ عَنِّي فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

---

(۱) عمدة القاری(۱۸\۲۶) دحضرت عروه رضی الله عنه یو روایت کښې دی.چه اسود عنسی د رسول الله ﷺ د وفات نه یوه ورځ او یوه شپه مخکښې قتل کړې شو.او د وحی په ذریعه نبی علیه السلام ته دهغه د قتل اطلاع ورکړې شوه.نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته اطلاع ورکړله.(فتح الباری(۹۳۱۸)_
(۲) فیض الباری(۱۲۳\۴)_

عَبَّاسٍ عَنْ رُؤْيَا رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي ذَكَرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ذُكِرَ لِي أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُرِيتُ أَنَّهُ وُضِعَ فِي يَدَيَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَفُظِعْتُهُمَا وَكَرِهْتُهُمَا فَأُذِنَ لِي فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ الَّذِي قَتَلَهُ فَيْرُوزُ بِالْيَمَنِ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ [ر:۳۴۲۴]

قوله: عَنِ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللّٰهِ: دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دلته په سندکښې د ،،ابن عبيده،، نوم مذکور نه دې.خو بل ځائې کښې دهغه نوم،،عبدالله،، بيان کړې شوې دې.امام بخارى رحمه الله دا وضاحت ځکه اوفرمائيلو.چه د ،،عبيده بن نشيط،،يو ځوئې بل هم دې.دهغه نوم ،،موسى،، دې.اوهغه ضعيف دې.(١) په دې وجه امام بخارى رحمه الله تصريح کړې ده.چه دلته مراد ،،عبدالله،، دې. ،،موسى،،مراد نه دې.

بَابُ قِصَّةِ أَهْلِ نَجْرَانَ

[۴۱۱۹-۴۱۲۰] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ جَاءَ الْعَاقِبُ وَالسَّيِّدُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدَانِ أَنْ يُلَاعِنَاهُ قَالَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لَا تَفْعَلْ فَوَاللّٰهِ لَئِنْ كَانَ نَبِيًّا فَلَاعَنَّا لَا نُفْلِحُ نَحْنُ وَلَا عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا قَالَا إِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا أَمِينًا وَلَا تَبْعَثْ مَعَنَا إِلَّا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ

[۴۱۲۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَهْلُ نَجْرَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ابْعَثْ لَنَا رَجُلًا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ إِلَيْكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۵]

[۴۱۲۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۴]

نجران د مکې مکرمې نه يمن طرف ته اووه منزله فاصله باندې د يو لوئې ښار نوم دې.د نجران وفد د نبى کريم ﷺ په خدمت کښې دوه ځله حاضر شوې دې.يو ځلې دا وفد مکې مکرمې ته حاضرشوې دې.هغه وخت دا په شلو سرو

---

(١) په اردو کښې هم حاشيه نشته.

باندې مشتمل وو.(۱) او په دويم خل ددوى وفد ۹ھ كښې راغلې دې.

دلته په روايت كښې چه دكومې واقعې بيان دې.هغه د ۹ھ ده.هغه وخت دا وفد د ابن سعد د بيان مطابق په څوارلسو او د ابن اسحاق د روايت مطابق ۲۴ سړو باندې مشتمل وو.(۲) په دوى كښې درې لوئې سرداران وو.دلته د بخارى په روايت كښې د دوؤ ذكر دې.يو،،سيد،، سره مشهور وو.دهغه نوم ،،ايهم،،يا ،،شرحبيل،، وو.د جماعت ترتيب او د سورلو وغيره انتظام دده په ذمه وو.دويم ،،عاقب،، وو.دهغه نوم ،،عبدالمسيح،، وو.دا د قافلې امير وو.دريم سردار چه دهغه ذكر د بخارى په روايت كښې نشته.،،ابوحارثه بن علقمه،، وو.دا دهغوى امام او مذهبى مقتدا وو.(۳)

رسول الله ﷺ هغوى ته د اسلام دعوت وركړو.او د قرآن تلاوت ئې اوكړو.خو هغوى د اسلام قبلولو نه انكار اوكړو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.كه تاسو زما د خبرې نه انكار كوئ.نو راشئ زه تاسو سره مباهله كوم.د سورة آل عمران په آيت ﴿تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ....﴾ كښې هم دې مباهلې طرف ته اشاره ده.(۴)دغه خلق د مباهلې دپاره تيارشو.خو سيد ايهم يا عاقب اووئيل.چه كه مونږه مباهله اوكړله.او دا واقعى د الله نبى وى.نو مونږ به ټول هلاك او برباد شو.نو دغه خلقو د مباهلې اراده پريخودله.او راغلل.نبى عليه السلام ته ئې عرض اوكړو.چه تاسو كوم څه جزيه وغيره په مونږ باندې لازموئ.مونږ به ئې دركوو.رسول الله ﷺ په دوه زره حلو (جوړو) باندې هغوى سره صلح اوكړله.زر جوړې په رجب كښې او زر د صفر په مياشت كښې دهغوى په ذمه لازمې كړې شوې.(۵) ابن سعد ليكلى دى.چه سيدايهم او عاقب دواړه روستو مسلمانان شو.(۶)

فائده : د مباهلې معنى: د مباهلې معنى ملاعنه ده.يعنى د يويل دپاره د لعنت بددُعا كول. علامه دوانى شافعى رحمه الله يوه مستقل رساله د مباهلې په شرائطو باندې ليكلې ده.په هغې كښې هغوى تفصيل سره د مباهلې شرطونه بيان كړى دى.(۷)

دحضرت عبدالله بن مسعود رضى الله عنه، حضرت ابن عباس رضى الله عنه، امام اوزاعى رحمه الله او امام شعبى رحمه الله وغيره حضراتو نه نقل د ى.چه هغوى د مباهلې دعوت وركړو.څوك باطل پرست د حجت تماميدو باوجود كه د باطل نه د رجوع كولو دپاره نه تياريږى.نو د مباهلې دعوت

---

۱) فتح البارى(۹۴/۸)_

۲) فتح البارى(۹۴/۸)_

۳) فتح البارى(۹۴/۸) په دلائل د بيهقى كښې دهغه نوم ابوحارثه راغلې دې.(اوګورئ! دلائل النبوة للبيهقى(۳۸۳/۵)_

۴) دلائل النبوة للبيهقى (۵۸۷/۵)_

۵) فتح البارى(۹۵/۸) وعمدة القارى (۴۷/۱۸)_

۶) فتح البارى(۹۵/۸) وطبقات ابن سعد(۳۸۵/۱)_

۷) فيض البارى(۱۲۴/۱۴)_

وركولې شي.حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلي دي.چه تجربه داده.چه د مباهلې كولو نه پس باطل پرست يوكال نه زياته پورې ژوندې نه پاتې كيږي.هغوى دخپل ځان په باره كښې ليكلي دي.چه يو ملحد سره زما مباهله اوشوه.چه په هغه دوه مياشتې هم نه وې تيرې شوې.چه هغه مړشو.(١)

بَاب قِصَّةُ عُمَانَ وَالْبَحْرَيْنِ

[٣٣٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعَ ابْنُ الْمُنْكَدِرِ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْنٌ أَوْ عِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي قَالَ جَابِرٌ فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا قَالَ فَأَعْطَانِي قَالَ جَابِرٌ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي فَقُلْتُ لَهُ قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِي وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّي فَقَالَ أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ جِئْتُهُ فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَ مِائَةٍ فَقَالَ خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ [ر: ٢١٨٣]

بحرين د قبيلهٔ عبدالقيس ښار وو.عمان هغې ته نزدې د يوښار نوم دې.رسول الله ﷺ د اسلام د دعوت دپاره حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه هغه طرف ته اوليګه.د عمان د بادشاه جلندى دوه ځامن وو.د يو نوم ،،جيفر،،وو.او د دويم نوم ،،عياذ ،،وو.هغوى ته د اسلام د دعوت وركولو هغه ته نبى ﷺ خصوصي تاكيد اوكړو. حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه لاړلو.او هغوى ته ئې د اسلام دعوت وركړو.اوهغوى اسلام قبول كړو.(٢) دا د ذيقعده ٨هـ واقعه ده.ددې نه پس دغه خلق د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.

دلته په روايت كښې صرف د بحرين ذكردې.د عُمان ذكر نشته.امام بخارى رحمه الله ته د عُمان په باره كښې هيڅ يو روايت دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه ئې د بحرين روايت ذكر كړو.عمان بحرين ته نزدې واقع دې.

تنبيه:دلته چه دكوم عمان ذكردې.دا بحرين ته نزدې يو ښاردې.ددې ذكر په مختلفو رواياتو كښې ملاويږي.امام احمد بن حنبل رحمه الله يو روايت نقل كړې دې.چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل.

((انى لاعلم ارضاً يقال لها ،،عمان،، ينضح بناحيتها البحر،لو اتاهم رسول ما رموه بسهم ولاحجر))(٣)

١) فتح البارى(٨/٩٥)_
٢) عمدة القارى(١٨/٢٩)_
٣) فتح البارى(٨/٩٦)_

یعنی ماته یوه داسې علاقه معلومه ده.چه هغې ته، ،عمان، ، وائی.دهغې غاړې سره دریاب لګیدلې دې.(یعنی دریاب سره پیوست دی) که زما قاصد د عمان اوسیدونکو ته ورشی. نوهغه خلق به په هغه نه غشی اولی.او نه کاڼړی، ،
یوبل ښار، عمان (په فتحې د عین او په تشدید دمیم سره) دې.کوم چه نن صباد اردن حکومت دارالسلطنت دی.متقدمین لیکی.چه دا د شام علاقې یو ښار دې.ځکه چه مخکښې دا حصه هم شام کښې شامل وه.دلته هغه مراد نه ده.(۱)

باب قُدُومِ الْأَشْعَرِيِّينَ وَأَهْلِ الْيَمَنِ

د اشعریینو وفد د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې د خیبر فتح کیدو نه پس ۷ھ کښې راغلې دې.او د اهل یمن وفدپه سنة الوفود کښې یعنی ۹ھ کښې راغلې دې.(۲) خو چونکه د اشعریینو تعلق هم یمن سره دی.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دواړه یوځائې جمع کړل.امام بخاری رحمه الله په واقعاتو بیانولو کښې لکه څنګه چه د تاریخی ترتیب لحاظ ساتی.هغه شان په بعضو واقعاتوکښې هغوی د تاریخی ترتیب رعایت هم پریخودې دې.د بل څه مناسبت په وجه ئې واقعات یو بل سره یوځائې کړی دی.

قوله: وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ:

[ر:۲۳۵۴] نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا خلق زما څینې دی.او زه دهغوی نه یم.قاعده داده.چه کله دچا سره څه خاص ربط او تعلق پیدا شی.نوهغه خپل شمارلې کیږی.ددې ارشاد هم دغه معنی ده.

[۴۱۲۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ الْيَمَنِ فَمَكَثْنَا حِينًا مَا نُرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمَّهُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ وَلُزُومِهِمْ لَهُ [ر:۳۵۵۲]

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه کله مونږ د یمن نه راغلو.نو څه مودې پورې مونږ ابن مسعود رضی الله عنه او دهغه مور د اهل بیتو نه ګڼړل.ځکه چه دهغوی نبی علیه السلام سره تعلق او دهغه سره حاضری داسې وه.لکه چه دخپل خاندان د خلقو او نزدې رشته دارانو وی.

[۴۱۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ زَهْدَمٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ أَبُو مُوسَى أَكْرَمَ هَذَا الْحَيَّ مِنْ جَرْمٍ وَإِنَّا لَجُلُوسٌ عِنْدَهُ وَهُوَ يَتَغَدَّى دَجَاجًا وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ جَالِسٌ فَدَعَاهُ إِلَى الْغَدَاءِ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئًا فَقَذِرْتُهُ فَقَالَ هَلُمَّ فَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُهُ فَقَالَ إِنِّي حَلَفْتُ لَا آكُلُهُ فَقَالَ هَلُمَّ أُخْبِرْكَ عَنْ يَمِينِكَ

---

۱) فتح الباری (۹۶/۸)_
۲) فتح الباری (۹۷/۸)_

إِنَّا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرٌ مِنَ الْأَشْعَرِيِّينَ فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَأَبَى أَنْ يَحْمِلَنَا فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَحْمِلَنَا ثُمَّ لَمْ يَلْبَثِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُتِيَ بِنَهْبِ إِبِلٍ فَأَمَرَ لَنَا بِخَمْسِ ذَوْدٍ فَلَمَّا قَبَضْنَاهَا قُلْنَا تَغَفَّلْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِينَهُ لَا نُفْلِحُ بَعْدَهَا أَبَدًا فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَحْمِلَنَا وَقَدْ حَمَلْتَنَا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنْ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهَا وتحللتها [ر: ۲۹۶۳]

دا د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت دزماني واقعه ده. چه حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه د كوفې گورنر جوړشو. او راغې.(۱) نود جرم قبيلې هغوى ډير اكرام اوكړو. هغه داسې چه هغوى سره ئې قيام اوكړو. ډهغوى عزت ئې اوساته.

قوله: فأمرلنا بخمس ذود: په دې روايت كښې دی. چه نبی عليه السلام د پنځو اوښانو حكم اوفرمائيلو. په يو بل روايت كښې د ،،ثلاث ابعرة،، دريو اوښانو ذكردې. او بل يو روايت راروان دې. په هغې كښې د شپږو اوښانو ذكردې. ممكن ده. چه جدا جدا واقعات وی. او دا هم كيدې شی. چه پنځه اوښان ئې يوخاص وخت كښې وركړې وی. او يو اوښ ئې اخستې وی. اوپه هغې كښې شامل كړې وی. او يوه توجيه خو هرځائې كښې چليدې شی. چه اقل عدد د زياتو نفی نه كوی.

[۴۳۶۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو صَخْرَةَ جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيُّ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ قَالَ جَاءَتْ بَنُو تَمِيمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبْشِرُوا يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا أَمَّا إِذْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [ر: ۳۰۱۸]

[۴۳۶۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ هَا هُنَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْيَمَنِ وَالْجَفَاءُ وَغِلَظُ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الْإِبِلِ مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲۶]

[۴۳۶۷/۴۳۶۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ

---

۱) فتح البارى (۸/۹۸)_

ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۱۲۸] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْفِتْنَةُ هَا هُنَا هَا هُنَا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ

[۴۱۲۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ أَضْعَفُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ [ر: ۳۱۲۵]

قوله: الايمان هاهنا : واشار بيده الى اليمن: نبى كريم ﷺ يمن طرف ته اشاره اوكړله.اووې فرمائيل.ايمان دلته دې.او په دويم روايت كښې دى.،،الايمان يمان،، ايمان خو يمنى دې.د ايمان نسبت يمن طرف ته دكولو دا وجه وه.چه د يمن خلق پخپله اسلام طرف ته رامخكښې شوى وو.او په ايمانى صفاتو سره ډير اوچت وو.اوكله چه يو سړې يا يوجماعت په څه خاص صفت سره په امتيازى شان سره موصوف شى.نوهغه وصف هغه سره مخصوص طور باندې ذكركولې شى.خو ددې مقصد دا هيڅ كله نه وى.چه هغه وصف په نوروكښې نشته.

قوله: والجفاء وغلظ القلوب فى الفدادين: جفاء او د زړونو سختى په فدادينو كښې ده. د فدادين معنى.د جفاء نه مراد د زړه سختى او د ،،غلظ القلوب،، نه مراد د زړونو غلط فهمى اوكوږوالې دې.او كيدې شى.چه د ،،غلظ القلوب،، عطف په ،،الجفاء،، باندې عطف تفسيرى وى.او د دواړو نه مراد د زړه سختى وى.والله اعلم.د ،،فدادين،، په باره كښې دوه خبرې نقل كړې شوى دى:

① فدادين د ،،فداد،، جمع ده.او فداد د ،،فديد،، نه ماخوذ دې.فديد هغه آواز ته وائى. كوم چه د څناورو والا د خپلو څناورو پاسولو، چلولو او تيز تللو دپاره كوى.[1] مطلب دادې. چه كوم خلق اوښان او څاروى ساتى.اوداوښانولكو سره شور كوى.اوچغې وهى.په هغوى كښې د زړونو سختى، كوږوالې اوكم عقل توب وى.

② دويم صورت دادې.چه فدادين د دال تخفيف سره د ،،فدان،،جمع ده.د فدان معنى ده. ،،آلة الحرث،،[2] په دې صورت كښې به مضاف محذوف منلې شى. يعنى «الجفاء وغلظ القلوب فى اصحاب الفدادين عند اصول اذناب الابل»

قوله: من حيث يطلع قرنا الشيطان ربيعة ومضر: مشرق طرف ته اشاره ده.دا اشاره

---

[1] عمدة القارى(۱۸\۳۱)_

[2] عمدة القارى(۱۸\۳۱)_

مشرق ته ددې دپاره شوې ده.چه کوم وخت نمر راخيژي.شيطان دهغې په برابر اودريږي.او کوم خلق چه نمر ته سجدې کوي.دې دخپل ځان دهغوي د معبود په حيثيت سره د ښکاره کولو کوشش کوي.(۱)

دلته ،،قرنا الشيطان،، مبدل منه دې.او ،،ربيعة ومضر،، دهغې نه بدل دې.ربيعه او مضر دواړه ئې د شيطان ښکرې اوګرځولې.چونکه دغه وخته پورې هغې خلقو اسلام نه وو راوړلې.او په شيطاني صفاتو او حرکتونو کښې به وراندې وو.په دې وجه نبي ﷺ هغوي ته ،،قرنا الشيطان،، اوفرمائيل.

قوله: حدثنا محمد بن بشار..... هم ارق افئدة والين قلوباً: داخلق په زړه نرى او نرم زړه والا دى.بعضې عالمانو په ،،فؤاد،، او ،،قلب،، کښې فرق بيان کړې دې.چه ،،فؤاد،، غشاء القلب يعني د زړه پردې ته وائي.که دغه پرده نرئ وي.نو وعظ او نصيحت په زړه باندې زر اثر کوي.اوکه هغه سخته وي.نو د نصيحت اثر زر نه کيږي.مطلب دادې چه د يمن دخلقو زړه هم نرم دې.او د هغوي په زړه باندې پرده هم نرئ ده.(۲)

قوله: والحكمة يمانية:

د حکمت معنى: دحکمت په باره کښې مختلف اقوال علماؤ بيان کړي دي.بعضو وئيلى دي.

((الحكمة الفهم عند الله وقيل التفقه في الدين، وقيل الاصابة في القول والعمل))(۱) وقيل غير ذالك))

قوله: والفخر والخيلاء في اصحاب الابل، والسكينة والوقار في اهل الغنم: فخر او تکبر په اوښانو والا کښې دې.او عاجزي او وقار په ګډبه کښې دې.په حقيقت کښې چه صحبت دکوم څيزهم وي.په انسان باندې دهغې اثر ضرور کيږي .په اوښانو کښې د لوئي والي او تکبر صفت موجود وي.نو دهغې د صحبت په اثر سره دا صفت د اوښانو والا طرف ته هم منتقل کيږي.او چيلئ يو مسکين (عاجزه) ځناور دې.نو کوم خلق چه ګډو سره هر وخت اوسيږي.په هغوي کښې عاجزي او وقار راځي.

[۴۱۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ فَجَاءَ خَبَّابٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَيَسْتَطِيعُ هَؤُلَاءِ الشَّبَابُ أَنْ يَقْرَءُوا كَمَا تَقْرَأُ قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَوْ شِئْتَ أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ قَالَ أَجَلْ قَالَ اقْرَأْ يَا عَلْقَمَةُ فَقَالَ زَيْدُ بْنُ حُدَيْرٍ أَخُو زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ أَتَأْمُرُ عَلْقَمَةَ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَئِنَا قَالَ أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ فَقَرَأْتُ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى قَالَ قَدْ أَحْسَنَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا أَقْرَأُ شَيْئًا إِلَّا وَهُوَ يَقْرَؤُهُ ثُمَّ

---

۱) عمدة القارى(۱۸\۳۱)_

۲) عمدة القارى(۱۸\۳۳) وفتح البارى(۸\۱۰۰)_

الْتَفَتَ إِلَى خَبَّابٍ وَعَلَيْهِ خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَلَمْ يَأْنِ لِهَذَا الْخَاتَمِ أَنْ يُلْقَى قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ عَلَيَّ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَلْقَاهُ رَوَاهُ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ

حضرت علقمه رحمه الله فرمائی چه مونږ دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه سره ناست وو.چه په دې کښې حضرت خباب بن ارت رضی الله عنه تشریف راوړه.او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته ئې اووئيل.تاسو سره ناست دا ځوانان ستاسو په شان قرآن لوستلې شي؟ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه اوفرمائيل.که تاسو غواړئ.نو زه به يوکس ته د تلاوت دپاره اووايم.وې وئيل. ضرور اووايه.حضرت ابن مسعود رضی الله عنه اوفرمائيل.اې علقمه! ته اولوله.په دې باندې د مشهور تابعي زياد بن حدير ورور زيد بن حدير حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته اووئيل.،،تاسو علقمه ته د تلاوت کولو دپاره فرمايئ.حالانکه هغه زمونږ ټولو نه ښه قاري نه دې،، نو حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه زيد بن حدير ته اوفرمائيل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: ،،يعنی که ته غواړې.نو زه به تاته هغه حديث واوروم.کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاد قوم او د علقمه د قوم په باره کښې فرمائيلې دې،،

دلته په بخاری کښې ددې حديث ذکرنشته.په حقيقت کښې د علقمه تعلق نخع قبيلې سره وو.چه دا د يمن مشهوره قبيله ده.ا د زيد بن حدير تعلق بنو اسد سره وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې دواړو قبيلو (د نخع او بنواسد) باره کښې چه کوم حديث بيان کړې دې.هغه امام احمد رحمه الله پخپل ،،مسند،،کښې دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه نقل کړې دې.چه هغوی اوفرمائيل.

قوله: شهدت رسول الله صلی الله علیه وسلم يدعو لهذا الحي من النخع ويثني عليهم حتى تمنيت اني رجل منهم:(٢)،،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی.چه زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر ووم. نبی علیه السلام د نخع قبيلې دپاره دعا اوفرمائيله.اودهغوی تعريف ئې اوکړو. تردې چه زما خواهش پيدا شو.چه زه هم ددغه قبيلې يوکس وې،،

اودبنواسد باره کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل((ان جهينة وغيرها خير من بني اسد))(٣) د بنواسد په مقابله کښې نبی علیه السلام جهينه او نورو قبيلو ته ترجيح ورکړله.نو حضرت عبدالله بن

دتيرمخ حاشيه] ١) روح المعانی (٤١١٣)علامه آلوسی ليکلی دی.چه د حکمت په تفسير کښې د عالمانو يوکم ځلويښت اقوال دی.علامه نووی رحمه الله دحکمت جامع تعريف کولوکښې ليکلی دی.((والذی صفا لنا منها، ان الحكمة عبارة عن العلم المتصف بالاحكام المشتمل على معرفة الله تعالى المصحوب بنفاذ البصيرة، وتهذيب النفس، وتحقيق الحق، والعمل به، والصد عن اتباع الهوى والباطل)) (شرح مسلم للنووی: ٥٣١١)_

١) فتح الباری(١٠٠١٨)_

٢) فتح الباری(١٠٠١٨)_

مسعود رضي الله عنه زيد بن حدير ته مخاطب شو.اووې ونيل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: په دې جملې سره هغوی د حضرت علقمه دترجيح وجه اوخودله.چه دده د قوم تعريف نبی عليه السلام فرمائيلې دې.اوستا قوم ئې خو د جهينه په مقابله کښې هم مرجوح ګرځولې دې.

حضرت علقمه فرمائی.چه بيا ما د سورة مريم د پنځوسو آياتونو تلاوت اوکړو.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دحضرت خباب رضي الله عنه نه تپوس اوکړو.چه تلاوت ئې څنګه اوکړو؟ هغه اووئيل. ((قد احسن)) ډيرښه تلاوت ئې اوکړو.

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوکتل.چه دحضرت خباب رضي الله عنه په لاس کښې د سرو زرو ګُتمه ده.نوهغه ته ئې اوفرمائيل.لا تراوسه پورې تا دا ګُتمه نه ده غورځولې.حضرت خباب رضي الله عنه اووئيل.چه دنن نه پس به تاسو زما په لاس کښې دا ګُتمه کله هم نه وينئ.نو هغه ګُتمه هغوی اوښکله.

په دې روايت کښې دحضرت علقمه د قبيلې نخع ذکر ضمنی طور باندې په دې طريقه راغلې دې.چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائيل. ((إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ)) او نخع د يمن قبيله ده.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روايت په دې باب کښې ذکرکړو.

فائده: حضرت خباب بن ارت رضي الله عنه د سرو زرو دګُتمې استعمال غالباً هغه دحرمت حديث په نهی تنزيهی باندې محمول کولو.اودا هم کيدې شی.چه د نهی حديث هغه ته نه وی رسيدلې.کله چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د سرو دپاره ددې د استعمال حرمت اوخودلو.نو هغه ددې استعمال پريخوده.(1)

حضرت علقمه رحمه الله: حضرت علقمه رضي الله عنه دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوچتو شاګردانو څينې وو.علامه ذهبی رحمه الله د رباح قول نقل کړې دې.چه ((اذا رأيت علقمة فلا يضرك ان لا ترى عبدالله))(2) يعنی که تا علقمه اوليده.نو دا خبره ستا دپاره هيڅ نقصان نه درکوی .چه تا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اونه ليده.او دا څکه چه علقمه د خپل استاذ د علومو محافظ او دهغه د سيرت او کردار نمونه وه.

دحضرت علقمه وفات د يزيد په دورخلافت کښې ۶۲ھ کښې اوشو.لس کم سل کاله عمر ئې وو.(3)

---

1) فتح البارى(۱۰۱\۸)_

2) سيراعلام النبلاء (۵۵\۴)_

3) سيراعلام النبلاء (۶۱\۴)_

بَاب قِصَّةُ دَوْسٍ وَالطُّفَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

[۴۱۳۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ دَوْسًا قَدْ هَلَكَتْ عَصَتْ وَأَبَتْ فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَأْتِ بِهِمْ [ر:۲۷۷۹]

يمن اودهغې په خواوشا علاقوکښې دوس قبيله اباده وه.ددې قبيلې ټولو نه رومبې سړي چه هغه اسلام قبول کړو.هغه طفيل بن عمرو وو.دا د دوس قبيلې سرداروو.قريشوسره دهغوی حليفانه(د ملګرتيا) تعلقات وو.د هجرت نه مخکښې دې مکې مکرمې ته راغې.نو د قريشو بعضې خلقو هغه ته اووئيل.چه نن صبا په مونږ کښې يو سړې پيدا شوې دې.چه هغه ټول خلق په فتنه کښې اچولی دی.دهغه کلام ډير ساحرانه دې.په پلار اوځوی او ښځه خاوند کښې هم جدائی راولی.په دې وجه تاسو کوشش اوکړئ.چه دهغه هيڅ خبره ستاسو غوږونو ته راونه رسی. حضرت طفيل بن عمرو لره قريشو دومره اويرولو.چه هغه په خپلو غوږونوکښې مالوچ کيخودل.چه د نبی ﷺ څه خبره په غوږ کښې رانه شی.

يو ورځ سحر وختی حضرت طفيل رضی الله عنه خانه کعبې ته تلې وو.هلته رسول الله ﷺ د سحر مونځ کولو،او د قرآن شريف تلاوت ئې لوستلو.هغه سوچ اوکړو.چه آخر زه عقل او پوهه لرم. په ښه او بده خبره کښې فرق کولې شم.د نبی ﷺ کلام ماله اوريدل پکاردی.که ښه وی. نو قبول به ئې کړم.اوکه بد وی.نو پرې به ئې ګدم. حضرت طفيل بن عمرو رضی الله عنه قرآن واوريده.او دومره متاثره شو.چه کله رسول الله ﷺ فارغ شو.او کورته ئې تشريف راوړه.نو حضرت طفيل هم د نبی ﷺ کورته راغې. اودټولې واقعې اورولو نه پس ئې عرض اوکړو.چه تاسو راته خپل دين پيش کړئ. نبی کريم ﷺ د اسلام تعارف اوکړو.او هغه اسلام قبول کړو.(۱)

نبی کريم ﷺ هغه لره دوس قبيلې طرف ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره اوليګه. هغوی اووئيل.«اجعل لی آية»اې دالله رسوله!ماته څه نخښه راکړئ.نبی ﷺ اوفرمائيل. «اللهم نور له» اې الله! ده ته نور ورکړې.نو دهغه د سترګو په منځ کښې الله تعالی يو نور پيدا کړو.خوبيا ئې دعا اوکړه.«يا ربّ! اخاف يقولوا انه مثله» اې زما ربه! ماته يره ده.چه خلق په دې نور کتلو سره دا اونه وائی.(چه د پلار نيکونو دين پريخودو په وجه) دا مثله شو.الله ﷻ هغه نور دهغه کورې طرف ته منتقل کړو.دهغه کوړه به په توره تياره شپه کښې د ډيوې پشان رڼا کوله.(۲)

هغه چه لاړو.نو پخپله قبيله کښې ئې د اسلام تبليغ شروع کړو.چه په دې سره دهغه پلار مسلمان شو.خو دهغه مور اسلام قبول نکړو.حضرت ابوهريره رضی الله عنه هم دهغه په دعوت سره اسلام قبول کړو.(۳) باقی خلقو د اسلام قبلولو نه انکار اوکړو.دې نا اميده شو.او د نبی ﷺ

---

(۱) دمذکوره واقعې دپاره اوګورئ! دلائل د بيهقی(۵/۳۶۰-۳۶۱) باب قصة دوس۔

(۲) فتح الباری(۱۰۲/۸)۔

(۳) فتح الباری(۱۰۲/۸)۔

په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو.لکه څنګه چه دلته د باب په رومبی روایت کښې راځي.«ان دوساً قد هلکت وابت فادع الله علیهم» یعنی دوس قبیله هلاکه شوه.نافرمانی ئې اوکړله.داسلام قبلولونه ئې انکار اوکړو.نو تاسو هغوی دپاره بددعا اوکړئ.رسول اللهﷺ د بددُعا په ځائې دعا اوفرمائیله.«اللّهمّ اهد دوساً وائت بهم» اې الله! دوس قبیلې ته هدایت ورکړې.اوهغوی زما خواته راولې،، ددې نه روستو الله تعالی دغه قبیلې ته هدایت ورکړو. او ۷۰ یا ۸۰ سړی د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اسلام ئې راوړه.د دوس دا وفد په سن۷ھ کښې راغلې دې.([1]) والله اعلم.

[۴۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ فِي الطَّرِيقِ

يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَعَنَائِهَا :: عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ وَأَبَقَ غُلَامٌ لِي فِي الطَّرِيقِ فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْتُهُ فَبَيْنَا أَنَا عِنْدَهُ إِذْ طَلَعَ الْغُلَامُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَذَا غُلَامُكَ فَقُلْتُ هُوَ لِوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْتَقْتُهُ [ر: ۲۳۹۳]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه: حضرت ابوهریرهؓ فرمائی.چه کله زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضریدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې ما دا شعر اووئیلو.

یالیلة من طولها وعنائها . علی انها من دارة الکفر نجت

،،هائې شپې! ته څومره اوږده یې.او ستا تکلیف څومره د برداشت نه بهردې.خو ستا دا فضیلت هم شته.چه تا ماته د دارالکفر نه نجات راکړو،،

زما غلام په لاره کښې زما نه تختیدلې وو.کله زه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.هغه سره مې بیعت اوکړو.اوس لا زه د نبیﷺ سره ناست ووم.چه هغه غلام رابښکاره شو.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.ابوهریره! دا ستا غلام دې؟ ما اووئیل.هغه د الله د رضا دپاره آزاد دې.

حضرت ابوهریرهؓ په سن۷ھ کښې مسلمان شوې دې.چونکه دهغه تعلق هم دوس قبیلې سره دې.([2]) په دې وجه امام بخاریؒ دا روایت په دې باب کښې بیان کړو.

تنبیه: زمونږ په نسخو کښې«هولوجه الله فاعتقته»دې.دحاشیې په نسخو کښې «هوحرلوجه الله» دې.خو هغه صحیح نه دې.ځکه چه دا دمحمد بن العلاء روایت دې. اوددې روایت په باره

[1]) دلائل بیهقی(۳۶۲\۵)

[2]) دحضرت ابوهریرهؓ نوم اوریدو سره د حدیثو شوق لرونکو په زړونوکښې د محبت چینې راخوټکیږی.ددوی نه پنځه زره درې سوه او پنځه اویا احادیث منقول دی.ددوی دنوم باره کښې مختلف اقوال دی.زیات مشهور ،،عبدالرحمن بن صخر،، دې.په مدینه منوره کښې ۵۷ھ یا ۵۸ھ کښې وفات شو.(اوګورئ! عمدة القاری (۱۸\۳۴-۳۵)

کښې امام بخاري رحمه الله په کتاب العتق صفحه ۳۴۴ کښې تصریح کړې ده.چه په دې کښې ،،هوحر،، نه دې واقع شوې.(۱)

بَاب قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

[۴۴۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْنَا عُمَرَ فِي وَفْدٍ فَجَعَلَ يَدْعُو رَجُلًا رَجُلًا وَيُسَمِّيهِمْ فَقُلْتُ أَمَا تَعْرِفُنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ بَلَى أَسْلَمْتَ إِذْ كَفَرُوا وَأَقْبَلْتَ إِذْ أَدْبَرُوا وَوَفَيْتَ إِذْ غَدَرُوا وَعَرَفْتَ إِذْ أَنْكَرُوا فَقَالَ عَدِيٌّ فَلَا أُبَالِي إِذًا

د قبیلهٔ طی وفد کوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلي دې.خلیفه بن خیاط پخپل تاریخ کښې ددې خبرې تصریح کړې ده.چه دا وفد مخکښې راغلې دې.او دحضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه حاضری د نبی علیه السلام په خدمت کښې ددې نه پس شوې ده. عدی بن حاتم رضی الله عنه په ۹ه یا ۱۰ه کښې اسلام قبول کړو.(۱) دا د مشهور جواد او سخی حاتم طائی خوئې دې.

حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د حضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې هغه ته راغلو.حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه د وفد په کسانو کښې یویو کس ته د هغه نوم اخستلو سره رابلل شروع کړل.خوعدی بن حاتم رضی الله عنه ئې راؤنه غوښتلو.عدی بن حاتم رضی الله عنه چونکه د یو ډیر لوئې سردار خوئې دې.په جود او سخا کښې ډیر مشهور وو.په دې وجه دهغه خیال دا وو.چه ما لره نظر انداز کول پکار نه دی.نو هغه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته اووئیل.((اما تعرفنی یا امیرالمؤمنین؟)) اې امیر المؤمنین! آیا ما نه پیژنئ؟ امیرالمؤمنین جواب ورکړو.ولې نه، ((اسلمت اذ کفروا ،واقبلت اذ ادبروا،ووفیت اذغدروا،وعرفت اذ انکروا)) ته هغه وخت مسلمان شوې.کوم وخت چه دا خلق کافر وو.اوته هغه وخت حاضر شوې.کوم وخت چه دوی شا اوکړخوله.اوتا هغه وخت وفا اوکړله.کوم وخت چه دې خلقو دهوکه او بې وفائی اوکړله.او تا هغه وخت (اسلام) اوپیژندو.کوم وخت چه دوی د اجنبی کیدو اظهار اوکړو.

د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د طی قبیلې بعضې خلق مرتد شوی وو.او د زکواة ورکولو نه ئې انکارکړې وو.دغه شان ددې قبیلې ځینې خلقو په مسیلمه کذاب باندې ایمان راوړلې وو.خو حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه د اسلام رسۍ مضبوطه نیولې وه.او کوم خلق چه دده ماتحت وو.هغوی ئې د مرتد کیدو نه او په مسیلمه باندې د ایمان راوړلو نه منع کړل. ((واقبلت اذادبروا، ووفیت اذغدروا، وعرفت اذانکروا)) نه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه هم دې طرف ته اشاره کړې ده.(۲) کله چه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه دا جمله اووئیله.نو حضرت عدی رضی الله عنه

---

۱) صحیح بخاری، کتاب العتق، باب اذا قال لعبده هولله ونوی العتق (۱/۳۴۴)_

اووئيل.«فلا أبالي اذاً» بيا خو زما هيڅ پرواه نشته.يعنى هركله چه تاسو ما داسې پيژنئ.نوكه زه دې راونه غوښتم.نو هيڅ پرواه نشته.

حضرت عدى بن حاتم رضى الله عنه: حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه د اسلام راوړلو نه وراندې نصرانى وو.په ۹ھ يا ۱۰ھ كښې ئې اسلام راوړه.د عراق په فتح كښې شريك شو.په جنګ صفين كښې دحضرت على رضي الله عنه د طرفه جنګ كولوكښې شهيد شو.يوسل اوشل كاله، يا شل كم دوه سوه كاله عمر ئې وو.([3])

بَاب حَجَّةِ الْوَدَاعِ

امام بخارى رحمه الله ترتيب سره د سيرت واقعات ذكركوى.د سن ۱ هجرى نه واخله د سن ۱۰هجرى پورې د غزواتو، سرايا او وفودو ذكركولو نه پس اوس په سن۱۰هرى كښې واقع شوې د رسول الله ﷺ دهغه آخرى حج ذكركوى.كوم چه په تاريخ اسلام كښې د حجة الوداع په نوم سره مشهور دې.

د حجة الوداع څلور نومونه: ددې حج څلور نومونه دى:

① حجة الوداع ② حجة الاسلام ③ حجة التمام ④ حجة البلاغ ([4])

دې ته حجة الوداع ځكه وائى.چه په دې كښې رسول الله ﷺ خلقو ته الوداع وئيلې وه.او فرمائيلى ئې وو.«لعلى لا القاكم بعد عامى هذا» شايد ددې نه پس زما تاسو سره ملاقات اونه شى.

حجة الاسلام ورته ځكه وائى.چه دا د رسول الله ﷺ دحج فريضه وه.د حج د فرضيت تازليدو نه د اسلامى ركن كيدو په حيثيت سره نبى عليه السلام هم دا حج ادا كړو.

حجة التمام ورته ځكه وائى.چه ددې حج په موقعه باندې د قرآن شريف آيت ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ نازل شو.

اودې ته حجة البلاغ ځكه وائى.چه نبى كريم ﷺ په دې حج كښې مختلفې خطبې ارشاد اوفرمائيلې.اودخطبو نه پس نبى عليه السلام اوفرمائيل.«الاهل بلغت، الاهل بلغت» يعنى آيا ما د الله پيغام تاسو ته اورسولو.([5])

ددې حج دپاره دمخكښې نه اعلان شوې وو.چه دې كال به رسول الله ﷺ حج كولودپاره ځى.امام مسلم، امام ابوداؤد او ابن ماجه دحضرت جابر رضي الله عنه نه روايت نقل كړې دې.چه ددې اعلان نه پس د خلقو لوئې تعداد مدينې منورې ته راغې. تولو د رسول الله ﷺ سره حج كول غوښتل.([1])

د تير مخ حاشيه] [1]) عمدة القارى(۱۸\۳۵)_

[2]) فتح البارى(۸\۱۰۳)_

[3]) الاصابة فى تميز الصحابة(۲\۴۶۸)_

[4]) تاريخ الخميس فى احوال انفس نفيس (۲\۱۴۸)_

[5]) عمدة القارى(۱۸\۳۶)_

حج دپاره روانګی: د ذی قعده میاشت شروع کیدو سره نبی کریم ﷺ د حج تیاری شروع کړله. او صحابو ته ئې حکم اوکړو.چه هغوی هم دحج تیاری اوکړی.په ۲۵ ذیقعده ۱۰ھ د هفتې په ورځ رسول الله ﷺ د زرګاؤ صحابو ﷺ یو عظیم الشان او مبارك جماعت دخان سره کړو.او حج دپاره مکې مکرمې طرف ته روان شو.ابن حزم وغیره د زیارت ورځ د نبی ﷺ د وتلو خودلې ده.خو حافظ ابن کثیر دټولو روایاتو دتحقیق کولو نه پس لیکلی دی.چه د هفتې په ورځ نبی ﷺ د مدینې منورې نه روان شوې دې.(۱) دهفتې د ماسپخین مونځ په مدینه منوره کښې کولو نه پس نبی ﷺ روان شو.ټول ازواج مطهرات (۲)او حضرت فاطمه ﷺ (۳) په دې سفرکښې ورسره وو.

د صحابو رضی الله عنهم تعداد: په دې موقعه د صحابو ﷺ خومره تعداد د نبی ﷺ سره وو.په دې باره کښې څه حتمی خبره نشی کیدې.امام ابوزرعه ﷺ فرمائی.چه څلویښت زره ته نزدې خلق دغه وخت نبی ﷺ سره وو.حافظ ابن قیم ﷺ فرمائیلی دی.«وواقاه فی الطریق خلائق لایحصون»(۴) دهغوی د شمیر حقیقی تعداد نشی معلومیدې.مولانا یونس صاحب دامت برکاتهم فرمائیلی دی.چه امام نووی ﷺ په ،،شرح مهذب،، کښې لیکلی دی. چه په حجة الوداع کښې د شرکت کونکو تعداد یولاکھ څلیریشت زره وو.(۵) خو په حقیقت کښې د امام نووی ﷺ نه په نقل کښې غلطی واقع شوې ده.اګرچه په دې نقل باندې اعتماد کولو سره د مشکواة شارحینو هم د یولاکھ څلیریشتو زرو قول نقل کړې دې.(۶)
واقعه داده.چه امام نووی ﷺ دا قول د ابوزرعه رازی ﷺ نه نقل کړې دې.او امام ابوزرعه رازی یو لاکھ څلیرشت زره تعداد نه دې خودلې.بلکه څلویښت زره تعداد ئې خودلې دې.لکه چه ابن الصلاح په ،،مقدمة علوم الحدیث،، کښې د ابوزرعه رازی پوره کلام نقل کړې دې.په هغې کښې دی.«شهد مع النبی ﷺ حجة الوداع اربعون الفاً، وشهد معه تبوك سبعون الفاً...قبض رسول الله ﷺ عن مائة الف و اربعة عشر الفاً من الصحابة ممن روی عنه وسمع منه»(۷) په دې

د تیرمخ حاشیه] (۱) صحیح مسلم، کتاب الحج، باب حجة النبی ﷺ (۳۹٤/۱) وسنن ابی داؤد، کتاب المناسک، باب صفة حجة النبی ﷺ (۱۸۲/۲) رقم الحدیث (۱۹۰۵) وسنن ابن ماجه، کتاب المناسک، باب حجة رسول الله ﷺ (۱۰۲۲/۲) رقم الحدیث (۳۰۷٤)_

(۱) البدایة والنهایة(۱۱۲/۵) زادالمعاد (۱۰۲/۲-۱۰۶)_

(۲) زاد المعاد(۱۰۶/۲)_

(۳) دلائل النبوة للبیهقی(٤۳۵/۵)_

(۴) زاد المعاد(۱۰۲/۲)_

(۵) د امام نووی ﷺ دا قول په شرح مهذب کښې احقر ته ملاو نه شو.والله اعلم_

(۶) التعلیق الصبیح (۱۹۲/۳)_

(۷) مقدمة ابن الصلاح(۱۲۷-۱۲۸)_

كښې تصريح ده.چه دحجة الوداع په موقعه باندې رسول اللهﷺ سره څلويښت زره، غزوهٔ تبوك كښې اويا زره، او د نبي عليه السلام د وفات په وخت يو لاكه څوارلس زره صحابه رضي الله عنهم وو.چه هغوى د نبي عليه السلام نه روايت كړې دې.او د نبي عليه السلام نه ئې اوريدلى دى.

دمدينې اومكې دا سفر نهه ورځې جارى وو.او په ۴ ذى الحجه د اتوار په ورځ نبي عليه السلام مكې مكرمې ته داخل شو.د ذى قعده ۲۵ تاريخ د هفتې په ورځ د نبي عليه السلام روانگى شوې وه.خو په دې كال د ذى قعده مياشت د يوكم ديرشو وه.پنځه ورځې د ذى قعده (يعنى ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، او۲۹)او څلور ورځې د ذى الحجې په سفركښې تيرې شوې.([1])

د حج اداتيگى او واپسى: په دې كال نهم ذى الحجه باندې د جمعې ورځ وه.رسول اللهﷺ په دغه ورځ د حج لوئې ركن (وقوف عرفه) اداكړو.او په ميدان عرفات كښې نبي عليه السلام يوه بليغ خطبه وركړله.چه هغه د خطبه حجة الوداع په نوم سره مشهوره ده.چه دهغې تفصيل روستو په روايت كښې راروان دې.په لسم ذى الحجه نبي عليه السلام منى ته لاړو .او هلته نبي عليه السلام درى شپيته اوښان قربانى كړل.۳۷ اوښان حضرت على رضي الله عنه د نبي عليه السلام د طرفه ذبح كړل.دغه شان ټول سل اوښان د نبي عليه السلام د طرفه قربانى كړې شو.([2]) ددې نه پس بيا نبي عليه السلام حلق اوكړو.(سر ئې اوخرئيلو) او د ذى الحجه په څوارلسم تاريخ د صحابو رضي الله عنهم سره د مكې مكرمې نه روان شو.([3])

[۴۳۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ ثُمَّ لَا يَحِلُّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَعَهُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ وَلَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرْتُ فَقَالَ هَذِهِ مَكَانَ عُمْرَتِكِ قَالَتْ فَطَافَ الَّذِينَ أَهَلُّوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا [ر:۲۹۰]

[۴۳۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ فَقَدْ حَلَّ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ قَالَ هَذَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ

---

[1] زاد المعاد (۱۰۶/۲) والبداية والنهاية(۱۱۲/۵)_

[2] فتح البارى(۵۵۵/۳) باب لايعطى الجزار من الهدى شيئاً_

[3] جوامع السيرة لابن حزم(۲۸۷)_

مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَمِنْ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ قُلْتُ إِنَّمَا كَانَ ذٰلِكَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ قَالَ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَرَاهُ قَبْلُ وَبَعْدُ

قوله: حدثني عمرو بن علي ....عن ابن عباس اذا طاف بالبيت فقد حل:
عطاء بن رباح د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا ارشاد نقل کړو.چه کله سړي د بيت الله طواف کړي.نو هغه حلاليږي.نو دهغه شاګرد جريج دهغه نه سوال اوکړو.«من اين قال هذا ابن عباس؟» يعنی ابن عباس رضي الله عنهما دا خبره دکوم ځائي نه (او دکوم دليل په بنياد باندې) کړې ده.نو عطاء اوونيل.د قرآن مجيد ددې آيت نه ئې کړې ده. ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ﴾ ([1])، بيا ددې هدى رسيدو ځائې بيت العتيق يعنی بيت الله دې.،او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې حکم په بنياد ئې کړې ده.چه نبی علیه السلام صحابو رضي الله عنهم ته د حجة الوداع په موقع باندې د طواف کولو نه پس د حلاليدو دپاره وئيلي وو.په دې باندې جريج اووئيل.«انما کان ذالك بعد المعرف» يعنی د قرآن شريف آيت﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ﴾کښې دهدى ذبح کولو باره کښې چه دا وئيلې شي. چه هغه به حرم کښې ذبح کيږي.دا عمل د وقوف عرفات نه روستو دې.نو عطاء اووئيل. چه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما به دا د وقوف عرفات نه مخکښې او روستو دواړو صورتونو کښې صحيح ګڼړل.

د طواف قدوم نه پس د حلاليدو بحث: دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما مذهب دا وو.چه د بيت الله شريف د طواف کولو نه پس سړې حلاليږي.بعضې عالمانو وئيلې دي.چه ددوی دا مذهب صرف د عمرې کونکي په باره کښې وو.چه کوم کس عمرې دپاره بيت الله ته لاړو.اوهغه طواف اوکړو.نوهغه حلاليږي.يعنی دسعی وغيره نه وړاندې هغه حلاليږي.اوبعضې عالمانو ليکلي دي.چه ددوی دا مذهب صرف دحج کونکي په باره کښې دې.چه د حج کولودپاره کله حاجي بيت الله ته اورسي.اوهغه طواف قدوم اوکړي.نوهغه حلاليږي.بهرحال که دهغه دا فتوی دعمره کونکي په باره کښې وي.اوکه دحاجي متعلق وي.خو دجمهورو خلاف دې.([2])

حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائيلي دي.چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ددې فتوې داسې توجيهات ممکن دي.چه دهغې په رو سره به دهغه مذهب د جمهورو خلاف نه وي.بيا هغوی درې داسې توجيهات پيش کړي دي:

① يوه توجيه هغوی دا بيان کړې ده.چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په فتوی ((من طاف بالبيت فقد حلّ)) کښې د طواف نه مراد طواف زيارت دې.او مطلب دادې.چه حاجي کله طواف زيارت اوکړي.نوهغه حلاليږي.او ښکاره ده.چه دجمهورو هم دا مذهب دې.

---

[1]) سورة الحج (۳۳)_

[2]) فتح الباری(۴۷۸\۳) کتاب الحج، باب من طاف بالبيت اذا قدم مكة)_

④ دويمه توجيه هغوى دا کړي ده.چه دهغوى دا فتوى د عمره کونکى متعلق ده. اومطلب دادې. چه عمره کونکې د طواف نه پس حلاليږي.سعى وغيره چونکه د طواف د توابعو خينې د ې.په دې وجه ئې دهغې مستقل ذکر اونکړو.او مراد هم دا دې.چه طواف او توابع د طواف پوره کولو نه پس حلاليږي.

③ دريمه توجيه حضرت گنگوهى رحمه الله دا بيان کړې ده.چه دهغوى دا فتوى د حج افراد کونکى سره متعلق ده.چه دحج افراد احرام تړونکى باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده. داسې سړې مخکښې د عمرې طواف کولو سره حلاليږي.ددې نه پس به بيا د حج احرام تړي.لکه چه نبى کريم ﷺ په حجة الوداع کښې هغه ټولو حضراتو ته کومو چه د حج احرام تړلې وو.حکم ورکړو.چه عمره اوکړئ.او حلال شئ.دا اگرچه د جمهورو مذهب نه دې.البته ددې اصل د حديث نه ثابت دې.او امام احمد او بعضې اهل ظاهر ددې قائل دى.چه په مفرد بالحج باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده.(۱)

خو حقيقت دادې.چه دا ټول توجيهات.هسې توجيهات دى.او د تکلف نه خالى نه دى.وجه داده.چه ټول عالمان هم دا نقل کونکى راروان دى.چه په دې مسئله کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مسلك د جمهورو خلاف دې.(۲) تاويلات کول او دهغوى مذهب د جمهورو موافق جوړول د «توجيه القول بما لايرضى به القائل» د قبيل خينې دې.هم داوجه ده.چه حضرت گنگوهى په آخر کښې پخپله فرمائيلى دى.«وبالجملة فلايخلوهذا المقام من الشبهة والاوهام»(۳)

[۴۱۳۶] حَدَّثَنِي بَيَانٌ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقًا عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ كَيْفَ أَهْلَلْتَ قُلْتُ لَبَّيْكَ بِإِهْلَالٍ كَإِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ طُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ قَيْسٍ فَفَلَتْ رَأْسِي [ر: ۱۴۸۴]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يَحْلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَتْ حَفْصَةُ فَمَا يَمْنَعُكَ فَقَالَ لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقَلَّدْتُ هَدْيِي فَلَسْتُ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِي [ر: ۱۴۹۱]

[۴۱۳۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ حَدَّثَنِي شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

---

(۱) ددې دريو وارو توجيهاتو دپاره اوګورئ! لامع الدرارى (۳۸۸/۸-۳۸۹)_

(۲) تعليقات لامع الدرارى(۳۸۷/۸)_

(۳) لامع الدرارى(۳۹۱/۸)_

عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَثْعَمَ اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللّٰهِ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ[ر:۳۴۲]

امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته دووسندونو سره ذکرکړي دي.د ړومبي سند الفاظ په ابواب الاستیذان کښې راروان دی.(۱) دلته چه کوم متن دې.هغه د دویم سند دې.دا روایت په کتاب الحج کښې هم تیرشوي دې.(۲)

[۴۳۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ عَلَى الْقَصْوَاءِ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ حَتَّى أَنَاخَ عِنْدَ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ لِعُثْمَانَ ائْتِنَا بِالْمِفْتَاحِ فَجَاءَهُ بِالْمِفْتَاحِ فَفَتَحَ لَهُ الْبَابَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُسَامَةُ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ ثُمَّ أَغْلَقُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَمَكَثَ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ وَابْتَدَرَ النَّاسُ الدُّخُولَ فَسَبَقْتُهُمْ فَوَجَدْتُ بِلَالًا قَائِمًا مِنْ وَرَاءِ الْبَابِ فَقُلْتُ لَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ صَلَّى بَيْنَ ذَيْنِكَ الْعَمُودَيْنِ الْمُقَدَّمَيْنِ وَكَانَ الْبَيْتُ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ سَطْرَيْنِ صَلَّى بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ مِنَ السَّطْرِ الْمُقَدَّمِ وَجَعَلَ بَابَ الْبَيْتِ خَلْفَ ظَهْرِهِ وَاسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الَّذِي يَسْتَقْبِلُكَ حِينَ تَلِجُ الْبَيْتَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ قَالَ وَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى وَعِنْدَ الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ مَرْمَرَةٌ حَمْرَاءُ[ر:۳۸۸]

[۴۴۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُمَا أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاضَتْ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَابِسَتُنَا هِيَ فَقُلْتُ إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَطَافَتْ بِالْبَيْتِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَنْفِرْ[ر:۳۲۲]

اشکال کیږی.چه دا روایت په غزوهٔ فتح مکه کښې تیرشو.(۳) او دا واقعه هم فتح مکې سره متعلق ده.نو امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته په حجة الوداع کښې ولې ذکرکړو؟

دحجت الوداع په موقع نبی ﷺ بیت الله کښې داخل شوي وو: حضرت گنگوهی رحمه الله په ،،لامع الدراری،، کښې فرمائیلی دی.چه په دې باره کښې اختلاف دې.چه نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بیت الله شریف ته داخل شوې وو اوکه نه؟ بعضې عالمان د داخلیدو او بعضې د نه داخلیدو قائل دی.امام بخاری رحمه الله د فتح مکې حدیث دلته ذکرکړو.اوپه دې

(۱) صحیح بخاری کتاب الاستیذان (۹۲۰/۲)_
(۲) صحیح بخاری کتاب الحج باب اذا حاضت المرأة بعد ما افاضت رقم(۱۷۵۷)_
(۳) باب دخول النبی ﷺ من اعلی مکة رقم الحدیث (۴۲۸۹) و فتح الباری (۱۸/۸)_

خبره ئې تنبيه اوکړله .چه د فتح مکې سفر د بيت الله شريف د زيارت قصد او ارادې سره نه وو شوې .بلکه دا سفر نبیﷺ د جهاد ارادې سره کړې وو.خو ددې باوجود نبیﷺ په دغه موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوي وو.نو د حجة الوداع سفر خو خاص د بيت الله شريف دپاره شوې وو.په دې وجه يقيناً نبیﷺ به د حج په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وی.(١) د حجة الوداع په موقعه باندې د رسول اللهﷺ بيت الله شريف ته د داخليدو متعلق هيڅ يو روايت امام بخاری رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه امام (بخاری رحمه الله) د فتح مکې روايت ذکر کولو سره استدلال اوکړو.

امام ابوداؤد، امام ترمذی، او ابن ماجه رحمهم الله دحضرت عائشې رضی الله عنها روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.((ان النبیﷺ خرج من عندها وهو مسرور، ثم رجع الىّ وهو كئيب فقال: انى دخلت البيت ولو استقبلت من امرى ما استدبرت ما دخلتها،انى اخاف ان اكون قد شققت على امتى))(٢) حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي.چه رسول اللهﷺ دهغې د خوانه په خوشحالئ خوشحالئ تشريف يوړه. خو کله چه واپس راغې. نو نبیﷺ غمژن وو.وې فرمائيل.که ماته ددې خبرې دمخکښې نه اندازه وې.د کومې اندازه چه ماته روستو اوشوه.نو زه به بيت الله شريف ته نه ووم داخل شوې. ماته ويره ددې خبرې ده.چه ما د خپل امت دپاره د مشقت سامان جوړکړو.مطلب دادې. چه روستو به خلق وائي.چه د الله نبیﷺ بيت الله ته دننه داخل شوې وو.نو مونږ به هم داخليږو.دغه شان به هرحاجی د حج په موقعه بيت الله ته د داخليدو کوشش کوی.چه دهغې نه به ډير مشکلات پيدا کيږی.

ددې روايت نه معلومه شوه.چه رسول اللهﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو.اګرچه په دې کښې تصريح نشته.چه دا واقعه د حجة الوداع ده.خو چونکه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي.چه نبیﷺ زما د خوانه تشريف اوړلې وو.او حضرت عائشه رضی الله عنها نبیﷺ سره د فتح مکې په موقعه باندې نه وه.دحجة الوداع په موقعه باندې وه.په دې وجه دا روايت حجة الوداع سره متعلق دې.والله اعلم.

[٣٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ وَقَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَنْذَرَ أُمَّتَهُ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلَاثًا إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلَا إِنَّ

---

١) لامع الدرارى (٣٩١/٨-٣٩٢)_

٢) الحديث اخرجه الترمذى، رقم(٨٧٣) فى الحج، باب ماجاء فى دخول الكعبة، وابوداؤد، رقم(٢٠٢٩) فى المناسک، باب دخول الكعبة، واخرجه ابن ماجه، رقم (٣٠٦٣) فى المناسک، باب دخول الكعبة)_

اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثًا وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ انْظُرُوا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر: ۱۶۵۵]

قوله: كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ: يعنى دې حج ته به مونږ حجة الوداع وئيلې.خو د حجة الوداع مطلب زمونږ په پوهه كښې نه راتلو.علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه حضرات صحابه كرامو رضى الله عنهم د نبى كريم ﷺ نه ددې حج، حجة الوداع كيدل اوريدلى وو.چه ددې په وجه به هغوى دې ته حجة الوداع وئيلې.خو هغوى په دې نه وو پوهه شوى.چه په دې كښې د نبى كريم ﷺ وفات طرف ته اشاره ده.كله چه رسول الله ﷺ څه موده پس وفات شو.نوهغه وخت معلومه شوه.چه حجة الوداع هغې ته په دې وجه وئيلى شوى وو.چه په دې كښې نبى عليه السلام خلقو ته الوداع وئيلې ده.

په وريسې روايت كښې د خطبه حجة الوداع ذكردې.دلته د بخارى په روايت كښې د خطبة حجة الوداع څه حصه ده.ابن هشام او ابن اسحاق د خطبة حجة الوداع اكثره حصه نقل كړې ده.

خطبه حجة الوداع: ايها الناس اسمعوا قولى فانى لا ادرى لعلى لا القاكم بعد عامى هذا بهذا الموقف ابداً، ايها الناس، ان دماءكم و اموالكم عليكم حرام الى ان تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا وكحرمة شهركم هذا، وانكم ستلقون ربكم فيسألكم عن اعمالكم، وقد بلغت فمن كانت عنده امانة فليؤدها الى من ائتمنه عليها، وان كلّ ربا موضوع ولكن لكم رؤوس اموالكم لا تظلمون ولا تُظلمون قضى الله ان لا ربا، وان ربا عباس بن عبد المطلب موضوع كله، وان كل دم كان فى الجاهلية موضوع وان اول دمائكم اضع دم ابن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب...

اما بعد، ايها الناس فان الشيطان قد يئس من ان يعبد بأرضكم هذا ابداً، ولكنه ان يطع فيما سوى ذالك، فقد رضى به مما تحقرون من اعمالكم فاحذروه على دينكم.

ايها الناس! ان النسيئ زيادة فى الكفر يضل به الذين كفروا يحلونه عاماً ويحرمونه عاماً، ليواطئوا عدة ما حرم الله، فيحلوا ما حرم الله و حرموا ما احل الله، وان الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والارض و ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهراً، منها اربعة حرم، ثلاثة متوالية ورجب مضر الذى بين جمادى و شعبان،

اما بعد، ايها الناس! فان لكم على نسائكم حقاً ولهن عليكم حقاً، لكم عليهن ان لا يوطئن فرشكم احداً تكرهونه وعليهن ان لا يأتين بفاحشة مبينة، فان فعلن فان الله قد اذن لكم ان تهجروهن فى المضاجع وتضربوهن ضرباً غير مبرح فان انتهين فلهن رزقهن وكسوتهن بالمعروف، واستوصوا بالنساء خيراً فانهن عندكم عوان لا يملكن لانفسهن شيئاً، وانكم انما اخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمات الله، فاعقلوا ايها الناس قولى، فانى قد بلغت، وقد تركت فيكم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابداً، امراً بيناً، كتاب الله وسنة نبيه،

ايها الناس! اسمعوا قولى، واعقلوه، تعلمن ان كل مسلم اخ للمسلم، وان المسلمين اخوة، فلا يحل لامرئ من

اخيه الاما اعطاه من طيب نفس منه، فلا تظلمن انفسكم، اللهم هل بلغت؟![1]

د حمد او ثنا نه پس نبی ﷺ اوفرمائيل:
خلقو!زما خبره واورئ! ماته معلومه نه ده.شايد چه دې کال نه پس په دې مقام باندې زه تاسو سره کله هم ملاو نه شم.اې خلقو! ستاسو وينه، او ستاسو مالونه، په يو بل باندې داسې حرام دی.لکه څنګه چه دنن ورځې او ددې مياشتې حرمت دې.تردې چه تاسو خپل رب سره ملاوشئ.اوتاسو به ډير زر خپل رب سره ملاوشئ .نو هغه به ستاسو نه د ستاسو عملونو په باره کښې تپوس کوی.ما (تاسو ته) دا خبره دراورسوله.نو دچا سره چه دچا امانت وی.هغه امانت دې دهغې مالك ته اورسوی.د جاهليت ټول سودونه باطل کړې شو.اصل راس المال اخستلې شئ.چه نه تاسو په چا باندې ظلم اوکړئ.او نه په تاسو ظلم اوشی.د الله تعالى فيصله ده.چه سود باطل دې.د عباس بن عبدالمطلب سود هم باطل دې.[2] د جاهليت زمانې ټولې وينې باطل اوګرځولې شوې.او دټولو نه مخکښې زه (د خپل خاندان د يوکس) د ربيعه بن الحارث بن عبدالمطلب د ځوی وينه معاف کوم.
اې خلقو! شيطان ددې خبرې نه اوس مايوسه شوې دې.چه ستاسو په دې زمکه دهغه عبادت اوکړې شی.خو د عبادت نه علاوه په نورو ورو عملونو کښې که دهغه تابعداری اوکړې شوه.نوهغه به په هغې هم راضی کيږی.نودخپل دين په باره کښې دهغه نه ځان ساتئ.
اې خلقو! نسئ (په مياشتو کښې مخکښې کول روستوکول) کفرکښې د زياتوالی سبب دې.ددې په ذريعه کافر ګمراه کيږی.هغوی به يوکال حرام مياشتې حلالولې.او دويم کال به ئې هم دغه مياشتې حرام ګرځولې.چه په دې طريقه هغوی د حرمت د مياشتو شمير پوره کړی.نو هغوی به هغه مياشتې حلالولې.کومې چه الله حرام کړی دی.او کومې مياشتې چه الله حلال کړی دی.هغه به ئې حرام ګرځولې....خو اوس زمانه پخپل ابتدائی حالت باندې واپس راغلې ده.په کومه چه دا په هغه ورځ وه.په کومه ورځ چه الله تعالى زمکه او آسمان پيدا کړی وو.د الله په نزد دکال دولس مياشتې دی.په دې کښې څلور د حرمت والا دی.درې مسلسل دی.(يعنې ذی قعده، ذی الحجه، محرم) او يوه مياشت د رجب ده.چه ددې مضر قبيله خاص احترام کوی.کومه چه دجمادی الثانيه او شعبان په منځ کښې واقع ده.
اې خلقو! ستاسو په ښځو باندې ستاسو څه حقونه دی.او دغه شان په تاسو باندې دهغوی هم څه حقوق دی.ستاسو په هغوی باندې دا حق دې.چه هغوی بو داسې کس ستاسو په بستره باندې کيناستلو ته پرې نږدی.کوم چه تاسو نه خوښوئ.اوداچه هغوی ښکاره د بې حيايئ کار اونکړی.خو که هغوی ئې اوکړی.نو الله تعالى تاسو ته ددې خبرې اجازت درکړې دې.چه تاسو ددوی د اوده کيدو ځايونه دځان نه جدا کړئ.(که هغوی بيا هم منع نه شی نو) بيا تاسو ته اجازت دې.چه هغوی داسې په مزه مزه اووهئ.چه په هغې سره بدن پريشانه نه

---

[1] اوګورئ: سيرت ابن هشام (۴/۲۵۱-۲۵۲)۔

[2] حضرت عباس رضی الله عنه به د اسلام نه مخکښې د سود کاروبار کولو.د ډيرو خلقو په ذمه دهغه سود باقی وو.نبی ﷺ د خپل تره ټول سود باطل اوګرځولو۔

شي.که هغوی منع شي.نو د دستور مطابق دهغوی خوراك اوکپړې ستاسو په ذمه دی.ښځو سره دښه سلوك کولو همیشه پابندی کوئ.ځکه چه هغوی تاسو سره قید دی.او خپل معاملات پخپله نه شي چلولې.تاسو هغوی د الله د امانت په طور حاصل کړی دی.او د الله د کلماتو په ذریعه مو هغوی دځان دپاره جائز اوحلال کړی دی.

اې خلقو! زما په خبره پوهه شئ.زه په تاسو کښې داسې څیز پریږدم.او څم.چه که تاسو هغه مضبوط اونیولو.نو تاسو به گمراه نه شئ.هغه څیز کتاب الله او زما سنت دې.

اې خلقو! زما خبره واورئ! او پوهه شئ! هرمسلمان د بل مسلمان رور دې.او ټول مسلمانان خپل منځ کښې د یوبل رونړه دی.نو د هیڅ یو سړی دپاره دخپل رور مال حلال نه دې.البته که هغه ئې دخپل زړه په خوشحالئ سره درکړی.نوتاسو پخپلو ځانونو باندې ظلم مه کوئ.

[۴۳۲] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً وَأَنَّهُ حَجَّ بَعْدَ مَا هَاجَرَ حَجَّةً وَاحِدَةً لَمْ يَحُجَّ بَعْدَهَا حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَبِمَكَّةَ أُخْرَى [ر: ۳۷۳۳]

په دې کښې هیڅ اختلاف نشته.چه د هجرت نه پس رسول الله ﷺ صرف حجة الوداع اداکړې دې.([1]) ددې نه علاوه ئې بل حج نه دې کړې.ابو اسحاق چه ددې روایت راوی دې.فرمائی.چه په مکه کښې نبی ﷺ یوحج بل هم کړې دې.

نبی کریم ﷺ څومره حجونه کړی دی؟: دهجرت نه مخکښې نبی ﷺ څومره حجونه کړی دی.په دې باره کښې مختلف اقوال دی.ابواسحاق وائی.چه یوحج ئې کړې دې.امام ترمذی او ابن ماجه د حضرت جابر رضی الله عنه روایت نقل کړې دې.«ان رسول الله ﷺ حج ثلاث حجج، حجتين قبل ان يهاجر وحجة بعد ما هاجر»([2]) یعنی دهجرت نه وړاندې نبی ﷺ دوه حجونه کړی دی. غالباً حضرت جابر رضی الله عنه چه د هجرت نه مخکښې دکومو دوؤ حجونو ذکرکړې دې.هغه د ۱۲ او ۱۳ نبوی حجونه دی.په ۱۲نبوی کښې بیعت عقبه اولی شوې وو.او په ۱۳ نبوی کښې بیعت عقبه ثانیه شوې وو.([3]) په بیعت عقبه ثانیه کښې دحضرت جابر رضی الله عنه پلار هم شریك وو.([4]) په دې وجه حضرت جابر رضی الله عنه ته ددې دوؤ حجونو علم اوشو.او د باقی اونه شو.

سفیان ثوری رحمه الله فرمائی.چه رسول الله ﷺ دهجرت نه وړاندې ډیرحجونه کړی دی.([5])

---

[1]) لکه څنګه چه ابوداؤد کښې دحضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې دی.(سنن ابی داؤد (۸۳۱۲) باب صفة حجة النبی ﷺ رقم (۱۹۰۵)_

[2]) الحديث اخرجه الترمذی فی ابواب الحج، باب ماجاء کم حج النبی ﷺ؟ (۱۷۹۱۳) رقم (۸۱۵) و ابن ماجه فی کتاب المناسك، باب حجة رسول الله ﷺ رقم(۳۰۷۶)_

[3]) تفصیل دپاره اوګورئ! سیرت ابن هشام(۴۳۱۱۱-۴۳۸)_

[4]) سیرت ابن هشام(۴۶۳۱۱)_

[5]) فتح الباری (۱۰۴۱۸)_

ابن جوزی رحمه الله فرمائی.((حج حجا لا یعرف عددها))(١) دومره حجونه ئې اوکړل .شمیر ئې معلوم نه دې.د ابن الاثیر رائې داده.چه نبی علیه السلام به هرکال حج کولو.(٢)

ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه په دې خبره کښې هیڅ شك نشته.چه نبی کریم ﷺ به دهجرت نه وړاندې هرکال حج کولو.وجه ددې داده.چه قریشو به د حج ډیر اهتمام کولو.که ډیره مجبوری به وه.نو حج به ئې پریخوده.گنی نه به ئې پریخوده.حج د ابراهیم علیه السلام د ملت باقی پاتې اعمالو خینې وو.او رسول الله ﷺ په ملت ابراهیمی عمل کونکې هم وو.په دې وجه قیاس دادې.چه نبی علیه السلام د هجرت نه وړاندې ډیر حجونه کړې وی.چه دهغې تعداد معلوم نه دې.

[۴۴۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِجَرِيرٍ اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فَقَالَ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر:۱۲۱]

[۴۴۴] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الزَّمَانُ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ ذُو الْحِجَّةِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ بَلَدٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ الْبَلْدَةَ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ يَوْمٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَحْسِبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا وَسَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَسَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا فَلَا تَرْجِعُوا بَعْدِي ضُلَّالًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ أَلَا لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ يُبَلَّغُهُ أَنْ يَكُونَ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ فَكَانَ مُحَمَّدٌ إِذَا ذَكَرَهُ يَقُولُ صَدَقَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ [ر:۶۷]

[۴۴۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ أَنَّ أُنَاسًا مِنَ الْيَهُودِ قَالُوا لَوْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا فَقَالَ عُمَرُ أَيَّةُ آيَةٍ فَقَالُوا الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَيَّ مَكَانٍ أُنْزِلَتْ أُنْزِلَتْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ [ر:۴۵]

---

١) فتح الباری(١٠٤١٨)_
٢) فتح الباری(١٠٤١٨)_

[۴۱۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى يَوْمِ النَّحْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ وَقَالَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ مِثْلَهُ [ر: ۲۹۰]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي قَالَ لَا قُلْتُ أَفَأَتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قَالَ لَا قُلْتُ فَالثُّلُثِ قَالَ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَلَسْتَ تُنْفِقُ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللّٰهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُهَا فِي فِي امْرَأَتِكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ آأُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً وَلَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللّٰهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لَكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ رَثَى لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُوُفِّيَ بِمَكَّةَ [ر: ۵۶]

[۴۱۳۸/۴۱۳۹] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

[۴۱۳۹] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَخْبَرَهُ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ [ر: ۱۶۳۹]

[۴۱۵۰] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ أَقْبَلَ يَسِيرُ عَلَى حِمَارٍ وَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ بِمِنًى فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَسَارَ الْحِمَارُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ ثُمَّ نَزَلَ عَنْهُ فَصَفَّ مَعَ النَّاسِ [ر: ۷۶]

[۴۱۵۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ وَأَنَا شَاهِدٌ عَنْ سَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ الْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ [ر: ۱۵۸۳]

[۴۱۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ

عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطْمِيِّ أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعًا [ر: ۱۵۹۰]

بَاب غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

غزوه تبوک لره دحجة الوداع نه د روستو ذکرکولو توجیهات: غزوۀ تبوک د رسول الله ﷺ آخری غزوه ده.امام بخاری رحمه الله غزوۀ تبوک روستو او حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.حالانکه د تاریخی ترتیب په لحاظ سره غزوۀ تبوک دحجة الوداع نه مخکښې ده.ددې مختلف توجیهات شوی دی

① حافظ ابن حجر رحمه الله وغیره فرمائی.چه دا د کتابونو جوړونکو او کاتبانو تصرف دې.چه هغوی حجة الوداع د غزوۀ تبوک نه مخکښې اولیکه.([1])

② بعضې حضراتوونیلی دی،چه امام بخاری رحمه الله چونکه ،،کتاب المغازی،، بیانوی. په دې وجه هغوی سوچ اوکړو.چه د کتاب المغازی اختتام هم په غزوې باندې کول پکاردی.که حجة الوداع ئې روستو راوړلې وو.نو اختتام به په غزوې باندې نه کیدو.په دې وجه هغوی غزوۀ تبوک دحجة الوداع نه روستو ذکرکړو.([2])

③ دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې داده.چه حجة الوداع ئې د غزوۀ تبوک نه مخکښې ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته اشاره کول غواړی.د سلسلة الوفود ابتداء د فتح مکې نه روستو شوې دې.لکه چه امام بخاری رحمه الله د فتح مکې بیانولو نه پس د سلسلة الوفود ذکرشروع کړو.او ددې انتهاء په حجة الوداع باندې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د«باب قصة وفد طی» ذکرکولو نه پس دحجة الوداع باب قائم کړو.او مقصد دادې.چه د وفود دا سلسله په حجة الوداع باندې ختمیږی.که د «باب قصة وفد طی» نه پس ئې حجة الوداع نه وې ذکر کړې. غزوۀ تبوک ئې ذکرکړې وې.نو تاریخی اعتبار سره به خو ترتیب قائم پاتې شوې وې.خو د سلسة الوفود انتهاء به نه معلومیده.امام بخاری رحمه الله د تاریخی ترتیب رعایت پریخودو.د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته ئې اشاره کولو دپاره حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.ځکه چه دا خو ټولو ته معلومه ده.چه حجة الوداع د تبوک نه روستو دې.خو د وفودو سلسله کله ختمه شوه.دا ټولو ته معلومه نه ده.ددې فائدې په لحاظ سره امام بخاری رحمه الله داسې اوکړل.([3]) دحضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله رائې کافی وزنداره ده.والله اعلم.

د غزوۀ تبوک سبب: رومیانو سره د اسلامی لښکر رومبې جنګ موته کښې اوشو.ددې جنګ نه پس رومی سلطنت په دې کوشش کښې وو.چه په څه طریقه مسلمانانو باندې حمله

---

[1]) فتح البارى(۱۱۱/۸)_

[2]) لامع الدرارى(۳۹۹/۸)_

[3]) الابواب والتراجم لصحيح البخارى(۱۱۶/۲) باب حجة الوداع)_

اوکړې شي.د رومیانو ددې ارادو اطلاع رسول اللهﷺ او مسلمانانو ته شوې وه. مدینې منورې ته به د شام سوداګر نبطي خلق د زیتون تیل خرڅولو دپاره راتلل .دغه خلقو مسلمانانو ته دا خبر ورکړو.چه د روم بادشاه هرقل خپل فوجونه په تبوک مقام کښې د شام په سرحد باندې جمع کړی دی.او فوجیانو ته ئې د یوکال تنخواه پیشګی ورکړې ده.او خوشحاله او مطمئن کړي ئې دی.(۱)

کله چه رسول اللهﷺ ته دا اطلاع ملاوشوه.نو نبیﷺ دا اراده اوفرمائیله.چه دهغوی دحملې نه وړاندې پیش قدمی کول او مقابله کول پکار دی.نبی کریمﷺ به عام طور باندې په جنګونو کښې صحیح مقام نه خودلو.خو دا جنګ چونکه د مخکنو ټولو جنګونو نه جدا وو.یو خو په دې وجه چه په دې کښې د دشمنانو تعداد ډیر زیات وو.دویم په دې وجه چه په دې کښې د روم بادشاه د هرقل تربیت شوی فوج سره مقابله وه.په دې وجه نبی کریمﷺ د عربو د ټولو قبائلو نه فوجي او مالي مدد اوغوښتلو.او دمدینې منورې ټولو مسلمانانو ته ئې په دې جهاد کښې د وتلو حکم ورکړو.(۲)

اتفاق سره دا زمانه د سختې ګرمۍ وه.قحط او ولږه عامه وه.دې سره سره د پټو او باغونو میوې پخیدو ته نزدې وې.(۳) هم په دې باغونو او د پټو په فصل باندې د مدینې د خلقو پوره کال د معیشت دارومدار وو.په دې ټولو څیزونو کښې هرڅیز د الله تعالی په لاره کښې د وتلو دپاره د صحابوﷺ د خپو زنځیر او رکاوټ جوړیدې شو.خو مرحبا صد مرحبا د اسلام هغه سرفروش مجاهدینو دپاره ،چه هغوی د اسلام ونې ته د ودې ورکولو دپاره دخپلې وینې او دخپل مال قرباني ورکولو کښې همیشه د یوبل نه د وړاندې کیدو کوشش اوکړو.په دې موقعه باندې هم د اسلام رینښتونو او مخلصو بهادرو صحابوﷺ د یوبل نه وړاندې شو.او مالي مددکښې ئې حصه واخستله.حضرت صدیق اکبرﷺ د خپل کور ټول هرڅه راوړل.حاضر ئې کړل.(۴) کله چه رسول اللهﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.چه په کور کښې دې څه پریخودل؟ عرض ئې اوکړو.الله او دهغه د رسول نوم مې پریخودو.حضرت فاروق اعظمﷺ خپل نیم مال راوړه.اوحاضر ئې کړو.(۵) حضرت عثمان غنیﷺ درې سوه اوښان سره د سامانونو او زر اشرفۍ نقدې راوړلې.او د نبیﷺ په خدمت کښې ئې پیش کړلې.(۶) دغه شان نورو صحابوﷺ د خپل طاقت مطابق په دې مالي امداد کښې حصه واخستله.خو ددې باوجود یو څو غریب صحابه داسې وو.چه دهغوی دسفر دپاره د لارې د توښې انتظام

---

۱) طبقات ابن سعد(۱۶۵\۲) وفتح البارى (۱۱۱\۸)_

۲) زادالمعاد(۳\۵۲۶-۵۲۷)_

۳) الکامل لابن اثیر(۱۸۹\۲)_

۴) دا څلور زره درهم وو.(سیرت حلبیه ۳\۱۳۰)_

۵) سیرت حلبیه (۳\۱۳۰)_

۶) زاد المعاد (۳\۵۲۷) اوپه یو روایت کښې دی.چه لس زره دیناره ئې د نبیﷺ په دربار کښې پیش کړې.سیرت حلبیه (۳\۱۳۰)_

اونه شو.هغوی د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضرشو.او نبی علیه السلام ته ئې د سورلئ وغیره دپاره درخواست اوکړو.خو نبی علیه السلام سره دهغوی د سفر دپاره سورلئ وغیره نه وه.دغه خلق په ژړا ژړا په بهیدلو سترګو واپس شو.د قرآن شریف دا آیت دهغوی متعلق نازل شوې دې.[1]

﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ﴾ (التوبة\٩٢)

،،اونه په هغه خلقو څه ګناه شته.کوم چه تا ته راغلل.چه ته هغوی ته (په جهاد کښې)تللو دپاره څه سورلی ورکړې.تا هغوی ته اوفرمائیل.چه ما سره سورلی نشته.چه په هغې تاسو سواره کړم.دغه خلق په داسې حال کښې واپس شو.چه د هغوی د سترګو نه اوښکې بهیدلې.ددې غم په وجه چه هغوی سره دخرچ کولو دپاره هیڅ څه نشته،،

په دې جهاد کښې د تللو دا اعلان په حقیقت کښې د ایمان او منافقت په منځ کښې د فرق یو معیار وو.چه په دې موقعه باندې د منافقانو منافقت ښکاره شو.اوهغوی اووئیل. ﴿لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ [2]یعنی په ګرمئ کښې جهاد دپاره مه اوځئ.هغوی مختلفې بهانې جوړې کړې.او په جهاد کښې د تلو دپاره ئې عذر اوکړو.بعضې مخلص مسلمانان هم لاړ نه شو.چه په هغوی کښې مشهور صحابی حضرت کعب بن مالک رضي الله عنه، حضرت هلال بن امیه رضي الله عنه، او حضرت مراره بن ربیع رضي الله عنه شامل وو.ددوی تفصیلي واقعه روستو د بخاری په روایت کښې راروانه ده.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دیرش زره فوج سره د رجب په میاشت ۹ھ کښې د مدینې منورې نه اووتلو.[3] په لښکر کښې لس زره اسونه وو.[4] دمشق طرف ته ئې سفرکولو.د مدینې منورې نه څوارلس منزله فاصله باندې واقع مقام تبوك ته اورسیدل.نو معلومه شوه.چه هغه خبر صحیح نه وو.او په څینو روایاتوکښې دی.چه کله د روم بادشاه هِرقل ته د مسلمانانو د دومره لوئې جماعت مقابلې دپاره د راتلو خبر اورسیده.نو هغه رُعب واخسته.او مقابلې دپاره رانغې.[5]

په تبوک کښې د قیام موده او واپسی: په تبوك کښې نبی علیه السلام شلو ورځو پورې قیام اوکړو.[6]

هم ددې ځائې نه نبی علیه السلام حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه ته د ۴۲۰ سورلو یو جماعت ورکړو.او د دمشق نه پنځه منزله باندې واقع د،،دومة الجندل،،سردار،،اکیدر بن عبدالملك

---

[1] تفسیر کبیر(۲\۳۸۱-۳۸۲)_

[2] التوبة\۸۱_

[3] طبقات ابن سعد(۲\۱۶۶)_

[4] فتح الباري (۱۱۱\۸) په بعضې روایاتوکښې څلویښت زره او اویا زره تعداد هم راغلې دې.(عمدة القاري ۱۸\۵۲)_

[5] السیرة الحلبیة(۳\۱۴۲)_

[6] دلته په اصل اردوکښې هم حاشیه نشته،

نصرانی،، ته ئې اولیکه.نبی کریم ﷺ حضرت خالد رضي الله عنه ته د روانیدو په وخت اوفرمائیل.
چه هغه به تاته ښکار کونکې ملاویږی.خو ته هغه مه قتلوه.ماته ئې راوله.که هغه انکار
اوکړی.نو بیا ئې قتل کړه.

حضرت خالد رضي الله عنه د څوارلسمې سپوږمۍ په شپه اورسیده.نو اکیدر دخپل رور او نورو
ملګرو سره د ښکار دپاره راوتلې وو.د اکیدر رور ،،حسان،، په مقابله کولوکښې مړشو.او
اکیدر ګرفتار کړې شو.او دنبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر کړې شو.اکیدردوه زره اوښان،
اته سوه اسونه، څلورسوه زغرې،او څلور سوه نیزې ورکړې.اوصلح ئې اوکړله.(۱) په دې مقام
کښې د شلو ورځو قیام کولو نه پس نبی علیه السلام واپس مدینې منورې ته روان شو.

[۴۱۵۳]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ إِذْ هُمْ مَعَهُ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَصْحَابِي أَرْسَلُونِي إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ فَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ وَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلَا أَشْعُرُ وَرَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْ مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ عَلَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بِلَالًا يُنَادِي أَيْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوكَ فَلَمَّا أَتَيْتُهُ قَالَ خُذْ هَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ وَهَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ حِينَئِذٍ مِنْ سَعْدٍ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إِلَى أَصْحَابِكَ فَقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَوْ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ فَارْكَبُوهُنَّ فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بِهِنَّ فَقُلْتُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِي بَعْضُكُمْ إِلَى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَظُنُّوا أَنِّي حَدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ إِنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَى بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوُا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطَاءَهُمْ بَعْدُ فَحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ مَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَى [ر:۲۹۶۴]

په دې روایت کښې بیان کړې شوی دی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه دخپلو ملګرو
دپاره د سورلۍ غوښتلو دپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی علیه السلام
اوفرمائیل.چه زه تاسو ته هیڅ سورلۍ نه شم درکولې.حضرت ابوموسی رضي الله عنه غمژن شو.خپلو
ملګرو ته لاړو.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه رسول الله ﷺ هیڅ قسمه سورلی نه شی راکولې.

(۱) طبقات ابن سعد ۲/۱۶۶)_

لړه شيبه پس حضرت بلال ﷺ حضرت ابوموسى ﷺ راوغوښتلو .چه نبى ﷺ دې يادوى. حضرت ابوموسى ﷺ حاضرشو.نو نبى ﷺ هغه ته شپږ اوښان ورکړل.
حضرت ابوموسى ﷺ دغه اوښان بوتلل.او خپلو ملګرو ته لاړو.چونکه دهغه ملګرو ته داشك کيدې شو.چه ممکن ده.حضرت ابوموسى ﷺ په رومبى ځل د رسول الله ﷺ په باره کښې د غلط بيانۍ نه کار اخستې وى.او دخپل طرفه ئې اوونيل.چه د الله رسول ﷺ مونږ ته هيڅ قسمه سورلى نه راکوى.په دې وجه د شك لرې کولو دپاره ابوموسى ﷺ خپلو ملګرو ته اوونيل.چه زه به تاسو ترهغه وخته پورې نه پرېږدم.ترکومې پورې چه تاسو ماسره هغه سړى ته لاړ نه شئ.کوم چه په رومبى ځل د نبى کريم ﷺ د سورلۍ ورکولو نه د انکار په وخت حاضروو.نو يو څو حضرات دهغه سره لاړل.او هغه سړى تصديق اوکړو.چه رسول الله ﷺ واقعى د سورلۍ ورکولو نه انکار کړې وو.

[۴۱۵۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ قَالَ أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ سَمِعْتُ مُصْعَبًا [ر: ۳۵۰۳]

د ،،أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى ،، **معنى:** نبى کريم ﷺ چه کله تبوك طرف ته روان شو.نو نبى ﷺ حضرت على ﷺ خپل قائم مقام جوړکړو.چه هغه د نبى ﷺ د اهل وعيال وغيره نګرانى اوکړى.بعضې منافقانو په حضرت على ﷺ باندې غلطې خبرې شروع کړې.چه د ناراضګۍ او خفګان په وجه ئې دځان سره بونتلو.(۱) حضرت على ﷺ خفه شو.او د نبى کريم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.او په ژړا شو.او نبى ﷺ ته ئې خبره وړاندې کړله.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.«أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى» ته په دې باندې خوشحاله نه يې.چه ته زما دپاره داسې جوړشې.لکه څنګه چه هارون ﷺ د موسى ﷺ دپاره وو،،يعنى لکه څنګه چه موسى ﷺ کوه طور ته د تللو نه پس حضرت هارون دهغه نائب او داهل وعيال نګران وو.دغه شان ته زما نه پس زما د اهل وعيال نګران او زما نائب جوړشه.آيا ته په دې باندې راضى نه يې.

د باب د روايت نه د روافضو غلط استدلال: روافض دا خبره ډيره اوچته وى.وائى.چه د حضرت على ﷺ خلافت بلا فصل باندې صريح نص موجود دې.رسول الله ﷺ دځان نه روستو حضرت على ﷺ خپل خليفه مقرر کړو.خو دهغه خلافت حضرت صديق ﷺ او حضرت فاروق ﷺ او عثمان ﷺ غصب کړو.
خوددې روايت نه دهغوى دا استدلال غلط دې.ځکه چه نبى ﷺ باندې دا خبره پټه نه وه.چه د حضرت هارون ﷺ وفات د حضرت موسى ﷺ په ژوند کښې شوې وو.حضرت هارون ﷺ

---
۱) السيرة الحلبية (۱۳۲/۳)_

دحضرت موسى عليه السلام نه پس دهغه خليفه نه وو جوړشوې.بلكه دحضرت موسى عليه السلام خليفه يوشع بن نون جوړشوې وو.هركله چه هارون عليه السلام دحضرت موسى عليه السلام د وفات نه پس دهغه خليفه دسره جوړشوې نه دې.نو حضرت على رضي الله عنه كه د رسول الله ﷺ دپاره ، ،بمنزلة هارون من موسى،، اوګرځولې شى.نو ددې نه د نبى عليه السلام د وفات نه پس دهغه د خليفه كيدو مسئله نه ثابتيږى.ځكه چه په مشبه به كښې دا صورت حال موجود نه دې.(١)

[٤١٥٥] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً يُخْبِرُ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُسْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْلَى يَقُولُ تِلْكَ الْغَزْوَةُ أَوْثَقُ أَعْمَالِي عِنْدِي قَالَ عَطَاءٌ فَقَالَ صَفْوَانُ قَالَ يَعْلَى فَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْآخَرِ قَالَ عَطَاءٌ فَلَقَدْ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ أَيُّهُمَا عَضَّ الْآخَرَ فَنَسِيتُهُ قَالَ فَانْتَزَعَ الْمَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِي الْعَاضِّ فَانْتَزَعَ إِحْدَى ثَنِيَّتَيْهِ فَأَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ قَالَ عَطَاءٌ وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَيَدَعُ يَدَهُ فِي فِيكَ تَقْضَمُهَا كَأَنَّهَا فِي فِي فَحْلٍ يَقْضَمُهَا [ر:٢١٤٦]

حضرت يعلى بن اميه رضي الله عنه فرمائى.چه ما د نبى كريم ﷺ سره په غزوهٔ عسره (تبوك)كښې شركت اوكړو.اوزما په خپلو ټولو عملونوكښې دټولو نه زيات اعتماد په دې غزوې دې.بيا هغوى اوونيل.چه (د غزوه تبوك په سفركښې) زما سره يو اجير يعنى غلام وو.هغه يو سړى سره په جګړه شو.نو په دواړوكښې يوكس د بل لاس په غاښونو سره اوچيچه.دچا لاس چه غاښونو سره چيچلې شوې وو.هغه خپل لاس د چك لګونكى د خولې نه راښكلو.چه ددې په وجه د چك لګونكى مخامخ يوغاښ اووتلو.بياهغوې دواړه د فيصلې دپاره دنبى عليه السلام په خدمت كښې حاضر شو .نبى عليه السلام دهغه غاښ هدر (مباح) اوګرځولو.(او هغه ته ئې هيڅ ديت ورنكړو) اووې فرمائيل.((افيدع يده فى فيك تقضمها كانها فى فحل يقضمها)) يعنى هغه به خپل لاس ستا په خوله كښې چيچلو دپاره پريخوده.چه تا داوښ پشان هغه چيچلې وې.

دلته د بخارى په روايت كښې تصريح نشته.خو د مسلم شريف په روايت كښې دى.چه دا واقعه پخپله د حضرت يعلى بن اميه رضي الله عنه دخپل اجير سره پيښه شوې وه.(٢) او غاښ كټ كونكې حضرت يعلى رضي الله عنه وو.

---

١) تفصيل دپاره اوګورئ! سيرت مصطفى (٣\٨٨-٩٠) صاحب د سيرت حلبيه ددې حديث نه د شيعه ګانو د استدلال ذكركولو نه پس ليكى:،،هذا الحديث.... من قبيل الآحاد. وكل من الرافضة والشيعة لا يراه حجة فى الامامة. وعلى تسليم انه حجة فلا عموم له، بل المراد مادل عليه ظاهرالحديث ان عليا كرم الله وجهه خليفة عن النبى ﷺ فى اهله خاصة مدة غيبة بتبوك كما ان هارون كان خليفة عن موسى فى قومه مدة غيبة عنهم للمناجاة. فعلى تسليم انه عام، لكنه مخصوص والعام المخصوص غير حجة فى الباقى او حجة ضعيفة(السيرة الحلبية ٣\١٣٣)_

٢) صحيح مسلم، كتاب القسامة، باب الصائل على نفس الانسان او عضوه... رقم الحديث (٤٢٤٢)_

باب حديث كعب بن مالك وقول الله عز وجل وعلى الثلثة الذين خلفوا (التوبة\١١٨)

[٣١٥٦] حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن عبد الرحمن بن عبد الله بن كعب بن مالك أن عبد الله بن كعب بن مالك وكان قائد كعب من بنيه حين عمي قال سمعت كعب بن مالك يحدث حين تخلف عن قصة تبوك قال كعب لم أتخلف عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة غزاها إلا في غزوة تبوك غير أني كنت تخلفت في غزوة بدر ولم يعاتب أحدا تخلف عنها إنما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد عير قريش حتى جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد ولقد شهدت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة العقبة حين تواثقنا على الإسلام وما أحب أن لي بها مشهد بدر وإن كانت بدر أذكر في الناس منها كان من خبري أني لم أكن قط أقوى ولا أيسر حين تخلفت عنه في تلك الغزاة والله ما اجتمعت عندي قبله راحلتان قط حتى جمعتهما في تلك الغزوة ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد غزوة إلا ورى بغيرها حتى كانت تلك الغزوة غزاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في حر شديد واستقبل سفرا بعيدا ومفازا وعدوا كثيرا فجلى للمسلمين أمرهم ليتأهبوا أهبة غزوهم فأخبرهم بوجهه الذي يريد والمسلمون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم كثير ولا يجمعهم كتاب حافظ يريد الديوان قال كعب فما رجل يريد أن يتغيب إلا ظن أن سيخفى له ما لم ينزل فيه وحي الله وغزا رسول الله صلى الله عليه وسلم تلك الغزوة حين طابت الثمار والظلال وتجهز رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون معه فطفقت أغدو لكي أتجهز معهم فأرجع ولم أقض شيئا فأقول في نفسي أنا قادر عليه فلم يزل يتمادى بي حتى اشتد بالناس الجد فأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون معه ولم أقض من جهازي شيئا فقلت أتجهز بعده بيوم أو يومين ثم ألحقهم فغدوت بعد أن فصلوا لأتجهز فرجعت ولم أقض شيئا ثم غدوت ثم رجعت ولم أقض شيئا فلم يزل بي حتى أسرعوا وتفارط الغزو وهممت أن أرتحل فأدركهم وليتني فعلت فلم يقدر لي ذلك فكنت إذا خرجت في الناس بعد خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم فطفت فيهم أحزنني أني لا أرى إلا رجلا مغموصا عليه النفاق أو رجلا ممن عذر الله من الضعفاء ولم يذكرني رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بلغ تبوك فقال وهو جالس في القوم بتبوك ما فعل كعب فقال رجل من بني سلمة يا رسول الله حبسه برداه ونظره في عطفه فقال معاذ بن جبل بئس ما قلت والله يا رسول الله ما علمنا عليه إلا خيرا فسكت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كعب بن مالك

فَلَمَّا بَلَغَنِي أَنَّهُ تَوَجَّهَ قَافِلًا حَضَرَنِي هَمِّي وَطَفِقْتُ أَتَذَكَّرُ الْكَذِبَ وَأَقُولُ بِمَاذَا أَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ غَدًا وَاسْتَعَنْتُ عَلَى ذَلِكَ بِكُلِّ ذِي رَأْيٍ مِنْ أَهْلِي فَلَمَّا قِيلَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَظَلَّ قَادِمًا زَاحَ عَنِّي الْبَاطِلُ وَعَرَفْتُ أَنِّي لَنْ أَخْرُجَ مِنْهُ أَبَدًا بِشَيْءٍ فِيهِ كَذِبٌ فَأَجْمَعْتُ صِدْقَهُ وَأَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَادِمًا وَكَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَيَرْكَعُ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ فَطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ وَيَحْلِفُونَ لَهُ وَكَانُوا بِضْعَةً وَثَمَانِينَ رَجُلًا فَقَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَانِيَتَهُمْ وَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَوَكَلَ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللَّهِ فَجِئْتُهُ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ تَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ ثُمَّ قَالَ تَعَالَ فَجِئْتُ أَمْشِي حَتَّى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ لِي مَا خَلَّفَكَ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ فَقُلْتُ بَلَى إِنِّي وَاللَّهِ يارسول الله لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا لَرَأَيْتُ أَنْ سَأَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بِعُذْرٍ وَلَقَدْ أُعْطِيتُ جَدَلًا وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَئِنْ حَدَّثْتُكَ الْيَوْمَ حَدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَى بِهِ عَنِّي لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يُسْخِطَكَ عَلَيَّ وَلَئِنْ حَدَّثْتُكَ حَدِيثَ صِدْقٍ تَجِدُ عَلَيَّ فِيهِ إِنِّي لَأَرْجُو فِيهِ عَفْوَ اللَّهِ لَا وَاللَّهِ مَا كَانَ لِي مِنْ عُذْرٍ وَاللَّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرَ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا هَذَا فَقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ فِيكَ فَقُمْتُ وَثَارَ رِجَالٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ فَاتَّبَعُونِي فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْنَاكَ كُنْتَ أَذْنَبْتَ ذَنْبًا قَبْلَ هَذَا وَلَقَدْ عَجَزْتَ أَنْ لَا تَكُونَ اعْتَذَرْتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا اعْتَذَرَ إِلَيْهِ الْمُتَخَلِّفُونَ قَدْ كَانَ كَافِيَكَ ذَنْبَكَ اسْتِغْفَارُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكَ فَوَاللَّهِ مَا زَالُوا يُؤَنِّبُونِي حَتَّى أَرَدْتُ أَنْ أَرْجِعَ فَأُكَذِّبَ نَفْسِي ثُمَّ قُلْتُ لَهُمْ هَلْ لَقِيَ هَذَا مَعِي أَحَدٌ قَالُوا نَعَمْ رَجُلَانِ قَالَا مِثْلَ مَا قُلْتَ فَقِيلَ لَهُمَا مِثْلُ مَا قِيلَ لَكَ فَقُلْتُ مَنْ هُمَا قَالُوا مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيُّ وَهِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيُّ فَذَكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا فِيهِمَا أُسْوَةٌ فَمَضَيْتُ حِينَ ذَكَرُوهُمَا لِي وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ مِنْ بَيْنِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ فَاجْتَنَبَنَا النَّاسُ وَتَغَيَّرُوا لَنَا حَتَّى تَنَكَّرَتْ فِي نَفْسِي الْأَرْضُ فَمَا هِيَ الَّتِي أَعْرِفُ فَلَبِثْنَا عَلَى ذَلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً فَأَمَّا صَاحِبَايَ فَاسْتَكَانَا وَقَعَدَا فِي بُيُوتِهِمَا يَبْكِيَانِ وَأَمَّا أَنَا فَكُنْتُ أَشَبَّ الْقَوْمِ وَأَجْلَدَهُمْ فَكُنْتُ أَخْرُجُ فَأَشْهَدُ الصَّلَاةَ مَعَ الْمُسْلِمِينَ وَأَطُوفُ فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا يُكَلِّمُنِي أَحَدٌ وَآتِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَأَقُولُ فِي نَفْسِي هَلْ حَرَّكَ شَفَتَيْهِ بِرَدِّ السَّلَامِ عَلَيَّ أَمْ لَا ثُمَّ أُصَلِّي قَرِيبًا مِنْهُ فَأُسَارِقُهُ النَّظَرَ فَإِذَا أَقْبَلْتُ عَلَى صَلَاتِي أَقْبَلَ إِلَيَّ وَإِذَا الْتَفَتُّ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّي حَتَّى إِذَا طَالَ عَلَيَّ ذَلِكَ مِنْ جَفْوَةِ النَّاسِ مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أَبِي قَتَادَةَ وَهُوَ ابْنُ عَمِّي وَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَوَاللَّهِ مَا رَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ فَقُلْتُ يَا أَبَا قَتَادَةَ أَنْشُدُكَ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُنِي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَسَكَتَ

فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَسَكَتَ فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَقَالَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَفَاضَتْ عَيْنَايَ وَتَوَلَّيْتُ حَتّٰى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ قَالَ فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي بِسُوقِ الْمَدِينَةِ إِذَا نَبَطِيٌّ مِنْ أَنْبَاطِ أَهْلِ الشَّامِ مِمَّنْ قَدِمَ بِالطَّعَامِ يَبِيعُهُ بِالْمَدِينَةِ يَقُولُ مَنْ يَدُلُّ عَلٰى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ حَتّٰى إِذَا جَاءَنِي دَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ فَإِذَا فِيهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللّٰهُ بِدَارِ هَوَانٍ وَلَا مَضْيَعَةٍ فَالْحَقْ بِنَا نُوَاسِكَ فَقُلْتُ لَمَّا قَرَأْتُهَا وَهٰذَا أَيْضًا مِنَ الْبَلَاءِ فَتَيَمَّمْتُ بِهَا التَّنُّورَ فَسَجَرْتُهُ بِهَا حَتّٰى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً مِنَ الْخَمْسِينَ إِذَا رَسُولُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِينِي فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزِلَ امْرَأَتَكَ فَقُلْتُ أُطَلِّقُهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ قَالَ لَا بَلِ اعْتَزِلْهَا وَلَا تَقْرَبْهَا وَأَرْسَلَ إِلٰى صَاحِبَيَّ مِثْلَ ذٰلِكَ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي الْحَقِي بِأَهْلِكِ فَتَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتّٰى يَقْضِيَ اللّٰهُ فِي هٰذَا الْأَمْرِ قَالَ كَعْبٌ فَجَاءَتِ امْرَأَةُ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ شَيْخٌ ضَائِعٌ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ أَخْدُمَهُ قَالَ لَا وَلٰكِنْ لَا يَقْرَبْكِ قَالَتْ إِنَّهُ وَاللّٰهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلٰى شَيْءٍ وَاللّٰهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلٰى يَوْمِهِ هٰذَا فَقَالَ لِي بَعْضُ أَهْلِي لَوِ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي امْرَأَتِكَ كَمَا أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ أَنْ تَخْدُمَهُ فَقُلْتُ وَاللّٰهِ لَا أَسْتَأْذِنُ فِيهَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُدْرِينِي مَا يَقُولُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنْتُهُ فِيهَا وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَبِثْتُ بَعْدَ ذٰلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ حَتّٰى كَمَلَتْ لَنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينَ نَهٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَلَامِنَا فَلَمَّا صَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ صُبْحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً وَأَنَا عَلٰى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنَا فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللّٰهُ قَدْ ضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي وَضَاقَتْ عَلَيَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفٰى عَلٰى جَبَلِ سَلْعٍ بِأَعْلٰى صَوْتِهِ يَا كَعْبُ بْنَ مَالِكٍ أَبْشِرْ قَالَ فَخَرَرْتُ سَاجِدًا وَعَرَفْتُ أَنْ قَدْ جَاءَ فَرَجٌ وَآذَنَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَوْبَةِ اللّٰهِ عَلَيْنَا حِينَ صَلّٰى صَلَاةَ الْفَجْرِ فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا وَذَهَبَ قِبَلَ صَاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَسًا وَسَعٰى سَاعٍ مِنْ أَسْلَمَ فَأَوْفٰى عَلَى الْجَبَلِ وَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبَيَّ فَكَسَوْتُهُ إِيَّاهُمَا بِبُشْرَاهُ وَاللّٰهِ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهُمَا يَوْمَئِذٍ وَاسْتَعَرْتُ ثَوْبَيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَانْطَلَقْتُ إِلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجًا فَوْجًا يُهَنُّونِي بِالتَّوْبَةِ يَقُولُونَ لِتَهْنِكَ تَوْبَةُ اللّٰهِ عَلَيْكَ قَالَ كَعْبٌ حَتّٰى دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ حَوْلَهُ النَّاسُ فَقَامَ إِلَيَّ طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللّٰهِ يُهَرْوِلُ حَتّٰى صَافَحَنِي وَهَنَّانِي وَاللّٰهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرُهُ وَلَا أَنْسَاهَا لِطَلْحَةَ قَالَ كَعْبٌ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ لَا بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فَإِنِّي أُمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بِخَيْبَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا نَجَّانِي بِالصِّدْقِ وَإِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ لَا أُحَدِّثَ إِلَّا صِدْقًا مَا بَقِيتُ فَوَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ مِمَّا أَبْلَانِي مَا تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَوْمِي هَذَا كَذِبًا وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيمَا بَقِيتُ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ إِلَى قَوْلِهِ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ أَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا أَكُونَ كَذَبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ لِلَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيَ شَرَّ مَا قَالَ لِأَحَدٍ فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ قَالَ كَعْبٌ وَكُنَّا تَخَلَّفْنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ عَنْ أَمْرِ أُولَئِكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللَّهُ فِيهِ فَبِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ وَلَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ مِمَّا خُلِّفْنَا عَنِ الْغَزْوِ إِنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إِيَّانَا وَإِرْجَاؤُهُ أَمْرَنَا عَمَّنْ حَلَفَ لَهُ وَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ [ر: ۲۶۰۶]

دا حديث هم غزوهٔ تبوك سره متعلق دې.خو چونكه ډير تفصيلي او اوږد دې.په دې وجه امام بخاري رحمه الله مستقل عنوان قائم كړو.امام بخاري رحمه الله دا حديث په صحيح بخاري كښې لسو ځايونوكښې ذكر كړې دې.(۱) دلته د ټولو نه زيات تفصيلي دې.چه دا ددې اصل

(۱) عمدة القاري (۵۱\۱۸) علامه عيني رحمه الله دا ليكلي دي.چه امام بخاري رحمه الله حديث د كعب بن مالك په لسو ځايونوكښې ذكركړې دې.خو حقيقت دادې.چه امام بخاري رحمه الله حديث د كعب بن مالك رضي الله عنه تقريباً اوولسو۱۷؛ ځايونوكښې ذكركړې دې.چه ددې تخريج دادې:
،الحديث اخرجه البخاري في كتاب الوصايا، باب اذا تصدق او وقف بعض رقيقه او دوابه فهوجائز، رقم(۲۷۵۷)، وفي كتاب الجهاد، باب من ارادغزوة فورّى بغيرها، رقم(۲۹۴۷) و(۲۹۴۸و ۲۹۴۹و۲۹۵۰) وايضاً في كتاب الجهاد، باب الصلاة اذا قدم من سفر، رقم(۳۰۸۸) وفي كتاب المناقب، باب صفة النبي ﷺ رقم(۳۵۵۶) وفي كتاب مناقب الانصار، باب وفود الانصار الى النبي ﷺ بمكة، رقم(۳۸۸۹) وفي كتاب المغازي، باب قصة غزوة بدر، رقم(۳۹۵۱)، وايضاً في....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

مقام دې.په نورو ځایونوکښې ددې مختلفې حصې په څه مناسبت سره امام بخاری رحمه الله ذکرکړې دی.

دا روایت امام مسلم رحمه الله هم تخریج کړې دې.د امام بخاری رحمه الله د روایت مدار په ابن شهاب زهری دې.او د امام مسلم د روایت مدار په ، ،یونس بن یزید ، ، باندې دې.(۱)

د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې کله چه نبی علیه السلام دجهاد دپاره د سفر اعلان اوکړو .نوډیر منافقان لاړنه شو.چه دهغوی تعداد تقریباً ۸۰ ته نزدې وو.په نه تلونکو کښې درې مخلص صحابه هم وو.چه په هغوی کښې یوحضرت کعب بن مالك رضی الله عنه، دویم حضرت مرارهٔ بن الربیع، او دریم حضرت هلال بن امیه رضی الله عنه وو.

حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه په خپل دې اوږد روایت کښې دا واقعه تفصیل سره بیان کړې ده.تاسو مخکښې ددې حدیث ترجمه اوګورئ.ددې نه پس چه دکومې خبرې تشریح ضروری وی.دهغې تشریح به کولې شی.

د کعب بن مالک رضی الله عنه د حدیث ترجمه: عبدالله بن کعب وائی.چه ما د کعب بن مالك رضی الله عنه نه په غزوهٔ تبوك کښې دهغه د روستو پاتې کیدو قصه واوریده.هغه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په څومره غزواتو کښې شرکت کړې دې.زه په هغې ټولو کښې سوا د غزوهٔ تبوك نه نبی علیه السلام سره شریك شوې یم. البته په غزوهٔ بدرکښې شریك شوې نه ووم.خوکوم خلق چه د غزوهٔ بدر نه روستو پاتې شوی وو.په هغوی کښې په چاهم دالله د طرفه عتاب (ملامتیا) نه وه راغلې.ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د قریشو د قافلې په اراده وتلې وو.(دجنګ قصد ئې نه وو.اونه دهغې دپاره اعلان شوې وو) اچانك الله جل جلاله مسلمانان او دشمنان جمع کړل.(او د غزوهٔ بدر واقعه پیښه شوه).

اوزه د لیلة العقبه په بیعت کښې هم حاضرووم.چه په هغې کښې مونږ د اسلام د مدد اوحفاظت معاهده کړې وه.او زما دا خبره نه ده خوښه.چه د بیعت عقبه د حاضرئ په ځائې دې زما دپاره غزوهٔ بدرکښې حاضری وی.اګرچه په خلقوکښې د غزوهٔ بدر شهرت زیات دې.

او(په غزوهٔ تبوك کښې زما دنه حاضریدو) واقعه داده.چه زه کله هم دومره خوشحاله او مالداره نه ووم.څومرهِ چه ددې غزوې په وخت کښې ووم.په خدائې قسم! ددې نه وړاندې کل هم زما سره دوه سورلئ نه دی جمع شوې.حالانکه دغه وخت زماسره دوه سورلئ وې.او

.....دتیرمخ بقیه] کتاب المغازی، باب حدیث کعب بن مالک، رقم(۴۴۱۸) وفی کتاب التفسیر، باب سیحلفون بالله اذا انقلبتم الیهم لتعرضوا عنهم..... رقم(۴۶۷۳) وایضاً فی کتاب التفسیر، باب لقد تاب الله علی النبی والمهاجرین رقم (۴۶۷۶) وأیضا فی کتاب التفسیر باب ((وعلی الثلاثة الذین خلفوا ، رقم ۴۶۷۷) وأیضاً فیه باب یایهاالذین آمنوا اتقوا الله وکونوا مع الصادقین رقم ۴۶۷۸) وفی کتاب الاستیذان باب من لم یسلم علی من ارتک ذنباً رقم(۶۲۵۵) وفی کتاب الایمان والنذور، باب اذا اهدی ماله علی وجه النذر والتوبة رقم(۶۶۹۰) وفی کتاب الاحکام، باب هل للامام ان یمنع المجرمین واهل المعصیة من الکلام معه، رقم (۷۲۲۵)_

۱) اخرجه مسلم فی کتاب التوبة، باب حدیث توبة کعب بن مالک وصاحبیه، رقم(۲۷۶۹)_

رسول الله ﷺ چه به کله د یوې غزوې اراده فرمائیله .نو توریه به نې فرمائیله.(په کوم طرف چه به نې جهاد دپاره تلل غوښتل دهغې د خلاف طرف حالات به نې معلومول.چه منافقان خبر ورنکړي) تردې چه د غزوهٔ تبوك واقعه پیښه شوه.نبی ﷺ په سخته ګرمئ کښې ددې جهاد قصد اوکړو.او سفرهم ډیر لرې او په بې اوبو او بې ګیا صحرا کښې وو.د دشمن تعداد هم ډیر وو. په دې وجه رسول الله ﷺ ددې جهاد په ښکاره اعلان اوکړو.چه مسلمانان ددې دپاره پوره تیاری اوکړي.په کوم طرف چه د رسول الله ﷺ اراده وه.نبی ﷺ هغه اوخودلو .(یعنی داچه تبوك طرف ته تلل دی).

رسول الله ﷺ سره مسلمانان هم ډیر وو.او په هیڅ یو کتاب (رجسټر) کښې د هغوی نومونه نهٔ وو جمع کړې شوی.(چه دهغې نه د نه تلونکو پته اولګی) په دې وجه که یوکس به تلل نه غوښتل.نو دهغه سوچ به هم دا وو.چه رسول الله ﷺ ته به پته نه لګی.البته که الله ﷻ وحی نازله کړی.او نبی ﷺ ته اطلاع ورکړی.کوم وخت چه رسول الله ﷺ ددې جهاد دپاره اووتلو.هغه وخت میوې پخې شوې وې.او (د ګرمئ په وجه) سورې خوښ وو.په دې حالت کښې رسول الله ﷺ او عامو مسلمانانو د سفر تیاری اوکړله.

ما به روزانه د سحر اراده کوله.چه دجهاد تیاری اوکړم.خو دڅه تیارئ نه بغیر به واپس راتلم.ما به په زړه کښې وئیل.چه زه په جهاد باندې قدرت لرم.(او ما سره ذرائع او اسباب شته دې.بیا جلتی دڅه اوکړم؟) خو دغه شان (په نن صبا کښې) زما اراده روستو کیده.تردې چه خلقو محنت او مشقت برداشت کړو.تیاری نې اوکړله.رسول الله ﷺ د سحر په وخت مسلمانان دخان سره کړل.او روان شو.خو ما تر اوسه پورې څه تیاری نه وه کړې.خو اوس هم ما په زړه کښې دا اووئیل.چه په یوه ورځ دوه کښې به تیاری اوکړم.په لاره کښې به هغوی سره ملاؤ شم.کله چه هغوی تول لاړل.نو په دویمه ورځ ما تیاری کول اوغوښتل.خو په دغه ورځ مې هم تیاری اونکړله.په دریمه ورځ هم دغه شان اوشو.زه هم په دغه حال کښې پاتې شوم.تردې چه هغوی ډیر په تیزئ سره اووتل.او غزوه زما نه فوت شوه.څو ځله ما اراده اوکړله.چه سفر اوکړم.او هغوی سره ملاؤ شم.او کاش! چه ما دغه شان کړې وې.خو دا زما دپاره مقدر نه وو.

د رسول الله ﷺ د تشریف اوړلو نه پس چه به کله زه په مدینه کښې چرته تلم.نو دې خبرې به زه غمژن کولم.چه دې وخت په پوره مدینه کښې یا خو هغه خلق په نظر راتلی.کوم چه په نفاق کښې ډوب وو.یا بیا هغه خلق کوم چه الله ﷻ معذوره او ضعیف ګرخولی وو.هلته رسول الله ﷺ ته په ټوله لاره کښې زه وریاد نه شوم.تردې چه نبی ﷺ تبوك ته اورسیده.هغه وخت په یو مجلس کښې نبی ﷺ اوفرمائیل.،،ما فعل کعب؟،، په کعب څه اوشو؟ (چه هغه رانغې) د بنوسلمه یو سړی اووئیل.،،یا رسول الله! حبسه برداه ونظره الی عطفه،، یعنی هغه لره جهاد دهغه ښائسته جامو او هغې ته نظر کولو منع کړې دې.، حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه اووئیل. چه تا دا بده خبره اوکړله.اې د الله رسوله! په خدائې قسم! زه په هغه کښې دخیر نه سوا هیڅ نه پیژنم.په دې اوریدو سره رسول الله ﷺ خاموش شو.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه کله ماته دا خبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ واپس تشریف

راوړي.نو ماته ډير فكرشو.اوڅه د دروغو بهانې سوچ مې كولو.ما په زړه كښې اووئيل.چه زه د رسول الله ﷺ د ناراضګۍ نه څنګه بچ كيدې شم؟ په دې باره كښې ما دخپل كور دېنه راتې والا كسانو سره مشوره اوكړله.خوكله چه داخبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ تشريف راوړلى دې.نوددروغو خيالات زمادزړه نه اووتل. او زه پوهه شوم.چه زه د نبى ﷺ د ناراضګۍ نه په يو داسې بنياد بانديې نه شم وتلې.چه په هغې كښې دروغ وى.په دې وجه ما بالكل د رښتيا ونيلو قصد اوكړو.

رسول الله ﷺ د سحر په وخت تشريف راوړو.نبى ﷺ چه به كله هم د سفر نه تشريف راوړه.نو دوه ركعته مونځ به ئې جمات كښې كولو.بيا به دخلقو سره كيناستلو.دخپل عادت مطابق چه.كله نبى ﷺ دا اوكړل.نو په غزوې كښې نه شريكيدونكى نبى ﷺ ته راغلل.او قسمونه ئې خوړل.خپل عذورنه ئې بيانول.د داسې خلقو تعداد د اتياؤ نه څه زيات وو.رسول الله ﷺ دهغوى ظاهرى قول او اقرار قبول كړو.او هغوى ئې بيعت كړل.هغوى دپاره ئې د مغفرت دعا اوفرمائيله.او دهغوى دننه معامله ئې الله ﷻ ته اوسپارله.

زه هم خدمت كښې حاضرشوم.كله چه ما سلام اوكړو.نونبى ﷺ داسې تبسم اوفرمائيلو.لكه چه د ناراضه سړى تبسم وى.بيا نبى ﷺ اوفرمائيل.،،راشه،،زه ورغلم او د نبى ﷺ مخې ته كيناستم.نبى ﷺ زمانه تپوس اوكړو.ته ولې روستو پاتې شوې.آيا تا سوږلۍ نه وه اخستې؟ ما اووئيل.په خدائې قسم! كه زه ستاسو نه سوا د دنيا د بل يو سړى مخې ته ناست ووم.نو ما به څه عذر جوړكړې وې.او دهغه د ناراضګۍ نه به مې ځان بچ كړې وې.ځكه چه ماته د بهانې او خبرې جوړولو مهارت حاصل دې.خوپه خدائې قسم! ماته يقين دې.چه كه زه دروغ اووايم.اوتاسو راضى كړم.نو ډيره ممكنه ده.چه الله تعالى حقيقت حال تاسو ته ښكاره كړى.او تاسو زما نه ناراضه كړى.اوكه ما رښتيا خبره اوكړله.چه په هغې سره تاسو زما نه ناراضه هم شئ.نو ماته اميد شته.چه الله تعالى به ما معاف كړى. رښتيا خبره داده.چه دجهاد نه په روستو پاتې كيدو كښې زما هيڅ عذر نه وو.زه كله هم مالى او جسمانى طور بانديې دومره صحت مند او پيسو والا نه ووم.څومره چه دغه وخت ووم.

رسول الله ﷺ اوفرمائيل.چه دې سړى صحيح خبره بيان كړله.بيا ئې اوفرمائيل .اوس لاړشه.تردې چه الله تعالى پخپله ستاسو متعلق څه فيصله اوكړى.زه ددغه ځائې نه پاسيدم.او لاړم.نو د بنى سلمه يو څو سړى ما پسې راغلل.وې وئيل.چه ددې نه وړاندې خو زمونږ په علم كښې تا هيڅ ګناه نه ده كړې.په دې خبره كښې ستا نه ډيره غټه غلطى اوشوه.چه تا هم دغه وخت داسې څه عذر پيش كړې وې.لكه څنګه چه نورو روستو پاتې كيدونكو پيش كړو.ستا د ګناه دپاره به د رسول الله ﷺ استغفار هم كافى وې.په خدائې قسم! دغه خلقو زه دومره ملامته كړم.چه زما په زړه كښې خيال راغى.چه زه دوباره لاړشم.او خپل ځان دروغژن كړم.(او نبى ﷺ ته عرض اوكړم.چه كومه خبره ما مخكښې كړې وه.هغه غلطه وه.زماصحيح عذر موجود دى) بيا ما دهغوى نه تپوس اوكړو.چه زما سره بل هم څوك شته.چه هغه زما پشان دخپل جرم اقرار كړې وى.هغوى اووئيل.آو دوه سړى نور هم دى.چه هغوى هم ستا پشان اووئيل.او هغوى ته هم هغه جواب وركړې شو. كوم چه تاته دركړې شو.ما تپوس اوكړو.چه هغه څوك دى؟ هغوى اووئيل.چه يو مراره بن ربيع العمرى

دي.او دويم هلال بن اميه واقفي دي.(۱) هغوى د داسي دوؤ سړو ذكر اوكړو.چه هغوى په غزوهٔ بدركښي شريك شوى وو.(ما اووئيل.بس زما دپاره) هغوى دواړوكښي نمونه ده.(او دهغوى عمل د تقليد قابل دي) نوكله چه هغوى ددغه دواړو بزرگانو ذكراوكړو.نو زه كور ته لاړم.
رسول الله ﷺ مسلمانان مونږ دريو واړو سره د سلام او خبرو كولو نه منع كړل .چه ددې په وجه ټول خلق زمونږ نه جدا شو.او ټول زمونږ دپاره بدل شو.تردې چه زما دپاره زمكه اجنبى (پردئ) جوړه شوه.داسې محسوسه شوه.چه دا هغه زمكه نه ده.كومه چه ما پيژندله.په دې حالت كښې مونږ پنځوس ورځې وو.زما دواړه ملگرى عاجزه شو.پخپلو كورونوكښې ناست وو.ژړل به ئې.خو چونكه زه ځوان او صحت مند ووم.په دې وجه به زه بهر راوتلم.مسلمانانو سره به مانځه كښې شريكيدم.او په بازارانو كښې به گرځيدم. چا به هم ما سره خبرې نه كولې.رسول الله ﷺ ته به راتلم.هغه به د مانځه نه پس په مجلس كښې وو.ما به سلام كولو.بيا به مې كتل.چه د رسول الله ﷺ شونډې مباركې او خوزيدې اوكه نه؟ بيا به ما نبي ﷺ ته نزدې مونځ كولو.نو د سترگو په گوټونوكښې به مې نبي ﷺ طرف ته كتل.نو معلوميده به.چه زه كله په مانځه كښې مشغول شم.نو نبي ﷺ زما په طرف گورى.اوكله چه زه نبي ﷺ طرف ته متوجه شم.نو هغه مخ اړوى.
كله چه دخلقو دا بې رخى اوږده شوه.نو يوه ورځ زه روان شوم.تردې چه د ابوقتاده د باغ په ديوال واوختم.او داخل شوم.ابوقتاده زما د تره ځوئې وو.اوپه خلقو كښې ماته دټولو نه زيات محبوب وو.ما سلام اوكړو.په خدائې قسم! هغه د سلام جواب رانه كړو.ما عرض اوكړو. ابوقتاده! زه تاته د الله واسطه دركوم.آيا تاته پته نشته.چه زه الله او دهغه رسول سره محبت كوم.هغه هيڅ جواب رانكړو.ماپه دويم ځلي دا خبره اوكړله.نو بيا هم هغه هيڅ جواب رانكړو.په دريم ځل چه كله ما اووئيل.نو هغه صرف دومره اووئيل.،،الله ورسوله اعلم،، زما د سترگو نه اوښكې جارى شوې.او په ديوار واوړيدم.د باغ نه بهر راغلم.په دغه دوران كښې يوه ورځ زه د مدينې منورې په بازاركښې روان ووم.چه اچانك د ملك شام يو نبطى سړې چه د غلې خرڅولو دپاره دشام نه مدينې ته راغلې وو. هغه وئيل.چه كعب بن مالك چرته دې؟ خلقو زما طرف ته اشاره اوكړله.اووې ځودلم.هغه سړې ماته راغې .اوماته ئې د غسان د بادشاه د ريښمو په رومال باندې ليكلې شوې خط راكړو.چه په هغې كښې ئې ليكلى وو.

قوله: اما بعد! فانه قد بلغني ان صاحبك قد جفاك، ولم يجعلك الله بدار هوان ولا مضيعة، فالحق بنا نواسك: ،،امابعد! ماته دا اطلاع ملاؤ شوې ده.چه ستا صاحب په تا جفا كړې ده.الله تعالى دې تا د ذلت او هلاكت په ځائې كښې نه ساتى.حالانكه الله تعالى ته نه ذليل جوړ كړې يې.او نه ئې بيكاره (بيدا كړې يې).يعنى ته دكار سړې يې.ته مونږ ته راشه.مونږ به تاسره همدردى كوو،،
ماچه دا خط اولوسته.نو ما اووئيل.چه دا يو بل امتحان راغې.بيا ما دغه خط په تنوركښې

---

۱) دلته په اصل كښې حاشيه نشته،

واچولو.اومې سوزولو.کله چه په پنځوسوکښې ځلويښت ورځې تيرې شوې.نو د رسول الله ﷺ يو قاصد ماته راغې.اووې وئيل.چه رسول الله ﷺ تاته دا حکم درکوی.چه ته دخپلې ښځې نه هم جدائی اختيارکړه.ما تپوس اوکړو.چه آيا طلاق ورکړم.يا څه اوکړم؟ هغوی اووئيل.چه نه! صرف جدا اوسيږه.هغې ته نزدې مه ورځه.دغه شان حکم زما دواړو ملګرو ته هم اورسيده. ما خپلې ښځې ته اووئيل.چه اوس ته خپل مورپلار کره لاړه شه.او هلته اوسيږه. ترکومه پورې چه الله تعالی څه فيصله اونکړي.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه د هلال بن اميه رضی الله عنه ښځه د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.اوعرض ئې اوکړوچه اې دالله رسوله!هلال بن اميه بوډا کمزورې دې.دهغه څوك خادم هم نشته.که زه دهغه خدمت کوم.نوآيا تاسو به دا ناخوښه ګڼړئ؟ نبی عليه السلام اوفرمائيل. نه، البته هغه دې ستا خواته نه راځي.هغې اووئيل .په خدائې قسم! (د بوډاوالی په وجه) هغه کښې هيڅ حرکت نشته.او دکوم وخت نه چه دعتاب واقعه پيښه شوې ده.دهغه وخت نه هغه هروخت شپه او ورځ ژاړي.کعب بن مالك فرمائی.چه ماته هم زما دکور بعضې کسانو اووئيل.چه که تاسو هم د خپلې ښځې په باره کښې د رسول الله ﷺ نه اجازت واخلئ.لکه څنګه چه د هلال رضی الله عنه ښځې ته نبی عليه السلام د هلال دخدمت اجازت ورکړو.(نو ښه به وی).ما اووئيل.په خدائې قسم! زه به اجازت وانخلم.معلومه نه ده.چه رسول الله ﷺ به څه جواب راکوی.او زه ځوان سړې يم.(ماته دخدمت څه خاص ضرورت هم نشته) بيا ما هم په دې حال کښې لس شپې نورې هم تيرې کړې.تردې چه پنځوس شپې مکمل شوې.کله چه د پنځوسمې شپې په صبا ما د سحر مونځ اوکړو.زه دخپل کور په چت باندې ناست ووم.اوهغه حالت وو.دکوم ذکرچه الله تعالی کړې دې.چه په ما باندې زما بدن او زمکه د فراخئ باوجود تنګه شوې وه.نو اچانك ما د سلع غر دپاس نه د يو آواز کونکی آواز واوريده.چه هغه په اوچت آواز سره وئيل.((ياکعب بن مالك،ابشر)) اې کعب بن مالك زيرې دې وی،،

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه په دې اوريدو سره زه سجده کښې پريوتم.او پوهه شوم.چه اوس فراخی راغله.رسول الله ﷺ د سحر مانځه نه پس صحابو رضی الله عنهم ته زمونږ د توبې قبليدو خبر ورکړې وو.ټول خلق مونږ ته د زيرې راکولو دپاره راروان شو.يو سړې (زبير بن عوام) په اس باندې سور ماته راغې.او د قبيله اسلم يو سړې (حمزه بن عمرو اسلمی) په منډه منډه غر باندې راوختو.(او د خوشخبرئ آواز ئې راکړو) دهغه آواز د اس نه زر راورسيده.بيا هغه کس دچا آواز چه ما مخکښې اوريدلې وو.ماته دخوشخبرئ راکولو دپاره راغې.نو ما خپلې دواړه جامې اوښکلې.د زيرې په خوشحالئ کښې مې هغه ته ورکړې.دغه وخت ما سره دهغې نه سوا هيڅ نه وو.اودوه کپړې مې(د ابوقتاده رضی الله عنه نه) عاريتاً واخستلې او ما وغوستلې.او اغوستې وې.زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضريدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې خلق ډلې ډلې ماسره ملاويدل.او دتوبې په قبليدو ئې مبارکيانې راکولې. فرمائی. چه زه جمات ته داخل شوم.نواومې کتل.چه رسول الله ﷺ تشريف فرما دې.خلق د هغه نه ګيرچاپيره ناست دی.زما په کتلو دټولو نه مخکښې طلحه بن عبيدالله اودريده.زما په طرف ئې رامنډه کړله.او ماسره ئې مصافحه اوکړله.مبارکی ئې راکړه.زه به د طلحه دا

احسان كله هم هيرنكرم.كله چه ما رسول اللهﷺ ته سلام اوكړو.نو دهغوى مخ مبارك د خوشحالئ په وجه زليده.نبیﷺ اوفرمائيل.«ابشر بخير يوم مرعليك منذ ولدتك امك» تاته دې خوشخبرى وى.د داسې مباركې ورځې، چه دا ستا په عمركښې د پيدائش نه واخله ترنن ورځې پورې دټولو نه زياته غوره ورځ ده.

حضرت كعبؓ فرمائى.ما تپوس اوكړو.اې د الله رسوله! دا زيرې ستاسو د طرفه دې.اوكه د الله د طرفه دې؟ نبیﷺ اوفرمائيل.نه بلكه د الله د طرفه دې.او رسول اللهﷺ چه به كله په څه خبره خوشحاله شو.نو مخ مبارك به ئې داسې زليده. لكه چه د سپوږمۍ ټكره وى.مونږ به ئې دمخ مبارك نه خوشحالى معلوموله.كله چه زه دهغوى مخې ته كيناستم.نو عرض مې اوكړو.اې د الله رسوله! زما په توبه كښې دا خبره هم ده.چه زه خپل ټول مال دولت نه راوځم.ټول د الله او دهغه د رسول دپاره صدقه كړم.نبیﷺ اوفرمائيل.څه ځان ته پريږده.دا غوره ده.ما اووئيل.زه خپله دخيبر والا حصه پريږدم.(او باقى ټول صدقه كوم).

بيا ما عرض اوكړو.اې د الله رسوله! الله تعالى ماته د رښتيا وئيلو په وجه نجات راكړو.اوس زما توبه داده.چه تركومې پورې زه ژوندې يم.رښتيا به وايم.په خدائې قسم! زه هيڅ مسلمان نه پيژنم.چه هغه ته الله د رښتياؤ په وجه دومره عزت وركړې وى.څومره ئې چه ماته راكړې دې.دكوم وخت نه چه ما دا وعده كړې ده.الحمدلله تر نن ورځې پورې مې كله د دروغو اراده هم نه ده كړې.او زما اميد دې.چه الله تعالى به باقى ژوند هم ما ددې نه محفوظ ساتى.په خدائې قسم! د اسلام دهدايت نه پس د الله تعالى هيڅ احسان ددې نه زيات په ما باندې نه دې شوې.چه ماته ئې د رسول اللهﷺ په وړاندې د رښتيا وئيلو توفيق راكړو. چه ما دروغ اونه وئيلې.ګينى د دروغ ويونكو پشان به زه هم هلاك شوې ووم.چه دهغوى په باره كښې الله تعالى سخته وحى نازله كړله.چه دا ئې دبل چا دپاره نه ده نازل كړې.لكه د الله تعالى ارشاددې.

﴿سَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ.....الى قوله ..... فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ﴾

حضرت كعبؓ فرمائى.مونږ درې واړه د باقى روستو پاتې كيدونكو نه روستواوساتلې شو. هغوى چه كله رسول اللهﷺ ته قسمونه اوخوړل.نو نبیﷺ د هغوى خبره قبوله كړله. هغوى ئې بيعت كړل.او هغوى دپاره ئې دمغفرت دعا اوكړله.او زمونږ معامله رسول اللهﷺ روستوكړله.تردې چه الله تعالى پخپله فيصله اوفرمائيله. ﴿وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا﴾ كښې الله ﷻ دې طرف ته اشاره كړې ده.په،،خلفوا،،كښې د جهاد نه روستو پاتې كيدل مراد نه دى.بلكه زمونږ معامله او فيصله روستو كيدل مراد دى.

د كعب بن مالك رضى الله عنه دحديث د بعضې جملو تشريح:

قوله: وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا:

حضرت كعبؓ فرمائى.چه په بدركښې دحاضريدو په عوض د ليلة العقبه حاضرى ماته زياته محبوبه ده.اګرچه بدر په خلقوكښې د ليلة العقبه په مقابله كښې زيات مشهور دى.دا دحضرت كعبؓ رائې ده.ګينى د نورو صحابوؓ او تابعينو او دټولو عالمانو رائې

داده.چه د بدر مقام او مرتبه د ليلة العقبه نه زيات دي.د احاديثو نه هم د بدر فضيلت زيات معلوميږي.او د بدر د شريكانو فضائل هم دليلة العقبه د شريكانو نه زيات دي.(۱) خو د حضرت كعب ﷺ رائې داده.چه كه دليلة العقبه واقعه راپيښه شوې نه وې.نو د بدر حالت به هم نه وې پيښ شوې.په دې وجه دهغوي په نزد هغه د بدر نه افضل دي.

قوله: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا: د نبى كريم ﷺ عادت مبارك دا وو.چه د يوې غزوې دپاره به تلو.نو صراحت به ئې نه كولو.بلكه توريه به ئې كوله.چه دشمن ته د نبى ﷺ د ارادې علم اونه شي. خو په غزوهٔ تبوك كښې نبى ﷺ واضحه اعلان كړې وو.يو خو ددې دپاره چه خلق د دې دپاره مكمله تيارى اوكړي. او دويمه په دې كښې د جنګ حكمت وو.اوهغه دا چه روميانو ته پته اولګى.چه هغوى كوم خلق كمزورى او يوه لقمه ګڼړي.هغوى دومره كمزورى نه دي.په هغوى كښې دومره طاقت شته.چه د دشمن د حملې د انتظار كولو نه بغير ورمخكښې شي.او په هغوى حمله اوكړي. په دې واضح اعلان سره د روميانو مرعوبه كول مقصود وو.او هم دغه شان اوشو.هغوى مرعوبه شو. مقابلې دپاره رانغلل.

قوله: وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ: د بعضې رواياتو نه معلوميږي.چه نبى ﷺ سره د لسو زرو كسانو لښكر وو. په ،،اكليل،،كښې د حضرت معاذ بن جبل ﷺ روايت نقل كړې دې.چه نبى ﷺ سره په دې سفر كښې د ديرشو زرو نه زيات كسان وو.(۲) محمد بن اسحاق هم دا نقل كړې دې.(۳) واقدى نقل كړى دى.چه لس زره اسونه وو.(۴) په كومو رواياتوكښې چه دى.چه په دې كښې لس زره كسان وو.شايد دهغې نه لس زره په اسونو سواره مراد وى.دټولو رواياتو كتلو نه معلوميږي.چه ټول شريكان د ديرشو او څلويښتو زرو په منځ منځ كښې وو.(۵)

قوله: حِينَ طَابَتْ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ:ميوې او سورى خوښ شوى وو.د ميوو خوښيدل خو دهغې د پخيدو نه كيږي. اودسورو خوښيدل دګرمۍ د سختۍ نه كيږي.چه ګرمى سخته وى.نو سورې ډير خوښ معلوميږي.

---

(۱) باب فضل من شهد بدراً، فتح البارى (۳۰۵/۷)_
(۲) فتح البارى(۱۱۷/۸)_
(۳) فتح البارى(۱۱۷/۸)_
(۴) فتح البارى(۱۱۷/۸)_
(۵) ابن سعد ديرش زره تعداد ليكلې دې.(طبقات ابن سعد۱۶۶/۲)، په بعضې رواياتوكښې څلويښت زره تعداد راغلې دې.(عمدة القارى۵۲/۱۸) ابن صلاح د حافظ ابوزرعه په حوالې سره اويا زره تعداد ليكلې دې.(مقدمة بن الصلاح ۱۲۷-۱۲۸) والله اعلم)_

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ: دا سړې عبدالله بن انيس وو.(١) هغه اووئيل.اې د الله رسوله! هغه لره دوو څادرونو او خپل ځان ته نظر کولو منع کړې دې.يعني نن صبا دهغه حالات ډېر ښه دي.دماغ ئې اوچت شوی دی.هغوی ګنړلې ده.چه اوس د جهاد څه ضرورت دې؟ ددې تکبر په وجه هغه نه دې راغلې.

قوله: فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ: په يو روايت کښې راځي.چه د حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه دفاع کونکې ابوقتاده وو.(٢) خو صحيح روايت د بخاری دې.علامه زمحشری په ،،کشاف،، کښې ليکلی دی.چه د حضرت کعب دفاع پخپله نبی کريم ﷺ کړې وه.(٣) خوعلامه جمال الدين زيلعی رحمه الله په ،،الاسعاف فی تخريج احاديث الکشاف،، کښې او حافظ ابن حجر عسقلانی په ،،الکافی الشاف فی تخريج احاديث الکشاف،، کښې زمحشری باندې تنقيد کړې دې.هغه فرمائيلی دی.چه دلته د زمحشری نه وهم شوې دې.دفاع کونکې حضرت معاذ رضی الله عنه وو.نبی کريم ﷺ نه وو.لکه څنګه چه د بخاری په روايت کښې دی.(٤)

قوله: وَنَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا: اشکال کيږي.چه دا درې واړه حضرات يعنی حضرت کعب، حضرت مراره بن الربيع او حضرت هلال بن اميه پخپل جرم باندې پښيمانه وو.او په حديث کښې دی.چه ،،التوبة الندم،، نو نبی کريم ﷺ دا سختی ولې اختيار کړله؟

① ددې يوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا جرم لوئې وو.په دې باندې پښيمانه کيدو سره سره الله تعالی ته ژړا او زاری کول هم ضروری وو.په دې سختئ سره په دې کښې د ژړا او زارئ کيفيت پيداکول مقصود وو.کوم چه د توبې دتکميل دپاره ضروری وو.او په دې ورځو کښې هغوی ښه اوژړل.نو توبه ئې قبوله شوه.

② بعضې حضراتو وئيلی دی.چه توبه خو ددوی قبوله شوې وه.د مقاطعې (بائيکاټ) اعلان نبی ﷺ د تاديب دپاره کړې وو.

③ علامه سندهی رحمه الله فرمائيلی دی.چه ،،الندم التوبة،، دعوامو دپاره ده.خواصو نه ژړا اوزاری هم مطلوب ده.بيا هغوی د الله تعالی په بهروسه باندې رښتيا وئيلی وو.په دې وجه نبی کريم ﷺ هم دهغوی معامله الله تعالی ته اوسپارله.په مقاطعه کولو سره ئې هغوی کښې د ژړا او زارئ کيفيت پيدا کړو.نوالله تعالی توبه نازله کړله.(٥)

---

(١) فتح الباری(١١٨\٨)_
(٢) فتح الباری(١١٨\٨)_
(٣) تفسير کشاف (٣٢٠\١٢)_
(٤) الکافی الشاف فی تخريج احاديث الکشاف(٣٢٠\١٢)_
(٥) حاشيه بخاری للسندی(٦٣٤\١٢)_

امام ابوالقاسم سهيلى رحمه الله په ،،الروض الانف،، كښې ليكلى دى.چه په اصل كښې ددومره سختئ ناراضګئ سبب دادې.چه حضرات انصارو كوم وخت بيعت العقبه كړې وه. نو نبى كريم ﷺ سره هغوى دهرقسمه ملګرتيا وعده كړې وه.دلته دتولو نه لوئې دشمن سره مقابله وه.او دا خلق ورسره يوځائې لاړنه شو.په دې وجه هغوى سره دا سخته معامله اوكړې شوه.(١) والله اعلم.

قوله: فقال لى بعض اهلى : دلته دا اشكال كيږى.چه هركله رسول الله ﷺ هغوى سره د خبرو كولو نه منع فرمائيلې وه.بيا دهغه په كوروالو كښې چا دهغه سره خبرې ولې اوكړې؟ ددې دوه جوابونه وركړې شوى دى:

① دحافظ ابن حجر رحمه الله استاذ علامه سراج الدين ابن ملقن فرمائيلى دى.چه دا خبرې د اشارې په ذريعه وې.په ژبې سره خبرې نه وې.او ممانعت د ژبې دخبرو نه شوې وو.

علامه بدرالدين دمامينى رحمه الله په دې باندې اعتراض كړې دې.چه ابن ملقن صرف الفاظ مراد واخستل.معنى طرف ته ئې نظر اونكړو.مقصود دخبرو نه كولو نه دانه دې.چه ژبې سره خبرې اونكړې شى.او اشارې سره خبرې اوكړې شى.بلكه.مقصود خو مطلقاً مقاطعه ده.كه هغه د ژبې په ذريعه وى.او كه د لاس په اشارې سره وى.يعنى په هيڅ طريقه كلام اونكړې شى.

② دويم جواب دا وركړې شوې دې.چه دكور افراد د كلام د ممانعت نه مستثنى وو.او هم دا خبره راجح ده.(٢)

قوله: سمعت صوت صارخ: داصارخ (آواز كونكې) حضرت حمزه بن عمرو اسلمى وو.(٣) واقدى نقل كړى دى.چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه وو.(٤) په وروسته روايت كښې د ،،وسعى ساع من اسلم،، الفاظو نه د رومبى قول تائيد كيږى.

قوله: وركض الى رجل فرساً: دا فارس (په اس سور) حضرت زبير بن العوام رضي الله عنه وو.په مغازى بن عائذ كښې نقل كړې شوى دى.چه حضرت صديق رضي الله عنه او حضرت فاروق رضي الله عنه هم په اسونو سواره حضرت كعب رضي الله عنه ته د زيرى وركولو دپاره ورغلى وو. (٥)

قوله: فكسوته اياهما ببشراه: حضرت شاه صاحب رحمه الله ليكلى دى.چه دا يوه عامه طريقه راروانه ده.چه كله څوك سرې څه زيرى سره راشى.نوهغه ته څه وركولې شى.حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه هم دخپل بدن دوه كپړې زيرى وركونكى ته وركړلې.(٦)

---

(١) الروض الانف (٣٢٢\٢-٣٢٣)_
(٢) عمدة القارى(٥٤\١٨) وفتح البارى(١٢١\٨)_
(٣) فتح البارى(١٢٢\٨)_
(٤) فتح البارى(١٢٢\٨)_
(٥) فتح البارى(١٢٢\٨)_
(٦) فيض البارى(١٢٧\٤)_

او دحضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه ئې عاريتا كپړې واخستلې.وائې غوستلې.[1]

د اسلافو د محبت واقعه: امام شافعى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله ملاقات دپاره لاړه.كله ئې چه واپس تشريف راوړو.نو په خوب كښې د رسول الله ﷺ زيارت اوشو.نبى ﷺ اوفرمائيل. «بشر احمد على بلوى تصيبه» امام شافعى رحمه الله خپلو شاګردانو ته اووئيل.چه امام احمد رحمه الله ته به دا خوشخبرى څوك يوسى.د امام طحاوى رحمه الله ماما او د امام شافعى رحمه الله شاګرد امام مزنى رحمه الله اووئيل.زه به ئې يوسم.كله چه امام مزنى رحمه الله لاړو.امام احمد رحمه الله ته ئې دا خوشخبرى واوروله.نوهغوى په اوريدو سره اوفرمائيل.چه نبى كريم ﷺ په ماكښې ضعف اوكمزورى محسوس كړې ده.(په دې وجه ئې ماته تسلى راكړې ده) بيا امام احمد رحمه الله خپل قميص اوښكلو.امام مزنى رحمه الله ته ئې وركړو.هغه چه قيمص واخستلو.او كله واپس راغې.نوامام شافعى رحمه الله اوفرمائيل.چه قميص خوستا حق دې.هغه به زه ستا نه نه اخلم.خو دومره اوكړه.چه دا قميص په اوبو كښې لوندكړه.نچوړ ئې كړه.او ددې نچوړ شوې اوبه ماته راكړه.كله چه هغه نچوړشوې اوبه وركړې.نو امام شافعى رحمه الله دهغې نه څه اوڅكلې.او څه ئې پخپل مخ او سينه باندې اومږلې.دا دې ددې بزرګانو او اكابرو شان.[2]

قوله: والله ما املك غيرهما يومئذ: ددې مطلب دادې.چه د كپړې د جنس نه هغه دبل څيز مالك نه وو.ګينې نور سامانونه او مال دهغه سره ډير وو.لكه چه پخپله هغه فرمائى.چه دغه وخت زما حالت ډير ښه وو.

قوله: ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك: دلته دا اشكال كيږى.چه هغه دپاره د ژوند غوره ورځ هغه پكار ده.په كومه ورځ چه هغه اسلام راوړلې وو.دلته دتوبې قبليدو ورځ دهغه دعمر غوره ورځ څنګه اوګرځولې شوه؟

① بعضې حضراتو وئيلى دى.چه دهغه د اسلام راوړلو ورځ ددې نه مستثنى ده.اګرچه دلته صراحت نشته.خو مراد دادې.چه د اسلام قبلولو والا ورځې نه علاوه باقى ورځو كښې دا ورځ دتولو نه زياته غوره ده.[3]

② او بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په كومه ورځ هغه اسلام قبول كړې وو.په هغه ورځ د سعادت ابتداء وه.او الله تعالى چه په كومه ورځ دده دتوبې قبليدو اعلان اوكړو.په دغه ورځ دهغه د سعادت تكميل اوشو.په دې اعتبار سره دا ورځ هغه دپاره زياته د اكرام او شرافت ده.[4]

قوله: وعلى الثلاثة الذين خلفوا: په دې آيت كښې چه دكوم تخلف (روسته والى) ذكر شوې دې.دهغې نه دالله ﷻ مراد د غزوې نه روستو پاتې كيدل نه دى.ځكه چه د غزوې نه

---

[1] عمدة القارى (١٨\٥٤)_
[2] فيض البارى (١٢٧\٤)_
[3] فتح البارى (١٢٢\٨)_
[4] فتح البارى (١٢٢\٨)_

صرف دا دري كسان روستو نه وو پاتې شوى.بلكه د اتياؤ نه زيات روستو پاتې كيدونكى وو.ددې روستو پاتې كيدونكو نه مراد ،،تخلف عن التوبة،، ده.چه دهغوى توبه مؤخر كړې شوې وه.او پنځوس ورځې پس دهغوى توبه قبوله شوه.باقى روستو پاتې كيدونكو قسمونه اوخوړل.بهانې ئې جوړې كړې.رسول الله ﷺ دهغوى بهانې ښكاره قبولې كړې وې.

بَابُ نُزُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجْرَ

حجر د مدينې او شام په منځ كښې دهغه مقام نوم دې.كوم ځائې چه د صالح عليه السلام قوم، ثمود اوسيده.(١) په ثمودو باندې د الله تعالى عذاب نازل شوې وو. نبى كريم ﷺ چه كله غزوهٔ تبوك دپاره تللو.اوبه دې ځائې باندې تيرشو.نو نبى عليه السلام په مخ مبارك باندې څادر واچولو.او سورلى ئې تيزه كړله.صحابو رضي الله عنهم ته ئې اوفرمائيل.چه ددې ځائې نه په تيزئ سره تيرشئ.څوك ددې ځائې اوبه مه څكئ.كومو صحابو رضي الله عنهم چه په ناخبرئ كښې ددې نه ځائې نه ځان سره اوبه اخستې وې.يا ئې په دغه اوبو سره اوړه وغيره اغړلى وو.نبى عليه السلام هغوى ته حكم وركړو.چه هغه اوبه اوغورځوئ .اوهغه اوړه څاروو باندې اوخروئ.(٢)

[٣١٥٧-٣١٥٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ قَالَ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ

[٣١٥٨] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِ الْحِجْرِ لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُعَذَّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ [ر:٤٢٣]

[٣١٥٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ اللَّيْثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِيهِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ ذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ فَقُمْتُ أَسْكُبُ عَلَيْهِ الْمَاءَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ عَلَيْهِ كُمَّا الْجُبَّةِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ جُبَّتِهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ [ر:١٨٠]

[٣١٦٠] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ هَذِهِ طَابَةُ وَهَذَا أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ [ر:١٤١١]

---

١) عمدة القارى(٥٦\١٨)_

٢) صحيح بخارى كتاب الانبياء، باب قول الله والى ثمود اخاهم صالحاً، رقم الحديث (٣٣٧٨)_

[٤١٦٩] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ قَالَ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ [ر: ٢٦٨٣]

قوله: حدثنا عبدالله بن محمد..... لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا انفسهم:

علامه كرمانى رحمه الله اشكال كړې دې.چه الله تعالى فرمائى ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾،.د يو كس گناه او بوجهـ به بل څوك نه اوچتوى،،نو دلته ددې ظالمانو په كورونو كښې د داخليدو نه بيا نبى ﷺ ولې منع كوى؟

علامه كرمانى رحمه الله جواب وركړې دې.چه دحديث تعلق دنيا سره دې.او د آيت تعلق آخرت سره دې.دا ممكن ده.چه په دنيا كښې څوك د عذاب والا په ځائې كښې تيريږى.نو هغه هم په عذاب كښې راګيرشى.خوپه آخرت كښې به داسې نه كيږى.په آخرت كښې به صرف ګناهګار نيولې كيږى.غيرګناهګار به نه نيولې كيږى.(١)

بَابُ كِتَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ

كسرى (په فتحې اوكسرې دكاف سره) د فارس د هر بادشاه لقب وو.(٢) كوم كسرى طرف ته چه رسول الله ﷺ خط اوليګه.دهغه نوم ،پرويز بن هرمز بن نوشيروان ،،وو.دا د ايران د مشهور بادشاه نوشيروان نوسې وو.(٣)

ابن سعد رحمه الله نقل كړى دى.چه رسول الله ﷺ كسرى طرف ته په سن ٧هـ كښې خط مبارك ليګلې وو.(١) خو دامام بخارى رحمه الله د انداز نه معلوميږى.چه دا واقعه د سن ٩هـ ده.ځكه چه امام بخارى رحمه الله دا باب دغزوة تبوك نه پس ذكركړې ده.او ددې باب په آخر كښې ئې هم د غزوة تبوك سره متعلق حديث نقل كړې دې.په دې كښې هم دې طرف ته اشاره ده.چه دا واقعه د ٩هـ ده.

قيصر روم هرقل طرف ته رسول الله ﷺ دوه ځله خط مبارك ليګلې وو.يوځل د صلح حديبيه نه پس سن ٧هـ كښې، اوبه دويم ځل د غزوة تبوك په موقعه باندې، په سن ٩هـ كښې نبى ﷺ حضرت دحيه رضي الله عنه ته خط مبارك وركړې وو.او ليګلې ئې وو .ددې پوره تفصيل ،،باب بدء الوحى، ،كښې په،،حديث د هرقل، ،كښې تيرشوې دې.د خط مضمون هم هغه حديث كښې تيرشوې دې.قيصر روم طرف ته په دويم ځل د غزوة تبوك په موقعه باندې نبى ﷺ خط ليګلې دې.دهغې په باره كښې هيڅ روايت امام بخارى رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نه شو.په دې وجه امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې هيڅ يو داسې روايت ذكر

---

١) شرح الكرمانى، كتاب الصلاة، باب الصلاة فى مواضع الخسف(٤/١٤٩)_

٢) عمدة القارى(١٨/٥٧)_

٣) فتح البارى(٨/١٢٧)_

نه كرو.چه په هغې كښې د ،،كتاب الى قيصر،،ذكروى.اصحاب د مغازى په دويم خل يعنى سن ۹ﻫ كښې د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې د ،،كتاب الى قيصر،، ذكركړې دې.
په دې باب كښې چه امام بخارى رحمه الله كوم روايت ذكركړې دې.هغې كښې د ،،كتاب الى كسرى،، ذكردې.(۲)

[۴۱۶۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ فَحَسِبْتُ أَنَّ ابْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ [ر:۶۴]

رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن حذافه سهمى رضي الله عنه ته خط وركړو.او كسرى طرف ته ئې اوليگه.نبى عليه السلام هغه ته حكم اوكړو.چه داخط د بحرين حاكم ته وركړه.د بحرين ددغه حاكم نوم،منذر بن ساوى،، وو.(۳) د بحرين علاقه دغه وخت د كسرى ماتحت وه.په دې وجه نبى عليه السلام د بحرين حاكم ته د خط رسولو حكم وركړو.چه هغه ئې وړاندې كسرى ته اورسوى.
نو هغه دغه خط كسرى فارس ،،خسرو پرويز،، ته اورسولو.علامه عينى رحمه الله خط مبارك داسې نقل كړې دې.
د خط مبارك مضمون:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

من محمد رسول الله الى كسرى عظيم فارس، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله و رسوله وشهد ان لا اله الاالله وحده لا شريك له وان محمداً عبده و رسوله، ادعوك بدعاية الله فانى انا رسول الله الى الناس كافة لينذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، اسلم تسلم، فان ابيت فعليك اثم المجوس،،(۴)

كسرى چه كله د رسول الله ﷺ دا خط اولوسته.نو خط مبارك ئې ټكړې ټكړې كړو.رسول الله ﷺ ته چه كله دا اطلاع ملاؤ شوه.نو نبى عليه السلام بددُعا اوكړه.وې فرمائيل.«اللّهم مزّق ملكه»(۵) اې الله! دده ملك ټكړې ټكړې كړه.،،
كسرى چه خط اولوسته.د يمن گورنر ،،باذان،، ته ئې پيغام اوليگه.چه دوه سړى حجاز ته اوليگه.چه دغه سړې گرفتار كړى.او ماته ئې حاضركړه.باذان دوؤ سړو ته خط وركړو.مدينې

---

۱) فتح البارى(۱۲۷/۸)_
۲) فتح البارى(۱۲۷/۸)_
۳) فتح البارى(۱۲۷/۸)_
۴) عمدة القارى(۵۸/۱۸)_
۵) فتح البارى(۱۲۷/۸)_

منورې ته ئې رسول الله ﷺ ته اوليګل.کله چه هغوی دواړه د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.نو د نبي ﷺ عظمت او جلال (رعب) ئې چه اوليده.نو په رپيدو شو.په دې حال کښې هغوی د باذان خط پيش کړو.د خط ليکل چه نبي ﷺ واوريدل.نو مسکې شو.او هغوی دواړو ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.بيا نبي ﷺ هغوی دواړو ته اوفرمائيل.«ابلغا صاحبكما ان ربي قتل ربه في هذه الليلة» يعنې خپل صاحب (باذان) ته دا خبره اورسوئ.چه زما رب الله ﷻ دهغه آقا (پروېز) لره نن شپه قتل کړې دې.دا د شنبې (هفتې) لسم جمادى الاولى ۷ھ شپه وه.

هغه دواړه قاصدان لاړل.باذان ته ئې دا اطلاع ورکړله.باذان اووئيل.په خدائي قسم! که دا خبر صحيح وي.نو هغه بې شکه په حقه پيغمبر دې.کله چه هغه تحقيق اوکړو.نو کسرى فارس پرويز لره تيك په هغه شپه دهغه خوی قتل کړې وو.دکومې شپې په باره کښې چه رسول الله ﷺ دهغه د قتل خبر ورکړې وو.باذان ددې نه متاثره شو.او سره د خپل خاندانه مسلمان شو.(1)

[۴۱۶۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ لَقَدْ نَفَعَنِي اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ الْجَمَلِ بَعْدَ مَا كِدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأُقَاتِلَ مَعَهُمْ قَالَ لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى قَالَ لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً [۶۶۸۶]

[۴۱۶۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ يَقُولُ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الْغِلْمَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً مَعَ الصِّبْيَانِ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ السَّائِبِ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الصِّبْيَانِ نَتَلَقَّى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ [ر:۲۹۱۷]

قوله: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى: واقعه داشوې وه.چه کله رسول الله ﷺ کسرى پرويز ته خط مبارك ليکلې وو.هغه خط مبارك اوشلولو.نو الله ﷻ دهغه د ملك ټکرې ټکرې کولو سبب دا جوړ کړو.چه پخپله د پرويز خوئې شيرويه دخپل پلار دشمن جوړشو.شيرويه د پرويز په بنځې، شيرين،باندې عاشق شوې وو.دهغې دپاره هغه د پرويز دختمولو منصوبه جوړه کړله.پرويز ته چه کله دهغه د منصوبې پته اولګيده.نو هغه پخپله الماړئ کښې يو ډبې کښې زهر کيخودل.اوپه هغې ئې اوليکل.،،الدواء النافع للجماع،، د منصوبې مطابق شيرويه خپل پلار

(1) فتح البارى(۱۲۷/۸)_

پرويز لره قتل کړو.او شيرويه په تخت کيناسته. شيرويه خپل ټول رونړه هم قتل کړل.چه چرته په هغوی کښې څوك د اقتدار دعوه اونکړی.يوه ورځ هغه د پرويز المارئ کهلاؤ کړله.
نو دهغه نظر په هغه ډبی باندې پريوتلو.چه په هغې ليکلی شوی وو.،،الدواء النافع للجماع،، نو هغه د طاقت دوائی اوګنړله.او دغه زهر ئې اوخوړل.اوهلاك شو.
اوس دهغه په خاندان کښې څوك داسې سړی نه وو.چه په تخت ناست وې.او خلقو غوښتل.چه بادشاهت هم په دې خاندان کښې پاتې شی.په دې وجه خلقو بادشاهت د شيرويه لور ،،بوران،، ته اوسپارلو.او هغه دهغوی بادشاه جوړه شوه. په روايت کښې،ملکوا عليهم بنت کسرى،، نه هم دا ،،بوران،، مراد ده.(۱) رسول الله ﷺ ته چه کله دا خبر ملاوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.،،لن يفلح قوم ولّوا امرهم امراة،، هغه قوم کله هم کاميابيدې نه شی.چه هغوی خپل حکومت ښځې ته سپارلې وی.
د ښځې حکمرانی(۲)(د مرتب په قلم سره): اسلام ښځې لره د حکومت دکار سنبالولو او چلولو اهل نه ګنړی.د شريعت څلور واړه اصول قرآن، حديث، اجماع او قياس دښځې د حکمرانۍ نفی کوی.
① د قرآن شريف ارشاد دې. ﴿اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ (النساء۳۴۱) سړی په ښځو حاکمان دی.ځکه چه الله تعالى بعضوته په بعضوباندې فضيلت ورکړې دې،،
حافظ ابن کثير پخپل تفسيرکښې، علامه آلوسی رحمه الله په روح المعانی کښې اومولانا ظفراحمد عثمانی په احکام القرآن کښې ددې آيت لاندې تصريح کړې ده.چه د سلطنت او حکومت حکمرانی سړو سره خاص ده.(۳)
د ښځې د حکمرانۍ قائل بعضې حضرات وائی.چه د قرآن د مذکوره آيت تعلق ازدواجی او دکور ژوند سره دې.سلطنت او حکومت سره ددې تعلق نشته.د آيت مقصد دادې.چه دکور د اخراجاتو ذمه داری په خاوند باندې ده.هغه دکور مشر او کفالت کونکې دې.
خو اول په آيت کښې داسې لفظ نشته.چه هغه دې لره د کورنی ژوند سره خاص کوی.دويمه د سوچ خبره داده.چه هرکله قرآن دکور په محدود ماحول کښې ښځه محکومه سړې حاکم، ښځه تابع او سړې متبوع، ښځه مطيع او سړې نګران اوګرځولو.نو دا قرآن د حکومت فراخه

---

۱) فتح البارى(۱۲۸۱۸)_
۲) حضرت شيخ الحديث دامت برکاتهم چه په کوم کال د بخاری دا تقرير کړې دې.تر هغه وخته پورې د ښځې د حکمرانۍ مسئله د اهل علمو په منځ کښې د بحث موضوع نه وه جوړه شوې.په دې وجه تقرير کښې دې باندې بحث نشته.په دې مسئله باندې سن۱۹۸۸ء کښې په اسلامی جمهوريه پاکستان کښې رومبی خل د ښځې د قيادت وجود کښې راتلو سره اهل علمو قلم اوچت کړو.احقر اختصار سره د ښځې د قيادت عدم جواز سره سره د مجوزينو دلائل او دهغې جوابات هم ليکلی دی.ابن الحسن عباسی)_
۳) تفسيرابن کثير(۴۹۱۱۱) وروح المعانی (۲۳۱۵) واحکام القرآن(۱۷۶۱۲)_

پليټ فارم (ميدان) باندې دحکومت واکې ښځې ته دحواله کولواجازت څنګه ورکولې شي؟

۞ په سورة احزاب آيت۳۳ کښې ارشاد دې.﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ....﴾ ،،اوتاسو په خپلو کورونوکښې قرار سره اوسيږئ.او د پخوا زمانې د جاهليت د دستور موافق مه ګرځئ....،،

په دې آيت کښې ښځې ته په کورکښې د اوسيدو حکم ورکړې شوې دې.چه دکور دې ډيوې دپاره د بهر طوفانونه مضر دي.په آيت کښې خطاب اګرچه ازواج مطهرات ته دې.خوحکم ټولو ښځو دپاره عام دې.چه ((العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد....))اوس که حکمرانې ښځې ته حواله کړې شي.نو هغه به په کورکښې څنګه اوسيدې شي؟

۞ حديث باب د ښځې د حکمرانۍ صراحت سره نفي کوی.په دې کښې صفا صفا وئيلی شوی دی.((لن يفلح قوم ولّوا امرهم امرأة،، هغه قوم به کله هم کامياب نه شی.چاچه دخپل حکومت معامله ښځتې ته اوسپارله،،

په حديث باندې دوه اعتراضونه: د ښځې د حکمرانئ قائل بعضې خلقو په دې حديث باندې دوه اعتراضونه کړی دی:

① **ړومبې اعتراض:** داچه دا حديث موضوع دې.دا روايت په جنګ جمل کښې هغه وخت مخې ته راغې.کله چه حضرت عائشې ﷦ قيادت کولو.دهغې د قيادت غلط ثابتولو دپاره ددې روايت سهارا (مدد) واخستلې شو.

خوپه حديث باندې د موضوع کيدو اعتراض هغه کس کولې شي.چاته چه د خپلې خوښې نظريه ثابتولوکښې د الله نه ويره نه وی.دا حديث امام بخاری ﷬ په.کتاب الفتن کښې هم ذکرکړې دې.د بخاری ﷬ نه علاوه ترمذی، نسائی، مستدرك حاکم، سنن کبری، او مسند احمد کښې هم صحيح سند سره مذکور دې.[1]

په محدثينوکښې چا هم دې ته موضوع نه دې وئيلې.د خيرالقرون نه واخله ترنن ورځې پورې علماء ددې نه استدلال کوی.د مسائلو استنباط کوی.ددې پس منظراو پيش منظر بيانوی.خو موضوع لا څه چه دې ته ضعيف هم چا نه دې وئيلي

بيادلطف خبره ده.چه ددې حديث د راوی،د رسول ﷺ صحابی حضرت ابوبکره خپله رائې هم په جنګ جمل کښې د حضرت عائشې ﷦ په حق کښې وه.خو چونکه هغه د رسول الله ﷺ نه دا حديث اوريدلې وو.په دې وجه هغه د حضرت عائشې ﷦ سره د ملګرتيا کولو نه معذرت اوکړو.[2] اوس په يو صحابی باندې دا الزام لګول،چه هغه د حضرت عائشې ﷦

---

[1] الحديث اخرجه البخاری فی کتاب الفتن، باب الفتنة التی تموج کموج البحر (۱۰۵۲\۲) والترمذی فی ابواب الفتن (۵۲\۲) والنسائی فی کتاب ادب القضاة، باب النهی عن استعمال النساء فی الحکم (۳۰٤\۲) والحاکم فی المستدرک، کتاب معرفة الصحابة (۱۱۹\۳) والبيهقی فی کتاب الصلاة، باب لا يأثم رجل بامرأة(۹۰\۳) واحمد فی مسنده (۳۸\۵، ٤۷، ۵۱)_

[2] فتح الباری(۵۶\۱۳) کتاب الفتن)_

د قيادت غلط ثابتولو دپاره صرف وختي طور باندې د سياسي ضرورت په لحاظ سره دخپل طرفه د دروغو روايت جوړکړو.يو داسې زړه ورتيا ئې کړې ده.چه په دې باندې استغفار وئيلو سره هم زړه نه مطمئن کيږي.که د وختي ضرورتونو په وجه د دروغو احاديثو وضع کولو د الزام نه د صحابوﷺ پاکبازه قافله هم بچ نه شي.نو بيا د دين اسلام خدائې حافظ دې.

② **دويم اعتراض:** دا شوې دې.چه په دې حديث کښې دي.چه هريوقوم چه هغوی ښځه حکمرانه جوړه کړې وی.کامیابیدې نه شي.حالانکه تاريخ زمونږ په وړاندې دومره بې شميره واقعات پيش کوی.چه په هغې کښې ډيرې ښځې د خپلو خپلو ملکونو او قومونو حکمرانې شوې.او دهغوی دور دخپل وخت ښه دور وو.د روس ملکه کيتهرائن، د هالينډ ملکه هلنيا، ملکه جوليانه، د برطانيه ملکه وکټوريه او الزبته، د سری لنکا مسز بندرانائيکې، او د انډيا مسز اندراگاندهی دخپل خپل وخت کامياب حکمرانې وې..... په مسلمانانو کښې د مصر د بادشاه نجم الدين ايوب وينځه ،،شجرة الدر،، په هندوستان کښې ملکه رضيه سلطانه، چاند بی بی،اودبهوپال دبيگماتو حکومتونه ډير کامياب تيرشوی دی.اوس به دا حديث چرته ځی.آيا ددې مطلب دادې.چه ضرور مونږ دا اومنو.چه تاريخ د رسول اللهﷺ د قول ترديد کړې دې؟

خو دا اعتراض په اصل کښې د ،،فلاح،، دمفهوم نه جهالت باندې مبنی دې.د اسلام د فلاح نظريه، د مال اودولت په ډيروالی، د فتوحاتو په کثرت، او د حکومت رعب او دبدبه نه ده.په قرآن شريف کښې دی.﴿ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَٰفِرُونَ ﴾ (١) بې شکه کافران فلاح نه بيامومي،،که د فلاح مفهوم صرف دنياوی کاميابئ پورې محدود اوساتلې شي.بيا خو به د کافرانو د ښانسته او رنګينو مضبوطو حکومتونو تاريخ سره نعوذبالله د داسې قسمه قرآنی آياتونو هم ترديد کيږي. حقيقت دادې.چه په اسلام کښې د فلاح مفهوم د دنيا او آخرت دواړو د کاميابئ نه عبارت دې. اوس تاسو اووايئ.چه د دغه ښځو حکومتونو ته کومه د آخرت کاميابی نصيب شوه.چه دهغې په بنياد باندې دا فرض کړې شي.چه د حديث صحيح منلو په صورت کښې نعوذ بالله تاريخ سره دهغې تکذيب کيږي.

دنياوی اعتبار سره هم ددغه ښځو حکومتونه کامياب نه شي ګڼرلې کيدې.د رضيه سلطانه په دورکښې فتنه او فساد راوچت شو.شجرة الدر په ناجائزه حکمرانه جوړه شوې وه.دهغې د حکومت اطلاع چه کله بغداد کښې خليفه مستنصربالله ته اوشو.نو هغه د مصر امراء ته پيغام اوليګه.چه که په مصرکښې څوك سړې حکمرانئ دپاره باقی پاتې نه شو.نو د بغداد نه مونږ سړې درليګو.(٢) د رضيه سلطانه، چاند بی بی او شجرة الدر دريو واړو انجام قتل شو.

---

١) سورة المؤمنون ١١٧_

٢) مرآة الجنان لليافعی (١٢٧\٤) واعلام النساء(٢٨٦\٢)_

④ د ښځې د حکمرانۍ نفی کونکې څلورم دلیل د نبی کریم ﷺ هغه ارشاد دې.کوم چه امام ترمذی په ،،ابواب الفتن،،کښې نقل کړې دې.

قوله: اذا کان امراءکم خیارکم واغنیاءکم سمحائکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیرلکم من بطنها، واذا کان امراءکم شرارکم واغنیاءکم بخلائکم وامورکم الی نساءکم فبطن الارض خیرلکم من ظهرها:[1]،،کله چه ستاسو حاکمان په تاسو ټولوکښې غوره وی.ستاسو مالداره سخیان وی.اوستاسو معاملات خپل منځ کښې مشورې سره کیږی.نو ستاسو دپاره د زمکې پورته حصه دهغې د دننه نه غوره ده. خوکله چه ستاسو حاکمان خراب خلق وی.ستاسو مالداره بخیل وی.او ستاسو معاملات ښځو ته سپارلې شوې وی.نو د زمکې دننه حصه ستاسو دپاره ددې دشا نه غوره ده،،

⑤ رسول الله ﷺ یوه سریه اولیګله.الله فتح ورکړله.قاصد نبی ﷺ ته دفتح زیرې راوړلو. تفصیلاتو بیانولوکښې هغه دا خبره هم اوکړله.چه د دشمنانو قیادت یوې ښځې کولو.په دې باندې نبی ﷺ اوفرمائیل.((هلکت الرجال حین اطاعت النساء)) ..سړی چه کله د ښځو اطاعت اوکړی.نوهغوی تباه او برباد دی،،امام حاکم دا حدیث صحیح الاسناد ګرخولې دې.علامه ذهبی ددې توثیق او تائید کړې دې.[2]

⑥ دقرآن او حدیث نه پس د اسلام داحکامو دارومدار په اجماع باندې دې.د ښځې دحکمرانۍ په عدم جواز باندې د امت اجماع ده.په کومو مسئلو چه د امت د علماؤ اجماع ده. علامه ابن حزم رحمه الله هغه ټولې مسئلې په ،،مراتب الاجماع،، نوم سره یوکتاب کښې جمع کړې دی.د ښځې د حکمرانۍ په باره کښې لیکی:

((واتفقوا ان الامامة لاتجوز لامرأة))[3]،،د عالمانو په دې خبره اتفاق دې.چه د حکومت مشری دهیڅ یوې ښځې دپاره جائز نه ده،،

د شپږمې صدۍ مشهورعالم امام محی السنه بغوی ،،په شرح السنه،،کښې لیکلی دی.

((اتفقوا علی ان المرأة لاتصلح ان تکون اماماً))[4]

علامه قرطبی رحمه الله په خپل مشهور تفسیرکښې د خلیفه شرائطو بیانولوکښې لیکی:

((واجمعوا علی ان المرأة لایجوز ان تکون اماماً))[5]

امام الحرمین علامه جوینی رحمه الله فرمائی.((واجمعوا ان المرأة لایجوز ان تکون اماماً))[6]

---

[1] سنن ترمذی ابواب الفتن(۵۲\۲)ـ

[2] مستدرک حاکم، کتاب الادب، باب سجدة الشکر(۲۹۱\۴)ـ

[3] مراتب الاجماع(۱۲۶)ـ

[4] شرح السنة(۷۷\۱۰)ـ

[5] تفسیر قرطبی(۲۷۰\۱۱)ـ

[6] الارشاد فی اصول الاعتقاد لامام الحرمین الجوینی(۳۵۹)ـ

داسلام په سياسی نظام باندې ليکلو شوو پخوانو او نوو تولو کتابونوکښې د حکومت د حکمرانئ دپاره سړې کيدل ضروری ګرځولی شوی دی.په نوو محققينو کښې ډاکټر محمد منيرعجلانی ليکی:

((لانعرف بين المسلمين من أجاز خلافة المرأة، فالاجماع فی هذه المسئلة تام لم يشذ منه احد))([1])

ډاکټر ابراهيم يوسف مصطفی عجو ليکی:

((مما أجمعت عليه الأمة على أن المرأة لا يجوز لها أن تلی رياسة الدولة))([2])

عبدالله بن عمر دميجی ليکی.

((من شروط الامام ان يكون ذكرا ولا خلاف فی ذالك بين العلماء))([1])

د قرآن او حديث او اجماع نه پس قياس هم دا وائی.چه کوم شريعت په مانځه کښې د ښځې امامت ناجائز ګرځولې دې.جهاد ئې په هغې باندې فرض نه کړو.د محرم نه بغير ئې د کورنه سفر کول ممنوع اوګرځول.په کورکښې ئې د اوسيدو حکم ورکړو.دهغې ګواهی ئې نصف اوګرځوله.د نان نفقې ذمه داری ئې په پلار او خاوند باندې واچوله.هغه شريعت ددې کمزورې په اوګو باندې د رياست او حکومت د مشرئ دا درروند بوج څنګه اچولې شی؟

د ښځو په قيادت د مجوزينو دلائل: په حکومت او سياست کښې د ښځې په وجود سره کائناتو ته رنګ ورکونکې قائلينوکښې بعضې حضراتو د ښځو حکمرانی د اسلامی تعليماتو په رڼا کښې دجائز ګرځولو کوشش کړې دې.دهغوی اهم او لوئې دلائل دادی:

① په جنګ جمل کښې حضرت عائشې رضي الله عنها قيادت کړې وو.دحضرت طلحه رضي الله عنه اوحضرت زبير رضي الله عنه پشان جليل القدر صحابو رضي الله عنهم دهغې د قيادت لاندې په جنګ کښې حصه اخستې وه.چه دهغې نه دښځې د قيادت او حکمرانئ جواز معلوميږی .خو دا هيڅ وزنی دليل نه دې.د جنګ جمل او دهغې د تاريخی پس منظر مطالعه کونکې يو ادنی طالب علم هم په دې خبره ښه پوهيږی.چه په دغه موقعه باندې ام المؤمنين حضرت عائشې رضي الله عنها نه د حکومت او خلافت دعوه کړې وه.او نه ددې مقصد دپاره امارت او مشری هغې ته سپارلې شوې وه.واقعه دا شوې وه.چه امهات المؤمنين حج دپاره تلې وه.شاته په مدينه کښې دحضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت افسوسناکه حادثه پيښه شوې وه.د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره کښې مسلمانانوکښې اختلاف پيداشوې وو.په دې نازکه موقعه باندې بعضې اکابرو صحابو رضي الله عنهم په مکه کښې حضرت عائشې رضي الله عنها ته مشوره ورکړله.چه ددې محترم ذات دا وخت د امت انتشار او اختلاف ختمولې شی.حضرت عائشې رضي الله عنها اوغوښتل .چه مدينې منورې ته لاړه شی.او حضرت علی رضي الله عنه په قصاص باندې راضی کړی.خو بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه مخکښې بصرې ته لاړشئ.او دهغه ځائې دخلقو حمايت (مدد) حاصلول پکاردی.د بصرې د خلقو د حمايت حاصليدو نه پس به حضرت علی رضي الله عنه دپاره

---

[1]) د ډاکټر منيرعجلانی کتاب ،،عبقرية الاسلام فی اصول الحكم،،(٧٠)_

[2]) اوګورئ ابراهيم يو سف مصطفی کتاب تعليق تهذيب الرياسة وترتيب السياسة (٨٢)_

قصاص اخستل اسان شي.اوهغه به قصاص اخستلو دپاره راضي شي.حضرت عائشه رضي الله عنها ددې مشورې نه متاثره شوه.او بصرې ته روانه شوه.او د بعضې اسلامي دشمنانو په سازش سره د جنګ جمل افسوسناکه واقعه پيښه شوه.[2]

دلته دا خبره ياد ساتئ؛چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته کومو صحابو رضي الله عنهم بصرې ته د تللو مشوره ورکړې وه.دهغوی مقصد امت لره د انتشار نه د بچ کولو يو تدبير وو. حضرت عائشه رضي الله عنها لره خليفه يا امير جوړول دهغوی مقصد لاڅه چه دهغوی په خوا خاطرکښې هم نه وو.او نه پخپله د حضرت عائشې رضي الله عنها دا خواهش وو.کله چه بصرې ته اورسيدل.او قعقاع بن حکيم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه دهغې د تشريف راوړلو د مقصد تپوس اوکړو.نووې فرمائيل.((اى بنى! لاصلاح بين الناس)) اې خويه! زه د خلقو په مينځ کښې د صلح کولو دپاره راغلې يم،، روستو هغه پخپل دې سفر باندې دومره پښيمانه وه.چه کله به دا واقعه ورياده شوه.نو په ژړا به ئې لوپټه لمده شو.[3] په کومه واقعه کښې چه حضرت عائشه رضي الله عنها نه خليفه وه.اونه حکمرانه وه.اودکومې په راپيښيدو چه هغه دومره حد له پښيمانه وه.نو هغه (واقعه) د ښځې د قيادت په جواز باندې څنګه دليل جوړيدې شي؟

④ د ښځې د حکمرانئ په جواز باندې دويم استدلال ملکهٔ سبا د بلقيس واقعې نه کولې شي. په قرآن کښې دهغې د سلطنت او حکمرانئ ذکر دې.په حضرت سليمان عليه السلام باندې د ايمان راوړلو نه پس هم بعضې رواياتوکښې راځي.چه هغه د خپل حکومت حکمرانه وه.چه ددې نه د ښځې د قيادت جواز معلوميږي.

خو دا استدلال هم کمزورې دې.د ملکهٔ سبا ايمان راوړل د قرآن نه ثابت دي. خو ددې نه پس دهغې څه اوشو؟ چرته لاړله؟ په دې باره کښې هيڅ يو صحيح روايت نشته.علامه قرطبي ليکي((لم يرد فيه خبر صحيح))[4]،په دې سلسله کښې هيڅ يو صحيح روايت نه دې وارد شوې،، او فرض کړئ؛چه حضرت سليمان عليه السلام دهغې حکومت باقي ساتلې وو.نو زيات نه

---

[1]) الامامة العظمى عند اهل السنة (٢٤٣)..... د پاکستان اهل فتوى عالمانوکښې مولانا رشيد احمد صاحب فرمائي،،دښځې حکمراني بالاجماع جائز نه ده،،(احسن الفتاوى ٦/٩٢)
مولانا مفتي محمد رفيع عثماني صاحب ليکي:،،د امت مسلمه په دې خبره اجماع ده.چه په اسلام کښې د حکومت د مشرئ ذمه دارى هيڅ يوې ښځې ته نه شي سپارلې کيدې،،(عورت کى سربراهى از مولانا محمد رفيع عثمانى ص١)
مولانا يوسف لدهيانوى صاحب ليکي:،،د حکومت د سربراهئ دپاره سړې شرط کيدل او د ښځې د حکومت مشرئ دپاره اهل نه کيدل صرف داهل اسلام اجماعى مسئله نه ده.بلکه د ټول عالم د عقلاؤ متفق عليه مسئله ده.(عورت کى سربراهى از مولانا محمد يوسف لدهيانوى ص١٧)۔

[2]) البداية والنهاية، ابتداء وقعة الجمل (٧/٢٣٠-٢٣١)۔

[3]) طبقات ابن سعد(٨/٨٠) وسيراعلام النبلاء(٢/١٧٧) ومنهاج السنة لابن تيمية (٢/١٨٥)۔

[4]) الجامع لاحكام القرآن للقرطبى (١٣/٢١٠)۔

زیات به ددې نه د حضرت سلیمان علیه السلام په شریعت کښې د ښځې د قیادت جواز ثابتیږی.چه دا په شریعت محمدی کښې حجت نه دې.حکیم الامت حضرت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کښې د بلقیس د واقعې متعلق لیکی:

،،او زمونږ په شریعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دې.نو د بلقیس د قصې نه دې څوك شبه نه کوی.اول خو دا فعل د مشرکانو وو.دویم که د سلیمان علیه السلام شریعت هغه قائم ساتلې هم وی.نو په شریعت محمدی کښې ددې د خلاف کیدو په وجه حجت نه دې،،(۱)

④ د ښځې د حکمرانۍ په جواز باندې د حضرت تهانوی رحمه الله د یوې فتوې نه هم استدلال کولې شی.چه په هغې کښې حضرت تهانوی رحمه الله د حدیث باب ((لن یفلح قوم ولّوا امرهم امرأة)) باره کښې دیوسوال جواب ورکولو کښې فرمائیلی دی.چه جمهوری حکومت ددې وعید لاندې داخل نه دې.(۲) معلومه شوه.چه ښځه د جمهوری حکومت سربراه جوړیدې شی.

د ښځې د سربراه جوړیدو متعلق د حضرت تهانوی رحمه الله رائې پورته د بیان القرآن په حوالې سره تیره شوې ده.چه په هغې کښې هغوی صفا صفا اوفرمائیل .چه ،،زمونږ په شریعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دی،، البته د جمهوری حکومت متعلق دحضرت تهانوی رحمه الله مذکوره فتوې نه معلومیږی.چه ښځه ددې سربراه جوړیدې شی.حضرت تهانوی رحمه الله ددې وجه دا لیکلې ده.چه ،،په جمهوری سلطنت کښې والیٔ صوری په حقیقت کښې والی نه وی.بلکه د مشورې یو رکن دې.او والی حقیقی د مجموعه شوری والا دی،،[یعنی وزیراعظم حقیقی والی (حاکم) نه وی.بلکه د شوری یو رکن وی.او د قومی اسمبلۍ مجموعه ممبران حقیقی والی وی...ازمترجم]

خو روستنو علماؤ دحضرت تهانوی رحمه الله دې خبرې سره اتفاق نه دې کړې.چه په جمهوری حکومت کښې د والی او سربراه حیثیت صرف د مشورې د یو رکن دې. په موجوده پارلیمانی نظام کښې وزیراعظم صرف د مشیر یا رکن حیثیت نه لری .بلکه هغه د حکومت او انتظامیې پخپله اختیارمند سربراه وی.

البته که چرته داسې حکومت وی.چه په هغې کښې د پارلیمنټ د سربراه حیثیت صرف د مشورې د یو رکن وی.هلته د ښځې د سربراهۍ دپاره د جواز گنجائش راوتلې شی.ددې وجه حضرت تهانوی رحمه الله دا بیانوی.چه ،،راز په دې کښې دا دې.چه حقیقت ددې حکومت صرف مشوره ده.او ښځه د مشورې اهل ده،،

حاصل داچه د امت د ټولو علماؤ پشان حضرت تهانوی رحمه الله هم ددې خبرې قائل دې.چه ښځې لره د اسلامی حکومت سربراه جوړول جائز نه دی.البته اختلاف د جمهوری حکومت په حقیقت کښې دې.حضرت تهانوی رحمه الله د جمهوری حکومت د سربراه په باره کښې دا اوگڼل. چه هغه حقیقت کښې سربراه نه وی.بلکه دهغه حیثیت صرف د مشیر وی.حالانکه

---

(۱) بیان القرآن (۸۵/۸) سورة النمل)_

(۲) ددې فتوی دپاره اوگورئ! امداد الفتاوی ۹۹/۵-۱۰۰)_

باقی اهل فتوی عالمان وائی.چه د جمهوری حکومت سربراه صرف مشیرنه وی.بلکه کافی حده پورې خودمختاره اوبا اقتداره وی.په دې وجه ددې سربراه ښځه نشي جوړيدې.

④ د ښځې دحکمرانۍ په جواز باندې د فقه حنفی مشهورکتاب ،،البحرالرائق،، کښې دعلامه ابن نجیم ددې عبارت نه هم استدلال کولې شی«اما سلطنتها فصحيحة وقد ولى مصر امرأة تسمى شجرة الدر جارية الملك الصالح بن ايوب»(۱) په دې کښې د ښځې حکمرانۍ ته صحيح ونيلی دی.چه ددې نه دښځې دحکمرانۍ جواز معلوميږی

ددې جواب دادې.چه په عبارت کښې د ،،صحت،، نه مراد نفاذ دې.مطلب دادې.چه ښځې له حکمرانه جوړول ناجائز دی.خو ددې باوجود که هغې په څه طريقه قابو حاصل کړله.نو دهغې حکومت به نافذ وی.او په جائزو امورو کښې به دهغې اطاعت واجب وی.دا داسې ده.لکه چه يو غلام په ناجائزه طريقه قابو حاصل کړی.نو دهغه حکومت به نافذ وی.حالانکه حکمران دپاره آزاد کيدل متفق عليه شرط دې.د حکمرانۍ جواز او عدم جواز جدا څيز دې.او دحکمران جوړيدو نه پس د حکومت نفاذ او عدم نفاذ جدا څيز دې.په مذکوره عبارت کښې نفاذ مراد دې.جواز مراد نه دې.په شريعت کښې ددې ډير مثالونه شته.مثلاً فاسق له په مانځه کښې امام جوړول جائز نه دی.خوکه څوك فاسق امام جوړشو.نو دهغه په اقتداء کښې به مونځ صحيح وی.

بَابُ مَرَضِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَفَاتِهِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ (الزمر:۳۰-۳۱)

امام بخاری رحمه الله سيرت نبويه په ترتيب سره بيانونکې راروان دې.اول ئې د رسول الله ﷺ دخاندان مناقب بيان کړل.دهغې نه پس ئې د رسول الله ﷺ مناقب بيان کړل.بيا ئې د صحابو رضی الله عنهم مناقب او فضائل ذکرکړل.کوم چه د نبوی بارګاه د تاريخ يو ښائسته باب دې. ددې نه پس ئې د غزواتو، سلسلة الوفود او حجة الوداع ذکر اوکړو.او اوس ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د وفات دِ غم آياتونه بيانوی.

الله جل جلاله چه د دواړوجهانو د سردار جناب نبی کريم ﷺ په ذمه کوم کارلګولې وو.د هغې د مکمل کيدو نه پس،او کوم شريعت چه الله تعالی نبی عليه السلام ته ورکړې وو.دهغې تکميل نه پس اوس وخت راغې.چه الله تعالی نبی عليه السلام له خپل ځان ته اوبلی.د شريعت د تکميل اعلان د عرفات په عامه مجمع کښې اوکړې شو. ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (۲) سورة فتح نازل شو.اوپه هغې کښې د نبی عليه السلام دوفات اطلاع

---

(۱) البحرالرائق شرح کنزالدقائق(۵/۶) باب کتاب القاضی الی القاضی وغيره)۔

(۲) سورة المائده۳/۔

ورکړې شوه. ارشاد اوشو. ﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ﴾، اوس تاسو تسبيح او استغفار طرف ته متوجه شئ، ابن جرير دحضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت نقل کړې دې چه د سورة فتح د نازليدو نه پس به نبي ﷺ اکثر په استغفار او تسبيح کښې مشغول اوسيده.(١) هرکال به ئې رمضان کښې لس شپې اعتکاف کولو.خوپه دې کال شل ورځې اعتکاف کښې کيناسته. حضرت جبرئيل عليه السلام سره ئې د قرآن شريف د دور په هر رمضان کښې يوځل معمول وو.په دې کال ئې دوه ځله د قرآن دور اوکړو.(٢) دا ټول قرائن وو.ددې فانى دنيا نه د نبي ﷺ د تللو.
دغزوة احد په موقعه باندې چه په کومه بې وسئ،(بغير مال واسباب) بې کسئ او په کوم اخلاص ٧٠ ته نزدې صحابو رضي الله عنهم قرباني ورکړله.اوشهادت ئې بيا موندو.دهغوى ياد د نبي ﷺ په زړه کښې تازه وو.د حجة الوداع نه واپسئ باندې يوه ورځ نبي ﷺ دهغوى قبرونوته تشريف يوړه.او اته کاله پس ئې دهغوى د جنازې مونځ اوکړو.او بيا ئې خطبه ورکړله.(٣)
دصفرد مياشتې په آخرى تاريخونوکښې يوه شپه نبي ﷺ پاسيده.جنت البقيع ته ئې تشريف يوړه.او د اهل بقيع دپاره د دعا او استغفار کولو نه پس ئې چه کله کور ته تشريف راوړه.نو طبيعت ئې ناسازه شو.په سرکښې ئې د درد شکايت شو.او د مرض وفات ابتداء شوه.(٤)
د مرض الوفات ابتداء: په رسول الله ﷺ باندې د بيمارئ حمله کله اوشوه؟ په دغه ورځ ازواج مطهراتو کښې دچا نمبر وو؟ نبي ﷺ څومره ورځې بيمار وو؟ په دې سلسله کښې روايات مختلف دى.واقدى، ابن سعد، حاکم او ابن حبان رحمهم الله وغيره ليکلى دى.چه نبي کريم ﷺ د چارشنبې په ورځ بيمار شو.(٥) د هفتې او د ګل د ورځې قول هم شته. (٦) خو زيات روايات د چارشنبې د ورځې دى.
په کومه ورځ چه نبي ﷺ باندې د مرض وفات حمله اوشوه.په دغه ورځ د حضرت ميمونه رضي الله عنها نمبر وو.ابومعشرپخپل سيرت کښې دحضرت زينب بنت جحش او سليمان تيمى پخپل سيرت کښې د ريحانه رضي الله عنها متعلق ليکلى دى.چه د بيمارئ ابتداء دهغوى په کور کښې شوې وه.خو ړومبې قول راجح دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې لره معتمد ليکلې دې.(٧)
د بيمارئ ټوله موده: د نبي ﷺ د بيمارئ د ټولې مودې باره کښې د لسو ورځو، دولسو ورځو، ديارلسوورځو،او څوارلسو ورځو مختلف اقوال ملاويږى.خو داکثرو اصحاب سير

---

١) تفسير درمنثور(٦\٤٠٨)_
٢) البداية والنهاية (٥\٢٢٣)_
٣) صحيح مسلم (٢\٢٥٠) كتاب الفضائل، باب اثبات الحوض)_
٤) البداية والنهاية (٥\٢٢٤)_
٥) طبقات ابن سعد (٢\٢٠٦) وفتح البارى (٨\٢٠٦)_
٦) فتح البارى(٨\١٢٩)_
٧) فتح البارى(٨\١٢٩)_

راتي داده.چه نبي ﷺ تول ديارلس ورځې بيمار وو.[1]
دبقيع نه چه كله نبي ﷺ واپس تشريف راوړه.او په سر كښې ئې ددرد شكايت شو.نو نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها كره تشريف يوړه.حضرت عائشې رضي الله عنها ته هم د سر د درد شكايت وو. نبي ﷺ ئې چه اوليده.نو فرياد ئې اوكړو.،،وارأساه!،، هائې زما سرا نبي ﷺ اوفرمائيل. ،،بل انا اقول: وارأساه!،، يعنى وئيل خو ماله پكار دى.چه ،،هائې زماسرا،،(چه هم دا درد زما د وفات سبب دې). بيا نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته اوفرمائيل.اې عائشې! كه ته زما نه مخكښې مړه شوې.نو هيڅ د فكر خبره نه ده.زه به ستا د كفن دفن انتظام اوكړم.دجنازې مونځ به اوكړم.ستا دپاره به د مغفرت دعا اوكړم.حضرت عائشې رضي الله عنها د ناز په طور اوفرمائيل ،،او تاسو خو زما مرګ غواړئ.كه زه مړه شوم.نوهم په هغه ورځ به تاسو زما په كوركښې بلې يوې بى بى سره آرام كوئ.،،(او ما به بالكل هيره كړئ) نبى كريم ﷺ چه دا واوريدل.نو مسكې شو.[2] حضرت عائشې رضي الله عنها ته څه پته وه.چه يو څو ورځې پس به پخپله رسول الله ﷺ رخصتيږى.او دا به پواخې پريږدى.

دحضرت عائشه رضى الله عنها كورته منتقل كيدل: د نبى كريم ﷺ د مرض سلسله د چارشنبې د ورځې نه شروع شوې وه.د بيبيانو په منځ كښې به نبى كريم ﷺ دعدل ډيراهتمام كولو.دهغې مطابق دبيمارئ په حالت كښې نبي ﷺ په نمبر نمبر د يوې يوې بى بى كورته منتقل كيدو.د ګل په ورځ مرض زيات شو.نو د ازواج مطهرات نه ئې اجازت واخستلو.چه دحضرت عائشه رضي الله عنها په كوركښې قيام اوكړى.صراحت سره نبي ﷺ اونه فرمائيل.خو نبي ﷺ به بار بار تپوس كولو.چه صبا له به زه د چا په كوركښې يم؟ ازواج مطهرات ئې په طبيعت پوهه شو.عرض ئې اوكړو.چه تاسو كوم ځائې غواړئ.قيام اوكړئ.[3] نو نبي ﷺ د ګل په ورځ د حضرت عائشې رضي الله عنها حجرې (كوټې) ته منتقل شو.او پوره يوه هفته په بيمارئ كښې تيرولو نه پس په بل ګل باندې د عائشې رضي الله عنها په كوركښې نبي ﷺ وفات شو.
دحضرت عائشې رضي الله عنها په كوركښې د بيمارئ تيرولو دخواهش يوه وجه خو ښكاره ده.چه دكوم أنس او محبت تعلق چه د نبي ﷺ عائشې رضي الله عنها سره وو.په ازواج مطهرات كښې ئې بل چا سره نه وو.اودانس(محبت)زياتوالې دسكون سبب وى.په دې وجه نبي ﷺ دا محسوسه كړله.چه د عائشې رضي الله عنها په كوركښې به ماته زيات راحت او سكون حاصل وى. دويمه خبره داده.چه دحضرت عائشې رضي الله عنها نه علاوه په ازواج مطهراتوكښې دهيڅ چا په بستره كښې نبى كريم ﷺ باندې د وحى نزول نه دې شوې.دحضرت عائشې رضي الله عنها دا خصوصيت وو.چه نبي ﷺ به دهغې په بستره كښې وو.او وحى به نازليده.نو اوس د بيمارئ په ورځو كښې هم

---

[1] فتح البارى(١٢٩\٨)_
[2] سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٣٦٦\٢)_
[3] البداية والنهاية(٢٢٥\٥)_

د وحی نازلیدو امکان وو.په دې وجه نبی ﷺ اوغوښتل.چه د بیمارئ دا ورځې د حضرت عائشې رضی الله عنها په کورکښې تیرې کړی.چه که نبی ﷺ د خپل اهل سره وی.او دغه وخت د وحی وی.نو د الله وحی به نازله‌شی.

اخری خطبه. د بیمارئ په دې ورځوکښې به نبی ﷺ مسجد نبوی ته د مونځ ورکولو په غرض سره تشریف اوړه.د زیارت په ورځ نبی ﷺ حکم ورکړو.چه د اوبو اوه مشکونه دې په ما باندې واړولې شی.نو په ډیر اهتمام سره د اوبو اووه مشکونه نبی ﷺ باندې واړولې شو. په دې طریقه غسل سره نبی ﷺ ته معمولی شان سکون اوشو.د ماسپخین مونځ کولو نه پس نبی ﷺ خطبه ورکړله.([1])

دا د رسول الله ﷺ اخری خطبه وه.په دې خطبه کښې نبی کریم ﷺ دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فضائل او مناقب بیان کړل.حضرات انصارو رضی الله عنهم سره د نرمئ کولو تاکید ئې اوفرمائیلو. اووې فرمائیل.چه مخکښنو قومونو د خپلو انبیاؤ او اولیاؤ قبرونه د عبادت ځایونه جوړکړل. خیال کوئ! چرته تاسو داسې حرکت اونکړئ.وې فرمائیل. چه مسجد طرف ته څومره دروازې کلاؤ دی.ټولې دې بندې کړې شی.صرف د ابوبکردروازه دې کلاؤ پریخودې شی. نبی ﷺ اشارتاً د خپل وفات وخت نزدې راتلوذکرهم اوکړو.چه په هغې باندې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه پوهه شو.او په ژړا شو.نبی ﷺ هغه ته تسلی ورکړله.اووې فرمائیل. چه ماته داسې معلومه شوې ده.چه تاسو خلق دخپل نبی جدائی اومرګ نه ډیر خفه او پریدونکی یئ.حالانکه دلته چاله هم همیشوالې نشته.(لکه څنګه چه د قرآن شریف په دې آیاتونوکښې دی. ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ([2])﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ([3]) په داسې قسمه نصیحت سره نبی ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم په دې خبره راضی کړل.چه هغوی د نبی ﷺ د جدائی غم برداشت کړې شی.ددې نه پس نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته الوداع اووئیل.اوکور ته ئې تشریف یوړه.([4])

په مسجد نبوی کښې اخری مونځ: د زیارت په ورځ د ماذیګر مانځه نه پس نبی ﷺ جمات ته تشریف راوړه.او د ماښام په مانځه کښې هم راغې.دماښام په مانځه کښې نبی ﷺ سورة ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ تلاوت کړو.د زیارت په ورځ د ماښام دا مونځ د نبی ﷺ د ټولو نه آخری مونځ وو. کوم چه نبی ﷺ ورکړو. لکه چه روستو د بخاری په روایت کښې راروان دی.چه د ماسخوتن وخت راغې.نو تپوس ئې اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو اووئیل.ټول ستاسو انتظار کوی.نبی ﷺ پاسیدل اوغوښتل. خو بې هوشی پرې راغله.د هوش راتلو نه پس ئې بیا

---

[1]) البداية والنهاية (۵\۲۲۵)_

[2]) سورة الانبياء\۳۴)_

[3]) سورة آل عمران\۱۴۴)_

[4]) ددې خطبې مبارکې تفصیل دپاره اوګورئ! البداية والنهاية ۶\۲۲۹-۲۳۱) واتحاف السادة المتقين (۲۸۹\۱۰)_

تپوس اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو بیا هغه جواب ورکړو .نبی ﷺ پاسیدل اوغوښتل.نو بیا پرې بې هوشی راغله. په دریم ځل هم چه کله بې هوشی راغله نووې فرمائیل.ابوبکر رضی الله عنه دې مونځ ورکړی. نود ماسخوتن مونځ حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ورکړو.(١)
ددې نه پس به مونځونه صدیق اکبر رضی الله عنه ورکول.د نبی ﷺ تګ راتګ مسجد طرف ته بند شو.البته د هفتې یا اتوار په ورځ د نبی ﷺ په طبیعت کښې څه افاقه اوشوه.نو نبی ﷺ د حضرت عباس رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه په سهارې سره مسجد نبوی ته تشریف راوړه. جماعت اودریدلې وو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه مونځ ورکولو .نبی ﷺ د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ګس طرف ته کیناسته.حضرت صدیق رضی الله عنه شاته شو .نبی ﷺ اشارې سره منع کړو.او دهغه په اړخ کښې ګس طرف ته کیناسته.اومونځ ئې ورکړو.اوس نبی ﷺ امام وو.او صدیق اکبر رضی الله عنه د نبی ﷺ اقتداء کوله.باقی مونځ کونکو به د حضرت صدیق اکبر په تکبیرونو باندې د مونځ ارکان اداکول.دا د ماسپخین مونځ وو.(٢)
دماسپخین دا امامت د نبی کریم ﷺ آخری امامت وو.خو د ماسپخین د مانځه پوره امامت نبی ﷺ نه ووکړې.د مونځ د ابتدائی حصې امامت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فرمائیلې وو. دکوم مونځ چه مستقل آخری امامت نبی ﷺ فرمائیلې دې. هغه د زیارت د ورځې د ماښام د مونځ امامت وو.لکه څنګه چه اوس وړاندې بیان شو.
په دې بیان سره هغه دواړه قسمه روایاتو منځ کښې تطبیق هم کیږی.چه په هغې کښې بعضو کښې دی.چه نبی ﷺ آخری مونځ د ماښام اوکړو.او په بعضو کښې دی.چه آخری مونځ ئې د ماسپخین ورکړو.دغه شان په کومو روایاتو کښې چه د ماښام مونځ آخری ګرځولې شوې دې.دهغې نه د مستقل امامت په اعتبار سره آخری کیدل مراد دی.نو دا دهغه روایاتو معارض نه دې.په کومو کښې چه راغلی دی.چه آخری مونځ نبی ﷺ د ماسپخین ورکړې دې.ځکه چه د ماسپخین دغه مونځ نبی ﷺ مستقل او پوره پخپله نه وو ورکړې.بلکه دمونځ شروع کیدو نه پس نبی ﷺ راغې.اوامامت ئې اوکړو.(٣)
د اتوار په ورځ مرض سخت شو.د ذات الجنب په خیال سره خلقو دهغې دوائی ورکول اوغوښتل.خو نبی ﷺ ته هغه دوائی. څکل ناخوښه وو.نو نبی ﷺ انکار اوکړو.مریض چونکه عام طور باندې دوائی ناخوښوی.په دې وجه صحابه کرامو رضی الله عنهم اوګڼړل.چه دا طبعی ناخوښې ده.اوپه زبردستۍ ئې دوائی ورکړله.روستو چه کله طبیعت ښه شو.نووې فرمائیل. چه ما تاسو نه وئ منع کړی؟ اوس ستاسو سزا داده.چه ټولو ته دوائی ورکړې شی.څوك چه په دې عمل کښې شریك وو.سوا د عباس رضی الله عنه نه،چه هغه په دې عمل کښې شریك نه وو. (البته هغوی مشوره ورکړې وه)(٤)

---

(١) اتحاف السادة المتقین ١٠\١٨٩) والبدایة والنهایة (٥\٢٣٣)_
(٢) البدایة والنهایة (٥\٢٣٥)_
(٣) البدایة والنهایة(٥\٢٣٥)_
(٤) لکه څنګه چه روستو د بخاری شریف په روایت باب کښې راځی)_

په کومه ورځ چه وفات اوشو.يعنى د ګل په ورځ، د سحر په وخت نبیﷺ د حجرې پرده اوچته کړله.وې کتل.نو خلقو صفونه جوړکړی وو.دسحر په مانځه کښې مشغول وو. خلق ئې چه اوليدل.د خوشحالۍ نه مسکې شو.مخ مبارك ئې اوزليده.هلته خلق د ډيرې خوشحالۍ نه بې قابو شو.نژدې وه.چه مونځونه ئې مات کړی وی.حضرت صديق اكبرؓ امام وو. هغوی اوغوښتل.چه شاته شی.نبیﷺ اشارې سره اوفرمائيل.چه مونځ پوره کړه.او دحجرې پرده ئې ښکته کړله.او واپس ئې تشريف يوړه.دا د صحابوؓ دپاره د رسول اللهﷺ د عام زيارت دټولو نه آخری موقعه وه.(١)

په دغه ورځ د سحر په وخت د نبیﷺ طبيعت په سکون کښې وو.حضرت صديق اكبرؓ د سحر په وخت خدمت کښې حاضرشو.په طبيعت کښې ئې چه ښه والې اوليده.نو عرض ئې اوکړو.اې د الله رسوله! د الله په فضل وكرم سره نن ستاسو حالت څه قدرې ښه دې.که اجازت وی.نو زه خپلې (دويمې) بی بی حبيبه بنت خارجه ته ورځم.او راځم.چه نن دهغې د نمبر ورځ ده.نبیﷺ اجازت ورکړو.او حضرت صديق اكبرؓ د مدينې اطرافو ته چرته چه حبيبه بنت خارجه اوسيدله.هلته لاړو.(٢)

نورصحابهؓ هم راغلل.د حضرت علیؓ نه ئې دحال پوښتنه اوکړله.حضرت علیؓ اووئيل.چه نن په طبيعت کښې الحمدلله افاقه ده.صحابه مطمئن شو.او خواره شو.(٣) خو ورځ راختلو سره سره نبیﷺ باندې بې هوشی راتلل شروع شو.او په وقفه وقفه به بې هوشی راتله.حضرت فاطمېؓ چه دا کيفيت اوليده.نووې وئيل.،،واكرب اباه،، هائې زما د اباجان بې چينی! نبیﷺ اوفرمائيل.ستا اباجان دپاره به د نن نه پس بې چينی نه وی.(٤)

دوفات نه لږوخت مخکښې ئې دحضرت عائشېؓ په سينه باندې سر کيخودو.او سملاسته. دحضرت صديق اكبرؓ خوئې عبدالرحمن په خدمت اقدس کښې حاضر شو.دعبدالرحمن په لاس کښې مسواك وو.نبیﷺ مسواك طرف ته ډير ډير کتل. حضرت عائشهؓ پوهه شوه. چه نبیﷺ مسواك کول غواړی.د عبدالرحمن نه ئې مسواك واخستلو.په غاښونو ئې نرم کړو.بيا ئې نبیﷺ ته ورکړو.نبیﷺ د صحت مند سړی پشان مسواك اوکړو.(٥)

وفات: خومره چه به د وفات وخت نژدې راتلو.د نبیﷺ تکليف به زياتيده.نژدې ورسره د اوبو پيالۍ پرته وه.د درد نه چه به بې آرامه شو.په هغې کښې به ئې لاس اووهلو.او په مخ مبارك به ئې رانښکلو.او دا به ئې فرمائيل.((لا اله الا الله، ان للموت لسكرات)) ، ،بې شکه د مرګ

---

(١) لکه چه روستو روايت کښې راروان دی۔

(٢) طبقات ابن سعد(٢١٥\٢)_

(٣) بخاری، کتاب المغازی، رقم الحديث(٤٤٦٢)_

(٤) بخاری کتاب المغازی، رقم الحديث (٤٤٦٢)_

(٥) بخاری کتاب المغازی، باب مرض النبیﷺ ووفاته، رقم الحديث(٤٤٥١)_

ډيرې سختې دی، په دې کښې ئې لاس اوچت کړو.چت طرف ته ئې اوکتل.اوو ې فرمائيل.
«اللّهمّ فى الرّفيق الاعلى» لاس ئې ښکته راوغورزيده.او روح مبارك ئې عالم قدس طرف ته والوتلو.(١) «اناللهوانااليه راجعون»

تاريخ وفات: په دې خبره تقريباً ټول روايات متفق دی.چه د رسول اللهﷺ وفات په ربيع الاول کښې د ګل په ورځ شوې دې.البته په دې کښې اختلاف دې.چه د ربيع الاول کوم تاريخ وو؟ په دې سلسله کښې درې اقوال ډير مشهور دی:

① دټولونه زيات مشهور قول کوم چه اکثرو اصحاب سير اختيار کړې دې. دا دې. چه د نبیﷺ وفات په ١٢ ربيع الاول د ګل په ورځ شوې دې.(٢) خوپه دې قول باندې يو قوى اشکال داکيږى.چه د ١٢ربيع الاول نه تقريباً درې مياشتې وړاندې د ذى الحجې ١٠ه په نهم تاريخ په اتفاق د رواياتو د جمعې ورځ وه.اوپه يکم ذى الحجه د زيارت ورځ وه.اوس د ذى الحجه، محرم، او صفر درې واړه مياشتې که د ديرشو ديرشو اومنلې شى.اوکه د يوکم ديرشو اومنلې شى.يا بعضې د ديرشو او بعضې د يوکم ديرشو اومنلې شى.په يو صورت کښې هم ١٢ربيع الاول ١١ه د ګل ورځ نه جوړيږى.حالانکه ټول روايات په دې خبره متفق دى.چه د نبیﷺ وفات د ګل په ورځ شوې دې.(٣)

② دويم قول علامه طبرى د کلبى او ابومخنف نه نقل کړې دې.چه د نبیﷺ وفات په ٢ربيع الاول شوې دې.علامه سهيلى په ،،الروض الانف،، کښې ليکلى دى.چه که ذى الحجه، محرم او صفر درې واړه د يوکم ديرشو ورځو اومنلې شى.نو په ٢ ربيع الاول ١١ه د ګل ورځ راځى.(٤) د حافظ ابن حجرؒ ميلان هم دې قول طرف ته معلوميږى.البته په دې قول باندې بعضې حضراتو دا اشکال کړې دې.چه د دريو مياشتو پرله پسې د ٢٩ ورځو کيدل شاذ دی.٢ربيع الاول د ګل ورځ هغه وخت راځى.کله چه ذى الحجه، محرم او صفر درې واړه د ٢٩ ورځو اومنلې شى.او دا صورت قليل الوقوع دې.(٥)

③ دريم قول د امام مغازى موسى بن عقبه، ليث بن سعد او خوارزمى وغيره حضراتو دې. دا خلق فرمائى.چه د رسول اللهﷺ وفات په يکم ربيع الاول د ګل په ورځ شوې دې.(٦) په يکم ربيع الاول به د ګل ورځ هغه وخت وى.کله چه ذى الحجه ،محرم او صفر کښې دوه د

---

(١) البداية والنهاية(٢٣٩/٥-٢٤٠)_
(٢) الکامل لابن اثير(٢١٩/٢)_
(٣) الروض الانف (٣٧٢/٢)_
(٤) الروض الانف (٣٧٢/٢)_
(٥) حاشيه سيرة النبیﷺ از مولانا سيد سليمان ندوىؒ (١٠۶/٢)_
(٦) الروض الانف (٣٧٢/٢) وسيرت مصطفى(١٧٢/٣)_

۲۹ ورځو او یوه میاشت د ۳۰ ورځو اومنلې شي .او دا صورت کثیرالوقوع دې.علامه سهیلي رحمه الله دې ته اقرب القیاس وئیلي دی.(۱)

ددې قول تائید دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما دهغه روایت نه هم کیږی.کوم چه علامه ابن جریر طبري او حافظ ابن کثیر رحمه الله نقل کړې دې.چه د قرآن شریف د آیت ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ...﴾ د نزول د ورځې نه تردوفات ورځې پورې۸۱ ورځې دی .اودا آیت په ۹ ذی الحجه ۱۰ ھ نازل شوې دې.اوس د ۹ ذی الحجه نه د یکم ربیع الاول پورې دمذکوره قول په لحاظ سره حساب اولګوه.نو۸۱ ورځې جوړیږی. (۲)

د رسول الله ﷺ وفات د ماسپخین مانځه نه مخکښې اوشو.په مغازی دابن اسحاق کښې دی.چه د ساخت په وخت د نبی علیه السلام وفات اوشو.او په مغازی د موسی بن عقبه کښې دی.چه د نبی علیه السلام وفات د زوال په وخت شوې دې.خو په ساخت او زوال کښې څه زیاته فاصله نه وی.په دې وجه دا اختلاف زیات ژور نه دې.(۳)

د وفات نه پس د صحابورض کیفیت: د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس تولو صحابو رضي الله عنهم باندې عجیبه اونا آشنا کیفیت خورشو.حضرت عمر رضي الله عنه توره راوښکله.او په مسجدنبوی کښې اودریده.اووې وئیل.که چا اووئیل.چه د نبی علیه السلام وفات شوې دې.نو دهغه سټ به وهلې شي.(۴) حضرت عثمان رضي الله عنه باندې سکته (خاموشي) راغلې وه.دحضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها او نورو ازواج مطهرات رضی الله عنهن په ژړا ژړا بدحال شوې وو.حضرت علی رضي الله عنه په ژړا ژړا بې هوشه شو.(۵)

حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه ته اطلاع ملاوشوه.هغه تشریف راوړه.او نبی کریم ﷺ ته حجرې مبارکې ته راروسیده.د نبی علیه السلام په بدن مبارک باندې څادر پروت وو.هغه د مخ مبارک نه څادر لرې کړو.د نبی علیه السلام تندې مبارک ئې ښکل کړو.او«لایجمع الله علیك موتتین» ئې اووئیل.

اووې وئیل.چه کوم مرګ الله تعالی د نبی علیه السلام په تقدیر کښې لیکلې وو.دهغې مطابق د نبی علیه السلام وفات شوې دې.بیا جمات ته راغې.د صحابه کرامو رضي الله عنهم مجمع وه.دهیڅ چا په پوهه کښې نه راتلل.چه څه اووئیلې شي.څه اوکړې شي.

حضرت عمر رضي الله عنه پخپل قابوکښې نه وو.او صحابو رضي الله عنهم چه ددوی دا کیفیت اولیده.نو په ویره او غم کښې اخته وو.حضرت صدیق اکبر رضي الله عنه عمر رضي الله عنه لره چیرل او رتل مناسب اونه ګنړل.د جمات یو ګوټ ته لاړه.چرته چه هغه لاړو.مجمع هم هلته منتقل شوه.حضرت صدیق

---

۱) الروض الانف (۳۷۲\۲)_

۲) حاشیه سیرة النبی از مولانا سیدسلیمان ندوی رحمه الله (۱۰۷\۲)_

۳) فتح الباری(۱۴۳\۸-۱۴۴)_

۴) اتحاف السادة المتقین (۲۹۸\۱۰)_

۵) سیرت مصطفی(۱۷۳\۳)_

اکبر رضی الله عنه خطبه ارشاد اوفرمائیله.په هغې کښې ئې ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ آيت اولوسته. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ آيت ئې اولوسته. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ آيت ئې تلاوت کړو.او ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ آيت ئې اولوسته. ددې آياتونو دتلاوت نه پس هغه په زور سره اووئيل.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً، فان محمداً قد مات، ومن كان يعبد الله فان الله حي لايموت: دحضرت صديق اکبر رضی الله عنه په دې خطبه کښې الله تعالی داسې اثر واچولو.چه ټول په ټوله صحابه مطمئن شو.او دا يقين اوشو.چه د نبی کريم ﷺ وفات شوی دې. ډيروصحابو رضی الله عنهم اووئيل.چه دا آياتونه زمونږ په ذهن کښې نه وو پاتې شوی.د ابوبکر صديق رضی الله عنه په تلاوت کولو سره هلته توجه اوشوه.(۱) ددې آياتونو طرف ته د حضرت عمر رضی الله عنه توجه هم نه وه.اودهغه خيال داوو.چه د نبی علیه السلام وختی طور باندې ددې عالم مشاهدې نه عالم قدس طرف ته انقطاع شوې ده.او دا يوه عارضی خبره ده.واپس به بيا نبی علیه السلام دې عالم مشاهدې طرف ته ملتفت او متوجه کيږی.او لکه څنګه چه زمونږ سره مخکښې اوسيده.هغه شان به بيا اوسيږی.(۲)

بعضې حضرات فرمائی.چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته دا ويره وه.چه ددې نازکې موقعې نه به منافقان فائده واخلی.او فساد به پيدا کړی.په دې وجه هغوی په دغه باندې سخت موقف اختيارکړو.والله اعلم.

تکفين او تدفين: ددې نه پس د نبی کريم ﷺ د نيابت او خليفه جوړيدو مسئله پيښه شوه.چه ددې تفصيل په ،،سقيفه بنی ساعده،، کښې تيرشوې دې.دا هم يوه اهمه مسئله وه. چه نبی کريم ﷺ ته غسل څنګه ورکړې شی؟ د نبی علیه السلام جنازه څنګه اوکړې شی؟ نبی علیه السلام چرته دفن کړې شی؟ عجيبه خبره داوه. چه ددې سوالاتو جوابونه د حضرت صديق اکبر رضی الله عنه نه علاوه بل چا سره نه وو.حضرت صديق اکبر رضی الله عنه ددې ټولو مشکلاتو حل راوښکلو.اووې وئيل.چه ماته د رسول الله ﷺ نه په دې باره کښې معلومات حاصل دی.ددې نه پس دجامو اوښکلو نه بغير نبی علیه السلام ته غسل ورکړې شو.د جنازې مونځ بغير دجماعت نه اوکړې شو.د عائشې رضی الله عنها په حجره کښې د نبی علیه السلام جنازه ايخودې شوې وه.خلق به ورتلل.او څانله څانله به ئې مونځ کولو.واپس به راتلل .او بيا هلته د نبی علیه السلام د دفن انتظام اوکړې شو.(۳)

[۳۱۶۵] وَقَالَ يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَا عَائِشَةُ مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ

---

۱) البداية والنهاية (۲۴۲/۵-۲۴۳) وطبقات ابن سعد (۲۷۰/۲-۲۶۸)۔

۲) طبقات ابن سعد(۲۶۶/۲)۔

۳) تفصيل دپاره اوګورئ! طبقات ابن سعد(۲۷۷/۲-۲۹۲)۔

دا تعلیق دي.بزاز او حاکم دا موصولاً نقل کړي دي.(۱)
ابهرد ساه رګ ته وائي.دا د شا نه اوځي.او زړه سره یوځائې په پوره بدن کښې خپل اثرات رسوي. بعضې حضرات فرمائي.چه د ځیګر نه اوځي.او د زړه سره خوا کښې تیریږي.د پوره بدن مساماتو او نری رګونوته خپل اثر رسوي.چه دا اوشلیږي .نو انسان وفات کیږي.
نبي کریم ﷺ پخپل مرض وفات کښې اوفرمائیل.چه کوم زهر ماد غزوهٔ خیبرپه موقع باندې د چیلۍ غوښې سره خوړلی وو.دهغې په وجه زه دخپل ساه رګ شلیدل محسوسوم.د غزوهٔ خیبر په موقعه باندې نبي ﷺ ددغه زهریله غوښې ټکړه صرف په خوله کښې ایخودې وه.او د جبرئیل امین په اطلاع ورکولو سره ئې تهوکلې وه.خو په خوله کښې د ایخودو په وجه دهغې اثر نبي ﷺ مسلسل روستو هم محسوسولو.اوپه دې موقع باندې نبي ﷺ اوفرمائیل.چه د زهرو په وجهٔماته دخپل ساه رګ شلیدو اندازه کیږي.
ددې نه دا نتیجه اخستې شوې ده.چه الله تعالی رسول الله ﷺ د شهادت مرګ ورنصیب کړې دې.حدیث کښې راځي.چه کوم مسلمان د زهرو په وجه وفات شی.هغه د آخرت په لحاظ سره شهید دې.(۲)

[۴۱۶۶] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ [ر:۷۲۹]

دلته دی.چه دماښام مانځه نه پس نبي ﷺ بیا هیڅ یو مونځ ته رانکړو.مراد ددې نه دادې.چه هیڅ یو داسې مونځ ئې رانکړو.چه په هغې کښې د نبي ﷺ د قراءت اوریدو نصیب شوې وی.ګنی د ماښام دا مونځ ئې د زیارت په ورځ اوکړو.او ددې نه پس د هفتې یا اتوار په ورځ د ماسپخین مونځ نبي ﷺ په مسجد کښې ورکړې دې.خوپه هغې کښې د قراءت اوریدو موقعه نه ده ملاوشوې.په دې وجه هغه ددې روایت خلاف نه دې.(۳)

[۴۱۶۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُدْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنَّ لَنَا أَبْنَاءً مِثْلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ تَعْلَمُ فَسَأَلَ عُمَرُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَقَالَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ إِيَّاهُ فَقَالَ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر:۳۴۲۸]

[۴۱۶۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ

---

۱) فتح الباری(۱۳۱/۸)_
۲) فیض الباری(۱۴۲/۴-۱۴۳)_
۳) البدایة والنهایة (۲۳۵/۵)_

ابْنُ عَبَّاسٍ يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا [ر: ١١٤]

[٤١٦٩] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُضِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي الْبَيْتِ رِجَالٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَهُ الْوَجَعُ وَعِنْدَكُمُ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ وَاخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُومُوا قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَكَانَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ لِاخْتِلَافِهِمْ وَلَغَطِهِمْ [ر: ١١٤]

واقعه قرطاس: دا روايت او دې سره متصل راروان روايت كښې د قرطاس واقعې بيان دې. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى.د زيارت ورځ او څنګه ده د زيارت ورځ، په دې ورځ د رسول الله ﷺ مرض كښې سختى راغله.ددې زيارت نه د رسول الله ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخكښې زيارت مراد دې.

قوله: فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا: نبى ﷺ اوفرمائيل.ماته راشئ.زه تاسو دپاره يو كتاب (خط) اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو كله هم ګمراه نه شئ.يعنى كله چه دزيارت په ورځ د نبى ﷺ تكليف كښې سختى اوشوه.نو نبى ﷺ حاضرينو ته اوفرمائيل.چه ماته كاغذ اوقلم راوړئ.چه زه تاسو دپاره يوه داسې وصيت نامه اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو نه ګمراه كيږئ.

قوله: فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: د رسول الله ﷺ حكم اوريدو سره صحابوﷺ جګړه او اختلاف اوكړو.اختلاف په دې كښې اوشو.چه بعضې حضراتو اووئيل.كاغذ او قلم راوړئ.او بعضې نورو حضراتو اووئيل.چه نبى ﷺ ته دې وخت سخت تكليف دې.په دې وجه نبى ﷺ ته د ليكلو په تكليف كښې اچول نه دى پكار.لكه چه په دې پسې روايت كښې دى. «فقال بعضهم ان رسول الله ﷺ قد غلبه الوجع، وعندكم القرآن، حسبنا كتاب الله» بعضو اووئيل.چه په رسول الله ﷺ باندې د مرض سختى او غلبه ده.تاسو سره قرآن شته. مونږ دپاره دالله كتاب كافى دې،،دلته څو صراحت نشته.د مسلم

شریف په روایت کښې صراحت دې.چه دا ویونکې حضرت عمر رضی الله عنه وو.هغوی وئیلی وو. «حسبنا کتاب الله»[1] په دې باندې دحضرت عمر رضی الله عنه رائې سره اختلاف کونکو بعضې حضراتو اووئیل.

قوله: أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ددې جملې دوه مطلبه بیان کړې شوی دی:

① ..اهجر،، کښې همزه د استهام ده.او دا د ،،هُجر،،(بضم الهاء) نه ماخوذ دې.د ،،هُجر،، نه هغه بې جوړ او بې ربط کلام مراد دې.کوم چه د مریض د ژبې نه د مرض د سختوالی په حالت کښې بغیر د سوچ اوفکر نه اوځی.حضرت عمر رضی الله عنه چه کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مرض د سختوالی په وجه د قلم اوکاغذ راوړلو نه منع کړل. او وې وئیل.«حسبنا کتاب الله» نود کومو خلقو رائې چه داود.چه قلم کاغذ راوړل او وصیت نامه لیکل پکاردي.هغوی دا جمله اووئیله.او مطلب دهغوی داوو.چه ته د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حکم خلاف ورزی آخر ولې کوې؟ آیا رسول الله صلی الله علیه وسلم د مرض د سختئ په وجه څه فضول خبره اوکړله؟ یعنی هیڅ چرې داسې نه ده.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فضول خبره کړې وی.نو د حکم په تعمیل کښې قلم او کاغذ راوړل، اوکوم څه چه نبی علیه السلام لیکل غواړی.هغه لیکل پکاردی.حضرت شاه عبدالعزیز رحمه الله په تحفه اثناء عشریه کښې هم دا مطلب بیان کړې دې.په دې صورت کښې استفهام انکاری دې.[2]

② دویم مطلب دا بیان شوې دې.چه ،،اهجر،، د ،،هَجر،،(بفتح الهاء) نه ماخوذ دې.د هجر معنی فراق او جدائی راځی.یعنی آیا رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ نه جدا کیږی؟ [3]

ددې واقعې په وجه روافضو حضرت عمر رضی الله عنه باندې ډیره ملامته او بدې ردې وئیلې دی. هغوی وائی.چه حضرت عمر رضی الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق کونکی صحابو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم نافرمانی اوکړله.چه دهغې په وجه امت د یو داسې وصیت نامې نه محرومه شو.چه هغې به امت د گمراهئ او ضلالت نه بچ کړې وې.

خودروافضو دااعتراض بالکل غلط دې.اوحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه سره د هغوی د بغض او حسد په بنیاد باندې مبنی دې.د رسول الله صلی الله علیه وسلم هرحکم به ضروری، لازمی اوواجبی نه وو. بلکه د نبی علیه السلام بعضې احکام به اختیاری وو.اوبعضې اوامر به ئې ایجابی او لازمی وو. حضرت عمر رضی الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق کونکو صحابو دقرائنو نه دا اوگنړل.چه د نبی علیه السلام دا حکم ایجابی اولازمی نه دې.بلکه اختیاری دې.اود حضرت عمر رضی الله عنه عادت وو.چه هغه به په داسې موقعو کښې عام طور باندې مشوره ورکوله.او رسول الله صلی الله علیه وسلم به دهغه مشوره قبلوله. ددې یو دوه نه، ډیر مثالونه دی.چه په یوه معامله کښې نبی علیه السلام یو اختیاری حکم ورکړو.حضرت عمر رضی الله عنه دهغې خلاف مشوره ورکړله.او نبی علیه السلام قبوله کړله.

. مثلاً دحضرت ابوهریره رضی الله عنه واقعه مشهوره ده.چه هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حکم سره د

---

[1]) صحیح مسلم، کتاب الوصیة، باب ترک الوصیة لمن لیس له شئ یوصی فیه، رقم الحدیث (٤١٠٤)

[2]) تحفهٔ اثناء عشریه (٤٥٣)_

[3]) فتح الباری(١٣٣/٨)_

نبى عليه السلام پيزار مبارك واخستل.او صحابو رضى الله عنهم ته د جنت خوشخبرئ دپاره روان شو.په لاره كښې حضرت عمر رضى الله عنه هغه سره مِلاوشو.اوهغه ئې واپس كړو.هغه لاړه .اونبى كريم صلى الله عليه وسلم ته ئې عرض اوكړو.چه دا خوشخبرى صحابو رضى الله عنهم ته مه وركوئ.چرته داسې اونه شي.چه هغوى په دې خوشخبرئ سره نيك اعمال پريږدى.نو نبى عليه السلام دهغه مشوره قبوله كړله.(١)

په دغه موقع رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د مرض سختى وه.حضرت عمر رضى الله عنه چه قرائنو.سره كله پوهه شو.چه د نبى عليه السلام حكم ايجابى او لازمى نه دې.نوهغوى رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د زيات محبت په وجه دا اووئيل.چه د تكليف په دې حالت كښې نبى عليه السلام لره دڅه څيز د ليكلو په مشقت كښې اچول نه دى پكار.او دا خبره پخپل ځائې صفا ده.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا حكم ايجابى او لازمى نه وو.ځكه كه دا لازمى اوايجابى وې.نو نبى عليه السلام به دچا د اختلاف په وجه هيڅ چرې نه پريخودو.(٢)

اودا دزيارت د ورځې واقعه ده.ددې نه پس رسول الله صلى الله عليه وسلم څلور ورځو پورې ژوندې پاتې شوې دې.او په دې مينځ كښې د نبى په صحت كښې افاقه هم راغلې ده.د زيارت د ورځې د ماسپخين مونځ نبى عليه السلام وركړو.او دمانځه نه پس ئې خطبه هم وركړله.نوكه دا وصيت نامه ليكل ضرورى او لازمى وې.نو نبى عليه السلام به په دغه څلورو ورځو كښې څه وخت دا ضرور ليكلې وې.

بعضې حضراتو وئيلى دى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم څه فرمائيلى وو.دا امر اختبار او امتحان وو.نبى عليه السلام دا معلومول غوښتل.چه آيا د كتاب الله متعلق صحابو رضى الله عنهم ته دا يقين كامل شوې دې.چه هغوى دپاره د لارې د رڼرا جوړيدو دپاره هغه كافى دې؟ ياهغوى ته په هغې كښې اوس هم شك دې.كله چه حضرت عمر رضى الله عنه وغيره دا اووئيل.،،حسبنا كتاب الله،، نو نبى عليه السلام ته تسلى اوشوه.او نبى عليه السلام اوفرمائيل.«دعونى فالذى انا فيه خير» يعنى د كتاب پريخودو (ستا د جواب اوريدو نه پس) اوس چه ما كومه اراده كړې ده.هغه خيردې.(٣)

اوس پاتې شوه داخبره چه رسول الله صلى الله عليه وسلم څه ليكل غوښتل.ددې متعلق مختلفې خبرې بيان شوى دى:

① روافض وائى.چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دحضرت على رضى الله عنه دپاره خلافت بلافصل ليكل غوښتل.خودا د روافضو صرف دعوه ده.او هغوى سره ددې دعوې هيڅ دليل نشته

② امام ابن عيينه رحمه الله او علامه بيهقى رحمه الله فرمائى.چه د حضرت صديق اكبر رضى الله عنه خلافت

---

١) صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الدليل على ان من مات على التوحيد دخل الجنة قطعاً رقم الحديث (١٥٦) (فتح الملهم ١\٥٩١)_

٢) قال الامام البيهقى .. ولوكان مراده ان يكتب شيئاً مفروضاً لا يتغنون عنه لم يترکه باختلافهم، ولغطهم، لقوله تعالى بلغ ما انزل اليک، کمالم يترک تبليغ غيره لمخالفة من خالفه ومعاداة من عاداه.....(وانظر دلائل النبوة للبيهقى ٧\١٨٤)_

٣) ددې جملې مختلف مطلبونه روستو راروان دى_

لیکل نې غوښتل.خو چونکه نبی علیه السلام ته دا معلومه وه.چه زما نه پس به حضرت صدیق رضی الله عنه خلیفه جوړیږی.په دې وجه کله چه اختلاف اوشو.نو نبی علیه السلام خپله اراده پریخودله.(١) ددې تائید دامام مسلم رحمه الله دهغه روایت نه هم کیږی.کوم چه هغوی دحضرت عائشې رضی الله عنها نه نقل کړې دې. هغوی اووئیل.چه ماته رسول الله صلی الله علیه وسلم پخپل مرض وفات کښې اووئیل.«ادعی لی ابابکر اباك واخاك، حتی اکتب کتاباً، فانی اخاف ان یتمنی متمن ویقول قائل: انا اولی، ویأبی الله والمؤمنون الا ابابکر»(٢)، ،یعنی خپل پلار ابوبکر رضی الله عنه، او خپل وړور(عبدالرحمن رضی الله عنه) راوغواړه.چه زه یو تحریر اولیکم.ماته ویره ده.چه څوك تمنا کونکې به تمنا اوکړی.او اوبه وائی.چه زه (دخلافت) زیات مستحق یم.حالانکه الله او مؤمنان د ابوبکر رضی الله عنه نه سوا په هیڅ چا باندې راضی نه دی.

③ او بعضو حضراتو وئیلی دی.چه روستو په روایت کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم کوم درې وصیتونه فرمائیلی دی.هم دغه درې وصیتونه نبی علیه السلام لیکل غوښتل.والله اعلم.

قوله: فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ:

بعضې صحابوؓ اووئیل.چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړئ.چه آیا هغوی دا وصیت نامه ضرور لیکل غواړی.نو بعضې حضراتو دوباره د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په دې باره کښې د خبرو کولو اراده اوکړه.تو په دې باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل ، ،ما پریږدئ.په څه کښې چه زه یم.هغه خیردې، ،

دلته سوال پیداکیږی.چه هغه کوم او څه څیز وو.چه په هغې کښې خپل ځان نبی علیه السلام خیر اوګرخولو؟

① یوه خبره خو دا مشهوره ده.چه نبی علیه السلام د رب د جمال او جلال په مشاهدې کښې مشغوله وو.نبی علیه السلام اوفرمائیل.ما هم په دې جمال او جلال مشاهده کښې پریږدئ.ما اوس تاسو خپل ځان طرف ته مه متوجه کوئ.(٣)

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ددې جملې مقصد دادې.چه اوس تاسو د تحریر خبره بیا شروع کوئ.او ما د پریخودو اراده کړې ده.اوس دا تحریر پریخودل زیات غوره او زیات مناسب دی.تاسو بیا د تحریر دپاره ماته مه وایئ.(٤)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم مقصد دادې.چه زما خیال د کوم تحریر او لیکلو وو.هغه زیات مناسب او غوره وو.دهغې نه کوم چه تاسو د پریخودو رائې

---

(١) دلائل النبوة للبیهقی(١٨٤\٧) باب ماجاء فی همه بان یکتب لاصحابه کتاب..... وفتح البخاری (٢٠٩\١)_

(٢) مسلم (٢٧٣\٢) کتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل ابی بکر الصدیق رضی الله عنه_

(٣) عمدة القاری(٦٢\١٨)_

(٤) فتح الباری(١٣٤\٨)_

راکړې ده.(١)

قوله: وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنْ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا: نبی ﷺ درې وصيتونه اوفرمائيل.رومبې وصيت ئې دا اوفرمائيلو.چه مشرکين دجزيرة العرب نه اوباسئ.دويم وصيت ئې دا اوفرمائيلو. چه راتلونکی وفود هغه شان انعام او اکرام سره رخصتوئ.لکه څنگه چه به ما هغوی انعام او اکرام سره رخصتول.او دريم وصيت نه يا خو راوی خاموش پاتې شو.يا هغه اووئيل .چه مانه هيرشو.دلته خبره په دې کښې شوې ده.چه د ،،ثالثة،، نه چُپ کيدونکې څوك دې.او نسيان دچا نه شوې دې؟ بعضې شارحينو فرمائيلی دی.چه سکوت کونکې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې.او نسيان د حضرت سعيد بن جبير رحمه الله نه شوې دې.يعنی سعيد بن جبير رحمه الله دا وائی.چه دريم وصيت يا خو حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه دې بيان کړې.اوياکه هغوی بيان کړې دی.نو ما نه هيرشوې دې.او ماته يادنه دې.چه هغه څه دې.(٢) خو دا صحيح نه ده.صحيح داده.چه سفيان بن عيينه چه د قتيبه بن سعيد استاذ دې.هغه وائی.چه زما استاذ،، سليمان احول،، اوفرمائيل.چه دريم وصيت زما د استاذ سعيد بن جبير رحمه الله ذکرکړې وو.مانه هير شو .يا هغوی ددې نه سکوت کړې وو.يعنی سکوت کونکې سعيد بن جبير رحمه الله دې.او هيره د ،،سليمان احول،، نه شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله دې دويم احتمال ته ترجيح ورکړې ده.اووئيلی ئې دی.چه په مستخرج ابی نعيم کښې صراحت دې.چه سکوت کونکې سعيد بن جبري دې.او هيرونکې،سليمان احول،، دې.(٣) د حافظ نظر غالباً د بخاری ،،ابواب الجزيه،، والا روايت باندې نه دې راغلې. حالانکه هلته هم دا تصريح موجود ده.((والثالثة اما ان سکت عنها واما ان قالها، فنسيتها، قال سفيان: هذا من قول سليمان))(٤)

اوس دا سوال پاتې کيږی.چه دا،،امرثالث،، څه وو.چه دهغې نبی ﷺ وصيت فرمائيلې وو؟

① د داؤدی رائې داده.چه نبی کريم ﷺ د عمل بالقرآن وصيت فرمائيلې وو.(٥)

② د مهلب او ابن بطال رائې داده.چه هغه امرثالث د اسامه د لښکر تنفيذ وو.(٦)

③ بعضې علماء فرمائی.چه دريم وصيت ((الصلاة وما ملکت ايمانکم)) يعنی د مونځ اوغلامانو سره د حسن سلوك د تاکيد وو(٧)

---

(١) فتح الباری (١٣٤/٨)ـ
(٢) فتح الباری(١٣٤/٨)ـ
(٣) فتح الباری(١٤٤/٨)ـ
(٤) صحيح بخاری، کتاب الجزية، باب اخراج اليهود من جزيرة العرب (٤٤٩/١)ـ
(٥) فتح الباری(١٣٥/٨)ـ
(٦) فتح الباری(١٣٥/٨)ـ
(٧) فتح الباری(١٣٥/٨)ـ

په ابن ماجه كښې ددې صراحت موجود دې.(١)

④ او په موطا امام مالك كښې ،،اخراج يهود ونصارى من جزيرة العرب،، سره ((لا تتخذوا قبري وثنا يعبد)) هم ذكرشوې دې.بهرحال دا ټول احتمالات دى.خو يقيني طور باندې يو نشى متعين كيدې.

[٤١٧٠] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ بْنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَضَحِكَتْ فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِهِ يَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ [ر:٣٣٢٦]

[٤١٧١/٤١٧٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَسْمَعُ أَنَّهُ لَا يَمُوتُ نَبِيٌّ حَتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَسَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَأَخَذَتْهُ بُحَّةٌ يَقُولُ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ الْآيَةَ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ خُيِّرَ

[٤١٧٢] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرَضَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ جَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

[٤١٧٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ إِنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَحِيحٌ يَقُولُ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنْ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُحَيَّا أَوْ يُخَيَّرَ فَلَمَّا اشْتَكَى وَحَضَرَهُ الْقَبْضُ وَرَأْسُهُ عَلَى فَخِذِ عَائِشَةَ غُشِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ شَخَصَ بَصَرُهُ نَحْوَ سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يُجَاوِرُنَا فَعَرَفْتُ أَنَّهُ حَدِيثُهُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ

[٤١٧٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَفَّانُ عَنْ صَخْرِ بْنِ جُوَيْرِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي وَمَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سِوَاكٌ رَطْبٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَأَبَدَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ فَأَخَذْتُ السِّوَاكَ فَقَصَمْتُهُ وَنَفَضْتُهُ وَطَيَّبْتُهُ ثُمَّ دَفَعْتُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَنَّ اسْتِنَانًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ فَمَا عَدَا أَنْ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ أَوْ إِصْبَعَهُ ثُمَّ قَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى ثَلَاثًا ثُمَّ

---

١) عن انس بن مالک، قال كانت عامة وصيت رسول الله ﷺ حين حضرته الوفاة وهو يغرغر بنفسه ،،الصلاة وما ملكت ايمانكم،،(سنن ابن ماجه ١٢-٩٠٠) كتاب الوصايا، باب هل اوصى رسول الله ﷺ رقم (٢٦٩٧)۔

قَضٰی وَكَانَتْ تَقُولُ مَاتَ بَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي [۴۱۷۶، ۴۱۹۴، ۴۳۱۰، ۵۳۵۰، ۵۹۸۸، ۶۱۳۴، وانظر: ۸۵۰]

[ر: ۸۵۰، وانظر: ۴۱۷۱]

[۴۱۷۵] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَمَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فَلَمَّا اشْتَكَى وَجَعَهُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ طَفِقْتُ أَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ الَّتِي كَانَ يَنْفِثُ وَأَمْسَحُ بِيَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ [۴۷۲۸، ۴۷۲۹، ۵۳۰۳، ۵۴۲۱، ۵۴۲۹، ۵۹۱۰]

[۴۱۷۶] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُخْتَارٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْغَتْ إِلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ وَهُوَ مُسْنِدٌ إِلَيَّ ظَهْرَهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى [ر: ۴۱۷۰]

د ,, والحقنى بالرفيق ،،معنى: د ،رفيق،، مختلف تشريحات شوى دى.

① بعضو ونيلى دى چه، ،رفيق،، نه مراد جنت دې.

② بعضو حضرات ونيلى دى. فرښتې ددې مصداق دى.

③ بعضو انبياءعليهم السلام ددې مصداق ګرځولى دى.

④ بعضې خلقو ونيلى دى چه ددې نه مراد انبياء، صديقين، شهداء او صالحين دى چه هغوى طرف ته د قرآن شريف په دې آيت كښې اشاره شوې ده. ﴿وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ (1)

د رفيق اطلاق واحد باندې هم كيږى او په جماعت باندې هم كيږى.

⑤ بعضې عالمانو ونيلى دى چه د الله تبارك وتعالى په اسماء حسنى كښې رفيق شامل دى په دې وجه ددې نه د الله ذات اقدس مراد دې. (2)

[۴۱۷۷] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْلَا ذَلِكَ لَأُبْرِزَ قَبْرُهُ خَشِيَ أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا [ر: ۴۲۵]

[۴۱۷۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ

---

1) سورة النساء\۶۹)_

2) د مذكوره پنځو معانيو دپاره اوګورئ: فتح البارى(۱۳۷/۸)_

يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ وَهُوَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَبَيْنَ رَجُلٍ آخَرَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بِالَّذِي قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي مَنْ الرَّجُلُ الْآخَرُ الَّذِي لَمْ تُسَمِّ عَائِشَةُ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَكَانَتْ عَائِشَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ بَيْتِي وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ قَالَ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ فَأَجْلَسْنَاهُ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ مِنْ تِلْكَ الْقِرَبِ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ قَالَتْ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ فَصَلَّى بِهِمْ وَخَطَبَهُمْ [ر:١٩٥]

[٤١٧٩] وأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ كَذَلِكَ يَقُولُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا [ر:٤٢٥]

[٤١٨٠] أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ رَاجَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ وَمَا حَمَلَنِي عَلَى كَثْرَةِ مُرَاجَعَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ فِي قَلْبِي أَنْ يُحِبَّ النَّاسُ بَعْدَهُ رَجُلًا قَامَ مَقَامَهُ أَبَدًا وَلَا كُنْتُ أُرَى أَنَّهُ لَنْ يَقُومَ أَحَدٌ مَقَامَهُ إِلَّا تَشَاءَمَ النَّاسُ بِهِ فَأَرَدْتُ أَنْ يَعْدِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَوَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَأَبُو مُوسَى وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٦٥٥،٦٥٠،٦٣٦،١٩٥]

[٤١٨١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّهُ لَبَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي فَلَا أَكْرَهُ شِدَّةَ الْمَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٨٥٠]

قوله: مات النبی ﷺ وانه لبين حاقنتي وذاقنتي: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی. د رسول الله ﷺ وفات اوشو په داسې حال کښې چه هغه زما د ججورې او خنې په منځ کښې وو. حاقنه هغه کندې ته وائی. کومه چه د مرئ د رګ او د هډوکی (ګورګور) په مینځ کښې وی. او ،ذاقنه،، ته مراد ،،ذقن،، دې یعنی ،،زنه، او وړیسې یو روایت کښې دی.،،بین سحری ونحری،، د سحر نه مراد سینه ده. او د نحر نه مراد خانې د نحردې یعنی حلق، مطلب دادې چه دوفات په وخت نبی علیه السلام زما سینې ته ډډه لګولې وه.

قوله: فلا اکره شدة الموت لاحد ابداً بعد النبی: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی. چه د وفات په وخت کومه سختی ما په نبی علیه السلام باندې اولیده. دهغې نه پس زه د هیڅ چا دپاره د مرګ سختی ناخوښه نه ګنړم. مطلب دادې چه مونږ به مخکښې دا ګنړل چه د مرض سختی د

انسان د اعمالو په وجه وي.خوكله چه ما نبي ﷺ باندې د مرض د سختۍ مشاهده اوكړله.نواوس كه څوك د نزع (زنكدن) په وخت سختۍ كښې مبتلا اووينم.نو زه دهغې نه څه نتيجه نه اخلم.

[۴۱۸۲] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ وَكَانَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَحَدَ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَقَالَ النَّاسُ يَا أَبَا حَسَنٍ كَيْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْفَ يُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هَذَا إِنِّي لَأَعْرِفُ وُجُوهَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عِنْدَ الْمَوْتِ اذْهَبْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْنَسْأَلْهُ فِيمَنْ هَذَا الْأَمْرُ إِنْ كَانَ فِينَا عَلِمْنَا ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ فِي غَيْرِنَا عَلِمْنَاهُ فَأَوْصَى بِنَا فَقَالَ عَلِيٌّ إِنَّا وَاللَّهِ لَئِنْ سَأَلْنَاهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنَعَنَاهَا لَا يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أَسْأَلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۵۹۱۱]

دا دګل د ورځې واقعه ده.په كومه ورځ چه د نبي ﷺ وفات اوشو.(۱) حضرت علي رضي الله عنه د سحر په وخت بهر ته راووتلو.نو خلقو د رسول الله ﷺ دحال پوښتنه اوكړه .حضرت علي رضي الله عنه اووئيل.چه الحمدلله نن سحر نبي ﷺ په ښه حالت كښې وو.يعنې نن د نبي ﷺ صحت څه قدرې ښه دې.

قوله: <u>فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا:</u> حضرت عباس رضي الله عنه دحضرت علي رضي الله عنه لاس اونيولو.اووې وئيل.چه (ته خلقو ته دا خبر وركوې.چه د نبي ﷺ صحت ښه دې.حالانكه) په خدائې قسم! ته به درې ورځې پس د عصا (امسا) غلام يې.يعنې څوك چه امير جوړشي.ته به دهغه تابعدار او محكوم جوړيږې.زما خو دا خيال دې.چه رسول الله ﷺ به په دې مرض كښې نزدې وفات شي.ځكه چه زه د عبدالمطلب په مخونو كښې د مرګ علامتونه پيژنم. راځه،چه د نبي ﷺ نه مونږ تپوس اوكړو.چه ستاسو نه پس به ستاسو نائب او خليفه څوك وي؟ كه په مونږ كښې وي.نو پته به اولګي.اوكه زمونږ نه علاوه بل څوك وي.نو بيا به هم مونږ ته پته اولګي.او نبي ﷺ به زمونږ متعلق (هغه خليفه ته) وصيت اوكړي.(چه هغه مونږ سره دخير سلوك اوكړي).

حضرت علي رضي الله عنه اوفرمائيل.په خدائې قسم! زه به د رسول الله ﷺ نه په دې باره كښې هيڅ چرې تپوس اونكړم. ځكه كه مونږ ددې متعلق تپوس اوكړو.او نبي ﷺ (په مونږ كښې چالره

---

(۱) فتح البارى(۱۴۳/۸)_

دخليفه جوړولونه) انكار اوكړو.نوبيا به خلق دنبي ﷺ نه پس كله هم مونږته خلافت نه راكوي.

[۴۱۸۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَا هُمْ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي لَهُمْ لَمْ يَفْجَأْهُمْ إِلَّا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ فِي صُفُوفِ الصَّلَاةِ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ أَنَسٌ وَهَمَّ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِي صَلَاتِهِمْ فَرَحًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ ثُمَّ دَخَلَ الْحُجْرَةَ وَأَرْخَى السِّتْرَ [ر:۶۴۸]

[۴۱۸۴/۴۱۸۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ أَبَا عَمْرٍو ذَكْوَانَ مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ تَقُولُ إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ دَخَلَ عَلَيَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَبِيَدِهِ السِّوَاكُ وَأَنَا مُسْنِدَةٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَعَرَفْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ السِّوَاكَ فَقُلْتُ آخُذُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَتَنَاوَلْتُهُ فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ وَقُلْتُ أُلَيِّنُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَلَيَّنْتُهُ فَأَمَرَّهُ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ أَوْ عُلْبَةٌ يَشُكُّ عُمَرُ فِيهَا مَاءٌ فَجَعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْمَاءِ فَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى حَتَّى قُبِضَ وَمَالَتْ يَدُهُ

قوله: إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي : حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د رسول الله ﷺ وفات زما په كوركښې اوهم زما دنمبر په ورځ كښې اوشو.حضرت عائشې رضي الله عنها ددې تصريح څكه اوفرمائيله.چه د دوارو جهانو سردار ﷺ د ازواج مطهرات نه اجازت اخستې وو.او د بيمارۍ ورځې ئې د حضرت عائشې رضي الله عنها سره تيرې كړې وې.اوس كه د بلې يوې بى بى په نمبركښې وفات شوې وې.نودهغې په زړه كښې به داتمنا اوغم وو.چه كه دنبي ﷺ د عائشې كور ته منتقل شوې نه وې.نو نبي ﷺ به زما په كوركښې وې.او زما په كوركښې به نبي ﷺ دفن شوې وې. الله ﷻ دا كرم اوكړو.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها په نمبركښې د نبي كريم ﷺ وفات اوشو.يعنى بالفرض كه نبي ﷺ د نورو ازواج مطهرات نه اجازت نه وې اخستې اود عائشې رضي الله عنها كورته نه وې منتقل شوې.نو بيا به هم وفات بهرحال د حضرت عائشې رضي الله عنها سره كيدو.او د دفن كيدو ځائې به ئې د عائشې رضي الله عنها حجره جوړيده.څكه چه دهغې د نمبر په ورځ خو به نبي ﷺ هغې كره ضرور راتلو.

[٤١٨٥] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَقُولُ أَيْنَ أَنَا غَدًا أَيْنَ أَنَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَأَذِنَ لَهُ أَزْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَإِنَّ رَأْسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وَسَحْرِي وَخَالَطَ رِيقُهُ رِيقِي ثُمَّ قَالَتْ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَهُ سِوَاكٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ أَعْطِنِي هَذَا السِّوَاكَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَأَعْطَانِيهِ فَقَضِمْتُهُ ثُمَّ مَضَغْتُهُ فَأَعْطَيْتُهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى صَدْرِي

[٤١٨٦] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَكَانَتْ إِحْدَانَا تُعَوِّذُهُ بِدُعَاءٍ إِذَا مَرِضَ فَذَهَبْتُ أُعَوِّذُهُ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى وَمَرَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَفِي يَدِهِ جَرِيدَةٌ رَطْبَةٌ فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَظَنَنْتُ أَنَّ لَهُ بِهَا حَاجَةً فَأَخَذْتُهَا فَمَضَغْتُ رَأْسَهَا وَنَفَضْتُهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهِ فَاسْتَنَّ بِهَا كَأَحْسَنِ مَا كَانَ مُسْتَنًّا ثُمَّ نَاوَلَنِيهَا فَسَقَطَتْ يَدُهُ أَوْ سَقَطَتْ مِنْ يَدِهِ فَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنَ الدُّنْيَا وَأَوَّلِ يَوْمٍ مِنَ الْآخِرَةِ [ر: ٨٥٠]

[٤١٨٧] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَقْبَلَ عَلَى فَرَسٍ مِنْ مَسْكَنِهِ بِالسُّنْحِ حَتَّى نَزَلَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَلَمْ يُكَلِّمِ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَتَيَمَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُغَشًّى بِثَوْبِ حِبَرَةٍ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ وَبَكَى ثُمَّ قَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ أَمَّا الْمَوْتَةُ الَّتِي كُتِبَتْ عَلَيْكَ فَقَدْ مُتَّهَا قَالَ الزُّهْرِيُّ وَحَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ خَرَجَ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يُكَلِّمُ النَّاسَ فَقَالَ اجْلِسْ يَا عُمَرُ فَأَبَى عُمَرُ أَنْ يَجْلِسَ فَأَقْبَلَ النَّاسُ إِلَيْهِ وَتَرَكُوا عُمَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمَّا بَعْدُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ وَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ قَالَ اللَّهُ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ إِلَى قَوْلِهِ الشَّاكِرِينَ وَقَالَ وَاللَّهِ لَكَأَنَّ النَّاسَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ هَذِهِ الْآيَةَ حَتَّى تَلَاهَا أَبُو بَكْرٍ فَتَلَقَّاهَا مِنْهُ النَّاسُ كُلُّهُمْ فَمَا أَسْمَعُ بَشَرًا مِنَ النَّاسِ إِلَّا يَتْلُوهَا فَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ قَالَ وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ [ر: ١١٨٤]

[۴۱۸۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَبَّلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَوْتِهِ [۵۴۸۴]

قوله: حدثنا يحي بن بكير: د رسول اللهﷺ چه كله وفات اوشو.نو حضرت صديقؓ دمديني اطرافوكښې ، ،سنح،نومې خائي ته تلي وو.چرته چه دهغه دويمه بي بي اوسيدله. مديني منورې ته چه راغى.نو د نبىﷺ وفات شوى وو.صحابه كرامؓ د اضطراب او بې چينۍ په حالت كښې حيران وو.صديق اكبرؓ چه راغې.نو د رسول اللهﷺ مخ مبارك نه ئې خادر لرې كړو.او تندې مبارك ئې ښكل كړو.او بيا په ژړا شو.اووې فرمائيل.

قوله: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ: ،،زمامورپلاردې په تاسو قربان وى.په خدائې (قسم)! الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرگونه نه جمع كوى،،
حضرت صديق اكبرؓ دا جمله خكه اووئيله.چه بهرحضرت عمرؓ وئيل.چه رسول اللهﷺ وفات شوې نه دې.هغه خو الله تعالى ته د ملاقات دپاره تشريف اورلې دې.نبىﷺ به دوباره راخى.او ترهغه وخته پورې به نه وفات كيږى.ترکومې پورې چه منافقين د مخ د زمكې نه ختم نكړى.([1])
حضرت صديق اكبرؓ د حضرت عمرؓ رد اوكړو.اووې وئيل.چه نبىﷺ وفات شوې دې. اوس كه نبىﷺ دوباره راشي.نو گويا په نبىﷺ به دوباره مرگ راخى. حالانكه الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرگونه نه جمع كوى.خكه چه ستاسو وفات شوې دې.او تاسو به دوباره نه راخئ.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً فان محمداًﷺ قد مات: حضرت صديق اكبرؓ په دې خطبه كښې د نبى كريمﷺ نوم مبارك واخسته. ،،رسول الله،، ئې اونه وئيل.خكه چه مقصود وصف د رسالت بيانول نه دى.بلكه ذات محمدى بيانول دى.او دا بيانول دى.چه حضرت محمدﷺ يو انسان وو.اللهﷻ هغه لره په نبوت سره مشرف كړې وو.لكه څنگه چه د نورو انسانانو او نبيانو وفات شوې دې.هغه شان د نبىﷺ وفات هم شوې دې.([2])

قوله: وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ: ،،په خدائې قسم! كله چه ما د حضرت ابوبكرؓ نه دا آيت واوريده.چه تلاوت كولو يې.نو ماته داسې محسوسه شوه.چه زه هلاك شوم.تردې چه زما پښو مالره

---

[1] فتح البارى(۱۴۶/۸)۔
[2] لامع الدرارى (۴۱۴/۸)۔

اوچتول پریخودل.او زه په زمکه راپریوتم.او زما یقین اوشو.چه واقعی د رسول اللهﷺ وفات شوې دې،،

دا حضرت فاروق اعظمؓ فرمائی.هغه د رسول اللهﷺ د وفات نه پس په هوش کښې نه وو. او مغلوب الحال شوې وو.فرمائیل یې:که چا اووئیل.چه نبیﷺ وفات شوې دې. زه به دهغه څټ والوځوم.کله چه حضرت عمرؓ د قرآن آیت ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ وغیره آیاتونه واوریدل.نو دغه وخت هغه ته یقین اوشو.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوې دې.

په یو روایت کښې دی.چه کله هغه د صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل .نو وې وئیل.

«ماشعرت انهافی کتاب الله»، یعنی ددې نه ورانديې خو ماته احساس هم نه وو.چه دا آیاتونه هم په کتاب الله کښې شته.(١)

فعُقرت (د عین ضمې او د قاف کسرې سره) ای هلکتُ، په بعضې روایاتو کښې ،،فعقرتُ،، (دعین فتحې او د قاف کسرې سره) دې.ددې معنی متحیر او حیرانیدل دی.د حضرت عمرؓ مطلب دادې.چه ما د حضرت صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل.او ماته معلومه شوه.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوې دې.نو په ما باندې دومره غم سور شو.چه زه نه شوم اودریدلې.تردې چه زه په زمکه راپریوتم.

[٤٤٥٨] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا يَحْيَى وَزَادَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَدَدْنَاهُ فِي مَرَضِهِ فَجَعَلَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ لَا تَلُدُّونِي فَقُلْنَا كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ أَلَمْ أَنْهَكُمْ أَنْ تَلُدُّونِي قُلْنَا كَرَاهِيَةَ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَقَالَ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ رَوَاهُ ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٥٣٨٢، ٦٨٨٦، ٦٨٩٧]

قوله: لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ:

واقعهٔ لدود: دلته دا اشکال کیږی.چه رسول اللهﷺ به دخپل ذات دپاره دهیڅ چا نه بدله نه اخستله.بیا دلته زبردستی: سره دوائی ورکونکو نه اجتهادی غلطی شوې وه. هغوی دا گنړل. چه په نبیﷺ باندې ذات الجنب مرض حمله کړې ده.او دوائی ورکول ضروری دی.او د نبیﷺ انکار طبعی کراهت باندې مبنی دې.لکه څنګه چه عام طور باندې کیږی.نو بیا دغه حضراتو سره د عفو اوکرم او دحلم او برداشت معامله ولې اونکړې شوه؟

① حضرت شاه صاحبؒ فرمائی.چه ددې وجه په پوهه کښې نه راتله.یو حکایت زما د نظر نه تیرشو.دهغې نه پس ددې وجه په پوهه کښې راغله.حکایت ئې بیان کړو.چه یو نیک بزرګ وو.ټولو خلقو به دهغه ډیر زیات احترام او اکرام کولو.خو یو خوان به راتلو.اودهغه په

---

١) فتح الباری(١٤٦/٨)_

شان کښې به ئې ګستاخي کوله.دغه بزرګ به دهغه ټولې ګستاخئ برداشت کولې.اوهیڅ جواب به ئې نه ورکولو.يوه ورځ هغه راغې.اوهغه دا بزرګ په مخ باندې يوګزار اووهلو.د هميشه عادت مطابق خيال هم دا وو.چه نن به هم هغه تحمل او برداشت اوکړي.خو دغه بزرګ فوراً بې قراره شو.خلقو ته ئې اووئيل.چه تاسو هم هغه يو ګزار اووهئ.خو دهيڅ چا جرات اونه شو.نتيجه دا شوه.چه لږ وخت تيرشوې وو.چه ددغه ځوان وفات اوشو.دې بزرګ اوفرمائيل.کله چه ده زما سره ګستاخيانې کولې.هغه وخت د الله حلم او دهغه تحمل ده لره معاف کولو.خوکله چه نن ده د حد نه تجاوز اوکړو.او زه ئې په مخ اووهلم.نو ماته دا کشف اوشو.چه د الله غضب ته جوش راغلې دې.په دې وجه ما اوغوښتل.چه مونږ د الله د بدلې اخستلو نه وړاندې دده نه بدله واخلو.چه دې د الله د انتقام نه بچ شي.که مونږ انتقام اخستې وې.نو د الله د طرفه ده ته معافي ملاويدې شوه.مونږ په انتقام کښې د خپل طرفه تاخير اوکړو.نو د الله د انتقام په ګرفت کښې دې راغې.

شاه صاحب ددې قصې بيانولو نه پس فرمائي.چه دلته رسول الله ﷺ ته په دې لدود (دوائي) سره تکليف رسيدلې وو.او د نبي تکليف موجب د انتقام او قصاص دې، رسول الله ﷺ د الله دانتقام د ګرفت نه هغوی لره د بچ کولودپاره پخپله د انتقام فيصله اوکړله.[1]

④ دويمه وجه دا بيان کړې شوې ده.چه په اصل کښې د نبي کريم ﷺ حکم د الله حکم دې. کوم کس چه د رسول الله ﷺ حکم مات کړو.هغه د الله حکم هم مات کړو.اوس هرکله چه دغه خلقو د نبي ﷺ دحکم مخالفت اوکړو.نو يواځې د نبي ﷺ دحکم مخالفت ئې اونکړو. بلکه د الله دحکم مخالفت ئې هم اوکړو.په دې وجه نبي ﷺ دخپل طرفه معافي ورکولې شوه.خو د الله د طرفه د معافئ ورکولو خو نبي ﷺ ته اختيار نه وو.په دې وجه نبي ﷺ بدله واخستله.چه دلته معامله برابره برابره شي.او د الله دغضب نه داخلق بچ شي.[2]

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلي دي.چه نبي ﷺ داحکم د انتقام په طور نه وو ورکړې.بلکه ادب دپاره ئې ورکړې وو.په دې سره د نبي ﷺ مقصود انتقام اخستل نه وو.بلکه دهغوی تاديب مقصود وو.چه چرته هغوی بيا داسې اونکړي.[3]

بعضې حضراتو وئيلي دي.چه داحکم ئې د خوش طبيعتئ د ظرافت په طور باندې ورکړې وو.[4] والله اعلم.

---

[1] فيض الباري(١٤٤\٤)_

[2] اخرج ابن جرير من طريق بكر بن الاسود عن الحسن قال: قال قوم على عهد النبي ﷺ يا محمد، انا نحب ربنا، فانزل الله ﴿ قل ان كنتم تحبون.....ذنوبكم ﴾ فجعل اتباع نبيه محمد ﷺ علماً لحبه وعذاب من خالفه (وانظر: الدرالمنثور فى التفسيربالماثور(١٧\٢)_

[3] فتح الباري(١٤٧\٨)_

[4] سيرة النبي(١١٢\٢)_

[۴۴۹۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا أَزْهَرُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَتْ مَنْ قَالَهُ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنِّي لَمُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي فَدَعَا بِالطَّسْتِ فَانْخَنَثَ فَمَاتَ فَمَا شَعَرْتُ فَكَيْفَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ؟ [ر:۲۵۹۰]

[۴۴۹۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةُ أَوْ أُمِرُوا بِهَا قَالَ أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ

[۴۴۹۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ قَالَ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَا عَبْدًا وَلَا أَمَةً إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ الَّتِي كَانَ يَرْكَبُهَا وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا لِابْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً [ر:۲۵۸۸]

[۴۴۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَا كَرْبَ أَبَاهُ فَقَالَ لَهَا لَيْسَ عَلَى أَبِيكِ كَرْبٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلَمَّا مَاتَ قَالَتْ يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهْ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهْ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهْ فَلَمَّا دُفِنَ قَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ

د نبی کریم ﷺ چه کله وفات اوشو.نو حضرت فاطمې ﷺ اوونيل.

قوله: يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهْ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهْ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهْ: ،،اې زما باباجانه! تا دخپل رب دعوت قبول کړو.اې باباجانه! دچا ځائې چه جنت الفردوس دې.اې باباجانه! مونږ جبرئيل ته ستا د مرګ خبر ورکوو،،

بيا کله چه صحابوﷺ رسول اللهﷺ دفن کړو.نو حضرت فاطمهﷺ حضرت انسﷺ ته مخاطبه شوه.وې وئيل.

قوله: يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ: ،،اې انس آيا تاسو ته دا خوښه ده؟ چه تاسو په رسول اللهﷺ باندې خاورې واړوئ ددې درد نه ډکې اواثرناکې جملې نه دحضرت فاطمې ﷺ د غم اوجذباتو اندازه لګيدې شي.مطلب دهغې دا وو.چه په کوم زړه تاسو په رسول اللهﷺ باندې خاورې واړولې.

بَابُ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۴۹۴] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ يُونُسُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فِي رِجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ صَحِيحٌ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُخَيَّرَ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ وَرَأْسُهُ عَلَى

فِيْذِي غُشِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصَرَهُ إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يَخْتَارُنَا وَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ قَالَتْ فَكَانَتْ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى [ر:۴۱۷۱]

بعضي عالمانو نقل کړی دی.چه کله نبی کریمﷺ پیدا شوې وو.نو هغه ،،الله اکبر،، فرمائیلي وو.او اوس کله چه نبیﷺ وفات کيږی.نو هغه ،،اللّهم فی الرفیق اعلی،، فرمائی.په شروع کښې ئې هم الله یاد کړو.او دهغه لوئي ئې بیان کړله.او بیائې تړول ژوند دهغه لوئی بیانول خپل مشن جوړکړو.او اوس کله چه رخصتيږی .نو په دغه وخت هم الله یادوی.(١)

بَاب وَفَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اشکال دا کيږی.چه امام بخاری رحمه الله ددې عنوان یو باب په ،،کتاب المناقب،، کښې قائم کړې دې.(١) د کوم خائې نه چه امام بخاری رحمه الله د سیرت نبوی آغاز کړې وو.او اوس ئې دلته هم دا باب قائم کړو.په ښکاره دواړو کښې تکرار دې.دلته خو دا مناسب دې.خو هلته دهغې څه جوړ په پوه کښې نه راځی؟

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله ډیر ښائسته جواب ورکړې دې.اوهغه داچه اصل کښې امام بخاری رحمه الله هلته ولادت بیانول غواړی.خو چونکه د ولادت په سلسله کښې د امام بخاری رحمه الله دشرط مطابق هیڅ یو روایت نه وو.په دې وجه هلته هغوی ،،باب وفاة النبیﷺ،، قائم کړو.او روایت ئې ذکرکړو.چه په هغې کښې ئې اوخودل.چه د نبی کریمﷺ وفات د دری شپیتو\٦٣ کالو په عمرکښې شوې دې.او دا سن١١ھ وو.اوس د سن ولادت معلومولو آسانه طریقه داده.چه د تاریخ وفات نه دری شپیته کاله شاته لاړشئ.نو د نبیﷺ د ولادت سن به معلوم شی.(٢)

[۴۴۶۵] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِثَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا [۳۶۹۳]

دلته کسر حذف کړې شو.ګینی د مکې د قیام موده دیارلس کاله ده.بعضې حضراتو فرمائیلي دی.چه په مکه کښې د نبوت ملاویدو نه پس تقریباً درې کاله موده د،فترة الوحی،،وه.په دې وجه په دیارلسو کالوکښې درې کاله د فترة الوحی شمار نکړې شو.(٣)

په دې روایت کښې صراحت نشته.چه د نبیﷺ وفات کله شوې دې.البته دا شته.چه نبیﷺ په مدینه منوره کښې لس کاله پاتې شوې دې.چه ددې نه دا خبره پخپله معلوميږی.

---

١) فیض الباری(١٤٣\٤)_ .... [بقیه حواشی په راروانه صفحه اوګورئ!....

چه ددې لسو کالونه پس بیا نبی علیه السلام وفات شو.په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکرکړو.(۱)

[۴۱۹۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِثْلَهُ [ر: ۳۳۴۳]

هم دا مشهوراو راجح روایت دی.چه د وفات په وخت د نبی علیه السلام عمر دری شپیته کاله وو.په بعضې روایاتو کښې شپیته کاله راغلی دی.خوپه هغې کښې کسر حذف کړې شوې دې.په بعضې روایاتوکښې د پنځه شپیتو کالو ذکرهم راغلې دې.خو په هغې کښې راوی د ولادت او وفات کالونه مستقل شمار کړی دی.په دې وجه ئې پنځه شپیته کاله وئیلی دی.(۴) والله اعلم.

باب

[۴۱۹۷] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ يعني صاعاًمن شعير [ر: ۱۹۶۲]

ددې باب تعلق هم وفات سره دې.د تیرشوی باب نه په منزله د فصل دې.په روایت کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه کله د نبی علیه السلام وفات اوشو.نو د نبی علیه السلام زغره یویهودی سره دریو صاعو په عوض کښې رهن پرته وه.هغه یهودی ته ،، ابو الشحم،،وئیلې شو.(۶) رسول الله صلی الله علیه وسلم دخپل اهل وعیال دپاره دهغه نه دیرش صاع اوربشې اخستې وې.او خپله زغره ئې هغه سره گانړه ایخودې وه.یوکاله پورې هغه سره وه.بیا حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دهغه یهودی قرض اداکړو.هغه زغره ئې ترې واپس واخستله.(۷)

د نبی علیه السلام دنیا سره د بې رغبتۍ دا شان دې.چه نبی علیه السلام به دخپل ځان دپاره مالونه څه جمع کړی وو.چه دهغه زغره کومه چه هغه دپاره ډیره ضروری وه.هغه هم د وفات په وخت یو یهودی سره گانړه پرته وه.

---

۱) صحیح بخاری، کتاب المناقب، باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم (۵۰۱۱)_

۲) الابواب والتراجم لصحیح البخاری(۲۲۰)_

۳) فیض الباری(۱۴۵\۴)_

۴) عمدة القاری(۷۵\۱۸)_

۵) فتح الباری(۱۵۱\۸)_

۶) عمدة القاری(۶۸\۱۳) کتاب الرهن)_

۷) فتح الباری(۱۴۳\۵)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ

[۴۱۹۸\۴۱۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ الْفُضَيْلِ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ فَقَالُوا فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّكُمْ قُلْتُمْ فِي أُسَامَةَ وَإِنَّهُ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ

[۴۱۹۹] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ النَّاسُ فِي إِمَارَتِهِ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعَنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ وَايْمُ اللّٰهِ إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هٰذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر: ۳۵۲۴]

امام بخاری رحمه الله دا واقعه دلته ذکر کړله.اګرچه د حضرت اسامه بن زید په مشرئ کښې دا لښکر نبی علیه السلام مرض الوفات نه مخکښې د روانولو دپاره مقرر کړې وو.البته دا لښکر اوس لا په تیارئ کښې وو.چه د نبی علیه السلام د مرض الوفات سلسله شروع شوه.او دا (لښکر) روان نه شو.بیا د نبی علیه السلام د وفات غمناکه حادثه پیښه شوه.دهغې روانګې پاتې شوه. د وفات نه پس حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بیا هغه اولیګه.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا ترجمه د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس قائم کړو

باب

[۴۲۰۰] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ الصُّنَابِحِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَهُ مَتَى هَاجَرْتَ قَالَ خَرَجْنَا مِنْ الْيَمَنِ مُهَاجِرِينَ فَقَدِمْنَا الْجُحْفَةَ فَأَقْبَلَ رَاكِبٌ فَقُلْتُ لَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ دَفَنَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ خَمْسٍ قُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ شَيْئًا قَالَ نَعَمْ أَخْبَرَنِي بِلَالٌ مُؤَذِّنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ فِي السَّبْعِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ

صنابحی تابعی دې.دهغه نوم عبدالرحمن بن عسیله دې.(۱) ددوی حدیث امام بخاری رحمه الله د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس ذکرکړې دې.ځکه چه دا واقعه د نبی علیه السلام د وفات نه پس پیښه شوې ده.

---

(۱) علامه عینی دهغه نوم ،،عبدالله بن عسیله،، لیکلې دې.(عمدة القاری۱۸\۷۸) خو دا دهغه نه غلطی شوې ده.دهغه نوم عبدالرحمن او دهغه کنیت ،،ابوعبدالله،،دې.په اصل کښې صنابحی درې دی.یو صنابح بن الاعسر إلحمسی، دا بالاتفاق صحابی دې.دویم عبدالله صنابحی دې.دده په صحابی کیدو اونه کیدو کښې شبه ده.دریم عبدالرحمن بن عسیله[بقیه حاشیه په راروانه صفحه

بَابٌ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٢٠١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَمْ غَزَوْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ [٣٧٣٣]

[٤٢٠٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ

[٤٢٠٣] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ بْنِ هِلَالٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسٍ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً

باب كم غزا النبي صلى الله عليه وسلم؟

رسول الله ﷺ څومره غزوات اوکړل؟ امام بخاري دخلاصې په طوردکتاب المغازي په اختتام باندې د نبي ﷺ د غزواتو تعداد بيانوي.د کتاب المغازي په شروع کښې ددې تفصيل تيرشوې دې.

قوله: حدثني احمد بن الحسن قال: حدثنا احمد بن محمد بن حنبل: دا احمد بن الحسن د ترمذ دې.او په ،،ترمذي کبير،، سره مشهور دې.(١) دا روايت امام بخاري ﷬ د ،،احمد بن الحسن،، په واسطې سره د امام احمد بن حنبل ﷬ نه نقل کړې دې.امام مسلم ﷬ دا روايت بغيرد واسطې نه براه راست دامام احمد بن حنبل ﷬ نه نقل کړې دې.(٢)

فائده: دامام بخاري اومسلم عالي سند روايات: ټول څلور روايتونه داسې دی.چه په هغې کښې امام مسلم ﷬ ته د امام بخاري په مقابله کښې فوقيت حاصل دې.چه امام مسلم ﷬ هغه بغير د واسطې نه نقل کړی دی.او امام بخاري ﷬ ئې واسطې سره ذکرکوي. او دوۀ سوو نه زيات روايتونه داسې دی.چه په هغې کښې امام مسلم ﷬ باندې امام

...د تيرمخ بقيه] صنابحي دې.دا تابعي دې.عام طور باندې دې دريو وارو کښې اشتباه کيږی.د عربو مشهور محقق شعيب ارنووط په دې دريو وارو باندې په ،،الطريقة الواضحة في تبيين الصنابحة،، نوم سره مستقل رساله ليکلې ده.د عبدالرحمن بن عسيلة صنابحي دحالاتو دپاره اوګورئ! تهذيب الكمال (٢٨٢\١٧_٢٨٤) وسير أعلام النبلاء (٥٠٥\٣-٥٠٧) وطبقات ابن سعد(٤٣٩\٧ ٤) والجرح والتعديل (٢٦٢\٥)

(١) حالاتو دپاره اوګورئ! سيراعلام النبلاء (١٥٦\١٢-١٥٧)_

(٢) صحيح مسلم، كتاب الحج، كتاب الجهاد والسير، باب عدد غزوات النبي ﷺ رقم الحديث (٤٤٦)_

بخاري رحمه الله فوقيت اورلي دي. امام بخاري رحمه الله ئې بغير د واسطې نه نقل كوى.او امام مسلم رحمه الله ئې د بخارى رحمه الله د هغه شيخ نه يوې واسطې سره نقل كوى.([1])

فائده: په بخاري كښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله روايات: دا روايت امام بخارى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه د احمد بن الحسن په واسطې سره نقل كړې دې.په كتاب النكاح كښې امام بخارى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يو روايت بغير د واسطې نه نقل كړې دې.([2]) او په كتاب اللباس كښې ئې د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يو استشهاد نقل كړې دې.([3]) امام بخارى رحمه الله اګرچه د امام احمد بن حنبل رحمه الله زمانه موندلې ده.اوهغه سره ئې ملاقات كړې دې.خو په صحيح بخارى كښې دهغه ذكر صرف په دې دريو مقاتو كښې دې.([4])

«وهٰذا آخر ما اردنا ايراده من شرح احاديث كتاب المغازى من صحيح الامام ابى عبدالله البخارى رحمه الله للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله و رعاه ومتعنا الله بطول حياته..... وقد وقع الفراغ من تسويده و اعادة النظرفيه، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الخميس ١٠\ من شعبان ١٤١٥هـ الموافق ١٢\من يناير١٩٩٥م، والحمدلله الذى بنعمته تتم الصالحات، وصلى الله على النبى الامى وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم مادامت الارض والسماوات، رتبه وراجع نصوصه وعلّق عليه ابن الحسن العباسى عضوقسم التحقيق والتصنيف والاستاذ بالجامعة الفاروقية وفقه الله تعالى لاتمام باقى الكتب كما يحبه و يرضاه، وهو على كل شئ قدير، ولاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم، ويليه ان شاء الله شرح كتاب التفسير».

. . . .

---

[1]) فتح البارى(١٥٣\٨) وعمدة القارى(٧٩\١٨)_

[2]) صحيح بخارى، كتاب النكاح، باب ما يحل من النساء وما يحرم(٧٦٥\٢)_

[3]) صحيح بخارى، كتاب اللباس، باب هل يجعل نقش الخاتم ثلاثة اسطر(٨٧٣\٢)_

[4]) علامه زاهد الكوثرى د علامه حازمى مشهوركتاب ،،شروط الائمه،، حاشيه كښې ليكلى دى.چه امام بخارى رحمه الله پخپل صحيح كښې د امام احمد صرف دوه روايات نقل كړى دى.چه په هغې كښې يو په واسطې سره دې.او يو تعليقاً دې.(اوګورئ:لامع الدرارى:٥١) خو صحيح خبره داده.چه امام بخارى رحمه الله نور روايت كوم چه په كتاب النكاح كښې دى. تعليقاً نه دى ذكرشوى.بلكه ،،وقال لنا احمد بن حنبل.....،، الفاظو سره ئې بغير د واسطې نه نقل كړى دى._

غزاګانې لنډې لنډې

(د مرتب دقلم نه)

غزوه بدر: د شام نه واپس کیدونکې د قریشو د تجارتي قافلې را لاندې کولو دپاره په ورځ د اتوار (یکشنبه) دولسم ۱۲ رمضان سنه ۲ هجري ۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۵ صحابه کرام ئې د ځان سره کړه او نبي کریم صلی الله علیه وسلم روان شو. په لښکرکښې صرف دوه اسونه او اویا اوښان وو. مدینې منورې نه دیو میل فاصلې باندې واقع بئر ابي عنبه ته په رسیدو سره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د لښکر جائزه واخسته اوماشومان کم عمره ئې ترې واپس کړل.مقام صفراء ته چه اورسیدل نو معلومه شوه چه د تجارت دقافلې دحفاظت دپاره د مکې نه دقریشو لښکر بدر ته نزدې رارسیدلې دې. داسې اوشو چه د تجارت دقافلې مشر ابو سفیان ته چه کله پته او لګیدله چه د محمد صلی الله علیه وسلم ملګري دوي پسې شوي دي نو هغه ضمضم غفاري له په مزدورې باندې قریشو ته دخبر رسولو دپاره اولیګلو او په خپله ابو سفیان لاره بدله کړه او د دریاب د غاړې لاره ئې غوره کړه او روان شو.قریشو ته خبر رسیدو سره د ابو جهل په مشرئ کښې د جنګیدونکو ځوانانواو منلې شوي شهسوارانو د زرو ۱۰۰۰ کسانو ډله سره د سلو ۱۰۰ اسونو اوه سوه ۷۰۰ اوښانو او ګډیدونکو ښځو ډیر په شان شوکت روان شو. کله چه دتجارت قافله په حفاظت سره او وتله نو ابو سفیان د قریشو لښکر ته جواب او لیګلو چه قافله بچ شوه لهذا تاسوهم واپس شي بنو زهره واپس شول لیکن ابو جهل انکار او کړو وې وئیل: چه د بدر میدان کښې به درې ورځې خوشحالي کولو نه پس واپس کیږو.۱۷ درمضان سنه ۲ د جمعې په سحر میدان بدر کښې دکفر او اسلام صفونه یو بل ته مخامخ وو. یواځې یواځې مقابلې اوشوه. دقریشو نه عتبه، شیبه او ولید میدان ته را ووتل او د مسلمانانو نه حضرت حمزه ﷺ حضرت علي ﷺ او عبیده ابن الحارث ﷺ میدان جنګ ته رابهر شو. او دوي دغه درې واړه کافران مردار کړل د عتبه په ګذار باندې د حضرت عبیده پښه کټ شوه. څه وخت روستو هغوي ته شهادت نصیب شو. بیا عام جنګ شروع شو. د توحید فرزندانو دایمان او دغیرت او بهادرۍ هغه مرانه اوښوده چه نن هم دتاریخ په پاڼرو کښې دهغوی نومونه په غټوټکو لیکلي شوي دي. د قریشو اویا ۷۰ کسان مړه کړې شو او اویا کسان قید کړې شو څوارلس ۱۴ مسلمانان شهیدان شو. دجنګ قیدیانو نه ئې فدیه واخستله او آزاد ئې کړل.مدینې منورې ته دروانیدو نه وړاندې ئې د خوشحالۍ زیرې رسولو دپاره قاصد اولیګلو. د مسلمانانو زړونه دشکر دجذباتو نه ډك او په ژبه باندې د الله تعالی ثنا او صفت وئیلو او خوشحالۍ سره واپس شو.

غزوه احد: د جنګ بدردبدل اغستلو دپاره د قریشو په سینو کښې دانتقام اور بلیدلو. دقریشو مشران دار الندوه کښې راجمع شول او د شام نه واپس شوې تجارتي قافلې توله ګټه ئې دمسلمانانو خلاف جنګ کښې استعمالولو فیصله او کړه. خوا اوشا قبائل ئې هم په جنګ کښې دشریکولو دپاره رضاکړل. د دریو زرو ۳۰۰۰ لښکر په ۵ د شوال سنه ۳هـ

دمكې نه روان شو چه په هغې كښې اوه سوه ۷۰۰ زغرې اغستونكى، درې زره ۳۰۰۰ اوښان او دوه سوه ۲۰۰ آسونه وو. دقريشو دعزتمند خاندان پنځلس ۱۵ ښځې هم ورسره شريكې شوې. حضرت عباس ﷺ دمكې نه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته دقريشو دلښكر خبر وركړو. نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حالاتو معلومولو دپاره حضرت انس او حضرت مونس اوليګل. هغوى چه واپس راغلل نو ووئې ويل چه لښكر نزدې راغلې دې. نبى كريم صلى الله عليه وسلم دعام عادت مطابق د صحابو نه مشوره واغستله بعض صحابوو او عبد الله ابن ابي منافق اوِ وئيل چه مدينه منوره كښې پاتې كيدل او دفاعى جنګ پكار دې. دنبى كريم صلى الله عليه وسلم خپله مشوره هم دا وه. خو د نورو ډيرو صحابو مشوره بلكه خواهش وو چه د مدينې منورې نه بهر مقابله كول پكار دى.دمشورې نه پس په ۱۱ دشوال سنه ۳ هـ په ورځ دجمعې دمازديګر مانخه نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم زرو كسانو باندې مشتمل ډله برابره كړه او أحد طرف ته روان شو. شپه ئې په شيخين مقام كښې تيره كړه. كم عمره صحابه ﷺ يې واپس كړل. دخالي په ورځ چه غر طرف ته روان شو.نو عبدالله بن ابي بهانه جوړه كړه.چه زما مشوره نه ده منلې شوې.او دخان سره ئې درې سوه كسان د اسلامى لښكر نه واپس كړل. په اسلامى لښكر كښې اووه سوه كسان وو.په دوى كښې سلو كسانو زغرې اغوستې وې.او په لښكر كښې صرف دوه اسونه وو. د أحد غر ئې ځان نه شاته پريښوده او صفونه يې جوړ كړل. اود يو غنډې په كنډاو كښې ئې پنځوس ۵۰ تيرانداز صحابه د حضرت عبد الله بن جبير په مشرئ كښې كينول. چه د دغې طرف نه د حملې امكان ختم شي او ورته يې په تاكيد سره او وئيل .كه مسلمانانو شكست اوخوړلو.اوكه فتح ورته حاصله شوه. تاسو به په هيڅ صورت كښې دغه ځائښه پريږدئ. په انفرادى مقابله كښې كافرانو ته د مكمل شكست ملاويدو نه پس عام جنګ شروع شو. حضرت حمزه علي او ابو دجانه په دښمن داسې حملې اوكړې چه د كافرانو صفونه ئې مات كړل.د كافرانو قدمونه اوخويدل.اود كنډاو نه ئې منډه كړه.مسلمانانو په غنيمت راجمع كولو شروع اوكړه. په كنډاو باندې مقرر شوې د پنځوسوكسانو دسته هم غنيمت طرف ته راكوزه شوه.امير منع كړل.خوهغوى ورته اووئيل.ميدان خالى دى. اوكافران شكست اوخوړلو.دلته كښې د پاتې كيدو اوس څه ضرورت دى.صرف لس كسان د عبدالله جبير رضى الله سره پاتې شو.خالد بن وليد چه كنډاو خالى اوليدلو.نود څلور سوه كسانو سره كنډاوء ته وراندې شو.اودلته كښې موجود يوولس صحابه كرام ئې شهيدان كړل.او په مسلمانانو ئې د شا د طرف نه حمله اوكړه.دې ناګهانه حملې د جنګ نقشه بالكل بدله كړه.كوم كافران چه تختيدلى وو.هغوى هم واپس راغلل.مسلمانان د دواړو طرف نه راګير شو.د جنګ په توره وريځه كښې ئې د خپل او پردى تميز نشو كولې.په بې خبرئ كښې د مسلمان توره د مسلمان په وينه باندې هم رنګينه شوه.كافرانو د آفتاب رسالت د مرګ افواه خوره كړه.په دې سره د مسلمانو حوصلې ښكته شوې.څه كسانو وسله اوغورځوله.چا ميدان جنګ پريخودلو.څه صحابه كرامو په كافرانو باندې لكه د باز حملې اوكړې.او دا به ئې وئيل.دنبى عليه السلام د وفات نه پس په دنيا كښې د ژوند تيرولو به څه مزه وى.د افراتفرى په دې حالت كښې هم څه صحابه كرام د نبى عليه السلام د حفاظت دپاره د هغوى

نه گیرچاپیره راجمع شوی وو.حضرات ابودجانه،علی،طلحه، ابوطلحه، سعد بن ابي وقاص هم په دې بهادروکسانو کښې وو.دکافرانو په حمله کښې دنبی علیه السلام دوه غاښونه مبارك شهیدان شوی وو.شونډې مبارکې ئې زخمی شوې وې.اوپه مخ مبارك کښې ئې د وسپنې کړې ننوتې او تندې مبارك ئې په وینو ککړ شوې وو. تقریباً اویا ۷۰ صحابه رضي الله عنهم شهیدان شول او دکفارو۲۳ درویشت کسان مړه کړې شو.په دې باندې خو روایات متفق دي.چه غزوه احد د شوال په میاشت کښې دګل (دوشنبه) په ورځ ۳هـ کښې واقع شوه البته تاریخ وقوع کښې اختلاف دې.د ۷،۸ ،۹، ۱۱ ، ۱۵ ، پورې روایات راغلې دي.

غزوه خندق اوبنی قریظه: دمسلمانانو خلاف دیهودیانو سازشونه جوړول څه نوې خبره نه ده.کله چه د مدینې یهود دخپلوکړو په سزا کښې دمدینې منورې نه اوشړلې شو.نوخیبر ته لاړل .اوداسلام خلاف یې سازشونه شروع کړل.په احد کښې مسلمانانو شکست خوړلې وو.نو دوی ته څه حوصله ملاوء شوه.اوقریشو ته ئې اووئیل. دا وخت دې.چه اسلام د مخ د زمکې نه ختم کړې شی.کافرانودا خبره ډیره په خوشحالئ اومنله.او د اخوا دیخوا قبیلې ،بنو اسد ،بنو غطفان ،بنو سعد ،ئې هم تیار کړل.لس زره کسان د اسلام د ختمولو دپاره مدینې ته راروان شو.صرف د قریشو تعداد په کښې څلور زره وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس اوښان وو.نبی علیه السلام ته ددوی دحملې خبر اوشو.صحابه کرامو سره ئې مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسي ﷺ ددفاعي جنګ طریقه اوښودله چه د مدینې منورې دکوم طرف نه چه دحملې خطره وې. هلته دې ژور کنده اوکنستې شی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپله دخندق حدود متعین کړل. د دې خندق ژور والې تقریباً پنځه نیم ګزه او اوږدوالې درې نیم میله وو. دلسو لسو کسانو ډلې یې جوړې کړې. او لس لس ګزه زمکه ئې هر یو سرې ته اوسپارله. دا د قحط زمانه وه د یخنې ورځې وې. یخې شپې وې. او یخې هواګانې الوتلې دریو زرو(۳۰۰۰) د اسلام فدایانو د غه لښکر دحق او باطل کندد کنستلو او روان وو، کومې ډلې چه به خپله حصه مکمله کړه نو ده بلې ډلې سره به شریك شو دایمان یوه جذبه وه د اسلام یو جوش وو.دې جذبې ورته دجهاد په لاره کښې دفانی دنیا هر مشقت د موم نه هم زیات نرم کړې وو. په شاګانو باندې به یې خاوره راوړله. ټولو به دا ترانه ونیله:

نحن الذين بايعوا محمداً على الجهاد ما بقينا ابداً

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس کښې ګرز راواخستلو.اود خندق نه به ئې خپله خاوره وړله، په خیټه مبارکه باندې یې کانړی تړلی وو. او په ژبه باندې ئې د خدائې حمد او ثنا وه او دا اشعار به ئې لوستل:

والله لولا الله ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فانزلن سكينة علينا وثبت الاقدام ان لاقينا

په شپږو ورځو کښې خندق پوره کولو نه پس دغه اسلامی قافلې د سلع غر سره نزدې صفونه جوړ کړل. دکفارو لښکر ډیر په جوش وخروش کښې راورسیدو نو خندق ددوی اول استقبال او کړو دا استقبال ددوی دپاره نوې هم وو او حیرانونکې هم. چه دخندق نه به څنګه

تيريږي؟ د دواړو طرفونه غشي ورول شروع شو. شلو ورځويا يوے مياشت پورې دا سلسله جاري وه. دالله تعالى امداد داسې راورسيدو چه د بنو غطفان نه نعيم بن مسعود اسلام راوړو او داسې چل ئې جوړ كړو چه په هغې سره د كفارو په لښكر كښې اختلاف پيدا شو بل طرف ته داسې تيزه سيلۍ راغله چه ددوى دخيمو تنابونه ئې اوشلول دا نغرونه ديگچې پريوتل سامانونه يې خواره واره شو. د هغې وجې ئې زړونه اوبيلل.او د صبا كيدو ته وراندې په تيښته مكې ته واپس شول. دا ده ۲۳ ذي القعده ۵هـ دچهارشنبې دورځې واقعه وه.په دې غزا كښې شپږ مسلمانان شهيدان شول درې ۳ يا ۸ كافران مردار كړې شول چونكه يهود بنى قريظه په دے جنگ كښې د معاهدې خلاف ورزى اوكړه. او كافرانو سره يې امداد اوكړلو. نو ددې غزا نه پس مسلمانانو چه مدينې منورې ته را واپس شو.لا وسله ئې ايښې نه وه. چه حضرت جبريل امين راغې. او وې وئيل. عجيبه ده چه وسله مو كيښودله؟ نبي كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل آو. وسله مو كيخودله. حضرت جبريل اووئيل. فرښتو لا وسله نه ده ايخې. په بنو قريظه باندې د هغوى د عهد شكنۍ د وجے حمله كول دى. نبي كريم صلى الله عليه وسلم اعلان وكړو چه دمازيگر مونځ به په بنى قريظه كښے كوئ. د دريو زرو ۳۰۰۰ لښكر دبنى قريظه نه چاپيره شو. په لښكر كښې ۳۶ اسونه وو. پنځويشتو ورځو پورې محاصره جاري پاتې كيدونه پس بنو قريظه دحضرت سعد بن معاذ په فيصله باندې راضى شو او دخپل قلعگانو نه را كوز شول د حضرت سعد فيصله دا وه چه ددوى سړى دې قتل كړې شي. او ښځے اوماشومان دې غلامان جوړ كړې شى.اود دوى مالونه دې په مسلمانانو تقسيم كړې شي. دغه شاند څلوروسوو يهوديانو سرونه قلم كړې شو.

غزوه ذات الرقاع: د ابن اسحاق د بيان مطابق دا غزا په جمادي الاولى سنه ۴ كښې د ابن سعد په نزد په ۵ هجري او د امام بخاري درايت مطابق دخيبر دغزا نه روستو په ۷ كال شوې وه.د امام بخاري رائې څكه غوره ده چه دې غزوه كښې ابو موسى ﷺ اوحضرت ابو هريره ﷺ شريك وو.او دا دواړه دخيبر د غزا نه روستو مسلمانان شوے وو. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته خبر ملاو شو چه دغطفان دوه قبيلے مجارب او ثعلبه د مسلمانانو خلاف د جنگ دپاره جمع كيږي. د دې دپاره نبي كريم صلى الله عليه وسلم څلور سوه (۴۰۰) يا اووه سوه (۷۰۰) يا آته سوه(۸۰۰) صحابه كرام ځان سره كړل او ددوى مخې ته ورغلل. يو بل ته مخامخ شو ليكن جنگ او نشو. نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغلته صلوه الخوف ادا كړو څكه چه ذدشمن نه خطره وه.

غزوه بنى المصطلق: بعضې مورخينو سنه ۴ هـ ابن سعد دويم شعبان سنه ۵هـ او ابن اسحاق په ۶هـ كښې ددې واقعې كيدل ليكلې دى. حافظ ابن حجر د پنځمې هجري قول غوره كړې دې.د بنو المصطلق رئيس حارث ابن ضرار په مسلمانانو دحملې تيارې شروع كړو. نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته اطلاع اوشوه نو حضرت بريده ابن خصيب ئې د حال معلومولو دپاره اوليگلو. بريده واپس راغلو. او تصديق ئې اوكړو . نبي كريم صلى الله عليه وسلم زيد بن حارثه خپل قائم مقام جوړ كړو او گل (دوشمبه) په ورځ د مدينې منورې نه.د مريسيع

(دا يوځائي دي) طرف ته روان شو.اوه سوه ۷۰۰ صحابه وو په لښکر کښې ديرش ۳۰ آسونه وو. ام المومنين حضرت عائشه صديقه او ام سلمه هم ورسره وې. دشمنانو خپل ځاروته اُبه ورکولې. چه ناڅاپه په ئې پرې حمله اوکړه او شکست ئې ورکړلو. لس ۱۰ کسان يې ترينه هم مردار کړه. دوه سوه خاندانه يې قيديان کړل دوه زره ۲۰۰۰ اُښان پنځه زره چيلې په مال غنيمت کښې ملاو شوې. روستو بيا چونکه دبني المصطلق درئيس حارث لور ام المومنين حضرت جويريه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په نکاح کښې راغله نو ځکه ئې ټول آزاد کړل هم د دې سفر په واپسۍ کښې واقعه د إفك پيښه شوه.

صلح حديبيه: د ذو القعدې په اول تاريخ د دوشنبې (ګل) په ورځ نبي کريم صلى الله عليه وسلم د عمرې په نيت مکې ته روان شو. دې سفر کښې دصحابه کرامو تعداد په مختلف رواياتو کښې ۱۳سوه ۱۴سوه ۱۵سوه او ۱۸ سوه راغلې دې.مشهور په کښې د څلوارلسوه روايت دې د اسلام دې لښکر دذوالحليفې نه دعمرې دپاره احرام اُترلو. او بشر بن سفيان ئې په طور د جاسوس وړاندې اوليګلو. د اسلام دا لښکر چه کله عسفان ته نزدې غدير اشطاط مقام ته اورسيدلو نو بشر خبر راوړلو چه دقريشو او د هغوی ملګری قبائل اته زره ۸۰۰۰ کسان په مقام "بلدح" کښې راجمع شوی دی. او دوه سوه ۲۰۰ کسانو سورو سره خالد بن وليد د "کراع الغميم" په لاره کښې د حملې دپاره ناست دی. نبي اکرم صلى الله عليه وسلم لاره بدله کړه او حديبيه مقام ته ئې تشريف يوړلو. هرکله چه خالد بن وليد ته پته اولګيده چه مسلمانانو لاره بدله کړه. نو قريش ئې د نوې صورتحال نه خبر کړل. د حديبيې نه حضرت عثمان رضي الله عنه خبرو اترو دپاره قريشو ته اوليګلو. بل خو دا خبره خوره شوه چه حضرت عثمان او هغه سره تلی لس ملګری شهيدان کړې شو.ددې نه پس د بيعت الرضوان تاريخی واقعه پيښه شوه.د بيعت ا لرضوان خبر قريش مرعوبه کړل.او صلحې کولو ته ئې غاړه کيخودله.دصلح د خبرو اترو دپاره قريشو سهيل بن عمرو راوليږلو.په څو شرطونو باندې د لسو کالو دپاره صلح اوشوه. په مقام حديبيه کښې شل يا د يوې مياشتې پورې پاتې کيدو نه پس نبي کريم صلى الله عليه وسلم دخپلو ملګرو سره واپس مدينې منورې ته روان شو.ددې سفر په واپسۍ سورت "فتح" نازل شو.او قرآن کريم صلح حديبيې ته د فتح مبين لقب ورکړو.

غزوه خيبر: دمدينې منورې نه شړلې شوې يهوديان خيبرته لاړل. اوهلته آباد شو.اود مسلمانانو خلاف ئې د مدينې منورې منافقان او دمکې مشرکان را بيدار کړل. چه اوس د مسلمانانو د طاقت ختمولو موقع ده. د ابن هشام په نزد باندې په محرم کال۷ کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د شپاړس سوه ۱۶۰۰ صحابه کرامو چه په کښې دوه سوه ۲۰۰ سواره او څوارلس سوه پياده وو د مدينې منورې نه ۹۶ ميله لرې د شام په لار خيبر ته روان شو. د نبي کريم صلى الله عليه وسلم بيبيانو کښې ام سلمه رضي الله عنها دوی سره وه. او نبي کريم صلى الله عليه وسلم په مدينه منوره کې حضرت سباع بن عرفطه رضي الله عنه خپل نائب پريښخولو.د شپې په وخت کښې خيبر ته اورسيدل. د حملې دپاره د سحر انتظار وو. يهوديان چه سحرکارونو پسې راووتل.نوصحابه ئې اوليدل چغې ئې کړې چه "محمد والخميس" د اسلام

د ا لښکر د خیبر دقلعګانو نه ګیر چاپیره شو او ترتیب وار اول قلعه ناعم بیا قموص وریسې قلعه صعب بن معاذ او د قله قلعې فتح کړې. ددے نه پس د قلعه ،وطیح ،، او. سلالم ،،ته د څوارلسو ورځو پورې محاصره جاری وه. یهود صلحې ته مجبوره شو.نبي کریمﷺ په صلح کښے دا شرط کیخودلو .چه یهود به سره زرسپین زراو تول د جنګ سامان په خیبر کښې پریږدی. اودخیبر نه به ځی یهودو دا شرط قبول کړلو.روستو ئې درخواست او کړو. چه مونږ دې هم په خیبر کښې پریخودلی شو. اود خیبر د باغونو نیم آمدن به مونږ تاسو مسلمانانو ته درکوو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړو.په دې غزا کښې تقریباً څوارلس صحابه کرام شهیدان او درې نوی (۹۳) یهودیان مردارشو.

فتح مکه مکرمه: د صلح حدیبیې په شرطونو کښې یوشرط دا هم وو.چه دکومې قبیلې سره د مشرکانو معاهده وی.مسلمانان به د دهغوی سره جنګ نه کوی.او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی.اودکومو قبیلو سره چه دمسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنګ نه کوی.او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی.دصلح حدیبی نه پس قبیله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبیله بنو بکر دقریشو ملګری شو. دې دواړو قبیلو کښې د پخوا نه د شمنی را روانه وه. د دې وجې بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قریشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدینې منورې ته لاړلو. او نبي کریم صلی الله علیه وسلم ئې د قریشو د خلاف ورزئ نه خبر کړو.چه قریشو تاسو سره اومعاهده کړې وه.چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو .دچا سره چه ستاسو معاهده وی.او اوس بنوبکر په مونږحمله اوکړه.اومشرکانو ورسره مدد اوکړلو.او تاسو سره چه ئې کومه معاهده کړې وه.دهغې خلاف ورزی ئې اوکړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم قریشو ته خبر او لیګلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو دیت (تاوان) ورکړئ. یا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلئ. او که داسې نه کوئ. نو بیا د صلح حدیبیے ماتولو اعلان اوکړئ. قریشو د صلح حدیبې د ماتولو اعلان اوکړو. بیا روستو په خپلو کړو پښیمانه شو. او د معاهدې نوې کول ئې اوغوښتل. خو نبی علیه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په لسم د رمضان المبارك سنه ۸ هـ (جنوری ۶۳۰عیسوی) په ورځ د چهار شنبې (بدهه) لس زره اسلامی لښکرځان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. ازواج مطهراتو کښې ورسره حضرت میمونه او ام سلمه وه. د شپې مکې ته نزدې ئې ابو سفیان، بدیل او حکم بن خرام اونیولی شو.دوی دحالاتو معلومولو دپاره راوتلی وو. د راروانې ورځې پورې درې واړو اسلام راوړلو.چه سحر شو نو اسلامي لښکر مکې طرف ته روان شو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمکې د بره طرف نه مکې ته بغیر د جنګ نه داخل شو .او حضرت خالد بن ولید د مکې د کوز طرف نه مکې ته بغیر د جنګ نه داخل شو. ده سره د قریشو بعضو کسانو جنګ اوکړلو. چه پکښې درې صحابه کرام حضرت کرز بن جابر حضرت حبیش بن اشعر او مسله بن المیلاد شهیدان او دولس یا ځلیرویشت کفار قتل کړې شو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د تولو نه رومبې دحضرت ام هانئ کورته ورغلو. اته ۸ رکعته مونځ ئې اوکړل. پیا مسجدحرام ته لاړلو. او په حرم کښې چه کوم درې سوه شپیته ۳۶۰ بُتان وو. هغه ئې مات کړل. او بیت الله ئې د تصویرونو نه

صفا كړلو. حضرت بلال رضي الله عنه او اسامه ئې خان سره كړل. او دوه ركعته ئې په خانه كعبه كښې دننه اوكړل. د الله اكبر په اواز ئې هغه ځائې روښانه كړلو. بيا نبي كريم صلى الله عليه وسلم د كعبې نه را بهر.او خطبه ئې او فرمائله. او قريشو سره ئې د رحم او كرم معامله اوكړله. او ټول ئې معاف كړل. د دې هر څه باوجود چه دوى مسلمانانو ته سخت تكليفونه رسولې وو.

۲۰ رمضان المبارك د جمعې ورځ وه. لګ ساعت بعد دكعبې نه د حضرت بلال رضي د آذان ښكلې او زړه راښكونكې اواز پورته شو. د ماسپخين د مانځه نه پس عام بيعت (لاس نيوه) شروع شوه. د پنځم شوال د شنبې (خيالى) د ورځې پورې نبى كريم صلى الله عليه وسلم مكه كښې حصار وو. او په شپږم شوال باندې حنين طرف ته روان شو.

غزوه حنين: دمكې مكرمې د فتح كولو خبر چه كله د هوازن اوثقيف قبيلو واوريدو كوم چه په طائف كښې آباد وو. نو يو بل سره يې مشوره اوكړه چه په مسلمانانو باندې حمله اوكړى. د دواړو قبيلو شل زره ۲۰۰۰۰ كسان د مالك بن عوف په مشرئ كښې حنين مقام ته راورسيدل. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته چه كله دامعلومه شوه. نو حضرت عبد الله بن ابي حدرد ئې د حالاتو معلومولو دپاره اوليګلو. هغوى واپس راغلل او د هغې دواړو قبيلو د ارادې خبرې يې وركړلو.په شپږم شوال شنبه (خيالى) په ورځ په اتم كال د هجرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم د دولسو زرو ۱۲۰۰۰ فدايانو سره حنين مقام طرف ته روان شول. كله چه دا اسلامي لښكر د څهار شنبې په شپه د وادې حنين نه تيريدو نو په غرونو كښې پټ د دغې دوو قبيلوپه زرګونو ځوانانو ناڅاپه حمله اوكړه. د دې ناڅاپې حملې د وجې مسلمانان اول روستو شو. خو نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خپل ځاې كلك ولاړ وو. او د ژبې مباركې نه ئې دا جلالى كلمات په چغه راوتل

انا النبي لا كذب انا ابن عبد المطلب

حضرت عباس او يو څو صحابه كرام نور هم ورسره ولاړ وو. حضرت عباس ﷺ ته ئې حكم اوكړلو.چه انصار او مهاجرينو ته آواز اوكړه.چه صحابه كرامو د حضرت عباس آواز واوريدلو. نو د سترګې په رپ كښې دغه اسلامي لښكر لكه د ليونو په دشمن را پريوتل او لګ وخت تيرنه وو. چه ميدان بالكل خالى پاتې شو. او

دشمن اوتښتيدو. د دشمن او يا كسان قتل شو. تقريباً شپږ زره كسان ئې بنديان شو. څلورويشت زره اوښان څلويښت زره چيلي او څلور زره اوقيې سپين زر په مال غنيمت كښې د مسلمانانو لاس ته راغلل . صرف څلور مسلمانان شهيدان شول. د حنين په دې مقام كښې چه كوم لښكر شكست اوخوړلو. د هغوى يوه حصه اوطاس او بله طائف ته لاړه. نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حضرت ابو عامر په مشرئ كښې يو لښكر اوطاس طرف ته اوليګلو هلته دوى فتحه حاصله كړه. او بل طرف ته د طائف نه مسلمانانو تر پنځلسو، اوولسو۱۷، اتلسو۱۸، يا شلو ۲۰ ورځو پورې ګيره اچولې وه. دولس مسلمانان شهيدان شو. خو بيا هم قلعه فتحه نه شوه.د قبيله ثقيف دپاره نبي كريم صلى الله عليه وسلم د هدايت دعا اوكړه. او محاصره ئې ترې ختمه كړه. په پنځمه ذو القعده نبي كريم صلى الله

عليه وسلم مقام جعرانه ته اورسيدو. نو هلته د غزوه حنين بنديان او مال غنيمت جمع وو. نبي كريم صلى الله عليه وسلم د ديارلسو ورځو پورې انتظار اوكړو. چه كيدې شي. قبيله هوازن او ثقيف راشي .او خپل بنديان آزاد كړي.چه څوك هم رانغلل. نو نبي كريم صلى الله عليه وسلم مال غنيمت سره سره دغه بنديان هم تقسيم كړل. دمال غنيمت تقسيمولو نه پس د قبيله هوازن جرگه راغله.او توبه گار شو. دې نه پس نبي كريم صلى الله عليه وسلم ټولو صحابه وو ته بنديانو آزادلو سفارش وړاند كړو. چه د چا په حصه كښې كوم بنديان راغلى دى.نو زما دا سفارش دې. چه هغه آزاد كړئ. ټولو صحابه كرامو رضي الله عنهم دا سفارش قبول كړلو. او په يو وار يې شپږ زره بنديان آزاد كړل. په اتلسم ۱۸ رمضان اتم كال دهجرت نبي كريم صلى الله عليه وسلم دفتحې مكې په اراده وتلې وو. او دوه ۲ مياشتې او شپاړس ۱۶ ورځو كښې بيا واپس مدينې ته لاړلو.

غزوه موته: نبي كريم صلى الله عليه وسلم حضرت حارث بن عمير ته د اسلام ددعوت خط وركړو.او قيصر روم ته ئې او ليگلو. د قيصر د بادشاهئ لاندې د مقام بلقاء رئيس شرحبيل بن عمرو دغه سفير شهيد كړو. ددې شهيد دبدلې اخستلو دپاره نبي كريم صلى الله عليه وسلم د دريو زرو صحابه كرامو يوه ډله د حضرت زيد بن حارثه ﷺ په مشرئ كښې او ليگلو.او ورته يې او فرمائيل. چه كه چرته زيد شهيد شي نو جعفر بن ابي طالب به امير وى. اوكه جعفر شهيد شي نو عبد الله بن رواحه به امير وي. او كه عبدالله بن رواحه هم شهيد شي. نو بيا چه مسلمانان په چا متفق شي هغه به امير وى.شرحبيل چه كله خبر شو نو يو لاكهـ فوج يې د مقابلې دپاره را روان كړل. بل طرف ته هرقل نور يو لاكهـ كسانو سره په خپله د شرحبيل د امداد دپاره راوسيدلو. د موته په ميدان كښې دوه عظيم طاقتونه يو بل ته مخامخ شو. د حق او باطل دكفر او اسلام جنگ شروع شو. يو طرف ته دوه لاكهه كافران او بل طرف ته صرف درې زره د ايمان په دولت مست مسلمانان وو. حضرت زيد جعفر او عبد الله بن رواحه درې واړه پرله پسې شهيدان شو. مسلمانانو حضرت خالد بن وليد خپل امير جوړ كړلو. حضرت خالد بن وليد په بله ورځ د لښكر ترتيب بدل كړو چه په هغې سره دشمن ته خيال راغې. چه گني نور لښكرد امداد دپاره راو رسيده. د دې وجې په دشمن رعب پريوته. او ميدان يې پريښودلو. حضرت خالد هم د ښمن پسې تگ مناسب ونه گڼړلو او مدينې طرف ته روان شو. دې غزا كښې دولس مسلمانان شهيدان شو.ابن اسحاق او موسى بن عقبه دا واقعه په جمادى الاولى اتم كال د هجرت او خليفه بن خياط اووم كال خودلې دى.

غزوه تبوك: د مدينې منورې نه د دمشق په طرف اووه سوه ۷۰۰ كلومتره لرې فاصلې باندې د تبوك مقام واقع دى. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته خبر ملاو شو چه هرقل د تبوك مقام كښې يو لوې لښكر راجمع كړې دې. او په مدينه منوره باندې دحملې په اراده يې د لښكر اوله حصه مقام بلقاء ته رارسولې ده. خبر رارسيدو سره نبي كريم صلى الله عليه وسلم د مقابلې دپاره د وړاندې كيدو اعلان اوكړو. موسم دگرمې وو. د فصلونو د ريبلو وخت وو. لوگه او قحط عام وو. سفر ډير لرې وو. او مقابله هم ډيره سخته وه .ځكه چه د هغه وخت د يو لوې سلطنت روم سره مقابله وه. ليكن الله تبارك وتعالى هم دخپل پيغمبر

صلى الله عليه وسلم دملګرتيا دپاره داسې خلق غوره کړې وو. چې دوی دخپل محبوب پيغمبر صلى الله عليه وسلم د ملګرتيا قدر پيژندلو.څکه يې په چنده جمع کولو کښې هم د يوبل نه د وړاندې کيدو جذبه ښکاره کړه. ډير مخلص صحابه غزا ته د تللو دپاره ليواله وو. خو د سفر خرچه ورسره نه وه. نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته راغلل. او دخرچې درخواست يې اوکړو. خو نبى کريم صلى الله عليه وسلم هم د سفر خرچه نشوه برداشت کولې.نبى عليه السلام به ورته معذرت اوکړو. دا صحابه به په ژړا واپس شو. او دومره په درد سره به ئې ژړل. چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم زړه به يې هم راډك کړلو. او آفتاب رسالت به هم په ژړا شولو. كما قال تعالى " تولوا واعينهم تفيض من الدمع حزناً ان لايجدوا ما ينفقون" (التوبه/۹۲).د رجب سنه ۹ هـ (نومبر ۶۳۵م) د زيارت په ورځ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ديرش ځلويښت يا اويا زره صحابه ځان سره کړل. ورسره لس زره اسونه دولس زره اوښان وو. تبوك ته په پنځلسو ورځو کښې اورسيدل. د مقابلې دپاره څوك هم رانغلل. تبوك کښې د قيام په ورځو کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم خواوشا رياستو نو ته صحابه اوليګل. هغوی کامياب واپس شو. د دومه الجندل، ايله، اجربا، اذرح سردارانو جزيه قبوله کړه. د تبوك دقيام په موده کښې اختلاف دې. واقدی دوه مياشتې، ابن سعد شل ورځې ابن اثير نورلس ورځې، طبري دولس ورځې ابن هشام لس ورځې ليکلي دي. ليکن معلوميږي .چه د تلو پنځلس ورځې او دراتلو هم پنځلس ورځې او هلته دقيام شل ورځې وې. ټولې پنځوس ورځې وې.کله چه داسلام دا عظيم لښکر مدينې ته نزدې شو. نو خواو شا ډير خلق استقبال دپاره ولاړ وو. دمدينې منورې ماشومانو جينکو نن هم هغه ترانه په ژبه باندې جاري وه. کومه چه د نن نه نهه کاله وړاندې وه"

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع وجب الشكر علينا ما دعا لله داع

ليکن دومره فرق ضرور ووچه هغه وخت يو نا اشنا وطن نه د مسافرو مهاجرينو استقبال وو. اونن دلته دنبوې محبت نه لاندې د اويا زرو صحابه وو لښكر او د مجاهدينو د سردار صلى الله عليه وسلم استقبال او هرکلې وو.

....

مصادر ومراجع کشف الباری دریم جلد

الابواب والتراجم لصحیح البخاری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب (متوفی ۱۴۰۲ھ مطابق ۱۹۸۲ء) ایچ ایم سعید کمپنی پاکستان چوک کراچی

اتحاف السادۃ المتقین بشرح أسرار إحیاء علوم الدین: علامہ سید محمد بن محمد الحسینی الزبیدی الشہور بمرتضیٰ رحمہ اللہ (متوفی ۱۲۰۵ھ) دار احیاء التراث العربی

احسن الفتاوی مفتی رشید احمد صاحب لدھیانوی ایچ ایم سعید کمپنی

الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان امام ابوحاتم محمد بن حبان بستی رحمہ اللہ متوفی ۳۵۴ھ موسسۃ الرسالۃ بیروت۔

احکام القرآن \ مولانا ظفر احمد عثمانی \ ادارۃ القرآن کراچی

أسد الغابۃ عزالدین أبوالحسن علی بن محمد الجزری المعروف بابن الأثیر المتوفی ۶۳۰ھ دار الکتب العلمیۃ بیروت

الإصابۃ فی تمیز الصحابۃ: شہاب الدین ابوالفضل أحمد بن علی القسطلانی المصری المعروف بابن حجر رحمہ اللہ (متوفی ۸۵۲ھ) دار الفکر۔ بیروت

الإستیعاب فی اسماء الأصحاب بھامش الإصابۃ: ابوعمر یوسف بن عبداللہ بن محمد بن عبدالبر رحمہ اللہ (متوفی ۴۶۳ھ) دار الفکر للطباعۃ والنشر والتوزیع \ بیروت

إعلاء السنن علامہ ظفر احمد عثمانی رحمہ اللہ متوفی ۱۳۹۴ھ ادارۃ القرآن کراچی

الاستیعاب فی اسماء الأصحاب بھامش الإصابۃ ابوعمر یوسف بن عبداللہ بن محمد بن عبدالبر رحمہ اللہ متوفی ۴۶۳ھ) دار الفکر بیروت۔

الإکمال فی أسماء الرجال \ محمد بن عبداللہ تبریزی \ ادارۃ القرآن کراچی

امداد الفتاوی \ مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ (۱۳۶۲ھجری)

الارشاد فی أصول الإعتقاد \ عبدالملک بن عبداللہ (۴۷۸ھجری)

البحر الرائق علامۃ زین العابدین بن ابراھیم بن نجیم رحمہ اللہ المتوفی ۹۶۹ھ أو المتوفی یا المتوفی ۹۷۰ھ مکتبہ رشیدیہ کوئٹہ

البدایۃ والنہایۃ: حافظ عماد الدین أبوالفداء إسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر رحمہ اللہ (متوفی ۷۷۴ھ) مکتبۃ المعارف۔ بیروت۔ طبع ثانی ۱۹۷۷ء

بذل المجهود: حضرت العلامہ خلیل أحمد سہارنپوری رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۴۶ھ) مطبع ندوۃ العلماء لکنھو۔ ۱۳۹۳ھ مطابق ۱۹۷۳ء

بیان القرآن: حکیم الأمت حضرت مولانا أشرف علی صاحب تھانوی نور اللہ مرقدہ (متوفی ۱۳۶۲ھ) شیخ غلام علی اینڈ سنز لاھور

تاریخ المدینۃ المنورۃ \ ابوزید عمر بن شبہ المصری (۲۶۲ھجری)

تاریخ الطبری ابوجعفر محمد بن جریر الطبری \ مؤسسۃ الرسالۃ

تاریخ الخمیس فی احوال أنفس نفیس: شیخ حسین بن محمد بن الحسن الدیار بکری المالکی رحمہ اللہ (متوفی ۹۶۶ھ) \ مؤسسۃ شعبان بیروت،

تاریخ دعوت وعزیمت \ مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمہ اللہ مجلس نشریات اسلام کراچی
تالیفات رشیدیہ \ مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ \ ادارۃ اسلامیات لاہور،
تحفہ اثناء عشریہ \ شاہ عبدالعزیز دہلوی رحمہ اللہ \ سہیل اکیڈمی لاہور،
تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب): إمام أبوعبداللہ فخرالدین محمد بن عمر الحسین رازی رحمہ اللہ (متوفی ۶۰۶ھ)۔ مکتب الاعلام الإسلامی إیران،
تفسیر ابن کثیر: حافظ أبوالفداء عمادالدین إسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی رحمہ اللہ (متوفی ۷۷۴ھ) دارالفکر بیروت،
تعلیقات علی لامع الدراری \ شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ۱۴۰۲ھجری الموافق ۱۹۸۲ م \ مکتبۃ إمدادیۃ مکۃ المکرمۃ۔
التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ متوفی ۱۳۹۴ھ مکتبۃ عثمانیۃ لاہور۔
تعلیق تہذیب الریاسۃ وترتیب السیاسۃ ابراھیم یوسف مصطفی عجو رحمہ اللہ
تقریب التہذیب: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ۸۵۲ھ) دار الرشید حلب ۱۴۰۶ھ
تہذیب الکمال: حافظ جمال الدین أبوالحجاج یوسف بن عبدالرحمن مزی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۲ھ)۔ مؤسسۃ الرسالۃ
جامع الأصول \ مبارک بن احمد بن الاثیر الجزری \ دار الفکر
الجامع لأحکام القرآن: (تفسیر قرطبی) إمام أبوعبداللہ محمد بن أحمد الأنصاری القرطبی رحمہ اللہ (متوفی ۶۷۱ھ) دار الفکر بیروت،
الجرح والتعدیل \ عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی \ دار الفکر
حلیۃ الأولیاء: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبهانی رحمہ اللہ (متوفی ۴۳۰ھ) دار الفکر بیروت
الحاشیۃ علی صحیح البخاری \ احمد علی سہارنپوری رحمہ اللہ \ قدیمی کتب خانہ
حاشیۃ السندی علی البخاری (مطبوعہ مع صحیح بخاری): إمام أبوالحسن نورالدین محمد بن عبدالهادی سندھی رحمہ اللہ (متوفی ۱۱۳۸ھ)۔ قدیمی کتب خانہ کراچی،
درالمختار للعلامۃ علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی رحمہ اللہ المتوفی ۱۰۸۸ھ \ مکتبۃ رشیدیۃ کوئٹہ،
درالمنثور فی التفسیر بالمأثور للحافظ جلال الدین عبدالرحمن السیوطی رحمہ اللہ المتوفی ۹۱۱ھ \ مؤسسۃ الرسالۃ،
دلائل النبوۃ: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبهانی رحمہ اللہ (متوفی ۴۳۰ھ)۔ دار النفائس،
دلائل النبوۃ: حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیہقی رحمہ اللہ (متوفی ۴۵۸ھ)۔ مکتبہ أثریہ لاہور،
رحماء بینہم مولانا محمد نافع صاحب مکہ بکس لاہور
الروض الأنف: إمام أبوالقاسم عبدالرحمن بن عبداللہ السہیلی رحمہ اللہ (متوفی ۵۸۱ھ) مکتبہ فاروقیہ ملتان ۱۳۹۷ھ،
روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی: أبوالفضل شہاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی رحمہ اللہ (متوفی ۱۲۷۰ھ) مکتبہ إمدادیہ ملتان،
الریاض النضرۃ \ ابوجعفر احمد محب الطبری دار التالیف مصر (۱۹۵۳ عیسوی)

زاد المعاد من هدى خير الأنام: حافظ شمس الدين ابوعبدالله محمد بن ابى بكر المعروف بابن القيم رحمہ اللہ متوفى ٧٥١ھ مؤسسة الرسالة۔

زهر الربى: (مع سنن النسائى) حافظ جلال الدين عبدالرحمن سيوطى رحمہ اللہ متوفى (٩١١ھ) قديمى كتب خانه كراچى۔

سنن ترمذى\ إمام أبوعيسى محمد بن عيسى بن سورة ترمذى رحمہ اللہ

سنن ابى داؤد: إمام أبوداؤد سليمان بن الأشعث السجستانى رحمہ اللہ (متوفى ٢٧٥ھ) ايچ ايم سعيد كمپنى كراچى\ دار إحياء السنة النبوية،

سنن إبن ماجه: إمام أبوعبدالله محمد بن يزيد بن ماجه رحمہ اللہ (متوفى ٢٧٣ھ). قديمى كتب خانه كراچى\ دار الكتب المصرى قاهرة

السنن الصغرى للنسائى: إمام أبوعبدالرحمن أحمد بن شعيب النسائى رحمہ اللہ (٣٠٣ھ) قديمى كتب خانه كراچى،

سنن دارقطنى: حافظ أبوالحسن على بن عمر دارقطنى رحمہ اللہ (متوفى ٣٨٥ھ) دار نشر الكتب الإسلامية لاهور،

سنن كبرى للبيهقى: إمام حافظ أبوبكر أحمد بن الحسين بن على البيهقى رحمہ اللہ (متوفى ٤٥٨ھ) نشر السنة ملتان،

سيرت النبى ﷺ: علامه شبلى نعمانى رحمہ اللہ (متوفى ١٣٣٢ھ) و مولانا سيد سليمان ندوى (متوفى ١٩٥٣ء) دار الإشاعت كراچى،

سيرة المصطفى: حضرت مولانا محمد إدريس كاندهلوى رحمہ اللہ (متوفى ١٣٩٤ھ مطابق ١٩٧٤ء) مكتبه عثمانيه لاهور،

سيرة إبن هشام: إمام أبومحمد عبدالملك بن هشام المعافرى المصرى رحمہ اللہ (متوفى ٢١٣ھ) مكتبه عثمانيه لاهور

سيرة حلبية (انسان العيون فى سيرة الأمين المأمون): علامه على بن برهان الدين الحلبى رحمہ اللہ (متوفى ١٠٤٤ھ) المكتبة الإسلاميه بيروت،

سير أعلام النبلاء: حافظ أبوعبدالله شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان ذهبى رحمہ اللہ (متوفى ٧٤٨ھ) مؤسسة الرسالة،

السيرة النبوية والآثار المحمدية\ احمد زينى دحلان\ المكتبة الإسلامية بيروت ولبنان۔

شرح السنة حدى السنة حسين بن مسعود البغوى (٥١٦)ھ

شرح نهج البلاغة\ عبدالحميد بن هبة الله ابن ابى الحديد\ بيروت دار الاندلس۔

شرح نهج البلاغة ميثم بن على بن ميثم البحرانى (٦٧٩)ھ انتشارات، قم ايران۔

شرح معانى الآثار إمام أبوجعفر احمد بن محمد بن سلامة بن سلمه طحاوى رحمہ اللہ (متوفى ٣٢١ھ) مير محمد آرام باغ كراچى،\ مير محمد آرام باغ كراچى،

شرح طيبى\ إمام شرف الدين حسين بن محمد بن عبدالله الطيبى رحمہ اللہ (متوفى ٧٤٣ھ) إدارة القرآن كراچى۔

الكواكب الدرارى (شرح الكرمانى): علامه شمس الدين محمد بن يوسف بن على الكرمانى رحمہ اللہ (متوفى ٧٨٦ھ) دار إحياء التراث العربى،

شرح ديوان حسان بن ثابت رضى الله عنه\ عبدالرحمن البرقوقى\ مير محمد كتب خانه

شمائل ترمذى\ محمد بن عيسى الترمذى\ ايچ ايم سعيد كمپنى

شيعيت كا اصلى روپ\ غلام محمد\ غلام محمد حيدر آباد سنده

شرح مسلم\إمام أبوزکریا یحیی بن شرف النووی رحمه الله (۶۷۶ھ)۔قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح بخاری شریف: إمام أبوعبدالله محمد بن إسماعیل البخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح مسلم إمام أبوالحسین مسلم بن الحجاج القشیری رحمه الله (متوفی ۲۶۱ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
طبقات الکبری: إمام أبوعبدالله محمد بن سعد رحمه الله (متوفی ۲۳۰ھ) دار صادر بیروت،
عبقریة الإسلام فی أصول الحکم \ڈاکٹر منیر عجلانی \دار نفائس بیروت
عمدة القاری شرح صحیح البخاری: إمام بدر الدین أبو محمد محمود بن أحمد العینی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ھ)، إدار ة الطباعة المنیریة،
عورت کی حکمرانی \ مولانا یوسف لدھیانوی \ مکتبہ بینات کراچی
عین الھدایه \ مولانا امیر علی \ میر محمد کتب خانه کراچی۔
غنیه المستملی \ الشیخ ابراهیم بن منصور فرغانی (۵۹۲) ھگ \ مکتبه فاحدیه کوئٹه
فتح الباری شرح صحیح البخاری: احمد بن علی المعروف بابن حجر عسقلانی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ھ). دار الفکر بیروت،
فتاوی قاضیخان \ حسن بن منصور فرغانی (۵۹۲) ھ مکتبه قاحدیه کوئٹه
فیض الباری: إمام العصر علامه أنور شاہ کشمیری رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ھ)۔ ربّانی بک ڈپو دهلی،
موطا مالک بن انس المتوفی ۱۷۹ھ دار إحیاء التراث العربی
مسند أحمد: إمام أحمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱ھ)
المصنف لعبد الرزاق: إمام عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی رحمه الله (متوفی ۲۱۱ھ) مجلس علمی،
مصنف ابن أبی شیبة للحافظ عبدالله بن محمد بن أبی شیبة المعروف بأبی بکر ابن أبی شیبة رحمه الله المتوفی ۲۳۵ھ\ الدار السلفیة بمبئ الهند الطبعة الثانیة ۱۳۹۹ھ، ۱۹۷۹م،
المجموع شرح المهذب \ محی الدین بن شرف النووی (۶۷۶) ھ شرکة علماء الازهر
مشکاة المصابیح \ محمد بن عبدالله الخطیب التبریزی (۷۳۷) ھ دار الفکر بیروت.
مرأة الجنان \ عبدالله بن اسد بن سلیمان (۷۵۸) ھ مؤسسة الأعلمی للمطبوعات بیروت،
المرتضی \ مولانا ابوالحسن علی ندوی \ مجلس نشریات اسلام کراچی
مجمع بحار الأنوار فی غرائب التنزیل ولطائف الأخبار: محدث محمد طاهر پتنی (متوفی ۹۸۶ھ) دائرة المعارف العثمانیه حیدر آباد ۱۳۹۵ھ
مقدمة کتاب مولانا الیاس رحمه الله اور ان کی دینی دعوت \ مولانا سید سلیمان ندوی (۱۹۳۹) عیسوی مجلس نشریات اسلام کراچی
المعجم الوسیط: دکتور إبراهیم أنیس\ دکتور عبد الحلیم منتصر عطیة الصوالحی\ محمد خلف الله احمد\ مجمع اللغة العربیة دمشق،
معجم البلدان: علامه أبوعبدالله یاقوت حموی رومی رحمه الله (متوفی ۶۲۶ھ)۔ دار إحیاء التراث العربی بیروت،

المنجد\لوئیس بن نقولا\معارف ایران،
مختار الصحاح: إمام محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي رحمه الله (متوفی ٦٦٦ھ)، نه روستو، دار المعارف مصر،
میزان الإعتدال فی نقد الرجال: حافظ شمس الدین أبوعبدالله محمد بن احمد بن عثمان، ذهبی رحمه الله (متوفی ٧٤٨ھ) دار إحیاء الکتب العربیة مصر ١٣٨٢ھ،
المنتقی لابن جارود،
مجمع الزوائد و منبع الفوائد: إمام نور الدین علی بن أبی بکر الهیثمی رحمه الله (متوفی ٨٠٧ھ)۔
مرقاة المفاتیح شرح مشکوة المصابیح: علامه نور الدین علی بن سلطان القاری رحمه الله (متوفی ١٠١٤ھ)۔ مکتبه امدادیه ملتان،
معالم السنن للإمام أبی سلیمان أحمد بن محمد الخطابی رحمه الله المتوفی ٣٨٨ھ مطبعة أنصار السنة المحمدیة ١٣٦٧ھ ١٩٤٨م)
المستدرک علی الصحیحین: حافظ أبوعبدالله محمد بن عبدالله حاکم نیشاپوری (متوفی ٤٠٥ھ) دار الفکر بیروت،
مقدمة ابن الصلاح (علوم الحدیث) لحافظ تقی الدین أبوعمرو عثمان بن عبدالرحمن المعروف بابن الصلاح رحمه الله المتوفی ٦٤٣ھ دار الکتب العلمیة بیروت)
معارف القرآن\مولانا مفتی محمد شفیع رحمه الله\ادارة المعارف کراچی
المهند علی المفند\مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله ادارۂ اسلامیات لاهور
منهاج السنة\احمد بن عبدالحلیم (ابن تیمیه رحمه الله)
الأمانة العظمی عند أهل السنة\عبدالله بن عمر سلیمان دمیجی\دار الطیب الریاض (١٤٠٧)ھ۔
النهایة فی غریب الحدیث والأثر: علامه مجدالدین أبوالسعادات المبارک بن محمد بن الأثیر رحمه الله (متوفی ٦٠٦)۔ دار إحیاء التراث العربی بیروت،
نزهة النظر فی توضیح نخبة الفکر حافظ ابن حجر العسقلانی المتوفی ٨٥٢ھ الرحیم اکیڈمی
النکت علی کتاب ابن الصلاح: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله (متوفی ٨٥٢ھ)۔
کشف الأسرار علی أصول فخر الإسلام بزدوی\عبدالعزیز بخاری\صدف پبلشرز کراچی۔
الکشاف\محمد بن عمر الزمخشری (٥٣٨ھ)\دار الکتب العربی بیروت
الکافی الشاف فی تخریج أحادیث الکشاف\حافظ ابن حجر عسقلانی\دار الکتب العربی بیروت
الکامل\علی بن محمد بن الاثیر (٦٣٠ھ) دار الکتب العربی بیروت
کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال: علامه علاء الدین علی متقی بن حسام الدین هندی برهان پوری رحمه الله (متوفی ٩٧٥ھ)۔ مکتبة التراث الإسلامی حلب،
الهدایة للعلامة برهان الدین أبوالحسن علی بن أبی بکر المرغینانی رحمه الله المتوفی ٥٩٢ھ کتب خانه رشیدیه دهلی \ادارة القرآن کراتشی)